

જીવન રહસ્ય.

અનેક સુંદર ચિત્રોસહિત

મરતકવિદ્યા, કામશાસ્ત્ર, શૃંગારરસ અને

જીવનરહસ્યના અનેક પ્રસંગાની

તાર્કિક ચર્ચાસુક્ત

નવોત્તમ ગ્રન્થ.

પ્રથમાવૃત્તિ.

વ્રત ૧૫૦૨.

કિં. રૂ. ૭ ૦ ૦

મુબોધિની પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.
નં. ૫૬, બગસરો, ૩૯૮-મુબઈ

By G. G. MEHTA.

Professor of Phrenology.

The Art of Love.

There is however much more to be learnt in these matters than the more elementary facts of sexual intercourse. The Art of Love, certainly includes such primary facts of sexual hygiene but it involves also the whole erotic discipline of marriage and that is why its significance is so great for the welfare and happiness of the individual for the stability of sexual unions and indirectly for the race since the Art of love is ultimately the Art of attaining the right conditions for Procreation

* * * * *

Our only sound course to increase the Stability of Marriage is the proper cultivation of the Art of love the primal foundation of marriage

HAELOCK ELLIS

It seems extremely probable that if this subject could be properly understood and become in the details of its practical conduct a part of a written social science the monogamic marriage might attain a far more general success than is often found in actual life

Professor E D COPE

G. G. MEHTA (જી.જી. મેહતા)

Professor of Phrenology

તમે કહી તમારે મસ્તક તપાસાવ્યું છે ?

ન તપાસાવ્યું હોય તો, અવશ્ય એક વખત તપાસાવી

મસ્તકનિવાની મદદન શોધની

અવશ્ય ખાતરી કરી લુઓ.

મારી ફી-મૌખિક તપાસના રૂ. ૨ લેખીત તપાસના રૂ. ૫ વીઝી ફી રૂ. ૧૦

Have you ever had your head examined ?

If not come to me;

I will tell you what you are
and what you can do or be

My charges:- Rs 2 for Oral Examination

Rs. 5 for Written statement

No 151, Buzargate Street, Fort,

BOMBAY

હરિલાલ ગોવિંદજી મહેતા.

અમે રૂના તૈયાર તેમજ વાવણના સોદા, દલાલી, મુકાદમી અને મીશન એજન્ટ વિગેરે સર્વ પ્રકારનું કામકાજ ઘણીજ ખાત્રી અને વિશ્વાસ પાત્રક રીતે કરીએ છીએ.

અમારા કાર્યની એક વખત ખાત્રી કરવા અવશ્ય વિનંતિ છે.

હર્ષ માટે લખો અથવા જાતે મળો,

હરિલાલ ગોવિંદજી મહેતા.

ટેલીફોન નં. ૨૦૯૦૧.

ટેલીગ્રાફિક એડ્રેસ.-રામફલાદિ.

નંબર ૧૫૧ બજારગેટ કોટ-મુંબઈ.

0:

Tele No. 20901.

Tele. Address:- "RAMFALADI"

HARILAL GOVINDGI MEHTA.

Cotton Brokers & Commission Agents.

We execute all sorts of Cotton Business very promptly
and in a most trustworthy manner.

A TRIAL, ALWAYS SOLICITED.

FOR TERMS, APPLY OR SEE PERSONALLY

At No 151, Bazar Gate, Street Fort,

BOMBAY.

પ્રસ્તાવના.

૧ ૧૯૧૯ ના માર્ચની તા ૧૬ નીએ “માનવશાસ્ત્ર અથવા મરતકવિજ્ઞા અને મુખસામુદ્રિક શાસ્ત્ર.” એ નામનો માગે ગ્રન્થ બહાર પડ્યો. આ ગ્રન્થના બીજા ભાગના પ્રકાશ આઠમાની અદર કામચૂત અથવા કામશાસ્ત્ર (Sexual Science) સંબંધી મરતકવિજ્ઞાના નિદાનનો અનુસરી એક ગ્રન્થ પ્રસિદ્ધ કરવાની માગે આત્મીય આ દર્શાવી હતી કે એનુ ગ્રેવન દુ ત્યારથી આજ સુધી લગભગ દસ વર્ષ થયા કરી રહ્યો હતો, એ માગે પ્રબળ ઈચ્છાઓ, સકલ્પો કે વિચારણાઓને સ્વયં સ્વયં એક ગ્રન્થના આકારમાં આજે દસ વર્ષના સગત સેવન પછી, “જીવનસૂત્ર” ને નામે પ્રસિદ્ધ કરવા ના નમ્રતા સમિપાન થયો તેને મઠે પ્રથમનો એ પરમ પિતા પરમાત્માનો આત્મ આશ્વાસ થાનુ છે તેની કૃપાવિના આપણાથી શુ બની શકે તેમ છે ! !

આ ગ્રન્થનો વિષય, એ કામશાસ્ત્ર અથવા “Sexual life of Man & Woman” ત્રીપ્રકારના સૂત્ર-જીવનના અનેક બાકી પ્રકારો સાથે એ અનેક પ્રકારના સંબંધો ધરે છે, તે સર્વનુ સર્વ રીતે વર્ણન કરવું, અને તેના બધા વિષયો ઉપર અભ્યાસનો પ્રકાશ પાડી શકે એના એક સર્વાનુસાર ગ્રન્થને બહાર પાડવા એ કાર્ય, ખરેખર દુ મને પોતાને બંધે સમજાતુ છે તે પ્રમાણે તેમજ માનવસમાજની તેમજ સામજ્યધારણની વર્તમાન સ્થિતિ અને અવસ્થા બેળા તો, દુ મારી ગાંઠની બહારનું મળુ છે કિન્તુ સમય સિધ્ધિ અને આસપાસના પ્રસંગો એના ને બાળતો સિદ્ધાન્તરૂપે માનવ જનસમાજ સંબંધી રહ્યું કરવાની મન પ્રથમ અત્યંત જાણી, તેના સર્વ વિષયોનું પ્રસંગવાર સ્પષ્ટિકરણ કરવાનો મેં યથાશક્તિ આ ગ્રન્થદ્વારા પ્રયત્ન કરેલો છે

૨. “જીવનસૂત્ર” (Sexual life) સંબંધી વિજ્ઞાનના વિષયને ઉદ્દેશીને, આપણા પ્રાચીન આર્ય સંસ્કૃતિઓએ અનેક પ્રકારના ગ્રન્થોની ચોળાઓ, ચોળાઓની મહિમાનુસાર અને તે તે જગતના રીતરિવાજ તથા દેશ કાળ અને જ્ઞાનને અનુસરી, માનવ સમાજના દ્વિતીયાવર ને અનેક સ્વરૂપે તેઓને ચોળેની વણ્યા છે, તે સંબંધી વિજ્ઞાન કરતા આપણને એકવુ તો સ્પષ્ટ કહેતુજ પડ્યો કે જીવનના સત્ય સૂત્ર સાથે સંબંધ રાખતા આ સૂત્રજીવનના વિષયનુ મહત્વ તેઓ બહાર યથાવિધિ સમજ્યા હતા, એટલું જ નહીં પણ માનવસમાજના દ્વિતીયાવર આવા એક અત્યંત મહત્વ, ગોપનીય, અને સ્વસ્થપુત્ર વિષયનુ વિવેચન સુમતુર, સુચરિત, આકર્ષક અને હિંમ્વ રીતે માનવ સમાજના ઉત્તમ પ્રકારના સ્વ ઉત્પાદન કરી શકે તેવી સર્વાનુસાર છતાં દ્વિતીયાવર અને મધુર સ્થાવરમા જેવી રીતે સ્પષ્ટ કરવું, તેની સર્વોત્તમ પદ્ધતિ પામી પ્રાચીન કાળનો વિદ્વદ્વર્ગ અદ્યતન રીતે ભણતો હતો. સ્વ. સંસ્કૃત, સ્વ. સંસ્કૃતિ, સ્વ. સ્વ. સ્વ. અને સ્વ. સ્વ. આદિ એવા વિષયોપરના તેઓના વિવેચનો ઉપર ધ્યાન આપતા આજથી બાળતો તો આપણને સદૃશ પ્રત્યક્ષ થાય છે કે શ્રેય, શ્રેય, પુરુષત્વ, અને તેઓના પરસ્પરના સંબંધો વિવેચેને યથાનુ સમજાવામાં અને સમજાયા પછી તેઓને જનસમાજ સમક્ષ ગ્રન્થાકારરૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામાં ને અમમદિ અને અનુપમ માતુર્ષ તેઓએ વાપરેલ છે તેને મઠે આપણે જનસમાજ હમેશા તેઓને સર્વ આધારીય છે અને સહેરો એ કે તેઓના ગ્રન્થના અનેક પ્રકારના વિષયોની સકલતા, એવી તો નિવિધિ અને વિવિધ રીતે ચોળાયેલી માણુમ પડે છે કે જીવનસૂત્રના આ વિષયને સારીરશાસ્ત્ર, (Anatomy) સારીરવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર (Physiology) કે માનસશાસ્ત્ર (Psychology) અથવા મરતકવિજ્ઞા (Phenology) એવા વર્ગોપનાયકોના વિશેષ અરો પ્રચિતિ પામેલા શાસ્ત્રોને આપણે તેઓના ગ્રન્થોના અનેક વિષયોની ચોળા થયેલી આપણને માણુમ નહીજ પડે, છતાં પણ અનુભવગત જ્ઞાનને અંગે તેઓએ ને ને અનેક વિષયો લઈ આપણુ ધ્યાન ખેંચેલ છે, તેમાના અનેક વિષયો તો ખરેખર ઘણાજ ગતવ્યના, સ્વસ્થ અને માનવ સમાજના દ્વિતીયાવર ખરેખર અતિ ગતવ્યના જ છે

૩. કામશાસ્ત્ર સંબંધી સંકૃત ગ્રન્થો.—

સરકૃત સાહિત્યની અદર આ વિષય સંબંધી અનેક ગ્રન્થો છે. પણ તે સર્વનો મુખ્ય આધારસ્ત્ર ગ્રન્થ સર્વ લેખકોની પ્રેરણાના મુળ આધારસ્ત્ર પડે તો વાસ્તવ્યપૂર્વક કામસૂત્રના વિજ્ઞાન રહ્યું છે, એમ કહી શકે તેમ નથી. આ ગ્રન્થના પ્રકારો સૂત્રો અને વિચારો વિવેચેની સકલતા એવી તો મનુ, સુત્ર, બૃહ, વગેરે દુડી છતાં વાળીયં મુજુ

અને સ રામદી તેમજ સર્વોચ્ચ છે કે એ પ્રત્યુત્તર મરનોકન કરતા આપણને તેણે સરોચક માં આપ્યું અનુદર માંથી અનુદત પ્રકારના માન અને બાહ્યમાનની સર્વોચ્ચ દૃષ્ટિ પેદા થયા વિના રહી શક નથી.

પરંતુ આ ગ્રંથના વિષયો સરૂત બાસની અદર વચ્ચેયા દોવાથી આપણા જેના માન ગ્રંથગાઢયા સચિદ સરૂતજ પડિતો સિવાય એ ગ્રંથના વિષયો તેમજ તેની મહત્વપૂર્ણ ચેતનાથી દરના મુલકદરને ધબકાવેલા બાજ અને ખાસ કરી સામાન્ય જનસમૂહ તે વડા અજ્ઞાન છે વધી અગ્રેષ્ઠ બાસમાં તેનું જ્ઞાનવર છે, પણ એ મૂળ ગ્રંથ કે બાધાનતર પણ 'For Private circulation only' માન ખાનગી પ્રચાર માત્ર દોવાથી તેમજ મુલની અધિકતાને લઈ જનસમૂહના સામાન્ય વર્ણને તે મળીએ જ્યેષ્ઠ છે.

૬. આ ગ્રંથની અદર લગભગ ૧૩૫૦ રોકા છે અને તેઓને અનેક વિદ્યા અને પ્રકરણો તથા પેદમાદેખા વિભક્ત કરવામાં આરેયા છે આખા ગ્રંથને સાત વિભાગ ૩૬ પ્રકરણો અને ૬૪ પેદમાદેખા વિરૂદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. વાસ્તવાત્મક મુનિ કે જેના નામથી આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ છે તે સળધી વિશેષ કાર્યપત્ર માદિની મળી શકતી નથી. પણ તેનું ખર નામ મદિલનાગ અથવા અંદાન હતું અને વાસ્તવાત્મક તેના કદળની જોળખ હતી એમ ધારવામાં આવે છે પ્રત્યેકજાળના ખાખ્રવ્ય અને અન્ય ગ્રંથકારના મતો અને વિચારોના આધાર લઈ તેણે આ ગ્રંથના વિષયની જગતના કથાણુ મંદિ ચેતના કરી છે આ ગ્રંથ ઉપર સરૂતમાં જયમગલ દેવીની દીક્ષા છે, જે ધણીમુદર છે સુત્રવૃત્તિ નામની બીજી દીક્ષા છે પણ તે એટલી સારી અને ભાવમાદક નથી વાસ્તવાત્મકમસૂનનું એ અગ્રેષ્ઠ બાધાનતર છે તે પ્રાધવેદ સરકુલેશન" ના ઉપમા મઈ માઇ રચયેથી લખ્ય થઈ શકે છે આ ગ્રંથમાં સાત પ્રકરણો નીચે પ્રમાણે છે.

૧ માંસરણુ અધિકરણ ૨ સામપ્રયોગિક ૩ કન્યાસમપ્રયુક્તક (સ્ત્રીપુરુષોના સયોગ અને સલોગ પ્રકરણ) ૪ ભાર્યાધિકારિક (સ્ત્રી કતવ્ય) ૫ પારદારિક (પરસ્ત્રીગમન) ૬ ધૈરિક (વૈશ્યા પ્રકરણ) ૭ ઔપનિષદિક વિષય (ઔપધ્રપ્રયોગ ઇત્યાદિ.)

આમાંથી પ્રથમના ચાર પ્રકરણોના વિષયો ઘણા સુદર રીતે યોગ્યતા અને અતિ મહત્વપૂર્ણ છે.

૨ "અનગરંગ" રચયિતા કંટયાણુમયી—ગ્રંથ સુદ છે પ્રકરણોની રચના સારી છે ભાષા પણ મધુર છે સામાન્ય વિષયો કામશાસ્ત્રને જ લગભગ મળતા છે.

૩ "રતિમજરી" —

૪ "રતિરત્નપ્રદીપિકા" મૂળ લેખક દેવરાજ મહાનૈય — આ ગ્રંથમાં સાત અધ્યાય છે તેમાં કુલ ૪૭૬ રોકોની અદર કામશાસ્ત્રના અનેક વિષયોનું વર્ણન સુદર મનુર અને સરલ શ્લોકોમાં આપવામાં આવેલ છે કામશાસ્ત્રના કાર્યપત્ર ગ્રંથ કરતા આ ગ્રંથનું સરૂતવ ઘણુંજ સરળ અને વિષયનું વર્ણન કરવાની શૈલી પણ ઘણીજ પદ્ધતિ પૂર્વકની છે મૂખ્ય મૂખ્ય વિષયોનું સમગ્ર વર્ણન તેા કેવળ વાસ્તવાત્મક કામશાસ્ત્ર તેમજ અનગરંગ આદિ ગ્રંથોના જેવુંજ લગભગ સર્વાંશે છે માત્ર અગ્રણ્યતા તેનું અગ્રેષ્ઠ બાધાનતર આપવામાં આવેલ છે એ ખાસ વિશેષતા છે ગ્રંથના વિષયોની યોગ્યતાની ધણી સુદર છે અને ખાસ તરર પદ્યોજ વિવેચન ટૂંક અને મનુર શ્લોકોમાં આપ વામાં આવેલ છે તમજ ગ્રંથનું બધારનું જેવા કામશાસ્ત્રસળધી સર્વ ગ્રંથોના સારૂપ અગત્યના અંશોનું વર્ણન એકત્ર કરી સરસ રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરવાના પ્રયાસરૂપ આ ગ્રંથ હોવ એમ રૂપજ જણાય છે પરંતુ વાચવા લાયક છે અગ્રેષ્ઠમાં તેનું જાણ તર પાડતા કે રજારવામી આયત્તગર પુસ્તકાલ્ચર ગવરમેન્ટ લાન્સિરી મૈસુર-દ્વારા કરવામાં આવેલ છે ગ્રંથનું મુલ પણ માત્ર રૂા ૩ છે.

૫. રતિનહસ્ય— આ ગ્રંથનો લેખક કુકોક નામનો એક વિદ્વાન હતો વેણીદત્ત નામના રાજતુ વિત રતન કરવા માટે તેણે આ ગ્રંથની રચના કરી હતી એમ કહેવાય છે આ ગ્રંથનું હિદિમાં બાધાનતર અનેક વર્ષો પહેલાં થોડું જ્યારે તેના લેખક તરીકે મનુ નામ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ હતું ત્યારથી પદશાસ્ત્રના નામથી ; એ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ છે આ ગ્રંથની અદર ૮૦૦ રોકા, દસ પ્રકરણમાં વેચાલેલ છે પદ્મિનિ, ત્રિપિણી શખિની

અને દર્મિની આદિ સ્ત્રીઓની ચાર સામાન્ય ભગિઓનું વર્ણન તેમજ અમુક વિધિ અને અમુક સમયે જુદા જુદા પદની સ્ત્રીના અમુક અનન્ય રસ કવચી કામની પ્રતિભા યાચ છે, એનું વર્ણન કરનાર આ પ્રથમ લેખક છે. અર્થે વાસ્તવ્યન ધમ્મનુત્તરી - ૧૬૦ એ સુખધર્મા વિગતે કાવ્યન વર્ણવવામાં આવી નથી લેખક પોતે જણાવે છે તે પ્રમાણે તેને ઉપગ્રહ જાતના - મોહિતકીયુન અને નદિકેશ્વર કે જેના નામે વાસ્તવ્યધર્મે પણ પોતાના અન્યમાં મુદત્યા છે, તેના અવાનુન્ય એ તેને સમુદ્ધ છે પણ એમાં તરતમ માત્રીય રીતે કેટલું છે તે વિચારણીય છે.

૬. નાગરસ્વયંસ—પદાશ્રી નામના વિદ્વાનનો રચેલો આ ગ્રંથ છે આ ગ્રંથ ધી ગુજરાતી પ્રીતીમ પ્રેમના મધિકે માત્ર જાનની પ્રવાર્થે મૂળ સરૂત રચેલો અને તેપ્રતી દીક્ષા સહિત ઉપાદી તૈયાર કરેલ છે. દીક્ષા અને અર્થ રીતે ધર્મ ઉત્તમ છે કામસાત્તની સાથે સુખધ સખનાર લગભગ આદીરોક વિવિધ વિષયોનું વર્ણન સુદર અર્થમાં કરવામાં આવેલ છે. એમાંનું સરૂત પણ અન્ય ગ્રંથો કરતાં સુર્ય અને મધુર છે. પણ તેની અદર વર્ણ-વવામાં માત્રા લગભગ ધર્મજન્ય રીતે તો વાસ્તવ્યન કામસુત્રનેજ ધર્મે અરી અનુસરતા છે. અર્થે રત્નપરિક્ષા સ્ત્રીઓના સુખેતો અને એવા બીજા મેલ્યાક વિષયોનું વર્ણન અન્ય ગ્રંથો કરતાં કહક અરી જુદા પ્રકારનું છે. પણ એકદર રીતે જેના કામસાત્તના મુખ્ય વિષયોના અન્ય ગ્રંથોના વિચારો કરતાં કહ ખાસ નીનતા જેનું અને ખાસ વિશેષ ઉપસાનિતો કાવ્યેજ છે. માત્ર તેના રચેલોની સર-ચના અને તે પાનું સરૂત મીપાઝ ધણુ સરવ અને કાઠ છે. હતા તેના સમમ વિરથેતી અના રતિરત્ન પ્રદીપિકા કરતાં તો કાઠ રીતે વિશેષ આકર્ષક છે વિવિધતા પદા અરી રાખાય તેવી તો નથીજ.

૭. શુભારદીપિકા—લેખક-પદ્મિત હનિદર

૮. મમદીપિકા—લેખક-રૂદેદેવ—આ ગ્રંથાચ અન્ય પાનું નાના મેળા અનેક ગ્રંથો છે. હતા સર્વના વિષયો

વચ્ચમ એકસખાજ છે.

૫. ઇંગ્લીશ ભાષાની અદર જે વાંચવાયોગ્ય ગ્રંથો છે તેનું સામાન્ય દીપણુ નીચે પ્રમાણે છે:—

BOOKS ON SEXUAL SUBJECTS.

BOOKS	Rs	Authors NAME
1 Psychology of Sex Vol 1 to VI	Rs 75-0-0	Havelock Ellis
The Task of social Hygiene	Rs 7-7-0	
2 The Sexual Life of Our Times	Rs 21-0-0	Bloch, Iwan "
3 Psychopathia sexualis	Rs 21 14 0	Krafft Ebing R
4 The sexual life,	Rs 15-0-0	Malchow
5 The Sexual questions	Rs 21 14 0	Torel August
6 Psychology and Physiology of sex,		Herbert S
7A The science of New life	Rs 12-0-0	Cowan, John M. D
7 Sanity in sex		Fielding Wm. J
8 True Sex Life and sane sex living (પ્રત્યેક ધર્મ સાથે અને ઉપયોગી છે)		Long H W
9 Loves coming of age		" Carpenter Edward,
10 Woman, Her sex and Love life		Robinson Wm J.
11 Adolescence		Hall Stanley G
12 The Art of Love		W F Robie M D
13 Sex and Life	Rs 30-0 0	
14 Rational sex Fibres	Rs 35-0-0	" "
15 Marriage and Genetics or Law of Human Breeding and Applied Eugenics		By Charles A L Reed
16 The Chastity Science		O S Fowler,

અગ્રેષ્ઠ ગ્રન્થોમાં જ્યાં ગ્રન્થો કાંઈ એકસરખા પ્રકારનું વર્ણન કરવાવાળા હોતા નથી.

કેદાં કેદાં ગ્રન્થ ગ્રન્થોમાં આવી પેલેથીયે દૃષ્ટિમાન રવાયેલ હોય છે, ત્યારે કેટલાક તો દરદો અને તેનાં કારણો તથા ઉપાયોની દૃષ્ટિથી ચોક્કસ હોય છે. ગ્રન્થો કેટલાક ગ્રન્થોની વિચારદૃષ્ટિ કાળીજ નિરાશ અને સુર્વમાર્ગી હોય છે. ગ્રન્થો તેઓ માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી તો કેવળ અવગણન કરતાં એવામાં આવે છે. આવી રીતે એનાં સાદાં, વિજ્ઞાન પ્રર્થ, નીતિ કે Social Science ની દૃષ્ટિથી જોનારા અને એવાજ ઉત્તમ અભિપ્રાયથી પોતાના ગ્રન્થોનાં વિષયોની શાસ્ત્રીય રીતે ચર્ચા કરનારા લેખકોની રાંધ્યા અગ્રેષ્ઠ અને અન્ય દેવ્ય અથવા નર્મન આદિ લાપાલા લેખકોની અંદર પણ ધર્મીય રવલ્ય એવામાં આવે છે. કાંઈ એવીજ, ફેરિય, ઈલાનલોક, દેવોત, એ એવું કાઉલર, ફેનેલોઈનક ટોં ગ્રેરીસ્ટોસ, એ એમ. રીટ અને ટોં કાન્સીસ ગોશ્ચન તથા હેવલોક એવીસ આદિ જેવા લેખકોની સખ્યા તો ત્યાં પણ રવલ્ય પ્રમણમાં છે. ઉપર મલુવેલ લુપ્રિયલ લેખકોના અભિપ્રાયોની ન્યાં ન્યાં અગ્રન્થ અગ્રુધિલ છે. ત્યાં ત્યાં તેઓનાં સિરઁ અભિપ્રાયોને માત્ર આ ગ્રન્થનાં વિષયની પુષ્ટિ માટે રહ્યું કરવામાં આવેલા છે.

૬. આ “જીવનરહસ્ય” ગ્રન્થની અંદર નીચે પ્રમાણે અગિયાર પ્રકરણો છે. પ્રકરણ ૧ હું જીવનનાં મુખ્ય આધારરૂપ શરીરચન્દ્ર—આ પ્રકરણની અંદર મનુષ્યના રચ્ય શરીરની સામાન્ય રચના ઉપયોગિતા, અને તેના અંદર તેમજ બહારનાં સિત્ર સિત્ર પ્રત્યેક અવયવના કાર્ય ઉપર સામાન્ય વિચાર કરવામાં આવેલ છે. અને એ પ્રકરણનાં વિષયને પ્રત્યક્ષરે સમજાવવા માટે તેમજ શરીરનાં બહાર બહાર અવયવો અને તેઓની ઉપયોગિતા તથા આનંદીય કાર્ય વિગેરે દર્શાવવા માટે ૨૭ ચિત્રો સહિત રચ્ય કરવામાં આવેલ છે. શરીરના રચ્ય અવયવો સંબંધી સામાન્ય રચનાનું ચક્ષુચોક્ષ્ય જ્ઞાન આપી અને એ લક્ષ્ય છે.

૭. પ્રકરણ ૨ હું—“આપણું મન અને મસ્તક” નામના આ પ્રકરણની અંદર મનુષ્યના મસ્તકની રચના અને તેનાં બહાર બહાર અવયવો અને રચનો સાથે સંબંધ રાખતાં બહાર બહાર પ્રકારના માનસિક વૃત્તિઓનાં અવયવોનું મસ્તકવિદ્યા અનુસાર અને અધ્યાત્મવિદ્યાનાં વડે સિદ્ધાંતોને અનુસરી વર્ણન આપવામાં આવેલ છે, જેમાં મનુષ્યના મનની મૂલ મૂલ સજ્જિઓ અને તેના રચનો તથા કાર્યો સંબંધી અત્યંતસુધીની શોધજોગદારના રચાવન કરવામાં આવેલાં સિદ્ધાંતોનાં વિષયને સુતરે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે.

૮. જીવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ—એ આ ગ્રન્થનું ત્રીજું પ્રકરણ છે આ પ્રકરણની અંદર મનુષ્યના મનની બહાર બહાર સમૃદ્ધી પૃથક પૃથક માનસિક શક્તિઓ ઉપર તેમજ શરીરનાં બહાર બહાર અવયવો ઉપર મનુષ્યના પ્રેમભાવની અનુભવ અથવા અસંભવ હાલતથી કેવા કેવા પ્રકારની છટ અથવા અનિષ્ટ અસરો થાય છે અને તેના સમગ્ર જીવનપર તેને પશ્ચિમને કેટલી બધી અગ્રવદત અસર થાય છે, એ સચિરવર વર્ણવવામાં આવેલ છે.

૯. સોશીઅલ અને તેનાં ઉદ્દેશ—આ, પ્રકરણ ચોથાનો ગુણ વિષય છે આ પ્રકરણની અંદર આજ શરીરશાસ્ત્ર, મસ્તકવિદ્યા અને સામુદ્રિક શાસ્ત્ર આદિની દૃષ્ટિથી શાસ્ત્રીયિક સોશીઅલ તેમજ માનસિક અથવા અધ્યાત્મિક સોશીઅલ કયુ કહેવાય, તેના શા શા લક્ષણો કે ઈત્યાદિ વિષયોનું સચિરવર વર્ણન આપવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત બહાર બહાર ગુણધર્મ રચનાવળી સોશીઅલ શા શા લક્ષણો છે અને મસ્તકવિદ્યા પ્રમાણે તેઓની બહુમા કેવી રીતે કરવી ઈત્યાદિ વિષયોપર પણ કાંઈક તેમજ અર્વાચીન કાળનાં વિચારોને જાહેર કરી વિવેચન કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રકરણની અંદર કુલ સત્તર ચિત્રો છે.

૧૦. સુવર્ણન અથવા પસંદગી—એ આ ગ્રન્થનું પાંચમું પ્રકરણ છે. તેની અંદર મુખ્યત્વે અને મુખ્યત્વે પસંદગી અથવા અસહ્યમદારા સંબંધ થવા માટે પસંદગીનાં ગુણોની પરિક્ષા કેવી રીતે કરવી અને એ બાબતમાં મસ્તકવિદ્યા તેમજ મુખ્યસામુદ્રિકશાસ્ત્રનાં સિદ્ધાંતોનાં અનુભવિક ઉપયોગ કેવી રીતે થઈ શકે એ સંબંધી સચિવ વિવેચન આપવામાં આવેલ છે આપણાં ગુણોની સાક્ષિત્યમાં આ વિષયને તદ્દન નવીનત્વ રૂપમાં પ્રથમવાર રચ્ય કરવામાં આવેલ છે. પણ “પ્રત્યક્ષે કિં પ્રમાણમ્” પ્રત્યક્ષ વિષયમાં પણ સામ્યપ્રમાણની અગ્રવ કયાં રહે છે, તે પ્રમાણે એ હોશ આ વિદ્યાનાં સિદ્ધાંતોને નિષેધદારા ચળકિયિત પ્રમાણમાં પણ નબળી, ધોતે જતે તેનાં ઉપયોગ કરતાં શીખરો તેને તે વિષયની સત્યતા અને મહત્વ તથા ઉપયોગિતા રૂપક નિદિધ થશે. આમજા વિચાર પ્રમાણે આ પ્રક-

મનુષ્યો વિષય એટલે તો અજ-બનો અને મહત્વપૂર્ણ છે કે તેવા વિષયનું શાસ્ત્રીયજ્ઞાન, નિરાણો અને કન્યાશાળાઓમાં થોડું ઉપર પહોંચ્યા પછી ખાસ આપવાની નોંધ પ્રકારની યોજનાઓ સર્વત્ર વિસ્તૃત પ્રમાણમાં થવાની જરૂર છે ત્યારેજ તેનો યથાવત્ લાભ પ્રત્યક્ષ લાઇ શકાયો ખાસ કરી વૈદ્યોને ડાક્ટરો તરફના બંને વર્ગ માટે લગ્નસંબંધી સરટીફિકેટ કેવા પ્રકારના હોવા એઈએ તેની પણ રૂપરેખા આદિ દર્શાવવામાં આવેલ છે.

૧૧. પ્રકરણ છઠ્ઠીની અંદર પરિશીલન (Courtship) નું વિવેચન—કરવામાં આવેલ છે, આ વિષય સબધી વિવેચન પણ મરતકવિદ્યાના સિદ્ધાન્તો અનુસાર તત્ત્વ નવીનજ રૂપમાં આપવામાં આવેલ છે આ વિષયનું વિશેષ સ્પષ્ટિકરણ કરવા માટે “હૃદય” એ ગ્રન્થ, સામાન્ય જનસમુદાય અને વિદ્યાર્થી સ્તરીકારેલ અર્થ કરતાં “જીજ્ઞાસુ ભાવના” એ શરીરની અંદરના સ્થાન વિશેષને માટે યોગ્યેત છે, એ સબધી વિસ્તૃત વિવેચન આથી તેનું શાસ્ત્રીય પુવાસાવાર વિવેચન કરવામાં આવેલ છે એએ પુરૂષના હૃદયને અને પુરૂષ સ્ત્રીના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા માટે પરિશીલન ક્રિયાદ્વારા જે જે પ્રકારની ક્રિયાઓ કરવાની હોય છે તે સર્વનું દૃઢતા આ પ્રકરણમાં હેતુપૂર્વક વિવેચન કરવામાં આવેલ છે, અને માનવહૃદયના અન્તઃ પ્રદેશમાં યથાવિધિ પ્રવેશ કરવાનો વિધિ યથાસક્તિ આ પ્રકરણમાં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

૧૨. પ્રકરણ સતમાની અંદર “લગ્નચોર્ય ઉત્તર” —એ વિષયપર સામાન્ય વિવેચન કરવામાં આવેલ છે લગ્નસંબંધના સુચક યથા ઈચ્છતા સીપુરૂષોના પુરૂષોની ઉમર ૧૬ અને ૨૨ વર્ષથી નાની નહીજ હોવી એઈએ. એ સિદ્ધાન્તનું આ પ્રકરણની અંદર શારીરગ્રાસ વૈજ્ઞાનિક શારીરવિજ્ઞાન તેમજ મરતકવિદ્યા અનુસાર પ્રતિ પાલન કરવામાં આવેલ છે જાવી પ્રાજ્ઞોના આરોગ્ય બળ વીર્ય નિવા યસ અને જીવન અહિની પ્રગતિનો આ વિષય સાથે ખાસ માટે સબધ છે.

૧૩ પ્રકરણ આઠમાની અંદર “સ્ત્રી અને પુરૂષની જનનેન્દ્રિયાનાં અવયવો—(Generative Organs)” સબધી સચિત્ત આપસક વિવેચન કરવામાં આવેલ છે.

૧૪ પ્રકરણ નવમાની અંદર “પ્રજનનક્રિયા અથવા ગર્ભાશય સસ્કાર” —એ વિષયનું બહુજ વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન કરવામાં આવેલ છે મનુષ્યનું જીવન અમુકજ પ્રકારનું બધાય છે તેનું કારણ શું ? એજ્ઞા ખાખાખે ત્યા જન્મ લેતા ઊકારાઓમાં પણ વિવિધ પ્રકારના જીવનપ્રવાહોના વહનો વિવિધ પ્રમાણમાં વહેતાં લેવામાં આવે છે, તેના સા સા કારણો હોઈ શકે ? વિષય “તુણ્ડે તુણ્ડે મતિમિન્ના” ‘કપાળે કપાળે જુદી મતિ’ અને જેટલા વહેવા તેટલાજ પ્રકારની વિષયો વિવિધતા લેવામાં આવે છે, તેના કારણો સા હોવા એઈએ ? ઈલાહિ ખાખેતો જે જીવનના અનેક પ્રકારના સ્વરૂપોની સાથે ખાસ સબધ ધરાવે છે તે સર્વનું સવિસ્તર વર્ણન આ પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ છે સમગ્ર અન્યના પ્રકૃતિઓની યોજના, આ પ્રકરણને સમજાવવાના ઉદ્દેશથીજ કરવામાં આવેલ છે.

૧૫. માનવ જીવનની ઉત્પત્તિ જેવા ચક્રાન અને બધા ત્રિપરમાં કયા કયા કારણો, કેવી કેરી રીતે, અનેક પ્રકારના કાર્યો સા કારણથી લાગવી રહેલા છે તેનું શાસ્ત્રીય સર્વ વિવેચન, આ પ્રકરણમાં આપવાને અહી પ્રયાસ કરવામાં આવેલ છે સંયોગપૂર્વક અને તેની સાથે સબધ રાખતી મનુષ્યની અનેક માનસિક તેમજ શારીરિક દશાઓ અને વિધિઓ અને તેમાં યદા ફેરફારોનું સવિસ્તર વર્ણન અને તેવા સર્વ જાવાની પાઞજ છુપાઇ રહેલા કુદરતના અનેક પ્રયોજનોનું સવિસ્તર વર્ણન મરતકવિદ્યા સહિદિકસાજ શારીરગ્રાસ શારીરવિજ્ઞાન, સમ્બન્ધગ્રાસ તેમજ માનસગ્રાસ અને અધ્યાત્મગ્રાસની દૃષ્ટિ આ પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે ખાસ કરી કામરસારંગના સમપૂર્ણ વિષયો માનવજીવનની અનેક શાખા પ્રમાણમાં સચ્ચે એટલે તો ધનિક સબધ ધરાવે છે કે તેના પણ ફેરફાર અન્યત્રના મુદ્દાઓ ઉપરના વિચારોનો સ્વીકાર કરી મરતકવિદ્યાના સિદ્ધાન્તોઅનુસાર તેઓની અંદરના અન્યત્રના અંશોને

પણ સમજાવવાના પ્રયત્નો અને યથાસંજિત કરવામાં આવેલા છે. આ ઉપરાંત સંજનનશાસ્ત્ર (Embryology) ની સાથે સંબંધ રાખતા કેટલાક અજાણના મુદ્દાઓ પણ આ પ્રબંધન ક્રિયા સાથે જે ધનિષ્ઠ મંજબ છે તેના પાન ઇલાનિષ્ઠ અનેક પ્રસંગોને યથાસંજિત સ્વરૂપ કમ્પાના પ્રયત્નો બહુ ટૂંકેક અંશે કરવામાં આવેલ છે.

૧૬. પ્રકરણ દશમાંની અદર 'સનસંબંધ અને વિવાહિત જીવન'—જે વિષયની માત્ર સામાન્ય સ્પર્શનામ આલેખવામાં આવેલ છે આ વિષય એટલે બધે મદતલો છે કે તેની અનેક પુસ્તકોમાં અનેક સ્વરૂપે સર્જા કરવામાં આવેલ છે અને હજુ પણ તેની શાસ્ત્રીય સ્વરૂપ અનેક વખતે થવાની જરૂર છે એ ખરું છે છતાં આ મંથની અદર માત્ર માનસમુદાયની દૃષ્ટિથી તેનું અવલોકન કરવાની ઈચ્છા હતી પણ અનેક પ્રતિકૂળ પ્રસંગોને હોયે એ વિષયની સ્વરૂપ કરવા માટે બિનફલ અવધાન રહ્યો નથી જેથી તેને માત્ર સાધારણ સ્વરૂપ કરી જતાં કરવામાં આવેલ છે. બ્યારે પ્રકરણ અગિયારમાંની અદર "સ્ત્રીઓ અને સસાર" એ વિષયનું પ્રસંગીક નુસાર વારંવારનું સૂત્રને આધારે વર્ણન કરી મરતકવિદ્યા સાથેના તેના સંબંધ સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે.

આ મંથના સમગ્ર વિષયોનું વર્ણન ખાસ કરી માનસશાસ્ત્ર અને મરતક વિદ્યાના સિદ્ધાન્તો અનુસાર કરવામાં આવેલ છે જેથી પ્રથમ દિશાએ સામાન્ય વાચકવર્ત્તને એ વિષય સમજાવવામાં અનુકૂળ અનુકૂળ પ્રકારની મુરજીઓ ઉપરિધત ધાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે પણ આ મંથના પ્રથમના મે પ્રકરણના વિષયો યથાવત સમજાવવા પણ અને ખાસ કરી મરતકવિદ્યાના વિષયો સામાન્ય પશ્ચિમ સ્વરૂપ પણ સમગ્ર મંથના વિષયોને સમજાવવામાં બહુ સુલભતા પ્રાપ્ત થશે એમ માને માનવું છે.

૧૭. આ મંથનો સમગ્ર વિષય—પ્રખ્યાત અંગે 'કામશાસ્ત્ર' જેવા વિષયો સાથે અતિ ધનીષ્ઠ સંબંધ ધરાવે છે આપણા પ્રાચીન ગ્રામ મંથો ચરક સુશ્રુત મનુસ્મૃતિ અને વેદ તથા ઉપનિષદાદિ શાસ્ત્રોની અદર પણ આ 'જીવનરહસ્ય' સાથે સંબંધ રાખતા અનેક વિષયોની પ્રસંગીકસર અનેક સ્વરૂપોમાં ગંભીરતાપૂર્વક સર્જા કરવામાં આવેલ છે આમાંથી જે જે વિચારો આ મંથના વિષયોનું સ્વરૂપીકરણ કરવા માટે મને અન્યત્ર અમ ત્યના, શાસ્ત્રીય તેમજ વિચાર કરવા સીકારના યોગ્ય લાગ્યા છે તેવા સર્વ પ્રમાણોના યથાસંજિત સમઘ કરી ૧૬૬ પ્રકરણ સાથે પ્રકરણની સરજાવની ભૂમિકારે સંબંધ યોગ્ય આ મંથના વિચારોની પુષ્ટિ માટે યથાસંજિત સૂત્રરૂપે યોજવામાં આવેલ છે.

૧૮. આ મંથના વિષયને યથાવિધિ સર્જવા માટે આપણા સરકાર સાહિત્યની અદર જે અનેક મંથો છે તેઓનું તેમજ વર્તમાનકાળમાં ફેન્સ લાખાના સાહિત્યની અદરના આ વિષયને લગતા અનેક ઉપયોગી મંથોના વાચનાતરો જે અંગ્રેજીમાં થરેલા છે, તેઓનું તેમજ ઈંગ્લીશ ભાષાની અદર મુળ રૂપે લખારેલા જે જે મંથોનું અવલોકન કરે વાના મને પ્રસંગે મંથ તે સર્વની અદરથી મારા આ મંથના વિષયની પુષ્ટિ માટે મને નવા નવાથી અનુકૂળ અને યોગ્ય વિચારો મળતા રહ્યા છે તેમજ યોગ્ય વિચારોના પણ પ્રકરણ અનુસાર સમઘ કરી યથાસંજિત સ્વરૂપના મોડલવા પ્રયત્નો કરેલા છે હુકા પાત્રાત્ય અને પાશ્ચિમીય વિદ્યાનોના આ કામશાસ્ત્ર (Sexual Sciences) જેવા અતિ અગત્યના વિષયપર શા શા વિચારો છે, તેમાં કેટલું કેટલું તથાસ છે, કેટલો અસ શાસ્ત્રીય છે, તેમજ તેવા બંને વર્તમા હોતા વિચારો ઉત્તમ અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય તથા કેટલે અશે આદરણીય અથવા અનાદરણીય છે ઈત્યાદિ અનેક વિષયો ઉપર વિચાર કરવા માટે અગત્યની સાચી એકન કરી ભાવી પ્રબંધની ઉત્તમ ઉત્પત્તિ કમ્પાનું આરોગ્ય, આયુષ્ય તેમજ ઉત્તમ મનોદશા અર્થિ કાનેની યથાવિધિ જનમથી ઉત્પત્તિદાર ઉત્પત્તિ કેની રીતે ધર્મ રાકે, એ સંબંધી સર્વ અગત્યક વિચારોની સકલના આ મંથમાં યથાસંજિત યોજવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવેલા છે.

૧૯. ઉત્તમ પ્રજાની અભિવૃદ્ધિ—સુખતાનોત્પાદન, સજનન ક્રિયા—એ એક વિષયની અદરની એક એવી તો સબ્ધ ગાળીપૂર્ણ અને અગત્યની ક્રિયા છે કે જે ક્રિયાની સાથે અનેક પ્રકારના રાસો, વિદ્યાની અનેક પ્રાપ્તિઓ, અનેક રીતે સંબંધ ધરાવે છે યોગ્ય નાદાર, વિદાર, સખન, મજાસર્વ, લગ્ન મજબી પસંદગી, પવિત્રીકન,

સવનન, ગરીરશાસ્ત્ર, પૈડગાદશ, માનસશાસ્ત્ર, મરવકવિદ્યા રસાયનશાસ્ત્ર, ઔષધવિજ્ઞાન અને બારોંચ આદિ અનેક વિષયો સાથે આ સજ્જન ક્રિયાના એ અનેક અબાધિત સબધો છે, તેનું સર્વાંગે વર્ણન કરવું એ કાલ ખાસ એક વ્યક્તિનું કે એકાદ ગ્રન્થનું કાર્ય નથી.

સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો, કે યુવાનો અને યુવતીઓના યુગ્મો, લક્ષસબધધારા સચુક્ર થાય તે પહેલાં તેઓને આવા અનેક વિષયો સબધી પ્રાથમિક આવશ્યક જ્ઞાન આપવામાં આવતું હોય તેા તેનું પરિણામ ધણું જ ઉત્તમ આવવાના અનેક સબધો છે. લગ્નસબધો, વિવાહિત જીવન અને લાગી પ્રેમની ઉત્પત્તિ માટે ઉત્તમ સ્ત્રી પુરૂષોની પસંદગી, અને પરિણામે ઉત્તમ સતાનની પ્રાપ્તિ આદિ અનેક વિષયોની ચર્ચાના સસિદ્ધિ ત્યારેજ થઈ શકે તેમ છે કે ત્યારે આપણી રજુવો, પાઠશાળાઓ, મેડીકેલ અને જૂહોની અદ્ય આવા અગત્યના વિષયોની ચર્ચાઓ પૂર્ણ પરિવશાવધી સર્વદા સ્વભાગી રીતે થવી આપણે જોઈએ.

આવા મહત્વાર્થ કાચની અદ્ય મારા આ પ્રયત્નદારા જનકિશિન પ્રમથાભા પાડુ સદાયભૂત થઈ સકાય તેમ જ આ ગ્રન્થના પ્રકાશિત્યુદ્ધારા થઈ શકે એવા ઉદ્દેશથી આ ગ્રન્થને હું સામાન્ય પ્રેમના સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેને વર્ણના કૃતાર્થ અને લાગી સતતની મુશ્કેલીઓ સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રયાત્નને ધ્યાનમાં રાખી “જીવનરહસ્ય” ના કેટલાક પ્રકરણો રૂપે આપવા આશામાં રહું છું કે કૃતાર્થ થઈ છે.

૨૦. સ્ત્રીઓ પુરૂષો અને બાળકોના અનેક ગિત્રો—આ ગ્રન્થમાં મુકવાની મારી ને પ્રબળ ઇચ્છા હતી. આ અનેક કારણોથી બારેક કાર્ય ચર્ચાના માર પડી શક્ય નથી આ શિવાય વ્યવહારની અનેક ઉપાધિઓ અને દોષધારો અને ઉદ્ધારા સુધા અનેક પ્રસંગોમાંથી મારથી નેરવો જાન્યો તેમજો પ્રસંગો અને રિનોદનો વખત બચાવી ૧૯૧૪ ની સાલથી શરત આલેલા રહેલા મારા માનસિક પ્રયત્નોના પ્રવહનોના આખરે ૧૯૨૫ ની સાલમાં થયું આવી રીતે શુદ્ધ અન્ત આલેશો જોઈ, પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનો હું બચવો આભાર માનું છું.

૨૧. આ ગ્રન્થની પ્રમિદ્ધિ સર્વ માન પરમરૂપણ વાંસદાનરેશ સીમાન્ મહારાજા સાહેબ ડાકસિંહજી નેજા પટે છે તેઓએ ચોતાના અનુષ્ઠાન આર્થે વધા અતુન્નિત સૈમ્ભવશીલ સ્વભાવને અનુસરી આ ગ્રન્થની કલ્પર પ્રસિદ્ધિ માર મને સર્વ પ્રકારથી અનુકળવાઓ વચર સકોચે કરી આપેલી છે, તેને માટે તેમનો હું સદાનો આભારી છું. જનક યાજ્ઞના આવા ઉત્તમ ઉદેશોથી પ્રવૃત્તિ કરનાર ઉદારચિત્ત, વિનાયુરાત્રી અને સદ્વિત્યોષિત્તક આવા સદ્ગુણવર્ધક મહાનુભાવ વીર નરેન્દ્રોની આપણા દેશને વર્તમાનકાલમાં ખાસ જરૂર છે.

શ્રીયુત્ વાંસદા નરેશની ઉદાર સદાયતા વિના આ ગ્રન્થની પ્રસિદ્ધિ કાર્ય હજી પણ ખીલ કેટલાક વર્ષ મુલતરી રહેત, આશાના માટે તેઓશ્રીએ નિસ્વાય નિર્ભય પ્રેમના ક્રિયાર્થે આ ગ્રન્થની પ્રસિદ્ધિ માર ને પ્રકારની ઉત્તમ ઉદારતા દર્શાવેલ છે, તેને માટે તેઓશ્રીને અને સવિનય આભાર માનું છું.

આ ગ્રન્થના વિષયની પુષ્ટિ માટે એ ને પ્રયોગ અનુલેખન કરવામાં આવેલ છે, તેનું સામાન્ય લીસ્ટ ને આ સાથે રજૂ કરવામાં આવેલ. એમાંથી ખાસ ખાસ વાચવાપાત્ર ગ્રન્થોપ ક આનું વિન્દ રાખવામાં આવેલ.

ચિત્રોસબધી મુચના—ચિત્રો સાથે એ પ્રકારના નજરોની ચોલના કરવામાં આવેલ છે. પ્રથમ નજર છે તે ચિત્રો નજર દર્શાવે છે જ્યારે કાલક્રમ ને ખીલ નજરો બાલુમા દર્શાવેલા હોય છે. તે માનસિક જિતિઓના ખોલરી એ મનસ્વરતા સ્થાનોના નજરો માટે છે અને તે તે નજરો તે તે સ્થાનની જિતિ વિશેષનેઅર્થાત પ્રાણવનુઓની ગ્રન્થી વિશેષને દર્શાવે છે એમ સમજાવવું છે.

આપણા સીવર્ષ અને બાળકોના કેપાઓ મેળવવાનું કાર્ય ધણ નિકટ છે વળી જનસમુદાયને સામાન્ય વર્ગ હજી તેના કાર્યો માટે આવશ્યક છૂટ લેતો થયો નથી તેથી અનેક ચિત્રો આપણા સીવર્ષમાંથી લેવામાં અનેક પ્રકારની

મુશીબતોને પહોંની વળી નકામું નથી તેમજ અન્ય બ્યવસાયોને લીધે છેકરાછેકરીઓની નિશાળો અને કોળેનોમા નજીકેલાઓ લેવા માટે સમય જવાની શકાય તેવા સંધોનો અને સાધનોના અભાવમા ઈચ્છિત પ્રકારનાજ ચિત્રો આપવાનું કારણ પ્રમાણે બની શક્ય નથી તેને માટે વાચકવર્ગની ક્ષમા ચાહું છું

મારી એરી ઈચ્છા છે કે મસ્તકવિદ્યાના સિદ્ધાંતોને અનુસરી હોય પત્રના મારા પ્રવાસોને નજીક—

૧ મસ્તકવિદ્યા અને માનસિક રોગો (C-mad Infancy) ૨ મસ્તકવિદ્યા અને કેળવણી
૩. મસ્તકવિદ્યા અને ધર્મ

એ નામના રજૂ કર્યોલું જુદું જુદું સાદિત્ત મે એકન કરવા માટેહું છે પરમાત્માની ઈચ્છા હશે તે બ્રહ્મમાં એ વિષયને લગતા આવશ્યક ગ્રંથો યથાસમયે જહાર પાડવા પ્રબળ ઈચ્છા છે

માનવશાસ્ત્ર—નામના મારા પ્રથમ ગ્રંથનું દિલ્લી બાબાનવર પક્ષ વૈયાર થઈ ચુક્યું છે, અને એરી ઈચ્છા છે કે એકાદ વર્ષમા તેના દિલ્લી બાબાનવરનું પ્રકટિકરણ થઈ જાય

મારા પરમ રોહી મીઠા પ્રાણવાલ દેવકણ દેશાનંદે પોતાની માલેખીના સીતા અને કૈકેયીના મૂળ એરીજીનલ પેઈની ગ ઉપરથી આ ગ્રંથના ઉપયોગ માટે બેએકો વિચાર બનાવવા તેમજ તેનો ઉપયોગ કરવા માટે છુટ આપવા માટે તેમજ આ ગ્રંથના વિષયને આર્ટિસ્ટિક રસાઈલમા મુકવા માટે અન્ય ચિત્રો વિગેરેથી જે સહાય આપેલ છે તે માટે તેનો અને આમાર માનું છું

આ ગ્રંથને છાપવા વિગેરેની અનુકૂળતા કરી આવી યથાસમય પ્રસિદ્ધિ માટે સહાયજૂત થનાર મારા બાળ રોહી વૈધરાજ ભગવાનલાલ ત્રિભુવન ભટ્ટ નો તેમજ લક્ષ્મી આર્ટ અને એમી આર્ટ પ્રેસના મારીકો એવેન્ફોનો હું ખાસ ઉપકાર માનવાની આ સ્થળે જરૂર જોઉં છું

નં. ૧૫૧, બનારસ, કોટ - મુબઈ

ગિરધરલાલ ગોવિંદજી મહેતા

તા. ૧૬ મી. એપ્રિલ ૧૯૨૫

પ્રેક્ષક એફ કે. ને. લો. જી.

सर्वे सन्तु सुखिन सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखमाप्नुयन्ते ॥

ओ३म् शान्ति शान्तिः शान्ति

જીવન—રહસ્ય.

વિષયાનુક્રમણિકા.

પ્રસ્તાવના....

..

.

.

...

.

૧-૧૬

પ્રકરણ પહેલું.

જીવનના મુખ્ય આધારરૂપ સરીન્ધન.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ જીવન એટલે શું ?	૧	૨૦ રૂધિરાભિસરણુ-પ્રક્રિયા.	૧૦.
૨ જીવન-રહસ્ય સંબંધી પ્રશ્નો	૨	૨૧ ઉરોદ્ગરપટલ (ઉર અને ઉદરની વચ્ચેનો	
૩ આપણા શરીરચન્દ્રની આશ્ચર્યમય યોજના	"	પટલો)	૧૧
૪ શરીરચન્દ્રની આશ્ચર્યમય યોજના ખરે		૨૨ હૃદય અને ફેફસાંનું સંકેતવિકાગરૂપ	
સામાન્ય દૃષ્ટિપાત	૩	સંયુક્ત કાર્ય	૧૨
૫ માથું અથવા શિરચ્છાલ	"	૨૩ ઉરોદ્ગર પટલનું કાર્ય	"
૬ ચર્યાગેન્દ્રિયોના અવયવો	"	૨૪ ધર્યનેન્દ્રિયોના અવયવો	"
૭ મુખ તથા જીભનો શબ્દોચ્ચારણ સાથે સંબંધ	૪	૨૫ જીભ અથવા રવાદેન્દ્રિય કે રસના	૧૩
૮ શ્રીવા અથવા ગળદળ	"	૨૬ અંત્ર સંબંધી	"
૯ પેટની અદરના અવયવોની સામાન્ય ગણના	"	૨૭ પાચ પ્રકારના રસો અને પાચનક્રિયા	"
૧૦ રક્ત અથવા ખાંડાની વેળા	૫	૨૮ ૨૧ વહન, પીડા, અને કલોમ આદિ અવયવો	૧૬.
૧૧ હાથની અદરના અવયવો	૬	૩૦ સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મ	"
૧૨ પગની અવયવોની રચના અને તેની		૩૧ ગુરુતા અથવા મૂલપિંડ	"
અદરના અવયવો	"	૩૨ મળમૂતોત્સર્જના અવયવો	"
૧૩. મરતંડની ટુંબડી અથવા ગોપરી	૭	૩૩ બળનેન્દ્રિયોના અવયવો	૧૫
૧૪ મુખ અથવા ચહેરાના અવયવો	"	૩૪ જ્ઞાનતત્ત્વ અને ક્રિયાતત્ત્વોના પુખ્તો	"
૧૫ ધડ અથવા કોડાની અવયવો	૮	૩૫ કરોડ રક્ત	"
૧૬ સ્તનિય રચના અને રનાણુ ગ્રન્થનો	૯	૩૬ સંલક્ષ્યુતિ પ્રદર્શક વસ્તુઓની સંધિમાળા	"
૧૭ પાચરો માસપેશીઓ	"	૩૭ મરતંડના વર્તમાનમાંથી નિકળતા બા?	
૧૮ રૂધિરાભિસરણુના અવયવો	૧૦	વસ્તુપુખ્તોના પ્રવહો	૧૬
૧૯ આપણા હૃદયની ગતિવિધિઓ અને કાર્ય-		૩૮ પ્રાણુઓની	૧૭
કાર્યરૂપ આર ખરો	"	૩૯, આપણું મગ્ધ (The Brain)	૧૮,

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૪૫. મરતકના ઉપરના ખેડો	૧૮	૪૮. અવનિકાઓની અદરનો પ્રાપ્તિદશ રૂપ.	"
૪૬. મરતકના રુદાનુદા પ્રદેશનાં રૂપ નામો અને તેઓની ગણના.	"	૪૯. મરતકની અદરના વિભક્તિ અવધનો સાથે સળધ સળધાર સંબોધન-વસ્તુઓ.	૨૧
૪૭. મરતકનાં ગુણગણિતો.	૧૯.	૪૯. મરતકના સર્વ માનસિક પૂજન-વસ્તુઓ અને તેઓના આનંદીય મુખો.	"
૪૮. મરતકની મનના જીવનિકાઓ	૨૦.		

પ્રકરણ ૧ થી સમાપ્ત

પ્રકરણ બીજું.

આપણું મરતક અને મન.

૧. શરીરચત્રસળધી સામાન્ય વર્ણન.	૨૫	૮. નૈતિક અને ધાર્મિક જનિઓનો સમૂહ	૩૧
૨. મરતક અને મનનો સળધ.	"	૧૦. પ્રાપ્તિપ્રદાયક સંજિઓનો સમૂહ.	૩૧
૩. મરતકની અદરનાં જુદાં જુદાં માનસ અવધો અને તેઓનાં કાર્ય.	૨૬	૧૧. અવધોન સંજિઓનો સમૂહ.	૩૧
૪. મરતકની અદરની મૂળ સંજિઓના નામો અને તેઓનાં રથનો.	"	૧૨. જુદાં અને મનનસંજિઓનો સમૂહ.	૩૧
૫. માનસિક સંજિઓનાં સમૂહ પ્રમાણે વિજ્ઞાન, નામ રથાન અને નજર આદિ રૂઝ-રૂઝ		૧૩. પંચજ્ઞાનેન્દ્રિયોનો સમૂહ.	૪૨
૬. આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ	૨૭	૧૪. મન અથવા આત્મા અને મરતકનો સળધ	૪૩
૭. ધરસાંસારિક લાભગુણોનો સમૂહ	૩૧	૧૫. આત્મરક્ષક સમાન્ય વર્ણન.	"
૮. ઉત્તર્યક વૃત્તિઓનો સમૂહ	૩૩	૧૬. આત્મક શરીર અને વિધનો સળધ	૪૪
		૧૭. મન અને મરતકના સળધરૂપ—	

જીવન સારંગીનું જીવન-સંગીત, ૪૫

પ્રકરણ ૨ નું સમાપ્ત.

પ્રકરણ ત્રીજું.

જીવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

A. પ્રેમનો પ્રથમ પરિચય અને પૃષ્ઠકક્ષણ	૪૮.	૪. વિભેદજ્ઞા અને પ્રકરણ આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ	૫૫
B. પ્રેમકર્મણ અને એકાગ્રતા	૪૮	૫. વિવિધ સળધ કે વસ્તુઓ આદિ પર પ્રેમનો પ્રભાવ	૫૬
૧. આત્મરક્ષક વૃત્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.		૬. ઉપોચિત સંજિતપર પ્રેમનો પ્રભાવ	"
૧. જીવનિકા અને તેના અવધોપર પ્રેમનો પ્રભાવ	૫૨	૭. ધરસાંસારિકની લાભગુણોના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.	
૨-૩. શુદ્ધ, ગિહાસા અને પાવન સમિતિ અવધોપર પ્રેમનો પ્રભાવ	૫૪,	૮. સ્ત્રી અને પુરુષના પ્રેમભાવની પરસ્પર અસર	૫૬

વિષય.

પૃષ્ઠ.

- ૯ દામપત્ય રનેદપર પ્રેમભાવની અસર ૫૦
- ૧૦ વાતસલ્ય રનેદપર પ્રેમનો પ્રભાવ
- ૧૧-૧૨ વૃદ્ધનિવાસેશ્વર અને મિત્રીભાવપર પ્રેમના પ્રભાવ. ૬૦
- ૧૩ ત પચમખૂના અથવા સ્વલગ્નતાની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૬૧
૬. ઊંચકપ કે વૃત્તિઓના મમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ
- ૧૪ સ્વાધ્યાસ અથવા જાગૃત્વ આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ. ૬૨
- ૧૫ વગાભિવાસ કીર્તિ કે પ્રતિષ્ઠાની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૬૩
- ૧૬ રવમાન, આત્મ પ્રત્યય અને મનોભ્રમ આદિ ભાવોપર પ્રેમની સત્તા ૬૫
- ૧૭ ધૈર્ય, સદ્ગુણસંપત્તિ કે કલ્યાણ આદિભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ. ૬૬
૭. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૬૭.
- ૧૮-૧૯ ક્રાંતિભાવ વિનય, અધ્યાત્મિકતા અને શ્રદ્ધા આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૬૭
- ૨૦ આશા નિરાશા આદિ ભાવોપર પ્રેમની અસર ૬૮
- ૨૧ આત્મનિર્ભરતા અથવા સત્ત્વ અને ન્યાયનિર્ભરતા આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૦
- ૨૨ દયા-કૃપા-સહાનુભૂતિ અને પતેપકાર આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ
૮. પ્રાવીણ્યમદાયક શક્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.
- ૨૩ કલાકૌશલ્ય અથવા યોજનાશક્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૨
- ૧૪-૨૫ સૌન્દર્યપ્રેમ તથા નૈસર્ગિક આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૩
- ૨૬ અનુકરણશક્તિ અથવા દાવજાવ અને નૃત્ય આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૬
- ૨૭ દાર્દ્ર્ય રમુજ કે ખુશખબર આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૭

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૬. અવલોકન અને યુક્તિશક્તિઓનાં સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૬
- ૨૮-૩૨ અવલોકન, આત્મજિજ્ઞાસ, હૃદયજ્ઞાન, વજ્રજ્ઞાન અને રમજ્ઞાનની વૃત્તિઓપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૭
- ૩૩ વ્યવસ્થાજ્ઞાનની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૦
- ૩૪ અભીવ્યક્તિની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ "
- ૩૫-૩૬ રમુજિ, શેષ, અથવા યાદશક્તિ અને રચનજ્ઞાનના અવલોકનપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૨
- ૩૭-૩૮ સમયજ્ઞાન અથવા તાલ અને સંગીત શક્તિના અવલોકનપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૨
- ૩ મનુર સલાહ, વાર્તાલાપ કે વક્તૃત્વ શક્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૪
- ૪૦-૪૧ વર્ણશક્તિ અને તુલનાશક્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૫
- ૪૨ પ્રેરણા શક્તિ અથવા અચમ દૃષ્ટિપર પ્રેમનો પ્રભાવ "
- ૪૩ સૌભાગ્યતા અથવા મિલનસાધકશક્તિ અને સ્વચ્છતા આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૬
- અવનનો આધાર પ્રેમ (કવિતા) ૮૭-૮૮
- ૪૪ આશાશ્રિયતા અને નિદ્રા આદિ અવરણાઓપર પ્રેમનો પ્રભાવ
૭. અચ્છાનેન્દ્રિયોના અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ ૯૦
- ૪૫ અચ્છાનેન્દ્રિયપર પ્રેમનો પ્રભાવ
- ૪૬ રસનેન્દ્રિય-ત્વચાપર પ્રેમભાવની પ્રતીક્ષિત દ્વારે થતી અસરો ૯૧
- ૪૭ દર્શનેન્દ્રિય-અણુકરણપર પ્રેમભાવનો પ્રભાવ ૯૫
- ૪૮ રસનેન્દ્રિય-અણુકરણપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૯૬
- ૪૯ પ્રત્યક્ષેન્દ્રિય અને તેના અનુભવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૯૭
- ૫૦ મનુષ્યના સમગ્ર અવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૧૦૦-૧૦૬

પ્રકર ૩ ચોથું.

શ્રીસૌંદર્ય અને તેના ઉદ્દેશ

વિષય.	પૃષ્ઠ	વિષય.	પૃષ્ઠ.
શ્રી સૌંદર્ય સંબંધી કેટલાક અભિપ્રાયો ૧૦૮-૯		૧૭ ઇચ્છામારિક લાગણીઓનું સૌંદર્ય અને અવરણકતા ૧૦૮	
શ્રી સૌંદર્યનો ઉદ્દેશ અને તેનું સ્વરૂપ ૧૧૦		૧૮ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનું સૌંદર્ય અને ઉપયોગ ૧૧૧	
૧ આહુતિ સંબંધી સૌંદર્ય ૧૧૧		૧૯ નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓનું સૌંદર્ય ૧૧૧	
૨ મરતક સંબંધી સૌંદર્ય ૧૧૨		૨૦ પ્રાપ્તિય પ્રદાયક શક્તિઓ દ્વારા પ્રાપ્ત થતું સૌંદર્ય ૧	
૩ મુખ અને મરતકનો પરસ્પર સંબંધ ૧૧૩		૨૧ અવલોકન અને ભુદ્ધિશક્તિઓનું સૌંદર્ય ૧૧૩	
૪ આંખ એટલે આત્માના દ્વાર ૧૧૪		૨૨ આત્મરમ્ય વૃત્તિઓનું સૌંદર્ય ૧૧૪	
૫ નાસિકા સંબંધી સૌંદર્ય ૧૧૪		૨૩ સ્ત્રીના સ્વરૂપ સંબંધમાં અન્ય માત્રાઓ આપવામાં આવેલા નિષ્કારોનું વર્ણન ૧૦૧	
૬ શ્રમ " " ૧૧૫		૨૪ પદ્મિની સ્ત્રીના સ્વરૂપનું વર્ણન "	
૭-૮ કોણ અને આલ ૧૧૬		૨૫ ચિત્રિબ્દી " " " ૧૩૨	
૯ શ્રીજા અથવા મરતકની અદર સમાયેલું સૌંદર્ય "		૨૬ હરિતની " " " ૧૩૩	
૧૦ છાતી ખસા અને સ્તનભાગનું સૌંદર્ય ૧૧૭		૨૭ શાખિણી " " " ૧૩૪	
૧૧ સ્તનભાગનું પ્રયોજન અને સૌંદર્ય ૧૧૮		૨૮ જુદા જુદા સત્ત્વો અર્થાત ગુણ ધર્મ પુન્ઝ સ્ત્રીઓની વ્યાખ્યા અને ગણના ૧૩૫	
૧૨ પથોધર પુગલની રચના ઉદ્દેશ અને ઉપયોગ ૧૧૯		૨૯ સ્ત્રીસૌંદર્ય સંબંધી મુખ્ય અરોનો સામાન્ય ઉપસહાર ૧૩૬	
૧૩ ઉદર પ્રદેશનું સૌંદર્ય ૧૨૨		૩૦ સૌંદર્યની સરળ અને વધિ કરનારા સમયો અને ઉપાયો ૧૩૮-૧૪૦	
૧૪ કટિ પ્રદેશનું " "			
૧૫ વિરતન અધન ૧૨૩			
૧૬ હરત અને પાદ આદિ અવયવોનું સૌંદર્ય ૧૨૩			
માનસિક સૌંદર્યના અરો અને તેની પરીક્ષા			

પ્રકરણ ૬ હું.

વિષય	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
પરિશીલન - (Courtship) ૨૧૧			
૧ પરિશીલન શબ્દની વ્યાખ્યા અને રૂપરિત્ય ૨૧૦-૨૧૧		૧૧ નૈતિક અને ધાર્મિક ગુનિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૨૦	
૨ દરમિયાન પ્રેમ કોને શું ? ૨૧૬		૧૨ પ્રાકૃતિક પ્રકારક ગુનિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૨૭	
૩ પ્રેમની નિયંત્રણનિયમોનું વર્ણન ૨૧૭		૧૩ અવગણ્ય ગુનિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૩૫	
૪ પરિશીલન વિધિના પ્રકારો ૨૧૮		૧૪ સાદિત્ય અને બુદ્ધિસાક્ષિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૩૮	
૫ પરિશીલન વિધિના ઉદ્દેશ અને પ્રાર્થના ૨૨૦		૧૫ અજ્ઞાતગણ્યોના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૪૦	
૬ અવગણ્ય પરિશીલન નિયમોના પ્રકારો વિધિ ૨૨૧		૧૬ મન નિયંત્રણ આત્માની સર્વ ગુણો, ભાવો અને ગુણોની યથાવિધિ સમૂહના સર્વ પ્રકારો અને પરિશીલન ૨૪૧	
૭ પરિશીલન વિધિ (The Art of Courtship) ૨૨૨		૧૭ કન્યાની પરિશીલન વિધિ માટે કામગીરીના પ્રયોગો રિવાજરચનાના વિચારો ૨૪૬	
૮ આત્મશુદ્ધિ ગુણોનું અવગણ્ય પરિશીલન ,		૧૮ સામાન્ય ઉપવિધિ ૨૪૮	
૯ ધાર્મિકશુદ્ધિ ગુણોના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૨૨			
૧૦ ઉચ્ચ ગુણોના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૨૩			

પ્રકરણ ૬ હું સમાપ્ત

પ્રકરણ સાતમું.

જનનેન્દ્રિયોના અવયવો.

Organs of Reproductions.

૧ જનનેન્દ્રિયોના અવયવો અને તેઓનો ઉપયોગ ૨૫૦	૨ પુરુષ અને સ્ત્રીઓના જનનેન્દ્રિયોના અવયવો ૨૫૧-૨૫૬
---	---

પ્રકરણ ૭ હું સમાપ્ત

પ્રકરણ આઠમું.

લગ્ન યોગ્ય હિમર ૨૫૬-૨૫૮	
૧ સ્ત્રીના ધર્મો માટે શોધવા અને પ્રમાણ પત્રક ૨૫૬	૧ પ્રમદુરિય પ્રવર્તનના અવરોધક શક્તિ અને તેની મહત્વપૂર્ણ શોધના ૨૫૬-૨૫૭
૨ સ્ત્રીના યોગ્ય શુદ્ધિ અવરોધક ૨૫૭	૨ પુરુષના સ્ત્રીરચના તથા અનેક દિશામાં પણ પુરુષરચનાની સરળ તથા દૃઢ શક્તિ સાથે અને આગળ ક્રેડિટ રીત સામાન્ય અવરોધક ૨૫૮
૩ વિવિધ દરજ્જાના ઉચ્ચ ૨૫૮	
૪ પુરુષરચનાના અગત્યની સ્ત્રી તેમજ પુરુષના સ્ત્રીરચના તથા મહત્વ અગત્યના ક્રેડિટ ૨૫૯	

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વિષય

પૃષ્ઠ

૭ યુનાનોમાં વીર્ય અને યુવતિઓમાં રંગ
તથા રતન પેદા થવામાં વય આપના
કાળો.

૨૬૮

૮ કામગીરીના મીઠાણ સબધમાં કવિ-
વારચામનો અભિપ્રાય

૨૮૦

પ્રકરણ આઠમું સમાપ્ત

પ્રકરણ નવમું.

પ્રજનનક્રિયા અથવા ગર્ભાધાન સંસ્કાર.

અર્ગાધાનના નિરૂપો	૨૮૨	૧૬ મળપુત્રોત્સર્જના અવધનોપર થતી અસરો	
પ્રજનનક્રિયા અથવા સંભોગ ધર્મો	૨૮૩	૧૭ પાચસો માસપેગાઓપર થતી અસરો	૩૦૧
પ્રજનનક્રિયા સંબધમાં વેદમંત્રોનું વિધાન	૨૮૨	૧૮ અરિષ્ટપિંચરણ ૨૦૦ અરિષ્ટ સમુદાયપર	
રતિતન્ય મુદ્દા કિ કરાવે	૨૮૪	થતી અસરો	...
કામકલાસિન ઓપુરબળા લુખાલુભવો	૨૮૫	૧૯ રોમરાણ અને રોમકુપોમાં થતા ફેરફાર	..
ચંદ્રકળા અથવા કામકળાને પ્રવર્તાવવાના		૨૦ જનનેન્દ્રિયના સર્વ અવધનોમાં થતા	
રથાના અને તેઓની પરિચીવન વિધિ	૨૮૬	અનેક રસસચારો અને અતિઓ	૩૦૨
ઓપુરબળા ગરિરધન્યો તથા મનોમદિરોમાં		૨૧ પ્રજનનક્રિયા અને કામ-પ્રવૃત્તિનો મુખ્ય	
સંભોગક્રિયા વખતે મન પ્રવૃત્તિને લીધે થતા		ઉદ્દેશ	..
શારીરિક અને માનસિક ફેરફારોનું સામાન્ય		૨૨ વિશ્વનિચન્તા પ્રજનની ઉચ્છા	૩૦૩
અવલોકન	૨૮૭-૩૦૮	૨૩ સ્ત્રી અને પુરુષના મનોમદિરોમાં થતા	
૧ મુઝારરસ અને કામરૂતિનો અભિપતિ દેવ—		અનેક માનસિક ફેરફારોનું અવલોકન	૩૦૪
કામદેવ	૨૮૭	૨૪ અવલોકનરૂઝિઓના સમૂહપર થતી	
૨ કમિન્દાના માનસિક અવધન સાથે સંબધ		અસર	...
ધરાવનાર તનુઓના પ્રવાહો અને જન-		૨૫ બુદ્ધિશક્તિઓના સમમ સમૂહપર થતી	
નેન્દ્રિયના અવધનોનો સબધ	..	અસર	..
૩-૧૦ થવણ, નયન, કાણ, રસના આદિ ઉન્દ્રિઓ		૨૬ પ્રાવિર્યપ્રદાયાશક્તિઓના સમૂહપર થતી	
તેમજ કપોત, કંઠલલિહા, ઓવા, ઉરરથાન		અસર	...
અને હૃદય આદિ અવધનોમાં કામદેવના		૨૭ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહપર થતી અસર	૩૦૫
વિગુણ પ્રવાહનો સચાર	૨૮૮	૨૮ જુદાજુદા શારીરિક લાગણીઓના સમુદાયપર	
૧૧ ફેફસાઓરૂપ પ્રાણરથવોમાં થતા ફેરફારો	૨૮૯	થતી અસર	...
૧૨ સમગ્ર ગરિરપરની ત્વચા, કેસ વાહિનીઓ,		૨૯ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓપર તેમજ નૈતિક અને	
પ્રસ્વેદ વાહિનીઓ તેમજ રૂપરૂપ શક્તિની		ધાર્મિક વૃત્તિઓના રચનારૂપર થતી અસરો	..
અંદરના ફેરફારો	...	૩૦ મરતલની અન્તર જ્વલિતોનો ઉપર થતી	
૧૩ ઉરોદર-પરચ, છાતી, પશ્ચાતી પાસણોએ		અસરો	...
અને માસપેશીઓમાં થતા અતિસચારો	..	૩૧ સંભોગ ક્રિયાની થયેલા પૂર્તિ અને સતુ-	
૧૪ પચનેન્દ્રિયના અવધનોમાં થતા ફેરફારોનું		પિને અને અનુભવાના ભાવોનું અવલોકન	
અવલોકન	...	કન અને રનેદ્રજ શાન્ત નિદ્રા	૩૦૭-૩૦૮
૧૫ સ્ત્રીરચના રતનપુરુષ, રસચન્દ્રો			
વિરોધમાં થતા સચારો	...		

વિષય.

પૃષ્ઠ

૫૨-૫૨ પ્રવેશો અને તેઓને નેરન	૫૦
શરીર મરતક તેમજ મન અપરાધો આ મા	
આત્મિક કારણોથી અનેક જાણના ફેરવોને	
મવાના કારણોનું નિર્દેશન	૫૧૧-૧૪
૫૩ બીજા એકેને શું ?	૩૧૧
૫૪ ૧૦ અરિય સમુદાયની યાગ્નિક વનના	
મૂળ કારણો	"
૫૫ પાચગો માસપેશીઓને જાગ્રત આપનાર	
મૂળ તત્ત્વો	"
૫૬ રમણ બંધનોની અવશ્યતા યોજનાને પેદા	
કરનાર કારણો	
૫૭ પવનેન્દ્રિય : સર્વ અવયવોને જાગ્રત આપ	
નાર તત્ત્વોના સારો	૫૧૨
૫૮ રમણ સ્ત્રીઓના અભ્યાસપૂર્ણ હૃદય અને	
રમણાહિનીઓને જાગ્રત આપનાર કારણો	"
૫૯ પ્રાણુવદ્ સ્ત્રીઓના આચારપૂર્ણ બનને	
ફેફસાંને અપરાધ કરનાર પ્રવાહોના મળ	
૬૦ ગર્ભવદ્ સ્ત્રીઓને જાગ્રત આપનાર કારણો	
૬૧ મનુષ્ય સ્ત્રીઓને પ્રવર્તવાનાર કારણો	
૬૨ શરીરના સર્વ અવયવોના જાગ્રત આપનાર	
અસાધ્ય કારણો	
૬૩ સર્વ જાગ્રતેન્દ્રિયના અવયવોને આપના	
કારણો	"
૬૪ પચમાનેન્દ્રિયો અને કર્મન્દ્રિયોના અવયવ	
ઓને જાગ્રત આપનાર કારણો	૧૩
૬૫-૬૬ પ્રાણુનીધિરૂપ મરતકના માનસ સર્વ	
અવયવોને અર્પણ કરનાર કારણો	
૬૭ આ મા માં ૬૮	૫૧૪
મનની ગતિવિધિનું બધા યાગ	૫૧૫-૧૦
સંવત્તિ એ ૧ શું ?	૫૨૧
અભ્યાસક્રમ સાથે પ્રવર્તનાર કારણો	
સમય અને તેનું પ્રયોજન	૩૨૨
Thoughts on the Sexual life of	

વિષય.

પૃષ્ઠ

સંયોગસમયે અનેન્દ્રિયોના ફેરવો	"
નબોગક્રિયા અને શારીરિક રિયલિટી	૩૨
અભ્યાસ ક્રિયા આ યો ય સમય	૩૩૦
સંયોગસમયની શારીરિક રિયલિટી	
એક દોષી એકેને ?	૫૫૧
નાસ્તિક રિયલિટી સમજનાર અરકનો	
અભિપ્રાય	૫૫૨
ફેરવ દસાવાથી સ્ત્રી મર્મ ધારણ કરી	
શક્તી નથી	૩૩૨
સુરત પ્રસન્નતા માટે યોગ્યરચના સમય	
અને રિયલિટી આદિ કેવા દોષો એકેને	૩૫૫-૫૬
વિજ્ઞાન મંદીર અધ્યયન કામાગાર	૫૫૬
જીવ્ય પ્રવેશો અને તેના સાધનો	૩૩૬-૩૩૭
How to beget sound & beautiful Children	૩૩૮
સુરત સંવત્તિ માટે સુરત મયોગની યોજના	૫
સુરત પ્રસન્નતા માટે યોગ્ય રચના કેવું	
દોષ એકેને ?	૫૬૦-૫૬૧
સુરત પ્રસન્નતા પહેલાની ઉદ્દીપક	
તૈયારીઓ	૩૬૨
નર્મમન ક્રિયા પ્રસન્નતા માટે સમય રચના	
અને રિયલિટી આદિ સમય વિચાર	૫૬૫
સંયોગસમયનું પારિશિષ્ટન અને સંયોગ	
નમયનું પરિશિષ્ટન	૫૬૪-૬૫
મનુષ્યના સમય અવિરતવનું ઉદ્દીપન કર	
નાના પ્રકારો અને જાણી સંવત્તિનો તે સાથે	
સમય	૩૬૮
કમિસ રેડના	૫૬૯
૧-૧૬ આસરસક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી	
અભ્યાસ પ્રવર્તનાર ઉપાયો	૩૫૧-૫૫૨
ધરણાસાધિક વૃત્તિઓની પ્રવર્તનાર	
નાઓવાળી પ્રવર્તનાર પેદા કરવાના ઉપાયો	૫૫૬
ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રવર્તનાર	
કરવાના ઉપાયો	૩૫૭
નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓની પ્રવર્તનાર	

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વાણકર પ્રયોગો અને તેઓનું મેનન	૧૦૫
શરીર ભરતક તેમજ મન અથવા આત્મા	
આત્મા બાવોધા અનેક વ્યવસ્થા કેરુકો	
યવાના કારણોનું વિવર્ણન	૩૧૧-૧૪
૩૨ વીધે એટલે શું ?	૨૧૧
૩૩ ૨૦૦ અરિય સમુદાયની યાગિક વ્યવસ્થા	
મૂળ કારણો	"
૩૪ પાત્રો ભાસ્વેશીઓને જન્મ આપનાર	
મૂળ તત્ત્વો	"
૩૫ રનાપુ બધોની અદ્યુત્ત યોજનાને પેદા	
કરનાર કારણો	"
૩૬ પચ્ચનેન્દ્રિયના સર્વ અવધોને જન્મ આપનાર	
તત્ત્વોના સારો	૨૧૨
૩૭ રક્તવદ્ સ્રોતોના મુલભાસરૂપ કુદરત અને	
પ્રજાવાહિનીઓને જન્મ આપનાર કારણો	"
૩૮ પ્રાણવદ્ સ્રોતોના આભાસરૂપ અને	
ફેફસાઓને અર્પણ કરનાર પ્રવાહોના મૂળ	"
૩૯ ગરભવદ્ સ્રોતોને જન્મ આપનાર કારણો	"
૪૦ મેરોવદ્ સ્રોતોને જન્મ આપનાર કારણો	"
૪૧ મગ્ગવદ્ સ્રોતોને પ્રવર્તાવનાર કારણો	"
૪૨ ગરીસના સર્વ અવધોના ગુહમળીભરૂપ	
અયોના કારણો	"
૪૩ સર્વ જન્મેન્દ્રિયના અવધોને આપનાર	
કારણો	"
૪૪ પચ્ચનેન્દ્રિયો અને કર્મેન્દ્રિયોના અવધો	
વેળે જન્મ આપનાર કારણો	૧૫
૪૫-૪૬ પ્રાણુની પિરૂપ ભરતકના માનસ સર્વ	
અવધોને અર્પણ કરનાર કારણો	"
૪૭ આત્મા એ મૂળ	૩૧૬
મનુષી મશાવકોનિતનું વ્યાખ્યાન	૨૧૫-૨૦
સતતિ એટલે શું ?	૨૨૧
પ્રજનનક્રિયા સારે પ્રથમના આદિ પ્રકરણોના	
સંબંધ અને તેનું પ્રયોજન	૩૦૨
Thoughts on the Sexual life of	
Man & Woman	૨૨૦-૨૬
સંભવ ક્રિયા વળતે થતા શારીરિક	
ફેરફારો	૨૨૭
સંભવ મમથની આંગ્રીક રિયતિ	"

વિષય.

પૃષ્ઠ.

સંભવસમયે જાનેન્દ્રિયોના ફેરફારો	"
તબોજક્રિયા અને શારીરિક રિયતિ	૩૨૬
પ્રજનન ક્રિયા માટે યોગ્ય સમય	૩૩૦
સંભવજનનની શારીરિક રિયતિ	
કેવી દોની લેઈએ ?	૩૩૧
નાસ્તીક રિયતિ સંબંધમાં ચરકને	
અભિપ્રાય	૩૩૨
કેવી દશામાંથી સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરી	
સાકળી નથી	૩૩૨
મુરત પ્રસવને મટે યોગ્યરથાન સમય	
અને રિયતિ આદિ કેવા હોવા જોઈએ	૩૩૩-૩૬
રિવાજ મહીર અથવા કામાના	૩૩૫
કૃત્ય પ્રયોગો અને તેના સાધનો	૩૩૬-૩૭
How to begot sound & beauti-	
ful Children	૩૩૮
મુરત સતતિ માટે મુદર સંયોગોની યોજના	૩૪૮
મુરત પ્રસવ માટે યોગ્ય રથાન કેવું	
હોવું જોઈએ ?	૩૪૦-૬૧
મુરત પ્રસવ પહેલાની ઉદીપક	
તેજરીઓ	૩૬૨
અર્થાધન ક્રિયા પ્રસવ માટે સમય રથાન	
અને રિયતિ આદિ સંબંધિ વિચાર	૩૪૦
સંયોગપૂર્વકનું પચ્ચનેન્દ્રિય અને સંયોગ	
મમથનું પચ્ચિરણ	૩૪૪-૬૬
મનુષ્યના સમગ્ર અરિતવદ્ ઉદીપન કર-	
વાના પ્રકારો અને બાકી મતવિનો તે સારો	
સંબંધ	૩૪૮
"કામસૂત્રના"	૩૫૧
૧-૭ આત્મસૂક્ષ્મ વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી	
પ્રભળી પ્રાપ્તિના ઉપાયો	૩૫૧-૫૧
વરસસારિક વૃત્તિઓની પ્રદીપ્તા કાવ	
નાઓવાળી પ્રબલ પેદા કરવાના ઉપાયો	૩૫૧
ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રભને	
કરવાના ઉપાયો	૩૫૫
નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓની પ્રબળતા	
વાળી પ્રભને પ્રાપ્ત કરવાના સાધનો	૩૫૫
પ્રતીવ્યવસ્થાપકશક્તિઓની પ્રબળતા	
વાળી પ્રભને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો	૩૫૬-૩૬

પ્રકરણ ત્રીજું.

જીવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ (ચિત્ર સંખ્યા ૪.)

૧-૩ જીવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

૪ દાગપત્યપ્રેમની પૂર્વ પ્રભાવપુજા પ્રતિમાઓ (મીતા અને રામચંદ્ર)

પ્રકરણ ચોથું.

સૌ સૌન્દર્ય ચિત્ર સંખ્યા ૧૬.

- ૧ સૌન્દર્યપુજા મુખચંદ્ર
- ૨ સાસારિક લાગણીઓનું સૌન્દર્ય
- ૩ ધાર્મિક અને નૈતિક સૌન્દર્ય
- ૪ પહોળું મરતલ રવાઈની અધિકતા
- ૫ સૌન્દર્યદીન મુખાકૃતિ
- ૬ સુદર સપ્રમાણ મુખાવિન્દ
- ૭ રમણલાવણી મુખ
- ૮ મધુર લાવણી નયનો
- ૯ સુદર નાસિકા તથા શ્રીલા
- ૧૦ સુદર શ્રીલા
- ૧૦ ડ રતનપાન
- ૧૧ રતનવાહિનીઓ અને રતન પ્રદેશ
જીવનનો આધાર પ્રેમ અને તેની પ્રવૃત્તિઓ
- ૧૨ સર્વાંગિક સૌન્દર્ય
- ૧૩-૧૫ માત પ્રેમ તાત પ્રેમ પુત્ર પ્રેમ પુત્રી પ્રેમ
- ૧૬ આધ્યાત્મિક સૌન્દર્ય

“હૃદયં ત્યેવ જાનાતિ પ્રીતિયોગ પરસ્પરમ્”

- ૧૭ સૌભાગ્યમદ અર્વિતા કૈકેયી (આ બન્ને ચિત્રો
ન ૧૬-૧૭ મુજ વેદર કોલર પેન્ડી ગમ્મા મુખસિન્દ
આટિન્દ મી મૂલરની સુદર કળાના
નમુના ૩૫ છે એ બન્ને ચિત્રો મારા પરમરનેહી
શ્રીયુત પ્રાણુલાલ દેવકરજી દેશાઈએ પોતાને માટે
ખરીદેલા હોવા છતાં આ અન્ય માટે તેના બ્લોકો
બનાવવા આપી તેનો સદુપયોગ કરવા માટે
દર્શાવેલી ઉદારતા માટે તેનો અત્યંત આભાર
માનવશ્રી આ રમણે ખાસ ૨૨૨ છુ ગેટ છુ
પ્રેમની અદર ઉત્તમ પ્રતિની ચિત્રકળાની ખીલ
વણીના પ્રચારાર્થે હીની માસિક “ સ્મૃતિ તેમજ
મુગ્ધધર્મની અદર પશુ આ ચિત્રોને આ અન્યમા
પ્રસિદ્ધ થવા પૂર્વે નિરવાર્યે વૃત્તિથી પ્રક
કરવાની છુટ આપવામા આવી હતી

પ્રકરણ પ મું

સવનન અથવા પશુહી. (ચિત્રસંખ્યા ૭૦)

ચિત્ર નં ૬ મનસિક શક્તિઓના સમૂહપ્રમાણે વિભાજ પૃષ્ઠ નં ૧૪૮ થી ૧૫૩

- ૧ પ્રબળ જીવનિમા
- ૨ } પ્રાણુવયવો
- ૩ } શુધા વિપાસનો અતિ ચોગ
- ૪ }
- ૫ }
- ૬ } વિશેષણની પ્રબળતા અને સદતા
- ૭ }
- ૮ }
- ૯ } નિમજ્જનિની ચચાર્થતા
- ૧૦ } નો અતિ ચોગ
- ૧૧ } નો મિત્રાચેત

- ૧૨ પ્રબળ ઉદાગ્રશક્તિ
- ૧૩ પ્રબળ સુરસે
- ૧૪ પ્રબળ સૌન્દર્યવૃત્તિ
- ૧૫ ધરસાસારિક લાગણીઓનો પ્રદેશ નં ૮ થી
૧૩ સુધીના રચનો
- ૧૬ પ્રેમવૃત્તિના વિવૃત પ્રવાહોનું મૂળ રચન
- ૧૭ પ્રેમવૃત્તિની પ્રબળતા દર્શાવનાર રચન અને
તેની જુદા જુદા અવયવોપર અસર
- ૧૮ કમિલાસનાની વૃત્તિની અતિ પ્રબળતા
- ૧૯ વિવચાદીન કે લપટ મનુષ્યની મુખાકૃતિ
- ૨૦ પ્રેમવૃત્તિની પ્રબળતા

- ૩૧ અધારમાં (ગોળીબાર) નિશાનબાજી.
 ૩૨ સ્ત્રીના મરતકનું પ્રેમચિત્રનું મંદ રથાન
 ૩૩ પ્રળવ દાગપતરનેહ તેમજ વાતચત્તરનેહ.
 ૩૪ દાગપતરનેહ અને વાતચત્તરના આદિની
 ૩૫ ન્યુનતા
 ૩૬ પૂર્ણ વાતચત્તરના પુરુષનું મરતક
 ૩૭ વાતચત્તરના મંદતા અને કામચિત્રની પ્રળ-
 વતાપુત્ર પુરુષનું મરતક.
 ૩૮ પૂર્ણ મૃદનિવાસેચ્છા
 ૩૯ સર્વ મૃદસાંસારિક લાભશ્રીઓની મંદતાદર્શક મરતક
 (Social Idiots)
 ૪૦ સર્વ શ્રીભાગ્યુક્ત કોમળ લાભશ્રીઓનેદર્શાવનાર
 મુખ અને મરતક
 ૪૧ સંસારિક લાભશ્રીઓની મંદતાપુત્ર અને પ્રળવ
 પુંભાવયુક્ત મરતક.
 ૪૨ કામભોજપરાવલ્લુ વૃત્તિવાળા પુરુષનું મુખ અને
 મરતક.
 ૪૩ મા તે આ.
 ૪૪ સાવધાનતા
 ૪૫ ચલાસિવાળી વૃત્તિની વધાર્થતા
 ૪૬ સ્વમાનની વૃત્તિનો અતિયોગ
 ૪૭ ચલાસિવાળી વૃત્તિનો અતિયોગ
 ૪૮ ઉલ્લેખકે કે કુલ્યુત મનુષ્યના હાવભાવ, વેશવર્તન
 આદિનું દર્શન
 ૪૯ આપખુદ સન્તાનો પ્રેરેશ (સ્વમાન વગેરે દેવાનો
 અતિયોગ)
 ૫૦ }
 ૫૧ } સૌભાગ્યશીલ મીલનસાર સ્વભાવયુક્ત મરતક.
 ૫૨ }
- નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓની પરીક્ષા**
 પૃષ્ઠ ૧૬૭-થી ૧૭૨
- ૫૩ પૂર્ણ પ્રળવ ભક્તિભાવ
 ૫૪ અતિ મંદ ભક્તિભાવ
 ૫૫ અતિ પ્રળવ અધ્યાત્મભક્તિ
 ૫૬ આશા ઉત્સાહ તેમજ ન્યાયયુક્ત મરતક

- ૫૭ આત્મનિષ્ઠ પુરુષનું મરતક.
 ૫૮-૫૯ પૂર્ણ આશા અને આત્મનિષ્ઠાપુક્ત પુરુષો
 ૬૦ આશાવાદિ અને નિરાશાવાદિ મનુષ્યની હલન
 ૬૧ પરાંપકારી પુરુષોનાં મરતકો
 ૬૨ ઉચ્ચસ્વદ્વ વિદ્યાસાગર.
પ્રાવિણ્યપ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહની પરીક્ષા

પૃષ્ઠ ૧૭૩ થી ૧૭૬

- ૬૩ પ્રળવ કળાકૌસલ. **મી, એડીસન.**
 ૬૪ " " "
 ૬૫ પ્રળવ સૌન્દર્ય પ્રેમ વગેરે બૌદ્ધર્થ
 કથી નયરામ મુદરછ.
 ૬૬ " " કથી શ્રી મહાનાલાલ દસપતરામ.
 ૬૭ " " શ્રીયુત ભેસક બી બી.
 ૬૮ " " કવિવર ટેનીસન (આલફ્રેડ લાઈ)
 ૬૯ " " કવિ શિરોમણી રવિન્દ્રનાથ ટાગોર
 ૭૦ પ્રળવ અનુકરણ અને હાસ્ય આદિ મી. જયરામ
 ૭૧ " " બાલમંધર્વ.

અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની પરીક્ષા.

પૃષ્ઠ ૧૭૫ થી ૧૭૮ મુધી

- ૭૨ શ્રીયુત હાલ મહમદ અસારખીયા રશિય
 પ્રળવ અવલોકન શક્તિઓ.
 ૭૩ અવલોકન શક્તિઓની પ્રળવતા. મી. કૃષ્ણમૂર્તિ
ધુક્ષિ અને મનન શક્તિઓના

અવશ્યોની પરીક્ષા

પૃષ્ઠ ૧૭૯ થી ૨૦૦ મુધી

- ૭૪ દેશભક્ત શ્રીયુત આગમંગાધર તિલક } પ્રળવ
 ૭૫ શ્રીયુત મી. ચોખરે } બુદ્ધિ
 ૭૬ મી. બર્નેટ. મહાન શોધક } શક્તિઓ.
 ૭૭ મહાન વીર નર કેશરી નેપોલીયન બોનાપાર્ટ
 ૭૮ } વિમૂઠ્ઠા, અથવા ઉદ્ધરો.
 ૭૯ }
 ૮૦ રા રા માણેકલાલ રતનજી.

પ્રકરણ ૬ મું

પરિશીલન—(Courtship)

ચિત્ર સંખ્યા ૪ પૃષ્ઠ ૨૧૭

૧ પરિશીલન—સરીઁ વધા અપ્રમાણ

૨ }
૩ } મરતકની અન્તર અવનિકાઓ અથવા દૃશ્ય-પ્રદેશ
૪ }

પ્રકરણ ૭ મું.

જનનેન્દ્રિયોના અવયવો.

ચિત્ર સંખ્યા ૧૧—પૃષ્ઠ ૨૫૩—થી—૨૫૫

૧ } જુઓ ચિત્ર નં ૧૩-૧૪-૧૫ (પુરુષવર્ગના જન	૬ યોનિદ્વાર
૨ } નેન્દ્રિયોના અવયવો	૭-૮ અર્ધસંવાહક નલિકાના સમૂહો
૩ } સ્ત્રીવર્ગના જનનેન્દ્રિયોનાં અવયવો.	૯ }
૪ યોનિ અર્ધાશય, અને સ્ત્રી અડકોરો	૧૦ } અર્ધરૂપ બાળક અને રસસંવાહક નલિકાઓ
૫ અર્ધાશયને ઉદ્દેશી નાખ્યા પછીનો પાછળનો દેખાવ	૧૧ }

પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રજનન ક્રિયા અથવા અર્ધાધાન સંકર.

૧ સંસારનો સાર સતતિ	૭ સુદર જાળકોના નમુનાઓ
વસ્તુત્પોરિદલપદે સુકૃતતઃ સંસારસારો	૮ પુખ્ત ધનવા-મનની પ્રવૃત્તિનું પ્રયોજન
અર્ધક.	સુપ્રભાતપાદન
૨ બાળકોનો મહિમા	૫ પ્રથમો પ્રબલ પ્રેમપાસ

સ્વભાવ અને રચના આદિની સૂક્ષ્મ જાણતોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે ધણુ આ જ્ઞાની યોજના નથી, પણ સમગ્ર સૃષ્ટિપદાર્થોની સ્થાવર જંગમ સર્વ રચનાની અંદર સર્વથી-શ્રેષ્ઠ સર્વથી-મહાન, ભુજિયાળી, તેમજ સમગ્ર સૃષ્ટિ પદાર્થોના અધિપતિરૂપ ગણાતા પ્રત્યક્ દેવરૂપ મનુષ્ય-પ્રાણીના-જન્મ, જીવન, અસ્તિત્વ, સ્થિતિ, પ્રગતિ અને તેના જીવનના ઉદ્દેશ આદિ મહાન પ્રયોગી યથાસાધ્ય સમાધાનના કામી, તેના જીવનના મૂક સંકેતોથી યથાવત વિદિત કરવા માટે “ જીવન રહસ્ય ”—એ સમ્પન્ન યોજના કરવામાં આવેલ છે. આ એક એટલે બધી મહત્વનો ગાંધાર્થપૂર્ણ અને રહસ્યમુક્ત-વિશાળ વિષય છે કેન્ને તેનું યથાવત વિવેચન કરવામાં આવે તો સુદૃઢ અંદરના સમગ્ર સ્થાવર અને જંગમ પદાર્થોની યોજના, અસ્તિત્વ અને સ્થિતિ આદિની સમગ્ર યોજનામાં સમાયેલ કુદરતના મહાન અને જીવ્ય સંકેતોના સમગ્ર ખુલાસાએ, માત્ર આ એક જ મનુષ્ય પ્રાણીના જીવન રહસ્યને યથાવત સમજવાથી-બહુ સરળતાથી આપી શકાય તેમ છે. આમ હોવાથી આપણે આ ‘સ્વર્ગ-તેજ મનુષ્ય પ્રાણીના’ જીવન અને અસ્તિત્વ સંબંધી કેટલાક મૂક પ્રશ્નોપર-વિચાર કરીશું.

૧ જીવન રહસ્ય સંબંધી પ્રશ્નો

૧ મનુષ્યજીવન એટલે શું ?

૨ તેના જીવનને ધારી શાના ઉપર ચલાવેલો છે ?

૩ સમગ્ર વિશ્વના પદાર્થો અને તેઓની રચનાની અંદર સમાયેલ જ્ઞાનનીધિ સાથે તેનો શો સંબંધ છે ?

૪ આ વિશ્વમાં મનુષ્ય પ્રાણીના જીવન, અસ્તિત્વમાં કેવી રીતે આવ્યું ?

૫ તેના અસ્તિત્વનું આ વિશ્વમાં શું પ્રયોજન છે ?

૬ તેના સિવાય સુદૃઢ રહસ્યોને સમજનાર કે સમજવનાર આ વિશ્વમાં અન્ય કોઈ પ્રાણી છે ખરું ?

૭ મનુષ્ય એ શબ્દદ્વારા આપણે શું સમજીએ ?

૮ મનુષ્ય એ માત્ર પાંચ ભૌતિક તત્વના રસાયણિક સંયોજનથી બનેલ કોઈ સંયુક્ત પદાર્થ છે કે, એ સમગ્ર પદાર્થોથી તદ્દન ભિન્ન એવી કોઈ કિંચ-આત્મસત્તા છે કે વિશ્વવિરૂપ અન્ય કોઈ સત્ત્વ શા તત્વ છે ?

કેમકે આ અને એવા બીજા અનેક પ્રશ્નોના ને આપણે યથાવત ખુલાસાએ આપી શકીએ તો વિશ્વના અનેક મૂક સંકેતોની આવી પણ આપણને મુશ્કેલ અંશે અંગત મજબા સંબંધ છે, કે તેના દ્વારા આપણે ‘આ’ વિશ્વ અને તેની બધી રચનાની પાછળ અદર્શ છતાં સ્પષ્ટપણે પ્રત્યક્ષ થઈ શકેલ વિશ્વાત્માની બધી રચના અને ઉદ્દેશોને યથાવત સમજવા બાંધકામથી થઈ શકીએ તેમ છે પણ ઉપરોક્ત સર્વ પ્રશ્નોના સંબંધમાં આપણે વિચાર કરીએ તો પહેલાં આપણે, મનુષ્ય જીવન અને તેના સમગ્ર અસ્તિત્વના આધારરૂપ તેના સમગ્ર શરીર ચત્તની અને મનોચત્તની યોજના કેવા પ્રકારની છે, તેના શરીરની બદરત પૃથક પૃથક સ્થાનનાં અવધારો કેટલાં છે અને તેઓ શા શા પ્રયોજનથી યોજાયેલા છે, તેના મસ્તકની અને તેની અંદરના અનેક સ્તૂલ; સૂક્ષ્મ શ્લેશ્મોની મહાન ગંભીર, જીવ્ય અને આધિર્જનનક યોજના કેવી રીતે અને શા માટે યોજવામાં આવી છે, તેના શરીર અને મસ્તકના પરસ્પરના સંબંધો કેવી રીતે અને શા શા જીવ્ય પ્રયોજનની સિદ્ધિ અર્થે યોજાયેલા છે, તેમજ તેના દરેક અવયવની યોજના સાથે સુદૃઢ સમગ્ર પદાર્થોનો શો સંબંધ છે, તથા તે બધા સંબંધોની યોજનાઓમાં સૌથી તદ્દન મૂક છતાં જ્ઞાનચક્ષુથી જોનારની દૃષ્ટિમાં તદ્દન પ્રત્યક્ષરૂપે જણાતા શા, શા સંકેતો સમાયેલા છે, ઇત્યાદિ વિષયોનું સામાન્ય અવધાન પ્રથમ સરખાવમાં જ કરીશું, તો ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા અનેક પ્રશ્નોના કમરા ખુલાસાએ આપણી સંમુખ ધીમે ધીમે યથા લાગે આમ દોવાથી આપણે સૌથી પ્રથમ મનુષ્ય જીવનના અસ્તિત્વના આધારરૂપ તેના શરીરરૂપી મહાન અવધારક પદ્ધતિ સંવરૂપ સૌથી પ્રથમ પ્રત્યક્ષ અંગની આલોચના કરીશું, અને ધીરે ધીરે સ્તૂલમાંથી સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મમાંથી સૂક્ષ્મર અને આખરે સૂક્ષ્મતમ વિષયો તરફ ક્રમશઃ આપણા મનને પ્રગતિ કરવાનું વિશેષ અનુરૂપ થશે,

આપણા શરીરચત્તની અવધારક યોજના—વિશ્વની અંદરના અનેક પાર્શ્વિક પદાર્થોમાંના પૃથ્વી, જલ,

તેજ, વાયુ, આહાર અને વિદ્યુત્ આદિ સૂક્ષ્મ તત્વોના સંયોગથી બનેલા, પ્રાકૃતિક પદાર્થોની વિરૂતિરૂપ, ■■■ રક્ત, માંસ, મોઢ, અસ્થિ, મજ્જા અને શુક્ર આદિ સખ ધાતુઓના યુક્તિયુક્ત સંયોગથી, માનવસારીરરૂપ આપણા અદ્ભુત ધન્યની યોજના ધરેલી છે. જે સર્વ પદાર્થો વિશ્વમાં તત્ત્વસ્તરે અસંયોગિ દશામાં, અનન્ત આકારમાં સૂક્ષ્મપ્રવૃત્તિરૂપે સૃષ્ટિની પૂર્વ દશામાં પ્રસરી રહેલા હતા, તેજ તત્વોના ધનીમૂલ સંયોગને પરિણામે રત્ન અને ધીર્વર્ણના રસમય સંયોગથી મનુષ્યના પાર્થિવ સારીરનું બંધારણ ધરેલું છે.

૧. આ સારીર કમરઠા આલ્સ, સેક્ષવ, શેવન આદિ અવસ્થાઓ પ્રમાણે ધીરેધીરે સંવૃદ્ધિ પામી આખરે છર્ણુ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે અને અમુક વર્ષનું આયુષ્ય સોમળી આખરે જે પદાર્થોના સંયોગથી પ્રથમ અવસ્થામાં તે બનેલું હોય છે તેજ પદાર્થોના મૂળ વાનિક રચપને મરણાન્તે પામે છે.

૨. મનુષ્ય સારીરની અંદર પલ્લ રક્તી કારીર અને પ્રુદ્ધ સારીર એવા બે મુખ્ય ભેદ છે, જે ખાસ પ્રયોજન વિશેષની સિદ્ધિ અર્થે—બિન્નજિલ્લ પ્રકારની અમુક અંશોની ખાસ યોજનાવાળા પ્રત્યક્ષ આપણા એવામાં આવે છે. આપણે આ પ્રકારના ભેદવાળી રચનાને, કુદરતી રચનાત્મિક અથવા હૃદયરૂપ તરીકે સામાન્ય રીતે બીજીજાએ જાણે. જો કે જો અને પુરૂષ બન્નેના સારીર યન્ત્રોની સામાન્ય યોજના હજમત સરખીજ છે, અને તેઓ બન્નેની રચના અને પ્રયોજનમાં પણ સારખુંજ સામ્ય સમાવયુ છે, છતાં કેટલાક ખાસ પ્રયોજનને હોધે જન્મેમાં કેટલાક પ્રકારની વિશેષતા એવામાં આવે છે, જેનું વર્ણન પ્રસંગાનુસાર અન્ય સ્થળે કરવામાં આવશે. ત્યારે આ પ્રથમ પ્રકરણમાં તો આપણે માત્ર મનુષ્ય સારીરની સામાન્ય રચનાનું પ્રથમ અવલોકન કરીશું.

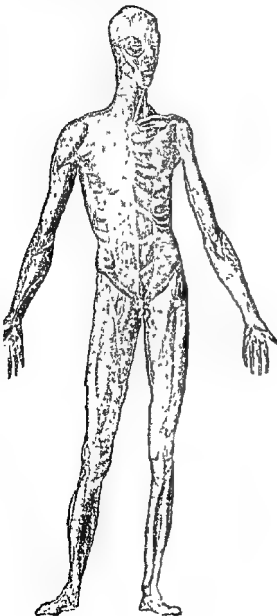
૩. ૪ સારીર યન્ત્રની આશ્ચર્યમય યોજના પર સામાન્ય દૃષ્ટિપાત આપણા સારીરથી ધન્યતા બઢારથી દેખાતા સર્વ અવયવોમાં ૧ માથુ, ૨ ધડ, ૩-૪ બન્ને હાથ અને ૫-૬ બન્ને પગ મળી મુખ્ય ૭ અંગોનો સામાન્ય રીતે સમાવેશ થાય છે એટલા માટે માનવ સારીરને “ **પદ્મગ્રમ્હમ્** ” સામાન્ય રીતે ■ અંગ યુક્ત સારીર કહેવામાં આવે છે. બધાં અંગોમાં—

૫ માથું અથવા શિર—જે સર્વથી પ્રથમ મુખ્ય અને સર્વથી ક્ષુદ્ર પ્રકારનું અવયવ છે, એટલા વાસ્તે સારીરના અન્ય સર્વ અવયવો કરતાં તેને ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ સ્થાનમાં સ્થાપન કરવામાં આવેલ છે. આ મુખ્ય શિર રચાનની અંદર મનુષ્યના સર્વોપરી અવયવરૂપ અને સર્વ માનસિક ક્રિયિયોના સ્થાનરૂપ મસ્તક અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના—મુખ્ય મુખ્ય અવયવોને ગ્રાહવવામાં આવ્યા છે, જેમાં દોષ, ત્વક, ચક્ષુ, છન્દા અને નાસિકા આદિનો સમાવેશ થાય છે. આમાંનું દરેક દરેક અવયવ પોતાના નામ, સ્થાન, આકાર, કદ, કાર્ય-યોજના અને કૌન્દર્ભ તેમજ તેની અનેક પ્રકારની ઉપયોગિતા આદિ ગુણોને જ્ઞાનમાં લેતાં અનેક રીતે આશ્ચર્યકારક, મદત્વપૂર્ણ અને વંદનીય ગણાવા યોગ્ય છે, જેમ વિચાર કરતાં આપણને સ્પષ્ટ માણમ પડે છે. જળી મનુષ્યના મનોહન્તર્યત અનેક મનોવિકારો હાલવાઓ—સંકલ્પો કે ભાવો અને લામણીઓ વિશેરે ને પ્રકૃષ્ટિત કરવા માટે અથવા નૃત્ય કરવા માટે આપણું મુખ (The face) જે એક મુખ્ય પરીદોષ અથવા નાટવભૂમિ છે. આ ભૂમિપર મનુષ્યના મનના બધા માનસિક લાવેદ્ય પામેલાં વાદરા રૂપો થયાવતું પ્રમાણમાં આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે, એટલા માટે મુખ એ મનુષ્યનું સોથી સુંદર અંગ છે.

૬. ૫ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનાં અવયવો—જળી આ ઉપરાંત આ મુખ સ્થાનમાં સ્થિત યથેચા ૫ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનાં મુખ્ય મુખ્ય અવયવોને પણ આશ્ચર્યકારક યોજના અને જુદામજાથી એવી તો સુંદર રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવેલાં છે કે તેના વિચાર કરતાં પણ આપણને અનેક રીતે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છેઃ આ પાંચે ઉદ્દિયોમાથી ઓગ અનેક પ્રકારના ચબ્દો સંભળવાનું; ચક્ષુ અનેક પ્રકારના પદાર્થોનાં રૂપ, રંગ, આકાર, ■■ અને સ્થાન વિગેરેનું સામાન્ય અવલોકન કરવાનું; ત્વચા પદાર્થોના અનેક પ્રકારનાં ચીત, ઉષ્ણ, ગુદ, નમ્ર અને કઠોર આદિ સ્પર્શ જ્ઞાનને મદદ કરવાનું; નાસિકા પદાર્થોની અનેક પ્રકારની ગંધને મદદ કરવાનું, અને છઠ્ઠી પદાર્થોની અંદર રહેલા અનેક પ્રકારના ટિકલ, કટુ, કષાય, ખાટા અને ગણા આદિ મદરસોનું અસ્વાદન કરવાનું કાર્ય

કેન માંસ સંબંધતં કેન ગુલ્ફૌ ? અર્થશ્વેદ.

૩ નં. ૨.

૧ મનુષ્યના મમત્ર શરીરમાં મૂર્તની નાની
મોટી પેશીઓનાં અડીઓ યુગ્મો અર્થાત
પાયગ્રો પેશીઓ છે. શી ?

૨ આ પેશીઓ શરીરનાં શુદ્ધી
સ્થાનમાં, આયુર્યકતા પ્રમાણે ગાંધી,
લાળી, દુંડી, પાખાના આકારની, એમ
વિવિધ સ્વરૂપની હોય છે.

૩ ઉપગ્રેહ માંસ પેશીઓના છેડા શરીરની
અદરના અસ્થિઓ સાથે અનેક સ્થાનમાં
સ્નાયુઓના ય ધતો દાર્શ મજબુત રીતે
મઝથિત કરવામાં આવેલા છે.

૪ ઉપર દર્શાવેલ માંસ પેશીઓ શુદ્ધી શુદ્ધ
પ્રકારથી, લાલ રંગ, પેટ, હૃદય, પેક,
લુધ કેદમાં, પાંડીઓ, અને છાંતી તથા
વાત્તા તેમજ આગળીઓ અને મુખ્ય
આદિ અંતરમાં આયુર્યકતા પ્રમાણે
ન નેચ વિકાસ અથવા વધિપ્રદાનને
પેદા કરી, શરીરના મમત્ર અવયવોમાં
બળ, મત્તિ, ક્રિયા, અને મનનાં અનેક
મનેશ્વરોને પ્રસદ કરવામાં અનેક રીતે
મદાયજૂત થાય છે.

૫ મનુષ્યની અદરથી મનના પ્રેરણેલ
મ કેગાઓને બદલે લઈ લેવા અથવા
અદર લાવવા માટે કાર્ય કરવા માટે
પ્રમત્રી રહેલ ક્રિયાત્મકો અને નાલત્મ
ઓના અનેક પ્રયોગના મેવકો તરીકે
તેઓ અગ્રમ પ્રકારના કાર્યો કરવા માટે
ક્રિયશીલ હોયને, આધીન રહી,
પ્રેરણેલા છે.

૬ ઉપરોક્ત મેરં માંસ પેશીઓ, વય, માંસ
બાધામ અને યથાપોમ ખાન પાનથી,
પોષ્ય રક્ષણ અને મજબૂત પામે છે.

॥ શરીરેન્દ્રિયતત્વાત્મસંયોગીધારિ નીવિતમ્ ॥

પ્રકરણ ૧ લું

જીવનના-મુખ્ય આધાર રૂપ શરીરચત્ત્વ.

૧ જીવન એટલે શું ?

વિશ્વમાં જીવન અનેક પ્રકારના છે પણ તે બધા જીવનનો સમાવેશ મુખ્ય રીતે જડ અને ચેતન એવા બે પ્રકારના જીવનમાં સામાન્ય રીતે થઈ શકે તેમ છે.

જડ જીવન—જેમાં આ વિશ્વની અંદરના મહાન પ્રકાશિત સૂર્યમંડળ-વારુ, નક્ષત્ર પુલિ, નિહારિકાઓ, શ્રદ્ધા અને ઉપશ્રદ્ધા અથવા અન્દો અને ધૂમકેતુઓ આદિ મહાન પદાર્થોથી આરંભી-આપણી ભૂમિરૂપ-મહા-ઉપરના-વિદ્યુત, પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ આદિ પદાર્થો તેમજ તેની અંદર અને ઉપરની અનેક પ્રકારની શક્તિઓ અને કારણે રૂપ પાર્થિવ પદાર્થોના જન્મ, અસ્તિત્વ, સ્થિતિ અને જીવન આદિ અનેક વિષયોનો સમાવેશ થાય છે.

ચેતન પદાર્થોનાં જીવનમાં—સૂક્ષ્મ ક્ષીર પત્તન નાદિથી આરંભી અનેક પ્રકારના સ્વપ્નચર-જગચર અને પ્રેમચર આદિ ચેતન પ્રાણીઓથી આખરે અત્યુચ્ચ પ્રાણીના જન્મ-જીવન અને અસ્તિત્વ તથા સ્થિતિ આદિ સંજ્ઞાથી અનેક મહાન વિષયોનો સમાવેશ થાય છે. વિશ્વના મહાન અને અત્ય-સૂચકિત ગોળાઓથી આરંભી આપણી ભૂમિ અને તે પરના નાના મોટા સર્વ પાર્થિવ જડ પદાર્થોનાં અસ્તિત્વ કે જીવન કેવી રીતે, ક્યારે અને યા પ્રમાણનથી આરંભાયાં હશે-કેવાદિ મહાન પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવા માટે આપણને જ્યોત્સ્વ, બ્યોજન અને સ્વસ્વરશાસ્ત્ર તથા રસાયણ અને પદાર્થવિજ્ઞાન આદિના મહાન ગદ્યાર તેમજ વિશાળ વિષયોના વર્ણન અને જીવન વર્ણન ધ્યાન આપવું પડે તેમ છે. પણ એવા જડ પદાર્થોનાં જીવન કે અસ્તિત્વ સંજ્ઞાથી પ્રશ્નોની સમીક્ષા કે 'સમાલોચના' કરવા માટે "જીવન રહસ્ય" એ શબ્દની કે એ નામના આ ગ્રન્થના વિષયની જોજલા કરવામાં આવેલ તથી

વધી આવતા સૂક્ષ્મ ક્ષીર પત્તન નાદિ પ્રાણીઓથી આરંભી છેક મહાન કિંદ અને હસ્તિ આદિ જન્મ પ્રાણીઓના જીવન કે અસ્તિત્વ આદિના પ્રશ્નોનો ઐતિહાસિક નિર્ણય કરવા માટે કે તે તે પ્રાણીના શુદ્ધ કર્મ

સ્વભાવ અને રચના આદિની સૂક્ષ્મ બાબતોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે પણ આ બાબતની યોજના નથી. પણ સમગ્ર સુદૃઢપદાર્થોની રચનાને જન્મ સર્વ રચનાની અંદર સર્વથી-મેષ સર્વથી-મદાન, બુદ્ધિશાળી, તેમજ સમગ્ર સુદૃઢ પદાર્થોના અધિપતિરૂપ ગણાતા પ્રત્યક્ષ દેવરૂપ મનુષ્ય-પ્રાણીના-જન્મ, જીવન, અસ્તિત્વ, સ્થિતિ, પ્રગતિ અને તેના જીવનના હેતુ આદિ મદાન પ્રયોગોની યથાસાધ્ય સમાધાનનારી કરી, તેના જીવનના ગૂઢ સંકેતોથી યથાવત વિદિત કરવા માટે “જીવન રહસ્ય” — એ સંબંધી યોજના જવાબમાં આવેલ છે આ એક એટલો બધો મહત્વનો ગાંઠીય-પુણ્ય અને રહસ્યચુક્ર-નિષ્કાળ વિષય છે કે-એ તેનું યથાવત્ વિવેચન કરવામાં આવે તો સુદિના અંદરના સમગ્ર રચાવર અને જન્મ પદાર્થોની યોજના, અસ્તિત્વ અને સ્થિતિ આદિની સમગ્ર યોજનામાં સમાવેલ કુદરતના મદાન અને બાબ સંકેતોના સમગ્ર ખુલાસાઓ, માત્ર આ એક જ મનુષ્ય પ્રાણીના જીવન રહસ્યને યથાવત્ સમજવાથી-બહુ સરળતાથી બાપી સહાય તેમ જ આમ દોવાથી આપણે આ રચના-તેજ મનુષ્ય પ્રાણીના જીવન અને અસ્તિત્વ સંબંધી કેટલાક ગૂઢ પ્રયોગપર-વિચાર કરવું

૧ જીવન રહસ્ય સંબંધી પ્રશ્નો

૧ મનુષ્યજીવન એટલે શું ?

૨ તેના જીવનનો પાથો શાના ઉપર રચાયેલો છે ?

૩ સમગ્ર વિશ્વના પદાર્થો અને તેઓની રચનાની અંદર સમાવેલ જ્ઞાનનીયિ સાથે તેનો શા સબંધ છે ?

૪ આ વિશ્વમાં મનુષ્ય પ્રાણીનું જીવન, અસ્તિત્વપર કોની રીતે આબુ ?

૫ તેના અસ્તિત્વપર આ વિશ્વમાં શું પ્રયોજન છે ?

૬ તેના સિવાય સુદિના ગૂઢ રહસ્યોને સમજવાનાર કે સમજાવનાર આ વિશ્વમાં અન્ય કોઈ પ્રાણી છે ખરું ?

૭ મનુષ્ય એ ક્યાંદ્વારા આપણે શું સમજાવું ?

૮ મનુષ્ય એ માત્ર પાંચ ભૌતિક તત્વના રસાયણિક સંયોજથી બનેલ કોઈ સંયુક્ત પદાર્થ છે કે, એ સમગ્ર પદાર્થોથી ટકન સિવા એવી કોઈ દિવ્ય-આત્મશક્તિ છે કે વિશ્વવિશ્વ અન્ય કોઈ સત્ત્વ શા તત્વ છે ?

ક્રમશઃ આ અને એવા બીજા અનેક પ્રશ્નોના આપણે યથાવત્ ખુલાસાઓ બાપી સહાયે તે વિવેચના અનેક ગૂઢ સંકેતોની બાપી પણ આપણને મુખ્ય અંશે અનેક મળવા સંભવ છે, કે જેના દ્વારા આપણે આ વિશ્વ અને તેની બધી-રચનાની પાછળ અદ્વિત છતાં સ્પષ્ટપણે પ્રત્યક્ષ તમા રહેલ વિશ્વાત્માની / બધી રચના અને સંકેતોને યથાવત્ સમજવા બાબતમાં શા સહાયે તેમ જ પણ ઉપયોગ સર્વ પ્રયોગના સંબંધમાં આપણે વિચાર કરીએ તે પહેલાં આપણે, મનુષ્ય જન્મ અને તેના સમગ્ર અસ્તિત્વના આધારરૂપ તેના સમગ્ર સરીક જન્મની અને મનોબંધનની યોજના કેવા પ્રકારની છે, તેના સરીકની અંદરના પૃથક પૃથક રચનાના અવયવો કેટલા છે અને તેઓ શા શા પ્રયોજનથી યોજાયેલા છે, તેના મસાકાની અને તેની અંદરના અનેક સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મ મદાન યોજી, બાબ અને આયર્થજનક યોજના કેવી રીતે અને શા માટે યોજનામાં આવી છે, તેના સરીક અને મસાકાના પરસ્પરના સબંધો કેવી રીતે અને શા શા બાબ પ્રયોજનની સિધ્ધિ અર્થે યોજાયેલા છે, તેમજ તેના દરેક અવયવની યોજના સાથે સુદિના સમગ્ર પદાર્થોના શો સબંધ છે, તથા તે બધા સબંધોની યોજનાઓમાં સૌથી ટકન ગૂઢ, છતાં જ્ઞાનવસ્તુથી જોવારની દૃષ્ટિમાં ટકન પ્રત્યક્ષરૂપે જણાતા શા, શા સંકેતો સમાવેલા છે, હતાદિ વિષયોનું સામાન્ય અવલોકન પ્રથમ સરખાવમાં જ કરીશું, તો ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા અનેક પ્રશ્નોના કમશા ખુલાસાઓ આપણી સમુદાય ધીમે ધીમે થવા લાગશે આમ દોવાથી આપણે સૌથી પ્રથમ મનુષ્ય જીવનના અસ્તિત્વના આધારરૂપ તેના સરીકરૂપી સહાય આયર્થકારક પણ સુદૃઢ રૂઝવણી સૌથી પ્રથમ પ્રત્યક્ષ અંબની આલેખના કરીશું, અને ધીરે ધીરે સૂક્ષ્મતાની સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતાથી સૂક્ષ્મતા અને આખરે સૂક્ષ્મતા વિષયો તરફ કમશા આપણા મનને પ્રવેશ કરવાનું વિશેષ અનુકૂળ થશે,

૩ આપણા સરીકરૂપી આયર્થકારક યોજના—વિશ્વની અંદરના અનેક પાંચિય પદાર્થોના પૃથક, જળ,

તેજ, વીધુ, આકાશ અને વિદ્યુત્ આદિ સૂક્ષ્મ તત્ત્વોના સંયોગથી બનેલા, પ્રાકૃતિક પદાર્થોની વિપ્રતિબિમ્બ, રસ રંગ, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મળા અને શુક્ર આદિ સપ્ત ધાતુઓના યુક્તિયુક્ત સંયોગથી, માનવસરીરરૂપ આપણા અદ્ભુત યન્ત્રની યોજના દર્શાવી છે. એ સર્વ પદાર્થો વિશ્વમાં વ્યવસ્થાપે અસંખ્યોત્તિ દશામાં, અનંત આકારમાં સુસ્મર્યુ-તિરે સુશ્લિષ્ટ પૂર્વ દશામાં પ્રસરી રહેલા હતા, તેજ તત્ત્વોના ધનીશ્વર સંયોગને પરિણામે તેજ અને વીર્યના રસમય સંયોગથી મનુષ્યના પાર્શ્વે સરીરનું બંધારણ થયેલું છે.

૧. ૧૧૬

૧. આ સરીર ક્રમશઃ બાલ્ય, યૌવન, વૈયન આદિ અવસ્થાઓ પ્રમાણે ધીરેધીરે સંવૃદ્ધિ પામી આખરે છૂટું દેશને પ્રાપ્ત થાય છે અને અત્યુક્ત વર્ષોનું આયુષ્ય ભોગવી આખરે એ પદાર્થોના સંયોગથી પ્રથમ અવસ્થામાં તે બનેલું હોય છે તેજ પદાર્થોના મૂળ વાત્તિક સ્વરૂપને માર્ગાન્તે પામે છે.

૨. મનુષ્ય સરીરની અંદર પશુ સ્ત્રી સરીર અને પુરુષ સરીર એવા બે મુખ્ય ભેદ છે, એ ખાસ પ્રયોજન વિશેષની સિદ્ધિ અર્થે—સિન્ધુસિન્ધુ પ્રકારની અત્યુક્ત અંશની ખાસ યોજનાવાળા પ્રત્યક્ષ આપણા ભવામાં આવે છે, આપણે આ પ્રકારના ભેદવાળી રચનાને, કુલિલી સ્વાભાવિક અપવાદ ઉપરૂત તરીકે સામાન્ય રીતે ઓળખીએ છીએ. ૩. સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેના સરીર યન્ત્રોની સામાન્ય યોજના હવમમ સરખીજ છે, અને તેઓ બંનેની રચના અને પ્રયોજનમાં પણ સરખુંજ સામ્ય સમાવયુ છે, છતાં કેટલાક ખાસ પ્રયોજનને લીધે બંનેમાં કેટલાક પ્રકારની વિશેષતા ભેગામાં આવે છે, જેનું વર્ણન પ્રત્યક્ષાનુસાર અન્ય રચને કરવામાં આવશે. ૪. આ પ્રથમ પ્રકરણમાં તો આપણે માત્ર મનુષ્ય સરીરની સામાન્ય રચનાનું પ્રથમ અવલોકન કરીશું.

૫. સરીર યન્ત્રની આશ્ચર્યમય યોજના પર સામાન્ય દૃષ્ટિપાત આપણા સરીરની યન્ત્રના બહારથી કેમતા સર્વ અવલોકનમાં ૧. માથું, ૨ ધડ, ૩-૪ બંને હાથ અને ૫-૬ બંને પગ મળી મુખ્ય ૬ અંગોના સામાન્ય રીતે સમાવેશ થાય છે એટલા માટે માનવ સરીરને “ષટ્સંગમમય” સામાન્ય રીતે ૬ અંગ યુક્ત સરીર કહેવામાં આવે છે. બધાં અંગોમાં—

૫. માથું અથવા શિર—એ સર્વથી પ્રથમ મુખ્ય અને સર્વથી વૃદ્ધ પ્રકારનું અવલોકન છે, એટલા વાસ્તે સરીરના અન્ય સર્વ અવલોકન કરતાં તેને ઉચ્ચ અને એક સ્થાનમાં સ્થાપન કરવામાં આવેલ છે. આ મુખ્ય શિર સ્થાનની અંદર મનુષ્યના સર્વોપરી અવલોકન અને સર્વ માનસિક ક્રિયાઓના સ્થાનરૂપ મસ્તક અને પાંચ હાનેન્દ્રિયોના—મુખ્ય મુખ્ય અવલોકનને મોકલવામાં આવ્યા છે, જેમાં લોચ, ત્વક, ચક્ષુ, છંદા અને નાસિકા આદિના સમાવેશ થાય છે. આમાંનું દરેક દરેક અવલોકન પોતાના નામ, સ્થાન, આકાર, કદ, કાર્ય-યોજના અને સૌન્દર્ય તેમજ તેની અનેક પ્રકારની ઉપયોગિતા આદિ કુલિલી ધ્યાનમાં લેતા અનેક રીતે આશ્ચર્યકારક, મહત્વપૂર્ણ અને વંદનીય ગણાવા યોગ્ય છે, એમ વિચાર કરતા આપણને સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે. વળી મનુષ્યના મનોમંદર્બદ અનેક મનોવિકાસો હવવાઓ—સંકલ્પો કે જાવો અને લાક્ષણિક વિશેષને પ્રકાશિત કરવા માટે અવલોકન તૃત્ય કરવા માટે આપણું મુખ (The face) એ એક મુખ્ય પેટ્ટેજીનું અવલોકન નાટ્યમૂર્તિ છે. આ ભૂમિપર મનુષ્યના મનના બધા માનસિક જાવોરૂપ પાવેશનાં વાદ્ય રૂપો વધાવતુ પ્રમાણમાં આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે, એટલા માટે મુખ એ મનુષ્યનું સૌથી સુંદર અંગ ॥

૬. ૫-૪ હાનેન્દ્રિયોનાં અવલોકન—વળી આ ઉપરાંત આ મુખ સ્થાનમાં સ્થિત થયેલા ૫-૪ હાનેન્દ્રિયોનાં મુખ્ય મુખ્ય અવલોકનને પણ આશ્ચર્યકારક યોજના અને કુલિલીગતી એવી તે સુંદર રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવેલાં છે ૨. તેના વિચાર કરતાં પણ આપણને અનેક રીતે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે આ જાવે દિદિશોભાથી ભોગ અનેક પ્રકારના સમીપ સંપર્કવાળું ચક્ષુ અનેક પ્રકારના પદાર્થોનાં રૂપ, રંગ, આકાર, કદ અને સ્થાન વિશેષેનું સામાન્ય અવલોકન સ્વાર્થઃ તૃત્ય પદાર્થોના અનેક પ્રકારનાં શીલ, ઉષ્ણ, મૃદુ, તાજ અને ઠંડા આદિ સ્પર્શ જ્ઞાનને પ્રદલ્ કરવાનું નાસિકા પદાર્થોની અનેક પ્રકારની ગન્ધને મદલ્ કરવાનું, અને છૂંદી પદાર્થોની અંદર રહેલા અનેક પ્રકારનાં સિંદુ, કદ્દ, કપાષ, ખાસ, ખાસ અને ગંધુર આદિ ધરસોનું આસ્વાદન કરવાનું કાર્ય

હરે છે. ઉપર જણાવેલાં પ્રત્યેક અવયવની યોજના, તેઓનો સ્થાન આદિની સંદેશના, તેઓના ચામુક જ પ્રકારના આકાર, કાલ અને સ્વરૂપ વિગેરેનું બંધારણ, આદિ અનેક વિષયોનું સામાન્ય વર્ણન પણ આપણને અનેક રીતે આનંદ અને અમત સાથે જ્ઞાન આપી શકે તેમ છે. મુખ પરના આ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના અવયવો ઉપરાંત ખીન પણ નાનાં મોટાં અનેક અવયવો આવેલાં છે, જેમાંથી જોઇ અને ગણ—આપણને અમુક—પ્રકારના રાખોડનું ઉચ્ચારણ કરવામાં તેમજ ખાવા પીવામાં મદદ કરવાનું; કાલ—અનેક પ્રકારના વર્ષ પદાર્થોને ચાપવાનું; નીચણ—અનેક પ્રકારના પદાર્થોને મુખ વધીરૂં પીસી બારીક છુટા કરવાનું તેમજ મુખને ચોખા આપવાનું, પાંપણો અને જમર વિગેરે મુખને ચોખા આપવા સાથે દર્શનેન્દ્રિય રૂપ નેત્ર સ્ત્રોતનું બહારના અનેક વિધોથી રક્ષણ કરવાનું, જેમ દરેક દરેક અવયવ, ચિન્તિત ચિન્ત સ્વરૂપે, પોતપોતાની સ્થિતિ, આકાર, કદ અને યોગ્યતા પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારનું કાર્ય કરવા માટે ખાસ નિયુક્ત કરવામાં આવેલ છે.

જીવ અને જોઈ ચાખવાના કાર્ય ઉપરાંત અનેક પ્રકારનાં રાખોડચારણ વખતે મુખના અંદરનાં જીભાંજીભાંજી કપાનોમાં ફોનોમાર્ગની ખીનની માફક સ્પર્શ કરી—કૂચ, ઘીર્ષ, શ્લેષ, ઉઘાત, અનુઘાત, સ્પર્શિત અને મૃદ, અધ્યમ, મેમળ કે લીમ આદિ અનેક પ્રકારના સ્પર્શ અને વ્યંજનોના ઉચ્ચારણ કરવામાં અનેક રીતે સહાયમૃદ અને છે.

૧૧ મુખ તથા જીભાંજીભાંજી રાખોડચારણ સાથે સંબંધ—મુખની અંદરના કંઠ, તાણ, મુર્ધા, દાન્ત અને જીભાંજીભાંજી તથા જોઈ આદિ કપાનો પણ અનેક પ્રકારના રાખોડચારણ કરવામાં વિવિધ પ્રકારનો ભાગ ભજવે છે. જોખના અભાવમાં—અથવા તેઓની યથાવત્ ઉપાદ જોઈ કર્યા વગર આપણથી ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, આદિ વ્યંજનોનો કે જા, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ, આદિમાંના કોઈપણ સ્વરનો ઉચ્ચાર કરીપણ થઈ શકે તેમ નથી. ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, આદિનો ઉચ્ચાર તાણ સ્થાનમાં જીભાંજીભાંજી સ્પર્શ કર્યા વિના 'હા' પણ સ્વરૂપ રીતે—કરી શકાતો નથી. તેજ પ્રમાણે ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, આદિ/ વ્યંજનોનો ઉચ્ચાર—માત્ર મુખાંજીભાંજી સ્પર્શ કરવાથી થવાવત્ થઈ શકે છે; આ પ્રમાણેજ અન્ય વ્યંજનો અને સ્વરોના ઉચ્ચારણ સંબંધમાં પણ અમુક પ્રકારની જે ખાસ કુદરતી યોજના છે, તેજ વધારવી આપણે આપણી ભાષા દ્વારા—મનોગત બોલોને પ્રકટ કરવા સક્રિયતાન થઈએ છીએ વહવત્ સક્રિયતા મજાની અંદરના માનસિક અવયવને આધીન રહી સ્વૂલ વાણીત્વ પ્રકટિત કરવા મરિત્વ સ્વૂલ સાધન રૂપ આ જોઈ આપણા વહવત્ વચ્ચની સ્વૂલ યોજનામાં પણ કોઈ 'બધુ' સૂક્ષ્મ અને બારિક યોજનાયુક્ત બંધારણ જ્ઞાન બરેલું છે તે નાપણને સદૃશ વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટપણે વિદિત થાય છે. વળી ચર્વણ, સ્વાદ સંબંધણ અને સંખોચ્ચાર, તેમજ સચીત આદિ અનેક ક્રિયાઓની વિવિધ પ્રતિબિંબે આ મુખના સ્થાનમાં નિયુક્ત થયેલી ભેદ આપણું મુખ તો માત્ર આશ્ચર્યથી અવાજ જાત નહ્ય છે, અને મુંઝે મોઢે આ બધી યોજનાનો વિચાર કરવાનું મહત્વપૂર્ણ કાર્ય તો પોતાથી ઉચ્ચસ્થાનમાં આવેલાં નેત્રોને કે મસ્તકને જોઈ પોતે છેક મુખના નીચેના સ્થાનમાં વિતીત બાવે વિશાળ રહેલું જ તેમાં પણ કાંઈ જોઈ ઉપદેશ સમાયેલો નથી.

૧૨ થીલા અથવા મસ્તક—ઝીવાની ઉપર આપણા મસ્તક અને મુખના અવયવોને એવી તો મુંદર અને નાનુક રીતની યોજનાપૂર્વક બેસાડવામાં આવેલાં જ કે ઉપર જણાવેલાં નાનાં મોટાં બધાં અવયવો સદિત આપણી આવરકતા પ્રમાણે ગમે તે તરફ કોઈપણ પ્રકારની અડચણ યોગ્યતા વગર આપણે તેને આમ તેમ નમાવી કે ઉચ્ચ નીચું ફેરવી મૂકીએ છીએ અને તેને પરિણામે આપણી દર્શનશક્તિના ક્ષેત્રને વધારે સરળતાથી વિસ્તૃત બતાવી એવી સાથે અનેક પ્રકારના હાલો હાલો રાઈએ છીએ આ જોઈ જોઈ લાલ છે કે મસ્તક, મુખ અને ઝીવા પહોળા અવયવોમાં આપણા શરીરના મુખ્ય સારથી કોડા અથવા ઘટ નામના ખીન અવયવનો સમાવેશ થાય છે.

૧૩ ઘટની અંદરના અવયવોની સામાન્ય અણના—ઝીવા અથવા મસ્તકની નીચેથી આડંબી છે. જીભ અને પુષ્ક પર્વતના ભાગને સમજાવે ઘટ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે તેની અંદરના અને બહારના બાજુ

જુદા બાગેને જુદા જુદા નામે આપવામા આવેલા છે. ક્રીવાની આસપાસ અને ઉપરના ભાગને ખડા અથવા સ્કંધ કહેવામાં આવે છે. આગળના ભાગને છાતી, પાછળના ભાગને પાંચો અથવા પીઠ છાતીની નીચેના ભાગને હૃદય, અને તેની નીચેના ભાગને પેટુ તથા તે બન્ને અવયવોની પાછળના ભાગને કટિ અને તેની નીચેના ભાગને કાંડુ તથા તેની છેલ્લી નીચેના ભાગને કુદરત અને આખરનો છેલ્લો ભાગ એ ગુદા પાસે આવેલા છે તેને પુચ્છ કહેવામાં આવે છે. આથી રીતે એજ ધડના ઉપરના પ્રદેશને જુદા જુદા હારણે લીધે છાતી, હૃદય, પેટ, પેડું આદિ અને પાછળના ભાગને પીઠ, કમર, કાંડુ આદિ તે તે પ્રદેશના સરીરરથ અવયવોના સ્વરૂપ અને વિવિધ કાર્યને અંગે જુદાજુદા નામે આપવામાં આવેલા છે. જ્યારે આ ધડ અથવા કાંડાની અંદરના જુદા જુદા સ્થાનમાં એ અવયવો અગ્રવેદાં છે, તેમાં નીચે પ્રમાણેના અવયવોનો સમાવેશ થાય છે.

છાતીના પ્રદેશમાં—હૃદય, બન્ને ફેફસા, શ્વાસનલિકા અને અન્ન માર્ગ તથા મુખ્ય મુખ્ય વિદ્યુત્ત્વ રક્ત વાહિનીઓ ધમનીઓ અને શિશ્નઓ તથા સૌ, વર્જની અંદર બન્ને હૃદય અર્થાત્ સ્તન અને તેની અંદરની સ્તન્ય રેસુસંવાદક ગ્રંથીઓના અવયવો આવેલાં છે.

૧ ઉદર સ્થાનમાં—આ આસપાસ અથવા ઢોલરી, જમણી તરફ વૃક્ક, ડાબી તરફ પ્લીહા, અને વચમાં ક્લોમ વાતના પાછળના ભાગમા ચિત્તારથ, આન્ત્રમુખ, સૂત્રમઆન્ત્ર સ્પૃશાન્ત્ર, તેમજ પાછળના ભાગમા ગુરદાના બે અવયવો (Kidney)—જોરે અવયવો આવેલા છે. જ્યારે પેટુના ભાગમાં મૂત્રાસય (Ural Bladder) મૂત્રવાહિની પુરુષનું વીર્યારથ, તેમજ વીર્યવાહિની અને કામસલિલોત્પાદકપિંડ અને ગુદા આદિનાના મોટા અવયવો, તેમજ સ્ત્રી વર્જના ગર્ભારથ ગર્ભસંવાદક નાડીઓ, રમેરપતિ સ્થાન, અને આન્તરયોનિ આદિ જનનેન્દ્રિયોના આન્તર અવયવો પણ આ પેટુ અને કાંડાના અસ્થિઓથી બનેલા કમરની નીચેના પ્રદેશમા આવેલાં છે. વળી આ ઉપરાંત ધડના ઉપરના ભાગમાં, બન્ને તરફ કિંચાચક્રિ સંસ્કૃત્તચક્રિ અને ચેત્તના સક્રિય માનસિક સક્રિયોના સંક્ષાત સ્વરૂપ સમાન બન્ને હૃદયને સંયુક્ત કરવામા આવેલા છે, તથા છેલ્લી નીચેના કાંડાના અસ્થિ ઓની બન્ને તરફ નીચેના ભાગમાં ગતિ વેગ તથા સ્થિરતાના સંક્ષાત સ્વરૂપ રૂપે પચાત્ત એ અવયવોને સંચોળવામા આવેલા છે

મુદ્દા અને અત્યંત કિંમતે તેમજ ચૂંત સિદ્ધાંતોનો આ આપણા સાદા બેવા જેવાતા હસ્તરૂપ અવયવોની રચનામાં પણ કેટલી બધી આશ્ચર્યકારક રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે તે આપણને વધારે સ્પષ્ટ થાય છે.

૧૧ હાથની અંદરના અસ્થિઓ—હાથની અંદરની બે પ્રમાણના અસ્થિઓને સમાવેશ થાય છે.

પાંચ આંગળીઓમાં મુલ ૧૪

હસ્તમાં મણીબન્ધ અને કમુરારિખના.....૨

હાથના તેનીવામાં.....૫

ખાંદમાં એક

કાંડામાં.....૮

કુલ ૩૦

મધ્યે મળી કુલ ૩૦ અસ્થિઓ એક હાથમાં થાય છે જ્યારે બન્નેમાં મણી-૧૦ અસ્થિઓના સમુદાયના આધારપર આપણા હાથના આધાર, સ્થિરતા, બળ આદિ ક્રિયા, તેમજ તેના ધરની માંસ પેશીઓ અને સ્નાયુ બંધનોની સ્થિતિ, અવલંબી રહેલી છે. આથી પણ વિશેષ વિચાર કરતાં આપણને માલુમ પડે છે કે આંગળ વધતા જતાં જમનાના અનેક પ્રકારના ચાંત્રિક કાર્યો થાંજનાઓ અને કલા કૌશલ્યની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓને અપવાદ આશ્ચર્યજનક રીતે આપણા હસ્તરૂપ અવયવોના મુખ્ય સાધનરૂપ બનેલા છે. ફક્ત સ્તંભરો-વઢાણો, એંગાઇનો, અનેક પ્રકારની મંદીનરીઓ, એન્ગ્રો ફોનો-પુલો તેમજ કુતાર, હુકાર, ફરજ, કંઠાયા, ચિતારા, સોની, વલુકા, પ્રીન્ડર, ફેનીચર બનાવનાર અને જેવા જેવા અસંખ્ય પ્રકારના સંચાના તેમજ હાથથી થાંજવામાં આવતા સર્વ કાર્યોની પાછળ, મૂળ કારણરૂપે, મનુષ્યના હસ્તનો ઉપયોગ સર્વવ્યાપક હથેલીની હથેલીય સત્તાની માફક સર્વત્ર અનુસવવામાં આવે છે. આપણા હાથરૂપ એક સ્વર્ણ નજીકના અવવવની થાંજનામાં પણ કેટલું બધું મંદરૂપ, ઉપયોગિતા, અને ગુણિતાદર્શ સમાયેલું છે. જાસ કંઈને જ્યારે સતાર, મુકરી કે રિહરના અવયવો વિદ્યા આદિ બધુર વાંઝવ-જોપર આપણી આંરિક અને કૌશલ અંગુલીઓના સ્પર્શ દ્વારા થતા અનેક પ્રકારના મધુર રંગોના ગુન્જર તથા તે પર સ્પર્શ થઈ અનેક પ્રકારની હાથલીઓ અને હાથનાઓને સ્પર્શ રીતે વાતાવરણના વિશિષ્ટ પ્રવાહમાં ફેલાવી, ઓગ-મનકર અને હૃદયસ્થ શબ્દપ્રાપ્તિના ફેલાવવામાં આવતા અનેક પ્રકારના હૃદયના અલ્પકાચના દિવ્ય પ્રવાહો જ્યારે માનવહૃદયને આવેડ રીતે હૃદયલીલાદત્ત મધુર અને વિશ્વ માન સંજ્ઞાની હલનલાલી મુકે તેવી આશ્ચર્યમય અને કુશળ કારીગરને પણ સરખાવે તેવી દિવ્ય પ્રવૃત્તિ જ્યારે તેઓમાં જોવામાં આવે છે ત્યારે અરેબર આપણને તેની દિવ્ય બનાવટનો માત્ર કંઈક અંશીય ખરો ખ્યાલ આવે છે. જો કે પચના અવયવોની બનાવટ પણ હજીવન મોટે ભાગે હાથના અવયવોનેજ મળતી છે, છતાં પચનાં કંઈક હાથનાં અવયવો અનેક રીતે એક અને મહત્વપૂર્ણ છે, તેટલા માટે તેઓને ધડના ઉક ઉપરના ભાગમાં હૃદય અને ફેફસાંની બન્ને બાજુમાં ધરાયેલા સ્થાનમાં કુદરતનો અધિપતિદ્વારા થાંજવામાં આવેલાં છે.

૧૨ પચના અવયવોની રચના અને અંદરના અસ્થિઓ—હાથની માફક આપણા પચનાં છે અવયવો-સદની નીચેના ભાગમાં બન્ને ઉપર આવેલાં છે. જો કે હાથના અસ્થિઓ કરતાં પચના અસ્થિઓ વધારે લાંબા, પહોળા, નાકાં અને વિશેષ મજબુત હોય છે અને તેમ હોવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ તેઓનું કાર્ય પણ તેટલાજ પ્રમાણમાં ભંડું, થોડું અને હારી છે. આખા ચરીરના સાકા, વલુ, ચાર કે પાંચ મજબૂત ભારને વહન કરી અદિથી તલી ફેરવેલું, ગતિ આપવી, હોકડું, ચાલડું, કંડડું, નાચડું તેમજ અનેક પ્રકારની કચરોતો, સાકાકીંચ, મોટરીંગ, મુસી આદિ પ્રસંગમાં જતિ બળ અને સ્થિરતા આદિ પ્રારણ કરી સમગ્ર ચરીરના ઉપરના પ્રદેશના અવયવોને સુરક્ષિતપણે સંજ્ઞાની રાખવાનું ગતિ અગત્યનું કાર્ય આપણા પચરૂપ અવયવોનેજ આધારે થઈ શકે છે. હાથની માફક આ પચના પ્રથેક અવવવની બનાવટમાં પણ નવે પ્રમાણે અસ્થિ સંયુક્ત કરવામાં આવેલાં છે.

પગની ચાર આંગળાના ૧૨ તેજા અગ્રહાના ૨ મળી કુલ ૧૪ અસ્થિઓ				
પગના ફૂલા અથવા પાઠવીમા	૫	"		
હાથમા	૭	"		
પગના નળામાં	૨	"		
ગુટણની ટોપીમા	૧	"	૧	૧
કર્ણમાં	૧	"	૧	૧

કુલ ૩૦

એકઠે પગના એકા અવયવમા ત્રીસ એટલે બન્ને પગમા મળી ૬૦ અસ્થિઓનો સમુદાય, બન્ને પગના અવયવોની ચોળના માટે સચુકલ કરવામા આવેલ છે ત્યારે બન્ને હાથ અને બન્ને પગના ફૂલા કુલ ૧૨૦ એકસો ત્રીસ અસ્થિઓના સમુદાયને સમ્પત્ત કરવામા આવેલ છે ત્યારે અસ્થિપિંજરનો બાકી રહેલો મસ્તક તથા મુખનો અને ખંડનો ભાગ નીચે પ્રમાણેના અસ્થિ સમુદાયથી-સચુકલ કરવામા આવેલ છે

૧૩ મસ્તકની તુલસી (The Skull) અથવા જોપરી—આઠ મુખ્ય અસ્થિઓના સંયોગથી આપણી જોપરી બનેલ છે એઓના નામ નીચે પ્રમાણે છે

- ૧ પૂર્વ કપાલ (Frontal Bone) (એમા મગજનો આગલો ભાગ સમાયેલો છે)
- ૧ પશ્ચિમ કપાલ (Occipital Bone) (એમા મગજનો પાછલો ભાગ સમાયેલો છે)
- ૨ પાર્શ્વસિધ (બમણું અને ઠાણું) (Parietal bones) (એમાં મગજના પાંદડાંવાળો સમાયેલો છે)
- ૨ કમણાના ચા અસ્થિ (Temporal bones) (એમા મગજના કમણાના અવયવો આવેલા છે)
- ૧ પૂર્વસિધ (Ethmoid bone) (એ મગજના ઘણીવાના આગલા ભાગ નીચે આવેલ છે)
- ૧ ઘણસિધ (Sphenoid bone) (છેઠ ઘણીવાના મગજના ભાગની નીચે આવેલ છે)

૮

૧૪ મુખ અથવા અંદેશના અસ્થિઓમા—નીચે પ્રમાણેના અસ્થિ-સમુદાયનો સમાવેશ થાય છે

- ૨ નાસિકાસ્થિ (Nasal Bones) નાકની અસ્થિ
- ૨ ઉપલા બહાવાની અસ્થિ (Superior Maxillary Bones)
- ૧ ઢવસિધ (Inferior Maxillary Bone) નીચેનું બહાવાનું અસ્થિ
- ૨ મહાસિધ (Malar Bones) નાકની બે અસ્થિઓ
- ૨ ટાલપસિધ (Palate Bones) ટાલપના બે અસ્થિઓ
- ૨ અશ્રુપીંડાસ્થિ (Lacrimal Bones)
- ૨ અધોસિધ (Turbinate Inferior)
- ૧ ચીરીકાસ્થિ (Vomer Bone)

૧૪ કુલ

આવી રીતે એક અસ્થિઓના સંયોગથી આપણા મુખના અને તેની અંદર સમાયેલ થતા આજ, નાક, આંધ જોખ તથા ચિત્તુક આદિ અવયવોના આકૃતિ અને કલ વિચરે બનેલા છે

૧૫ થડ અથવા કોઠાનાં અસ્થિઓ-આ સિવાય ધડની અંદર નીચે પ્રમાણે અસ્થિઓ આવેલા છે.

૨૬ અસ્થિઓ જરૂરની કોઠામાં આવેલા છે, જેમાંથી,

૭ ગ્રીવા અથવા ગરદનના મણકાં (Cervical Bones)	૨૪ પાંસળી (Ribs) નાં.
૧૨ પીઠના મણકાં. (Dorsal Bones)	૨ ક્લેવિકલ (Clavical Bones)
૫ કમરના મણકાં. (Lumber Bones)	૨ સ્કેપલિય (Scapula)
૧ ત્રિહસ્થિય (Sacrum)	૨ સ્ટેરનિય (Sternum)
૧ પુચ્છાસ્થિ. (Coccyx)	૨ નિતંબાસ્થિ. (Hip Bones)

૩૨

જરૂરની કોઠાના બધા મણકાંએ અંદરથી પોલા ઢોલ નીચે તેઓને એક બીજાની ઉપર એવી રીતે ગોઠવવામાં આવેલા છે કે મસ્તકનાં લગીયાની અંદરથી નિઃશબ્દ કોઈ રત્ન (Spinal Cord) તેમાંથી બહાર સુરક્ષિતપણે પસાર થઈ શકે છે. આ કોઈ રત્નમાંથી પ્રત્યેક મણકાંઓની વચ્ચેના પ્રદેશમાં થઈ શરીરના બાજુ અને જમણા બંને પડખાંઓ તરફ જ્ઞાનવંતુ અને ક્રિયાવંતુઓનાં એકત્રી સમુદાયે બહુ જલ્દી શરીરના અવયવો તથા પ્રદેશો તરફ પ્રસારેલા છે જરૂરની કોઈ અથવા પીઠના બારે અસ્થિઓમાંથી બંને તરફ મળી કુલ ૨૪ પાંસળીઓ નીકળે છે. જે પાંસળી વળેલાં અસ્થિઓની બનેલી છે. આમાંથી પ્રથમ આઠ સુધીની બંને તરફની પાંસળીઓ કમરના એકબીજા કોઠાં ધરાવામાં વિશેષ લાંબી અને વધારે જોડાણ વળેલી હોય છે. જ્યારે બાકીની ચાર કમરના કોઠાં થી થઈ જાય છે. નં. ૧ થી ૭ સુધીની પાંસળીઓ આગળના ભાગમાં ઉપરોક્ત સાથે જોડાઈના ભાગમાં સંયુક્ત કરવામાં આવેલ છે. જ્યારે બાકીની આઠમી નવમી અને દશમી પાંસળીઓને એક બીજા સાથે સંયુક્ત કરવામાં આવેલ છે અને બાકીની બંને તરફની બંને પાંસળીઓને પેટના ભાગમાં તરતી દશમાં એક છોટી છુટી શખવામાં આવેલ છે. આ બેમાંથી પાંસળીઓ ઉપરોક્ત જોડાઈની વચ્ચા એક ઉપરોક્ત, તથા ધડના ઉપરના ભાગમાં બે હાંસીના અસ્થિઓ તેમજ પાછળના ભાગમાં બે અંસાસ્થિઓ તથા નીચે જે નિતંબાસ્થિ આવેલા છે. ઉપર પ્રમાણે બધાં મળી કુલ ૫૮ અસ્થિઓના સંયોગથી આપણું ધડ બનેલું છે.

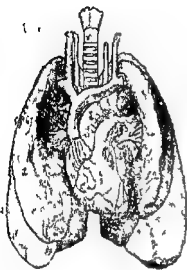
ઉપર પ્રમાણે એકા-બંને હાથમાં	૬૦	મુજની અંદરના	૧૪
બંને પગમાં	૬૦	અને મસ્તકની અંદરનાં	૮
ધડની અંદર કુલ	૫૮		

કુલ ૨૦૦

ઉપર મુજબ ૨૦૦ અસ્થિઓનાં સંયોગથી આપણું અસ્થિધર્મી બનેલું નીચે (ચિત્ર નં. ૧)

આ અસ્થિધર્મી બનેલા સમગ્ર જોખાના, આધાર પર આધાર શરીર અને તેની અંદરના નાના મોટા અવયવો સુદર રીતે સંયોગીત સુરક્ષિતપણે રહેલા છે. આમાં શરીરમાં સારથ પદ્ધતિ અને મસ્તકના ભાગ અસ્થિઓના છે. શરીરની માનવેશીઓ, રક્ત સ્ત્રોતો તેમજ બન્ય રસો વિગેરે જ્યારે ખાસ પ્રકારના રોગ અથવા અન્ય કારણોને લીધે ન્યૂનાધિક થાય છે ત્યારે પણ આ સારથ અસ્થિઓના સ્વરૂપ કે વળાંકમાં કોઈ પણ ફેરફાર એકાએક થતો નથી. અને સમગ્ર શરીરને આજ સુધી ટકાવી રાખે છે એટલા માટે "સારાખ્યેતાનિ દેહોનામ્" શરીરની અંદરનો એ સારથ ભાગ છે એમ કહેવાય છે ઉપર જણાવેલ ગરો અસ્થિઓ ઉપરોક્ત પણ કેટલાંક નાનાં અસ્થિઓ અને કેટલાંક નાનું અથવા મૂઠું અસ્થિઓ જેને કાર્ટિલેજ અથવા કૂર્ચી કહેવામાં આવે છે, તેવા ભાગો આપણા શરીરની અંદર છે: મોટાની અંદર ૩૨ જાન બંને કાનની અંદરના ૬ ૭ અસ્થિઓ ગળાની અંદરનાં એક ૧ હંકાસ્થિ તેમજ હાથ અને પગનાં મળી ૨૦ નીચ નાનું; તથા જરૂરની કોઈકના પ્રત્યેક મણકાંઓની વચ્ચેનાં લગીયા રૂપે સુધવામાં આવેલ મૂઠું અસ્થિઓ ૩૫ કૂર્ચી અસ્થિઓ વિગેરે મળી આશરે નાના મોટા અનેક અસ્થિઓ આપણા શરીરના સમાવેશ છે. પણ તેની જણના ખાસ વિસ્તારના અવધી અને કરવામાં આવેલ નથી.

ચિત્ર નં. ૩

૧ હૃદય અને ફેફસા (Heart & Lungs)

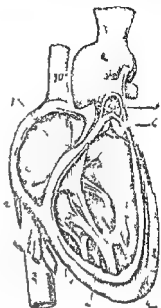
૨ ડાબી અને જમણી ફેફસાના શાખા

૩ જમણી તરફનું હૃદય અને તેની દરમિયાન
માગની મધ્ય રક્ત શાખીનીઓના મૂળ

૪ શ્વાસનરી (Bronchules)

જમણી તરફના હૃદયનો અંદરનો ભાગ
ચિત્ર નં. ૪

૧ ક્ષિપ્ર

૨ જમણી

૩ અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ

૪ ૫ ડાબીને ગળિ આપનાર રક્તગુઓ

૫

૬ ૮ અકુમ (Valves)

ચિત્ર નં. ૫ ડાબી તરફના હૃદયનો - અંદરનો ભાગ

૧ ડાબી ક્ષિપ્ર

૨ જમણી

૩ ૪ અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ

૫

૬ અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ અને ૭ શુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ

૮ ૯ ડાબીને લિપ્તિત વર્તન કરવામાં મેદ ૧૫

૧૬ ડાબી (Valves)

૧૦ ડાબી ક્ષિપ્ર

૧૧ ૧૨ ડાબી અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ અને ૧૩ શુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ

૧૪ ૧૫ ડાબી આપનાર રક્તગુઓ

મસ્તક, હૃદય, યકૃત, ખીંદા, આંત્ર, સિંધુ, શુદ્ધ, હાથ, પગ, પેટ આદિ સર્વ પ્રદેશો તરુ એકદમ ધોલવામાં આવે છે, અને શરીરના નાજીથી છેક શીષ્ઠ પચન્તના ભાગોને રક્ત-પોષણ-સાકિત-બળ તથા ઓળ આદિ અર્થવા મટે નાના મોટા સર્વ સ્થળોમાં તે સરવા લાગે છે. સમગ્ર શરીરની અદરના પ્રદેશોને આવી રીતે પોષણ આપવા માટે ફલાયેલાં વિશુદ્ધ-રક્તવાહિનીઓના અને સૂક્ષ્મરક્તવાહિનીઓના કુ ડો, તેમજ શરીરમાંના અસ્વચ્છ રક્તને સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર કરી હૃદયના જમણા ભાગમાં એકત્ર કરનાર-અશુદ્ધ-રક્ત વાહિનીઓના પ્રવાહો, એક મોટા શહેરની અદર જળને વહન કરી લઈ જનાર (water pipes) (વોટર પાઇપ) જલસંવાહક નલિકાઓની માફ, સર્વત્ર પ્રસરી રહેલા છે. આ નલિકાઓના મુખો બંને તરફના હૃદયના ખડો સાથે પોષવામાં આવેલા છે શુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ કાળી તરફના હૃદયના ઉપલા તેમજ નીચેના ખડોમાંથી રાજ થઈ શરીરના છેક છેડેના આખરી ત્વચાના પ્રદેશ સુધી પ્રસરેલી છે, જ્યારે જ્યાં તેઓએ અન્ત આવે છે ત્યાંથી તેઓની સાથે અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ અને રક્તવાહિનીઓના પ્રવાહો રાજ થાય છે અને તે પ્રવાહોને લઈ જનાર કીડાઓ- શરીરના સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર થઈ (શરીર ધમન્યો નામિશ્યા. સર્વ કયાપ્યસ્થિતા: તમુમ્ ॥) આખરે હૃદયના જમણા ભાગમાં ઉપલા ખડામાં જાલી ધનાર મુખ્ય-શીરા સાથે, શરીરના જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી સંયુક્ત થઈ પોતપોતાની અદરતું અશુદ્ધ રક્ત એકત્ર કરી કાઢે છે, અને તેવી રીતે એકત્ર થયેલું અશુદ્ધ રક્ત જમણા હૃદયના ઉપલા ખડામાં એકત્ર થઈ, ત્યાંથી પાછું નીચેના ખડામાં નિયમિત રીતે વહી જાય છે. આથી રક્તવાહિનીઓ દ્વારા પુનઃ શુદ્ધ થવા માટે બંને ફેંદાઓમાં પૂર્વવત્ પ્રોલવામાં આવે છે. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓના, બંને તરફના હૃદય અને તેના ખડો સાથે, આવી રીતે સંયુક્ત થયેલા પ્રવાહોને અને હૃદય તથા ફેંદાના સંયુક્ત કાર્યને લીધે તેઓની અદર વહેતા રક્તસિંચાણના ચક્રયુક્ત પ્રવાહની ક્રિયાને આટલાં મટે રક્તસિંચાણ પ્રક્રિયા (Circulation of Blood) એવું નામ આપવામાં આવેલ છે. જ્યારે હૃદય ફેંદા તથા તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર સર્વ રક્તવાહિનીઓના સમગ્ર સંયુક્તને રક્તસિંચાણના અવયવો (Organs of circulation or Circulatory System) એટલું નામ આપવામાં આવેલું છે બિસાઈદારા લેવામાં આવતા સર્વ રક્તોત્પન્ન આન્તરકાઓની અદરથી રોધણ થવા પછી, અને રક્તરૂપે જમણા હૃદયમાં થવા પછી ફેંદાઓમાંના પ્રાણવાયુના સંતર્જનમાં આળસ થઈ, વિશુદ્ધરૂપે બંને તરફના પ્રવાહને સમગ્ર શરીરના અવયવોના પોષણ માટે આવી રીતે નિરતર શરીરમાં ફેલાવવામાં આવે છે, અને તે દ્વારા આપણા આંત્ર, શરીર, બળ યુષ્ઠિ તુષ્ઠિ, આરોગ્ય અને વૃદ્ધિ તથા વજન વિગેર મેલે છે આટલાં મટે રક્તને 'રક્તવર્ણ' કહીએ તો કાંઈ પણ ભાદું નથી (ક્રિયા ત ૬)

૨૧ ઉદરપટલ (ઉદર અને ઉદરની વચ્ચેનો ખડો-Diaphragm)—હૃદય અને ફેંદાના ઉપર જણાવેલા કાર્યને અશુદ્ધ રક્ત સદાય આપવા માટે હૃદય અને ફેંદા તથા જમણેન્દ્રિયના અવયવોની વચ્ચે ઉદર-પટલ નામનો પડો આવેલ છે. જેનો કુદરત ઉપરના પ્રાણવાયુ-હૃદય અને ફેંદા તરફ વળેલો છે આ પડમાંના છિદ્રમાંથી જળમાંથી રાજ થતી-અન્તઃકાર્યની નલિકા (Esophagus) જલદાર નીકળી નીચે આમા-શય અથવા હોઝનીના રૂપમાં વિસ્તાર થાથી પ્રસરેલી છે ઉદરપટલ, ફેંદાની અદરના પ્રાણવાયુની માત્ર પ્રત્યાસદાશ થતી વતી તથા તેને આશ્રયે હૃદયની માત્ર પેશીઓમાં થતા સંકોચ વિસારાત્મક ફેંદાઓ, અને તેની આસપાસની માત્રપેશીઓ, પાસનીઓ તથા હૃદયની અદરના સ્નાયુઓની સ્થિતિસ્થાપન અવસ્થા તેમજ પ્રાણ-વિષ્ટવતી તતિ આદિ અનેક કાર્યોને લીધે-મુખ્ય રીતે આપણા પ્રજ્ઞાવચનરૂપ ફેંદાઓ પોતાના કાર્ય કરી રહેલ છે ઉપર દર્શાવેલ સમગ્ર અવયવોની યોજના એમ દર્શાવે છે, કે હૃદયનું કાર્ય માત્ર રક્તના પ્રવાહને મુનિયમતી કરી-સમગ્ર શરીરના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં ધકેલી, પહોંચાડવાનું છે જ્યારે અશુદ્ધ જળેલા રક્તને સ્વચ્છ બનાવી-હૃદય અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર અવયવોને સ્વચ્છ-રક્ત પુરૂં પાડી-ગતિ આપી-અભિસરણ-ક્રિયામાં મુખ્ય રીતે સદાયવર્તન થવાનું અન્તર અવયવનું અને મહત્વપૂર્ણ કાર્ય આપણા પ્રજ્ઞાવચનરૂપ ફેંદાઓનું છે, અને તેટલાજ મટે આ પ્રાણવાયુરૂપ ફેંદાઓને આપણા હૃદયની બંને તરફ તેને સમર્પણ રીતે લેધેડીને પોતાના અવ્યવસ્થિત રૂપ હૃદયપ્રદેશમાં હૃદયને સુરક્ષિત રાખીને બહુજન શુદ્ધિપૂર્વક કેમ જાણે તેઓ બંનેના સ્થાન આદિની યથાર્થ યોજના અને નિયંત્રિતકારણ તેઓનું સમગ્ર મહત્ત્વ અને ગણતીર્થ આદિ વગર લોકો દર્શાવવાનો

૧૮ રૂધિરાભિસરણના અવયવો. (ચિત્ર નં. ૩, ૪, ૫, ૬.) ગરદનની નીચેના ઓગળી એક પુચ્છ પર્યંતના ભાગને ઘટી કહેવામાં આવે છે. આ ઘટના પણ ત્રણ ત્રણ કારણોને લીધે, આગળના ભાગને છાતી અથવા ઉર, ઉદર અથવા પેટ, અને પેટુ એમ ત્રણ ભાગ પાડવામાં આવેલા છે. ત્યારે તેના પાછળના ભાગના અનુક્રમે, પીઠ, હાથ, અને કાઠું અથવા કાઠું એમ ત્રણ ભાગ પાડવામાં આવેલા છે એ અગત્ય કહેવામાં આવેલ છે. આમાંથી ઘટના એક ઉપરના ભાગવાળા ઈંચ પ્રદેશમાં અને પાંચાની વચ્ચેનાં સ્થાનમાં, હૃદય અને ફેફસાં નામના રૂધિ-રાભિસરણના મુખ્ય બે અવયવો માણ્યવયવો આવી રહેલાં છે. આ ઉપરાંત—આ છાતિના પ્રદેશમાં, સ્વાસ-નલિકા, ઠંઠનલિકા કે અન્નમાર્ગ અને રૂધિરાભિસરણના મહાન કાર્યમાં મૂકાયેલાં ભાગ ભગવતાર ડેલ્ફીક મુખ્ય, રક્ત પાંચિનીઓનાં સ્થાનો ગ્રાહકવામાં આવેલાં છે. ઉરસ્થાનની અંદર, બન્ને ફેફસાંની વચ્ચેવચ્ચ, ઉરોચ્ચિની નીચેના પ્રદેશમાં આપણું હૃદય આવી રહેલું છે. હૃદયનો આકાર સામાન્ય રીતે દરેક માણસની મૂઠી જેવો, કેરીના આકારનો, જરા ડાબી તરફ વળેલો છે. ત્વચા અને માંસના લોચાઓ તથા અન્દરના ભાગમાં ફેલાયેલી રક્તોચ્ચિની બનેલ, અંદરથી પોલવાળું છતાં એક વિચિત્ર રચનાવાળા આપણા હૃદયની આ માંસચ્ચિની જેવી તેા આશ્ચર્યજનક રીતે શુભવામાં આવેલ છે. આપણા જન્મની પ્રથમ પવથી આરંભી એક જીવંતના આખર સમય સુધી અર્થાત સમગ્ર એક રોગ અથવા તીવ્ર પણ વધારે વર્ષો સુધી વજર વિશ્રાન્તિએ—પ્રતિજ્ઞા તે—પોતાનાં રૂધિરા-ભિસરણનું મહાન કાર્ય પોતાની સંકેત નિકાસરૂપ ગતિદારા—અન્યાદત રીતે કર્યું કરે છે. એટલું જ નહીં પણ આપણી વધતી જતી ઉમરના પ્રમાણમાં—રૂધિ-પોષણ અને રક્ત પણ સાથે સાથે પામી, આપણી સારીરિક દરેક જરૂરીયાતોને સ્વયં પહોંચી વળવા—સમર્થ બનતું જ રહે છે, એ સુંઠ ઠાંઠ ઓછું આશ્ચર્યજનક છે. ! ! !

૧૯. આપણા હૃદયની જવનિકાઓ અને કર્ણિકાઓ રૂપ ચાર ખંડો. (ચિત્ર નં. ૪, ૫, ૬.)—આપણા હૃદયના ડાબા અને જમણા બે મુખ્ય ભાગ છે અને તે બન્ને ભાગને મધ્યસ્થ પડદાથી વિભક્ત કરવામાં આવેલા છે. વળી એ ઉપરાંત એ પ્રત્યેક ખંડના પાછા ઉપર અને નીચે બે બાજુ નિશાળ પાડવામાં આવેલા છે અને તેઓને ત્વચા અને માંસપેશીયુક્ત પડદાઓવડે પાછા વિભક્ત કરવામાં આવેલા છે. આ રીતે બેતાં જમણી તરફના હૃદયના બે ખંડ અને ડાબી તરફના હૃદયના બે ખંડ મળી કુલે ચાર ખંડો બનેલા છે. જમણી તરફના ઉપલા ખંડને જમણી જવનિકા. (R. Auricle) અને નીચેના ભાગને જમણી કર્ણિકા કહેવામાં આવે છે. ત્યારે ડાબી તરફના ઉપલા ખંડને (L. Ventricle) ડાબી જવનિકા અને નીચેના ખંડને ડાબી કર્ણિકા કહેવામાં આવે છે. અને બન્ને ભાગની જવનિકાઓને નીચેની કર્ણિકાઓ સાથે મધ્યસ્થ પડદાઓ અને તેની અંદરના અંકુશરૂપ રક્તાભિસરણદ્વારોથી (Valves) એવી રીતે સંયુક્ત કરી યોજવામાં આવેલા છે કે—પ્રત્યેક ખંડના ઉપલા ભાગનું રક્ત તેની નીચેના કર્ણિકારૂપ ખંડમાં—નિયમિત રીતે અંકુશમાં રહી અભિસરણ કરી રાકે, અને ત્યાં જઈ નીચેના જગ્યામાંથી સર વળી મુખ્ય મુખ્ય ધમનીઓ વાટે સરીરના સર્વ પ્રદેશોમાં ફેલાઈ તેજ સરીરના સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર ઘટ પુનઃ અશુદ્ધ રક્તરૂપે હૃદયમાં આવી શકે.

૨૦ રૂધિરાભિસરણ પ્રક્રિયા—રક્તને ફેફસાંમાં વિશુદ્ધ થવા માટે યોજવામાં આવે છે. જમણી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં, સરીરના સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર વહેતું શેરા ભરા રંગનું—અશુદ્ધ રક્ત, અનેક શાશ્વો વાટે એકત્ર થાય છે, અને ત્યાંથી રક્તાભિસરણ-દ્વાર (Valve) વાટે નિયમિત રીતે જમણી તરફના નીચેના ખંડ—કર્ણિકામાં વહેવા લાગે છે. ત્યાં અમુક પ્રમાણમાં એકત્ર થવા પછી હૃદયના અન્તઃસ્થાપુરોનાં સંકેત વિમારને આધીન થઈ આ નિયત ખંડની સાથે સંબંધ સંપાદક મુખ્ય અશુદ્ધ રક્તવાહિની શીશ્વો વાટે બન્ને તરફના ફેફસાંમાં વિશુદ્ધિ અર્થે યોજવામાં આવે છે, અને ત્યાં ફેફસાંઓમાં પ્રસરેલી અસંખ્ય સૂક્ષ્મ-રક્તવાહિનીઓ અને ફેફસાંવાહિનીઓમાં ફેલાઈ ફેફસાંની અંદરથી પ્રાણવાયુરૂપ-વિષ્ણુતોષિણી બદેલી અસંખ્ય શેરીઓમાંના ઉચ્ચ—પ્રાણવાયુરૂપ-વિષ્ણુતોષિણ સંધ્યર્થમાં આવી એકત્ર લાલરોગે અને વિશુદ્ધ બની રંગરૂપ અને શુદ્ધ રક્તરૂપે વિશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ દ્વારા બન્ને ફેફસાંમાંથી એકત્ર થઈ ડાબી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં વહેવા લાગે છે. ત્યાંથી ડાબા હૃદયના અભિસરણદ્વાર (Valve) માર્ગે નીચેના ખંડમાં નિયમિત રીતે થઈ તે સ્થાનમાંથી સર વળી મુખ્ય ધમનીઓ (Aorta) અને વિશુદ્ધ-રક્તવાહિનીઓ દ્વારા સરીરના

મસ્તક, કંઠ, ગૂંચ, ખીંટા, આંત્ર, શિશ્ન, શુભ્ર, ટાંચ, પગ, ચેટ આદિ સર્વ પ્રદેશો રક્ત એકત્ર પ્રવેશવામાં આવે છે, અને શરીરના નબળી છેક શીખા પથંતના ભાગેને રક્ત-પોષણ-સક્રિય-બળ તથા એમ આદિ અર્થવા માટે નાના મોટાં સર્વ સ્થળોમાં તે સરવા લાગે છે. સમગ્ર શરીરની અંદરના પ્રદેશોને આવી રીતે પોષણ આપવા માટે ફેલાયેલા વિશુદ્ધ-રક્તવાહિનીઓનાં અને સુખેસવાહિનીઓનાં જુએ, તેમજ શરીરમાંના અસ્પષ્ટ રક્તને સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર કરી હૃદયના જમણા પાત્રમાં એકત્ર કરનાર-અશુદ્ધ-રક્ત વાહિનીઓના પ્રવાહો, એક મોટા રાહેની અંદર જળને વહેત કરી લઈ જનાર (water pipes) (વોટર પાઇપ) નવસંવાહક નલિકાઓની માફક, સર્વત્ર પ્રસરી રહેલાં છે. આ નલિકાઓનાં મુખો બંને તરફના હૃદયના ખંડો સાથે શોભવામાં આવેલાં છે: શુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ ડાબી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં નીચેના ખંડોમાંથી શરૂ થઈ શરીરના છેક છેડેના આખરી ત્ત્વના પ્રદેશ સુધી પ્રસરી છે, જ્યારે જ્યાં તેઓને અન્ત આવે છે. ત્યાંથી તેઓની સાથે અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ અને કેટલાકિનીઓના પ્રવાહો શરૂ થાય છે અને તે પ્રવાહોને લઈ જનાર શીશ્નો- શરીરના સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર થઈ (જોરા ધમન્યો નામિસ્યા: સર્વ વ્યાપ્ત્યસ્થિતા: તનુમ્ ॥) આખરે હૃદયના જમણા ભાગના ઉપલા ખંડમાં આવી જનાર મુખ્ય-શીશ્નો સાથે, શરીરના જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી સંયુક્ત થઈ પોતપોતાની અંદરનું અશુદ્ધ રક્ત એકત્ર કરી કાઢે છે, અને તેવી રીતે એકત્ર થયેલું અશુદ્ધ રક્ત જમણા હૃદયના ઉપલા ખંડમાં એકત્ર થઈ, ત્યાંથી પાછું નીચેના ખંડમાં નિયમિત રીતે વહી ત્યાંથી શરૂ થઈ રક્તવાહિનીઓ દ્વારા પુનઃ શુદ્ધ થવા માટે બંને ફેફસાંઓમાં પૂર્વવત્ પ્રવેશવામાં આવે છે. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓના, બંને તરફના હૃદય અને તેના ખંડો સાથે, આવી રીતે સંયુક્ત થયેલા પ્રવાહોને અને હૃદય તથા ફેફસાંના સંયુક્ત કાર્યને લીધે, તેઓની અંદર વહેતા રૂધિરાભિસરણના ચક્રચક્ર પ્રવાહની ક્રિયાને, આટલા માટે રૂધિરાભિસરણ મક્રિયા (Circulation of Blood) એવું નામ આપવામાં આવેલ છે. જ્યારે હૃદય ફેફસાં તથા તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર સર્વ રક્તવાહિનીઓના સમગ્ર સમુદાયને રૂધિરાભિસરણના અવયવો (Organs of circulation or Circulatory System) એવું નામ આપવામાં આવેલું છે. ખોશાશ્વાસ લેવાના આનંદ સર્વ રસોનું આનંદમાંથી અંદરથી ચોપણ થવા પછી, અને રક્તપે જમણા હૃદયમાં ગયા પછી ફેફસાંઓમાંના પ્રાણવાયુના સંસ્પર્શમાં આનંદ પછી, વિશુદ્ધરૂપે બનતા રક્તના પ્રવાહને સમગ્ર શરીરના અવયવોમાં પોષણ માટે આવી રીતે નિરંતર શરીરમાં ફેલાવવામાં આવે છે, અને તે દ્વારા આપણું આશુ શરીર, બળ પ્રુષ્ઠિ, તુષ્ઠિ, આરોગ્ય અને વૃદ્ધિ તથા વર્તન વિગેરે મેળવે છે. આટલા માટે રક્તને "જીવનરસ" કહીએ તો કાંઈપણ ખોટું નથી. (શિવ નં. ૧.)

૨૧ ઉદોદરપટલ (ઉર અને ઉદરની વચ્ચેનો ખંડો=Diaphragm)—હૃદય અને ફેફસાંના ઉપર જણાવેલા કાર્યને અત્યુચ્ચ અંશે સદાય આપવા માટે હૃદય અને ફેફસાં તથા પચનેન્દ્રિયના અવયવોની વચ્ચે ઉદોદર પટલ નામનો પડો આવેલ છે. જેનો કુદરત ઉપરના પ્રાણાવયવ-હૃદય અને ફેફસાં તરફ વળેલો છે આ પડોમાંનાં હિદ્દમાંથી મળામાંથી શરૂ થતી-અન્નમાર્ગની નલિકા (Esophagus) જલદાર નીકળી નીચે આમા-સાય અથવા હોનરીના રૂપમાં વિસ્તાર પામી પ્રસરી છે. ઉદોદરપટલ, ફેફસાંની અંદરના પ્રાણવાયુની શ્વાસ પ્રશ્વાસદ્વારા થતી ગતી તથા તેને આશ્રયે હૃદયની માંસ પેશીઓમાં થતા સંકોચ વિકાસાત્મક ફેફસાંને, અને તેની આસપાસની માસપેશીઓ, પાંસળીઓ તથા હૃદયની અંદરના સ્નાયુઓની સ્થિતિસ્થાપક અવસ્થા તેમજ પ્રાણ-વિદ્યુતની ગતિ આદિ અનેક કારણોને લીધે-શુભ્ય રીતે આપણા પ્રાણાવયવરૂપ ફેફસાંએ પોતાનું કાર્ય કરી રહેલ છે. ઉપર દર્શાવેલ સમગ્ર અવયવોની જોળના એમ દર્શાવે છે, કે હૃદયનું કાર્ય અત્યંત સચ્ચતા પ્રવાહને મુનિયમતી કરી-સમગ્ર શરીરના મત્તેક પ્રદેશમાં ધોલી, પહોંચાડવાનું છે. જ્યારે અશુદ્ધ બનેલા રક્તને સ્વચ્છ જનારી-હૃદય અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર અવયવોને સ્વચ્છ-રક્ત પુરું પાડી-નિતિ આખી-નલિકાસરણ-ક્રિયામાં મુખ્ય રીતે સદાયચક્ર વધાવું અત્યંત અત્યવનું અને મહત્વપૂર્ણ કાર્ય આપણા પ્રાણાવયવરૂપ ફેફસાંઓનું છે, અને તેટલાજ માટે આ પ્રાણાવયવરૂપ ફેફસાંએ આપણા હૃદયની બંને તરફ તેને સમપૂર્ણ રીતે લપેટીને પોતાના મધ્યપ્રદેશ રૂપ હૃદયપ્રદેશમાં હૃદયને સુરક્ષિત રાખીને જલ્દી સુક્રિયપૂર્વક કેમ બહુ તેઓ બંનેના સ્થાન આદિની સ્થાયી રાખતા અને નિયુક્તિદ્વારા તેઓનું સમપૂર્ણ મહત્વ અને આશીર્વાદ આદિ વગર દર્શાવવાને

પ્રથમ થયે હોય નહીં, તેથી રીતે તેઓ બે બેની સહન્યા-જ્ઞાન અને યુક્તિપૂર્વક કુશળ હોતે કરવામાં આવેલી છે. હાથની અદરથી રમતનો પ્રવાહ અતિશય આપણા કર્મ કરે છે. ઇશ્વર-ભગવા, સુતા, બેસતા, ઉઠતા, દોડતા કે ગમે તેવું શારીરિક કે માનસિક કાર્ય કરતા હોયએ-પણ તે તો નિરતર 'પેતાનું કાર્ય' અન્વાહતપણે કર્યું જાય છે તેને માટે વિશ્રાન્તિ રવાન નથી શરીરના બીજા બધા અવયવો એમ મુખે આરામ લેતા હોય અને વિશ્રાન્તિ ભોગવતા હાય છે તે પ્રમાણે હૃદયના સબધમાં નથી તે તો જિવાર આપણા જીવન-પ્રવાહને નિરતર વહેતો રાખવા માટે અવિશ્રાન્તપણે કાર્ય કર્યા કરે છે. જન્મની પ્રથમ પગથી જ્યારે આપણા ફેરફારો જોના કોઈ પ્રથમ જાર વિમલ કરી આપણે માતાના ગર્ભમાંથી બહાર આવો બાહ્ય-વાયુના શ્વાસ-પ્રશ્વાસ લેતા મુખાતું કાર્ય શરૂ કર્યું ત્યારથી છેક આપણા જીવનની છેલ્લામાં છેલ્લી ધડી સુધી આ આપણા પ્રાણાવયવરૂપ બને અવયવો, હૃદય અને ફેરફાર, નહીં પણ મુખે વિશ્રાન્તિ ભોગવવાની વડ લેતા જ નથી.

૨૨ હૃદય અને ફેરફારનું સક્રિયવિકારારૂપ સહક્રમ-કાર્ય-ફેરફારને પ્રત્યેક મિનિટે આશરે ૧૫ થી ૧૮ વાર સક્રિય વિકાર પામે છે અર્થાત આપણે જો મીનીટની અંદર આશરે ૧૫ વખત આશરે પ્રશ્વાસ લઈએ છીએ અને તેની ન્યૂનાધિક સંખ્યાના પ્રમાણમાં હૃદયની સક્રિય-વિકારારૂપ ક્રિયા મનસ્સે છે આવી રીતે જોતા સક્રિય કાર્યને લીધે હૃદયની અંદરનું રક્ત મુખ્ય ધમની અને રક્ત વાહિનીઓ (Arteries) વડે શરીરના સર્વ પ્રદેશમાં ફેરવાતું રહે છે. હૃદયના એ વખતના સક્રિય વખતે, હૃદયની અદરથી ઇશ્વરના જે આક્રમક નેટલો વિરુદ્ધ રક્તનો પ્રવાહ ધમનીઓમાં ધકેલવામાં આવે છે આ પ્રકારનું કાર્ય કરવા માટે જે કાંઈ સક્ષિતનો બધા કરવામાં આવે છે તે પણ કાંઈ જોઈએ નથી આટલી બધી સક્રિય મહત્વપૂર્ણ અને કરવા હેતુકરતા આગારરૂપ આપણા હૃદયની ચોળાના-માત્ર મારપેશીઓ, ત્વચા અને સ્નાયુશ્રેણીઓના સમ્મેલન દ્વારા કરવામાં આવેલી છે, અને તે છતાં સો સો વર્ષ સુધી નિરતર અન્વાહતપણે આ અવયવો પેતાનું કાર્ય કર્યું જાય છે છતાં કોઈપણ ભાગની કોઈ કોઈલ્લા કે ઘસારાને પ્રાપ્ત નથી થતા, તેમ 'તેણે' કોઈપણ પ્રકારનું તેજ કે ક્લિન્ક પકાઈ પુરો પાડવો નથી પડતો, એ જ જોખ આશ્ચર્યની વાત છે. હૃદયને અને લાખો રૂપીયાની પૈસાઈની મશીનરીઓ પણ વીર કે પચીસ વર્ષના ઘસારાને આધીન થઈ નહીં બને છે, અથવા દીર્ઘ યુદ્ધ જાય છે અને કાઠી નાળવી પડે છે જ્યારે માત્ર અત્યંત જ સાદામાંથી મેળવેલા કેમળ તરવોથી બનેલ આ આપણા હૃદય અને ફેરફાર રૂપી પ્રાણાવયવો આપણા શરીર તેમજ મનના શારીરિક તેમજ માનસિક મુખેને, યથાવત ઠાપી રાખવા ખાતર, સો સો વર્ષ સુધી, અન્વાહતપણે અતિ મહત્વનું કાર્ય કર્યા જાય છે. પરમપિતા પરમાત્માની અદ્ભુત રચનાને અને આશ્ચર્યજનક કૃતિને આ જુઓ એ પ્રમાણ છે. આપણા જીવનના મુખ્ય આધારરૂપ બે બંને અવયવો આપણને અત્યંત અત્યંત હોવાથી તેઓને આપણા ઉરસ્થાનના ઉરે અરિય અને વાહની કોરડા જગજગત મહાકોઓમાંથી નિકળે ૨૪ પાતળીઓ તેમજ મારપેશીઓ તથા વાહની તરીવાઓની વચ્ચે, અદરના ધાતુમાં, એવી તો મુદર રીતે મુરશિનપણે ગોઠવવામાં આવેલાં છે, કે બનતા સુધી બદાઈના કોઈપણ પ્રકારના આપાતથી તેઓને કદી પણ એકએક દબ થવા ન પામે. હૃદયની નર્વ પિત્તના કોષમાં સર્વજ્ઞ જ્ઞાન યુક્તિ અને હેતુ પૂર્વક જ પ્રવૃત્તિ થયેલી પ્રત્યક્ષ જાણાય છે.

૨૩ ઉરેકર પડેલું કાર્ય આ ઉરસ્થાનની નીચે અને ઉરે સ્થાનની અંદર આવેલા પચનેન્દ્રિયોના અવયવોના સમૂહની ઉપર, ઉર અને ઉરની વચ્ચેના ઘસારૂપ ઉરેકર પડેલું નામનું ત્વચાનું ગોળ મુઠાના આકાર નેડું પણ આવેલું છે, જે પેતાની સ્થિતિસ્થાપક અવસ્થાને લીધે ઉપરના ભાગમાં આવેલા બે ફેરફાર અને પુડાને સક્રિય વિકારારૂપ ગતિ આપવામાં તેમજ નીચેના ઉર પ્રદેશમાં આવેલા હોમરી-આમાશય વૃત્ત પિંડો તેમજ રચુલ અને તરિખાન્ય અર્ધ અવયવોને પણ અતિ આવી અતિવેશમાં રાખવા માટે ધણ જ અગત્યનું કાર્ય કરવું છે. વળી મુખ પાસેથી રહે થતો જન્મનજ અને હૃદયની અદરથી શરીરના નીચેના ભાગ તરફ જતી રુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ અને ઉપર તરફ જાયેલી રક્તોઓ પણ આ પાતળા પચનેન્દ્રિયોના પ્રદેશમાં અને આ ઘસારૂપનામાં મસરે છે.

૨૪ પચનેન્દ્રિયોના અવયવો (જિમ નં ૩, ૬, ૧૦) (Organs of Digestive System) ઉરેકર પાઠની નીચેના ઉરનાં પ્રદેશમાં આપણા પચનેન્દ્રિયોનાં અવયવો આવેલા છે, જેમાં આમાશય અથવા

હોલ્લી-ચંદ્ર, પીંડા, કલોમ, ગ્રીમીન્ટ અને સ્વપાન આદિ અવયવોનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત શુભની અંદર પણ પાચનક્રિયાની અંદર મદદ કરનાર અવયવો છે. એમાં દાંત, શુદ્ધા, શુભની અંદરની ડેટલીક સ્વાદુ-રસોત્પાદક-ગ્રંથીઓ અને સ્વાદ-તન્તુઓ તથા શુભના નીચેના જડખાને ક્રિયામાં મુકી ચર્વણ-ક્રિયાને પ્રવર્તાવનાર ક્રિયા-તન્તુઓનાં અવયવો અને તેઓના સ્થાનો આવેલા છે. એમાં પ્રત્યેક અવયવ પોતપોતાનું કાર્ય વધારેથી રીતે બતાવે છે. શુભની અંદર ખાંધ પદાર્થોનું આગમન થતાની સાથેજ, ઘડતી પંક્તિઓ અને તેની અંદરની દોઢો ચર્વણક્રિયાનું કાર્ય કરવા લાગી, ખાંધ પદાર્થોનો ચાવીને બારીક ખસ કરવા મંડી પડે છે. એક-દરે ઉપર અને નીચે મળી બનીશ દાંત (Teeth) શુભચક્રી (Mouth-Milli) રૂપે આપણા મોઢામાં છે.

૨૫. શુદ્ધા સ્થાયી સ્વાદેન્દ્રિય કે રસના—એ રસપ્રાદિનીઓ, સ્વાદ તન્તુઓની વિવિધ તન્તુગ્રંથીઓ અને ક્રિયોતન્તુની ગ્રંથીઓ તથા રસગ્રંથીઓના સમુદાયરૂપ એક માસજ અવયવ છે, તેનું કાર્ય શુભની અંદરના જવાબને માથા રૂપ ધણે પદાર્થોને ક્રિયાતન્તુઓની સહાયતાથી શુભમાં આગતેમ ફેરવી, રસપ્રાદિનીઓમાંથી ઊંચા સ્વાદુ-રસ સાથે સંયુક્ત કરી, સ્વિચ્છ બનાવવાનું અને તુરત સહેલાઈથી ગળી સકાય એવા અર્ધ-પ્રવાહી-રસામક બનાવવાનું છે. જ્યારે શુદ્ધાની અંદરના તુદાતુદા સ્થાનોમાં આવેલા તુદાતુદા પ્રકારના સ્વાદ-તન્તુઓ વિવિધ પ્રકારના મધુર, અમર, તિંકત, કટુ, કષાય અને હાર આદિ સ્વાદોનું મંદણ કરી રસાસ્વાદ મેળવે છે અને આમરે પદાર્થ જ્યારે બસબસ ચર્ચક ગળે ઉતારવા લેવે રસમય બને છે, ત્યારે બચાવી 'અંદરના ગળવાના તન્તુઓ, શુભમાંના રસને ગળા વાટે અન્નચાર્બમાં ધકેલી, હોઝરીમાં રવાના કરે છે: પાચનક્રિયા મારેનું રાફઆવડું આટલું કાર્ય કરવા ઉપરાંત પણ, શુભની અંદરના આ શુદ્ધા આદિ અવયવોના અન્ય પણ ઘણા મહત્વપૂર્ણ કાર્યો છે. શુભની અંદરના કંઠ, પાંદ, મુઠ્ઠા, કંઠ, ચોષ આદિ સ્થાનો અને અવયવોને સ્પર્શ કરી શુદ્ધાક્રોધ અનેક પ્રકારના સબ્દોચ્ચારો પદ રાફે છે. કે જે સબ્દોને બહુ પ્રવૃત્તિમાંથી અને સુક્રિયપૂર્વક જાણના રૂપમાં યોગ્યતામાં આવેલ છે: આ બાબને આપણી ઇચ્છા અનુસાર આપણા મનના વિવિધ પ્રકારના અનેક ભાવો, મનોનિરમત વિચારો, સંકલ્પો કે લાગણીઓને વાણીદ્વારા દર્શાવવા માટે, તેમજ સમીપાદિ ક્રિયામાં ઉપયોગિ થવા માટે યોગ્યતામાં આવેલ છે. અનેક પ્રકારના ચર્ચ, ચોષ, લેલ, પેચ આદિ પદાર્થોનું રસાસ્વાદન કરવા ઉપરાંત, પાંડ-આપૂર્વતા રસાસ્વાદને પણ મનપસંદ રીતે પ્રકટ કરવાનું કાર્ય પણ આ આપણી શુદ્ધા-ઇન્દ્રિય કર છે. એટલા માટે તેને રસના (Organ of Taste) કહેવામાં આવે છે.

૨૬. રસગ્રંથીઓ—(Salivary Glands) આ ઉપરાંત શુભની આસપાસ તેમજ ગાલની અંદરના ભાગમાં તથા પેઢાઓની આસપાસ અને શુદ્ધા તળીઆના બાજ પાસે સ્વાદુરસોત્પાદક અનેક રસગ્રંથીઓ છે. એઓનું કાર્ય, ચર્ચ પદાર્થો સાથે મળી ગળાની અંદરથી પસાર થવા માટે ખાંધ પદાર્થોને પ્રવાહીરૂપ બનાવવાનું તેમજ પાચનક્રિયામાં મદદરૂપ થવાનું છે. એટલા માટે શુભની અંદરના પદાર્થોને ગળા નીચે ઉતારતાં પહેલાં, અથવા હોલ્લીમાં પડેલાં પડેલાં પડેલાં આવે તે પહેલાં, મુગ ચાવી મુકી રસ સાથે વધાવત મેળવી ઝીણા લાઈ એવો કર્યો પકાઈ ગળે ઉતારવા ભોળે. જોળનક્રિયા વખતે આ બાળવ ખસ ધ્યાનમાં રાખવા લેવો છે. કારણ વધાવતુ ચવાવેલ પદાર્થોમાંથી બધાવતુ રસ પદ રાફે છે, અને એવા રસમાંથીજ સુદર અને સારું રસ બને છે કે જે રક્ત પરિભ્રમણ સમય ચરીને પોષણ આપવાનું કાર્ય કરે છે. આટલા વખતે ચર્વણ-ક્રિયા અને રસસંમિશ્રણ તથા સ્વાદન-ક્રિયા, જે પ્રાચનક્રિયામાં સૌથી અગત્યનો ભાગ ભજવે છે, અને એટલા માટે આ અવયવોને-શુભના જીવ્યસ્થાનમાં યોગ્યતામાં આવેલા છે. વળી આ ઉપરાંત-ધમનેન્દ્રિયના તુદા તુદા અવયવોમાં સિન્નસિન્ન પ્રકારનાં પાંચ રસો પેદા થાય છે કે મુખ રીતે પાચ પ્રકારના ખાંધ પદાર્થોને પચાવવામાં તુદા તુદા રીતે મદદ કરે છે.

૨૭. પાંચ પ્રકારના રસો અને પાચનક્રિયા—ઉપર જણાવેલા પાંચ પ્રકારના રસોમાં શુભની અંદરનો સ્વાદુરસ (Saliva) હોલ્લીની અંદરનો રસ. (Stomachic juice) પિચાસળી અંદરનો પિત્તરસ. (Bile),

કોસેમની અંદરનો સ્વાદુરસ (Pancreatic Juice) અને પાચકો આંતરકાની અંદરનો આન્તરસ (Intestinal Juice) એમ પાંચ જુદા જુદા રસો છે. આપણા ખોરાકની અંદરના સ્વાર્થ-ચરણી દ્વારા અને સારા આદિ પાચ પ્રકારના પદાર્થોપર જુદા જુદા પ્રકારની ક્રિયા કરી તેઓને પચાવવાનું કાર્ય આ રસો કરે છે. અન્નમાર્ગમાં ઘણા ખોરાક દોઝરીમાં દાખલ થાય છે. ત્યાં કેટલોક વખત રહ્યા પછી આંધેલા બધા પદાર્થોને એક પેસ્ટ અર્થાત્ લાઇ જેવો રસ તેવાર ઘટાવ્યો છે. દોઝરીમાંથી ઝરતો રસ પચ્છ આ ખોરાક સાથે ચળી પાચનક્રિયામાં સહાયમૂલ થાય છે, ત્યારે ખોરાક બરાબર દાખલ જેવો એક રસ બની તેવાર બને છે, ત્યારે આખરે દોઝરીનું મુખ (Ducodinum) મુલ્કું થતાં તે આંતરકામાં દાખલ થવા માટે ધીમે ધીમે આગળ ધકેલાવા લાગે છે.

૨૮-૨૯. ચક્રત-રેલીકા અને કોસેમ આદિ અવયવો—આગળ ચાલતાં-એ લાઇ જેવા રસની સાથે ચક્રત અને પિત્તાદાયકો અંદરનો પિત્તરસ પિત્તાદિનીદ્વારા તથા કોસેમની અંદરનો સ્વાદુરસ સ્વાદુરસ-અંધાદિ-નીદ્વારા સંયુક્ત થઈ નાના આંતરકામાં આગળ વહેવા લાગે છે, અને આંતરકાઓની અંદરનો આન્તરસ પચ્છ તે બધા રસાત્મક ખોરાકની સાથે મિશ્ર થઈ પાચન ક્રિયામાં મદદરૂપ બને છે. આવી રીતે આન્તરકાઓમાં વહેતા રસમાંથી આંતરકાની અંદરના રસસોષક ગ્રન્થીઓ (વીલીઓ) ધીરે ધીરે રસ સુસવા લાગે છે અને એવી રીતે સુસાયેલો રસ એમ ઘટ એક ખાસ રસસંધાદિની દ્વારા જમણી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં શરીરરસ અશુદ્ધ રક્તના પ્રવાહ સાથે ખાલી કરવામાં આવે છે. ત્યાંથી જમણી તરફના નીચેના ખંડમાં દાખલ થઈ અશુદ્ધ રક્તવાહિની દ્વારા ફેરસાઓમાં વિશુદ્ધ થવા માટે દાખલ થઈ, રવચ્છ બની ડાબી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં પૂર્ણ શુદ્ધ રક્ત સ્વરૂપે દાખલ થઈ, નીચેના ખંડમાંથી શુદ્ધ-રક્તને વહેત કરનારી-શુષ્ક-ધમનીઓ-દ્વારા શરીરના સર્વ અંગોમાં પોષણ રક્ષણ અને સંરક્ષિ માટે સર્વત્ર ફેલાઈ ઉપયોગી બને છે.

૩૦. સૂક્ષ્મ-અને સ્થૂલાન્ત (Small Intestines and Large Intestines) માં ઉપર પ્રમાણે રસની ચોપણ ચોપણ અને સમિશ્રરૂપે ક્રિયા, અને પાચન ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે ગુચ્છ અંશે મનતે છે. ત્યારે સૂક્ષ્મ આંતરકાઓની અંદરથી સુસવામાં આવેલ રસ ઉપરાંતના બાકી પથેલા સ્થૂલ અંશોરૂપ-શરીરને અનુપયોગી પદાર્થો નાના આંતરકાઓમાંથી ધકેલાઈ સ્થૂલ આન્તરકામાં દાખલ થાય છે, અને ત્યાં પચ્છ બાકી રહેલા રસનું કેટલોક અંશે ચોપણ થવા પછી મળદ્રેષે એ બધા પદાર્થોમાંથી નિર્જપયોગી ધવેલ સ્થૂલ અંશો, આખરે સુદાદારથી બહાર ફેંકવામાં આવે છે. આવી રીતે વિચાર કરતાં આપણા મુખથી આરંભી ઉંઠ ગ્રંથા પર્થન્તના એક જ આંતરકાના નાના મોટા પ્રદેશોથી બનેલા અન્નમાર્ગના નળરૂપ (Alimentary Canal) અવયવની લંબાઈ લગભગ ૩૦ થી ૩૨ ફીટ થવા બંધ છે વળી ઉદરની આસપાસની નલ્લ અને મૂંઠુ લાગતી માંસ પેશીઓમાં, આસપાસને લીધે થઈ ઉપર નીચેની અંતિથી આંતરકાઓમાં પણ એક પ્રકારની મોલરૂપ અંતિ પેલા થાય છે, જે પાચન-ક્રિયામાં મદદરૂપ બને છે.

૩૧. મુરદા અવયવ મૂત્રપિંડ (Kidneys) આ ઉપરાંત ઉંઠ ઉદરની પાછળવા કટિ પ્રદેશના ભાગમાં જુદા નામના બે અવયવો આવેલા છે. જે આસપાસ ચરણીયાં ઉપયોગી પ્રદેશમાં ફેરેલા રહે છે. ત્યારે તેઓનું મુખ્ય કાર્ય-શરીરરસ રક્તમય પદાર્થોની અંદરના-જેથી અને શરીરને અનુપયોગી દોષ તેવા પ્રવાહિ અંશને એકત્ર કરી રક્તરૂપે પોતાની સંવાદિનોઓ દ્વારા મૂત્રાસવમાં ધકેલવાનું છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૧)

૩૨. મળમૂત્રોત્પન્ન અવયવો—Organs of Excretion & Reproduction. મૂત્રાશય—(Bladder) પેટના આગળના ભાગમાં મૂત્રાશય, તેની પાછળના ભાગમાં પુરુષનું. વીર્યોશય, અને તેની સાથેની ધીર્ય-અંધાદિની-નાડીઓ, મૂત્રસંવાદિની-નાડીઓ દ્વારા સંલગ્ન થાય છે (Cowper's Gland) આદિ અવયવો આવી રહેલા છે અને તેની ઉંઠ પાછળના ભાગમાં મોટા આન્તરકાના ઉંઠ ૧૫ ગુણનું અવયવ આવેલું છે. ત્યારે સ્ત્રીવર્ગનું મળોશય અને રક્તપાકકર્ષિનું, મળોશયવાદિની-નાડીઓ અને ચેન્નિ તથા સ્ત્રી અંકકોષો આદિ નાના મોટા અવયવો પણ ઉપર પ્રમાણે મૂત્રાશય-અને ગુદાના પદેશની ન આવી રહેલા છે. આટલા વાસ્તે-અંગ કે મૂત્રાશય જેને કદી પણ રોગવા નહિં નોંધાય, એ સદૃશ સમજીએ

હારણ તેમ કરવાથી તે તે આયુષ્યમાં સૌંદર્ય ધરાવે છે. એટલું નહીં પણ ગર્ભાશય કે બીજાં યાતના આસપાસના અવયવોમાં પણ યદ્યત સ્થાયી ગુણધાન મળે અને મૂત્રનો અવરોધ કરવાથી થાય છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૨-૧૩)

૩૩ જનનેન્દ્રિયના અવયવો—ત્રી વર્ગના જનનેન્દ્રિયના અવયવો ભ્વારે મુખ્ય ત્રી-ત્રી શરીરના અન્નપ્રદેશમાં—પેડના સ્થાનમાં આવેલા છે ત્યારે પુરુષની જનનેન્દ્રિયના, સિદ્ધિ વૃદ્ધિયુક્ત તથા અંકુરો વિશેષે અવયવો, પેડની બાજુએ નીચે-બંને સાવળના મધ્યસ્થાનમાં બહાર-બહાર સ્વરૂપે સંસ્થાપિત કરવામાં આવેલા છે. ત્રી અને પુરુષની જનનેન્દ્રિયના અવયવો સંબંધી વિશેષ વર્ણન આગળના પ્રકરણમાં થયા આવરવામાં આપવામાં આવશે તેથી અને તેના માત્ર તેનો સામાન્ય નિર્દેશન કરવામાં આવેલ છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૪-૧૫)

૩૪ જ્ઞાનતન્તુ અને ક્રિયાતન્તુઓના યુગ્મો—સમગ્ર શરીરની અંદરના ઉપર મધ્યભાગ પ્રમાણેના પ્રાયેક ભાગ અથવા પ્રત્યેકને તેમજ તેની અંદરના અવયવોને પણ જ્ઞાન ગતિ અને ક્રિયા વિશેષમાં મુખ્ય માટે જ્ઞાનતન્તુ અને ક્રિયાતન્તુઓના સમુદાય આત્મક ૩૨ યુગ્મો, મગજના તળીયામાંથી નિકળી કશોડ રજાઓની સંપ્રદાય રૂપે બરડાની કોડાના પ્રાયેક મધ્યભાગી વચ્ચેમાંથી નીકળી શરીરની બંને તરફ ફેલાય છે. આ એકત્રીસ યુગ્મોને આધીન રીતે, મસ્તકની નીચેના ધડની અંદરના, શરીરના સર્વ અવયવો પોત પોતાનાં કાર્ય કર્યે જાય છે, અને પોષણ તથા સંવૃદ્ધિ પામે જાય છે, ભ્વારે શરીરના બધા સ્થૂળ અવયવો અને તેને નિયમમાં રાખી ચલાવનાર, આ એકત્રીસ તન્તુઓને પણ વચ્ચેમાં રાખી કાર્ય કરનાર કે ચલાવનાર આપણા મગજની અંદરના માનસિક અવયવો (Phreno-centres) છે, જે મગજના તળીયાના ભાગમાં અને પ્રાણશ્રીલાળા પ્રદેશની આસપાસના તન્તુસ્થાનોમાં આવી રહેલા છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૬-૧૭)

૩૫ કશોડ રજા Spinal Cord—મગજના તળીયામાંથી-પ્રાણશ્રી (Pons Varoli) નામની શ્રીલાળા નીચેના ભાગરૂપ કશોડ-રજાઓની મૂળરૂપ ગ્રંથી (Medulla oblongata) માંથી તરફ કશોડ-રજા (Spinal cord) નામનું જ્ઞાનતન્તુ અને ક્રિયાતન્તુઓના અનેક પ્રવાહોના સંયુક્ત સ્વરૂપવાળું, તંતુમય રજા, શીવામાં થઈ કશોડના મધ્યભાગી વચ્ચેમાંથી પસાર થાય છે. આ કશોડ રજામાંથી નિકળતા ઉપર મધ્યભાગ પ્રમાણેના ૩૨ તન્તુઓના યુગ્મો જે બરડાની કોડામાંથી બંને તરફ પ્રસરી છે, તેમાંને કશોડ તન્તુ-જ્ઞાન-તન્તુ અને ક્રિયા-તન્તુના સંયુક્ત-યુગ્મ સહિત, કશોડ રજામાંથી બહાર નિકળે છે, આ યુગ્મના આગળના ભાગમાં ક્રિયા તન્તુ અને જ્ઞાનતન્તુના ભાગમાં જ્ઞાનતન્તુઓના પ્રવાહો આવેલા છે કશોડ તન્તુ મૂળ રજાની તન્તુ ગ્રંથી-જોડે (Sympathetic Ganglion) અથવા સહાયકકશોડ-તન્તુગ્રંથી કહેવામાં આવે છે, તેમાં થઈ નીકળે છે ક્રિયાતન્તુઓના મૂળ પણ જ્ઞાનતન્તુઓના મૂળ સાથે જોડાયા હોય છે આવા સાત તન્તુયુગ્મો-કશોડ રજાના શીવામાં સ્થાનમાંથી નિકળે છે, અને ત્રીસ-તન્તુઓ (Cervical Nerves) કહેવામાં આવે છે, ત્યાર પછીના બીજા ભાગે તન્તુ યુગ્મો જે પીઠના ભાગમાંથી નીકળે તેને કશોડ-તન્તુઓ (Dorsal Nerves) કહેવામાં આવે છે ભ્વારે ત્યાર પછીના કશોડ પ્રદેશના પાંચ મધ્યભાગમાંથી જે પાંચ તન્તુઓ નીકળે તેને કશોડ-તન્તુઓ (Lumbar Nerves) કહેવામાં આવે છે અને ત્યાર પછીના પાંચને જઘા-સ્થાનીય તન્તુ-યુગ્મો (Sacral Nerves) કહેવામાં આવે છે, ભ્વારે છેક છેકના તન્તુ યુગ્મને પુરુષરૂપ (Coccyal) કહેવામાં આવે છે. ઉપર પ્રમાણે કશોડ તન્તુઓના યુગ્મો ધારી અંદરના સર્વ અવયવોને-જ્ઞાન ગતિ અને ક્રિયા આદિ આપવા માટે આપણા શરીર સ્વરૂપ ફેલાવવામાં આવેલા છે

૩૬ સહાયકકશોડ-તન્તુઓની ગ્રંથીમાળા—(Sympathetic-Nervous-System) આ ઉપરાંત મગજના તળીયાના પ્રદેશની આરણી-છેક-ધડની અંદરના વૃદ્ધ, ફેરસ, હોબરી, ચક્ર, પીઠા અને પચનેન્દ્રિયના અન્ય અવયવો તેમજ જનનેન્દ્રિયના અવયવો વિશેષે વિદ્યાર્થી, છેક વૃદ્ધ સુધીના ભાગ સુધી બંને તરફ, માણની માટે સ્થિત થયેલ, એક સહાયકકશોડ-તન્તુ-ગ્રંથીમાળા આવી રહેલ છે. જે શરીરના આંતરીય સર્વ અવયવોના કાર્યને પોષાની સ્વતંત્ર રીતે-સ્વેચ્છિકરૂપે અનેક રીતે સહાયકરૂપે વધારું અતિ

ચિત્ર નં. ૭.

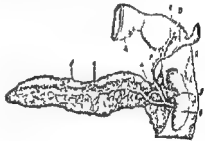
૧. મુખ, દાંત, ઇંઝા આદિ
૨. જરી અથવા આંતરડા
૩. નાસ
૪. સૂક્ષ્માન્ત્ર (નાનાં આંતરડાં)
૫. } સૂક્ષ્માન્ત્ર (મોટું આંતરડું)
૬. }
૭. }

ચિત્ર નં. ૮ ચક્ર અર્થાત્ કલેબુ.

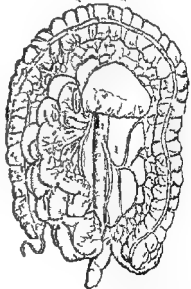

૧ થી ૪ ચક્રની ગ્રંથીઓ, ૫ પિત્તાશય, ૬ ૭. ૮. ચક્ર વાહિનીઓ.

ચિત્ર નં. ૯ ચક્ર-સ્ત્રીકોષર અને સ્ત્રીકોષર.

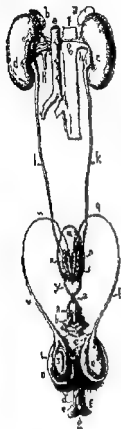

ચિત્ર નં. ૧૦ સ્ત્રી અને સૂક્ષ્માન્ત્ર.

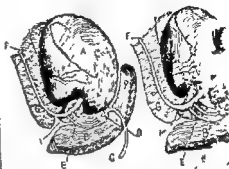
૧, ૨, ૩ ચક્રવાહિનીઓ ૪ સ્ત્રીકોષર. સુદા-પ્રદેશ

ચિત્ર નં. ૧૧. ગુરદા (Kidneys.)

- a b } ગુરદા. (Kidneys)
 c d }
 e f } રક્તવાહિનીઓ.
 g h }
 i }
 k l. મૂત્રવાહિનીઓ.
 m મૂત્રાશય.
 n. બન્ને તરફનાં કણ.
 o. પીચવાહિનીઓ.
 p. }
 q. } પીચાશય.
 r. }
 s. }
 t. a. b. d. મૂત્રવાહિની
 u. ટાંચ બેલી

ચિત્ર નં. ૧૨ મૂત્રાશય. The Bladder
 સામ્યાવસ્થા મુજબ ચિત્ર. ચિત્રનું હાથ નં.

- A. મૂત્રાશય.
 B. મુદાન્ત.
 C. પીચવાહિની.
 D. પીચાશય.
 E. પીચવાહિનીઓ.
 F. મૂત્રવાહિની.
 G. સિંચ.

ચિત્ર નં. ૧૩ મૂત્રાશય. (પાછળનો દેખાવ)

- વિ. પીચાશય પીચવાહિનીઓ
 C. & P. કામસંલગ્નતાવાળા પિંડ

અવયવો.

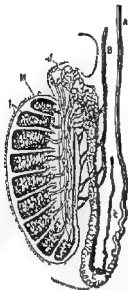
ORGANS OF REPRODUCTION.

શુક્રવહનાં સ્રોતસાં વૃષ્ણૌ મૂલં શેફલ્ય ॥

નિ. નં. ૧૪

વૃષ્ણ.

The Testis.

વૃષ્ણ અને વીર્યમ્રથીઓ તથા
વીર્યવાહિનીઓ.

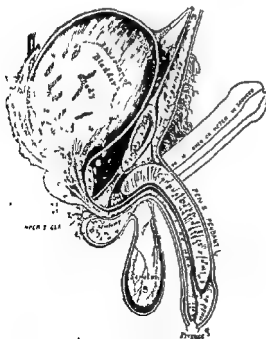
A }
B }
C }
D } વીર્યવાહિનીઓ.

E }
F }
G }
H } વીર્યવાહિની-મ્રથીમાળ.

I }
J }
M } વીર્યવાહક મ્રથીઓ

નિ. નં. ૧૫.

કૌડસ્મિન્ ધીર્યમદધાત્ = તન્નુરાતાયતામિતિ ॥

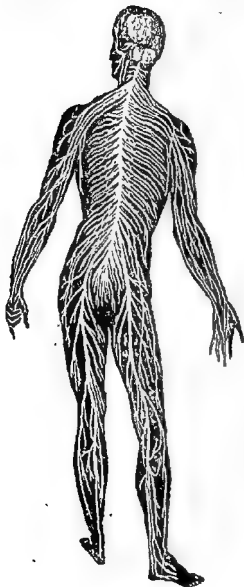

પુરુષની જનનેદ્રિયના અવયવો.
(બાહ્યનો દેખાવ.)

૧. મૂત્રાશય.
૨. પ્રેસ્ટેડ ગ્લાન્ડ કામસલિયોત્પાદક પિંડ.
૩. મૂત્રવાહિની
૪. વીર્યવાહિની.
- ૫ } કામસલિયોત્પાદક પિંડ.
૬ } (Cowper's Gland)
૭. વૃષ્ણ થેલી (Scrotum)
૮. સિન્ન (Generative male organ)
૯. પુષ્પ (સિન્ન ધિર.)

૧૬. મસ્તક અનુમસ્તક અને કરોડ રજ્જુ
તથા તેની શાખાઓ.

પ્રાણાગાર અથવા જ્ઞાનતન્તુ અને કિવા તન્તુઓનાં
પ્રવાહોના મૂળરૂપ પ્રાણાવયવોના સમૂહનું દર્શન.

૧૭. કરોડ રજ્જુનું વ્યાપક તત્ત્વ.
અંદરની શાખા પ્રશાખાઓ.

પ્રાણાઃ પ્રાણમૂર્તાં યત્ર શ્રિતાઃ સર્વેન્દ્રિયા
ચતુત્તમાંગમજ્જાનાં શિરસ્તરમિધિયેતે.

કોઽસ્મિન્ પ્રાણમયયત્ કોઽપાનં ધ્યાનયુ
સમાનમસ્મિન્ કો દેવો અધિશિધાય પુરુષે ॥ અથર્વવેદ

પ્રાણ અપાન બ્યાન ધ્યાન અને સપાન આદિ પ્રાણોની
રોગના આ પુરુષની અંદર કેળે કરી છે ?

સાથે ખાસ સંબંધ રાખે છે તેથી તેને ચર્ચીલુ તંતુ પણ કહેવામા આવે છે. તેનો સળધ ગુપ્તતા અવધવો સાથે વિશેષ છે. આ તંતુ મગજની અંદરના બારે કુમ્ભોમા, લઘુકોમા સૌથી મોટામા મોટા છે. (લુઓ ચિત્ર નં ૨૭)

૧૬ ન બરનો તંતુ શુભાભિમાનિ તંતુ (Facial nerve) છે

છતાં ન બરનો તંતુ પાંચમાની માફક જ્ઞાન તેમજ ક્રિયા બન્ને પ્રવરતા કાર્ય કરવા માટે ચોલવેલ છે અને તે ખાસ કરી સામજવાદું કાર્ય કરે છે એથી તેને શ્રવણ-તંતુ (Cochlear Nerve) કહેવામા આવે છે. આ તંતુ કરોડ રાજીવા મૂળ લાગ (Medulla Oblongata) ના પાછળના પ્રદેશમાથી શરૂ થઈ રાખારિયામા થઈ રજૂ થઈના અન્તર પ્રદેશમા પ્રવેશ કરે છે જ્યારે તેની બીજી ટાંખા કાઠી ૧ જન્તર પ્રદેશ સાથે સળધ થતાવે છે

૧૭ ન બરનો તંતુ પણ એક મિશ્રતંતુ છે જે દરેક જાણુ તરફ ત્રણ પ્રકારે વિશ્લેષત થયેલ છે. તેની ટાંખાના ઉપલા ભેગે પ્રવાહો કરેલ રાજીવની જાણુમાથી, અને છેલ્લાં પણ તેજ સ્થાન તથા મોવા પાસેના રાજીવના સ્થાનમાથી નીકળી કઠકમા જઈ પહોંચે છે આથી પ્રથમની ટાંખાવાળો તંતુ 'કઠક' કહેવાય છે જે જ્ઞાનતંતુ છે કારણ કે તે જ્ઞાવાના મૂળ લાગ કઠ અને તેની આસપાસના સ્થાન તથા મધ્યમક, મુદ્દ તાણુ વિગેરે સ્થાનો તરફ પ્રસરેલી છે તેમજ તે રસજ્ઞાનને પણ મેરેક અથે ઉત્પન્ન કરે છે આ તંતુને બહેલમા સ્વાદ તંતુ (Glossopharyngeal Nerve) કહેવામા આવે છે

૧૮ ન બરનો તંતુગુરુ—(Vagus or Pneumogastric) નામનો તંતુ છે જે પ્રાણુચરિની પાછળની ચતુર્થ જવનિકાના પ્રદેશમાથી શરૂ થાય છે તેનો સળધ હૃદય તથા ફેફસાં, કઠ દોઢરી મળુ, આન્તરકા ચક્રત, પ્લીહા આદિ અવધવો સાથે છે તેથી તેને હૃદય કુમ્ભાભિમાનિ એવું નામ આપવામા આવેલું છે

૧૯ પાદરમા ન બરનો તંતુગળજી—(Spinal Accessory) મહાનુભૂતિ પ્રદર્શક તંતુમાળાનો સરીરના કાળા અને જમણા બન્ને પડખામાથી કરોડરજીવની બન્ને તરફ છેક પુચ્છ સુધી વિશાળ શેલું છે ન બર ઉપવાળા તંતુ સાથે આ તંતુમાળનો ખાસ સંબંધ સળધ છે

૨૦ ન બરનો છાદા સંવાલક તંતુ—(Hypoglossal Nerve)નો કરોડરજીવના મૂળ ચરિયર પ્રદેશના અક્ષસ્થાનમાથી નીકળે છે, તેજ બે મૂળ મગજની ચતુર્થ જવનિકામાથી શરૂ થાય છે આ તંતુ જ્ઞાવાના અધોભાગને ચતિ અધે છે તેથી તેજ નામ છઠ્ઠવાથ અથવા છઠ્ઠાસંવાલકતંતુ રાખવામા આવેલું છે

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બારતંતુ કુમ્ભોમાથી માત્ર પ્રાણુતંતુ દર્શનત હું અને શ્રવણતંતુ સિવાયના તંતુઓ (Sympathetic Nerves) સહાનુભૂતિ પ્રદર્શકતંતુમાળ સાથે પણ સંબંધ થ પ્રાપ્ત છે, જ્યારે એ જથા તંતુઓના કઠક મૂળ-મસ્તકની અન્તરના ચતુર્થજવનિકા ૨૫, મગજની ત્રી રસધી કરેલા બાકી પ્રદેશ (fourth ventricle) માથી શરૂ થાય છે ઉપરના બધા તંતુઓ ત્રી મુખ્ય મુખ્ય અવધવો સાથે ફેરોઃ વળદીરનો સળધ થતાવે છે, તે આગળને માત્ર ઉપરના હુંક વર્ણનથી વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે

૨૮ પ્રાણુચરિની—(Pons Varoli) મસ્તકનો અત્યન્ત અગ્ર વનો આ પ્રદેશ છે કે જ્યાં ઉપરના મોટા, વક્રની અન્તરના અસખ્ય તંતુઓના પ્રવાહો-તેમજ પાછળના અનુચરક અને નીચેની કરોડરજીવની બે પ્રવાહોના અસખ્ય તંતુઓ એકત્ર થઈ સરીર તેમજ મગજના સ્થાનમા જુદી જુદી રીતે પ્રસરેલા છે આટલા

મોટે આ સ્થાનને પ્રાણુઓની કહેવામાં આવે છે. કારણ શરીર તેમ મસ્તકની અંદરના બધા પ્રદેશોનાં પ્રાણુરૂપ સર્વ તંતુઓથી સંગ્રહિત કરવામાં આવેલ આ એક સમજાની અંદરની સૌથી મોટામાં મોટી અને અત્યંત અગત્યની ક્ષત્રી છે. એને મસ્તકના તળોવાના મધ્ય પ્રદેશમાં યથાથોમ્ય સ્થાનમાં એવી 'તો' મુદર રીતે મુખ્યાપિત કરવામાં આવેલ છે કે ત્યાં કદી પણ એકાએક કોઈ પણ પ્રકારની ઈન્જ કે આઘાતને પહોંચવાના બહુ ઓછા સમ્ભવ છે.

૩૬ આપણું મસ્તક (The Brain) હવે સૌથી છેલ્લું પણ અત્યંતની અંદર સર્વથી પહેલાં ન બનતું અને આખા વિશ્વની અંદરના પ્રાકૃતિક પદાર્થોમાં સર્વથી ઉત્તમ તેમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને અત્યંત આશ્ચર્ય-મય રચનાયુક્ત-આપણું મસ્તક છે. આ મસ્તકને આપણી ખોપરીની અંદર બહુજ સુરક્ષિતપણે મોકલવામાં આવેલ છે. ખોપરીના ગ્રેણ અને મજ્જુત બાદ અસ્થિઓ તેમજ તે પરના વાળ તેના સર્વ પ્રદેશોનું યથાથોમ્ય રીતે રક્ષણ કરે છે. આ અસ્થિઓને જે સ્થાનમાં સચુક્ત કરવામાં આવેલા છે તે સથોમદવાનોને (Sutures) ક્ષનિધિસૂત્રો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ સ્થાનોમાં મસ્તકની ખોપરીના અસ્થિઓને એવી તો મજ્જુત અને આશ્ચર્યકારક યોજનાથી નીચવામાં કે સચુક્ત કરવામાં આવેલા છે કે, તેને આમથી તેમ જરા પણ ખસી કે ફર્યાદ ન થકે અને ધમે તેટલો ભાર પણ વહી સહેવાઈથી વહન કરી શકે. આ ખોપરીની અંદરના મુખ્ય અવધવને મસ્તક અથવા પ્રાણુઓને કહેવામાં આવે છે. કારણ —

પ્રાણા પ્રાણમૃતા યદ્ય સ્થિતા સર્વેન્દ્રિયાણિ ચ

યદુત્તમાક્રમહાના ગિરસ્તદમિધીયતે ॥

ચરક

પ્રાણને ધારણ કરનાર પ્રાણી માત્રના પ્રાણોનો સમુદાય-તેમજ સર્વ ઇન્દ્રિયોને જ્ઞાનગતિ અને ક્રિયા વિગેરે આપનાર પ્રાણતંતુઓના સમુદાયો ખાતે આ ઉપમાઓની અંદરના સમ્યક્ મહારે સુઅર્થિત કરી એકત્ર કરવામાં આવેલા છે. એટલા માટે તેને સર્વ જોમાં ઉત્તમમાં કહેવામાં આવે છે. માનવ શરીરની અંદર પણ પ્રથમ કિલ્લે એટલાજ માટે તેને સર્વથી ઉચ્ચ અને કલૂક સ્થાનમાં સર્વની ઉચ્ચ-સુસ્થાપિત કરેલ છે. વિશ્વની પ્રાકૃતિક બધી રચનામાં મસ્તકનો દરજ્જો સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. એટલું જ નહીં પણ જડ ભગવાની અંદરના મહાન્ પદાર્થ સૂર્યાના કરતાં પણ તેણે મહત્ત્વ અધિક છે.

આપવામાં નાનેરો કે જ્યારે દિશા પ્રમાણે-મનજતા તુલ્ય મુદ્દા જાણેલાં નાનો નીચે પ્રમાણે છે. મનજતા તુલ્ય મુદ્દા જાણેલાં પાંચ કે છ લોચા રૂપે સામાન્ય રીતે ઓળખાવામાં આવે છે. મુખ્ય રીતે-કાળા અને જમણાં ને આગેાડું 'વર્ણન' અથવા આપવામાં આવેલું છે-તેં જાને લાગે મનજતાં મધ્ય સંપીડિત્યાન (Corpus Allongatum) માં ક્રિદ્ધ થાય છે, જ્યાં જાને તરફના જાણેલાં તન્મુખિ-ક્રેદનીશમાંથી સંપૂર્ણરૂપે સંપૂર્ણ થઈ પસાર થાય છે. જ્યારે જ્યારે મુજમતા માટે આ જાને તરફના જાણેલાં પણ જાણ નાના નાના વિસાગેા પાડવામાં આવેલા છે; એને લોચાક્રિ ક્રેદવામાં આવે છે.

- ૧ પ્રમથના અગળા ઘાતના લોચાને—અગ્ર લોચ, (Frontal lobe)
- ૨ છેડ મગજના પાછળના ભાગના લોચાને—પશ્ચિમ લોચ, (Occipital lobe)
- ૩ છેડ ઉપરના ઘાતના લોચાને—પાર્શ્વ લોચ, (Parietal lobe)
- ૪ બાજુ મગજના આસપાસના પ્રદેશના લોચાને—લઘુલોચાના લોચા (Temporal lobes)
- ૫ મગજના વર્ણવાળા મધ્ય ભાગના લોચાને—મધ્ય લોચ, (Central lobe)

• એમ જુદાં જુદાં નામો સંગ્રહ અને સ્વચર્યાપૂર્વક અભ્યાસ કરવા માટે આપવામાં આવેલાં છે. જ્યારે ઉપર જણાવેલા દરેક સોયાના ખાખ વળી નાના નાના ઉપયોગો પાડવામાં આવેલા છે. અને તેઓનાં રચના, આકાર, કદ વિગેરે અલુક્ષી તેઓનાં ખજૂ જુદાં જુદાં નામો રાખવામાં આવેલા છે.

૪૨. મસ્તિસ્કાનાં વૃક્ષાણાં—(Convolutions of the Brain)—

- ૧ અગ્ર લોબ (Frontal lobe) માં ચાર શ્રેણીઓ છે. ૧. પ્રથમ અગ્ર (First frontal) ૨. દ્વિતીય અગ્ર (Second frontal) ૩. તૃતીય અગ્ર (Third frontal) ૪. અગ્રોદિધિ (Ascending frontal).
- ૨ પશ્ચિમ લોબમાં—પ્રથમ (1st Occipital) દ્વિતીય (2nd Occipital) તૃતીય (3rd Occipital) એમ ત્રણ શ્રેણીઓ આવેલાં છે.
- ૩ પાર્શ્વ લોબ (Parietal lobe) ની અંદર—૧. પ્રથમ પાર્શ્વ (1st Parietal) ૨ દ્વિતીય પાર્શ્વ, (2nd Parietal) ૩. તૃતીય પાર્શ્વ, (3rd Parietal) ૪. અગ્રોદિધિ પાર્શ્વ (4th or Ascending Parietal) ૫. કોણાકૃતિ (Angular) ૬. શુભ્રમારજનલ (Supra-Marginal) એમ છ શ્રેણીઓ આવેલાં છે.
- ૪ લમ્બાના લોબ (Temporal lobe) માં પ્રથમ, દ્વિતીય, અને તૃતીય, એમ ત્રણ શ્રેણીઓ આવેલાં છે.
- ૫ પાર્શ્વ લોબના મધ્ય પ્રદેશમાં બને ત્રણ—૧ (Cunius) કેન્દ્રીય ૨ પ્રીકેન્દ્રીય, (Precentral) ૩. પ્રીકેન્દ્રીય, (Precentral) ૪. માર્જીનલ, (Marginal) અને ૫. કોલો-મારજીનલ (Colla-marginal) એમ ચાર શ્રેણીઓ આવેલાં છે.
- ૬ અંતઃ લોબનાં તળિયાંનાં ભાગમાં—આંખના ગોળાના અસ્થિની ઉપરના પ્રદેશવાળા મધ્યના ભાગમાં—૧ અંતરોદિધિ, (Internal orbital) ૨. અગ્રોદિધિ, (Anterior orbital) ૩. બાહ્યોદિધિ (External orbital) ૪. પૃષ્ઠોદિધિ. (Posterior orbital) નામનાં ચાર શ્રેણીઓ આવેલાં છે.
- ૭ મધ્ય લોબ (Central lobe) માં—૧ પોન્સ વેરોલી (Pons Varoli) ૨. કોરોડરબ્રુવું મૂળ (Medulla oblongata) ૩ કોરોડરબ્રુવું (Spinal Cord) ૪. ચાર જોડાનાં અને ત્રિયાત-જોડાનાં પુષ્કોટ (Twelve pairs of the Cranial Nerves) આદિ ગ્રન્થીઓ અને અવગણ આવેલાં છે, જે પછીના અગ્ર દેહમાં આવવામાં આવે છે. (જો વિગત માટે ૨૪,)

૧. અનુમસ્તક—(Cerebellum) આ ઉપરાંત મગજના પાછળના ભાગના ઘણીવા નીચે અનુમસ્તક નામનો એક મુખ્ય શોષાકીય ભાગ આવેલો છે. સ્પષ્ટ સરીરની અંદરનાં મત્તેક અવસ્થાને—મતિ, શિવરતા, પોષણ, ઉત્તુતા અને છવન આપનાર અનેક વસ્તુઓનાં સ્થાનો સાથે આ પ્રદેશનો થકુ ધણી નિકટ સંબંધ છે.

૨. ઉપર જણાવેલા બંનેનાં નામો, મગજનાં જુદાં જુદાં પ્રદેશના સ્થાન, આકાર અને રૂપ વિશેરે ઉપરથી થાયેલ વિદ્યોનોએ અંશેષ લાજાયા આવેલાં છે. મગજનાં જુદાં જુદાં પ્રદેશના માનસિક કાર્યને અનુસરી તે તે નામો આપવામાં આવેલા નથી એટલે એ નામો સાર્થક—અર્થને બતાવવાવાળાં કે મગજના તે તે ભાગનાં ચોક્કસ કાર્યને દર્શાવવાવાળાં નથી. જેની રીતે મગજની અંદરના કેટલાક વસ્તુઓને—પ્રાણુવસ્તુ, દર્શનવસ્તુ, અવસ્તુવસ્તુ, આદિ સાર્થક નામોથી ઓળખવામાં કે ઓળખાવવામાં આવે છે તેવા અર્થસૂચક, ઉપરોક્ત નામો હજી સુધી આપણા સારીરશાસ્ત્રજ્ઞો અને સારીરવિજ્ઞાનજ્ઞો (Anatomists and Physiologists) આપી શક્યા નથી, એ તેઓની મુખ્ય ખામી છે. મસ્તકનાં જુદાં જુદાં પ્રદેશના માનસિક કાર્ય સંબંધી વિજ્ઞાન (Physiological functions of the Brain) સંબંધમાં તેઓનું જ્ઞાન હજી જલુલ બાદબાવસ્થામાં છે, ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા મસ્તકના જુદાં જુદાં પ્રદેશોની નાજાવવિજ એ જાણવનો મત્તેક પુરાવો આપે છે. જો કે આપણા દેશી વૈજ્ઞાનિકો ધ્રુવોની અંદર તો મસ્તકના પ્રદેશો સાથે સંબંધ ધરાવતા સંજ્ઞાની સંજ્ઞા, ઈશ્વરી કૃપા સ્વરૂપ અને સંકલ્પિત છે કે પાશ્ચાત્ય વિદ્યોનોએ શોધેલા સંજ્ઞાનો એક સહજાસ થકુ આપણા મગજમાં અંશેષો મુશ્કેલ છે. આમ હોવા છતાં મસ્તકના માનસિક કાર્ય સંબંધમાં હજી તેઓનું અજ્ઞાન હજી ઘોણું નથી, થકુ આ વિષય પર વિશેષ વિવેચન કરવાની ખાસ અર્હી જરૂર નથી.

૩. મસ્તકની અંતર્ગત વનિકાઓ—(Ventricles of the Brain) ઉપર જણાવવામાં આવેલાં મુખ્ય શોષાકીય અને શુભ્રાકીય ઉપરાંત મગજની અંદર ધીલ્લ અર્થેષ નાનાં ચોટાં સ્થાનો છે, જેમાં મસ્તકની અંદરના જુદાં પ્રદેશો ખાસ સમાવેશ થાય છે. આ સ્થાનો અને અંશેષમાં “Ventricles” કહેવામાં આવે છે, તેને આપણે મસ્તકની અંતર્ગત વનિકાઓ અથવા “જુદાં પ્રદેશ” તરીકે ઓળખીએ છીએ. આવી પાંચ મુખ્ય વનિકાઓ આપણા મસ્તકના મધ્ય પ્રદેશમાં આવેલી છે. તેઓના નામ નીચે પ્રમાણે છે—

૧. પ્રથમ જવનિકા (First Ventricle) } આ બન્ને સ્થાને કાળા અને જમણા બન્ને તરફના મસ્તકમાં
૨. દ્વિતીય જવનિકા (Second Ventricle) } એક તરફ પાસે આવેલાં છે. તેને માત્ર મધ્યના બારીક

૩. તૃતીય જવનિકા (Third Ventricle) ઉપરોક્ત બન્ને જવનિકાઓની બાજબી નીચે મસ્તકના મધ્ય પ્રદેશમાં આ સ્થાન આવેલું છે.

૪. ચતુર્થ જવનિકા—(Fourth Ventricle) અનુમસ્તકના આગળના ભાગમાં, તેમજ પ્રાણુમંથી તથા કરોડન વસ્તુની મૂળમંથીના પાછળના ભાગમાં મધ્યની પોઠાણે આ સ્થાન—અંતરેલું છે.

૫. પાંચમી જવનિકા (Fifth Ventricle) પ્રથમ દ્વિતીય અને તૃતીય જવનિકાઓનો જવો સંબંધ થાય છે તે સ્થાનની અત્યંત પાસેજ પ્રથમની જે જવનિકાઓને છતાં પાઠવાર પછોની વચમાં આ સ્થાન આવેલું છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૫)

ઉપર દર્શાવવામાં આવેલ પાંચ જવનિકાઓમાંથી પ્રથમની આગલી અંદરની દેહાલોને બાજ Ependyma નામના અત્યંત સૂક્ષ્મ વસ્તુમય પદાર્થથી આધારિત કરવામાં આવેલ છે. બધારે પાંચમી જવનિકામાં એવા કારિક વસ્તુમય થડો અજાણ છે.

૬. જવનિકાઓની અંદરનો પ્રાણુપાટક દેશ—ઉપર જણાવવામાં આવેલ મત્તેક જવનિકાનો કાર્યક્ષેત્ર સાથે, ધનિષ્ઠ સંબંધ છે. મસ્તકની દરેક જવનિકામાં—ઉપર જણાવેલો રણ, પ્રજ્વળીત કરેલો છે. તેના દ્વારા મગજની એક સ્થાનના વિષુદ્ધ સંદેશો, મગજના કે સરીરના કોઈ થકુ ભાગમાંથી, અને તે પ્રદેશમાં, કંદુરજીવન દ્વારા શીખનારી ચોક્કસ આપને કરી શકાય છે. આ પ્રાણુરૂપ રણ—એ મસ્તકની અંદરની માનસ વિધન

કે આત્મવિસ્તૃત્તા અનેવિધ પ્રવાહોને ઘવાતુ નહિ આપી, સંદેશાઓની આપલે કરવામાં, તેમજ મનજ્ઞતા સિન્ન સિન્ન અવયવોનો પારસ્પરિક અનુભવ એવવવામાં અનેક રીતે સદાવશૂત થાય છે. આત્મવિસ્તૃત્તો ઘવા-વતુ સંચાર, " સરીરપ્રક્રિયા " સર્વ પ્રદેશોમાં વ્યાપકરૂપે થઈ શકે, તેમજ અંદરના કામો પણ હીરાગ્રમ, અને જીવીત દશામાં રહે, એવા અનેક પ્રયોજનો માટે આ રસ એક અનુપમ અને દિગ્વ સાધન છે. મનુષ્યના મન કે આત્માને નિવાસ કરવાતું, સરીર બદલ-તેમજ સિરબક્ષની અંદરનું આત્મ એક સંઘવિત રવાન છે, જેમ માન-વામાં કાંઈ પણ વાંધો દોષ તેમ જાણાતું નથી. કારણ મનજ્ઞની અંદરનો તેમજ સરીરની અંદરનો એક વંદામાં જ રહે-છતાં, પ્રાકૃતિક પ્રવાહિ પરમાર્થ, ૨૫ એજ એક વિચિત્ર મહારનો રસ છે.

૪૫. પ્રસ્તુતકની અંદરના સિન્ન સિન્ન અવયવો સાથે સંબંધ રાખનાર સંયોજકતંતુઓ— (Association Nerve Fibres of the Brain) આ ઉપરાંત મનજ્ઞના આગળના, પાછળના, બાજુના, ઉપરના તેમજ મધ્યના એમ જુદા જુદા સર્વ માનસિક અવયવો, લેવાઓ, કે તંતુજન્યીઓ સાથે, પારસ્પરિક સંબં-ધોને યોજનાર અનેક તંતુઓના પ્રવાહો, મનજ્ઞમાં સૂર્યના કિરણની માફક અતિસૂક્ષ્મ રીતે સર્વત્ર પ્રસરીલા છે; જેના દ્વારા, બુદ્ધિ શક્તિના અનુભવો લાગણીના તંતુઓને કે લાગણીના પ્રદેશના અનુભવો, બુદ્ધિ અથવા પ્રાકૃતિક લાગણીઓના પ્રદેશોને, અથવા જ્ઞાનતંતુના સંદેશાઓને સરીરની અંદરના કિયાતંતુઓને કે સરીરના કાંઈ પણ પ્રદેશને, પહોંચાડી શકાય છે, તેમજ યથારવાન વિષય કરી રાખાય છે. બીરી રીતે ભેટાં આ મસ્તક એ સમગ્ર સરીરનું (,Extensive function) કાર્ય ચલાવનાર, તેમજ વિચારોને વ્યવસ્થાપૂર્વક યોજનાર, તેમજ જુદા જુદા સંદેશાઓને પરમાત્માની રચના દ્વારા સ્વયં યોજનાર Self arranging-Self connecting, સ્વયં સંયુક્ત કરનાર કે સ્વયં સંદેશાઓની આપલે કરનાર એક મહાત્ આધર્શનમક-પ્રાણવિસ્તૃત્તમય વિસ્તૃત્તીયનો અજનો છે, જેમ કદા વિના ચાલે તેમ નથી. મનજ્ઞના પારસ્પરિક તંતુઓના સંબંધોને દરોવનાર-તંતુ પ્રવાહોના સ્વરૂપો આ સાથે આપવામાં આવેલાં ચિત્રોદ્વારા વિશેષરૂપે પ્રત્યક્ષ થશે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૬ તથા ૨૭)

कोऽहम्-What Am I ?

- १ आत्मा चा अरे, द्रष्टव्यः श्रोतव्यो निदिध्यासितव्यः.
- २ कतमः स आत्मा ॥
- ३ यदि याचाऽभिव्याहृतं । यदि प्राणेनानिप्राणितं । यदि चक्षुषा दृष्टं । यदि श्रोत्रेण श्रुतं । यदि त्वचा स्पृष्टं । यदि मनसा ध्यातं । यद्यपानेनाभ्यपानितं । यदि शिन्नेन विसृष्टं ॥ अथ कोऽहमिति ॥
- ४ कोऽयमात्मेति वयमुपास्महे । कतर स आत्मा येन वा रूपं पश्यति । येन वा शब्दं शृणोति । येन वा गन्धानाजिघ्रसि । येन वा वाचं व्याकरोति । येन वा स्वादु चास्वादु च विज्ञानाति ॥
- ५ एष हि ब्रह्मा स्मृता श्रोता घ्राता रसयिता मन्ता ।
योद्धा कर्ता विज्ञानात्मा पुरुषः । स परे आत्मनि संप्रतिष्ठते ॥
- ६ इहैवांतः शरीरे सोम्य पुरुषो यस्मिन्नेताः षोडशकला प्रभवन्ति ॥
स यथा सोम्य वयांसि धातो वृक्षं संप्रतिष्ठते
एवं ह ये तस्य पर आत्मनि संप्रतिष्ठते
पृथिवी च पृथिवीमात्रा वायुमापो मात्रा च ।
तेजश्च तेजोमात्रा च वायुश्च वायुमात्रा चाकाशश्चाकाशमात्रा च चक्षुश्च द्रष्टव्यं च श्रोत्रं च श्रोतव्यं च घ्राणं च घ्रातव्यं च रसश्च रसयितव्यं च त्वक् च स्पर्शयितव्यं च धाम् च धक्तव्यं च हस्तौ वादातव्यं चोपस्थं चानंदयितव्यं च पायुश्च विसर्जयितव्यं च पादौ च गंतव्यं च मनश्च मतव्यं च बुद्धिश्च बोद्धव्यं चाहंकारमाहं-
कर्तव्यं च चित्तं च चेतयितव्यं च तेजश्च विधोतितव्यं च प्राणश्च विधारयितव्यं च ॥
- ७ आत्मानं रयितं विद्धि शरीर रथमेव तु ।
बुद्धिं तु मारुतिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥
- ८ इन्द्रियाणि हयानाहुर्विपर्यस्तेषु गोचरान् ।
आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भांनेत्याहुर्मनीषिण ॥
- ९ न जायते त्रियते वा विपश्चिन्नायं कुतश्चिन्न यमूय कश्चित् ।
अज्ञो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न दह्यते हन्यमाने शरीरे ॥
- १० एवं ह वै तत्सर्वं परे देवे मनस्येकी भवति । तेन तर्क्षेण पुरुषा न भुणोति न पश्यति न जिघ्रसि न रसयते न स्पृशते नाभिवदते नादत्ते न नन्दयते न विमृजते नेवायते स्पर्शितोत्पाचयते ॥
- ११ यदेतद् इदं मनश्चैतत् संज्ञानमाह्वानं विज्ञानं प्रज्ञानं मेधा दृष्टिर्धृतिर्मत्तिर्मेनीषा जूतिः स्मृति संकल्पः यतु अमु कामो यश इति सर्वाण्येधैतानि प्रज्ञानस्य नामधेयानि भवन्ति ॥ सर्वं तत्प्रज्ञानेन प्रज्ञाने प्रतिष्ठितं प्रज्ञानेशो लोकः प्रज्ञामतिष्ठा प्रज्ञानं ब्रह्म ॥ एतेन प्रज्ञानेनात्मनास्माहोकादुत्कृष्टाभ्यामुष्मिन् स्वर्गे लोके सर्वा-
मानाप्या अमृत समभवत् अमृतः सममयत् इत्योम् ॥

આપણું મસ્તક અને મન.

પ્રકરણ ૨ જી.

મસ્તકવિદ્યા માનસશાસ્ત્ર તથા અધ્યાત્મ-વિદ્યાના

મૂલ સિદ્ધાન્તોને અનુસરી-મનુષ્યના મન અથવા

આત્મા અને તેની અદ્ભૂત વિભૂતિઓનું

વર્ણન-તદન નવીન ૪ સ્વરૂપમાં

આ પ્રકરણમાં આપવામાં

આવેલ છે

By G. G. Mehta, Professional Phonologist, Bombay.

પ્રસ્તાવના.

પ્રાણાઃ પ્રાણમૃતાં યન્ન સ્થિતાઃ સર્વેન્દ્રિયાણિ ચ ।
ચતુષ્તમાશ્મજ્ઞાનાં શિરસ્તદભિધીયતે ॥ ૧ ॥

ચરક.

પ્રિયાઽપ્રિયાણિ બહુલાં સ્વપ્નં સંવાધ તન્દ્રયઃ ।
આનન્દાનુમો નન્દાંશ્ચ કસ્માદ્ વહતિ પુરુષઃ ॥ ૨ ॥
આતિરચતિર્નિર્ઘ્નિઃ કુતો નુ પુરુષે મતિઃ ।
રાદ્ધિઃ સમૃદ્ધિરંબૃદ્ધિર્મતિરદિતયઃ કુતઃ ॥ ૩ ॥
તદ્વા અથર્ષણઃ શિરો દેયકોપઃ સમુદ્ગિજતઃ ।
તત્પ્રાણો અભિરક્ષતિ શિરો અન્નમયોમનઃ ॥ ૪ ॥

અયર્ષવેદ.

આકારૈરિદ્ધિતૈષ્ઠેષ્ટયા ગત્યા માપणेન ચ ।
નેષ્ઠ ઘષ્ઠ વિકારેણ લક્ષ્યતેઽન્તગંતં મનઃ ॥ ૫ ॥

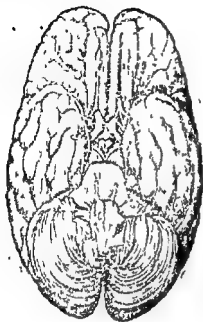
આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ ॥ ૬ ॥

ઉદ્ધીરિતોઽર્થઃ પશુનાપિ ગૃહાતે હયામનામાથ વહન્તિ નોદિતાઃ ।
અનુક્રમપ્યૂહતિ પષ્ટિહતો જનઃ પરેન્નિજ્ઞાનફલો વિ બુદ્ધયઃ ॥ ૭ ॥

ભાષાર્થ.

૧. પ્રાણધારી પ્રાણીઓના પ્રાણે, તેમજ સર્વે ઇન્દ્રિયોના સ્થાનો નવા આશ્રય કરી રહેલા છે તેમજ એ સર્વે અંગોમાં સર્વથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે શિર અર્થાત્ અસ્તક છે.
૨. પ્રિય અપ્રિય અનેક પ્રમત્તનાં સ્વપ્ન, સંવત્સ, તન્દ્રા આનંદ, અનુમ આનંદ અર્થાત્ પુરુષો નામુદી વિગરે ભાવો-પુરુષ ક્યાથી-અને ત્યાં માટે-અનુમને છે.
૩. કુખ, કુખ, મતિ, મદિ, સદ્ધિ, સદ્ધિ અને અસદ્ધિ મતિ, રૂદ્ધ, વિગરે ભાવો ક્યાથી પ્રવર્તે છે.
૪. અર્થનાં અર્થાત્ હયામના-એ આ શિર સ્થાન છે તે અનેક દિવ્ય સદ્ધિઓના કોમલ રહેલા ખબલા રૂપ છે. તેની પ્રાણ, આનંદ, અને મન રક્ષા કરે છે.
૫. આકાર ઉદ્ધિત, ઘેષ્ઠ, મતિ અને ભાષણ, તથા નેત્રવક્રવના વિહાર આદિ બધે મનુષ્યનાં અન્નર મનને ભણી સૂચાય છે.
૬. કારણ-આકૃતિ-કુણને કહી આપે છે (દર્શને ૧).
૭. વળી-મુશ્કેલી અથવા સમસ્યાના કહેલા અર્થ કે વિષયને તો પશુઓ પણ સમજ કરે છે. પોતાઓ, અને કાળીઓ દ્વારા પ્રમાણે દર્શાવેલે કેમણે ભાર વિગરે લઈ લેય છે, પણ પશુઓના વચર કરે પણ અર્થને સમજ લેય છે કારણ ખીલ્યોના ઊમિત આકાર અને ચેષ્ઠાદ્રશ્ય તેઓના અન્નર મનનું જ્ઞાન વડું, એજ બુદ્ધિનું રૂપ છે.

ચિત્ર નં. ૧૮. મસ્તકના તાજીયામાંથી નિકળતા તન્તુઓ. ચિત્ર નં. ૧૯. બાહ્ય તન્તુઓ.

મસ્તકના મધ્ય પ્રદેશનો દેખાવ

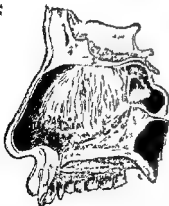
ઉર્ધ્વ મૂલમધ્ય શાષ્ટં અધ્યયન

પ્રાણેન્દ્રિય - નાસિકા.

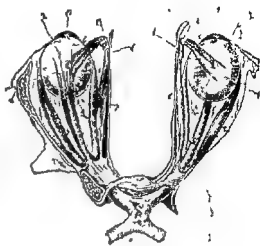
અવશેન્દ્રિય.

ચિત્ર નં. ૨૦. ગ્રાણુતન્તુ અને તેની શાખાપ્રણાયાઓ.

ચિત્ર નં. ૨૦ A.

ચિત્ર નં ૨૧ દર્શનિન્દ્રિય અને દર્શનતન્તુઓ ચિત્ર નં. ૨૨ નેત્ર-સચાલક તન્તુઓ અને મામપેશીઓ.

ત્રિશીરા કે ત્રિશાખિન્ (Fifth Nerve)

ચિત્ર નં ૨૩. પાંચમા નખરનો તન્તુ અને તેની શાખાપ્રશાખાઓ

વિશેષ-વર્ણન.

A નખનાભિમાયિ તન્તુ (1, 2, 3 તેની શાખાઓ)

B ચર્મચુતન્તુઓ

નં 4-5-6 } ઉપલ જડના તરફ જતા ચર્મચુતન્તુની શાખા પ્રશાખાઓ

C ચર્મચુતન્તુઓ

નં. 10 થી 18 નીચના જડના તરફ જતા ચર્મચુતન્તુઓની શાખા-પ્રશાખાઓ

— 0 —

❧ આપણું મસ્તક અને મન. ❧

૧. શરીરશબ્દ સંજ્ઞાથી સામાન્ય વર્ણન—પ્રથમ પ્રકારની જાંઠ આપણા સ્થૂત શરીરના જુદા જુદા અવયવોની રચના, શરીરની જાંઠ તેઓનાં સ્થાન તથા શરીરની જાંઠ તેઓના વિવિધ પ્રકારનાં કાર્ય, ઉપયોગ, અને મદદ આદિ વિષયોપર સામાન્ય વર્ણન આપવામાં આવેલ છે. વળી મનના જુદા જુદા ભાગો અને તેઓનાં સ્થાન તથા આહાર વિગેરેનું પણ સામાન્ય વર્ણન એજ પ્રકારમાં આપવામાં આવેલ છે. પણ મસ્તકના જુદા જુદા ભાગો કેવા કેવા પ્રકારનું માનસિક કાર્ય કરે છે, તે સંજ્ઞાથી કંઈ પણ વિશેષ વિવેચન એ પ્રકારમાં આપવામાં આવેલ નથી. આપણા મન દ્વારા આપણે અનેક પ્રકારના વિચારો, લાગણીઓ અને સંકલ્પો અથવા વૃત્તિઓ આપણા છબન સંભાળીને જાંઠ જુદે જુદે પ્રયત્ને, અનેક રીતે, પ્રકટ કરીએ છીએ અથવા અનુભવીએ છીએ. પણ તે બધી લાગણીઓ, વૃત્તિઓ કે ભાવો વિવેચનાં મનની મૂળ સંકલ્પો, વૃત્તિઓ અથવા લાગણીઓ છંદ છંદ છે અને તે સંજ્ઞામાં મૂળ સ્વરૂપે દેખી છે તથા એ બધામાંથી મિશ્રતાઓ અને લાગણીઓ તથા સંકલ્પો છંદ છંદ અને દેખી છે, અને તેઓ છંદ છંદ મૂળ સંકલ્પો કે લાગણીઓના ન્યૂનાધિક સંયોગથી બને છે, અથવા અગ્રસંયોગ છે તે સંજ્ઞાથી કંઈ પણ વિવેચન અશક્યના પ્રકારમાં કરવામાં આવેલ નથી. સમગ્ર શરીર, જોઈને રીતે જેટલા આપણા આત્મા અથવા મનના જુદા જુદા ભાગો, વૃત્તિઓ કે અનુભવોને દર્શાવવાનું, મદદ કરવાનું કે પ્રકટ કરવાનું, એ મુખ્ય સાધન છે, એ આપણે સામાન્ય રીતે નક્કીએ છીએ; વળી, સંસ્કૃત, વિચાર, મનન, ધ્યાન, સ્મૃતિ, સુષ્ટિ, ભય, રોષ, ક્રોધ, વગર, પ્રેમ સૌમ્ય, શક્તિ આદિ મનના અનેક ભાગો પ્રકટ કરવા માટે આપણા આત્મા શરીરમાં આવે આપણું મસ્તક એજ મુખ્ય સાધન છે, એ પણ આપણે સારી રીતે નક્કીએ છીએ. પણ ઉપર જણાવેલા મનના બધા ભાગો કે લાગણીઓ સમગ્ર મસ્તકદ્વારા પ્રકટ થાય છે કે મસ્તકના ખાસ ખાસ પ્રદેશોદ્વારાજ અનુક્રમિત પ્રકારના ભાવો અને સંકલ્પો પ્રકટ કરી શકાય છે અથવા અનુભવી શકાય છે કે કેમ, એ સંજ્ઞાથી કંઈ પણ વિવેચન પ્રથમના પ્રકારમાં આપવામાં આવેલ નથી. વળી જ્યાં જુદા જુદા ભાગો શારીરિક અને માનસિક સંજ્ઞાઓના મૂલ્ય આપણા શરીર, મસ્તક અને મનની મુખ્ય-મુખ્ય સંકલ્પો તથા મનના સ્વરૂપ સંજ્ઞા અને શરીર, અથવા તેમજ મનના પરસ્પરતા અનેક પ્રકારનાં સંજ્ઞા વિગેરેનું જ્યાં જુદી વધાવટ જ્ઞાન મેળવી ન શકાય, ત્યાં જુદી જુદી જીવન સ્થિતિના અર્થોત શબ્દ અને મૂલ્યસ્થિતિ વિષયો પણ આપણાથી હંમેશાં અજાણ રહેવાના. પણ આમ ન થાય એટલા માટે શરીર, મસ્તક, તેમજ મન વિગેરેના પરસ્પરતા સંજ્ઞાઓને વધાવટ સમગ્ર જીવાની ખાસ જરૂર છે.

૩. મસ્તકની અંદરનાં છુદાં છુદાં માનસ-અવસ્થાઓ અને તેઓનાં કાર્ય:—આન પ્રમાણે આપણા મસ્તકની અંદરના છુદાં છુદાં જાગેલા આકાર, આ અને ગુણ, કર્મ, સ્વભાવ, પણ અલગ અલગ પ્રકારનાં છે, એમ દર્શાવવા માટે મસ્તકવિદ્યા સંબંધી શોધખોળ કરનારા વિદ્વાનો દ્વારા અનેક પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે, અને તેને પરિણામે આપણા મનની મુખ્ય મુખ્ય શક્તિઓ, કષ્ટ કષ્ટ અને કેટલી કેટલી છે અને તેઓનાં મસ્તકની અંદરનાં સ્થાન, તેઓનાં યથાધોગ નામ, તથા તે તે શક્તિનાં મૂળ ગુણ કર્મ સ્વભાવ આદિ કેવા પ્રકારના છે, ઇત્યાદિ વિષયોનું અતિ વિસ્તૃતરૂપે અવલોકન કરી, જદું નિર્ધારામક રીતે, એ બધી બાબતોનાં યથાર્થ તરવની યથાવત્ આલોચના કરવામાં આવી છે. વસ્તુજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જોતાં, આ મસ્તકવિદ્યાનો વિષય એક ધર્મજ્ઞાન-મંદગતનો, અત્યંત ગૂઢ, અને અતિ ઉપયોગિ વિષય છે, એટલુંજ નહીં પણ વ્યવહારિક રીતે પણ એ વિદ્યાનો ધર્મજ્ઞાન મહાન ઉપયોગ છે, એમ વર્તમાનજ્ઞાનના વિકાસવેગાઓ અને સારીશિક્ષાના સંબંધી શોધખોળ કરનારા સુપ્રસિદ્ધ ડાક્ટરો અને વૈદ્યો પણ હવે માનવા લાગ્યા છે. યુરોપની અંદરના સુપ્રસિદ્ધ ઇ્યુનાર્ટિક એસાઈલોગોની અંદરના ઉન્માદના રોગીઓનાં રોગીઓનાં માનસિક તેમજ સારીરિક ચિકિત્સા અને નિદાન પણ આ વિદ્યાની મદદદારાજ યથાવત્ કરવામાં આવે છે. ઉન્માદ (Insanity) એ મનનો નહીં પણ મસ્તકનાં અત્યુક માનસિક અવસ્થા વિરોધનો અર્થાત્ મગજના સ્થાનિક કોષ પણ એકાદ પ્રદેશનોજ રોગ છે, અને સરીરના બીજા કોઈપણ રોગની માફક તેની પણ ચિકિત્સા ધણે મોટે ભાગે સરલતાથી આ મસ્તકવિદ્યાની સહાયતાથી યથાવત્ થઈ શકે છે એમ હવે સુપ્રસિદ્ધ ડાક્ટરો અને વૈદ્યો પણ સમજવા અને માનવા લાગ્યા છે. જાણકોનાં સિદ્ધાંત સંબંધી વિષયોનો અને કષ્ટ લાઇન માટે કયા બાળક શા કારણથી વધારે યોગ્ય અથવા અયોગ્ય નીકળી શકશે એ જાણતોને નિર્ણય કરવામાં પણ આ વિદ્યા અત્યુક સહાય આપી શકે તેમ છે. માનસશાસ્ત્રગ્રંથકાર કષ્ટ શિક્ષણપદ્ધતિ વધારે રાસાયિક અને સરલ તથા મોટે પ્રયત્ને મહાન લાભ આપી શકે તેવી છે, એ વિષયનો પણ વધાર્થ નિર્ણય. આ મસ્તક વિદ્યા દ્વારાજ ધણી સ્પષ્ટ રીતે થઈ શકે તેમ છે. વળી મનુષ્ય સ્વભાવને યથાવત્ સમજવા માટે તો આ વિદ્યા સમાન બીજા કોઈ પણ એક સાધન નથી, એ વાત પણ ધણા સમય થયાં દુનીયાના લોકો સામાન્ય રીતે માનતા આવ્યા છે. આ ઉપરાંત જગા આદિ પ્રસંગો માટે પરકન્યાના ગુણોત્તરની અથવા સ્વભાવની યથાવત્ પરીક્ષા કરવા માટે પણ આ વિદ્યા જદું ઉપયોગિ ખર્ચ દર્શાવી શકે તેમ છે. આજ આજ અનેક પ્રયોજનોની સિદ્ધિ આ મસ્તકવિદ્યાના સામાન્ય જ્ઞાનથી સહજ કરી શકાય તેમ છે. હુંકર્માં વ્યવહારનાં જાના મોટા સર્વ પ્રસંગોમાં આ વિદ્યા મત્રેક અંકિતને, સૌ તેમજ યુવક, બાળક તેમજ વૃદ્ધ, સુવાન તેમજ સુવતી, દરેકને અત્યંત ઉપયોગિ થઈ શકે તેમ છે. એટલા માટે એ વિદ્યાના કેટલાક સામાન્ય સિદ્ધાંતો સંબંધી હુંકર્માં આ પ્રકરણમાં વિવેચન કરવાનું યોગ્ય ધારણમાં આવે છે, કે જેથી હવે પછીના સર્વ પ્રકરણોમાં ભ્યાં ભ્યાં માનસ-શક્તિઓ કે શક્તિઓ અથવા લાગણીઓ સંબંધી વર્ણન આપવામાં આવે, ભાં ભ્યાં એ વિષયમાં યથાર્થ પ્રવૃત્તિ કરવાનું વાચક-વર્ગને જદુંજ સુવચ થઈ શકે મસ્તકવિદ્યા પ્રમાણે મનુષ્યના મનની એ એ મુખ્ય અને મૂળ શક્તિઓ છે તેઓનાં નામ, મસ્તકની અંદરનાં તેઓનાં સ્થાન અને કાર્ય વિગેરેનું આ પ્રકરણની અંદર છુદાં છુદાં સમૂહવાર હુંકર્માં વર્ણન આપવામાં આવશે, કે જેથી સરીર, મસ્તક અને મનના માનસિક અવસ્થા તથા તેઓના સ્થાનો અને તે સર્વના પરસ્પરનાં સંબંધો સંબંધી સમગ્રજ્ઞ આપરંથક વિગતોનું યથાર્થ વર્ણન, એકવાર જરાજરા ધ્યાનમાં આવ્યા પછી-મનુષ્યજાતનું સમગ્રજ્ઞ રહેસ્ય યથાધોગ્ય રીતે સમજમાં આવી શકે અને આપણા જીવન સાથે સંબંધ રાખતા, અન્ય અનેક પ્રયત્નોનાં શાસ્ત્રો, સિદ્ધાંતો અને વિચારો તથા રૂઢિઓ અને તેઓનાં પ્રયોજનોનું યથાવત્ સ્પષ્ટીકરણ થઈ શકે.

૪. મસ્તકની અંદરની મૂળ શક્તિઓનાં નામો અને તેઓનાં મસ્તકની અંદરનાં સ્થાનો. આ સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે કેટલુંક ઉપયોગી અને સચિત વર્ણન આ પ્રકરણમાં કરવામાં આવશે, તે પર વાચકવર્ગ ખાસ ધ્યાન આપશે અને વિગતોનું જીવનના આત્મિક રીતે અવલોકન કરવા પર મનને વિશેષ એકાગ્ર કરશે, તો આ વિષયને સમજવામાં ધર્મજ્ઞ સરલતા પ્રાપ્ત થશે ચિત્રની અંદર દર્શાવવામાં આવેલા અક્ષો-તે તે નંબરની સંસ્થિતિવાળાં મગજની અંદરના માનસિક અવસ્થા વિરોધનું સ્થાન દર્શાવે છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે,

મસ્તકની અદરની ગુચળાંઓ ૩૫ પ્રાણુ-પ્રથિઓ.

ચિત્ર નં. ૨૪. ગ્રાથી તરફના

મસ્તકના ગુચળાંઓ

(Convulsions.)

F 1-1 અગ્રેયે ની પ્રથિઓ

F 1-3 લમણાની આસપાસની
પ્રથિઓ

P 1-3 પાશ્વેશીયની પ્રથિઓ

O 1-3 પશ્ચિમસીયની પ્રથિઓ

ચિત્ર નં. ૨૫. મધ્ય પ્રદેશની પ્રાણુ-પ્રથિઓ તેમજ જળનિધાઓ માટે (જુઓ ચિ નં ૧૮)

ચિત્ર નં. ૨૬ મસ્તકના જુદા જુદા પ્રદેશોને સંયુક્ત કરનાર સાયોજક તંતુ-પ્રવાહો.

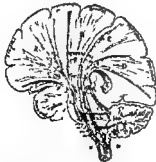
(Association Fibres)

નં ૨૬ માં મસ્તકની અદરના, આગળના, પાછળના
જાણના તથા આસપાસના બધા પ્રદેશોના પરસ્પર
સંબંધ જોડનારા તંતુઓના પ્રવાહોને દર્શાવવામાં
આવેલા છે. A થી F સુધીના બધા તંતુઓ મગ
જના જુદા જુદા ભાગોનો એક બીજા સાથે સંબંધ
યોજી રાખે છે.

— ૭ —

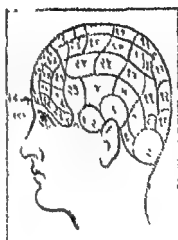
ચિત્ર નં. ૨૭

ચિત્ર નં. ૨૭ મસ્તક, અનુમસ્તક, અને પ્રાણુ
અધિના પ્રદેશો સાથે મળતી રાખનાર સાયોજક તંતુ
પ્રવાહોને દર્શાવે છે. A B C D આદિ અક્ષરો
જુદા જુદા પ્રદેશ તરફ વહેતા તંતુપ્રવાહોના મુડોને
રજત રીતે દર્શાવે છે.

મસ્તકની અદરના આવા બધા તંતુઓ એકતંતુ
કણ્ઠથી જોડાયેલા હોય છે જેને દિશાતંતુઓ અને
જ્ઞાનતંતુઓ તરીકે આમાન્ય રીતે ઓળખવામાં
આવે છે.

भारतकी अदृशना गानसिद्ध अवयवोनां स्थानो अने नंभरो.

૫ મનસિક સક્રિયતાના સમૂહ પ્રમાણેના વિભાગ, નામ, સ્થાન અને નંબર આદિ.

નંબર. સક્રિયતાનાં નામ.

સ્થાન.

૧ આત્મરક્ષકવૃત્તિઓનો સમૂહ. (Self Protecting Propensities) Temporal lobes.

૧. અહિંસા. (Vitativeness)	પ્રભુમંથી ?
૨. ભુખુક્તિ. (Alimentiveness)	3rd Temporal Convolution (ત્રીજાં લમણાંનું ધ્રુવજી).
૩. વિપાસા. (Bilation)	3rd Tempo. Conv.
૪. વિતેષજ્ઞા. (Acquisitiveness)	4th Frontal Conv. અધારોહી.
૫. નિઘ્રદવૃત્તિ. (Secrecy)	1st & 2nd Temps Conv.
૬. ઉદ્યોગશક્તિ. (Executiveness)	3rd Tempo. Conv.
૭. યોધવૃત્તિ. (Combativeness)	1st & 2nd Tempo. Conv.

૨ ઘર સાંસારિક લાભજીવિતા (Social or Domestic Faculties) Occipital lobes.

૮. પ્રેમજાન. (Amativeness)	Base of Occipital lobe પશ્ચિમ દોખના તળિયમાં
૯. લગ્નપ્રત્યસ્નેહ. (Conjugalit)	2nd & 3rd Occipital Conv.
૧૦. વાત્સલ્યપ્રત્યસ્નેહ. (Parental love)	2nd & 3rd Occipital Conv.
૧૧. મૈત્રીમાન. (Friendship)	1st & 2nd " "
૧૨. જીવનિવાસીશક્તિ. (Inhabitiveness)	1st & 2nd " "
૧૩. તત્પરતાચક્ષુતા. (Continuity)	1st Occipital Conv.

૩ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓ. (Aspiring Group of Faculties.) Parietal lobe.

૧૪. સાવધતા. (Cautionness)	Angular Gyrus & Asc. Parietal Conv.
૧૫. વધાશિયાપ. (Ambition)	1st & 2nd Parietal Conv.
૧૬. સ્વમાન. (Self conceit)	2nd " "
૧૭. પ્રેમ. દૃઢતા (Firmness)	Ascending " "

૪. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ. (Moral and Religious Sentiments).

૧૮. અદ્વિતમાન. (Veneration)	Ascending Frontal Conv. અધારોહી.
૧૯. આધ્યાત્મચિન્તિ. (Spirituality)	" " "
૨૦. આશા. (Hope)	Ascending Parietal Conv. આરોહિ પાશ્વ.
૨૧. આત્મનિર્દોષ. (Conscience)	" " "
૨૨. દયા કે પરોપકારવૃત્તિ (Benevolence)	1st Frontal Conv.

૫. આનંદ્ય પ્રદાયક સક્રિયતા (Self-Perfecting Group of Faculties)

૨૩. કૌશલ્યવૃત્તિ. (Constructiveness)	3rd Frontal Conv.
૨૪. શોનર્થપ્રેમ. (Ideality)	Ascending and 2nd " "
૨૫. જોશાવશાવ. (Sublimity)	" Parietal Conv.
૨૬. અનુકરણશક્તિ. (Imitation)	2nd Frontal Conv.
૨૭. દાસ્યવૃત્તિ. (Mirthfulness)	" " "

૩. અવલોકન શક્તિઓ. (Observing or Perceptive Group of Faculties)

૨૬. અવલોકનશક્તિ. (Observation)	1st Frontal Conv.	} All these organs are at the base of the brain just above the orbital Plate.
૨૬. આકૃતિજ્ઞાન. (Form)	" " "	
૩૦. કદજ્ઞાન. (Size)	" " "	
૩૧. વજનજ્ઞાન. (Weight)	2nd " "	
૩૨. રંગજ્ઞાન. (Colour)	" " "	
૩૩. વ્યવસ્થાજ્ઞાન. (Order)	" " "	
૩૪. ગણિતજ્ઞાન. (Calculation)	3rd " "	
૩૬. સ્થળજ્ઞાન. (Locality)	2nd " "	

૪. છુલ્લિ અને અનનશક્તિઓ. (Literary and Reflexive Group of Faculties)

૩૫. ઇતિહાસ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ. (Eventuality)	1st Frontal Conv.	
૩૭. વાદ અથવા સમયજ્ઞાન. (Time)	2nd " "	
૩૮. સંગીતશક્તિ. (Tune)	3rd " "	
૩૯. વાક્યવ્યવસ્થા. (Language)	3rd " "	
૪૦. તક શક્તિ. (Causality)	2nd " "	
૪૧. તુલનાશક્તિ. (Comparison)	1st " "	
૪૨. પ્રેરણાશક્તિ. (Intuition)	1st. frontal conv.	
૪૩. સૌમ્ય. (Agreeableness)	2nd " "	
૪૪. નિદ્રાશક્તિ. (અણવા પ્રત્યક્ષાનનશક્તિ). (Rest or Sleep).	(At the Junction of the Parietal-Temporal, and occipital convolutions).	

૧. આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ. (Self Protecting Propensities.)

જે વૃત્તિઓની સદાયતાથી મનુષ્ય પોતાનું રક્ષણ, પોષણ, જીવન તથા સ્વાર્થ આદિની સિદ્ધિ અને સંરક્ષા કરી શકે તે વૃત્તિઓનાં સમૂહનું નામ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓ છે. આ સમૂહમાં નં. ૧ જીવવિધા, નં. ૨ પ્રજનન, નં. ૩ પિપાસા, નં. ૪ વિષેપણ, નં. ૫ નિમગ્નવૃત્તિ, નં. ૬ ઉલ્લેખસંજ્ઞિ, અને નં. ૭ શૌર્ભ, એમ સાત વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. આ સમગ્ર સાતે વૃત્તિઓના સમૂહનું સ્થાન દાનવી આસપાસના પ્રદેશમાં; ખોપરીની નીચેના મસ્તકની અંદરના લમણાના પ્રદેશ (Temporal lobe) માં આવેલા છે. જે સ્ત્રી પુરુષો અથવા પછી પક્ષીઓમાં- ઉપરોક્ત આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય તેઓનાં મસ્તકનાં તે તે વિભાગનાં તન્મુલો ધણા લાંબા પડેલા અને વધેલા હોય છે, જેથી તેની બંધિતતાં અસ્તકો બળે દાન તરફ દબેલાં પડેલાં અને વધેલાં હોય છે, જ્યારે ભેખોમાં ઉપરોક્ત સંવૃત્તિઓ ન્યૂન પ્રમાણમાં કે નહિ પ્રમાણમાં હોય છે તેઓનાં મસ્તકો તે તે પ્રદેશમાં ઘેટેલાં, ચપટાં કે બળે દાનની વચ્ચેનાં વિસ્તારમાં ફેલાં હોય છે. મનુષ્ય તેમજ પ્રાણીમાત્રના જીવન વિગતે આ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓના વર્ણન અસ્તિત્વની સર્વત્ર વર્ણન કરે છે આ સમૂહમાં સૌથી પ્રથમ—

૧. જીવવિધા અર્થાત્ જીવવાની ઇચ્છા આ સૌથી પ્રથમ અને પ્રાણી માત્રની અંદરની સૌથી પ્રબળ તથા મુખ્ય વૃત્તિ છે. મનુષ્ય સમાજની બધી પ્રવૃત્તિઓનું મૂલ આવૃત્તિ છે. તેના નાશથી બધી પ્રવૃત્તિઓ નાશ થાય છે. બધી જાણીઓની અંદર પ્રાણેપણ સૌથી પ્રથમ સ્થાન ધરાવે છે. હાસ્ય પ્રાણના પરિભ્રામણી અન્ય સર્વ જાણીઓનો પરિભ્રામ સ્વાભાવિક રીતેજ થઈ જાય છે. આ પ્રાણેપણ અર્થાત્ જીવવિધાના વધાવત્ વિવેચનને ખાતરજ હુલ્લ, ફેફસા, મસ્તક આદિ સમગ્ર અવયવો હ્રદય શરીરથી ચળવે, જીવન સુરક્ષિત રાખવાના પ્રયોજનથી ઉચ્ચકક્ષાએ અર્પણ કરવામાં આવેલ છે. ઉપરોક્ત સર્વ અવયવો જીવનને સુરક્ષિત રાખવાનાં સાધનોજ છે. જીવન એક અમુલ્ય અને આશ્વર્યજનક વસ્તુ અથવા સ્થિતિ છે. તેની કિંમત આપણાથી કદી પણ પુરેપુરી અર્થથી સમજાય તેમ નથી. જીવનની રક્ષા માટે-વૈદ્યાશાસ્ત્ર, રસાયણશાસ્ત્ર, ઔષધ વિજ્ઞાન, વનસ્પતિશાસ્ત્ર, બાજીચર્ય, પ્રાણાયામ અને ધ્યાનમા આદિ સર્વ ક્રિયાઓ અને શાસ્ત્રોનું વિધાન છે. યુગ્મથી, આપણા કદી મરી જવાની ઇચ્છા, આત્મ-દયા, આદિ ભાવો-આ વૃત્તિની ન્યૂનતા કે મંદતા અથવા તેમજુક્ત કાલનું પરિણામ છે. એ કે તેની સાથે બીજી પણ કેટલીક વૃત્તિઓના ભાવોનું ન્યૂનાધિક મિશ્રણ થયેલું હોય છે. પણ તેનો અને વિચાર

૪. વિત્તેષણા—દ્રવ્ય આદિ પદાર્થો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા, એ ઇચ્છાના રક્ષણ અને પોષણ માટેનાં સર્વ સાધનો પ્રાપ્ત કરવા માટેની એક ખાસ વિશેષ વૃત્તિ છે. આ વૃત્તિદ્વારા, ખાન, પાન, યાન, વસ્ત્ર, ઘર આદિ પદાર્થો મેળવવા પાછળ ચલાવતું મહેનત કરનાર કોઈ એક ખાસ વૃત્તિની ને જરૂર છે. તે આ પ્રાપ્તિની ઇચ્છાદ્રવ્ય વિત્તેષણાની વૃત્તિથી ચલાવતું પુરી પાડી શકાય છે જમતૂની અંદર પ્રાપ્ત કરવા શોધ્ય પદાર્થો વિદ્યમાન છે. તેા મનુષ્યના મસ્તકની અંદર તે તે પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા માટેની ઇચ્છાને પ્રકટ કરનાર માનસિક અવયવોના તન્તુઓ પણ પરમાત્માએ ચલાવતું મોકલેલાં છે. અને તેઓને મઠિ અલગ રચના પછી મસ્તકની અંદર ચોળવામાં આવેલા છે. આ વૃત્તિના અતિયોગ અને રોગપી-મનુષ્ય-લોકો, કંતુષ, ક્ષનધ અને લોભોપહતચેતસ, ઘટ જાય છે. ક્ષનલોહપતા, અને ચૌર્ધવૃત્તિ એ આ વૃત્તિના સ્થાનના રોગનું પરિણામ છે. આ વૃત્તિના સ્વરૂપ કે મંદ યોગથી મનુષ્ય અસોહુપ, નિર્ધન અથવા સ્વરૂપ સંતુષ્ટ વૃત્તિવાળો બને છે. અતિ સર્વત્ર યજંચેત્ એ રૂત્ર જહો પછી બરાબર હાથ પડે છે.

૫. નિઘ્રહવૃત્તિ:—(Secrecy) અથવા વરલા, સંચય, મનોનિગ્રહ. આ વૃત્તિદ્વારા મનુષ્ય પોતાના મનની બધી પ્રબળ પ્રવૃત્તિઓને અને હિન્દ્રિશના વેગોને પોતાના હાથમાં રાખી પોતાને સંચયી અને વરલામાં બનાવવાનું અતિ ઉપયોગી કાર્ય કરી શકે છે. પણ એક વૃત્તિના અતિયોગથી કે મિથ્યાયોગથી મનુષ્ય, પ્રપંચી, ખટપટી, દંભી, છગ કપટેયુક્ત, દેહો બાવવાલો બની જાય છે. જ્યારે એ વૃત્તિની મંદતાને લીધે-તકન સરસ, નિખાલસ હીલનો બને છે. (Suspicious Mania) સ્કેમોમાઈ એ આ વૃત્તિના સ્થાનના મગજના તન્તુઓની રોગયુક્ત દરાત્વું પરિણામ છે.

૬. ઉદ્યોમ શક્તિ. (Executiveness) કાર્યશક્તિ, કોઈકાણું પ્રકારના કાર્ય પાછળ લાગવાની શક્તિ એ આ વૃત્તિનું કાર્ય છે. તેના દ્વારા, શરીરનાં સર્વ સ્વૂપ અવયવો જેવાં કે અસ્થિઓ, માંસ પેશીઓ, મુખ, જીભ, અને હાથપગ આદિ અવયવો શારીરિક સર્વો કરવા માટે પ્રેરાય છે. આ વૃત્તિના અતિ-યોગથી શરીરનાં કોઈકાણું અવયવનો અતિ યોગ કે મિથ્યાયોગ મળતો છે અને તેને લીધે કોઈકાણું કાર્યમાં અતિ શીઘ્ર પ્રવૃત્તિ, અતિ ચતુરતા, અતિ વ્યવસ્થા, ઘણપાવડ, કાંઈકીયાપણું, ઉમ્મેગ, આવેશ, જુરસો અને ક્રોધ આદિ દરાત્વો ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અતિ ક્રોધ, અતિ ગુસ્સો કે માનસિક કરવાની અતિ પ્રવૃત્તિ અથવા અનિમિત્ત પ્રવૃત્તિ જેને માઈસોમાઈ કહેવામાં આવે છે, તે આ વૃત્તિના સ્થાનના તન્તુઓના અતિયોગ કે મિથ્યાયોગ અથવા રોગયુક્ત દરાત્વું પરિણામ છે. આવા સ્વભાવના માણસોનાં માયાં વ્યાધ અને સિંદ આદિ પ્રાણીનો માંસ જાને કાન તરફ પહોંચાં અને બુદ્ધિશક્તિઓના અસંચાલવાળા કપાળમાં ભેંસાં હોય છે.

૭. શૌર્યવૃત્તિ—(Combativeness) સ્પર્ધા, દરિદ્રાઈ, જળ, સાદસ પરાક્રમ, દિગ્મન, ઘીરા આદિ ભાવો, ને મનુષ્યની અંદર જોવામાં આવે છે તે આ વૃત્તિનું પરિણામ છે. સંસારમાં પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિ કરવા જતાં જ્યારે અલગ અલગ જોવામાં આવે છે ત્યારે આ વૃત્તિ જનુજ સદાચક અને ઉપયોગી ઘટ પડે છે. આ વૃત્તિ એક સંરક્ષકવૃત્તિ છે. માનવ શરીરની અંદર એ હાનિકારકનું સાક્ષાત્ મૂર્તિમન્ત માનસિક સ્વરૂપ છે અને જ્યારે સ્વાર્થ, નીતિ, ધર્મ, સંસાર, પરમર્થ આદિમાં વિદ્યો દર્શાવાય છે, ત્યારે તેને દહાવવા માટે ઘીરા અને સાદસથી પ્રબળ કરવા મનુષ્યને પ્રેરે છે આ વૃત્તિને મદાન સદુપયોગ છે. આ વૃત્તિના અતિ યોગથી મિથ્યા દરાઈ, દંડ, અને કટ્ટર કરવા મનુષ્ય પ્રેરાય છે, જ્યારે લીનયોગથી મનુષ્ય નિર્જન-બ્રમરો નિકળ અને દિવકાસો બને છે.

૨. ઘર સાંસારિક લાગણીઓનો સમૂહ.

(Social or Domestic Group of Faculties.)

તેના દ્વારા મનુષ્ય સમાજની અંદરના પ્રેમ, વાતચત્તરનેદ, કામ્પત્તરનેદ, મૈત્રીભાવ, શુદ્ધનિવાસેચ્છા, નાવિ, ભવિ, સમા, સોસાઈટી, નગર, શહેર અને રાજ્ય આદિનાં સર્વ સાંસારિક જાતો અને રિયલિટી વિગેરે ઉત્પન્ન થઈ રહી રહેલી છે, તેવી સર્વ જ્ઞાતિઓના આ ઘર સાંસારિક જ્ઞાતિઓમાં મુખ્ય રીતે સમાવેશ કરવામાં આવે છે; આ જ્ઞાતિઓના અવયવોનાં સ્થાનો મસ્તકના માછળના ભાગ (occipital lobes) માં પશ્ચિમી નીચેની મગજની ગ્રંથીઓમાં આવેલાં છે સ્ત્રીવર્ગની અંદર આ જ્ઞાતિઓનો સમૂહ ખાસ રીતે વૃદ્ધિ પામેલો હોય છે, જ્યાં તેઓનાં માથાં તે સ્થાનમાં ગોળ-જાંઘણાં અને ઉપરેલાં હોય છે. તેઓને વંસપરંપરાથી આ જ્ઞાતિઓનો સમૂહ પ્રબળ પ્રભાવમાં સામાન્ય રીતે બંધીત મળતો આવે છે; જ્યારે જે સી પુરુષોમાં ઘરસાંસારિક લાગણીઓ ઓછી હોય છે, તેઓનાં મસ્તકના તે તે જ્ઞાતિઓના પ્રદેશ બેઝા-અપર કે મંદ હોય છે. આ ઘરસાંસારિક લાગણીઓમાં નીચેની જ્ઞાતિઓનો સમાવેશ થાય છે, જેમાં સૌથી પ્રથમ સમગ્ર સંસારના પાયાપે પ્રેમભાવ વિશાળ રહેલ છે.

૮. પ્રેમભાવ-અથવા સ્નેહવૃત્તિ (Amativeness)—આ વૃત્તિ સમગ્ર સંસારનું મૂળ છે, તેના વિના સંસારના કોઈ પણ પ્રાણીની કે સંસારની ઉત્પત્તિનો સંભવ નથી આ વૃત્તિનું સ્વરૂપ કાર્ય બલવવા માટે પુરુષવર્ગની અંદર મિત્ર, વધુ, અંડાશય, બીરંગા દેનીયિય, અને બીરંગા વિગેરે અવયવોને, પેદાના ભાગમાં સ્થાપન કરવામાં આવેલા છે. જ્યારે સ્ત્રીવર્ગની અંદર ગર્ભાશય, અંડાશય, રજવાદિનીયો અને યોનિ આદિ પ્રજનન-મંદ્રિયોના અવયવો સ્થાપવામાં આવેલાં છે. સ્ત્રી અને પુરુષને પુત્રપરચાના પ્રભાવથી પરસ્પર આકર્ષી એકત્ર હવી, પ્રજનન દ્વારા મટી જન સંબંધદાર સંબંધ કરનાર આ મુખ્ય વૃત્તિ છે જન, પરિચીકન વાતચત્તરનેદ, શુદ્ધનિવાસેચ્છા અને મૈત્રી આદિ સાંસારિક સર્વ જાતોના આ વૃત્તિ મુખ્ય આધાર કે પાથ છે. તેના અતિથેય અને મિથ્યાચારથી સંસારમાં અનેક અનિષ્ટ પરિણામો અને જનનેન્દ્રિયોના વિવિધ પ્રાર્થના રોગો જનમાં પામે છે. સંપન્નતા, કામીપણું, અભિચારવૃત્તિ, અભુક્તિપણું, એ આ વૃત્તિના અતિથેયનું પરિણામ છે. કામીપણા-એ આ વૃત્તિના સ્થાનના રોગનું પરિણામ છે હીનચોખથી-નપુંસકતા, નિર્માલ્યતા અને બાયલાપણું જનમાં પામે છે જ્યારે તેના વચાર્થ શોખથી-સંસારમાં સર્વત્ર પ્રેમ અને આનંદથી “ પ્રજની અભિ-વૃદ્ધિ ” થય પુરુષની મદાન અને પવિત્ર હજારની વચાવત્ પુર્વિ થાય છે. “ God is Love ” પ્રભુ એ પ્રેમનો સાચર છે અને પ્રેમદારના તેણે વિશ્વની વિવિધ પ્રજાઓને પેદા કરેલ છે. તેજ પ્રભુએ આપણા અને પ્રાણીમાનના મસ્તકમાં પણ પ્રેમભાવના વસ્તુઓ સ્થાપન કરેલા છે. તેના ધર્મોનું ચચા-વત્ જ્ઞાનપૂર્વક પાલન કરવું એ પ્રજાની સમગ્ર પ્રજાને એક મદાન, પવિત્ર અને ઉચ્ચ ધર્મ છે. આ ઉપર જણાવેલા પ્રેમભાવનીજ વચાવત્ બીજવણી અને સંવૃદ્ધિ માટે—

૯. કામ્પત્તર-સ્નેહ (Conjugalitv)—અથવા જન સંબંધદાર સ્ત્રી અને પુરુષની અંદર પરસ્પર સંબંધ થવાની વૃત્તિ જનમાં પામે છે કે જે વૃત્તિને આધીન રહી શુદ્ધરવાચનના બીજ અનેક ધર્મોનું પાલન ચચાવત્ સંભવી શકે છે. જન એ મનુષ્યકેવ ધર્મ-કે માન્યતા નથી-પણ-પરમ કરજાણુ વિનાએ મનુષ્યના મસ્તકમાં સ્થાપન કરેલ કામ્પત્તર સ્નેહના માનસિક વસ્તુઓના એ એક ધર્મ છે : અને તેની વચાવત્ સંપૂર્ણ કરવી એ મનુષ્ય વર્ગના સ્ત્રી તેમજ પુરુષ જનને વર્ગ માટે ચચાવત્ અબીષ્ટ છે, કારણ આ કામ્પત્તર ધર્મોના ચચાવત્ પાલન ઉપર જોય શુદ્ધરવાચનને બધો આધાર છે અને ચચાવિધ લભાક્ષી-દાર કરેલ શુદ્ધરવાચન મુક્ત કામ્પત્તરધર્મોના ચોખ પાલન ઉપર જ, ગર્ભાધાન દ્વારા-અથવા પ્રજનન કર્મ-સુસંતાનોત્પાદન, તેઓનું રક્ષણ-પોષણ અને શિક્ષણ-આદિ અનેક કાર્યોનાં આધાર થય-વાતચત્તર સ્નેહના ધર્મો અવલંબી રહેલા છે.

૧૦ વાત્સલ્ય રેલેય (Parental love) અપત્ય પ્રીતિ બચ્ચાઓ પરનો, પ્રેમ-રેલેયના, એ મૂળવૃત્તિને આધારે સમગ્ર સસારની બાજુ પ્રલોભનો જન્મ પામે છે અને તેઓની નિરાધાર હાલતમાં પ્રેમપૂર્વક પોષાય છે-તેમજ સુરક્ષિત રહે છે પ્રભુ માતૃની અભિવૃદ્ધિ, રક્ષણ, પાલન, પોષણ, શિક્ષણ અને એવાં બીજાં અનેક કાર્યો મનુષ્ય સ્વભાવની અદરની અથવા મનુષ્યના મસ્તકની અદરની આ વત્તિઓના સ્થાનના તન્તુઓની રિષ્ટિ ઉપર આધાર રાખે છે તેને આધારેજ સમગ્ર બાળ પ્રલોભનો-જન્મ પામી ટકી રહી, વિશ્વનો યથાવત્ ઉપભોગ કરવા માટે યોગ્ય અવસ્થાએ પહોંચવા સમર્થ થાય છે. જોને માટે પુરૂષ અને પુરૂષને માટે સૌનો આવશ્યકતા છે અને તેના વિના સામાજિક ગ્રોથ જાવોની જેમ યથાવત્ સિદ્ધિ સંભવનીજ નથી, પરસ્પરના યથાવત્ સંતોષને ખાતર જેવી રીતે જી તેમજ પુરૂષ અને વર્ગના શરીર વચ્ચેની યોજના કરવામાં આવેલ છે, તેજ પ્રમાણે બનેલી અદર આ વાત્સલ્ય રેલેયના અવયવો, અને પ્રેમપાલન ક્રિયાના સર્વ સાધનો-ઇશ્વરીય રચના કૌશલ યથાવિધિ જ્ઞાનદૃષ્ટિપૂર્વક યોજવામાં આવેલા છે તેના યથાચોગ્ય પાલન રૂપ અનેક ધર્મોને યથાવિધિ પાળવા માટે જો તેમજ પુરૂષ અને વર્ગ, ઇશ્વરીય નિયમોથીજ બધાવેલા છે પણ સુસંતાનોની ઉત્પત્તિ કાંઈ આરમ્ભમાં કે વૃદ્ધિના ધડ નીચે થઈ શકતી નથી તેને માટે યોગ્ય ચૂદ રૂપ યથાચોગ્ય સ્થાન અથવા આશ્રમ કે પશ્ચિમોની માફક માળા વિગેરેની પણ આવશ્યકતા છે. એ આવશ્યકતાને યથાવિધિ સંતોષવા માટે મનુષ્યના મસ્તકમાં—

૧૧ ગૃહનિવાસેચ્છા (Inhabitation) અથવા અમુક સ્થાનમાં મહાન, આશ્રમ કે નિવાસસ્થાન બનાવી રહેવાની ઇચ્છાઓના તન્તુઓને પણ બહુજી છુદ્ધિમણાથી યોજવામાં આવેલા છે આવા સ્થાન કે આગમમાં કે માળામાં સ્થિરતા અને વિશ્રમ અથવા વિશ્વાન્તિ પામી, પશ્ચિમો વિગેરે પોતાના ઇશ્વર-ઓનું સેવન કરે છે જ્યારે સગાં જોગવાં પોતાના બચ્ચાઓને નિર્ભય રીતે સુરક્ષિતપણે પોતાની પ્રેમથી પેદા થયેલ પ્રલોભનો સુખ અને જ્ઞાન્તિપૂર્વક જન્મ આપી, પાલન, પોષણ, યોગ્ય ઉચ્ચ પહોંચતા કુખી સવૃદ્ધિ કરવા શક્તિવાન બને છે ગૃહનિવાસેચ્છાની અનુપમવૃત્તિદ્વારા ઉપરોક્ત બધા ધર્મો યથાવિધિ બજાવવાની-કેટલી બધી અનુકૂળતાઓ આપણને મળેલ છે, તેના આપણને સ્વપ્ને પણ વિચાર સરખો આવી શકેતા નથી છતાં ગ્રામ, નગર શહેર વિગેરેની બધી રચનાઓનો મૂળ-પાયો-જે આધાર-મનુષ્ય સ્વભાવની અદર રહેતી આ વત્તિ ઉપર-અથવા તેા તે વૃત્તિના સ્થાનના મળતી અદરના તન્તુઓની ઉપરજી અવલંબી રહેતા છે, એ ઇશ્વરીય ચૂદ રચનાને બહુજી યોગ્ય મનુષ્યો હજી કુખી સમગ્ર સકલા બાવરશાળી થયા છે

૧૨ મૈત્રીભાવ (Friendship) આ વત્તિદ્વારા, સળધીજન નાતિ, ભતિ, સભા, સોસાઈટી, કોન્વેન્ટ્સ કોમેસ, કુટુંબ, ગ્રામ, નગર શહેર મંડળ, રાજ્ય આદિના સર્વ સામાજિક સામાજ્ય કે સોશીયલ બધાજી ટકી રહેલા છે માનવ સમાજરૂપ સમગ્ર સરીરને એકવડાની મળતુવડ પ્રતીધી ગુપ્તી રાખનાર આજ એક મુખ્ય વૃત્તિ છે કે જેના દ્વારા દુનીય આ મહાન કામોની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ અને યોજનાઓ ધાર પાડવામાં આવેલ છે અને આવશે પણ,

૧૩ તત્પરપ્રવૃત્તિ—(Continuity) અથવા અલગતા એ ઉપર બહાવેર ન ૮ થી ૧૨ કુખીના સર્વ રેલેયમય સામાજિક સળધોને કે રેલેયનાવોને લાગ્યા વળત કુખી સ્થિરતાપૂર્વક ટકાવી રાખનાર મળતુવડ બનાવી મનુષ્ય સમાજની સર્વ સામાજિક પ્રવૃત્તિઓના પ્રવાહોને નિરંતર પ્રવાહિતનાર, મુખ્ય વૃત્તિ છે સ સાર ચક્રોને એ પ્રખ્ય આધાર છે ઉપરોક્ત બધી વૃત્તિઓને દર્શાવનાર મસ્તકની અદર જેમ અસર અવર સ્થાનમાં તન્તુઓની રૂ થી વિરોધ ૩ તેવીજ રીતે આ તત્પરપ્રવૃત્તિના બાવને દર્શાવનાર પણ માનસિક અવયવ વિરોધ મનુષ્યના મસ્તકમાં છે તેને લીધે પ્રેમ, દામ્પત્ય, વાત્સલ્ય, ગૃહનિવાસેચ્છા, અને જેની અદિ સામાજિક જાગો લાગ્યા વળત કુખી અનેક પ્રયોજનોની સિદ્ધિ માટે છુદ્ધિપૂર્વક ટકાવી રાખવામાં આવે છે સમગ્ર સામાજિક સળધોને રેલેયની શુ ખલાથી સુચકત કરી રાખનાર આ સર્વોપરિ-વૃત્તિ છે અને તેટલાજ માટે સામાજિક વૃત્તિઓમાં સર્વથી ઉચ્ચ સ્થાન, આ વૃત્તિને આપવામાં આવેલ

૩. ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ. (Aspiring group of Faculties.)

એનાં દ્વારા મનુષ્યનું મન, ઉન્નતભાવચક્ર, બની ઉચ્ચકક્ષી અને પ્રગતિચક્ર દ્વારાને માપત વચ માટે દબેશાં દિવન બને છે; એવી મનુષ્યના મનને ઉત્કર્ષક દશાએ લઇ જવાની વૃત્તિઓને દર્શાવનાર કે પ્રકટ કરનાર વૃત્તિઓના મનુષ્યના મસ્તકની અંદર ઘનુ-અન્ધીઓ રૂપ આવવે છે, એઓનો આ ઉત્કર્ષ વૃત્તિઓના સમૂહમાં સમાવેશ થાય છે. મસ્તકની અંદર ઘનુઅન્ધીઓરૂપ આવવે છે તેઓના આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહમાં સમાવેશ થાય છે. મસ્તકની અંદર આ વૃત્તિઓનાં સ્થાનો પારિયોલ (Parietal lobe) માં છે, અને તે સમૂહની અંદર, સાવધતા, ચક્રાભિલાષ, સ્વમાન અને ધૈર્ય આદિ ચાર ગુણ વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. આમાંથી

૧૪. સાવધતા (Cautionary) કાર્ય, આ એક સંરક્ષકશક્તિ છે. આત્માકુલવૃત્તિઓ, પારસંધારક વૃત્તિઓ, નૈતિક અને ધાર્મિક લાક્ષણિકતા, તેમજ પ્રાવિશ્ય પ્રકાશકશક્તિઓના સમૂહની વચમાં આ વૃત્તિને સ્થાન આપવામા આવેલું છે. એ એમ દર્શાવે છે કે, આ વૃત્તિનો ઉપયોગ તે તે સમૂહની સ્વ વૃત્તિઓના કાર્ય સાથે મળી, યથાર્થ સાવધતાપૂર્વક તે સર્વ સમૂહની વૃત્તિઓનાં કાર્યને ચક્રાવચ માટે તે ચોક્કસ છે. આ વૃત્તિના અભિયોગથી મનુષ્ય અનિસંવચ, સંકાચીલ, બીધ્યુ અને દરપોક બની નથી છે. જ્યારે હીન ચોચથી, અમાર, બેખબર, બેવકુફ કે અફેલ જાણાય છે પણ તેના યથાર્થ ઉપયોગથી દબેશાં હેમકુરાવનાના માર્ગો ઉપર તે મનુષ્યને વચ નથી છે માટે તેની મહત્તા ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહમાં કરવામાં આવેલ છે.

વિના કહી પણ કોઈ આચળ વધી શકે નહીં ધન, વિદ્યા, શક્તિ, ધર્મ, વ્યાસર્થિદા, સુખ, આદિ સર્વ કામનાઓની સ્થાપના પૂર્વે કન્યામાં ધૈર્યરૂપ ધનની તેા હમેશાં ભર પડે છે. સાધુ પુરુષો અને મહા-પુરુષોનું ધૈર્ય, એજ ખરેખર ધન છે “ ધૈર્યધનાદિ સાધવ ” એ વાક્યમાં મહાનું શ્રુત બાપ ભરેલા છે આ વૃત્તિના અતિશયથી મનુષ્ય દુરાચરી કહી, અને જાણી બની ભય છે ભવારે ન દેવોજ અથવા હીનશયથી દીલો, હયુષ્ય મનવાણો, અસહનશીલ અને મન્યબલદીન બની ભય છે બાળે દશા ઇચ્છવા યોગ્ય નજ આજી સંકાય

આ ઉદર્ધક વૃત્તિઓના સમૂહમાં નં. ૧૪ સાવધાનતા, નં. ૧૫ યથાભિલાષા, નં. ૧૬ કેવમાન અને નં. ૧૭ કુલ્લતા એ ચારે વૃત્તિઓની પરસ્પરની ઉપયોગિતા, મદદલ અને તેઓના સ્થાન વિશેની યથાધોષ્ય યોજના અને પરિસ્થિતિ સંબંધી ચલુ વિચાર કરતા અને આસપાસની અન્ય વૃત્તિઓના સમૂહો સાથેના તેઓના સંબંધોને વિચારપૂર્વક ધ્યાનમાં લેતા ચલુ ઘણુ શીખવાનું મળી શકે તેમ છે.

નં. ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ (Moral and Religious Sentiments.)

મનુષ્યની અંદરની આ નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના સમૂહમાં નં. ૧૮ ભક્તિભાવ, નં. ૧૯ અધ્યાત્મરતિ, નં. ૨૦ આશા, નં. ૨૧ આત્મનિષ્ઠા અને નં. ૨૨ હવા અથવા પૃથ્વીપકારવૃત્તિ આદિ પાંચ અવયવોનો સમાવેશ થાય છે એ કે મનુષ્યના મનની અંદર એટલી વૃત્તિઓ છે તે પ્રત્યેના શિન્ન બિન્ન ધોષો છે અને પ્રથેક વૃત્તિને ધર્મ તે તે વૃત્તિના કાર્ય અને સ્થાનની અંદર સમાવેલ રહે છે છતાં આ વૃત્તિઓના સમૂહનું કાર્ય, અન્ય વૃત્તિઓના સમૂહો કરતા ખાસ ઉચ્ચ પ્રકારનું હોવાથી, મસ્તકના સૌથી ઓવા ઉચ્ચા પ્રદે-કમાં તેને મુકાવામાં આવેલ છે કે જ્યાં સ્વાર્થી, સહારી કે ખટપટી ભાવોને ક્ષેષ ધણુ મનરૂપ સ્થાનજ નથી. એઓમાં આ વૃત્તિઓ સારા પ્રમાણમાં હોય છે, તેઓના મસ્તક નં. ૧૮ થી ૨૨ સુધીના સ્થાનોમાં-ઉચ્ચા અને મધ્યમાંથી ઉત્તર હોય છે જ્યારે તેઓમાં એ જે વૃત્તિની ખામી હોય તે તેઓનો તે તે સ્થાન દબાયેલ-બેઠેલો અથવા અવનત હોય છે, એજ ઉપરથી દરેક વૃત્તિની ન્યૂનાધિકતા યથાવત્ પારખી સંકાય છે

૧૮. ભક્તિભાવ—(Veneration) અર્થાત્ હાથર, વહીવ અને પુજનનોના ઉપર ભક્તિ, મહા અને માનની સાચણી વિનય અને ઉપાસ્યસ્થાવની વૃત્તિથી વર્તવાની ઇચ્છા થવી, એ આ વૃત્તિનું કાર્ય છે. ન્યૂનતાથી મનુષ્ય, નાર્તિક, પુજનભાવ રહિત, (nonoblationer) બને છે જ્યારે એ વૃત્તિના અતિશયથી અધઃશ્રવણ અને ભગતના બની ભય છે મનુષ્ય જીવનને ક્ષેષ, વિનય ભક્તિ આદિ ભાવપુરત બતાવવા પ્રદે આ વૃત્તિની યોગ્ય પ્રમાણમાં ખાસ અડર છે અને એટલા પરદેઝ ધાર્મિક વૃત્તિઓમાં આ વૃત્તિનું સ્થાન સૌથી એક અને ઉચ્ચ સ્થાને યોજવામાં આવેલ છે સૃષ્ટિનિષ્ઠતા પરમપિતા પરમાત્મા પ્રત્યેના ભક્તિભાવની આ એક અને મહાનવૃત્તિથી બીજી કોઈ પણ એક વૃત્તિ આખા વિશ્વમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી

૧૯ અધ્યાત્મરતિ, (Spirituality)—અથવા આધર્શપ્રિયતા નડુ નડુ અને વિવિધ અથવા આધર્શ-કારક અને દિવ્ય ગુણગુણ હોય તે તેવા જાણવાની ઇચ્છા થવી, એ આ વૃત્તિનો પ્રત્યાય છે આમાં, પરમપિતા જેવા રૂઢ વચ્ચે તરર મનનુ વલણ પડુ, એ આ વૃત્તિનો સ્વભાવ છે. આ વૃત્તિના અધિ-શયથી ભૂત, પ્રેત, પિતાશ અને સુપીટી વિશેની વદેમી માન્યતાઓ તરર મનનુ વલણ થઈ ભય છે જ્યારે તેના હીનશય કે મદ્યોગને લીધે કેવળ માર્તિક, દુર્ય અને પ્રસન્ન વિધેયો સિવાય, અન્ય કોઈ દિવ્ય અને અદ્વિત્ય-પદાર્થો કે તત્વો આ વિશ્વમાં છે એવી માન્યતાનો સ્વપ્નર કરવામાં પણ યાસથી મનવાણો મનુષ્ય બની ભય છે કેવળ Internality અથવા મસ્તક પરપણુ થઈ ભય છે જ્યારે આ વૃત્તિના યથાર્થ શોધમાં અને અવનવા અને આધર્શકારક વિષયોને તેવા જાણવા તેમજ તેની

શોધખોળ કરતા તરફ મનનુ વશનુ થાય છે અને આખરે મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ વિજ્ઞાનયુક્ત ધર્મ તરફ સ્વાભાવિક રીતેજ પ્રવર્તે છે.

૨૦ આશા (Hope)—આ એક અજન્મવૃત્તિ ॥ તેના દ્વારા મનુષ્ય જન્મસાદયુક્ત, આનંદિત, પ્રયુક્ત અને ખુશખુશાલ થઈ રહે છે પ્રસન્નતા એ આ વૃત્તિનો પ્રભાવ છે. હૃદયોત્સાહી મનુષ્ય નિરુત્સાહી, મંદ, મુસ્ત અને શોષાતર બને છે જ્યારે અતિ આશાને લીધે, હવાઈ કિંદરાઓ બાધી અને પ્રહારના કષ્ટો ઢાલે છે મનુષ્યજીવનની સ્થાવલ પ્રગતિ માટે અને નૌ-મન-આવરમા સુખ દુખની હર્માનુસાર અતિ-સબળી માનવતા માટે આ વૃત્તિ બહુજ અત્યંત સર્વ જાણે છે આશાવાદિ હમેશા પૂનર્જન્મને માનનાર હોય છે, જ્યારે નિરાશાવાદિ સર્વસ્વ જઘ્નાઈ સમાપ્ત થાય છે. આશાવાદિ હમેશા પ્રવૃત્તિશીલ થઈ રહે છે, જ્યારે નિરાશાવાદી હમેશા થાડજ બજાની આફ હોયપોય અને શિથિલ બની જીવનથી હંધાયે છે.

ઓશાસ્ય—(Melancholia) એ આ અવસ્થાના સ્થાનનો રોગ છે.

૨૧ આત્મનિષ્ઠા (Conscience)—સત્ય, ન્યાય અને અન્તઃકરણના અવાજને માન આપી મનુષ્ય જીવનને યથાવતાર આ આત્મનિષ્ઠાની વૃત્તિ છે આચાર, વિચાર, ચારિત્ર્ય, નીતિ, ધર્મ આદિના સિદ્ધાન્તોનું નિષ્પક્ષપાત શિક્ષણ પ્રેરણાપે આપનાર મનુષ્ય સ્વભાવની આ એક વૃત્તિ છે, જે મનુષ્ય માત્રને હૃદયભાગ્યવનો યથાવત નિર્ણય આનંદરીય-રીને આપે છે અથવા દર્શાવે છે એક સન્નિમત્ત ટરીકેનું મહાન પવિત્ર અને વિશુદ્ધ ધર્મ કરનાર આ વૃત્તિ છે તેના અવાજને માન આપી આજ્ઞાનરોગ સર્વજા વિનયજ છે.

“ Conscience, though distasteful truths may tell,
But mark its sacred lessons, well
With it whoever falls at strife,
Loses a better friend for life ”

૨૨ દયા આધાર્ય પદેપદે વૃત્તિ—આ પણ એક ધર્મીજ મનુષ્યની મનુષ્યના મનની વૃત્તિ ॥ સંસારના અનેક દુખોથી સંવેદ્ય થયેલ આત્માઓને સુખ શાન્તિ, આશા, હસાહા, અને જીવન આપનાર તેમજ નિસ્વાર્થપણે જાતના સુખ માટે દુ:ખ ઠરી રહેલ આ એક વ્રતમ વૃત્તિ છે ધર્મનો મૂળ પાયો અથવા સારનાત અડધીજ થાય છે આટલા માટેજ આ વૃત્તિને દુષ્ટિરહિતબોના સમજ સમુદની ઉપર અને ધામિ, વૃત્તિબોના સર્વ સમુદના અજસવાનમાળ પેશવામા આવેલ છે અના-સહચરિત્રતાના સિદ્ધાન્તોના સિદ્ધાન્તો, ગુણ કણનો અને સમ્યક આદિના ઉપર મધેસુક્ષ્મ સ્થાવો વિચેરેના અતિવ્રતના હાડા મૂલ્ય બારિક તપાસ કરતા આપણને આ દયાળી મહાન વૃત્તિમયીજ ઉદ્ધેશ થયેલા બાહ્ય પડો “ દયા ધર્મનો મૂલ છે ”

અહિંસા સત્યમસ્તેય શીવમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ
ધોવિધાસત્યમક્રોધો દશક ધર્મલક્ષણમ્ ॥

આ પ્રોત્તેજી અદ્દ મનુ મહાશાસ્ત્રે દર્શાવેલા ધર્મના ગણ લક્ષણોનો સમાવેશ રીતે નં. ૧૮ થી ૨૨ સુધીની વૃત્તિબોના યથાવત સમાવેશ થઈ જાય છે.

“ નં. ૫. પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓનો સમૂહ.

(Self perfecting Group of Faculties).

જેના દ્વારા મનુષ્ય, પોતાની સ્વાર્થ શક્તિઓને સુધારી, પશુશક્તિઓને વશ કરી, કળા, જોશદ્વ્ય, સૌન્દર્ય પ્રેમ, ઔદાર્યભાવ અતુલ્ય અને હૃદય આદિ ઉન્નત અને પ્રવિણ કાર્યો કરી શકે છે, તે શક્તિઓના સમૂહને “ પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓનો સમૂહ ” કહેવામાં આવે છે. આ શક્તિઓના સમૂહનું સ્થાન કુદરતે આત્મ-રક્ષકશક્તિઓ અને ધાર્મિક શક્તિઓના સમૂહની વચ્ચેના સ્થાનના અરુણ સ્થાનના ક્રિયાશીલતા એટલા માટે જોડે છે જ્યાંથી તે તેથી મનુષ્ય પોતાની હલકી શક્તિઓનો ત્યાગ કરી, ઉચ્ચ અને ઉન્નત કાર્યો કરી શકે છે. તેથી સ્વાર્થ શક્તિઓનો સુધારો થાય.

આ સમૂહની અંદર નં. ૨૩. કળાકૌશલ્ય, નં. ૨૪. સૌન્દર્ય પ્રેમ નં. ૨૫. ઔદાર્યભાવ નં. ૨૬. અતુલ્ય શક્તિ અને નં. ૨૭. હૃદયશક્તિ એમ પાંચ શક્તિઓના અવલોકનો સમાવેશ થાય છે.

૨૩. કળા કૌશલ્ય. અનેક પ્રકારનાં યન્ત્રકામ, સંચાલન, રેલ્વેટીમર આદિ જેવાં કાર્યોની શોધના, વાહી બનાવના, મશીનો આદિની રચના અનેક પ્રકારના ફરીથીવરી વિવેરે બનાવવાની કળા વિશેરે સર્વ કાર્યો, આ શક્તિને આધારી છે. સંસારની અંદરની અનેક પ્રકારની કળા કૌશલ્યની પ્રવૃત્તિ અને શક્તિ આ શક્તિને આધારી છે. હૃદયીય સંપૂર્ણ સૃષ્ટિની રચના પણ એ શક્તિને લીધે થાય છે. સુધાર, ઉદ્ધાર, ક્ષીણ, સોની, એનજીનીયર અને વલુકરોનો બધો રેલવે આ શક્તિને આધારી છે. ધનાદિ પદાર્થોની પ્રાપ્તિનું આ શક્તિ એક મુખ્ય અને પ્રબળ સાધન છે એટલા વાસ્તે નં. ૪ વાળી શક્તિશક્તિની શક્તિના અગ્રસ્થાનમાં અને શુદ્ધિ શક્તિઓના સમૂહની બાહ્યમાં આ શક્તિને સ્થાન આપવામાં આવેલ છે.

૨૪. સૌન્દર્ય પ્રેમ. સમગ્ર સૃષ્ટિ પદાર્થોની રચના કૃતિ અને ઉપશોધિતામાં આ સૌન્દર્યપ્રેમના બાવને સર્વ શોધવામાં આવેલ છે. દરેક પદાર્થમાં રૂપ, રંગ, ગંધ, સ્પર્શ આદિનું એ સૌન્દર્ય સમાવેલું છે, તેનું જ્ઞાન આ શક્તિને આધારી છે. સમગ્ર સૃષ્ટિનું લેખન ચાલવડિયું પણ સૌન્દર્ય પદાર્થનું સમાવેલું. સ્વીકારણ કે અનુભવનું એ આ શક્તિનું મુખ્ય કાર્ય છે. હિંમતીની દિવ્ય કલ્પનાશક્તિ અને કાવ્યશક્તિ એ આ શક્તિના પ્રભાવ છે.

૨૫. ઔદાર્યભાવ—સૃષ્ટિની મહાન, ભવ્ય અને અસીમીતપૂર્ણ હૃદયીય રચનાનો, આકાર પાતાવના સર્વ પદાર્થોની ભવ્ય પ્રજાઓનો અને મહત્તાનો કલ્પનાકાંક્ષા અંગત પ્રત્યક્ષ રીતે અનુભવ કરવા પ્રેરણાનું અનુભવ કરવો, આ શક્તિનું મુખ્ય કાર્ય છે. ખરેખર-સૂચો, રસાયન, યન્ત્રકામ, અને પદાર્થ વિદ્યા આદિની અંદરની મહાન આશ્ચર્યકારક શોધો-આ શક્તિની ભવ્ય શક્તિને આધારી છે. આ શક્તિના મનુષ્ય દ્વારા, મહાન અને ભવ્યપ્રવૃત્તિ બને છે. આ શક્તિના અભિવ્યક્તિ મનુષ્ય ગૃહી, અને બાહ્ય બાહ્ય બને છે.

૨૬. અતુલ્ય શક્તિ—આ શક્તિનું કાર્ય પણ બહુ મહત્વનું છે. વાચન, લેખન, શિક્ષણ, બાધા, પહેરવેશ, યોગ્યતા વાચવાની રીતસાત આદિ સર્વ વ્યવહારો, મનુષ્ય સમાજના યોગ્ય સમુદાયમાં સતત એ સરખાનું લેવામાં આવે છે, તેનું કારણ આ અતુલ્ય-શક્તિઓના પ્રબળ પ્રભાવ છે. નાટકો અને ચિત્રોમાં આદિ દ્વારા આ શક્તિને પ્રવિષ્ટ કરવા માટે અને યોગ્ય સુધારણામાં સર્વ વિવેક સાદિય રાખવા “યોગ્ય” એ લેવામાં આવે છે, તે બધા પ્રભાવ કેવળ આ અતુલ્ય શક્તિના મનુષ્યપણે મર્મવર્તી રહેલ પ્રમાણમાં છે. તેના વિના મનુષ્ય કેવળ પશુ સમાન દાસત્વમાં કલ્પ હવેલા બની રહેલ. આ શક્તિના અભિવ્યક્તિ અને અભિવ્યક્તિ ઉપશોધથી અનેક પ્રકારના અનિષ્ટ પશુપ્રાણી નિષ્કરે છે. ત્યારે પદાર્થ ઉપશોધના અનિષ્ટપ્રાણી સુધારણામાં અનુભવ પ્રકારના દાવધાવ વિવેકના કલ્પનાકાંક્ષા અનેક પ્રકારનાં

સુધારણાનું' હાર્થ કરવા માટે આ જ્ઞતિ મહાન આશ્ચર્યજનક પરિણામો લાવી કે દર્શાવી શકે તેમ છે. માત્ર એ જ્ઞતિનો ઉપયોગ, બુદ્ધિ અને ધર્મલાવળી થવાની જરૂર છે.

૨૭. હાસ્યવૃત્તિ—આ જ્ઞતિ, મનુષ્ય સમાજની નૈતિક ધાર્મિક અને સાંસારિક તથા બુદ્ધિ સંબંધી પ્રગતિ તેમજ સુધારણા કરવામાં અનેક રીતે સહાયક થઈ શકે તેમ છે. "મૃદુહાસ્ય, રીક્ષ અથવા ટોરના પાત્ર ન થવાય" એવી બહીકથી જન સમાજનો ચોટો ભાગ પેલાની અયોગ્ય પ્રવૃત્તિઓને વશ રાખી, દાબી મુખે, યોગ્ય માર્ગે પેલાની મેળેજ પ્રવર્તે છે. આજ યુવાગ્રહ ઉપરોક્ત હાસ્યવૃત્તિના પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષપણે પણ પ્રભાવ પડે છે. અનુચિતસાધિની માફક આ પણ એક સુધારક વૃત્તિ છે અને એકલાજ માટે તેનું સ્થાન બુદ્ધિ શક્તિઓના સ્થાન ત્ર ઉક ઉપરના જુલમાં અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ તેમજ પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહની વચ્ચે વચ્ચે, યોગ્યવામાં આવેલ છે. અન્ય વૃત્તિઓની માફકજ આ વૃત્તિના અભિયોગ અને વિશ્વાસ યોગથી પણ અનેક અનિષ્ટ પરિણામો નિપજે છે. જ્યારે તેના યુવાર્થ યોગથી અનેક શુભ પરિણામો સંદેશજ અને સરલતાથી લાવી શકાય છે. અનુકરણ, હાસ્ય, અને સૌન્દર્યપ્રેમ આદિ વૃત્તિઓનાં ધુનાધિક સંયોગો સાથે અન્ય વૃત્તિઓના થયું તેવાજ સંમિશ્રિતો દ્વારા મનુષ્ય જીવન, અનેક પ્રકારનાં ભાવો વાળું બને છે.

નં. ૬. અવલોકન શક્તિઓનો સમૂહ. (The Perceptive Group of Faculties)

જે વૃત્તિઓના સમૂહદ્વારા વિશ્વના યામ પદાર્થોનું અવલોકન કરી, તેઓનાં આકૃતિ, રંગ, પ્રમાણ, વળન, રંગ, વ્યવસ્થા, સંખ્યા, સ્થાન અને અન્ય ગુણો તથા સ્થિતિઓ વિશેષતઃ પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ કરી, નિર્ણય કરવામાં આવે છે, તે વૃત્તિઓના સમૂહને "અવલોકન શક્તિઓનો સમૂહ" કહેવામાં આવે છે. આ વૃત્તિઓનાં સમૂહનું સ્થાન, અવલોકન શક્તિઓના મૂળ આધારરૂપ, નેત્રોના અદિગ્ધ્યેથી ઉપર આવેલ મનુષ્યના અમ્મ કપાળ નીચેના મસ્તકના ટળીવાળા ભાગમાં આવેલ છે. આ જ્ઞતિઓનાં સમૂહની બંધર નીચે પ્રમાણેની અવલોકન શક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે

મં. ૨૮ અવલોકનશક્તિ મં. ૨૯. આકૃતિજ્ઞાન મં. ૩૦ રંગ જ્ઞાન મં. ૩૧. વળન જ્ઞાન. મં. ૩૨ રંગજ્ઞાન મં. ૩૩ વ્યવસ્થાજ્ઞાન મં. ૩૪ અભિજ્ઞાન મં. ૩૫ સ્થિતિજ્ઞાન. આ પ્રમાણે અવલોકન શક્તિઓના આઠ મુખ્ય અવયવો-મળજના આગલા ભાગના ટળીવાળાં પ્રદેશમાં આવેલા છે. આ ઉપરાંત ધંધજ્ઞાનેન્દ્રિયોના વિષયોને પ્રત્યક્ષ કરનાર પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયના માનસિક અવયવોરૂપ તન્ત્રોમાં પણ મળજના ટળીવાળા પ્રદેશમાં આવી રહેલાં છે, જેને આપણે પ્રાણતન્ત્ર, હર્ષતન્ત્ર, સ્વાદતન્ત્ર, શ્વેદતન્ત્ર, અને સ્પર્શતન્ત્ર તરીકે સામાન્ય રીતે ઓળખાએ છીએ

આધિક પદાર્થ માત્રના શુભ દોષ વિશેષેથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણે દ્વારા પરીક્ષા કરી તેઓના યથાવત્ સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવવું, એ આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહનું તેમજ પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયના અવયવોનું મુખ્ય કાર્ય છે. જનસ્પર્શિણજ, દારીરસાજ, રસાયનસાજ, સિદ્ધપ્રસાજ, ચિત્રકલા, ગણિત, પદાર્થવિશ્લેષ, યન્ત્રસાજ, ભૂતગણસાજ, ભૂસ્તરસાજ, કૃષિ, પુલ્કર્ણસાજ, ભુમિતિ, ખેત્રાણ આદિ મહાન સાધ્ય અને તેના સિદ્ધાન્તોની શોધખોળ કરવામાં આ અવલોકન શક્તિઓનો સમગ્ર સમૂહ ખાસ કરી મુખ્ય ભાગ લાગે છે. સુવાદ, સુદાર, કદીયા, ચિત્રકાર, પેન્ટર, એન્ગ્રાવર, સરજન, સરનેવર, રંગાસ, બેળીયા, ગણિતશાસ્ત્રી, મહાન મુસાફર, ખેત્રાણશાસ્ત્રીઓ વિશેષેમ આ વૃત્તિઓનો સમૂહ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે. ટેલેસ્કોપ, અયોસ્કોપ, માઈક્રોસ્કોપ, થીઓડોલાઈટ, વાયરોનાયુલર, પ્રેવયન્ટ, ઇન્ફિન્ટ, ટેલિફોન, ટેલિગ્રાફ આદિ સર્વ યંત્રો, યાન આ આપણી અવલોકન શક્તિઓ દ્વારા શોધાયેલ અને અવલોકન શક્તિઓજ સહાયકભૂત બની, તેઓનાજ હેતુને વિસ્તૃત કરનાર માત્ર મનુષ્ય જ જાણીતા છે. તેઓ દ્વારા આકાશ, પાલ્લવ અને અન્યવિશ્વના અનેક પદાર્થોનાં સ્વરૂપ, રંગ, આકાર, રંગ વળન,

જલુના, સ્થાન, દૂરતા આદિ અનેક વિષયોનું જ્ઞાન, આપણે હલસ અને લાખો નદીઓ દ્વારા મેળવી શકીએ છીએ આ અવલોકન શક્તિઓનાં સમૂહો પ્રત્યક્ષરૂપે મેળવેલા જ્ઞાનનો ઉપરના આપણી બુદ્ધિશક્તિઓનાં કાર્યનો જોશ આધાર છે અવલોકન શક્તિઓએ અર્થજ્ઞ રૂપ અનુભવજન્ય માનસિક યોગ્ય ઉપરના બુદ્ધિશક્તિના અવલોકન મુખ્ય અર્થે છે અને અવલોકનજન્ય જ્ઞાન એ બુદ્ધિશક્તિઓનો મૂળ પાથો છે આપણા તર્ક, તુલના, સ્મૃતિ, આદિના માનસિક અવલોકન, અવલોકન શક્તિઓએ મેળવેલા અનુભવો ઉપરના પોતાની સર્વ માનસિક ઇમારતો રચી શકે છે. સમગ્ર જ્ઞાનનો પાથો ખરેખર-અવલોકન શક્તિઓ ઉપરના આધાર રાખે છે અને એટલા માટે અવલોકન શક્તિના અવલોકનો, બુદ્ધિશક્તિના અવલોકનો પાવારૂપ-અનુભવ તબીયાના આરમાન પરમપિતા પરમાત્મા દ્વારા ચેતનાવાળા આપ્યા છે, તે ખરેખર યથાર્થ અને બહુમુખ હેતુપૂર્વક છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. યથાર્થ વિજ્ઞાનના સમૂહો-મહત્ત્વપૂર્ણ વિષયોને પ્રત્યક્ષ કરનારા સર્વ મુખ્ય અવલોકન-આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહમાં વિશાળ રહેવા છે હારથીન, હજીલી ન્યૂન, ગેવેલીયો, હારકેરાઆર્થ, આર્થહર, એડીશન, માર્કોની આદિ પુરુષોને મહાન બનાવનાર, આજ સ્થાનના મગજના મુખ્ય અવલોકન છે

આ વૃત્તિઓના સમૂહમાં એ એ અવલોકનો સમાવેશ થાય છે તેઓના કાર્ય નીચે પ્રમાણે છે —

- ૨૮ અવલોકન શક્તિ—આ શક્તિદ્વારા ફોટોગ્રાફિક કેમેરાની માત્રક યથાર્થ માત્રના સામાન્ય સ્વરૂપનું અવલોકન થઈ શકે છે આપણા નયન ધ્રુવસ, એ માત્ર તેના સ્પષ્ટ સાધનો છે
- ૨૯ આકૃતિજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના આકાર અર્થાત્ લઘાઈ, પહોળાઈ વગેરે વિગેરેમાં સમાયેલ આકૃતિ-જ્ઞાન મેળવી શકાય છે
- ૩૦ હંડરજાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના નાના ઓછા હંડ વિગેરેનું સ્વરૂપજ્ઞાન વિશેષ અર્થે અનુભવી શકાય છે
- ૩૧ વળનજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના વળનનું અથવા ભારી હલકાપણનું તુલનાત્મક જ્ઞાન થઈ શકે છે અથવા અનુભવી શકાય છે
- ૩૨ રંગજ્ઞાન—આ શક્તિના અવલોકનોના યથાર્થ માત્રના નાના લુહા રંગ અને તેની બદલાવા અનેક પ્રકારના બિંદુઓ વિગેરેનું સ્વરૂપજ્ઞાન મેળવી કે અનુભવી શકાય છે ચિત્રકામ-પેન્ટિંગ રંગશાસ્ત્ર કામ એ બધા આ શક્તિને પ્રગાથ છે એ કે તેમાં બીજા પણ શક્તિઓ ધોતપોતાનો આમ ન્યૂનાધિક રીતે સાબવે છે ખરી
- ૩૩ અધ્યવચ્ચજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના પારસ્પરિક સંબંધોના અવલોકનપણીનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે એને આપણે Order અવસ્થા, કમ, સ્વચ્છતા વિગેરે કહીએ છીએ તે, આ વૃત્તિઓના પ્રગાથ છે
- ૩૪ ગતિજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રની સંખ્યાનું અને તેના પારસ્પરિક વ્યવસ્થા ઓછા સંબંધોનું જ્ઞાન થઈ શકે છે
- ૩૫ સ્વરૂપજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના સ્થાન અને તેઓના અન્ય યથાર્થો સાધના પૂર્વાપર અથવા તત્કાલીન કે દુરના સંબંધો વિગેરેનું યથાર્થ જ્ઞાન થઈ શકે છે

નં ૭ શુદ્ધિ અને મનન શક્તિઓનો સમૂહ.

(Literary and Reflective Group of Faculties)

આ સમૂહની અદર મનુષ્યના મનની જુદી જુદી શક્તિઓ કે એના દ્વારા સ્મૃતિ, તાલ, સંગીત, તર્ક, મનન, દુષ્ટતા, સમાધાનના અને પ્રેરણા આદિ શુદ્ધિ અને મનનશક્તિઓના મહાન કાર્યો પ્રવર્તિ રહેલા છે, તેઓના માનસિક અવધવોનો સમાવેશ થાય કે ધસુ અને અન્ય પ્રાણીઓની અંદર, આવા ઉચ્ચ પ્રકારની શુદ્ધિ અને મનન અથવા તર્ક શક્તિ આદિ નહીં સમૂહની વૃત્તિઓનો અમુક અથવા અભાવ હોવાથી તેઓના અમ કષાલ કે તેની નીચે આવેલા મસ્તકની અદરનાં માનસિક અવધવોના પ્રવેશો, ઉત્પત્ત કે કષપસેદા નેવામાં આવતા નથી ત્યારે મનુષ્યની અદર આ વૃત્તિઓનો સમૂહ સારી રીતે ખીનેવ હોવાથી, તેઓના અમ કષાલ ઉત્પત્ત, બાલ્ય, બરેલા અને વિચારા નેવામાં આવે છે. સમગ્ર સુદ્ધિમા માત્ર શુદ્ધિશાળી મનુષ્ય અને હાથીના કષાળજ માત્ર આવા ઉત્પત્ત નેવામાં આવે છે અને તે બન્ને પ્રાણીની અમા ઉચ્ચ સમજશક્તિ, તર્કશક્તિ અને શુદ્ધિશક્તિઓના સમૂહમાં કાર્યો-અથાવત્ નેવામાં આવે છે આ શક્તિઓવા સમૂહની અદર નીચે પ્રમાણેના માનસિક અવધવોનો સમાવેશ થાય છે

નં ૩૫ ઇતિહાસ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ, નં ૩૬ સમયસાન અથવા તાલ, નં ૩૮ સંગીત શક્તિ નં. ૩૯ વર્તમાન શક્તિ નં ૪૦ તર્કશક્તિ નં ૪૧ પુલના શક્તિ નં ૪૨ પ્રેરણા શક્તિ નં ૪૩ સૌજન્ય આ આક શક્તિઓના અવધવો ને મનુષ્યમાં અથાવત્ રીતે ખીલેલા અને ઉત્પત્ત હોય છે, તેઓના મસ્તકનો તે તે નંબરવાળો પ્રવેશ થલુ તેમવાળ પ્રમાણમાં ઉત્પત્ત અને આવધ વધેલો પ્રત્યક્ષ થાય છે, ત્યારે તેઓના ને બાળ બેટેલો કે અવધત્ અથવા કાષણની માત્રક પાછળવરું દલી જતો હોય છે તેઓની અદર તે તે શક્તિ મત પ્રમાણમાં હોય છે

નં. ૩૫ ઇતિહાસ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ (Remembrance) એનેલા બનાવો, વૃત્તાંતો, કે વાર્તાઓ વિગે-રેને થાદ રાખી સ્મૃતિયે બધા સંસ્કારોને સાવધી રાખી, પુન થાદ આપવાનું કાર્ય આપણી આવ-રકાતા પ્રમાણે આ વૃત્તિ કરે છે જો કે મનજની અદરનું પ્રત્યેક અવધવ સામાન્ય રીતે પાલપાતાના ખાસ માનસિક કાર્ય સળધી ખાસ સમૂહમાં સ્મૃતિ ધરાવે છે, જતા પ્રત્યેક અવધવ સાથે સળધીમાં આવી, વિશેષ પ્રકારની ઐતિહાસિક સ્મૃતિ અથવા વિધાર્થ કાર્ય કરનાર-મસ્તકની અંદર આ એક માનસિક અવધવ વિશેષ છે કે ને બધા પ્રસંગો અને બન નો સળધી ખાસ સંસ્કારોને મહલુ કરે છે

૩૭. તાલ અથવા સમય પ્રમાણ (Time) આ સક્રિય સંજીવની અદરનો તાલ, અને અમુક બતાવે છે કે વખતે યેઠા વખતે અથવા હાથ ઠારીએ બન્યા હતા, તેનો સમય વિગેરે યાદ રાખવાનું કાર્ય કરે છે. આ અવસ્થાની અંદાજને ઘીએ મનુષ્ય ગાવા બલવવામાં એકદમ કે બેઠાલા માત્રમ પડે છે. જ્યારે અદિયોગથી બરાબર તાલજ્ઞાનવાળો અને સમયજ્ઞ બને છે.

૩૮. સંગીત શક્તિ (Talent) આ શક્તિ દ્વારા અનેક પ્રકારના રાગ રાગણીઓ અને આવાણો વિગેરેનું પ્રકટિકરણ કરી મનુષ્ય અત્યંત સુદર, મધુર, અને દિગ્દા જ્ઞાન કરી શકે છે અથવા તેવા સંજીવનો અનુકરણ સહ શકે છે. સમગ્ર સંગીત શાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોને અનુસર્ય મન્ય કરનાર, આ એક ખાસ મનુષ્યના મસ્તકની અંદરની શક્તિ વિશેષ છે. મનુષ્યના જીવન પર તેનો મહાન પ્રભાવ છે. પ્રેમ અને શક્તિ પૂર્ણ આત્માની સંગીત, એ તો દિવ્ય ભાષા છે. આ સંજીવની દિગ્દા ભાષા ઉપર સ્વારે થઈ મનુષ્યના હૃદયની અનેક પ્રકારની લાગણીઓ શક્તિઓ અને વલ્લિઓ, પોતાના ઉત્તમ ભાવોને લલકારી, અનેક આત્માઓને સુખ, આનંદ અને સતોષ તથા જીવન-આપી શકે છે. સક્રિય, સંજીવ, કષ્ટ, મેત્રી, પાસદ, વેરાળ્ય, યદ્ધા, વિનય, પ્રેમ, સૌજન્ય, અને શૌર્ય આદિ અનેક ભાવોથી પૂર્ણ થયેલો, આ શક્તિવાળા, સંજીવની ભાષામાં અનેક રીતે પ્રકટ કરી, મનુષ્યના અન્તર-રાત્રિઓને ઉત્તેજીત કરી શકાય છે. પરમ મૂલ્યાનુ પરમાત્માએ કેટલાક પક્ષીઓને પણ આ દિવ્ય પ્રકારની શક્તિનું અમુક અંશે પ્રદાન કરી, કુદરતના જોગ અને બળ વાળીથી ધ્રુવ પ્રદેશોને પણ રમ્ય અને મધુર બનાવેલા છે. પશુઓમાં આ શક્તિનો તદ્દન અભાવ છે. જ્યારે પક્ષીઓમાં કેટલેક અંશે એ જોવામાં આવે છે. ઇંડીયટો કે વિમ્બોમાં પણ આ શક્તિ ધણીવાર જોવામાં આવે છે. જ્યારે ઉચ્ચ કેટલીના મનુષ્યોને તો એ એક શૂન્ય છે. “ સાહિત્યસંગીતકલાવિદીના ” સાક્ષાત્ પશુઃ પુચ્છ વિપાળાદીનઃ ” એ એ ભર્તૃદશિએ કહ્યું છે તે તદ્દન સ્વાર્થજ છે ન. ૩૫, સાહિત્ય શક્તિ નં. ૩૭, ૩૮, સંજીવ, અને તાલ, અને ન. ૨૭ કાષ્ઠાદેશદલ, આ ચારે સ્થાનોના અવયવો એના મસ્તકમાં ન હોય તેનું અગ્ર કપાલ અથવા કાવરીયુ-રૂપજ્ઞ હોય એકએ અને તેવો મનુષ્ય તદ્દન વિમુઢ (Idiot) ન હોય છે અથવા હોઈ શકે એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે.

૪૦ તર્કશક્તિ (*Coherence*)—મનનશક્તિ, દેતુપૂર્વક વિચાર કરવાની શક્તિ અથવા એને બુદ્ધિ કે સમજ શક્તિ કહીએ છીએ, તે શક્તિનું આ અવયવ છે. આ શક્તિદ્વારા અનેક મહાન અને ગુણવિધ-યોગી ચોપખોળ અને તે સંબંધી ગુણ પ્રત્યેના નિષ્કૃષ્ટ પ્રત્યેના દ્વારા અને તાર્કિક આલોચના દ્વારા આપવામાં આવે છે. વિચાર સર્વ પ્રકારના તત્વજ્ઞાનનો આ રીતે મૂળ પાયો છે.

૪૧ તુલનાશક્તિ (*Comparison*)—આ શક્તિદ્વારા મનુષ્ય અનેક પ્રકારના અવલોકનો અને લાગણીઓ તથા ભાવો સંકલ્પે તેમજ વિચારો વિચેરેની તુલના, સમાલોચના અને સંભાષણ વિગેરેનો નિષ્કૃષ્ટ કરી શકે છે. તર્કશક્તિ સાથે આ રીતે જાણે પડેલા (નિષ્કૃષ્ટ) જ્ઞાનનો સાંકળી તર્કદ્વારા સત્ય જાતના રહસ્યને શોધી કાઢી તુલનાદ્વારા બધી જાણતોના રહસ્યની સમજાવતું આલોચના કરી સત્ય અને ન્યાયયુક્ત સિદ્ધાન્તને અવગત કરવામાં આવત અગત્યનું કાર્ય કરાવે છે.

૪૨ પ્રેરણા (*Intuition*)—આ રીતિનું સ્થાન તુલના શક્તિની બસબર ઉપર આવેલું છે: બુદ્ધિ શક્તિઓના અવયવોની ઉપર અને નૈતિક તથા ધાર્મિક રીતિઓના અવયવોના અવસ્થાનમાં આ રીતિનું અવયવ આવેલું છે. તેથી એ રીતિને બુદ્ધિશક્તિઓમાં ગણવી કે ધાર્મિક રીતિઓના સમૂહમાં, એ પ્રમ જરા પુરોગામી ભરેલો છે. પણ બંને સમૂહોની સાથે આ રીતિનો ધણેજ નિહંત સંબંધ છે. એમ કહી વિના ચાહે તેમ નથી. આ રીતિ વર્તમાનમાં ચાલતા કેટલાક પ્રસંગોનું જાણી કેવા પ્રકારનું થયે, તેમજ ભવિષ્યના પેટમાં વર્તમાનની નજરે અદૃશ્ય જગતના બનાવો કેવું સ્વરૂપ ધારણ કરે, એ સંબંધી આશ્ચર્યકારક જ્ઞાન, અગમ્યદૃષ્ટિ દ્વારા જાણવાની શક્તિ પ્રધાન છે. સાધારણ રીતે-લોકો આને અગમ્યદૃષ્ટિ, અનર્થદૃષ્ટિ કે અનર્થજ્ઞાન કહે છે અને ખરેખર તેવાજ પ્રકારનું આ રીતિનું કાર્ય છે. મહાત્મા ગાંધી, રમિયુનીઓ, મહાન તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મત્મા પુરોગામી આ રીતિ વિશેષ અંશે પ્રભુ થાય છે. મહાન (સ્ટેટસમેન,) રાજદ્વારી પુરોગામી પણ ઘણી વાર આ રીતિ પ્રબળ પ્રમાણમાં કાર્ય કરી રહેલ હોય છે, એથી થવાનું કે સો વર્ષ પછી થનાર બનાવોનું પણ તેઓ આગળથી ભવિષ્ય કહી શકવા શક્તિમાન બને છે. જનનભાવજાણી તેમજ ધાર્મિક પ્રભુ જાણવાવાળી સ્ત્રીઓમાં પણ આ રીતિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે.

૪૩ સંમતિ (*Agreeableness*)—સમજતા, મિલનસારપણું, એ પણ આત્માની એક સુંદર રીતિ છે. આપણા બધા વ્યવહારો, વર્તનો અને સમાજિક સંબંધોમાં તેની સર્વ કોઈને અનેકવાર જરૂર પડે છે. નમ્ર, વિનયી, મિલનસાર, મળતાવડા અને એક બીજાને અવગણ વધ મુશ્કેલીપથી વર્તતાં શીખવણું એ આ રીતિનું મુખ્ય કાર્ય છે. સુખનવા એ આ રીતિનું કાર્ય છે. આ રીતિની મંદતાથી મનુષ્ય-કોર, અવિનયી, અને કડવા બોલો બની જાય છે. ત્યારે તેના અતિશયથી કોઈને કાંઈ ન કહી શકે એવા સીધા સ્વભાવનો મનુષ્ય બની જાય છે.

૪૪ આરામપ્રિયતા-નિદ્રારીતિ (*Rest*)—આ સ્ત્રીથી છેલ્લી પણ અત્યંત અગત્યની રીતિ છે. તેનું સ્થાન મસ્તકની અંદર નં. ૪૪ વાળી જગ્યા પર આવેલું છે: તેનું કાર્ય થવાના બુદ્ધિશક્તિના, લાગ-ણીઓના અને જાણનાઓ વિચેરેના સર્વ અવયવોને, તેમજ શરીર તેમજ મનના સર્વ જ્ઞાનતન્ત્રો તથા ક્રિયાતન્ત્રોને-આરામ, શાન્તિ કે નિશ્ચામ આપી પોષણ અને રક્ષણ આપી પુનઃ શક્તિસમ્પન્ન બનાવવાનું છે. આ રીતિનો અનુસર પ્રાણીમાત્ર વધવા એવા પ્રમાણમાં કરે છે. રાત્રી તેને સોગવવા માટેનો યોગ્ય સમય છે. નિદ્રાવૃત્તા, બેડીકરણું અને વાક એ નિદ્રાને લાગનાર યોગ્ય સાધનો અને સ્થિતિઓ છે.

નં. ૮. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો સમૂહ. (Organs of five Senses.)

૬૫૨ તત્વાવલોકના આવેલ મનશની અદરની સાતતિક શક્તિઓ, લાગણીઓ કે શક્તિઓના મુખ્ય મુખ્ય સમૂહો ઉપરાંત, મસ્તકના તબીયામાંથી મુખ્ય બાર તન્તુ-ચુમ્બોના પ્રવાહો મુખ, નાક, કાન, આંખ, ગળુ, ડાંત અને હૃદય તથા ફેરસા આદિ મુખ્ય મુખ્ય અવયવો વચ્ચે જવા માટે પ્રસરેલા છે, જેમાં પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયના તન્તુ ચુમ્બોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. છતાં વિશેષ સ્પષ્ટ થવા માટે તેનું પણ અહીં દૃઢાયા વિવેચન કરવાની તૃતી છે.

૪૫. શ્રવણેન્દ્રિય (The Ear) આ ઇન્દ્રિયને શ્રોત્ર, કર્ણ, માન આદિ શબ્દો દ્વારા ઓળખવામાં આવે છે. ટેલીફોનના બુગવાની માફક આપણા બહારના કાન તો સાંભળવા માટેની સ્થૂંવ ઇન્દ્રિયરૂપ છે. જ્યારે સાંભળવાનું બરેબર કાર્ય કરનાર તો શ્રવણેન્દ્રિયનો તન્તુ વિશેષ છે, જે મસ્તકની અદરના તબીયામાંથી નિકળી-જાને સ્થૂંવ કાનના અંતર પ્રદેશ તરફ પ્રસરેલો છે. આ તન્તુ ટેલીફોનના ફોનકોની માફક, મૂંઠું કંઠાર, તીખ આદિ સર્વ પ્રકારના સંબંધોના સ્વરો કે નોટો સાંભળવાનું અને સાંભળી મસ્તકના મધ્ય પ્રદેશમાં કાર્ય કરી રહેલ મનને તેના બધા સંદેશોનો પહોંચાડવાનું ખાસ કાર્ય કરી રહેલ છે.

૪૬ સ્પર્શેન્દ્રિય-ત્વચા (The Skin) આ સ્પર્શેન્દ્રિયનું કાર્ય કરનાર ત્વચા અને તેની અદર જ્યાંથી રહેલા સ્પર્શ તન્તુઓ, સમગ્ર શરીરમાં અદર અને બહાર આવરણતા પ્રમાણે ન્યૂનતમ પ્રમાણમાં પોતાનું સ્પર્શકાન, ફેલાવી રહ્યા છે. આ તન્તુઓને સંસ્પર્શકાનના તન્તુઓ કહવામાં આવે છે. એવીક વખતે ત્વચાનું બાહ્યરૂપ તેણે ને તેણે જોવા છતાં શીતોત્પ્લુ સ્પર્શનું સેષ પણ પ્રકારનું જ્ઞાન સ્પર્શકોના શરીરના અસ્ય અસ્ય પ્રદેશોમાં થતું જ નથી જ્યારે આ સ્થાનના સ્પર્શ તન્તુઓ નાશ પામેલા છે, એમ સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ થાય છે. આ સ્પર્શ તન્તુઓનું નર્વ, સમગ્ર શરીરના સ્થાનોમાં ફેલાઈ, શીત, ઉષ્ણ, રસ, ચીક, નમ કે શુદ્ધ આદિ અનેક પ્રકારના સ્પર્શોને અનુભવવાનું છે.

૪૭ દર્શનેન્દ્રિય (The Eye) આ ઇન્દ્રિયને ચક્ષુ, લોચન, નયન જેવ આદિ અનેક સાર્વજનિકો દ્વારા ઓળખાવવામાં આવે છે. દર્શનેન્દ્રિયમાં લેખાકૃપ બાલ ચોખો, તેની હવરતા થયો, સવા તેની અદરના અનેક પ્રકારના રસો અને રસ વાદિનીઓ વિગેરે, આ ઇન્દ્રિયનું માત્ર સ્થૂંવ સ્વરૂપ છે. જ્યારે દર્શન ક્રિયાનું બરેબર કાર્ય કરનાર દર્શન તન્તુઓ (Optic Nerve) મસ્તકના ઉક પાછળના પશ્ચિમ લોખના પ્રદેશમાંથી રાકે થઈ, મનના પ્રકારની જાને તરફ ફેર છે, વિંદ છે, મગજના અગ્રભાગમાં પાછો જુલુક થઈ, જાને આપોના ચોક્કસ તરફ દર્શન તન્તુ નામના બે તન્તુ વિશેષરૂપે પ્રસરેલા છે, જે કમેવાના લેન્સ, અને તેની પાછળની પેટની માફક સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપના ફોટોઓ કે પ્રતિબિંબોને મદદ કરી, મસ્તકના અંતર પ્રદેશમાં અનુભવાર્થે મોકલે છે. આ જ્ઞાનના ઉપર, આકૃતિ, રંગ, વર્ણ, ચક્ષુના બવરણ, અને સ્વચ્છાન આદિ વિવિધ વિષયોનું પૃથક પૃથક જ્ઞાન મદદ કરનાર અનેક અવયવો, ચોતરોવાના કાર્યો કરે છે. આપણી દર્શનેન્દ્રિય એ તો ફોટોગ્રાફના કેમેરા માફક વસ્તુ માત્રનું દર્શન કાવનાર એક અવયવ વિશેષ છે. છતાં પણ તેની લોચના, અને રચના એટલી બધી આશ્ચર્યમય, વિચિત્ર અને આજ્ઞાની સજ જરીયાતોને અનુકૂળ પડતી છે કે, મનુષ્યનું મદાન ટેલે-સ્કોપ, માઈક્રોસ્કોપ, અને ટીલોગ્રાફ આદિ ચંચોને પણ જોઈ જાણતોગા તે સરખાવે તેમ છે.

૪૮ રસનેન્દ્રિય-જીહ્વા (The Tongue) જીહ્વા એ સ્વાદેન્દ્રિયનું અને વાણી દ્વારા સાદિત્વના અનેક રસોને અનુભવવાનું તેમજ પ્રકટ કરવાનું એક મુખ્ય સાધન છે. ખાણ, ખાર, વિખા, ટરા, કંપા મીઠા આદિ વિવિધ પ્રકારના પદાર્થોના સ્વાદનાં અનુભવવાનું આખા શરીરમાં કે વિશ્વમાં માન એક એક સાધન છે. જે કે જીહ્વાની અદર પણ અલગ અલગ પ્રકારના સ્વાદોને મદદ કરવા માટે મસ્તકના

અવયવોની માફક અલગ અલગ સ્થાનો અને તંતુ જાણીએ છે. તો પણ સમગ્ર પ્રકારના સ્વાદોને અનુભવવાનું સંકુલય રૂપે ઇદ્રવા એજ માત્ર એક સાધન છે. મસ્તકના ઘણાંયામાંથી આ ઇદ્રવાને ચલાવનાર ક્રિયાતંતુઓ તેમજ સ્થાને ગ્રહણ કરનાર સ્વાદતંતુઓ, તથા રસને દેવાવનાર રસ સંવાદક-તંતુઓ અને રસ સંવાદિત્રીઓના ખુટા આ સ્થાન તરફ અને રૂપે પ્રસરેલા છે. રસસ્વાદને ગ્રહણ કરના ઇપરત-એનેક પ્રકારની વાળી તેમજ સંબીતને પ્રકટ કરવાનું થણ એ એક અલગ આયર્થ મધ સાધન છે. એ પણ જાણ દયાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

૪૬. પ્રાણેન્દ્રિય-નાસિકા (The Nose or the organ of Smell)—સૌથી ઉલ્લી પણ અલગ અલગની ઇન્દ્રિય-આ પ્રાણેન્દ્રિય છે. એને સામાન્ય રીતે નાસિકા તરીકે યોગજવામાં આવે છે. તેનું દાયું વિવિધ પ્રકારના પદાર્થોની સુગંધ યા દુર્ગંધો ગ્રહણ કરી તેના અનુભવે પ્રાણુતંતુઓ દ્વારા મસ્તકના મુખ પ્રદેશમાં-બિરાજ રહેલ મનને પહોંચાડવાનું છે. બાહ્ય નાસિકા એ તો માત્ર પ્રાણુ તંતુઓના નિવાસનું એક સ્થૂળ સાધન છે. ખરી પ્રાણેન્દ્રિય તો-નાસિકાની અંદરના પ્રદેશમાં લગભગ વિશેષ તંતુઓના કુખમાંથી ભજ રૂપે-બને તરફ દેશાઈ રહેલ છે. આ તંતુઓ-વિવિધ પ્રકારની અંધોને ગ્રહણ કરી મગજમાં મોકલે છે.

ઉપર નજાવેલા બધા તંતુઓ અર્થાત્ જ્ઞાનતંતુઓ અને ક્રિયાતંતુઓના સંકુલયને શાન્તિ, આરામ અને નિદ્રા આપી, પુનાઃ ભક્ત અવસ્થાના અનુભવે ભવ્ય માટે રાજિ સમ્પન્ન બતાવનાર નિદ્રાવૃત્તિ રૂપે એ એક અતિ મહત્વની વૃત્તિ છે, તેનું વર્ણન નં. ૪૪ નીચે સામાન્ય રૂપે આપ્યું કરેલું છે તેથી એ સંબંધી વિશેષ વિવેચન અને કરવાની જરૂર નથી. આ ઉપરાંત મગજના ઉક તળાવાના બાજબાથી નીચેના શરીરના વિવિધ પ્રદેશોમાં ક્રિયા તંતુઓ અને જ્ઞાન તંતુઓની સામા પ્રકાશ રૂપે પ્રસરેલા અને કોઈ કોઈ સ્થાનોમાં નિકળતા એકત્રીશ તંતુગુચ્છોનું વર્ણન, પ્રથમ પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે, એથી તેની પુનર્વર્ણના કરવાની અહીં કંઈ જરૂર નથી.

નં. ૬. મન અથવા આત્મા અને મસ્તકનો સંબંધ.

ઉપરના સમગ્ર વર્ણન પર ખારીક વિચાર કરતા આપણને સહજ માહુમ પડે છે કે, આપણું મસ્તક, એ એક અનેક પ્રકારના પ્રાણુતંતુઓના ખબના રૂપે પ્રાણુનીધિ છે (વિવિધ પ્રકારની માનસ-વિધિત્વો એ અલગ બંદાર છે. શરીરની અંદરના સર્વ અંગ પ્રત્યે અને ચલાવનાર, પ્રેરનાર, અતિ આપનાર કે ઉદ્દેશપૂર્વક કાર્ય કરવા માટે યોગ્યતા એ એક પ્રાણુવિધિત્વો ખબનો છે. હુંકામા શરીર તેમજ મસ્તકને બાહ્ય ધનિક સંબંધ છે. અપારે આ પ્રાણુતંતુઓના અસખ્ય સંકુલય રૂપે આપણું મસ્તક દ્વારા અને રસ, રક્ત, પ્રાણ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા અને શુક આદિ ધાતુઓના સંયોગથી બનેલ, આપણા સ્થૂળ શરીરના અનેક અવયવો અને આશયોના આગાર રૂપે સમગ્ર શરીરના સ્થૂળ, તેમજ મસ્તકના પ્રાણુતંતુઓ સંકુલય રૂપે સ્થૂળ ભાગ અલગ સર્વ સંબંધ દારી, સર્વ પ્રકારના આધારિક તેમજ માનસિક તર્થો કરનાર, આપણું મન અથવા આત્મા છે.

ઉપર વર્ણન કરવામાં આવેલ જુદી જુદી ગતિઓ, લાગણીઓ અને ધનિકોના તંતુરૂપે પ્રાકૃતિક અવયવો, આપણા મગજમાં છે, એ તદ્દન ખરું છે, છતાં એ બધી ધનિકો, લાગણીઓ અને ધનિકો તો આપણા મન અથવા આત્માની છે. આત્માની અંદર એ બધી રહે છે; અને લાગણી એ સર્વનો પ્રકાશ થાય છે. તેમજ આત્મસ્વરૂપની અંદર તેઓ સર્વનો લય થાય છે. ખરી રીતે એટા આત્માની એ બધી વિવિધ પ્રકારની ધનિકો છે કે, જે, ચક્ષુ, શ્રવણ, નાસિકા, આદિ જિન જિન ઇન્દ્રિયોના અવયવની માફક મસ્તકમાં પણ જિન જિન માનસ-અવયવો દ્વારા જુદી જુદી સ્થાનોમાંથી પ્રકટ કરી સંકુલય છે અથવા અનુભવી રાહાય છે. હુંકામા આત્માની વિવિધ ધનિકો, લાગણીઓ અને લાગણીને વિવિધ રીતે દર્શાવજ, પ્રકટ કરવા, કાર્યમાં મુકવા, કે પ્રયોજનપૂર્વક લાભ આદિ દર્શાવવા તેમજ અનુભવવા માટે શરીર, એ માત્ર પ્રાકૃતિક સ્થૂળ સાધન છે. તથા

મસ્તક એ તેના કરતાં વિશેષ સૂક્ષ્મ છતાં પ્રાકૃતિક સાધન છે અને આ શરીર તેમજ મસ્તકના બધા અવયવોની પાછળ રહી દરેક પ્રયત્ને, સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે, પ્રાણદોરીઓના જવાર કરી સર્વત્ર ગતિ આપનાર, પ્રાણાત્મા ૩૫-આપણે આત્મા અથવા આપણું મન કે આપણે પોતે બીજે મસ્તકના છેક મધ્યસ્થ પ્રદેશની અંદર વિસાળ રહી, સર્વ પ્રકારની ક્રિયા, અનુભવ અને જ્ઞાન તથા જીવનનો અનેકવિધ આનંદોનો અનુભવ આપણે પોતે જ સદા રક્ષા બીજે. પણ તે આપણા આત્મા અથવા મનનું સ્વરૂપ-રૂપું હશે !!!

નં. ૧૦. આત્મ-સ્વરૂપનું સામાન્ય વર્ણન.

જાત, સ્વભાવ અને સુખાપ્ત આદિ સ્થિતિઓ, બાલ, યુવા, અને વૃદ્ધા આદિ અવસ્થાઓ, સીત્ત, પુષ્ટિ અને કુમાર અથવા કુમારી આદિરૂપો વિગેરેને પારસુ કરનાર મુખ, સ્પર્શ, પ્રાણ, રસવિદ્યા, ક્રોધ, શોક, કર્તા અને વિજ્ઞાનાત્માદિ, જેમ એક અજર, અમર, નિત્ય, શુદ્ધ, બુદ્ધ, અદેશ, અસેષ, અક્ષય, અરોધ્ય, અકલેષ અને અદાહ આદિ શુભ જ્ઞાતિ સ્વભાવ યુક્ત. સત્ય તત્ત્વ છે કે જેને આપણે “આપણો આત્મા” “My Self” “મારો આત્મા” “હું” “પોતે” “આ” “મન” અથવા પુરુષ, કહી બોલવામાં બીજે જેમ એક ચક્ષુરૂપ + મહાન શક્તિ આપણા શરીરથી જીવનની અંદર બિસાળ રહેલી છે કે જેની અંદર, વૃદ્ધતા યાત્રી આસપાસ યાત્રા પ્રણામીઓની આંકે કુદરતની અનેક દિવ્ય શક્તિઓ આમય કરી વિધિપૂર્વક રાસ યોગ્ય રહેલી છે.

નં. ૧૧. આત્મા, શરીર અને વિશ્વનો સંબંધ.

જેમ પુરુષ (અર્થાત શરીરથી પુરની અંદર રહેનાર હોવાથી-પુરુષ) અથવા આત્માના સુખ, ભોગ વૈકલ્ય, અને આનંદ માટે, આ સમગ્ર પ્રાકૃતિક કાચ તેમજ અદૃશ્ય વિશ્વની ચોળના ચોળવામાં આવેલી છે, જેમ વિજ્ઞાનાત્માના સંબોધનાથે, જ્ઞાનાર્થે સમગ્ર વિશ્વ વિવિધરૂપે પ્રકાશી રહ્યું છે. જેમ કર્તા કોણનાં જીવતાત્માઓના ભોગવિલાસોને માટે સમગ્ર વિશ્વના ભોગ્ય પદાર્થોને સત્ય સ્વરૂપે પ્રકાશ થઈ રહ્યો છે જેમ આત્માની અનેક શક્તિઓ, સામર્થ્યો અને જ્ઞાનાત્માઓના સંતોષને પ્રાપ્ત, વિવિધ ચોળના અને ક્રિયા-આત્મક સમગ્ર જગતની રચનારૂપ સુચિની સચોળતા જ્ઞાનયુક્તિ પૂર્વક કરવામાં આવેલી છે સમગ્ર રિશ્, શરીર, મસ્તક અને મન અથવા આત્માના, આ પ્રકારના ગતિ ધનિષ્ઠ અને સંબંધોને ચોળનાર-વિશ્વકર્મા, વિશ્વાત્મા, પરમ પુરુષ પુરુષોત્તમ પ્રભુ (Supreme Being) નો પણ ઉપરોક્ત બધા પદાર્થો સાથે વિશ્વવ્યાપક આનંદ, અને અલેષ સંબંધ બનાવવાથી જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે

એ પરમ પિતાની ઇચ્છાથીજ, આ ભોગ્ય વિષયોના આગરૂપ સમગ્ર વિશ્વની ચોળના થયેલી છે, તેનીજ ઇચ્છાને અનુસરી, શરીર, મસ્તક અને મન અથવા આત્માની અવગત અવગત સાધન સમ્પત્તિ અને શુભ જ્ઞાતિ સ્વભાવ યુક્ત, સી પુરુષોના યુગ્મો, આ વિશ્વના યથાવત્ ઉપભોગાર્થે પેદા કરવામાં આવેલા છે. તેનીજ હુકમથી પેદા કરવામાં આવેલા સી પુરુષોના શરીરચત્રો સાથે, પ્રભાવી વૃદ્ધિ કરનાર પ્રભાવોન્દ્રિયના અવયવોની ચોળના કરવામાં આવેલા છે કે જેના દ્વારા ઇશ્વરીય સૃષ્ટિમાં પ્રભાવનું પ્રણાલોની પરપણ, આ વિશ્વનો સર્વ રીતે ઉપભોગ કરવા માટે નિર્દોષ આશ્રય રહે છે. સર્વ પ્રાણી માનવી જાનનાઓને પેદા કરનાર મહા પ્રભુ વિશ્વકર્માની ઇચ્છાથી સમગ્ર જીવધારી પ્રાણીઓના મસ્તકમાં કમવાસનારૂપ માનવ-અવયવો અને તેના સંતોષને પ્રાપ્ત સાધનરૂપ સ્પૃહ જર્જરોન્દ્રિયના અવયવો પણ તેનાજ દ્વારા આજવાગ્ય આવેલા છે.

* एष हि दृष्ट स्पष्ट श्रोता घ्राता रसविता योद्रा कर्ता विज्ञानात्मा पुरुष.

(પ્રયોગનિષદ)

+ महर्षेर्भुवनस्य मध्ये, तपस्विनात् सलिलस्यपृष्ठे ।

तस्मिन् अवाप्ते य उ फे च देवाः वृक्षस्य स्कन्ध. परितः इय छायाः ॥ भवर्विद.

સી પ્રુષોનાં-પરસ્પરના સંબંધન, પરિચીલન, પસંદગી, પરસ્પરનું આકર્ષણ, લગ્ન સંબંધ, અને ત્યાર પછીના સંયુક્ત કાર્યપત્ર જીવનના બધા ધર્મોને અનુસરનાર રૂઝિઓની ધોળના એ-૪ પરમપિતા પરમાત્માદ્વારાજ મનુષ્યના મસ્તકમાં બદલ જ્ઞાનપુસ્તિ પૂરક કરવામાં આવેલ છે. આજ આપણે તેના બધા નિયમોનો, તેની સર્વ રચનામાં સૂચ્ય દષ્ટિથી અભ્યાસ કરી, અવલોકન કરી, તેના સત્ય અને અપિચળ નિયમો અને ધર્મો પ્રમાણે વર્તતાં રીખવા માટે બધાએલા છીએ. તે પછી આજ સ્વયં આપણા મુખ, સમવટ અને આનંદને ખાતરજ, કારણ તેવી રીતે વર્તવાથીજ આરોગ્ય, મુખ, શાન્તિ અને આનંદ મેળવી શકાય તેમ છે.

નં. ૧૨. મન અને મસ્તકના સંબંધરૂપ જીવન સારંગીનું જીવન સંગીત.

સર્વ માનસરૂઝિઓના વિવિધ વસ્તુઓરૂપ વારંવાર સંયુક્ત થયેલ, સ્વયં સારીરની સર્વ અંગ પ્રત્યંગરૂપ ખુદીઓથી રૂંધાયેલ, આપણા સારીર અને મસ્તકના પરસ્પરના અનેક સંબંધોરૂપ અનેક અર્થીઓથી-સારી રીતે મપીત થયેલ આપણું જીવન, એ એક દિવ્ય અને અનુપમ જીવનસારની છે. તેના પૃથક પૃથક તારો ક્યાં ક્યાં અને કેવી રીતે ગાવાયેલા છે, તે દ્વારા જીવનનાં મધુર મધુરા અને અવનતા લાભપાત્ર નીતિ, ક્યારે ક્યાં અને કેવી રીતે ગાઇ શકાય તેમ છે, તેમજ ખામીવાળા તારોને અને ખુદીઓને યથાએગ્ય રીતે તંગ કરી, તેઓનાં બધા અવાજો કુદારી, સર્વ અવશ્યોના તારોની એકતાનતા (Harmony) સંપાદન કરી, જીવનના મધુર આદાપો કેવી રીતે લલકારી શકાય તેમ છે, એ અને એવા બીજા અનેક રસપાત્ર જ્ઞાન, આ મસ્તક વિદ્યાના યથાર્થ જ્ઞાન દ્વારાજ યથાવત્ મેળવી શકાય તેમ છે. સહચારી અને હુશયારી, દુઃખ અને મેઢ, પાપી અને ધર્મોભા કુશિલ અને કુવીન, સ્વાર્થી અને પરમાર્થી, લગ્ન કે લોભી અને સાચા પ્રેમી આદિ અનેક જુદા કર્મસ્વભાવના સી પ્રુષોના અનેકવિધ ગુણગુણી પરીણ, આ વિદ્યાદ્વારા સદૃશગા થઈ શકે છે. આ વિદ્યાના જ્ઞાન દ્વારા મનુષ્ય જીવનમાં કોઈ અનોકિલ મહારસેજ આનંદ અનુભવાય છે. જીવન-રહસ્યગીતા અનેકવિધ વારોના યથાવત્ સંબંધો સંધાયા પછી, હૃદય-વીણા દ્વારા, અનુપમ અને દિવ્ય માન લલકારી, મનુષ્ય પોતે પોતાને તેમજ અન્ય પ્રાણીઓ પ્રાણીઓને પણ મુખ અને આનંદનો અનુભવ આપી શકે છે. વિશેષમાં આ મસ્તકવિદ્યા (Physiological Functions of the Brain) એ સારીર વિજ્ઞાનનો તે ખાસ વિષય છે. અને આપણા જીવન-રહસ્યના અનેક પ્રકારના પ્રયોગ સાથે તે યોગ્ય નિઠક સબંધ ધરાવે છે. બેટલેન નહીં પણ એ બન્ને વિષયોનું જ્ઞાન, મનુષ્ય સમાજના કાર્યપત્ર જીવનના સમગ્ર મુખી સંબંધોનો મૂળ પાયો છે. આથી આ વિષયનું જ્ઞાન ધુવાન તેમજ મુવગીઓએ સોથી પ્રથમ મેળવવાની ખાસ જરૂર છે.

આપણા દેશના ધરણેલા યુવાનો તેમજ મુવગીઓને તેમજ નવીન પશુપા ઉચ્ચતા યુઓને, આ વિષય સંબંધી કુકું પણ જરૂરી જ્ઞાન, યોગ્ય અવસ્થાએ મળે એ ઉદ્દેશથી આ “જીવન રહસ્ય” મંથન પ્રથમ બન્ને પ્રકારોમાં એ વિષયનેજ બનવી સરલતા અને સ્પષ્ટતાથી, બીજા રૂપે યોગી પ્રથમ ચર્ચાવામાં આવેલ છે. ખાસ કરી હવે સંબંધમાં બેઠાતાં પહેલા, અથવા બેઠાવા છત્તતા સી પ્રુષોને-પરસ્પરની સારીરિક ધોળતાનો નિશ્ચય કરવામાં-તેમજ માનસિક લોગજીઓ, બાવતાઓ અને ગુદ્ધિ આદિ સક્રિયોની નજીકાધિક મિલવણી વિશેરની પરીણ કરવા માટે, પરસ્પરના જુદા કર્મ રજાવ કે ચારિત્ર્ય આદિને, કુકું સમવમા યથાવત્ સમજવા માટે, વિવાદ માટે અન્યોઅન્યની પસંદગી, સવનન, પરિચીલન, અને પ્રેમપાનદ્વારા, યથાએગ્ય રીતે સંયુક્ત થવામાં, કાર્યપત્રધર્મ, સંલોગધર્મ, અપયોત્પાદન, અને સયુક્ત મદસ્થ જીવનમાં પ્રવેશ કરવા માટેના સંપૂર્ણ ધર્મોને યથાવત્ સમજવા માટેના સાધનો ગુણ જાડગમ્ય, આ જીવન પ્રથમના બન્ને પ્રકારો, યોગ્ય મદત્વનો સ્થાન ભજવે છે આથી આ બન્ને પ્રકારોના વિષયને યથાએગ્ય સમજવા પર લાયક વર્ગે પ્રવેશ ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. વળી હવે પછી આજવામાં અજવનાર પ્રકારોમાંના અનેક વિષયો, એક અથવા બીજી રીતે પ્રથમના આ બે પ્રકારોની અંદર ચર્ચવામાં આવેલા સારીરિક અવશ્યો તેમજ મસ્તકની અંદરના માનસિક અવશ્યો સાથે, એને પનિષ્ઠ સંબંધ સાથે છે કે, તે બધા પરસ્પરના સંબંધોને બાજબર સમજવા માટે, હવેજ જાણવે પ્રથમના બે પ્રકારોના વિષયોનું જ્ઞાન, વર્તન અવશ્ય છે. દૃષ્ટાંત વરીક:

જીવન પર પ્રેમના પ્રભાવ.

મનુષ્યનાં શારીરિક અને માનસિક સમગ્ર
જીવન પર તેનું સામ્રાજ્ય.

પ્રકરણ ત્રીજું.

All thoughts, all passions, all desires,
whatever stirs this mortal frame—
are minister of Love and feed
his sacred flame.

માત પ્રેમ, તાત પ્રેમ, પુત્ર પ્રેમ, પુત્રી પ્રેમ,
સ્વપત્નીના પ્રેમદેવ, પ્રેમનો આ પારવાર
પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ.

કવિ ન્હાનાલાલ.

By G. G. Mehta, Professional Phrenologist, Bombay.

ત્રેમનો પ્રથમ પરિચય અને પૃથક્કરણ.

પ્રજ્ઞનાથ મહાભાગાઃ પૂજાર્હાં ગૃહહીતયઃ ।

દ્વિયઃ શ્રિયઃ નેહેપુ ન વિશેષોડસ્તિ કચન ॥

મત્તુ.

“ પ્રજ્ઞાની અભિવૃદ્ધિ ” એ પરમાત્માની મહાન ઇચ્છા છે. એ ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવા માટે તે અનેક પ્રકારના બુદ્ધિયુક્ત સાધનોની યોજના કરે છે.

“ માનવ પ્રજ્ઞાની અભિવૃદ્ધિ ” યથાચિત્ત રીતે થાય એ કુદરતની સર્વોત્કૃષ્ટ ઇચ્છા છે. શ્રી તેમજ પુણ્યરૂપ હ્રસ્વ ભતિના આશય પૂર્ણ સરોર જન્મેનો યોજના તે મહદિચ્છાને યથાવત્ પૂર્ણ કરવા માટેનું કરવામાં આવેલ છે. ઉપરોક્ત હ્રસ્વ ભતિની અનેક પ્રકારની સાધનાની અંદર પણ અનેક પ્રકારની ને વિવિધતાએ સમાવેલી છે તેમ તેનું ભવિષ્ય, વ્યક્તિત્વ અથવા વિશેષત્વ દર્શાવનાર કુદરતનાં પ્રત્યક્ષ સાધનો છે.

શ્રી અને પુરૂષ હ્રસ્વની ભતિ જિન દોષા છતાં, પ્રત્યેકપાદનના એક સમાન કાર્ય માટે કુદરતે હ્રસ્વને આશયકારક રીતે સંજોગ કાર્ય માટે સંયુક્ત કરેલાં છે અને તે યોજના-ઉદ્દેશ કે અભિલાષને પુરી કરવા માટે હ્રસ્વ ભતિ (શ્રી તેમજ પુરૂષને) પેદા પેદાની પ્રાણિ-સ્વચ્ચાલ અથવા ભતિય યોગેને અત્યંત ધાય તેવાં પ્રત્યેકપાદનના અવયવો અર્પેલાં છે. તે તે અવયવો પુરોગી અંદર પ્રત્યક્ષ-અનનેન્દ્રિય સિદ્ધિ ક્રિયા આદિ નામોથી સામાન્ય રીતે ઓળખાય છે. જ્યારે શ્રી ભતિના તેવાજ અવયવોને અર્હેન્દ્રિય, જનનેન્દ્રિય કે યોગી અથવા ભગ આદિ નામોથી સામાન્ય રીતે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રેમપુતિ—સામોજયતિ—પ્રેમ પ્યાર આદિ સખોદ્દાસ બ્યજ થતા જતવો-વસિઓ કે વાસનાઓ ઉપરોક્ત અવયવોને પ્રગટિમાં મુકનાર, ગતિ આપનાર, ઉદ્ધારનાર કે પ્રજનન ક્રિયાની અંદર ઉદ્દેશપૂર્વક યોજનાર મુખ્ય સાધન છે.

ઉપરોક્ત સામવાસનાને કે તે વસિના લાવને, મહન મનમ માર-મુમુક્ષુમ, પુણ્યમના, મનમ-આત્મ-ભૂ-મનોમ-મુમુક્ષુ-મનોમ સામદેવ આદિ અનેક સાર્થક સામોદ્દાસ સાદિત્વ સેવમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે.

આ મહનરૂપ મહાદેવ—સામદેવ, પોતાના દરેક બાળ યુવાવસ્થાના પ્રારંભથી જિન જિન અવસ્થામાં જિન જિન સ્વરૂપે દેખાડે છે. એવા પ્રજાન પ્રવાપથી સમગ્ર જગત વિશ્વ એક સરખી રીતે પરિચીત છે. તેનું અદ્ભુત સામર્થ્ય અને સામાન્ય સમગ્ર વિશ્વમાં અનેકરૂપે પ્રગટિ રહેલ છે.

પ્રત્યેકપાદન—અર્પાન્ પ્રેમથી પ્રભને આર્હપૂર્વક પેદા કરવી એ તેની સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓના રાસરૂપ પૂર્ણ અતિરેક છતાં મહાત્મ્યુકત અને મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

પ્રત્યેકપાદક અવયવો—અને શ્રી તેમજ પુણ્યની અંદરની સમગ્ર પ્રજનન શક્તિ અને તેના કાર્યમાં મદદ આપનાર અન્ય સમગ્ર અવયવોને પ્રગટિમાં મુકનાર, આ મનસિજ અર્પાત મનમાંથી પેદા થનાર માનસિક શક્તિ એક મહાન અભિલાષી ક્રિયા દેવ છે.

ઉપધારી પ્રાણી મારનાં અરિષ્ટો-માંસ પેશીઓ, સ્નાયુ સંયુક્ત-આ-તરણ-ઉદ્ધાર-પરત હ્રસ્વ-દોષ, શિશીસરસ્ય અવયવો-પ્રજનનેન્દ્રિયના અવયવો, એમાં મર્મકલ્પ-યોગી, વિશ્વકલ્પ-નિષ્ઠ, ભગ, અંદોગ

જીવન પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

एकं वस्तु दिष्टा कर्तुं बहवः सन्ति यन्मित्र ।
धन्यो स मार एवैकं द्वयोरेक्यं करोति य ॥

આઈ શ્રી તેમજ પુરુષના સમગ્ર અવધાનો સમાવેશ થાય છે. તેઓ અને સમગ્ર જ્ઞાનેન્દ્રિયના સમૂહાપ આંખ-
નાક-જાન-હૃદય અને મગ્નક આદિ સમગ્ર અવધાનો અને તેના મનોબાનો તથા સિધ્ધિઓ હૃદયમાં સમગ્ર
આત્મમનો-દક્ષિણે, જનિએ તેમજ લાગુઓ પર થતું નેનો અર્થાત્ આ પ્રેમભાવનો એક સરખો પ્રભાવ છે.
આમ દેવાઓના આ પ્રેમ જનિ દ્વારા પેદા થયેલી પ્રભાવા કપડોન સમગ્ર શારિરીક તેમજ માનસિક અવધાનોનો
સમૂહાપ થવાનું દક્ષિણેનર થાય છે. એ તેમ ન ત્યં દોષ તેા દરેક સંતાનની અંદર જનનનીનીનાં બધા અવ-
ધાનો અને બાળોનાં સારીસે યથાતથ પ્રકટ થવાનો સંભવળ કથનો રહે છે આટલા વાસ્તેના પ્રેમભાવને મનોમૂ-
આમમ્મ: મનોમ આદિ શબ્દો દ્વારા જોવાવાત્તામાં આવે છે એ વાત યથાર્થ છે, સાર્થક છે-આપૂર્ણ છે.

શ્રી અને પુરુષ-ગુણ વર્ણના સમગ્ર શારિરીક-માનસિક અને આધ્યાત્મિક સર્વ બાબોપર પ્રેમનું
સામાન્ય વર્તે છે અને એના બાબો પૂર્ણપણે પ્રવર્તે રહેલા દોષ તેવીજ દશામાં એ સંતાનનો મર્માધાન સંસ્કાર
થાય છે તેની અંદાજ ઉપનિષદમાં દસા પ્રમાણે.

કેદાદદામ્ સંમયન્તિ હૃદયાદધિજાયસે આત્મા ધૈ પૂણનામાસિ સંજીવ શરદઃ શતમ્ ॥
આદિ વિશુદ્ધિબાનો યથાવત્ થરીવાર્થ થાય છે.

પ્રેમાકર્ષણ અને એકતાનતા.

પ્રત્યેકપાદન ક્રિયા સમયે આ પ્રેમભાવને વશ જાન નનક નનની વાં સી પુરુષ એ ને મનોભાવ-વૃત્તિ
ધર્મ છે આશાર વિચાર અથવા મંદસ્થ આદિ અવસ્થાનું સેવન કરે છે, તે તે બાપ તકુપેજ તેઓના સંયોગ
ધર્મને આધીન થઈ મર્માધાન દ્વારા પેદા થયાર પ્રભામાં પણ સ્પષ્ટરૂપે બ્વજા થાય છે. આ આપણે પ્રત્યક્ષ
અનુભવથી સારી રીતે જાણીએ છીએ. બુદ્ધિ-બળ-વીર-સાદસ-ધૈર-સોય-સમા-લવા-મેત્રી-હસ્યા-આશૈવ્ય, આદિ
સર્વ બાબો અને રથીતિઓ વિષેને એ ને કંઈ જાણીની અંદર જોવામાં આવે છે તે બધાનો આધાર, જનન-
જનનીની સંયોગ સમયની સ્થિતિ-પ્રેમભાવ-અને માનસિક અવસ્થા ઉપર મેટિ થાયે અવધાની રહે છે. ઉત્પન્ન
ધર્મેક પ્રભ-તેને જનમ આગનાર જનનજનનીના-મર્મ પાત્રનું દરેકી વખતના સર્વ બાબોની સંપૂર્ણ ખાત્રી આપે
છે. દરેક પ્રભવની સારી તેમજ ખાત્રી અવસ્થાના સુરેપર મર્મરૂપ-જાળક ઉપર થાયા વિના રહેતા નથી. શ્રી
અને પુરુષનું-પ્રેમભાવના-મળન પ્રમાણને પરિણામે એકન થતું, એકન થતું કે સંયોગ થયો અથવા સર્વ શુદ્ધ
રીતે એકતાનતા થવી, એ પ્રત્યેકપાદન ક્રિયામાં ગુપ્ત અર્થવતું છે. આ ક્રિયાને આપણે સામાન્ય ભાષામાં મેયુન-એ
સંયોગ કહીએ છીએ. અને તેવી એકતાનતા કે સહુદયનની દશાને પ્રવર્તવાનાર કે ઉત્પન્ન કરનાર પ્રેમભાવ કે
હામવૃત્તિ એક એક વિષયકર્તાનું દેશથી મળળ શક્ત છે સી અને પુરુષ ઉભય, સ્વરૂપે મિલ્ન દોવા છતાં
પ્રેમનાં મળળ આદર્શણી ઉભયનું શારિરીક મંડેલન, સંયોગ, આસ્થેયલ, પરસ્પરનું પ્રેમાસિંગન, સુંબન તેમજ
પ્રત્યેક અવધાની પ્રત્યેક અવધાન સાથે થતી યોજના-ગુણ સામે ગુણ-નાસિકા સાથે નાસિકા, એક સાથે બોધ
અને હૃદય સાથે હૃદય અને તેજ પ્રકારે અન્વાન્ય અવધાનોની થતું થતી સંયોજના, તદુપરાંત, વેરાભાવ અને
વર્તનમાં કે આશાર-વિચાર-જનિ લાગણી અને પરસ્પરના વિચારો-ભાવનાઓ અને સંદેહો આદિની પણ
એકવદા આદિ બાબો અને રથીતિઓ, એજ દર્શાવે છે કે મેયુન અથવા સંયોગ એ હામવૃત્તિ દ્વારા મર્મવાવગ્રમાં
આવતી એક સોશી અદ્ભૂત, અઘોરિક અને મદામળળ કિચ મનોદશા છે કે એના પ્રભાવથી કુદરત મિલ્ન મિલ્ન
શુદ્ધકર્મ રતનાવનાળી બ્યક્તિને પણ પ્રેમના મળળ પાસથી એકન ક્ષી, પ્રજનન ક્રિયાના મદાન માથે માટે એક

૨ પ્રમાણે શિલ્પ શિલ્પ પ્રદર્શની એ માત્રોએ, જાનાર વખાળા વગર એક જ ઠરાવી.
એકસરતાને પ્રાપ્ત ન થતાં એકત્વન પામતાં એક બીજાથી તદ્દન અલગ મળવા વગર તરી રહે છે, તેમ
પ્રમાણે પૂર્ણ રોડ અથવા પ્રેમ ભાર રહિત દમ્પતીથી પેદા થયેલ પ્રેમમાં પણ સ્વભાવ અને ચારિત્ર્ય
આદિની વિચિત્રતા એવામાં આવે છે. એક વર્ષ પશુચરિત્રોનું પ્રાગલ્ભ્ય-પુરુષમાં હોય, અને સ્ત્રીમાં તેવા માવો.
તદન મંદ હોય, તો તેવા સંયોગથી પેદા થનાર બાળકમાં પણ તેવાજ ભાવો મિશ્રરૂપે એવામાં આવે છે. આવી
રીતે પેદા થયેલ સંતતિ તદ્દન અપૂર્ણ, સામ્યવાસ્થાદીન, હામ્યત્વસ્થાવ હીન, નિરોદ્ધ, આચાર વિચારની વિરૂધ્ધ,
ભાવનાવાળી અને વિચિત્ર સ્વભાવનાજ એવામાં આવે છે. ગુણુ કર્મ સ્વભાવમાં ઉપર પ્રમાણે વિચિત્રતા હોવા
ઉપરાંત, સરીર સંપત્તિમાં પણ તેવાજ પ્રદર્શનો વિચિત્રતાવાળી જન્મે છે. પછુ ન્હાં પાસપાસે પૂર્ણ પ્રેમભાવ
વધા વિરૂધ્ધ હામ્યત્વ ધર્મની પ્રબળ જનવીથી સમ્પાન ગુણુ કર્મચીત્તવાળાં સ્ત્રી પુરુષ, સંયુક્ત ધર્મતાં હોય ત્યાં-
પેદા થનાર પ્રેમ, માતૃપિતાઓથી પણ ઉત્તરોત્તર અધિક ઉત્કૃષ્ટ ગુણવાળી જન્મ પામે છે.

ડૉ. એ. એસ. ફાઉન્ટર પોતાના નવ 'ક્રિયતા જીવનશાસ્ત્ર' માં એક સ્થળે
 આવા એક પ્રસંગનું વર્ણન આપતા જણાવે છે કે "એક વખતે એક સાધારણ સ્થિતિનાં દેખાતાં ત્રી પુરુષો
 યુગલ પોતાના બાળકને લઈ મારી પાસે આવ્યું. મને જોતાં જ રાંધેલું એક આવા સાધારણ સ્થિતિનાં માતૃપિતા
 દેશી ગળા હાથ બાળકને જમ થયે તે સંજોગે મારી સીને પણ આ બાલકને જમ અત્યંત મોડે પેરા થયો.
 અને પરિણામે અમે તે દમ્પતીના સ્નેહભાવ સંબંધી જુઓ કરવાની શરૂઆત કરી. યુગતાં જણાવે છે તેઓ બન્ને
 પ્રથમથી જ સ્નેહની ખતમ જાવન મળીથી સુખી થયેલા છે. અને તેઓ વચ્ચે આજ દિવસ સુધીમાં કદી પણ
 કંઈ કે કોઈ વાચક કે હાજરીની સિલિલતા થવાને વખત હતી પણ આજે નથી તેઓ વચ્ચે પૂર્ણ પ્રેમભાવ અને
 હામિય સ્નેહની પવિત્ર લાગણી પૂર્ણ, પહેલે કહેવા મળતી રહેવ છે તેઓના સ્વભાવમાં પણ પરસ્પરનું 'પૂર્ણ'
 સામ્ય જાણાઈ રહેલું છે અને એ બધી સ્થિતિ અને વાતેનુજ આ સત્તા એક દેવી પુષ્પ છે " આ જતાત
 સંસારી અમારા મનને એ સ્થલ યહુ છે કે "હો અને પુરુષના પરસ્પરના સ્નેહભાવ અને હામિય દલિતા
 ભાવને પ્રવક્તા કરવાનાર કોઈપણ પ્રવક્તા પ્રગણ્ય હોય તો તેમણે અપત્ય છે. પેલા વ્યેલ જાણકે જમ પ્રેમની
 કલ્પક દશાને દર્શાવે છે, તેમ પ્રમાણે પરસ્પરના પ્રેમભાવની અસંતુષ્ટ કે વિરૂદ્ધ હાલતનું પણ તેમજ સ્વસ્થ દર્શન
 આપે છે. હાજર જણાવે ત્રી પુરુષ બન્નેના શુભ કર્મ સ્વભાવનું નિશાળુ યથાવત્ થયેલું હોય નથી ત્યારે તેવા
 અસ્પૃશ્ય નિશાળથી પેલા વ્યેલ પ્રભા પણ તેવી જ અપૂર્ણ ભાવનાઓ વાળી જ નહીં પામે છે. મેટીકાર આવી
 પ્રભામાં ખાસ જણાવે પુલાવે-કે પુરુષના શુભ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે તેવી પ્રભા સ્વભાવે કોઈ, આમલી, કોઈ,
 આપણું, સત્તાને ખાસ યાદગર, આદિ. પુલાવેના અતિયોગવાળી જ નહીં છે પણ જણાવે માત્ર ત્રી વર્ગનાં જ
 શુભે પ્રમાણપત્રે કલેવે દેવ તો તેવી પ્રભા—નમ્રતા, વિનય, વિશેષ, પાત્રિકે અહીં, પ્રેમ, દયા, કલ્પ,
 નિશાળપણ આદિ નમ્ર ભાવેના પ્રબળપણે જોવામાં આવે છે પણ કલ્પક, પેયે સૌભા, સાદસ, અદ્વૈતા આદિ
 પુરુષ ભાવોની ખામી રહી જાય છે. પણ એ ત્રી અને પુરુષ બન્નેના ભાવોનું પૂર્ણ પ્રેમભાવને પ્રત્યે એ
 યથાવત્ નિશાળ યહુ હોય, તો તેથી પેલા વધારે પ્રભા મેળાવે પ્રવક્તા નુનતા કે સુતી રહેવા થ મતી નથી.
 સંપૂર્ણ પ્રેમભાવની પ્રેમશ્યા પાળી, હાથ સંબંધમાં જોડાયા પછી, વિરૂદ્ધ હામિય સર્જની ભાવના દાખ, કલ્પક
 પ્રકારની પ્રભા દર્શી એ કુદરતે મહાન અને સૌથી યુગ્મ કહેવા છે અને આ દેશી રી યથાવત્ પુર્ણ કરવા
 માટે પ્રેમભાવ-પ્રબળ સ્નેહવૃત્તિ, એજ કુદરતનું સૌથી પ્રબળ શસ્ત્ર છે. આ પ્રેમભાવ સરીર-મર્મ
 અને મનના સર્વ ભાવોને મક્કર કરવાના રુગમ સાધનો યુગ્મ-આણુ નનુભાવો અને પ્રવારે કલ્પ-
 માનસ સંવચ્ચ મસ્ત તેમજ સરીર સંવચ્ચ જન્ય આજનાર યુગ્મ સાધન છે સરીરના બહાનુદા અવયવોને જોમ
 તે જન્ય આપનાર છે, તેમ પ્રમાણે મરનાની અદના માનસિક ભાવો, રૂતિઓ અને હાજરીઓ તથા રૂતિઓ
 વિશેષનાં અવયવોને પણ નુનભાવિક પ્રમાણમાં તેમજ પ્રબળ અથવા નિર્બળ હાલતમાં જન્ય આપનાર પણ
 એજ પ્રેમ વિદ્યુત્પન્ન છે. મનુષ્યની આત્મરક્ષક રૂતિઓ અને તેના અવયવો તથા કામો, તેની સર્વ
 સામાનિક લાગણીઓ અને તેના સાધનો, તથા મનની અદના માનસિક અવયવો, તેની કલ્પક રૂતિઓ અને
 તેનાં સમય ભાવો, તેની રાંધણી માનવ્ય પદાર્થ સંપત્તિઓ અને તેમાં સમય મેં અથવા વેચવાની ભાવો,

ઉદ્દેશથી ઐક્ય સ્વરૂપે સ્થિત કરી પ્રતોષાદન ક્રિયારૂપ આધર્મપૂર્ણ હાર્થ કરવા માટે થાય છે. મન, વાણી અને ક્રિયાની સમગ્ર પ્રવૃત્તિની આવી એકતાનતાને યોગનાર કે જન્મ આપનાર વિચારમાં એવી એકપક્ષ ગમ્ય વૃત્તિ નથી કે જેની દુષ્કર્તા આ પ્રમદેવ પ્રેરીત પ્રેમભાવના અદ્ભુત હાર્થ સાથે ચક્રિયીત પ્રમાણમાં પણ થઈ શકે. ■ જ્યોત્ પ્રેમભાવના અલૌકિક સામર્થ્યોગ પ્રતાપ છે. પ્રેમી ગુણવત્તું હાલવું-માલવું-માલવું, નાચવું, પહેરવું, ઓઢવું, ઓઢવું આદિ સર્વ કામો અને ક્રિયાઓનાં દુરમ થવી સંપૂર્ણ સામ્યતાનું દર્શન પણ, પ્રેમભાવના મળળ પ્રતાપ નેત્ર સુચવે છે. સહૃદયતાનોજ એ બધી પ્રતાપ છે. અગ્નિ-ગ્નના સ્નેહના પ્રળ સુતથી બધાએજ દંપતીની પરસ્પરની અતિ પણ એટલી બધી નિયમબદ્ધ, હાલવું અને સરળા યજ્ઞવાણી હોય ■ કે તેઓની અતિ તેઓના હૃદયની અન્તરગત સ્થિતિને વચર બોલે સ્વદેહ કરે છે નહિ કેમ એક આત્મા કલ્યાણના શરિરમાંથી એક જ રૂપે સર્વ અતિના સંચાર કરી ન શકે હોય ? એમ બનને પ્રેમીયુગલના કામો જોવામાં આવે છે. જિન જિન પાનની અંદર ભરેલ રંગીન જળ એકત્ર કરવાથી, એવી રીતે બંને જળ અને તેના રંગ એકત્ર થઈ એક સમાન રૂપ-રંગ અને ધર્મને પ્રાપ્ત કરી, સંપૂર્ણ એકતાને પામે છે. તેજ પ્રમાણે પ્રેમના પ્રળ પ્રવાહથી ને સ્ત્રી અને પુરુષ ॥ હૃદયયુગલો (માનસિક અને શારિરિક) ' સમાપો હૃદયાનિ યઃ ' એ વૈદિક ઉદ્ધાત પ્રમાણે જ્યારે એક ધ્યાન એક મન અને એક વાણી અને વિચારની અવસ્થાને પ્રેમવશ થઈ પામે છે, ધારણ કરે છે, ત્યારે આવા સ્ત્રી પુરુષો હથેલાં સાથે રહેવા માને છે. વિશેષ કરી પણ સદન કરી સત્તા નથી. વિશેષ થતા નહિ કેમ તેઓના હૃદય વિશ્વાગ્નિથી જન્મ થઈ બિદ્યું થતા હોય નહિ એવું જણાય છે. પણ પુનઃ પ્રેમણ થતા હૃદયમાં આનંદોત્થવ રૂપ વર્ષા પ્રવર્તે રહે છે. કારણપણાત પ્રેમીઓ વમે તેરહા ફર થયા હોય છતા પણ પ્રેમની પ્રળ દોરીથી એઓ સદ્ગત થયેલા હોય છે, તેઓ આસ્પદસ એક બીજની સમીપગત છે એમ મનાવવા કે માની રોવા પ્રેમણ છે. હૃદયો માલના અનુરૂપી ફર થયેલા સ્નેહીઓના હૃદય પણ એક બીજના સુખદુઃખમાં ભાગ લઈ સમાન ભાવને અનુભવી શકે છે. સંપૂર્ણ અને એક રસ પ્રેમના કિંબ પ્રમાણવત્ એ એક કિંબ પરિણામ છે.

ઉપર દર્શાવેલ પ્રેમના પરિણામોસાર, એ સ્ત્રી પુરુષોના મન, વાણી આત્મા અને તેની બધી જિભ શરિરોમાં જ્યારે સંપૂર્ણપણે એકતાને પામેલ હોય છે અને દરેક વૃત્તિ, કામજી કે શક્તિ જ્યારે તેવા પ્રળ પ્રેમ ભાવની અસરથી સંપૂર્ણપણે અને વચાગમ્ય રીતે પ્રેમણ હોય છે, તેથીજ સ્થિતિમાં જન્મી સ્થિત થયેલ સંતાન વા મન, જનક જનનીની સમગ્ર કાનૂષ ભાવનાઓથી હૃદય-સમાન ગુણ હર્મશીલવાળી તથા જનક જનનીના સર્વ કામોને યથાવત પ્રદર્શિત કરનાર સ્ત્રી અને ધર્મીથી સંયુક્ત થઈને જન્મે છે આવા પ્રેમ ભાવથી સંયુક્ત થયેલા સ્ત્રી પુરુષોનાં જન્મ સંબંધો અને તેરહા પ્રેમથી વાચાણે પ્રેમણાને અને પ્રગતિમાં મુકાયેલ સર્વ પ્રજનન અવધેના, પ્રમદેવના કિંબ પ્રજાને વડ ચર્તિ-પ્રજનન કાર્યની મદદન પ્રવૃત્તિમાં જ્યારે થોભાય છે ત્યારે હૃદયના મદદન ઉદ્દેશને પૂર્ણ કરવા સમર્થ થાય છે. પ્રતોષાદન ક્રિયારૂપ પ્રેમનું કેરું પ્રળ સામાન્ય છે તે ઉપરાંત વિવેચનથી કેટલેક અંશે સ્પષ્ટ થશે સહૃદયતા અને સંપૂર્ણ એકતા-એ પ્રતોષાદન માટે મુખ્ય અવધેની હતા છે. હૃદયની એકતા અને પ્રળ પ્રેમભાવનાથી પોતાની સત્તી પેદા કરેથી હોય છે. તેઓની સદગી સમાન ગુણ હર્મ શીલકે માતાપિતા સદૃશ નહિ કિંવુ તે જન્મેલા હતા પણ હંધ જીવોમાં વિરોધતા ધરાવનારી અક્રિયાદિ તથા આહર્ષ અને પ્રિયાર તથા નેચનદેહાવક હોય છે, અને તેનું કારણ પ્રતોષાદનક્રિયા સમયે ઉત્થ થઈ પુરુષના હૃદયની સંપૂર્ણ એકતાનતા એ પરિણામ છે પણ જ્યાં સ્ત્રી અને પુરુષના આચાર, વિચાર અને મનોભાવ વગેરે વર્તન આદિ જિન જિન પ્રકારના એક બીજની તરફ વિરુદ્ધ, અપૂર્ણ અને હૃદયના એકતા વચરનાં હોય છે, ત્યાં ત્યાં પ્રેમભાવની પણ તેરહા અંશે જામી હોય છે અને તેને પ્રતાપે સંચાલ ધર્મમાં ન્યૂનતા કે જામી રૂપ જણાય છે. પરિણામે કારણ થયેલ પ્રજા પત્ની તે તે પ્રકારની ન્યૂનતા-ભેદ, પેશિય અને વિશ્વાદ આદિ કારોનાથી સ્વદેહ અવધેકવામાં આવે છે એટલું જ નહિ પણ સંજોગ ધર્મ માટે સંયુક્ત થનાર સ્ત્રી પુરુષોના ગુણ સુખાવ હતાં પણ અનેક ગુણ ઉતરથી નિવડે છે આરણ વાસ્તેજ મનુષ્યદાશને મનુષ્યુત્થામ કહ્યું છે.

ત્રતપૈઃ ક્ષિપિયાદૈસ્તમામ્ભવતિ પ્રજા ।

મનુસ્મૃતિ ।

એ પ્રમાણે શિલ્પ શિલ્પ પ્રવરની એ માતૃભા, જાગૃત તપાસના વગર મિલકત કરવાથી એકસદાને માત્ર ન થતાં, એકત્વન પામતા એક જીવથી તદ્દન અલગ મળ્યા વગર તરી રહે છે, તેજ પ્રમાણે પૂર્ણ રોહ અથવા પ્રેમ જાગરુદિત દમ્પતીથી પેદા થયેલ પ્રવરનાં પશુ સ્વભાવ અને આદિય આદિની વિચિત્રતા એવામાં આવે છે. એક તરફ પશુવૃત્તિઓનું પ્રાણત્વ-પુરુષમાં હોય, અને સ્ત્રીમાં તેવા જાગે તદ્દન મંદ હોય, તો તેવા સંયોગથી પેદા થનાર બાળકમાં પણ તેવાજ જાગે મિશ્રરૂપે એવામાં આવે છે. આવી રીતે પેદા થયેલ સંતતિ તદ્દન અપૂર્ણ, સામ્યવસ્થાહીન, સામ્યત્વજ્ઞાન હીન, નિરોહ, આચાર વિચારની વિરૂધ્ધ, ભાવનાવાળી અને વિચિત્ર સ્વભાવનાં જોવામાં આવે છે. ગુણ કર્મ સ્વભાવમાં ઉપર પ્રમાણે વિચિત્રતા હોવા ઉપરાંત, શરીર સંપત્તિમાં પણ તેવાજ પ્રવરની વિચિત્રતાવાળી જન્મે છે. પશુ જ્યાં પરસ્પરને પૂર્ણ પ્રેમભાવ વધા વિશ્વક દામ્પત્ય ધર્મની પ્રબળ સ્ત્રીથી સમગ્ર ગુણ કર્મરસીલતાનાં સ્ત્રી પુરુષો, સંયુક્ત થયેલાં હોય ત્યાં પેદા થનાર પ્રવર, માતૃપિતાઓથી પણ ઉત્તરોત્તર અધિક ઉત્કૃષ્ટ ગુણવાળી જન્મ પામે છે.

ડૉ. જો. જોસ. ફાઉલર પોતાના ગ્રન્થ "Social or Creative Science" માં એક સ્થળે આવા એક પ્રસંગનું વર્ણન આપતાં જણાવે છે કે "એક વખતે એક સાધારણ સ્થિતિનાં દેખાતાં સ્ત્રી પુરુષનું યુગલ પોતાના બાળકને કદાચારી પાસે આપ્યું. અને એમાંથી એક દેખાતાં સાધારણ સ્થિતિના માતૃપિતા દ્વારા આવા ઉત્તમ બાળકને જન્મ થવા કેમ સંભવે? શરીર સ્ત્રીને પણ આ બાળક એક અત્યંત મોહ પેદા થયો. અને પરિણામે અને તે દમ્પતીના સ્નેહભાવ સંબંધી પુરુષ કરવાની સારવાત કરી. પુણ્યનાં જણાવુ કે તેઓ બન્ને પ્રેમથીજ સ્નેહની પામ જાગૃત પ્રતીતી સહુકત થયેલા છે; અને તેઓ વચ્ચે આજ રિવસ સુધીમાં કરી પણ કદુ કે કોર વાઘ કે કાગળીની સિવિલતા થવાનો વખત કરી પણ આવ્યો નથી તેઓ વચ્ચે પૂર્ણ પ્રેમભાવ અને દામ્પત્ય સ્નેહની પવિત્ર કાગળી પૂર્ણ, જ્યે હમેશા પ્રવર્તે રહેવ છે તેઓના સ્વભાવમાં પણ પરસ્પરનું પૂર્ણ સામ્ય જળવાઈ રહેલું છે અને એ બંધી સ્થિતિ અને જાગૃતજ આ સત્તાન એક દેવી પુત્ર છે " આ જુદાંત સાક્ષી અમારા મનને એ સ્પષ્ટ થયું છે કે "સ્ત્રી અને પુરુષના પરસ્પરના સ્નેહભાવ અને દામ્પત્ય જ્ઞાનના જાગૃત પ્રત્યક્ષ કરાવનાર કોઈપણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય તો તેઓનું અવતરણ છે. પેદા થયેલ બાળક, જેમ પ્રેમની ઉત્કૃષ્ટ દશાને દર્શાવે છે, તેજ પ્રમાણે પરસ્પરના પ્રેમભાવની અસંતુષ્ટ કે વિરૂદ્ધ હાલતનું પણ તેટલું જ સ્પષ્ટ દર્શન આપે છે. કાણ જ્યાં સ્ત્રી પુરુષ બન્નેના ગુણ કર્મ સ્વભાવનું નિમિત્ત થયાવતુ થયેલું હોય નથી ત્યારે તેવા અસંપૂર્ણ નિમિત્તથી પેદા થયેલ પ્રવર પણ તેવીજ અપૂર્ણ ભાવનાઓ વાળીજ જન્મ પામે છે. કેટલીકવાર આવી પ્રવરનાં ખાસ જ્યાં પુરુષોનાં કે પુરુષનાં ગુણો વધારે પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે તેવી પ્રવર સ્વભાવે કોર, આમળી, હઠી, આપણ, સત્તાને ખાસ આદરનાર, આદિ. પુરુષોના અવિચોગવાળી જન્મે છે. પણ જ્યાં પ્રેમ સ્ત્રી તરફનાં જ શુભે પ્રાધાન્યપણે જતરેવા દેવ તો તેવી પ્રવરના—નવર, નિત્ય, વિવેક, પારિત્ય, પ્રેમ, કથા, કલ્યા, બિઝપણું આદિ નજ આવેજ પ્રબળપણે એવામાં આવે છે. પણ ઉત્કૃષ્ટ, ધેમે સોચ, સાદચ, અદર્તા આદિ પુરુષ જાગૃતીનાં ખામી રહી જાય છે પણ જો સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના જાગૃત જન્મે પ્રેમભાવને પ્રત્યક્ષ થયાવતુ નિમિત્ત થયું હોય, તો તેથી પેદા થનાર પ્રવરના કોઈપણ પ્રવરની ન્યૂનતા કે કંઈ રહેવા પામતી નથી. સંપૂર્ણ પ્રેમભાવથી પ્રેમના પાળી, લગ્ન સંબંધમાં એકાકી પાળી, વિશ્વક દામ્પત્ય ધર્મની ભાવના કાગ, ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની પ્રવર પેદા કરવી એ ઉત્તરોત્તર મહાન અને સોચી મુશ્કેલ વહે છે અને આ રહેલી થયાવતુ પુરુષ કરવા મારે પ્રેમભાવ-પ્રમથ સ્નેહવૃત્તિ, એજ કુદરતનું જોઈથી પ્રબળ સન્ન છે. આ પ્રેમભાવ શરીર-મ જ અને મનના સર્વ જાગૃતને મદદ કરનારા રમ્ય સાધનો ગુણ-પ્રાણ તન્તુઓના અને- પ્રવરો દુઃક-ખાનસ થઈજ મરતક તેમજ સદીર થઈને જન્મ આપનાર મુખ્ય સાધન છે: શરીરના જુદાજુદા અંગોને જેમ તે જન્મ આપનાર છે, તેજ પ્રમાણે મરતકની અદલા માનસિક જાગૃત, જ્ઞાન અને કાગળીઓ તથા સંતિમિત વિગેરના અવયવોને પણ ન્યાયિક પ્રમાણમાં તેમજ પ્રબળ અથવા નિર્બળ હાલતમાં જન્મ આપનાર પણ એજ પ્રેમ વિરૂદ્ધ-પ્રવર છે. મનુષ્યની "આત્મરસિક જ્ઞાન અને તેના અવયવો તથા સાધનો, તેની સર્વ સામાયિક કાગળીઓ અને તેનાં સાધનો, તથા પ્રજાની અંદરના માનસિક અવયવો, તેની ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન અને તેનાં સમય જાગૃત, તેની આંદરની પ્રાણિક થયાવક સંપત્તિ અને તેનાં સમય થઈ અથવા મેગયુત જાગૃત,

તેની નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ અને તે દ્વારા થતા આચાર વિચાર અને ચારિત્ર્ય આદિના અનેક ફેરફારો, તથા તેની અવલોકન સંહિતઓ, શુદ્ધિસંમિતિઓ, સાહિત્ય સર્જનો આદિના સમગ્ર કાર્યો અને પ્રદેશો ઉપર મનુષ્યની આ પ્રેમ વિદ્યુતનો પ્રજ્વળ પ્રભાવ છે. દુઃશામા મનુષ્યના સ્વૂપ તેમજ સૂક્ષ્મ જીવનના સાધનોરૂપ સમગ્ર પ્રદેશોને પેદા કરવા, એ જન્મ તેજુ સર્વ છે, તે પ્રમાણે એ સર્વ જીવોને પોથી સુસંસ્કૃત રાખી સંપૂર્ણ કરવા એ પણ એજ વૃત્તિનું મુખ્ય સર્વ છે. આમ હોવાથી મનુષ્યના સમગ્ર જીવનપર આ પ્રેમભાવનો બીજો કોઈપણ વૃત્તિ કરતા અત્યંત પ્રભાવ પડે છે.

“જીવન સંદેશ” નામના આ ગ્રંથનો આ ત્રીજો પ્રકલ્પગા, મનુષ્યની પ્રત્યેક રાત્રિ-શાગળી અથવા વૃત્તિ ઉપર આ પ્રેમ ભાવના પ્રજ્વળ મહા અથવા સામાન્ય વેગથી કેવા કેવા પ્રકારની છંદ્ર અથવા અનિષ્ઠ અસરો થાય છે અને તેના પ્રભાવથી લાગણીઓ, વૃત્તિઓ, સંસ્કૃતિઓ અને ભાવનાઓ વિગેરેના ન્યૂનાધિક અનેક ફેરફારોને લીધે મનુષ્યનું જીવન, ચારિત્ર્ય કે વર્તન કેવા કેવા પ્રકારનું બને છે, તેનું દુઃશામા દિગ્દર્શન કરાવવું એ આ ત્રીજા પ્રકલ્પનો મુખ્ય હેતુ છે. જેથી હવે પછીના પૃષ્ઠોમાં તે વિષયનું દુઃશામા કથનકાર વર્ણન આપવામાં આવશે. ખાસ કરી અભાંગના અને પ્રકરણોમાં વર્ણનવામાં આવેલ, અન્યની અદરતા માનસિક અવધાનોના ફેરફાર સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખી, આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવાનું વધારે અવગુણ પડે તેમ હોવાથી આ પ્રકરણનું બધું વર્ણન એ પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે. મનુષ્યના મનની સર્વ વૃત્તિઓમાં આત્મસૂક્ષ્મ વૃત્તિઓનો સંપૂર્ણ સર્વથી પહેલા અગલ પ્રભાવ છે, માટે તેજ સમૂહની અદર ચોળવામાં આવેલી વૃત્તિઓ પર, પ્રેમભાવનો પ્રભાવ કેવા પ્રકારે અને કેટલા પ્રમાણમાં પડે છે તેનું વર્ણન સૌથી પ્રથમ કરીશું.

૧. જીવિયા અને તેના અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

જીવિયા—જીવન ધારણ કરી રાખવાનો ઇચ્છા, આદેશની સરફા આ પ્રાણી માનવી સૌથી પ્રજ્વળ વૃત્તિ છે. તેના પ્રતાપથીજ મનુષ્ય દુઃખ, શોક, બધ અને મરણને શાલુ. થતા-અનેક પ્રકારની મુશીબતોને સહન કરીને પણ જીવનને ધારણ કરી રહે છે. સ્નેહીઓ દરેકના સહજીવન ચાલવાનું જવારે પસંદ કરે છે. કારણ, પ્રેમમુગ્ધ સદા જીવન દ્વારા-પરસ્પરની દુઃખવિચારને અનેક રીતે મુખ સતેષ આલેખ અને આનંદ આદિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રેમી સૌ પુરોષ એમનતામાં મજા પાડે અને મારે સ્નેહની રક્ષા ત્રિશ્વરવૃત્તિને વરા થઈ, પ્રાણાધાર, પ્રાણેશ, પ્રાણરિયા, પ્રાણવિગ્ન, જીવનાધાર, પ્રાણપતિ આદિ સંબંધોના પ્રયોગો કરે છે. એ બધી પ્રવૃત્તિ સ્નેહની સ્વાભાવિક દિશાનુસાર પશ્ચિમ છે. મનુષ્ય મરીશમાં પ્રાણરૂપ જીવનને ધારણ કરી રક્ષણ અને પોષણ આપનાર-પ્રાણીના મુખ્ય આધાર રૂપ, ખાસ એ પ્રદેશો છે. હૃદય અને ફેફસાં—આ અવયવોને પ્રાણાવનનો સંબંધમાં આવે છે. આ ઉપરાંત મરણની અદરનો પ્રાણરૂપીય પ્રદેશ પણ એક અગ્રણ્ય પ્રકારનું સર્વ આપણા જીવનમાં બળવે છે. સ્નેહીઓ ભવારે પરસ્પરને એમનતામાં પ્રેમના સ્વાભાવિક આદેશથી આકર્ષી પૂર્ણ પ્રેમભાવની ભેડે છે અથવા આવડે છે, ત્યારે તેઓ પરસ્પરનું આવિચન, આ હૃદય અને ફેફસાંના સ્થાનમાં ખાસ વિશેષ પ્રમાણમાં થાય છે. તેઓ આલેખણ આ સ્થાનમાં બહુજ ધનિષ્ઠ રૂપે પ્રવેશે છે. મરણ અને હૃદય રૂપ ભેડે એક કરી નાખવાની એ અવશ્યક ક્રિયા હોય નહીં એમ સ્પષ્ટ ભજાય છે. પૂર્ણ સ્નેહભાવની એજ ખરેખર સ્વાર્થ વિવિધ છે. પ્રેમની પરાક્રમતા એ સ્વાભાવિક પરિણામ છે. હિંદુઓ, ગાંધીજી નાટો, અને સિનેમા વિગેરેના રૂપો, આવા મધુર પ્રસારને દર્શવવા ખાતરજ અનેકવાર તેજવામાં આવેલા દોષ છે. આવા આલેખણ વખતે હૃદયમાંથી સ્ફિરતો પ્રવાહ પ્રજ્વળ વેગથી વહેવા લાગે છે. ફેફસાંઓની અદર પણ અદિતો સત્તાર થતા આત્મપ્રવાસની અવિરતા થવા લાગે છે. પરિણામે હૃદય અને ફેફસાં વચ્ચે એકથી સર્વ કરવા ભાગે છે. મુખ માઠ, એકાં અને નર્બન આદિ સ્થાનો પર પ્રેમની લાલીમાં પ્રસરવા લાગે છે અને સમગ્ર શરીરમાં સ્ફિરના પ્રવાહો પ્રજ્વળપણે વહેવા જાયથી સમગ્ર આગરિ- અને માનસિક જીવનમાં અવ્યૂહી ફેલાવા માટે છે. આ ફેલાવાની અદર થતા અગ્રણ્ય અધા ફેફસો, મનુષ્યની દુઃખવૃત્તિ અનેક રીતે કરારી-નર્બ આત્મ-પુષ્કળતાને છે. જીવન પર

પ્રેમનો કોઈ પ્રભાવ છે.

પણ એવો પ્રેમજ્વાળાનો નિરાશ થયેલાં-અથવા આશાજનક આનંદનો થયેલાં દોષ છે કે ધેરજનક થઈ પ્રેમની પવિત્ર અને અપ્રતિમ પ્રતિમાઓથી-નિયુક્ત થયેલા દોષ છે, તેઓનાં જીવન, ખરેખર ખાસ કરી એવાં થઈ પડે છે. તેઓને મરણ પછાદે પ્રિયદર લાગે છે. "દને છપીને શું કરવું" આવા ઉદ્ઘાસ દર્શેલાં મુખમાંથી નિકળ્યા કરે છે. પ્રતિજ્ઞા મૃત્યુની જ સાદ જોઈ કરે છે. અનેકવાર દુઃખ યોગ અને વ્યાધિવદા તથા સંતાપને વશ થઈ, આપણા પત્ન કરી બેઠે છે. અનેક સ્ત્રીઓએ આવી રીતે આપણા દર્શનાં અનેક દૃષ્ટાંતો આપણી પાસે મોજાઈ છે. પેશનામાં અનેકવાર જેવાં વર્ણનો વાંચીએ છીએ-પ્રેમના અતિ પ્રળય વર્ષને લીધે આનાં પરિણામો આવે છે, ત્યારે કેટલાક લોકો તેવી દશામાં ખુરી ખુરીને પણ મરે છે. પ્રેમમાં નિરાશ થવાનું એટલું બધું ભયંકર પરિણામ છે અને તથા આમ નથી બનતું-ત્યાં પણ પારી પીરી-માંદગી અને રોમ આદિ દોષો મૃત્યુને સરજી થવાનાં તો અનેક દૃષ્ટાંતો બને છે. આ શું થોડું દુઃખ ! ! ! પણ જ્યાં પ્રેમની આશાનાં કાંઈ અંકુરો પણ દુરૂપ થતા દોષ ત્યાં મનુષ્યો ભય, મોત, જીવન, પ્રેમ કે પિતાત્વ અને એવી બીજી અનેક આફતોની પણ સામા થઈ, તરી નહ કે તેની પરવાર કર્યાવિના મનોબળ માનવી ઊંધાંધુ, આદેશ, આનંદ-સુખ અને સંતોષ પ્રાપ્ત કરી, છવનને મુખી બનાવી સહે છે: હુંકારાં પ્રેમના પ્રળય પ્રજાવતી અસર, આપણી છછ-વિશાને પણ અનેક પ્રદાદે થાય છે, એ ઉપરના વર્ણનથી વલન સ્પષ્ટ છે.

ખરી રીતે જોઈએ તો મહુખ અને પ્રાપ્તી માનના છવનની સરખાવટ મૂલ પ્રેમજ્વાળામાંથીજ થાય છે: પ્રેમથી પ્રેમશ્રેષ્ઠ ઉપદેશોના નવીન મળને સંજોગ ક્રિયા દ્વારા જન્મ આપે છે. એટલુંજ નહીં પણ એવા સંજોગ વખતે બનેલા સારી અને મનની અંદર મર્મનિ રહેલ જથ્થા લાગેલાંજ, પોતાની પ્રભા ઉતારી જન્મ આપે છે. ખરું જોઈએ તો નવીન મળનું જીવન એ માત્ર માતૃપિતાની પ્રેમ-સંચાર વખતની બધી દયાનું તારણ થિયજ અથવા પ્રતિફલિત છે. તેઓનાં 'આપેલાં હૃદય, મસ્તક, ફેંસા, ચક્ષુનેન્દ્રિયો અને માંસપેશીઓ તથા અસ્થિ સમુદાય આદિ સાધનો દ્વારાજ, નવીન પ્રવહ' છવન બંધાય છે. હુંકારાં જીવન માનવી સરખાવટ પ્રેમથી થાય છે.

એક વખતે મરણ પછાદી પર પડેલી કુંડુજ વસ્ત્ર અને પૂર્વ વાતસલ્લભાવ ધ્રુવ સીંચે, પોતાની માંદગીની આખા અવસ્થામાં પોતાના પછિને જીવ સમજાવીને હતું કે "લુઓ તમે સંકુલિત થઈ રહેલો અને ઘોરજોને તમારાથી વિજીત નહિં થાડા; હુ તો દર દર્શને મારે રત મારું છું" આવા સખ્તો, તે સ્ત્રી પોતે એમ નજીવી હતી કે તેને મળી એ કે અલારે એમ મુલમાંથી "હા" હરેશે, પણ તેમ કરી સારી નહી. "હા" પોતાના વાતસલ્લભ ભાવની પ્રળય ઉજ્જની પ્રેરણ, તેણે ઉપર પ્રમાણે પોતાની ઉજ્જા, પોતાના મુ મુલા બિલાંના પછી પોતાના સ્વામી પાસે જણાવી. પણ તેના પછિએ જવાબ આપ્યો અને જણાવ્યું કે "મારાથી બનશે ત્યાં મુખી તેમ કરીશ." આ જવાબ સંજોગી તે સ્ત્રી વલન નિરાશ થઈ અર્થ પુનઃ આરોગ્ય વગાની આશા પડી ભાંગી. તેના હાથપગ ઊંધા અને હંડાકાર થઈ ગયા અને પોતાના આખરી પ્રયત્નમાં નિરાશ થતાં, તેણી મુખ પાડી બેઠી હતી, "એ તમે તેઓની સંજોગ નહિં કરો તો હું કરીશ." વાતસલ્લભ સ્નેહના આવા પ્રળય મનોવેશને પ્રેમ આધીન થઈ, પુનઃ નવજીવનને મારણ કરવું, સહિતવાન બની. તરતજ છવન રસના- પ્રવાહોને સરીમાં જોશખર મનોબળથી વહેતા કર્યાં. એકદમ એક પછી એક ફેરફારો તેના સમગ્ર શરીરમાં થઈ થવા લાગ્યા. પરિણામે તે સાદ થઈ અને આખરે જ્યાં મુખી તેનાં ઊંડાસએ પરવશાં ત્યાં મુખી બધાને સંકુલિત કુંડુજ વસ્ત્ર સાથે સખ્યા એટલુંજ નહીં, પણ શરીર સરખાવા સંજોગમાં એક "Melancholia" = "શરીરનો નકરો" થઈ અનેક વર્ષો મુખી "સ્ટ્રી-ગ્રોવ" આદેશ "એ વિષય પર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં. પ્રેમ, વાતસલ્લભ સ્નેહ અને કુંડુજ વસ્ત્રોત્તરના વીજ વેગને આધીન થઈ મનોબળ અને રોજને પ્રાપ્ત કરી સમગ્ર છવનના પ્રવાહોને તેણે તરીકે જિંદગીનાં આશાપૂર્ણ હૃદયે વહેતા કર્યાં; આ શું પ્રેમજ્વાળાનો એક જશાય છે ! બધી વિમા ઉજ્જનીઓ મનુષ્યના મનુષ્યોદય થઈ જાને અનુક રક્ષ આપવાનું વચન આપે છે. ત્યારે પ્રેમજ્વાળા અને સ્નેહ પૂર્ણ હૃદયના હળો, એ જો અક જોશ પ્રકારેજ રિમે છે, કે તે તો સમગ્ર જીવનમાં મુખ માંદગ્ય અને આનંદઆદિ મહાન બેઠીસે આપી આપણા જીવનના પ્રત્યેક કલ્પને સ્નેહપૂર્ણ અને મંજુલભવ બતાવી નિર્વર સહાયે વહેતાં રાખે છે. પ્રેમજ્વાળાનો ઉજ્જિવાની જીવન પર રક્ષા જો એક પ્રકાર છે !

૨-૩. ક્રુધા, વિપાસા અને પાચન શક્તિનાં અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

પ્રેમભાવની સાથે આપણા જ્ઞાનપાન અને જાગૃતશક્તિના સર્વ આનંદો પણ ખાસ પ્રકારના સંબંધો ધરાવે છે. તેથી તે સંબંધોને પણ વધાવતું સમજવાની ખાસ જરૂર છે. પ્રેમપૂર્ણ હૃદયે સારી સારી વસ્તુઓને કરવામાં આવતો ઉપભોગ, અનુપમ સંતોષ, સુખ, આનંદ અને પરિણામે શાન્તિ આપે છે. જેમ પ્રેમ વિશેષ તેમ આનંદ પણ વિશેષ એ આપણે " સળીનીનાં ઘોર અને ભજવાન રામવંદન " તથા " વિદુરજનો ભાષ " અને મદાપુરણ કૃષ્ણના દહાન્તથી સારી રીતે અણીએ છીએ. પ્રેમીના સહવાસમાં, સુખી લાખરી પણ મધુર અને મિષ્ટ થવા કરતાં પણ વધારે આનંદ આપે છે. જ્યારે અનેક પ્રકારના ઉત્તેજિતતા પદ્ધતિઓ પણ એ સ્નેહહીન હૃદયથી વિરસવામાં આવેલ હોય તો તે તદ્દન ફીકાં અને નિરસ લાગે છે. અટકું નહીં પણ, તે કોઈ રીતે સંતોષ સુખ કે આનંદ આપનાર પરિણામને પામતાં નથી. પણ પ્રેમની જાણ અસરથી વિરસાથે સંભળત સુખ પરિણામને પામી, બધી સુખ લાગણીઓને પ્રદીપ્ત કરવામાં ધણીજ ઉત્તમ પ્રકારનો ભાગ ભજવે છે. તેને પરિણામે મન અનેક પ્રકારના સુખાનુભવ કરે છે. આવી રીતના સુખાનુભવ દ્વારા સરીસતા દરેક અવયવને પણ સંતોષ મળે છે અને નિયમીત રીતે પોતાનું કાર્ય કરવા પ્રવર્તે છે. પરિણામે આપણી પચનેન્દ્રિયાના અવયવો અને તેના પર સામાન્ય યજ્ઞાવનાર ક્રુધા અને વિપાસા શક્તિના મરુતકની અંકુશ અવયવો પર પણ તેની બહુજ સારી ઠંડી અને લાભદાયક અસર થાય છે. અને દરેક શક્તિ તથા અવયવનો આનંદ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત થવાથી, સતોતરપ રક્ત, માંસ, શ્વેદ અતિથ, મજ્જા અને શુક્ર આદિ પાતુઓ અને જ્ઞાન તત્ત્વ તથા ક્રિયાતત્ત્વોના નિબિડ પ્રવાહોને પણ વૃદ્ધિ પ્રદિ અને આનંદ ભગવાળી, સરીસતાં આપું સ્વરૂપ સુંદર અને મધુર દેખાવને પ્રાપ્ત કરવા લાગે છે પચનેન્દ્રિયા અને તેનાં સમગ્ર અવયવો તથા કાર્યો ઉપર, ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે પ્રેમભાવનો પ્રબળ પ્રભાવ છે. વળી, ચક્રુષ્ઠ ચિત્તાશય અને સ્ફુલ્લગત તથા સ્ફુલ્લગતઆદિ અવયવો ઉપર પણ પ્રેમભાવની તેજ પ્રમાણે અસર થાય છે. કલેનાં અનેક પ્રકારના દર્દોનું મૂળ કારણ, અસંતુષ્ટ પ્રેમભાવન ધણે ભાગે હોય છે પણ તેવા બધાં દર્દોને અને અનેક પ્રકારના બીજાં વિકારોને પણ શાન્ત કરવા માટે પ્રેમજ્ઞાન સિમ્બ અને રચનાના હૃદય અને હસ્ત કમલથી વિરસાતા, પ્રેમના પંચામૃત મિલ પદ્ધતિનો સમાવ, નિયંત્રક અસર કરી, કલેનાં દર્દોને મટાડનાર બીજાં એવી કોઈપણ સરસમાં સાર સુગર દેટિડ પીસત નથી, વળી આવી દિવ્ય દવાની ગોળીઓ (કોળીવાર) એવામાં પણ લેઈ અને સેવન કરવામાં પણ સુગમ, સરસ અને પરિણામે મધુમય અસર કરનાર નિર્વંદ છે. પવિત્ર અને ઉચ્ચત્તમ પ્રેમભાવ, મંદાગ્નિ અને અટકું આદિ પાચન શક્તિના અનેક રોગોને પણ દુર કરવામાં અજબ પ્રકારની સહાય કરે છે. પણ એ સત્ત્વ ધણાં શોધાઈ જનુઓ સમજે છે. જ્યારે પ્રેમની અસંતુષ્ટ હાલતમાં કે વિકૃત હાલતમાં, અટકું મંદાગ્નિ, અર્દ્ય અને પ્રેત તથા પિત્તાસવના અનેક પ્રકારનાં દર્દો, ધીરેધીરે થપવા લાગી, સરીસતાં પર કરી, રહેવા લાગે છે અને પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપમાં સમજાવતે પ્રકારથી, અનેક રીતે મદુરપને પીડવા લાગે છે. અનેક નિધવાઓ કોઈપણ પ્રકારનાં દરેક કારણ વચર, અન્તરના ખરા કારણોને સમજાય વચર, આવી પ્રેમની અસંતુષ્ટ દશાને લીધેજ, ધૃત અને ઉદારા અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓથી પીડાવી આપણે જોઈએ છીએ. અનેક પુણ્યોને ભોળા પતન થઈ ગઈ નથી. કારણ તેની જ્ઞાનવાર અને વિરસનાર સ્ત્રી સાથેના તેઓનો સંબંધ, સ્નેહસુક્ત કે પ્રેમભાવ પૂર્ણ હોતો નથી તેને પરિણામે ભોળા પદાર્થોના ઉપભોગમાં પણ આનંદ આવતો નથી અને આનંદ વચર કે યોગપૂર્ણ હૃદય કરેજી ભોળા, કપિત દશાને પ્રાપ્ત થઈ અનેક રોગોનાં મારુચ્છન થાય છે, એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે. પ્રેમાત્મ સીમા, પ્રેમપૂર્વક પદ્ધતિ ભોળા, તૈયાર થઈ ગયા પછી પણ, મદલ ન લાગે પોતાના પ્રેમી પતિના આવતાં સુધી સદ્ બેઠી બેઠી રહે છે, અને જ્યારે પોતાના સ્નેહી સાથેજ ભોળા છે ત્યારેજ આનંદ, સંતોષ અને સુખ પામે છે. આટું કારણ પણ એજ છે કે તેવી સીમા પોતાના પતિની પ્રેમક દાખરીમાં અને સહવાસમાં રોવાતા હોવા સુઝા અને રહેલા જાણીને પણ પ્રેમ અને આનંદપૂર્વક લે છે અને તેથી તે ભોળા બીજાં સુંદર પડાનો કરતા પણ કંઈ જાણે દિવાલ અને આડોગ તથા આનંદ આપનાર નિર્વંદ છે. દર્મિયાં પ્રેમીના સાથે કરેજી ભોળા વધારે મિષ્ટ, સ્વાદિષ્ટ અને સુખપ્રદ લાગે છે, એ વાત યોગ્ય છે. વળી પૂર્ણ પ્રેમભાવ સુદ્ધ સ્ત્રી વર્ગથી જ્ઞાનવામાં આવતાં ભોળાં પણ તેજાજ સ્વાદિષ્ટ અને સ્વચ્છ અને છે. કારણ તેને

ખનાવનાર પ્રેમી હૃદયના પ્રેમપૂર્ણ અને સ્નેહથી સ્તિત્વ થયેલાં આન્દોલનો, તેથીય વધુ લોભ્ય પદાર્થોની આસપાસ વારંવાર પ્રચરી રહેલાં હોય છે. એની અંતર થતુ કોઈ અભળ પ્રમાણતું પરિણામ લાવે છે. પણ હોટેલો, વિશોઓ કે સૌજ આદિના લોભનેશમાં આવા કોઈપણ પ્રકારના સ્વભાવો પ્રભળ ન હોવાથી, તેવું લોભન સારીર તેમજ મનને કદી પણ યથાવત્ ફાવેલેલું નિવડતું નથી.

વળી હમેશાં કુટુંબ મંડળમાં, જાળબચ્ચાઓ અને સ્નેહી સ્ત્રીજન અને મિત્રવર્ગની દાનરીમાં તથા વાસ્તવશાવપૂર્ણ પરીસીની દૃષ્ટિ આગળ, સૌની સાથે બેસી, “સહનાવચતુ સહનો બ્રુનતુ સદ વીર્ય કરવાયદ” આવા મહાન જનને ધારણ કરી-કરવામાં આવતું અભ્યાસ, સર્વ રીતે શુભકાર, મનજમય તથા આરોગ્ય, આયુષ્ય, બળ, વીર્ય અને તેજ આદિ સુભેદની પ્રદિ કરવા નિષેડ છે. એટલું જ નહીં, પણ આવા સંભોગો, આપણી સ્નેહ, સૌમ્ય-મેરી, વત્સલતા આદિ સાંસારિક લાજબીઓ અને મ્હાન, વરા, પ્રતિષ્ઠા, ભક્તિ વિગત આદિ ઉત્કર્ષક લાજબીઓને અનેક રીતે પોષવા ઉપરાંત સિંચ કર્યું, અને આનંદ આપનાર નિષેડ છે. આ શું પ્રેમ ભાવનો એકા પ્રકાર છે ? ? ?

ઉપર નજીબા પ્રમાણે લોભ્ય પદાર્થોની માફક અનેક પ્રકારના પેય પદાર્થો જેવા કે લીંછુ કાકમ, શુશાબ, ખસ આદિના શરબતો, અનેક પ્રકારના હાલત અપ્રસવો, કંદાઈ, સીજંટ કુધપાક આદિકમ, આદિ પેય પદાર્થોનું સેવન પણ, સ્નેહી અને પ્રિયવર્ગની સાથે કરવાથી અનેક પ્રકારના આનંદો આપનાર નિષેડ છે. જ્યારે સ્વાર્થી જનિયાં, સ્નેહહીન હૃદયે, માત્ર એકાન્તમાત્ર, પોતાનીજ માત્ર વિધાસા કે કુધાને શાન્ત કરવાના હસાથી, કરવામાં આવતાં અભ્યાસથી કોઈ પણ પ્રકારના ઉત્કર્ષક ભાવની વૃદ્ધિ ન થતા, ઉલ્લા પરિણામે દાનીકારક થાય છે. પદાર્થોની અતિયોગ અથવા અિયોગ પણ થાય છે એ ઉરકે રીતે તુલ્યાન કરે છે. સર્વ પ્રકારના ધર્મ્ય, ધોષ્ય પેય, ભક્ત, લોભ્ય આદિ પદાર્થોના રસસ્વાદનો આનંદ, તો, આચાર વિચાર અને વર્તનના સર્વ રીતે મળતા સ્વભાવના સ્નેહીઓના સદવાસમાં રખાવત અનુભવાય છે, એ સત્ય ટોનાથી અભવ્યું છે ? જ્યારે ચિંતા, શોક ભય, ગેમ કે નિપ્રેમ હાલતમાં કરેલું માત્રાશુભ અને પંચ લોભન પણ યથાવત્ પરિપાકને પામતું નથી, એ ટોનાથી અભવ્યું છે ?

૪. વિતેષણા અને કરકસર આદિ ભાવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

દ્રવ્ય મેળવવાની છાજ એ વિતેષણા હલેવમાં આવે છે તેવાપર પણ કાંઈ પ્રેમભાવનો એકા પ્રભાવ નથી મનુષ્યની આ સક્તિ-પણ પ્રેમની અસરથી અનેક રીતે પ્રદીપ્ત થાય છે અને દ્રવ્ય મેળવવા માટેના અનેક પ્રયાસો પાછળ મનુષ્યોની જતિને અભળ રીતે થકેલે છે. જનમા કલેષો સ્નેહીને મળવા જતાર કે તેવા સ્નેહીઓને સંતોષવા ખાતર કે હજ સંજ થયી તેવા સ્નેહી સાથે એકાવા ખાતર, અથવા લગ્ન સંજ થયી સંપ્રુક્ત થઈ, કમ્પલ ધર્મના કામલ થવા થઈ સ્ત્રી અને પુરુષોદ્ધાર, ચરત્પરના સંતોષને ખાતર, એક કરવામાં આવતા દ્રવ્યાદિ પદાર્થોની પ્રાપ્તિ પાછળ, ■ સાદસ વધોજ અને અંત હજવવામાં આવે છે, તેવો જ કોઈ શાન્ત વિશે વિચાર કરે તો તે બાળવતું સ્વદત્ત સ્વદત્ત મદદ થવા વિના ન જ રહી સકે પ્રેમથી શરૂ કરવામાં આવેલ ગુણ ગૃહસ્થાશ્રમ માટે, અનેક પ્રકારના સાદિઓ, સાધનો, વસ્ત્રો, ઘરેણા, સાચરણીયું-ફરનીયર આદિ-પદાર્થો મેળવવા માટે કેટલા અમપૂર્વક પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, તેનો એક જ અનુભવ થયેલો હોય છે, તેવાઓને આ બાળવતું સત્ય તકન પ્રત્યક્ષ જણાયે. વળી આવા પ્રવત્તો પ્રેમવત્ હૃદયોથી-સ્વાભાવિક રીતેજ સરગત્પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. વળી પરત્વરના હિતને માટે મેળવેલા સાધનોનો ઉપયોગ પણ કોઈને ગુપ્તમાન કર્યા વગર કરકસરથી અને સંવાળથી બાને દાસ બેથી રીતે કરવામાં આવે છે. કે બાની પ્રવત્તો પેષણ રસણ અને આનંદ માટે પણ કરકસરદાર જગાવ કરી, સર્વ સાધનો એક જ કરી રાખવા પ્રેમય છે. પણ એવો પ્રેમહત્તથી સંપ્રુક્ત થયા હોવા નથી અથવા જનન સર્વત કુમારજરમાત્ર જાગતા જાંવતા હોય, તેવા સી પુરુષોનાં આશ્રય તમે કોઈનું પણ રક્ષણ કે પાલણુપાલણ કરવાનું ન હોવાથી તેમે હોટેલ, વીસી કે સૌજ આદિમાં પોતાનાજ સુખભોગને ખાતર છૂટી ખર્ચ કરી બેસે છે. તેઓને કરકસર ચીજબધો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો નથી,

દારણુ ધર, સ્ત્રી કે બાળ બચ્ચાઓ માટે એમ વધારે, મેળવવાની હલકાંકાં કોતી નથી તેમ મેળવેલું બચાવી સારવું સમઢી રાખવાનું પશુ કાઠ પ્રત્યક્ષ દારણુ તેઓને જણાતુ નથી જ્યાં કોટી નાખી, તીનમા, નાયપાદી, અને અન્ય પ્રકારના સારાં મોજાંજોખ પાછળ તેઓના દ્રવ્યોને અતિભય થઈ જાય છે આથી એક મુદ્દસ્યાશ્રમોને થતા ખર્ચ કરતા તેઓના માસિક વ્યય અનેક રીતે વધી જાય છે પરિણામે જ લે છે કરતા અપરિણીત છવન વધારે ખર્ચાળ અવ્યવસ્થિત, અને હઠાઈ નિવેડે છે ભવાર પ્રેમગ્નદ્વાર પરભેદા સુમોનુ છવન વધારે દરહસર-વાણુ, સુખ સગવડ કુદન અને અવસ્થિત, એટલું ખર્ચાળ, તેમજ બાવીં માટે દમેશા આશા અને જલ્લાદ્યત બની રહે છે એવી દમેશા વિશેષ કમાવા માટેની પ્રેરણાને પણ પ્રચલિ આપવામા સહાયમૂત ધાપ છે ધર અને સ્ત્રી તરફનો પ્રેમ, ચતુષ્પત્તી અદર છૂપી રહેલી અને સક્રિયોને બહાર લાવી શામ હાર્વમાં યોજના તત્પર બનાવે છે

પ. નિમ્નક, સયમ કે વચ્ચતા અથવા છુપું રાખવાની ટેવ —

પર પશુ કાઠ પ્રેમ ભાવનો એક પ્રમાણ નથી નવ સુરાનો અને યુવતીઓ પોતાની અદર નૂતન સ્વરૂપે પ્રકટ થતા પ્રેમભાવોને બહુજ છુપા રાખી પોતાની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે એવું દારણુ માત્ર આ નિમ્નક વૃત્તિ છે, એ કોતાથી અભણ છે કે કામ-પ્રેમ કે સ્નેહ ભાવના અત્યંત પ્રબળ વેગોને પણ ધારણુ કરી, તેઓ પોતાના સ્નેહીઓને ક્રિમત્તમા મળવાની કુપ છુપાઓને ઢલસે કાચેરો દ્વારા પુરી કરવા માટે કેટલી બધી કુપ શોધનાઓ કરીને પશુ સતોષે છે એ કોતાથી અવિનિ છે કે નિમ્નક, સયમ કે છુપું રાખવાની શક્તિને ખોલવવામા, આ પ્રેમ ભાવનો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ બુદ્ધિ સ્પષ્ટ રીતે પડે અને ન્યાય છે કુવાનો અને યુવતીઓ વચર શીખડાવે પશુ આ સક્રિયતા સર્વ સરૂષોને પ્રકટ કરવાનુ આ પ્રેમ ભાવને લીધે કુવાવસ્થાની શરૂઆત માત્ર સ્વભાવિકપણે શીખે છે, એ અમારા ઉપરોક્ત કથાની સત્યતા માટે પ્રવક્ષ કુવાવસ્થા છે એ બાંધ્યા-વસ્થા નિર્દોષ રમત ગમત અને હાસ્ય આનંદમા બંધીત કરવામા આવેન હોય છે તેમા કુવાવસ્થાના ભાવોનો સચાર થવાની સાથેન તે ચચળ, ચપલ, ચાલાક, સચમી, નિમ્નકુપ અને ખાસ કરી સ્નેહ સખથી બાળતો છુપી રાખવાની વૃત્તિવાળું કોતરોતર જણાવા લાગે છે ખાસ કરી સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રેમ ભાવને તે બહુજ છુપાથી સુરક્ષિત રાખી શકે છે. કથાય પશુ પોતાના આંતરીય ભાવોને એકએક ખાસ દારણુ વિના પ્રકટ થવા દેતી નથી મધને સહયતા પ્રસંગે પશુ ઉપસ્થિત ન થાય એટલી સામથતા દશા નિરુજતાથી આ વિષયમા તેઓ વર્તે છે સ્નેહી સ્ત્રી પુરૂષો સ્ત્રી બાળ બચીવા અને વાકી ન બનવા આદિ સ્વભાવમા જ્યાં પણ મળે ત્યાં દમેશા એકાન્તજ વધારે પસંદ કરે છે, અને એવી એકાન્તમાજ વાર્તા રિવોડ અને પોતાના અનુભવો પ્રકટ કરવાનુ વધારે પસંદ કરે છે એ પણ આ નિમ્નક વૃત્તિ કે છુપું રાખવાની વૃત્તિતરો પ્રેમભાવો પ્રબળ પ્રસાવજ પ્રવક્ષ પ્રકટ કરે છે એમા મેનાથી ના કહી શકાય તેમ છે કે પશુ એક નિમ્નક સયમ કે વચ્ચતા અથવા છુપું રાખવાની વૃત્તિ-પ્રેમભાવની આદર નિશાંશ થતાની સાથેન પોતાનુ સર્વ જન ત્યજી દા નિર્જળ બની જાય છે નિશાંશ થયેન સ્નેહીઓના-કુપ કામો એકદમ અમાવા લાગે છે આખે મૂક પડી જાય છે સમજ કુપ શીખડાવર અને પડી ગયેલુ જણાન લાગે છે ગાવની માસ પેશીઓ દબી થયે છે કુપવર બનીતા ચિન્હો જણાવા લાગે છે અને બહે અન્તરની બધી વેદનાને વચર કહો પશુ સ્પષ્ટરૂપે પ્રકટ કરી દેરાનો નેદારીજ ની રહુ હોય નહી એક સ્વરૂપ ધારણુ કરી જેસે છે કેટલીકવાર તેા નિર્નજાને આધીન થઈ રહવાને પશુ તત્પર થેલા જણાય છે, આટલુ નહીં પણ આવી સ્થિતિઓ લાવ લઈ છે કાઠ રિવોડ નેગોતર કરતા મરિતો પ્રસવાનુસાર સર્વ ભાવોનુ પ્રદીશણ કરી, પોતાના હૃદયનો બોલો બોલો નરતા કંટુચ નેવે છે પ્રેમ ભાવમા મનેતી નિશા-શાનોન, આ બધે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે, એ કુ આથી સ્પષ્ટ નથી થતુ કે કુમાર મનુષ્ય સ્વભાવની આ નિમ્નક સયમ-ને છુપું રાખવાની વૃત્તિ ભર પશુ પ્રેમ ભાવની તરુહ હાવતો અજમ પ્રમાણ પડે છે. એટલુ નહીં પણ આ વૃત્તિની પ્રવળતા અથવા નૂનતામા પ્રમાણમા તેમજ અન્ય નૈવેદિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ તથા બુદ્ધિ સક્રિયોના સયોનાનુસાર મનુષ્યની આ વૃત્તિ અને તેની સાથે સળમ રાખનાર પ્રેમ ભાવો પશુ અસખ્ય પ્રકારના મિશ્ર ભાવો કુપત બને છે કામ કમણ, કામ નૈવેદિક, પ્રેમના કુપ સક્રિય અને સર્વ પ્રવાનુ નવ રહસ્ય નિમ ન એ કુપ અધે-આ વૃત્તિના મિશ્ર ભાવોથીજ બનેલ છે

૬ ઉદ્યોગ શક્તિ અથવા કાર્ય કરવાની શક્તિ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

આ ઉદ્યોગ કરવાની શક્તિ પર પણ પ્રેમપ્રભાવનો અનુભવ પ્રમાણ પડે છે. એ પણ આપણને સદા વિચાર કરતાં સ્વયં પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું નથી. અનુભવ સમાજની બધી પ્રવૃત્તિઓ બધી જાતના ધંધા રોજગાર, વ્યાપાર, કાર્યોદ્યોગ અને હુન્નર ઉદ્યોગોની પ્રવૃત્તિઓ, મુખ્ય અને છાંવિયાની સંરક્ષા, અને યુવા વિપાસા તેમજ વિવિધ આદિ પ્રવૃત્તિઓ મૂળ તરફ પ્રવૃત્તિઓને સંતોષવા આવરજ થઈ બાગે કરવામાં આવે છે એ વાત તરત જાણી છે. પણ તેથી કાંઈ એમ નથી સમજવાનું કે અનુભવે માત્ર એ તરફ પ્રકારની જ મુખ્ય દોષ છે. અનુભવના મનમાં એટલા પ્રકારની મૂળ પ્રવૃત્તિઓ છે તેટલા પ્રકારની વિવિધ જાતની પ્રવૃત્તિઓ અને વિપાસાઓ મુખ્ય છવનમાં પ્રવર્તે રહેલી છે. કાંઈને જ્ઞાનની પ્રવળ વિપાસા દોષ છે: તે તેઓ જ્ઞાન મેળવવા માટે અનેક પ્રકારના પ્રયત્ન, પુસ્તકાલયો અને પંડિતો તેમજ સુલ અને ક્ષેત્રો વિશેષેનું અતિ આતુરતાપૂર્વક સેવન કરે છે: ધરમાં પણ અનેક પ્રકારના કામો પોતાને અનુકૂળ આવે તેવા વિષયોના એક કરે છે. તેઓને જ્ઞાનપૂર્વક અને જોડાયે આદિ કાર્યોના યોગ દોષ છે, તેઓ વિવિધ પ્રકારના બધા ફરતીચર-ગુણસય રચિયા અને સુંદર ફોટો તથા ચિત્રોનાં દર્શનો પોતાની પ્રવૃત્તિ પાછળ અનેક રીતે પોતાના દ્રવ્ય આદિના ઉપયોગ કરે છે. તેઓમાં વળી ધર સાચારિક કાર્યોની પ્રવળ પ્રમાણમાં દોષ છે, તેઓ પોતાના પ્રેમપાત્રની સંતુષ્ટિ ખાતર અને તેની મનઃમગ્નિમાં 'જુલ' કરવા આવર. વાસ્તવ્ય રહેલી પ્રવળ ક્ષમણી બાળવચ્ચાને માટે અનુકૂળ પ્રકારના અનુભવ, ધરેલા કે રમકડાં વિશેષે જાણવા પાછળ, અને તેઓની અનેક પ્રકારની છતાસાને તૃપ્ત કરવા પાછળ અનેક પ્રકારના ખર્ચો પ્રેમ વચ્ચે કરે છે નહીં ગુરુનિવાસેનાની પ્રવળ જાળવના આધીન થઈ, સુંદર વાદી બગીચા, કે મહેલાઓ પોતાના સ્ત્રી, બાળવચ્ચા તેમજ કુટુંબીઓના અનેક પ્રકારના મુખ અને સ્વપદો ખાતર જાળવવા પાછળ કાંઈના ખર્ચો કરે છે આજ પ્રમાણે વળી તેઓના, ખાન પ્રવિષ્ટા અને સુધામિશાય આદિની વૃત્તિઓ પ્રવળ દોષ છે તેઓ પોતાના ધર-ખાન અને પ્રવિષ્ટા આદિની પુષ્ટિ સંતુષ્ટિ અને પ્રકારીકરણ માટે પણ અનેક પ્રકારના ખાનપાન, જાતિઓના તેમજ વિવિધ વાસ્તવ આદિના મુખ પ્રવૃત્તિમાં ક્ષમણે ખર્ચો, સુંદર નામના મેળવવા માટે કુશલ દસ્તે કરે છે. એ પ્રમાણે નૈતિક અને ધાર્મિક પ્રવળ જાળવનાઓના સૌ પુરો-પોતાની તે તે જાળવના સંતોષ આપવા આવર અનેક રીતે પોતાના દ્રવ્ય અને સાધન સામગ્રી આદિના ઉપયોગ કરે છે આ બધી જાતો આપણે સ્વયં જાણીએ છીએ. એ ખર્ચો પણ ઉપર જાણીએ છીએ બધી પ્રવૃત્તિઓ પાછળ ખર્ચો થઈ જાતના સાધન-પદ્ધતિઓના જાળવના બધી આધાર ખર્ચોની રીતે એ તપાસી જોઈએ, તે આપણને માત્રમ પડશે કે અનુભવની ઉદ્યોગ શક્તિ પર કે કાર્યોદ્યોગની શક્તિને સ્વાસ્થ્ય ઉદ્યોગ પર્વક જોડવાની વ્યવસ્થાદિક કુશળતા પર આધાર રાખે છે. સંસારમાં અનેક પ્રકારના ઉદ્યોગો, યોગ, કાર્ય નામો, હુન્નર ઉદ્યોગ સાધનો, જોડાણ-રચના કાર્યોનામો અને-રેલ, તાર, પેટ, ટેલીફોન, ટામ આદિ અનેક પ્રકારના ઉદ્યોગોની જે વિવિધ સ્વરૂપે પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહે છે, તે બધી ધાધરોના ઉદ્યોગ, માત્ર મુશીકરણ પેટા જરૂર માટે જ બધી આડંબર કુશલ પ્રવૃત્તિઓ નથી. પણ માત્ર સમાજની સર્વ પ્રવૃત્તિઓના, સ્થિતિઓના અને તે સમાજના અસ્તિત્વના મૂળમાં ખિસાલ અનેક પ્રકારની સાચારિક પ્રવૃત્તિઓના ચોછ સખનાર માત્ર પ્રેમવતિના પ્રભાવોના જો સર્વ પ્રમાણ છે, એ થોડો વિચાર કરતા સદા જ્ઞાનમાં આવશે સંસારમાં એ પ્રેમ ન દોષ, જો-કામનાસના ન દોષ-જોને માટે પુરૂષ અને પુરૂષને માટે સી વર્ગ ન દોષ, તે તે પછી માત્ર સંસારની વ્યવસ્થા કયાંથી સંભવે? વળી જો પ્રેમ-કામનાસના, અને તેને પ્રવિષ્ટ કરી સંસાર વ્યવસ્થારના સર્વ રસોઓને જુલ કરનાર સી પુરૂષોનાં મુખો ન દોષ તે પછી, બાળ જુવ્યાં, ધરનાર આદિ રૂપ સંસાર વ્યવસ્થાર નાત જાન, નગર દેશ-પ્રજા અને રાજ્ય આદિ સંસ્થાઓના પણ સંસાર જ્યાંથી હોઈ શકે? આવી દશામાં ધર ધર્મ નામની કે પ્રવિષ્ટા અને રવમાન આદિ જાણે પણ જોને માટે અને ક્યાંથી તથા શા માટે પ્રવર્તે? નીતિ, ધર્મ, સહચાર, આદિના થોડા અને મુશીકરણ જોડાણોની પછી જોને માટે જરૂર છે? સંસારમાં માત્ર એક પ્રેમપ્રેમ સાર અંદાને તમે જાણ કરી જુઓ અને તમને પ્રત્યક્ષ થશે કે તેના વિના સંસારની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ ખર્ચે જરૂર દોષ છે. મિત્ર છે. માત્ર પ્રેમની સંતુષ્ટિને આવરજ, સી, ખન ધરનાર, બાળવચ્ચા, નગર, વન, વાદિઓ અને નાનાં નાનાં જામડાંઓની આરંભો થોડા થોડા સહેલો અને દેવોની બધી પ્રવૃત્તિ, રવના, થોડા અને અનેક પ્રકારના

શબ્દ બંધારણ આદિની અસંખ્ય પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓનાં મૂળમાં, જન્મતાં સર્વ પ્રકારનાં ઉદ્યોગિક કારખાનાઓની પ્રવૃત્તિ પાછળ, સર્વને અતિ આપવા વચન કે વિધુનની માફક, મનુષ્યના આત્માની અંદર છુપાય રહેલો પ્રેમભાવ-જેમ બધી પ્રવૃત્તિઓનું મૂળ છે. આ પ્રેમને આધીન થઈ મનુષ્ય અનેક પ્રકારની પરિશીલન, સંવનન, લગ્ન, દાનપત્ય ઇત્યન, વાતચત્તવચાવ, યજ્ઞનિર્વાસેષ, સ્વદેશાનુસાર વૈરી આદિ-પ્રેમની વિવિધ રાખાઓને સંતોષવાના અનેક-સાંસ્કારિક-લાલો તરફ આકર્ષાય છે અને તે તે લાલોને યથાવિધ સંતોષવા માટે અનેક પ્રકારના ઉદ્યોગો અને શોધભોજ પાછળ પોતાના મનને ઉદ્દેશપૂર્વક નિયુક્ત કરે છે. પ્રેમની પ્રબળ પ્રેરણા દ્વારા આવા ઉદ્યોગોની અનેક વિધ પ્રવૃત્તિઓ સંસારમા-નિરંતર ચાલી રહેલી છે પણ તે એ પ્રેમભાવ-સંસારમાથી નાશ પામે તો મનુષ્યની સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ પણ એકએક સિધિત પડી ભય છે. પછી “એ બધું કોના માટે” આવા આવા પ્રેમો મનમાં ઉપરિચિત થાય છે. વેરાળગી ભાવનાઓ ધીરેધીરે પ્રદીપ્ત થઈ ઘર કરવા લાગે છે. સાંસ્કારિક ભાવનાઓ પર હંકારો છુટે છે. કોઈ ભવતું કામકામ ગૂંચવતું નથી. માત્ર પેટ ભરવાને ખાતરજ બધી વેઠ દોષ તર્ફ એવું નિસ્વેદ-અને પરિણામે તકન યજ્ઞ એવું ઇચ્છા નથી ભય છે ને બધી પ્રવૃત્તિઓ પ્રેમભાવની યથાવત સંતુષ્ટિને અંગે કાસાદક પ્રેરક અને મધુમય લાગતી જગુણ છે તે બધી પ્રવૃત્તિઓ પ્રેમભાવમાં નિરાશ થવાથી કે અસંતુષ્ટ રહેવાથી એકાએક મદ સિધિત અને ધીરેધીરે સ્વભવ થવા લાગે છે. છેલ્લે અંતરમાં આંધી એવી પ્રવૃત્તિઓનો રસ્તો બંધ થાય છે. મનુષ્યની ઔદ્યોગિક શક્તિઓના ઉપર છૂટ અથવા અનિષ્ટ પ્રકારની અસર કરવામાં-શુ પ્રેમભાવનો આ ભોંટા મજાવ છે ? સંસારની સર્વ પ્રકારની ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓ પાછળ-મનુષ્યનું ધર્મ-આવી રહેલું છે. પણ ધર્મની પાછળ પાણાપે જી અને જાળજમ્મા-તથા એ સર્વની પાછળ-મૂળ પાણાપે-પ્રેમભાવ-વિરાટ રહેલ છે. આ કેવું પ્રબળ સત્ય છે !

૭. શૌર્ય, સાહસ, યરાક્રમ અથવા વીરતા આદિ લાલો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

ઉદ્યોગ અને કસ્ટર આદિ ગુણોની મારફત શૌર્ય અને સાહસ તથા બળ, યરાક્રમ કે વીરતા આદિ લાલો-એ શૌર્ય શક્તિના વિવિધ સ્વરૂપો છે-તેમને પણ અનેક રૂપે પ્રદીપ્ત કરવામાં કાંઈ પ્રેમભાવનો ભોંટા મજાવ નથી એની રીતે ઇતરિયા અથવા પ્રાણની રક્ષાને ખાતર-મનુષ્યની અંદર છુપી રહેલી સાવચ અને વીરતા આદિની અદ્ભુત શક્તિઓ એકાએક બહાર ખીલી નીકળે છે, તેજ પ્રમાણે પ્રેમભાવનાની પ્રદીપ્ત સ્થિતિ સ્પર્શ અને વીરસનો મજાવ મનુષ્યના મનમાં પ્રકટ થવા લાગે છે. શ્રી અને પુરુષની અંદર મહત્તી નીકળતા પ્રથમનાં પરસ્પરના પ્રેમભાવોને યથાવીધ સંતોષવાના માર્ગમાં ઉપરિચિત થવા અનેક વિધો આદિને કે પ્રત્યેક વાધોને દૂર કરવા માટે કે લડાવવા માટે મનુષ્ય હૃદયમાં આવી કોઈ પ્રબળ ભાવના પ્રદીપ્ત થવાની ખરેખર જરૂર છે અને તે આ શૌર્ય શક્તિની પ્રદીપ્તિદ્વારા સિદ્ધ થાય છે. આ. સાહસિક વૃત્તિને આધીન થઈ મનુષ્ય અનેક પ્રકારનાં વિધોને આમ-ત્રણ આંધી તેની સામે સ્પર્શ કરવા તત્પર થાય છે. અનેક પ્રકારની પ્રશીલનો સામે વીરતાથી લડે છે: પોતાના પ્રાણને પણ ભેજમમાં નાખી, પ્રેમીની સરક્ષા, સંતુષ્ટિ અને સન્માનની વંધારે દારૂર કરે છે. અનેક રમપુત વીર પુરુષોએ પોતાની પ્રિયાઓની છત્રાને લપ્ત કરવા ખાતર-વીરસની જગદન્ત જવા-ળામા પોતાના પ્રાણોની પણ આકૃષ્ટિઓ આપેલી છે: અનેક વીરપ્રાણોએ પોતાના પ્રાણની પણ પરવા ન કરતા માત્ર વિશ્વ અને અનન્ય પ્રેમભાવનેજ સુરક્ષિત રાખવાના પ્રયાસોમાં પોતાના મિત્ર ઇત્યને પણ અર્પણ કરતા છે. આપણા આધ્યાત્મિકતા પ્રાચીન ઇતિહાસોમાં, રમપુતોની વીરસની કલાઓમાં, આવા અનેક કથા-તો નોંધાયેલાં છે. રામાયણ અને મહાભારતમાં જન્મ આપ અનેક પ્રકરોને ગુંચવામાં આવેલા છે રામ અને રાવણનું યુદ્ધ, મહાભારતની મહાન લડાઈનું મૂળ કારણ, દ્રૌપદીનું બારી સજામાં થયેલું અપમાન, સુતદ્રાઉરજ અભિમન્યુ અને ઉતરાણે યુદ્ધ મંત્રવનો સંવાદ આદિ યજ્ઞ-પ્રેમભાવને શૌર્યની વૃત્તિ ॥ કેટલા પ્રબળ પ્રભાવ છે એ અત્યંત સ્પષ્ટપણે દર્શાયે ॥ પ્રેમ અને શૌર્ય એ બન્ને વૃત્તિઓનાં અવયવો પણ એક બીજાની અતિ નિઃસંધાન આવી રહેલાં છે. નં. ૭ શૌર્ય અને નં. ૮ સ્વેદન રવાન છે. આ બન્ને અવયવો મનુષ્યનાં પાછળનાં લાગણીઓનાં પ્રદેશમાં આવેલાં છે. એની અંદર રહેલો સંચાર કરી બીજામાં પણ તેવા સંચાર

અને પ્રદીપ્તિ થવા લાગે છે અને આસપાસના અવયવો એક બીજાને પરસ્પરમાં બળતી સદાય આપવા તરતજ દર્શાવે છે. યસ્તઃ વિદ્યાનુસાર પ્રેમ અને સૌખ્યનો આ પ્રમાણે જોતાં ઘણુંજ નિષ્ક સંબંધ છે.

ઘરસાંસારિક લાગણીઓના સમૂહ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

નં. ૮. સ્ત્રી અને પુરુષના પ્રેમભાવની પરસ્પર અસર.

મનુષ્યનાં મરતલની અંદરની જુદી જુદી વૃત્તિઓના સમૂહ પર આ પ્રેમની અસર ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં સંધ્યામાનુસાર થાય છે એ વાત તત્ત્વ ખરી છે. છતાં આ સાંસારિક વૃત્તિઓનાં સમૂહ સાથે પ્રેમભાવનો ખાસ અત્યંત નિષ્ક સંબંધ છે. કારણ સાંસારિક સર્વ ભાવો અથવા લાગણીઓનો આ પ્રેમ ભાવ મૂળ આધાર છે. આ પ્રેમના પાયા ઉપરજ સમગ્ર સાંસારિક સંબંધોરૂપ ઉત્પન્ન થવામાં આવે છે. ખરી રીતે જોતાં પ્રેમ જોજ સંસારનું મૂળ છે આ પ્રેમ વૃત્તિના સદ્વાસપ્રિયતા અને સંજોગાભિલાષ અથવા કામવાસના, એવા બે ભાગ છે. સદ્વાસ પ્રિયતારૂપ પ્રેમ વૃત્તિના અંશને કીધે સ્ત્રી અને પુરુષોનું પરસ્પરનું આકર્ષણ-સદ્વાસ-વાર્તા-વિનોદ આદિરૂપ અને ભાવો પ્રવર્તે છે. જ્યારે સંજોગાભિલાષની વૃત્તિ દ્વારા-શુભાર રસના સુગત આશ્લેષણ અને સંજોગ આદિ સર્વ ભાવો ઉત્તરોત્તર જન્મ પામે છે આ સંબંધી કાલુકવિવેચન આ પ્રકારની શરૂઆતમાં સામાન્યરૂપે આપવામાં આવેલ છે. આ પ્રેમ ભાવના કામ વૃત્તિરૂપ અંશોને આધીન રહી-સ્ત્રી અને પુરુષના જનનેન્દ્રિયોના અવયવો ઉપર પણ અનેક પ્રકારની અસરો, અવરોધ અને અધિગ્ર પ્રમાણે થાય છે. એ સર્વનું પ્રધાન્ય કુદરતની મદદાન ઉપજાને અનુસરી, આજ ઉત્તમ પ્રકારની માનવ પ્રભ પૈદા કરવાના મદદાન ઉદ્દેશરૂપે પ્રતક્ષ દર્શ થાય છે.

૯. દામ્પત્ય-સ્નેહ પર પ્રેમભાવની અસર.

આ પ્રેમ વૃત્તિના માનસિક અવયવ ઉપરજ દામ્પત્ય સ્નેહનું અવયવ આવેલું છે. સદ્વાસ, સદ્ધર્મો-કારણ, કામ સંબંધ દ્વારા સંસુક્ટ છત્ત માનવાની ઉપજા થતી-અથવા કુંઠમાં જેને આપણે-પરજુડ અથવા વિવાહિતછત્તને જે શબ્દ દ્વારા યોજાઈએ છીએ અને જેનો દામ્પત્ય છત્તનમાં સમાવેશ કરવામાં આવે છે, તેવા સર્વ ભાવોની પ્રવૃત્તિ ધવાતું કારણ પણ મૂળ પ્રેમજ છે. દામ્પત્ય પ્રેમ એ આજ પ્રેમની બીજ સાખાજ છે.

૧૦. વાતસલ્ય-સ્નેહ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

પણ એ પ્રેમ અને દામ્પત્ય સ્નેહ આદિ જન્મે ભાવોની પ્રવૃત્તિનું જન્મ એક ગીજી મદદાન કારણ છે અને તે વાતસલ્ય-સ્નેહની રૂપિ છે. સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મે વર્તેમાં આ રૂપિ વેગજ મધાણમાં સૃષ્ટિનિયંત્રા પરમ પિતા દ્વારા રચાપત કરવામાં આવેલ છે. છતાં સ્ત્રી વર્તેની અંદર વંશપરંપરાથી આ રૂપિ ખાસ અધિક પ્રમાણમાં હોય છે અને ખાસ દોવાની જરૂર પણ છે. કારણ, ભાવિ માનવ પ્રજનું બીજરોપણ કરવા માટે સ્ત્રીનું જર્મીય એજ ઉત્તમ જેવ કુદરત દ્વારા નિર્માણ થયેલું છે. આ વર્મીયતાની અંદરજ આનંદ પ્રભ, નવધી દશ ખાસ મુખી સુરક્ષિત પહે નિવાસ કરી પેાષણ, વાસણને વિસ્તરમાં પ્રવેશ કરે એવી વ્યવસ્થા કુદરત દ્વારા થયેલી છે. જે નવ માસ સુખીના સર્વ પેાષણ, રક્ષણ, સંવર્ધન આદિ સર્વ આન્તરિય શર્વભારની સર્વ જવાબદારી-સીને હસ્તક સોંપવામાં આવેલ છે. આ સર્વ-શર્વોને સંચાલતુ બલવવા માટે તેને અનુકુળ આવે-તેવી પ્રયત્ન, કરજા આત્મ લોગ અને વાતસલ્ય સ્નેહ આદિની પ્રજલ લાગણીઓ, સ્ત્રી વર્તેને આપવામાં આવેલી છે. જેથી તેઓ પોતાના આત્મ મુખ અને સગવડો સર્વ રીતે લોગ આપી સર્વશરણમાં ભાગી બાળકભાવ મુખને નિરંતર ધ્યાનમાં

રાખી, વર્તવા પ્રેમય છે. એટલું જ નહિ પણ મર્થસ્થ પ્રભને જન્મ આપ્યા પછીની પણ અનેક જન્મભદ્રાઓ સંપૂર્ણ રીતે તેને સંભાળવાની જરૂર પડે છે બાળ પ્રભુનું ઠાઠ, ટઠકા, હથેલ, તાવ, ખાસી, શરદી આદિ આધિવૈદિક કે આધિકૈવિક કાલોષથી થતા ઉપદ્રવોથી યથાવત્ રક્ષણ કરવું, તેઓનાં આરોગ્યની સંભાળ રાખવી, તેઓની શારીરિક સ્વચ્છતા, સ્વતંત્રતા, તેજ મર્દન સ્નાન, લાવન પાલન, આદિ બાળ ઉછેરરૂપ સર્વ દર્શવ્યો, કુદરતે મહાન છુદ્ધિમતાથી સ્ત્રી વર્તને સેવેલા છે. બાળ પ્રભુનું યોગ્ય પોષણ કરવાને માટે સ્ત્રીનાં સ્વન યુગ્મ, તેની અદમ્ય સ્તન્ય અન્યોષિ, રસ વાદિનીઓ, અને તેની ઉપરની દૈહિકોષા વિગેરેની ચોખ્ખા કરેલી છે, આ રસ પ્રાપ્તિઓનાં અંદર્યો-ઉત્તમ પ્રકારનો પોષક રસ, બાળ પ્રભને, સ્વાયોગ્ય અવસ્થા પર્યાપ્ત નિરંતર મળ્યા, કરે, એથી ઉત્તમ ચોખ્ખા પરમ પ્રેમ પૂર્વક પરમ ચિતા પરમાત્મા દ્વારા કરવામાં આવેલ છે. પરમ પ્રેમ પૂર્વક એ રસ અન્ધોષિનું સુવાપરવાના પ્રેમ લાવો દ્વારા આસ્થેયલ અને મર્દન આદિ રૂપ પ્રેમક્રિયાઓ દ્વારા પોષણ અને સંવર્ધન કરવામાં આવે છે જ્યારે ક્ષેત્ર પ્રેમ લાવો દ્વારા બીજરોપણ કરવામાં આવેલ બાળપ્રભનું પોષણ અને સંવર્ધન પણ એક પ્રેમામૃતના પીચપથી પરમ પ્રોત્તિ અને વિશુદ્ધ પાતલક પ્રેમ પૂર્વક કરવામાં આવે છે. આ બધું પ્રેમ લાવવાનું મુખ્ય પ્રભાવ વિના બીજું શું છે ? સૌ વર્તને સોપવામાં આવેલા ઉપરોક્ત સર્વ કર્તવ્ય કર્મોમાં યથાવત્ સહાયશુદ્ધ થવા માટે પુરૂષે પણ પોતા તરફથી અનેક પ્રકારના કર્તવ્ય કર્મોના ભોળે ઉદાવવાની જરૂર પડે છે નિશ્ચય દાખલ થવનને આધીન થઈ પરસ્પરના સહધર્મચરણમાં બનેલે એ બીજને સહાયશુદ્ધ થવાની જરૂર પડે છે સ્ત્રીની સમર્થાવસ્થામાં-અને પ્રસૂતી પ્રસંગે-તેમજ પ્રસવ યથા પછીના સમયે પણ સ્ત્રીની યોગ્ય સંરક્ષા, સંભાળ, સ્વચ્છતા, લાવી પ્રભને જન્મ આપવા માટેના સર્વ યોગ્ય સાધનો અને સ્થાન વિગેરેની સમતક, તેઓ બનેને માટે યોગ્ય અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, ઔષધી, શાન્ત અને સર્વ પ્રકારની યોગ્ય સમગર્હ લાઉ નિવાસસ્થાન, સમા રોહી તેમજ કુટુંબી વર્ત તરફની યોગ્ય સહાય અને સ્વચ્છતા, મેલની આપવાનું તેમજ ઉપરોક્ત સર્વ પ્રકારના સાધનો પ્રાપ્ત કરવા માટે આશર્યક દ્રવ્ય આદિનો પ્રેમપૂર્વક યથા પ્રસંગે-યથાયોગ્ય રીતે વ્યય કરવાની જરૂર પડે છે. લાવી પ્રભના બીજરોપણથી માંહી, તેને ચોખ્ખા અવસ્થાએ પહોંચવા સુધીના સર્વ રક્ષણ-ભરણ-પોષણ અને શિક્ષણ આદિના સર્વ સાધનો પુરા પાડવા માટે સ્ત્રી અને પુરૂષ બંને વર્ગ યથાવત્ બંધ થયા છે. આવી રીતે સંયુક્ત થવનમાં બળવવાના અનેક ધર્મોની અવિચિત્ત શુભલાથી સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેના થવન, પ્રેમની પ્રમળ અને ખનિત અન્વીષીત ભે સંતોષિત થકેલા હોય તેમજ અનેક ધર્મો સુધી સુખપૂર્વક સંયુક્ત થવન બાળી સહાય છે અન્વયા વર્તવાથી અનેક પ્રકારના દુષ્ટો જન્મ પામે છે.

૧૧-૧૨ ગૃહનિવાસેચ્છા અને મૈત્રીભાવ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

સમા, સંઘી, સંજીવ, મિત્રવર્મ, નાતિ ભત્તિ અને અદેશ અથવા જન્મભૂમિ આદિના આસપાસના અનેક સંજયોથી મગ્ધ્યલ્લ થવન સર્વત્ર વિદ્યમાન છે એ સર્વ સંજયોને પણ યથાસમિ યથા સાધન રાક્ષા કરવાની સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ બંને વચ્ચેની જરૂર પડે છે. આ બધા સ્નેહ સંજયો અથવા પ્રેમના પારોથી સામાનિક થવનમાં પ્રવેશ કરનાર દરેક દરેક ભક્તિ યથાવત્ બધાયેલ છે અને એ બધા સંજયોની ચોખ્ખા, મગ્ધ્યના મસ્તકની અંદરની નં. ૮ થી ૧૩ સુધીની બધા સામાનિક લાગણીઓ કે વૃત્તિઓની વનુમન્યોષિ સાથે યથાવત્ છુદ્ધિમતાથી સંયોગ્યેલા છે. દુઃખમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ વર્તના પરસ્પરના સર્વ પ્રેમ સંજયો, શુભાદિક રદસ્થના પ્રમગ્નો, દાખાવ-સ્નેહના સર્વ ધર્મભાવો, વાતલક સ્નેહથી પ્રવર્તતા સર્વ પાવન કર્મો અને ગદ્ધિવારોહા-તેમજ કુટુંબજનસહતા યથા મૈત્રીભાવ આદિ વૃત્તિઓથી વિરહીત થતા સર્વ સ્નેહ સંજયો, અને તે સર્વ સિદ્ધ્ય સંજયોને યથાવત્ થવન સહજગત કે તત્પરચરણવાની પ્રમગ્ન અન્ધોષિ દ્વારા સજ્જત પ્રમગ્ન તત્પરચરણ આદિ સર્વ લાવોના બધા આધાર પ્રેમ-પ્રેમ અને-પ્રેમ ઉપરના સ્વાયેચ્છા છે. જ્યાં પરસ્પરને આવા પ્રભરને પ્રેમભાવ યથાવત્ સન્દર્શ, સુખી અને આનંદપૂર્ણ હોય છે ત્યાં દાખલ થવન, વાતલક સ્નેહ, મદનિવાસેચ્છા, મૈત્રી અને તત્પરચરણ આદિ સર્વ લાવોના ઉચ્ચત્તર ઉત્તમ પ્રકારે પોષણ સંયુક્તિ અને સંતોષિ આદિ કાર્યો યથાવત્ પ્રવર્તે છે. પણ જ્યાં એ સંજયોને પોષણ આપનાર મૃત આવાર રૂપ પ્રેમભાવપ્રતિ જામી હોય છે

ત્યાં ધારે ધારે રેતીના પાયા ઉપર ચણાવેલી ઇમારતની માફક સર્વ સાંસારિક સંબંધો એક પછી એક નાશ પામે છે. જીવન તદ્દન શુદ્ધ અને વિરક્ત બાવબુક્ત બને છે. અને પરિણામે પ્રેમલીન યતાં સમગ્ર સંસાર ખારો હોય એવો અને નિરનેદ્ર બની જવાથી શુદ્ધ અને શુન્ય એવો લાગે છે. પ્રેમવિનાશુ' જીવન તદ્દન નશ્વરું બને છે.

૧૩. તત્પરરામણતા અથવા સંલગ્નતાની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

આ વૃત્તિનું સ્થાન સર્વ સાંસારિક વૃત્તિઓની ઉપર સ્થાપવામાં આવેલું છે. તે એમ દર્શાવે છે કે, મનુષ્યને પ્રેમભાવ એ હાંફ એક સ્ફૂટીક વૃત્તિ નથી કે જેને આધીન બની અમુક સ્ત્રી અથવા પુરુષ આને અમુક પુરુષ અથવા સ્ત્રીની સાથે પ્રેમભાવથી નોંધાઈ સંલગ્ન ક્રિયા દ્વારા સંતાનોત્પત્તિ રૂપ ફર્મનો આરંભ કરે, અને થોડાંક સમય બાદ જ્યારે એક બીજાને અત્યુક્ત ન પડે ત્યારે, ગમે ત્યારે, ગમે તે દરમ્યાન, ગમે તે સ્ત્રી થા પુરુષ યથેચ્છા એક બીજાને ત્યાગ કરી રોકે પણ આ પ્રેમભાવની અંદર સંપૂર્ણ અચો વિશ્વતા અને એકાગ્રતા સ્થાપન થવાની તૈયારી છે: એ વિચારતાને સ્થાપન થવા માટે પણ અમુક વર્ષોના સદ્વ્યાસની તૈયારી પડે છે. આ સદ્વ્યાસ અથવા સદ્જીવનને આપણે વિવાહિત જીવન અથવા દામ્પત્ય જીવન કહીએ છીએ. આ દામ્પત્ય જીવન પણ સ્ફૂટીક મુખ કે સમયરૂપે ખાદ્ય નથી, પણ ઉપર જણાવેલ પ્રેમભાવ-સંયોગપૂર્વક અને દામ્પત્ય જીવન આદિ સર્વ અવસ્થાઓનો સંબંધ-મુદ્દસ્યાભિમતના બીજા અનેક ધર્મો અને કર્તવ્યો બળવવા ઉપરાંત વિશુદ્ધ પ્રેમભાવથી તુલ્ય, સુધર, આરોગ્ય, અને ઉત્તમ શુદ્ધ ફર્મ સ્વભાવ મુક્ત વીર પ્રભાવે છે, વાત્સલ્ય સ્નેહના સર્વ દિવ્ય સંબંધોને વૃદ્ધ કરવા ખાદ્ય તેમજ એ વિશુદ્ધ વૃત્તિના સર્વ પ્રેમોદ્ભૂત યથાવત્ થાવન કરવા ખાદ્ય, ઉપરોક્ત સર્વ લાભોના સેવનરૂપ તરની ખાંસ તૈયાર છે. આ વાત્સલ્યસ્નેહના ધર્મોદ્ભૂત યથાવત્ થાવન કરવા માટે હાંફ એવાદ બે વર્ષોનું સદ્જીવન કે દામ્પત્યજીવન કરી પણ સમર્થ થઈ શકે તેમ છે નહીં. પણ એ પ્રભાવવેદિ વજ્રરૂપ ક્રિયાના ધર્મો બળવવા માટે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેએ અનેક વર્ષોના પ્રયત્ન સ્નેહ સંબંધો અને દામ્પત્ય સ્નેહના રૂઢ બંધનોમાં બંધાવાની ખાંસ તૈયાર પડે છે નવમાસ સુધી બાળકનું ગર્ભમા ધારણ, ત્યાર પછીની પ્રસવ ચેતના અને પ્રસુતીના સમયનું રક્ષણ, ત્યાર પછીના સમયમાં બાળ ઉછેરરૂપ ક્રિયાનું અમુક વર્ષોનું વિધાનન્યાર બાદ અનેક પ્રકારના બાળ શિક્ષણ આદિ ક્રિયાઓથી આરંભી છેક છંદગીની સર્વ પ્રમાણની જાળબંધીઓ યથાવત્ બળવવા માટેનું શૈશ્યજ્ઞાન આપી પૌતાના જીવન માટે સ્વતંત્રપણે સર્વ મવૃત્તિશી જ્ઞાન અને અગ્રજીવપૂર્વક કરી રોકે એવી દરમ્યાન સંસ્કૃતિની મૂકવાની ક્રિયાને યથાવત્ બળવવા માટે અનેક વર્ષો સુધીના દામ્પત્યજીવન અને પ્રેમજીવનની તૈયારી પડે છે. વળી આ બધા સ્ત્રી સાથેના સ્નેહમુદ્દત સંબંધોને તેમજ તેના કુટુંબી વર્ગે તેમજ પુરુષના કુટુંબી વર્ગ અને મિત્ર વર્ગના અનેક સંબંધોને પણ અનેક રીતે એ અરસામાં સંભાળી સુરક્ષિત રાખવાની તૈયારી પડે છે. ઉપરોક્ત સર્વ ક્રિયાઓને માટે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગની અંદર-તત્પરરામણતા અથવા સંલગ્નતાની વૃત્તિ યથાર્થ પ્રમાણમાં હોવાની તૈયારી છે. જ્યારે પ્રેમ ભાવનો પ્રયત્ન પ્રભાવ આ વૃત્તિને સર્વ રીતે ટાકવી રાખવામાં અનેક રીતે સદાપ-શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે એમ પ્રેમભાવનો અજ્ઞાન, અસંતોષ કે અંદા આ તત્પરરામણતાની વૃત્તિને તદ્દન મંદ અસ્થિર અને અબ્યવરિત્ત બતાવવામાં પણ તેની જ ઉગ્રી અસર કરે છે એ બુદ્ધિપાત્ર નથી. હંમેશાં સાંસારિક સમગ્ર ભાવોપર પ્રેમ ભાવની પ્રયત્ન અથવા અંદર દાવતાની બુદ્ધિ ઘટ અથવા અનિષ્ટ અસર થાય છે, જેને લીધે મનુષ્યો અનેક પ્રકારની ન્યુનાધિક સાંસારિક ભાવનાઓવાળા ભાવોમાં આવે છે.

મનુષ્યની ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓમાં સાવધતા, યશાચિન્તા, સ્વમાન, અને ધૈર્ય આદિ ચાર વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે જેનું સામાન્ય વર્ણન બીજા પ્રકરણની અંદર આપવામાં આવેલું છે. આમાંની દરેક વૃત્તિ ઉપર મનુષ્યની અંદરના પ્રેમભાવની મંદ તીવ્ર કે તીવ્રતર અદિ અવસ્થાઓથી અનેક પ્રકારની જે અસરો મનુષ્ય જીવન પર થાય છે તેનું દેહકર્મ અવસ્થાનું વર્ણન નીચે આપવામાં આવેલું છેઃ માનસસાક્ષી દૃષ્ટિથી નાચનારને જે પ્રત્યેક વિધવત્ વર્ણન તરફ સ્વાભાવિક અને સ્પષ્ટ જણાયા વગર નહીં રહે.

૧૪. સાવધતા દક્ષતા અથવા ચાતુર્ય આદિભાવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

નંબર ૧૪ વાળી સાવધતાની વૃત્તિ ઉપર પણ પ્રેમનો કંઈ એકા પ્રભાવ નથી. મનુષ્ય હૃદયમાં પ્રેમ ભાવના અંકુરો સૈથી પ્રથમ જ્યારે યુવાવસ્થાની સરજાત થવાની સાથે કુમરો દૃશ્ય થવા લાગે છે ત્યારથી આ વૃત્તિનો પ્રભાવ પછી તેની સાથે જિરોપ પ્રમાણમાં દૃષ્ટિગ્રાહ્ય થવા લાગે છે. પ્રેમી યુવકોનાં મન પ્રેમના પ્રથમ આકર્ષણને લીધે જ્યારે એક બીજા વચ્ચે સ્વાભાવિક રીતે જોવાવા લાગે છે; ત્યારથી તેઓની વાતચિત, વર્તન, બેઠક, ઊંડક, હાલક, ચાલક, ગતિ, અનેક પ્રકારના સંકેતો, પચ્ચવદાર મિત્રન પરિચીતન અને સંવતન આદિ સર્વ ઉપરીતર વ્યવહારોની યોજનામાં, આ સાવધતા અને ચાતુર્યના ભાવો પ્રતિજ્ઞા પ્રકટ થવા વિના જોવામાં નથી ઉપરોક્ત પ્રત્યેક ભાવના દર્શન વખતે તેઓ બન્નેએ સાવધતાથી વર્તવાની જરૂર પડે છે. બહારની કોઈપણ બંધિતતા જણવામાં ઉપરોક્ત ભાવો ન આવે એવી તુલ્યારીથી બનેલું વર્તન વાતચિત અને યત્નવદાર આદિ થવા લાગે છે. ગુપ્ત સંકેતોની ચેતના પણ જનુલ દક્ષતાપૂર્વક યોજનામાં આવે છે. નવા પ્રકટ થયેલ પ્રેમભાવનું જાણન રક્ષણ અને ધોષણ પણ તેઓજ સાવધતાથી અને બુદ્ધિમતાથી પ્રવર્તે છે કે બીજાઓને સંસયનો પછી અવગણ મળવાના પ્રસંગ આવવા દેવાં નથી. નૂતન પ્રકટ થતા પ્રેમ ભાવની ધોષ સંરક્ષા ખાતર આ બધા ભાવો ક્ષણે અંધી જરૂરના છે. એક માન્ય વિના બીજા કુટંગાલ નથી. પ્રથમ અંકુરિત થતા બાળ શેપાઓના રક્ષણને ખાતર એવી રીતે આસપાસ વાઠ અથવા એવાજ પ્રકારનું કોઈ સંરક્ષક સાધન યોજનામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રકટ થતા પ્રેમ ભાવને સંભાળ પૂર્વક અંકુરિત થવા દેવાની સાથે તેની સંરક્ષા આદિ કાર્યો માટે દક્ષતા, ચાતુરી કે સાવધતા અથવા એવે આપણે વ્યવહારિક કક્ષાપણ કહીએ છીએ તે ભાવ, દરેક બંધિતતા યથાર્થ પ્રમાણમાં હોવાની પૂર્વ જરૂર છે પણ ખાસ કરી નૂતન પ્રકટ થતા પ્રેમભાવે વખતેજ આ વૃત્તિ અને તેના અનેક ભાવો બનેલે પ્રથમજ પ્રકીર્ણ થવા લાગે છે. તેનો જે બુદ્ધિ પૂર્વક-અને ધાર્મિક તથા નૈતિક ભાવનાઓ સાથે સંયુક્ત કરી, ધોષ ઉપરોક્ત કરવામાં આવે, તેા સી તેમજ પુરૂષ પુષ્પાને તેમજ યુવતીઓ અને કુમારો તેમજ કુમારીઓ આદિ સર્વને માટે અનેક સંતે લાભદાયક છે "Love is blind" કામાન્ધો નૈય પર્યવતિ" આ વાક્યો ખરેખર ખરેખર અર્થ સ્પષ્ટ છે. મનુષ્યની અંદરની કામવૃત્તિ જે એક ધર્મીજ પ્રજા વૃત્તિ છે એવે વચ્ચે સાખવાત્ કાર્ય તેમજ તેને સ્વચર્ય માર્ગે બુદ્ધિ પૂર્વક દોરવાત્ કાર્ય ધર્મ પુરૂષો કહીએ છીએ જેમાં જ્યાં પણ સંકા નથી. ક્ષણ જ્યારે મનુષ્ય સ્વાભાવની આ વૃત્તિના અંકુરો જ્યારે પ્રજા વચ્ચે અંકુરિત થઈ એ વખતે પ્રવૃત્ત થવા લાગે છે. તે વખતે જ બુદ્ધિ સહિતમિત્ર અવધે એટલાં જ્યાં કેવલાએ લેવાં નથી. તેમ ધાર્મિક અને નૈતિક ભાવનાઓ પછી એટલા પ્રજા પ્રમાણમાં નજીક થઈ બન્નેત આદરોની સંરક્ષા માટે યત્નથી હોતી નથી. આવી અવસ્થામાં કુમારો અને કુમારીઓના સીધ-કે સીધી યથાવત સંરક્ષાને ખાતર ધર્મીજ સાવધતાની અને કક્ષાપણની જરૂર છે, એ ત્રાન સ્પષ્ટ છે. સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને વર્તના સ્વમાન, યશાચિન્તા, ધૈર્ય નીતિ, ધર્મ બુદ્ધિ અને સાંસારિક અનેક પ્રકારના સંબંધો તથા તે સર્વની બન્નેત સ્થિતિ અને પ્રતિજ્ઞા આદિ સર્વ ભાવોની સંરક્ષાને મોટા આધાર આ પ્રેમભાવને પ્રકટ કરવામાં તેઓ-એટલી દક્ષતા અને ચાતુરી નાપરે છે તથા બુદ્ધિમતામાં વર્તે છે તેના ઉપર મોટા ભાગે સમાયેલ છે. એક નાની સરખી ભૂવને લીધે-માત્ર કામવશ થવાથી અવશ્ય તુરંતને આધિન થવાથી

સ્વધ્યાસમાં થતા અને સમાનનો અર્થ થવાના પ્રસંગે ગ્રંથકર્તા વર્તવાથી-ઉપસ્થિત થઈ નહીં. જો તે વર્તવાથી કે, જેદમરીથી વર્તવાથી-એ કુમારીકાન્તુ ઇત્ય દર્શાવે માટે દર્શિત થવાનો પણ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં વાર લાગતી નથી. સૌ અને પુણ્યના સર્વ ઉત્કર્ષક બાનેનો નાશ થવાનાં પ્રસંગે કામચાલના પ્રભવ વેગને વધ સમન્વે આધીન થવાથી એકાએક ઉત્પન્ન થાય છે અને પરિણામે મનુષ્યનું ઇત્ય કલ્પિત; આદિ અને અસહ્ય થઈ પડે છે. આવી કાળજી પ્રકારની અભ્યુપારી આપતિઓ ઉત્પન્ન ન થાય એટલા માટે સૌ તેમજ પુણ્ય-યુવાન તેમજ યુવતી, અથવા કુમારો તેમજ કુમારીઓએ-પોતાના સ્નેહભાવોને પ્રકટ કરી પરસ્પરના સંબોધનો દ્વારા પદ્મવિત કરતા માટે જલ્દી સંબોધ અને દક્ષતા લાગુ પુદ્ધિ અને વાત્સલ્યથી વર્તવાની જરૂર છે. વળી આદ્ય કરી-પ્રેમભાવને અંગે કુપરિચિત થતા અન્ય પ્રસંગો, એનાં કે, પરિચીલન, સંવતન, લગ્ન સંબંધ માટે કરવામાં આવતી અન્યોઅન્યની પસંદગી, અને તેને અંગે સ્વસાધ અથવા આશિષ આદિની પરિક્ષા આદિ સર્વ પ્રસંગોમાં પણ જાને વર્ગે જલ્દી પુદ્ધિપૂર્વક વર્તવાની જરૂર પડે છે. આમાંના એક પણ વિષયની પરીક્ષામાં મુશ્કેલ કરવાથી જીવનભર પરવાવાના પ્રસંગો ઉદ્ભવ થાય છે કે જેને અનુયા કરવા માટેના પ્રયાસો, હમેશાં અજીવ્ય નીવડે છે. આટલા માટે-સ્નેહભાવને પ્રકટ થતાં વાર લાગે તેની દરમિયાન નહિ; પ્રેમના વેગને રોકી રાખી. એનાએ એ કામચાલને આધીન થઈ ન વર્તે પણ સાચે સાવધાનતાને પણ સદાપક બનાવે, અને પ્રભવ સંબંધ દ્વારા, પુદ્ધિ ખર્ચે તથા નીચિને રસ્તે આ પ્રેમ ભાવની અંધ અજ્ઞાતી વૃત્તિને રોકે. એમાં જલ્દીપણ સમાવડું છે.

૨૫. યશાશિલાય કીર્તિ કે પ્રતિષ્ઠાની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

યશની અશિલાય અથવા કીર્તિનો અનુભવ, એ મનુષ્યની એક સ્વાભાવિક વૃત્તિ છે. આ વૃત્તિ ઉપર પણ કાંઈ પ્રેમ ભાવનો યોગ્ય પ્રભાવ નથી મરિત થયેલ પ્રેમભાવ, હમેશાં પ્રસંગે કમળ યોગ્ય ઉત્કર્ષક થયેલ વરદા પોતાની દક્ષિ દેરે છે. પરસ્પરમાં પ્રસંગ કરવા યોગ્ય કુલે વરદા થઈ અર્થપૂર્ણ, સ્વાભાવિક રીતે થવા લાગે છે. દરેક મનુષ્ય પોતાની કિંમત વસ્તુ કે પ્રેમભાવને માટે હમેશા મચર દોષ છે અને બને છે. જૂન પ્રેમભાવને ધારણ કરના-યુવાનો અથવા યુવતીઓ પોતાના મનના માનેલા કિંમત અથવા કિંમતને માટે હમેશાં દેવા મગર દોષ છે ! ! ! તેઓ એક બીજાને પ્રિય-સ્વિકાર, અને વેગાન-દ-પ્રદ થયા માટે અથવા પારસ્પરની પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ પોતપોતાની સક્ષિત અને કામન અતુલાર ભક્તિ પ્રાપ્તો નથી આદરભાવ ! ! ! વિનય, સમ્મત, સોજન્ય, અંગારા, ઉત્તેજન વગેરે પરિધાન, કાંઈક અને સુંદર દેખાવના બનવા માટેના સર્વ પ્રયાસો, તેમજ ઉત્તેજન થયેલે આગળ પડવા દર્શાવવા માટે અને કેટલીક કુલે કે આખીએ સંબોધપૂર્વક કનાવી રાખી પોતાના પ્રેમભાવથી તદન અજાત સમાજ માટે સા સા ઉપાધે નથી ચેતવતા ! ! ! ઉપર જલ્દીનેથી સર્વ કિંમતોની પ્રવૃત્તિ થવાનું કારણ માત્ર પોતાના મનથી માનેલા પ્રેમીઓની નજરમાં, પ્રસંગપાત્ર અને માનને લાયક બનવાને ખાવર-અને તે દ્વારા યોગ્ય પ્રસંગને ઉત્પન્ન કરી, અર્થિક પ્રેમને ઉત્કર્ષવામાં સદાપક બનાવવાના પ્રયત્નન સિવાય એ બીજું કંઈ છે ! ! ! સ્નેહીઓ પોતાના સ્નેહી વસ્તુની માનવાન અને પ્રસંગ પામતાં, કેટલા બધા મગર બને છે ! ! ! આ જ પ્રેમનો પ્રભાવ નથી ! બીજા કોઈ પણ વિષય કરતાં, જૂન સ્નેહભાવને ધારણ કરતી કન્યાઓ પોતાના પ્રિય માનેલા કુલને માટે કેટલી બધી મગર બને છે ! તેમજ યુવતીઓ પણ પોતાના સ્નેહી વસ્તુના માન અને પ્રસંગના કાળે સમજવાથી કેટલી બધી પ્રકુલ અને દર્શિત થાય છે ! ! ! સ્નેહભાવ હમેશાં સ્નેહીઓની પારસ્પર પ્રસંગ કરવા માટે સ્વાભાવિક રીતે બને વર્તેને પ્રેરે છે. અપારે અનેકવાર એવી પ્રસંગ મેળવવા ખાવર અથવા અનેક સૌ પુણ્ય માત્ર દેખાવને ખાવર પણ સ્નેહ, સોજન્ય, કલ્પા, ન્યાય, ક્રમા, ધર્મ, નીતિ, અને સ્વચ્છતા તથા આત્મનિષ્ઠા આદિ ઉત્તમ સદ્ગુણો અને સ્નેહમય બાવોને અસ્વાભાવિક રીતે પણ ખાલુ કરે છે. પોતે તેવા ન દોષ છતાં તેવા દેખાવાનો પ્રભવ કરે છે. પ્રેમભાવની અસંપૂર્ણ કે વિગત દાહદર્માં એ બધી જાણ આકાંક્ષાકાર પ્રસંગે જલ્દીપણથી બધી કિંમતો પ્રતિષ્ઠા દહનદાર થઈ નહીં છે અથવા સર્વતર નાશ પામે છે. જ્યારે વધી નહીં છે ત્યારે તે જલ્દી અર્થપૂર્ણ થઈ પડે છે, પરંતુ એમાં પરસ્પરના પ્રેમભાવના કલ્પિત કાર્યોથી સંપૂર્ણ દોષ છે, તેવાઓને એક જાણ આકાંક્ષા પાળી

જાત બદલાવના ખર્ચો કરવાની કંઈ પણ જરૂર પડતી નથી સાદાઈ, સરસતા, અને સ્વચ્છતા પૂર્વક સંતોષ અને હરહંસરમી અન્યોન્યનો નિર્વાહ થઈ શકે તેવી સ્થિતિમાં સુખથી પ્રેમપૂર્વક દિવસો નિર્ગમન કરે છે. યજ્ઞી વખત અતિસાધ સખત કે કંઈ વાકંચો, કષ્ટો કે વાગ્ બાધના કોર પ્રદારોથી પણ મનુષ્યની અંદરની આ યસાગિલાવની વૃત્તિને બહુ જાગ્રત રીતે સહન કરવું પડે છે, અને ખાસ કરી બીજાઓની ઉપસ્થિતિમાં જ્યારે એવું અસહ્ય વર્તન, સ્ત્રી સ્વયં પુરુષદ્વારા એક બીજા પ્રત્યે ચલાવવામાં આવે છે ત્યારે તેવું પરિણામ તેા હમેશાં ધર્મ અને નિષેધ આવે છે સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચેના નોકર ચાકર, બેના પ્રત્યે એવું વર્તન ચલાવવામાં આવે છે તેવું હૃદય, નિસ્વેદ, સિંગીઠ, ઉત્સાહહીન, આનની લાગણી વગરનું, સ્વભાવ અને કોર બની જાય છે આ તાન સ્પષ્ટ અને અનુભવ નમ્બ બાળત છે આમ ન જાય એટલા માટે અપર્વેદના એક શક્તિમાં સ્ત્રી અને પુરુષોએ ચૂદરયાશ્રમમાં પરસ્પર કેવી રીતે વર્તવું કે ભેળી યજ્ઞ આબર અને પરસ્પરના માન વિગેરે ચલાવતું જળવાઈ રહે, તેને માટે ધણેજ ઉત્તમ ઉપદેશ આપવામાં આવેલ છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે

સંમિયૌ રોચિણુ સુમનસ્વમાનૌ હસામુદૌ સહસા મોદમાનૌ

સુગુ સુપૂર્વૌ સુગૃહૌતરાયૌ જીવાલુપસૌ ચિમાતિઃ ॥

- ૧ સંમિયૌ-સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેએ પરસ્પર ચલાવતું પ્રિય બનીને.
- ૨ રોચિણુઃ-એક બીજાને બરાબર અનુકૂળ થઈ તેવું રચિતાર-વર્તન ચલાવીને.
- ૩ સુમનસ્વ માનૌ-સુહૃદ, મધુર અને શામલ પ્રુપ બેવા સવવાળા થઈને
- ૪-૫ હસા મુદૌ-હાસ્ય વિનોદથી પરસ્પર આનંદ શેલવીને
- ૬ સહસા મોદમાનૌ-બેઠાબેઠા સ્વાભાવિક રીતેજ સદા પ્રયત્નશાલ વિશે રહીને
- ૭ સુગુ સુપૂર્વૌ અને સહાયશ્ચથી વર્તિને
- ૮ સુપૂર્વૌ-ઉત્તમ પ્રકારની સિધ્ધિમાર સુકત સંવતિ પ્રાપ્ત કરીને.
- ૯ સુગૃહૌ-ઉત્તમ સુંદર અને કુશીન ધરના ચલાવાય તેવી રીતે વર્તિને
- ૧૦ જીવાલુપસૌ ચિમાતિઃ-ભેળી રીતે પ્રશાન્ત સમયે હવ શાલ અનેક પ્રકારના મુદ્દા અને રમ્ય રંગોથી છવાઈ મધુર અને દીવ્ય પ્રકાર આથી આનંદ આવે છે તે પ્રમાણે તેમાં શુભ શુભ સુકત થઈ સ્ત્રી અને પુરુષોએ ચૂદરયાશ્રમમાં રહી અન્યોઅન્યના છત્રને અનેક રીતે આનંદ સુખ અને સંતોષથી પ્રકાશિત કરી વર્તવાનું છે
- ૧૧ સમ્યક્. સમ્મતાઃ મૂલ્યા ધાર્યં યત્ત મત્રયઃ

સમ્યક રીતે બધા કુટુંબીઓને- (સમ્મતાઃ) અર્થાત્ પૈતૃપૌત્રાના કર્વેજ પ્રમાણે, એક નિખાળી વર્તિ, પરસ્પર કંથ્યાશુભાર અને મધુર વાણીનો પ્રયોગ કરતા રહો.

ઉપર દર્શાવેલ વેદ વાક્યોના દુર્લભ મનોમા, સ્નેહના ડગ્ગાઓને સર્વદા પૈતૃત્વ આપનાર મહાન પવિત્ર અને વૃંદ સિદ્ધાન્તોના ઈમે રહસ્યમય રસાવલુ રિધિ ભરેલો છે ! જરૂર ચૂદરયાશ્રમના સર્વ મુખોમાં મુખરૂપ શુભ આચારવિચાર અને વર્તનના સચોટ સૂત્રો, આ મનોમા વચાસિદ્ધિ ભરવામાં આવ્યા ॥ અને આવી પવિત્ર આશ્વાસો- (જ્યાં પાછળ થઈ રમ્ય દોષ ભર્મિ ચૂદરયાશ્રમના સર્વ યથાર્થ મુખોની રેલમઉદ થઈ રહે એમાં શું આશ્ચર્ય દોષ શકે ! આ બધા સ્નેહના સુખોનો સ્વપ્ન રિધિ જણાય છે.

પણ જ્યાં દૃષ્ટોક્ત મહામ-નોંધી વિરૂદ્ધ પ્રકારનું વર્તન જોવામાં આવે છે, ત્યાં સ્ત્રી પુરોહીની અંતરના પ્રેમ ભાવોની ઉત્તરોત્તર સ્તિ, સ્તીલતા કે સ્થૂંકતા ધારણારે પ્રકટ થવા લાગે છે અને પરિણામે નિરોદ્વેગ વૈર, દેવ, ઇર્ષ્યા, ધૃષ્ટા, અસતોષ, ક્રોધ, કવદ અને રોગ, ચોક્, ભય તથા મોત આદિ અધમ ક્ષણોનાં દર્શન પણ થાય છે.

પણ જ્યાં પ્રેમના પાવન પ્રવાહો, સુખવરિવદ સીતે રોલે અને સૌહાર્દના વિશદ સ્વરૂપે નિરંતર વહેતા હોય છે, ત્યાં આવા ઉપર જીવિતો મલિન સત્ત્વને ક્ષણ રહેવાનું સ્થાન પણ મળતું નથી. કારણ વિશદ રોદ્ધમાય કષ્ટપણ પ્રકારના વાંક, દોષ કે શુદ્ધિઓ એવા તરફ તેમજ કટુવાચોના પ્રયોગો કરવા તરફ કદી પણ ટોચતો નથી તેની નજરમાં હમેશાં રોદ્ધ અને સદૃશ્યનીજ ગોઠી અને મધુર વર્ણ, વર્ણિ રહેલ હોય છે. રોદ્ધના કુંદર અને મધુર પુષ્પ વગેરેના મુખમળ અંકુરો પર ક્રોધ, ગુસ્સો કે કટુવાક્યના પ્રદારરૂપ તથા ધણીજ કાલીલ અસર કરે છે. વારંવાર ઉદ્ધાનવેષી થવાથી પણ રોદ્ધના અંકુરો ધીરધીરે તાણ પામે છે. માનમાં શાન્તિથી કષ્ટો દેવાથી, બહુ દુઃસ્વપ્ન થાય છે. પણ જલ્દેમાં અસ્થાનરોના પ્રયોગ કરવાથી કે અપમાન કરવાથી હમેશાં અજાણ પરિણામજ આપે છે. આટલા વાસ્તે પ્રેમથી સુદર પુષ્પવૃદ્ધને પ્રશંસા, માન, યશ, રોદ્ધ, સૌહાર્દ અને સદૃશ્ય તથા ક્ષમા અને શાન્તિ આદિ બહુવર્ણથી અને પ્રેમપૂર્ણ મધુરવાદ પુરોહીની વૃદ્ધિ હમેશાં સિંધન કરતા અને પોષણ રહેતું, જે સામાજિક સર્વ પ્રકારના મુષ્કે માટે હમેશાં અમલ્યું છે. યશ, માન, પ્રતિષ્ઠા આદિ ભાવોને વધારવામાં તેમજ સતોષ આપવામાં, વિશદ પ્રેમભાવનો જે પ્રસાદ પડે છે તેની કિંમત વધાવતું આકલા માટે આપણી પાસે અન્ય કોઈ એવું સ્થૂલ સાધન નથી કે જેનાવડે આપણે તેને ખાપી કે તોલી શકીએ, છતાં તેના પ્રબળ પ્રભાવનું પરિણામ તો પ્રત્યક્ષ જણાવા વચર રહેતું નથી.

૧૬. સ્વમાન-આત્મમત્યય અને મનોબળ આદિ ભાવોપર પ્રેમની સત્તા.

પ્રતિષ્ઠા, માન, આત્મમત્યય, અને મનોબળ આદિ મહાન ભાવો, મનુષ્યોના જીવનમાં અતિ અગત્યનો ભાગ બને છે. આ બધા ભાવો-અનુભવના મનની માન એક સ્વમાન (Self-respect) ની વૃત્તિના સ્વરૂપો છે. આ બધા ભાવો પણ પ્રેમભાવનાં પ્રબળ પ્રવાહથી પોષાઈ વૃદ્ધિ દશાને પારકું કરે છે. સ્વમાનને મુશ્કિલ સમજવા માટે પ્રેમીઓ અનેક પ્રમાણનાં આશ્ચર્યજનક અને સાહસિક કથાઓ કરવા પ્રેરણા છે. રોદ્ધની સંખ્ય માન કે પ્રતિષ્ઠાને લઈ થવા કરતાં પ્રાપ્તિ પ્રથમ બે છે અનેક સ્વપુત્ર કુટુંબોને વીરસની આત્મમાં પોતાના પરમ પ્રિય પ્રાણની પણ આડુડીઓ આપી, પોતાની જાતિ, કુટુંબ તથા દેશ વિગેરેના માનને ખાતર સર્વસ્વ અર્પણ કરી, રોદ્ધી કુવદીઓના આત્માઓને તૃપ્ત કર્યા છે. સ્ત્રીઓના સંબંધમાં પણ એવા અનેક પ્રસંગોની, આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસમાં અનેક સ્થળે નોંધી કરવામાં આવેલી છે. સ્વપુત્ર સ્ત્રીઓને પણ પોતાની જાતિ, કુટુંબ અને દેશના સ્વમાનની સંરક્ષાને ખાતર કંઈ જોઈ સહન કર્યું નથી કર્ણલ ટોકડું સામર્યાન અથવા અનેક પ્રસંગોના ઇતિહાસથી સરપુર છે. સુદરીઓના રોદ્ધને આધીન થઈ, અનેક પુરોહીના જીવન પ્રવાહોમાં આશ્ચર્યજનક ફેરફાર થવા પામ્યા છે. ત્યારે પ્રેમથી શુદ્ધ હાલતને પરિણામે, તેમજ પ્રેમીઓ સંખ્ય માનસને ધરાતા પ્રસંગો ઉપરિવદ ધરાને મારણે અનેક સ્ત્રી પુરોહીને પોતાના જીવનનો અક્ષય ભાગ આપી, આત્મમત્યય કર્યાના અનેક કૃષ્ણાન્તો આપણી પાસે મોજી છે. પ્રેમ અને નિષ્પ્રેમ હાલતથી અનુભવ જીવનના દરેક પ્રસંગ પર તેમજ સાંસારિક લાગણીઓપર અને ખાસ કરી યશ, માન, અને ઇષ્ટવિષા આદિ ભાવોપર, કેટલી બધી ઘટ અથવા અનિષ્ઠ અસર થવા પામે છે, તે ઉપરના વર્ણનથી હલ સ્પષ્ટ થાય છે. “માની હિ મહતાં ધનં” “ઉત્તમા માનમિચ્છન્તિ” આદિ અવલોકનિક વાક્યો જે નીતિના અભિપ્રાય દાખવામાં આવેલા છે, તેનું જરૂર મહત્ત્વ તો યોગ્ય પ્રસંગના માનવ સમાજ સમજવા આપણાથી બને છે ઉપર વર્ણન કરવામાં આવેલ યશાસિદ્ધાપ અને સ્વમાનની રક્તિ સાથે ધૈર્ય અથવા સહનશીલતાની વૃત્તિ પણ યોગ્ય મહત્ત્વપૂર્ણ સંબંધ ધરાવે છે. એટલા વાસ્તે જ રક્તિના રચનાને સ્વમાન અને સહનશીલતાના અગ્ર ભાગમાં કુદરતની ઈચ્છા અનુસાર ગોઠવવામાં આવેલ છે. આ રક્તિના

હીનપોત અતિયોગ અને વિશ્વાધિવશી થતા અનેક સ્વર્ણો-અન્યવૃત્તિઓની માફક જોવામાં આવે છે, એને ધૈર્ય, સહનશીલતા, દંદતા, ધીરજ, મહેતમણુ, ઢઠ, બામઢ આદિ અનેક શબ્દોદ્દાર જોવાપવામાં આવે ॥

૧૭ ધૈર્ય, સહનશીલતા કે દંદતા આદિ સાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ

મનુષ્ય ધૈર્ય અને સહનશીલતામાં પણ અનેક હયાન્તો ગ્રાપણા પ્રાપ્તિને તેમજ અર્વાચીન ઇતિહાસ-માંથી મળી આવે છે શ્રીમતી સીતાના અનેક પ્રકારના સહો, નજ અને કમચત્તીના અનેક પ્રકારના દુષો, સાવિત્રીની નિર્દોષતાઓ, દ્રોણની અનેક દુષ્ટ દશાઓના પ્રસંગો વિગેરે, પૂર્ણ પ્રેમભાવથી પ્રેરાયેલ સ્ત્રી અનેકી અંદર પણ કેટલા ઉચ્ચ પ્રકારના ધૈર્ય, સહનશીલતા અને દંદતા આદિ ઉચ્ચ ભાવો પ્રદીપ્ત કરી પેાની રાખાય છે, તેમાં પ્રત્યક્ષ આદર્શો છે. આ ઉપરાંત વર્તમાનમયના મહાપુરુષોમાં ગણના મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ બાંધી અને તેમના ધર્મચત્તિ સૌ કરેપુરના પણ આ વિષયના સૌથી પ્રબળ અને પ્રત્યક્ષ પુરાવારૂપ છે ઉચ્ચ પ્રકારનું ધૈર્ય અને સહનશીલતા આદિ ગુણો, ઉત્તમ પ્રકારના નૈતિક કે ધાર્મિકભાવો અને વૃત્તિઓ સાથે સંયુક્ત થવાથી અને બુદ્ધિસક્તિઓએ ફરારિત વિમળ પથે વિચરવાથી શુદ્ધ, સત્ત્વ, ધર્મ, નીતિ, તેમજ શાન્ત અને પ્રભાવો વધેના સભ્યોમાં અને પ્રભાવો ભાવનાઓમાં પણ કેટલા અવધર્મજનક ફેરફાર કરવા સમર્થ થાય છે, તેનું મહાત્મા બાંધીજી એક સૌથી સ્વસ્ત પ્રત્યક્ષ દુષાન્ત છે, એકે આવ્યા ઉત્તમ ભાવોની પ્રદીપ્ત થવામાં શુભારી પ્રેમ નતા, ઉદ્દેશ્ય પ્રકારનો સ્વદેશાતુરાગ, મણુસયલતા અને સ્નેહ વધા સૌભાગ્ય અને કરણા આદિ ભાવો મુખ્ય અરો ભાગ ભજવે છે એ તદન સ્પષ્ટ છે પણ એ વધા ભાવોને મેરનાર સ્વદેશાતુરાગની મુખ્ય વૃત્તિ છે, એ મનુષ્યના અનેક પ્રકારના સત્ત્વિક પ્રેમ ભાવોની એક શાખા છે, એમ કહી વિવાદ થાને તેમ નથી, સ્વ-દેશાતુરાગ, એ નં ૧૧ વાળી શુદ્ધિવાસેચ્છાની વૃત્તિનું એક સ્વરૂપ છે વર્તમાન ભમાનામાં અનેક વીર પુરોઓ, જેજાનના અસહ અને અકલ્પ્ય દુષો સ્વેચ્છાપૂર્વક સહન કરવાનું સર થ્યું છે, તે પણ માત્ર સ્વદેશાતુરાગની વૃત્તિ સાથે સંયુક્ત થયેલ ઉત્તમ પ્રકારના ધૈર્ય, સહનશીલતા અને પ્રબળ આત્મનિષ્ઠાના સંયુક્ત કાર્યના પ્રત્યક્ષ પુરાવા રૂપ છે સ્ત્રીઓ અને પુરોઓ, ઉપર પ્રમાણે ભાવો લગતર આકૃતિને સહન કરી ખાતપાન નિદ્રા અને અનેક પ્રકારના કુળ સમયકોને તિલાંજલી આપી પોતાની પ્રિય વસ્તુઓ અથવા ઉદ્દેશોની પ્રાપ્તિ પાછળ અનેક દેશો, સમુદ્રો અને ખીણો અથવા પહોરોમાં અને ખાદ્યોમાં પ્રવાર થઈ કમરમ છત્ત ગાળવાના અથવા ઉદ્દેશોની પ્રાપ્તિ પાછળ પ્રાણ પણ અર્પણ કરવાના નિકટ મરો ભયો ધારણ કરવા હાગે ત્યારે એ સ્વસ્ત સમજવું કે તેઓની ભધી પ્રવૃત્તિઓની પાછળ કોઈ અભ્યન્ન પ્રકારની સ્વદેશાતુરાગરૂપ પ્રેમનું પ્રબળ ભયોતિ પ્રદીપ્ત થઈ ચૂકેલી ॥ એ પોતાની ઉચ્છિન્ન વસ્તુને પ્રાપ્ત કર્યા પછીજ નિરાતે ન પી બેસવા દેશે અનેક વાર્તાઓ, નેલેલો, નાટકો અને ઇતિહાસો, મનુષ્ય સમજાની અંદર આવા ઉન્નત ભાવો વેદા કરવાના ખાસ શુભ ઉદ્દેશોની મેસાયેલ અને લખાયેલ હોય છે અરે એવી ઉન્નત ભાવનાઓથીજ આર્થિક અને છે

પણ ભયારે પ્રેમભાવમાં નિરાસ કે નિમ્બળા મળે છે, ત્યારે સર્વ પ્રકારના ધૈર્ય સહનશીલતા કે પ્રમત્તા આદિ ભાવો, ધીરે ધીરે ચંદ થવા હાગે છે. મનુષ્યનું મન તદન અસ્થિર, અબલરિષત, અનિચિત, અને અસ્થિર અને છે આવી રીતે નિરાસ થયેલ પ્રેમીની જીવનનોડા, સતાર સાચરમાં મધે ખરાબે થઈ ટેવી રીતે નહ બૃષ્ટ થયે તેનું કદ પણ નિયંત્રિત ભાવની કલ્પી સહાય નહીં પ્રેમ ભાવમાં ઉપર પ્રમણે નિરાસ થયેલ સૌ પુરોઓ સ્વભાવો, આખરે કોણજી પ્રકારના સ્વકીય કલેસ વિનાના, માત્ર ધાર્યો છત્ત નિર્વાહ કરનારા, અસ્તે વધરત હાલતના જીવન રૂપ થઈ જાય છે હુકામાં મનુષ્યની ઉપર્યંક વૃત્તિઓના સમૂદની અંદર સમાવેલ કરવામાં આવતી સાધનતા, સહાનિધાન, સ્વમાન, અને ધૈર્ય તદિ આદિ વૃત્તિઓના ઉપર મનુષ્યના પ્રેમ ભાવની અનેક પ્રકારની ઉચ્છાનિષ્ટ અસરો થવા પાગે છે, એને કીને મનુષ્યનું જીવન અનેક પ્રકારનો અવન કે ઉત્તમ ભાવનોજો વાણુ બને છે વગી આ ઉત્તર્યંક વૃત્તિઓને સમૂહ, ખાસ કરી મનુષ્યની સાસારિક લાગણીઓ કે વૃત્તિઓના સમૂહ ઉપરજ બુદ્ધિપૂર્વક ચોજવામાં આવેલ છે એ એમ દર્શાવે છે કે સાસારિક લાગણીઓના સર્વ પ્રકારના ઉન્નત ભાવો ઉપર આ ઉત્તર્યંક વૃત્તિઓને સમૂહ મુખ્ય અરો આધાર રાખે છે. પણ સાસારિક સમય લાગ-

છોડીએ કે વૃત્તિઓનો મૂળ આધાર અથવા પાયા મનુષ્યના પ્રેમભાવ ઉપરજ રચાયેલા છે અને તે પ્રમાણે મનુષ્યનાં મત્સદ્ગતના પાછળના ટળીયાનાં જાગૃત્ય એ પ્રેમ ભાવનું અવશ્ય આવેશું છે, જે સમગ્ર સંસારિક લાગણીઓ તેમજ સર્વ કાર્મિક વૃત્તિઓનાં પણ મૂળ પાયા રૂપ છે. જ્યાં એ પ્રેમ ભાવ પૂર્ણ સ્વરૂપમાં પ્રકટ થઈ યથાવત્ પોષણ પામે છે અને સંતોષાય છે ત્યાં જન્ય સર્વ ભાવોનું વ્યાપવત પોષણ અને સંતૃપ્તિ થવા પામે છે, પણ એ મૂળ આધારરૂપ પ્રેમભાવનીજ જ્યાં મંદતા કે અસંતૃપ્ત હાલત અથવા અજ્ઞાત ટોચ, ત્યાં તેની ઉપર આપાર રાખનાર સર્વભાવોની દશા, પાયા વિનાના ચલુતર જેવી થાય, એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. પ્રેમભાવની મનુષ્યના જીવન પર આટલી જાણી મહાન પ્રભળ સત્તા છે. મનુષ્યના જીવનને કાર્મિક ભાવોથી પ્રેરવામાં કે અપકાર્મિક ભાવો તાર પરાએ જેથી લઈ જવામાં, પ્રેમની વિવિધ દશાઓ અનેક પ્રકારના ભાવો સમયે છે. માટે એ ભાવની વ્યાપવત્ સંતૃપ્તિ વૃદ્ધિ અને પોષણ કેવી રીતે થાય, તેનું સર્વ સ્વરૂપ દરેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષે યુવાન તેમજ યુવતીએ યથાવત્ લક્ષ્યાણી નરર છે. મનુષ્ય ગમે તેટલા ઉંડા પાણીમાં ડુબેલા દોય, પણ જો તેની ચોટલી એકવાર દ્વારમાં આવી તો તેને બચાવી રાકાય છે. તેમ પ્રમાણે સંસાર સાગરની અનેક વૃત્તિઓનાં પ્રેમભાવોમાં ડુબતા કે ટંકાતા બ્યારિતને કે પ્રભને પણ ઉગારી રાકવાના સર્વ સંભવો અને પ્રયત્નો ત્યાંજ ફોબીત થાય છે કે જ્યાં મનુષ્યની અથવા પ્રાણજનની સ્વભાવ અને યશાસિકાપત્રી પ્રભળવૃત્તિઓ રૂપ ચોટલીવાનો પ્રદેશ હોતો અને નમત્ દોય છે.

નેતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

મનુષ્યની નેતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ, જેમાં, શક્તિભાવ, વિનય, અધ્યાત્મભરતિ, આશા, આત્મનિષ્ઠા, અને રૂઢા આદિ વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે, તે સર્વ વૃત્તિઓ અને તેઓનાં સર્વ ભાવો ઉપર, આ પ્રેમભાવનો પ્રભળ પ્રભાવ પડે છે. મનુષ્યનું જીવન નીતિયુક્ત કે ધાર્મિક ભાવનાયુક્ત બનવાનો મોટો આધાર તેનાં પ્રેમ ભાવોની વ્યાપવત્ સંતૃપ્તિ ઉપર ધણે બંદો અવલંબી રહેલ છે. આ નેતિક અને ધાર્મિક ભાવનાઓમાં સૌથી પ્રથમ, શક્તિ-વિનય અથવા વીરો અને મૂળ્યજનો તરફ માનની લાગણીથી જન્મવાનાં વૃત્તિનો સમાવેશ થાય છે, જેથી તેનું સૌથી પ્રથમ વર્ણન કરીશું. જ્યાં અધ્યાત્મભરતિ અને શક્તિભાવનો ખ.સ નિઃક સંબંધ છે, તેથી એ બંને ભાવનાઓના ઉપર પ્રેમ ભાવની અસરનું વિવેચન બોધી સાથે કરવું વધારે અનુકૂળ પડશે.

૧૬. ૧૬. શક્તિભાવ, વિનય, અધ્યાત્મભરતિ અને શ્રદ્ધા આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

ઉપર જણાવેલા મનુષ્ય હૃદયના ભાવોપર પણ પ્રેમ ભાવની ઘણીજ પ્રભળ અસર થાય છે. પ્રેમ ભાવની સંતૃપ્તિ હાલતમાં સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બંનેના આત્મામાં કોબ્ય પ્રકારનો આનંદ ઉત્પાદ, બંનેમાં પરસ્પરને માટે શ્રદ્ધા, શક્તિ, વિનય, સૌજન્ય અને આદર્શતા તથા સહાનુભૂતિ આદિ ભાવોની પ્રવૃત્તિ સથે, પરસ્પર માન અને પ્રશંસાની અનુપમ વૃત્તિ દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે અને પરસ્પરને દેવ અને દેવી સમાન ભાવોથી સન્માને છે. એક બીજીની સારી અને પ્રશંસિત ગુણોગુણો બાજુ તરફજ સ્વાભાવિક રીતે જ્યાં આપવાનું મન થાય છે પ્રેમ પાસના પ્રભળ બંધનની પતિવ્રત્યે એકતિચ થયેલ દંપતી, ઉપર પૂજન, આરાધન, યજ્ઞ, યોગ, શાન, દક્ષિણા, બ્રહ્મ-સોજન, જપ, તપ, નમ, ઉપવાસાદિ ક્રિયાઓ, સ્તુતિ, માર્જન, ઉપાસના, વીર્યજાત્રા, દેવદર્શન, વગેરેપદોના આદિ સપ્ત ધર્મ ક્રિયાઓ, જીવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન આદિય ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક વિષયોના સેવનરૂપ ક્રિયાઓ અને અન્ય કાર્મિક ધાર્મિક ભાવોનું સેવન પણ સાથે મળીનેજ કરે છે. ‘સદ્ગતો ઘરતાં ધર્મમિતિ,’ આ ધર્મ રાસના મહત્વપૂર્ણ અને અર્થોર્થયુક્ત અર્થનું ક્રિયારૂપ અનુકૂળ કરવાનું સર્વ, પ્રેમભાવથી સંપૂર્ણ

મયેલી સ્ત્રી પુરુષો, બેઠી સમજતા, પવિત્રતા અને શુદ્ધ હૃદયથી કરી શકે છે, તેટલું બીજા કોઈપણ દેશમાં બાળ્યેજ થઈ શકે તેમ છે. અધ્યાત્મશક્તિ, શક્તિ, આશા, આત્મનિષ્ઠા આદિ સર્વ ભાવો પરસ્પરના પ્રેમ ભાવથી બંનેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. દૌરુદ્ધિયક પ્રાર્થના, સ્મૃતિ અને ઉપાસના આદિના જે આનંદ પ્રેમ ભાવની દેશમાં આવે છે તેવો અનુપમ અનુભવ તો બીજા કોઈ પણ દેશમાં બાળ્યેજ મળી શકે તેમ છે. પણ પ્રેમભાવ નષ્ટ થવાની સાથે ઉપરોક્ત સર્વ ભાવો ધીરે ધીરે નષ્ટ થવા લાગે છે. ઉપર નિયુક્તિના સર્વ ધાર્મિક ભાવો અને ક્રિયાઓમાં માત્ર કશિકતા અને રોગજ નબરે પડવા લાગે છે. હૃદય ભંજિત, મોન, વિનય કે વચ્ચે આદિ શુદ્ધ ભાવનાઓની હીન થવા લાગે છે અને આખરે શુદ્ધ નાસ્તિકતાપૂર્ણ ભાવો ધારણ કરવા લાગે છે. આખરે આવી રીતે પ્રેમ ભાવમાં અસંતોષ થયેલાં સ્ત્રી પુરુષો નીતિ અને ધર્મના ઉત્તમ માર્ગને પિચ્છારનામાં અને ધર્મને ઢોઝી અને પાખંડી પુરુષોનાં પેટ કાચવાના ઉપાય તરીકે માનવાવાળાં બની નવે છે.

૨૦. આશા અને નિરાશા આદિ ભાવો પર પ્રેમની અસર.

જનમમાં " આશા " જે કલ્પનમાં જેક મુખ્ય ભાગ ભળે છે. કારણ આશા જે મુખ્ય અને નિરાશા જે દુઃખદ કારણ છે. આની આશા અનેક પ્રકારની છે પણ યુવાન હૃદયમાં પ્રથમ ઉદ્ભવ થતા વિશુદ્ધ પ્રેમ ભાવને પરિણામે સ્ફુર્તિ, ઉત્સુક પ્રકારની પ્રેમ કલ્પિતોની કામળ પાંખડીઓનાં પ્રથમ અંકુરોથી વિશેષ કીમતિ, આ વિષયમાં બીજા કોઈ કોઈ શકે કે " જે હું " અમુક ધારેથી યુવતી સાથે મારો સ્નેહ સંબંધ મામતમાં સૌખ્યમયતાથી થાઈ તો તો મારું સ્વર્ગ આ સંસ્કારમંત્ર સમાયેલું છે એમ હું માનીશ ". આવી ભાવનાઓ અનેક યુવાન હૃદયોનાં સ્નેહીઓમાં કોઠી ગળીને રીતે પર કરીને નિવાસ કરી રહે છે કે પવન, ખાસ, મિલકત, ધીરિ કે આખી દુનીયાની બીજા કોઈ પણ વસ્તુની પ્રાપ્તિની આશા, યુવાવસ્થાના માર્ગમાં કોઈકે ભ્રષ્ટા પોતાનો ઉચ્ચ પ્રભાવ નથી દર્શાવી શકતો કે નેટકો પ્રભાવ પ્રેમીબન સાથે ઉચ્ચ સંબંધથી સંયુક્ત થવાની પ્રબળ આશાથી ઉદ્ભવે છે. અનુભવી સ્ત્રી પુરુષો આ વિષયની અનેક રીતે ખાલી આખી શકે તેમ છે.

પણ વિશુદ્ધ પ્રેમ ભાવ અને હૃદય સંબંધમાં નિરાશા થવા પછી, અન્ય વિષયમાં ઉત્કર્ષની અભિલાષા કોઈ જાણી શકે છે કે મને તેવા દુઃખ અને સંતાપના સમયમાં પણ પ્રેમભાવની પ્રબળ કૃતિ હંમેસાં આશા અને આનંદના આધારે છે, ભવાયે કોઈ અને વૈભવની અચ્છિદ સાધન સામગ્રી પણ, નિષ્પ્રેમતાને પરિણામે વિષમય થઈ નવે છે. શક્તિશક્તિ શાન્ત અને હૃદયીયો ત્યાગ સા માટે ક્યોઈ કે તેને ત્યા કલા મુખથી ખાખી હતી કે તેને વૈરાગ્ય ધારણ કરવાની ભરે નજીક કે. દુખની પાછળ દુઃખની અનેક પરિવર્તનો બને ચાલુ રહ્યા કરે અને તેને પરિણામે ભયે બીજા બધી આશાઓ મરી નવ, તો તેમાં કશું દારાત કે ફિલ્લ ચિંતા નેહું નથી સ્નેહીઓ એથી અન્ય આશાઓની ખર્જૂતા માટે કરી દરકાર કરવા નથી. પણ માત્ર " પ્રિયે, આપણે સ્નેહ નિરંતર પ્રદીપ્ત રહે અને આપણે એ બીજાને છપન પર્વત વિશુદ્ધ પ્રેમભાવથી ચાલી મુખ દુઃખમાં સર્વદા સાથેજ રદીએ " આવા ઉદ્ગારો ખરા સ્નેહીઓનાં હૃદયયુક્તોમાં હંમેસાં રમી રહ્યા હોય છે. અને તેને પરિણામે મને તેવા દુઃખોનો પણ પ્રતિદાર કરી, પરસ્પરના પ્રેમયુક્તોથી પરમ અશ્વાસન મેળવે છે. પણ પ્રેમની અંદર નિરાશા ચર્તા-સર્વત્ર નિરાશાનાં દર્શન થવા લાગે છે એક વખતે પ્રેમની અંદર નિરાશા થયેલ એક અનુભવીએ ડૉ. ફાઉલર ખાતે પોતાના હૃદયોદ્ગાર કહેતા નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું " જાણે મારા અને મારી સ્ત્રી સાથેના સ્નેહભાવના સંબંધમાં જે વર્ણન આપ્યું છે, તે અક્ષરતઃ સત્ય છે. હાલતરસરના સ્વર્ગીય મુખ્યસ્થાને અનુભવવાની કૃત્તિ હાલતમાં હું પરણેલ. પણ માત્ર કંઈક દિવસના અઢવાસથી મને પ્રવક્ષ અનુભવ થયો કે જમાના બંનેના સ્વભાવ અને ચારિત્ર્યમાં અનેક પ્રકારની વિષમતાઓ સમાયેલી હોવાથી પરસ્પરનો મેળ થવો તદન અસંભવિત છે. આટલું અને પ્રવક્ષ જાન થવા બાદ, હું કોઈપણ કારને લાગક રહ્યા નથી. પરંતુ પહેલાં અને મારું છવન અનેક ઉત્કર્ષ ભાવોથી પૂર્ણ થાયત હતું. પણ ત્યાર પછી તો કોઈ અંજી પ્રકારના યોગસાગરમાં હું કિસ થઈ ગયો છું. પહેલાં અનુભવ સમાજમાં ઉત્તરેતર ઉત્તમ પદને પ્રાપ્ત કરવા માટે હું ઉત્સુક હતો. પણ પાંચમા પુણીના અનુભવ પછી તો હું હૃદયથી અધો દેશને પ્રાપ્ત થવો બંધ છું. પ્રથમ મારી બધી યોગનાઓ

મને હમેશાં હલત અને બાવપણું લાગતી હતી, પણ હવે તો મારી સર્વ અભિલાષાઓ અને યોજનાઓ તદ્દન નિરાશામાં પરિણત થયેલી કેવાય છે અને સ્વચ્છ કાળ થઈ જાય છે. હવે તો કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરવાને પણ હૃદયમાં બળ, વૃત્તાદિ કે ઇચ્છા બાકી રહી નથી. હું હવે સ્નેહી કે મિત્ર વર્તના સમુદાયમાં દરવા ફરવા પણ તથા શકતો નથી. કારણ એમ હું ગાફે દુર્ભાગ્ય, કંઈ કે રોગથી મુલાવી શકતો નથી. તેમ કોઈને સ્પષ્ટ રીતે ખુલ્લું કરવામાં પણ કોઈ સાર જોતો નથી અને તેથી કોઈને કદી પણ શકતો નથી. તેમ સદન પણ કરી શકતો નથી. અગાઉ હું એક સારા સુદાર અને સર્વ પ્રકારે સ્વચ્છ, સર્વ યોગ્ય પ્રકારની સુખ સામગ્રી અને સ્વચ્છપણું યુદ્ધ મંદીર માટે, હવાના મહેલો બાંધતો હતો. પણ હવે તો એક વિચિત્ર પ્રકારની મંદિરા, વૃત્તાદિની અને મિત્રી પણ રૂપે પ્રસરી રહેલી એક છું. કોઈપણ કાર્ય વૃત્તાદિપણું હૃદયે કરવાનું મનન થઈ નથી. બધી પ્રવૃત્તિઓ બંધ થઈ ગઈ છે, એમ લાગે છે. કંઈ સુખસાન પુરતો ધધી રોજગાર કરવાનું પણ મન થઈ નથી અને કરવા માંજતો પણ નથી. આશાની સાથે યશ, કીર્તિ અને ઉદારની પણ બધી અભિલાષાઓ તદ્દન મુલવી તારા પામી વહી જઈ જાય છે. પ્રથમ મને જે "આ ચીજ હશે" કે પહેલી "આ હરમાં સારી લાગશે કે તે" એવા એવા અનેક વિચારો આવતા હતા તે પણ હવે કંઈકાં થઈ ગયા છે. બાળકોને યથાશય રીતે ઉછેરવાની અને સાધનસાધક રીતે કોળવાની જે પ્રથમ મારી ઉપર ઇચ્છા હતી, તે હવે બધારે હું એક છું કે મારી વર્તમાન હાલતમાં સુસંતાનને જન્મ આપવાનો કોઈ સંભવન નથી અને સંતાનોત્પત્તિ અર્થે સંભોગ સુખમાં પણ કાર્યકર પરિણામો નહીં રહિયોયર થાય છે, ત્યારે મને ત્રાસ હોઈ છે. કામલાસના પણ તદ્દન સિધ્ધિ થઈ નથી છે. દુર્ભાગ્યે આપા અધમ સંયોગમાં, મારા અપુલ્ક સ્વચ્છતા દસ વર્ષ તો હું વ્યવૃત્ત કરી મુક્યો છું. મારા ઉદ્દેશ સિદ્ધાન્તો તદ્દન ફરી ગયા છે. આવી અધમ સંયોગોથી સંવત્સિદ્ધિ આશા તો ક્યાંપણ રાખી શકાય કે તમે મારી સંવત્સિદ્ધિ હવેક પ્રકારની બચાવો છો તે ખરેખર સત્ય છે. કારણ આવાં ક્યોઈમાં સારી સંવત્સિદ્ધિ સંભવન ક્યાંપણ કોઈ શકે કે મેં મારી સ્ત્રીની અંદર ધરાયોજિ સહુસુ. સત્કર્મ અને સદૃશાન લાગણ કરવાના અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ તે બધા ફોટ થયા છે. મારી બધી આશાઓ તદ્દન જામ થઈ ગઈ છે. મારી હુબલી આશા-ધોની નોકા, દિન પ્રતિદિન રોકસામરના અપાર જલમા ભગ્ન થઈ ગઈ છે. મેં તેણીને સંસિદ્ધિ સુખમાં મવાનું સુખનું અને તેણીને પ્રથમ સુખે તો બધારે હા પાડી, ત્યારે જીવન સુખે કંઈ કારણ બતાવી શકી કાઢ્યો અને મેંસિદ્ધિ વારમાં ચોખ્ખી ના પાડી. તમે મારામાં અત્યંત મર્ધસક્તિ, છુદ્ધિ, ધૈર્ય આદિ ગુણો હોવાનું દર્શાવો છો. હું સહુક મેં હું કે તે સર્વગુણો માત્રમાં છે અને હશે. પણ હું હું શરૂ ? મારા હાથ મધી રીતે હેઠા પડયા છે. પ્રથમ તો મને સ્વચ્છતા પણ ઇચ્છા બની રહેલી, પણ હવે તો મોત્સુરારણ લેવાના દરવણે-વિચારો આવ્યા કરે છે. પણ હું શું ? મારાં શય સ્નેહીઓ અને સંખર્ષીવર્તને અને મારી પ્રત્યે અપ-કીર્તિ કે અપયસ લાગે એવો ઇચ્છાનિ વિચાર મારા મનમાં ન આવતો હોત તો હું ક્યારેનાં પેલા હાથી જેવા મદમસ્ત સ્ત્રીન એવજન નીચે પડી, થમદાઈ મરી જઈ, મારા સ્વચ્છતા અત્યંત લાગવા પુરેથી શરણે થયા હોત. મારા સહેલ, હવે મારે શો ઉપાય ? હું હું હું ? સંસારમા પડ્યો રહું કે સાધુ વાઈ ? મરી જાઉં કે મોતની શદ લેયા હું ? હું હું એ પણ થયાર્થ સુચનું નથી."

મરીનું નિરાશા યુવાન ! ખરેખર તારી સ્વચ્છતા નોકા કોઈપણ પ્રકારના સુખનું નિનાનીન છે. અનન્ત આશામાં દરવા ઇચ્છાનાર પણ પાંચલીન ગરુડનાં જેવો તારી સ્થિતિ છે. તારે સ્વચ્છ ખરેખર તારા ઉદ્દેશ માન ભત કે રોગને માટે નહીં તો પણ તારી ચોતાની ભત માટે પણ ઉપયોગી નથી રહ્યું, એવી વધારે ખેદ કારક બીજું શું હોઈ શકે ? અનેક સ્ત્રી પુરોષો લગભગ આવીજ દુઃખ હાલત સંસારમા લેવાની રહ્યાં છે. અનેક સ્ત્રી પુરોષોનાં ક્યામલો કીર્તિ રોકાસત અને નિરાશાપણું મરોગાઓ અને મનોભાવો, અનેક વિધવા બહેનોનાં કુટુંબ સ્વતંત્રપરિત અને ક્યાઈ તેજાનું નિસ્તેજ થયુઓ, સારીરિક હર્ષભાવને દર્શાવનાર માત્રપેરીઓની સ્થિતિવતા, સુખ અને અવનત થઈ જઈ પડેલાં કુચ યુવકો અને સુખ ધરના સ્થિતિ માંસના હોવાઓ, શું આવીજ પ્રેમપ્રવૃત્તિ અને જિનવતા પૂર્ણ અર્થત દુઃખ દસાનું સ્પષ્ટ દર્શન નથી કરાવતા ? પુરોષો કતાં સ્ત્રીઓ પ્રેમપાશમાં મળી નિરાશાને પરિણામે અનેકસુખ વધારે દુઃખો સદન કરવી એવામાં આવે છે. તેઓના નવ યોગ્યતા મધુર ભાગમાં, મધુર અને રમ્ય પ્રેમભાવોથી નવ પદ્ધતિ થવા રહેકાંકુરોને તેની પ્રથમ વયમાં જ નથી

પ્રેમ શૂન્યતા, અને નિરાશાની હીમ વર્ષાથી તલન આપી, શુષ્ક, નિસ્તેજ અને પરાસ્ત કરવામાં આવે છે, જા સમગ્ર જીવન તલન નિર્માલ્ય અને નિરૂત્સાહિત થઈ જાય છે વસત રહના નવપલ્લવિત કુમુદ સમાન તેઓની સુદર અને મધુર દેહલતા જાનખર રહના રૂઢી પર્ણની મારફત શુભ તાને માત્ર સુકી પ્રેમમા મળેલી નિરાશાને પરિણામે જાણે ખરી પડે છે પ્રેમ જાવમા મળતી નિરાશાનું આ શુ ઓછુ લાગ કર પરિણામ છે ? પુરોષ પોતાના ધધારોનઆરની ધમાલમા આવી રીને આવી પડેલ, દુખોને ધીમર વીસરી નથ પશુ રાહે છે એ ધરમા સ્ત્રી તરફનું સમ્પૂર્ણ શુભ દોષ તેા પુરોષ મગ ધધારે જ્યાં જાવવાનું તેમજ અન્ય હજબ કે મિત્ર મંડળના પ્રતિદિનના મેલાવડાઓમા જ્યાં જાવવામા ગદ્ગદ ઓછા સમય વ્યયીત કરે છે પણ એ તેવો સતોષ હર કે સ્ત્રી તરફથી મુળધારું સ્થાનજ ન હોય અને ધધારોજ રમા પશુ મન પૂર્ણ રીતે ન ચોરી રાકતુ હોય તેા પછી અન્ય કોઇ પણ પ્રકારના અધમ માર્ગોમા પ્રવૃત્તિ કરવાનું પણ સુછ આવે છે આવા પુરોષ સ્વભાવે ક્રોધર ક્રોધી, નિસ્તેજ, હઠીલા, સ્વાર્થી, દશી, સોજનથીન તેમજ દારૂદ્રીયા અને વડસતી તથા વ્યભિચારી સ્વભાવના/પણ બની જાય છે તેજ પ્રમાણે ક્રોધીક સ્ત્રીમા પણ સુવાચરતાના મદનના મદને લીધે, દામ્પત્ય સ્નેહ-હીન, નિષ્કુર, નિષ્પ્રેમ અને નિરૂત્સાહિ બની નિર્વાંચી બને છે. આવા અનેક પ્રકારો, આરા અને નિરાશા ઉપર પ્રેમ જાવની ઇશાનિક અસરને લીધે થાય છે

।

૨૬. આત્મનિષ્ઠા અથવા સત્ય અને ન્યાયનિષ્ઠા આદિ લાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

મનુષ્ય સ્વભાવની આ વૃત્તિ ઉપર પણ પ્રેમનો ઠાઠ ઓછો પ્રભાવ નથી પૂર્ણ વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ સુઠત સી પુરોષ, પોતાવા સ્નેહીને કહીપણ ઉત્તરવા કે કંઈ રમને દોરના પ્રયત્ન કરતા નથી, પોતાના આત્મા કે અન્ત કે-વળુ વિરૂધ્ધ લાવો પણ દર્શાવવાના કહીપણ પ્રયત્નો કરી રાજતા નથી મેરે તે દરમિયાન કે સમયમા પણ હમેશા પૂર્ણ રીતે તેઓ પરસ્પર એક બીજ પાસે વિશુદ્ધ લાવે હૃદય જોડવા વિના રહી રાકતાંજ નથી પણ પ્રેમની ન્યૂનતા અથવા મદતાને લીધે, સુર્વ પ્રકારની ઇશ્વરતા, દામિરતા, અધમતા દ્વેષિલાવ, કપર, કુચાર, કે કુટિલતા આદિ આત્મનિષ્ઠા વિરૂધ્ધ લાવો જન્મ પામે છે અને ધીરે ધીરે અનેક પ્રયત્નો અસરૂ વ્યવહાર રીતે થવા લાગે છે

તે દુનિયામા ખરીખર રહેલવજ કે વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ દ્વારા બધાવા પછી હમસબ થી થીનવામાં આવતાં હોય, તેા પછી સ્વજાનાઓ, ભવરો, જુદી, ન્યાયાધિકાર, ન્યાયાવધાર અને પોલીસ કેરો તથા ગુન્દા શોધક ગુપ્ત ખાતાઓ અને તેઓના નિષ્ઠાવ પાછળ કરવામા આવતા અનેક જર્જોની નજે લાગે જરૂરીયાતજ ઓછી થઈ જાય કોઈપણ પવિત્ર પ્રેમભાવથી જરૂ થતા જુદસ્યાયમના નિષ્ઠાવ માટે એવા કોઇપણ પ્રકારના પાપા અસર કે દુષ્ટ કર્મો કરવાના કારણોજ ઓછા થઈ જાય પણ અજ્ઞાનવશાત પ્રેમ અને સત્યનો ધધારો મદિમા જન્મ સમૂહના સમજવામાં યથાવત્ આવેલ નથી અને તેને લીધે જુદસ્યાયમના અનેકવિધ વાંધદારોમા બધે અસત્ય જન અને કુટિલતા આદિ લાવો દુષ્ટિગ્રસ્ત થાય છે પણ વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ, હમેશા સી સુદૃઢ બન્નેને ઉચ્ચ પ્રકારની આત્મનિષ્ઠા, સત્યપરાયણતા અને ન્યાયનિષ્ઠા તરફ પ્રેરે છે મનુષ્યને દમરોડાં સત્ય માર્ગેજ દોરે છે પુન પોતાદિ કુટુંબ લગિ અને દેશના લોકોમા નીતિ અને ધર્મ સબથી ઉચ્ચ લાવવાનો અને પ્રજાજ આત્મનિષ્ઠાના લાવો પ્રેરવાના, સી અને પુરોષ વચ્ચેના વિશુદ્ધ પ્રેમ જાવ, એજ ખર જોતા મૂળ કારણજ છે. પણ એજ પ્રેમભાવ અવાદે નાશ પામે છે ત્યારે આત્મનિષ્ઠા આદિ ઉચ્ચ લાવો પશુ લીધેથીમે સિપિલ થવા નામે છે અને મનુષ્યનું જીવન આખરે અનત કરણની અવાજથી વિરૂધ્ધ પ્રકારનું વર્તન કરવાવાળું, આત્મધાતિ અને અસત્ય પરાયણ બને છે. આટલા માટે પ્રજાજ આત્મનિષ્ઠાની શુદ્ધિ અર્થે પ્રજાજ પ્રેમભાવને જગતી રાખવાની સમ્પૂર્ણ જરૂર છે એ સ્પષ્ટ છે

૨૭ દયા-કેડણા, સહાનુભૂતિ અને પરોપકાર આદિ લાવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

માનવ જીવનમા અનેક ઉચ્ચ અને ધાર્મિક લાવોમાની. આ 'દયા'જ એક પ્રજાજ વૃત્તિ છે કોણ, અનુગ્રાહ, સહાનુભૂતિ, પરોપકાર આદિ સર્વ લાવો આ એકજ રૂપિના અનેક સ્વરૂપોજ છે. નિહાવા, નિષ્કારણ,

નિર્દયતા, હર્દયતા, પિયુષતા, આદિ બાબો એ 'દયા'ની વૃત્તિના અભાવ સાથે ક્રોધ, રોષ અને દ્રેષ આદિ વૃત્તિઓના મિથ્યા યોગ્યુક્ત મિથ બાબો છે.

૬૫૨ જગ્યાએનાં દયા અને તેનાં અન્ય બહુતાં બહુતાં સ્વરૂપો પ્રેમ ભાવની પ્રગળા અતરણી જેટલા પ્રમાણમાં પ્રદીપ્ત થઈ પ્રવર્તે છે તેટલાં જીન કોઈપણ પ્રસંગે ભાગ્યેજ પ્રદીપ્ત થવા લેવામાં આવે છે. પ્રેમ અને દયાનો ત્યાં મિથ બાવ થયો ત્યાં પછો તન, મન, ધન અને પ્રાણ આદિ અર્થસ્ત્રી રૂપ સર્વમેયસ્ત્રી યદ્યં શરૂ થયોજ સમજવો. આત્મરોગ, આત્મરુષ્ણ અને સર્વ પ્રહારની આત્મીય સમગ્રોત્તુ બહિર્દાન આપી, છુટકાને પરાઈ અર્થસ્ત્રી કાવનાર પ્રેમની એ પરાકાષ્ટા છે. સ્નેહી, સ્વામી, બાળક, કુટુંબિજન કે સંબંધી વર્ગની વિષતિનાં પ્રદેશોમાં કે કુળ હર્દ આદિ આફેલો વખતે સદાચમૂલ થનાર, તેઓનાં હુને દુઃખી બનાવી ફેલ કરાવનાર તેમજ તેઓનાં દુઃખી યોગાં કરવા માટે પશ્વલશીલ જનાવનાર. પ્રેમ અને દયાના મીઠાસાઈ જેવું દીવ્ય સ્થાપન, વિશ્વમાં બીજું શું છે ? "સ્વિગ્ધજન મંચિવલકં દિ દુઃસં મસ્યદેદનં મયતિ" કવિવ્રુ આ વાક્ય તૈન યથાર્થ છે. દુઃખીઓમાં પ્રેમ અને દયાના સંયુક્ત કાર્યક્રમ અને પ્રહારનાં અર્નપાત્રો, વિધવા-આશ્રમો, દોરણીકરોરો, મુવાવડપાતાંઓ, સુશો, કોલેજો, વિદ્યાર્થિજનનિવાસાલયો (Boarding Houses) સદામત્રો, ધર્મશાળાઓ, સાધુ સંન્યાસીઓનાં આશ્રમો અને મઠો રૂપ અનેક ધાર્મિક સાંપ્રદાયો તેમજ સોસાયટીઓ ને રાજ્ય બંધારણો વિચરેલી પ્રવૃત્તિઓ થયેલી છે. માનવસમાજ પ્રવેશે ઉઠે પ્રેમભાવ, અને વિશુદ્ધ બન્ધ તથા વિશ્વબાપક કક્ષા અથવા પશોષકારની પાવન વૃત્તિની કુદૃષ્ટ થયેલો એ જાણી માનવ વૃત્તિઓના મોખને જાનરજ થયેલો નિર્મળ વિભાજ છે. પણ કયા એવો વિશાળ પ્રેમ ભાવ તેમજ દયા મિથ કે વિશાળતાં નથી, ત્યાં કશું અને સદાનુમતિનો તાલન અભાવજ દોષ છે, કયા હુરો પ્રરપર પ્રેમ ભાવના પાવન પ્રમાણથી પાવન થયેલાં હોતાં નથી ત્યાં આશીવલ સો, જોજ, મોજીવલાર સચ્ચકાર (વર્લ્થલસ ડટ) અને જળ રૂપ તથા અન્તરિક્ષ આદિમાંની પણ પ્રજામય વિદ્યુતના પ્રદારો સુગત પડવા કે એ તાલન જેવીદ્વં છે. આવા ક્ષેત્રોમાં સ્વાર્થ અને આત્મ સમ્પત્તિ તથા આત્મપ્રોપચન જ્ઞાન આપવામાં આવે છે ત્યાં પરાપકાર કે પરાઈ સ્વાર્થલ્પાસર આત્મવલ્લની વાતો કરી એ માત્ર મિથ્યા બચાવ રૂપ જણાય છે જે સિદ્ધાંત સમર્થિ સરજને કામ પાડી સકાય છે. તે જ મિથાત વ્યક્તિના છુટકામાં પણ થવાવત્ર કામ પડે છે. ત્યાં ત્યાં પ્રેમ, દયા અને દોષજનનાં બાવોથી માનવ હુરો સંયુક્ત થયેલા દોષ ને, ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર મૂઢતા, કામજતા, સ્વયંતા, સદાનુમતિ, આદૃતા, કામા અદનગંભી, સ્વાર્થતાન, આદિ કૃષ્ણ ભાવોનો હુરો પ્રરપર પ્રવૃત્તિ થવી પ્રત્યક્ષ તેઓનાં આવે છે પણ ત્યાં પ્રેમ કે દયા જેમાંની એક પાલ ભાવ થેલય પ્રમાણમાં હોતો નથી ત્યાં બધું વર્તન હર્દયતા, અભવજના અમદનશીલતા અને કોષ તથા અર્થ મનજલથી બેલું પ્રતિક્ષણ લેવામાં આવે છે અનેક બી અને પુણેનાં છુટકા પ્રેમ ભાવના અર્થસ્ત્રી થનાં, હર્દય, હર્દયસ્ત્રી અને કલ્પસ્ત્રી અને કલ્પસ્ત્રી થયેલાં આપણે જોઈએ છીએ. કિટુલ નદી થજ આવી મિથિરાજા થી પુષોના કુખ મુદ્ધ થતાં આવે પણ, તેટલાં જ કોર, હર્દય, અને કુટુંબસ્ત્રી બની જાય છે. તેઓનાં આત્મશીલ હર્દય બાવોનાં સ્વાર્થ કાષ મેજીનાં મુખાપ્ત્ર પર થવાવત્ર પછી રહે છે, જે જારી અવલોન કરનારની તજમાં સીક પ્રતક્ષ થાય, પ્રેમ અને દયાનો પ્રરપર આલો બધો થનિલ સંબંધ છે. આ શું પ્રેમનો, દયાની વુનપર મિથ પ્રતક્ષ ? કે દુઃખમાં મનુષ્ય સ્થાવજની સર્વ નેલિન અને ધાર્મિક લામજીઓને પ્રદીપ્ત કરવા અથવા સુત્રી મી સાન્ત પારવામાં ? પ્રેમ ભાવ અજળ થીને કર્મ કરો રહેલ છે. એ પ્રેમ ભાવની થવાવત્ર સન્દીપ્ત છે, અનવ મન જમાં મર્ત સુજ સાન્ત, આવેલ અને આનંદ આદિની પ્રવૃત્તિ થાય છે. જ્યારે તેની અનંદમાં કે મંદ લાવવામાં ઉપયોગ અર્થ ભાવોની ન્યુનતા અને ક્ષતિ લેવામાં આવે છે. આટલા માટે પ્રેમ ભાવની થવાવત્ર સન્દીપ્ત જતર, માનવ સમાજની સર્વ શુષ પ્રવૃત્તિઓને જાન યુક્તિપૂર્ક આરંભ કરવાની કટલી બધી મહાન આપરજલ છે, તે સદા આપણા સમજવામાં આવે સારો.

પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓનાં 'સમૂહપર' પ્રેમનો પ્રભાવ.

મનુષ્ય સ્વભાવની આ સમૂહની શક્તિઓ ઉપર પણ પ્રેમભાવની અત્યંત આકર્ષણનક અસર થાય છે. આ શક્તિઓના સમૂહની અંદર દ્વિતીય પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, કળાદોષલક્ષ, સૌન્દર્યપ્રેમ, ઓદાર્યભાવ, અનુકરણ, અને હાસ્ય આદિ પાંચ શક્તિઓને સમાવેશ થાય છે તાલ અને સંયોજ આદિ શક્તિઓના સમાવેશ આ સમૂહની અંદર થઈ શકે તેમ છે, છતાં એ જાને શક્તિઓનાં સ્વાભાવિક—અર્થે કળાવ નાથેનાં અમલોખમાં આવેલાં હોવાથી તેઓની જાણના સાદિત્ય શક્તિઓમાં કરવામાં આવેલ છે. ઉપર જણાવેલ પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક સમૂહની પ્રત્યેક શક્તિના ઉપર-પ્રેમભાવની વિવિધ સ્વરૂપે અનેક રીતે અસર થાય છે એવું કમવારે વર્ણન અને આપવામાં આવે છે.

૨૩ કળાકૌશલ્ય અથવા ચૈત્ત્યના શક્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

મનુષ્ય સ્વભાવની આ કળાકૌશલ્યની શક્તિ, એને ચૈત્ત્યના શક્તિ પણ કહેવામાં આવે છે, તેને પ્રવિષ્ટ કરવામાં પણ પ્રેમભાવનો પ્રભાવ અજબ કાર્ય કરે છે આપણે જાણીએ છીએ કે પ્રેમભાવથી સંયુક્ત વ્યક્તિ પરીક્ષા સારી કરીને પોતાની જાણી પ્રત્યેના સંવેદન અને સુખને ખાતર માણસો આપવા લાગે છે પ્રેમભાવની પ્રબળ બંધીથી સંયુક્ત વ્યક્તિ વિના છ' તેઓ એટલા બધા હંકારવા, વડારાઈ અને પરસ્પરની સહાનુભૂતિ ક્ષત થીજના-શક્તિના કાર્યો હોય પણ કરી શકે ખરા કે? વાદ અને વિષવાઓના પર લપસાઈ અને ઉભને માત્રમ પડે છે તેઓનાં ઘરમાં કાઠપણ જાતની બેવસ્થા, કળાકૌશલ્યપુરક સુંદર થીજના કે એવા કાઠપણ પ્રકારની શોભા સૌન્દર્ય કાંઈપણ એવામાં આવશે નહીં "વિષ વાદના તે કાઠ પર દોશ" એ કહેવત આપણમાં પ્રબલ રહે જાય છે. કારણ, વચર પરજોડા સી પુરોષ, ધરજારની લાગણી વિજાત્ય બની, મને તે દેશ પરદેશ કે સ્વર્ગમાં વધેલો વિચરવાના સ્વભાવવાળા થઈ જાય છે. કારણ, તેઓને ધરની, થીજનાની કે બેવસ્થાની કાઠપણ જાતની થિંતા તો હોલી જાય નથી. પણ એ સી પુરોષના પુત્રો, પ્રેમભાવના પ્રથમ પ્રભાવથી પ્રેરાઈ જઈ સંજોગથી સંયુક્ત થાય છે, તેઓના કિલ્લામાં પોતાના પર મટિ પ્રબલ લાગણીઓ ઉદય પામે છે તેઓ પોતાના ધરને વધારાશક્તિ યજ્ઞનારી, કાઠકલ્પના કરી અથવા રંગ રોગાન, પાદ, સુવા બેઠવાના તેજા પાયાવાનાં ખારી, તારીયા, ખીજાના, અને પલંગો આદિ અનેક સાધનો સ્થિત સમય ધરને સુંદર, સુખ અને સુખવસ્થિત વધા બનેલુકુલ સર્વ જાતની સગવડો અને જરૂરીયાતોને પુરા પાડી અનુકૂલ થાય તેવું જાણવવા પ્રયત્નો કરવા લાગે છે. ધરની થીજ વસ્તુ સરસાગ્રાન આદિની ઉત્તમ પ્રકારથી કરવામાં પણ તેઓ જાતજાન આપવા લાગે છે, રંગોઈ, વાપરામ, રૂંધ'ગરમ, પાણીવારા અને રંગારંગ આદિ અનેક વિષયોની અનુકૂલ અને ઉત્તમ થીજના વધા સગવડ મટિ જાને સાથે મળી, પ્રેમપૂર્વક પ્રયત્નો કરવા લાગે છે સાધન અને સામગ્રી અનુકૂલ હોય તો અને સાથે મળી પોતાપોતાના વિચાર અનુસાર નવીનકારો કે વાદી બનીયા આદિની થીજનાઓ કરવા લાગે છે, આ બધા પ્રતાપ માત્ર પ્રેમના અભિર્વક્ષક સંચારો છે, જિયા કોવાથી ના કરી સમય તેમ છ' મનુષ્યની થીજના શક્તિને સુધારવામાં કે પ્રવિષ્ટ કરવામાં પ્રેમભાવ એથી પણ અનેક રીતે જાણવ વમે છે. ધારી અંદરના રાચરચિદા, અજોડાઓ, વડાઓ વિચેરેથી ગાંઠવણ કરવામાં પણ તેઓ એટલાં બધાં પુરજા બની જાય છે કે આપણે સ્વાને પણ પાણી ન હોય તેવા બાનેઓ સંચાર વધેલો પ્રવર માત્રમ પડે છે. વજ દાવભાવ, કપડાની પડ'ઓ, રંગોઈ, રંગ તેની ઉપરની ફેરન આદિની થીજના આદિ અનેક નાની મોટી જાણો પર પણ, આવી રીતે પ્રેમભાવથી સંયુક્ત વ્યક્તિ સી પુરોષ, જાતજાન આપવા લાગે છે. પડેરા યોદવાના વચોના રંગો પણ અવારનવાર જાણતા નજરે બેઠામાં આવે છે અને પરિણામે અનેક પ્રકારની નિવિવતા થઈ સુંદર બાને તેઓનાં વર્તનમાં દ્રષ્ટિએજર થવા લાગે છે.

પણ પ્રેમ ભાવમાં વિશાળાનું દર્શન થતાં કે પ્રેમ પાટમાં નિશાળામ કારણે ઉપરિવત વર્તા ઉપરોક્ત ગાંઠવણ પ્રકારના કાર્યો કરવા તરફ મન થીજાઈ નથી સર્વ આરંભો જામ આસાપુર જાય જાય છે. ઉતોત્સાહ

યહ જવાબ છે કહયણ કરવાનું કે સમુદયું સુકવાનું ગોઠવવાનું કે પહેરેલા ઓઢવાનું પાંડુ મન યનું નથી બધી શોખ પળે ભાગે છે હાથ પગ કે મનનો નેત્ર પણ તેવા હાથે કરવા માટે મદ થઈ નહીં છે ચિત્તવા, બરડા યુવવા કે ચિત્તહામ કરવા વિગેરેના સર્વ પ્રવાસો વિવિધ યવાલાને છે જ્યારે પ્રેમભાવની પ્રતીતિદ્વારા ઉપરોક્ત સર્વ ભાવો પણ સ્વાવત પ્રતીતિ થઈ અનેક પ્રકારના આનંદોની ચોળના માટે તરફર બતાવે છે, આ છું પ્રેમભાવનો ચોળના સક્રિયર ભોજી પ્રભાવ છે કે પ્રેમીજન માત્ર (જ્યોત્સ્નાવર્ણી) લાગણીઓની પ્રવણતાઓ દોષ છે અને તેવી લાગણીઓ દબેલા તીવર બની રહે એટલા માટે તેને આધીન બની અનેક પ્રકારની ચોળનાંઓ પાછળ દબેલા મહત્વા રહે છે આ બધી પ્રતીતિ પ્રેમ ભાવનો પ્રવાપ છે પણ જ્યાં પ્રેમભાવમાં નિરાશા મળે છે ત્યાં બધી ચોળનાંઓ અને જાઓની વૃત્તિઓ વહન રાખે થઈ નહીં છે.

૨૪-૨૫. સૌદર્ય પ્રેમ તથા સૌદર્ય આદિ ભાવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

કળા દેશાસ્થની વૃત્તિની આકર્ષક સૌન્દર્યપ્રેમ તથા સૌદર્યભાવ કે જેની અદર ઘણાં કાવ્ય કાવ્યના સક્રિય અને કાવ્ય સક્રિયનો પણ સમાવેશ થાય છે, તે બન્ને સક્રિયોની ઉપર પણ પ્રેમભાવનો અત્યંત પ્રભાવ પડે છે. સ્નેહ અને સૌન્દર્યનાં તો અતિ નિહટ સંબંધ છે હમેશા સૌન્દર્ય તરફ સ્નેહનું વલણ ॥ અને સ્નેહના ભાવોથી સૌન્દર્યની ખીલવણી પણ રોષ અનુભવ પ્રકારે થાય છે એ આપણા સૌના પ્રવૃત્તિ અનુભવની વાત છે સ્નેહીઓ આજ સ્નેહ અને સૌન્દર્યના પરમ ઉકાર ઉદ્ગમરોથી હમેશાં બરેલા દોષ છે એટલું નહીં પણ તેઓના સ્નેહ અણ, હમેશા પ્રેમના પવિત્ર બીજો, કવિતાઓ, લેખો અને જાનાથી પ્રતિજ્ઞા કરેલાં રહે છે મનુષ્ય હુણ્ડર્મ પ્રેમભાવનો ઉદ્ગમ મવાની સાથે, કાવ્ય કવિતા અને સંબીત આદિ ભાવો તરફ મનુષ્યની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ થાય છે સંબીત અને કવિતા, એટલે પ્રેમની સ્વાભાવિક ભાષા છે યુવાવસ્થાની પ્રથમ દશામાં પ્રેમનો સવાર થવા સાથે પ્રેમી પ્રવૃત્તિઓ અનેક પ્રકારની મધુર કવિતાઓ અને સંબીતના આદર્શો લક્ષ્યરવા લાગે છે “લાજો લગન મળે ત્યારે તારી મો લલના લાજો લગન મળે ત્યારે તારી આવી આવી અનેક પ્રકારની લગનોની કુતવા કહયણ મય યોગ્યો પર સ્વાર થઈ, પ્રેમી સીપુરો પોતપોતાના પ્રેમભાવોના પ્રવાહોને અનેક રીતે પ્રાણપ્રાણના વાતાવરણમાં પ્રસારવા સાથે છે બધે કેમ પોતના દુરવા સ્નેહી સાથે આનંદિક આનંદોલનો (દેહીપથી) દ્વારા પ્રેમના સદેશોમાં ચળાવવા દોષ નહિ એમ જાણાય છે દશાસન કરાપી, દેવીસન, જાણસન રોહી આદિના પ્રેમભાવોની બધી પ્રવૃત્તિઓ યવાનું કારણ તેઓના આત્માની અદર પ્રતીપ્ત થયેલા-પ્રેમભાવોના હતા એમ તેઓના જ્ઞાનચરિત્રો વાચનાથી આપણે સ્પષ્ટ વિહિત થાય છે પણ એમ પ્રેમભાવમાં નિરાશાને જન્મ મળતા તેમ મધુર ગીતો અને સુદર આવાગો ઓઢાસ્વ અને નિરાશાના રૂપમાં ફેરવાઈ નહીં ॥ અને તેવાજ ઓઢાસ્વ આપણું અધવા નિરાશાપુરક ઉદ્ગમરોથી બરેલા અંતોની સ્વાભાવિક રીતેમ મજતિ થવા લાગે છે જ્યારે પ્રેમભાવની પ્રવળ અસરથી પ્રેમભાવ સ્નેહીઓના મુખો, રૂપો રંગો વહેતા નિર્મળ અંતોના આત્માઓમાં મહત્ત્વ પડેલી નહીંઓના મધુર ખડખડાટ કરતા વદનો જોવાનું, શીતલ લાગણીના પ્રવેશોમાં એકાન્તે બેસી મધુર અને મદ જોયે કરવાનું અને સૂચી સમયનું મુખમંત્રોનું પરસ્પર સંબંધ, અવરોહન, કંઈત, સ્પર્શન, ચુલન તથા આલિંગન આદિ નવાનું, તેમજ મધુર સુદર સુગંધી રંગોર ॥ પુષ્પો હરવાનું અગવા તેના પુષ્પોની પ્રેમભાવના મુખી, પ્રેમીઓના કંઠ હસ્ત કે શિર અને અંતોમાં આદિ સ્થાનેમાં આરોપવાનું, તેમજ સુદર અને રમ્ય વન પારિકા કે જાત બચીશ આદિ સ્થલોમાં સાથે હરવા ફેરવાનું અથવા ગળીર અને કાવ્ય પદારો, ગુણો, કંઈત, ખેલો કે સુદર રહેલોમાં સાથે વિચરવાનું બહુજ આનંદપૂર્વક પસંદ કરે છે અસ્તોદય વતા સંસ્થાસમજના સૂચના સુદર દેખાવો, સારીની પ્રથમ સરજાતમાં જન ત આદર્શમાંથી એક પછી એક ઉત્તેજાવર થતા જતા વાતાવરણના કાવ્ય મુક્તિ-અને મહોષમહાના સુદર અને કાવ્ય ફેરારો, નિહા-રિકાના રમ્ય અને મહાન દેખાવો આદિથી પોતાની કવનઓને પરમપ્રાણ, મહાન, કાવ્ય અને હતા જનાવી કહયણના અતિ રમ્ય પ્રવેશોમાં વચેવળ વિચરવાનું પ્રેમીઓ સ્વાભાવિક રીતેમ પસંદ કરે છે હનીયાની અદર લખાવે કે ચિત્તવેત, સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનપ્રવિદ્યા બોવેલો કાવ્યો અને રમ્ય વિદ્યા તથા પેશન્ટી આદિના સર્વ

મધુર કૃષ્ણ પછી તે અમે તે દેશ, કાશ કે સ્થિતિના હોય, પણ તે બધાં આપણને જ્યાં ઉઠો વિચાર કરતાં પ્રેમભાવના-પ્રભવ પ્રભાવથી પ્રેરાયેલ બંધન હવેના સક્રિયતા પ્રાપ્ત થઈને પ્રવૃત્તિ જાણી સમય સૌન્દર્ય અને ઔદાર્ય તથા કળાકૌશલ્યના અનંત સાવરણ મહાનવિચિત્રતા સર્વ પ્રદેશોમાં, ઉચ્ચત્તમ અનંત ભાવોનાં અમાધ વૃદ્ધિને અનુભવી, પ્રેમીઓ પોતાના પરસ્પરના-પ્રેમભાવોને અનેક રીતે, પવિત્ર, પૂનીત અને પ્રત્યક્ષત હરી પુષ્પ હરે છે. આવી રીતે સૌન્દર્ય અને ઔદાર્ય અદિ ભાવોપૂર્ણ મહાન, હવેનાઓ દ્વારા, તેઓમાં પ્રજા પ્રાયે ઉન્નત પ્રકારનો ભક્તિભાવ અનેક રીતે જન્મ પામે છે. ઉચ્ચત્તમ સહિતી અંદર સર્વજ્ઞ બાપી રહેલ પદ, પક્ષી, વૃક્ષ વન-પતિ, પુષ્પ ઘોડો, છતાઓ, પદાર્થો, પર્વતો, નદીઓ, સુંદર અને રમ્ય જાતો અને એવા એવા અનેક કુદરતી ભવ્ય અને સૌન્દર્ય પ્રભુ દ્વારાની ઉન્નત ભાવનાઓથી, તેઓના હૃદયકમળો વિશિષ્ટ યતાં, પ્રેમી હૃદયોમાં એ ઉન્નત પ્રથમ ઉદાર અને દિવ્ય પ્રકારની પ્રેમભાવનાઓ ઉત્તરોત્તર ઉદભવ પામી, પ્રદીપ્ત થઈ, અનેક શુભ આનંદ વૃદ્ધિ અને પ્રાપ્તિ આદિ પરસ્પરને અર્થે છે તેવી બીજા કોઈપણ દ્રવ્યથી કે ઉપાયથી સાચેજ અભી રાકે તેમ છે.

યુવાવસ્થામાં ભવારે કાશરેના પ્રથમ પ્રભાવપુલ્ક કિલ્લોના સૌથી પ્રથમજ સંચાર, યુવા કુમારો અને કુમારીઓની અંદર થાય છે ત્યારે તેઓની અંદર પ્રેમ રીતે સૌન્દર્ય તથા આપૂર્ણ અને ઔદાર્ય અદિ ભાવોનો પણ ખીરે ખીરે સ્પર્શ સંચાર થવા લાગે છે, એ આપણને અનેક રીતે પ્રલક્ષ થાય છે. એ ગમતથી બિહાર યુવા કુમાર, પોતાની બાલ્યાવસ્થાને તથા જેને સુગુણસ્થાના પ્રથમ પાદમાં પ્રવેશ કરે છે, અને ભવારે કાશ યુવા કુમારી ઉપરનાં મધુર અને સ્નેહભર્યાં પ્રથમ આપૂર્ણોથી સ્વાભાવિક રીતે પણ અવિનિવરણીય બાંધાવ લાગે છે અને તેથીજ રીતે પહેલી યુવા કન્યા પણ ભવારે પ્રેમભાવના પ્રથમજ સંચાર યતાં પરસ્પરમાં આપૂર્ણ અનુભવવા લાગે છે, ત્યારે તેઓ બંનેમાં પરસ્પરમાં વર્તન, વાદવિવાદ, હાવભાવ વિગેરે બાલ્યાવસ્થાના અનેક ભાવોથી વિનિર્મુક્ત થઈ, અનેક પ્રકારનાં સૌન્દર્ય અને આપૂર્ણ યુવાવસ્થાના પ્રેમપૂર્ણ ભાવોને સદૃશ પારખ કરવા લાગે છે. તેઓનાં બાલ્યાવસ્થાના મેળા હજી ધનસદાપુલક હોય છે, જ્યાં તેઓની રમિ રાગપૂર્ણ ઉચ્ચ શાયર થઈ લાગે છે, કવિભાવે એક રમણે કાશરમાં જન્મ્યાં જન્મ્યાં છે કે "અનુક્રિતધવલતામપિ સ્તરીય મવતિ સૂતાં કુટિરે" એ તદ્દન સમાર્થજ છે. કુમારોની આદ્ય કુમારીઓની અંદર પણ અનેક છેતર્યું યુગ ભાવોપૂર્ણ ફેરફાર થવા લાગે છે. યોગ્યતા સંચાર થવાની સાથે તેઓની મુગ્ધપદાવસ્થા ગાદી કાઢી અને તપન આદિ રથાનોની પ્રાસંગિકતા, પ્રાસંગ અને સમપૂર્ણ થઈ બજાવા લાગે છે. તેઓની શીત અને ચિત્ત, પ્રાસંગ બનવા ઉપરાંત નમુનેદાર શાલ આકૃતિને પારખ કરે છે. સ્વતં અને છાતીના પ્રદેશ પ્રત્યક્ષત થવા લાગે છે અને હિ પ્રદેશ પાવળો થવા લાગે છે. ભવારે નિવંજ અને સાવળના પ્રદેશો સુદૃશને પારખ કરી થવારે પુષ્પ થવા લાગે છે. હાથપગનાં આંગળાં, કાળી અને અથા આદિ સ્થાનોનાં અસ્થિઓ અને તેઓની આસપાસના મુગ્ધોની પ્રાસંગિકતા સર્વજ્ઞ બજાવા લાગે છે અને સમય સરીર અનેક પ્રકારની સુરસના સુરમાદા, સુનિહાસપાદા અને સૌન્દર્યને પારખ કરવા લાગે છે. મુગ્ધ બોલ, ગાદ, નાસિકા આદિ સર્વ કન્દિય ભવ્યમાં પણ દિવ્ય પ્રકારનાં રસ, તેજ, ચોખ્ખા અને વાળળા આદિને સંચાર થવા પામે છે અને પરિણામે સમગ્ર સરીર એક અનુપમ પ્રકારની હાવભાવમય સત્તા સમાન ચોદક અને આર્મક અને છે. ઉપર દર્શાવેલ શારીરિકભાવોની બંધનથી સાથે યુવાનો અને યુવતીઓના પ્રત્યક્ષભાવોની અંદર પણ અનેક પ્રકારના મોહભાવો પ્રદીપ્ત થવા લાગે છે કે જે પરિણામે તેઓ પોતાના મુગ્ધ, નાસિકા, કર્ણવાળી અને સરીર આદિ અવયવોને, સ્નાન, મુગ્ધોની દ્રવ્ય આદિના લેખન અને અનુવાસન આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા, અનેક રીતે મુગ્ધિય, રમ અને સ્વરૂપ રાખવા માટે અનેક પ્રયત્નો કરવા લાગે છે. હાથ, પગ, કાઠી, મુઠ અને હિરની વાળ આદિને પણ જોળી શીળી, સ્વરૂપ અને મુગ્ધ રાખવાનું પદાર્થ કરે છે, યુવતીઓ પણ માથા અને અંગોના આદિમાં અનેક પ્રકારનાં પુષ્પ તેડો અને મુગ્ધિય દ્રવ્યોનો ઉપયોગ કરવા લાગે છે. કાશરમાં મુગ્ધોની કુમોનાં કાલ્યાણે જગતમાં પુષ્પદાર તથા માથામાં પુષ્પરેણી વિગેરેના ઉપયોગ થવા લાગે છે. ઉપરાંત સર્વ ક્રિયાઓને પરિણામે તેઓના રસ, સાદ, વર્તન આદિમાં પણ અનેક સુદૃશ, રમ, ચોદક અને આર્મક તેમજ નેપથ્યનો દરેક

યવા હાગે છે. આવી સ્થિતિમાં કન્યાઓ કુમારોના અને કુમારો કન્યાઓના પ્રસંગમાં વારંવાર આવવાનું અનુભવ-ભાષી ઠગવા હાગે છે અને એવી રીતના મેળાપ માટે અનેક પ્રકારના મધુર પ્રસંગોની યોજનાઓ પશુ પોણા હાટે છે. સમ્મેલનના પ્રસંગોમાં પણ તેઓનું પરસ્પરનું વર્તન પણ અનેક પ્રકારના સોમ્ય, સામક, અને વિનીત તથા તન્ન અને રુચ્ય ભાવશુદ્ધિ અને છે અને તેથી સ્વાભાવિક રીતેજ મોઢક લાગે છે. એટલું જ નહીં પણ મેળાપના સ્થાન અને આસપાસના સંજોગો પણ તેટલાજ સૈન્દર્ય યુક્ત અને મોઢક બની ભવ છે. અંમયરના અશ્વઘાતો, વસો-દિવાનખાના વિગેરેનાં ફરનીચર, બારી બારણાં વિગેરે પરના પડદાઓ અને પાની આસપાસના સ્થાનોને રંગીન વેશબુદ્ધા કે પુષ્પ છોડે અથવા પુષ્પના કુંડાઓથી તેમજ સુગન્ધી દારદારણુ આદિ સુગંધિત ફળે દ્રાશ આવનાર અતિથિને સન્માન આપવાના પ્રયોજનથી અનેક પ્રકારનાં સુંદરતા અને રમ્યતા પોતપોતાની યોજિત અને સાધેનાં અદ્ભુતાર યોજનામાં આવે છે, આવી બધી પ્રવૃત્તિઓનું મુખ્ય કારણ માત્ર પ્રેમની વૃત્તિજ છે, એ બધી જવાનું નથી. પ્રેમમાંથી જ સર્વની ઉત્પત્તિ છે. પ્રેમનાં પોણા મટે તે સર્વની નિમિત્ત ॥ અને પ્રેમભાવના કહોપત પાશ, રક્ષણ અને સમર્થન માટેજ તેનો સર્વશ મુખ રીતે ઉપયોગ અને ઉપભોગ કરવામાં આવે છે, એ કોઈપણ બ્યક્તિ સ્વપ્ન સમજી શકે તેમ છે. સ્વપ્ન અને સુષરેણી સમાજોની બંદા ભેગમાં આવતા સર્વ સ્વપ્ન અને સુંદર ભવદાર, વર્તન, એટલે કે સારી રીતગતિ આદિએ સમાર સુબંધસ્થિત રીતે અને રૂપે સ્થાપિત થવામાં, આ પ્રેમભાવના મુજ કારણભૂત છે, એ મંદાન સ્વપ્ને કોઈપણ રીતે કૃપાથી રાગ્ય તેમ નથી. શ્રી અને પુરુષ વર્ગના અનેક પ્રકારનાં ભૌતિક કે પારિવારિક સમ્બંધોને તેમજ તત્ત્વ આદિ પ્રસંગોનાં યોજનાઓ વખતે, જે પ્રકારનાં પરસ્પરના ભવદારો ભેગમાં આવે છે, તે બધાં માત્ર આ પ્રેમભાવના પારશ્વ-રનાં નિમિત્ત ઉદ્ભાવો કે કાવનાઓને લીધેજ છે, એમાં કોણ ના સહી શકે તેમ છે !

સુંદર સુષ્પ અને પ્રેમાશ્ર શ્રી પુરુષો, પોતાના પ્રેમપાત્રોની અંદર પ્રેમભાવની સુંદર પવિત્ર અને આશ્ચર્ય રસિતાને ઉત્પન્ન કરવા માટે, જે અનેક પ્રકારના વેશ ભાવ અને વર્તન આદિના ઝોનર્ફને ખાણુ કરે છે, તેમ કારણ પણ અદ્વિત સ્વપ્ન થાય છે. મનુષ્યને જ મંત્રી હાલતમાંથી વારી કાઢી, તેનો ઉદ્ધાર કરી, મનુષ્ય સમાજને એ સુંદર, સુબંધસ્થિત અને રમ્ય ઉત્કારના રૂપના ફેરથી નાખી, સુંદર સ્વર્ગીય સુખોના ઉપભોગનાં સ્થાન તરીકે યોજનામાં, મનુષ્ય સ્વભાગી નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ સાથે સંયુક્ત થઈ, આ પ્રેમભાવના પ્રવળ પ્રવાહે જે આશ્ચર્ય જનક કામ કામવેશ છે, તેની થવાવડા દિશાત સમજવા મનુષ્ય સમાજ હજી કામીજ દાક્ષિણ થયો છે. " પ્રેમ એજ સંસારનું ઇષળ છે " " પ્રેમ એજ સંસારનો પાથ છે " " પ્રેમ એજ સંસારનું મૂળ છે " સમગ્ર સાંસારિક લાગણોના પાથ પ્રેમ છે. અને કુદરતે એટલા મટેજ પ્રેમભાવનું માનવિક અવશ્ય પણ મનુષ્યના મગજની બંદર, સાંસારિક સમગ્ર લાગણીઓના પાથ રૂપેજ, કુદરતી રીતેજ સ્થાપિત કરેલ છે. આ બધું જ પ્રેમભાવની પ્રબળ મહત્તાને સ્પષ્ટિત કરવા પુરતું નથી ?

પરંતુ ત્યારે એજ પ્રેમભાવમાં નિરાસા અલંકાર કે હતાશ થવાય છે, ત્યારે સર્વ પ્રકારના ઉત્પન્ન બલિહારો, લાગણીઓ, અને રોગો વિગેરે વર્તન નાશ પામે છે. અને તેથી સ્થાનમાં (ralgurait) બેઠાંમણું જૂઠુંપડવા, હેઠાંભાગપડું આદિવાનો જન્મ પામે છે. આવી હતાશ પ્રવળતા વેશ ભાવ વર્તન અને ક્રિયામાં પણ કોઈ વિચિત્ર પ્રકારની હોરરાજ, કાર્કસ્ય, રુદ્રોત, કે હંતાશ-પ્રિયતા આદિ અનિષ્ઠ લાગણોનો અરિદિતિ પશ્ચિ સંચાર થવા હાગે છે. આવી હતાશમાં અનેક સુંદર સુષ્પ અને સુબંધસ્થિત સ્વભાવની કન્યાઓનાં વર્તન અને ચારિત્ર્ય આદિપણ ઈન્દ્રપદા જગમાં અબ્ધસ્થિત, નિષ્કર અને કઈંટ બની ભવ છે. સદૃશ્યિક્ષી થવા માટે સર્વ-શેષ સુંદર અને મધુર સ્વભાવની સુષ્પતિઓ પણ, લપટી લેવી બની ભવ છે. પુરુષોમાં પણ તેવાજ ફેરારો નજરે પડવા હાગે છે. તેઓની પાપશ્રી, દોષી, બેઠન, જુદા, છત્રી, અને અન્ય જાતે આદિની પદકંઠી તેમજ પદેરવાની રીત વિગેરેમાં, કોઈપણ પ્રકારનો સોજ-મુષકતા કે રમ્યતા આદિ નજરે ન પડતાં, સર્વજ્ઞ જાન્યરસ્યા ભેગમાં આવે છે. વાણનું કોણું નહીં કપડાંની સ્વચ્છતાનું પણ જાન નહીં. બોલવા માલવાના સુંદર અને રમ્યવાણીનું પણ દર્શન નહિ, એવી અનેક રૂઢ પ્રવૃત્તિઓ ધીરે ધીરે વધવા હાગે છે. પ્રેમભાવમાં નિરાસ્ય થવેલાનાં જ બધાં પ્રત્યક્ષ-ચિહ્નો છે.

નિરાશ થયેલ પ્રેમીઓને, કુદરતમાં સર્વત્ર નિરાશાનું પ્રસરી રહેલી ભેળમાં આવે છે. કુદરતી સૌન્દર્યમાં કુદરતી, સુરંગી પુષ્પોમાં સ્વામતા, સુદર પક્ષિઓના ચંદુર અને દિવ્ય ગીતોમાં પણ કંઈક રાતા અને હૃદયવેધક પણ જણાયા લાગે છે. છપતના દરેક પ્રસંગમાં અનિષ્ઠ નિરાશાનું આગળ પડતી ભેળમાં આવે છે. પ્રેમમાં થયેલી નિરાશા, સર્વત્ર નિરાશાનાં દર્શન આપવા લાગે છે. પણ સમગ્ર કુદરતનું દિવ્યતાન અને જ્ઞાન એટલે ચાર્લ્સ રીટ્ટે સામળડું કે સમજવું હોય કે અનુભવવું હોય, તેઓએ તે બરેબર ટેનીસન-કલાપી સેલી, અને રોકસ્પીયર અથવા કાલીદાસ-આદ્ય અને કાવ્યભૂષિત આદિ મદાન કવિઓની મારફત પ્રેમ રસના અભવ અને રમ્ય રસાયનથી રસભોજ થઈ સૌથી પ્રથમ રાગાત્મી જાત જરૂર છે સંસ્કૃત્ય તેનું નામ છે રસ રસિવા રસિક જનોના બરેબર આવા પ્રેમરસથી મધુર થયેલા દિવ્ય રસાયનમય છપતના રસમીલવા, ભાવશાળી અને છે તેઓના બરેબર તેનાં પૂર્ણ આધર્શમય રસસ્વાદને સમજી શકે છે. “ ને કોઈ પ્રેમ અદા અવતરે પ્રેમરસ તેનાં શીરમાં ફરે ”

૨૬. અનુકરણરસિત અથવા હાવભાવ અને નૃત્ય આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

સૌન્દર્ય અને યૌવન્ય આદિ ભાવોની મારફત અનુકરણ રસિતપર પ્રેમભાવની અભવ અસર માણ છે. કુદરતી રીતે આપણે જેને ચાહવા હોઈએ તેઓના હાવભાવ અને વર્તન આદિને અનુકરણ થવા માટે આપણે પ્રિયમાં જોએ જ્યારે તેઓના વધુ આપણને અનુકરણે બિધાર કે દ્રેષ હોય છે તેઓનું અનુકરણ કરતા પણ આપણને બિધાર કે કટાણી લાગે છે.

જાનકા સ્વાભાવિક રીતેજ પાતાના આશાપો સવા સોહીએ કે શરૂ અથવા ચિત્તુક વિગેરે ને કોઈ તેનાં નમસ્કિના સમયમાં હોય, તેઓનું અનુકરણ પોતાની કલ્પના અનુસાર કરે છે, તેમાં કંઈયે વિના તેઓ રહીત શકતા નથી કાશુ તેઓ પોતાની નમસ્કિના કાળજી દુષાન્તે કે નહુનાઓ અથવા આશીને સદન માન આપી, વહુરૂં વર્તન કરવાતું, આ અનુકરણ રસિતા પ્રતાપે, બાદયાવસ્થામાંથી શીમે છે. તેઓની લાયા, વેશ, આવા, વર્તન, અભવ રીતસાર આદિ સર્વ બ્યવહારના બધા પ્રસંગોમાં, તેઓની અનુકરણરસિત, અવલોકન રસિતાનાં શિક્ષણ કરતા પણ બહુ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. જરૂર અવલોકન રસિતાનાં કાર્યમાં જતે મહેનત લેવી પડે છે જ્યારે અનુકરણમાં અવલોકન કે નિવારણરસિત આદિની જાડુ બરેબર નથી પડતી પણ ખીલકોનું જોઈ બરેબર વિચારી પોતાની કલ્પના પ્રમાણે અનુકરણ વર્તન કરવામાં સદન પ્રવૃત્તિ થાય છે. અનુકરણરસિતને જે સદન સ્વભાવ છે એ ઉત્તરીપ્રદ રસિતને ઉત્તરીય કલ્પના અનુસાર ઉપલેખ છે. પ્રેમભાવના સમયમાં પણ આ રસિતવુ કાર્ય વહુરૂંસાર ભેળમાં આવે તો તેમાં કદાચ નવાઈ કે આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી રનેદીએ જોઈખીલતા વેશ લાવ, અને વર્તનને જાડુ રીપ્રતાથી અનુકરણ થઈ વર્તતા થીમે છે, તેનું જોત પ્રયોજન જ સમાનરીક, સમાનશુલ સમાનકર્મ સમાન ભાવનાઓ, અને અભરપણ વિચારે તથા ભાગલુઓવામાં થયું, જોત પ્રેમીઓને મદાન ન હોય છે, અને જોઈ રીતે વર્તવામાં પ્રેમીઓ પોતાના પરપરના પ્રેમપ્રયોગ શિક્ષણ પોષણ અને રસણ તથા ઉદ્દીપન આદિ માને છે, એ સર્વથા ચાર્લ્સ અને સ્વાભાવિક છે રનેદીએ હરેશા એ ખીલતા કલ્પનાને અનુકરણ થઈ વર્તવામાં સુખ સમજે છે. પરપરના ચારિત્ર્યને સુદા અનાવતા પ્રેમભાવને આ જોઈ પ્રભાવ છે. પ્રેમનું તે એ સ્વાભાવિક લક્ષણ જણાય છે અને એમાં કુદરતી અનેક મદાન, લાભ અને સુદર કલ્પનાઓ તથા પોતાનાઓ સમાધેશી છે. પ્રેમીઓના જાનપાન, જાનપાન, રીતસાર, લાયા, વેશ, વર્તન, આચાર વિચાર આદિ સર્વ શારીરિક અને જાનસિક કાર્યો પરપરની અનુકરણને કારણમાં રાખીને સર્વોચ્ચ એ સરખા થવા મહેતા સવત પ્રયત્નથી કરવામાં પ્રેમચિત્તિ આ અનુકરણ રસિતપરના પ્રભાવનું, એ બધું પરિણામ છે.

પણ જોત પ્રેમભાવના જ્યાં નિરાશા થાય છે કે તેમાં કાળપણ પ્રકાશના અનુકરણ કરવાથી મન મદ, ઉત્સાહદીન અને કીડુ બની જાય છે એ વદન સ્વભાવ છે.

રૂઝ. હાસ્ય રમુજ કે યુરામિલન આદિભાવો પર પ્રેમનો-પ્રભાવ.

“સ્નેહીઓ દમેશાં ખુશ મિલન અને આનંદના સાગરમાં” લહેરો લેતા નભરે પડે છે, હામરેવને “આનંદના હલિત્રી” ઉપમા આપવામાં આવે છે. એ તદ્દન વધાયેલ છે. અંગ્રેજીમાં એને (Laughing God) હોવામાં આવે છે, સ્નેહ અને સૌખ્ય હલી ભુલ્યા પાડી સહાવા નથી. સ્નેહના પ્રત્યેક દાવમાં અને વર્તન વખતે ચહેરાપર કોઈ અનૈતિક પ્રકારનાં હાસ્યોની સર્વેશ પ્રવૃત્તિ પરંપરાઓ ચાલી રહે છે સ્નેહીઓનાં પ્રત્યેકસાવળાં દર્શન થઈ વખતે, તેના કુખ કમલ પરથી અનેક પ્રકારના સુંદર રમ્ય અને અતૈતિક હાસ્ય પૂષ્પોની નિરંતર વર્ષા થવા કરે છે. એનું પ્રવક્તૃ અવલોકન-કોઈ પણ પ્રેમીજન સહન કરી શકે નહીં પરંપરને ચાહનાર પ્રેમીઓના કીલ, દમેશાં ખુશ ખુશાવ અને આનંદિત તથા હર્ષથી પૂર્ણ. હોય છે. એટલું નહીં પણ તેના પ્રેમસાવળાં સ્વાન કાઠા સ્નેહીઓને અવલોકી, ભેગાનાં અંગમાં પણ રમુજ અને આનંદની પૂર્ણ લેહેરો રીથે હાવા દાગે ન અને તેઓ ભલે પણ હાસ્ય અથવા કુલમિલનને ધારણ કરી, આનંદ અને અર્થસુક્ષ્મ-હાસ્ય કરવા પણ લલચાય છે, ઉત્તમ પ્રકારની માર્મિકતા-કટાક્ષ અને સ્નેહ લાવ પૂર્ણ હાસ્ય વિનાના પ્રકૃતિ. ભેગાને અનુભવમાં હોય તેવો કોઈ પણ અનુભવી આ બાબતની પ્રત્યક્ષ સાક્ષી આપી શકે છે હાસ્યવૃત્તિ અને કુલમિલનને પ્રતીકાવાળા કે પ્રદીપ્ત કરવામાં, પ્રેમસાવળો ફર્યો ભઈ પ્રવળ પ્રદાપ છે. ભ્યાં ભ્યાં પ્રેમનો સંચાર થાય છે. ત્યાં ત્યાં હાસ્ય, રમુજ, યુરામિલન, પ્રવૃત્તિત પણ, નેરનો વિકાસ, મુખનો મલમલ, આદિ અનેક હાસ્ય વૃત્તિથી પ્રદીપ્ત થયેલા બાવોડ પ્રત્યક્ષ દર્શન થવા શકે છે આ બધું સ્વાભાવિક-સ્નેહ ભાવની સત્તાને આધાર છે એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે. પણ ભ્યાં પ્રેમસાવળો નિરાશા કે હતાશ થયેલી દેશ ભેગામાં આવે છે, ત્યાંથી એ ભ્યાં આનંદો, એકદમ ચાલ્યા ભય છે મુખનો મલમલ, ચકુનો વિકાસ, મુખપરની માંસ પેશીઓનું અદ્ભુત નૃત્ય અને ઉત્તમ ભાવો, આનંદની અનંત હર્મિયા કે પ્રવૃત્તિતપણુ આદિ સર્વ ભાવો એકદમ શાન્ત થઈ જાય છે. એટલું થઈ ગયેલું ઉત્તરો ગયેલું, ઉદાસીનતાના આગારપ જ હોઈ શોભાગરમાં હુલેલું, રૂંદને માટે તત્પર થયેલું, અને હવેના દર્શને સહસ્ત્ર-પ્રકારે જગર ભાલે પણ પીકરોને કરી દેવા તત્પર થયું હોય તેવું, સ્પષ્ટપણ ધારણ કરે છે. આ બિના કોનાથી અવિહિત છે કે સમીરણું સમય સ્વરૂપ, મૃત આત્મહીન રેલ સમાન, સ્વરૂપ ધારણ કરે છે એવો કામચળ સ્નેહ અને લગભગ સળગ્યા, ચોતાના આનંદને વધારીવ્ય રીતે મેલવી સંદૃશ મુખી કે ઉપ થયેલા હોતાનથી, તેના સી પુરોના મુખાર્ધે દો તરફ લક્ષ્ય શ્વાન આપતા આપણને ઉપરોક્ત સર્વ સિદ્ધાન્તો પ્રત્યક્ષ રૂપે પ્રકટ થાય છે એ સુવાચે કે સુવર્તીઓ પ્રથમ આવત સમુદ આનંદ મુકેલ, હાસ્ય પૂર્ણ અને પ્રવૃત્તિત મુખાર્ધેલ ભાવમાં આવેલ હોય. તેમ સુવાન કે સુવર્તીઓના મુખકમળો-પ્રેમમાં ભળેલી નિરાશાને પરિણામે તદ્દન મુકાઈ કરમાઈ ગયેલા, રંચ રંચ કે લાવણ્યને ઓડી, મુખ, નિરસ, કીકલ, સ્નેહહીન, શોભાદુર, અને પડી ગયેલા-બાનખર સ્વરૂપ મુખ પૂર્ણ સમાન માલુમ પડે છે હું આ બધું પ્રેમ ભાવમાં ભળેલી નિરાશાને અંગે હાસ્યવૃત્તિપર થયેલા અનિષ્ટ પરિણામનું. પ્રત્યક્ષ દર્શન નથી કે આવા સ્ત્રી પુરોના મુખપરથી હાસ્ય તદ્દન ઉડી નય છે એટલું નહીં પણ-કદી પડાણે હાસ્યનો સાવ વેળાડવાનો રોગ પણ કરે, તો તે હાસ્ય-પણ તદ્દન હુમ્મુ, મુખ નિરસ નિશ્ચ અથવા માન વગરનું નહીંયા વિના રહેલું નથી. પરાણે પેશ થયેલું અને બળપૂર્વક રોકવામાં આવતું હાસ્ય, હાલવા દર્શને વધારત સ્પષ્ટ થો પ્રદર્શિત કરી આપે નહીં કુલમાં આ પ્રેમસાવળી વૃત્તિની છટાનિષ્ટ સ્થિતિનો-મનુષ્યની હાસ્યવૃત્તિપર પણ ધજોળ આચર્ય નનક પ્રતાપ પડે છે

ઉપસંહાર—આપણી પ્રાવિણ્ય પ્રણયક સહિત્યોના સમૂહની અંદરની પ્રત્યેક સહિત ઉપર પ્રેમસાવળો ફર્યો ભ્યાં ભ્યાં ભ્યાં પ્રભાવ પડે છે, તે આપણને ઉપર દર્શાવેલ ટુંક વિવેચનથી કેટલેક બંધો સ્પષ્ટ થયે હશે પણ આ ઉપરોક્ત-નાટકાગ્રામ્યો, સુંગાર રહો તેમજ સિનેમા આદિની રંચમુખીઓ ઉપર પણ, મનુષ્ય સ્વભાવની અંદરની, કુદરતદ્વારા અર્પણ કરવામાં આવેલ ઉપરોક્ત વૃત્તિઓના અનેક પ્રશ્નો પ્રગટ રીતે નિરંતર પ્રયોગરૂપે થાલી રહેતા, આપણને સ્પષ્ટપરે વિહિત થાય છે અનુષ્ઠ સમાજમાં સ્નેહ, સૌન્દર્યપ્રેમ, બોધાર્થ, લગાડોહસ્ય, હાસ્ય, અદ્ભુત, કમળા અને કમ્પ્ર પ્રકારની દલિત આદિ સહિત્યોને ઉચ્છેદ કરી તેઓને પાવના યોગ્ય અને

અવલોકન શક્તિઓ અને બુદ્ધિશક્તિઓનાં સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

અવલોકન શક્તિઓના સમૂહમાં નીચે પ્રમાણેની શક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે:—

નં. ૨૮ અવલોકનશક્તિ.

નં. ૩૨ રંગ જ્ઞાન.

નં. ૨૯ આકૃતિજ્ઞાન.

નં. ૩૩ વ્યવસ્થા જ્ઞાન.

નં. ૩૦ કાલ જ્ઞાન.

નં. ૩૪ ગણિત જ્ઞાન.

નં. ૩૧ વર્ણ જ્ઞાન.

નં. ૩૫ સ્થળ જ્ઞાન.

ઉપર જણાવેલ નં. ૨૮ થી ૩૫ સુધીની આઠ શક્તિઓની દરેક શક્તિને બંધત હરી પ્રતીક કરવામાં જનન જનાવવામાં કે તે દરેક શક્તિને પ્રવૃત્તિમાં મુકવામાં પ્રેમશાવની શક્તિ એક અનન્ય પ્રકારનું કાર્ય કરે છે. વિવિધ વાતનવા સામેના વખતે, હવેના વર્ણવવાના સ્થાન મહાજનની નિમજ્જોમાં, ખાસ જણનાં કે આનંદના ઉત્થાને, શાંતિઓજનો, અથવા સ્નેહ સમ્બંધનો અને પ્રીતિ સોજનના મેળાવાઓ વખતે, નેવામાં આવતા સમય દ્રષ્ટીના કાઠમાઠ લપક અને વ્યવસ્થા આદિ, આ જાનવત્ત પ્રવૃત્તિ પુરાવા આપે છે. પ્રત્યેક શક્તિ માટે નિમજ્જન દેખાતો અને વર્ણનો આપી આ વિષયને જાણ વિચારની સ્પષ્ટ કરવાથી મહાજન મહાજન અનન્ય આ વિષયપર પડશે. નં. ૨૮ વાળી અવલોકન શક્તિ ખાસ નેન સામે સંજ્ઞા જાણી જોવાથી તેનું વર્ણન દર્શનશક્તિના વિવેચન વખતે આપવામાં આવશે.

૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨. અવલોકન, આકૃતિજ્ઞાન, વેદજ્ઞાન, વર્ણજ્ઞાન અને રંગજ્ઞાનની વૃત્તિઓ.

જેના કાલ જાનના પાંચે માનવા આકાર અને લંગાઈ પદોજાઈ લંગાઈ આવી અનેક પ્રકારના આકાર-કા કે પાટ આકારનું મહાજન કરવામાં આવે છે એવી આ પ્રત્યે માનસિક મનની શક્તિઓ ઉપર પણ પ્રેમ-શાવની અનન્ય પ્રભાવ પડે છે. દેખાત વસ્તી સાક્ષી, પોષાકની કોરો, કપડા, ઘોડી, ધ.ધરા આદિના કુદર અને રમ્ય કાટ કદ, આકારો, તેની અંદરના જાનવર નિષેધેસા આવતા રમ્ય કોર, તેની આકારાસ દાંડવામાં આવતા અનેક પ્રકારના અને અલંકાર આકારના વેદજ્ઞાન, વાલીજ્ઞાન, અને ફેનસીનાના ધારો અને ટોપી સાક્ષી અને પોષાકપર જાનવામાં આવતા અનેક આકારના કોર તેમજ જાનવર આકારો, કાપ, પપ, નાક, કાન આદિ અવજનોને સજ્જાના મોટે પાસ જાનવામાં આવતા અનેક આકારના વિવિધ પ્રકારના આકાર-વર્ણ અને તેના જુદા જુદા પેટાં, લંગાઈ-કપ વખતે પર્ણક જાનવામાં આવતા મંદપના આકારો, તેની વિવિધ પ્રકારની બિંધણીઓ તેની અંદરના જુદા કાચ, લાકી, લાકા, પકડી સાલીયા, રોંગ આદિના અનેક પ્રકારના રૂપ, કદ, આકાર રંગ અને વેદજ્ઞાન આદિની અનેક વેદજ્ઞાની પર્ણકોજો વિષેનો અર્થ દેખાક માન અવલોકન, આકૃતિ જ્ઞાન, અને કાલ જ્ઞાનની મહાજના મહાજની વૃત્તિઓને, સતોજ્ઞાની સર્વ સામગ્રી છે. સમજ કુદરનો નિવામક પ્રભુ પણ વિષયના અનંત પ્રકારની આકૃતિઓને જાણી જોતાની સુધિમાં સર્વન સમજાવુ વધુ રંગો છે. ત્યારે તેની જાણ પ્રભુજ્ઞ જાણના પણ પોષાકની સ્વસ્થ શક્તિઓના આનંદને અનુભવના લગવાય કે પ્રેમય તે દેમાં કું યોડું છે. ઉપર જણાવેલ અવલોકન આકૃતિ વળા કદ જાણની વૃત્તિની માફક.

વર્ણજ્ઞાન અને રંગજ્ઞાનની વૃત્તિપર પણ પ્રેમશાવની પ્રભાવ પડે છે. તેના પ્રભાવે વર્ણની અંદરના અનેક પ્રકારના રંગજોડી-કપડાની જાણ કાપો કે જાણની વિવિધ વસ્તી પર્ણકો, જુદા જુદા પ્રકારના

રમવાળા જેલસુઝાંકુંલ ફળ કે પક્ષી આદિની રંગીન ચિત્રો કે અપોની ભરતીની માનવવાળાં સંપદાની પસંદગી, અનેક પ્રકારના રંગીન પુષ્પો કુલ્લારો તેમજ જાડોની રેલમણેય આદી રહે છે. માનવની રમણાવની વૃત્તિને સંતોષવાના માત્ર સાધનો સિવાય એ બધું કશું જ નથી, વળગ્યાંજાળ અથવા સમતુલિતપણે રહેવાની વૃત્તિપર પણ પ્રેમનો પ્રભાવ નામ આદિ ક્રિયાઓ પ્રસન્ન આસ પ્રત્યક્ષ થાય છે.

૩૩. વ્યવસ્થાજ્ઞાનની વૃત્તિપર પણ પ્રેમભાવનો તેવાજ પ્રભાવ જોવામાં આવે છે.

કારણ વસ્તુઓની અદર વાસના નગારાવાળા, પડપગવાળા, રમેલી મિત્રમંડળ તેમજ માનવતા સફળદસ્તો અને મહા પુરુષોના મંડળોની બ્યવસ્થા, ગોઠવણ વસ્તુઓનું સુકાર તથા, બાળબચ્ચાઓના સુકાર અને સભ્ય રીતે સંસ્કારવામાં આવતા સભ્ય સમિતીઓ અને તે બધાની આસપાસ થોડા રીતે ગોઠવવામાં આવેલ ક્રિયાવૃત્તિઓ વિગેરેની ગોઠવણ તથા વસ્તુઓની પાછળ અનેક પ્રકારની સુકાર અને રચ પદગીર્ધાઓની પાળોને પણ સારમણે તેવા અનેક વિધરજો વાળી સડીઓ અને વિવિધ મુનારોથી સુકાર સુકાર સુકારીઓના સમૂહરૂપ પીરેપીરે આવડું આવડું ગુલરૂપ કરતું સ્ત્રીમંડળ અને ગાજરે સરસ તરીકે ચારે તરફ ફેલાઈ રહેલ બટુ, લોપા, પાટી અને સિપાઈ વિગેરેનું બહુ બ્યવસ્થિત અને સુકાર ગોઠવણસુકાર મંડળ લેખ આપણને સ્પષ્ટ માન્ય પડે છે, કે આ બધા પ્રભાવ માત્ર પ્રેમભાવના પ્રજળ પ્રભાવને લીધે પ્રિયથેલ વ્યવસ્થાસકિલનો વસ્તુઓમાં આવનાર મિલબાનો વિગેરેના માન-પાલ સન્માન અને જાનપાલ આદિના સર્વ પ્રસંગોમાં સર્વત્ર બ્યવસ્થા બ્યવસ્થા અને બ્યવસ્થા સક્રિય બધે ફેલાયેલી નજરે પડે છે આ કું પ્રેમભાવનો બ્યવસ્થા સક્રિયપણે બોધો પ્રભાવ છે.

પણ કારણ અને છે. સાઠ સિતેર વર્ષની ઉંમરના જુદા સાથે લગ્ન કરાવવા વત્સર થયેલા માળાપોની સમજ અને વિદ્યાન તથા યુવાવસ્થાસુકત યુવાન કન્યાના મનમાં ઉપરોક્ત બધા પ્રસંગો—સૌંદર્ય અને અગ્નિની જ્વાળા-ઓનેજ પ્રદાવવામાં સર્વ રીતે સાધનસૂત્ર થાય છે. એક યુવાન યુગ્મ ૬૦ કે ૭૦ વર્ષની ઉંમરને પરજુલા માટે કે તેની સાથે પ્રેમભાવથી સંયુક્ત થવા માટે આવા ગોઝ દગલગાંધી અને દર્પદૂર્વેદ કરી પણ પ્રયાત્ન કરી શકે. ખરો કે એ તેમ બનવું વલન અતઃભવિત છે તો પછી એક જુદાને પરજુલાવવામાં આવનાર યુવાન કન્યા એવાજ બધા કાકમાકમાં આનંદ કલ્તવ શી રીતે મળતી શકે ? સમાનશીલબ્યસનેનુસરણે આ સંસ્કૃત હિન્દીઓ મૂંઝ પરેખર યથાર્થ છે. ભયાં રૂપ, વય, ગુણ, કર્મ સ્વભાવ અને આરિય. આદિ સ્થિતિભેદો સામ્ય. એક-સમાનતા કે મળતાપણું હોય છે ત્યાજ પ્રેમભાવની પૂર્ણ અને લગાવત્ પ્રતીષ્ઠિત થવાના સર્વ સંભવો છે. આ બીજા એટલી બધી સ્પષ્ટ છે કે તેને સમજવવા માટે કોઈ મોટા સાસુ કે શાસીની નરર પડે તેમ નથી. ભયાં રનેહ હોય છે ત્યાં ઉપરોક્ત બધા કાકમાક ન હોય તોપણ રનેગીએ પરસ્પરને રનેહની મીઠી નજરથી ભેળા હોવાને કીધે પરસ્પરના રૂપ રંગ આકૃતિ શુભ સ્વભાવ આદિમાં અનેક પ્રકારની રમઝા સૌન્દર્ય ભગવા, અને લાવણ્ય આદિ અદ્ભવ છે. જ્યારે નિસ્નેહતાથી હાલતમાં ઉપરોક્ત સર્વ સુંદર દરજી થાયુ ચિહ્નાર દ્રેષ અદેખાઈ અને કોઈ તથા સૌંદર્ય આદિ અનિષ્ટ ભાવોને જન્મ આપવામાં હવડા કારણબૂત બને છે.

વ્યવસ્થા શક્તિપર પ્રેમનો અભાવ.

આપણે અનેકજાર ભેંદને હીએ કે પ્રેમના પ્રજ્વાલથી એક અતિ મગરર અભિમાની અને કૌભાને પણ ન મહાકારનાર સરસ્વતીચંદ્રની અંદર વર્ણવવામાં આવેલી અલોહાદિતરી એવી જગ્મ અને પ્રમાવશાકી મૂર્તિઓ પણ, હૃદયમાં એક વખત પ્રેમભાવનો સંચાર થતાં કેટલી બધી વ્યવસ્થિત-કંમલપૂર્ક કાર્ય કરનાર-કાચબાળી, સ્વચ્છ, સુપક અને ગૃહવ્યવસ્થાને યથાવત્ સંભાળનારી તેમજ દર્શી પ્રેમપૂર્વક આરવાર કરવાવાળી અને આરામ-સોમી બની લય છે. અનેક કુમારીઓ કે ભેંજે પોતાના પિતાના ગૃહમાં ગૃહકાર્યોની વ્યવસ્થા તરૂં પોતાની શ્રીમંત હાલતને કીધે ભતે બિલકુલ કરી પણ કોઈ ભવતું ધ્યાન સરખું આવેહું દોતું નથી, તેની કન્યાઓ, જ્યારે પોતાના પ્રિયતમ સ્વામી સાથે પરણી પ્રથમજ ગૃહસ્થાધ્યયમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારથીજ ધરની વ્યવ્ય વ્યવસ્થા, સુદક્ષતા સ્વચ્છતા અને કપડાં વગેરેનાં દરનીવર આદિ સર્વ પદાર્થોની વ્યવસ્થા ભગવામાં બને તેવી અનેક બાબતોમાં કેટલી બધી પ્રબોધતા અને ચાતુરી દર્શાવે છે ? આ બધા છેના પ્રમાણ છે ? બીજા કલાને નહીં પણ માત્ર પોતાના પ્રિયમીતને પ્રિય થવાના હરેક પ્રસંગોના મૂલ્યના સંતાઈ રહેલ પ્રેમભાવનેજ એ બધી મળજ પ્રમાણ છે.

પણ જ્યારે એજ ઉત્તમ પ્રેમભાવને ભયાં દુર્ભાગ્યે નિરાશા બને છે અને કોઈપણ કારણથી એમાં ફાગી થવા લાગે છે કે તેજ સ્ત્રી પુરોણી અંદર એકાએક અભવજ રીતે સ્વભાવમાં ફેરફાર દરય થવા લાગે છે. સમય સ્થિતિ રક્ષણ, રીતભાત વર્તન અને વિચાર વગેરે વ્યવહાર અને હાવતાવ આદિ હરેક કિયામાં આવી સ્થિતિને કીધે અસિદ્ધતા અવ્યવસ્થિતપણું-ગોઝામો અને અનેક પ્રકારને ગડાગડાધાવ સ્પષ્ટ થવા લાગે છે. ખાનખાન, વાનચિત, વર્તન, ધ્યાન, એકમત્તા આદિ હરેક બાબતમાં કોઈક પ્રકારની અસંબંધતા, કુબરસ્થા ભેલામાં આવે છે. આ બધી સ્થિતિનું કારણ માત્ર પ્રેમભાવમાં અભેલી નિરાસા કે અણબનાવનું હોય છે. પણ કેટલીવાર કેટલાક કાર્યોમાં વ્યવસ્થિતપણાને ખાસ રીતે પ્રેરવામાં પણ અવધી નિરાસા કારણરૂપ બને છે એવા પણ સંભવો છે; અનેક પરજીવી કીમો કે સુવગીઓ લગ્ન સંબંધમાં અસંતુષ્ટ થવા પછી ધરની અન્ય કામકાજમાં એટલી બધી લવણીત, અને વ્યવસ્થિત થઈ જાય છે કે તેને એ પછી એક ભવતું ચોંટપટુજ થઈ જાય છે. કારણ પછી તેને બીજું કાંઈ શોધ્ય રાઈ મળતું નથી કે એના ઉપર તેઓ પોતાનું મન પડાવી શકે અને આરામ મેળવે.

આવી સીમો ખાસ અતિ ચાપચીપણી અને અતિ સુપક થઈ જાય છે અને કેટલીકવાર કેટલાક પરજીવા કુળાનોમાં પણ એવું અપરબોધપણું ભેલામાં આવે છે. તેટલું કારણ પણ તેઓની પ્રેમભાવની અંદરની નિરાસા ન હોય છે. પણ સંતુષ્ટ હાલતનું પરિણામ તો હમેશાં સી તેમજ પુરૂષ બનેને માટે કાર્યક સુવ્યવસ્થિત

મનાવનાર તેમજ સુદર સ્વચ્છ અને સુવૃદ્ધ બનાવવામર્થે થાય

પ્રમાણે સ્વચ્છતાની સંજ્ઞા

અને શુદ્ધાસ્તીના ઉત્તમ પ્રકારના રોગને વધારવામાં પણ પ્રેમભાવની અભાવ અસર થાય છે

નં. ૩૫. ૩૬. સ્મૃતિ-મેદા યાદશક્તિ અને સ્વચ્છતાના આનંસિક અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

પ્રેમભાવના પ્રથમ દર્શન પ્રસંગે ઉપસ્થિત થતા સર્વ પ્રસંગો વાર્તાવારો બીનાઓ ક્રિયાઓ-અને તેના ક્રમો તથા અનેક પ્રકારના દષ્ટાંતો અને હાલવણની પર પરાઓ તથા વિવિધ પ્રકારના વેશભાવ અને વર્તન તથા રૂઝ ઢાંચ, ફાદા આદિ, મુખ નાસિકા, ચક્ષુ બમર અને બોજા આદિ તેમજ હસ્તપાદ હદર વક્ષ-સ્વચ્છ બનનેન્દ્રિયોના અવયવો અને સેવાચ તથા વિનય, નમ્રતા, સંભવતા, નિશ્ચય, સવચ, સાવધતા આદિ અનેક પ્રકારના ભાવો અને ક્રિયાઓની જેવી તો પ્રબળ અને સ્થિર ગણ પ્રેમીઓના હૃદયપર પડે છે કે છત્રનના કાંઈ પણ પ્રસંગે ઉપરોક્ત પ્રત્યક્ અનુભવ દરેક સ્થિતિએ, હઠીયણ વિચારે જલ્દી નથી તેવા પ્રસંગોની કુદૈક સ્મૃતિ થવાવત્ હમેશાને માટે તાત્કાલ થકી રહે છે પ્રથમ મેળાપ, મેળાપતુ સ્થાન, સંમોહન વખતના વાર્તાવારો, તે વખતના આસપાસના સંચોગો, અને પરસ્પરના મુખમુદ્દાપરના ભાવો વિપરીત આદિ અનેક સ્મૃતિ તેમજ સ્પર્શ પ્રસંગોની થવાવત્ સ્મૃતિ એની તેમ અનુબંધના મગજપર અકાશ રહે છે સપર્શ રીતે સંતોષજનક સંલોમ દ્વારા થેલા ધનાર પાતળી અદર પક્ષ માતપિતાના આ પ્રસંગના સર્વ સુદર અને ઉન્નત માનસિક અને નાતરિક ભાવો તથા સ્થિતિઓને પણ અત્યંત આશ્ચર્યજનક રીતે સતતિયા અવતાર થાય છે તેવું હારીશુ પણ પ્રેમભાવની પ્રબળ ઇચ્છા દ્વારા ઉરોચાયેલ સમગ્ર આત્મ અવયવોની પ્રતીપ્ત થયેલ સ્મૃતિ અને ભાવનાઓ છે એના રીનાથી તો વહી શકાય તેમ છે ? ઉપસ્થિતમાં એક સમયે હતું છે કે—

“અદાવતાત્ સંમવસિ હૃદયાદધિ જાયસે

આત્મા વૈ પુત્ર નામ્નાસિ સંજીવ શરદ શતમ્”

દે પુત્ર તુ માત્ર અંગ પ્રત્યજમાથી થેલા થયે છે અને માત્ર અન્તર હૃદયમાથી થેલા થયેલ છે એટલે માત્ર અન્તર આધમારેખા તુ પુત્રારે અવતરેલ છે માટે સારી રીતે સેા સંકરિતુ પર્યંત મુખ પૂર્વક, તું છવતો રહેલો” આમ જે અસંવાદ આત્મક રીતે કહેવામાં આવ્યું છે તે અરેખર વિધાર્થન છે સમય સન્તુષ્ટ પ્રેમ ભાવની દશામાં ઉપરોક્ત સર્વ સ્મૃતિઓ અનેક પ્રકારના મુખ આનંદ અને ઉત્સવ સુખાનુ વાવતુ હારીશુ બને છે.

પણ તેમ વિવિધ પ્રપંચની સ્મૃતિઓ પ્રેમભાવના દેવાઈ થવાની સાથે અનેક પ્રકારના હસેલ સતાપ શોક અને કુખપ્રદ દાહવતુ પણ પ્રબળ હાજી બને છે, એ પણ ખાસ વિચરી જણાવું નથી વદાવા અનેહીઓને વિધો. કે હમેલ અટિલ અવસાન, આવા અનેક કુખ પ્રસંગોને અનેક રૂપે ઉપસ્થિત કરી હૃદયત રૂઝ વદાને છે મનુષ્યની વિવિધ પ્રકારની સ્મૃતિય મગજના હૃદય હૃદય આનંસિક અવયવો પર, તેની કેટલી બધી પ્રબળ હાપ પડે તેનો એ પ્રત્યક્ પુરાવો છે

નં. ૩૭ ૩૮ સમયજ્ઞાન અથવા તાલ અને સંગીત સંજ્ઞાના અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

આ અવયવો પર પણ પ્રેમભાવનો અભાવ પ્રભાવ પડે છે એ સર્વ કોઈ સામાન્ય રીતે સ્વીકારિ શકે. પ્રેમી સ્ત્રી પુરુષો વનેસા પેતાના આવવા, બેસવા, ઠાકા હળકા, મળવા કે ઘર પર આવવા જવાની ક્રિયાઓમાં દબોસા કેટલા બધા નિયમિત રીતે વર્તે છે નિયમિતપણે એ પ્રેમી છત્રન છે સમયરાયના આ પ્રસંગે પરમ સદાયક સખા છે અપિયમિતપણે કે દરમિયાન વચરતુ વર્તન, એ પ્રેમભાવનો ન્યૂનતાની માપખી ખાતી આપે છે. નિયમિત પણ કે પ્રતિભાવ થવાવત્ જાણન કરવામાં પ્રેમી કુઓ હમેશા બાજુ થાને છે તેથી વિરહ વર્ધનને માનસ મ અને અવયવતુ હારીશુ ગમે છે આર્થ સમયજ્ઞાનના અવયવ ઉપર પ્રેમનો આરો પ્રભાવ છે. ૧

સમય અને તાલ એ બંને એકજ સંજ્ઞાના અવવર્ણ હોય છે. અન્ય પ્રકારના કોઈપણ અંદર ઉપયોગમાં આવતી નિવૃત્તિવાળી અથવા વખતની સાચવણી આપણે સમયસંજ્ઞાથી જાણીએ છીએ ત્યારે સંજ્ઞાની અંદર તેજ સંજ્ઞાના કાર્યને અવરતે સમ અને તાલ એ સંબંધી જાણીએ છીએ. નૃત્યની અંદર પણ આ તાલ સંજ્ઞા અને અવરતનો ભાગ ભાગ્યે છે. જ્યારે સંજ્ઞા નૃત્ય અને તાલ અથવા વખતનો સંજ્ઞાનો એકી સાથે જણાવે સંજ્ઞાનું યથા કાર્ય કરે છે ત્યારે કોઈ અદ્ભુત રસની જગ્યાએ યાજ છે. અને તેની સાથે જ પ્રેમભાવ અથવા શુભાર રસના સ્થિતિ વિષયનું જાન થઈ દોષ તો હોય પણ પુણ્યનું જીવંતી ! ! સંજ્ઞા નૃત્ય, તાલ અને પ્રેમ આદિ ઉત્તમ અને ઉત્કર્ષક ભાવોની જ્યાં એકતા થઈ ત્યાં પણ આનંદ સુખ અને સંતોષનું પુણ્યનું જીવંતી !

સંજ્ઞા અને નૃત્યના મેળાવડાએ, સ્ત્રીવર્ગની ગરબીએ, નવસારીનાં ગીતો, હાલ પ્રસંગના ખાસ ખાસ ભાગ્યપ્રદ પ્રસંગો વખતે ચાલનાં ગીતો અને લાભ મંડોળી અંદરનાં સુંદર નાચ પાડનાં મેળાવડાઓ શાસ્ત્રસભાની અંદર થઈ નાચીએલા જાનવાળા અને નાટ્યસૂત્રોની અંદર પણ અનેક પ્રકારના જાણ સ્ત્રી-સ્ત્રીની સાથે ભાગ્યપ્રદમાં આવતા. પ્રેમરસ પૂર્ણ કે ગુણરસ પ્રધાન નૃત્યસંજ્ઞાના પ્રસંગો, એ જોયે પ્રતાપ સમય નિમિત્તની અંદર વ્યાપકપણે પોતાની મજબૂત સ્થિતિ રહેલ પ્રેમના મહાન દેવ હાલેવેલો છે. અંજો-જોની અંદર જોઈ અને આપણા દેશની અંદરના સારા આદિ પ્રસંગો પણ પ્રેમભાવની અભ્યંતર જ્વાળા પ્રેમ-ધેર, સંજ્ઞાના વાદ્ય તાલ અને નૃત્યની મેળાવડા પ્રતિષ્ઠિત થિત થઈ જીવંતી ! !

પ્રેમભાવની દામનીમાં યુવતીઓની સામાન્ય હાલચાલમાં પણ એક જાણે અભ્યંતર દેવ પડી જાય છે. કમલો અને અન્ય પક્ષીઓ પોતાની પ્રેમ કમલો પાસે પ્રેમભાવથી પૂર્ણ હૃદયે ગરબન ક્રીડાથી ગાનરૂપે પુષ્પ-વાદ્યો દિપ્તિમિત નાદ દેખાવી સ્વાધીન તાલપૂર્વક નાચતા દોષ એવા અનેક પ્રસંગો, મુખ્યત્વે માળાઓની ધારણ થઈ અને અનેક મરોના મેલક ઉપર દબેલા જોવામાં આવે છે. મધુરે પણ પોતાની કલાને દેખાવે કરી પ્રેમ અને શૌર્યપૂર્ણ હૃદયે પોતાની દેહ પાસે પ્રેમપૂર્વક અને અદ્ભુત રીતે નૃત્ય સાથે પોતાની મધુરી કલાને દેખાવે કરી પ્રથમ નૃત્ય આરંભે છે અને પછી પ્રેમી હૃદયે પોતાની દેવને સંયુક્ત પ્રેમસંજ્ઞાના મોટા આદિરૂપ કરે છે. કંઈક જાણીને અંદર મુખા બેસ્યા તેમજ આનંદાન અને એકાદિ આદિમાં જ્યાં આવ્યા તેમજ પાછા ફર્યા વિષે મોટા સમયમાં જ નિવૃત્તિપણે જોવામાં આવે છે તે અનેક રીતે અંદરની લાગી અને મુખી કરવામાં કારણભૂત બને છે. જ્યારે અનિવૃત્તિવાળા, અનેક પ્રકારના ક્રીડા અને સારીરિક ક્રીડાનું કારણ બને છે કૌટુંબિક સ્નેહભાવ, સ્ત્રી પુરુષો બાળકો અને બુદ્ધિવાળા વર્ગની અંદર પણ સુનિવૃત્તિવાળા અને સુખવરતા તથા સમયસંજ્ઞાના આદિભાવોને પ્રેમમાં અનેક રીતે કારણભૂત બને છે. અને તેને પરિણામે પ્રેમિક ભવિષ્ય ચાલ્યાગય સમયે પ્રેમ-પૂર્વક પરપર દામની થતાં સીધી જાય છે. જ્યારે સ્નેહભાવમાં મધુર કારણથી વિના આવે છે. ત્યારે ઉપરોક્ત સર્વ પ્રસંગોમાં અનિવૃત્તિવાળા, રમકુખનું-મનમોહકતાપણું વિશાલરસિ આદિ અનેકાનેક કારણો અને કુશળ-મનો-દામલ થયા જાય છે. અને પરિણામે અંદરની જોગમમાં જાય છે. આમના વારો મધુર, જીવનની સંજ્ઞા સ્વાધીન રહ્યા અને નુષ્ઠ તથા સંજ્ઞા અને આલેખનુકત જીવન મોટા તેમજ નીચીર અને સદાચાર આદિ સુખ મુજોની પ્રાપ્તિ મોટા-તેમજ ચોક્કસ મિત્રાદાર-વિદ્વાર સજ્જન પ્રકારે, અભ્યાસપ્રવૃત્તિ-ઉત્સાહ તથા યશ અને કીર્તિ આદિની પ્રાપ્તિ મોટા સુખવરિયત અને સુનિવૃત્તિ પ્રેમભાવ અને વિગ્રહ દમ્પત્ય સ્નેહની પ્રેમીરૂપ એક જાળમાં અને જિવ્ય રસાયનના સેવનથી આપણા દેશના હરે જુદેરૂપ તેમજ નવચુર અને યુવતીઓને ખાસ જાણ છે... પણ દુર્ભાગ્યે જ્યાં આપા પ્રેમભાવને યોગ્ય આપનાર કારણોએ અભાવ હોય અથવા પરસ્પરમાં કાલુજનાવ હોય, અથવા જો તે કારણને કોઈ પ્રેમના સ્થાવરમાં દેખાત અંકુરે દેખાવા જાય તો કોઈ ત્યાં ઉપરોક્ત સર્વ પ્રસંગો સંજ્ઞા નૃત્ય, ગીત, શબ્દ, ગરબ કે એવા સર્વ મધુર, રમ કે લાગુપણુક દરેક કારણપણુ પ્રકારની શુભ અસર કરી શકતા નથી પ્રેમભાવના અભાવમાં જ્યાં પ્રસંગો, નિર્ણય નિષેધે છે જ્યાં હૃદયમાં એવા સર્વ ઉત્કર્ષક ભાવોને સ્થાવર અભાવના નિષ્ણા રહેવી નથી. આવી વ્યક્તિના ઉપરોક્ત સર્વ ભાવો મોટેમોટે અંદર પ્રવિહીન અને છૂટી થયા જાય છે. તેવા સર્વ પ્રસંગોમાં તેને કોઈ પણ પ્રકારનો આનંદ આવતો નથી.

છે-તે તે જિતિઓના મગજની અંદરના સ્થાનોમા ગતિતા અભાવને લીધે મજબૂતા તે તે પ્રદેશોના માનસિક અવયવો મદવાદક, મદમાદક કે સ્તબ્ધ બનના સાથે, એ બધી શક્તિઓ ધીરેધીરે નારા પામવા લાગે છે અને મગજના માનસિક રોગો થાય છે. દરેકના નિયમોનો ભંગ કરવાની આ શું ઓછી સભ છે ?

પ્રેમી અને રોહાણ હૃદયના ખીતો અને અવાજો અત્યંત, નહ મુદ્દુ યોગમનોહર-કર્ણને પ્રીય હાગે તેવા રંગિતર અને દીવ્ય પ્રકારની અસરકારક હોય છે. રોહાણી મધુરવાણી-વીણા રૂપાની ધરણી કે સુવણની મધુર દુર્લભી માફક સર્વન રોહ યોગર ની રહે છે. તેઓ પ્રેમરસના ખરેખર રસલીન હોય છે તેઓના સંગીતમા પણ પ્રાણ દીવ્ય પ્રકારની રસિકતા અને શીઘ્રતા હોય છે. પ્રેમી હૃદય વિના કાંઈ પણ સુંદર અને મધુર સંગીત કે આવાપ અથવા નૃત્ય આદિ દ્વારા સ્થાવત્ અસર કરી શકતુ નથી તેમજ નિઃપ્રેમ અને ક્રોધ હૃદયના સ્ત્રી પુરુષો વિદીર્ણ હૃદયે પ્રેમાવાપને સ્થાવત્ ફેલાવવા કદી પણ સમર્થ થઈ શકતા નથી. પણ હા, તેઓ રોહાણ હૃદયથી, હૃદયવેધક વેદનાઓના ખીતો વિરહાગ્નિથી રોહ સતપ્ત થયેલા ખીતો, કુ ખી હૃદયની ક્ષણ પૂર્ણ વહાણીઓ વિદીર્ણ થયેલ હૃદયની વિકટ વિપત્તિઓ અને એવા એવા અનેક ચોક્કસ પ્રસંગોના ખીતો સ્થાવત્ કપલિત કરી શકે છે. જ્યારે તદન પાસપ-સમવાસનાવાળા સ્ત્રી પુરુષોના જવાબે તો ગઈશ, પાડા કે પખાલ નેવા ક્રોધ, ભડા કે ધોધરોજ હોય છે. જનનેન્દ્રિયોના અવયવોના અતિયોગ નિષ્પાદોષ કે નપુંસકતા આદિ લાગેને લીધે પણ અનેક યુવાન સ્ત્રી પુરુષોના અવાજની અંદર આવા ફેરફારો જરૂરવાનીમા પણ પ્રત્યક્ષ માત્રમ પડી આવે છે. પ્રેમનન ક્રિયા વખતે પ્રેમીઓ પોતાના સ્વાભાવિક અવાજને જલ્લુ સવિધ્યમા પેદા થનાર પ્રેમને તેવાજ રૂપમા અપહર્ણ કરે છે, એટલા વાસ્તે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગે, પોતાના અવાજ, કંઠનદીકા અને તે સ્થાનના અવયવોને, સંગીત તાલ અને નૃત્ય આદિના સ્થાવર અભ્યાસદ્વારા પોતાની તે તે શક્તિઓને ખીલવી તેવાર કરવાની ખાસ જરૂર છે કે નથી, ભાવી સત્તામા પણ એ સુલ સુલો વરાકમાગત રીતે ઉતરી શકે પડીશો મધુરો, પશુએ, વિગેરે સર્વ પ્રાણીઓ પણ પ્રેમયુક્ત સંભાવ વખતે, પોતપોતાની યોગ્ય ભાષાને સ્પષ્ટ રૂપમા પ્રકટ કર્યા વિના રહેતા નથી કારણ તેમ કરવાથીજ તેઓ પોતાની પ્રેમમા પોતપોતાના અવાજ ઉતારી શકે છે. માત્ર સમાજે પણ આવા અવલોકનો દ્વારા પ્રાણી પ્રાણીજગતુ છે

શ. શ. કલાપીના કેકારવના, સ્નેહ અને સૌમ્ય તથા સૌન્દર્ય અને ગૌરવ આદિ અનેક ઉત્કૃષ્ટ ભાવપૂર્ણ અને રસયુક્ત બન્ધ હરપનાઓથી ભરપર હવિતાઓ જેણે વાંચી દશે તેને કથરોક્ત સર્વ લખાણનો યથાર્થ મર્મ યથાવત્ સંગ્રહવા વિના રહેશે નહીં.

પ્રેમના પ્રબળ પ્રવાહમાં આકર્ષક આ મહાન પુરુષની બન્ધ હરપના શક્તિઓ પ્રાવીણ્યપ્રદાયક શક્તિઓ અને સાહિત્ય શક્તિઓને તથા સૌન્દર્ય અને ગૌરવ આદિ ભાવોને જે ઉત્કર્ષક પ્રગતિ મળેલ છે તેની વપમા આપી રાહાય એવું એક પણ દૃષ્ટાન્ત સાચ્ચે આપણા મુર્ખર સાહિત્યમાંથી આપી રાહાય તેમ છે ! તેના સમગ્ર ઉદ્ગારો, સ્નેહ સૌમ્ય અને સૌન્દર્યના આચાર ક્રમ છે, એમ કહેવામાં સાચ્ચે અતિશયોક્તિ કરી ગયાશે. પણ આટલી બધી બન્ધ અને ઉદાર હરપનાઓ સુંદર અને રમ વાક્યરચના તેમજ પદસાહિત્ય, સખ સાહિત્યમાંથી યથાયોગ્ય સંબોધી યથાસ્થાન પસંદગી અને ઉપયોગ અને તે બધાની સાથે ભાષાની અંદર રહેલી રાખરાશિવ અને સિદ્ધાન્તરૂપ ભાવોનું પ્રકટિત્વ આદિ ભાવોને, કોઈ પણ વેળા, પોતાના માત્ર હેતુ-આધુ-ર્થથી અને સાહિત્ય સમ્પત્તિથી યુક્ત હોવા છતાં પ્રેમ શુદ્ધ હાલતમાં સાચ્ચે પ્રકટ કરી શકે. તેના ‘સર્વ’ ભાવો, પ્રેમભાવની મૂળ સત્તાથી રજાભાવિક રીતેનું શુદ્ધતા લાગે છે. આ પણ જ પ્રેમભાવનો રાખરાશિવ જા એકા પ્રભાવ છે !

પણ ન્યારે પ્રેમભાવની કંઠી થવા લાગે છે કે તેની સાચે એક પ્રકારની અદ્ભુત શુભોદિ, આશ્ચર્ય યુક્ત સ્તબ્ધતા કે મંદતા નામ પામે છે. મોટે મોતમવતું તાણું લાગે છે. સખ વાક્ય અને પોતની રચનામાં અને પસંદગીમાં એકાદમ વિચિત્ર ફેરફાર થઈ નય છે. વાર્તા વિનોદની બધી મધુરતા મંદ થઈ નય છે; સુંદર સાંધની પસંદગી કરવાની શક્તિને નાશ થવા લાગે છે. ન્યારે ન્યારે આવા સ્ત્રી કે પુરુષને બોલાવવામાં આવે ત્યારે તેઓ માત્ર બોલાવેલી સાધના “ હા ” અને “ ના ” એવા ઉચ્ચારોના પોતાના વિચારો અદ્ભુત અસ્પષ્ટતામાં, નહીંથી હુંકા કરી દેવાને છે. અને એટલું અસ્પષ્ટ ભાવલું કરવાને પણ તેઓ ‘મન’ અનુભવ હોય અને બહુ કેમ વેદ કરવી ન થકી હોય, એવી તેઓની હયા થઈ નય છે. જ્યારે બોલાવવા નર્તા કે પુછતાં એકાદમ કંઠાળી નય છે અને બહુ કેમ તેઓ ‘મન’ અનુભવ હોય નહીં, તેમ બોલાવ નય છે. વાતચિત કે વિનોદમાં આવા સ્ત્રીપુરુષોને કોઈ પણ અર્થનું આવતો નથી પોતે કંઈપણ કહેવા માગતા નથી. એટલું જ નહિ પણ અન્યનું સામગ્રવાને પણ બોલી ઉત્તરોક્તતા પામને ॥ અને કેટલીક વાર તો લાંબ અવિરત, લંપ વચરના, અને ધ્યાન બહેરા પણ થઈ નય છે. કોઈપણ ભાષા કે વિષયમાં તેઓ ‘મન’ અનુભવ નથી બહુ કેમ તેઓની બુદ્ધિશક્તિમાં મંદ પડી મૂક હોય, તેઓના મનમાં શુદ્ધમનસ્કતાએ પર કરેલું હોય અને તેઓની છદ્દા સંધાઈ ગઈ હોય નહીં, તેવીજ ભગજન સ્તબ્ધ સ્થિતિ અનેક પ્રસંગે અનુભવવા લાગે છે. નિપ્રેમ અથવા પ્રેમમાં તૈરાવ થામેલ હૃદયોની આવી બધીર સ્થિતિ થઈ નય છે. અને તે વડે સ્વાભાવિક છે. સ્નેહની નિશ્ચિત હાલતમાં થાક કે ભ્રમ પણ અધિકાધિક નહાવ છે. અને એવી એવી એક સરખી સ્થિતિ, એકંદરે કંઈક કંઠાળો અને રીઝવું હઈ અનેક રીતે વધારવામાં કાચલુભૂત બને ॥ એવજાન, કે અંધારી કોઠામાં રહેલું, જે હજી સારું છે, પણ પ્રેમભાવમાં આરામજ થવા પછી હૃદયની વિદીર્ષ હયાને અનુભવનાર મનુષ્યની સ્થિતિ તો અનેક રીતે દવાને પાત્ર છે. અનેક સ્ત્રી પુરુષોના રુઓ, અનેક ક્ષત્રેણે લીધે પ્રેમભાવમાં ઉપર પ્રમાણે નિરાશા મગવાથી અનેક વર્ષો સુધી, આવી દૈનિકિતદામાં દુર્ભાગ્ય વસતા આવી પડે છે. સ્વાર્થ, અજ્ઞાન, મદ, અસિદ્ધાન, અદ્ભાવ, અનીતિ અને અવિચાર તથા રૂઢિના અનેક પ્રકારના કુલન્યોને લીધે, અનેક યુગલો આવી રીતે પોતાના પ્રેમભાવોને યથાવત્ સતોષવામાં નિરાશ થતા, જીવનજર દુઃખી અને દેનિકિત થવા કરે છે. આ એક અત્યંત દુઃખનો વિષય ॥ પરમાત્મા કોઈપણ વિશુદ્ધ પ્રેમભાવયુક્ત હૃદયવાળા સ્ત્રી પુરુષને, એવો દુઃખાનુભવ કરવાને નબત ન આપે, એવી પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે. સર્વે પ્રેમ, સ્નેહ, સૌમ્ય અને આર્દ્રતાની અમૃતપર્મામાં વિશ્વમાનં તારા બધા અમર આશીર્વાદ, સ્નાન કરે એવી દયાળુ પ્રજા ! એવી સમગ્ર વિશ્વપર કૃપા કરો.

નં. ૪૦ અને ૪૧. તર્કશક્તિ અને તુલના શક્તિ.

જેને બુદ્ધિશક્તિ કે સમાયોગ્ય શક્તિઓ વધીકે બોલવામાં આવે છે તે બંને શક્તિઓનાં, સમગ્રની

અદરના અવધવાને પ્રજાતિ આપી ખીલવવામાં પણ પ્રેમભાવનો કાંઈ ઓછો પ્રભાવ કે પ્રતાપ નથી બાળકો, યુવાનો, તેમજ સુવર્તિઓને શીક્ષણ આપવાના મહાન કાર્યમાં એટલે અને પ્રેમ અને સૌજન્ય, એ જ સક્રિયતા સદાયથી જાય છે અને તેના દ્વારા જ આશ્ચર્યજનક કાર્ય થાય છે તેની બસબરી ખીણ કોઈપણ પદ્ધતિથી નહીં પણ કરી શકાય તેમ નથી મનુષ્ય સમાજની બધી સક્રિયતાને ખીલવવામાં પ્રેમભાવ જેમ અતિ અગત્યનો બાળ બંધવે છે, તેમ પ્રેમથી માનવસમાજની શુદ્ધિસક્રિયતા અને તેના કાર્યક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરવાના મહાન કાર્યમાં પણ આ પ્રેમભાવ અનુષ્ઠાન પ્રકારનો સાગ બંધવે છે. માત્ર તેનો વધાર્થ ઉપયોગ નેતા મનુષ્ય સમાજે શીખવાની જરૂર છે સ્નેહ, સૌજન્ય અને કષ્ટાનુકૂળ હૃદયવાળા શિક્ષક, ગુરુ, ચિતા પતિ કે પત્નિ અથવા ભગીની કે માતા આદિ દ્વારા શિક્ષણનું કાર્ય એટલું સરળ સુખમ, અને ચોક્કસ નજરમાં પણ સહેલાણી થઈ શકે છે, તેટલું કાર્ય કમળું હૃદયના સો શિક્ષણદાતા સતતર્થે પણ પાર પડી શકતું નથી માનવ સમાજની અદરના મુક્તિના શુદ્ધિસક્રિયતાના ઉચ્ચ પ્રદેશના તન્મયો પણ એટલા સાચા પ્રમાણમાં ને એટલી સારી સંબધમાં હજી પ્રકૃષ્ટ થવા પામ્યા નથી એ સ્પષ્ટ છે નહિ તો દુનીયામાં નેપોલીયન, ન્યૂટન, મારકોની, કેપ્લર, ઝાલ, વાસ્કો, રામચંદ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ તથા બીજા અને વસિષ્ઠ જેવા બદ્ધ પુરુષોની સંબધમાં અનેક શુભ શક્તિ થઈ થઈ હોત ! ! !

નં. ૪૨ પ્રેરણાશક્તિ અથવા અન્તરદૃષ્ટિપર પ્રેમનો પ્રભાવ

આ સક્રિય પર પણ કદા પ્રેમનો પ્રભાવ જોવા તેવો નથી ચલત અને સ્નેહી સ્ત્રી, પુરુષો પરસ્પરના અન્તરગત-મનોવિહારોને, બાંધોને બહુજ શીખવાથી સદૃશમાં સમજી શકે છે સુખ, આનંદ રૂપ, રમ, આપ નાક કાંત અને યોગ્ય આદિ સમજ અવધવો અને તેઓની અંતિ ઇચ્છિત અથવા ચેષ્ટા આદિ સર્વ અન્તરગત કાંચો સ્ત્રી પુરુષોના બાહ્ય ચહેરાપરથી સદૃશ બહુવામાં આવે છે એટલું જ નહીં, પણ તેવા ભાવોને બહુવાની સક્રિય બેને પ્રેરણા શક્તિ કહે છે તે દ્વારા ઊંચ સમજી શકાય છે જન સ્વભાવને સદૃશ સમજવાની સ્ત્રી વર્ગની અદર એવી અભજ્ઞ હુત શક્તિ છે પુરુષો કરતા પણ સ્ત્રીઓ એવું જ્ઞાન, પણ સ્વાભાવિક રીતે શીખી શકે છે પણ પ્રેમ ભાવમાં આશા ભગ થવા પછી તેમ સક્રિય ધીરેધીરે મદ અને શુદ્ધિ થઈ જાય છે

નં. ૪૩ સૌજન્ય અથવા મિલનસારપણું અને સક્રિયતા આદિકાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

સ્નેહીઓ દમિયા પરસ્પરને અનુકુળ થઈ વર્તવા તત્પર થાય છે સમજતા અને સૌજન્ય, એવો તેઓનું સૌથી પશ્ચ બંધન અને કેળવેલો સર્વજન વિશ્વ પામનાર સૌથી બળવાન વરીકરણ-સૂત્ર છે સ્નેહ અને સૌજન્ય, એ તો સ્ત્રીઓની અદર કાર્ય કરતી ખાસ મૂખ્ય માનસિક શક્તિઓ છે આ શક્તિઓનું પ્રાબલ્ય જોઈ સ્ત્રીઓની ખાસ વિશેષતા છે સ્ત્રીવર્ગને સ્નેહ અને સૌજન્યની દેવીઓ કહેવામાં આવે છે એ તદ્દન યથાથત છે સ્નેહ અને સૌજન્યને લીધેજ, સ્ત્રીઓના મુખ કમલો દમિયા પ્રકૃષ્ટિષ્ઠ, રમ્ય ચદ્ર સમયે જોઈ શકેલા આનંદશયક અને દર્શન દત્તાદ આશા, વિનય અને સભ્યતા આદિ નમ્ર અને સદુશાસનોના પ્રેરક અને સૌજન્ય પૂર્ણ નેવામાં આવે છે તેઓના આવા રમ્યભાવો અનેક બાળકો, બુદ્ધિઓ, કન્યાઓ અને મુખી તેમજ દુખી અવરથાના સ્ત્રી પુરુષોને, સ્વાભાવિક રીતેજ આનંદ સતોષ અને સદાનુભૂતિ કરાવે તેમજ સુખ સતોષ આપી દમિયાને મારે આકર્ષક બને છે અને પરિણામે પાશક, પોષક અને રક્ષક માયાઓ રૂપ તેઓને બનાવે છે પણ સ્નેહભાવના આભાવમાં, તેમ સ્ત્રી પુરુષોનું વર્તન કટક બધું કઠોર, અસભ્ય અને મિલનસારપણાથી રહિત કરેલા અસુખદર-કામગીરી અને માર્મિકતાપૂર્ણ, નિહૂર અને નિઃશક્તિ બની જાય છે તેવા અનેક દુષ્કાંતો નવલકાના સાહિત્યમાં અનેક પ્રસંગમાં તેમજ આપણા દમિયાના અનુભવમાં પણ અનેક સ્વયે આપણને ભેગામાં આવે છે આવા સ્ત્રી પુરુષો, પરસ્પરના પ્રેમભાવથી ભરારે સન્નિપ્ત નથી થતા ત્યારે સ્વભાવે ક્ષી, બિહાર નિઃવગ અને કઠોરતાની વિરૂદ્ધ લાગણીવાળા અને વર્તન તથા દાનશાસન અને નાણીમાં પણ કઠોરતાવાળા અને અસહનશીલ બની જાય છે પ્રેમભાવની વિરૂદ્ધ દાહકને લીધે અનુકૂળ સ્વભાવમાં થતા સ્વાભાવિક ફેરફારોને આપણે તેઓના સ્વાભાવિક સ્વરૂપમાં જાણ અને જોઈએ છીએ

જીવનનો આધાર, પ્રેમ.

(ભૈરવી કે આશા આદિ રાગમાં)

જીવનનો આધાર,

પ્રેમ છે જીવનનો આધાર.

પ્રાણ, હૃદય, પચ્ચેન્દ્રિય આદિ,

ખાન પાન ધનસમ્પત્તિ આદિ,

ગૌર્વાદિ સરક્ષક બાવો,

સર્વનો પાલન-દાર, પ્રેમ છે જીવનનો આધાર. ૧

દામ્પત્ય, પાતસત્ય, નિરાસ-પ્રમથ,

કોટુમ્બિક-બેની, સ્નેહાદિ,

સાસારિક સંયમો જે જે,

મર્વનો પ્રેરક પ્રાણ પ્રેમ એ સર્વનો પ્રેરક પ્રાણ ૨

યજ્ઞ, સાવધના, સ્વચાન આદિ,

ધર્મ-દ્વિગાદિક ઉચિત બાવો;

ઉત્કર્ષક વૃષ્ટિના સ્વરૂપો,

સર્વનો એ આધાર પ્રેમ છે... ૩

નીતિ ભક્તિ ને વિનયાર્થિનો,

આશા શ્રદ્ધા આત્મિક-નયનો

સ્નેહ ક્ષણ દૃષ્ટિ, આદિવા,

ધાર્મિક બાવો જે,

મનુષ્યના ધાર્મિક બાવો જે,

ખરે એ સર્વનો પોષક એ. પ્રેમ છે ... ૪

૪૪. આરામ પ્રિયતા અને નિદ્રા આદિ અવસ્થાઓ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

સર્વ પ્રકારના મુખ્યેન સોગવેલય અને આશયો, ન્યાયે અનુભવ મન મુખ્યેનમ અનેક રીતે સોદા ખા રથુ' હોય છે ત્યારેન થયોથય રીતે સોગવી રાહાય છે " હો ના દિલ્લેસમ તો કયા દિલ્લેકે આરામ ' અને એ દીલ્લો આરામ કરીને માટે પુરુષ અને પુરુષને માટે સી વિના, અને તે જન્મેની અદરના પરસ્પરના પ્રેમભાવે વિના, આખા વિશ્વમા બીજે દશાવથી પણ મળી શકે તેમ નથી સમજ વિશ્વમા પ્રેમી સુમલેન ખરેખરે આરામ અને સુખ સતોય સોગવે ॥ અત્યંત શાન્ત, મધુર અને મીઠી પ્રેમની નિદ્રાનો અનુભવ ખરેખર તેઓનેન થાય છે કે એઓનાં અન્તર-હૃદયો પ્રેમવસની પ્રજ્વલ લાગણીથી હમેશાને માટે આકર્ષણિલાન રહે છે ત્યારે તેઓને આ મહત્વના વિષયોમાન સુખ, સન્તોષ કે તૃપ્તિ થયેલી હોવી નથી, તેવાઓ હમેશા ચિન્તાતુર, વિરક્ત બાવધુક્ત, હમેશા નિરાશાના વિચારોથી ભરપૂર અને બ્યજ ચિત્તવાળા હોય છે અને ન હોય તો ધીરે ધીરે થઈ જાય છે આવા સી પુરોષને સુખી નિદ્રાના કે મધુર સુખના સ્વપ્નાઓના પણ દર્શન થતાં દુર્લભ છે પણ પ્રેમવસની મધુરનિદ્રાનું સુખ પણ કોઈ અન્ય પ્રકારનું ન છે

૫'યજ્ઞાનેન્દ્રિયોના અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

૫ યજ્ઞાનેન્દ્રિયોની આ દી અગાઉના પ્રકરણમા જણાવ્યા પ્રમાણે સ્પર્શેન્દ્રિય, સ્પર્શનેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, (રસના) અને ક્રાંતેન્દ્રિય અર્થાત નાસિકા આદિ પાંચ હન્દ્રિયોને સામાન્ય રીતે સમાવેશ થાય છે, અને એ પ્રમાણે આ પાંચે હન્દ્રિયોના અવયવો, સુખ અને મસ્તકની વપર જોરે જોરે સ્પર્શે, યોગ્યતા રૂપયોગિતા અને અવયવોના ન્યુનાદિક શબ્દોન પ્રમાણે યોગ્યતામાં આવેલા છે તે પ્રમાણે તે તે હન્દ્રિયની કાર્યે ખાસ સુખ શ્રવણનાર જ્ઞાનતન્ત્રો અને ક્રિયાતન્ત્રોના પ્રવાહો પ્રજ્વલ મજબૂતના જુદા જુદા ભાગો સાથે સુકુલત સુખ શ્રવણે છે આમાના પ્રત્યેક તન્ત્રનું સ્વરૂપ સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતા એક સરખું સ્વેત વારીક અને તન્ત્ર પ્રવાહ રૂપે બીજા તન્ત્રોએ જેમના સામાન્ય રીતે હોય છે જતા તેમના એ તન્ત્રનું કાર્ય બીજે તન્ત્ર કાર્યથી પણ કરવા કે અનુભવવા સમર્થ થઈ શકતો નથી એ આ સમજ તન્ત્રરચનાની અદ્ભુત યોજનાનું ખાસ રહસ્ય છે આ પ્રમાણે શબ્દ, સ્પર્શ રૂપ રસ અને ાન્ય આદિ ને અલગ કરનાર પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોના જ્ઞાન અને ક્રિયા આદિ જુગો એક બીજાની સરખામણી કરતા જુદા જુદા પ્રકારવાળ જણાય છે અને છે અને તે સર્વના કારણે અનુભવાતા આનંદો પણ નેજ પ્રકારે વિવિધ બદલા અને અનેક સ્વરૂપના છે એ સર્વ પ્રકારના આનંદો અને સુખોની અનેક ભાગી ઉત્તરની દશાઓને પ્રેરવામા, તેમજ તેઓના વિવિધ અનુભવોને વિસ્તારવામા આ પ્રેમભાવ અનન્ય પ્રકારનો પ્રભાવ જણાવે છે આ પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાંની પ્રત્યેક હન્દ્રિયના કાર્યને પ્રગતિ આપવામા તે વિવિધ પ્રકારે પોતાની અસર જણાવે છે અનેક પ્રકારના શીતોષ્ણ મૃદુ કઠોર આદિ સુખ સ્વરૂપો, મધુર-તીવ્ર કામળ પ્રથમ, ધ વચ, ધેવત નિષાદ અમર્ત આદિ સ્વરૂપ અને આશાપો અનેક પ્રકારના આકાષો, કોરો, રંગો, વર્ણન વ્યવસ્થાઓ અને ઠંડા ઠંડા દશાઓ વિગેરેના સ્વરૂપો તેમજ પરસ્પરના મળ મેલ અસ પદ્ય પ્રકારના રસનેન્દ્રિયકારા અનુભવ મગ્ય થનાર રસા-સ્વાદો અને તેના વિવિધ સ્વરૂપો, તેમજ અસ પદ્ય પ્રકારના મુગ્ધા કે દુર્મન્ય મુગ્ધા દ્રવ્યોના સ્વરૂપોનું જ્ઞાન આપવા માટે, આ સર્વ હન્દ્રિયમણી અતિ આશ્ચર્યજનક યોજનાઓ અવસ્થાપૂર્વક યોજાવામા આવેલા છે

મત્સ્ય કરી રાખીએ બીએ. ન્યારે સંમીન નૃત્ય અને હનન પ્રવિતા તાન સાથે હાસ્ય કરીશું. શુંમાર પ્રેમ, વાત્સલ્ય ઇયા, મૈત્રી આદિ અનેક ભાવપ્રકાર ચીતોનાં આનંદોનો અદ્ભુત રસ પણ, આ અવલોકન દ્વારાજ માત્ર સહ સંકાય છે. તેમાં પણ ઉપરોક્ત ગાથોનાં કે સંમીતના વિષયોમાં ન્યારે પ્રેમરસ અને શુંમારનાં કાંચો અને ભાવો પ્રમુખ પછે પ્રવર્તિ રહેલાં હોય છે, ત્યારે તે તેવા આનંદની ખરેખર અવધીન આવેલી ગણાય છે. સંમીન, નૃત્ય અને ગાન તાનનાં જલસાઓમાં. ન્યાં ત્યાં ફૂજી, ગોપીકાઓ, રાધીકા અને તેનાં પ્રેમ કે વિરહનાંજ અથવા શુંમાર યુક્ત. અનેક ભાવોનાંજ ગીતો સર્વે વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે, તેનાં પ્રેમ એજ સ્વરૂપ કારણ હોય છે. અવલોકનના વિષયોને પ્રતીક્ષ કરવામાં પ્રેમભાવનો કેટલો જલ્પ પ્રબળ પ્રભાવ પડે છે એ આથી વર્તન સિદ્ધ થાય છે. એકે કેટલીકવાર આ જુલિને અતિવેગ અને મિથ્યાભાવ ધરાવી કેટલાક અનિષ્ઠ અને પાશવ ભાવોને પણ પ્રકટ કરવામાં એ સાધનશૂલ થાય છે. એ ખરું છે; પણ તેનો સંયમિત ઉપયોગ હમેશાં સામદાયક છે.

૪૬. સ્પર્શોન્નિધિ-ત્રય્યા પર પ્રેમભાવની પ્રતીક્ષા દ્વારા થતી જુદી જુદી અસરો.

- ૧ સમય સારીર પરની ત્રય્યા—સમય વિધિવત્તા પ્રણવથી સ્પર્શજ્ઞાને અતિ પ્રમાણમાં અનુભવના લાગે છે. જેથી સમય પ્રકારના અધિક સંધર્ષણ અને પ્રેમપ્રવરતા સાન્નિધ્યમાં આવવાની પરસ્પરમા ઇચ્છા થાય છે.
- ૨ શૈભ્ય—આખા સારીર પરની ત્રય્યા ઉરકાવાથી, પ્રેમભાવને લીધે શૈભ્ય અર્થાત રોમકપોતું કાયાન થાય છે. સમય સારીરમાં એક પ્રકારની અનુકૂળ અને સુખાનુકૂળ આપનારી કમ્પારી પેદા થાય છે.
- ૩ હાથ પગનાં આંગળીનાં ટેરનાં અને નાભીમાં ઉપર અણુવેલી સ્થિતિને લીધે કામજ વિધિવત્તા પ્રવાહો થાતતાં એક પ્રકારની ખાસ અનુભવી સંકાય જેથી કમ્પારી છુટવા લાગે છે.
- ૪ મગજ-કોષ, આદિ સ્થળોમાં પ્રેમભાવના ઉદ્ભવ વખતે હાથ ઉઠાડવાથી સ્પર્શ તન્તુઓમાં અધિક પ્રમાણમાં મજગતીયાં ધવા લાગે છે અને હાથપગની સન્નિધિમાં સુખપૂર્વક પ્રસારણ થાય છે.
- ૫ છાતી અને સ્તન પ્રદેશની ગંભીર ધર્તી તે સ્થાનના સ્પર્શ-તન્તુઓમાં ગતિ અને રક્તનો સંચાર ધવા લાગે છે. જેથી તેઓને મર્દનદાર થતા સ્પર્શથી એક અદ્ભુત પ્રકારનો આનંદ મળે છે.
- ૬ ઉર-કંઠ અને તેની આસપાસના સ્થાનોમા પણ પ્રેમવિધિવત્તા પ્રવિધ થયેલ હસ્ત ફેરવાથી તે વખતનો સ્પર્શ, ધણેજ આનંદાયક અને સુખાનુભવક લાગે છે.
- ૭ મુખેન્નિધિની આસપાસની અને અન્દરની સૂક્ષ્મત્રય્યા અને તેના સ્પર્શમાં પણ ગતિ થવાથી તે સ્થાનનું મર્દન સંધર્ષણ અને આલોહન ધણુંજ સ્વચ્છ અને અદ્ભુત આનંદજનક અનુભવ આપવા લાગી રિશિત થાય છે. આ પણ સ્પર્શ-તન્તુઓના પ્રવાહોની અધિક પ્રવૃત્તિવત્તા પરિણામ છે.
- ૮ સાધના—ન્યાં (આદિ સ્થળની કામજ ત્રય્યામાં સ્પર્શ કરવાથી પણ એક અત્યંત અધિક આનંદ આવે છે; એટલે ત્યાંના તન્તુઓની અન્દરનું સ્પર્શજ્ઞાન પણ અધિક પ્રમાણમા પ્રવિધ થાય છે.
- ૯ નિર્ભય—આદિ સ્થાનોનું મર્દન પણ એવાજ પ્રકારનું સંસ્પર્શન થવા પેદા કરી સુખાનુભવ કરાવે છે.
- ૧૦ પગનાં તાળીયાં આદિના કામજ સ્થાનોનાં તન્તુઓમાં પણ ગતિ થવાથી સંસ્પર્શન વિધિવત્તા પ્રવાહો વિશેષ પ્રમાણમાં વહેવા લાગે છે.
- ૧૧ કીવા અને તેની આસપાસના પ્રદેશોના કામજ હસ્તાનુકૂળિયા દ્વારા થતો સ્પર્શ પણ, અધિક, સુખને જન્ય આપે છે.
- ૧૨ પીઠ અને પગમાં—આદિ સ્થાનોનાં તન્તુઓ પણ ઉપર પ્રમાણેજ ઉરકાવ છે અને સ્પર્શ સુખને, અનુભવ કરે છે.
- ૧૩ શિયળ—અને તેની આસપાસના સ્થાનોમા પણ રાતનો સંચાર થવા લાગે છે જેથી એ સ્થાનમાં હસ્તનો સ્પર્શ કરવાથી પણ સુખાનુભવ થાય છે.
- ૧૪ કોષ—અને કોષાસના સ્થાનોમાં, કામજ સ્પર્શ-તન્તુઓની ખાસ અધિકતા છે. ખાસ કરી કોષની અન્દરની ત્રય્યામાં સ્પર્શજ્ઞાન તન્તુઓની ખાસ અધિકતા છે. તેથી તેઓની પ્રવૃત્તિ થવા સાથે સુખનું, મર્દન આદિ જાણેની પ્રવૃત્તિ થાય છે.

કળા કુચ-ત્તિ, સૌન્દર્ય આદિ,
૨૩ ૨૪

હાસ્ય, ઓદાર્ય, અનુકરણાદિ,
૨૭ ૨૫ ૨૬

અલીપ્તતાના પોતે સર્વે,

માનવ ભાવો જે,

ખરેખર તેનો પ્રેરક એ પ્રેમ છે જીવનનો આધાર. ૫

અવનોદ્ધન ચિત્રાદિ પ્રજાઓ,
૧૮ ૧૯ ૨૦-૨૫.

૨૩ રાગ ને રાગી વિદ્યાર્થી,
૨૭ ૨૮ ૩

સ્મરણ, મનન, મુદ્ધનાદિ ભાવો,
૬ ૧૦ ૪૧

મુદ્ધિજન સાહિત્ય વિદ્યાર્થી,
૧૨ ૧૩

અવજ્ઞ નયન સ્પર્શોદિ ક્રિયાઓ.
૨૫ ૧૧ ૧૭ ૪૮ ૪૯

જ્ઞાન-ક્રિયાના એ અરણ્યો,

સર્વનો પ્રેરક એ પ્રેમ છે જીવનનો આધાર

પ્રેમહીન જીવ ! સાવ અસાર,

સસારે સર્વ સારમા સાર

હૃદય પાદ સ્તન ઓટ આક્રિયા,
૫૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૫૬

અવજ્ઞ નયન, મુખ, ઘાણાદિકના,

હૃદય-મણિના મુખ સર્વે જે,

તેનો પ્રેરક એ જીવનનો પ્રેરક પ્રેમજ એ

પ્રેમ છે જીવનનો આધાર.

પ્રેમ હીન જીવન સાવ અસાર

પ્રેમ છે જીવનનો આધાર

વિશ્વ સમસ્તના જીવનનો આધાર પ્રેમ.

પ્રથમ પિતાની સર્વ વિભૂતિ,
૫૫

વિશ્વ સમસ્તની સર્વ પ્રદત્તિ,
૫૬

જ્ઞાન ક્રિયાના અસંખ્ય ઝરણા,
૫૭

સહિ માનના સર્વ પ્રવાહો...
૫૮

પ્રેમોદ્ભવ સૌ એ.
૫૯

પ્રેમ એ જીવનનો આધાર

By G. G. Mehta, Professional Phrenologist, Bombay.

પ્રત્યક્ષ કરી રાખે એ બધારે સંમીત નૃત્ય અને હસન પ્રતિભા તાને સાથે દાસ્ય કરેલા શુભાર પ્રેમ, વાસકથ દયા, મેઝી આદિ અનેક આનંદપ્રદ ગીતોનાં અનુક્રમે અદ્ભુત રસ પણ, આ શ્રવણશક્તિ દ્વારા માત્ર લઈ શકાય છે. તેમાં પણ ઉપરોક્ત ગાયનો કે સંગીતના વિષયોમાં બધારે પ્રેમરસ અને શુભારનાં કાંઠા અને કાવો પ્રમુખ પાત્ર પ્રવર્તિ રહેલાં હોય છે, ત્યારે તો તેવા આનંદની ખરેખર અવધીત આવેલી ગણાય છે. સંગીત, નૃત્ય અને ગાન તાનનાં જલસાઓમાં. જ્યાં ત્યાં કૃષ્ણ, ચોપીકાઓ, રાધીકા અને તેનાં પ્રેમ કે વિરહનાં અથવા શુભાર પ્રદ. અનેક ભાવોનાં ગીતો સર્વત્ર વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે, તેમાં પ્રેમ એજ સ્પષ્ટ માર્ગ હોય છે. અવલેન્દ્રિયના વિષયોને પ્રદીપ્ત કરવામાં પ્રેમભાવનો કેટલો બધો પ્રબળ પ્રભાવ પડે છે એ આથી તારી સિદ્ધ થાય છે. જો કે કેટલીકવાર આ જીતિને અવિશેષ અને મિથ્યાભાવ થવાથી કેટલાંક અનિષ્ઠ અને પાશવ ભાવોને પણ પ્રદેશ કરવામાં એ સાધનશૂલ થાય છે. એ ખરાં છે; પણ તેનો સંવર્ધિત ઉપયોગ હમેશાં લાભદાયક છે.

૪૬. સ્પર્શેન્દ્રિય-ત્વચા પર પ્રેમભાવની પ્રદીપ્તિ દ્વારા થતી ભુદી ભુદી અસરો.

- ૧ સમય શરીર પરની ત્વચા—કામન વિધિના પ્રભાવથી સ્પર્શજ્ઞાને અતિ પ્રમાણમાં અનુભવવા લાગે છે. જેથી સમય પ્રકારના અધિક સંપર્શ અને પ્રેમભાવના સાત્ત્વિકમાં આવવાની પરસ્પરમાં ઇચ્છા થાય છે.
- ૨ શોભા—આખા શરીર પરની ત્વચા ઉત્તેજાવાથી, પ્રેમભાવને લીધે શોભા અર્થાત્ શોભાપાત્ર ઉત્થાન થાય છે. સમય શરીરમાં જે પ્રકારની અનુકુળ અને સુખાનુભવ આપનારી કંપારી પેદા થાય છે.
- ૩ હાથ પગનાં આંગળીનાં ટેરણાં અને નજીમાં ઉપર જણાવેલી સ્થિતિને લીધે કામન વિધિનાં પ્રવાહો થાતાં જે પ્રકારની ખાસ અનુભવી સમય જેવી કંપારી કુટલ થાય છે.
- ૪ જગત્-કાંઈ, આદિ સ્વપ્નામાં પ્રેમભાવના ઉત્તેજન થવેને લીધે લગાડવાથી સ્પર્શ તન્ત્રોમાં અધિક પ્રમાણમાં ગતગતીયાં થવા લાગે છે અને હાથપગની સંપર્શોત્તુ મુખપૂર્વક પ્રસારણ થાય છે.
- ૫ છાતી અને ક્ષત્ર પ્રકારની ભયની યતાં તે સ્થાનના સ્પર્શ-તન્ત્રોમાં ગતિ અને રક્તનો સંચાર થવા લાગે છે. જેથી તેઓને મર્દનદાયા થતા સ્પર્શથી એક અદ્ભુત પ્રકારનો આનંદ મળે છે.
- ૬ ઉદર-કદિ અને તેની આસપાસના સ્થાનોમાં પણ પ્રેમવિધિવિધ પ્રદીપ્ત થવેને લીધે ઉત્તેજન ફેરવાઈ તે વખતનો સ્પર્શ, ધણેજ આનંદભર્યો અને સુખાનુભવ લાગે છે.
- ૭ શુભેન્દ્રિયોની આસપાસની અને અંદરની સૂક્ષ્મત્વ અને તેના રસપ્રકારમાં પણ ગતિ થવાથી તે સ્થાનમાં મર્દન સંપર્શ અને આલોડન થઈને રમણીય અને અદ્ભુત આનંદનક અનુભવ આપવા વાળી સ્થિતિ પાસે જાય છે. આ પણ સ્પર્શ તન્ત્રોમાં પ્રવાહોની અધિક પ્રદીપ્તિનાં પરિણામ છે.
- ૮ સાથળ—જ્યાં (આદિ સ્વપ્ના) કામન ત્વચામાં સ્પર્શ કરવાથી પણ એક ભવનો અધિક આનંદ આવે છે એટલે ત્યાંનાં તન્ત્રોની અંદરનાં સ્પર્શજ્ઞાન પણ અધિક પ્રમાણમાં પ્રદિપ્ત થાય છે.
- ૯ નિષ્ક્રમ—આદિ સ્થાનોમાં મર્દન પણ એવા પ્રકારનાં સંસ્પર્શન્ય જ્ઞાન પેદા કરી સુખાનુભવ લાગે છે.
- ૧૦ પગનાં તળીયાં આદિના કામન સ્થાનોનાં તન્ત્રોમાં પણ ગતિ થવાથી સંસ્પર્શન વિધિના પ્રવાહો વિશેષ પ્રમાણમાં વહેવા લાગે છે.
- ૧૧ કીચા અને તેની આસપાસના પ્રકારોના કામન હસાંકુઓ દ્વારા થતો સ્પર્શ પણ, અધિક, સુખને લાગે છે.
- ૧૨ પીઠ અને પડમાં—આદિ સ્થાનોનાં તન્ત્રો પણ ઉપર પ્રમાણે જ ઉત્તેજાય છે અને સ્પર્શ સુખને અનુભવ કરે છે.
- ૧૩ ચિત્ર—અને તેની આસપાસના સ્થાનોમાં પણ રક્તનો સંચાર થવા લાગે છે જેથી એ સ્થાનમાં રક્તનો સ્પર્શ કરવાથી પણ સુખાનુભવ થાય છે.
- ૧૪ કોણ—અને કોણના સ્થાનોમાં, કામન સ્પર્શ તન્ત્રોની ખાસ અધિકતા છે. ખાસ કરી એકાંત અન્તરની ત્વચામાં સ્પર્શજ્ઞાનના તન્ત્રોની ખાસ અધિકતા છે. તેથી તેઓની પ્રદીપ્તિ થવા સાથે સુખન, મર્દન આદિ જાણેલી ઉદ્દિપ્ત થાય છે.

૧૫ ભ્રમર—અને તેની આસપાસના પ્રદેશો પર હાથ ફેરવવાથી પણ સંસ્પર્શથી પેલા યતો 'આનંદ' મળે.
અવાય છે. અને આપણું કુળ સૌન્દર્ય અને માધુર્યનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

૧૬ પેપ્પરચોરો પરાના સ્પર્શતન્ત્રોઓમાં પણ નિતિ પેલા યતો તે સ્થાનમાં પણ સુખન મહત્ત્વ કરવાની
અનિદ્રાના અને સ્પર્શ જ્ઞાનની અધિકતા પ્રબળપણે વળે છે.

૧૭ મસ્તક અને જોપરીના સર્વ ભાગોમાં ઉપરથી નીચે હસ આમતેમ હાથ ફેલાવવાથી પણ ઘણેજ આનંદ આવે છે.

૧૮ વાળ-આઘોરો: વિશેરે સ્ત્રીજનના છેક ઉપરના અવયવો એ સ્પર્શજ્ઞાનથી લગભગ ધૂન્ય ભવા છે. તેઓનાં
મૂળમાં પણ કોઈ અજ્ઞાન પ્રકારની નિતિ પેલા યતો તેઓની ઉપર હાથ ફેરવવાથી પણ એક નતનો
મધુર આનંદ આવે છે. પ્રદિસ પ્રેમભાવની અવસ્થામાં સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેને આવા પ્રકારના સ્પ-
ર્શથી ઘણેજ સુખાનુભવ મળે છે. અને તેથી એની ગોળ રીતે મસ્તક અને પાન ઉપર હસ્ત ફેરવવાની
અનેક પ્રકારની પ્રતિભા અને રિપરિતિઓ છેકં રતિવિલાસના રમ્ય પ્રકરણોમાં વિશેષરૂપે પ્રવર્તે છે.

કુંદામાં. સમગ્ર શરીરમાંના નાના મોટાં સર્વ અવયવો અને તેના સ્થાનોમાં, પ્રદીપ્ત પ્રેમભાવને ધરિ-
ણાને સર્વ સ્પર્શતન્ત્રોઓની પણ પ્રતીતિ અથવા નિમિત્ત થાય છે. અને તે સર્વમાં મુખ્ય રીતે ભાગ મળવનાર
મનુષ્યના હસ્ત અને આંગળીઓના સ્પર્શના વિદ્યુત પ્રવાહથી પ્રતીતિ થવેલાં રેરવાંરૂપ અવયવો ખાસ ભાગ લેજો છે.

ખાસ કરી સ્ત્રી અથવા પુરુષના શરીરનાં, એ, એ સ્થાનના અવયવો વધારે પ્રબળ, તે તે અવયવોની
અંદરના તન્ત્રપ્રવાહો જલસી પ્રતીતિ ધારે છે. આવા અવયવોમાં ખાસ વિશેષ ફેરફારો સ્વાધી પ્રથમ દર્શ થવા લાગે છે.
આ હું પ્રેમનો ઓછો પ્રમાણ છે ? પણ દલીલો તો એક માની નેથી રીતે પાલાની વાણીની અંદરના દરેક
હયાસમાં હાથ ફેરવી, જલસા પ્રવાહોથી તેને પૂર્ણ કરી મુદર અને મધુર બનાવે છે, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી
અને પુરુષોના શરીરરૂપ ભાગનું સમજવું. પ્રેમના અજ્ઞાન સ્પર્શથી તેઓ બન્નેમાં શરીર અને મુખમુદ્રા પરાના
ભાવો અને સ્વરૂપોમાં અનેક પ્રકારના મધુર ફેરફારો થાય છે.

સમગ્ર શરીરની અંદરના જુદા જુદા ભાગમાં ત્વચાની અંદરનું સ્પર્શ જ્ઞાન પણ જુદા જુદા પ્રમાણમાં તે
તે અવયવ અથવા સ્થાનની આવડવડતા પ્રમાણે ફેલાયેલું છે. છેક મંદસ્પર્શ જ્ઞાનથી આરંભી, ઉપરોક્ત પ્રકૃષ્ટ
સ્પર્શજ્ઞાન ધરાવનારા અવયવોના સ્થાનોના ક્રમે, આપણા શરીરમાં એવામાં આવે છે. કપાલ તરીકે સિસ્તે-
ન્દ્રિયના ધ્રુવ અને તેની નીચેના ભાગની ત્વચામાં સ્પર્શજ્ઞાનના તન્ત્રોઓ પૂર્ણ પ્રકૃષ્ટ અને પ્રબળ પ્રમાણમાં
ફેલાયેલા છે સ્ત્રી જનનેન્દ્રિય અને તેની અંદરના ખાસ પ્રદેશોમાં પણ તેજ પ્રમાણે સ્પર્શજ્ઞાનના તન્ત્રોઓ
પણ ખાસ અધિક પ્રમાણમાં ફેલાયેલા હોય છે. ગલગલીયા એ આ સ્પર્શજ્ઞાનના તન્ત્રોઓની અધિષ્ઠાતાવાળા
સ્થાનોને જાન્ય શીઘ્રતાથી પ્રતીતિ કરવાનો એક નકુલ સત્ત્વ ઉપાય છે. હાથ પડતા તથાપી, ભગ્ન, ધડમાં,
મસ્તક અને પીઠ તથા અર્ધ આદિ સ્થાનોમાં આવા તન્ત્રોઓની વધારે સંખ્યા ભવામાં આવે છે, કપાલ સ્ત્રી
પુરુષોમાં આ તન્ત્રોઓ એટલા જથ્થા પ્રકૃષ્ટ પ્રમાણમાં અને પ્રદીપ્ત રાશમાં હોય છે કે તેઓને ગદ્ય દુરાધી
અંતુરી દર્શન દરાથી ગવચકીયાનું ભાન આપતા એકદમ હસવું અને ગલીપોથીયું ભાન થવા લાગે છે, સ્ત્રી
તેઓ રિપરિતિ ઉભા પણ રહી સહતા નથી. નાના ભાવકોમાં આવું અનેકવાર એવામાં આવે છે:

સુખેન વજનના સુખાનુભવમાં પણ, તે તે સ્થાનની ઉન્દ્રિય વિશેષમાં આવેલા સ્પર્શ જ્ઞાનને
મહત્ત્વ કરનાર તન્ત્રોઓ દ્વારા અનુભવાય, સંસ્પર્શજ્ઞાન સુખન મોટો ભાગ લેજો છે. સંયોગ-અવસ્થાને ઠીક
અતોને આનંદ, તેવા સ્પર્શ સુખની પરાધાનતા ખાસ સ્વરૂપ છે. એ સહજ વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ સમજાય
જાય છે.

જાનના તન્મુએને દર્શકતાની વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓ જ છે. સંલોભ ક્રિયામાં ઉપરોક્ત સર્વ પ્રકારના કારણો અને ક્રિયાઓનો એકી શાદે સમાવેશ થાય છે અને તેને લીધે તે અવસ્થામાં અનેક પ્રકારના આનંદોની કલ્પના દ્વારા અનુભવાય છે.

* ઉપરોક્ત વિચારોની પુષ્ટિમાં, કેટલાક-પ્રસિદ્ધ વેજેટના વેજેટારીયો કેટલાક બીજી વિચારો અને આપવામાં આવે છે તેથી આ વિષયની સત્યતા વધારે સ્પષ્ટ થશે.

The Immense Importance of the skin.

(I) " A tissue which is like silk to the touch, the most exquisitely beautiful surface in the universe to the eye and yet a wall of adamant against hostile attacks impervious alike, by virtue of its wonderful responsive vitality, to moisture and draught cold and heat, electrical changes, hostile bacteria, the most virulent of poisons and the deadliest of gases, it is one of the real wonders of the world. More beautiful than velvet, softer and more pliable than silk more impervious than rubber, and more durable under exposure than steel, well-nigh as resistant to electric currents as glass, it is one of the toughest and most danger proof substances in the three kingdoms of nature ". Although as the Author adds ' we hardly dare permit it to see the sunlight or breathe the open air. But it is more than this. It is the creator of the entire body, its embryonic infolding form the alimentary canal, the brain, the spinal cord, while every sense is but a specialisation of its general organic activity. It is further more a kind of " SKIN—HEART " promoting the circulation by its own energy, it is the great heat regulating organ of the body, it is an excretory organ only second to the kidney, which descends from it, and finally it still remains the seat of touch. "

Woods Hutchinson.

(Author of the Studies in Human and comp Pathology.)

(II) " Its tenderness is the Alpha of affection even between the senses, its Omega is to be found in the sexual-embrace (અનુભવ) which may be said to be a method of obtaining through a specialised organization of the skin, the most exquisite and intense sensation of touch "

Havelock Ellis.

Author of " Psychology of sex "

(III) " We have in the lips a highly sensitive frontier region between skin and mucous membrane, in many respects analogous to the vulva vaginal orifice and .reinforceable, more-over by the active movements of the still more highly sensitive tongue "

Close and prolonged contact of these regions, therefore, under conditions favourable to tumescence sets up a powerful current of nervous stimulation. "

IV The powerful effect which the stimulation of the nipples produces on the sexual sphere has led to the breast playing a prominent part in the erotic art of those lands in which this art has been most carefully cultivated.

૧. આવાઈ—એ પદાર્થ સ્પર્શ કરવામાં રેસમ એવા કામન માહુમ પડે છે, એની સપાટી વિશ્વમાના બધા પદાર્થો કરતાં પણ આંખને વધારે સૈધ્ધ્ય લાગે છે તથા એ પદાર્થ બહારના કોઈપણ વિરોધી દુષ્ક્રિયાઓ સામે લોખંડની દીવાલ માફક ટકી રહે છે. એટલું જ નહીં પણ પોતાના આશ્ચર્યકારક સ્થિતિસ્થાપક અળખ છપત સક્રિયતા શુણ્ણને લીધે યદી તેમજ ગરમી, શિતાશ તેમજ શુષ્કતા અને વિપ્લવના કાલુતા નાન્ય ફેરફારો તેમજ વિરોધક નાનુઓ અને બેરીયાં પ્રાણીઓ તેમજ બેરી ફળાઓ તથા હવાઓની સામે પણ ટકાર ઝીલી ટકી રહે છે. એવા ખરેખર વિશ્વના અંદરના આશ્ચર્યોત્પાદક પદાર્થોમાંનો એક પદાર્થ, તે આ આપણી સ્પર્શોદ્રિય-તત્ત્વ છે. ખખમલ કરતાં પણ વિશેષ સુંદર, રેસમ કરતાં પણ વધારે કુશાયર અને નમ્ર, રળર કરતાં પણ અધિક સ્થિતિ સ્થાપક અને સ્કીલ કરતાં પણ ખુસ્તી હવામા રહ્યા છતાં વધારે વખત સુધી ટકી રહેનાર તેમજ ખચ કરતાં વિદ્યુત પ્રવાહો સામે વધારે ભેરથી ટકી રહેનાર અને કુદરતના ત્રિવર્ગમાંના સર્વ પદાર્થો કરતા વધારે નિર્ભય તેમજ વધારે મનુષ્ય સ્પર્શે સિધ્ધ રહેનાર આ પદાર્થ છે. ને કે આ વસ્તુને આપણે ખુસ્તી મુર્ચના પ્રમાણમાં કે ખુસ્તી હવાના પ્રવાહોમાં ખુસ્તી મુશ્કાતું પસંદ કરતા નથી. જો ખરું છે; પણ એટલેથી એનું મહત્ત્વ પૂર્ણ થઈ નથી, જો કરતા પણ તેનો અન્ય મહાન ઉપયોગ છે. સમગ્ર સરીરની રચનાનું તે એક મહાન સાધન છે. ગર્ભની અંદરના તેના અનેક શુંચનાઓમાંથીજ પચનેદ્રિયના અવયવો એવા કે અન્નમાર્ગ કંઠકુપ, કોમરી આવરણ વગેરે પ્લીહા, ઉરોર પત્ત, હૃદય ફેફસાં અને મસ્તક આદિ તેમજ કચેડ રબ્બુ વિગેરે બને છે. જ્યારે જ્ઞાનેદ્રિયોના ફેફસ અવયવની રચનામાં, આ સ્પર્શોત્તુઓની પાસઝ અમુક અમુક અંગમાં તેા થોળના કરવામાં આવેલ છે. હૃદય જો પણ માત્ર આ સ્પર્શોત્તુઓથી બનેલી તત્ત્વના પકડુજ, એક રૂપાંતર છે જેની સક્રિય દ્વારા સરીરસ્થ રૂધિરને આખા સરીરમા ફેલાવવામાં આવે છે; જ્યારે સરીરપરની તથા રૂપે સરીરની સારી ગરમીને સંયમમાં રાખવાનું જો એક મહાન વર્ગરૂપ કાર્ય પણ કરે છે. અને જો ઉપરના પ્રસ્વેદનાક પદ રૂપે, સમગ્ર સરીર પરના તત્ત્વરૂપ પદ રૂપે પણ, તેજ વિસ્તાર પામી શુશીના અવયવો કે એકે પણ તત્ત્વથીજ બનેલાં છે તેના એટલું નહીં તેા પણ તેથી કંઈક હલ્લો ઉઠવતા પ્રકારનું શોષક કાર્ય પણ કરે છે, અને આખરે સર્વોચ્ચમાં સ્પર્શોદ્રિયના કાર્યને પણ કરી રહેલ છે.

ઉપરોક્ત ઇતિહાસ.

૨. તત્ત્વની નરમાય અને સ્પર્શશક્તિ જો સરીર અને શન્દ્રિય વચ્ચેના જ્ઞાનનું (સામયીક) પ્રથમજ સુર્યાત્મક પદવિધુ' છે. જ્યારે સંજોગાન્યસુખારવાણી અંદર ચળેલા સ્પર્શોત્ત્વ બહુલક કે આતંક, જનનેદ્રિયના અવયવોમાં થોળવામા આવેલ ખાસ ચોક્કસ પ્રકારના સ્પર્શોત્ત્વોના યોગેદ્વારા અનુભવવામા આવતા ઉત્કેષ પ્રકારના સ્પર્શજ્ઞાનની પતાકામા છે.

ઉપરોક્ત ઇતિહાસ.

૩. એકાદની અંદર, બાહ્યત્ત્વમા અને અંદરના શ્લેષ્મ પાંચી વચ્ચેનો એ તત્ત્વનો નમ્ર અને કુકોમળ ભાગ છે તેની અંદર ઉત્કેષ પ્રકારના સ્પર્શજ્ઞાનને મહત્ત્વ કરનાર ઉત્ત્વ વિશેષની થોળના કરવામાં આવેલી છે, કે જે થોળના સ્ત્રીની જનનેદ્રિયના બાહ્યભાગ અને અંદર પ્રવેશની તત્ત્વની થોળનાને લગચમ એક સાખી મળતી આવે છે. જ્યારે એકાદ ને મુખની અંદર આવેલી, અતિ સ્વાદ તેમજ સ્પર્શોત્ત્વપુષ્ક રચના અથવા ઉર્જાદારા પણ ધણું બળ મળે છે; આ અવયવોની સાથેના અતિશય અને વેગપુષ્ક સંલગ્ધદારા, સંલગ્ધ દિવા વખતના અનુકુળ પ્રસંગોમા જ્ઞાનઉત્ત્વો અને ક્રિયાઉત્ત્વોનાં પ્રબળ પ્રવાહો ગતિમાં આવે છે. (એથી જ અન્યથો ઉરોરૂપ છે અને એક તથા માલ આદિનું સુંબલ તેમજ ઉર્જાનું પરસ્પરનું આસાદન આદિ રૂપ શું જાતની રસમય ક્રિયાઓની અનેક વિધિ પ્રવૃત્તિઓ, મુખ તેમજ થોળમુખ આદિ સ્થાનોમાં થવા લાગે છે.

૪ રવન પ્રવેશ અને રવનની દીકરો, પણ કામને પ્રવેષ કરવામા ધણેજ પ્રબળ સામ સામવે છે; (કારણ સંજોગ ક્રિયા સાથે સંલગ્ધ રાખનાર જનનેદ્રિયોના મુખ અવયવો સાથે તેમજ કામવાસનાના માનસિક અવયવ સાથે આ રવન પ્રવેશોને પણ ધણે જાડ સંલગ્ધ છે.) આથી કામ રેલી પ્રકરમાં રવનો પણ અતિ અગત્યનો ભાગ બનવે છે અને એ રેશોમાં આ કામકામ વધારે પ્રબળ અને સંજોગપૂર્વક ખિતવવામાં આવેલી છે ત્તા તેનો મુખ્ય અરો ઉપયોગ થાય છે. (હિન્દુશાસ્ત્ર).

ઉપરોક્ત ઇતિહાસ.

(V) The structure and position of the nerve terminal apparatus of the genital organ, by means of which voluptuous pleasure is received possibly exhibit traces

similarity with the touch corpuscles and sensory end-organs of the other parts of the skin. In the sexual organ the general cutaneous sensation increases to so high a degree of intensity, becomes so powerful, that for an instant, consciousness is actually lost."

Iwan Bloch.

૫. ભાવાર્થ—જનનેન્દ્રિયના જનભાવના વંતુઓની રચના અને સ્થાન વિગેરેની યોજના કે જેના દ્વારા સંજોગજન્ય આનંદનો વ્યાપક અનુભવ સકલ શક્ય છે. તે વંતુઓની યોજના, શરીરરચના અન્ય સ્થાનના અવયવોની અંદરના ઉડાના ભાવના સ્પર્શવંતુઓની રચનાના બેઝીંગ લક્ષણ છે. પણ સંજોગના જન ભાવમાં સ્પર્શમાનજન્ય આ આનંદ, વધીને એટલી બધી કટુષ્ટ દશાને પહોંચે છે અને એ સામગ્રી એટલી બધી વીમલ અને પ્રભાવ મેળ સુકલ ગાય છે કે એક સમુદાયને ખાસે તેા મનુષ્ય કુટુંબ બને છે.

૪૭. દર્શનેન્દ્રિય—ચક્ષુ ઉપર પ્રેમભાવનો પ્રભાવ.

"મનમોહન તેરે નયના અનન્ય સંસિદ્ધે, કહ રહે પી લે, પી લે, પી લે.

અનુભવ. કે. તા.

'મલમરી દેખુ' આંખ તારી મલમરી ભાળે રેખ તારી; ....મલમરી.

પીવા પ્રીતિની પ્યાલી, નયન એ તારો, તારો કામતા વિસરી... ..મલમરી દેખુ'

કવિ ક. સ્વા કુવ.

The richly laden word "Beauty" is a synthesis of complex impressions obtained through a single sense.

Iwan Bloch.

"In all the most elaborate description of attractive individuals it is the visible elements that are in most cases emphasized; The poet and the story-teller who seeks to describe an ideally lovely and describable woman always insists, mainly and often exclusively on those characters which appeal to the eye....."

Havelock Ellis

નયન આદિ અવયવો પર થતી અનેક પ્રમાણની અસતેજી તર્જન આપણને અવરજ આપવામાં આવેલું વિવિધ થયે અન્ય સર્વ જનિઓ અને સજિવિઓના નિર્માણની માફક આ પ્રેમ ભારને પરિણમે નયન હમણેનો વિસ્તાર અને વિહાર થાય છે આખની કીડીમાં પણ થોડા પ્રસારના ફેરફારો થાય છે આંખ એ હાર નિરાળ અને ઘણા વર્તુળીય, રસ લીની મદભરી અને સચ્ચિ જળાવા લાગે છે પ્રેમ નખડના ભાવથી આખમા કોઈ અજળ પ્રસારનું તેજ અથવા પ્રભા પ્રકટી નીકળે છે કીડીઓ કામજુગારી સચ્ચિ અને પ્રેમાગ્રાસની રસલોની બને છે એટલું નહીં પણ પ્રેમથી પ્રેરાયેલ દશામા અનેક પ્રકારની ચપલતા તથા હાસ્ય યુગ્મ બનવા સાથે સ્નેહન માધુર્યપૂર્ણ પણ બને છે આવા આવા અસખ્ય ભાવો-પ્રેમભાવથી પ્રેરાયેલ નયનો દ્વારા વગર બોધે સમજી અથવા સમજી સહાય છે નયનો, એ તો પ્રેમાગ્રાસને ખીલાની અનુસંધવાની પ્રેમભાવને પ્રત્યક્ષ કરવાની પ્રીતિની ખ્યાસીઓ દુષ્ય છે આપણા ચક્ષુઓ દ્વારા આશા રજી, મેધ, સરમ વિનય મૃદુતા, હર્ષ શોક આદિ અનેક ભાવો પણ આપણે વગર બોધે સમજીને કે પ્રકટ કરી શકીએ છીએ એ તદ્દન ખૂં છે છતાં પ્રેમભાવથી આ નયનોના ઉપર થતી અસર તો કોઈ અદ્ભુત પ્રકારની જ છે એમા ભરા પણ તા સય નથી દર્શન શક્તિના અવયવરૂપ ચક્ષુઓ-બને તેની સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવનાર આખનો અદરના વિવિધ પ્રકારના રસો તેમજ આંખની સાથે સંબંધ રાખનાર દર્શન તન્તુઓ, તથા નેત્ર સંચાલક તન્તુઓના સમઘન થતી હાથે, પ્રેમભાવનો નિકટ સંબંધ છે ખરૂં હતીએ તો આપણી આખ અને તેની સાથે ધણું નિકટ સંબંધ રાખતા અવરોહન શક્તિઓના સર્વ અવયવો જેવા કે આકૃતિજ્ઞાન, હકિત્ત્વ, વર્તનજ્ઞાન, રંગજ્ઞાન વ્યવસ્થાજ્ઞાન, ગતિજ્ઞાન, અને સ્થગજ્ઞાન તથા તાવ અને શબ્દશક્તિ આદિના અવયવો કે જે મધ્યમના તબીયાતી પ્રદેશો સાથે બદલ નિકટ સંબંધ ધરાવે છે, તે સર્વ અવયવો જેવી રીતે અસરકારક તબીયાતો રહેલા છે, તે પ્રમો કામચાસના અને પ્રેમસાવનુ માનસિક મજાતની અદરના અવયવનું સ્થાન પણ પાછળના મધ્યમના તબીયાતો ભાગમાંથી જેલ સારખી સપાડીમા આવેલું હોય તેમ જણાય છે આ રીતે એકા આસપાસના અવયવોના બદલ નિકટ સંબંધ દોષથી તે સે અવયવોના ઉપર બહુજા ભરી અસર થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે પૂર્ણ પ્રેમથી પેદા થયેલી પ્રલભા ચક્ષુઓ પણ ગર્ભમાંથી જ નિરાળ, પૂર્ણ બરો ખોલેલા તથા સ્વચ્છ અને પ્રબળ પ્રેમાર્પણયુગ્મ મોહક ચમક પાળાવ ધરાય છે ત્યારે પ્રેમહીન દશાવાળા કીડી પુરો કે બાળોના ચક્ષુઓ મદ વિસ્તેષ, અસ્પષ્ટ અને અનેક પ્રકારના આખના વિહારો ભરા કે કુદી દુઃખી દુઃખી દુઃખી, રવાળાપણું, આખના તપેડીયા, વાળે અને એવા એવા અનેક પ્રકારના રોગો યુક્ત માણુમ પડે છે આમ પ્રમાણે આખની અદરના રસોની પ્રબળતા અથવા નિર્બળતા અને તેમ અથવા નિસ્તેજતા આદિ સ્વરૂપો ઉપરથી કીડી અથવા પુરુષની જનનેન્દ્રિયના અવયવોની નિર્બળતા તેમજ સમજતા અને રેખારોચ્ચ યુક્ત દાહતતા ચિન્હો પણ રાખે અગ્રજવ તારા અગ્રોર્થો સહાય છે પ્રેમ અથવા નિર્પ્રેમ હાલતો મનુષ્યના ચક્ષુઓ સાથે કેટલા બધા નિકટ સંબંધ છે તે આંખો તદ્દન સ્પષ્ટ થાય છે

૪૮. રસનેન્દ્રિય-છહવા પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

અવરજ જણાવવામા આવેલ છે તે પ્રમાણે શરીરના અન્ય અવયવોની માફક આંખથી / રસના-અન્દ્રિય અર્ધાંતુ છૂંદા અને તેની આસપાસના અવયવો ઉપર પણ પ્રેમભાવનો અજળ પ્રભાવ પડે છે પ્રેમસાગ અને તેનાં અજલત કામેચ્છા ત્યારે તેનાં જરા સ્વરૂપમાં પ્રકટ થાય છે ત્યારે મુખની અદરના અનેક સ્થાનોની અદર પ્રસરી રહેલાં વિવિધ પ્રકારના સ્વાદને જલજુ કરનાર સ્વાદ-તન્તુઓ, તેમજ મુખ ગાલ, બોધ અને હાલ આદિ અવયવોની આસપાસની ગાંઠ પેશીઓની અદર પ્રસરી રહેલા તન્તુઓ (હાલતન્તુઓ અને ક્રિયા તન્તુઓ) માં પણ વિવિધ પ્રકારની ક્રિયોઓના સચાર થવાથી, તેઓ સર્વ પ્રકટ થવા સાથે છે છૂંદાની અદરના સ્વાદતન્તુઓ ગાલની, બદરની અને છપ્પની આસપાસની રસગ્રંથીઓ (salivary Glands) હાલ અને તેના પેશીઓમાં પ્રસરી રહેલ જાલ અને ક્રિયાતન્તુઓ વિશેષેનાં સર્વ પ્રવલોમા, વિવિધ પ્રકારના રસોનો સચાર થવા સાથે ॥ અને તેને લીધે સમગ્ર મુખપર એક પ્રકારની ગુલાબી લાલીમા પ્રસરી રહે છે આંખ અને તેની આસપાસની તેમજ અદરની બારીક ત્વચાની અદરના તન્તુઓમા અને રસજવાદિનીઓમા પણ 'પૂર્ણ'પણે દેવા સાથે છે અને તેને પરિણમે વિવિધ પરિમાણવાળા બોધયુક્ત કીડી પુરુષોમા વિવિધ પ્રમાણમાં ઉચ્ચ

એવા મંદ દાહતવાળા અનેક પ્રજાના મુજબ પ્રવાહોની દારૂ પાંપણ શરૂ થવા લાગે છે. તેઓનાં બોધ અતિ સૂક્ષ્મ, મહા, શાન્ત અને આશ્રય પ્રદાતા હોય છે તેવા પ્રાણીઓ અને મનુષ્યોમાં આ જાતિ બહુ પ્રચલ પડે છે. રાજાઓ, મહારાજાઓ અને ઉ. ન્યાયીઓમાં પ્રાણીઓ આ પ્રકારે એક બીજાને સરકારના મુદ્દાઓ કરવા લાગે છે. જ્યારે તેની પછી શરૂ થાય છે ત્યારે પણ કેટલીકવાર મુખ્ય આદિ અવધો દ્વારા તેવા બાકી પ્રકાર કરવા લાગે છે. પણ તેઓનાં બોધ અને મુખ્ય તથા દર્શનની આસપાસ અને અંદરના રસને દ્રવ્યના વસ્તુઓ જમણાં જ પ્રમાણમાં દેખ છે તેઓ આ રમણિયા સ્થાનોએ આનંદને મેળવે છે. હાલમાં રહી જાય છે.

૪૯. પ્રાણેન્દ્રિય અને તેના તત્ત્વો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

જેવી રીતે મનુષ્ય, છર્ચ અને સ્પર્શ આદિ ઇન્દ્રિયોપર પ્રેમના પ્રભાવથી જુદા જુદા પ્રકારની બદલાય છે, તે પ્રાણીના મનુષ્યની પ્રાણેન્દ્રિયના ઉપર પણ તેની જાતની પ્રજા અસર કરે છે. પ્રેમનાથી પ્રેમણ પક્ષીઓ અને આસપાસ પડેલાં વર્જમાં આ જાતિના અવધો પર થતી અસરો આપણે અનેક વાર માલુમ બોધ કરીએ છીએ. પક્ષીઓની નામિકાઓ પક્ષીનાં બોધ અને પ્રેમી દોષ છે, અને તે પ્રેમથી તેઓની તે જાતની પ્રજા પ્રેમથી પણ અવધો સૂચવે છે. એવી રીતે તેઓની સમગ્ર સૂચના પ્રાણેન્દ્રિયોની અંદર રહેલી રહેલા જાનતંત્ર્યો અને ક્રિયાતંત્ર્યોનાં પ્રવાહો પણ તેઓનાં સૂચવ રીતે જાણવામાં હોવાનાં બોધો અને દોષ છે. એ આપણને અનેક રીતે પ્રવક્તા થઈ શકે તેમ છે. સામાન્ય રીતે શરીરનાં જાતની જાતનાં પ્રવાહો એવાં એક નિયમ છે કે જે જન્મ, પછી, પ્રાણી અથવા મનુષ્ય વર્જનાં શરીરની અંદરના જે જે અવધો, ઇન્દ્રિયો અથવા માનસ અવધોનાં જે જે બાંધેલાં વધારે મોટા સૂચવ, અથવા વિશેષરૂપે બીજાનાં દોષ છે તે તે બાંધેલાં અથવા પ્રેમી તરફ રજાના પ્રવાહોનાં દોષી પ્રથમ અભિપ્રાય થાય છે અને તેથી તેને જાણે. એવાં અવધો અન્ય અવધો કરતાં વધારે જલદી ક્રિયામાં મુકાઈ જાય છે. અથવા અભિપ્રાય રજા છે સામાન્ય રીતે જાન, મર્દન, પ્રાણ, બેસ, ધોડા, કિંટ, બાકા આદિ સર્વ સૂચવ નાતિમવાળા પ્રાણીઓ પૈકી આ નિયમને આધીન છે. જેવી પ્રેમવૃત્તિને આધીન થઈ તેઓનાં હામવાસનાનાં અવધો કરવાનાં સાથે પ્રાણેન્દ્રિયનાં અવધો પર પ્રભાવ અસર થાય છે. એવાં પ્રમાણે બોધ આદિ અવધો પણ પડેલાં વર્જમાં અન્ય પ્રજાઓ કરતાં વધારે સૂચવ દોષ છે તેથી તેનાં પર પણ સાવકા અસર થવા લાગે છે અને બોધ તથા પ્રાણેન્દ્રિયનાં અવધો સાથે જરૂર જાવાને પરિણામે દોષી પ્રથમ અભિપ્રાય આવે છે. સૂચવ બોધ તેમજ સૂચવ અને જાતની નાતિમવાળાં બીજાં પ્રવાહો પણ આ નિયમ એક સરખો લાગે પડે છે. આ પ્રમાણે જોતાં મનુષ્યનાં પ્રાણેન્દ્રિયોને કરવાનાં પણ આ પ્રેમવૃત્તિ અને તેની અવધો હામવૃત્તિ થાયેલાં અવધોનાં સાથે જાનવે છે. એ તરફ સ્પષ્ટ છે. પણ મનુષ્ય સામાન્ય પ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સ્વાસ્થ્યેન્દ્રિયની મારફત આ જાતિ અનેક પ્રકારની જુદી જુદી રીતે અસર કરે છે અને તેથી જાનનાં સામાન્ય જાતિ રાજીઓ, મોંદરેન્દ્રિય, બોધો, મોંદરેન્દ્રિય

કૃષ્ણ કુસુમિત દ્રવ્યોને પ્રતિ વચન રૂપમાં, સમગ્ર વિશ્વમાં વિચાર રૂપે ફેલાવી રહેલ છે. પ્રતિ વર્ષ આરંભ સુગંધી દ્રવ્યોની સામગ્રીઓ જલપન કરવામાં પોતાના યોગદામી તે પોતાની પ્રભા આનંદો માટે ફેલાતા દ્રવ્યોનો આજ સુધી ઉપયોગ કરી ચૂકેલ હશે અને હજી પણ જનન વર્ષો સુધી, તે પોતાની સર્વ પ્રભાને તેવા આનંદો આપ્યાજ કરશે તેનો દિસાજ કાજ કરી રહી તેમ છે ? માનવ સમાજના અને તેટલા વધારે જાણ અને મહાન પ્રયત્નો પણ કુદરતની જોગવાઈ થાશે તો માત્ર સુસ્તકાજ જાણાય છે. હતા માનવ સમાજના પ્રયત્નોને માનવ દૃષ્ટિથી જોતાં પણ આપણને આશ્ચર્ય થવા વિના નહિ રહે આજ પ્રયાસો, માત્ર આ પ્રાજ્ઞેન્દ્રિયના આનંદો સાથે સંયુક્ત કરી, રાજારિક આનંદોના મિશ્ર ભાવોને અનુસંધાવા માટે, દુનીયાની સપાટી પરના જુદા જુદા સ્વભાવના લોકો, ફેરવા બધા મહાન પ્રયત્નપૂર્વક આવી રહ્યા છે તે પણ કંઈક અંશે જાણવા જેવું તો છેલ્લું.

આપણે અને માત્ર એક નમુના તરીકે ફ્રાન્સ સરખા નાના પ્રદેશની, પણ અત્યંત શીર્ષા પ્રભા કાર્યોના માત્ર જરા વિચાર કરીશું તો આપણને જણાશે કે કુપરેલા ફેરોમા થયેલ આગળ વધેલી તેમજ બહુજ શીર્ષા જણાવી, આ ફ્રાન્સ તેમજ નરમન પલ પોતાના પ્રાણ તન્મુએનાં માત્ર આનંદો આતર પ્રતિ વર્ષ અનેક પ્રકારના સેન્ટો, એસેન્સો અને અતરે જનાવવામાં થયેલ અમલોનો કાજ બજાવે છે તેઓનો તો એ એક ગુપ્ત આપારનોજ વિષય થઈ પડેલો છે. માત્ર એકલું ફ્રાન્સ જ રહેલું નથી પણ ફેરોમાના આગરાની પરંપરાઓને પ્રતિવર્ષ વ્યાપાર ખેડે છે આ ઉપરાંત જરમની સ્પીટ્સલેન્ડ ઈલાહ અમેરીકા આદિ ફેરોમા તેવો વ્યાપાર ચાલેલો હશે તે તો જુદુંજ ખુદ દિ.નુસ્તાનની અંદર સેન્ટોનો પ્રચાર હજી જાણી જાય છે, હતા આ પ્રદેશની અંદર પણ ગુલામ ગુલામદારી, રોસરી, મોગરા લવારો, બેરસલી, શીરીય બદમેનશ આદિ અનેક ગુપ્તોમાંથી વિવિધ દિવાઓ દ્વારા અતરો, પાકરો અને એસેન્સો રૂપે એ ઉપયોગ પ્રતિ વર્ષ કરવામાં આવે છે તેવો જાણ દિસાજ કરે છે ? આ બધા માત્ર માનવ શીર્ષાને સન્તોષવાના માનવ પ્રયાસોનુંજ માત્ર કાણુ વહુનું છે જ્યારે ફરુરી મુઝો અનેક જાતના પત્તીયાઓ, અને અસંખ્ય જાતના પુષ્પો પ્રતિ વર્ષ સજીવ ફરીથી રૂપે-પોતાના ગર્ભમાં પુષ્પ રાતે પારણ કરી કુદરતની ઇચ્છાનુસાર જુદા જુદા અર્થ અને સુદૃઢ સ્વરૂપે એ પેશપોતાનું કાર્ય કરી રહેલા છે તે સર્વની જણના શુ કહાપી પણ આપણાથી થવાવતું થઈ રહ્યું તેમ છે ખરું ? ? હાજી નહીં સુમત્ર વિશ્વનો આ જાણી જાણી માત્ર કુદરતની વસત રૂપ વજતેલ પોતાના પશુ રૂપમાં પ્રભા થાય છે. વિવિધ પ્રકારના, અસંખ્ય આકાર હા અને સ્વરૂપના તથા અસંખ્ય પ્રકારના રંગે વાળા પુષ્પો, કુદરતના વસંત સમયમાં થવાવતું સર્વજ ખીલી પ્રગટી રહે છે અને સમગ્ર વિશ્વને પોતાના કુસુમિત દ્રવ્યોના મવાહોથી બહેલાવી મૂકે છે. આજ પ્રાણે પુષ્પવસ્થા એ પણ માનવ સમાજની જરૂરે વસંત રૂપ છે સર્વ પ્રકારના રાજ રંગો અને સુગંધના મવાહો જોવન વસંતના, આ મધુમાસમાં થવાવતું પ્રગટી નિહળે છે આજ રૂપમાં એ બધા આનંદોની જાણી જાણ છે, એજ સમય જરૂરેજ ઉજામ પ્રકારની સતતી પેદા કરવા માટેના જોગ સમય છે રૂપિત અનેક પ્રાણીઓ, પક્ષીઓ, જાતીયાઓ અને વન્ય પશુ આદિના આ વજને ખાસ વિશેષ પ્રમાણમાં જાણ થાય છે કારણ એજ રૂપમાં સમગ્ર વિશ્વની કામવાસના પણ પશુ રૂપે પ્રભાવિત થઈ પોતાનો સમગ્ર વિશ્વમાં પ્રભાવ રેખાડવા લાગે છે વચન રૂપમાં જરૂરેજ કામરેખા સોનાનો સર્વ પ્રભાવે પ્રચાર થઈ રહેલો

રિવેમાં અસ્થિત ધર્માવતાં છતાં પણ એ માત્ર મનુષ્યના મુખપર્યં નાણું સરખું નાણું નાં અને તેની અંદરના પ્રાણતન્ત્રીઓનાં વિવિધ પ્રકારનાં મુખપર્યં રૂપ વિદ્યુત પ્રવાહોને આપણા મનના તળીયાંના ભાગનાં પીન્દ્રેશી મનના અન્તઃપ્રેરણાનાં આત્મસંદીપ સાથે, વધાવત સંચાલનામાં ન, આવેલ હોત. તો આ બધા આનંદો અને મુખપી પદાર્થોના અસ્થિતવથી આપણને શી લાભ વર્ષાનો હતો ? પણ પરમ પુણ્ય પ્રેમી પિતા પરમાત્માને અનેક રીતે ધન્યવાદ આપે કે તેણે આપણા અસંખ્ય પ્રકારના મુખપી યોજના સાથે, આ પ્રાણ તન્ત્રીઓનાં મુખે, મુખના સાધનો અને તે બધાની સંચાલનાની વિધિઓ તેણે આપણા માટે (આપણી માનસીઓ કે પ્રાર્થનાઓ થયા પહેલાં પણ) વધાવત રીતે યોજ સંચાલ છે. એક સામાન્ય સારા અનુભવી મુખપી વેચનાર માણસ, પોતાની નાસિકા દ્વારા લગભગ-૧૦૦ થી ૨૫૦ પ્રકારની વિવિધ પ્રમાણની અને પ્રકારની મુખપીને પોતાની અતિ અલ્પ નાસિકાનાં પ્રાણતન્ત્રીઓ દ્વારા પારખી અને અનુભવી રાકે છે, અને તે સર્વના પૃથક પૃથક નામો પણ આપી રાકે છે. આ શું...પ્રાણતન્ત્રીઓની રચના, યોજના અને યંત્રિયોત્તર જોઈ શકાય છે ? જ્યારે આવા પ્રકારની અદ્ભુત યોજના કરનારના સંબંધમાં તો આપણે શું કહેવું એ પણ વધાવત સમ પડી નથી. છતાં જોઈ શકે તે આપણે શી વધાવત સમજી જીએ કે આ બધી રચનાઓત્તર પ્રયોજન તો માત્ર આનંદ આનંદ અને આનંદજ છે એ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ? આનંદવાદ સ્ત્રાવ્યેમાનિ મૂનાનિ જાયન્તે આ ઉપનિષદના વાક્યો ખરેખર વધાવત છે. ખાસ કરી સંતોષ સમયના આનંદો સાથે આ મુખપી પદાર્થોના આનંદો ખાસ સંબંધ ધરાવે છે, કે જે વખતે આવા બાક પદાર્થોની મુખપી વધાવત, માનવ શરીરના જુદા જુદા અંગ કંપાઓમાંથી પણ સુવાવચાના પ્રભાવને લીધે જુદા જુદા મુખપીઓ પ્રસરે છે, ખાસ કરી કામજ વિદ્યુતના પ્રભાવથી એ બધી મુખપીઓ એકાએક સર્વત્ર પ્રસરી સંચાલ દિવામાં સંપ્રકાશ થનાર શી પુરોણા તન્ત્રીઓને ઉત્તરવામાં અને પ્રેમોત્સાહન કરવામાં અનેક રીતે અવિરતપણે હાથ મળે છે. આ પ્રસંગે વાળ, કુખ, બચલ, હસ્તપાદના તળીયાં, ત્વચા, કુખ અને અન્તઃપ્રેરણામાંથી જે વિવિધ પ્રકારની આત્મિક મુખપીઓ પ્રસરે છે, તે બધી માત્ર અનુભવતમજ છે. તેણે વર્ણન કરવાથી તેની ખરી જિહ્વા કે મુવાલ કરી પણ પ્રત્યક્ષ કરી શકાય તેમ નથી. એ વિષય મહાન સૂત્ર અને રહસ્યપૂર્ણ વળા અનુભવતમ છે.

વિવાદવાનના અને કલાના પ્રસંગોમાં, સંસ્કરણ, યુગ્મ ગુરુઓના સંબાધ અને સાકાર આદિના પ્રસંગોમાં, સીમન્ત આદિ પ્રસંગે અને સુંગરગૃહો આદિમાં વિવિધ પ્રકારના પુષ્પોના અને ભક્તિ દ્વારા અસંખ્ય રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સીમા પોતાના અંગોમાંથી વેળીઓ કુંચવામાં, કાનમાં પહેરવામાં કળાકારો, દાર કે માળાદી ગળામાં, પોતાના સુવા વિસવાસ આરક્ષાએ કે સુંગરગૃહોમાં તોરણો, છત્રી વિગેરે પ્રસંગે અંગોમાંથી વેળી અંગોમાં અને ગાદીમાં તેમજ ઘોડાઓ વિગેરેને સજ્જારવામાં, તેમજ કુલના કોણાદ અને તળીયાંમાં કે કોણીયે ઘણા પ્રેમભાવથી મુખપી પુષ્પોના અસંખ્ય રીતે ઉપયોગ કરે છે. અનેક પ્રકારના વસ્ત્રો અને રંગાનગૃહોમાં તેમજ સુંગરગૃહોમાં પણ તેના અવશેષ કે સત્ત્વ આદિના ઉપયોગો થાય છે અથવા આવા પદાર્થોત્તર અર્થ શરીર તેમજ વસ્ત્રાદિ પર કરવામાં આવે છે આ બધા પ્રયોગો અને પ્રસંગો માત્ર પ્રાણેન્દ્રિયની પ્રવૃત્તિ કરના ઉપસાંત ઉપસાંત પ્રતિબી રાત પ્રદીપત કરવા માટે છે. એમાં કોણ ના કહી શકે તેમ છે ? સીમાના યોજનાને સુંગરગૃહના વર્ણનોમાં, અનેકવાર ચોખવચરં, ચોખવચુમ, ચોખવચીક, સ્નેહસિદ્ધિ, સ્નેહપ્રાપ્તિ, સુંગરગૃહો આદિ અનેકાદી પુષ્પો સાથે વ્યવહાર કરવામાં આવે છે એ કહેવું બધું અર્થસૂચક અને સ્વાભાવિક છે. । ।

સમજ રિવેને પોતાના દિવ્ય પ્રેમ પ્રભાવથી પ્રભાવિત કરી પ્રેરનાર, કમલવાસના કે કામરૂપ છે. તેણે નામ સંસ્કરણ પ્રાપ્તિ, કુસુમાકૃષ્ણ મહત્ત્વ આદિ અનેક સાર્થક નામો દ્વારા મુખવચમાં આવેલ છે આ ઉપરથી આ મનવાન કુસુમાકૃષ્ણને મળાવ, આપણી પ્રાણેન્દ્રિયને ઉત્તરવામાં આવેલા બધા પ્રભાવ રીતે શા માટે મૂકે છે તે સર્વ આપણને ઉપસાંત વર્ણનથી વધાવત વિવિધ થાય છે.

મનુષ્યના સમગ્ર જીવન પર પ્રેમનો પ્રભાવ

મનુષ્ય માનવના મુખી અથવા દુઝી જીવનનો મૂખ્ય આધાર થયે મોટે ભાગે, આ પ્રેમભાવના સંચાર્ય કાલ પર કેટલે અંશે અવલંબી રહેલ છે તે આપણને અમારે આપવામાં આવેલ વિસ્તૃત વિવેચનથી સ્પષ્ટ થયુ છે. આ પ્રેમભાવના પ્રમુખ પ્રભાવને લીધે મનુષ્યના મનની અધી માનસિક વૃત્તિઓ, જીવન, પુષ્ટિ, દુષ્ટિ, બળ વત્સાલ પદ્ધતિ આ પરિભામે આનંદ સુખ સન્તોષ આદિ શુભ દિગ્ગિને પામે છે, એટલું જ નહીં પણ પ્રત્યેક વૃત્તિનો આનંદ, અન્યાન્ય વૃત્તિઓ લાગણીઓ કે શુદ્ધિ આદિ શક્તિઓના જુદા જુદા સમૂહો સાથે સંકુળ થઈ મનુષ્ય સમાજનાં સૌ પુરુષોના હુએનેક વાનદોને, અનેક રીતે સવૃદ્ધ કરવામાં અનેક રૂપે સંહારમૂલક થાય છે. સ્નેહભાવની વધારાથી અધરથી પ્રત્યેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષ એટલા તો ઘણાં જીવંત અને વલ્લુ પ્રકારના શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવને ધાતુ કરનાર થાય છે, કે તેની મજાની કરી શોભ્ય ગિમત આંકી એ સર્વથા અસંચિત છે ખાસ કરી સ્ત્રી વર્ગના આનંદ-કલ્પિનો તો આવા પ્રસંગમાં પાસલ રહેનો નથી કારણ સ્નેહ અને સોજાવ એ સૌ તેઓનું સર્વસ્વ છે. આ બંને વૃત્તિઓની મુર્તિમત-પ્રતિમાઓ, જન્મની ધાત્રીઓને, વિષકર્મોએ સ્વભાવથી જ તેના સર્વરૂપે નિર્માણ કરેલ છે. પરસ્પરના વિશુદ્ધ નેમલાવ અને પ્રમુખ દામ્બલ્ય સ્નેહને પરિણામે, વિશ્વની આ કરના બ્યહવાસમાં અનેક પ્રકારના સુખ સન્તોષ અને શાન્તિ તથા આનંદ આદિની જે પરપરા રાત્ર થાય છે તેની વધાર્યું કિમત આપવા માનવ સમાજનો કોઈપણ વ્યક્તિ કે સમૂહ સક્રિયતાન થઈ શકે તેમ નથી. પ્રેમભાવના પ્રમુખ પ્રભાવને લીધે સમગ્ર શારીરિક અને માનસિક જીવન તદ્દન નવીન, ઉત્તમ, પ્રગતિશીલ અને દિવ્ય અવતારને ખાસ કરી રહે છે. આવી દશાના સૌ પુરુષો, આ શ્રુત્યોક્તિના મુખ્ય કરતાં કોઈ સ્વર્ગીય અને અવૈદિક સુખા-દુષ્ઠત્વ કરતાં દોષ એકાજ તેઓને પ્રવક્ષ અનુભવ થાય છે. આ દુનીયા એજ તેઓનું પ્રત્યક્ષ સ્વર્ગ છે તેમનાં જીવન પ્રગાહો પણ કોઈ કોઈ મનનમય અને અયોગિક દિશા તરફ વહેતા હોય, એમ તેઓજ અનુભવે છે. પ્રેમભાવની પ્રેરણાથી દરેક દરેક વૃત્તિ મિલ્લ મિલ્લ રૂપે તેમજ અન્ય વૃત્તિઓના સમૂહો સાથે એકીજ વખતે રક્ષણ પેદાશ અને સર્વદિ પામી અનેક રીતે વિવિધ પ્રકારના સુખાનુભવો આપવા તત્પર થાય છે. આવી દશામાં સૌ પુરુષોના હુએમાં અનેક પ્રકારના સદ્ગુણ સત્કર્મ, અને સદ્ધર્મનાં અકુરોનો સદા સચાર થાય છે, અને જે સક્રિયતા કે વૃત્તિઓ આ વધા તદ્દન સતત અને નિરપરોધિ હાલતમાં પડી રહી હોત તેવી શક્તિઓ આ તે તે હોય પણ, આ પ્રેમી દશામાં પ્રગતિ પામી અનેક રીતે ઉપરોક્તિ ફળદ્રુપ અને શુભકારક નિષ્ફળ છે અને ઉત્તમ પ્રકારની દુષ્ટિની માર્ક મનુષ્ય સમાજને અનેક રીતે લાજ આપવા પણ સમર્થ થાય છે.

1. The Mighty Power of Love.

"We know every thing good and great came out of the soul of man. It created everything that makes civilization, state, church, all the arts and industries, and, every institution. Man created all the languages, all the myths and all religions, heavens and hell, he made all the Bibles, and all the gods from highest to lowest, evolved from his soul. True, God made man, but many now tell us, man made god?"

"Now if man is thus the crown of the universe, what is the highest and best thing in him, the tap-root of his growth, the main spring of all his progress, the only sure road to a greater future? I answer that it is love, the oldest, most potent, and most fundamental thing in the human nature."

Love rules the court, the camp, the grove.

For love is heaven, and heaven is love.

only hits at it. All the Bibles are love stories of man for the highest idea racial soul has evolved. Buddha, Jesus, Paul and John, know its power. It may be directed to truth and then it makes science and philosophy; to beauty, and then it makes art in all its forms, to justice virtue or goodness and then it makes all the counsels and aids to progressive perfection and law, ethics, religion. Just now we are learning again how it controls health and disease, success, or failure, which, Psycho-analysts are showing us, depend more on the love of life than on anything else. It is the perennial theme of poetry, grammar, and all fiction. Look into your own lives and none of you will deny that conduct and even character have been shaped by Eros, which Plato, said, made the world itself. The chief trait of man as distinct from animals is that he can love more."

G. Stanley Hall.

"Adolescence."

૧ પ્રેમસાવનો પ્રખણ પ્રસાવ.

આચાર્ય—આપણે સારી રીતે બહીને બીજે કે વિચારી અંદર એ કાંઈ સુદર અને મહત્વ પૂર્ણ બહુવિધ છે તે સર્વ આત્માની અંદરથી ઉદ્ભવેલું છે. એ આપણે (*conception*) કહીએ છીએ તેમાંથી બહુ પછ તેણેન ઉત્પન્ન કરેલું છે: ધર્મસ્થાનો સમસ્ત બધાંસે, કળા કોસલે, ઉદ્યોગ દુનિયા, અને સર્વ પ્રકારની સંસ્થાઓ, સર્વ પ્રકારની ભાષાઓ, પુરાણો અને ધર્મશાસ્ત્રો તેમજ સ્વર્ગ અને નર્ક વિગેરે સર્વને તેણેન જન્મ આપેલો છે. બધા દેવ અને દેવીઓની કલ્પનાઓના ઉદ્ભવ પછી ત્યાંથી થયેલો છે. કદાચે મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યો એ વાત ખરી છે પણ હવે બધા મનુષ્યો એમ પણ કહેવા લાગ્યા છે કે, મનુષ્યોએ કદાચે (પોતાની કલ્પના પ્રમાણે) બતાવેલો છે.

આવી રીતે ભેદા એ મનુષ્ય એ સૃષ્ટિની સર્વોત્તમ કૃતિ છે અથવા હોવ, તે તેની અંદર બીજી કોઈ ઉત્કૃષ્ટ અને સર્વોત્તમ વસ્તુ છે, કે એવા દ્વારા તેના પોષણ અને રક્ષિતા સર્વ મૂર્તિયાઓ, તેની સર્વ પ્રકારની પ્રગતિની મૂળ શાખાઓ, અને તેના ઉચ્ચતર અભિવ્યવસ્થા સર્વ માણી, પુલકા વધ રહ્યા છે : હું કહતો આપું છું કે તે વસ્તુ તેની અંદરને “ પ્રેમસાવન ” છે. કે એ આપ સર્વથી પ્રાચીન, સર્વથી પ્રબળ, અને મનુષ્ય સ્વભાવની કોઈ પ્રબળ મુખ્ય રૂપિ રૂપ છે.

x   x   x   x   x

બાહ્યમત્ર આદિ સર્વ ધર્મ મનોની અંદરના વૃદ્ધાન્તો, એ માત્ર મનુષ્યના સ્વભાવને ઉત્કૃષ્ટ દશાએ પહોંચાડવા માટેના પ્રેમયુક્ત પ્રયાસોના નર્તન રૂપ છે. છુલ્લ, કુસલ, પોલ, કોલન, (મહાત્મા માધી) વિગેરે મહા પુરુષો, એ પ્રેમથી સત્તાને સારી રીતે બહુતા હતા. બધારે સ્વભાવે દોષ પામળ તે (પ્રેમને) નિયુક્ત કરવામાં આવે છે ભારે તેના દ્વારા, જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે. સૌન્દર્ય વસ્તુના વશભૂતી અને પ્રકારના કળા કોસલને તે જન્મ આપે છે, નવા નિષ્કલ્પાવપણું અને સલામ વસ્તુના તેના વશભૂતે લીધે, અને પ્રકારના શાસ્ત્રો અને શિખામણોએ પરિણામ પામી, મનુષ્ય સમાજની પ્રગતિ અને સુખારણ માટે કાલકા કાલુનો અને ધર્મ તથા નીતિના નિયમે રૂપે એ સદાવસ્તુ બને છે. વળી રોગ અને આરોગ્ય તેમજ જીવ અને મરણના આદિ દશાઓ કાલે પછુ તે કહેલે બધે અલિપ્ત જન્મ પ્રાપ્ત છે, તે હરે આપણે કીંતી કાલમાત્ર માત્રજ શાસ્ત્રીઓના કસોટવાથી શિખવા લાગ્યા છીએ કે જીવનની કાલે પ્રેમનો પણ ઉદ્ભો બધો સંબંધ છે. સર્વ પ્રકારના કાલ-કનિદા અને નવજ જન્મોની રચનાને મૂળ ઉદ્ભો માત્ર પ્રેમભાવ વસ્તુને હોય છે અને તમારા પોતાના જીવ વસ્તુ રૂપિ કરે અને તમારામાથી કોઈપણ એ વાતને અસ્વીકાર દો નહીં જ રી રી કે “ સદુપર્તન અથવા સદાચરને પ્રવૃત્તાવનામાં પ્રેમભાવ એ મુખ્ય કાલ મળે છે. ખેડેલો કલ્પ પ્રમાણે તો સૃષ્ટિને કળાક પ્રેમ છે. પશુઓ કરતાં મનુષ્યના એ ખાસ વિશેષના છે કે તે ખાસ વિશેષ રૂપે પ્રેમ કરાવી શકે છે. મનુષ્યની શકે છે. મનુષ્યવાની શકે છે. ”

ડ. રેનેસી હાલ.

ART OF LOVE.

(II) “ There is however, much more to be learnt in these matters than the more elementary facts of sexual intercourse. The art of love certainly includes such primary facts of sexual hygiene, but it involves also the whole erotic discipline of marriage, and that is why its significance is so great for the welfare and happiness of the individual for the stability of sexual union and indirectly for the race; since the art of love is ultimately the art of attaining the right conditions for procreation ”

Havelock Ellis

(III) " It seems extremely probable that if this subject could be properly understood and became in the details of its practical conduct, a part of a written social sciences, the monogamic marriage might attain a far more general success than is often found in actual life. "

Prof E. D. Cope.

(IV) " Our only sound course to increase the stability of marriage is in the proper cultivation of the art of love—the primal foundation of Marriage "

" Great as are the problems of love and great as should be our attention to them, it must always be remembered that love is not a little circle that is complete in itself. It is the nature of love to irradiate. Just as family life exists mainly for the social ends of breeding the future race, so family love has its social ends in the extension of sympathy and affection to those outside it, and even in ends that go beyond love altogether. "

Havelock Ellis. :

પ્રેમ-કળા. Art of Love.

૨. પ્રેમ કળાની અંદર માત્ર સંબોધકતા સામાન્ય નિયમોના જ્ઞાન કરતાં ખરેખર ઊંડો દ્રષ્ટાંત રાખવાનું છે. પ્રેમ કળા અથવા કામ કળાની અંદર સંયુક્ત ધર્મોના ખાસ દ્રષ્ટ્ય દ્રષ્ટ્ય નિયમોનો સમાવેશ થાય છે એ ખરું છે. પણ ખરી કીતે તો તેની અંદર કામ સંબોધક સંયુક્ત થવા પછીના અને સંયુક્ત ધર્મો અને રચાઈઓનાં વિધિવિધાનોનો સમાવેશ પણ થઈ જાય છે, અને એટલા વારતેજ, આ નિયમોની કુપયોગિતા તેમ જ એક બંધિતતા કુખ, અસંતોષ અને કંઈકાણે માટે તેમજ સંયુક્ત ધર્મોની સ્થાયી પ્રતિ માટે જરૂરી છે. તેમ પ્રમાણે સમગ્ર માનવજાતના કંઈકાણે માટે પણ તેમાં જ્ઞાન જરૂરી છે. કામ કળા એ માત્ર વ્યવસાય ગર્ભાગમ વિવાહાર, કલમ સંતોષી પેદા કરવાના નિયમોનીજ એક ધર્મ કિયાન છે.

LOVE AND LIFE.

(V) The brain centre is, stimulated, the organism excited and the person made passionate by means of the memory, the perception of the sight the impressions of touch, and in a minor degree, sometimes by association with the senses of smell and hearing

(VI) The reading, of suggestive literature or the inspection of lascivious pictures attracts the mind to sexual things and awakens memories that bring on an exalted feeling

(VII) The sight of a person of the opposite sex with bewitching eyes, pretty teeth, rosy complexion, beautiful hair, well developed physique and breast etc. often impresses the centre and occasions passion.

(VIII) Touching hands, petting, fondling, and kissing another when there is a possibility of sexual relation nearly always awakens sexual excitement The hearing of an agreeable voice or some kind of music, and the odors of some varieties of perfumes or flowers are more or less suggestive to some persons and have their influence in creating passion. All these severally or combined, may impress and influence the mind to unusual activity and concentration, and the whole organism responds and is rendered sexually passionate.

Dr. Long.

IX Influence of Love

"(LOVE) This is the ruling passion of adult life, for at all times and all ages men have fought and women endured, while more sacrifices have been made for the sake of the feeling entertained by a number of one sex for a person of the opposite, than any other human attribute. In fact, at certain periods in every life all other desires pale into insignificance when compared to this, the strongest, greatest and with all the most vital and sacred of human longings."

Dr Malchow.

X Love and life

"The animating impulse of all organic life is the sexual instinct. It is that which underlies the struggle for existence in the animal world, and is the source of all human endeavours and emotions. That affinity that draws the two sexes together for the production of a new being, that overmastering, unanswered impulse is the most powerful which pertains to the human family, and has ever been the cause and subject of man's most exalted thought. There is an ultimate and unavoidable relationship existing between the mind and the sexual instinct, and were man deprived of this instinct, all ambition, affection and endeavour, all poetry art and religion, in fact all emotions and achievements inspired by what we term "LOVE" would cease and the world would become cold, passionless, destitute of sentiments or aspirations devoid of any incentive to progress or energy, while the intimate and reciprocal machinery of human-society, robbed of its motive-force, would come to a stop and crumble away in hopeless disorder and disorganization."

નિષ્ઠ અને અપાયિત સંબંધ છે. અને તે મનુષ્યની આ માનસિક વૃત્તિ અથવા લાંબાણીને (કાષ્ટપણીય) ઝીનવી યોગમાં આવે, તો બધી અભિલાષાઓ, શાંત્યુત્થાઓ, બધી વૃત્તિઓ, અને સર્વ માનવ પ્રયત્નો, તેમજ ક્ષાંત્ય, હવિતા, ક્ષમા અને હર્ષ-આદિ સુખ્ય ધર્મો, 'હું-કર્મ' બધી ચાલનારો અને અભિલાષાઓ તેવા કષ્ટપણીયો કે જે આશ્રિતશાસકોના હસ્તકમાં પામી શકેલા છે, તેઓ સર્વનો નાશના થાય. અને સંમર્મ-વિષ, કંઈકાર, શાંત્યુત્થા-વિનાશ, કાષ્ટપણી-અસહી વૃત્તિઓ, કે અભિલાષા-વચન, તેમજ અમતિ મોટી કાષ્ટપણી પ્રકારની 'કષ્ટપણી' વગરનું, 'શાંત્યુત્થા' વધુ અધ, અને માનવ સમાજને પ્રવૃત્તિમાં મુશ્કેલી, પરસ્પર સંઘર્ષ સાખી હથેલાં કાર્યોમાં નિયુક્ત જાનનાશ અથવા કલિ વિનાશ વધુ અધ. માનવ સમાજનું અસ્તિત્વ નદન સ્વરૂપ થઈ જાય અને નિરાશાનંત અવ્યવસ્થા અને અજાણ્યાવાને આંધીન થઈ નાશ પામે."

૭૫૬.

૫ ન થાય જોવા મારે :—

"True love is the gift which God has given
To man alone beneath the Heaven.
'It is not fantasy's hot fire,
Whose wishes, soon as granted, fly;
It liveth not in fierce desire,
With dead desire it does not die;
It is the secret sympathy,
The silver link, the silken tie,
'Which heart to heart, and mind to mind,
In body and in soul can bind.'"

Scott.

"સાચો પ્રેમ." જે એક એવી કાવ્યરૂપ બક્ષીય છે કે જે સમજ-વિશ્વાસ માન મનુષ્યને અપૂર્ણ કરવામાં આવેલ છે. તે કંઈ કષ્ટનાનો અવસ્થા અંશર નથી કે જે પોતાની કાવ્ય વૃત્તિ મતાં વરતના અદ્ભુત વધુ અધ વધુના કાવ્ય કષ્ટમાં પણ કંઈ તેને સમાવેશ વધુ કરતો નથી. તેમ કાવ્ય મરી જવાથી તે મરી પણ જતો નથી. તેથી એક એવા પ્રકારની મૂક સામણી છે, એવા પ્રકારની રૂપરી મુજબા છે. તેમજ એવા મુંદર પ્રકારની રૂપરી-રૂપરીમાંથી છે કે જે હૃદય સાથે હૃદયને, મનની સાથે મનને અને શરીર તેમજ આત્મા સાથે અન્યના શરીર-તેમજ આત્માને જોડી શકે છે."

સ્કોટ.

અચારે પ્રેમ એ આશીર્વાદી મહત્વની વસ્તુ છે ત્યારે તેને વખતો વખતો 'મનુષ્ય ૨૬૨૫' નું

શ્રી-સૌન્દર્ય અને તેનો ઉદ્દેશ.

સૌન્દર્ય એટલે શું ?

પ્રકાશ ચૌધુ.

By G. G. Mehta, Professional Phonologist, Bombay.

स्त्री-सौन्दर्य-सम्बन्धी कटवाक्य अभिप्राये.

कटवाक्य प्राचीन ग्रन्थोभांथी आमुद्रिकशास्त्रानुसारं अङ्क करवाभां आवेदा अभिप्राये.

- १। मस्तक— उन्नतच्छदगुलो भालो कोमलश्च नतमुखां
अर्धचन्द्रनिभो नित्यं सौभाग्यारोग्य चर्दकः ॥
- २। मुख— × × × ×
धनुला, कोमला, श्यामा, भ्रूयंदा धनुराकृतिः
अनेगरंगजननी विज्ञेया मृदुलोमशा ॥
- ३। नासिका— नासिका तु लघुच्छिद्रो समवृत्तपुटा शुभा
स्थूलाया मध्य नम्रा च न शस्ता सुभ्रुवी भवेत् ॥
- ४। जिह्वा— कोमला सरला रक्ता श्वेता च रसमा शुभा
स्थूलाया मध्य संकीर्णा विकृता सुखनाशिनी ॥
- ५। चिबुक— सुषणा कोमला यस्य निर्लोमा च हनुः शुभा
लोमशा कुटिला लघ्वी याति स्थूला न शोभना ॥
- ६। कण्ठ— कण्ठः घर्तुलरूपः कमनीयः पीनता युक्तः
घर्तुरंगुलश्च यस्याः सा निजभर्तुः प्रिया भवति ॥
- ७। स्तन— धीनो स्तनौ धनौ स्निग्धावुरो रोमविषर्जितम् ।
हस्ति नासे च जङ्घे च यस्याः सा लभते सुखम् ॥
मूले स्थूली क्रमकृच्छावमे तीक्ष्णौ पयाधरो सुखदौ ॥
मयत पय समौ सुदृढाविभौ यदि धनौ सुदृढास्तु पयो धरं
मिजपत्तेरगिर्शं परिवर्तुली कुसुममाणविनोदविषर्धकौ ॥
- ८। उदर— × × × ×
१२। अंघ्रा— जंघं रंभापमे यस्या रोमहीने च घर्तुले
मांसले च समे स्निग्धे राक्षी सा भवति ध्रुवम् ॥
- १३। जानु— भवति जानुयुगं यदि मांसलं त्यदतिवृत्तमतीथ शुभमदम्
मयनभर्तुरतो विपरीतमादिभिरिदं विपरीतमुदीरितम् ॥
- १४। अघ्नं— मृदुतरं मृदुलोमकुलाकुलं यदि तदो जगनं भगभाजनं
उत समुन्नतमायतमादराद् द्युतिकलाकुलितं यदितं युधिः ॥
- १५। नित्यं— सीमंतिनीनां यदि चारुषियो भवेन्नित्यो बहुभोगदः स्यात् ।
समुन्नतो मांसल पय वासा पृथुः सदा काममुखाय...च स्यात्
- १६। गुहफा— गुहफा गूढौ शुभौ स्यातामशिरालौ च घर्तुली
अगूढौ शिथिलौ यस्यास्तस्या स्त्रीरोग्य सुखी ॥
- १७। हृदय— उन्नतं पीथरं शस्तं हृदयं वरयोपिनाम् ।

ભાષા—

૧. કેળવણી, વૃદ્ધ આશ્રમ, શ્રમ અને કામજી સાથે અથવા કપાલ ને અર્ધચન્દ્રાકાર એકું દોવ-તે દરેકાં ઓ વર્ગની યોગ્યતા, સૌભાગ્ય તથા આરોગ્યને વધારવાવાળું છે. (આમણું કપાલ જુદી સંસ્કૃતિઓના નેમવ મુજબ છે. અને તે એ સાગ' દોવ તો સૌભાગ્ય આરોગ્ય આદિ વધે એમાં રહી નવાઈ ૧)

૨-૩ - ૧ - ૪ x x x x x

૪. જોગ, કેમવાદાર, વળતી, સ્વામ રંગની ધનુષાદારની અને વામ મુદ્રવાળવાળી ભમરો, અનંત દેખેને પેદા કરવાવાળી સંસ્કૃતિના મુખ્ય ગુણો છે.

૫. નાના કિદોવાળી, જન્મે તરફના તરોમાં ભાગવર મથાણુસર શુભ રીતે વળેલાં દોવ તેવી નાસિદા, સારી ગણાય છે. જ્યારે, આમળા બાજમા રચૂત ટોપકાંવાળી, વચ્ચેમાંથી અંતિ નથી ગયેલી નાસિદા, ક્રીવર્નને મળે અશુભ છે.

૬. કામજી, સરલ, સ્વલ્પવર્ણ શુભ, સાફ છઠ્ઠા મુંદર ગણાય છે. જ્યારે ભૂલી ટોપકાંવાળી અમ્મમાં ફરેલી વિદુત છઠ્ઠા, મુખનો નાસ કરવાવાળો છે.

૭. 'ભરેલી, કામજી, અને સોમ સંદિત ને ચિત્રુક દોવ છે તે ક્રીવર્ન મળે શુભ ગણાય છે. જ્યારે લોમવાળી, કુદિલા, વળેલી વાંકી ચુકી, કુકી, અંતિ ભરાવાદાર, કે પાછળ પડતી ચિત્રુક સારી નથી ગણાતી.

૮. જો ક્રીનો કંઈ જોગ, ભરાવાદાર, ભાવ અંગજીની ભ્રમણ્ય લંબાઈવાળો દોવ, તે મણેામ કમ્બાયા થોમ્ય ગણાય છે. કારણ પોતાના પતિને તે બહુ જિવંત રાખે છે.

૯. સ્તનો ભરાવાદાર, કંઠજી, કિન્નર, અને સરસ્વાતી રોમ સંદિત દોવ તેમજ દાથીની શુદ્ધ એવા નંધા આદિ અવલોકે દોવ તે મુખ આપવાવાળા વિગટે છે.

૧૦. આસ હરી સ્તનો તો જાને સરખા કંઠજી, સુદૃઢ, મૂળ પાસે રચૂલ અને જોગ તથા કામરેખની રક્તિ કરે તેવા ભરાવાદાર કંઠજી વિશિષ્ટ અને કિન્નર દોવા એકબે કે એ પતિને આનંદ આપી શકે.

શ્રી-સૌન્દર્યનો ઉદ્દેશ અને તેનું સ્વરૂપ.

સૌન્દર્ય એ શી વસ્તુ છે? તેનું વર્ણન સ્વરૂપ કયું છે? તેની વર્ણનાશ્લ-વ્યાખ્યા કયું હોવાય છે? હતાદિ બાબતોના સંબંધમાં જરૂરથી સ્વચ્છ દર્શાવવું અતિ મુશ્કેલ છે. જુદા જુદા દેશના લોકો, જુદા જુદા દેશના, જાતના, રીતી અને આસપાસના સંબંધોને વચ્ચે દોનાથી એ પોતપોતાની રૂઢિચુસ્ત અનુસાર, જુદી જુદી અનેક પ્રકારની રૂપનાઓ સૌન્દર્યના વિષયમાં ધરાવે છે.

સૌન્દર્ય એ પ્રકારનું છે. એક તો સ્વાભાવિક કે કુદરતી એને નૈસર્ગિક સૌન્દર્ય કહેવામાં આવે છે, જ્યારે બીજું બનાવટી મનુષ્યવૃત્ત કે કૃત્રિમ એમાં અનેક પ્રકારના ધરેલા વસ્તુ આશુપણ કે સરીરના જુદા જુદા ભાગોને જેવે તેમ અંગના સ્થાન મર્દન આપા. આદિ બાહ્યવસ્તુઓથી સરીરને તેમજ મનને મુકી અને મુકક દર્શાવવા માટે પ્રયત્નપૂર્વક દર્શાવવામાં આવે છે.

આમાંનું પ્રથમ એને નૈસર્ગિક સૌન્દર્ય કહેવામાં આવે છે, તેમાં મુખ્ય અંશે કુદરતદ્વારા અને માત્ર પિતાના સ્વાભાવિક જીવન, આરોગ્ય, રોગોપશ્ચિન્ન અને સંસ્થાન સમયના અવધાર વિષાદ અને વર્તનદ્વારા, જન્મથીજ નસીબાન ક્રિયા વખતેજ સરીર બાહ્યરુપના મૂળ કારણભૂત, કૃત્રિમતા સ્ખલિતતા સંધિયમ વખતથી એ ધરાય છે, તેનો સમાવેશ થાય છે. બાળા પ્રકારનું સૌન્દર્ય ધરવામાં માત્ર પિતાના આધાર વિષાદ, રોગ સૌખ્ય, પ્રીતિ, નેત્રી, કંઈક, દાસ્ય, આરાધ, સજિત, મનસુ, આદિ પરિવર અને મુકી તથા વસ્ત્ર ધારણ અને વસ્ત્રસાર બનેલું પ્રેમપ્રકાર જીવન અને તેનીજ દશામાં ગર્ભાધાન ક્રિયાનું આરંભણ, મુખ્ય રીતે કારણભૂત હોય છે. પ્રેમપ્રકાર સંબંધ, આ વિષયમાં ખાસ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે, આજે સ્વાભાવિક સૌન્દર્ય, બાલક વપસારોદ્વાસ કંઈપણ કંઈપણ કે પ્રકાર કરી શકાય નથી. પણ તે તો પોતાના મૂળ સ્વાભાવિક, સ્વરૂપમાંજ અનેક રીતે રૂઢ અને મુકી તથા આદર્શીકરણ લાગે છે. જ્યારે ઔપચારિક સૌન્દર્ય દર્શાવવા માટે, એને તેટલા બાલ આદર્શો કે આનુષંગિકોને કારણ કરવામાં આવે, પણ તેની ઉત્કળ સ્વાભાવિક સૌન્દર્ય સાથે કંઈપણ ધર્મ સંકલિત નથી જ કે બાલક-વપસારોદ્વાસ કેટલીકવાર નૈસર્ગિક સૌન્દર્યનીરુદ્ધિ કરી શકાય છે ખરી. પણ નૈસર્ગિક સૌન્દર્યનોને કહેવું એ બાબતથી જનસમૂહનો પ્રેરિત બાળ કેવળ અસાધ્ય છે. આટલા વાસ્તે માનસ-સાક્ષાત્કાર, સ્ત્રી અને પુરુષની જુદી જુદી સંક્રિયા સાથે સંબંધ સાધવું સૌન્દર્ય કયું અને તેની પરિણામ શી રીતે કરવી, એ બાબતનું સંવિરતર ચર્ચન આ પ્રકારમાં બાબતમાં આવેલ છે. કૃત્રિમ બાબત બાહ્યવસ્તુરૂપ સૌન્દર્ય કે તેના સાધનો સંબંધી અદિ ગણ પણ વિચાર કરવામાં આવેલ નથી. એ કે બાલકવપસાર સૌન્દર્યના સાધનો અને કર્મોમાં પણ કુદરતી રીતોનું કેટલેક અંશે મનુષ્યસુદ્ધિ પ્રમાણે અનુકરણ કરવામાં આવે છે. જ્યારે બનેલો વહેરા તો દર્મીશા મુકી રૂઢ અને આદર્શીકરણ દેખાવામાં અને નેનારને કહેતા આદર્શ કંઈક પ્રયત્નશક્તિમાં સમાવેલ છે, એ માત્ર તો વર્તન સુનિયંત્રિત થયેલ છે. સુવાને અને સુવર્તિએ, સ્ત્રી અને પુરુષો, સંસારના જીવન પ્રવાહમાં પડેલા માટે, સ્વચ્છ સ્વચ્છતા જીવનપર્યંત માટે સંયુક્ત થાય, જયજા કંઈક પોતાની ઇચ્છાનુસાર ચોખ્ખ વરની, કે પુરુષ પોતાની ઇચ્છાનુસાર ક્રિયા કંઈક, પરિચીલન, અને શોખ સંવનન આદિ ક્રિયાદ્વારા મુકીથી કરે, અને પછી લગ્ન સંબંધથી એકાદ તે પૂર્વે, બાળા અનુષંગિક વિષય સંબંધી સમાન્ય જ્ઞાન ધરાવતા થાય, એ બાબત અનેક રીતે બેદા અતિ અવગણી છે. બાળી આ પ્રકારને એવા વિષયો કરતાં પ્રથમ જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું છે.

સ્ત્રી-સૌન્દર્ય અને તેનો ઉદ્દેશ.

સૌન્દર્ય, મધુરમૃતિ, અથવા રમ્યસ્વરૂપ કંઈ સ્ત્રીજાતિનું સૌથી મુખ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું ભૂષણ છે તેના દ્વારા પુરુષ વર્ગ તેઓની અત્યે સ્વાભાવિક રીતેજ આકર્ષાય છે એવું જોઈ છે અંગત જોવાય છે

સૌન્દર્ય, આધુર્ય, રમ્યતા કે શોભનાકૃતિ મુખ્ય સ્ત્રીજાતિની શક્તિ પૂર્ણ ઉપાસના કે આરાધના કરવા પુરુષમાત્રનું મન સ્વાભાવિક રીતેજ આકર્ષાય છે

આનું શું કારણ હશે? કારણ, કુદરતની મહાન અને ગૂઢ ઇચ્છા બદીં જોઈ આશ્ચર્યજનક રીતે કાચ સ્ત્રી રહી બહુાય છે પોતાના સૌન્દર્ય દ્વારા સૌવર્ણ્ય, પોતાની તરફ પુરુષ વર્ગને નજરે અનુરૂપે પણ આકર્ષે અને પુરુષ વર્ગ એવી રીતે આકર્ષાય તેઓને વાહે અથવા જુએ અને પુરુષ માટે સંશોધનમાં ખાટે સંયુક્ત વધુ સંસારી અંદર તેવાજ ઉત્તમજાવવાથી મધુર આકૃતિવાળી અને શોભનમુલ્યવર્ધવાળી પ્રભુને જન્મ આપી, વિશ્વની શોભામાં તેથી પણ અધિક જુદાં કરે, આવો ધર્મશીલ ગૂઢ હેતુ, સૌવર્ણ્યને પુરુષવર્ગ કરતા વધારે રમ્ય, શોભામુલ્ય અને સૌન્દર્યશીલ બનાવવામાં સમાવેશ છે. મનુષ્ય સમાજને બહુજ શોધેલા અત્યંત કુદરતના આ મહાન ઉદ્દેશને ધરાવતું સમગ્ર યોગ્ય છે સુદિના મહાન સૌન્દર્ય પૂર્ણ બચિયાની અંદરના શાકપાન, ફૂલ, વેશ, વાદી, બગીચા, પક્ષીઓ, અન્ય જન્તુ, પતંગીયા આદિ સર્વ વર્જન, અમુક અમુક પ્રસન્ન સૌન્દર્ય ઉદરને સમાવેશું છે, છતાં કુદરતે પોતાના સૌવર્ણ્યમાં અને આજ કાળે મનુષ્ય નતિયા સૌવર્ણ્યના એ કદ સૌન્દર્ય અને રમ્યતા સરેલ છે, તે તો અરેબીય જાંઘ અજબ પ્રકારનીજ છે, એમાં કદી કદ નથી વિશ્વમાં સૌન્દર્ય અનેક પ્રકારનાં છે આકૃતિ પ્રમાણ, વસ્ત્ર, સ્વરૂપ, લંબાઈ, પહોળાઈ, રંગ આદિ પ્રાકૃતિક આભરણો, ધારીરિક સૌન્દર્યના અનેક રીતે સમાવેશ થાય છે, ભવારે મનસંકલ સૌન્દર્યના તાલે તેવાથી તાલ ભૂદાજ સ્વરૂપે વિચારે છે

આકૃતિ-સંબંધી સૌન્દર્યનો વિચાર કરતા તેની અદર સમગ્ર ધારીરિક આકૃતિ અને તેની અંદરના પ્રત્યેક અંગ પ્રત્યેકની આકૃતિનો પણ સમાવેશ થાય છે ધારીરિક આકૃતિ તરફ ધ્યાન આપતા આપણને નજરે છે કેટલીક સ્ત્રીઓ પાતળી, કેટલીક ભરી, કેટલીક કીચકી, કેટલીક બેઠકાદાર થયી તરફ એવી કે પાતળી સોઢા એવી કેટલીક તાલ જોળખટોલ અને કેટલીક બહુજ રમ્ય અને મધુર આકૃતિમુલ્ય, સમસ્તુવિષમકલમધુલ્ય જેવામાં આવે છે આમાંથી બહુ સ્પષ્ટ, બહુ કીચકી, બહુજ ઉચી, બહુજ ભરી અને બહુજ જોળ આકૃતિવાળી કે જરૂરથી શરીરની નિશ મળવા સમ્યક છે થોડા સૌન્દર્યશીલ સ્ત્રીઓની મળનામાં તો તેઓ નહ આવી શકે

ભવારે એ સૌ બહુ ઉચી ન હોય, બહુ નીચી પણ ન હોય, બહુ ભરી ન હોય તેમ બહુ પાતળી અસ્વિચમૌલ્યે ધારીવાળી પણ ન હોય તેવી મધ્યમ આકૃતિવાળી સમસ્તુવિષમકલ અર્ધાત્ જોડા ધારીરતા અંગ પ્રત્યેક વધાવતું સુવિચાર્ય જણાવ માનસરૂપ, પૂર્ણાંશે બિલેલા, મુદર આકાર કાં અને વસ્ત્રવાળા, માંસ પેશી એવી ધર્માર્થ રીતે કહેલા છતાં જરૂરથી આદિની સામ્યતાવાળા હોય એવી સૌ, મુદર ધારીરવાળી શોભના કૃતિ મળાય છે ધારીરની આકૃતિના સામાન્ય સૌન્દર્ય સાથે મરુતક મુખ નાસિકા કર્ણ દોઢ મરુતક છાતી ખજા દાઢ પેટ-જીરદ દિ નિતબ નજા-સાથળ અને પગ તથા કોટ અને વાંક આદિની આકૃતિ તથા સ્વરૂપ તરફ પણ

ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. કારણ આમાં પ્રત્યેક અંગ પ્રત્યેકની અદર સમાવેશ જિલ્લ જિલ્લ સૌન્દર્યના સમગ્ર અંગોની સામ્યતા અને એકજાતીય ધર્માર્થ સૌન્દર્ય હોયલા અને કે તેમના એકાદ પણ અવધનની અર્થ

પ્રમાણના કે ન્યૂનતા, સમગ્ર સૌન્દર્યમાં એક પ્રમાણની ક્ષતિનું કારણ બને છે. માટે એ મધ્ય બાબતોની પદ્ધતિ પૃથક પૃથક વિચાર કરવાની જરૂર છે અને તેવી આપણે પ્રત્યેક બાબતનો કમવાર અહીં વિચાર કરીશું.

મસ્તક—ક્રીમિઓનાં મસ્તક હંમેશાં સર્પ ક્રિયામાં ગોળ હોય એ વેધારે પસંદ કરવા યોગ્ય છે, છતાં (frontal) આગળ અને (occipital) પાછળના ભાગમાં તેમજ (coronal) ઉપરના ભાગમાં ખાસ કરી તેવા બેભાનતા-વાળા હોવાની તે ખાસ જરૂર છે, કારણ—

આગળનું ગોળ અને ભાગવાદર તથા હાંતું કપાળ છુદ્ધિશક્તિ, સમજશક્તિ, પાકશક્તિ, તર્કશક્તિ, તુલનાશક્તિ, સાદિત્યાગ્રામ, અવલોકનશક્તિ અને આકૃતિ, રંગ, પ્રમાણ, વજન, ગુણના આદિ અવલોકન શક્તિઓના અને છુદ્ધિશક્તિઓના સ્થાનેયો વિશેષતા દર્શાવે છે. ક્રીવર્ગની અંદર આ છુદ્ધિશક્તિઓના બધાં સ્થાનો સારી રીતે ખીલેલાં હોવાનાં એમને કારણે પોતાના બચ્ચાને પાળવા, પોષવા, ઢોરવા તેમજ તેઓને યથાર્થ શિક્ષણ આપવામાં તેમજ ધરસંભારના અનેક પ્રકારના સિત્ત સિત્ત કર્તવ્યો બજાવવા માટે તેઓને છુદ્ધિ શક્તિઓનાં યોગ્ય વિસ્તારની સર્વજન જરૂર પડે છે.

એ અગ્ર કપાળનો આ ભાગ બેઠેલા પાછળ તરફ દબતો કે કમચેલો અથવા વિસ્તારમાં ટુકો હોય તે તેવી સ્ત્રી નિર્બુદ્ધ હોવાથી કોઈપણ રીતે સૌન્દર્યચુક્ત ગળી યક્ષવચ્ચ નહિ (Intellectual adrocy) છુદ્ધિશક્તિની મંદતાવાળી બાબી ક્રીમિ છુદ્ધિશક્તિના સૌન્દર્યરૂપ માનસિક અસાધી વિહીન હોવાથી પુરુષને પ્રિયકર નોચક કે આર્થિક બની શકતિ નથી માટે તેટલા અંશમાં તેઓ માનસિક સૌન્દર્યથી હીન અને તેથીજ પસંદ કરવા યોગ્ય નહીં થાય. ક્રીમિના મસ્તકનો (coronal region) મધ્ય ભાગ પછુ ગોળ અને ઉપરનાં હોવાની જરૂર છે. કારણ તેવી રીતે, ક્રીમિના મજબબી અંદરના નૈતિક અને ધાર્મિક શક્તિઓના સ્થાનોનો વિશેષતા દર્શાવે છે. ક્યા, મૂંછા, ચેરોપગોરુતિ, ભક્તિ, વિનય, મન, સવચ્છતા, સૌજન્ય, આસા અન્ય તુરતિ, શક્તિ, વિશ્વાસ હંપતાશક્તિ, આત્મવૈશિષ્વતા, આત્મનિષ્ઠા સત્વધરસચ્છતા ન્યાયશક્તિ, સૌન્દર્ય પ્રેમ, જોદાઈ, કવિત્વ

આદિ ઉત્તમ અને કારુણ્ય પ્રકારની ધાર્મિક અને નૈતિક શક્તિઓ કે શક્તિઓના સ્થાનો, મજબબા આ આગમમાં આવેલા છે, એથી ક્રીવર્ગની અંદરના તે તે બાબતોની સંજ્ઞિ. તે તે વિષયનું સૌન્દર્ય દર્શાવે છે. ક્રીવર્ગના મસ્તકો પ્રેરિ બાએ આ સ્થાનમાં હંમેશાં પુરુષો કરતા વિશેષ અરો ઉપસેલા, ચડિઆતાં અને ઉન્નત હોય છે પુરુષો કરતા ક્રીમિના ચહેરા અને મુખપર એ સૌન્દર્ય, રમ્યતા સૌમ્યતા અને સૌન્દર્ય, કાણા, આસા, ઉત્સાહ તથા પ્રેમ સૌજન્ય અને નમ્રતા આદિ બાવો વિશેષ અરો બેભામાં આવે છે, તેનું કારણ માત્ર એનું છે કે તેઓનાં મસ્તકો મધ્યપ્રદેશમાંથી જન્મી રીતે ઉપસેલા હોય છે અર્થાત્ તેઓની નૈતિક અને ધાર્મિક કારણીઓના મજબબી અંદરના સ્થાનો વંશપરંપરાથી યોગ્ય રીતે ખીલેલાં હોય છે અને તેઓ ખરેખર સૌન્દર્યના કારણબૂત વામ સદાચારો છે. ક્રીવર્ગના મસ્તકો આટલા વાસ્તે નં ૧૮ થી ૨૧ સુધીના સ્થાનમાં હંમેશાં ઉન્નત હોવાં જોઈએ. એ એ સ્થાનમાં મસ્તક યોરુનું અર્થક કે કારણની માફક ટન્નું હોય તે તેટલા પ્રમાણમાં તે ખામીવાળું સૌન્દર્યહીન અને એ એ ભાગમાં વધારે યોરુનું કે ટન્નું હોય તે તે બાબતની નૈતિક કે ધાર્મિક શક્તિ કે બાવનાની ખામીવાળું અર્થાત્ તેવા પ્રકારનાં સૌન્દર્યની ખામીવાળું ગણવાં છે.

મસ્તકની પાછળનો ભાગ પછુ ક્રીવર્ગમાં સારી રીતે ગોળ અને સંપૂર્ણ રીતે ખીલેલો હોવાં એમને કારણે પ્રેમ-સ્નેહ, કામપ્રત્ય-સ્નેહ, વાત્સલ્ય-સ્નેહ, જેવી શક્તિવાસેન્ન, વત્સરાયણતા, કુટુંબપરોવણતા, પશુ પાનવજ્જિ, સખા અથવા સખીમાત્ર આદિ સાંસારિક અનેક કિલ્લ કારણીઓનાં નં. ૮ થી ૧૩ સુધીનાં સ્થાનો મસ્તકના આ પ્રદેશમાં આવેલાં છે એટલા વાસ્તે એ ભાગ એટલા પ્રમાણમાં યથાર્થ રીતે ખીલેલો ઉન્નત કે બરાવામર હોય તેટલા પ્રમાણમાં તેતે સ્થાનના સૌન્દર્યની અધિકતા સમજાવી. વાત્સલ્ય, મૈત્રી, કુટુંબપરાયણતા, મુદ્દનિવાસેન્નતા, અને પ્રેમ આદિ બાવો તે ખાસ ક્રીવર્ગનાં શુદ્ધ શુદ્ધ અને ધરમ આચરવક શુભ છે સંસાર-માત્રમાં રહેક પ્રક્રમમાં તે તે ગણેલી તેઓને જરૂર પડે છે અને ખાસ કરીને ક્રીવર્ગને તે પોતાનાં સુવર્નનો મિટો સાથે કમબન, સ્નેહ, પ્રેમ, શુચાર, અને કામપ્રત્યપરોવણ બાવો પાંચળ, વાત્સલ્ય સંદર્ભી વૃદ્ધિ, અર્થ

સ્ત્રી-સૌન્દર્ય અને તેનો ઉદ્દેશ.

પ્રકરણ ચોથું.

ચિત્ર નં ૧૨ સર્વાંગિ સૌન્દર્ય

નેત્રીભાવની પુષ્ટિ ખાતર અને વૃહદ્વૃક્ષ તેમજ નાતિનતિના અનેક સિદ્ધિ મુલ્યો અને સાંસારિક જન્મન વંચુઓની સ્થાયી કરેલા, જે વૃક્ષ, સંવૃદ્ધિ અને સંવૃદ્ધિ ખાતરના ભાવનાનો હોય છે. એટલા માટે તેઓને આ સાંસારિક વૃત્તિઓના સ્થાને મરતકોને નં. ૮ થી ૧૩ સુધીના બાજ ખાસ કરી વિશેષ મેળ ભરાવાનાર અને જન્મ દોરોના ભેદને તે સ્થાન ચૂકવે, જેની ઊંચાઈ એવું કે અવતર દાહતરું સમગ્રપણે અથવા તેના એક પ્રદેશમાં પુણ્ય ભેદને દેખે તે સ્થાન સાંસારિક જાનોની ખામીના સમજાવી અને તેટલે બીજી તેઓને સૌન્દર્ય ખામીનાં સમજાવે. હંકમાં સી વર્તના મરતકો ખાસ કરી આગળ જાણ અને મધ્યના ભાગમાં ઉપસેલા જન્મ અને સારી રીતે ખીલેલા હોવાં ભેદને. કારણ તેઓની સર્વ પ્રકારની માનસિક, નૈતિક ધાર્મિક અને સાંસારિક સૌન્દર્યપુત્ર અને સ્વચ્છ ભાવનાયુક્ત સક્રિયો, વૃત્તિઓ કે ભાવણીઓના સ્થાનોને અથવા સુજોનો સમાવેશ મરતકો તે તે ભાગમાં થયેલ છે.

૬૨૬ સી તેમજ પુરે, જાણ તેમજ જાણીએ, જુવાન તેમજ યુવતીને મરતક વિદ્યાના આ સિદ્ધાંતોને સ્થાપત્ત સમજવાની જરૂર છે અને સમજવા પછી આવરવક સક્રિયોની ખીલવણીદારા સર્વોચ્ચ માનસિક સૌન્દર્ય ખીલવવાની પણ જરૂર છે. પણ ને સ્ત્રીઓના મરતકો જને કાન વચ્ચે બહુ પહેવા, વિશાળ કે સંવૃદ્ધ હોય અને ઉપરથી બેઠેલા અથવા કે રમતા ધારનાં તેમજ પાછળથી બેઠેલાં કે સપાટ અને આગળથી નમેલા હોય તો તે એક ભવંકર ખામી રૂપ અને તેજ રૂપ સમજાવે, કારણ જને કાન વચ્ચેના મરતકની પહેવાય, પથ્થરવૃત્તિ યો અને સ્વચ્છ વૃત્તિઓની અધિકતા દર્શાવે છે કાનની આસપાસના આ સ્થાનમાં મરતકો જને તરફ જુધા વૃદ્ધિ, વિપાસ, વિદેશ, નિઝ, ઉદ્યોગસક્રિય, કૌશલ, શુસ્તો, રૂઢ, સાવધાનતા, સૌન્દર્ય સંહારક-સક્રિય મરતકો કંઠમાં કરવાની વૃત્તિ આદિ સ્વાર્થી વૃત્તિઓના અવયવો આવેલાં છે. જને કાન તરફ માથાની અધિક વૃદ્ધિ તે તે અવયવની વૃદ્ધિ દર્શાવે છે. જેથી તેથી સ્ત્રીઓ સ્વચ્છને કોર, ગુરુચાવાળી, સ્વાર્થી, રૂઢી, સળંગપર્યુક્ત દ્રવ્યની અતિ કાઠકાવાળી ખાનપાન અને સ્વાદ આદિ ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોપલોચ અને વેગલ તથા પ્રેમ, કામવાસના અને હોસ આદિ મનુષ્યની (અધમ) વૃત્તિઓની અધિકતા કે પ્રભુતા દર્શાવે છે આટલા ઘટિ આવા પ્રકારનું મરતકનું બંધારણ અનિષ્ઠ, અનિશ્ચનીય, રમ્યતા અને સૌન્દર્યના વાવોથી રહિત અને તેટલાજ મટિ સી વર્ગમાં નહિ પણ કંઠ કરવા શોભે છે (નં. ૧ થી ૮ અને ૧૪-૧૫ વાળા પ્રદેશ સુજો સિદ્ધ નં. ૬.)

મરતકની આકૃતિ અને માનસિક સૌન્દર્ય સાથે જ બધા પ્રકારના ઉપરોક્ત સાધન્ય વિવેચન પર બહુજ ભારીક ધ્યાન આપી તે તે સુજો દોષવાળી સ્ત્રીઓને પણ કંઠ કરવામાં પુરેને સુચકતા માપક પાવ અને તે કંઠા જને વર્ચસ્વ દિવ સ્વચ્છાવ એમ કારી આ વિષયને મરતકવિદ્યા પ્રમાણે અદિ. હંકમાં કાન સુજના રૂપે જ બંધવામાં આવેલ છે.

૭. મુખ અને મરતકોના પછ ખાસ પરસ્પર સંબંધ છે મુખની આકૃતિનું બંધારણ, મગજની માનસિક સક્રિયોને અનુકરીત, માથ છે. અને એમ મરતકના આકાર પરથી અનેક પ્રકારના સ્વચ્છ અને ચારિત્ર્યની સમજ થઈ છે, તેજ પ્રમાણે મુખ પરના અનેક ચિન્હો ભેદ સ્વરૂપ તથા ચારિત્ર્ય આદિ મનોરત જાણે સ્વચ્છને ભેદ યાચ છે. આટલા વાસ્તે સૌન્દર્યપુત્ર જાણવાળું મુખ કોને કહેવું એ પણ અનુક બીજી સમજવાની જરૂર છે. લાંબુ, લંબચોળ, લઘુ તથા જડાવાળું, બેઠેલ જડાવાળું, બેઠેલ ચાલવાળું, વાલના હોંઠાવાળું કે કંઠી ધારીવાળું અથવા અતિ પહેલાં કે અતિ કંઠ જડાવાળું મુખ કોણ પણ રીતે સૌન્દર્યપુત્ર ગણી સમાજના નહિ. (સુજો સિદ્ધ નં. ૭)

પણ ને મુખ સ્થાયી માથવાળું, મધ્યમ કંઠવાળું, મધ્યમચોળ વિભુજવાળું, સપ્રમાણ દંત-જડાવાળું પ્રમાણયુક્ત હોંઠાવાળું, જડાવાદાં જડવાળું અને મધ્યમસરની જડાવાદાર વિષ્ણુજવાળું હોય ॥ તે વધારે સૌન્દર્ય યુક્ત ગણવા શોભે છે. (સુજો સિદ્ધ નં. ૬)

મુખ એ કંઠ જોઈને અવચ્છ નથી. પણ તે તો ચક્ષુ, નાસિકા, જોઠ, માઠ, (કાઠી) ચિત્ત, કાંઠ, ડાઠ,

કાન, જડભા, આદિ અનેક અવયવોનાં સમુદાયાત્મક અનેક જડ પદાર્થોનું જનનું છે છતાં તે મનનાં માનસિક અવિરતા કે આદર્શ ૨૫-(ઈર્ષ્ય સમાન) છે જેમા મનુષ્યના મનના બધા ભાવો સ્થાપિત થાય છે અનુભવાય ॥ બધી માનસિક વસ્તુઓને નામવાળું, ખેલવા કુલવાળું કે નૃત્ય કરવાળું આ મુખ, એ મુખ ૨૫ ભૂમિ અવધા ખેલ-કેમ ॥ તેના પ્રત્યેક અવયવ કે અંગ દ્વારા મનુષ્યના અનેક સર્વગ્રુષ્ તેમજ દુર્ગુણ આદિને દર્શાવનાર તે દિવ્ય આદર્શ ૨૫ છે જેથી તેના પણ પ્રત્યેક અંગની આકૃતિ, રંગ પ્રમાણ, ગતિરસ અને સ્વરૂપ આદિના સૌન્દર્યને વધાવતું સમજવું એ પણ જરૂરનું છે

(સુદર અને રમ્ય તથા સૌન્દર્ય ભાવયુક્ત-મુખ) શ્રુતો ચિત્ર નં ૪

૪ આંખ—એ આંખોનાં દ્વાર છે તેના દ્વારા ચેત્રી, હરણા રસિકા, સ્નેહ, વિનય, મેધ, કુત્સો, ક્રમ, છગ, કપટ, હાંસ્ય આદિ, હાસ્ય, મુદિ-આવરણ, વિદ્યા, કૌતલ્ય, પૂજા, પૈય નેર આદિ, નિરાદા આદિ અનેક ભાવો રૂપરૂપે ભેગાં આવે છે એટલા વાસ્તે તેના આકાર ક્ષા અને પ્રમાણને વધાવતું જણી તેનું સૌન્દર્ય સમજવાની પણ જરૂર છે અતિ દુર્ગી અતિ વળેલ મુલાવાળી અતિ કદી કે અતિ બહાર પડતી અતિ વિશાળ કે અતિ ખુદેલી ભેગાં અતિ શ્વેત ભાગ બહાર પડતો હોય તેવી, અવાજ ગર્જા પેશવાવાળી કે અતિ શીઘ્રી કીકીવાળી આંખો મોઝ પણ રીતે પસંદ કરવા યોગ્ય નજી સહાય પણ નિરાળ બને પ્રજ્ઞા વરં પ્રાપ્ત મધ્યમ આકારની, પૂર્ણ રીતે ખોલેલ પ્રમાણસંગી કીકીવાળી જણના સીધી લાઘવદર આખના મોઝ-કમા બેઠેલી, મધુરભાવયુક્ત, બહારના અણીદાર ખુલાંચો વાળી, મુદ્દ પેશવાવાળી, સ્વચ્છ મુદ્દાસ્થ મુદ્દ, સ્વચ્છ અને નિર્મળ આંખો જાણના વખાણવા યોગ્ય છે (શ્રુતો ચિત્ર નં. ૮) સ્ત્રીઓના સૌન્દર્યને મોટો ભાગ તે આંખો કે તપને દ્વારાજ જાળવવામાં કે દર્શાવવામાં આવે છે

અણીઆળી ને મુનાક્ષિ, જાદગરી, રસીલી, પ્રેમાળ, કિન્ન્ય સ્નેહલરી, રસલીની, હાસ્યપૂર્ણ આદિ અનેક વિશેષભૂષાથી આખ અનેક રીતે યોગ્યવધામાં આવે છે તેમ હાસ્ય મધ્યમના અનેક માનસિક ભાવો આંખો પરથીજ મોટી ભાગે સ્પષ્ટ થાય છે તેજ છે આટલા વાસ્તે કેવી આંખો મુદ્દ મધુર અને આકર્ષક મહાત્મ તેમજ વિશેષ આંખો ખુલેલ કદી કે કદી કે છગયુક્ત લોહી કે પુત્રી અને તેથી પરિણામે ભવજ તથા સૌન્દર્ય અને સૌમ્ય હાવસાવોથી છીન ગણાય તે વધાવતું સમજવામાં આવે તો તે પણ એક અતિ આનંદો વિષય મળ પડે ॥ એટલું જ નહિ પણ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બંને વર્ગને પરસ્પરના ચારિત્ર્ય સમજવામાં વધાર બોલે પણ થઈ થઈ કહેવાનું બહુજ મુશ્કેલી સમજની દેવાય અવધા સમજવામાં આવી જાય ॥ એવી આ વિદ્યાની ખુબી છે સમૃદ્ધિ આંખોને “નયન અર્થોત્તેજનાર, માર્ગ દર્શાવનાર હોવામાં આવે ॥ તે વાલ વધાર્થ” છે

૫ નાસિકાની આકૃતિ પણ રક્ષાત્મક જાળવવા યોગ્ય છે એ નાસિકા ચપલી બેઠેલી બહુ પહોળા મોઝ નરોવાળી મધ્યમાથી બહુજ કદી કે બહુજ બેઠેલી થીળા આકારવાળી હોય તે પસંદ કરવા યોગ્ય નજી સહાય અતિ અસ્થિવાળી કેટલીક સ્ત્રીઓની નાસિકા બહુજ બેઠેલ હાંસ્ય અને અતિપ્રમાણવાળી ભેગાં આવે છે જેમની કેટલીક તો અતિ પાતળી, અતિ હળી, અતિ અણીવાળી, અતિ નમેલી કે અતિ કપડેલી ભેગાં આવે ॥ આ મુખી નાસિકાની આકૃતિએ એક અવધા અનેક હાસ્યોને લીધે આપસની ન હોવાને શીધે (Law of Proportion) પસંદ કરવા યોગ્ય નજી સહાય પણ એ મધ્યમ પ્રમાણની મુખ ભાષ અને સમન ચહેરા સાથે વધાર્થ સામ્યતાવાળી હોય તેજ નાસિકા સૌન્દર્યયુક્ત ગણાય ॥ નાસિકાનું સૌન્દર્ય પણ અનેક આકાર રંગ અને પ્રમાણવાળું હોય છે એ બધાનું વર્ણન અને આપણું અસંભવિત છે છતાં ચિત્રદ્વારા કેટલાક નમુનાઓ પ્રત્યક્ષ વધારી ૪૬ નાસિકા સારી અને સૌન્દર્યયુક્ત તથા ૪૭ નાસિકા પ્રમાણ રહિત તથા સૌન્દર્યહીન ગણાય તે બાબત સહજ સમજમાં હતવી સામે જેવી ચિત્રદ્વારા આ વિષયનું કેટલું કેટલું અને સમજવાનાં પ્રયત્ન કરેલ છે (શ્રુતો ચિત્ર નં. ૬)

૧. સમર—આપણી આંખની ઉપર એક સુંદર કાપડાની માફક હરણી રહેલ આપણી કમરો પણ હાંધી સૌન્દર્યમાં જોડા બાજુ બનવે છે. તેવું નથી. સાહિત્યના મનોમાર્ગ, કાવ્યોમાં, નાટ્યોમાં, અને અનેક નોવેલોનાં રમ્ય અને મધુર પ્રસંગોમાં જોડાના સૌન્દર્યનું વર્ણન કરી વળતે તેઓની કમરનાં સૌન્દર્યપુર્ણ વસ્ત્ર આકાર અને કંઈ વગેરેનું પણ વર્ણન, આંકિત અને અન્યત્રનું તેમજ તરૂં સ્વાભાવિક વર્ણન આપણા જોવામાં આવે છે. છતાં સામાન્ય જનસમુદાય કેવી જમર સૌન્દર્યપુર્ણ નહાય અને કેવી જમરો સૌન્દર્યહીન હોયી તથા તે સંબંધી વર્ણન શોડુ જ્ઞાન ધરાવતો હોવાથી અને તેવું વર્ણન પ્રચંચાનુસાર આપવું ઉચિતજ નહાયો. આંખની ઉપર કાપડા માફક હરણી રહેલ જને જમરોને કામરેવા ધનુષ્યની ઉપમા આપવામાં આવે છે અને ખરેખર તેનો આકાર પણ તેના જેવો સ્વાભાવિક નહાય છે.

જની કમાન સમ વાંછી વગેરે શુદ્ધીઓનું સમર વર્ણન સાહિત્યના અનેક હેતુઓ દ્વિગોચર થાય થાય છે. એ બધા ઉપરથી જોઈતું તો નહો થાય ॥ કે જે જમર કમાન સમ વાંછી વગેરે, પાટળી, કોસ્તરખી મેમળવાનપુત્ર અને નાસિકાના મુળથી છેક આંખના નુલ્લાની બહારની બાજુ સુધી વિસ્તૃત થઈ, પ્રસારેલી હોય તે, ખરેખર સૌન્દર્યપુર્ણ અને વખાણવા યોગ્ય ગણાય છે બધારે લંબાઈમાં ઢુંગી, નરંગ વાળવાળી, બહુજ નક્કી, છેડાના કાઝમાં અલ્પરોર, વજાવ પથરી અથવા જેનો અગ્ર સાથ નાસિકાના મુળ પાસે છેક ઉંચી વળી પડેલો હોય અને બાકી પ્રજો ઉપર તરફ જઈ જતો નહાયો હોય તેવી શુદ્ધિ કે ઇ પણ રીતે આશા લાવેને પ્રશંસિત કરી નથી, આ બાજત આસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે.

આપણી જમરની નીચેના આંખના ગોઠાના અસ્થિની બરાબર ઉપર, મથળવા તળીયાલા કાઝમાં આપણી અવલોકન શક્તિઓનાં કેટલાક અતિ અગત્યનાં માનસિક અવલોકનો સ્થાનો આવેલાં છે. જેમાં અવલોકનશક્તિ, આત્મવિશ્વાસ, હકીકત, વચનજ્ઞાન, રંગ પારખવાની ક્ષમિત, વ્યવસ્થાક્રમિત અને મણિવદાનિત તેમજ સ્વચ્છતાન શક્તિ આદિ અવલોકન શક્તિઓનાં અવલોકનો મુખ્ય રીતે સમાવેલા થાય છે. જે આ શક્તિઓને સમૃદ્ધ થવાથી રીતે ખોલેલ હોય તો આખનો જમરવાળો બાજ મથળવા અન્ય જાણે કરતાં બરાબર બહાર આગળ પડેલો નહાયો આવે છે. અને જમર તથા આંખની ઉપરનું અસ્થિ એક જાળને કમાનદાર શોધ વજાવ ધારણ કરી આંખના તે પ્રદેશની શોભાને વધારવા સાથે સામુદ્રિકસાત્મક સ્વાભાવિક કાષામાં એ સૂચના આપે છે કે આવી કમાનદાર જમર ધરાવનાર સૌ-પુરુષોની અવલોકન કે આર્થિકશીલ શક્તિઓ મણીન સારી પ્રજા અને સુંદર પ્રમાણમાં ખોલેલી છે. કમાનસમ વગેલી (સુંદર) જમરની સુંદરતાનું જોલ જઈ અને બ્યાનની કાલજી મસ્તકાસાત્મકાર નહાય છે જાત કરી કરી વર્તની અંદર આવી શક્તિઓ વિશેષ અંશે ખોલેલી હોય છે. જેથી તેઓમાં કમર, શીવજી, ગ્રંથજી, કવીજ, વિગ્રામ, રંગે જુસ્તાનું કાર્ય, વ્યવસ્થાત્મક રંગદાર અને ખાનકદાર કપડાં, સુંદર વેલ બહાવાળી કોરો, આદિ અનેક પ્રકારના આર્થિકશીલ દેસો વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. અને તેને પરિણામે તેઓની આર્થિકશીલ શક્તિઓ ખોલવાથી તેઓની શુદ્ધિ પણ ગેણ કમાનનું સ્વરૂપ ધારણ કરી તેઓનાં મુખકમળને અનેક રીતે શોભા આપનાર બને છે.

પણ એ સીમાને તેના કાંઈ સુંદર પ્રકારની જમર ન હોતાં, અન્ય અલગ પ્રકારની જમર હોય તો તે નીચેના શોધે બતાવે છે. નક્કી જમર, નકામા વિચારોનું અતિ સેવન દર્શાવે છે. નક્કી વાળ, સ્વચાવની કોશ્વતા દર્શાવે છે. ઢુંગી જમર, ઢુંક જુદી અને લીંદીદસ્તી ખામી બતાવે છે. અને નાક તરફ વળી ઉંચી પડેલી જમરો કંઈક ઇજા ઉપર મર્પક આદિ કંઈક જાળેને દર્શાવનાર છે. જાડે સીમાનાં તેમજ પુરોના સૌન્દર્યની પરીકામાં જમરોને જમુ યોગ્ય સ્થાન આપી તેની જરીલા કરવી એ ખાસ જરૂરનું છે.

૭ જોખ અને જોલ—એ પણ મનુષ્યના મુખના સૌન્દર્યને વધારવામાં કંઈ જોખ જાગ બનવા નથી.

સુંદર, સુખમાણ, કમરવાળી, કમાન સમ વગેરે અને યોગ્ય લંગાણવાળા તથા સુંદર પ્રજાવાળા, કામરેવાળા ખાજી સમાન, જોખ ઉપરથી જોખ અને નીચેથી જોખ કરી વર્તની શોભા વધારવામાં મળું મદતરનું કાર્ય કરે છે. જોખકાસ પણ મનુષ્ય સ્વચાવનાં અનેક લક્ષણો બહુ શોભા છે.

ઓખની લંગાઈ પ્રજનન સક્રિયતા વિપુલતા દર્શાવે છે. સ્વૂલતા કામવાસનાની પ્રબળતા દર્શાવે છે મધ્યના ઉપસા દોહની વચલી ટોચનો વધારો તત્પરતાવલુના દર્શાવે છે. બને બાહ્યના બદારના પ્રભા પ્રેમ, દાસ્ય, માધુર્ય, આમલ સ્વાગત અને હર્ષ શોભા બિન્દો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે. નીચેના દોહનો મધ્ય ભાગ નોડો દોષ તો તે મૈત્રી-ભાવ અને સુગંધ ઘેવાની પ્રબળતા દર્શાવે છે, તેમજ સ્પષ્ટપણે વર્ણનો ધરતી પ્રીતિને દર્શાવનાર પણ તેજ સ્થાનો છે.

પણ અતિ બડા અતિ લાંબા કે બહુલ આશય પડતા ઓખ કામવાસનાની અને પશુવૃત્તિઓની બહુલ પ્રબળતા દર્શાવે છે. એ કામચલા યોગ્ય નજી સમીપ. તેમ સૌન્દર્યની દૃષ્ટિથી જોતાં પણ તે કદરૂપાં દેખાય છે. તેમ પ્રભાણે અતિ ટુંકા દોહ પ્રજનન સક્રિય કે ગર્ભ પાસણ કરવાની સક્રિયતા સંકુચિતતા અથવા નિર્જનતા દર્શાવે છે એ પણ સૌન્દર્યની એક પ્રકારની ક્ષતિનું કારણ છે. વિધાન દોહ પેલાના આકારના પ્રમાણમાન જનને દ્રિષ્ટીથી પણ વિપુલતા તથા વિસ્તારને સુચવે છે. જ્યારે ટુંકા કે અતિ પાતળા દોહ તેમ સક્રિયતા ન્યૂનતા કે સ્પષ્ટતા દર્શાવે છે. તેઓના ઉપરની રસતા, પ્રેમભાવમાં અનેક પ્રકારની રૂઝિ દર્શાવે છે. અને ખાસ કરી શાંતિના વખતમાં સ્ત્રી ગર્ભનાં મુખ કમળોને અનેક પ્રકારની ચોક્કસ આપનાર છે. શુભાર સ્વપ્નાં સુખનનાં અનેક રીત્ય અને કમળામય ભાવોને પ્રકટ કરવાના એક મહાન સાધનભૂત તથા પરસ્પરનાં સુખનેને કમિયાં સ્વીકારવામાં તત્પરતા ક્ષરાવનાર, આ આપણા દોહરૂપ અવલોકના કાર્ય સિધ્ધિ સ્વરૂપ, કદ તથા તેઓનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો દ્વારા માનસકામની મુખી ભાષામાં કહેવામાં આવતાં અનેક કથનોથી આપણે નક્કી થવાની કેટલી બધી જરૂર છે. એ આ વિવેચનથી સ્પષ્ટ થવા વિના રહેશે નહિ.

૮. કપોલ—મુખની સાથે માથે પણ કંઈ સૌન્દર્યને દર્શાવવામાં ઓછા ભાગ જાળવતા નથી.

ગોરા ગોરા મુલાળી રંગનાં રસપૂર્ણ ગાંઠો, સ્ત્રીગર્ભના મુખસંસ્પર્શને અનેક રીતે ચોક્કસ આપવા સાથે શરીરસ્થ આરોગ્ય, રસતાની વિપુલતા, પાચનસક્રિય, પ્રાણસક્રિય, અને તંદુરસ્તીને અનેક રીતે દર્શાવે છે રસિકતા, શોભાવલવરાવલુના, સ્પષ્ટપણે પદાર્થોની ઉપજોગ સક્રિય સંબંધિત નુલ આદિ કારણે માલની સ્થિતિપરથી બહુલ સ્પષ્ટ રૂપમાં અવગત થઈ શકે છે. તેથી જ રીતે યોગ્ય કપોલો, પાચન સક્રિયતા સંબંધિત આરોગ્યની ખામી, બંધકાશ, કમજબાઈ, ક્ષયરોગ, કમ, હાડકું કે એવા અન્ય રોગોના બિન્દો તેમજ શરીરસ્થ રસ, રસ અને માંસ આદિની ન્યૂનતા દર્શાવવામાં અત્યંત કાર્ય જાળવે છે. કુદરતના પ્રત્યેક કાર્યમાં ઉપજોગ અને ચોક્કસ સાથે અનેક પ્રકારનાં ઉદોહા અને ગૂઢ કથનો અનેક રૂપે સમાવેશ છે. તેમ તેથી ભાષા પણ એટલી તો વિવિધ અને ગૂઢ તથા મુખી તેમજ અનેક પ્રકારની હોય છે કે તેનું વ્યાપક અવલોકન કરી પ્રત્યક્ષ કથનું એ પણ અદ્ભૂત આનંદનું કારણ બને છે. મંદાગ્રિ બંધકાશ અને ખાચનસક્રિયતા અવલોકના અનેક રોગોથી પિડાતા તેમજ હાડકું, કમ, ખાસી, શ્વાસ આદિ રોગોથી પીડાતા સ્ત્રી પુરોના ગાંઠો, ઓખના મુલાળી પાસેના પ્રકેશમાં બેઠેલા, ટળી પડેલા, કંઠા ઉતરી ગયેલા કે તેજ સ્થાનમાં રસ અને માંસપેશી વિનાના મુકા કુખ્યા અને રસહીન જણાય છે. સરોચ હાલવનું એ સ્પષ્ટ ચિન્હ છે.

૯. યોગા અથવા ગરદનની આંદર સમાધિનું સૌન્દર્ય

પુરોની તેમજ સ્ત્રીઓની ગરદન અનેક પ્રકારની હોય છે પાતળી, લાળી, ટુંકી, નડી, માલથી પૂર્ણ બેલી, માંસાભાવથી રહિત, એકદમ પાતળી અને નિર્બળ, આવી અનેક પ્રકારની હોય છે. અને તે દરેક પ્રકારના આકાર જ વિશેરેને કુદરતની ભાષામાં કંઈક કહેવાનું હોય છે ટુંકી ગરદન બંધકાવણું, ખંડ, પેર્ષ, સ્થિરતા, આકર્ષ આદિ શુભે દર્શાવે છે. લાળી ગરદન, મુલાળની પ્રબળતા, ચોક્કસ, સક્રિય સંપન્નતા, આદિ દર્શાવે છે. લાંબી પણ પાતળી ગરદન સારીરિક નિર્બળતા, માંસ પેશીઓની સિધ્ધિલતા, પ્રજનન સક્રિયતા ન્યૂનતા દર્શાવે છે. પણ જો યોગા શરીરના પ્રમાણસર હોય, નહીં બહુ પાતળી કે નહિ બહુ બડી એવી સમગ્ર ભાગ માંસ અસ્થિ રસ તથા સ્નાયુ આદિની સંપૂર્ણ દ્વારા જાળવર પ્રુષ્ટ અને કસાયેલ હોય તેવી ગરદન ખરેખર પ્રશંસા કરના યોગ્ય તેમજ સૌન્દર્ય ધુમ્મસ ગણાય છે. સારી રીતે ખોડેલાં ગરદનોનાં સમસ્તુત્ત્વલ સારિયના સ્ત્રી પુરોની

તથા રસમય દ્રવ્યનું અર્થવાર્તા સરલતા જોવાની રહે છે. દુઃકામ સહી તેમજ પુરુષ જાનેના પ્રાસાદયોગ-દૃઢ્ય અને ફેફસાં જેમ વિશાળ, મજબૂત અને ખીલેલા, તેમ વિશેષ લાભકારક સમજવું. સારીના સર્વ અવયવોમાં રસની પૂર્તિ ખાસ અને સ્નાયુ વચ્ચેની પુષ્ટિ, ચોખ્ખા બળ પોષણ અને સક્રિય તથા સર્વ અવયવોના ખૂણ ખાચરા શરીરોને એક સરખું જોળ સુંદર ધારણા સુગ્રીવ બતાવવામાં, આ બંને અવયવો કદ એકા માત્ર જાનવદા નથી ઉપરોક્ત સર્વ વર્ણનોના સારાંશ એ છે કે, સહી તેમજ પુરુષના હૃદય અને ફેફસાં અને તેને પરિણામે છાતી અને ખભા આદિને વિસ્તાર ઠંડાણ અને પહોળાઈ જેમ વિશેષ, તેમ તે વધારે સૌન્દર્યયુક્ત મહાવા યોગ્ય છે. સ્ત્રીની છાતી અને ખભા પણ સંપૂર્ણ જરો ખીલેલા અને વિશાળ હોય તેમ ખાખર સોખા યુક્ત અને સૌન્દર્ય યુક્ત દેખાય છે. પુરુષની છાતી અને ખભા જેમ વિશેષ વિશાળ, મજબૂત, કઠવા ઠંડા અને ખાસ તથા રસથી પૂર્ણ હોય તેમ તે વધારે સૌન્દર્ય યુક્ત લાગે છે. “ગ્યુટોરસ્કો ઘૃપસ્કન્ધ” આવા વિશેષલે, શ્રી રામચંદ્રના શરીરનું વર્ણન કરતી વખતે વાર્તામાં સમાવણમાં આવેલા છે એ ખરેખર સકેતુ અને તદ્દન સ્વાભાવિક છે. ખાસ કરી સ્ત્રીવર્ગની અદના અવયવો તો વધારે પુષ્ટ અને પ્રબળ હોવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ તેને પોતાના સમગ્ર શરીરનું પોષણ કરવા ઉપરાંત ગર્ભાધાન પછી ગર્ભસ્થ બાળકના શરીરનું પણ વધારતું પોષણ અને વૃદ્ધિ વાય તેમ વર્તવાનું છે. એટલું જ નહિ પણ ગર્ભનો પ્રસવ થવા પછી પણ પોતાના શરીરેય રક્તને અત્યુચ્છ માત્ર, હૃદય અને છાતીના શ્વાસ પરજ આવેલા પૌષ્ઠક ગુણવત્તાના મધુર અમૃત રસદ્રાવ્ય, પ્રતિદિન અનેક મહિનાઓ સુધી પોતાના પ્રિય સત્તાને આપવો પડે છે. આવા રસની વિપુલતાને ઉપાડન કરવા ખાતર તેના ધર્મચંદ્રિકા અવયવોને જેમ વધારે કાર્ય કરવું પડે છે, તેમ હૃદય તથા ફેફસાંને પણ વિશેષ કાર્ય પ્રત્યેક પ્રભુતી પ્રસંગે કરવું પડે છે અને એટલા માટે તેના એ બંને અવયવો પણ ખાસ પુષ્ટ, સખળ અને મજબૂત તથા વિશાળ હોય, એ ખાસ જરૂર છે. કોઈપણ કન્યાની, સ્ત્રી તરીકે પદ ધરી કરતી વખતે આ બાબત ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. વળતા અને નાના રૂપવાળી કે દુઃકા હૃદય અથવા ફેફસાવાળી સ્ત્રીઓ, પોતાના શરીરનું પણ વધારા પોષણ કરવા સતર્ક થઈ રાહતી નથી તો પછી ગત સ્થ બાળકના શરીરનું તો કહેવું જ છું કે વળી, એવા નિર્માળ અને સ્વદેવ આમર્થ્યયુક્ત હૃદય અને ફેફસાવાળા સ્ત્રી પુરુષોને કમ, ખાસી હૃદયસ્થન સરદી, ગરમી અને એવા એવા બીજા બાધી અને ફેફસાનાં અનેક દર્દો લાગે પડતાં પણ વાર લાગતી નથી.

૧૧. સ્તન કામનું અધીક્ષણ અને સૌન્દર્ય—સુંદર પૂર્ણ રીતે ખીલેલ અને લાંબાવાદાર છાતી અને સ્તન એ બેકે સુવર્તિત તો પરજ સૌન્દર્યનું ચિન્હ છે. સ્ત્રીઓને સુંદરીઓ કહેવામાં આવે છે, તેનું કારણ તેના સર્વ અવયવોમાં અનેક પ્રકારની આકર્ષક, કદ, પ્રમાણ, વળન રમ રમ આદિનું સૌન્દર્ય સમાયેલું છે. પણ તેઓના કદિ અને સ્તન પ્રદેશોને અને ખાસ કરી આ પૌષ્ઠક ગુણવત્તાને પ્રદેશ તો તેઓના સૌન્દર્યમાં કોઈ અવૈરિક પ્રદાનને વધારે કરતો જણાય. પુરુષો સ્ત્રીવર્ગની આકર્ષક ઉરસ્થાન ઉપરના આ બે વિસ્તૃત કલકારક અમૃતકુપોને એક જોડામ *Electro rod* ની માફક આભાવ છે તેનું જી કારણ હશે કે પુરુષ, સારીના કોઈ ભાગની રચના કોઈપણ નિર્ધારક કે વજર સમજે કરતી નથી. તેની સર્વ રચનામાં આકર્ષક કદ રમ રમ આદિના અનેક હેતુઓ સમાયેલા હોય છે અને તેમ પ્રમાણે વિચાર કરતાં સ્ત્રી વર્ગની અદના આ પૌષ્ઠક-પુષ્કલની રચનામાં પણ તેનું જ અદભૂત મહત્ત્વ અને આમર્થ્યપૂર્ણ યોજના વિચારણીય લોકોને પ્રત્યક્ષ થાય છે એ ચર્મ ખાસ અને રાત તથા રક્ત વાહિનીઓના સમુદાયથી બનેલા જોળાઓ, કદ માત્ર પુરુષ વર્ગની અદર કામદત્તિ કે વાતના પેદા કરી પોતા તરફ આભાવે જોડા પમાડવા માટેના યોગ્યતા નથી પણ સ્ત્રીવર્ગના સૌન્દર્યની અ. એક ભાગની અત્યુપમ સરખી ક્રિયાના ઉદ્દેશ ઉપરાંત તેનાં બીજા પણ અતિ અગત્યના કાર્યો માટે તેની યોજના છે.

૧૨. પૌષ્ઠક સુખલની રચના ઉદ્દેશ અને ઉપયોગ—તદ્દન નવા પ્રસવ થયેલ બાળકને જેમ અર્ધની અદર પોષણની જરૂર હતી તેમ અર્ધમાથી બહાર આવ્યા પછી પણ અત્યુચ્છ પ્રકારના પોષણ વિના, ગરમ બધા પોષણક હાય તદ્દન નિષ્ફળ જવાનો સંભવ છે. જાણક જનમાંની વખતે તદ્દન નિર્જન પાચનક્રિયાવાળું અને વળી કાન વગરનું હોય છે. એથી સ્વપ્ન પ્રમાણે તો તેનાથી ગાળી સહાય તેથી દાહતથા તે દોડી નથી કરતાં પણ

તેને યથાર્થ પોષણની તો જરૂર છે કે નહીં તે નિર્ણયી સંજ્ઞ અને પુષ્ટ થઈ પોતાની મેળેજ પાછળથી બધા સંજ્ઞા અને સંરક્ષા કરવાને સામર્થ્યપુરૂષ થાય. ગર્ભસ્થ બાળકના સરીરમાં, માતાના સરીરના રસોને પચાવવાની શક્તિમાં આજ વખતે પોષણ રૂપ તત્ત્વ પચાવવાની શક્તિ પણ જનન સુધી પ્રમાણમાં હોય છે. પણ ગર્ભથી બહાર આવ્યા પછી એ રસ તેને ગર્ભમાં પોષણ આપતો હોય છે તેજ રસનું માતાના દૂધ રૂપે પરિણામ થાય છે પોતાના બાળકનું પોષણ કરવા માટે આ દૂધ રૂપી પ્રવાહી અમૃત, બાળકને માટે પોષણ પુષ્ટિ અને સંરક્ષિત કરનાર તત્ત્વપુરૂષ હોય છે. એટલું જ નહિ પણ તેની રચાયતીક યોજના પણ એવા પ્રકારની મૂકે, મધ્ય-માત્રાની અને તાત્વિક સમ્પેલનવાળી, દેવી કુલ્લસંપન્ન, પરમ પિતા પરમાત્માદ્વારા બતાવવામા આવેલ છે કે (Untouched by Hand-Millions food free to all) આ અમૃતરસની અંદર બાળકના સરીરના પોષણ માટે જોઈતા સર્વ પદાર્થો તેમાંથીજ સદૃશ મળી શકે છે. એટલું જ નહિ પણ બાળક પોતાની નિર્બળ ધાત્વનશક્તિદ્વારા તેને સદૃશ પચાવી પણ શકે છે. બાળકના સરીરમાં પોષણ અને વૃદ્ધિ માટે જોઈતા દરેક રસાયનિક તત્ત્વોને તેની અંદર સમાવેશ કરવામા આવેલ હોય છે. હવેમમ રહતનાં પોષક શુભોને મળતા શુભોવાનું તે હોય છે. અને ધાત્વનશક્તિના મધ્ય સ્વરૂપ પ્રયસથી જ પચી નજ પુરતું પોષણ આપી શકે છે. વળી તે સ્વાદમા પણ એટું મધુર સ્વાદિષ્ટ હૃદયોત્પાદક તથા ક્ષારતત્ત્વના વધારા પ્રમાણથી મિશ્ર થયેલું હોય છે કે બાળકો તેને સ્વાભાવિક રીતેજ ચાહે છે. જૂળ લાગે ત્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે રહે છે. અને પ્રતિકુલ તેની આકાંક્ષાપૂર્ણ બનવાનું રહે છે. પણ તેનાથી દંડાગ્રહ કે ચક્ષિત યતા નથી. વળી તે બ્યારે ભેદબે ત્યારે તદન તાત્ત્વ, અમે તે સ્થળમાં બધા વાત્સલ્યભાવજૂલું માતા મધુ કુપાથી નિષ્કાસન હોય ત્યાં સદૃશ મળી શકે તેવું, સરળતાથી અમે ત્યાં લઈ જઈ શકાય તેવું કે એને માટે આની બૌદ્ધિક માર્ગ જોઈ સંજ્ઞકતાના સાધનની પણ જરૂર નથી પડતી તેવું, “Untouched by hand” કહના પણ હસ્ત કે કુખાદિના તેમજ બહારના વાયુના પણ સ્પર્શ વગરનું, સુરક્ષિત, નિરંતર તાત્ત્વર અને કુપાથી થી ચકાસ તેવી રીતે માતાના પયોધર યુગલ રૂપી “feeding bottle” અમૃત કુપીએમા ભરી રાખેલું, કુદરતનું અતિ પ્રેમપૂર્ણ પિપૂષ છે. કુદરતે પોતાના અતિ વહાલા અમૃતપુત્રોને પોષણ માટે કેટલી બધી હરિષ, ચાતુર્યપૂર્ણ અને અભળ પ્રકારની યોજના કરેલ છે ! તેના અગાધ પ્રેમ અને અપ્રતિમ વાત્સલ્ય વિના કું આવી રચનાને કદી સંભવ હોઈ શકે ખરો ! સ્તન યુગલની આવી રચના વિના, બાળકોની બધી જરૂરીઆતો, બીજા કઈ યોજનાદ્વારા પરિપૂર્ણ થઈ શકવાનો સંભવ છે ! પણ માતાના સ્તન યુગલો, આવી બધી જરૂરીયાતો કોઈપણ ભતની અગ્યણ વિના યથાધોમ્ય રીતે સદૃશ પુરી પાડે છે. સરીરના અન્ય સ્થાનમાંથી જોઈતા રસને પોતાના સ્તનની ટીટીઓ નીચેની રસપાત્રીઓદ્વારા એકત્ર કરે છે. અને તેને સરીરના અન્ય જાંઠ રૂપી મધુર કુપામાંથી વાટે બાળકના પોષણ માટે યથા સમયે વર્ગીકરે છે. (જુઓ મિત્ર બં. ૧૦)

ટીટીક ક્રીમીના પયોધર યુગલો, આવા પ્રકારનું ઉત્પન્ન પણ થઈ શકે પ્રમાણમાં પેદા કરી બધીથી શકે છે બ્યારે ટીટીક ક્રીમીની એવા મધુર રસને ઉત્પાદન કરવાની શક્તિ, અમુક પ્રમાણમા મુન કે મામીવાળી હોય છે. ક્રીમીના સરીરસ્થ રસમા પણ, પુરુષના રસ કરતાં કેટલેક અંશે ફેરફાર હોય છે. કારણ ક્રીમીનાં રસમાં અને રસમાં બાળકને પોષણ આપનાર તત્ત્વમાં “આલ્બ્યુમીન” નામનું તત્ત્વ પુરુષ કરતાં અધિક પ્રમાણમાં હોય છે. અને એમ ક્રીમીસરી વધારે આરોગ્ય પુષ્ટ અને તંદુરસ્ત તેમ તેવા સરીરમા આ જ વધારે પ્રમાણમાં પેદા થાય છે અને પરિણામે આવી ક્રીમી, પોતાના બાળકોને વધારે રૂઝ પુષ્ટ અને બળવાન બનાવી શકે તેવું પ્રવાહી સ્તનપાન કરતી શકે છે પરિણામે આવા બળવાળા ગર્ભમાંથી બહાર આવ્યા પછી, થોડાજ સમયમાં પરિપૂર્ણ પોષણ પામી, એકદમ સવૃદ્ધ અને રૂઝ પુષ્ટ થઈ, જર્ણિયન્દરી જગતની માર્ક શીખવાથીજ વૃદ્ધિ પામવા લાગે છે.

સ્તન યુગલની રચના—સીવર્વના સ્તન યુગલની રચનામાં રસન-પીએ. મોટા જાન સમયે છે. યુવાવસ્થાના આવશન સાથે આ સ્તનપાનની અંદરની રસન-પીએ મીથેમીરે આશરતની માર્ક પોષાવા તાગી પુષ્ટ અને સંજ્ઞક થવા લાગે છે. જર્ણિય કુવાવસ્થામાં તેમજ વધાનદ્વીકી સંપૂર્ણ રસપુરૂષ મેળ ખરાવાદાર

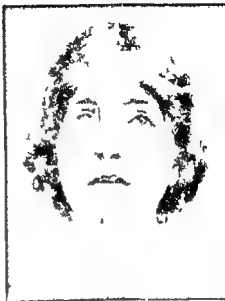

જાનવાર અને આગળ પડતા પર્વપૌષા પુનર્વસી પીત્રપૌષા અને ઉ. જ્યારે તેમના સ્તનમાત્રની બધી રસમનીચે વધાવતું 'પૂર્ણ' રીતે ખીલી રહેલી દોષ ઉ. આવી દશમાં તેમની અંદર પુણ્યવર્ત તરફ રજાનાં પ્રમાણે પૂજા થવા લાગે છે, અને તે આર્ચનદ્વારા પ્રેમના અને આગે પૂર્ણ સાથે સાથે 'નમ' પામે છે પુરોમાં પૂજા કરી વર્ષના આવા વર્ષવંત્રુના વિદાયની આજ્ઞા ખીલતી પુણ્યવર્તના આગે એજ, ૩૭ અને ૩૮ આર્ચન અને યોગ પેલા વાણ ઉ અને પરિણામે 'પરસ્પર' રસદાઈનું, પ્રેમ પેાષનું, સંવર્ધન અં અને પ્રેરણાપત્ર આદિ આગેને પેલા કરી નેર, મુખ, આઠ, એ.મ. પેા, હાથી, ગદા, ત્રિશૂલ, ત્રીશૂલ, આદિ નવ નેન્દ્રિયના તેમજ શરીરના અન્ય સર્વ અંગવેશમાં, એક નેત્રે આજ્ઞા તનમના પ્રદીપ કરી દુઃ ઉ. બં વર્ષની અંદર કામરેલના પ્રભાવથી પેલા થયેલ આવા રજાવધ સિવ તનમનાને લીધે, જ્યારે બંનેનું કામજ થતાત્ યોગ્ય પરિણીતને પરિણામે પ્રેમવત્ર વર્ષ જ્યારે જ્યારે સમીક્ષન થાય ત્યારે પરસ્પર આર્ચન પુણ્યવર્ત સ્તનમાત્રનું મર્તન કરવા સ્વાભાવિક રીતે કુદરતના રૂઢ કરીને વધારે સમજાવવા થઈ જાય છે અને અન્યથે પૂજા પ્રેશક છે. પુનર્વિમોનો વર્ષ તેને થયે પ્રકારે અનુધાન આપે છે. એટલું નહિ પણ તેને તેવું મર્તન આઠ રૂપિય, પ્રીતિ, પ્રીતિ, પ્રીતિ અને ઉ. સ્તન પ્રેરણા પ્રિયા વંત્રુને તેમજ જાન વંત્રુને, તેના તનમના રજાનાં રીતે ન હાજર છે. પ્રિયાવંત્રુને તે વખતે નાથી રહે છે. રજાદિનીચેનાં રસ પૂર્ણ એકાદી થયેલા હોય છે અને પરિણામે સ્તન પ્રેરણાં એક જાન્ય પ્રભાવની અનુવર્ત, પ્રેમનાને પરિણામે વર્ષના હોય છે. તેના સમગ્ર પ્રેરણા તેને પરિણામે પાણી રૂપિય પામે છે પરિણામે આ બધી પ્રિયાઓને રહેલ " આખી આજ્ઞાનું પોષણ " વધારે રીતે રસ થઈ એની બધી તેવારીએ સી-પુણ્ય અને વર્ષ દ્વારા વધાવતું અન્યથે અન્યથે પૂજા થઈ રહે તેવી રીતે યોજના પરમપૂજાથ પરામાત્માને એવી તેા મનોહર-સચ્ચિદાની રહેલ છે કે તેની રચનાને વિચાર પણ આપણી અંદર તેને માટે અજ્ઞાન માન, બલિન, પ્રેમ અને પૂજા જાય પેલા કરી દિવા રહી શકતા નથી. સ્તનની અંદરની રસમનીચે, અનેક સૂત્ર રજાદિનીચેના સમુદાયથી બનેલી છે કે જે રજાદિનીચે શરીરની અંદરના રસને માલના રસમાંથી એક કરી, કુખ રૂપ રસમાં પરિણમે છે. રસ રસમાંથી સાથે રજાદિનીચેના સંજ્ઞા દોષ છે. જે રજાદિનીચે મુખવશદિનીચે સાથે મળી આગળ જતાં પ્રીતિ રજાદિનીચેનાં કપમાં પરિણમે છે અને તેથી બધી રજાદિનીચે આસારે પંદરાથી વધુ એક સાથે મળી સ્તનના મુખ્ય ભાગ કીરકીરી આજ્ઞાના અને અંધ નિર્દુષ્ટાં મિત્ર થઈ કીરકીરી અનેક પ્રીતિ થઈ પોતાને સુપુર રજા વર્ષવધ તૈયાર થઈ રહે છે. અને સ્તનના મોગ ઉપસેલ જાગતી જાગતી મુખમાં જરા થઈ આવેલો અને આગળ પડતો ભાગ કે એમાંથી કુખ સર્વ છે તેને કીરકીરી રહે છે. આ કીરકીરી ભાગને જુખમાં મારણ કરવા માટે યોગ્ય આકારનીજ કુદરતદ્વારા જાગવામાં આવેલ છે. અને તે દ્વારા તેમજ મુપુર રસનું જાન કરી આજ રસની માફક પોતાના કીરકીરી આ રજા-પ્રવાહનું સંવાદન કરે છે (જુઓ અિત્ર નં. ૧૨)

માતા મુખર્ણ કલકાના અર્ધગોળ ભાગ એવા બને સ્તને સીવર્ષના ઉર પ્રેરણાં જાગવાના બુદ્ધિના ભાગથી રૂઢ વર્ષ, કાલીના અંધ ભાગ મુખી મરુદેલા છે. ઉપરના ભાગમાં કાલીની જોડ પરિણામી થઈ થઈ, નીચે ઉકેલેલી પાંચળી મુખી ફેલાયેલ છે. અર્ધાં બને જાગવાનાં પ્રુણાઓથી બને હાથની કાળી પાસે જગતા હાથના જાહના ભાગ મુખી આખી કાલીને દાંડીને સંપૂર્ણ રીતે તેમજ પૂર્ણ ખીલેલ અવસ્થામાં પ્રેરણા રહે છે. આટલાજ ભાગમાં તેના વિચાર થઈ રહેવાનું કારણ થઈ કેમકે અંધ અને રસમજ, યોજના થઈ છે કે તેના વિચાર કરતાં પણ આનંદ આપે છે. નીચેના અર્ધા હાથને માલ એવી રીતે ઉપસેલ કરી થઈ છે કે તેના ઉપર ભાગને જે તેરવામાં આવે, તેા હાથ પા મુતેલાં યોજનાના ભાગના મુખમાં સ્તનની કીરકીરી વધાવતું સરલતાથી પ્રેરેલ કરી થઈ. ઉપરના હાથનું અંદર આટલું જાણુ રજામાં પૂજા કુદરતે પોતાના અર્ધાં આજ્ઞાના, કલકાન અને યોજના સંકિતપુરક કલકાનને કીરકીરી અન્ય ઉપસેલ કરી છે કે ભાગને જાગતી થઈ થઈ, સ્તનપાન કરાવી થઈ, કાલી સાથે કાળી થઈ, સ્તનપાન વધાવતું મુખ પૂર્વક થઈ, રસ, પેલી થઈ અને ભાગને કલકા કરી થઈ, તેમજ એવા પ્રવાહી રસ જાગતી પોતાના શરીરમાં લઈ સહજ થવાથી થઈ અને પાણી સીમતાથી રસ કુખ થઈ, સ્તનના અનેક અંદરના લેવાને અન્યથા થઈ થઈ. આ ગદા પ્રેરણાને આપણને કુદરતની મહાન, કૃપા; અજ્ઞાન પ્રેમ, અજ્ઞાન પ્રીતિ-સાદુર્થ, આદિ અનેક વિષયોના રમણીય સૌન્દર્ય પાલ અને

શ્રી-સૌન્દર્ય અને તેનો ઉદ્દેશ.

ચિત્ર નં ૮ મધુર વાચકતા નયનો

ચિત્ર નં ૭ રમ્યભાવ મુક્તા મુખ

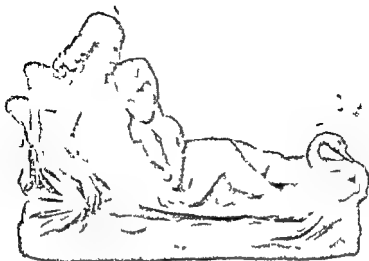

ચિત્ર નં ૧૦ સુદર મીના

ચિત્ર નં ૯ મુદર નાસિકા તથા મીલા

ચિત્ર નં ૧૦. A

અદ્યાશ્રય પ્રગયિનસ્તનવાપયન્તો થયાસ્તદ્વરજસા મનિના ભવતિ ॥

પ્રેમામૃત-પાન.

મયમૃતિ

— ૦ —

એકદમ-ગીરિના સુદ્ધ સૂગંધી, અમૃત-રસ આ શાને કરે ?
 મધુર સુરવાદિ દિવ્ય રસાપન અમૃત-રસની શેરો કરે.
 જીવને પોષક, તોષક તનુજી અમૃત-રસ આ ક્યાથી કરે ?
 પરમ પિતાની હરદ્વામૃતની, મધુર કૃપા આ મ્યાથી કરે ? ? ?
 પત્રોધર યુગલે પાન પીધુવનું મધુર રમાપન જીવન શું ॥
 માતૃ-હૃદયની પ્રેમામૃતનું મધુર કૃપામૃત પાન જીવન શું ॥

ચિત્ર નં ૧૧ રતનવાદિનીઓ

અવર્ણનીય કવનના સ્તોત્રો, આ જોઈ સ્વાનના પાલનના આવેલા છે, એવું અવધાને પ્રવેશી જાત કરાવે છે. આ વર્ણના એક સ્તોત્ર પ્રવેશમાં આટલી બધી બાબ કવનના અને સૌન્દર્ય સરેલ છે. તો પછી તેના સમગ્ર અવધાની પૂર્વ સુધી અને અવધા આત્માના સંબંધમાં તો શું કહેવું ? સુધિની દિગ પ્રસારી રૂપ દિવ્ય દેવીઓ, સ્નેહ અને સૌન્દર્યની મધુર મૂર્તિઓ, પ્રેમની પ્રસારી રૂપ દેવીઓ જાણ્યે, દિવ્ય મધુર અને મનોહર કથાના મંદીરોની સાક્ષાત્ મૂર્તિઓ, વાતચીત રસની પૂર્ણ સ્નેહ કથોના સ્નેહના સરોવરો, મુખ સૌભાગ્ય અને સ્વર્ગની મુંદરીઓ, એ કહો તે સર્વે મુખ કવનના આપના ચોખ્ખા સસારની આ દિવ્ય દેવગિતાઓ તો સૌજન્ય છે' સ્નેહ, સૌન્દર્ય, કામ, શક્તિ, આસા અધ્યાત્મરસિ આદિના 'આમાર રૂપ એ મુંદરીઓ, પ્રભુએ સુભેદુ ગુણધામના સાક્ષાત્ મંદીરો છે' માત્ર તેઓના દિગ સ્વરૂપને સમજવાનું કે કવનના આપણા સામન કે દેવતા સેધમે

મુંદર કવનના, કવિત્વયુક્ત, નાથ, કામદેવના આપક વિધુ પ્રવાહને દુરથી આકર્ષણ કરનાર, વિદ્યુત જોઈ સમન, મુંદરો મુંદર અને સ્તવકથાના યુક્ત "દગ્ધ સ્તન મુખ્ય" એ સીમાતિવ્રત એ અનુપમ આભૂષણ છે. હૃદયના બાધામાં આવ્યા સ્તનોને 'Mittan of love' પ્રેમનીરિત કવનના સિખર કહેવામાં આવે છે અને મુંદર છે. પણ તેમજ એ સીમા આસ સ્તનવાળી હોય છે, તેઓ આ બાબતમાં ખીલ દુર્વતિમાં કરતા વિરોધના પ્રસારી હોવાને લીધે જ સંબંધમાં આસ પસંદ કરવા ચોગ્ય ગણવા ચોખ્ખું છે. તેઓની પસંદગી પણ નબળીથી માંધ છે અનેક પુરોષો પોતાની અનિત્ય સ્તનપુત્ર, બસબસ ખીલેલ નેવાની તન અસિ જાનાયુક્ત હોય છે. એટલું જ નહિ પણ તેથી રીતે ખીલવાને મળે અનેક મધ્યસ્થ કરતા પણ નેવામાં આવે છે. પુત્રાન કવનમાં પણ પોતાના આ અવધાને અનેક રીતે સુરક્ષિત સદૃશ અને મુંદર દેખાવ તેના સામન મળે પણ આભૂષણ અને કવુરી આદિ તેમજ અનેક ઔષધપ્રયોગોદ્દેશ પણ પ્રયત્ન કરે છે. સ્તનમંદર અને સ્તવ્ય વસ્ત્રો ચોખ્ખા રીતે ધારણ રક્ષણ અને સંવર્ધન, એ શુભાર્થ તો એક મુખ્ય વિષય ગણાય છે. કારણ મુંદર સ્તનોથી કાઠ પણ સી અનેક ગુણ આકર્ષક અને છે પણ એ ગુણની કે સીમા સ્તનપુત્ર, વર્તન અપૂર્ણ વધારી રીતે નહિ ખીલેલા, વર્તન બેઠેલી કાલતના કે નિર્ભય, અવનત અને શિથિલ, સપાટ છાતી સરખા હોય છે, તેથી સીમા મુંદરી મણના ચોખ્ખા તો નજ કદી સમજ આવી સોમો પાસેથી પુરોષ નિરાશ થઈ નહિ કેમ કાઠનાત્મક વિદ્યેલ યદુ હોય નહિ, બધવા ખાસ અવધાન જાળવતી આંખી રહી જતી હોય એવો અનુભવ કરી, એકદમ પાછા ફરે છે નાક નિવાળા મુખને કેમ કદી પણ મુંદર ગણી સમજવન નહિ, તે પ્રમાણે બેઠેલા અપૂર્ણ રક્ષક અને શિથિલ સ્તનપુત્ર સીમા સંબંધમાં પણ સમજવું સર્વે તેના શુભાર્થ અન્ય અંગોથી તે સમજ થયેલ હોય, પણ મુંદર કવનના અને સસપૂર્ણ સ્તન વિના, તે બધા શુભાર્થ વર્તન નિષેધ, અનાકર્ષક, અને કીધા નજાય છે પણ મુંદર સ્તનપુત્રા યુવતિ, મધ્યમલી એક સાદી સાદી પણ વધારે મોટક, આકર્ષક તેમજ નયને પ્રેમામૃતથી વર્ષા કરનાર નિવડે છે. મુંદરે પોતાની સર્વ કથાથી સર્વ પ્રકારનું આકર્ષણ, મોહ, સૌન્દર્ય અને સ્વચ્છ આ એક નાના સોના નજીકના જલ અતિ સદાચાર્ય સ્વાચાર્ય એવો તે આકર્ષક રીતે થયેલ છે, કે તેની દુલના સમગ્ર વિશ્વના આકર્ષકો પણ કદી કરી શકે તેમ નથી એક માનસની સામાન્ય મોટી પણ મુંદર અને કવનના સ્તન મુખોથી સૌજન્યશીલ થયેલ હોય, તો સ્તનલીન સામન રાણી કરતા પણ તે વધારે ફરજને અંગેનાઈ કરતા ચોખ્ખા છે. વધારે ફરજને તે એક છે પણ એક મુંદર અને મધુર પુત્રી પણ સ્તનલીન જાતીયુક્ત હોવાથી એક નવીન પ્રકારની ખાતીરની અધ્યા છે

દોરા, આ સ્તન પ્રદેશને કાઢી અલગથી રીને પાસે કરી દેખાવ કરે છે કે બધી અનેક પ્રકારે પુરૂષ વર્ગને આકર્ષે, મોઢક, કાંચોતેલક અને સુદર તથા રૂઝ લાગે માત્ર સુવર્ણિતો, કાપાઓ કે જુદાવસ્ત્રોએ પદોએવ ઝીંકોની અંદર આવી સ્વાભાવિક રૂપિત સ્તનપ્રદેશને સુદર દેખાડવાની હોય છે, તેમ નહીં સુવર્ણ રિધવા મેળા પહેરવેશની અંદર પણ સેંકેટે રૂઝ ઠાક એજ કાચો રમૂષણે સ્વાભાવિક રીતે શ્રવણ ભેવામાં આવે છે પણ એમાં ફરકનો એ મહાન અને ગૂઢ આસપ સમાધેશ છે તેનો તેઓથી વદન આપાતલ રહે ॥ પ્રેરોદીપન, આર્થલ, સદમ, ચોખ્ખા પરિશીલનમાં સદાશક તેમજ સુવર્ણ પ્રસન્નમાં શોભા આધારરૂપ અને આનંદમયના યથાર્થ પાલન રસમ અને પોષણના પરમ પાયારૂપ, આ સ્તનપ્રદેશની દ્વિધ રચનામાં તેમજ તેની આકૃતિ, રંગ, પ્રમાણ, વજન સ્થાન, સપ્ત્યા અને મોજના આદિ ઉદ્દેશોની પૂર્તિ કાવવા માટે પ્રકાશ નવામાં આવેલ આ સ્તન યુગલે માટે પરમપ્રાણ પ્રભુનો આપણે એટલો આભાર માનીએ તેટલો જોઈ ॥

૧૧ ઉદર પ્રદેશ—સુદર નાભી અને એક નરખુ સપાટ ફૂલ ઉદર—ત્રીજોના ધરીરની શોભામાં અત્યંત વધારો કરે છે અતિવિશાળ આમળ પડતું, બહુલ વધેલું કે મારવાડલ જેવું આમળ લાંબી પડતું પેટ ત્રીજી ભતિને કહી પણ શોભા આપતું નથી ઉલટું એટલે અતિશય બેગળ, ઢગળા વગરનું અને કંઈપુ દેખાય છે, તેમ જ પેટમાં બે ત્રણ વાટ પડતા હોય તેવું ગોઠા જેવું પેટ પણ વદન બેઠક ચલુાય ॥

પણ સુદર રમૂ અને મનુષ્યરૂપિયુક્ત લલનાઓના ઉદર, હમેશા ફૂલ, સ્વલ્પ, મોઢ પાપુ ભટની અશોભ્ય ઘરખી વગરના, સુનિયંત્રિત હોવા જોઈએ સસ્ત્ર સાદિલભા ફૂલોદરી સુવર્ણિતોના વખાણ સર્વે સ્થળે ભેવામાં આવે છે તેમ જરૂર સ્વાભાવિક સૌન્દર્યમાં ચલુવા શોભે છે

પુરોધાના ઉદરના સળધમાં પણ ઉપર પ્રમાણેનું સમજવાતું છે એમો જરૂરના કસતબાજ અથવા નિયમિત વ્યાયામ સેવી હોય છે, તેમના ઉદર ઘણા સ્વલ્પ અને ચાળી રહિત, પેટલા અને સપાટ હોય છે કહી પણ હાડીના ભાગથી આમળ વધેલા ઉદર, ચોખ્ખા આપાત નથી મારવાડી અને અનેક પ્રકારના મિષ્ટ અને પુષ્ટ શેવા મસાલાતુ અતિ પ્રમાણમાં સેવન કરી હાડીવારી અને માંદામાં શોભા થતી મારનાર તેમજ કોઈ પણ પ્રકારની કસતબાજ કહી પણ ઉદર નહિ મારનાર લોચ વેલવસાળે શેડીવાળે અને મારવાડીઓના પેટ અતિ વધી જાય, ચરખીવાળા ઘઘ, આમળ મોળાની માફક રૂપડી આવે છે અને તેથી તે ઘણા કસવા અને બેગળ લાગે છે એટલું નહિ પણ પરિણામે આવા જુદરો પેટના ચોખ્ખી રૂપી થાય છે તેઓની વીર્યશક્તિ પ્રબળ શક્તિ, જનને દ્રિષ્ટિમાં અવલોકી શક્તિ બળ અને સ્તબ્ધરૂપિ તથા પ્રદીપિતા સ્વર્ગ થાય છે જનનેદ્રિય કુદરી અને સિધિલ થઈ જાય છે તેઓ વધારે વજન થમ કરી શકતા નથી જલદીથી હારી જાય છે, રોડી શાકા પણ નથી તેમ જ કોઈ પણ ભાતનું ભારી કામ લાગે વજન કરી શકતા નથી પરિણામે નિર્જન પ્રભને જાન આપી રૂપી થાય ॥ રતિરૂપિના પ્રસન્નમાં સ્વલ્પ કાચમાં નિસ્તબ્ધ બની જાય દીલા પ્રદી ભવ છે ઉદરપ્રદેશની અતિરૂપિના આ ભમાં અનિષ્ટ પરિણામે છે

૧૨ પાતળી કમર—એ સ્ત્રી ભવિતુ તેમજ પુરૂષ ભવિતુ પણ એક સુદર અને યમ લક્ષણ છે 'પતળી કમરીયા' કહી સમ કહીવાળા પુરૂષ તેમજ સ્ત્રીઓની, સાદિલભા સર્વે પ્રસન્ન કસતમાં આવે છે તે સ્વાર્થન છે પણ એમો જાનવાનને અતિશય કસતમાં, ભારી પુષ્ટિમાત્ર મારાકને અતિ પ્રમાણમાં ઉપયોગ મારનારા, જાનવાનના મોજોરૂપને અતિ માત્ર આપવાના હોય છે, તેઓના ઉદરનો ભાગ હમેશાં એટલો વિશાળ અને અતિ આમળ પડતી રીતે વધી જાય છે અને પરિણામે કંઈ પણ સ્વલ્પ દેખાય છે એ જલ્પ મારાજ દેખાય છે

મારવાડી સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોના ઉદર ને દિ પ્રદેશના આ ભાગ અમારી ઉપર જાનવાન પ્રસન્ન પુરાવો આવે છે તેઓને એ ભાગ કહી જાને રંગલ શામળવદાર અને કસતો દેખાય છે ૫૫ ને સ્ત્રીઓની કમર પાતળી અને જાનવાન અને નિઃશ્વરો પ્રદેશ લગભગ ૨ વિશાળ અને પુલ હોય છે, તેઓને સૌન્દર્ય કોઈ અજાણ પ્રકારનું મોઢક રમૂષ પાતળું કરે છે, અને જ્યારે પાતળી કમર, રંગના સ્વાદેશી લાંબી ગોઠ કાપાવાનો

પ્રદેશ, અને વિસ્તૃત જમીન તથા જમીનના નિર્વહી બીજા એ ત્રણ અવયવો વચ્ચે પ્રમાણમાં સુધર રીતે ચોંટવેલાં હોય છે, ત્યારે તે સી વર્ગની. ચોસા, એક અનુપમ. પ્રકારનું આકર્ષણ મોટાંડા અને સમતા પાસે હોય છે.

૧૫. વિસ્તૃત જમીન અને કદિ અથવા કમરની નીચેનો વિશાળ જમીનપત્રો પ્રદેશ તથા જમીનના નિર્વહ (Bottocess) સી ભરતે ખાસ ચોસા આપવાનું જણાય છે. કદની મોટાઈ સમિતી અધિકતા હોય છે. વિશેષ પ્રશ્ન કાંઈ કરવા માટે પોતાં અવયવોની જરૂર છે. એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે. મોટી વિશાળ અને વિશેષ સમિતીવાળી વીર પ્રત્યે પેલા કાંઈ માટે તેજાન વિશાળ અવયવોની અને ખાસ કરી તેવાન વિશાળ વજનથી અથવા જમીનપત્રોની સી દોવાની ખાસ જરૂર છે. કાંઈ વિશાળ પ્રાચીન જમીન આપવાની મોટાંડા મરીતની પણ વિશાળ દોવાની જોઈએ. જુના પેશમાં તે લીજન જમીન સી. દોવાની અને સિંદના જમીનમાં કાંઈક અને સિંદનામાં યદ્ય રાંધે. એક પ્રશ્ન સમિતીવાળી હસ્તપાદ અર્થે વિશાળ અવયવોની સુધર અને સુધર બાંધવાની પ્રત્યે પેલા કરવા માટે તેવાન અવયવ અને જમીનપત્રોની માત્રા લાગુ જણાય. બાળકોના સમિતીની સર્વ પ્રકારની ઉત્પત્તિ સંવૃદ્ધિ યુદ્ધિ જળ અને વિશાળ વિસ્તારને આધાર અને પાયા આ જમીનપત્રો વચ્ચે વિશાળ ઉપજાવ છે. બાળકોની પાયાવાળું એ એક ભવનું જુદ છે. જનજનની વચ્ચે સમતા કરવા માટે જમીનપત્રો બાળકો વચ્ચે જોઈએ. ૧૦ થી ૧૨ સદ્ય તે દોવાની જોઈએ. અને આવી રીતે જાળવે પેલા વચ્ચે વિસ્તૃત જમીન, જમીનપત્રો અને જમીનપત્રોના વિશાળ અવયવોની માત્રા દોવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કે જમીનપત્રોની સી માત્ર કેટલા અવયવોની સંતોષીને જમીન આપી રાંધે છે.

જોનાર્થપૂર્ણ સીમાનાં વિશેષ આપવી વળતે દરેક આર્થિક, સીમાને જમીનપત્રો સાથે દરેક વિસ્તૃત હોય છે એ પહેલાં ચોસા આપે છે. તેનું કારણ પણ કુદરતના ઉપયોગને મદદન હોયને જાણમાં લેવાં કર્યાં થાય છે.

સીમાનાં સમિતીના એક જમીનપત્રોની જીલ જમીનપત્રો સાથે દરેક જીલ અવયવો કરતાં પણ વિશાળ અને હંકું હોય છે. તેમજ પોતાની પૂજા સુધીને જાળ પણ વિશેષ પડેલો હોય છે, અને તેવીજ સીમા દરેક સીમાર્થપૂર્ણ જણાય છે. ત્યારે જીલે જન વચ્ચે જમીન અને ઉપર કમર વચ્ચે જમીન તેમ પ્રદેશ ત્યારે જમીનપત્રો પારીક થતો જણાય છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૨.)

ત્યારે પુરપૂર્ણ સમિતી જાળી અને જમીનના જાળમાં દરેક સીમા વિશાળ પડેલો અને હંકું હોય છે. અને જન વચ્ચે અને માથા જાળ સમિતી જાળ જણાય છે.

વિસ્તૃત જમીન-વિશાળ અને હંકું જમીનપત્રો, જરૂર સુધર જાળ અને જાળી પાડેલો થતો જમીન પત્રો પ્રદેશ જરૂર હંકું અને જાળીની સી પ્રદેશ તથા કુલ ઉપર જાળી સમિતીની દરેક અને અન્ય અવયવોની સમજાવતાં સુધર સીમાના સર્વજનનાં સીમાર્થપૂર્ણ હોય હોય છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૨.)

૧૬. હરેક અને પાદ આદિ અવયવોનું સીમાર્થ—જાળના અને કમરનું પ્રકારની માંસ રાંધ અથવા જમીન નિર્વહના કેવળ અવિચલિતવરો અવયવો કદી પણ ચોસા આપવાં નથી. સીમાના હસ્ત અને પાદ આદિના અવયવો ઉપર પ્રમાણે રસદિન, માંસદિન અને હસ્ત જાળના હોય છે. તેઓ પોતાના અવયવોને સર્વ તેનાં જ જમીન પોતાનાં કુલે બાંધેલી ચોસા કે જમીનપત્રોનાં સુધર જાળી જમીનપત્રોનાં પાદપત્રો પણ સુધરેલો જાળવાળો પ્રયત્ન કરે, તેના અવયવોની અવગણના અને તે પોતાની જાળે કે હીસાની જમીન પણ જરૂરવાળાં આવે તેપણ તેઓની ચોસામાં સંતોષિત પણ વધારે ન થતાં જમીન હંકું જણાય છે.

પણ એ સીમા હસ્તપાદ અવયવો જરૂર, જાળ માંસ પેશીઓનાં સમુદાયની પુષ્ટ હાલવાળા, જાળ રાંધી જાળ અને જાળના પ્રદેશમાં માંસની જરૂર અને હાલના હંકીની, કાળી વચ્ચે જમીન સુધર અને જમીન દોવાવાળાં સુધર જાળના હોય છે તેનાં અવયવો, જમીનપત્રોનાં સાથે પોતાનાં અને જાળ સાથે જાળની પુષ્ટ.

હોય તોપણ વધારે મોઢક આર્થિક અને રસાળ જીવન છે. રાહીક કુમારીઓના શરીર અને ખાસ કરી સ્તરીના પ્રમાણમાં ઘટતે પાઠાદિ અવરોધો બિલકુલ પાતળા અને રસહીન જીવન છે અને તે કેટલકદરવા દેખાય છે તેવું બારીક અવલોકન કરનારને ઘણી વખત પ્રત્યક્ષ દર્શન થયું હશે. વળી આવી સ્ત્રીઓ કુર્બાન દુશ્નિ જિ સત્ત્વ અને મળદીન તથા દાસ અને એવા બીજા રોગોના બોલ મઠ પડવાના જલ્દન સંભવ હોય છે પણ તેઓના ઘટ પાઠાદિ અવરોધો ભરેલા ને વિસાળ ચોચ પ્રમાણમાં માસ ચેત્તીઓની રક્તિવાળા, હાથપમના તળીયા તથા પોયા બરાવાદાર રસાળ અને અગુરી આદિની પણ બરાવાદાર સ્થિતિવાળા હોય છે, તેઓ વિશેષ આરોગ્ય, દીર્ઘજીવી, બોમ વૈભવના અભિલાષી, શુભારપ્રિય તદુરુત્તી અને ખુબસુરતી સાથે રસિયાથી ભરપૂર, આર્થિક અને રમક ભાગે છે અને પરિણામે તેવાજ અવરોધોવાળી પ્રભને પેદા કરવામાં કારણભૂત બને છે. સુંદર ભરેલા સાથળ, મૂળ તરફથી વિસાળ, ને મુઠક તરફ આવતા ધીરે ધીરે પાતળા-ટંપરનિ થતા જતા હોય તેવા બરાવાદાર, અને ઠંઠાએજ મુઠકનો પ્રેસ, પૂર્ણ બરાવાદાર વિસાળ પમની પીઠોના માસજ પ્રેસ, ભરેલા પમના કાંઠા અને માસ અંધીઓ, ચોચ પ્રમાણમાં ભરાવાદાર પમના તળીયા તથા આગળનો પ્રેસ, આ બધા લક્ષણો એ આરોગ્ય સુંદર રમક તથા જીવનીય અને જુદાજુદા સાધનસંપન્ન ગુણધર્મગુન્ન સ્ત્રીના લક્ષણો છે.

સમગ્ર રીતે જોતા સ્ત્રી અને પુરુષના સમગ્ર અવરોધોની અદર સર્વત્ર ઉપર પ્રમાણે સામ્યતા કે વિરુધ્ધતા સુંદરતા કે ખેડાળપણ, બ્યવસ્થિતતા અર્થેજ અબ્યવસ્થિતતા સમાયેલ હોય છે માત્ર સંશીય રીતે તેની વિવેચના કરી પરીક્ષા કરતાં અને અવલોકતાં શીખવાળી, તેજા તેવું અવલોકન કર્યું પછી પેતાને માટે વધારે વસ્તુની પસંદગી કરતા શીખવાળીજ આપણને સસારમાં ખાસ આત્મ છે આ વિષય સંબંધી જ્ઞાન સ્ત્રી પુરુષના બંને વર્ગને માટે અત્યંત આવશ્યક છે અને તેથી અને તેવું આશય જાણુ વિસ્તૃતપણે વિવેચન કરવાની જરૂર જણાય છે. આપણ સુધી આપણે માત્ર સ્ત્રીવર્ગના શારિરીક અગત્યત્વના સૌન્દર્યગુણ વર્ણન કરેલ છે પણ શારિરીક અગત્યત્વના સૌન્દર્યની માતૃતિક પરીક્ષાની માફક જનસિક નૌનર્થ અને રમ્યતાની પણ પરીક્ષા કરવાની એક જુદર અને પ્રત્યક્ષ પદ્ધતિ છે, કે એના ઉપર મરુખના સુખદુઃખ, આકૃતિ, કદ, પ્રમાણ, વાળ, સૌન્દર્ય, સ્વરૂપ, રમ્યતા, બાહ્ય અને જીવન, મરુખ આદિના અનેક પ્રત્યેનો મુખ્યપણે આધાર રહેલો છે તેનો પણ આપણે વિચાર કરવાની જરૂર છે સ્ત્રી વર્ગના સ્તરીની ચોળના અને તેની અદરુત્ સૌન્દર્ય, કાઠ માત્ર પુરુષ વર્ગને ખાસ મોઢક આર્થિક અને ઉત્તમ જાતી તેઓને પ્રેમપાશમાં સંપાદવવા માટે કે તેઓને વશીભૂત કરી માત્ર કામવાસનાને સતુષ્ટ કરવા ખાતર ચોળવામાં આવેલ તથી પણ કુદરતના પ્રત્યેક કાર્ય રચના અને ચોળનામાં જે પ્રમાણે અનેક ઉદેશો એકી સાથે ચોળવેલા હોય છે, તેજ પ્રમાણ આ સ્ત્રીઓની ચોળના માટે પણ સમજવું.

કુદરતે સ્ત્રીઓના શરીર વિશેષ મોઢક, સૌન્દર્ય ગુણ આર્થિક અને રમક, સ્વાભાવિક રીતેજ બનાવ્યા છે ખરા પણ કુદરતે આ બધા પ્રયોજનોની સાથે સાથે બીજા પણ અનેક ચોળનાઓ કરેલ છે.

માનસિક નૌનર્થના અગ્રો અને તેની પરિક્ષા.

૧૭૧૧ સાસારિક-લાગણીઓ કે વૃત્તિઓનું નૌનર્થ અને અગત્યપદ્ધતિ-પ્રેમથી પ્રભવી ઉત્પત્તિ થયા પછી પૂર્ણ વાસ્તવ્ય રોગેલા ભાવથી તેઓણ પાવન થાય, તેઓના રક્ષણ માટે આત્મ-મુખ્ય કોષવેલન કે આશ્રમમિથલોના ભગ કરી, આત્મસુખ કે સમવકની અવગણના કરી બાળજીવનની રક્ષા પોષણ અને વચાઈ સરદિ આદેના સર્વ ઉપાયોથી વિદા કરે હાત્કલ રોગેલા નિશાન માટે સર્વ પ્રકારના મધુર ઉપચારો, શુદ્ધ બ્યવસ્થાની ઉત્તમ સારણ સલાળ અને સોષાં જલ્પરવા માટે શુદ્ધ નિવાસેષ્ઠા તરફનો પ્રબળ અવરોધ રાખે, સમજ, સ્નેહી કુટુંબ, બલિ, આદિનાં મુખ્યમદ અને સ્તિત્વ સંબંધી જનો સાથેના બ્યદવારમાં સુંદર અને મધુર લાગણીઓને પોષવા માટે સુંદર સમજાવણ અવગણ પ્રબળ મેત્રો અને બધી સાસારિક શુદ્ધ લાગણીઓ કુટુંબ મધુર અને રમક સ્વજનસંગ હમેશ માટે બળથી રાખવા માટે તાપતાં અણવા આદિ વૃત્તિઓ, જેને મશકનિશાની લાગણી શુદ્ધસાંસારિક લાગણીઓ કહેવાયા આવે છે તે સર્વની

વચન ધોરણ અને પ્રધાન અથવા પુણ્ય કાવચ સંભાળી રાખે એ સીવર્ણને ખાસ નર્મણ છે. આને અર્થ એટલે કે સીવર્ણના મસ્તકના એ જાગમાં આ રત્નિઓનાં સ્થાનો આવેલાં છે, તે તે સ્થાનો ખાસ પ્રશ્નિવામાં હોવાં એટલે અને તે સ્થાનો તેઓનાં માથાના પાછળના જાગમાં છે, કે એ સ્થાનને સીવે પોતાના વાળના અંતર્યામી દંમેમાં દાંડેલાં અને સુરક્ષિત રાખે છે. એટલું નહિ પણ તે સ્થળને ભરે, કેમ કે એ વપાસ્ય દેવ કે દેવીનું દીવ્ય મંદીર હોય નહિ તેનાં આકૃષ્ટ, સર્વ પ્રકારના સુચરિત ગુણગુણો વેળી અને કેદર, કેવડા, અત્તર, ઝુલાવ, મોમરા આદિ સુગંધી પદાર્થો અને ગુણ-ગુણોથી તેમજ સોના રૂપાના કે હીરા માણેલાં ચાક અને એવા અન્ય આભરણોથી દંમેમાં સુરક્ષિત રમ્ય અને સજ્જારેણીય રાખે છે. આ સ્વાભાવિક ક્રિયા આપણને કુતરી ભાષામાં એ રસાવે છે કે સીવર્ણ માથની વપાસ્ય દેવીઓ વિશ્વમાં એ કેદરપુર હોય તો તે માત્ર મૂખ્ય અર્થે આ "મહાસંસ્કારિક લાઘવ્યોક્તિ" નોત્તર સમજ છે. સ્નેહ અને સૌન્દર્યની દેવીઓની આશય દિવ્ય રત્નિઓ ત્યાં જોવાય છે. જ્યંદના, જ્યંતજનની, પામ કંથાસુકારિણી, દેવીઓનાં નિવાસ સ્થાનો આજ સ્થળમાં છે, આટલા માટે સીવર્ણમાં નીચે જણાવેલા માનસિક ગુણો કે જ્ઞાનગુણો વિશેષ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોવાની ખાસ નજર છે.

૮. પૂર્ણ શ્રેયમાય, જેમાં સ્વાશેય સંતોષ સક્રિય અને પ્રમત્ત સક્રિય, સંપૂર્ણપણે ખીલેલાં પ્રમત્ત ક્રિયાના અવધાનો-તેમાં કામસંતોષોત્ક્રાંતિ-ધોર, યોગિ, ભક્તિરાય, કદિ, સ્તન, આદિ અવધાનો સમાવેશ થાય છે તે અને સદ્ગતિ મિલે.

૯. વિશુદ્ધ હાથપદ સ્નેહ જેમાં સીવરૂપના પરસ્પરના સમય ધમેનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

૧૦. પૂર્ણ વાંસસ્થ સ્નેહ જેમાં અપરોક્તપદન પાવન, પેપલ, રક્ષણ, સિદ્ધિ અને વર્ધન આદિની સર્વ ક્રિયાઓનો સમાવેશ થાય છે.

૧૧. પ્રમત્ત મૃદુનિવાસેષા જેમાં જંદબવત્ત, સંસ્કાર, સાયવત્તી આદિનો સમાવેશ થાય છે.

૧૨. પૂર્ણ મૈત્રીભાવ-જેમાં સર્વ કુટુંબ નાતિ ભતિ પ્રત્યેક ધર્મો અને સમાજિક મર્મભાવોનો સમાવેશ થાય છે તે.

૧૩. આ બધા સંબંધોને સમાવતું સંભાળવાની તત્પરતાસુધા અથવા ક્રિયારતા આ બધા સંસારિક ગુણો કો સંસારમાં સ્થિતિનું સર્વસ્થ છે.

૧૮. ઉત્કૃષ્ટ રત્નિઓનું સૌન્દર્ય અને ઉચ્ચતા નં. ૧૪ સાવધતા, ૧૫ વચાસિદ્ધા ૧૧ સ્વમાન અને ૧૭ પ્રેમ-જે આર રત્નિઓનો સમાવેશ આ સમૂહમાં થાય છે. આ ચારે રત્નિઓ સી ભતિમાં વિશેષ અર્થે હોવાની નજર છે. કારણ માનસિક સૌન્દર્યમાં આ સર્વ જાગરોનો સમાવેશ થવા એટલે.

૧૪. સાવધતા-પોતાના બાળમાંથી સ્વાવત સંસ્કાર, પરસ્પરના સ્વાવધિયા, સ્ત્રીચર, કપડાં, વંશ, દાગીના અને પોતાના સરીર તથા ખાસ કરી સીવળી સંસ્કાર, તેમજ સ્વમાન, વચ, ક્રિતિ, નીતિ, ધર્મ, આદિની પણ સંસ્કારો માટે આ રત્નિની ખાસ નજર છે.

૧૫. વચાસિદ્ધા-માનસ, પ્રતિષ્ઠા, વચ, જાગર, સારી વાતના કે કીર્તિ, કુટુંબ, સમા, સ્નેહ, આદિમાં સારી કીર્તિ મેળવી અમરવ જણાવાની રત્નિ, સમગ્ર સીવર્ણની અંદર અતિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે. હવે પ્રત્યેકની માગપૂર્વ, જાનપાનના મેળવકાન પ્રસંગે, નિવાસ વાળના વખતે સુદર વર્ણોત્ત અને આભરણોત્ત પ્રાપ્ત, હસિતોત્ત વચ પાદ કે હવે વળવા જમણે, કદિ ભાગ્યોનાં મેળાવકાને આ બધાં કાર્યોની અંદર એ પુષ્ટિસિતે હવે સરી ભેદ્ય, તે આપણને મધ્યમ માત્રમ સરો કે યશ અને માન પ્રદિપ્તકાની હીર અને પ્રબળ જાગરો સંક્રિય, એ બધાં કાર્યોની પાછળ સુપ્રકાશી પુષ્ટિ રીતે કાર્ય કરી રહે છે.

૧૬. સ્વમાન-સામાન્ય રીતે સીવર્ણના મોટાં હોય છે. આસ્વાસ્યમા ખાસ વિગતની આસિદ્ધામાં રહેવાથી

પુણ્યસ્થામાં પતિને આધિન રહી વર્તવાથી, તેમજ સાસુ, વહુ સહય, કેવડ, જેઠ, આદિની આશિષતા, અને આજ્ઞાને વશ રહી વર્તવાથી, સ્ત્રીભતિની અંદર વર્તવાથી, આ વૃત્તિની ન્યૂનતા હવેલી આવેલી છે, અને તેનો ઉત્કર્ષ કરનાર બહુલ યોગ્યો છે. એક સ્ત્રીઓમાં ખાસ કરી ત્રીજા સ્વમાનની હામણી હોવાની ખાસ જરૂર નથી, કારણ કે તેણી કંઈ એટલે બાકે સામણી દર્શાવવાનું, બીજાઓના સુખ, શોખ, વેશવ અને સજવડ મટે આત્મલેખ આપવાનું, સ્નેહને વશ થઈ પોતાને ભૂરી જઈ પાણે સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાનું, સ પૂર્ણ અંશે સ્નેહ સોબન્ય અને ક્ષણની પરમ ઉદાર વૃત્તિના ઉપશોગમાં, સ્વાર્થને ધણે અંશે દબાવી રાખી, મુખ્ય અંશે આત્મલેખ આપવાનું જ છે. એટલે, સ્વમાનની વૃત્તિ જેમ સામાન્ય હોય તેમ તે એક સુલુ રૂપ જણાય અને ગણવા યોગ્ય છે એમાં તો નુપી, છતાં જ્યાં સત્ય ન્યાય નીતિ ધર્મ શીલ અને વિચાર સ્વાતંત્ર્ય આદિના પ્રયોગ ઉપસ્થિત થાય તેવાં પ્રસંગોમાં સ્વમાન ધૈર્ય અને આત્મનિષ્ઠાને ગળવી રહી પોતાનું સ્વમાન નબળવા નેટકી તો એ વૃત્તિ તેઓમાં પ્રમળ હોવાની જોઈએ, કે જેથી તે પોતાના આત્મ ભાવોને ઉત્તરવણે ભળવી અને સંરક્ષી થઈ. ખાસ કરી આવા અમીરી સુણે સ્વમાનવાળી સત્ત્વ પુત્રીઓ અને અમલદાર વર્ગની સ્ત્રીઓમાં હોવાની ખાસ જરૂર છે. સામાન્ય સ્ત્રી વર્ગની અંદર એ સુણે સામાન્ય રૂપે છુપાઈ રહે તો હરકત નથી.

૧૭. દંદતા અથવા ધૈર્ય—જે એક ઉત્તમ ગુણો સુલુ છે. પણ તે, કાલ ધર્મ સંસુક રીતે સ્ત્રીઓમાં હોવાની ખાસ જરૂર છે.

જ્યારે ઉપરોક્ત વૃત્તિઓની અતિ પ્રભવતાથી સ્ત્રી વર્ગને તેમજ તેઓના કાસ પુરુષવર્ગને તેમજ જન સમાજને પણ ઘણું સહન કરવું પડે છે અને હંમેશા તેનાં અનિષ્ઠ ચરિત્રાઓનાં કંઈકાં ફળ શાખવાં પડે છે. આવા કાસો જ્યાં પ્રભળપણે પ્રગટિ રહેલા હોય છે ત્યાં તેઓના મુખ મુક્ત પરના કાસો પણ તેલતાજ સ્પષ્ટ હોય છે.

૧૮. નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓનું સૌન્દર્ય—૧૮ ધર્મચરિત, વહિવે પ્રત્યેક માન, સહી, દાન અથવા ભરતિ, આધ્યર્થપ્રિયતા, ૨૦ આરાધ, ૨૧ આત્મનિષ્ઠા અને ૨૨ ક્ષમા કરવા કે પતેપદાર-વૃત્તિ આદિ વૃત્તિઓનો સમાવેશ, નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓમાં થાય છે.

સ્ત્રી ભતિની અંદર આ વૃત્તિઓ પ્રભળ પ્રમાણમાં ખીલેલી હોય છે, અને તેઓનાં મરવડો બેઠલા મટે (કોરોનલ સીટ્થનમાં) સિરસ્થાનમાં હોયતાં પુરુષ વર્ગ કરતાં ઉત્તર, ખીલેલાં અને વધારે જોળ હોય છે. સ્ત્રીઓની ધાર્મિક શક્તિ, પુરુષ વર્ગ કરતાં કદરૂબ જે યદતા પ્રકારની હોય છે. તેઓની શક્તિ અટક હોય છે. તેઓમાં માન, શક્તિ અને પૂનઃ કરવાની પ્રભવરતિ સ્વાભાવિક રીતે જ હોય છે. પતેપદાર, કષ્ટ, બીજાઓને સહાયક થવાની ધક્કા, જે તો તેઓનું અણુજન ગણાય છે. ક્ષમા સ્નેહ અને સૌભાગ્યની તો તેઓ દેવીઓ જ છે. આરાધ, અધ્યાત્મરતિ અને આધ્યર્થપ્રિયતાની તો તેઓ સારાણુ મુલ્યો જ છે જ્યારે તેઓની અંદરનું મુખ-આધર્થ અને સૌન્દર્ય તથા જે કદ રમ્ય મોહક અને આકર્ષક રમણીયત્વ લેવામાં આવે છે, તે જો પ્રભળ આવી સુંદર, ભગ્ય અને ઉદાર, નૈતિક અને ધાર્મિક સાવનાઓને લીધેલ મટે બાકે છે, જે માનસગામતા અસ્વાસીઓને સદા સમભય યેડું છે નૈતિક અને ધાર્મિક સાવનાઓની પ્રભળતાવાવા સ્ત્રી પુરુષોના મુખાર્થિય સૌન્દર્યમાં રાધ અનળ પ્રમાણ હોય છે. તેણી વહુનું કાસ કરતા પ્રત્યક્ષ દર્શનજ આપણને જાણ સંદોષ આપી શકે તેમ છે. (સુલોચિત નં. ૧૭)

૨૦. આચરણ-પ્રદાયક શક્તિઓદાર પ્રાપ્ત થતું સૌન્દર્ય ૨૦ કાસ હોવાથી, ૨૧ સૌન્દર્ય પ્રેમ, ૨૫ ભોલાઈ ૨૬ અનુપાસ, ૨૭ હારણ, (સંગીત નૃત્ય વાગ) આદિ વૃત્તિઓનો સમાવેશ આ સમુદાયમાં થાય છે, જે સ્ત્રીવર્ગની અંદર ખાસ દેવાની જરૂર છે.

સુદર પ્રકારનાં ભરતે, શીવજી, ગુણજી, મહાવરણ, રામચંદ્રનાની મેહવજી, પારને, શક્તિનાની ઉત્તમ વિદ્યા, શાન્તિયુક્ત બાવોની, પારમાં સર્વત્ર પોતાના, ઉત્તમ ફરનીવર, વરે, દાગીના આદિની રંગમંડપો અને સોનદરોયુક્ત પદ્મદંડો, ઉદાર જાવો અને કલ્પનાઓને પોષણ આપે તેવા બન્ધ દેખાવો, પેશન્ટીંગ, ચિત્રો, પદ્મદંડો, પુષ્પો છોડો અને બેલી અન્ધ વસ્તુઓના સંમંદો કરવાની પ્રબળ ક્ષમતા, બન્ધ અને ગાંધીયુક્ત આશીર્વાદના બાળતો બલવાની ઘીર ઇચ્છા, જનસમુદાયની અંદર એ કાંઈ સાર, સુચોચિત, રમ્ય તેમજ લાલકાશક જોવામાં આવે તેવી બાળતો અનુકરણ કરી, પોતાના કરી લેવાની પ્રબળશક્તિ અને શક્તિ, ઉત્તમ પ્રકારનાં સંજીવ, નૃત્ય, ગાન, ટાવમાવ આદિનું દર્શન કરવાની કે પ્રકટ કરવાની શક્તિ, સુદર ચિત્રો અને વિવિધ લગ્નદાસક, સુદર વસ્ત્રો અને તેની અંદરના સિન્ન મિન્ન પ્રકારનાં નવા પેશન્ટ કરવાની શક્તિ આદિ સર્વ કપર દર્શાવેલા છો, જીવંતિમાં ખાસ રીતે દેખાવાની જરૂર છે. તેઓ રચનાવધીજ એવી બાળતોને પસંદ કરે છે. કારણ તેમ લેવાથી પોતાની પ્રબળી અંદર પણ તેઓ તેવાજ સુહોને જન આપવા સમર્થવરવામાંજ સમર્થ થઈ શકે છે. તેઓને બાલકાવસ્થામાંથીજ તે તે શક્તિઓને ખીલવનાર અભ્યાસ પાઠો (લેક્ચર) આપવાની જરૂર છે. સંજીવ, ચિત્ર-કળા, શરત, શીવજી, વેતરજી, રંગમામ, ઉત્તમ પ્રકારના હાવબાવનું દર્શન, વસ્તુત્વશક્તિ, આદિ અનેક સુજોને તેઓની બાલકાવસ્થામાંથીજ અનેક રીતે ખીલવી શકાય, તેવા સર્વ કપાયો પાઠશાળા અને સ્કુલોની અંદર લેખવાની જરૂર છે. ખાસ કરી જામિ સંતલીની અધિક ઉદારજન અને પ્રાવિરણુક દરમિયાન માટે આ બાળતો કપર ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

વાત્સ્યાયન કામસુત્રની, અંદર સીમોએ ચોક્ક પ્રકારની કલ્પનાને અલ્પાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે, એ ને આજ્ઞા કરે છે તે બહુ અર્થસુચક છે. જનસમાજની આર્થિક દશા સુધારવામાં તેમજ દુનિયા દરમિયાની જીવનવામાં આ જીવિઓની સીવર્થમાં ખીલવણી કરવામાં અનેક દાસો સમાવેલા છે.

મોલવી સોહાની અંદાજ સંચોગ દુનિયા કયા ગેરસમ સિદ્ધિ આદિ બાબોને મેળવેલા પરીણો તેમજ ચર્ચા
સંપાદન નાનદિવાળી કર્યા આદિ કરકસરથી સંપાદન જે પણ શુદ્ધિ-સંવિદ્યોગીય બોલે છે તે તે સે

આ સ્વપરંત બાળકોની અને જવતમામળની, અવસોદન અને જુદિસદિતિઓની, પેદાઈ, ખોલપણી માટે અને પ્રકારનીઆઈમ્મ્યુનો વેકસાણાઓ, હૃન્દયસાળાઓ, ચિત્રસાળાઓ, સાઓપરસ્તો, હાનસ્તો, ઘૂંસોનેજિવેરોનોહી સવાવૃ કોળપણીના યોગ્ય રીતે અચાર દરેકો એ બધું જુદિસદિતિઓનાજ અતિ મહત્વપૂર્ણ કાર્યોને બતાવેલી છે.

આરતા ઓટ છુદ્ધિસદિતઓની વચાવત્ ખીવવણી, સી તેમજ પુરુષ અને-વર્ગના મોટા-પાણીનાં
દોષ એ તરફ પ્રત્યક્ષ થાય છે.

[illegible]

૨ ધોડા ખાસતી સંકલિત—આનંદપાનના આનંદો ભોજનવાની સંકલિત એ તે જાનની રક્ષાનું ખીજું
મહાનું સુખ છે, એટલા માટે એ રક્ષાની સ્વાર્થ રક્ષા અંદે સ્વીકાર્યે જાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

હાઈ, ફેરિસ, હુફ, મરલ જેવાં જાનોં દિવસા અપયે અને રવને દિવસા અરવલેની વખતે આરોગ્યતા
એ સમગ્ર માનસિક તેમજ શારિરીક જીવનનો અને જ્ઞાનદર્શનો ગ્રંથન પાયા છે, અને તેના તરફ સૌથી પ્રથમ
જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે.

કચ્છ, તેલમંડળ, પ્રાધ્યાપન, બજારવર્તુ' સમાવિધી પાલન સ્વીકૃતિ-ગ્રામીણ તાલુકા, કોલાર, અમર-
સિદ્ધા, સાપારીંગ, દીપકા જાગા, કુલેશ્વર, ગુલશા, ચંદો, રાણ, દીપ, કુશક, ચક્રગીરુ આદિ સ્થળો સ્થાપ-
નાએ તેમજ અનિએ ખુબ જાણ સેવવાની જરૂર છે. કાચુ તેથી તેઓને સીનકર્ષકા અન્ય રીતે વિકાસ થાય છે.

સાતોરિઃ સોન્દર્યને વખતી સુખ મુખિજામિ બળવા માટે આવી અને પ્રમરની સત્યાદિતુ' સેવન કરાવી ૩૩ પાત્ર વર્ષની બાવી દમરવાદીન માગે કરવાની ખાત તરુર છે.

જવાબી કોલેજના શરીરો બહારે સુંદર પ્રધાની બાલામદારા થાય તેથી કલાપિતા સખાનાં જેઠ બન
ખજ મહાન દારણ છે પ્રત્યક્ષીનો સમય અને પ્રસવ વેદના, એ કોલેજોને આટલે જેઠ મહાસય અને બાઈકોનો-
ડંડીને એમખખાં નાખનારો સમય છે. પ્રસવ સમયે-બાઈકોની જાણપાળના, કોલેજી અંતરા બધા બનવરો
મને તેની ખાસપાસની બધી ખાસપેસીનો પ્રસવકિયાનું અવગત મહાન અને ગંધાર પ્રાણેનું દુખ સદન
આ સદન હરી રહે અને પ્રસવ વખતે અનુકૂળતા જાણી રહે તેથી સદનસોજા અને કિર્તિસાધના મારણ
હરી રહે, તેનું જવાબ અને તે તે સમાનના બનવરોને અગાડીથી બાલામદારા, આરોગ્ય બન તથા પ્રવિરુદ્ધ
દારાનાં સખાનાં આટલે પ્રવિરુદ્ધ બાલામદારા ખાસ બંધ છે. જગી દુરસ તથા કૌંસાની અંતર પેશીઆ વજ, બન

અનુભવ, વિદ્યા અને પુણ્ય રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તેથી જોવાની ખાત નર છે કારણ પ્રસવ પ્રમથ તે દેવવેદના કપર કાંઈ ઓછા જોને પડતો નથી. સીધું હૃદય અને દેહમાં તેમજ તેઓનું ઉદાર-પદલ એમ મનુષ્ય અને જારી કાઈ સંદર્ભ કરવાની જગતે યોગ્યતાવાળું દેવ તેમ તે પ્રસવ ક્રિયા વખતે વધારે અનુકૂળતાથી કાઈ કરી, પ્રસવ વેદનાને ઓછા કરવામાં જનુન મુખ્ય તારો સદાચરૂત જની રહે છે.

હૃદય અને દેહમાંની માદક, દાઘ પગ અને ચેદ આદિની માંસ પેશીઓ તેમજ પીઠ વગેરેની માંસ પેશીઓ પણ તેમની મનુષ્ય દેવતાની ખાત નર છે. આ જાળી જરૂરીવાનો વોગ્ય વ્યાયામદ્વારાનું યથાવત્ રીતે પુરી પાળી યથાચ છે. એવા માટે દરેક કન્યાએ નિતાનમમાં, પશ્ચેત્ત સીમે પોતાના નિવાસસ્થાનમાં અથવા તેવાનું કોઈ પ્રકારની સાળામાં કાચલ વધ યોગ્ય પ્રકારની કસરતદ્વારા પોતાની પ્રાણરક્તિ અને જીવન દાંડિને દરિદ્રા સતેજ રાખી હલમ પ્રભને જનમ આપવાના અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ઉદ્દેશોની યથાવત્ પૂર્તિ માટે એવી સર્વ શ્રમ ક્રિયાઓનું યથાયોગ્ય રીતે મેવન કરતા સિખડું જોઈએ. કારણ એમ કરવું એ મહાન પવિત્ર શારીરિક ધર્મચુકત ફરજ છે.

સી સૌંદર્યના સજામાં મસ્તકવિદ્યા તેમજ સાધુદિક સાસ્ત્રાનુસાર એટલું વર્ણન દેવમાં આપવું જોઈએ તેટલું અત્યંત સામાન્ય વિવેચન અને આ પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે. જુદા જુદા શુદ્ધકર્મ અને સ્વભાવના લોકોની વિવિધ પ્રકારની દૃષ્ટિથી જોતા, એને આપણે યથાગત્ય સૌંદર્યમાં ગણી શકીએ તેમ વસ્તુ અન્ય મનુષ્યની દૃષ્ટિમાં તદ્દન વિપરીત લાગે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે કારણ ત્યાં જોવાની દ્રષ્ટિ એક જોત મૂળ કારણ છે. સુંદર મનુષ્ય અને કામજ તથા નિસ્વાર્થ અજાણની, આધ્યાત્મિક સત્વવાળી સીધું શારીરિક તેમજ માનસિક સૌંદર્ય, એક તાન સ્વાર્થ અજાણની અને પ્રપચી તેમજ "દકાધર્મઃ દકાકર્મ દકાદિ પરમં પદં" એમ માનવાવાળા પ્રાચીને મન તદ્દન નસડું, નિર્ભાંડ્ય અને કોઈ પણ પ્રકારના રસસ વગરનું હોય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. જ્યારે તેમ સુંદરીના હલમ ગુણોની યથાવત્ પરીક્ષા, તેવાનું સુંદર સ્વભાવનો અને નૈતિક તથા ધાર્મિક વિચારનો મનુષ્ય, અલગ માન અને આદર સક્ષિત કરી, પૂછે છે આ દૃષ્ટિથી જોતાં આ સૌંદર્યના વિષયમાં અનેક પ્રકારના મતભેદો લોકોની જિનન જિનન રૂચિ અને વિવિધ દૃષ્ટિને આધારી છે; આથી વિવિધ દ્રષ્ટિથી જોવામાં આવેલા વિચારોની સામાન્ય સમાલોચના જીવાને અને પ્રસવ નથી. તેમ સર્વ પ્રકારનું સર્વાંગ સૌંદર્ય કોઈ પણ એક ખાસ વ્યક્તિમાં સમ્પૂર્ણ રીતે હોય, તેનું પણ હૃદયમાં લાગણી અને છે. જુદા જુદા સ્વભાવના સી પુરોગામાં જુદા જુદા પ્રકારના સુખ કર્મ સ્વભાવનું વિવિધ પ્રમાણમાં સમિશ્રણ પ્રયેલું હોય છે અને તદ્દનુસાર તેઓને તે તે પ્રકારના સૌંદર્યના અસો વધારે પ્રતિકુલ અનુકૂળ અને રમિકર અથવા અન્યથા હોય છે. પણ તેવા સર્વ પ્રકારના સૌંદર્યના અસોમાં ખરું સૌંદર્ય કેટલા પ્રકારનું છે અને તેનું સ્વરૂપ કયું એ માત્ર માર્ગદર્શક સૂચના રૂપે અને દર્શાવેલ છે. સી જાતિની અંદર સમાયેલ કુદરતી સૌંદર્યના અંશેને યથાવત્ સમજવામાં તેમજ સંવનન, પરિચીનન અને હલ આદિ પ્રસંગો માટે યથાયાગ્ય પદ્ધતિ કરવામાં, સી પ્રજા જનો વર્ગને આ વિષય અનેક રીતે સદાચરૂત થાય એવું ખારી અને દેવમાં તેના સૌંદર્ય કરવામાં આવેલ છે.

ખાસ કરી સુંદર સુલક આયોગ્ય અને આર્થિક તથા સર્વશક્તિ મેલ; ઉપભવે તેવા પ્રાર્થના મધુર અને દીવ્ય મંત્ર પેદા કરવાના મહાન પ્રયત્નજનની સિદ્ધિ કરવામાં આ પ્રત્યક્ષ પ્રથમ તથા પ્રકરણની સાથે આ પ્રકરણ એવી રીતે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે, તે પ્રમાણે શ્રવણ, આપવામાં આવનાર સંવનન, પરિશીલન અને લક્ષ્ય સંબંધની પસંદગી તેમજ સંલેખાધર્મ અને અલેખાધર્મ, આદિ આ પ્રત્યક્ષ અત્યંત અગત્યના પ્રકરણો સાથે પણ, આ ચોથા પ્રકરણનો વિષય ખાસ ધનિધ સંબંધ ધરાવે છે, એથી આ વિષય સંબંધી જરા વિસ્તૃત રીતે ચર્ચા કરવાની અર્થિ આજ સુધી નહોતી છે. જ્યારે આ પ્રકરણનો અત્યંત લાગતમાં યથાયોગ્ય સૌન્દર્યની અભિવ્યક્તિ કરવા માટે, કેટલીક ઉપયોગિ સૂચનાઓની પણ હકમાં નોંધ લેવામાં આવેલ છે, તે આભાવવશ સર્વને ઉપયોગિ થશે એમ ધારી અને ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલ છે.

ત્રીના સ્વરૂપ સંબંધમાં અન્ય શાસ્ત્રોમાં આપવામાં આવેલા વિચારોનું વર્ણન.

પદ્મિની ત્રીના સ્વરૂપનું વર્ણન.

પ્રાન્તે રત્નકુરંગશાયમચના પૂર્ણેન્દુનુન્વાતના,
પીનોતુલ્કુચા શિરોપમૃદુલા સ્વરૂપાશના દક્ષિણા ।
પુલ્હાન્મોજસુગન્ધિકામસલિલા સજ્જાવતી માનિની,
ધ્યામા કાપિ સુપર્ણચમ્પકનિખા, દેવાદિ વૃજારતા ॥
ઝંજિર્યામુજકોશમુલ્યવદના રમ્યા મરાલસ્યના,
તમ્ચી દંસપપુનતિઃ મુલલિતં વંપં સદા વિખતી ।
મધ્યધાપિ યલિપ્રવાંકિતમસી, શુક્લામ્પરાકાંક્ષિણી;
સુમીયા શુભનાસિકેતિ નદિતા, નાર્યુત્તમાપદ્મિની ॥

પદ્મિની ત્રીના સ્વરૂપનું વર્ણન.

ત્રીનાં નવમેા કુરંગના જમ્બાનાં ભેડાં રક્ત દોષ, એવું મુખ પૂર્ણેન્દુ અર્થાત્ પુનમના ચંદ્રમા એવું
મેઘ દોષ, ભેાં મુખે અર્થાત્ સ્વન યુગલ કલત અને પીન અર્થાત્ રતથી પૂર્ણ ભરેલા દોષ, ભેાની દેહલતા સિરિષ-
પુષ્પ સમાન મૃદુલા અર્થાત્ કોમળ દોષ, એ સ્વરૂપાશના અર્થાત્ ઘેડું જાવાવાળી અને ચતુર દોષ, ભેાની જનને-
ન્દ્રિયની અંતર કામ સલિલ-પૂર્ણ સુવાસિત સમ્પૂર્ણ અંશે ખીલેલા કમળ એવું દોષ, એ શ્રી દામ્ભ આદિ
શુભેાથી યુક્ત તથા માનિની દોષ, ભેાની ધ્વનિ ચોનેરી ચમ્પક પૂર્ણ ભેાની દોષ અને એ દેવાદિ રિગ્વ યજુરુક્ત
વિદ્યાઓની પૂજામાં રતિવાળી દોષ, એવું વલન તરતના ખીલેલા કમળના કોશ એવું કોમળ અને સુવાળી શાલ
કેંજની ઠાવાળી ધવાયેલું દેશ્ય, એ રમ્પજાવ પૂર્ણ તેજાઈ હંસના એવ મધુર અવાજ વાળી દોષ, એ યરીરે
પાતળી, હંસિણી સમાન રતિથી ગાહવાવાળી, અને મુલલિત નેસ અર્થાત્ વસ્ત્રોને સહી કારણ કરવાવાળી દોષ,
ભેાની મધ્ય પ્રદેશ ગણ વધીવાળો દોષ, તેમજ એ ક્ષેત્ર વસ્ત્રોનીય દૃષ્ટિમાં ગાહાણ શખનારી દોષ, એ મુંદર
મીવા અર્થાત્ ચરદન વાળી, અને મુંદર ગુણ નાસિતવાળી દોષ, આવા ઉત્તમ લક્ષણો વાળી સ્ત્રીને = પદ્મિની =
હોવામાં આવે છે. આવા મુંદર સ્વરૂપ અને મધુર સ્વરૂપ સ્વભાવ અને સૌન્દર્યના અભેાવાળી આવી શ્રી હનર
નહીં હિન્દુ શાસ્ત્રોમાં જોઈએ, અને કવચિત્ત્વ દોષ છે કે ભેામાં આવે છે પણ તેથી એ મુંદર સ્વરૂપ અને
દાવણવમ્પ-મૂર્તિની અહીં કલ્પના કરવામાં આવેલ છે તે કાઈ કલ્પના યાત્રા નથી. પણ ખરેખર યથાર્થ અને
સંભવિત સ્વરૂપને અને ખડું કરવામાં આવેલ ॥ તેમાં અવિશયોદિત એવું કાઢ પડુ નથી. માત્ર આવી શ્રીજી
સ્વૌત્કૃપ પ્રકાશની દોવાળી અલ્પ સંખ્યામાં પણ કવચિત્ત્વ ભેાવામાં આવે એ વલ્લવ રમ્યાસાદિ છે.

આ સ્થળે પદ્મિનીના વર્ણનમાં આપવામાં આવેલ સર્વ અંગોની ક્રમગતિ, મધુરતા, રમ્યતા અને અવયવોની આકૃતિ આદિનું વર્ણન ઘણાજ ઉચ્ચ અને ઉન્નત પ્રકારનું તેમજ અતિ ઉદ્દૃષ્ટ નિદિષ્ટ છે.

નયન સુખાર્વિન્દ, નાસિકા, હસ્ત, કપાળ, શ્રોણ, શોભ, સ્તન, કમર, અંતિ, અવાજ, રૂપ, રંગ આદિ વેશ અને વર્તન આદિ જે જે અંગોનું અહીં દેહમાં પણ સુંદર અને મધુર શબ્દોમાં વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. તે ખરેખર માનસસાચ, મત્તકવિદ્યા, સુખસામુદ્ધિસાચ અને શારીર આદિ સર્વ શારંગીની દૃષ્ટિથી ભેટમાં ધણુંજ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું છે, એમ સ્પષ્ટ દર્શાવવામાં આવેલું તેમજ નથી. પણ અથવા ઉન્નત સુધુ ધર્મ સ્વભાવવાળી સ્ત્રીઓનાં દર્શન, આ મૃત્યુદોહના આદ્યોચોને વર્ણન જે દુર્લભ છે. કારણ એવા ઉન્નત, મધુર અને સર્વ અતુલ્ય સચોટો ભણે હોય ત્યાં એવી મધુર મનને જન્મ સંભવિ શકે છે, અન્યથા નહિ.

ઉપર દર્શાવેલ પદ્મિનીના સ્વરૂપ ઘણાંકોથી ખીલે નંબર ચિત્રિણીને આવે છે, જેમાં વર્ણન શૃંગારના સંસ્કૃત શ્લોકોમાં નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે.

ચિત્રિણી સ્વરૂપ વર્ણન.

તન્મયકી ગજગામિની ચપલકુક્ સંગીતશિલ્પાન્વિતા,
 નો હૃસ્વા ન વૃહત્તરાધ સુકુચા મધ્યે મયૂર-સ્વરા;
 પીનશ્રોણિપયોધરા સુલલિતે જંચે વહન્તી કુચૌ,
 કામાન્મો મધુગઃપયથૌષ્ઠમપિ સા વિમ્બોપમં વરસલા ॥
 કામાગારમસાન્દ્રલોમસહિતં મધ્યે મૃદુપ્રાયશો,
 વિમ્બસુલલિતઞ્ચ વર્તુલમયો રત્યમ્બુનાદયં સદા;
 મૃગદયામલકુન્તલાય જલજગ્રીવોપમાને રતા,
 ચિત્રા ભાગવતી, રતેડલ્પરુચિકા ક્રેપાક્રમા ચિત્રિણી ॥

ચિત્રિણી સ્વરૂપ વર્ણન.

- ૧ તન્મયકી—જે શ્રી પાતળા સરીસાળા
- ૨ ગજગામિની—હરિતના જેવી સુંદર મધુર અને ધીર મંબીર અંતરથી આલસવાળા.
- ૩ ચપલકુક—અંગ અને અંગ દષ્ટિવાળી.
- ૪-૫ સંગીતશિલ્પાન્વિતા—સંગીત અને શીલ્પ આદિ કળાઓથી સુક્ર.
- ૬ નો હૃસ્વા—જે દેહમાં કીંગણી ન હોય.
- ૭ ન વૃહત્તરા—જે બહુ વિશાળ અથવા લાંબી પણ ન હોય.
- ૮ અથ સુકુચા મધ્યે—તેમજ જે બહુ કૃશ પણ ન હોય, પણ કમર વાળે સારી રીતે પાતળી હોય.
- ૯ મયૂરસ્વરના—જેની વાણી મધુરના જેવી ઉદ્દેશર સુગમ મધુર હોય.
- ૧૦ પીનશ્રોણિપયોધરા—જેના ઓચી અને પયોપંચ પીન અર્ધાંજારી સુધીપૂર્ણે ખરેખર હોય.

- ૧૨ સુલલિતે જંબે ઘટન્તિ કૃચ્છે—જેની જંધાઓ ઘણીજ સુંદર ટેપરીમ હાથીની સુંદર જેવી મુઝવિત હોય.
- ૧૩ કામામ્બો મધુ-ગન્ધી—જેનું કામસંવિત્ત-મધુમય મુગ-ધવુકત હોય.
- ૧૪ ઔઘમપિ સા ધિમ્વોપમં—જેના જોડ અને તેની અંદરનું અધરામૃત બિગ્મના જેવાં લાલ હોય.
- ૧૫ યત્સલા—જે પાત્તલરમેદ પૂર્ણ હોય.
- ૧૬ કામાગારમસાન્દ્રલોમસદિતં—જેનું કામાગાર કોમળ સૂક્ષ્મવાળ સંયુત હોય.
- ૧૭ મધ્યે મૃદુ પ્રાયશઃ—અને વળી જે મધ્યમાં ઘણે ભાગે મૃદુ હોય.
- ૧૮ વિપ્રત્યુલ્લસિતશ્ચ ધર્તુલ્લમયો રત્યમ્બુનાદયં સદા—તેમજ જે વળી રતિ આમ્બુ, અર્થાત કામસંવિધથી હમેશાં પૂર્ણ જોડ અને ઉલ્લસિત હોય.
- ૧૯ મૃગદયામલકુન્તલા—જમરાઓના જેવા જેના રયામ રંગના વાળ હોય.
- ૨૦ જલજપ્રીયા—કમળ જેવી જેની ગ્રીવા હોય અને
- ૨૧ ઉપમોગે રતા—જે ઉપભોગ અર્થાત સંભોગ અને સંભોગ ધર્મમાં પ્રીતિવાળી હોય.
- ૨૨ ચિત્રા ભોગવતી—જે વિચિત્ર પ્રકારના ભોગ વૈભવમા રૂચિવાળી હોય.
- ૨૩ રતેડરુપ રુચિકા—જે રતિ અર્થાત સંભોગ ધર્મમાં અલ્પ રૂચિવાળી હોય.
- ૨૪ “ ક્રેપાદ્રના ચિત્રિણી ”—આના લક્ષણેવાળી અને ચિત્રિણી સમજવી.

આથી દ્વિતીય ખંડિતગી સ્ત્રીઓ સમગ્ર ખંડિતોમાં રાત્ર મહારાત્રઓને ત્યાં અથવા તેના મુખ્ય અમલ-ગાય અને કોઠીનાર દુસ્સદ્દિ વર્ગમાં અને મુખી ખનિષ્ઠ સ્વદેશીનાં રૂઢિચર્યાં સ્થપિત હોય છે. આવી સ્ત્રીઓની સંખ્યા પણ સરખામણીમાં ઘણીજ જોડી છે.

હસ્તિની સ્વરૂપ વર્ણન.

સ્થૂલા પિન્દલકુન્તલા ચ વહુમુક્ પ્રાપ્તપાર્થજિતા,
 ગૌરાક્ષી કુટિલાદ્યુલીકચરણા દૂસ્પાનમત્વન્ધરા ;
 વિપ્રત્યૈભમદામ્બુગન્ધિરતિર્જં તોયં મૃદ્ધં મન્દગા,
 દુ.સાધ્યા સુરતેડતિ ગદ્ગદ્વવા સ્થૂલીઘ્રિકા હસ્તિની. ॥

હસ્તિની સ્વરૂપ વર્ણન.

- ૧ સ્થૂલા—જે સ્ત્રી સ્તરીયાં જડુ રધૂ હોય
- ૨ પિન્દલ કુન્તલા ચ—સેનેરી પીળા રંગના વાળવાળી, અને
- ૩ વહુમુક્—અર્થ ખાવા વાળી
- ૪ પ્રાપ્ત—જડુજ કોપી
- ૫ પ્રપાર્થજિતા—લાજ ચરમ વમરની

- ૧ ગૌરાજી—ગૌરવર્ણ યુગ શરીરવાળી ૧૦
- ૭-૮ કુટિલાદગુલોક ચરણા—હાથ પગની વખેથી આંગળીઓવાળી
- ૯ દ્રુસ્વા—કદમાં ઠીંગણી; બદ્ધી
- ૧૦ નમત્કન્ધરા—વખેથી કાંધવાળી
- ૧૧ વિઘ્નરવૈભવદામ્યુ મન્ધિરતિજ્ઞ તોયં મૃગં—રતિ સંયોગ વખતનું કામસંલિષ્ઠ જીવું
- ૧૨ મદ્દગા.—હરિતના જેવી ધીમી ચાલથી આલનાર
- ૧૩ દુઃસાધ્યા—મહા કટુથી રતિ પ્રસંગમાં સતોષ પમાડી શકાય તેવી
- ૧૪ અતિગદગદ્દરવા—અતિ ગદગદ અવાજવાળી. અને
- ૧૫ સ્થૂલૌષ્ઠિકા—ભાંગા અને ભ્રમ આપવાળી જે સ્ત્રી હોય તેને હરિતની વાણી.

શંખિણી સ્વરૂપ વર્ણન.

દીર્ઘં બાહુ કુશં શિરઃ પૃથુમયો દેહં વહન્તી તથા,
 પાદો દીર્ઘતરો કવિશ્ચ બૃહતી સ્વત્પસ્તનો કોપિનો ।
 શુભં ક્ષારવિગન્ધિના સ્મરજલેનાન્પેન સામ્રેઃ કૃષ્ણઃ
 જાનિસ્નાકુટિલેક્ષણા હૃતમતિઃ સમ્પત્તગાત્રા મૃગમ્ ॥
 સંભોગં કરજક્ષતાનિ, બહુશો ચચ્છન્ત્યનઙ્ગાકુલા,
 ન સ્તોકં ન ચ મૂરિ ચચ્છતિ સદા પ્રાયો મવેત્ પિત્તલાઃ
 ક્ષેમસ્થાપ્યરૂપાનિ ચાચ્છતિ દયાહીના ચ પૈશ્વૃમ્યમૃત
 પિપ્પા દુષ્પ્રમનાઘર્ષરમહારક્ષસ્યના શશિપતી ॥

શંખિણી સ્ત્રીનું સ્વરૂપ.

૧ શાંખ અને ભ્રમ દાયા, ૨, નાનું શિર-અર્ધાંત આકૃતિ ૩ સંસીટ પૃથુ. અર્ધાંત-વિસાદ અને મોટું,
 ૪ અને મોટા હાંખા અને ભ્રમ ૫ નાની કમર, ૬ નાના સ્તનો, ૭ કોથી સ્વભાવની ૮ શારની વિશેષ ગન્ધયુક્ત
 કામસંલિષ્ઠવાળું મૃગાં, ૯ કુશલ પર ખુલવાળું, ૧૧-૧૨ નીચી અને મુઠિય દિશિથી ભેલાર ૧૩ કુટાલો ધારનાર,
 ૧૪ ભેલાં માત્રો ઉમેરાં જાળવાર તપેલાં રક્તા કરતાં હોય તેવી, ૧૫ સંયોગ સમયે, કામને વશ થતાં હરતાવિ
 અવયવોદ્ગત જાળુ કર પ્રદાને કરવાની કન્ધાવાળી, ૧૬ શોભું કે અનુકૂળને કષ્ટ આપી ન શકે તેવી તેમજ
 ૧૭ પિત્ત પ્રધાન પ્રકૃતિવાળી, ૧૮ હાથ પુષ્પા તેમજ હાથ કપમાં વખેરેને જે દર્શિયાં ખાસ્તુ કરવાની કમ્પા-
 વાળી, ૧૯ દયાહીન તેમજ ૨૦ વિશુદ્ધતાને ધારણ કરવાવાળી, ૨૧ પિંચા, કુષ્ટ અવવાળી, તેમજ, ઉપેક્ષા ૨૨-
 ૨૩ મોટા પરપર અવાજ કરવારી ૨૪ રૂઝા અવાજવાળી, સંખિ શંખિણી બધી.

લુદાં લુદાં મુજો અર્થાત ગુણધર્મયુક્ત સ્ત્રીઓની

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦ ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦ ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦ ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦ ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦ ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦ ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦ ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦ ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

દેવસત્ત્વાન્નમસન્નવન્નમ્બુજસૌરમાહી મંતોપયુક્તામિલકમંદશા ।

મિયમ્વદા મૂરિધનાજનાદયા નારોયમુક્તા કિલદેયસત્ત્વો ॥

૧-મસન્ન મુખવાળી, ૨-મમના જેવી, મુખથી અંગોવાળી, ૩-સંતોષ યુક્ત, ૪-સર્વ કાર્યમાં હક્ક, ૫-પ્રિય;ગોપવાળી, ૬-ભરિયા, ૭-અને નનાદયા જેવી નારી. દેવસત્ત્વ વાળી દેવવાય છે.

ગન્ધર્વસત્ત્વાન્નમ્મહોત્તરીન્નારસિકાઽતિશાન્તામુગન્ધમાન્યાદિરચિઃશુભાહી ।

ચિલાસિની નિર્મલચારુવેષા ગન્ધર્વસત્ત્વા વનિતા પ્રદિષ્ટા ॥

સંજાત સીમામાં રસિક, અતિશાન્તા મુખથી ખાસા અંતર આદિ પદાર્થોમાં ચિવાળી શુભાળી વિવારણી નિર્મલ શુભ વેષ ધારણ કરવાવાળી વનિતાને ગન્ધર્વસત્ત્વા દેવવાય આવે છે.

યક્ષસત્ત્વાન્નપેતલક્ષ્મામધુમાંસત્ત્વા પીનસ્તની ચમ્પકગૌરવેદા ।

રોમાગ્નિતા સન્નત મોગવાઞ્છા પ્રોક્તા કયોન્નૈઃચત્તુ યક્ષસત્ત્વા ॥

લક્ષ્મ રહિત મધુ ખસમાં આસ્રાત, ઘાતી સ્વનેવાળી, ચમ્પકના જેવી ગૌર દેવવાળી રોમવાળી, દહેમાં સંસાગની ઇચ્છાવાળી ઓને કપિ લોકોએ યક્ષસત્ત્વાવાળી દેહવાય છે.

મનુષ્યસત્ત્વાન્નતોયસત્ત્વાદિપુયદ્ભાવાનુરાગિણી નિર્મલચિત્તવૃત્તિઃ ।

નાનાપ્રતીરેતિ ન ચ પ્રવાસં મનુષ્યસત્ત્વા પરિકીર્તિતા સા ॥

મંત્રી આદિ સાનેની પ્રભવતાવાળી, અનુસંગવતી અને નિર્મલ ચિત્તવાળી નાના મનોમાં હમ્મ દે હુન્મ ૧ માનનારી ઓને મનુષ્યસત્ત્વા દેહવાય છે

વિશાચસત્ત્વાન્નુશ્ચારિણીકુસ્તિતમૂરિમોઝ્યાહ્ણસુવાસા પરિતપ્તગાથા ।

સર્વાતિકૃષ્ણા સચિત્તારવત્રા મયેદિયં સ્ત્રી તુ વિશાચસત્ત્વા ॥

દુશ્ચરણવાળી, તિંડા નવા રોમ અને જૂલ ખાતારી, દહેમાં આવદેમાં રહેવારી, મુવાસને ધારણ કરવારી ઉપેક્ષા અંગોવાળી, જર્વા, અતિકૃષ્ણવર્ણ, અને વિશ્વરુદ્ધ મુજવાળી ઓને-વિશાચ સાવવાળી નસુવી

નાગસત્ત્વાન્ન્યાકુલા પ્રાન્તિશીલા ચ સોચ્છાસા વહુજૃમ્મિકા ।

નિદ્રાસત્ત્વા ચ સતતં નાગસત્ત્વેતિ સા સ્મૃતા ॥

આકુલ ચિત્તવાળી, જાન્તિશીલા, જડુ આસપ્રશ્નસ વેનારી તથા જગાસા ખાતાર, દહેમાં હંપજરી નારીને નાગસત્ત્વા દેહવામાં આવે છે

કાકસત્ત્વાન્નુપોગં નિષ્ફલં કુર્યાન્નેયં સંપ્રાપ્યન્નુદુઃ ।

વુમ્બાપીઠિતા નિત્યં વાકસત્ત્વા પ્રકીર્તિતા ॥

કપિસત્ત્વાન્નમ્ભવન્તપપાત્તયા તુ સતતં પ્રાન્તહોષેનાં ।
 દન્તસદ્ગતસંયુક્તા વપિસાવેતિ તાં વિદુઃ ॥

સિરસત્ત્વાન્નમ્ભવન્તુદા વાવયાનિ વિપ્રિયાણ્યેવ ભાષતે ।
 અપેતરાગા મનાદો યસ્ય ત્વા તુ સા સ્મૃતા ॥

(અનકરંતે)

નામો હોતો દંડાદી, વાવવા નેવને અસિદ્ધપણે આમ તેમ ફરવાદી ખાઈપડે નારીને કોકમળા
 કહેલી છે.

અન્વન્ત અપદ, પ્રાન્ત યોગનાં, દન્તસન્ત અ સંયુક્ત નારીને દંડિન્દ્યા બહુથી

સ્વશાવધીન કુખ, અપ્રિયવાચોનેજ બોલવાવાળી, માનવૃત્ત આદિમા પ્રેમ કે સ્નેહસાથ વિનાની સ્ત્રીને
 ખરસત્યા બહુથી

ઉપરાંત સર્વે વર્ણન આનર્તક નામના સસ્ત્રીકમળાથી અને સામાન્ય જ્ઞાનને માટે આપવામા આવેલું
 છે ત્હી ત્હી સ્વશાવધી પ્રેમોના સંપૂર્ણ અધોની પ્રાપ્તિય રીતે ચિહ્નિત છે બોલોચના અને કરવામા
 આવેલ નથી પણ કુખ્ય કુખ્ય શુભે અને લાભોત્તરે છેલ્લું અન્વન્ત કરવા ઉપરાંત ખાસ ખાસ
 વિશેષ પ્રભવ શુભો સંકલિત છે કે લાભો વિશેષે વિશેષ પ્રભવમા પ્રકટ કરવાથી જોખિનાં સ્વશાવધે
 તેનાં તેના પ્રકારના સ્વપ્રત્યક્ષ અથવા કુલદર્શક લાભો આપવાનાં છેલ્લું પ્રભવ પ્રાપ્તિય રીતે અહીં
 કરવામા આવેલી છે, જે કહેવાને સ્ત્રીને વાળવા થોડાં છે પશ્ચિમી ચિન્હિતી દક્ષિણી, યુગિની, કેવલતા,
 જાત્યવસ્ત્રતા, વસ્ત્રતા, મનુષ્યતા, પિતાવસ્ત્રતા, દક્ષતા, કપિતા, જસતા, નાદિ જે જે પ્રકારના
 કુલદર્શક ખાસ લાભો થોળવાળી જે કરવા અને કરવામા આવેલ છે, અને તેવા તેવા કહેવાને કર્મવાદી
 જોખિનાં સ્વશાવધે સ્વામાન્ય પણ ખાસ અન્વન્ત સ્વપ્રત્યક્ષ જે કુલદર્શક અને આર્થિક વર્ણન થોડાં પણ
 મધુર અને યથાર્થ સંબોધાં આપવામા આવેલ છે, તેની તુલના કરી કહે તેલુ વર્ણન આપણને દેવવાણી
 સસ્ત્રીના શ્રી નારના મન્દો સિવાય કુળીમાનંદી બીજા કોઈપણ લાભાના મધુર દુલભ જે કુલદર્શકી લાભામા કોણ
 વર્ણન કરવાનું સંબંધામર્થ નથી હોઈ લાભામા પણ એવા તથાજી સ્વચિત્ત લેવામા આવશે ભયર
 અંગેલ લેખન મન્દુ લાભાના વર્ણનોમા પણ સ્ત્રી નામના સ્વશાવધે આણુ મુદ્ર વર્ણન "Siddha Siddha"
 ના વિષય પડના અનેક મન્દામા પણ કોઈ સ્વર્ગે આપવામા આવેલ નથી તેમ જ એલ સંકલિતમા એક જો
 નહીને માટે આવના અનેક પ્રકારના પ્રવક્તાજો સ્ત્રીના આસ્થાન્ય મુદ્ર સંબોધી થોળના માત્ર જો નહીને
 અનેક પ્રકારના કુલદર્શક અને સ્વશાવધે લેખન પણ રૂપ અને કુલ અનુચારલાભો કર્મવાદીના સંબોધી પણ થોળના
 થશે રી હોય એમ મનાવું નથી આ દક્ષિણી સ્ત્રી આપણા શાસ્ત્રકોને આ વિદ્યામા થોળના અનેક પ્રયોગોદ્વાસ
 વર્ણન પ્રમતિ કરેલા ॥ એમ કહી વિદા અણે તેમ નથી

सोभाग्यमदगर्विता-कैकेयी.

શ્રી સૌન્દર્ય સ્તોત્રથી મુખ્ય સંમેનો સામાન્ય ઉપસંહાર.

ગેહાનિવર્તન—	૧. સરભ	}	અને માર મારે મોહક
	૨. કીર્તિ (મન)		અને માર મારે દોષા નેહ.
	૩. જાત		
	૪. મનની પુટીઓ		
તાંબા (દીપ)	૫. પીઠ	}	અને મારે મારે મોહક
	૬. દામની સાંભળીઓ		અને મારે મારે દોષા નેહ.
	૭. દામ		
	૮. મન		
વિશાળ- (વિષુદ્ધ)	૯. અન્ન કુપાળ	}	અને મારે મારે વિશાળ
	૧૦. નયન		અને વિષુદ્ધ દોષા નેહ.
	૧૧. રતન મહેરા (રત્નપાન)		
	૧૨. રતન		
મૃદુ સ્વરૂપ દોષન—	૧૩. સ્વરૂપ	}	અને મારે મારે મોહક
	૧૪. નાનિકા		અને મારે મારે દોષા નેહ.
	૧૫. મોહક		
	૧૬. સાંભળીઓ		
પુદ્ગલ (ભક્તિ)	૧૭. નિર્ભય મહેરા (ભક્તિ નીરવ)		

સૌન્દર્યની સંરક્ષા અને વૃદ્ધિ કરનારા સાધનો અને ઉપાયો.

૧

૧ સારીવિક વ્યાયામ—જેમા દબલ પાણી બારણુ, ઘાસ-ફરવી (કંધી મથન) વગર કામકામ, વાળનું ઘોળનું, કપડા યોવા, તાયચલિત્ત સભાળવું વિગેરે ઘરના કામકામનો સામાન્ય રીતે ને કે સમાવેશ થાય છે તેમજ આદિ સામીરિક મુધારણા માટેની ખાસ ઉપકરણો અને સહિત ને કોઈપણ પ્રકારની વ્યાયામ કરવામા આવે છે તેનો સમાવેશ કરવામા આવે છે આવી વ્યાયામમાનીતિની અતોનો ખાસ કરી સમાવેશ રૂઢ સહે છે

૧ ચક્રવિહુ, ૨ આપળો ખાસ, ૩ રસીખી, ૪ વરુ, ૫ અચાત્રીકલુ, ૬ કોલુ, ૭ રેનીસ, ૮ કિચકા, ૯ નાંચ ૧૦ અદબડામલુ, ૧૧ અલપણ, (જરીવલરી), ૧૨ તેમમર્દન, ૧૩ કમ્પેલ્સ, ૧૪ કમ્પેલ્સ, ૧૫ કદ ૧૬ નળસિલન ૧૭ કૃષિ, ૧૮ ઉદ્યાન-કર્મ, ૧૯ તાસકા આદિ અનેક ક્રિયાઓનો સમાવેશ થાય છે આ જવી અથવા તેમાંની કોઈનું પણ જાણવાપરશમારીત સેવન કરવાની રેલ પાડવી

૨ ઘટ્ટચય—એકામા એકા કન્યાએ સોળ વર્ષની ઉમર સુધી અને પાંચમા વધારે પચીસથી ત્રીસ વર્ષ સુધી ઘટ્ટચય થાળી, આત્મસંયમી છાની, વિદ્યાભ્યસન ૩૫ વર્ષમાં કાળ પાડવો એના એક સૌન્દર્યને વધારનાર એક પણ સાધન થઈ

૩ પ્રાણાયામ—મિતિન સાથ પ્રાત સન્ધ્યા સમયે સ્વાયંભ્ય પ્રાણાયામનું વિધિપૂર્વક સેવન કરવાથી પાચનસક્તિ દિશાશ્લિસામ, હૃદય કેન્દ્ર સ્થવાદિનીઓ અને રક્ત આદિ અવયવો તેમજ પદાર્થોની સંયુક્તિ થીએ પણ સારીવિક સૌન્દર્યને અનેક રીતે પ્રુદી મળે

૪ નિયમિત આહાર—પ્રાણાયામ પ્રમાણમા પત્ની સહે તેટલો જ નિયત સમયે જાનકરુષક સાતમ પદાર્થનો આહાર કરવાથી સરીર તન્દુરસ્ત અને પ્રુદ રહે છે જ્યારે અતિ આહાર અને અધવાહારથી બેરોગ ફૂરા કે પ્રમાદી અી બારી તથા બદમુરત થાય છે

૫ નિયમિત વિહાર—પરોઢી દાહતમા કામ થાસનાને સમયમા થાળી સ્વાયંભ્ય વિહારનું અનુકૂળ પ્રસંગે અને તે પણ ઉત્તમ સંતાનની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે સેવન કરવાથી પણ સૌન્દર્યની ઉત્તમ રીતે સરકા થઈ સહે છે.

૬ શયન—સ્વાયંભ્ય સારીવિક અને માનસિક વ્યાયામને અન્તે પુરતો થાક હાલવાથી રાત્રી સુખ અને ચાંદ નિદ્રા આવે છે અને તેને પરિણામે સરીર તથા મન બન્નેને સ્વાયંભ્ય બારામ મળે છે સરીર સુખી તથા તન્દુરસ્ત બને

૭ નિયમિત સૌન્દર્ય દત્તધાવન—અલપણ-અથવા તેમમર્દન આદિ ક્રિયાઓ, સારી, કાન્ત, મુખ, નાખ, તેમજ ચેટ અને રસીપણી તથા અને તે થાળી અનેક બારિક સ્વેદવાદિનીઓના મુખોની સંયુક્તિ માટે રુપાન આદિ સેવન થવાની પણ ખાસ અગત્ય છે

૮ રેનાન—સીત ૨૫૨૦, મુખથી અથવા કનેશ્વ બહારી દબેસા સરીરના પ્રાણ અને મત્તમ અને

ગુપ્ત ભાગો, વિશેષ 'મર્દન' કરી, આગળ, ઉપર, સ્નાનરૂઢ કે એવાજ અન્ય સુગંધી સાધુ આદિથી સારી થાતી નાદવાથી સારીરુ' સૌન્દર્ય અનેક રીતે સંવૃદ્ધ થાય છે.

૧૦. વસ્ત્ર પરિધાન—સ્વચ્છ, સાદાં, સુગંધી, રંગબેરંગી, અને મરોત્પ્રકૃત તથા સમય અને સ્થિતિને યોગે તેવાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાથી સારીરની ચોક્કા તથા ચિત્તની પ્રસન્નતા વધે છે.

૧૧. સુગંધી પુષ્પમાલા અને અત્તર આદિ પદાર્થોનું સેવન કરવાથી આપણા પ્રાણતન્ત્રને આનંદ મળવા સાથે સદ્વાસનાં આવનાર અન્યને પણ આનંદ આપી સુગંધિ પુષ્પવર્ધન પદાર્થોના સમુપયોગનું આનંદ સાથે જ્ઞાન આપે છે. આટલા મટે સુગંધી પદાર્થો અને પુષ્પમાલાઓ તેમજ પુષ્પવેળી આદિઓનું ધારણ કરવું એ આયુષ્ય, આરોગ્ય, આનંદ તેમજ ઇશ્વર અને સૌન્દર્યને વધારનાર દિવ્ય કૃપાની સાધન છે. પણ આ વિષયમાં ખાસ કરી સ્પર્શીતવાળાં સેત્રો વાપરવાથી પ્રાણતન્ત્રોને તેા ઉદ્ભટું યાચાન થાય છે, એથી એ બાબતથી ખાસ નેતર રહેવાની નરર છે.

૧૨. આભૂષણ અને અલંકારો—એ બધું સાદાં, સારાં, આર્થિક, રમ્ય અને વધાયેલ્ય પ્રમાણસરનાં તેમજ કામદાન અને ન્યાયમ આદિ પ્રસન્ન થાય કરે નહિ તેવા આભૂષણોનું ધારણ કરવું એ પણ સૌન્દર્યને વધારનાર ઉત્તમ સાધન છે પણ તેના અતિયોગથી સ્વાસ્થ્ય સૌન્દર્યને પણ હાનિ થાય એવું ન થવું જોઈએ.

૧૩. સદાચાર-અથવા સદ્વર્તન—એ સૌ તેમજ પુરૂષ જન્મેને વધારેનું દર રમ્ય અને આકર્ષક બનાવનાર સૌથી ઉત્તમ રસાયન રૂપ છે એટલા મટે આચાર, વિચાર અને વર્તનમાં કમરેલા શુદ્ધ પવિત્ર પ્રમાણિક અને સુલભ તેમજ ન્યાયયુક્ત રીતે વર્તવાથી પણ સાારિક તેમજ માનસિક સૌન્દર્યની દિનપ્રવિદિન વૃદ્ધિ થાય છે ૧ સ્નેહ, ૨ તોલન્ય, ૩ ક્ષમા, ૪ કરુણા, ૫ મૈત્રી, ૬ શાન્તિ, ૭ શુદ્ધતા, ૮ વાત્સલ્યસ્નેહ ૯ કામ્યલ્પસ્નેહ ૧૦ આશા ૧૧ ઉત્સાહ ૧૨ આત્મનિષ્ઠા ૧૩ દરજાન ૧૪ યોગ્ય યસાસિલ્લાપ ૧૫ અધ્યાત્મચરિત ૧૬ વશીયોપસેવા શુશ્રુષા-પ્રેમ ૧૭ વિનય આદિ સુદર રમ્ય અને મનુર સાંસારિક તેમજ ધાર્મિક લાભનીઓ અને વૃત્તિઓના વધાયેલ્ય પ્રવાહેનું પ્રવિદિન સેવન કરવાથી, સૌ તેમજ પુરૂષ જન્મેના, જન્મે પ્રકારના સૌન્દર્યમાં અનેક રીતે વૃદ્ધિ થાય છે.

૧૪. સુવિવેકિતા—અર્થાત્ વધાવત અવલોકન મનન અને જીવિસંકલ્પોની ખીલવણી તેમજ સાદિલતા અવલોકન દ્વારા મેધા રચિતિ આદિ યત્નિઓને વધાયેલ્ય સ્વાધ્યાય દ્વારા પ્રવિદિન નવવાથી, અનેક પ્રકારનું માનસિક સૌન્દર્ય વધારી શકાય છે અને સત્યાસત્ય વિવેક જીદ્ધિ પ્રાપ્ત થતા સૌન્દર્યના વાગ્દલિત સ્વરૂપનું વધાવત્ બાન થાય છે.

૧૫. ચિત્તકામ, હારેત-રીવણ શુદ્ધિ—નેઈ-દ્રોગ, નૃલ, ગીત તથા સૌન્દર્યપ્રેમ અને ઔદાર્ય, ભાવયુક્ત કાવ્ય અને કવિતાઓનું યોગ્ય સેવન, અનુકરણ અને દ્વારજાવ આદિના વધાયેલ્ય પ્રકટિકરણન નાટ્ય કિવામિના અવલોકન અને સેવન દ્વારા પણ સૌન્દર્યને અનેકથા સંવૃદ્ધ કરી શકાય.

૧૬. સંગીત, નૃત્ય અને લાક્ષ તેમજ અનેક પ્રકારનાં વાજ્ય યોગ્ય અભ્યાસ કરવાથી, સેવન કરવાથી સમગ્ર સારીર હૃદય ફેફસા તેમજ પાચનક્રિયાના અવયવોને અને ખાસ કરી વૃદ્ધને ખાસ મદદ મળે. એટલું જ નહીં પણ મનના અનેક માનસિક વિકારોના પ્રદાન દ્વારા અનેક ાધિઓ અને આધિઓ નાશ પામે છે, અને સાથે સાથે મુખ પરના સમગ્ર ભાવો ક્રોધ, મધુરા, રસમય, રસિક સ્તિન્ય અને સમજાવવાયુક્ત જાતી, સમગ્ર ઇશ્વરને આનંદ આપવા સાથે સૌન્દર્યને વધારે છે. આટલા મટે સંગીત, લાક્ષ નૃત્ય અને વાગ્દન આદિ પ્રવિદિન સૌન્દર્યને અવધ

નિદ્રાધીન થતા પહેલાં સેવન કરવું એ ખાસ જરૂરનું છે ખાસ કરી રાત્રીના સમયગૃહમાં જતા પહેલાં સંજીવ અને નૂલ આદિનું એ દરેક દુરબળ ઉપમા યથાધિકાર રીતે સેવન કરવામાં આવે તો સારીરિક અને માનસિક બંનેથીનો જડ મૂલ્યોના નાશ થાય એમ અમારું માનવું છે ઉત્તમ ધર્મભાવપૂર્ણ, અહ્મ, વિનય, હર્ષિત, આશા, સ્નેહ, દરજ્જા પ્રેમ અને સૈનદર્શ આદિ ઉત્તમોત્તમ ભાવપૂર્ણ-વિષયોના મધુર સંજીવના આસ્વાદનરૂપ રસાવલૂણ સેવન કરવાર સી 'પુરુષો દમેયા પોતે જેમ આનંદમાં અગ્નિ રહે છે તેમ સામાજિકતાને પણ તેટલો વખત જ્ઞાનદ, આરોગ્ય અને ઉપદેશ આપી યોગ્ય રીતે સુધારવાનું પણ પ્રકાશનરે નર્થ કરે છે

૧૮. સ્વરૂપ, વિનયશીલ અને મધુર સ્નેહ અને લોભન્ય હાવ સ્વરૂપ વતન, સી તેમજ પુરુષ બંનેના જીવનને મધુર અને રમ્ય બનાવવા સાથે સૈનદર્શ મુખ્ય બનાવવામાં પણ કંઈ બાધ નથી કહેવું નથી પણ ઉપરોક્ત બધા લાભો વૃત્તિઓ અને સુચનાઓ કે ક્રિયાઓનો જે કાંઈ પણ એક શબ્દમાત્ર માત્ર આપણે સમાવેશ થઈ શકે તેવા હોય તો તે જ્ઞાન એ 'ધર્મજ' છે

૧૯. ધર્મનું સેવન—બધા સારીરિક માનસિક સામાજિક ધર્મ-ભાવોના સેવન જેવી સૈનદર્શને આપ નાં એવી એક પણ ક્રિયા આખા વિશ્વમાં નથી કે જેનો ધર્મ એ શબ્દમાં સમાવેશ ન થઈ શકે. કોઈ ધર્મ્યામિયા હર્ષકરી નરાજા આટલા માટે કોઈ સારીરિક બુદ્ધિશક્તિ, નિર્મળ ધર્મભાવપૂર્ણ ખવિત્ત લાભો ક્રિયાઓ અને આચારોનું સેવન એ તો 'સર્વજ્ઞ મુખ્ય સંકેત' આનંદ અને આરોગ્યને આપનાર મહાન નોપક છે તેના થવાનું સેવનને માટે જ સી અને પુરુષોના સારીરિક તેમજ માનસિક અને માનસિક બંનેના સેવનમાં સમાવેશ આવે છે આખા ધર્મ ભાવોના સ્વાન સ્વચ્છતા જપ, તપ, દોષ, ઉપન મધ્યસ્થન બ્રહ્મચર્ય પ્રાણાયામ દાન, હર્ષિત, અહ્મ, વિનય, સ્નેહ અને સૈનદર્શ આદિ સર્વ લાભોનો યથાવત્ સમાવેશ થાય છે

"The beautiful woman is one endowed with buttocks broad and breasts round and high that is the woman best fitted to bear children and to suckle them The two principle characters indeed since they represent aptitude for the two essential acts of mother-hood must necessarily tend to be regarded as beautiful among all people and in all stages of culture even in high stages of civilization Broad hips which involve a large pelvis are necessarily a character of the highest human races, because the races with the large heads must be endowed also with the large pelvis to enable their large loads to enter the world

Havelock Ellis

ભાવાર્થ—એ રીતના નિત્યો વિશાળ અને સ્વચ્છ એક શરણાદાર તથા ઉન્નત હોય છે તે સી મુદ્દે ગૃહાવા યોગ્ય ॥ તેવી જ સી ઉત્તમ પ્રભને ધર્મમાં ખાસજી કરવા માટે તેમ જ પેતાની પ્રભને યથાધિકાર પ્રમાણમાં તદન પાન કરાવવા માટે સૌથી વધારે યત્ન છે આ બે મુખ્ય શુભો, સૌમ્ય માતા થવા માટે ખાસ અનુસરના છે અને એટલા માટે સ્વ દેહના સૌખ્યના એ બે ખાસ રૂપે સર્વ દશમા આમજ બધી પ્રતિભા દશમાં પણ સૌથી વધારે સૈનદર્શ મુખ્ય અને અનુસરના ગૃહાવા બેધે વિશાળ જવાબે વક્ત સ્વચ્છતા પ્રદેશની પણ વિશાળતા દર્શાવે છે અને તે ઉચ્ચ મદિની માનવ પ્રભનું એક હજી ॥ હજી મોમ અને વિશાળ બી પ્રભને પ્રમુખ આપવામાં, વિશાળ જવા અને વિશાળ અનુસરના એ ખાસ લેવાની તરીકે છે

દેવસેક એસીસ.

संवत्सन अथवा पसंदगी.

CHOICE OF A PARTNER IN MARRIAGE.

प्रकरण पांचमं.

विवाह आदि स्त्री-पुरुषनी परस्पर पसंदगी
करवा आदिना योग्य भावो.

भद्रा वर्धमपति यन्मुपेक्षा स्वयं या मिथ वनुते जनेषु।।कग्वद

THE LAW OF CHOICE

"In no way can this unity of thought, feeling and action be well secured as through Phrenology a science that is to do more for the welfare of the human race than any heretofore or hereafter to be discovered. Through the right application of this wonderful science no mistake need be made in wife or husband-choosing, no risk need be run and no doubts need be entertained, but all is made clear as the truths of which it is the exponent. Malice avail nothing Deception hypocrisy and untruth avail nothing under the searching analysis of the brain's soul chambers."

"It has been assumed that unity of mind is the principle which lies at the base of perfect marriage and that the science of Phrenology is the lens through which we approximate this unity one of the mists of the ages in the right choice of a mate is cleared up, and bright and clear as noonday appears the law of choice."

John Cowan M.D.

Author of Science of New-Life

सारतश्च प्रकृतिपरीक्षा—सारतत्वे। प्रभाषे भानवप्रकृतिनी परीक्षा.

साराण्यष्टौ पुरुषाणां बलमानविशेष ज्ञानार्थमुपदिश्यन्ते.

तपया-त्वग्रक्तमांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्ल सत्वानि.

रक्तसारः १. तत्र स्निग्धभक्ष्यं मृदुप्रसन्नसूक्ष्माल्पगम्भीरसुकुमारलोमाः सप्रभाश्च त्वसाराणाम्।

सा सारता सुखसौभाग्यैश्वर्योपभोगबुद्धिविचारोग्यप्रहर्षाणां आयुष्यत्वं चाद्ये

रक्तसारः २. कणांश्चिमुखजिह्वानासौष्ठवाणिपादतलनखललाटमेहनानिस्निग्धरक्तानि श्रीम-

स्ति आजिष्णूनि रक्तसारणाम् । सा सारता सुखमुप्रप्तां मेधां मन-
स्यित्वं सौकुमार्यमनतिबलमक्लेपसहिष्णुत्वं चाद्ये ।

मांससारः ३. शङ्खललाटकृकादिकाक्षिगण्डहनुग्रीवास्कन्धोर कक्षदक्षः पाणिपादसंघय.

स्थिरशुक्लशुभमासोपचिता मांससारणाम् । सा सारता क्षमां धृतिमलौल्यं
वित्तं विद्यां सुखमार्जवमारोग्यफलमायुष्य दीर्घमाद्ये ॥

मेदसारः ४. वर्णस्थरनेत्रकेशलोमनखदन्तौष्ठमूत्रपुरीषेषु विशेषत स्नेहो मेदः साराणाम् ।

सा सारता वित्तैश्वर्यसुलोपभोगप्रदानान्यार्जवं सुकुमारोपचारतामाद्ये ॥

अस्थिसारः ५. पाणिगुल्फ जाग्यरत्रिजघ्नु चियुकशिरः पर्यस्थलाः स्थूलास्थिनखदन्ताश्च स्थि-

सारस्ते महोत्साहा क्रियावन्तश्च क्लेशसहाः सारास्थिशरीरा भवन्त्यायुष्मन्तश्च ॥

मज्जासारः ६. तत्त्वद्वा बलवन्त स्निग्धवर्णस्वरा स्थूलदोर्ध्वसुसंघवश्च मज्जासारस्ते दीर्घा-

युषो बलवन्तः ॥

शुक्रसारः ७. श्रुतविज्ञानवित्तापत्यसमानमाजश्च सौम्या सौम्यप्रेक्षिणश्चक्षूरपूर्णलोचना

इव प्रहर्षबहुला स्निग्धवृत्तसारसमसंहतशिखरिदशनाः प्रसन्नस्निग्धवर्णस्वरा
आजिष्णवो महास्फिजश्च शुक्रसारस्ते स्त्रीप्रियाः प्रियोपभोगा बलवन्तः ॥

रास्वसारः ८. सुखैश्वर्यारोग्ययित्तसमानापत्यभाजः स्मृतिमन्तो भक्तिमन्तः कृतज्ञाः

प्राज्ञा शुचयो महोत्सादादक्षाधीराः समरविजान्तयोधिनहन्यकशिपादाः
सुव्यवस्थिता गम्भीरबुद्धिचेतसः कल्याणाभिनिवेशिनश्च मत्स्वसाराः ॥ तेषां

बलसंगेरेष गुणा व्याख्याता

सर्वसारः ९. तत्र सर्वं सारैरुपेताः पुरुषा भवन्त्यतिबलाः पर गौरवयुक्ताः क्लेशसहाः

सर्पारम्भेष्टात्मनि ज्ञातप्रन्ययाः कल्याणाभिनिवेशिनः स्थिरसमादित-
शरीराः सुममादितगतयः सानुनादस्निग्धगम्भीरमदास्वराः सुप्रेश्वर्यवित्तो-
पभोग संमानभाजो मन्दज्वरसो मन्दविचाराः प्रायस्तुल्यगुण विस्तीर्णादया-
धिरंजीयिनश्च ॥

असारः १० अतो विपरीतास्त्वसारः ॥

શરીરના બિન્ન બિન્ન સત્વોની ન્યુનાધિક્તાના પ્રમાણમાં માનવ પ્રકૃતિની પરીક્ષા.

ક્રીપુરોનાં શરીરની, આઠ પ્રકારના સાર તત્વો પ્રમાણે પરીક્ષ થાય છે કે એના દ્વારા ક્રીપુરોનાં બ્રહ્માબજના પ્રમાણ ઉત્પાદિત વિશેષ જ્ઞાન પ્રેરણી સકાર્ય છે. જેમકે ૧ ત્વચા, ૨ રક્ત, ૩ માંસ, ૪ મેદ, ૫ અગ્નિ, ૬ મૂત્ર, ૭ શુક્ર આદિ.

ત્વકસારા—૧ ત્વચા સ્વચ્છ, કોમળ, મૃદુ, પ્રસન્ન, સૂક્ષ્મ, અદ્ય, અલ્પ, અલ્પ, મુકુમારતા અને તેજસ્વિતા આદિ ગુણો, ત્વચા અને વાળમાં તેવામાં આવે, તેવા ક્રીપુરો ત્વચાસરના છે જેમ બહુવં. આ પ્રકારની સારતા વિશેષતઃ સુખ, સૌખ્ય, અંશુ, ઉપભોગ્યસક્તિ; શુભિ, વિદ્યા, આરોગ્ય, પ્રદર્શ અને આયુષ્ય આદિ ગુણોની વિશેષતા દર્શાવે છે.

રક્તસારા—૨ ત્વચા રક્ત, આંખ, મુખ, કર્ણ, નાસિકા, નેત્ર, હાથ, પગના તળીયાં, નખ, લલાટ, મેદન આદિ અવયવો હાથ રંગના સ્નિગ્ધ, ચોખ્ખા અને તેજસ્વી બહુમતે તેવા ક્રીપુરોના શરીર રક્તસાર યુક્ત છે જેમ સમજવું. આવા લક્ષણોની વિશેષતા સુખ, શુદ્ધિની ચપલતા, મેદા, મનસ્વિત્વ, મુકુમારતા, અદ્યપક્ષ, અને અકલેષ સહિષ્ણુતા આદિ દર્શાવે છે.

માંસસારા—૩ ત્વચા રંગ, લલાટ, કુકારિકા, અક્ષિ, નેત્ર, હાથ, મીઠા, સ્નિગ્ધ, વચ્ચે, વક્ષ, વક્ષસ્થલ, હાથપગની સંધિઓ વિગેરે સિવાય શુદ્ધ માંસથી પૂર્ણ અને શુદ્ધ દેખાય તેવા ક્રીપુરોને માંસસાર યુક્ત સમજવા. આવા લક્ષણો ક્રીપુરોની અંતની ક્ષમાશક્તિ, ધૃતિ, અદોહપદા વિષ્ણુ, વિદ્યા સુખ, આનંદ, આરોગ્ય, ભગ અને ધર્મોયુ વિગેરે દર્શાવે છે.

મેદસારા—૪ પર્ણ, સ્વા, નેત્ર, હાથ, નખ, દાન, આંખ મૂત્ર પુરિષ વિગેરેની વિશેષ સ્નિગ્ધતા, જે મેદની સારતાવાળા ક્રીપુરોનાં લક્ષણ છે. આવા લક્ષણો વિષ્ણુ, અંશુ, મુખોપભોગ્ય પ્રિયતા, કાર્દા, આનંદ, અને મુકુમારોપચારના આનંદ માનનાર વર્તિ દર્શાવે છે.

અગ્નિસારા—૫ પાશ્વર્થી શુદ્ધ, અગ્નિ, અગ્નિ ચિત્ત, સિર આદિના અવયવો અને સંધિઓ તેમજ અગ્નિયો નગ્નિ અને હાંત વિગેરે જેઓના સ્પૃશ્ય અર્થોત મોટા અને બહુ દોષ તેઓ અગ્નિસારવાળા ગણાય છે. (Motive temporary.) આવા ક્રીપુરો મદોન્તાદવાળા, મિયાવાન અથવા કાર્યની ક્ષમતાવાળા ક્ષેત્ર સદન કરી શકે તેવા, મેદા અસ્થિઓવાળા અને આયુષ્યમાન હોય છે.

મૂત્રસારા—૬ હંદા કદના શરીરવાળા, પશુ બળયુક્ત તેમજ સ્નિગ્ધ પર્ણ અને સ્વચ્છતા તેમજ સ્પૃશ્ય ગોળ અને ભરાવાનાર સ્નિગ્ધતાવાળા મૂત્રસારવાળા ગણાય છે. તેઓ બળવાન અને રીધ આયુષ્યવાળા હોય છે.

શુક્રસારા—૭ જેઓ બહુશુદ્ધ, વિજ્ઞાનયુક્ત, તેમજ દંબ, પુત્ર, સંતાનને પાત્ર, રોગ્ય પ્રકૃતિવાળા, સૌમ્ય કૃષિવાળા ક્રીપુરો તેમજ શુદ્ધ અને પ્રદર્શથી પૂર્ણ તેમજ રક્તપૂર્ણ ગોળ મુખ હથ માથ અને શાન્તવાળા પ્રસન્ન સ્નિગ્ધ પર્ણ અને સ્વચ્છતા, પ્રકાશમાન, મદોન્તિત્વ દોષ છે. તેઓ શુદ્ધ સારવાળા ગણાય છે. આવા પુરુષો શિશિવ, સોમ વિદ્યાસને આદરનાર અને અગ્નિ બળવાન હોય છે.

સાવસારા—૮ મુખ, અંશુ, આરોગ્ય, વિષ્ણુ સન્માન અને પુત્રયુક્ત, સ્થિતિમાન, અસ્થિમાન, શુદ્ધ પ્રાપ્ત, શુદ્ધ પવિત્ર કરેલ સારયુક્ત, દસ, પીર, સમરમાં વિજયી, મોર્ચગુહ, સ્પર્ધાયુક્ત, વિજ્ઞાનસિદ્ધ, તેમજ મુખ્યવિષય અંશુ ગુણિ અને ચિત્તવાળા અને કલ્યાણરૂપ મર્ચમાં પ્રવેશ કરવાની ક્ષમતાવાળા હોય છે, તેઓને સત્વસાર વાળા ગણવામાં આવે છે. તેઓનાં ઉપર અણુરેષા શુભોર્માન તેઓનાં લક્ષણોની વ્યાખ્યા આવી બધ છે.

સ્વચ્છસારા—૯ ત્વચા રક્ત ઉપરોક્ત સાર તત્વોથી યુક્ત સ્ત્રી પુરુષો, અતિ બળવાન ધરમ ગૌરવયુક્ત ક્ષેત્રસદ સર્વકાર્યના આરંભમાં સ્વામ્ય-વિશ્વાસ ધ્યાનવાર, કલ્યાણના આર્ચમાં શિવ શાખનાર, સિવા અને સુ સમાદિત શરીરવાળા મુક્તમાદિત ગતિવાળા, સ્નિગ્ધ અંશુ મદાન અનુનાદવાળા ગાળતા સ્વચ્છતા, મુખ અંશુ અને ધન આદિની ઉપભોગ્ય સ્થિતિવાળા, સંતાનને પાત્ર, મન્દ

નવાવાળા, મનું વિકારવાળા, અને વિશેષ કરી તેવાજ શુભકર્મ કલ્યાણવાળા અને જન્મ આપનાર, અને દીર્ઘ જીવી નિવડે છે.

અમરાસ — ૧૦ આવી વિરહ શુભ ધર્મવાળા સ્ત્રી પુરવે કોઈ પણ પ્રકારના તાર વિનાના મહાય છે.

અરક

સા કવિતા સા વનિતા યસ્યાઃ શ્રવણેન દર્શનેનાપિ રુચિદ્વયં પતિદ્વયં

સરલં નરલં ચ સત્ત્વરં ભવતિ ॥

કેવી કન્યાને, વરવી-અથવા પસંદ કરવી જોઈએ ?

૧. અવ્યગ્રાહો સૌમ્યશીલા

હંસધારુણવામિનોમ્

તનુલોમકેશદશના

મૃદ્ધકોમુદહેતુ સિયમ્ ॥

૧. અમની જોડ વગરની, કૈામ્ય સ્વભાવવાળી

હસ અથવા હાથીના સરખી ગતિવાળી

(ધીરમળી) કેમળ લોભ અર્થાત્ સ્ત્રીરૂપગ્ના

વાળ અને કેમળ કેસ તથા નાનુક દાનવાળી

અને મૃદુ અંગોવાળી કન્યા પરભૂવી

૨. અનિન્દિતાં કન્યાં ધરચેત્

ફલતો લક્ષણતથા

ચઘીયસીમ વયમા-યપુષા ચ

૨. કુળી તથા લક્ષણથી જે અનિન્દિત

હોય તેવી કન્યાને વગવી પસંદ કરવી.

ઉપર તથા સ્ત્રીરૂપા જે પોતાથી ન્હાની હોય

તેવી યમ = કરવી.

૩. ફલમગ્રે પરીક્ષેત

યુક્તિમતે કન્યા પ્રયજ્ઞંતુ

શુદ્ધિરૂપશીલલક્ષણ-

સમ્પત્તામરોગામુપવચ્છેન્ ॥

૩. પ્રથમ કુળની પરીક્ષા કરવી,

શુદ્ધિમાનને કન્યા આપવી અને

શુદ્ધિ રૂપ શીત સ્વભાવ

અને ગુણ વક્ષણવાળી આરોગ્ય

યુક્ત કન્યા ને સ્વીકારવી.

૪. આદો ફલં પરીક્ષેત

તતો વિધા તતો યય ॥

શીલ ધર્મ તતો રૂપ

દેશ પદ્માદિપાદયેત ॥

૪. પ્રથમ કુળની પરીક્ષા કરવી

પછી વિધા અને ત્યાર પછી યમ,

શીત-ધર્મ રૂપ અને દેશની પરીક્ષા કરી

પર કન્યા પરમલગ્ન.

૫. સરમા માલંકારા

મુપદધિન્યામા મુનયેમયમુતિ

આર્વાં કથેષ ધાર્યાં

ન સમ્પતે યજ્ઞહોતેન ॥

૫ સસ તથા અર્ધકર મુકત

મુદર પાંચ ન્યાસ તથા મુવર્તુ અર્થાત્ કમનવર્ત

ગ્રંથી આપાં તેમજ બાપાં,

બાલ વિનાની મુખ્ય મેળાં સકતો નથી.

પ્રસ્તાવ.

લગ્ન સંબંધ માટે પરસ્પરની પસંદગી કરવામાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય વિષયોનું વર્ણન.

(પ્રસ્તુત વિદ્યા, મુખસામુદ્રિકશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રાનુસાર.)

લગ્ન સંબંધ—એ દુનિયામાં સૌથી અત્યંત અગત્યનો અને મહત્વપૂર્ણ સંબંધ છે. આ સંબંધદ્વારા પુરુષે શાકષણ સ્ત્રીની સાથે, કે સ્ત્રીએ શાકષણ પુરુષની સાથે વિવાહ સંસ્કારદ્વારા જીવન પર્વત સંપૂર્ણ થઈ રહેવાની ભર પડે છે. વિવાહિતજીવનમાં બંધાઈ જાય, સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેએ સાથે મળી પરસ્પરની સદાનુભૂતિ, પ્રેમ, માન, સમ્મતિ, અને અનુગ્રહમાં રહી સદૃઢમાનસથી જીવન ગતી કરવામાં ટોચ છે. આનું વર્તન જીવનના જાણી સમય સુધી નિર્વિઘ્નપણે ટાળી રાખવા માટે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના સ્વભાવમાં ધૃતિ અને મજબૂતી પછું દોવાની તેમજ ખાસ કરી અનુકૂળ અનુકૂળ બુદ્ધિ સ્ત્રીમાં તેમજ પુરુષમાં ખાસ વિશેષ અંશે દોવાની ખાસ ભર પડે છે. કારણ મુદત્સાધનમાં અનેક પ્રમાણમાં જાય, બન્નેએ સાથે મળીને કરવાના દોવા છતાં, બન્નેનાં કાર્યકરો પછે અંશે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં છે, અને તેથી તેઓને પોતપોતાના જેવે અનુસાર, વિવિધ પ્રકારની સહિતઓ લાગળીઓ કે વૃત્તિઓ ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં ભર પડે છે. દ્રશ્યવત્ વસ્તુ—

પુરુષને બહારના જગત્પ્રણયમાં જાય જઈ નોકરી, વ્યાપાર, ખેતી, કલા, કુલ્તર અથવા યેવા બીજા કોઈકદ્વારા પોતાની કવિતા સંપાદન કરવા માટે સંપત્ત મહેનત, સહીરખણ, અને શુદ્ધિબળ વિશેષેના ઉપયોગ કરવાની ભર પડે છે. જ્યારે સ્ત્રીએ માત્ર ઘરમાં બેસી ધરતી ન્યવસ્થા, કાષ્ટાદુષ્ટી, રાચરચીમાં આદિ ધરતી સામાનની સંરક્ષા, સંભાળ, અને ઉપયોગ કરવાનો ટોચ છે. એટલે જાણે કમાણી માટે તેને બહાર જવું પડે કે બીજાની શુદ્ધિ કરવાનું હોય નથી. પણ પુરુષની કમાણી ઉપર તેના સંપૂર્ણ નિર્ભરતાને તેમજ બંધાઈ જાય સુખોનો આધાર હોય છે. પુરુષોના કાર્યમાં જ્યારે સંપત્ત મહેનત અભુરી અને શુદ્ધિબળના મહત્વપૂર્ણ કાર્યો સાથે સંપાદક, સદનકીર્તિ, કોષ, કાદક, દિગ્ગત, વીરતા, ઉત્કૃષ્ટ અને સંપત્ત ઉદ્યોગશક્તિ આદિ રૂપ શક્તિઓ અને સ્વભાવનાં કોર અંશેની મુખ્યત્વે ભર પડે છે. જ્યારે સ્ત્રી વર્તવા કાર્યમાં ભરત, રાંધણ, શુદ્ધિ, માયન, વાહન, નૃત્ય, ઉત્કૃષ્ટ, કાદક, કાદક, પાણી કાદક, રસોઈ, ચિત્રકામ, બાળકોના, કુલાવડ, ધારી કર્મ, સ્વદેશ, શુદ્ધિ, જાણ, સ્વચ્છતા, મુદત્સાધન, મુદત્સાધન, પરિવર્ત, અતિથી સંભાળ, અને આગળ સંભાળ, સંભાળ, વીરતાવિશેષ મુદત્સાધન આદિ રૂપ નમ પ્રમુખ અને કલાકોસંસ્થા મુદત્સાધન કાર્યોમાં કાર્યોના મુખ્ય અંશે તેના બાહ્યમાં સમાવેશ થાય છે.

આમ સામાન્ય રીતે જોતાં બન્નેનાં કાર્યમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની શક્તિઓ લાગળીઓ અને વૃત્તિઓની બન્નેએ અલગ અલગ પ્રમાણમાં ભર પડે છે. જ્યારે એ બંધીયોતો પ્રમાણે સ્ત્રીમાં કલા કલા બુદ્ધિ અને શક્તિઓ કે વૃત્તિઓ વિશેષ પ્રમાણમાં દોવાની ભર છે, વળી પુરુષ વર્તવા ખાસ કરી કાદક કાદક લાગળીઓ શક્તિઓ કે વૃત્તિઓના કાર્યો પ્રમુખ પ્રમાણમાં અને કલા કલા ભાવો ન્યૂન અથવા મધ્ય પ્રમાણમાં હોય તેા તે વધારે અનુકૂળ થઈ રહે, એ બંધી અતિ અગત્યની અને મહત્વની શક્તિ બાળકોના સંભાળ-વચાવ જાણથી સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગે લગ્ન સંબંધથી સંપૂર્ણ થવા પડેલાજ થવાવત્ વાકેંદ્ર થવાની ખાસ ભર છે. કારણ એવું જાણ, બન્નેનાં શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવની થવાવત્ જાણ કરવાનું એક મુખ્ય સાધન છે. એટલે જ નહીં પણ લગ્ન જીવનમાં બંધાઈ જાય સુખ, સમૃદ્ધિ અને આનંદોના તેમજ ભાવિ સંદર્ભોના સુખનો એટલે જાણ, સ્ત્રી પુરુષની પરસ્પરની પસંદગી ઉપર એટલે જાણે અગત્યની રહેશે છે. આટલા માટે પરસ્પરની પસંદગી કરવા માટેની સર્વ પ્રકારની થર્મ સંબંધો આ પાંચમા પ્રકારની અંદર જાણમાં આવે છે ખાસ કરી આ પ્રકારનો બંધો વિષય મુદત્સાધન અને મુખસામુદ્રિકશાસ્ત્રને અનુસરે આ કેમલે મર્મવામાં આવે છે કે જો સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગે પરસ્પરના સ્વભાવ લક્ષણો આદિ અને સ્થિતિ બાદિને અનુકૂળ શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવ થઈ સ્ત્રી પુરુષોના પ્રવૃત્તિની જાણ કરવાનું મુખ્ય થાય. સાચી રીતે પરસ્પરના સ્વભાવ બંધી

લક્ષ સંબંધ માટે યોગ્ય પર્યાયો કરવામાં ઘણીજ ઉપયોગિ અને કીમતી સહાયતા પ્રાપ્ત થાય, અને યથાયોગ્ય પરીક્ષાને અંગે લગ્નશ્રીદ્વારા સચુક્રત થયેલ દમ્પતીઓનાં મુખ્યો ધર સસારના અનેકવિધ કાર્યો સુખ શાન્તિ આત્મીય અને પરસ્પરની સમૃદ્ધિ અનુકૂળતાથી સરળપણે જાળવી રાકે અને પરસ્પર સહાનુભૂતિ, સહાય અને સહકર્મચરણ સુક્રત જાતી સુખ અને શાન્તિથી છવન જાતી રાકે લગ્ન સંબંધમાં સૌ અથવા પુરુષમાં જે જે શારીરિક કે માનસિક મુલ્યો અથવા લક્ષણોની પરિક્ષા કરવાની હોય છે તેવા બધા વિષયોનો વિસ્તૃત અહેવાલ, આ ગ્રંથના પ્રથમના જે પ્રકરણમાં સવિસ્તાર આપવામાં આવેલ છે વળી એ ઉપરાંત, “ સ્ત્રી મૌનદર્થ અને તેનો ઉદ્દેશ ” નામના ચોથા પ્રકરણમાં પણ સ્ત્રી સ્વભાવ સંબંધી કેટલુંક અગત્યનું વર્ણન આપવામાં આવેલું છે જેમાંથી પણ ઘણી ઉપયોગી સુચનાઓ આ પ્રશ્નને અત્યુત્તમ રીતે રાકે તેમ છે છતાં આ બાથમાં પ્રકરણમાં સ્ત્રી અને પુરુષ જાનેના શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવની યથાવત્ પરીક્ષા કરવા માટે જાનેના શુદ્ધકર્મ સ્વભાવનું આવશ્યક વર્ણન મરતદવિષ્ણ અને મુજસામુદ્ધિદિ રાસાનુસાર સચુક્રત રીતે આપવામાં આવેલ છે તથા તેના સેવા શુદ્ધ હોયોની પરસ્પરની પરીક્ષા કરવાની વિધિનું વર્ણન આપવા માટે કેટલેક અરી સચિત વર્ણન આપવામાં પણ યોગ્ય ધ્યાનું છે યોગ્ય સ્વભવન યથાવત્ પરિક્ષીકર અને લગ્ન સંબંધ નિર્ધારિત અસાધ્ય મહાવર્ણનું વિષયોને માટે આ પ્રકરણનો વિષય એક ખાસ જગત્વનો જામ લગ્ન છે વળી આપણા શુભરાત્રી સાહિત્યમાં આ વિષય તરફ નવીનન દ્રષ્ટિથી અને એક નૂતન આવિષ્કાર રૂપે, તેમજ સૌથી પ્રથમના વાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે જેથી કે વિષયના અનેક પ્રકારની યોગ્ય અથવા અયોગ્ય સમાલોચના કે રીતી રીપણ વિશેરે ધવાના પણ અનેક સબના છે છતાં આ વિષયના મહત્ત્વ નાશીર્ અને ઉપયોગિતા આદિ ઉર્ધ્વ અર્થ આપતાં બધે તે સ્વરૂપમાં પણ એ વિષયને અમે સચિત પ્રકટ કરવાનું યોગ્ય ધ્યાનું છે મરલ ” છવન સદસ્યના અનેક પ્રકરણોમાં એ એક ખાસ મુખ્ય જામ લગ્ન છે જાવી લગ્ન સંબંધોની મુધારણા કરવામાં સ્ત્રી અને પુરુષને પરસ્પરના શુદ્ધ હોયની પરીક્ષા કરવાની યથાવત્ વિધી દર્શાવવામાં, જાવી પ્રજ્ઞની યોગ્ય મુધારણા કરવાના મહત્ત્વ પૂર્ણ નીર્ધાર અનેક રીતે સહાયકરૂત થવામાં, તેમજ સ્ત્રી અને પુરુષોના અનેક પ્રકારના ધરસાધારિક સંબંધોને યથાવત્ ચોટ ધર, કુદબ, દેહ, ભતિ તેમજ સસારને સુખ શાન્તિ અને સંતોષનું ધામ બનાવવામાં, આ વિષયની યોગ્ય અને શારીરિક ચર્ચાથી વતિકિતિત પ્રમાણમાં પણ કોઈ પણ સુખને સહાયતા મળે અને તેના મુખ્ય પરિક્ષાઓનો આવશ્યક લેવાનું સહાયકરૂત મળે તો જામાર આ અર્થ પ્રવાનનું સાર્વજનિક યુક્ત છે એમ અને માનીશું

મનુષ્યના સમય છવનને જામે સરીર અને મન એ બે મુખ્ય વસ્તુઓ જીવર રચાયેલો છે અને એ બંને અમરતા વિષયોની પરીક્ષા કરવાની વિધી સાથે આ પ્રકરણનો ખાસ સંબંધ છે લગ્ન સંબંધમાં સ્ત્રી અને પુરુષના શુદ્ધ કમ સ્વભાવની યથાવત્ પરીક્ષા કરવાની કોઈ પણ યોગ્ય પદ્ધતિના અભાવમાં અસાધ્ય મુધારાને અધ્યાપી પ્રવર્તિ રહેલી છે તેના અનેક પ્રકારના અનિષ્ઠ પરિક્ષાઓથી આપણે જનસમુદાય યથાવત્ વાકે છે વધ વિષા, શુદ્ધ, શીલ ધર્મ, નીતિ, બુદ્ધિ આદર્શ, કુલ રૂઢિ અને અનેક પ્રકારના શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવ આદિના અસાધ્ય પ્રકારનાં કમોડાઓને અમે અને કુલ યોગ્યને લીધે ધરલ સારમાં અનેક પ્રકારના જે હેરો અને પરિકરો સર્વત્ર જોવામાં આવે છે, તે સર્વને યથાવિધી જાલ કરેલો હોય, તે માનવસમાજને લગ્ન સંબંધની યોગ્ય પર્યાયો માટે મરતદવિષ્ણ અને માનસસાસની સર્વ પ્રકારની રચનાઓથી યથાવત્ વાકે ધવાની તેમજ તેઓને યથાવિધી વીકાર કરવા સૌથી પ્રથમ આવશ્યક છે કારણ જનસમાજને ગોટા જામ ત્વારજ મહારજામના સ્વચર્ય મુજેનું યથાવત્ દર્શન કરી રાકે, એમ જામાર માનવ છે કુદિત-અપેતિષ, અને તેની અદર્શ સર્વ, ચંદ્ર ચંચલ, કુલ અને શાન્તિ આદિ સ્થાનાં સ્થાન અને તેઓનાં પરસ્પરના મેલ અને ત્રિતિ વિશેરે આધારે જનાવવામાં આવતી જનસમુદાયો, અને તેઓનાં પરસ્પરિક સુખેલોને આધારે યોગ્યવાના આવતાં લગ્ન સંબંધો અને ધારસના મુલ્ય કમસ્વભાવની પરીક્ષાના સાધનો કરતાં, મરતદવિષ્ણ અને દુખ સામુદ્રિકાસામ તેમજ માનસસાસના પ્રજ્ઞ અને બુદ્ધિમય વિષયોનાં જ્ઞાન દ્વારા યોગ્યવામાં આવતાં કે પસંદ કરવામાં આવતાં સંબંધો, યથારે સુખરૂપ નિવરી રાકે તેમ છે, એમજામાર સ્વચ માનવ છે જાવી આ મહત્ત્વપૂર્ણ વિષયનું, જાવી જાને જાજાઓમાં સિદ્ધિ આપવામાં આવે અને મરતદવિષ્ણ તેમજ મુજસામુદ્ધિદિસામ સાધનાઓને સર્વત્ર મુજમતવા શીલ પ્રવાર થાય જેની સદૃશ્યોથી અમે તેને આદિ સચિત પ્રકટ કરીએ છીએ,

સંવનન અથવા પસંદગી.

પ્રકરણ પાંચમું.

નવ પ્રકરણની અંદર સીમોનાં સૌન્દર્યના સંબંધમાં જે જે સારીરિક કે માનસિક સૌન્દર્યના અંશોનું વર્ણન આપવામાં આવેલું છે, તે તે સર્વ અંશોનો સ્વીકાર કરી, પુરોના સૌન્દર્ય સંબંધમાં પણ ખાસ એક જુદા પ્રકરણની યોજના કરી શકાય. ખાસ કરી સીમો, પુરોનાની અંદર કેવા કેવા પ્રકારના ગુણ કર્મસ્વભાવ તથા સૌન્દર્યને ગાંઠે છે અને પુરો, સીમોની અંદર ક્યા ક્યા ગુણકર્મસ્વભાવને ખાસ કરી વધારે પસંદ કરે છે, એ બાબતનું સંવિસ્તર વિવેચન કરવાનું આ સ્થળે વધારે યોગ્ય લાગે તેમ છે પણ તેની કોઈપણ પ્રકારની પદ્ધતિનો સ્વીકાર ન કરતાં અમે માત્ર માનસશાસ્ત્ર અને મુખસામુદ્ધિકશાસ્ત્રની પદ્ધતિ અનુસાર, સી પુરોનાં ગુણકર્મસ્વભાવની પરીક્ષા કરવાની યોગ્ય વિધીનું અને સચિત્ર અને સંવિસ્તર વર્ણન આપવાનું વધારે પસંદ કરેલ છે. કારણ તેનું વર્ણન અનેક હેતુઓને ધ્યાનમાં લેતાં, અમને સાચીય, પદ્ધતિસર, સરલ અને પસંદગીના સર્વ અંશોને કમવાર સ્પર્શ થઈ જાય છે.

સંવનન અથવા પસંદગી માટેની અનેક પ્રચલિત રીતોઓનું, કે તે વિષયના જુદા જુદા દેશ કાલના ઇતિહાસોનું વર્ણન કરી આ મહત્વના વિષયને નિર્ણય લેવાપણું અમને જરા પણ યોગ્ય લાગતું નથી. એથી એવી બાબતોનું વર્ણન આપવાનું હવેન જાય રાખ્યું છે. છતાં આ મહત્વના વિષય પરત્વે પૂર્વકાલના પિ કુનીઓના જે કાંઈ પ્રાચીન વિચારો અને સિદ્ધાંતો છે, તેનું સમગ્ર સ્વરૂપ આ પ્રકરણની સારાંશમાં અમે ઉપસ્થિત કરેલ છે. વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિથી તેમજ સાહીય દ્રષ્ટિથી ઉપરોક્ત સંવનન અથવા પસંદગી સંબંધી નિયમોનું વર્ણન આપવામાં જે જે મુખ્ય મુદ્દાઓને અનુસરી માનવ પ્રકૃતિનું વર્ણન તેઓ ટાંકેલી આપવામાં આવેલું છે અથવા માનવ પ્રકૃતિની પરીક્ષાની જે જે મુખ્ય રીતે પરીક્ષા કરવાનું તેઓએ વિખ્યાત કરેલું છે, તે સર્વ અંશો અંદર અત્યંત અત્વના અને મહત્વપૂર્ણ છે. એમ આપણને સ્વીકાર કર્યા વિના ચાલી શકે તેમ છે નહીં સી અથવા પુરુષના ગુણ કર્મ સ્વભાવ સંલગ્ન છે જે અંશોની તેઓએ ચર્ચા કરેલી છે તે અંદર ઉપરોક્ત છે છતાં પણ એવા વર્ણનમાં કોઈ પણ પ્રકારનો સાહીય ક્રમ કે પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવામાં આવેલ નથી.

આટલા માટે જે બધા પ્રાચીન વિચારોનો મુખ્ય અંશે સ્વીકાર કરવા છતાં આ પ્રકરણની અંદર, માનસશાસ્ત્ર, મરતલવિદ્યા, અને મુખસામુદ્ધિકશાસ્ત્રનુસાર જે જે વર્ણન પરંપરાના ગુણ કર્મ સ્વભાવની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી આપવાનું યોગ્ય લાગ્યું છે. તેવા સર્વ અંશોનું સંવિસ્તર વર્ણન આપવા સાથે-તેવી પરીક્ષા કરવાની વિધીનું પણ સાથે સાથે નિર્દેશન કરાવવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પણ બંધવી રાખ્યો છે આપણા સાહિત્યમાં હવે પ્રસંગ સાથે સંબંધ રાખતાં અતિ અત્વના વિષયને અને ખાસ તબીબના સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવેલ છે. તેને વધારા ઉદેશ ધ્યાનમાં લઈ, સમગ્ર અને વિદ્વાન વાચક વર્ગ વચાઈ શકે હકારતો એવી અમારી ખાતરી છે.

નવી પરલુપા ઇચ્છતા સુવાનો તેમજ યુવલીંગોએ હૈંસ સંબંધથી ભેડાતા પહેલાં પરસ્પરનો પસંદગી કરવા માટે ને ને શુદ્ધ તથા લક્ષણો વરફ આસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે તેનું સવિસ્તર વર્ણન-મસ્તકવિદ્યા મુખ સાંપ્રદિકાસર અને માનસધાસંગ્રહસર નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવે છે. :

મનુષ્યના ગુણ કર્મ સ્વભાવની પરીક્ષા કરવાના વિષયોમાં અનેક બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. પણ તે બધા પ્રકારોનો સમાવેશ શારીરિક અને માનસિક એવા બે મુખ્ય વિષયોમાં સદબંધ થઈ શકે છે.

શારીરિક પરીક્ષામાં—શરીરની લંબાઈ પહેળાઈ, ઈંચાઈ, હાં, વજન, રંગ, શરીરનો સામાન્ય બાધો દમર અને શરીરની અંદરના હૃદય, ફેફસાં, પચાનેન્દ્રિયના અવયવો અને અન્ય હસ્તપાઈ આદિ અવયવો તેમજ સામાન્ય રીતે મુખ અને તેની સાથેનાં ફાનેન્દ્રિયોનાં કાર્ષે સંબંધી યોગ્ય અવવા અથોગ્ય દાહવની પરીક્ષાનો સમાવેશ થાય છે. એનો સંબંધ આસ ફરી વૈદ્યકીય તપાસ (Physical Examination of the Body) માં સામાન્ય રીતે થઈ શકે છે. શારીરિક બાલ સોનર્વની પરીક્ષાનો સમાવેશ પણ મુખ્ય અંગે અર્થિજ થઈ જાય છે. બધારે,

માનસિક પરીક્ષાના વિષયોમાં—હી અવવા પુરુષનું ભુદ્ધિબળ, નૈતિક અવવા ધાર્મિક બળ, આચાર, વિચાર, શીલ, વર્તન, લાભહીઓ, લાભનાઓ, અને અનેક પ્રકારની ઇલાનિષ્ઠ વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. પણ બે વૃત્તિઓ, લાભહીઓ ભુદ્ધિસાક્ષિઓ અને લાભનાઓ વિષેરે શી વસ્તુ છે ? તેઓના સ્થાન ક્યાં છે? તેઓના મૂળ સ્વરૂપ કેવું છે ? મનુષ્યના મસ્તકની અંદર તેઓને ક્યાંય પણ સ્થાન છે ખરું ? અને ને તેવાં સ્થાન મનુષ્યની બધી વૃત્તિઓ લાભહીઓ કે લાભનાઓ માટે મજબૂત હોય તો તે પ્રત્યક્ષ રીતે યોગ્ય પ્રયાસ માન-યોગ્ય લક્ષણોની ઠાઠ યોગ્ય વિધિ છે ખરી ? આવા આવા અનેક પ્રશ્નો મનુષ્યનાં મનમાં સ્વાભાવિક રીતેજ ઉત્પન્ન થાય છે. મસ્તકવિદ્યા આ બધાં પ્રશ્નોનો બહુજ સરવર્ણી-પ્રત્યુત્તર આપી શકે તેમ છે. બોદુન નહીં પણ સ્ત્રી અને પુરુષના હૈંસ સંબંધોમાં અનેક અટવરા પ્રશ્નોનો વચાવત્ વિર્ણવ આપવા માટે એજ અરેખર માર્ગદર્શક થઈ શકે તેમ છે, એજ અમારું ચાક્રસ માનવું છે, આથી પસંદગી સંબંધી વ્યવસાની પ્રશ્નોની ચર્ચા ઈર્ષ દુષ્ટિથી આ પ્રકારમાં સવિસ્તર કરવામાં આવેલ છે.

મસ્તકશાસ્ત્રીઓ માનવ મનુષિને ૭ કે સાત નુંદા નુંદા સમૂહમાં તે તે સમૂહની અભિવ્યક્તાના પ્રમાણમાં કુશળી યોગ્યતાને અનુસરીને ગોઠવાયેલી માને છે. તેજ પ્રમાણે માનવ સ્વભાવની પરીક્ષાના અંશોર્થ પણ અર્થો રૂબરૂ સમૂહ પ્રમાણે વર્ણન આપવામાં આવશે. બુદ્ધિ વિચ નં. A.

- નં. ૧ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ.
- નં. ૨ ધર સાંસારિક લાભહીઓનો સમૂહ.
- નં. ૩ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ.
- નં. ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક લાભહીઓનો સમૂહ.
- નં. ૫ પ્રાનીકય પ્રકાયક શક્તિઓનો સમૂહ.
- નં. ૬ અવસોદન અને ભુદ્ધિ શક્તિઓનો સમૂહ.

આ પ્રમાણે પ્રથમ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓના સમૂહથી આપણે માનવમનુષિની પરીક્ષા કરવાનું શરૂ કરીશું. કારણ હંડગોનો મૂળ પાયો બધો તેના આધારપર રહી રહેલો છે.

આત્મરક્ષક વૃત્તિઓની યથાયોગ્ય પ્રબલ હાલત.

હી પુરુષ જન્મેજા યથાર્થ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે કારણ જન્મનો ઈખા આધાર તેના પાન સમાયલો છે. ને કે હી કરતાં પુરુષ વર્ગમાં આ વૃત્તિઓનો સમૂહ પ્રબલ પ્રમાણમાં હોવાની ખાસ જરૂર છે એ પાત ખરી છે. છતાં સીઓને પણ આ સમૂહવાળી વૃત્તિઓની યથાર્થ દાહવની ખાસ જરૂર છે અને તે યા માટે તેનું વિગતવાર વર્ણન પ્રથેક શક્તિવાર આપવામાં આવશે)

૧ જીવિષા અથવા આરોગ્યયુક્ત જીવન દરમિયાં રોગવાળી પ્રબલ ઇચ્છા—આ ઇચ્છા સી પુરુષ જન્મે વર્ગમાં યથાવત્ હોવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ આરોગ્ય વિના જીવન હલકા થવા રૂપના હાને છે.

જોઈએ તો 'પદ્મ' આરોગ્યદાયક અને આરોગ્યપ્રદાતા રોગોને અને ખાસ 'સંબંધી' વર્ગને પણ બાર રૂંધે વધે છે. આ આરોગ્યની રક્ષા કરવાની મુખ્ય ધ્વજા સાથે સંબંધિત સમગ્ર અવયવોનો ખાસ સંબંધ છે, તો પ્રાણાવયવો, ક્રોધા દુઃસ્થ અને ફેફસાંનો મુખ્ય રીતે સમાવેશ થાય છે, તે બંને અવયવો અને તેની સાર્વજનિક રાજનાર રક્ષિત્રિસરસુના અવયવોનું મર્ચ વધાવતું પુષ્ટપણે છત્રપર્વત તાત્તુ રહે અને ટીકી રહે એટલાં રૂપપુષ્ટ અને બળપુષ્ટ, એ બંને પ્રાણાવયવોની અને પુરુષ બંનેના સંબંધમાં વધાવતું દોવાની નરર છે. આ બંને અવયવો પુષ્ટ હોય તો જ સરીર સુંદર, આરોગ્યપુષ્ટ મુલાળી રંગનું, રક્તના સ્વચ્છ પ્રવાહથી ભરેલું અને ગોળ બસવાદાર, રક્ત અને માંસથી પૂર્ણ, ઉષ્ણતા યાદવાળું, સુંદર, આકર્ષક, અને મોઢક સાથે છે. આટલા વસ્તે છાતીઓ, ફેફસાં કે હૃદયના કોષપત્ર પ્રકારના કદ કે નિર્બળતાથી બંનેનાં સરીર તદ્દન મુક્ત દોવાં જ એકલે. વિરાગ કરે સ્વભાવા બંને દોવાની આટલા માટે ખાસ નરર છે. (ભુજો ચિત્ર નં. ૧, ૨).

ન્યારે દુઃખી બેઠેલી કે નિર્બળ છાતીવાળા સ્ત્રી પુરોનો સરદી અને મરમીત પ્રવાહોની નલકી અસર થતાં અનેક પ્રકારના પ્રાણાવયવોના રોગોથી પિડાવાનો વખત આવે છે, અને એવા સ્ત્રી પુરોના સંબંધથી નમ પામનાર પ્રભ પણ તેવા જ ભાસી, દમ, ઉષ્ણ, ચર્મપીટસન આદિ દુઃસ્થ અને ફેફસાંના અનેક રોગોપુષ્ટ સંસ્કારો નમથી જ લઈ અવતરે છે, જે પરિણામે બંનેને કારણ થઈ પડે છે. માટે અજ્ઞાન મોઢ કે કામવશ થઈ તેવા સંબંધમાં ભેદો પડેલાં આ સર્વ બાબતની પૂર્ણ ખાતરી કરી લેવી, એ વૈદ્ય અને આરોગ્ય સાસ્ત્ર તેમજ માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી ખાસ નરર છે.

છત્રવિધાની ન્યૂનતાવાળા સ્ત્રી પુરોએ ખાસ કરી આ વૃત્તિની સંવૃદ્ધિ માટે તેમજ સામાન્ય હાલતવાળા સ્ત્રી પુરોએ પણ એ વૃત્તિઓને ઠાપી રાખવા માટે યોગ્ય આહાર, નિદ્રા, સ્વચ્છ, યજ્ઞધર્મ, પ્રાણાયામ અને નિવૃત્તિ વ્યાયામ, તેજમર્દન આદિ ઉપયોગી ક્રિયાઓ પર ખાસ સત્તર ધ્યાન આપવાની નરર છે. કારણુ છત્રન એક અમુલ્ય ભંડાર છે. તેનો વ્યર્થ મુખ્ય ઉપયોગ કરવા સક્તિવાન બનવું એ દરેક મનુષ્યનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. " સરીરમાર્ગ મલુર્ધર્મસાધનમ્ । ધર્માર્થકામમોક્ષાનામારોગ્યમૂલમુત્તમમ્ ખાસ કરી આરોગ્ય દર્શાવાળા સ્ત્રી પુરોએ જ નિરોગી, બળવાન, ચીર્ધવાન, શાદસિક અને ઉદ્યોગી પ્રભને નમ આપી શકે છે. એટલા માટે જ સંબંધમાં ભેદો પડેલા સ્ત્રી પુરોએ પરસ્પરની આરોગ્યતાના લક્ષણોની સોધી પ્રથમ પરિક્ષા કરવાની ખાસ નરર છે.

આ વૃત્તિની યોગ્ય પરીક્ષા કરવા માટે નં. ૧ વાળે સ્ત્રી પુરોનાં મગજનો કાગ તપાસી એવા એકલે જો તે બાજબર પડેલો, એને વિરુદ્ધ હોય, બંને કાન વચ્ચેનું અંતર સારી રીતે ખીલેલું હોય, તો સમજવું કે તેવાં લક્ષણવાળા સ્ત્રી પુરોમાં છત્રવિધાની વૃત્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં છે ન્યારે નં. ૧ વાળા સ્થાનમાં ભેદોની ચોપરી અને અસ્તક દુઃક હોય છે તેવા સ્ત્રી પુરોની છત્રવિધા પણ સેરહાલ મમાણુમાં અદ્ય કે સાધારણ હોય છે.

સામુદ્રિક ચિન્હો—છત્રવિધાની પ્રમત્તાવાળા સ્ત્રી પુરોનાં સરીર, રક્ત, માંસ અને શેદ અને અસ્થિ આદિની વિપુલતાવાળાં, માંસલ, બસવાદાર, પહેાળાં હૃદય અને ફેફસાંવાળા, જોષ નાક અને છત્રપરની કારાવાદાર માંસપેશીઓવાળા, પૂર્ણ પુષ્ટ અને વિપુલતાવાળા ચિત્રલવાળા હોય છે. તેમજ તેઓના હાથપગનાં તળીયાં પણ માંસલ, રક્તપૂર્ણ, યોગ્ય વળવવાળાં, અને પ્રાણસક્રિયોર્થવત પૂર્ણ હોય છે. ન્યારે તેથી વિરુદ્ધ ગુણુ કર્મ કે સ્વભાવ કે ચિન્હવાળાં સ્ત્રી પુરોનાં સરીર, મંદ અથવા ન્યૂન છત્રવિધાવાળા નલુવાં, સરીરની દૂરાતા, માંસપેશીઓની શિથિલતા, યોગ્ય સારીરિક વળવળો અભાવ, હૃદય તેમજ ફેફસાં પ્રાણાવયવોની મંદ અથવા તેજ-પુષ્ટ હાલત, રક્તની ન્યૂનતા, પાચનસક્રિયતાની હુલ્લતા, બળુઈરતા કે આસાદીન જતની દેશ, સરીરની અંદરના રક્ત, રક્ત, માંસ, શેદ, અસ્થિ જનન અને શુદ્ધ તથા સ્વચ્છ-પચ્ચ-આદિ માત્રોની અસરકારક અને અસાચતા માત્ર વચ્ચેનો અલિ બસવો અને અન્ય માત્રોની ક્ષતિ, આ બધા લક્ષણો સ્વદ્ય છત્રવિધાની પ્રત્યક્ષ

પ્રત્યક્ષતા પર જગતના નિર્લેખ્યતાત્મક સાંકેત છે. સંસારની એ છાન જ્યોત્સ્ના છે, જેથી આ રતિ બ્રી અને પુરુષ જાને વજ્રમાં ગૂંથાવનું પ્રમાણુદર્શિતાની ભર છે. મન્યની અંદર આ રતિનું સ્થાન નં. ૮ વાળા પ્રદેશમાં છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૬ તથા ૨૦) જ્યારે તેને દર્શાવનાર સામુદ્રિક વસ્તુઓમાં નીચેની બાજબોનો સમાવેશ થાય છે.

૧. નં. ૮ વાળું મન્યની અંદરનું અસાધાર રથાન (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૭, આંખ બોલ અને ચિત્રક તથા આવધર પ્રેમની અસર).
૨. પર્ણ વિમસિત અને રસિક રસિકાં નયનો.
૩. મુંદર મેઘપર્ણ બંદેઝ અને રત્નપુલક કુવાળી ગાલ તથા જાને બોધ અને તેની ઉપરનો અપર શામ.
૪. મુંદર પાટકાર મંગલચંદ્રની ચિત્રક.
૫. ચરીરની અંદરના સર્વ રીતે બંદેઝ મુંદર કામલ અને ગ્રેણ તથા મુંદર ધાટનાં સર્વ અવયવો.

ધાર્મિક ક્રિયાઓ આધાર એજ મદન વૃક્ષને આશ્રયે છે. જેને આશ્રયમાં પ્રવેશીને જઈ નવું જીવન, બાવલો અને સ્ત્રીને વંચા કે વાઙ્મણી હોવામાં આવે છે. સમગ્ર સંસાર અને સુવાવરવાના બધા કાલો દ્વારા સમગ્ર સંસારની પુખ્તવત્ ખીલવણીનો સમ્પૂર્ણ આધાર, આ પ્રેમ ભાવની મધુર અને દિવ્ય પ્રસાદિપર છે. સુવાવરવાના અભ્યુપગમ સાથે જ્યારે મદન મદન ફેવરું ધીરેધીરે સ્ફુરણ થવા લાગે છે. ત્યારે સંસારના કાલો અને અંજ પ્રત્યક્ષે પણ તેની અત્યંત નૂઠ વૃત્તિને આધીન થઈ, એક ઘણી એક ખીલવા લાગે છે. જે આખરે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ, કુચાર તેમજ કુચારીને તેઓની પ્રાધ્યાવસ્થામાંથી પ્રસાર કરી નવયોગવત્તા મદન અદ્ભુત-અગોહિક-અવર્ણનીય-અને છેક અગ્રગ્ર તથા અગ્રોચર છતાં અત્યંત મોહક અને આકર્ષક કિનારાપર લાવી મુકે છે અને મુંઝવે છે. માનવ જીવનનો વસંત સમય અર્ધયોગ શરૂ થાય છે. પ્રેમ પુખ્તતા મધુર પરાગ માટે વિચરતા અનેક માનસ મધુકેતોનો દિવ્ય ગુંભાર, આ અવસ્થામાં મોહ-મદ અને માધુર્યને પેદા કરી, ચારે તરફ લાવણ્યથી લહેરો ફેલાવવા લાગે છે. યોગવસંતતા અભ્યુપગમ સાથે પ્રેમ-દાનના મધુર માલીએ, પ્રેમપુખ્તતા પરમપાવન પરાગપૂર્ણ પૂર્ણાનંદનું પાન કરવા માટે વિવિધ પુખ્ત પુલિખાં પ્રેમીશિષ્યોદ્ધારા મધુર અને દિવ્ય સિંચનોનાં પ્રચાર કરવા લાગે છે. સમગ્ર વિશ્વપ્રેમ પ્રેમોદ્ધારમાં કંઈ કંઈ અવનવા-પ્રેમકુળે અને પ્રેમલતાઓના પૂણ્ય હવેલામય-પુલે પર્લવિત થવા લાગે છે. અને આખરે સમગ્ર વિશ્વ પ્રેમ, પ્રેમ અને પ્રેમનો પોહાર કરતું પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. અર્થાત્ દિવ્ય અને મધુર કાલોને અનુભવવા માટે પ્રાયેક સ્ત્રી પુખ્તતા મસ્તકમાં-માનસિક પ્રેમભાવનું પ્રભુ-અવયવ હોવાની ખાસ તરફ છે. એજ વૃત્તિને આધીન બની, કુદરતની અતિ ક્રુદ્ધ ઇચ્છાને વશ પાડીને પુરુષો કે સુવાનો અને સુવતીઓમાં પરસ્પર એક બીજા તરફ પ્રેમ આકર્ષણરૂપ પ્રેમવિદ્યુત પેદા થાય છે. જેને પરિણામે સુવાનો અને સુવતીઓ એક બીજાના ચરિત્ર્યમાં આવવા માટે દિવ્ય રીતે લલચાય છે. પ્રેમીહૃદયોના આકર્ષણદાર થયેલ સ્વાભાવિક એકાદ અને શોભ્ય સંવતન પરિશીવનને બળે, પ્રેમની જરમ પવિત્ર ત્રણીદારા જન્મેના હૃદય-પુચ્છો એકત્રિત થાય છે. પણ આમ બને તે પહેલા પ્રેમવૃત્તિના અનેક સ્વરૂપોના જ્ઞાનથી તેઓએ વાકેઈ થવાની ખાસ તરફ છે. કામ ભોગ અને મીઠી તલુ આ વૃત્તિના સ્વરૂપ છે. પદ્મ એજ વૃત્તિના અવિશેષ અને મિશ્રાણમાંથી તેનાં અનેક સ્વરૂપો થાય છે.

પ્રેમવિદ્યુતના પ્રવાહોનું મૂળસ્થાન અને સમગ્રજીવનપર તેની અસર.

(જુઓ ચિત્ર નં. ૧૬) સુવાવરવાના આગમનની સાથે સ્ત્રી અને પુરુષોના સંસારમાંથી પ્રેમવિદ્યુતના પ્રવાહોના જે આકર્ષકમય કિલ્લો ચારે તરફ ફેલાવા લાગે છે, તેઓનું મૂળ સ્થાન આ સાથેના ચિત્રમાં દર્શાવવામાં આવેલ છે. Electric Battery of Love પ્રેમવિદ્યુતનો પ્રભુ નીચે મુજબના મસ્તકમાં આ ચિત્રની અંદર બતાવેલા સ્થાનમાં સંમતી રાખવામાં આવેલ છે, જે કુદરતની ઇચ્છા પ્રમાણે યોગ્ય ઉપરે આવ્યા પછી પોતાના અનેક વિધ પ્રવાહોના પ્રભાવ એકઠમ જાણવા લાગે છે. તેની અંદરથી પ્રસરેલા પ્રેમવિદ્યુતના કિલ્લોના મવાદો માનવ મસ્તકની દરેકદરેક સંક્રિત તરફ પ્રકરી, પ્રાયેક સંક્રિતને જીવન, પુષ્ટિ, ઉત્સાહ, આનંદ, જન, માધુર્ય અને રસ સુખવૃત્તિ આપવામાં કેટલો જગે પ્રતાપી અને પ્રભુ બન્યો બન્યો છે, તે સાથેના ચિત્રથી બહુ મુંઝવે રીતે માત્ર સ્વલ્પ દર્શનથી જ સમજાવા ઉતરી રહે એવું એ બુદ્ધિગમ્ય ચિત્ર છે. ઉત્તમ આર્થિક રહેઠાણના ચિત્રકારે એક સામાન્ય ચિત્રકારા પણ કેટલું જાણું મદનપૂર્ણ સિદ્ધિ આપી શકે તેવો આ ચિત્ર એક અજબ નમુનો છે. આ કલ્પના પ્રકરણ જીવનની અંદરના લગભગ એક સો પૂજની અંદર વર્ણવવામાં આવેલ કાલોનો માત્ર આ એક નાના સરખા ચિત્રમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. અનુપમી આ પ્રેમ વૃત્તિનું સ્થાન, જે થવાનું ખોલેલું દોષ અને તેની થવાલોગ્ય સંદર્ભિત અને સંદર્ભિત માટે તેને યોગ્ય પાત્ર વિધમાં મળેલું દોષ, તેા તેજા સો અથવા પુરુષનું જીવન, જીવનની પ્રાયેક સાખા પ્રણામીઓમાં અનેક રીતે પ્રવિષ્ટ થઈ પુષ્ટિ અને રસ છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૬) જ્યારે આ પ્રભુ ભાવમાં સ્ત્રી અથવા પુરુષ કોને પણ નિરાશા મળે છે ત્યારે જીવનની બનેલા સાખા પ્રણામીઓ ફેવર દાખ દાખને પ્રાપ્ત થાય છે.

કામસોમ પરાયણવૃત્તિ અવધા. શિખોદશપરાયણવૃત્તિવાળા સી પુરુષો—તેઓમાં નં. ૨ કુષા. નં. ૩ વિપાશા. અને નં. ૮ કામવાસના આદિ ત્રણે વૃત્તિઓ અતિ પ્રબળપણે પ્રવૃત્તિ રહેલી હોય છે. તેઓનાં ઇવન ખરેખરે શિખોદશ પરાયણવૃત્તિવાળાં તથા પ: ઉપરોક્ત ત્રણે વૃત્તિઓના સ્વાભાવી પ્રબળતા એજ કામસોમ પરાયણતાનાં ગુણ ચિન્હો છે. વિષયાધિનતા, ઇન્દ્રિય-આરામીયણ, એ કાંઈ મનુષ્યના મનમની કોઈ એક ખાસ મુળ સંસ્કૃતિ કે વૃત્તિ નથી. પણ સખ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ગંધ, સંગીત, શુંગર, નૃત્ય, કામાસક્તિ, વિષય લોભપતા આદિ સંસ્કૃતિ કે વૃત્તિનાં અતિ પ્રબળ પ્રભાવને આધીન થઈ વર્તવાની દશા એજ વિષયાધિનતા છે. આ કામોનાં ચિત્રમાં પ્રબળ કુષાધિવાસા અને કામવાસનાના અવધવાનાં સ્વાભાવ, અને તેવા માણસોના ગુણ, મસ્તક ચિત્રક, નાસિકા, ચક્ષુ, જોષ્ઠ આદિ ભાગો કેવા પ્રકારના હોય છે તે બહુજ રમ્ય રીતે દર્શાવેલું છે. (ભુજો ચિત્ર નં. ૧૬ તથા ૩૨) બહા દોષ, ભરાવાદાર ચિત્રક, વિદ્યાળ દેવવાણું અને બહા નસારાવાણું નાક, કામી અંગિ, અને સુદ્ધિસંક્રિતઓની સામાન્ય ન્યૂનતા દર્શક અમ કપાળનો દુઠ્ઠો પ્રદેશ અને મસ્તકનો પાછળનો તળીશનો અતિ ભરાવાદાર ભાગ, એ કામસોમ પ્રિયતાની પ્રબળ દાહવતો અતિ પ્રબળ, સ્પર્શ અને પ્રલસા પુરાવો છે. ત્યાં ત્યાં આવા ચિન્હો એવામાં આવે, તે તે સી અથવા પુરુષો દર્શકો ઉપર દર્શાવેલા અનિષ્ઠાવાદોથી દર્શકો પ્રબળપણે પ્રેમવેશ રહે છે. જેથી તેવા સી પુરુષોના સહવાસ, સંયોગ કે પરિચયમાં આવતાં પહેલાં અને આખા પછી પણ ખાસ સંજ્ઞાજ રાખવાની જરૂર છે. ખાસ કરી જન સંબંધી પક્ષદમીના ક્ષિપ્રમાં ઉપર જણાવેલા કાવો અને લક્ષણોવાળાં સી પુરુષોનો બનતાં મુંઝી જવામન કરવો એજ એ. આ આકૃતિ એક વખત બરાબર ધ્યાનમાં રાખ્યા પછી કહી પણ શકાય તેમ નથી.

ત્યારે ચિત્ર નં. ૧૮. પણ એજ નં. ૮ વાળી કામવાસનાની વૃત્તિની અતિ પ્રબળતા તથા નં. ૨૧ આમનિષ્ઠાની વૃત્તિની મહત્તાને છેક ઉપરના કામમાંના બેઝેલા પ્રદેશોદ્ધાર પાછળથી ભેટાં રમ્ય દર્શાવે છે. તે ખરેખરે ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ત્યારે ચિત્ર નં. ૨૦ પ્રેમવૃત્તિની પ્રબળતાને દર્શાવે છે ત્યારે તેનીજ સામેની બાજુમાં આવેલ ચિત્ર નં. ૨૨ માં સીના મનજનો તેજ જાન મંદ પ્રમાણનો ભવામાં આવે છે, જો બન્ને ચિત્રોની તુલના કરવાથી બરાબર રમ્ય નિહિત થઈ જશે 'તેમ છે. આથી આકૃતિ, નિષ્કામવૃત્તિની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ છે.

ત્યારે ચિત્ર નં. ૨૧ ખાસ વિચિત્ર પ્રકારના રહસ્યથી પૂર્ણ છે, સામાયિક અને નૈતિક સુધારણાના પ્રવર્તકો, ઉપદેશો અને શિક્ષા, દુનીયામાંથી વિષયવાસના અને દુર્ચલુને ૨૨ કરવા માટે પોતાની કલ્પનામાં આવે તેવા યોગ્યો દોડાવી કેળી રીતે અનેક પ્રકારના નિવિધ પણ અવધાર્ય ઉપચારો, રોમને યથાવત્ સમજ્યા વિના કર્યો નય છે તેવું પ્રત્યક્ષ-ત્વાદૃશ ચિત્ર રજૂ કરે છે.

- ૧ કાંઈ હશે કે મુખમાં પદાર્થોના સોળ વિષયવાસનાને બમત કરે છે.
- ૨ કાંઈ હશે કે કેરી અને ગરમ પીણ તથા વિવિધ પ્રકારનાં પુષ્કારક ખોરાકો કે પાકોડું સેવન, અને રસાયન-બોધોનો ઉપયોગ એ વિષય લોભપતાનું કારણ છે.
- ૩ કાંઈ હશે કે બધો વિદ્યાર માત્ર દુષ્ટિમાળ આવી ગયેલ છે, તેટલા માટે સીને પ્રેમણુ પણ નહિ કરવું, નીચી દ્રષ્ટિ રાખી ચાલવું.
- ૪ કાંઈ હશે કે એકાન્ત વાસ અને સીજોના સદવાસનેજ બીજાનું ત્યાગ કરવાથી જ માત્ર શુદ્ધ રહી શકાય છે.
- ૫ ત્યારે દેવદાસ તેજ એવા નિયારના પણ જણાય છે કે અતિ મુંઝવે કપડાં કે આભૂષણ કે તેવાં અન્ય સાધનો પાછળની અતિ સીધાપ એજ વિષયોપયોગ કે સેવાને વધારનાર છે માટે તેનેજ મૂળમાંથી બંધ કરવાની જરૂર છે.
- ૬ વળી કેટલાકનું એવું હશેવું થાય છે કે યોગ્ય બ્રહ્મચર્યનું સેવન અને પૂર્ણ સંત્યોગપ્રાપ્તિ, ઇશ્વર-સ્તુતિ ભક્તિ અને કામપરાયણતાના યોગ્ય નિષ્કામનું ભાવન કરવાથી આ મહાન અધમવૃત્તિ વગાડી

સાચી મકામ છે માટે મહાપ્રત ઉપવાસ, અનર્થનવત, - એટલા, અપાદાર, પ્રાણવાય, શાસ્ત્ર વ્યાસમ, આદિયુ વવાવત્ સેવન કરેલું' વધારે લાજકારક છે. †

૭ મોઢ દહે છે નવર કે ગામમાં વાસજ ન કરવો. અરુપ વેચન કરી, જ મહામાન રહેવાથી વિપવવાનજ વદન મગી બસે †

૮ ભવાદે યજ્ઞજ્ઞ આચર વગેવા વિચારના તો તેમજ બધાને છે કે નાની ઉમરમાંથીજ વાળજ અને જાળીમજોને સાચેજ, સાચી સિદ્ધિ આપવામાં આવે તો તેવા કોઈપણ પ્રકારના અવેશજ વિહારોને અકાચે ભજમ આપવાના હસેજો જ નહિ રહે.

૯ દેશકાંક દહે છે મનવાસનાને માનસિવ સંકલ્પજ આ બધા સવાવતુ મૂળ છે માટે મનના વેચનજ દેશવાની અરૂર છે પણ આ બધા ઉપાયો મૂળ રોચની વવાવત્ સિદ્ધિમાં કરવામાં તદ્દન નિરર્થક નિવડવા છે કારણ સંસારસુધારો અને ધાર્મિક ઉપદેશજ આ વિષવવાસનાના મૂળસ્થાનનેજ દબ મુધી યોજની શક્યા નથી અને તેથી અમારે પા મારી રહ્યા બેલુ વર્તન વવાની રહ્યા છે. કામવત્સિદ્ધિ પ્રબળ શક્તિને સવાઈ રહેવાના કુદ આવાસ વરડે, એક પલુ બધુ પહોંચી શકુ' નથી. કે દેહી શક્ય નથી એ આ વિચારો સ્પષ્ટ બધાય છે.

ચિત્ર નં ૨૧ મા નવર આઠ વાગે ગોળ ચક્રની અંદરના સ્થાનવાગે પ્રદેસ, કામવાસનાથી અતિ પ્રમદ-જ્વલિતા અવધવને દર્શાવે છે. જે પુરોયોજને જે સ્થાન અતિપ્રમદજ્વલિતા વેચુ' હોય છે, તેઓને આ જ્વલિને વશમાં લાવવાનું કાર્ય મહા વિપ્ત બધાય છે તેના વેષ તેઓનાથી સહન થઈ શકેતા નથી અને એ નૈતિક અને ધાર્મિકજ્વલિતોના અવધવો અંક ન્યૂન કે સવાઈ હોય અને બુદ્ધિ શક્તિઓની પલુ તેવીજ મઠ લાલક હોય- સો આવા મનુષ્યો લ પટ, વિષદી, કમી, બલિવારી અને પ્રબળવારી પલુ થઈ બધ છે વેરવાચમન, વેરવાઓદો અતિ વધારો, ચારી પ્રમેદ આદિ દુષ્ટ રોગોની દિવપતિદિવ વધવી જતી રહેવા અને તેના ઉપચારો માટે વિવિધ પ્રમદની કરવામાં આવતી અંધારું શોધો અને ઉપચારોની પદ્ધતિઓ, અથવા બધા વિચિત્ર અને અનિષ્ઠ પરિણામો, આ બેકજ જ્વલિતા અતિવેચ નિષ્કારોજ અથવા વિષધ્યોમને લીધેજ થાય છે

મસ્તકની અંદરના માનસિક અવધવો, તેઓની સિદ્ધિ તથા કરકારીતા હાલો અને તેને સુધારવાની વધારોજ પ્રકા, ભવા મુધી માનવસમાજ મસ્તકવિષ્ણની પદ્ધતિને વવાવત્ સપલ નહિ સ્વીકારે, લ્યા મુધી રી પલુ વધાવત્ રીતે થઈ શકનાર જ નથી ડગ આવા અવધવના રવાનની સામાન્ય અવધોલન દ્વારા પરીક્ષા કરતાં સી પુરોયો શીખે, તે અનેક પ્રકારના અતિષ્ઠ પરિણામોથી બળે વર્ગ બધવા રહે એ વદન સ્પષ્ટ છે.

૧. હાગપદ્ય સ્નેહની પદમ જલિય યાચી દ્વારા સ્ત્રી પુરુષ-બળે એકજ થાય છે છપનના દંડ બધ નથી, સ્નેહની સ્મરક મા જતાથી પ્રેમના પ્રબળ પાસથી, બળેજે એકજ થાય, જે કુદરતની હવથ હમગ છે. અને એવાના માટે જે એકજ વધારપ-હાગપદ્ય સ્નેહલાવની પ્રબળ હવથજે, સી તેમજ પુરુષ બળેના મસ્તકમાં પ્રક કરવામાં આવેલ છે (વ્યોમો ચિત્ર નં. ૨૩) આ બળે લાગે, સી તેમજ પુરુષ બળેના વધારોજ પ્રબળ પ્રનામ હોવાની અરૂર છે કારણ પ્રબળ પ્રેમ અને પ્રબળ હાગપદ્ય સ્નેહને આધારેજ સમગ્ર સંસારનુ ચક્ર રહી રહુ છે. સુશિત્તિ થઈ નિરવર પ્રવર્તિ રહેલું છે, આ જ્વલિતા અથાવમાં (જોયો ચિ નં ૨૫) સ્નેહ હાગપદ્યજ્વળ, પ્રદરવાચમના અનેક પ્રકારના મુષો અને અપાયોઃ કલ્પ આદિની અનુપજ વિધિઓ તેમજ દિવ્ય વૃદ્ધિવાસોઃ સ્નેહ સ્નેહજાનુસાર અને વેલી તથા તત્પરામજ્વળા આદિ દિવર સંસારિક લાગવીઓના દર્શન પલુ વવાને સંજ વન કમીથી દોષ કે સમરક સસાર ચક્રો આધાર, સ્નેહજ્વળનો પાથો, અપાયોઃજ્વળની મૂળજ મુશિત્તિ આદિનો બધો કાઢ માર, આ હાગપદ્યજ્વળ પલુ અવરની રડે છે હાગપદ્યજ્વળ વિનઠ, સી અને પુરોયોના યમક પલુ જ્વળ કેવળ નિર્માણ, શુદ્ધ, રહોર, વદન નિરજ અને માવનિવાય મેળા સંસાર એજ કીમ બધાય છે આમ ન થાય માટે સી તેમજ પુરુષ બળે વર્ચમાં આ રતિ પ્રબળ પ્રનામમાં હોલ એજ હમેશા હવથા થાય છે...

તેઓમાં પ્રબળ હોય છે તેઓમાં નં. ૬ વાળો બાળ વધેલો હોય છે. ત્યારે ન્યૂન વૃત્તિવાળાઓનું તેમ સ્થાન અર્પણ હોય છે. (જીવો વિગત નં. ૨૪, ૨૫.)

૧૦ વાત્સલ્ય સ્નેહની વૃત્તિ પણ સૌ પ્રથમ જન્મે વર્ષમાં થવાવત પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે. કારણ સંજોગ ક્રિયા, ગર્ભધાન, સર્વ સંવૃદ્ધિ પ્રવૃત્તિવાદન. અને પ્રવૃત્તિ વૈષમ્ય રક્ષણ, વર્ધન, અને શિક્ષણ આદિ સર્વભાવો, જન્મેની આ વૃત્તિ ઉપરજી અવલંબી રહેલા છે. ખાસ કરી સૌ વર્ષની અંદર આ વૃત્તિ પશ્ચાત્ત પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે અને ખાસ હોવાની જરૂર પણ છે. કારણ બાળગર્ભનું વ્યવસાય વિધિપૂર્વક નવખાસ સુધી મદાગદ પુર્વક કારણ, સંવર્ધન અને વૈષમ્ય આદિ જીવો સુધી તેલું સંસાધનનાં હોય છે. પ્રથમ પૈકા થવા પછી પણ તેને વ્યવસાય ઉછેરવાનું તેમજ, ખાન, ખાન રવાન તેલ મર્દન, સંસાધન, કુલ્ય કે રતનખાન, આદિ સર્વ કાર્યો, પોતાના મુખ અગત્ય નિદ્રા આદિના મદદ ભેદને અને અનેક સંદેહ વચ્ચે તેલું હરવાનું હોય છે. આ બધા કાર્યો. વચ્ચે વિષયો અને વચ્ચે સમયે પ્રેમપૂર્વક કરવા માટે તેની બધી પ્રવૃત્તિઓને વાત્સલ્ય સ્નેહની પ્રબળ વૃત્તિદ્વારા દીર્ઘ કળ પર્યંત પ્રેમથી રાખવાની ખાસ જરૂર પડે છે, અને તેને સારી મુખ્યતા અને સંતોષ વળે છે. આટલા વાસ્તે ધૈર્યની જરૂરને અનુસરી, સૌ વર્ષમાં જે વૃત્તિને ખાસ પ્રબળ પ્રમાણમાં અર્પણ કરવામાં આવેલ છે (જીવો વિગત નં. ૨૩) (આ તે મા. વિગત નં. ૨૩) અને આથી પ્રબળ વૃત્તિવાળી વૃત્તિઓનાં વૈષમ્ય મળતા થવાને લાયક છે. પ્રથમ વર્ષમાં આ વૃત્તિ સામાન્ય હોય છે. અને તેમ થાય છે કેટલેક અંશે ને કે તદ્દન સ્વાભાવિક છે. પણ તેટલા વાસ્તે પુરવેશમાં જે વૃત્તિ દ્વેષના સામાન્ય હોય છે તેલું જે મનવાનું કંઈ પણ કારણ નથી; અને પુરવેશમાં જીવ સંજોગનો વાસ્તવ આ વૃત્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે. અને તેથી પોતાના બધાઓનાં મુખ-રક્ષણ અને આનંદોને ખાસ અનેક પ્રકારનાં સંદેહને સહન કરી, આત્મ સુખ અને સગવડોનાં લાભ કરી; કેવળ પોતાના બાળોનાં મુખ અગત્ય અને વાસ્તવ, આદિના કિલ્લમાંથી બદલ કરવા માટે હંમેસાં તત્પર જન્યા રહે છે. આવા સ્વભાવના સૌ પુરવેશમાં મસ્તકો વિ. નં. ૩૩ તથા ૨૬ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વાત્સલ્ય સ્નેહના સ્થાનમાં પ્રબળ રીતે વધેલા હોય છે. કૃષિ ગૌરવના અને પશુપક્ષિના પાલનરૂપ સર્વ કાર્યોને વ્યવસાય પૂર્વક વાસ્તવ સ્નેહની દીવ્ય વૃત્તિ છે, તાના તાના પક્ષીઓને કુલ્યુષ આપી ઉછેરવાનું, તાના વાહનકારોને ધંધાવાળી નંદવસાવી સારીસારી રાખવાનું, જીવ પશુઓને જેનાં કે માથ, બેંસ, થોડા, કુરો, કુરુડીયાં, વાતર, પપી, આદિ. તેમજ મેનાં પોપટ, મંદુલ, કુલુર, કાઠાંત્યા, વિગત, ગૌર હંસ, આદિ પક્ષીઓને ચારો પાણી આદિ આપી ઉછેરવાનું તેમજ નંદાવપૂર્વક તેઓ પ્રત્યે વર્તવાનું બીજાકારનાર, આ વાત્સલ્યસ્નેહની વૃત્તિ છે. વિશ્વની સમગ્ર બાળ પ્રવૃત્તિનું રક્ષણ દરમિયાન અર્પણ કરેલી આ " Maternal instinct " વાત્સલ્યસ્થાવરી વૃત્તિને આશરી છે. સમગ્ર બાળ જન્મની જે ધારી છે. "અમે ધારીઓ સંસારની કહેવાઈએ હો સોલ " સૌઓ, જન્મની ધારીઓ પણ આટલા મારેલ કહેવાય છે અને જે ખરેખર છે નાની કુમારી કન્યાઓ બાળપણમાંથીજ રમત રમતની અંદર દીગલા દીગધીને નંદાવવા, ખરેખર અને દીગધીઓ આદિને જે સર્વ ક્રિયાઓ રમતરમત રીતે કરે છે, તે સર્વ કાર્યોનાં મુખ, જે બાળોઓને તેમની માતાઓ તરફથી જન્મથીજ અર્પણ કરવામાં આવેલ પ્રબળ વાત્સલ્યસ્થાવરી વૃત્તિની અંદર સમાવેલાં હોય છે. જે કન્યા, સુવર્ણ કે સીની અંદર આ બાળ પ્રબળ પ્રમાણમાં કે વર્ષોગત્ય પ્રમાણમાં હોય તેમ ખરેખર માતા થવા માટે વરવાને અને જરૂરોને લાયક મળાવી એકલે પણ જે બાળોઓ કન્યાઓ કે સુવર્ણોનાં મસ્તકમાં આ નં. ૧૦ વાળી વાત્સલ્ય સ્નેહની વૃત્તિના સ્થાન મંદ ન્યૂન કે અર્પણ અંશે પ્રકટ થયેલા હોય છે. (જીવો વિગત નં. ૨૫) તેઓ માતા થવા માટે તો લાયક નજ નહીં સહાય. જે પ્રમાણે સૌ વર્ષની અંદર ગ્રેમલ્યાવ નં. ૮. કાર્યપ્રવૃત્તિ નં. ૬. અને વાત્સલ્યસ્નેહ નં. ૧૦. આદિ સમાવે-વાળો મસ્તકનો બાળ સારા પ્રમાણમાં ખરેખર હોવાની જરૂર છે. તેમ પ્રમાણે પ્રથમ વર્ષની અંદર પછી જે બાળો વ્યવસાય પ્રમાણમાં ખરેખર હોવાની જરૂર ખાસ જરૂર છે. જે પ્રથમ વાત્સલ્યસ્નેહની જરૂરોનાં સારી રીતે ન હોય તે કરીપણ પોતાની સંતોષને થવાવત ઉછેરવાની, તેઓનું રક્ષણ કરવાની, તેઓને શિક્ષણ આપવાની અને મોટી ઉમરે થકોવતા સુધી તેઓના પ્રવેશના વિગત તરીકેના અથવા ધર્મો યોગ્ય રીતે બાળવામાં કરીપણ વાત્સલ્યસ્થાવરી વ્યવસાય વૃત્તિથી પ્રવૃત્તિ શક્ય નથી. જેથી આવા પ્રવેશ વિગત કે વૃત્તિ તરીકે સર્વથી લાયક મળવા

યોગ્ય તે નહીં એવું સમજાયું હતું અને પુરુષના સાંસારિક અનેક સંબંધોને યથાવત્ નિજાવવા માટે જન્મેમાં જ સાંસારિકભાવે યોગ્ય પ્રમાણમાં દોષાન્ત લેઈએ. બધારે પતિ અથવા પિતા થવા યોગ્ય પુરુષની અંદર તે યોગ્ય વાતસલ્યભાવ દોષાનો ખાસ જરૂર છે.

વાતસલ્યભાવ પૂર્ણ પતિ અથવા પિતા થવા યોગ્ય પુરુષનું મસ્તક કેવા પ્રકારનું હોય તેનું યથાર્થ દર્શન ચિત્ર નં. ૨૬ માં આપવામાં આવેલ છે. એ પરથી જણાશે કે આવા પુરુષનું મસ્તક નં. ૧૦ વાળા સ્થાનમાં બરાબર ગોળ અને બરાબર દોડું લેઈએ. એમાં એ સ્થાન જણાવે ખીલેલું હોય છે તેએ ખરેખર પિતાના સ્થાનને માટે વધારે લાયક ગણાવા યોગ્ય છે; અને એ આ વાતસલ્યભાવની પૂર્ણ વૃત્તિ સાથે યથાર્થ પ્રેમભાવ, વિશુદ્ધ કામપત્તસ્નેહ, સુંદર ચક્ષુ અનુરાગ, નિર્બળ મૈત્રીભાવ, શુદ્ધ વચાસિદ્ધાપ, યોગ્ય સ્વમાન અને સુંદર તાપરાચંદ્રતા આદિ વૃત્તિઓ અને લાગણીઓનાં સ્થાનો ખીલેલાં હોય, તે તેવા પુરુષે પતિ અને પિતા તરીકે સર્વ રીતે યોગ્ય યક્ષી સમજાય. આવા પુરુષોના કુળ પક્ષ સુંદર મધુર અને સ્નેહાળ હોય છે. અને તેઓની આંખો પણ મધુર વાતસલ્ય સ્નેહના ભાવપૂર્ણ હોય છે. ચિત્ર નં. ૨૬ આવા બધા ભાવોનું યથાવત્ દર્શન આપે છે; પ્રબળ વાતસલ્યભાવ પૂર્ણ પુરુષનું કુળ અને મસ્તક કેવા પ્રકારનું હોય તેનું લેઈએ તેના એ પ્રત્યક્ષ નમુનો છે. પણ એ સી પુરુષે ઉપર જણાવેલ વૃત્તિઓની આખીચાળા હોય છે તેએ કદી પણ પોતાનું પિતા, કે માતા તરીકેના કર્તવ્ય યથાવત્ બળથી સક્રાંત નથી. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૭ વાતસલ્ય સ્નેહની મંદતા કામચાત્રિની અધિકતા.) કુમારીકાંઓ અને યુવતીઓએ, પોતાના તેમજ પોતાની બધી સંતતોના સુખે ખબરે કેવા પ્રકારના શુદ્ધધર્મવાળા બુદ્ધિમંત્રીની જેવી રીતે પરિણા કરવી, તેની આ રમણે એક પક્ષીજ યોગ્ય અને આવરણક માર્ગદર્શક સૂચના કે ઉપદેશ છે, તેને, યથાસમયે ઉપયોગ કરતાં કદી પણ ભુલે નહીં લેઈએ. કારણ પ્રેમ, સંવનન, પરિશીલન, લગ્ન, કામચંદ્રિયા અને સી તેમજ પુરુષોનું સીન્દર્ય અને આરોગ્ય આદિ સર્વ સાધન સમ્પત્તિને ઉપયોગ, ઉત્તમ પ્રભને પેદા કરવાની અંદરજ સમાયેલો છે. એ સર્વ સાધનોને ઉદ્દેશ ક્ષત્રિય ન્દાનારાલો. કહ્યું છે તેમ “ માનવ યેલના કુલને અને કુલને ” કહે છે, મરે એ ભાવોની વચાવે પરીક્ષા કરતાં રીજવાની સી તેમજ પુરુષ જન્મે જન્મે ખાસ જરૂર છે.

૧૧. મૈત્રીભાવ અથવા સ્વચ્છ. આ વૃત્તિ પણ સી પુરુષમાં યોગ્ય પ્રમાણમાં દોષાનો જરૂર છે. નાદિ, ભતિ, કુટુંબ, જુઝા, સોસાઈટી, મંડળ, કલ્યાણ વગેરેનાં સર્વ જંબાસ્ટોનો પાલો, માનવ મુક્તિની આ વૃત્તિ ઉપર રચાયેલો છે. સી વર્તની અંદરના બદેનપણા અથવા સંજીવન પણ આ વૃત્તિનેજ આધારી છે અને તે ખાસ જરૂરની એક સાંસારિક વૃત્તિ છે. અનેક પ્રકારના સી પુરુષોનાં સદવાસર્યાં આવવાથી અનેક ભવનું નડું નડું ભવાનું, ભણવાનું, રીજવાનું, જન સ્વચ્છવની પરીક્ષા કરવાનું તેમજ ધરત્પર સદાયમૂત થવાનું અથવા એક બીજને સારે માટે પ્રયત્ન મદદમાર બનવાનું બની શકે છે. સંસ્કારમાં આ વૃત્તિના પણ અનેક પ્રકારના ઘટ તેમજ અનિષ્ટ પરિણામો થાય છે પણ તેથી કાંઈ તેની જરૂરીઆત ઓછી પડી નથી. કોઈ પણ વૃત્તિના મિત્રતા ચોક્કસ કે અંદોચીયથી તુલ્યાન છે. પણ વચાવે ઉપયોગથી તેા હમેશાં કુળ અને આનંદજ મળે છે. સી અને પુરુષ જન્મેમાં આ વૃત્તિના વચાવે પ્રમાણની જરૂર છે. છતાં કોઈમાં જરા મંદ પ્રમાણમાં હોય તેા તે કાંઈ એટલા દોષ ગણાવા યોગ્ય નથી.

૧૨. શુદ્ધાભ્યાસેચ્છા અને સ્વદેશાનુસંગ—આ પણ એક મનુષ્યના યવની અભિમુખિ છે. સી અને પુરુષ જન્મેનાં મસ્તકમાં પ્રમુખે આ વૃત્તિને યોગ્ય પ્રમાણે ચોલેલી હોય છે. કેટલાક પણ અને પક્ષીઓનાં મસ્તકમાં પણ એ વૃત્તિઓનાં સ્થાન યોગ્ય પ્રમાણમાં હોય છે, એથી તેએ પોતાનાં જન્મચોરનાં પ્રસવ, રક્ત અને પોષણ આદિ કાર્યો માટે યોગ્ય માળાએ અને ભેંવવાઓ વિગેરેની જોખના કરે છે. માનવ સમાજની અંદરની આ વૃત્તિને પરિણામે ચોટાં મોટાં મંદીરો, મહેલો અને વાકીળચીયા કુલ સર્વ સ્થાનોથી પૂર્ણ નાના નાના માધ્યમોથી મંદીરો ઉપર મોટાં મોટાં મંદીરોની સર્વ ચોખનાઓ, રચનાઓ અને કામચોડા, આ શુદ્ધિવાસેચ્છા, સદવાસ પ્રિયતા (મૈત્રીભાવ) અને સ્વદેશાનુસંગ અથવા જન્મભૂમી વાતસલ્યની આદિલ વૃત્તિના પ્રતાપે ચોખવાઈ કા આરદા માટે સી અને પુરુષ જન્મેના મસ્તકમાં આ વૃત્તિ પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં હોવી જરૂર છે. ચિત્ર નં. ૨૮

ધરસાંસારિક વૃત્તિઓની
પરિક્ષા

SOCIAL and DOMESTIC
GROUP
of
FEELINGS

ન ૧૬ સમગ્ર જીવન પર પ્રેમની અસર

ન ૧૫ ધરસાચારી લગભગી-
ઓનો પ્રદેશ (ન ૮ થી ૧૩)

ન ૧૭. આખા, ઓછા અને ચિત્તકે
પર પ્રેમની અસર

ન ૧૮ કામ વૃત્તિનો અતિયોગ
ઓન લ પડતા

૧૦ ૮ પ્રેમભાવ
૧૧ ૮ કામપરસ્નેહ
૧૨ ૧૦ વાત્સલ્યપરસ્નેહ
૧૩ ૧૧ મૈત્રીભાવ
૧૪ ૧૨ મૃદુનિવાસેચ્છા
૧૫ ૧૩ તત્પરમણુતા

ન ૧૯ ભય કર કામ કોપ પુરત
આકૃતિ

ન ૨૦ પ્રબળ પ્રેમભાવ.

ન ૨૨ મદ પ્રેમભાવ

ન ૨૩ પ્રબળ કામપરસ્નેહ ન ૮

ન ૨૧ સ્થિતિ
સ્થાન

ન ૨૪
અને વાત્સલ્યનો

નં. ૨૬. પ્રતીક વાતસ્યભાવ.

નં. ૨૪ પરસાંસારિક લાગ-
ણીઓનો પ્રેરણ અને તેની
આંખ પર થતી મધુર
અસર

નં. ૨૭. મંદ વાતસ્યભાવ.

નં. ૨૮. કમળા મુહુર્તવાસેભા.

નં. ૨૯ મંદ મુહુર્તવાસેભા.

નં. ૩૦ સ્ત્રીલાવણ્યકત પ્રુખ
અને મરતક

નં. ૩૨ Eat, Drink &
Be merry or Never think
of to morrow Man

નં. ૩૧. કમળા પુરુષ લાવણ્યકત
મુખ અને મરતક

પ્રાસ સમજ પૂર્વક ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ

ઘરસાંસારિકલાગણોએ સંબંધો સૂચનાઓ.

- ૧ ઘર સામાજિક મર્વ લાગણીઓનો મૂળપાયો વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ છે. પ્રેમભાવ ન્યાયસુધી પ્રકટ ન થાય ત્યાં સુધી લગ્ન કરવા એ નિષિદ્ધ છે.
- ૨ અતિ પ્રીતિમંદિત, વિષયાન્ધતા, લપંખા એ ન ૮ વાળી વૃત્તિનો ભિન્ન યોગ છે જેથી જે સ્ત્રી પુરુષોમાં ન ૮ વાળુ સ્થાન અતિ પ્રમાણમાં વધેલું હોય, તેવા સ્ત્રી પુરુષોએ લગ્ન સબંધથી એ સ્થાનની મંદતાવાળા ગ્રાએ કદી પણ ભેટાવુ નહીં જોઈએ.
- ૩ પ્રેમનો ઉદ્દેશ લગ્નની અદરજ સમાવડો છે કે જે હેતુએ અકાન્ટિક સ્નેહભાવચુક્ત અર્થેવા અન્યથાસારિ પ્રેમભાવચુક્તજ હોવો જોઈએ.
- ૪ આ ન ૬ વાળી વૃત્તિની ખામી-એજ વ્યભિચાર વૃત્તિ એજ અનકાન્ટિક સ્નેહભાવ છે એવા માટે તેવા સ્વભાવના સ્ત્રીપુરુષોને પસંદ કરતા પહેલાં આવધ રહે.
- ૫ પ્રેમ અને લગ્ન, એ જાનનો ઉદ્દેશ વાતમયસ્નેહના પોષણ અર્થે છે.
- ૬ જે સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં એ પ્રેમભાવ મદ પ્રમાણમાં હોય તે પણ સામાજિક જીવનને માટે યોગ્ય ગણી ન શકાય, છતાં એ જાવની સામાન્ય હાલત એ કાઠ મોટો દોષ નથી.
- ૭ યોગ્ય મિત્રાભાવની સ્ત્રીપુરુષ જાનને જરૂર છે.
- ૮ ગૃહનિવાસિની પ્રજાણ લાગણી સ્ત્રીપુરુષ જાનનેમા યથાયોગ્ય પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ.
- ૯ જ્યારે પ્રેમ, લગ્ન સમ્પત્ત્યજીવન વાતમયસ્નેહ મેત્રી આદિ કેટલુંક મુશ્કેલી તેમ જ સંદેહ અને સ્વચ્છન્ન સ્ત્રી આદિનો સ્નેહ વિશેરે બાવો જાગવી તેમજ ટકાવી રાખવા માટે યોગ્ય તરિક્કાઓની જાનને વગરે યથાવત જરૂર છે.
- ૧૦ ઉપનામ તથા આનારિખાવા અનુધ્યક્ષ નહિ પણ ધર પ્રેરિત છે, જેથી તે જામી / સિઆના ધર્માનુ યોગ્ય રીતે દરેક અનુધ્યે પાલન કરવું જોઈએ.

મા એ સ્થાન ત્યારે પૂર્વ ખીણે છે અને તેથી કાનની પાછળ મસ્તકનો જોઈ શકાય ત્યારે પ્રમાણમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે ત્યારે ચિત્ર નં. ૨૬ માં દર્શાવેલ પુરુષના મસ્તકનો તેજ પ્રદેશવાળો ભાગ કાનની પાછળ ધણેજ ઓછો અને ટુંકો છે, જે અન્ય સર્વ સંસારીક લાગણીઓની મંદતા દર્શાવવા ઉપરાંત, જુદાનિવાસેશ્વરીની વૃત્તિની પણ મંદતા દર્શાવે છે. આવાં માયાવાળાં સ્ત્રીપુરુષો (social idiots) સાંસારિક જીવોની વિરક્તિવાળા અર્થાત્ સાંસારિક મંદ લાગણીઓ વાળા હોય છે. જેથી એ જાગત પણ ખાસ જ્ઞાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. સંસારમાં અનેક પ્રકારના ઇકીયટો દોષ છે. શુદ્ધિ સંબંધી મંદતાને આપણે Intellectual idiocy કહીએ છીએ, જેમાં મનુષ્યના મસ્તકના અન્ન કપાળની નીચેના પ્રબળતા ભાગો તદ્દન મંદ, સ્તબ્ધ કે નિષ્કાર્ય દશામાં હોય છે. આવા સ્ત્રી પુરુષોને આપણે મૂઠ કહીએ છીએ. ત્યારે કેટલાક નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓથી તદ્દન વિહીન હોય છે. જેઓને આપણે (Moral and Religious idiots) પ્રમાણમાં વિચારહીન મૂઠ કહીએ છીએ અને તેઓનાં મસ્તકો ઉપરના ભાગમાંથી તદ્દન ઓછા દોષ છે. એજ પ્રમાણે સાંસારિક લાગણીઓની મંદતા કે હીનતાવાળા સ્ત્રી પુરુષોને આપણે (Social idiots) કહીએ તો તેમાં કંઈ જોડું નથી. આવા સ્વભાવનાં સ્ત્રી પુરુષોનાં પાછળના ભાગના મસ્તકોનાં નં. ૮ થી ૩૩ સુધીના ભાગો તદ્દન મંદ હોય છે. અને જાણે પાછળના ભાગનું મસ્તક કાંતરીયુંજ (ગેય) ખાલી હોય તરીકે સ્પષ્ટ જણાય આવે છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૬ તથા ૩૩ અને તેની તુલના કરી જુઓ ચિત્ર નં. ૨૪ સાથે) આવા પ્રકારના સ્ત્રી પુરુષો સાંસારિક સંબંધોને માટે સર્વથા યોગ્ય તો નહીં ગણી શકાય. જો કે તેથી કેટલીક ખામીઓને કારણે સ્ત્રી પુરુષો પોતાની શુદ્ધિશક્તિએ વડે, યથાસિદ્ધિવાળી વૃત્તિવડે અને કેટલીક નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓની પ્રબળતાથી, કેટલેક વખત દગલની કે છુપાવી પણ શકે છે, અથવા પોતાના સ્વભાવની કેટલીક ખામીઓને અન્ય શ્રોત્રાન્ત્ર અને કંઈકા આદિ વૃત્તિઓના ઉપયોગ વડે ઢાંચાવી કાઢી શકે છે. પછી મસ્તકવિધાના સામાન્ય સિદ્ધાંતને પણ જાણનાર આવી વ્યક્તિની તરતજ પરીક્ષા કરી શકે છે. યુવાનો અને યુવતિઓ તેમજ વૃદ્ધો અને સર્વ વર્ગના સ્ત્રી પુરુષોએ આ સિદ્ધાંતની સત્યતાથી અનેક પ્રયોજનોને જ્ઞાનમાં લઈ યથાવત્ વાગે વળતી પૂર્ણ જરૂર છે અને એવી જરૂરીશક્તિ માત્ર મસ્તક વિદ્યાને સામાન્ય અધ્યાસ કરવાથીજ વધાવત્ પુરી પાડી શકાય તેમ છે.

૧૩. તત્પરશયજ્ઞ અથવા ક્રિયશક્તિ. આ વૃત્તિ પણ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેમાં યથાવત્ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે. સ્ત્રી અને પુરુષોના આચાર, વિચાર, લાગણીઓ અને જીવનશૈલી વિશેનાં સ્થાયી નિશાવ માટે આ વૃત્તિની બન્ને વર્ગને ખાસ જરૂર છે: પ્રેમ એ કાંઈ એવી વસ્તુ નથી કે આજે બાંધી શકાય અને કાલે અથવા વર્ષે બે વર્ષે તેનાથી મુક્ત થઈ શકાય કામત્ય સ્નેહ પણ વર્ષે બે વર્ષેના કોન્ટ્રાક્ટ નથી, પણ યાવત્ જીવન સુખ દુઃખમાં સદાયમુક્ત થવા માટે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેએ જાહેર પ્રભુ સંતુષ્ટ આપેલું પ્રેમ પૂર્ણ ધાર્મિક વચન છે. વાતચત્ત સ્નેહની વૃત્તિનું કાર્ય કંઈ યુવ અથવા યુવતીને પ્રસવ થતાં સુધીજ ઉપયોગનું છે, એમ નથી. પણ જેમ સર્વમાં જાણક રહ્યા પછી જાણકની ખાતાએ જાણકનો પ્રસવ થતાં સુધી અનેક પ્રકારના ધર્મો અને વિધિઓના પ્રાદાનથી બંધાય રહેલું પડે છે, તેમજ જન્મ થયા પછી પણ તેની યથાવત્ માનજત કરી, પાત્રી, પોષી સંરક્ષિ, સુશિક્ષિત બનાવી, યોગ્ય અને લાયક ઉપરનાં ગાય ત્યાં સુધીની ભરણ પોષણ અને શિક્ષણ આદિની સર્વ જવાબદારીએ ખાતાપિતા બન્નેનાં શરીરપર યથાવત્ થોભાયેલી છે. એ કાંઈ એકાદ બે વર્ષની જવાબદારી ન જણી શકાય. પણ આવી જવાબદારી કે કર્તવ્યનિષ્ઠાથી સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગે, વરણેથી ઇન્દ્રીયોનાં અનેક વર્ષો સાથે રહીજ નાજવાનાં હોય છે આજ પ્રમાણે સર્ગારંભેથી. કુટુંબી આદિ સંબંધિનનાં સંબંધોનું પણ સમજવાનું. એ બધાં સાંસારિક સંબંધોનાં ઉત્તરોત્તર વંદુઓના સંબંધોની ધરપરને, અનેક વર્ષો સુધી સુખ પૂર્વક નિશ્ચયી રાખવા માટે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને વર્ગમાં યથાવત્ તત્પરશયજ્ઞની વૃત્તિની જરૂર છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૫ સ્થાન નં. ૩૩) જેમણે આ સ્થાન જાણનાર જરૂર હોય છે તેઓ સ્વિચ, એકામ વૃત્તિવાળા, અવસ્થિત મનનાં હોય છે. ત્યારે એ જાણતી ખામીવાળા સ્ત્રી પુરુષો, સ્વભાવે અચેત્ન, અજાણ, અસ્થિર, અને વધુ વૃત્તિનાં જણાય છે. આવાં સ્ત્રી પુરુષોનાં આચાર વિચાર, વર્તન લાગણી વચન કે કાર્ય આદિ સર્વમાં અન્યવસ્થિતિપદ્ધત્ અને અસ્થિરતા ભાવમાં આવે છે તેઓનાં વચન કે કાર્ય ઉપર કોઈ વિશ્વાસ સુધી શક્ય નથી. જેથી ધારની સ્ત્રી

કે પુરુષ પણ તેવા સ્વભાવના સ્ત્રી પુરુષની ચક્રમર્જન જણાવ કરે છે અને એવા ધણા માણસો ભોવામાં આવે છે, ત્યારે એવાં લક્ષણોથી પણ બન્ને પર્વે યથાવત્ વાર્તે યવાની જરૂર છે.

નં. ૮ થી ૧૩ સુધીની વસ્તિઓના જે જે બાવોત્ વર્ણન ઉપર આપવામાં આવેલ છે, તેમાંના સર્વ સાથે હાંધે સર્વ સ્ત્રી પુરુષોમાં સંપૂર્ણ પ્રમાણમાં હોતા નથી. ક્રમશઃ સર્વ બાવો પૂર્ણ પ્રમાણમાં હોય છે તે ક્રમમાં એકાદ સાવ ન્યૂન અથવા મંદ પ્રમાણમાં હોય છે. જ્યારે અન્ય સાથે પ્રબળ અથવા શેષ્ય પ્રમાણમાં હોઈ શકે. ત્યારે કેટલાક પુરુષો અનેકવાર સ્ત્રીભાવયુક્ત મુલ્ધર્મ અને સ્વભાવવાળા મુખ્ય અંશે હોય છે. કારણ તેઓની અંદર, તે બાવો સ્ત્રીઓની અંદર મુખ્ય પછે હોવા. જોકે, તેવા મનના સાથે અને મજબૂતા અવસ્થા આ વિષયનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપે છે.

સ્ત્રીભાવયુક્ત મસ્તક અને મુખ:—આ વિષયની અંદર દર્શાવવામાં આવેલ મુખ અને મસ્તક વિષય નં. ૩૧ ની અંદર દર્શાવવામાં આવેલ સાથે કરતા તદ્દન વિરુદ્ધ મુલ્ધર્મ અને લક્ષણવાળું સ્પષ્ટ જણાય આવે છે. કારણ મિ. નં. ૩૦ ની અંદર સ્ત્રીભાવયુક્ત કોમળ લાગણીઓને દર્શાવનાર મસ્તકના પ્રદેશો પ્રબળ અંશે ખીલેલા ભોવામાં આવે છે. નં. ૪૩ સોજન્ય, નં. ૨૨ હરણ-દવા, નં. ૧૮ વિનય, નમ્રતા ભક્તિ, આર્ત્ય, નં. ૪૨ પ્રેરણા, નં. ૧૬ અપવાદમરિતિ નં. ૨૦ આશા. નં. ૮ સ્નેહ નં. ૬ હાસ્ય સ્નેહ નં. ૧૦ વાસ્તવ્ય સ્નેહ નં. ૧૧ મૈત્રીસાધ, નં. ૧૨ શુદ્ધિવાચેચા અને નં. ૧૩ વલ્લભપણવા આદિ સાંસારિક લાગણીઓ અને નૈતિક તેમજ ધાર્મિક વસ્તિઓના સ્થાનો પ્રબળ પ્રમાણમાં ખીલેલા છે સાથે સાથે અત્ર કષાળનો મુક્તિ શક્તિઓનો જામ પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં ખીલેલો છે. જેથી સર્વ પ્રકારની મુદ્દર અને મધુર લાગણીઓના પ્રદેશો સારી રીતે ખીલેલા છે, જેથી મસ્તકના તે તે સ્થાનવાળો જામ મુંદર મોલ્યાવૃત્તિ જણાય છે. અને મુખ, નાસિકા, લાલુ. બોધ તેમજ ચોક્કસ આદિ પ્રદેશો પણ તેજ પ્રમાણે મધુરભાવવાળા સ્પષ્ટ જણાય છે. ત્યારે નં. ૧૧ સ્વભાવ નં. ૧૭ દંડતા નં. ૧૫ ચરાશિલ્પ, નં. ૭ રીતિ, નં. ૪ અને ૫, આપરવર્ત અને રંભ પ્રપંચ કે અપટલ આદિ વસ્તિઓના સ્થાનો મંદ નિર્જન અને સામાન્ય હારવણી સ્પષ્ટ જણાય છે. સામાન્ય રીતે પુરુષ પર્વે કરતાં સ્ત્રીઓના મસ્તકો અને મુખ, વધારે ત્રિપ મધુર અને મુંદર તેમજ આદર્શ તથા રોમળ લાયક છે તેમ જ કારણ તેઓની આત્માન્તરિક કોમળ માનસિક લાગણીઓની પ્રબળતા છે એમ મસ્તકવેદો દ્વારા સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ થાય છે ત્યારે મિત્ર નં. ૩૧ આથી તદ્દન વિરુદ્ધ મુલ્ધર્મ સ્વભાવવાળી વ્યક્તિનો નમુનો રજૂ કરે છે.

પ્રબળ પુરુષાવયુક્ત મસ્તક અને મુખ.

(જુઓ મિત્ર નં. ૩૧) આ વિષયના પ્રબળ પુરુષાવયુક્ત મસ્તક અને મુખ અને મજબૂતી અંદરના માનસિક અવસ્થાના કારણે યથાવત્ દર્શાવવામાં આવેલ છે. ઉપર પ્રમાણેલા લક્ષણો, તેની સ્વભાવિક દશામાં ત્યારે કાપડપણ વ્યક્તિમાં ભોવામાં આવે ત્યાર તે મસ્તક અને મુખ પ્રબળ પુરુષ સાથેથી પુકત છે એમ સ્પષ્ટ જણાયે આવા ભાવોમાં નં. ૧૬ પ્રબળ સ્વભાવ, નં. ૧૫ પ્રબળ ચરાશિલ્પ, નં. ૧૭ પ્રબળ દંડતા હાં આશ્ચર્ય, નં. ૭ રીતિ, સાદસ, હિમમત, નં. ૧ પ્રબળ કલ્પના શક્તિ-કોષ પુરુષો, અને નં. ૪ સ્વાર્થ વૃત્તિ આદિ સંસ્કૃતિઓના સ્થાનો પ્રબળ પ્રમાણમાં ભોવામાં આવે છે, જેથી ચેત્તરીની આસપાસના અને બન્ને કાનની આસપાસના અને વચ્ચેના પ્રદેશો પડેલા અને ઉપરેલા જણાય છે ત્યારે નં. ૧૮ ભક્તિ વિનય નમ્રતા, આર્ત્ય, નં. ૨૨ હરણ દવા, આર્દ્રતા, નં. ૩૩ સોજન્ય અથવા મિલનસારવણુ આદિ વસ્તિઓના સ્થાનો પર્વ કે ન્યૂન પ્રમાણમાં હોય છે, જેથી મસ્તકનો તે પ્રદેશ હાથના માફક નમતો જણાય છે, અને જો પ્રમાણે સાંસારિક લાગણીઓના પ્રદેશો પણ સામાન્ય હાવના હોય છે જેથી મસ્તકનો પાછળનો જામ પણ કલ્પી દીવાલની માફક ચપાટ જણાય છે. આવા પુરુષો સ્વભાવે દૈશ, લાગણીવાળા, કોષી, સ્વાર્થચરાશુભા, કલ્પના દ્વારા કરવામાં વલ્લભ, કોમળ વાર્તા માનવતિ નહીં પ્રજાવનાર, સ્વચ્છતાવીન, અને કુદરતી-તેમજ સ્નેહ અને સોજન્ય તથા હરણ આદિ

દારોની મરંતાવાણ હોય છે, તેથી સર્વથા ઠોર અને કઈંસ સ્વભાવના બજાય છે. તેઓની ખોપરીના બાજો પણ તે પ્રમાણે ખૂબ ખાંચરાવાળા બજાય છે. જ્યારે તાંત્રિકા, મુખ, દોઢ ચીનુક અને ચણ આદિ પ્રદેશોમાં પણ તેવાજ ઠોર અને કઈંસ બાજો પ્રવર્તેલા થાય છે. સુદર મધુર અને યોગ વધુદાર કામોનાં ફરંન તેઓના મુખ કે મસ્તકના કોઈ ભાગમાં દર્શ થઈ નથી-આવા લક્ષણવાળા સ્ત્રી પુરો, કઈંસ અને ઠોર સ્વભાવની પર્ણ ખાંટરી આપે છે. સ્વ સંબંધમાં આ બાબતથી વધારત વાંકે થવાની ખાસ વૃત્તિ છે.

સાંસારિક જીવનના મૂલ્ય લાગણીઓની પરીક્ષાની વિધિ સંબંધમાં સામાન્ય ઉપસંહાર.

નં.નં.	વૃત્તિઓનાં નામ.	શ્રીમાં.	પુરુષમાં.	સ્ત્રીમાં.
નં. ૮	પ્રેમભાવ.	પ્રબળ.	પ્રબળ.	
નં. ૯	દામપત્ન્યસ્નેહ.	પ્રબળ.	પ્રબળ.	
નં. ૧૦	વાત્સલ્યસ્નેહ.	પ્રબળ	સારા પ્રમાણમાં અથવા સામાન્ય હોય તો ચાલે.	
નં. ૧૧	મૈત્રીભાવ	પ્રબળ.	" "	
નં. ૧૨	વૃદ્ધવિશ્વસેષા	સારા પ્રમાણમાં	કીંક અથવા સાધારણ.	
નં. ૧૩	તત્પરતાવશુદ્ધિ	સારી રીતે	સારી રીતે.	

આ સંબંધમાં શ્રીવર્ણ્ય કાર્યક્રમ પુરુષવર્તે કરતા અનેક રીતે ભેદ તદ્દન બહુ છે. તેથી સ્ત્રીઓનાં પ્રાકૃતિક મસ્તકનાં ઉપરોક્ત લાગણીઓ વાળા પ્રદેશો, પ્રબળ પ્રમાણમાં ખાંચરા હોવાજ ભેદજ અને તેની સાથે જુદી ચાંદિઓના અવધવા પણ સારા હોવાં ભેદજે. જ્યારે પુરુષ વર્તમા એજ જાણે સામાન્ય રીતે હોય તો પણ માલી સહે. જે કે વિશેષ હોય, તો સારા થવાય.

નં. ૩ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહની પરીક્ષા.

આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહની અંદર અમારેના પ્રકૃતિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે-માનવધર્મ, ધર્માભિ-લાષ સ્વભાવ અને ધૈર્ય આદિ ચાર વૃત્તિઓના સમાવેશ થાય છે તે ચારે વૃત્તિઓના સ્થાને ખજુરની ચોટથી વાળા પ્રદેશની આસપાસ લગભગ ચારે તરફ આવેલી ખોપરીના બાજ નીચેના મસ્તકમાંના પાર્શ્વ હોવાઓની અંદર આવેલા છે જે સ્ત્રી વા પુરુષોમાં આ ચારે સ્થાનો વધેલા હોય છે તેઓના મસ્તકો તે તે સ્થાનવાળા, મસ્તકના પ્રદેશમાં, ઉપર ઉપરેલા અને ધણાજ આગળ પડતા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે મસ્તક સમાજના સ્વાધર્મ, જન્ય મારિ આ ચારે વૃત્તિઓ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્તમા ઉત્કર્ષક પ્રકારે વધેલી હોય એ ખરેખર ઇચ્છવા યોગ્ય છે, સ્ત્રીમાં કોઈથી ના કહી શકાય તેમ નથી જણાયોગ્ય સાવધતાની સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્તમા પોત પોતાના કાર્યક્રમમાં વધારાજ ઉપરોક્ત થવા માટે જાણ જરૂર છે. બન્ને કુટુંબ, વાણિક, દુરીયાર અને સાવધ, તથા માનુષ્ય કુલ હોય, જે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. સ્ત્રી અથવા પુરુષ બન્નેમાંથી કોઈપણ માનુષ્ય કુલ કે કુટુંબ અથવા મંદ ન હોય, જે ખરેખર સર્વ કોઈ ઇચ્છ છે બન્ને વચ્ચેની અભિલાષા, માનપાલ અને પ્રતિષ્ઠાની આકાંક્ષા વાળા હોય એ સર્વ કોઈ ઇચ્છ ન તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેમાં સ્વભાવની લાગણી પણ જેવા યોગ્ય પ્રમાણમાં હોય કે બેથી બન્ને પોતપોતાના હેતુમાં પોતાનું સ્વભાવ ભણી આવજ વધી શકે અને એક બીજને ઉત્કર્ષક બાજો અને સિદ્ધિઓ તરફ દોરી જાય એ પણ ઇચ્છવા યોગ્ય છે આજ પ્રમાણે સાવધતા, ધર્માભિલાષ અને સ્વભાવ આદિની સંસ્કૃતિ પોષણ અને સંજીવિ કરવા જાણ દેવ થોડે બાળી વડીલી વિવૃત્તિઓ કે પ્રતિકૂળ અથવા અનુકૂળ સંજોગોમાં કુળ કુલ સહન કરવા રજ પ્રવૃત્તિની પણ બન્નેમાં હેતુથીજ જરૂર છે એમાં કોઈ ના

હકી શકે તેમ નથી. આ બધું સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગમાં ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનાં સમગ્ર સમૂહની યથાર્થ ખીલવણી હોવાની સર્વ કોઈ જરૂર સ્વીકારે છે. અર્થાત્ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગનાં મસ્તકોની અંદર આ નં. ૧૪, ૧૫, ૧૬ અને ૧૭ વાળાં ચારે સ્થાનોનાં અવલોકન યથાવત્ ખીલેલા હોવા એકબીજા કે બેથી બન્ને સાથે મળી એક ખીલેલા ઉત્કર્ષકમાં સદાયવત્ યથા રહે તેને હમેશા પ્રગટીશીલ જીવન ગાળી શકે:-

પણ તે એ ચારમાંનું કોઈપણ એકાદસ્થાન અથવા તેથી અધિક સ્થાને અતિ પ્રમાણમાં વધેલા હોય. અથવા અતિ મંદ પ્રમાણમાં હોય તો તેથી ઘણાજ અનિષ્ટ પરિણામો આવે છે.

૧૪. સ્વાધિયાસ. દેહાન્ત તરીકે સાધધર્મીઓએ સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં અતિ પ્રમાણમાં હોય તો તેઓ સ્વભાવે બદ્ધ બીજા, દરેકેક ચેષ્ઠ અતિ વલોપાવીલા અને અવિશ્વાસુ સ્વભાવના યથા નિય છે. ત્યારે એજ વૃત્તિ તે મંદ પ્રમાણમાં હોય તો તદન વિશ્વાસુ, આર્થ, બેવકુફ અને જેબજર ભેગા થઈ વર્તે છે. આમાંની બન્ને સ્થિતિ અનિષ્ઠાનીય છે. છતાં વિચ નં. ૩૪ એમાં નં. ૧૪ વાળો ભાગ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગમાં સારી રીતે ખીલેલા હોવા એકબીજા.

૧૫. યથાસિદ્ધાસ. આ વૃત્તિ પણ સ્ત્રી પુરુષ બન્ને વર્ગમાં યથાર્થ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે. કારણ તેથી હરી, સ્ત્રી પુરુષ બન્ને વર્ગમાં અનેક પ્રકારની મનવિચ્છેદને કારણ મળે છે. વિદ્યા, ધન, રૂપ, જીજ્ઞાસુ, જ્ઞાન, ધર્મ, નીતિ, આચાર, વર્તન આદિ સર્વ સદ્ગુણ, કૌશલ, ઉચ્ચ પ્રકારની અનિષ્ટ પાત્રી લોકોમાં ધરા, માન, પ્રતિષ્ઠા કે આબરૂ મેળવવાની ઇચ્છા સ્વાભાવિક રીતે કોઈપણ મનની સખલુ અને વિદ્વાન શ્રી કે પુરુષના મનમાં તેા અપરેક ધર્મીજ નેકબે, નેકબેને એક પ્રકારના થક આબરૂ કે પ્રતિષ્ઠાની કિંમત નથી તેવા સ્ત્રી પુરુષ, સંસારના કોઈ પણ કાર્યની અંદર અમનનતા નિવડી શકતા નથી તેમ કોઈ પણ નવતરી ઉત્કર્ષક વૃત્તિને યથાવત્ પોતી કે ઉત્કર્ષક પણ શકતા નથી. ત્યારે એક જરીજ કુટુંબમાં જન્મેલ છતાં યથાસિદ્ધાસની ધીમ ઇચ્છાવાળી અધિક, પોતાની અંદરની અનેક સદ્વૃત્તિઓને યથાધોર રક્ષે દોરી, પ્રગટિ અને ઉત્કર્ષની અનેક અસિદ્ધાસાધોથી પોતાના જીવનને ઉચ્ચ અને આદર્શરૂપ બનાવવા આગ્રહથી વાચ છે એક યુવતી પણ આ સુદર યથાસિદ્ધાસની વૃત્તિથી પ્રભવતાને લીધે પોતાની અંદર રહેલી અનેક દિવ્ય શક્તિઓને પ્રગટિ, પ્રાસાદ અને ઉત્તેજન આપી અનેક દિશા-જોમા પોતાની સક્રિય અનુસાર કાર્ય કરવા લાગી, પોતાની અન્ય બહેનો કરતા, તે કેટલે દરજ્જાએ ઉત્કર્ષતા ધરાવે છે, તે દર્શાવવા મઠિ આ વૃત્તિની પ્રભવતાને લીધે પ્રેશય છે અને તેવા ઉત્કર્ષને પામવા મહાન પ્રયત્નો આદરે છે. સ્ત્રીઓ પણ પોતપોતાની સક્રિય અનુસાર-જી, એ. એમ એ એમ ડી આદિની ઉચ્ચ પદવિઓ પ્રાપ્ત કરી, પોતાના કાર્યક્ષેત્રો અનેક રીતે વિસ્તૃત કરી શકે એવી સર્વ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓ પુરુષોની આર્થિક તેઓનાં મસ્તકોમાં પણ છે. માત્ર તેઓને યથાધોર અવકાશ, અનુમોદન અને અનુકૂળતાઓ કરી આપવી, એ ખાસ જરૂર છે ખાસ કરી ને સ્ત્રીઓમાં જુદા જુદા ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે તેઓ સ્વાભાવિક રીતેજ પોતાની અન્ય સાહેલીઓ, અથવા સખીઓ કરતા હમેશા વિચ, કળા, દુનવર, ઉદ્યોગ અને જુદી આદિ અનેક વૃત્તિઓમાં બીજા કરતાં અનેક રીતે હમેશા આગળ વધવાના પ્રયત્નો સ્વાભાવિક રીતેજ કર્યા કરે છે અને ત્યાં જુદીસાઈવચોના યોગ્ય વિહાર સાથે, ધાર્મિક વૃત્તિઓના યોગ્ય સમૂહ પણ આવા ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનાં પ્રબળ આવેશી મિશ્ર થયેલ હોય છે ત્યાં એ બધી વૃત્તિઓ દ્વારા યોગ્ય રીતે પ્રેશવલી બધી પ્રવૃત્તિઓ પણ તેરહાન પ્રકારની વિવિધ નવતરી અને નિનિમ્ન તરેહની હોય છે. પણ જ્યાં જુદીસાઈવચોના સમૂહની મંદતા અથવા નબૂદતા હોય અને ધાર્મિક કાર્યક્ષેત્રોની પણ ન્યૂનતા હોય એટલે કે આગવા કપાળના તેમજ ઉપરના કપાળના ભાગો બેઠેલા હોવા અને અલ્પ હોવાથી મસ્તકના તે સ્થાનના અવલોકન મંદ પ્રમાણમાં હોય છે, છતાં નં. ૧૪, ૧૫, ૧૬, અને ૧૭ વાળાં સ્થાનોના મસ્તકનાં કુચ્છાઓ અધિક પ્રમાણમાં વધેલાં હોય તો તેની દેશાવાળાં સ્ત્રી પુરુષોના સુખો.

માત્ર આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના અતિચેદને પરિણામે ડોલી, દલી, અધોચ માનપ્રતિષ્ઠા અને પૂનવા પ્રેમી, અન્યના ઉત્કર્ષક, માન અથવા પ્રતિષ્ઠાને એક મનમાં દેશાવાળી બળવાસ, આદિ, અતેજાઈથી બરપર દેશી બની

બધ ઇ. આવા સ્ત્રી કે પુરુષોનાં મરતકોમાં નં. ૧૫ નાનાં સ્થાન ઘણા પ્રબળ પ્રમાણમાં ઉત્તમ વયેલાં હોય છે. બાહ્યાદંબર મટિની મિલતા યોગ્યપણું, ફળદ્રો અને લગ્નકાળે શોષ, પ્રસાસામિલન આદિ ભાવો એ આ વધાનિલાસની વૃત્તિના અતિયોગનું પરિણામ છે અને તે વૃત્તિનું સ્થાન જેઓના મરતકમાં અતિ પ્રમાણમાં વધેલ હોય છે, તેઓમાં સાથેનાં મિત્ર નં. ૩૩ માં જણાવેલા મિત્રના બનેલ ભાવો અનેક સ્વરૂપે પ્રકટ થતા સ્વપ્ન જેવામાં આવે છે. વધાનિલાસની વૃત્તિના અતિ પ્રબળ થોડા અને મિથ્યાયોગનાં એ બધાં પરિણામો છે.

મિત્ર નં. ૩૩ માં યોગી મનુષ્યનાં દારભાવ, વેશ, વર્તન અને ચારિત્ર્યની આવેદન પ્રતિષ્ઠા ૧૯૫ દા-
નામાં આવેલ છે, એના પર વાચકવર્ત્તુ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે. એ મિત્રની અંદર દર્શાવનામાં આવેલ મૂર્તિમાન આદંબર સાદેજનાં વાળો મરોડ, તેની યોગવાળી કાઠા, મુઠાના હાલસો મરોડ અને તેને યોગ-
વાળી રીત, તેના કોલર, કોટ, ચેસ્ટોટ, અને કોટની લંબાઈ તથા ૬૨ આંદોની સફાઈ તથા મરોડ, તેની ટોપીને યોગી કેપાવ, તેની હાકીની કેશનેલ પસંદગી, તેના છુટ્ટી કુંદર નાનુક પસંદગી, તેની ઘમા રહેવાની રીત, તથા કોટના પીઝામા લટપી રહેલ પ્રસાસામિલન સ્વભાવનાં સ્વપ્નસૂચક ચિન્હ તરીકે આદંબરી પુષ્પ અને આખરે તેનાં પૂર્ણ સ્થાઈલીસ મરોડકાર લખાણ આદિ ભાવો તેના ચારિત્ર્યની અંદર સૌથી પ્રબળપણે પ્રવર્તિ રહેલી તેની વધાનિલાસની વૃત્તિને સર્વ રીતે પ્રકટ કરે છે. આવા સ્ત્રી કે પુરુષો પૈસે ટો મુખી હોય તો પોતાની ભત, સમા, રેનેદી કે અન્ય વર્ચમા પ્રત્યક્ષ નજાવા માટે અનેક પ્રકારની દ્રવ્ય આદિ સામગ્રીને ભોગ આપી તેઓની પ્રસાસા મેળવવા અનેક પ્રયત્નો કરે છે છતાં શક્તિઓની ન્યૂનતા હોય તો અનેક પ્રકારના ભૂદા-
વાળા પ્રયાસો કરતા હાલપયાન બને છે છતાં તેની દારકાર ન કરતા પણ વધ કે નામના માટે મરી પડે છે. નાત ભતમાં કુલકુલ યદુ ફરજાનું આવા મનુષ્યોને જડુ મળે છે કહ્યું આ વૃત્તિનું અતિ પ્રબળ હોય, એ અનેક પ્રકારના દુર્ગુણો કારણ બને છે. એટલા માટે ચોટલી બધી વીસ કે અતિ પ્રમાણની વધાનિલાસવાળા લક્ષણો પુત્ર સ્ત્રી પુરુષોનાં સ્વભાવને સ્થાવર અથવા જળી, હવ્વ સંબંધની પસંદગી કરવા માટે પ્રયાસો કરવા એ ખાસ હતાપણુ કારણ છે. રેક વૃત્તિને એ થોડા પ્રમાણમાં થોડા હોય તેના કીક ગણાય છે. ત્યારે કોઈપણ વૃત્તિને મંદિયત કે અતિયોગ કરવાની કહી જણુ સાઈ પરિણામ આવતુ નથી. “અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્” એ સૂત્ર અહીં પણ જાણી શકા પડે છે.

૧૬. સ્વભાવ. સ્ત્રી અને પુષ્પ બંનેની અંદર આ વૃત્તિ થોડા પ્રમાણમાં હોવી નોંધાયે. છતાં પુષ્પવર્ચમા એ વૃત્તિ વિશેષ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે ત્યારે સ્ત્રી વર્ચમા એ એ પ્રબળતા હોય તો અનેક કીકે દાનિકારક નિવડે છે. સ્ત્રીઓમાં આ વૃત્તિ સાધારણ પ્રમાણમાં અથવા જરૂર અંક પ્રમાણમાં હોય તો પણ વાહી થકે, પણ પુરુષોને તો એ વૃત્તિની અનેક પ્રકારના પ્રસંગોમાં સર્વત્ર જરૂર પડે છે. અને ખાસ કરી જેઓ-
સ્વચરિત્ર સેવાધર્મને સ્વીકાર ન કરતા-કોઈપણ પ્રકારનું સ્વતંત્ર કાર્ય ઉપાદી લઈ આત્મ વધવાની સ્વતંત્ર કામના વાળા હોય તે તેવી વૃત્તિવાળા પુરુષો માટે તે આ વૃત્તિની પ્રબળ હાલત ખાસ જરૂરની છે ત્યારે એ વૃત્તિને અતિયોગ અર્થાત્ નં. ૧૬ નાના સ્થાનની અતિ પ્રબળતા-કે હવ્વાઈ, મનુષ્ય સ્વભાવની ગઈ, અદંબર, અદંબર, મમત, આદિ દુર્ગુણો વધારે પ્રમાણમાં દર્શાવવામાં કારણભૂત બને છે વળી નં. ૧૬ નાની વૃત્તિની પ્રબળતા સાથે નં. ૧૬ હદવાની અતિપ્રબળ પૃત્તિ હોય તો તંબા બધારણવાળા સ્ત્રીપુરુષો સ્વભાવે કોટર, દહીલા આગલી અને આપણું સ્વભાવના બની બધ છે. હવ્વ સંબંધી પસંદગી કરતા પહેલાં, સ્ત્રી અને પુષ્પ બંનેએ પરસ્પરના સ્વભાવની પરીકા કરવામાં, આ હવ્વેક વૃત્તિઓના અતિયોગવાળા સ્ત્રી પુરુષોની બચતા રહેવાની તેમજ મંદિયતવાળા સ્ત્રી પુરુષોની પણ પસંદગી કરવામાં જલ્દન હતાપણુ સંભાળ અને મુક્તિ વાપરી, ભતે તેવા સ્વભાવના મનુષ્યોને સર્વ રીતે ભળી, સમાયોગ્ય રીતે વર્તવાની જલ્દન જરૂર છે આ જાણતમાં એટલી સંભાળ, સતચેતી કે ચારુઈ હવ્વ સંબંધી ભેટના પહેલાં વાપરી શકાય તેટલી જલ્દન હતાપણુ અંક ઉપયોગમાં લેવાની જરૂર છે કારણ એક વખત ભૂલભરેલું પગલું ભારાવા પછી તેમાં સુધારણા કરવાનો અવકાશ પાછ-
ળી સાથેજ રહે છે એક વખત ભૂલ અથવા અજાનથી દહીલા આગલી કે અતિ કોટર સ્વભાવના અને દુભાખી મિત્રના સ્ત્રી કે પુષ્પની પસંદગી કરી હવ્વસંબંધી ભેટવા પછી છંદની સુધી તેના કડબ પરિણામો વાપ-

વાળી સુશીલતા, વેલની પડે છે અને તેજ કરતાં અનેક પ્રકારનાં અન્ય સારીરિક તેમજ માનસિક ઉપદ્રવો થયેલ રીતે થાય છે. અનુસંધાન દ્વારા નૂતન સંબંધોથી અધ્યાત્મિક ધર્મથી સુધારા કે સુધારાનું મુલ્યોત્તરો આપવા માટે આ બાબતમાં સંબંધથી વર્ણવવાની જરૂર છે.

સ્વમાનની વૃત્તિના અતિથોમનું પરિણામ જાને આપખુદસત્તાના અદેશની પરીક્ષાની વિધિ.

આપખુદ સત્તાનો અદેશ જુઓ ચિત્ર નં. (૩૮ તથા ૩૯.) સ્વમાન તથા દંડતાનાં સ્થાને.

આપ ખુદ સત્તા કે આપ સુખલાલી વાળો સ્વમાન થવામાં નીચે જણાવેલી વૃત્તિઓ ખાસ મુખ્ય રીતે ભાગ ભજવે છે.

નં. ૧૫ અતિ પ્રભાવ—ચરાચિલાય—પ્રેરણામિતિ.

નં. ૧૬ " " અદેશાવ.

નં. ૧૭ " " દંડતા અથવા દંડ.

} આ ત્રણ વૃત્તિઓ સાથે.

જે પ્રભાવ સ્વધર્મસાક્ષિ (નં. ૭) પ્રભાવ કાર્યસાક્ષિ (નં. ૧) અને પ્રભાવ દંડતા (૧૭) વાળી સાક્ષિઓ સંકુલ થયેલ હોય તો તેવા સ્વમાનવાળા મનુષ્યો દબેલાં જીવંતો ઉપર પેતાની સત્તા, દંડતા કે આજ્ઞા અભાવવાદનું દબેલાં પક્ષકે કરે છે. આવાં મનુષ્યોને Stalled-Heads કહેવામાં આવે છે. તેઓમાં બોટા ડોળ, વધ અને કીર્તિનો અતિ અભાવ, ડોળોપણ—દૃઢધૃત્યવૃત્તિ, સુમાન, અદેશાવ, મદ અદેશાવ આદિ કુર્ણુઓ સદંત્ર સ્વભાવિક મધ્ય ભય છે.

“ પોતે કહે તેમ જીવંતો કરવું જોઈએ ” એવું તેઓનું વલણ થઈ જાય છે અને આવા પુરુષોમાં ત્યારે કથા, કથા, સદાકૃત્ય (નં. ૨૨) સૌમ્ય, (નં. ૨૩) અને આત્મનિષ્ઠા (નં. ૨૧) આદિ વૃત્તિઓ મંદ પ્રમાણમાં અથવા નિર્બળ હોય તો સ્વભાવે કોર અને સજા ભરીને પણ પેતાનું કાર્યનું દબેલાં કરે છે અથવા કાર્યને ઉત્તર બગાડી ઢિલસિત કરી મુકે છે.

સાધુનું ચિત્ર નં. ૪૧ ઉપર જણાવેલી વૃત્તિઓની પ્રભાવ કાલવર્ણ અતિ આગેદુળ પ્રસન્ન રાજનનાં છે. મસ્તકનો ઉપસેલો પાછલો ભાગ, સુખપરનાં શાવો વિગેરે તેવાં મનુષ્યનાં સ્વભાવની ચિહ્ન ખાતરી આપે છે. જુઓ ચિત્ર નં. ૩૭, ૪૦ તથા ૪૧, ૪૨.

પ્રતિષ્ઠા, માન, યશ, ભવ્યતા, અગતિશક્તિ આદિ ઉત્કર્ષક ગુણો વાળા પુરુષોને, સ્ત્રીઓ દબેલાં વખણે છે. થણે ભાગે આવા ગુણો પ્રાપ્તોમાં સી કરતાં વિશેષ હોય છે એવી તેઓનાં મસ્તકો તે સ્થાનમાં જમ્મારે વધેલાં હોય છે. જમ્મારે સમાન્ય રીતે સ્ત્રીઓનાં મસ્તકો તે સ્થાનમાં બેઠેલા કે અધાં હોય છે. કુદરતની સમમ નર અતિના વર્ગોમાં સૌન્દર્ય, માંભીર્ય, જીવંતા-તેજસ્વિતા અને સ્વમાન તથા અદેશાવ આદિ કાવો પ્રભાવ થણે જોવામાં આવે છે. દુષ્ટતા ટીકે જોમા, આજ્ઞા, સિંદ, વ્યામ, પ્રકો, મોર, આદિ સર્વ પ્રાણીઓમાંનાં પ્રાણ વર્ગ, પેતાના દેનાવમાં, સ્વધર્મ, નાધર્મ અને કિંવામાં દબેલાં અભ્ય-અંશેષી અને આદર્શ નજીવ આવે છે. તેજ પ્રમાણે મનુષ્યવૃત્તિનાં થણે પ્રાણ વર્ગની અંદર તેજ. સ્વમાન આત્મપ્રજ્ઞાવ જોજસ્વિત્યું વિશાલ, અને માન તથા પ્રતિષ્ઠા અને તેજનો પ્રભાવ, સ્વાભાવિક રીતે દોરો જોઈએ. એઓના ઉપરોક્ત ગુણો નથી હોતા તેઓ એવાનો કંગાલ જરીજડા, સ્વમાન કે અદેશાવ વચરના, છુટામતમેશ અને ઘસભાવ ગુહ્ય હોય છે કે એવા બાવજા, સ્વમાનની વૃત્તિ વચરના, ચરાચિલાય કે માનની વાજવૃત્તિ વિનાનાં, તેમજ ધર્મ રાખા કે મહામતાની વૃત્તિ વચરના, ઉત્કર્ષક જાણેલી દીનતાવાળા પુરુષો કે સુધારો, સુવૃત્તિઓનાં દ્રવ્ય-મંડીતોને કલિયુગ આદર્શ કરી વધ કરી શકતા નથી એવા પ્રાણ વર્ગ ખારે સી વર્ગમાં કરી થણે મોદ કે પ્રેમ પેતા થતો નથી.

આટલા માટે પુરુષ વર્ગે હમેશાં પોતાના ઉત્કર્ષક ભાવો પોષતા રહેવાની જરૂર છે કે એવી બાબત પ્રભુ પણ તેવાજ ઉત્કર્ષક ભાવો જાણી પેલા થાય.

મહારામણુ—અથવા મહારાણુ એ 'હાંધ કોઈ' અર્થવા મૂળ સ્થિતિ કે લાક્ષણી નથી. પણ એ તો એ પ્રભુ અથવા તેથી વધારે શક્તિઓનાં ન્યૂનાધિકાંશ'થીએને પરિણામે થતી અનેક મિથ લાક્ષણીઓ વાળો સ્થિતિ છે. એમાં નીચે પ્રમાણેની મૂળ લાક્ષણીઓ મૂલ્યવસ્તુ ભાગ બનવે છે.

પ્રબળ યશાસિદ્ધાંત નં. ૧૫ હોવા છતાં, દંડતા અને સ્વમાનની ખામી સાથે, અતિ સાવધતા નં. ૧૪... સાથે ચોર્સ સાદસ કે સ્પર્શી સ્થિતિ નં. ૭ ની ન્યૂનતા, સ્વમાન કે અદ્વિતિયતા અથવા આત્મપ્રસન્ન રૂપ નં. ૧૬ ની પ્રબળ ખામી અને બુદ્ધિ સમિતિઓની ન્યૂનતા અથવા અવિચારઃ એજ મહારામણુ.

આવા સ્થિતિઓમાં અનુબંધે સ્વમાનપરથી લાપણુ આપણાં કે નહોર મંડળો કે સમાચો સન્નુમ હતાં થતાં બીક લાગે છે. કંપારી છુટે છે. અસાધ્ય ભવ છે. જોલવામાં મગજ ગેમાળો થઈ ભવ છે અને ટેકીકવાર દાવરા બાવરા અને ટેકમિંદા બની ભવ છે: તેઓનું 'કાંઈ' બીજ કોઈ પણ જાણ હાથે હરવા તેઓનાં આન્તરીય, આત્મ હારણોથી વધારે મહારામણુમાં પડી. ગુણવાઈ ભવ છે.

આવા પુરુષોમાં વધારે શોષ, સાદસ સ્પર્શી આત્મપ્રસન્ન અને સ્વમાન વધા દંડતાના બુદ્ધિ વધારે પ્રમાણમાં ખીલવવાનાં બધા પ્રયત્નો આદરવા એજ. તેજસ એવા ગમ્ય અને મહારામણુ વાળા સ્વમાનના સ્ત્રી પુરુષોને દીકરીરીયા અને હુલસ સ્પન્દ આદિ રોગો પણ ભટ્ટજ નહીં લાગુ પડી ભવ છે. માટે એવા સ્વમાનના સ્ત્રી પુરુષોની કોળખાણુ ભટ્ટજ સારી રીતે કરી લેતાં ચીખવાની સ્ત્રી પુરુષ અને વર્ગને ખાસ જરૂર છે કે એવી પાછળથી પરવારું ન થયે.

ઉપસંહાર—

સ્ત્રી અને પુરુષ વર્ગનાં અંદર એકબી ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનાં પ્રમાણનો-સામાન્ય ઉપસંહાર.

નંબર	નામ	સ્ત્રીઓમાં	પુરુષમાં.	સૂચના.
નં. ૧૪	સાવધાનતા	પ્રબળ	પ્રબળ	...
નં. ૧૫	યશાસિદ્ધાંત	હીનપ્રમાણમાં	પ્રબળ	...
નં. ૧૬	સ્વમાન	સામાન્ય	પ્રબળ પ્રમાણમાં	...
નં. ૧૭	દંડતા	શોષ્ય પ્રમાણમાં	શોષ્ય પ્રમાણમાં	...

નં. ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક લાક્ષણીઓની પરીક્ષા અને 'પક્ષ'દગી.

મનુષ્ય સ્વસ્થાવની નૈતિક અને ધાર્મિક લાક્ષણીઓની અંદર નં. ૧૮ ભક્તિભાવ, પૂજ્યભાવ. વિનય, આર્જન આદિ, નં. ૧૯ અપ્યક્ષમાર્ગિ નં. ૨૦ આસાર, નં. ૨૧ આક્રમણ અને નં. ૨૨ દંવા અથવા પરીપક્ષર વૃત્તિ-સરણ, સહાનુભૂતિ, આર્દ્રતા, આદિ લાવોનો સમાવેશ થાય છે: સ્ત્રી વર્ગની અંદર આ ઉપર જણાવેલા બધા ભાવો. પુરુષ વર્ગે કતલાં થતાં વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. એવી તેઓનાં સરસી નં. ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, અને ૨૨ વાળાં સ્થાનોની અંદર પ્રબળ લાગે ઉત્ક્રાં, વધેવાં, ઝોળ અને ભરેલાં હોય છે. તેઓમાં વચ્ચ પ્રહારની પૂજ્ય બુદ્ધિ, બ્રહ્મા, શક્તિ, વડીયો માટે મનની લાગણી, પૂજ્યભાવનો પૂજ્યભાવ, ઉચ્ચમર્ગ આરપા અને બ્રહ્મા, આદિ લાવો મહાત્મ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે. એ. નં ૧૮ વાળી ભક્તિભાવની વૃત્તિથી પ્રમળતા દર્શાવે છે. વડી-તેઓમાં નહું નહું અને આર્મિયકારક અદ્વિત્ય રસપૂર્ણ, ભાવ, અનેક વચ્ચ પ્રહારની કલ્પનાથી બરેલું હોય તેવું

મા તે મા.

ખરા પ્રેમનું જળ વધાવે,
હેવાનું અમૃત વધરાવે,
બાળપુષ્પ ખીલાવે
ચોપી પ્રાણધી રે;
મા તે મા.

—૦—

પાર્વતી-પ્રસાદ.

પ્રભંજન પ્રશસા પ્રિયતાનો પ્રભાવ.

- ૧—વાળનો મરેડ
- ૨—અક્ષરોનો મરેડ
- ૩—વરનોની ફરનેબસ પસંદગી
- ૪—ડોર વારેકોનો ફર
- ૫—ખીસામાનુ બહન
- ૬—કાઠડીની પસંદગી
- ૭—દેશ રહેવાની છા એ બંધી
બાપનો આ પુતિલા પ્રબળ
પ્રભાવની નિશાનીઓ છે

ચિત્ર નં ૩૮ છે ન બાઈ=કુવલ્યુટ.

ઉત્કર્ષક-વૃત્તિઓના સમૂહની પરીક્ષા.

૧૦ ૩૪ સાનપંથ (૧૪)

૧૦ ૩૫ સાનપંથ અને
મશાલિનાનો અભિયોગ એન્ડ
બ્રાહ્મણ-વિદ્યાર્થિ

૧૦ ૩૬ મશાલિનાથ (૧૦ ૧૫)

૧૦ ૩૭ મશાલિનાથનો
અભિયોગ
એન્ડ મુલકુલકર્ણવિદ્યાર્થિ

૧૦ ૩૮ સ્વપાનનો અભિયોગ
એન્ડ અહમદ-મુખાન

૧૦ ૩૯ અભિ સાનપંથની
કેશમે ના જ ન કહી શકે

૧૦ ૪૦ સુગમી.
(૧૦ ૧૧ નો અભિયોગ)

૧૦ ૪૧ મોગ સ્વપાન, સાદસ,
ધેરું, આશા આદિ શાનપાન, મરતી.
૧૬-૧૭-૧૯-૨૦.

પાંડે તેવાર થવામાં આવ્યા પ્રકારની ખાસ આદિતી ચેળવના માટે ફરેક મુલાન તેમજ મુવલીએ ખાસ અધ્યાસ કરવાની જરૂર છે. જ્યારે આવા અવધાસ અને જ્ઞાનનું મહત્ત્વ કેટલું જણુ ઉપકારક છે, તેવું કાચ તો જીવનના અનેક અવનવા પ્રસંગોમાં અનુભવવાના પ્રસંગો પ્રાપ્ત થવેજ સ્વાભાવિક વિહિત થઈ શકે છે "અનુભવ" એ પણ એક ચોટી શાળા છે પણ લગ્ન સંબંધનો પ્રસંગ સી અથવા પુરૂષને આ જીવનમાં જેજા વખત આવે છે અને તેવો અનુભવ કદ વળતોવખત જીવન સહાય તેમ છેજ નહિ, એટલે એવા પ્રસંગથી જોડાતા પહેલાજ લખી બાજતોનાં વિચારો પહેલેથીજ કરી લેવાની ખાસ જરૂર છે

આનંદિ અને ઉત્સાહ પૂર્ણ સ્વભાવના તત્વો.

મસ્તકની અવસ્થા સ્થાનોનાં નબરો

સંખ્યા	સક્તિઓનાં નામો	નંબર
૧	મમલ આશા	" (૨૦)
૨	" પ્રુથગિભાવ	" (૨૭)
૩	" અધ્યાત્મચરિત	" (૧૬)
૪	" આત્મનિષ્ઠા	" (૨૧)
૫	" સ્વમાન	" (૧૧)
૬	" પરોપકારમિત્તા	" (૨૨)
૭	" સૌજન્ય	" (૪૩)
૮	" સૌર્ધ-સહિત	" (૭)
૯	" સ્નેહ-ભાવ	" (૮)
૧૦	" વીર્ય-ભાવ	" (૧૦)
૧૧	" વિશ્વાદ્વામ્પત્ય	" (૬)
૧૨	" મૈત્રીભાવ	(૧૧)

આ મધ્ય તત્વો, જીવનને આનંદ, ઉત્સાહ અને પ્રવૃત્તિય બનાવી લેખેલા પ્રકૃતિવિત અને ખીલતાં પ્રાપ્ત જેજા બનાવી શકે તે એ મનુષ્યમા આ વૃત્તિઓ ઉપર પ્રભાવે હોય છે, તેથી લેખેલા પ્રુથગિભાવ અને આનંદ ઉત્સાહથી જુદું હોય છે

નિરાશાવાદી અને આશાવાદી મનુષ્યોનાં મસ્તક અને મુખ પરનાં લક્ષણો.

જીએલ ચિત્ર નં ૪૬ તથા ૫૦

નિરાશાવાદીનાં લક્ષણો	આશાવાદીનાં લક્ષણો
૧. લાલુ-મુખ	૧. ચોળ ઉત્સાહપૂર્ણ મુખ
૨. લેડેલાં ગાલ.	૨. મરાવાલેસ-ગાલ એજ
૩. મદ ચક્ષુઓ	૩. ચ ચળ અને સ્નેહપૂર્ણ ચક્ષુઓ
૪. નાસિકાની આસપાસ નમી પડેલી રેખાઓ	૪. નાસિકા અને મુખ ની આસપાસ કંઈ ચડી હાસ્યની રેખાઓ
૫. શોક્ત વિગ્ન ચન	૫. આનંદ અને ઉત્સાહપૂર્ણ મન
૬. હાથનાં માંસક બને લશ્ક નમતું કે નમિલું મસ્તક અને જોષનીયો આકાર	૬. જોષકુમળનાં જેવું ઉપલું મસ્તક
૭. સૌર્ધ અને સ્પર્ધા સહિતની ન્યૂનતા	૭. સૌર્ધ અને સ્પર્ધા સહિતનોતો મળળ આન

૮. અગ્નિમાંથી અને જંધીપત્રોના ચાણુ વ્યાપિ.	૯. પૂર્વ જાતજાન અને આરોગ્ય પ્રગટવન.
૯. હૃદય તથા હૃદયનાં દીર્ઘ રોગો.	૧૦. હૃદયની વિપુલતા ને હૃદયની પુષ્ટતા.
૧૦ Sympathetic Systemની નિબંધતા.	૧૧. આ સ્થાનનાં તન્તુઓની પ્રબળતા.
૧૧. હૃદયની આ વાઈ કે આગળી	૧૨. કોઈ પણ ભાગનાં નર્વ દીર્ઘતાને અસાધ.

આ બધાં નિરાસવાદી મનુષ્યોનાં ચિન્હો છે. ચિત્ર નં. ૫૦ આ બધા આસવાદીનાં શુદ્ધ ચિન્હો છે. ચિત્ર નં. ૫૬

૨૧ આત્મનિષ્ઠા અથવા સત્યપરાયણતા. આ વૃત્તિનું સ્થાન મસ્તકની અંદર નં. ૪૭ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનાં સ્થળ નીચેની મજાની તન્તુ જંધીમાં છે. જે સ્ત્રી અથવા પુરુષના મસ્તકને એ સ્થળમાં સાથ પ્રમાણમાં ખીલેલાં પડોળાં અને કન્નન દોષ છે, તેઓ દર્મ્યેનાં પોતાના સ્વાર્થ મતલબ કે લાચણી આદિ કાંઈપણ વિષયની કાંઈ ન કરતાં, દર્મ્યેનાં જે કાંઈ સત્ય, ન્યાયશુદ્ધ અને યથાર્થ દોષ તેમ રસ્તે ચાલવાનું કે વર્તવાનું સર્વથા પસંદ કરે છે. પોતાના અન્દઃકર્મનાં અવાજને સૌથી પ્રથમ સ્થાન આપે છે. અન્દઃકર્મની વિરુદ્ધ વર્તિ કાંઈપણ પ્રકારની સ્વાર્થ સિદ્ધિ કરવા આગરે બનતા નથી. પણ જ્યે તેવી મુશીબતો આવે તો અડચણો અથવા ઉત્પાતો તેવા મનુષ્યના જીવનમાં ઉપસ્થિત થાય પણ તે સર્વથી હેરા પણ ફરાર કર્યા વગર સત્ય અને ન્યાયનેજ માત્ર વળગી રહે છે. ક્રીષ્ણ અને પુરુષર્થ બન્નેમાં આ વૃત્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં દોષ એ તદન છુટકા થાય છે. આ વૃત્તિના ભાવેને દર્શાવનારા કેટલાક સામુદ્રિક ચિન્હોનું વર્ણન આ સ્થળે આપવું યજીય છે, જેથી નીચે પ્રમાણે તે વૃત્તિના પબ્બ ભાવેને દર્શાવનારા કેટલાક અવલપના ચિન્હોનું વર્ણન આપવામાં આવેલ છે. શ્રી અને પુરુષના જન અને તં પરીનાર અનેક સંબંધો અને અનેક પ્રકારના મતલબો, મનુષ્ય સ્વભાવની આ આત્મનિષ્ઠાની પ્રબળ વૃત્તિ ઉપર બહુ મોટું ભારે અવલંબી રહેલાં છે. તેના ઉપર મુદ્દસ્તામમતા અનેક વિધ મુખેનો મુખ્ય આધાર છે. આટલા મોટા શ્રી પુરુષ બન્નેમાં આ વૃત્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં દોષીય જોઈએ. દ્રવ્ય, ધરણી, કામીના, ધારી, બચીયા, મહેલ વિગેરે બધી સાધન સામગ્રી જ્યે તેટલા વિપુલ પ્રમાણમાં મનુષ્યને મળેલી હોય પણ જ્યે શ્રી અને પુરુષના પરસ્પરના સંબંધોના સત્ય, ન્યાય, આત્મવિશ્વાસ કે પરસ્પરના કર્તવ્યો યથાયોગ્ય રીતે હૃદયસ્પર્શ બળવવાની ક્ષમ કર્તવ્યનિષ્ઠાપ્ત ધીમવૃત્તિ, બન્નેનાં હૃદયમાં પરસ્પર કૃષ્ણ થવા પામેલી ન હોય તો બધાં સૂખ સાધા અને સમ્પત્તિ વિગેરેનું અસ્તિત્વ પણ માત્ર નાશવું, હુણું અને નિરાસ થાય છે. જે શ્રી પુરુષોનાં મસ્તકમાં આ વૃત્તિ મહ પ્રમાણમાં અથવા ન્યૂન પ્રમાણમાં હોય છે, તેઓનાં મસ્તકનો નં. ૨૧ વાળો ભાગ ચિત્ર નં. ૪૮ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બેઠેલાં અનુભવ કે કબાલેના સ્વચ્છ જલુકા છે. આવા પ્રકારનાં અવનત ચિન્હવાળાં શ્રીપુરુષો છજ, કષ્ટ અને પ્રયત્નો જીવન ગુણ સ્વભાવની દોષ છે, જેથી તેઓ વચ્ચે સામ અને સીવાના જેવા વિરુદ્ધ દામ્બલ્યધર્મ ગુણ રનેલ ભાવો કે પરસ્પરની વિશ્વસનીયતા આદિ ભાવોના ફાટનું પણ થવા કુલ થાય છે. પરિણામે આવા શ્રીપુરુષો સત્ય હૃદયનાં, લાચણી વગરના, અસત્યપરાયણ આપસવાઈ અને પ્રુદ્ધમત્ત ધર્મ, પોતાના આત્મનિષ્ઠ અને પ્રકારના વર્તનો કરી, આગરે મહા પચાતાપ સાથે પોતાના પાપના ક્ષમ પરિણામેને ભતે ભોગવે ॥ આત્મધર્મિ શ્રી કે પુરુષનું જીવન કષ્ટકથી જગમ અથવા પોતાનાં પોતાનાં ભવનું ધર્મ રહે છે અને તે જાગરે ક્ષમ વખતે કંઈક જાણે જ પોતાનાં અધઃપતલ મોટું પડવાનો ભોગ ધર્મ પડે તે કાંઈ ક્ષમી યજીય નહી. જીવનના મહાવાવાકના એક મહા કવિનું અધઃ પતલ આ વૃત્તિની મંદતાને દર્શાવેલું થયું હતું.

આત્મનિષ્ઠા પુરુષોનાં લક્ષણો. ભુજો ચિત્ર નં. ૪૬. જે મનુષ્યો પૂર્વ આત્મનિષ્ઠ અર્થાત પોતાના અન્દઃકર્મની વૃત્તિને કે અન્દરમાના અવાજને અનુસરી વર્તવાની પ્રબળ ઈચ્છા અને શક્તિવાળાં હોય છે, તેઓનાં સામુદ્રિક લક્ષણો નીચે પ્રમાણે હોય છે.

૧. પૂર્વ નિરાશ અને પ્રુદ્ધી સરખ આગે.
૨. તદન સંપ્રજ્ઞ જોઈ થાવ કરવાની ટેવ

૭. વડ અવલોકનથી જોવાનો અભાવ.
૮. સ્થિતતા યુક્ત ઝાંઝો.
૯. બન્ને જમરની વચ્ચેમાંનાં પ્રદેશમાં નાક ઉપર ત્રણ ચાર ઉપરી રેખા.
૧૦. લાંબી ઉભી રેખાપુર્વક નાસિયાની દાઢી.
૧૧. રંગર અને દંડ મુખનું દર્શન.
૧૨. ચોરસ ભરખાં અને સીધાં ચિત્રકનો પુત્રો,
૧૩. ૨૫૪ અને ૬૦૪ ચોરસ આકાર જેવો કાન
૧૪. મુખાકૃતિની સરસ બાહ્ય રેખાઓ
૧૫. સરસ રીતક્ષીત અને વ્યવહાર તથા વાતચિત અને અવાજ.
૧૬. વિશ્વસનીયતા.
૧૭. સંશય વૃત્તિનો અભાવ.
૧૮. ૨૫૪ પક્ષ ડુંઢે વસતબ્ધ.
૧૯. નં. ૧૧ વાળો ખીલેલો મઠ્ઠાકનો પ્રદેશ.

૨૨ દયા અધિક પદોપકારવૃત્તિ—આ વૃત્તિ સ્ત્રીવર્ગની અંદર ખાસ પ્રમાણમાં વધેલી જોવામાં આવે છે. ત્યારે પુરુષ વર્ગની અંદર તે ઘણે ભાગે સામાન્ય હોય છે. પણ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને વર્ગમાં એ વૃત્તિનાં યોગ્ય પ્રમાણની ખાસ ભરૂં છે નં. ૨૨ વાળું ચિત્ર નં. ૫૧-૫૨ માં દર્શાવેલું. સ્થાન જ્યેષ્ઠાનું પ્રબળ હોય છે, તેઓનાં મસ્તકના આ ભાગે વધેલાં હોવાથી તેના સ્ત્રી પુરુષો સ્વભાવે દયાઈ, ક્ષમાળુ, અનુભવાશીલ સહાનુભૂતિ પ્રદર્શક સાવોવાળાં, અને પુરુષોએ કુળી સ્વામી વૃત્તિવાળા હોય છે કુળીવાની અંદરના અના-ચાલકો, પાકરાળાઓ, વિશ્વ-વિદ્યાલયો, હોસ્પીટલો, પાઠશાળાઓ, અને જેવાં જેવાં અસંખ્ય પ્રકારના પદોપકારો જે, જે ખાતાઓ અત્યાર કુખીમાં અસ્તિત્વમાં આવ્યાં છે તે સર્વનો આધાર માત્ર આ દયા દાન કે પદોપકારની વીમવૃત્તિ કે સામણી ઉપર છે. જુઓ ચિત્ર નં. ૫૧ તથા નં. ૫૨ સીધાં ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર તથા જોપાલકૃષ્ણ જોખલો. આવી રીતે અન્ય મહાન પદોપકારી ભવત્ દિવેચ્છુ કાનવીરોના મસ્તકો તપાસતા આવપણને ૨૫૪ માહુમ પડશે કે તેઓના મસ્તકોમાં પણ નંબર ૨૨ વાળો ભાગ ઉમેર્યા ઉત્તમ અને ઉપરોક્તો હોય છે.

પણ જો સ્ત્રી પુરુષોના મસ્તકો આવી રીતે ખીલેલા ન હોતાં, એમ નં. ૨૨ વાળા સ્થાનમાં બેઠેલાં, કળતો કે અવનત હોય છે, તેના મનુષ્યો કહેણા, ટણા સહાનુભૂતિ કે દયા આદિ કામળ ભાવોની સામણી વગરનાં હોય છે. નિઃપ્રજ્ઞ, નિર્દય, નિષ્કુર, અને નિર્દયતાના ભાવો તેઓને બહુ અધિક ભાગે છે અને સામાન્ય પ્રસંગોમાં પુણુ તેઓ મુકુતા કે સ્વભાવની કામળતા પણ દર્શાવી શકતા નથી આવા નિષ્કુર કે નિષ્પ્રજ્ઞ હુલ્લના સ્ત્રી કે પુરુષો કાશ થતી પ્રબળ પણ તેઓ કુદ્દા ભાવે વાળી જાય છે, અને જ્યાં મનુષ્યનું અન્તઃકાલજીવન બરાબ નહ કે નિર્દય થયું ત્યાં પછી છવન કોઈપણ પ્રકારની મધુરતા ધારણ કરી શકતું નથી. ટુંકામાં સ્ત્રી અને પુરુષના મસ્તકના બીજા પ્રદેશો મજે તેના પ્રબળ કે નિર્બળ હોય તેની વિશેષ પરવા ન કરતા, માત્ર તેઓનાં મસ્તકના નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના નં. ૧૮ થી ૨૨ કુખીના સ્થાનોને સમાવેશથી રીતે ખીલેલા હોય તો એ ધણે અંશે ઉચ્ચ અને પ્રસંગીય છે. તેના વિનાનું જણું છવન માત્ર Materialistic પ્રકૃતિકપક્ષથીની ઉપાસનાના સાવો-ધીન બરાબ રહેલું હોય છે, જાણવા છવન પાસેથી જો અને પુરુષોનું જીવન-વન ઉત્કર્ષની આશા તો હયાંથીજ રાખી શકે !!! આટલા વાસ્તે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ કે કુચાલ તેમજ કુખી બન્નેએ પરસ્પરના નૈતિક અને ધાર્મિક ભાવોની સમાવેશથી પરીક્ષા કરવાની આ મસ્તક વિદ્યાની પદ્ધતિને સમાવતું સીધી, યોગ્ય પુરુષની કે સ્ત્રીની ભંતે પસંદગી કરવાની વિધિનો સમાવેશ જીવનમાં કરી પરસ્પરની પૂર્ણ ખાતરી થશે અને સંબંધમાં સમુક્ત સવામાં સંસાર રાખવાની ભરૂં છે અને સંબંધથી જોવાવા ઉત્તમ સુખલોકમાંથી જન્મેલા હુલ્લે પૂર્ણ વિદ્યુત્ત યુક્ત હોય એ ખાસ તપાસી જોવાની ભરૂં છે

નં. ૫ પ્રાવીણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓની પરીક્ષા તથા પસંદગી.

આ જનિઓનાં સમૂહની અંદર નં. ૨૩ હોલ્ડરશબ્દ નં. ૨૪ સોનર્થપ્રેમ નં. ૨૫ ઓદાર્થવાચ નં. ૨૬ અનુકરણશક્તિ અને નં. ૨૭ દાસ્તવૃત્તિ એમ પાંચ વૃત્તિઓના સમાવેશ થાય છે તેઓનાં સ્થાનો અગત્યના પ્રકરણ બીજામાં ફરીથી છે તે પ્રમાણ અનુક્રમે નં. ૨૮ થી ૨૭ મુધીન્ય પ્રદેશોમાં આવેલાં છે. ને સી અથવા પુરુષના આ પ્રદેશના બધાં સ્થાનો ખોલેલાં હોય છે, તેઓના માર્ગા, ઉપરના સામના નૈતિક અને ધાર્મિક લાગ-જીવોવાળા પ્રદેશોની બંને તરફ અને અસપાસ ગેલ ખીલેલા હોય છે આવા પુરુષો તેમજ સ્ત્રીઓ સ્વભાવે સુદૃઢ, મધુર, હાસ્ય, અનુકરણશીલ અને પ્રુથગીભ્ય હોય છે. તેઓના વેશ, ભાવ અને વર્તન હમેશા મુખરેઈ રીતીબંધ, બધી ભત્તા ટેરેટો થળા હચ્ચ પ્રકારના, કોઈ પણ ભત્તી (Fulgurty), ઉદ્દભાષ, તોહાઈ, કે હાઈલાઈ રહિત અર્થાત્ મધુર અને અનુકરણ કરવા યોગ્ય હોય છે. જ્યારે ઉપર જળાનેશી, વૃત્તિઓની આગીને કીધી સ્ત્રી તેમજ પુરુષના સ્વભાવો અનેક પ્રકારની હોયતા, ઉદ્દભાષ, રહેતા, હાઈલાઈ કે મેલાપેલાપણા મુક્ત મહિન અને હલ્લ સોસાઈટીમાં નિરસારને પાત્ર અને તેવા અનુદાર થક ભલ છે આથી આવા ઉદ્ધત અને રફ સ્વભાવના પુરુષો સાથે હચ્ચ પ્રકારની પ્રવીણ સ્ત્રીઓનાં સ્વભાવનો કદી પણ મેળ થઈ શકતો નથી. તેમજ તેવાજ હચ્ચ પ્રકારના ભાવોથી શુદ્ધ પુરુષો સાથે ઉપર જળાભા પ્રમાણેના અધમ પ્રકારના ભાવો વાળી સ્ત્રીઓનો પણ મેળ થવો મહા મુશ્કેલ છે તેમ સ્ત્રી અને પુરુષ બંને મરજા પ્રમાણમાજ રફ અને અનુદાર તેમજ સોનર્થપ્રેમ સોનર્થ અને અનુકરણશક્તિથી સંદિત હોય તો તેઓની વચ્ચે પણ યોગ્ય પ્રકારના સ્વભાવનું સમ્મેલન કદી પણ થઈ નથી આટલા માટે યોગ્ય ગુણો અને વૃત્તિઓના ભાવોથી પૂર્ણ સ્ત્રીપુરુષોના પરસ્પરના મુજ્જ ધર્મેની પરીક્ષા હાંધી જાય અને પસંદગી યથાવત થવી પછીજ હચ્ચ સંબંધથી જોડાવું એ ખાસ જરૂરનું છે.

૨૩ કળા હોલ્ડરશબ્દ—આ પ્રાવીણ્યપ્રદાયક શક્તિઓના વર્ચમાં સૌથી પ્રથમ નં. ૨૩ કળા હોલ્ડરશબ્દની વૃત્તિનું અવયવ આવેલું છે. ને સ્ત્રી અને પુરુષમાં આ અવયવ સારા પ્રમાણમાં ખીલેલું હોય છે, તેઓ સર્વ પ્રકારના કળા કુળર ઉદ્યોગ, બરત શીવણ, ગુણ, મુદ્દભાવરસા, ધારના બાધકમની યોજના, આદિ અનેક પ્રકારના યોજના આત્મક કષ્ટોની અંદર રહે રીતે જાનુજ સરહવાથી પ્રતિભુતા મેળવી શકે છે સી અને પુરુષ બંને વર્ગની અંદર, આવા પ્રકારની કળાહોલ્ડરશબ્દની વૃત્તિના માનસિક મજબની અંદરના અવયવો એટલા પ્રમાણમાં સારા અને અવયવ હોય છે, તેહલા પ્રમાણના ઉત્તમ ગુણ ધર્મવાળી કળાહોલ્ડરશબ્દની પ્રજાગ વૃત્તિવાળી પ્રમને જનમ આપવામાં તેઓ સાધનભૂત બને છે, આટલા માટે બંને વર્ગમાં એ સંદિત સારા પ્રમાણમાં હોય એ ખાસ હચ્ચવા યોગ્ય છે. જેઓમાં એ સંદિત સારા પ્રમાણમાં હોય છે, તેવા સી પુરુષોના મસ્તકે નં. ૨૩ વાળા પ્રદેશમાં ઉત્તમ ગોળમજાવાદાર અને જ્યાં વાળનો મૂલાવાલો વળાવદાર ભાગ આવેલો છે ત્યાંથી બંને તરફ સારા પ્રમાણમાં વિસ્તૃત, પહોળા અને ભરેલા હોય છે. જુઓ ચિત્ર નં. ૫૩ તથા ૫૪ ચી. એપ્રિસનલ અને ચી. હમણીયાનું મસ્તક આવીજ રીતે તે સ્થાનમાંથી પહોળું છે, જ્યારે તેનીજ આડે છે ને જનુજ, કળા હોલ્ડરશબ્દ કે કુળર ઉદ્યોગ આદિની કળાઓ માટે ખાસ વિશેષતા મરાવતા હોય છે તેવા સર્વ અનુજાનાં મસ્તકો એ સ્થાનમાંથી ખાસ વિશાળ હોય છે. પણ ને સી અથવા પુરુષમાં આ વૃત્તિની જાગી હોય છે, તેઓના મસ્તકે જેજ સ્થાનમાંથી બેઠેલા કુંડા અથવા સંકુચિત હોય છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૮ ચાપકું માથું.)

૨૪ તથા ૨૫ સોનર્થપ્રેમ તથા ઓદાર્થવાચ (Idealty and sublimity) ઉત્તમ પ્રકારની હલ્લના સંદિત, કવિત સંદિત તેમજ કુદરત, સુશિરવત, અનુભવસ્થાવ તેમજ અનુભવશક્તિ આદિની અંદર ને અનેક પ્રકારના સોનર્થ અને જાણીવર્ણ રચ, મનોહર અને જીવ સામે, ચારે તરફ વિસ્તૃત પ્રમાણમાં—ભરેલા પહોળા છે, તેને વચાવત્ સગળનાર, તેની વચાવત્ કદર હારનાર કે સોનર્થ સળ ખી સર્વ ભાવોને અનુભવ કરનાર અનુભવા મજબની અંદરની આ જીવીજ શક્તિઓ છે. માનવ સમાજના મહાન હલ્લો, હલ્લનામય સંસારની અંદર વસનારા મહાન હોખો અને નેવેલીટો, કુદરતનું જીવ સાધાઓમાં માન કરનારા

કિંચ માધો અથવા કલાપીઓ, પછી તેઓ બધે તે દેશ હાલ કે પ્રભા, જન્મેના હોય પણ તે સર્વની મદદ માત્ર આ બે વૃત્તિઓના અતિ પ્રળબ્ધ થેમનેજ મુખ્ય અર્થે આધારી છે, એમ કહ્યા વિના ચાહે તેમ નહીં. આપણા દેશના પ્રસિદ્ધ કવિઓમાં વર્તમાન જમાનામાં અમરવર્ય ગણાવા યોગ્ય કવિઓમાંથી શ્રીયુત નયુરામ સુંદરજી, કવિ નર્મદાસ દર, શ્રીયુત કવિપતરામ ઠાકોરાભાઈ, અને તેમના બી રા-રા શ્રીયુત ન્હાનાલાલ તેમજ અન્ય કવિઓના ફોટોઓનું એ અવલોકન કરવામાં આવે તો આપણને તેઓ સર્વના મસ્તકો-ન ૨૪ તથા ૨૫ વાળા સ્થાનોમાં બહુજ સારા પ્રમાણમાં ઉત્તર ધૃષ્ટિ અવરજ માત્રમ પદવાવિના નહીંન રહે દૃષ્ટાન્ત તરીકે 'લુઓ-ન' ૫૫ કવિ નયુરામ સુંદરજી, ચિત્ર નં. ૫૬ તા. ૩ કવિ ન્હાનાલાલ કવિપતરામ, ચિત્ર નં. ૫૭, શ્રીયુત ભેસન બી બી Biju's samachar નામના અતિ સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રમય વાર્ષિક અને ના પ્રસિદ્ધ પ્રકાશક ભેસન અને લેખક અને ૧૦૦ ને સ્પષ્ટ માત્રમ પદો કે તેઓ સર્વના મસ્તકો એ સ્થાનની અદર બળ અને ઉત્તર ધૃષ્ટિ છે. આમ પ્રમાણે સુરોપના મહાન શાસ્ત્રકવિ ટોનીસન અને આપણા દેશના કવિ સિદ્ધામણી રવીન્દ્ર નાથ ટેગોરના મસ્તકો પણ એ યથાવત્ સરખાવી લેઈએ તો તેઓ જન્મેના, પણ અનેક પ્રકારેના સામ્ય હોવાના ઉપરાંત તેઓના પણ નં. ૨૪ અને ૨૫ વાળાં સ્થાનો સારી રીતે ઉત્તર ધૃષ્ટિ સ્પષ્ટ જણાયે (લુઓ ચિત્ર નંબર ૫૬ તથા ૫૭ કવિપતરામ-ટોનીસન તથા કવિ સિદ્ધામણી રવીન્દ્રનાથ ટેગોર, યોગે એમ કહે છે કે "Poets are born" એ વાત તદ્દન ખરી છે પણ તેની સાથે એટલું પણ યાદ રાખવું કે જે પ્રભાના મળા-પોની કવિત્વશક્તિ કે કવિતાશક્તિઓ અથવા સૌન્દર્યપ્રેમની બાબતોમાં ખીલેલી હોતી નથી. તેવા માનાષો ઉચ્ચ પ્રકારની કવિત્વશક્તિ યુક્ત પ્રભાઓને હરી પણ જન્મ આપી શકતા નથી પણ બાબ ઉચ્ચ પ્રકારના થાવો વાળી પ્રભાને જન્મ આપવા માટે માતાપિતા યવા ઉચ્ચતર યુવકવર્ગે પણ પોતાની ખંડરના તે તે થાવોને તાનપણથી વેચી રીતે ખીલવવા ભેઈએ હાજર તેવીજ વસ્તુ રીતે ખીલેલી વૃત્તિઓવાળા યુગ્મેના માત્ર ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના જીવ્ય ગુણ હર્મ સ્વભાવવાળી સત્તાવીઠે જન્મ આપી શકે છે એટલા માટે એવાં યુગ્મેના જીવ વેચી પરીક્ષાને અન્તે યાચ એ સર્વવા ઇષ્ટ છે અને એવા પ્રકારની ચરસરના ગુણહર્મ સ્વભાવની પરી ક્ષાઓ બંને વર્ગે બહુજ સચલાથી તેમજ સ્વતઃપ્રવાથી યાત્ર મસ્તક વિશા હાથાઈ હરી શકે તેમ છે.

૨૬-૨૭ અનુક્રમશઃકવિતા તથા હારજી વિનોદવૃત્તિ આ બંને વૃત્તિઓ પણ સ્ત્રી પુરુષ બંનેમાં યથાવેચ્ય પ્રમાણમાં હોયજ ભેઈએ જેઓમાં એ બંને વૃત્તિઓ સારા પ્રમાણમાં હોય ૩ તેઓના મસ્તકો નં ૨૬ તથા ૨૭ વાળાં પ્રેમમાં ઉત્તર અને ખીલેલા હોય છે જ્યારે એ વૃત્તિઓની પ્રબળતાને કીધે આચાર વિચાર, અવલોકન, ખાનખાન, સાયણ, વસ્ત્ર આશ્વણ આદિ પદોવા એકદવાના અનેક પ્રકારના પ્રસંગમાં બધાં જ્યાં સ્ત્રી સુરે અવસ્થાકુદ અને રમણીય પ્રકારનું વર્તન લેવામાં આવે ત્યાં તથાથી આવી પ્રબળ વૃત્તિવાળાં સ્ત્રી પુરુષો જલદી જલજ કરી અનુકરણ કરવા લાગે છે અને દરેક વિષયને પોતાની અનુકરણશક્તિદ્વારા સમ સ્વાત્મીય હરી પોતાના જ્ઞાન અનુભવ તથા ચારિત્ર્યમાં અનેક પ્રકારની પ્રતીક્ષાઓને સમીપતાથી વલિ થવ હરી શકે છે જ્યારે હારજી વૃત્તિની પ્રબળતાને કીધે જ્યાં જ્યાં એવી બાબતોમાં મદદ આપી કે ન્યૂનતા જણાય પછી તે જમે તો અન્ત અવસ્થામાં હોય કે પોતાની જાતમાં પણ હોય તો તેને પોતાની હારજીવિનોદ અને રમણ વૃત્તિદ્વારા જલદીથી સુધારવાના પ્રયત્નો હરી કે કરાવી શકે છે એટલું જ નહીં પોતાની હારજી વિનોદ તેમજ અનુકરણ શક્તિની પ્રબળતાને કીધે અનેક પ્રકારના હાથ થાવો સાથે જોતરના થનમાં રમજ અને આનંદ પેદા હરી અનેક પ્રકારના આનંદો પણ આપી શકે છે અમુક પ્રકારના હાથ, કાણ કે શું ચાત્ર અથવા વીરસના યાત્રોના પાંચ વર્ષ, જનસમુદાયના યોગ પર્ગને આશ્ચર્ય-કાણવા રહાવવા કે તેઓને જમત સાથે જ્ઞાન આપી દેગેશ માટે પોતાના પ્રયત્નક બનીવવાની અનેક કિંચ શક્તિઓ, આ બંને શક્તિના અવયવોમાં સમાયેલી ૩ સારા સારા વધીઓ, અથવા રમણી પરાયા પાત્રો અને સુરોપ નાદિ દેવોની અદરના એકરો, માત્ર પોતાની આવી વૃત્તિઓ દ્વારા જનસમુદાયના યોગ સમુદાયને પોતા તરફ ખીલેલી શકે છે એટલું જ નહીં પણ તેઓ અનેક પ્રકારની સારા પ્રમાણની યજિમ પણ સમાઈન કરી શકે છે આ બધો પ્રવાય માત્ર એ શક્તિઓનોજ છે, જ્યારે જે સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં ઉપરોક્ત બંને વૃત્તિઓ, મદ કે ન્યૂન પ્રમાણમાં હોય છે, તેવાઓ કેઈકું ભેઈને પણ કાંઈ શીખી શકતા નથી જીવના અનુભવો દ્વારા પણ પોતે સુધરી શકતા નથી તેમજ પોતામાં તેવી ગાંધપણ

પ્રકાશની પ્રવીણતા ન હોવાને કારણે અન્યને આકર્ષક બનવામાં પણ નિષ્ફળ નીવડે છે. આવા સ્ત્રી પુરુષોનાં સમ સંબંધો દ્વારા કાંઈપણ પ્રકાશની ઉન્નતિની આશા ફેલાતી છે. પણ જેઓ ઉપરોક્ત વૃત્તિઓને બરાબર ખીલવી આત્મકલ્યાણ તેમજ લોક કલ્યાણ માટે તેઓ ઉપયોગ કરે છે તેઓ ખરેખર ધન્ય છે. જેઓ ચિત્ર નં. ૧૦ તથા ૧૧. પ્રાચીનકાળ દાયક શક્તિઓનાં સમૂહની દરેક વૃત્તિઓને ઉપયોગી કરતા સ્વચ્છ રીતે જીવવાવાની ભરૂં પડે છે કે આ સમૂહની દરેક વૃત્તિ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને વર્ગમાં સારા પ્રમાણમાં હોવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ તેનાં દ્વારા માનવ સમાજની અનેક પ્રકારની પ્રગતિના શુભ પ્રવાસોનો અરંભ, માન્યતાઓમાં અનેક પ્રકારની સુધારણાઓ અને પ્રગતિઓને અવકાશ મળે છે. એટલું નહીં. પણ માનવ સમાજની ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટ દશાને લાવવામાં આ વૃત્તિઓ મુખ્ય અંગે ભાગ ભજવે છે. એટલા માટે જ સમ સંબંધ દ્વારા ઉપર જણાવેલા સમૂહની પ્રબળતા વાળા સ્ત્રી પુરુષોનાં જ સમ સંબંધો યથોપાય રીતે ચોલસ એ ખાસ ઇચ્છના યોગ્ય છે. ન્યારે તેથી વિરૂદ્ધ શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવનાં સ્ત્રી પુરુષનાં જ સમ સંબંધો અનેક રીતે અનિષ્ઠ, અનુભવિક અને અપ્રગતિશીલ નીવડે છે. ચતુર અને મગાર, મુશ્કેલ મુશ્કેલ આનંદી સ્વભાવપુરુષ અને કુખ્ત, કુશિલ. નિઃસહ અને નિઃસ્વહી મુકદ્દા સ્વભાવનાં અનેક સ્ત્રી પુરુષોનાં જોડાંએ દેવ સંયોગે ન્યાં જ સમ સંબંધ દ્વારા ચોલસ નવ છે, ત્યાં સર્વથા દુઃખ દુઃખ અને દુઃખજ દશેશાં ભવામાં તેમજ અનુભવવામાં આવે છે. આવા પ્રકારના અધ્યયનને લાવનાર પરિણામ જીવન કરતાં તો " એકલું જીવન ધણું જીવન નિવડી શકે " એવા એકાંતક ઉદ્ધારોને સ્વજાનિક અવકાશ મળે છે. એથી વિશેષ એકાંતક બીલું જીવન દોષ શરૂ ?

“આઈ તે! જગતને જીતીશ તો જીતે છે.”

બાઈનું' ચિત્ર સુધા માટે.—

ਦੇਸੀ ਛੇਦਾਨੇ ਰਮੇ ਖੇਤੁ' ਅਪ ਛੇਤੁ' ਤੇ ਛੇਵਾਧ ਦੇ।"

આમા અનેક જૂઠાણોને આપણા દેશના યીતોમા સ્થાનો મળેલા છે. વય ૨૫ સુધી જે જ્ઞાન માત્ર અનેક પ્રમાણનાં જ્ઞાનમાને લીધે થતી દિવંસ-સાતની કુખલ સ્થિતિનું વર્ણન આપણ એકીએ તો તે પશ્ચાત્તઃ કલ્પકર છે. પણ હવે નવા જમાનાની અંદર ને રીતે અન્ય વિદ્યાઓને આગળ વધવાના અવસરો મળેલા છે, તે પ્રમાણે આ અસ્તક વિદ્યાની અમુકજ સહાયતાનો સ્વીકાર કરી, હવે સંબંધિતો યોજનામાં પણ યથાનિધિ જપ્તમા થવા હાથે, એ વિવેકો સર્વથા હાજર થોડ્ય છે. કાશ્યુ ત્યાજેન વર્તમાન અને ભવિષ્ય પ્રવૃત્તિ સંબંધનો કાંઈક સુદિન આવવાની આશા રાખી સંકલ્પ લેખ છે.

૧. અવલોકન-શક્તિઓનાં સમૂહની પરીક્ષા અને પસંદગી.

અવલોકન શક્તિઓની પરીક્ષા અને જસ્ટીસી—અવલોકન પ્રક્રિયાના સમૂહમાં નં. ૧૮ અવલોકન પ્રક્રિયા નં. ૨૬ આકૃતિજ્ઞાન, નં. ૩૦ હાથના નં. ૩૧ વસ્ત્રજ્ઞાન નં. ૩૨ સંજ્ઞાન નં. ૩૩ અવસ્થાજ્ઞાન અને નં. ૩૪ ચળવિજ્ઞાન વગેરે નં. ૩૬ સ્વજ્ઞાન આદિ વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. આ વૃત્તિઓના સમૂહ કંબજાર ક્ષેત્ર નિયુક્ત્ય પ્રમાણે અગ્ર કક્ષા અને મધ્યના ગોઠવણ ઉપરના પ્રદેશમાં ગતરેલાં દર્શકોમાંના, ગુપ્ત ગાઓમાં આવેલાં છે.

ચિત્રકળા દુનર ઉલોમ, રંગ, રસાયણ, મહાર્વવિદ્યા મુદારક્ષમ મુદારક્ષમ. ફરનીયર મોદામ, રમકડાં, ભાષકામ, એન્જનીયરિંગ, મોટરવર્ક, મીલવર્ક, હેન્ડલેમ, ધંધકામ, કે દુનર ઉલોમના અન્ય અનેક પ્રકારના પ્રવાસોના આધારપત્ર, આ અવલોકન સહિતનો સમૂહ છે. તેઓની યોગ્ય ખીલવણી માટે નેટલા પ્રવાસો કરવામાં આવે તેટલા સફળ જ છે. અને ખાસ કરી લગ્ન સંબંધોનાં વિષયમાં પણ આ પુસ્તકો આ સમૂહની ખરીફા ખર ધ્યાન આપતા સાચાં જે પણ ખાસ કંઈકવાં યોગ્ય છે. મારણ ભાવિ સંવત્તિના અવલોકન સહિતનો પ્રગતિ લગ્ન પ્રવાસોનો સર્વ આધાર, વર્તમાનમાં રમ્મ સંબંધ દ્વારા સંયુક્ત થવા કંઈકનાર મુલક અને મુલતિઓના કપર છે, એ કાલ્ય હને કાલથી મુલાવી શકાય તેમ નથી. શ્રીમુલ મહાને, શ્રીમુલ રાગ, રવિવર્મા, શ્રીમુલ જગદીશ ચન્દ્ર બોધ, શ્રીમુલ ટી. કે. જગન્નર, વર્તમાન કાળના

સુમસિદ્ધ ડેકોરેશનમાંથી શીલ્પ તો ત્રીજોત્તરનામ, શીલ્પ તત્ત્વજ્ઞ ઈન્દ્રજી (વનસ્પતિશાસ્ત્ર) શીલ્પ ડેકોર નર્સરીઠભાઈ (બમનગર) શીલ્પ ડો. હડાલ, મો. ફાલકે (શબેગા સ્લેમ પ્રાકૃત્યર) મી. ફાલકે (આર્ટિસ્ટ અને સ્કલ્પચરીસ્ટ) મી. વાધ (Sculptor) મી. એ. એચ. સુદર (Artist-Painter) મી. હમણીયા મી. એ. એમ માણી, આદિ ચિત્રકર આર્ટિસ્ટો કે દુનિયાની મનુષ્યો અને શિલ્પશાસ્ત્રના કુશળ પુરોગો નમ્ર યવાત્રાં તેઓના માતૃ પિતાઓની પ્રજા અવલોકન સક્રિયોએ ન મુખ્ય અંગે ભાગ ભળેલો છે. અને એવીજ ટીક અને પ્રજા વેગજુક્ત અવલોકનસક્રિયોના સમૂહ વાળા ગુણો અને સુવર્ણીઓના સદાય ભૂત બની શકે છે વિદ્યમી સદીના મુપ્રસિદ્ધ ચોલક અને પ્રકાશ શીલ્પ દાદા મહમદ અલારખીયા શિલ્પના ચિત્ર દર્શક તરફ કરે અને આપને સદૃશ સ્પષ્ટ માત્રમ પડશે કે તેની પ્રજા અવલોકનસક્રિયોના સમૂહ વિચરણ આર્ટિસ્ટિક માસિદા પ્રસિદ્ધ કરવાની પરંપરામાં અત્રેવર્ય બામ હમ જીવનમાં શાખાના સાદિત્યની દેશી અપુરુષ સેવા બલવી છે કે આ બધી પ્રવાય થોને આધારી દતો કે અવલોકનસક્રિયો એ મદા ડરો દતો અને તેજી બીજ અનેક કલાઓને પાતાના પ્રવાયથી હાલ વહેલ કરી પ્રતિભા પ્રકાષ છે, જુઓ ચિત્ર. નં. ૧૨.

પ્રમળ અવલોકનસક્રિયવાળાં સૌ પુરોગો—ને સૌ અવલ પુરુષ, કયા અવલ કુમારીની અન્દર ઉપરોક સર્વ અવલો સારી રીતે ખાલેલાં હોય છે, તેઓનાં અત્ર કલાના કુશળીઓ, આમ અને જામરની આસપાસના મસ્તકના પ્રરોગોમાં જહુમ સારી રીતે ખાલેલાં, ગાલ ભવાવાહાર, કમાનવાળાં આંધર ને અને કાનના હાં વિવરથી લંગાઈમાં અધિક કુશીને આત્રણ આવેલાં નજાર' છે અર્થાત આંખની ભૂમિ અને કાનના હાંદ વચ્ચેનું અંતર વિશાળ હોય છે. આંખની ઉપરના ગોલકના પ્રરોગો ધણાજ સુદર આધારની ગોળ કમાનચમ વાડી વણેલી જામરોગુક્ત સ્પષ્ટ નજાર આવે છે. આવા સૌ પુરોગોમાં નં ૨૬ થી, ૩૬ સુધીની બધી વસ્ત્રિઓ મનજ હોવાથી, તેના ગુણ દર્શન વાળા સૌપુરોગો અવલોકન ધણીજ ટીક હોય છે. આકૃતિ જ્ઞાન ને હદ જ્ઞાનનાં અવલોકો ધણાજ સુદર હોય છે, એને લીધે એ ને વસ્ત્ર કે પ્રવાયને ભૂવે તેનું સર્વ રીતે શીલ્પ અવલોકન કરી હમ કે તે તે પદાર્થના રૂપ રંગ આકૃતિ હદ, પ્રમાણ, વલન, રંગ, ગણના, સ્થાન, અવસ્થા આદિ સર્વ દૃશ્ય ગુણ ધર્મો ઉપર જહુમ અલોકીથી અવલોકન કરી શકે છે. આકૃતિજ્ઞાનથી તથા જ્ઞાનથી પદાર્થના આકાર તથા હદ અર્થાત લંગાઈ ધરોવાઈ, ઉચાઈ, સદૃશ નજી શકે છે. આવા લક્ષણોવાળા સૌપુરોગો સદૃશ રચનાત્મક રીતેજ ભરત શીલ્પ. સુધય વિચરણ, પેશનિશ, મોટેલ ડ્રોઈન, કીલેન્ડ, નકશાઈ' કામ, લીકાઈન, કોતરકામ, ફોટોગ્રાફી વનસ્પતિચિત્ર, હીરામાણેકે મીટી કે અનામ, કાપક, આદિ વસ્ત્રુઓની અવલોકન માત્રથી ઉત્તમ પ્રકારની પરીક્ષા કરનાર, અને કૃતિ આદિ કાર્યો માટે તેમજ ત્યાં ત્યાં ટીક અવલોકન, અવસ્થા સ્વચ્છતા, ગુણકતા, સુદર શીલ વસ્ત્રુની પદાર્થની કરનાર, સુદર કપડા, તેઓના રંગ, તેઓની જાદી જાદી તરેહની સીલક, તેઓની આસપાસની ફેન્સી, ઉત્તમ પ્રકારના અભૂવલો કે ધરેલુના આકારો પસંદ કરનાર, કે ધરની અંદરના મસ્તકમાત્ર અવલો એજ વસ્ત્રુની ધરાઓગ ગોલક-બલવસ્થા કે ચોલના આદિ કાર્યો કરવાના હોય છે ત્યાં આ બધી વસ્ત્રિઓ દોસ ધણીજ ઉપયોગી કાર્ય ભલવે છે એ સૌ પુરોગોમાં ઉપરોક્ત વસ્ત્રિઓ ધણાજ સારા પ્રમાણમાં હોય છે તેઓના ઉપર નજીવેલાં સર્વ શ્રુત જ્યે સદૃશ એવામાં આવે છે અને તેની સ્પષ્ટ અસર તેઓના આગાર, નિવાર, વર્તન આદિગ્ય હાલ ભાવ અને રૂંસ આદિમાં તેમજ ધર અને જોડીકના વ્યાપાર આદિ કાર્યોની વ્યવસ્થામાં તેઓના સર્વ જાનો મદદ પહે પ્રવરુ થાય છે.

આવા સુદ કમ સ્વભાવવાળા સૌ પુરોગો તેઓની અવલોકનસક્રિયોના સમૂહની પ્રજાતાને લીધે ખરેખર હમ સંબધમાં ખાસ જસ્ટ હવી આપવા ચોમ કેવેક કુશી જહી સમાય. કામજ તેઓના મસ્તકનાં તેને જાગવા અવલોકો વધારે સુદર એકલીય, અને સારી રીતે ખાલેલાં હોવાથી તેઓ પ્રકારની વિવિધ વસ્ત્રિઓનાં જ્ઞાનદો આવા લક્ષણોવાળાં સૌ પુરોગો સારી રીતે તલે જોગીજ સુદર છે તેમજ અન્વ સદૃશાસમાં આવનારને પહુ તેવા વિવિધ જ્ઞાનદો આપી શકે છે અવારે આ જાળવવા જે મળતા આવતા સ્વભાવના સૌપુરોગો તે પસરપરના ખાસ જ્ઞાનદોને અનેક રીતે વધારી શકે છે અને યંત્રોથી શકે છે.

અવલોકન સક્રિયોઓના સમૂહની આગી—જહુ'ને સૌ પુરોગોમાં ઉપરોક્ત અવલોકન સક્રિયોનાં

ન. ૪ નોંતક અને ધાર્મિક દૃત્તિઓના સમૂહની યગીક્ષા.

ન ૪૩ અગ્નિનાથ (નં ૧૮)

ન ૪૪ અગ્નિનાથની આંખી

ન ૪૫ અધ્યાત્મગતિ (નં ૧૨)

ન ૪૬ આશા (નં ૨૦)

ન ૪૭ નવજી આત્મનિષ્ઠા (નં ૨૧)

ન ૪૮ મત આત્મનિષ્ઠા
(નં ૨૧)

શ્રીયુત શાસ્ત્રી મનગેશ

ન ૪૯ અનનિષ્ઠ (નં ૨૧)

ન ૪૯ ધર્મિકાવચન મનગેશ
(૨૧મી જ્ઞાનદ નં ૨૧મી)

દશાની આંખી કુ ના

ન ૪૦ દશાની ગતિ (નં ૨૨)

સમુદ્દની અથવા તેમાંની એકાદ બે જાતની ખાખી ન્યૂનતા અથવા મંદતા હોય છે, તેઓ તેટલા પ્રકારનો આનંદ, ન્યૂનતા કે ખાખીવાળી ઇચ્છાઓને છોડે તે તે સક્ષિ કે જતિનો આનંદ આખી રાહમાં નથી, એથી તેઓના સ્વભાવમાં અને આનંદોમાં તેટલી ન્યૂનતા રહી જાય છે.

૨૮-૩૫ દર્શાવત તરીકે, આકૃતિશીલન, હલકાન, અને અવલોકનશક્તિની ખાખીવાળા સ્ત્રી પુરુષો, પોતાની સન્મુખ પ્રવૃત્તિ વધેલા પદાર્થો કે વસ્તુના સ્વરૂપને પણ યાદ રાખી શકતાં નથી તેઓ પદાર્થોનાં સર્વ ગુણ ધર્મ કે સ્થિતિઓનું સ્થાવર અવલોકન કરી શકતા નથી તેમ પદાર્થોની આકૃતિ કે હલ વિગેરેનું બરાબર નિરીક્ષણ કરી શકતાં નથી એથી એક વખત એવેલા પદાર્થને પણ અનેકવાર જુઝી જાય છે એક વખત એવેલા માણસને કાળાંતરે એટલા યુન કોળજવામાં વિલગ થાય છે તેઓના કદેરા કે છુખની આકૃતિને બરાબર પિછાની શકતા નથી ફેરથીકવાર ત્રણવા મનુષ્યને ક્યાં ભેળો હતો ખરો પણ તે ક્યાં અને ક્યાં રીતે, તથા હાં દશમાં કે સ્થળમાં તે પણ થીક રાખી શકતા નથી મોટા કદેરાના વસ્ત્રોમાં ઘર કે આજી મોટી કાઠવામાં પણ આવા સ્ત્રી પુરુષોને અડચણ પડે છે. ફેરથીકવાર એવેલા પદાર્થ મનુષ્ય કે વસ્તુના નામો પણ યાદ રાખી શકતા નથી, તેમ તેઓના આકાર હલ કે આકૃતિ અને રંગ વિગેરેનું યથાવત્ ચિત્રદશા દર્શન કે નિર્માન કરી કે કરાવી શકતા નથી આવા પ્રકારની ખાખીઓનાં મૂળ કારણે પણ તેઓના મનભૂમી અદરવાજ અપૂર્ણ અરો ખીલેલાં તેઓનાં પોતાનાં માનસિક અવધવો હરો એવો વિચાર સરખે પણ તેઓને કાળપેશ આવે છે. માત્ર અનુભવદ્વારા એટલું જાણી શકે છે કે અને અનુક્રમ યાદ રહેતું નથી અનુક્રમ નામો મારાથી જલદી યાદ લાગી શકતાં નથી, કે અનુક્રમ રૂઝાનમાંથી અનુક્રમ વસ્તુ મોટી કાઠવાનું બની શકતું નથી આવી આવી અભવચિત્ત હકપનાઓ કે કમખુશો તેઓનાં મનભૂમી હોય છે પણ તે સવસ્તુ કારણ તેઓના અપૂર્ણ અરો ખીલેલા અવલોકનશક્તિના સમુદ્દની અદરવાજ ફેરથીક મનભૂમી અદરવાજ અવધવો છે, એવી હકપના તો શાએજ આવે છે વળી વ્યવસ્થા યોગ્ય અને સ્વચીત્તશક્તિ આશિની ખાખી હોય તો તે વિવચના પણ અનેક અડચણો અને કુશ્વવાદોઃ ઉપર ચિત્ત વધ જાય છે અને એવા પ્રકારોમાં અનુભવ બરાબરમુર્ખાં આવી જઈ જુઝાઈ જાય છે જવાવારમાં યાદી જાય છે વ્યવસ્થા કરવા જતા અનેક પ્રકારની અવ્યવસ્થા અને મરડાં કરી છુપી ભંતે બસવાય છે અને ખીલો ઓને પણ કુશ્વવાદમાં નાખી, પોતાની જાખી દ્વારા બીજાઓમાં પણ કાંઈક કોઈ કે અલગમો અથવા રીક્ક કરવાની જતિને પેશ થવાના કારણે માત્ર પોતાની ખાખી કે મરડાને લીધેજ આવે છે આવા પ્રકારની અવલોકન શક્તિઓની મરડાવાળી સ્ત્રી, યાકરસી કે નર્સ સાથે કોઈકજમ્ ટીમ અવલોકનશક્તિવાળા સમુદ્દવાળા પુરુષ, શેક કે રોડકારનો પનાસ પડે ત્યારેજ અથવા તેવા પ્રકારની ખાખીવાળા પુરુષો સાથે તેટલીજ પ્રેમવહતિવાળી સ્ત્રીને સચોટ યાદ, ત્યારેજ ખરેખરે એનુભવ વધ થઈ છે કે અવલોકનશક્તિઓની પારસ્પરિક અસન્નુષ્ટિ કે અસા-અતાપી ફેરથીકની અવ્યવસ્થા કાળકાંધ્યાય અને કાળો કાપલ વધ દુખ અને કલેશ ઉપરચિત્ત થાય છે હવે સમજ એ આખી છાંછો મુખીનો એક મહાન પવિત્ર સમજ છે તેટલા મોટે એ સમજને યોગ્યતા પહેલાં અનિશ્ચયમાં આવી કોઈકજમ્ પ્રકારની આપત્તિમાં સ્ત્રી અથવા પુરુષ વચ્ચે માત્ર પોતાનાજ અજાનથી મોઢવરા વધ તેના કોઈકજમ્ વિરૂદ્ધ ગુણ કમ સ્વભાવવાળાં પુરુષ કે સ્ત્રી સાથે સહુકાત ન વધ જાય, એટલા વારંતે ઉપરોક્ત સર્વ સ્થિતિઓનાં સ્થાનો, તેઓના નામો, તેઓની મદ અથવા ટીમ કાલત અને તે સર્વની પરીક્ષા કરવાની મરડાવિષા પ્રમાણેની ચોગ્ય નિધિ આદિ સર્વ નાની એવી જલુવાઈ પણ અતિ અત્યવની નાખતોની પરીક્ષા કરવાની સહજ પદ્ધતિથી દરેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષે યથાવત્ વાકેફ થવાની જરૂર છે. આવા પ્રકારની સામાન્ય પરીક્ષાથી પણ અનેક પ્રકારના કુશ્વણો અલગ પ્રવાસથી મેળવી શકાય છે એટલા મોટે સો તેમજ પુરુષ બંને વચ્ચે આ અવલોકનશક્તિઓના સમુદ્દની પરીક્ષા કરવાની નિધિ પણ યથાવત્ જલુવાજ નેહમે

સામુદ્રિક-લક્ષણો

છુઓ ચિત્ર નં ૩૩ સ્થાન નં ૨૮, ૨૯, ૩૦ એ સ્ત્રી પુરુષોના આ અવધવો વધેલાં હોય છે, તેઓના બંને વસ્તુ વચ્ચેનું અંકુશ વધ વિશાળ હોય છે બંને આંખના અદરવાજ જુજાઓની ઉપરનો અને નાના મૂળ પાસેનો કાત્ર પહોળો, ત્રિભુજાકાર અને મનભૂમી અન્ય કાગોથી આજમ પડેલાં સ્પષ્ટ જલુવાઈ આવે છે

આરે તેઓમાં એ જિતિઓ નૂન અથવા મંદ પ્રમાણમાં હોય છે તેઓની જાને આજો વચ્ચેનું અંતર, પદ્મન નજીક, બંને આંખની વચ્ચેના નાસિકાનો પ્રદેશ ધણેજ પાતળો અને તેઓની જાને બાહ્યોનો વિસ્તાર પણ ધણેજ અલ્પ હોય છે. કુદર્શ મસ્તકની અંદરના તે તે ભાગના માનસઅવસ્થાની અપીચિ અલ્પ પ્રમાણમાં ખોલેલી હોય છે અથવા મંદ હોય છે. એથી નાસિકાના મૂળ પાસેના પ્રદેશો ધણુ ઘાંચ રીતે ખોલેલા જણાતા નથી. આરે જે સ્ત્રીપુરુષોમાં ઉપરોક્ત જિતિએ સારી રીતે ખોલેલી હોય છે, તેઓને જમરના મૂળની આસપાસ અને નીચેના પ્રદેશ ધણેજ સુંદર વિશાળ અને લબ્ધ તથા આજની ઉપરની જમર ધણુ કમાન સમ વાંધે વહેલ, બીજાના ચંદ્રમા સરખી પાતળો સુંદર વાળવાળી, અને કમળા વળતી તરવારના પાનાની માફક સુંદર અને મુકોળ સ્વચ્છ જણાય છે, એટલું જ નહીં પણ તે જમર નં. ૨૮ થી ૩૪ સુધીના સર્વ સ્થાનોમાંથી સુંદર રીતે પ્રસાર થઈ અવલોકનશક્તિના સર્વ અવસ્થાની સુભવરથા અને સુંદરતા દર્શાવવામાં મદતરપણું સાધે છે. સુંદર, મુપક, સ્વચ્છ અને ચમકે તથા કમાડોસ્વચ્છ પ્રવીણ સ્ત્રીઓની જમરો દમોશા ઉપરોક્ત સુખ-ધર્મવાળી હોય છે અને તેવીજ જમરો સાદિલેજમમાં તેમજ શુભારસમાં સર્વદા પ્રસંગને પાત્ર બણાવી આવેલ છે, તેવું માનસશાસ્ત્રાનુસાર આ કારણ એજ અહીં સ્વચ્છ જણાય છે કે તે અવલોકન શક્તિઓની આંતરીય સ્થિતિને પ્રવચ્ચ દર્શાવનારું કુદરતનું એક અનુપમ સાધન છે. કુદરતની આવી પુખ્તી સાધાને સમજવા માટે કુદરતના બાળકોએ વધારત પધત્ર દેવાની ખાસ જરૂર છે, અને ખાસ કરી દેવ સંવચ્છ એવા છંદમાંજના સંબંધિને ધ્યાનવામાં આ જિતિઓનાં સમૂહની પરિણામ કરવા પર પુરતુ ધ્યાન આપવામાં આવે એ ખાસ અનુભવ છે. કારણ બંને ભૂતોના ભાગી સુખદ સુખોનો અને સુંદર તથા મુપક અને મુકોળ પ્રભવી અભિવ્યક્તિનો મુખ્ય આધાર માનવજમાનાની આ જિતિઓના સમૂહ ઉપર તેમજ તેઓની પ્રવિધર્મની ધ્યાનના ઉપર મુખ્ય અંશે દર્શાવેલા છે.

આ સંબંધમાં અન્ય દેશોના અનુભવીએ કરેલા પ્રવાસોનું અવલોકન—પુરોષ, અંગ્રેજી, ભાર્ગવી કાન્ડ, અને ખાસ કરી ઇટાલી આદિ દેશોની અંદરની મદાન વિશાળ અને લબ્ધ પ્રકારની આદ્યોદેશીઓ, મુખ્યત્વે આદ્યોદેશીના પેદાઈજ વોલરકર કે કોષ્ઠકપેદાઈજના સુંદર ચિત્રોનાં પદ્ધતિ લબ્ધ અને વિશાળ સંમલરવાનો તેમજ અનેક પ્રકારની સામાયિક, નૈતિક, ઉદાર્થ કે પ્રાવિશ્વપ્રકાર અને ઉત્તેજક ભાવનાઓથી પૂર્ણ અસ્તંબ્ય સ્વચ્છથી સરપર ઉપર જણાવેલા દેશોની મદાન અને લબ્ધ ચેલેરીઓ, રસાઓ અને સંમલરવાનો—માનવજમાનાની-આ અવલોકનશક્તિઓને પ્રવિશીલ બનાવી સુધારવામાં, લબ્ધ બનાવવામાં અનેક પ્રકારની લબ્ધભાવનાઓથી પૂર્ણ કરી ભાવિ પ્રભોનો તારીક, માનસિક અને નૈતિક સુધારણાઓ કરવામાં તેમજ તે તે દેશની પ્રભોના સારીને ખાસ કરી સુંદર મુકોળ સુભવસ્થિત અને સમસુવિભાગવાળી બનાવી સમૂહ અંશે ખોલેલ મુદ્ધત્વ અને સ્ત્રીને માત્ર દેવાવામાં કદ કદ રીતે અને કેવે કેવે પ્રસંગે કદાચ બધે-વિશાળ ભાગ લેવાની રહેલ છે, તેની કદરના સરખી ધણુ આપણા મસ્તકમાં આવવાને આપણા દેશ કાળને અનુસરી આપણને અવકાશ ન મળી શકે એ કદક અસે ખર હશે, ધણુ તેથી કદક એ બધા પ્રવાસોનું મદત્વ એકું થઈ નથી. માનવજમાના મસ્તકના ભવ્યોની અસ્ટક અપીઓને પ્રવિશા સુધારમાં ઉપરોક્ત-ચિત્રકા, પેદાઈજ અને સ્વચ્છપર્યાય આદિ સિદ્ધ-વિદ્યાઓએ અનેકવા બાજુ લાભવેલ છે અને દલ ધણુ કદર દુષાએ માનવ કૃતિઓ પાતાને પ્રતાપ નિર દર્શાવતી રહેશે; છતાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓ અને પુરુષો-સુવાનો અને યુવલિઓ કુમારો અને કુમારીઓનાં માનસિક વલણો આવા પ્રકારની ઉત્તમ, સ્વચ્છ મુદ્ધરમાવનાઓ તરફ જાગ્રત મંદ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે અને તેવા કારણોનાં મુખ્ય અંશે આપણા ગદ-છવનો, ચિત્રક સ્વચ્છાઓની ખામીઓ, અને તે બધાના મૂળમાં આવેલી આપણા ભવ્યસુધારની અવલોકનશક્તિઓની અનેક પ્રકારની કદરોઓ અને સિલિલવાળા મુખ્ય અસે કારણભૂત છે. આવી સિલિલવાળે દુર કરવાના કદરો અને ઉપરોક્ત સરવાળી ન થોડા સમયે યાગ્યોમાં અવસ્થિત રીતે તેવા સિદ્ધાંતકને લાગેલ ન કરી સમયે યદ-છવનમાં અને ગદ-છવોમાં તેવા પ્રકારની સિદ્ધ ક્રિયાઓ ન થોડા સમયે એક કળા તરીકે આવી સાધનાની ધણુ મુદ્ધર અને રમણીય બાળકોના પ્રવાસ માટે જવાબ નરવળી અને ઉપરોક્ત આદિ દેશોની માફક થઈ આપણી પ્રભ, સાળાઓમાંથી આવુ ચીજ્જ ગદ-છવ કરી શકે એવા કદર ઉપરોક્ત આપણા દેશ માટે કાળે ન

લગાડી રાખાય છે અને તેને જોઈ જઈ શકે તેવું છે. પણ તે જોઈ શકે છે. એમાં મસ્તકની અંદરનાં ટંતુઓ સજીવ પડે અને (active) સક્રિય હોય, તેવી બચ્ચિત્ત માટે તેવી ભવિષ્ય માટે કે તેવી પ્રભુ માટે એ બધા ઉપરથી સજીવ છે. નિર્દોષ નિર્ભય અને નિઃશંક સજીવ પ્રભુ માટે એ બધા ઉપરથી નિર્દોષ છે. પણ એટલું વાદ રાખવું કે આ અવલોકન સક્રિયતાનો સમૂહ, એ અમ ક્યાળની અંદર આવી રહેલા સર્વ સુદૃઢશક્તિઓ મનનશક્તિઓ, અને સાદિસશક્તિઓનો મુળભાવો કે આધાર છે, અને તેટલા માટે એ પાંચે ભેદો મળ્યા તેટલા ભવિષ્ય તે જ મનસાચીને અધિક જાણ છે.

આટલા માટે પ્રજ્ઞાવાચરવાએ પદોચિત્ત કરીપુરો, લગ્ન સંબંધ દ્વારા સંપૂર્ણ વાય તે પહેલાં તેઓ બનેલાં પરસ્પરના અવલોકનશક્તિઓનાં સમૂહના મસ્તકની અંદરના અવલોકન યથાવિધ અંશે ખોલેલાં હોય, એ બાબતની વધારાની પરીક્ષા કરવાની ખાસ જરૂર છે. પદોચિત્ત-ચોટા, ધરના રાખરચિત્તો આદિની પદોચિત્ત, યાદી, પોતાનાં, બોલાઈ, અન્ય પદો, હોય પુરો અને તેમજ આદિ ફરીથી તેના આકાર જેમ રૂપ-રંગ તેમજ ધરના અન્ય રાખરચિત્તો આદિની યથાવિધ સુદૃઢ પદોચિત્તો કરવામાં તેમજ ધરના ફરીના અને અન્ય આશ્ચર્યો આદિ રચનાના અનેક પ્રયત્નોમાં સૌ તેમજ પ્રજ્ઞા બને વર્તેને પ્રત્યેક જણે, આ અવલોકન સક્રિય-તોના સમૂહની પ્રવળતાની જરૂર પડે છે. આટલા માટે ચોક્કસ લગ્ન સંબંધ દ્વારા બોલાઈ ઉચ્છેદન દરેક મુગ્ધની અંદર એ શક્તિઓનો સમૂહ સારા પ્રમાણમાં હોય એ અવલોકન ઉચ્છેદન થોડાજ છે. પણ ખાસ કરી એ માત-પિતાઓના આ ઉપર જણાવેલા સમૂહની શક્તિઓ પ્રવળ પ્રમાણમાં હોય છે તેવાજ માતપિતાઓના મુખે, તેટલીજ પ્રવળ અને સુદૃઢ અવલોકનશક્તિઓના સમૂહવાળા મસ્તકો ધરાવનાર બાળકોને જન્મ આપવામાં સદૃઢ મારફત વાય છે, એ મસ્તકવિદ્યાનો, અવલોકનશક્તિનો તેમજ સંજ્ઞાનશક્તિનો એક ખાસ નિયમ છે. આટલા માટે અવિધમાં સુદૃઢ બાળકોના માતપિતા વધા ઉચ્છેદન મુગ્ધોએ આ વિષયની પરીક્ષા કરવા વર્તે ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

૭ સુદૃઢ અને મનનશક્તિના અવલોકનની પરીક્ષા.

૩૬-૪૭. અવલોકન શક્તિના સમૂહ પછી ખાસ અવલોકન સમૂહ તે આ સુદૃઢશક્તિઓનો છે. આ સુદૃઢ અને મનનશક્તિના અવલોકન સમૂહની અંદરની સર્વ શક્તિઓના અવલોકન, મનુષ્યના આકારના ક્યાળ નીચે અને અવલોકન શક્તિઓનાં માનસિક અવલોકનની ઉપરના મસ્તકમાં આવી રહેલાં છે. આ સમૂહની અંદર નં. ૩૧ ઉત્તિષ્ઠાશક્તિ અથવા સ્મૃતિ નં. ૩૨ સમયસૂચક અથવા તાલ, નં. ૩૩ સ્વેચ્છા અથવા સંયોગ-શક્તિ, નં. ૩૪ વસ્તુત્વ શક્તિ, નં. ૪૦ તર્ક શક્તિ-અથવા સમજ શક્તિ કે સુદૃઢ, નં. ૪૧ પુષ્ટતા કે સમાધાન-શક્તિ નં. ૪૨ પ્રેરણા શક્તિ-નં. ૪૩ સૌમ્ય અથવા મિત્રતાસાર વર્તિ આદિ નં. ૩૬ થી ૪૪ સુધીનાં આ માનસિક અવલોકનો સમાવેશ થાય છે. આ બધાં અવલોકન, અવલોકન શક્તિઓ દ્વારા મેળવવામાં આવેલા પ્રત્યક્ષ અનુભવજન્ય જ્ઞાનના સંસ્કારો ઉપર કે સંસ્કાર જન્ય સ્મૃતિરૂપ જ્ઞાનના ઉપર દુષ્કર અંશે આધાર રાખે છે. એટલું જ નહીં પણ અવલોકન શક્તિઓનાં બોલાઈ આવેલા વિવિધ પ્રકારની સ્મૃતિઓ, કે તે તે પદો સંબંધી પ્રત્યેક પ્રકારની વિવિધતાઓ વિનંદે સંબંધમાં, મનન વિવન, ધ્રુવના, કે તેઓનાં તત્વોની તાત્વિક આલોકના કરવાનું કાર્ય પણ આ સમૂહની શક્તિઓને સોંપવામાં આવેલ છે.

તે સૌ અથવા પ્રજ્ઞાના મસ્તકની અંદરના આ સમૂહના માનસિક અવલોકન કે શક્તિઓ ધણી સારા પ્રમાણમાં ખોલેલી હોય કે ઓછા હોય છે, તેઓનાં મસ્તકનો અમ ક્યાળનો પ્રદેશ પડેલા જન્ય, વિચાર, અને જન્મો હોય છે. એટલું જ નહીં પણ સ્વનિર્ભરના પ્રદેશથી જાંબ અને કમરની ઉપરના સમગ્ર પ્રદેશના મસ્તકની અંદરના અવલોકન ટંતુઓની જોડાઈ પણ ખાસ અધિક પ્રમાણમાં હોય છે. જુઓ. ચિત્ર નં. ૧૪. દેશભક્ત. શ્રીયુત બાળક-આધર તિલક. નં. ૧૫ શ્રીયુત શ્રી ગોખલે નં. ૧૬ થી. હૃદય મરજેન. નં. ૧૭, મહાન ધીર નરકેશરી-તેરોલીયલ બોનાપાર્ટ આદિના મસ્તક. આવા જન્ય વિચાર અને જન્મ મસ્તકની અંદર નં. ૩૬ થી ૪૪ સુધીનાં માનસિક અવલોકનો સર્વ ટંતુ-સમુદાયો ધણી ઉત્તમ પ્રકારે ખોલેલા તેમજ સુદૃઢ પામેલા હોય છે અને તેને ઓછા તેઓના ક્યાળ-જન્ય. જન્ય અને વિચાર ૨૫૮ માત્ર

પરી આવે છે. ન્યારે એ સ્ત્રી અથવા પુરુષના મસ્તકોમાં એ બુદ્ધિશક્તિના પ્રદેશમાંના એ એ અવયવો એટલા એટલા પ્રમાણમાં મંદ ન્ધન કે અતિસાધારણ અથવા ખામીવાળા હુંદા કે અવનત અને સંકુચિત હોય છે, તેટલા જ પ્રમાણમાં તેઓના મસ્તકનાં તે તે પ્રદેશો પણ હુંદા, અવનત, સંકુચિત, અને અથ ઘણાંમાં ઘણાંમાં માફક નમતી હાલતવાળાં સ્વચ્છ જણાઈ આવે છે.

૩૬. એમાં સ્મૃતિશક્તિના ખામી હોય અથવા એ શક્તિ મંદ હોય તેઓના નં. ૩૬ વાળો પ્રદેશ પણ મંદ કે હુંદો, ઇનાયેલો અથવા ખામીવાળો હોય છે. ૩૭-૩૮-૩૯ એઓમાં ત્રણ સૂર કે સંગીત શક્તિના કે વકતૃત્વનાં અવયવો મંદ પ્રમાણમાં હોય છે, તેઓના મસ્તકો નં. ૩૭, ૩૮ અને ૩૯ વાળાં સ્થાનોની અંદર હુંદા કે બેટલાં હોય છે. ન્યારે એ સ્ત્રીપુરુષોમાં તર્કી પુલિતા અને ગ્રેસ્લા તેમજ સૌમન્ય આદિ શક્તિઓનાં અવયવો અતિમંદ પ્રમાણમાં હોય છે, તેવા સ્ત્રીપુરુષોનાં મસ્તકો નં. ૪૦ થી ૪૩ સુધીના સ્થાનોમાં તલત બેટલા, પાછળ વારે દળતાં, કાંતરીમાં ગેષ જેવા સ્વચ્છ જણાઈ આવે છે. જુઓ ચિત્ર નં. ૬૮ તથા ૬૯ વિમૂઢતા અથવા ધીરધીરોનાં મસ્તકો આવા પ્રકારના હુંદા દળતાં કે છુટાં મસ્તકોમાં જાણજી પ્રકારની કદી સમજાશક્તિ, બુદ્ધિ તર્ક કે મનનશક્તિ, પુલિતા કે સાધારણ વિચાર કરવાની શક્તિ, અભ્યસદિ-ગ્રેસ્લા કે સૌમન્ય આદિ કોઈ પણ પ્રકારની હ્રમ્ય વૃત્તિઓનાં અવયવોનાં અંદા સ્વચ્છ પ્રમાણમાં કદી પણ એવામાં આવતાં નથી એવી તેવા લક્ષણવાળાં સ્ત્રી કે પુરુષોને કમઅકલ, બુદ્ધિના બારાણ, સંકુચિત બુદ્ધિના, મંદથી, ભોતક આદિ અનેક ઉપના-મોથી ઓળખવામાં આવે છે. આવા પ્રકારના મસ્તકો અને બોપરીના આકારવાળાં સ્ત્રીપુરુષો વિદ્યા, બુદ્ધિ કે મનન અથવા તત્ત્વચિંતન આદિ ઉચ્ચ પ્રકારના માનસિક કોઈપણ પ્રકારના કાર્યો માટે તલન નિરૂપણી નિવરે છે એવા બુદ્ધિના બારાણોને પનારે પડવાથી માનવ જન્મને મોટો વાર માત્ર પડ્યો સાથે અવન માથવા એવી ક્ષિતિમાંનાં કાકલો પડે છે. આટલા મટિ રૂપ, મન-કે બાલ આદંબર આદિ પર અજાનબી ક્ષોધિક મોટી ન પડતાં, લભ કરવા ઉચ્છતા પ્રત્યેક પુવાન તેમજ યુવતીએ તેમજ પોતાના પુત્ર અથવા પુત્રીને લભ સંબંધ દ્વારા સંકુચિત કરવા ઉચ્છતા હોય તેવા આવપિતા કે વડીલોએ બન્ને વર્ગના માનસિક બુદ્ધિ શક્તિઓના અવયવોની પરીક્ષા કરવાની મસ્તકવિદ્યાની આ બહુમુખ પદ્ધતિથી સ્થાપત્તિ વાકે વચાની ખાસ જરૂર છે. અનેક વખત એકું બને છે કે કેટલાક મનુષ્યોના બહેરા-મુખાવિ, આળ, ઓધ, સ્ત્રીક અને મુખપરના તેવનાં અન્ય ચિન્હો, સામાન્ય દ્રષ્ટિથી લેનાર મનુષ્યને સાધારણ રીતે વચ અભ્યસુ અને દોષી અથવા પાષદી આદિના બાલ હાસ્યાથી કે ઉપર ઉપરની વાળ આદિકો ખાસ ધ્યાનીપથી ઉપલક્ષ્ય નરે લેતા, મુદર કાનગા હોય, છતાં ન્યારે એવા પુરુષોના કે સ્ત્રીઓના વિશેષ સહવાસ કે પરિચય થાય ત્યારે તેઓનું નિર્બુદ્ધપણું તેમજ પુણત્વ વર્તન, લેનાર મનુષ્યમાં કેવળ હાસ્ય અને પૂજાન કલ્પના કરે છે અજાન-મોઢ કે ઉત્તરવ તેમજ માલ દેખાવ માત્રથી રમણીય લાગવાને લીધે એમએકે અથે તેવા સબંધથી યોગ્ય જતાર સ્ત્રી અથવા પુરુષને છંદગી સુધીનાં અનેક દુઝો માત્ર યુગે મોટે સુદન કરવાનું બાકી રહે છે. આમ ન જાય, એટલા વારતે યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ આ વિષયની સ્વાધ્યાય પરીક્ષા કરવાની મસ્તકવિદ્યાની પદ્ધતિથી બહુ જ સારી રીતે અને ખાસ કરી યુવાવસ્થાની શરૂઆતમાં જાહેર વચાની ખાસ જરૂર છે. ખાસ કરી આ બુદ્ધિશક્તિઓ અથવા મનનશક્તિ-ઓના સમૂહના સંબંધો મનુષ્યના મસ્તકની અંદરના અન્ય સર્વ સમૂહો સાથે (Association fibres) સાંબ-ધિક ઉત્પત્તિઓ અનેક સમૂહાવદ્વારા એટલી તો અનુવળ રીતે સંબંધ ધરાવે છે કે એ સમૂહની વચાર્થ મતિ, સંવાલન ક્રિયા અને પ્રગતિ ઉપર મનુષ્યની સર્વ કાર્યશક્તિઓ, શાળગીઓ, લાગનાઓ અને ગ્રેસ્લાઓનું નિવ-બન, સંવાલન કે સંચાલનના મુખ્ય અથે અધાર રાખે છે.

બુદ્ધિશક્તિઓના સમૂહનો પ્રથમ પ્રકાર બુદ્ધિશક્તિઓનાં સ્વાર્થ પ્રકાર વિના એ બધા સમૂહોની પ્રગતિ માત્ર અન્ય પડ્યો માફક જાય છે. નૈતિક અને ધાર્મિક શાળગીઓની પ્રગતિ પણ બુદ્ધિશક્તિઓની સ્વાધ્યાય સહાયતા વગર માત્ર અધ્યક્ષા વાળી જઈ પ્રવર્તે છે સાંસારિક શાળગીઓના પ્રવાદો પણ બુદ્ધિશક્તિઓની સ્વાર્થ સહાયતા વગર અનેક પ્રકારના પ્રયત્નોઓમાં પરી ફાટ મોવાં પાવે છે-અને અનેક રીતે દેરાન વાવે છે. ન્યારે ઉત્તરશક્તિઓના સમૂહાવન પડ્યું તેવાનું દાત બેદાવ વડે સર્વ તેમ આડું થઈ જાય છે, અને તેઓને કોઈ સ્વાર્થ પ્રગતિને માર્ગ બધા સાધને

સ્થિતિ હોવા છતાં મળી શકતો નથી. જ્યારે જ્ઞાનજ્ઞાન અને હરવા અગ્રણી અન્ન પશુવૃત્તિઓના સમૂહોના પાસર પ્રવાહો, માનવજીવને અનેક રીતે હલ્લિત કરી ચડે. ફરી ક્રોધ. * બુદ્ધિપ સરસ્વતી દેવીના યથાર્થ પ્રકાશ વિના જ્ઞાનનો સર્વ પ્રવૃત્તિઓ માત્ર અધારેજ થાયી રહેલી હોય એમ જણાય છે. આમ હોવાથી શાન્ત બુદ્ધિ ક્રિયો વિનાનું માનવજીવન એ માત્ર સામાન્ય પશુજીવન કરતાં પણ ક્રિયા પ્રકારનું બની નય છે. બુદ્ધિની શાન્ત સદાવતા વિના માણસ અનેક પ્રકારની ભ્રાંણ દરેક પ્રકારે કરી બેસે છે, એટલું નહિ. પણ પોતે જાતે દુઃખી થઈ અન્ન સંતર્પન આપનારાઓને પણ જીવધારી કષ્ટધિવેળા જાડામાં પડાણે પડેલી દેવા રૂપ અનેક ક્રિયાઓ કરી બેસે છે. “ વિષાધિહોતઃ પશુઃ ” એ એ જીવંતજીવે કહેલું છે તે તદ્દન યથાર્થ છે. આટલા માટે જ્ઞાન સંબંધદાર સંપૂર્ણ થવા ઉચ્છતા પ્રત્યેક સુવાન તેમજ સુવર્ણીએ, આ બુદ્ધિશક્તિઓના અવધેશની યથાર્થ ખોલવણી, સંવૃદ્ધિ, રક્ષા અને શાન્ત પરીક્ષા કરવા તરફ તેમજ તેવા સર્વ ગુણોથી યુક્ત હોય તેવા જીવનનો સાધી શોધવામાં ખાસ ધ્યાન આપવું પડે છે. શાકલિપ, સંતોષ, કષ્ટ, વલ્લભાન કે બુદ્ધિશક્તિઓનાં અન્ન અનેક પ્રકારના સાધનો યુક્ત જ્ઞાનરોષી સંપૂર્ણ થયેલ ગુણગર્ભસ્વભાવવાળા સીધાવેળાનાં યુગ્મોના સંબંધો જ્યાં બહુનું હતાપણુ ચતુરાક અને સાવધતાપૂર્વક શોધવામાં આવે છે, ત્યાં જરૂર સ્નેહ, સૌજન્ય, યશ, ધન, જ્ઞાન, વૃદ્ધિ, પ્રવૃત્તિ અને સુસન્દાનોત્પત્તિ આદિ સર્વ પ્રકારના સંસારના અનેક પ્રકારના રસોના અને જ્ઞાનરોષી પ્રવાહો નિર્દોષ વહેવા એવામાં આવે છે. આવાં ઉચ્ચ પ્રકારના બુદ્ધિયુક્ત યુગ્મોનાં સમ્બંધોનાંદારાજ વિશ્વમાં બુદ્ધિમાન અને વિશ્વજીવ પ્રભુઓના જન્મ થયેલા છે અને યાવ છે અને યવા સંબંધ છે, આપણા આધારોનાં સામ, કષ્ટ, અર્જુન, અભિમન્યુ, જીમ, બુધિદિર, રઘુ, અશ્વત્થામ, રાજો પ્રવાહ, આદિ ક્ષાત્રજીવ અને ન્વાસ, વસિષ્ઠ, ભૃગુ, ગૌતમ, પાતંજલી, હનુડ, કપિલ, આર્યજન, વસદેવદિર, જાસાણયાર્ આદિ પ્રાચીનકાળના મહર્ષિઓ તેમજ સ્વામી વિવેકાચંદ, સ્વામી રામવીર્ય, સ્વામી દલાલ સરસ્વતી, શ્રીકૃષ્ણ મી. ગોખલે અને મહાત્મા ગાંધી એવા સ્વદેશાતુરજી આત્મભોગી તપસ્વી, ધીર, ચંદીર, તેમજ વિદ્વાંસુ બુદ્ધિ-વૈશવ-સમ્પન્ન વીર નરોના સમુદાયનો યવામાં એવાજ બુદ્ધિવૈશવવટાળી દમ્પતીઓએ જન્મદમ્પ દેવળ અવિદિત રીતે પણ મહાન મંજીરપણે અનેક રીતે જ્ઞાન જાળવેલો છે, જેમાં કાંઈ પણ સંશય નથી.

મસ્તકવિદ્યા અને સુખ-સાબુદ્રિક શાસ્ત્રાનુસાર મનુષ્ય-સ્વભાવની પરીક્ષાનું મહત્વ અને તેનું પરિણામ.

આપણા દેશના લોકોમાં ખાસ કરીને હાલ તેમજ પારસી આદિ વર્ગની અંદર રહિત જીવોત્તિષ દર્શકો અને જન્મોત્તરિ આદિ દ્વારા એવામાં આવતાં ગ્રહમેળ વિગેરે વધાર આપણા દેશનાં અનેક લોકો આવા જન્મ પ્રકાર એવા મહત્વ પૂર્ણ વિષયમાં પણ અંધશ્રદ્ધાથી વિશ્વાસ રાખી અનેક રીતે દુઃખી થાય છે. પાતાના પુત્ર અથવા પુત્રીના કે સામા જન્મના પુત્રી અથવા પુત્રના ગુણ કર્મ સ્વભાવ કે વિદ્યા કર્મનીતિ સદાચાર, સારીરિક આરોગ્ય ધરાવતિ વિષયો પર સામાન્ય રીતે એકત્રિ તેા એટલું જાણું હશે નથી આપણમાં આવતું. જ્યારે આકાશની અંદર દબો કે-લાઓ નહીં કિન્તુ કયેએ જાણેલાં હોય પર આવેલા મહો અને સૂર્ય મંડળોનાં પાસપરના ચેળાપ, અને રક્ષાને તેમજ તેઓના પાસપરના આકર્ષણ વિષયજી વધાર, બહુ જાણીકા ધ્યાન આપી પુત્ર અને પુત્રીના ગ્રહમેળ વિગેરેની બહુ જાણીકા વચાસ કરવામાં આવે છે. પરિણામે-જન્મેમાં પાસપર જમે તેટલી સામ્યતા હોય-અનુગત્ય હોય છતાં ને ગ્રહમેળ કે દર્શક આદિ જે બજાબર મળતા ન આવતા હોય કે ચોળીયે મંચન કે પાધડીએ દુર આદિ હોય, તેા એવા જન્મ ઉચ્છવા એવા, સર્વથા અનુગત બની આવે તેવા સંબંધોનાં પણ ત્યાજ કરવામાં આવે છે. જ્યારે ગુણ કર્મ સ્વભાવ ધર્યાદિની ગમે તેવી વિચિત્રતા હોય પણ જી ગ્રહમેળ સાચી મળતો આવતો હોય તેા તેવા સંબંધો સત્તર એકવામાં આવે છે. આવા વહેમી, અંધ શ્રદ્ધાળુ અને રૂઢી જન્મ અનેક પ્રકારના સંસ્કારોને અધોગચ રીતે વળગી રહેવાથી. થા, સમજ, બલિ તેમજ દેશને અનેક રીતે અનેક પ્રમાણે નુકસાન થાય છે. સમજ, બલિ તેમ દેશ આદિની સર્વ પ્રકારની સુધારણાનો પાથોજ પર

* મહા કર્મ: સરસ્વતી, પ્રવેતયતિ કેતુના, ચિયો વિષ્ણા ચિરામતિ ॥ (૨૧૬).

૭. પણ પર સંસ્કારની પ્રવૃત્તિના મૂળ કારણ જૂન-લગ્ન સંબંધીન જ્યાં આવી અજ્ઞાનજન્ય અંધ રીતે યોજનામાં આવે ત્યાં મુખ યાન્ત્રિ-આરોગ્ય કે-પ્રવૃત્તિની મુખ આસાઓ રાખવી, એ માત્ર આશય-પુરુષવત્ દાન મિથ્યાન છે. જેઓને દેશોદયની ખરેખરી આકાંક્ષા હોય તેઓએ તો આપા લગ્ન સંબંધ જેવા મહત્વ પૂર્ણ વિષયની પસંદગીમાં, આ અસ્તકવિદ્યા અને સુખસામુદ્ધિવિદ્યા જેવા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ, વૈજ્ઞાનિક વિષયોની સમૃદ્ધ સહાયતાનો જેમ અને તેમ જાણી રચીકાર હરી પર્વવાતી જરૂર છે. પરસ્પરના શુભ કર્મ સ્વભાવ. આદિની પરીક્ષા કરાવી-પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આવે થોડીજ પળેનાં સહવાસમાં આપી, જેક અનુપમ માર્ગ દર્શક સહાયક સખા કે મિત્રનું કાર્ય કરનાર દુનીયાની અંદર આ વિદ્યા જેવી પ્રત્યક્ષ ફજાદાયક બીજ કાઢ પણ વિદ્યા જાગ્યેજ હજી સુધી યોદ્ધાઓમાં આવેલી છે. આ વિદ્યાના પ્રતાપથી કાંઈ પણ સ્ત્રી અથવા પુરુષ અને તે પુરુષ સ્ત્રી અથવા કુમાર કુમારી કે અન્ય કાંઈપણ ભવિષ્યના આચાર, વિચાર, વર્તન, નીતિ-ધર્મ અને જાનશૂનિ આદિ સર્વ બાબતો સંબંધી સામાન્ય જ્ઞાન-બહુલ સરલતાથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જેમાં છુપી રીતે જાનમીમાં જોઈને પૂજાજાનવાની જરૂર રહેલી નથી. તેમાં કાંઈ કશીજ નિષેધિયને બલુનાર ભેટી જાવાના દીવજાની કે તેની અંદરના કંઠોના ફેરફારોની અણીના ચક્રોમાં આવવાની જરૂર રહેલી નથી. જન્યોત્તિ બન્યોત્તિના નકામા અને નિર્ણયક યોદ્ધાઓ ફેરવવાની જેમાં જરૂર પડતી નથી. માત્ર સાદી સમજ સચિત, વીજ અવલોકનસચિત, સૂક્ષ્મ, સમાલોચક સચિત, અને અસ્તકવિદ્યાના સામાન્ય સિદ્ધાન્તોનું જાનરચક જ્ઞાન, જોઈકાં સાધનો દ્વારા કાંઈપણ બ્યક્તિનાં શુભ કર્મ સ્વભાવ કે ચોક્કસ આદિને સહજ જાણી લઈ પ્રત્યક્ષ કરી શકાય છે. આપા જેક આકર્ષકારક અતિ બહુભૂત-મને બહુવારિક રીતે દરેકને સર્વ દેસ જાનમાં ઉપશેષી થઈ શકે એવી એક મહત્વ પૂર્ણ વિદ્યાનો ઉપયોગ, લગ્ન સંબંધથી જોડાય ઇચ્છતા. શુભોત્તે-પરસ્પરની પસંદગી જવાના અવ્યત્ત મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નનું નિરાકારણ માટે સામટિ ન કરવો ? જેમા સમજી વિદ્વાન અને બુદ્ધિશાળી હોય જ તેઓ તો આપા મંથીર વિષયનું મહત્વ સહજ સગણ દુરવમાં ઉઠારી શકે છે.

જાન વિષય પર, યોદ્ધાના મન્ય "The Science of New Life" ની અંદર Marriage and Selection નામના પ્રકરણમાં લખતાં છે. જોહન-લેવન એમ. ડી. એ એ કાંઈ મહત્વ પૂર્ણ જુગારો આ મહત્વક વિદ્યાના મહત્વને દર્શાવવા માટે પ્રસિદ્ધ કરેલા છે તેવા ઉપર પ્રત્યેક વાચક વર્ગનું અને ખાસ ધ્યાન યેંચીએ છીએ. વળી આ પ્રકરણની સાથે અજ્ઞાન સંબંધ ધરાવતું હોવાથી અસ્તકવિદ્યાદ્વારા પરીક્ષા જેવી રીતે કરવી જોઈએ, તથા એ સંબંધમાં કોઈકે તેમજ અસ્તકસાક્ષીઓ વર્ષની પરીક્ષાના પ્રમાણપત્રો કેવાં સ્વરૂપના હોવાં જોઈએ, તેનાં પણ નમુનાઓ આ રમણે આપવાનું જરૂર ઉપયોગી રહે એમ ધારી એકાદ બે નમુનાઓ અત્રે દર્શાવવામાં આવે છે, એ પર વાચક વર્ગનું ખાસ ધ્યાન યેંચીએ છીએ. અને આશા રાખીએ છીએ કે કોઈપણ પ્રકારની જનમપત્રિકા; ટપકાં કે વર્ષફળો કરતાં. લગ્ન-સંબંધથી જોડાય ઇચ્છતાં સુવાનો તેમજ દુરવડીઓ માટે આ સાથે દર્શાવેલાં પ્રમાણપત્રો જેવાં પત્રો ઉપર એ જન સંમુદાયનો ચોટો જાગ બુદ્ધિપૂર્વક ધ્યાન આપશે તો આપણા 'ધર્મસાધિક' અનેક રીતરિવાજો અને આચાર વિચારો, તથા સારીરિક, ધાર્મિક માનસિક અને સામાજિક આદિ અનેક સ્થિતિઓમાં અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિને અવગ્રાહ જાગશે, જેમ અમારું માનવું છે. આપણા દેશનો સમજી અને વિદ્વાન વર્ગ આ વિષયનું જોગ્ય મહત્વ તમજી તેના વર્ગ પુરવું લઈ જાવશે અને એ સંબંધમાં બીજાં કાંઈપણ પ્રકારની અનુભવ કે ઉલ્લેખ રહી જતી હોય તો તેમાં યોગ્ય મુખારો કરવા પ્રવરનો કરશે એવી આશા રાખવી એ આ રમણે અનુચિત રીતે નહીંજ જણાય.

જાન સંબંધ માટે પરસ્પરની પસંદગી કરવામાં અસ્તક વિદ્યાનો અનુપમ ઉપયોગ અને તેનું મહત્વ.

"In no way can this unity of thought, feeling and action be well secured as through Phrenology...a science that is to do more for the welfare of the human race than any heretofore or hereafter to be discovered."

" Through the right application of this wonderful science no mistakes need be made in wife or husband-choosing, no risk need be run and no doubts need be entertained, but all is made clear as the truths of which it is the exponent...Masks await nothing, deception, hypocrisy and untruth await nothing, under the searching analysis of the brains soul-chambers. "

" It has been assumed that unity of mind is the principle which lies at the base of perfect marriage and that the science of Phrenology is the lens through which we approximate this unity; one of the mists of the ages in the right choice of a mate, is cleared up, and bright and clear as noonday appears the law of choice. "

John Cowan. M. D.

Author of
Science of New Life.

મસ્તકવિદ્યા સુખસામુદ્રિકશાસ્ત્ર અને વૈદ્યકશાસ્ત્ર પ્રમાણે શરીર, મસ્તક તેમજ સ્વભાવ વિગેરેની પરીક્ષાતું પ્રમાણપત્રક.

(આ પ્રમાણપત્રક, કોઈપણ મનુષ્યના સ્વભાવ, ચારિત્ર્ય, લાયકાત, તેમજ હવે સંબંધ માટેની શીશ્યતા આદિ અનેક વિષયો ઉપર અનેક રીતે પ્રકાશ પાડી શકે છે)

દરેક હવેના અથવા કુમાર પાસે, હવેન સંબંધ માટેની શીશ્યતા અથવા અશીશ્યતા દર્શાવવા માટે વૈદ્યકીય વપાસતું સામાન્ય- (Certificate) પ્રમાણપત્ર, કે જેમાં શરીરના પ્રત્યેક અવયવ અને તેની સ્થિતિ રોગ કે આરોગ્ય આદિ દશાઓ સંબંધી સામાન્ય વર્ણન આપવામાં આવેલું હોય, એવું પ્રમાણપત્ર મેળવવું જોઈએ. આવા પત્રકની અંદર ખાસ કરી હૃદય, ફેફસાં-આગ્રાસ, ચક્ર, પેશાબ, આંત્ર, અને સ્ત્રી અને પુરુષના જનનેન્દ્રિયોના અવયવો તેમજ સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મેનાં શારીરિક બંધારણ; વંશક્રમાનુસાર રોગો, અને નૈમિત્તિક રોગો આદિ વિષયોને દર્શાવનાર સામાન્ય વર્ણન હોવું જોઈએ. આ ઉપરાંત દરેક વ્યક્તિની માનસિક સ્થિતિને દર્શાવનાર, અર્થાત્ વાતજીભો, ભાવનાઓ, બુદ્ધિચક્તિઓ, અને શારીરિક પ્રકૃતિ-તેમજ સમગ્ર સ્વભાવને દર્શાવનાર, મસ્તકશાસ્ત્ર અને સુખસામુદ્રિકશાસ્ત્રની પદ્ધતિ પ્રમાણેનું સામાન્ય વિનિર્દેશન કથાવનાર પ્રમાણપત્રક પણ હોવું જોઈએ. કે જેથી હવેન સંબંધકાર સંસુકત થવા કમ્બલ યુગ્મોને તેમજ સેવોના જન્મે લગ્નના કુટુંબી અને સ્નેહીતૃર્જને પણ જોગ્ય રીતે માર્ગદર્શક થવામાં સદબ સુમતવા પ્રાપ્ત થઈ શકે. આવાં પ્રમાણપત્રકો, જોગ્ય વેળા, પ્રસિદ્ધ યોગદોષ, અને વિદ્વાન મસ્તકશાસ્ત્રીઓએ તાત્ત નિઃસ્વાર્થપણે-ધાર્મિક કર્તવ્યબુદ્ધિથી, અને જનસમાજનું સામાન્ય હિત ધ્યાનમાં લઈ, કોઈપણ સંબંધબંધારણની અનુકૂળ શોધનાને આધિન થઈ, એક ખાસ જુદા ટીપ્પણિયેન્ટ વરીકે, અતિવલ્લભ અર્થાત સર્વ સાધારણને પણ અનુકૂળ થઈ શકે તેવી ફી ચાર્જ કરીને નિમ્નજ્ઞાતવપણે જારી આપનાં જોઈએ.

આવાં શારીરિકીટાનું સ્વરૂપ ક્ષણે જાણે આ સાથે દર્શાવ્યા પ્રમાણેનું હોય. જે ખાસ કમ્બલ રોગ્ય છે.

મસ્તકવિધા—મુખસામુદ્રિકશાસ્ત્ર, અને વૈદકશાસ્ત્ર
 પ્રમાણે મનુષ્યના શરીર તેમજ મન અને સ્વભાવ આદિની
 સામાન્ય પરીક્ષાનું પ્રમાણપત્રક.

નામ _____

ઉંમર _____

સ્થાન _____

વર્ષ અથવા જાતિ _____

દેશ અને જન્મસ્થાન _____

વિદ્યાભ્યાસ _____

વપાસ્યાની ઠાણ _____

વપાસનારની સહી _____

સ્થાન _____

“ આકૃતિયુગાન્કથયતિ ”

મસ્તકવિદ્યા અને સુખસામુદ્રિકશાસ્ત્રાનુસાર પરીક્ષાનું પત્રક.

પરીક્ષાના વિષયોના નામ.	મંદ Defi- cient.	સામાન્ય Normal.	શી. Good.	પ્રભવ Predo- minant.	અતિવિષમ કે મિષ્ટાવિષમ. Excess.
૧. આત્મશક્તિવૃત્તિઓ.		N			
૧ અભિપ્રાય Vitalization.	...	...	G	...	...
૨ સુખસા-	...	...	G	...	...
-સ્વાદૃશિ.	...	...	G	...	...
૩ વિષયસા.	...	...	G	...	...
૪ વિનયશી.	...	N	...	...	...
૫ નિમગ્નતા.	...	N	...	...	...
૬ ઉદ્વેગશક્તિ.	...	...	...	P	...
૭ શોધ.	II	...	...	...	...
૨. ધરસાંસારિક લાભવૃત્તિઓ.		N			
૮ પ્રેમભાવ.	...	...	...	P	...
૯ દામપત્ય સ્નેહ.	...	N	...	...	...
૧૦ વાતસલ્ય સ્નેહ.	...	N	...	...	...
૧૧ મૈત્રીભાવ.	...	...	G	...	...
૧૨ શુદ્ધનિવાસેચ્છા.	...	N	...	...	...
૧૩ તત્પરતાવશ્યતા.	...	N	...	...	...
૩. ઉત્કૃષ્ટવૃત્તિઓ.		G			
૧૪ સાવધતા.	...	...	G	...	...
૧૫ વશાસિવાસ.	...	...	G	...	...
૧૬ સ્વમાન.	...	...	G	...	...
૧૭ દંડતા.	...	...	...	P	...
૪. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ.	G				
૧૮ વિનય-ભક્તિ.	...	...	G	...	...
૧૯ અધ્યાત્મચરિત.	...	...	G	...	...
૨૦ આચાર.	D	...	...	...	...

પરીક્ષાના વિષયોના નામ.	અંક Defi- cient.	સામાન્ય. Normal	ફાલ Good.	પ્રબળ. Predo- minant.	અતિયોગ કે મિશ્ન્યાયોગ Excess.
૨૧ આત્મનિષ્ઠા.	...	N	...	...	...
૨૨ ક્ષમા કે પરોપકારવૃત્તિ.	...	N	...	...	...
૫. પ્રાવિરુદ્ધપ્રત્યાયક શક્તિઓ-લલિતકલાનો શોખ.	D				
૨૩ કળા શોખ.	G	...	...	...	...
૨૪ સોનાઈપ્રેમ.	...	...	...	P	...
૨૫ મૌહાપ્રભાવ.	...	...	G	...	...
૨૬ અત્યુદયશક્તિ.	...	...	H	...	...
૨૭ હાસ્યવૃત્તિ.	...	...	H	...	...
૬. અવલોકનશક્તિઓ.		N			
૨૮ અવલોકન.	...	N	...	...	...
૨૯ આકૃષ્ટિશક્તિ.	...	N	...	...	...
૩૦ કલ્પના.	...	N	...	...	...
૩૧ વસ્તુજ્ઞાન.	...	N	...	...	...
૩૨ રૂઝગાન.	...	N	...	...	...
૩૩ અવસ્થાજ્ઞાન.	...	...	G	...	...
૩૪ ગુણિતજ્ઞાન.	...	...	G	...	...
૩૫ સ્વભાવજ્ઞાન.	...	...	G	...	...
૭. અનન્ય અને ધૃતિશક્તિઓ.	D				
૩૬ સ્મૃતિ ઇતિહાસશક્તિ.	...	N	...	...	...
૩૭ વાલ અથવા સમયજ્ઞાન	D	...	...	...	...
૩૮ સંગીતશક્તિ.	D	...	...	...	...
૩૯ વલ્લભ.	D	...	...	...	...
૪૦ તર્કશક્તિ.	D	...	...	...	...
૪૧ દુષ્ટતા.	...	N	...	...	...
૪૨ પ્રેરણા.	D	...	...	...	...
૪૩ સૌમ્ય.	...	N	...	...	...
૪૪ આશ્ચર્યમિયતા.	...	N	...	...	...

૮. સામુદ્રિકશાસ્ત્રાનુસાર અવયોગન અને
શૈલકીય તપાસ

વિવેચન.

- ૪૫ આખ
- ૪૬ હર્ષ.
- ૪૭ નાસિકા.
- ૪૮ કર્ણ-રસના, દાઢ
- ૪૯ તપસા.
- ૫૦ કોષ્ઠ.
- ૫૧ નાભ.
- ૫૨ વિષુક
- ૫૩ ગરદન.
- ૫૪ શ્રમર
- ૫૫ સમમ મુખ
- ૫૬ મુખપાની રેખાઓ
- ૫૭ અરિષ સમુદાય
- ૫૮ માસ પેશીઓ.

૯. પ્રાણાવયવો.

- ૫૯ હૃદય
- ૬૦ ફેફસા

૧૦. પચનેન્દ્રિયોનાં અવયવો.

- ૬૧ આભારાય
- ૬૨ ઘ્રુત
- ૬૩ પીઠા
- ૬૪ આન્ત્ર

૧૧. જનનેન્દ્રિયોનાં અવયવો.

- ૬૫ યુક્ત
- ૬૬ મુત્રાશય
- ૬૭ યોનિ-શિશ્નઆદિ
- ૬૮ અશ્મીશય
- ૬૯ હરિત-પાઈ આદિ અવયવો
- ૭૦ યાત્રિની અડદા રસો.

૧૨ મૃતિ પરીક્ષા. Temperaments.

- ૭૧ સવગુણી Vital temperament
- ૭૨ રોગગુણી Mental "
- ૭૩ તનોગુણી Motive "
- ૭૪ વિષમૃતિ Bilious "
- ૭૫ વસંતમાત્ર સારીરિક રોગ
- ૭૬ " માનસિક રોગ.
- ૭૭ ગાંધણ
- ૭૮ ખાસ વિરોધતા કે યોગ્યતા
- ૭૯ હળ સંબંધ કેવા પ્રમાણના સ્ત્રી અથવા પુરુષ
સાથે કરેા ભેદબે
- ૮૦ લાવકાત
- ૮૧ સારીર તેમજ મન સંબંધી ઉપસહારૂપે
સામાન્ય સૂચનાઓ.

* મસ્તક પરીક્ષા સામુદ્રિક પરીક્ષા અને શાકરી વપાસ તથા બે બેજન યોગ્યદાતા સાથેન માથ તેા
પણ ન સુ રી.

ઉપર ને ઠીક રાખવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે જનસ્થાનની પરીક્ષાની દૃઢતા નોંધ લેવી હોય તે તે કાંઈ રીતે હથ શાવ્ય તેનેજ એક માત્ર પ્રમાણ છે. તેમાં ને સહેલા યોગ છે તેની સમજ નોંધ પ્રમાણ છે.

D	=	Deficient	=	ખામીયોગ.
N	=	Normal	=	સાધારણ.
G	=	Good	=	સારું.
V. G	=	Very good	=	થણું સારું.
P	=	Prodromic	=	પ્રવચ.
E	=	Excess	=	અતિશય પ્રવચ
X	=	Madness, Derangement	=	

આ દૃષ્ટી અને આસ કુપેત શખીને મળે તે વખતે જ્યે તે મનુષ્યના સ્થાનની નોંધ ધણાજ યોગ્ય વખતમાં કરી શકાય, તેવી પદ્ધતિની નોંધ છે. પણ એવારે કોઈ આસ પુરુષ કે સુવાન અથવા સુવતિ અથવા વિદ્યાર્થિવર્ગને સવિસ્તર વર્ણનવાળા પત્રો લખી આપવાની પણ આસ આવશ્યકતા છે. એટલા માટે એવાં પત્રો કે જે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની દૃષ્ટી નોંધ ઉપરથી જઈને સ્વચ્છ તેવારે કરી સારા, તેવાં પત્રો કેવી રીતે લખી આપી શકાય તેનો જો સમાચાર મળે અને સામાન્ય જનસમાજના હિત માટે આ પ્રમાણે સાચે પ્રયત્ન હોય છે. મસ્તકવિધાનો અકસ્માત પણ કર્ણ પછી એકાદ બે વર્ષના અનુભવ પછી આ નોંધ તા. ૨-૧૦-૧૫ ને રોજ આપા મિત્રને કરી આપેલી હતી, એમાંની સર્વ વિગતોનો તેણે સર્વથા સ્વીકાર કરી ને આ સ્થાનમાં પ્રકટ કરવાની તેણે પરાવાનગી આપેલી છે તેને માટે તેનો આભાર માનું છું.

૨ા. ૨ા. માણેકલાલ રતનજીની મરતક પરીક્ષાનું વિગતવાર વર્ણન.

આત્મસંરક્ષક વૃત્તિઓ એકંદરે સારા પ્રમાણમાં છે. પણ સારીરિકબળાવામ અને માત્ર પેશીઓના બળની ખાસ જરૂર છે. માટે હસરત અથવા તરવા વિગેરેની ખારે હસરત કરવાપર ધ્યાન દેવાની જરૂર છે.

૧ છલવિધા Vitativeness—જા શક્તિ સારા પ્રમાણમાં છે. તંદુરસ્તીની કેમવળીમાં હમેશાં તરપર છે.

૨ ખુલુક્ષા. Alimentiveness—હસરત અથવા પ્રાણાયામથી આ વૃત્તિને વધારવાની જરૂર છે અને તે વધારણા ઉપર ખાસ ધ્યાન આપેા. સ્વાદ શક્તિ વધારે. હસરત (Vigorous) ઉપર ધ્યાન આપેા.

૩ વિપાસા. Bibation—પ્રવાહિ વહાવેાનો સોખ અને વિપાસા પણ સાધારણ પ્રમાણમાં છે ઉપરોક્ત મુશ્કલાતો આ વિષયની શક્તિને કેમવળામાં સહાયમૂત મરે.

૪ વિલેપણા. Acquisitiveness—સારી ભેષ્યે તેવા પ્રમાણમાં છે અને તેને હમેશાં નિભાવી રાખવાની જરૂર છે. મેળવવાની ઇચ્છા સારી છે પણ મેળવ્યા પછી બચાવવાની ઇચ્છા પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં છે હોશીશક્તિ નથી “પણ ભેષ્યે તેવા બાકારો” એમ માની ધનનો યોગ્ય રીતે બચ કરવાની શક્તિવાળા છે.

૫ નિઝદ્ધ. Secrecy—સારા પ્રમાણમાં ગણી શકાય તેમ છે પણ ડીઝ કરીને વખતે આ શક્તિના કાર્યનેા ખાસ ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. છત્ર કપટ કે પ્રયત્ન સમજી સારી રીતે રાજે છે પણ તેવી રમત રમવાનેા સ્વભાવ નથી. પોલીસી કે દ્રેષભાવ નિમકુલ પસંદ કરતા નથી. સરસ્તા અધિક પ્રિય છે.

૬ ઉદ્યોમ. Executiveness—હમેશાં અને નિરાશસ્થ મરહત પસંદ છે અને ખાસ કારણે વિના કોઈની સાથે કરવાનું કે જોઈની બગાડવાનું ટટો કરવાનું પસંદ કરતા નથી. ગુસ્સેા છે પણ ખાસ વખતેજ અને તે યોગ્ય પ્રમાણમાંજ વાપરવામાં આવચેા છે.

૭ સુદુલ્લસ. Combativeness—સારીરિક નિર્ભજવાને લીધે સારીરિક સોખ ખામીવાળું છે પણ નૈતિક બળ સારા પ્રમાણમાં છે સારીરિક ક્ષિંબત અને જવાબ કરતાં વાદવિવાદ અને કુદ્ધિબળથી જવાબ અને કુમરો કરવાની કે સ્પર્ધા કરવાની શક્તિ સારા પ્રમાણમાં છે. હરીફાઈવાળી હસરતો કરવાની જરૂર છે.

શુદ્ધસાંસારિક વૃત્તિઓ—એકંદરે અસંતુષ્ટ અને તેથી વેશગમ્યુજ તથા ધર અને સંસાર તરફ બેહર-કારી ભરેલી છે અર્થાત્ ખામીવાળી છે. સંભોગે અત્યુજ કરી કેમની રાજે તો વધારે સારું.

૮ રોગ. Amativness—પ્રમદશક્તિ રોગઆવધીજ અસંતુષ્ટ અને પુષ્કિલીન હાલતમાં રહેવાથી ખામીવાલીજ રહી ગયેલી છે પણ તેને માટે યોગ્ય માત્ર કે સ્વાભાવિક ગ્રાહ તેવા વિષયમાં તેને નિયંત્રિત કરવાની જરૂર છે. પ્રેમની ખામી કે અસંતોષને લીધે સમગ્ર જીવનને નિરાશા અને નિષ્ક્રિયતા માંથી યાવ છે માટે તેને યોગ્ય રીતે સંતુષ્ટ રાખવાની જરૂર છે. સીસહવાસ અને વાતો વિનોદના સોખીન જા અને ભણેલ તથા વિચારવંત અને રસિક સી સહવાસ વાહો છે. બની શકે તો તેવા નિર્જીવ આનંદ સેવાથી છંદનોને સારી રીતે ફાવેા યવાના સંભવેા છે.

બાળકો ખાસ કરી કન્યાઓ-પ્રાથેનો સ્નેહ સાથે પામીશુમા છે સ્વસ્તંતિ પ્રેમ-મત્ત એકંદરે સારો ગણી યાદય વૈરાગ્યની પરાધાયામાં એજ એક અડચણ કાઠા કારણ ચાનવા હશે. ૫૪ ગૃહવાચલીઓને કંઈક અંશે અવિત રાખવામાં એજ કારણબુદ છે.

૧૧ મૈત્રીભાવ. *Friendship*—સાધારણ પ્રમાણમાં છે ખાસ દાર્શિક મૈત્રી એવું કંઈક છે નહિ મિલનસારપણું સાધારણ રીતે ઠીક ગણી સહાય પણ સમાયોચનને બદલાવી વધારે કેળવવાની જરૂર છે ઠાઠાંબિક સ્નેહ-પણે ખામીયો છે. સદવાસમિપતા સાધારણ અને સલા સોસાઈટી દ્વારા આનંદ સહ વર્તે અને જીવન માને પોષવા પુરતી છે. તેના વિના નજ ચાલે તેવું કંઈ નથી.

નિવાસેચ્છા. *Inhabitiveness*—સામાજિક અન્ય વૃત્તિઓની ખામી દેવાથી પર કરતા આક્રમ્ય કરી નિવાસ કરવાનું મન વધારે થાય અને બને તે તો તેવો આક્રમ્ય કરવો જી સર્વ રીતે લાભક્રમ થયો. ગૃહ-નિવાસ ઇચ્છા. બને તે રીક સારા કન્યા-બેઠિંમ ફાઉલમાં શિક્ષક કે રસિક વધ રહે તે વધારે સાર અને ઉચ્છવા યોગ્ય છે. ખાસ સ્વદેશપ્રદુરમ એવું કંઈ નથી. પણ કીમીય નજરથી નેતાર દેવાથી રીક તરફ ધિકાર છુટે છે ને એકાં કરી *Sympathetic View* લેવાની જરૂર છે

૧૨ તરપરિયબુતા. *Continuity*—કાર્ય પાછળ મંડયા રહેવાની યતિત સાથે પ્રમાણમાં છે. સ્વૈચ્છી-આ રૂતિને, સારા સસંગદ લેખો લખવામાં બહુજી સારી રીતે વાચરી સંગ્રહ તેમ છે અને તેલવા માટે તેનો તેવો ઉપયોગ કરવા ખાસ ધ્યાનપર લેવાની જરૂર છે

૧૪ આવધતા. *Cautiousness*—સારા પ્રમાણમાં છે બ્યવહારિક રૂઢાંથણ અને ઉંઝી સમજ પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં છે સંભાળ પણ સારા પ્રમાણમાં છે ભીતિ-સાહસની ખામીને ધીમે બ્યવપાર દુનિયા કે સ્વતંત્ર અંદાશીની દિકા દેવવામાં ભીત પણ રહે છે.

૧૫ લોકેષબુ. *Ambition*—સારા પ્રમાણમાં છે. પણ સામાજિક અભિલાષાઓ મંદ છે સાહિત્ય અને જ્ઞાનની અભિલાષાઓ કિવતાર છે. ઇચ્છના અને રૂઢાંશની અભિલાષા તિવતાર છે, ચારિત્ર્ય ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણમાં કહી યાદય. ડોળ કે કાલજો પસંદ નથી. ઉત્કૃષ્ટતાની અભિલાષા સાથે પ્રમાણમાં છે પણ તે સામાજિક નહીં પણ નૈતિક અને ધુજિ સંબંધી.

૧૬ સ્વમાન. *Self-respect*—ની સાચી સારા પ્રમાણમાં છે. પ્રતિષ્ઠાનો યોગ્ય છે. બહુ ફાકાર વાળા નહીં પણ તેથી નથી આઠવા તેમ પણ નહીં. અદ્વંભાવ યોગ્ય પ્રમાણમાં છે સ્વતંત્રવાને ધારી રીતે ચાલે છે પણ સાદેસને બાબતે મિજબવામાં વિલગ થાય છે, કળા થપુ ન સર્વ પરવર્ષ દુઝાલે સર્વ મારમવર્ષી જુલું " એમ માનવાવાળા છે

૧૭ દૃઢતા. *Firmness*—દૃઢતા, ખંત, ધેર્ય અને મનોબળ આમદ આદિ રૂતિઓ, બધી રૂતિઓ કરતા પ્રબળ પ્રમાણમાં છે માટે તેને ખાસ વિચારપૂર્વક કળાવવાની જરૂર છે. હઠી અને આમદી નથી પણ અન્ય કારણે અનુભાવન સહ સહાનુભૂતિ બરેલા લગવને ખાસ કરી લગા યીકાપોર નજરથી વધારે ન નેતા આ રૂતિમાં વેચને કળાવવા પર ધ્યાન રાખો, એ કે વેચ સારા પ્રમાણમાં છે તે સાર છે

૧૮ પુન્યભાવ. *Veneration*—અથવા માન આપવાની રૂતિ સારી છે પણ તે માનની સાચી અધિકારવાળી નથી જ્યાં ભક્તિ સમયરિત અને આદરે અનન કે ગુણકર્મ સ્વચાર નેવામાં આવે ત્યાં માનની વાગણી છે ઉપરમર્મ સારી આરણ છે અને વિચારપૂર્વક તેવા ભક્ત છે. લેવા વિચાર અને પ્રાચીનતા વર્ગ વધણ વિશેષ છે ખાસ પણ તેની સાથે સ્વદેશપુણ્યની લગાની કેટલેક અંશે જરૂર છે.

૧૯ અધ્યાત્મરૂતિ *Spirituality*—અધ્યાત્મિક વિષયો પર સારો પ્રેમ છે હજી, ઉપર પ્રકૃતિ, પુનર્જન્મ આદિ માનવાવાળા અદ્વાણ અને વિચારી છે પણ સમજસમિતપૂર્વક, અન્ય શક્તી નહિ. અતિ અદ્વાણ પણ નથી પણ સાધારણ ગણી યાદય. કુદરતના અને મનુષ્યવૃત્તિના આચર્યમય, અભૂત અને વિચિત્ર મંત્રોનો નેવા નાણુવાની સારી ટપાસા રૂતિ છે.

૨૦ આશા. **Hope**—નૈતિક અને ધાર્મિક તથા વૈજ્ઞાનિક આશાઓ સારા પ્રમાણમાં છે આવી અંદાજો માટે વિશેષ આશાકુલ છે. સાહિત્યમાં વધવાની અગ્રણતા છે પણ વર્તમાન અને ખાસ કરી આધારિક આશાઓ નિર્બળ થઈ જવાનો ભય છે. અંદાજો વિશેષ Speculation કરી જેવો તેમ છે. વધારે સાદસ અને આશાકુલ અવન બનાવવાની જરૂર છે. બાલ્યમદારા સાદસ વધારે ઠાવણ અને બિનજ નહિ બને.

૨૧ અપ્રત્યક્ષતા **Conscientiousness**—સારા પ્રમાણમાં છે અંતઃકરણની વૃત્તિને વરા વર્તી ચાલવાવાળા છે પણ દેહતાને ન વળગી અંતઃકરણની વૃત્તિ પર ખાસ ધ્યાન આપે. ન્યાયપ્રિય છે. અન્યને ન્યાય મળતો જોવા આતુર છે. સ્વયંચોક્ષ અને કીટીક છે. હઠાવણ સારા પ્રમાણમાં મળી રામય તેવું છે પ્રેમીકમ્પ્યુટીરીયાવાળા છે.

૨૨ પરોપકારવૃત્તિ **Benevolence**—આ વૃત્તિ બહુ આધારણ પ્રમાણમાં છે તેને ફેળવવાની જરૂર છે. ફવાના પ્રસંગોમાં ધીરોની નજરથી જોવા વિના, વજર વિચારે પણ રાગ અને ક્ષણુ દર્શાવવાની જરૂર છે ઉપશીત વૃત્તિના બધા વિભાગો ફેળવવાની ખાસ જરૂર છે. ફવા દર્શાવવાના અને તેવા પ્રસંગો વિચારપૂર્વક ખાસ ચાહીને જોવા

૨૩ કાળા કૌશલ્ય. **Constructiveness**—આ વૃત્તિ સારા પ્રમાણમાં છે પણ ફેળવવાની જરૂર છે. ધોળના ચોપકવૃત્તિ—આક્રિ વૃત્તિ પણ સારા પ્રમાણમાં છે પણ તેને ઉપયોગી કાર્યે ચોંધવાની જરૂર છે.

૨૪ ચૌદર્થ્યમ. **Ideality**—સાદિલ અતસ્વચ્છાવ માળા અને કુદરતની અંદર ને કાંઈ કાંઈ હોય તે કમેશા પસંદ કરો છે અને તેવું અનુકરણ કરવા ચાહો છે ફરે વિવચના પ્રવીણ થવા ચાહો છે કાકપણ નથી.

૨૫ અધીરાર્થ. **Sublimity**—આ શાવ સારા પ્રમાણમાં છે અધીરાર્થ પણ સારા પ્રમાણમાં છે, અનુદરશનો ચોખ છે

૨૬ અનુકરણ **Imitation**—આ વૃત્તિ થળી સારી છે માનસિક અનુકરણ. ચાના—આ વૃત્તિદર્ કાર્યે શારીરિક વૃત્તિથી ચાના કરવા માટે ઠાવડું પાણ ખરે તેમ છે અચીત તેવા કાર્યો કરવાનું થન મોક્ષ થાય, જવા સર્વ પ્રમાણને નકલ કરવા માગો તો થઈ શકે તેવું છે. સાદિલ્લાનુસારને વધારવા માટે નાક નેવાનું પણ મન થાય અં.

૨૭ ઉત્કૃષ્ટવૃત્તિ **Mirthfulness**—સારા પ્રમાણમાં છે પણ તે કમેશા રીકા અનુકર હોય છે ને ધાર્મિક અને ચારિત્ર્યવાળા પુરોનો સમીપ નમ પ્રમાણને ધારણ કરે છે. અન્યના કટુ હોય ને રાગ—ચાહો છે કહા મારકરી નહિ પણ સાદિલ મિત્ર દાસ્ય અને આત્મીના ચોખીન છે. અસિક્તા સારી રીતે ને પણ ઉત્કાહ અને આશાની તથા સાકસની ખામીથી;ન્યૂન રીતે ખીરવાયેન છે.

અવસોકન અને મનનકાક્ષિઓ—બને સદિવચોના સમૂહો સારા પ્રમાણમાં થળી રામય તેવા છે.

૨૮ અવસોકનશક્તિ **Observation**—સારા પ્રમાણમાં છે પણ ટીક નથી. પદાર્થે સંજની અવચોન સાધારણ છે પદાર્થવિષ્ણા દ્વારા ફેળવવાની જરૂર છે માનસિક અવસોકન પદાર્થિક ફરતો અધીવાનું છે.

૨૯ અનુત્તિ જ્ઞાન કે ઝોળખાણ. **Form**—સારી રીતે છે જોવેલ માણસ કે વસ્તુને જુલો નહિ.

૩૦ પ્રમાણરૂપન કેન્દ્રરૂપન. **Size**—કાકપણ આપણુ અનુદરશન થઈ જવડી થાઈ શકે. વાચન જવડી થીખી સો તેમ છે

૩૧ વજન અવધા ગુરુત્વજ્ઞાન **Weight-Balance**—સારી રીતે જવડી થાઈ છે.

૩૨ રંગજ્ઞાન **Colour**—બહુ સાધારણ છે જ્ઞાન જુલો ચોક્ષ પારજવાની સદિવ ખામીવાળી મણાય

૩૭ ક્રમ કે વ્યવસ્થા. **Order**—સારા પ્રમાણમાં છે
સ્વચ્છતાનો ખાસ ચોખ અને આગ્રહ છે.
વ્યવસ્થાને ખાસ ગણે છે.

અવલોકન શક્તિઓમાં વ્યવસ્થા પ્રમુખપણે છે. કળાકૌશલ્ય અને ચેતના સાથે મળેલું તેથી એ સારા મેનેજર કે મેનેજર કલર્ક થઈ શકે તેવું છે.

૩૮ ગણિતશક્તિ **Calculation**—સારી છે. હિસાબ કે અંક જ્ઞાન સારું છે. અડધદોઢ કરવાની શક્તિ સારી છે.

૩૯ ઐતિહાસિક શક્તિ. **Eventuality**—વાર્તા વૃત્તાન્તો ઇતિહાસ કે સાહિત્યનો પૂર્ણ અનુભવ છે. તેના સંબંધો સારી રીતે યાદ રાખી રાખે છે. મેધાવૃત્તિ કે ધારણાનિયંત્રિત સારી છે. પાસપાનાં સંબંધોને સારી રીતે યાદ રાખી રાખે છે. હુંમાં સાદિલનાં પૂર્ણ અનુભવની છે.

૪૦ ભૂગોળજ્ઞાન. **Locality**—દેશદેવાતર જોવા નજીવા અને ઘસાફરી કરવાનું બહુનું રમી છે. સારા ભૂગોળજ્ઞાની થઈ શકે તેમ છે. યુસાફરીનો બહુનું સારો ચોખ છે. ચોધચોળ કરવાની રીતિ પણ સારી છે છતાં મેસેજનાં અભ્યાસને લીધે વધારાવેળ નથી.

૪૧ સમયનિયમ. **Time**—સારા પ્રમાણમાં છે. સમયગણ છે. તાલ બળી તેવું અનુભવ હોઈ શકે તેમ છે.

૪૨ સ્વર કે સંગીતશક્તિ. **Tune**—સાધારણ પ્રમાણમાં છે. પણ તેને ખાસ ફેળવવાની અને ખોલવવાની જરૂર છે. સામાનિક જાનને યાદ કરતાં સાહિત્યશક્તિઓમાં એનું એક સ્થિતિ એવી છે કે એનો અર્થ તે અવધારમાં લાભ લઈ શકાય માટે તેને ખાસ પ્રયત્નપૂર્વક શોધે.

૪૩ વક્તૃવશક્તિ. **Language**—બહુ સાધારણ તથા ખામીયાળી જણી સમાય વાતચિત્તમાં મૌન છુદ્ધિ નહોતી રાખે. સ્પષ્ટસ્પર્શશક્તિ સારી છે. તેમ પણ બાબાના સંબંધો જલદી યાદ કરી શકે છે.

૪૪ તર્કશક્તિ. **Causality**—બહુ સાધારણ પ્રમાણમાં છે પણ સાહિત્યના અનુભવ નેટથી તે નહિ, છતાં લોજિક (Logic) અને અવધારનાં સુરેલો વાચવા વસ્તુ સ્વચ્છતા સારું થયેલું છે.

૪૫ તુલનાશક્તિ. **Comparison**—પ્રયત્નશીલ, સમાયોચન દીક્ષા કે તુલના કરવાની શક્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં છે. સમાયોચક શક્તિ-ખા શક્તિ ખાસ પ્રબળતાપુરક છે તેના કારણે સદાતપ્તિ અને દૈર્ઘ્ય બાજુ ક્યારેક હોય તે તપાસી કમેટા, સારું જોવા વસ્તુ વાપરવાની જરૂર છે.

૪૬ હૃદય. **Human Nature**—સાધારણ પ્રમાણમાં છે. અંતર લમીઓને તેના પા ખાસ મધ્યમ રાખી ફેળવવાની જરૂર છે. અવધારિ-દીક્ષા પ્રમાણમાં થઈ ગયાં તેમ છે.

૪૭ સ્વીકાર્ય લાધવા મિત્રતાશીલતા. **Agreeableness**—સામાન્ય પ્રકારમાં ખા પુતિ સારા પ્રમાણમાં છે પણ પ્રસંગ મળતા દીક્ષા કરવા લલચાઓ છે એને તકવાની જરૂર છે. સૌખ્યના-સામાન્ય રીતે મળતાવડા સ્વસાવના અને છુટખિલજ રહે છે. નામના કે વિવેક-સારી રીતે ધરકં કરે છે.

૪૮ આરામ. **Repose**—ચાક આરામ અને શાન્તિને ધરકં કરે છે. અવિધાનપણે કામ કરવાનું યાદતા નથી.

૪૯ Headmeasurement—ખાસ માપ લેવાની આવશ્યકતા નથી.

૫૦ પ્રકૃતિ. **Temperament**—નરપર કેમ્પરામેન્ટ જણી સમાય, એવી ઈન્દ્રિયોના અતિ કારને શીતાતપને સદન ન કરી રહે, તેમ ચગલ પર અતિ આલસિક બોલે ન થાય તે ખા સંભાળવાનું. ૫૧ પૈશ્વ પ્રકૃતિ મંદ છે તેને સ્વાભાવ અને પ્રભાવશાલિતા પુષ્ટ બતાવવાની જ. ૫૨ દીર્ઘ-અનિદ્રા માટે અતિમ, નાનાઈ કે ખોટાથી જાગતા રહેવું સ્વભાવ અને રાત્રે સુણી મુખ અતિ સુલભ છે.

૪૭ સામુદ્રિક પરીક્ષાના વિધયો.

૪૮ દર્શન—ચાલક, અનાવરણશીલ અને ઉલ્લેખપાત્ર સુચવે છે.

૪૯ નાસિકા—ઘીમ બંધાવવા, કરકસરપુર, સાવચેત બીજાઓ માટે ઘડના તેવાર અને ખૂંટીથી મોટી થોળાદાઢિતવાળી તેજા દુકામ કરનાર છે.

૫૦ ચક્ષુ—સ્નેહનું પોષણ ન થવાના કારણથી નિર્જળ થવાના સંપૂર્ણ સંભવ છે. માટે હસત અરદભના સામ પર તેજ મરેન અને વર્તમાન કરતવ ખાસ કરવાની ભર છે. તેમ સ્નેહનિને પણ પોષવાની ભર છે.

૫૧ ઓષ્ઠ—અભિલાષાની ખામી અને ભરા મિત્રારની લાગણીવાળા અલુપ્ત છે.

૫૨ માલ—ખાચનશક્તિની સામાન્ય નિર્જળતા દર્શાવે છે.

૫૩ -ચિત્તુકે નાની અને ખ્યારતિની ન્યૂનતા વાળી છે.

૫૪ કીવા—પણ પ્રેમની ન્યૂનતાના પ્રમાણમાં ખામી વાળી છે.

૫૫ ક્ષમર—એકંદરે સાધારણ અને સામાન્યરોતે નિર્મિત અલુપ્ત.

૫૬ પેશવર્ણ—નમ્ર અને વિવેક તથા નિર્વિચરિપણ દર્શાવે છે.

૫૭ કુખપરની રેખાઓ—આવવારવાગતાના સ્વભાવવાળી છે. પણ ભરા દિલગીરીની કંઈ રેખાઓ અલુપ્ત છે. આખા ખુણાપર આનંદની રેખાઓ છે.

૫૮ વાળ—સામાન્ય પ્રકારના છે.

૫૯ સમચક્રુખ. ઉપર—લંબચોળ આકૃતિ અર્થાત કુખિરાજી વિચાર અને હઠાપણ દર્શાવે છે.

૬૦ સમચ દાઢીરિકે હાલત—સામાન્ય છે અને માત્ર તથા રહત અને ફેરફાર સંબંધી નિર્જળતા વાળી છે, હસત અને આજ્ઞાપામપર હજી પ્યાન આપી ઇવન રક્તમય બનાવે.

૬૧ કમલસંબંધ—નિશ્ચય, અસતોષ, પ્રતિકુળ લાગે અને અભિલાષા યુક્ત છે તેથી ઇવન હવા પછી વિશ્વ ભાવપુરત અસર કરે છે પણ સારીરિક દાનત અને માનસિક પ્રવૃત્તિઓ ભેદાં અન્ય સંબંધ કરવાની ભર નથી, છતાં વિદ્યુદ પ્રેમની વિપાસા વિદ્યુદ રોતે વૃત્ત કરવાની ભર છે. લાલ અને બલુદ ક્ષીઓ અને અન્ધાઓનો સદવાસ થેળવો.

૬૨ વર્ણન—શક્તિ અને હંચ પ્રકારના વર્ણનાનો શોખ છે પણ હવા કરવા અને સાદસવામાં કાંચો કે અન્ધ ખાસ વાંચો. કલ્પારેલિક નાટકો પણ.

૬૩ લાલકાત—મેનર, વ્યવસ્થાપક, વર્ગીક, અને સમાલોચક થવાની ખાસ યોગ્યતા છે. વિરોધ સાદસ હાલતી નિર્જળતા રથવા કે હજવાની ટેવ પાડો.

૬૪ દાઢીરિકે આરોગ્ય. સામાન્ય અણી રક્તવ. હસત અને પ્રણાસામ જા ખાસ ખાલ આપો અને તેની નીચાં દંડેમાં હરવાતુ બા હલક રાખો.

૬૫ ધર્મપરાયણતા—કીક પ્રમાણમાં છે.

૬૬ અર્થપરાયણતા—સાધારણ થતી બધ છે. પ્રથમ ફરતાં દિન પ્રવિદિન બોલી થાય છે.

૬૭ ટામપરાયણતા—વધી.

૬૮ વિદો અથવા સાહિત્યપુરુષ—સાર પ્રમાણમાં છે.

૬૯ કુટુંબ પરાયણતા—વધ ખામી વાળી છે. ઇવનતાં ચોક્કસ બનાવો મનુષ્ય અલિપ્ત પો, કેવી અસર કરે છે તે પર કુટુંબના લાભો મુજો અને સગરો સંબંધી ખાસ આધાર રહે છે.

૭૦ સાધારણતા કે અંકપણ—એકંદર રોતે મન અને ચરીતની રહિતઓ સાધારણતાયુક્ત છે પણ ગુદસંસારિક લામણીઓ છુટી અને નિર્લિપ્ત થક થક છે એ હલકા શોખ નથી.

* (વિરોધ સમજા માટે જુઓ. વિવ વંચર. ૭૦)

“ Eugenics & Marriage. ”

સંજનન શાસ્ત્ર અને લગ્ન સંબંધની યોજનામાં ધ્યાત રાખવા યોગ્ય બાબતો

તથા

વૈદ્યકીય પરીક્ષાની આવશ્યકતા.

આ સંબંધમાં લખતા ડૉ. ચાર્લ્સ રીડ. એમ. ડી. ૯૯ ૩ ૬,

“ The practical application of eugenic laws to the betterment of the human race, while made possible by enlightened human love and wholesome social convention, is an important attribute of medical science. In other words, while eugenics appeals to the loftiest sentiments of civilisation, it is nevertheless a science that deals deliberately and unemotionally with the very fundamental conditions, the most powerful impulses, the most potent forces in the determination of human happiness and human welfare. Its safe practical application must therefore imply a certain technical training which can be found only in the medical profession. It is obvious therefore that by careful and scientific medical examination alone can the interests of prospective parties to the marital union and the welfare of their probable progeny be safeguarded against disease and degeneracy. ”

Dr. Charles Reed M. D.

Author of

“ Marriage & Genetics, ”

ભાષાંર્થ—સમુલ્લેખ ધર્મેશ માનવ સ્નેહલાભી, અને સંસ્કૃત ધર્મેશ સમાજીય માનવતાઓને પરિણામે, સંજનન શાસ્ત્રના નિયમોનો વ્યવહારિક ઉપયોગ કરવાનું, માનવ પ્રજાની વલસેશ્વર સંસ્કૃતિના આદેશને સ્વયં ધર્મેશ છે. અને તેથી તે, વૈદ્ય વિજ્ઞાની એક અતિ ઉપયોગી શાસ્ત્ર વિશેષ છે. બીજી રીતે કહીએ તો, “સંજનન શાસ્ત્ર ” ના શિલાન્તો, પ્રત્યક્ષ માનવ સમાજની અતિ વૃદ્ધ પ્રકારની વૃત્તિઓને જ નવારે અપીલ કરે છે એટલું નહીં પણ તે એક એવી વિદ્યા છે કે તે સ્વયં રીતે અને કોઈની દરમિયાન ક્યાં વચર, સીધી રીતે પ્રભુત્વની સર્વ મૂળ શક્તિઓ અને વિધિઓ, વૃત્તિઓ કે જાવનાઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે કે જે જાવનાઓની સાથે માનવ સમાજનું કલ્યાણ અને સુખાકારી બંને નિકટ સંબંધ ધરાવે છે.

આથી આ વિષયનું સંક્ષિપ્તરૂપે વ્યવહારિક ઉપયોગ કરવાનું કાર્ય, અદ્યક્ષ પ્રકારનું ખાસ વિશેષ શિક્ષણ મદદ કરેલ મનુષ્યોના હાથમાં હોવું જોઈએ કે જેનું શિક્ષણ જાસ કરી વૈદ્યકીય પ્રધાનારીઓની આજ્ઞાને જાણી આવે છે. આથી એ તો સ્પષ્ટ છે કે સંજનન શાસ્ત્ર અને સાયન્સીફિક, વૈદ્યકીય તપાસ અથવા પરીક્ષા દ્વારા માત્ર બિનમનની અંદર માલખિત તરીકે સંયુક્ત થવા ઉચ્છેદા પ્રયોગના પરસ્પરના હાથો તેમજ તેઓ દ્વારા ઉત્પન્ન થનાર જાતી પ્રજાના કલ્યાણના હિતમાંથી, સેવા અને અવનતિકારક કારણોથી વચાવત સંરક્ષણ કરવાનું બની શકે તેમ છે.

આટલા માટે જો સંજનન દ્વારા સંયુક્ત થવા ઉચ્છેદા પ્રયોગોને પ્રથમ જાવના તેમજ પછી તેમજ અન્ય દરમિયાનથી વિચાર કરીએ તો સામાન્ય બનસમુદના કારણે પણ એવી કોઈપણ પ્રકારના (Medical Examination) વૈદ્યકીય તપાસ કે પરીક્ષાના પ્રચાલનમાં અવરજ અવરજ જોઈએ. એટલું નહીં પણ

ભવિ-સમા, સંસ્થા કે સમગ્રીય નિયમોદ્ધારા પણ એવું કલ્પવાત જાંઘન થયું એકાએક કે અધુરું અવસ્થાએ પહોંચ્યા પછી પ્રભવીય દરેક વ્યક્તિ, સ્ત્રી અથવા પુરુષ-કન્યા અથવા કુમાર અને તે હોય તેણે, તેણે પ્રમાણપત્ર અવરણ-મેળવણું એકાએક કરે અણાભ્યા પ્રમાણેનું પ્રમાણપત્ર કેવા પ્રકારનું હોયું નહયે. તેનો સમ્પૂર્ણ નમુનો મરકક વિદ્યા, મુખસામુદ્રિકસાક્ષ, આરોગ્યસાક્ષ અને વૈધક વિદ્યાને અનુસરીને અમે ખાસ મુધરેલા રૂપમાં પ્રત્યેક મનુષ્યના શારીરિક તેમજ માનસિક સર્વ સફળતાઓ તેમજ કુશળતાને તેવા સમાર્થ રૂપમાં પણ દેખાઈ દર્શાવી શકે તેવા રૂપમાં અને રજુ કરેલ છે. જનિત્રવતી પ્રત્યેક દ્વારા વધારાકય લાભો ઠેઠાવવા પ્રયાત કરશે એવી સમ્પૂર્ણ આશા સાથે એ પ્રબળ વેચણુકત વિચારોને અને રજુ કરવાં અમને જરાપણ સંશય પામવાનું કારણ હોય એમ અમે માનવા નથી.

માનવપ્રજાના જાણી કલાણુ માટે આ એક અતિ અગત્યનો વિષય છે. જેથી એ વિષય પર એકું ધ્યાન અપાય તેટલું પરિશ્રમે જનસમાજને તેમજ રાજ અને પ્રજા બન્નેને લાભદાયક છે.

સંજન સંબંધ-અને સંજનન શાસ્ત્રનો સંબંધ.

“Eugenic” = the origin of the word implies, means well-born” and as applied to marriage, signifies the union of one man and one woman as husband and wife not merely for the perpetuation of the species without reference to quality, but for the production of the best possible progeny.”

“Eugenio” “યુજેનિક” શાસ્ત્રનો મૂળ અર્થ. સંજનન (સંજનન) વાક્ય છે અને જામ સંબંધ સાથે તેનો પ્રયાગ વાપ ત્યારે, તે “એકા સ્ત્રી સાથે એકા પુરુષનો લગ્નપત્ર ધર્મથી રહી પ્રભુત્વાત્ર ક્રિયા અર્થે માત્ર ;વતો સંબંધ” એટલું નથી દર્શાવતો પણ ઉચ્ચ સંતાનોત્પત્તિ માટેના એ સંબંધનું અસ્તિત્વ છે એમ દર્શાવે છે.”

સંજનન અથવા પ્રજનન ક્રિયા માટે-ધર્મજાણી સંયુક્ત વનર સ્ત્રી પુરુષોએ, ૧૯૨૫ માત્ર એક તરફી અનેક સદુચ્છો કે કલકા સુલક્ષણો વચ્ચે માત્ર ધ્યાન આપવાનું છે. એમ નથી. પણ અધુરું સ્ત્રી અથવા પુરુષની અંદર કેવા કેવા પ્રકારના દુર્ગુણો-દુર્લક્ષણો અને દુષ્ટ રોગો તેમજ શરીર અને મન આદિની અનિષ્ટ સ્થિતિઓ હોય ત્યારે અથવા હોવાના સંભવો છે અથવા જરેજાર અગ્રક બાકિયા કયા કયા દુર્ગુણો છે, એ પણ સાથે સાથે ખાસ ભણવાની બન્ને વર્ગને વધારતુ જરૂર છે. કે એને લીધે જનિત્રવતી કલકાણુ પ્રકારની અણુધારી લગાણિયા માત્ર એવી બાબતના સામાન્ય અજ્ઞાનથી કલ્પવ થવા ન પામે. અટકા માટે મુશ્કેલી તેમજ મુશ્કેલીએ અગ્રક ભવતી સુલક્ષણો-સદુચ્છો અને સદુચ્છિતાના ચિન્હો સાથે અનિષ્ટ સ્થિતિઓ-વાસનાઓ કે દુર્ગુણોના જાણને તેમજ લક્ષણોને પણ ભણવાની જરૂર છે.

સંજનન શાસ્ત્રની પદ્ધતિ અનુસાર એવા દુર્ગુણો કે દુર્ગુણો-કલકા કયા હોય ત્યારે તેણે સામાન્ય રીતે રી. વાલર્ડ. એ. એલ. રીડ એમ. ડી. એફ. જી. એસે નીચે પ્રમાણે યોજાના જન્ય Marriage and Genetics” માં આપેલ છે. એ અને સામાન્ય જનસમુદાયના કિલ્લો અર્થ સહિત ડાંડી દર્શાવવામાં આવે છે.

ડી. વાલર્ડ કહે છે કે—

“Among the agenic character units—those that operate against the welfare of the race and that are transmissible from one generation to another, may be mentioned defective physique, feeble-mindedness, epilepsy, insanity, pauperism alcoholism and drug habituation, syphilis, criminality, certain nervous diseases, defects of speech, including deaf-mutism, together with numerous other organic and functional defects. The fruit of contamination with these strains is found not only in the deterioration of previously wholesome families, but in the actually accelerated degeneracy of those previously tainted.

The grist may be found in the thousands upon thousands of defectives known not only in the homes they severally curse with their existence but in the other thousands upon thousands that are segregated in the penitentiaries, reformatories and asylums for the insane, institutions for feeble-minded, hospitals for epileptics, homes for the blind and deaf mutes, almshouses, county jails and work-houses, the maintenance of all which constitutes one of the chief burden of Government."

સાવાર્થ—“માનવ સમાજની દેશાલુ-આત્મક સંસ્કૃતિની વિરુદ્ધમાં કાર્ય કરનાર એ એ કુલક્ષણો છે (Agonic Character units) અને તેમાંનાં એને વંશપરંપરાથી ફતરી આવી શકે તેવાં છે, તેમાં નીચે દર્શાવેલ કુલક્ષણોએ, કુલક્ષણો દ્વેષો કે કુલક્ષણોનો પશુ સમાવેશ થાય છે કે એનાથી મનુષ્યે યુવાન તેમજ યુવતીએ યશસ્વત્ વાદ્ય રહેવાની ભર છે. ખામીવાળું સંસ્કૃતિ બંધારણ, ખોનિર્ભવતા, વાય, અવિચી, ઉન્માદ, માદક દ્રવ્યો અને આપખ-સેવનની અતિ દેવ, વપરાંસ, ગુન્દાઓ કરવાની દેવ, સાલવનું કે કિંવા લગ્નગોનાં રોગો, બહેરાં અથવા યુગા-પણું તેમજ સંસ્કૃતિના કોઈ પણ અંગ કે વપાવ આદિની ખામી ખોડ કે મંદતા આદિનો આમાં સમાવેશ થાય છે. આવા પ્રકારની ખરાબીઓને આલુ રહેવા દેવાનું પરિણામ, મધ્ય એ સ્વસ્થતાવાળાં હોય તેવાં શકોની પણ અધમ દસા દાવનાર નીવડે છે, એટલું જ નહિ પણ તેવાં તેવાં દુર્ગુણવાળાઓની રિવર્તિને વખાંરે અધર્મ જના-વવામાં પરિણમી છે. પોતાના અસ્તિત્વને એક આપણે ધિક્કારતાં આવા લોકો અધમ હોયોની સંખ્યા શુદ્ધસ્થાના નિવાસસ્થાનોમાં અગ્રી આવે તેમ છે, એટલું જ નહીં પણ એવા પ્રાણે આપણને રીકમેટીક, ઉન્માદરોગીઓના નિવાસસ્થાનરૂપ ટ્યુનેટી એસાઈલમ્સ, વાઈ આંચી અને વિર્જન અનવાયાઓ માટેની હોસ્પિ-ટલો, અધિગા બહેરા અને યુગા તેમજ અધગીતા આશ્રમોમાં તેમજ ધર્મસાળાઓમાં, પરમજ્ઞાના બેલખાતાઓ, ને કારખાતાઓ વગેરેમાં લાખોની સંખ્યામાં અગ્રી આવે તેમ છે, કે એના વિનાંદ અને નિભાવ ખાટે દરેક મનુષ્ય-મોટને ભારી અચંના બોલે ઉપાડવા પડે છે.”

એ ઉપર પ્રમાણેનાં કુલક્ષણોની પણ પરિક્ષા કર્યા પછી સંપૂર્ણતાનાં લક્ષણોમાં, યશાવિધિ ચોખવામાં આપતા હોય-અથવા એવા કુલક્ષણોવાળાં પ્રજાને લગ્ન સંબંધ દ્વારા સંયુક્ત થઈ શુદ્ધસ્થાનમાં પ્રવેશ થવાના અનવાનાં ન આપવામાં આવે, તો કેટલું બધું-ગુણ અને મહાવચ્ચું દેવાનું કાર્ય, આ સંબંધમાં માત્ર કરના કે લવર્ગેટનાં બિહાર કામનાં કાનુની થવા પામે તે હતાં એના કોઈ પણ કારણોએ અસ્તિત્વ ન થવાતા હોય ત્યાં સુધી તો નવાં પરણવા ઇચ્છતા યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ આવા કુલક્ષણો (Agonic) સંપૂર્ણતાના સંસ્કૃતિના અને સંબંધના કાર્ય પરિણામોથી ધરણા મહેલાઈ આવચેત થઈ, સચેત બની રહેલું એ થલે અંગે પ્રવચના થાય છે.

સંબંધનશીલનાં સિદ્ધાન્તાનુસાર પસંદ કરવા યોગ્ય દેટલાકે સ્પષ્ટીરિતે આને માનસિકે મુલક્ષણો.

૧. યાદશ્ અને સંબંધમાં લખે છે કે—

“Among the Eugenic character units, those promotive of the welfare of the race and that are transmissible from one generation to another, may be mentioned strong physique, including weight and stature, mental ability, aptitude for music, art, literary composition, and mechanical skill; memory; morality and temperament. The blending and consequent dominance of these traits, necessarily redounds to the strengthening and wholesome evolution of every family strain that is thus fortified. The ripened harvest is to be found in the schools, colleges universities, churches, in institutions devoted to science, art and religion, in executive offices and legislative halls, in honest labour and in the no less honest upbuilding and management of enterprise, at once

colossal and beneficent, and finally in the highest function that man may exercise, the establishment of happy homes and the rearing of well-bred families

" The race problem presented by Eugenics is, therefore, by observance of the laws of human breeding, and by other measures available to society, to repress, if not to eliminate, hereditary strains that tend to degeneracy and to effect as far as possible the dominance of hereditary strains that tend to human betterment "

Dr Charles Reed M D

ભાષાર્થ—સુંદર ભાષાનું, હાંસર, પૂર્ણવજનદાર સરીર, પૂર્ણ મનોબળ યુક્ત મન, સુંદર સંગીત શક્તિ તથા સાહિત્ય શક્તિ, સુંદર મેષા, તેમજ વસિતકળા ટોચત્વ વર્ત્તના ચોખ્ખ, નીલિ ધર્મયુક્ત સ્વભાવ, આદિ સફળતાની ગણના સુલક્ષણોની અદર થાય છે. આવા સુંદર સુલક્ષણોવાળા સીપુરોવાના પ્રબળ સમ્ભવનોને પરિણામે-સુંદર સુખઃ સુલક્ષણોવાળી સુંદર સુસંતાન જન્મ પામે છે, અને તેના દુષ્કૃત્ય પાકે આપણે નિરાશો, ઠાસેલો, યુનીવર્સીટીઓ, ચર્ચો, ધર્મયદિત્તો, પદાર્થવિજ્ઞાન, કળાગૃહસ્થ તેમજ નીતિધર્મનો સંરક્ષણો, એકસીકયુરીય કાઉન્સિલો, રાજદાર્થસંભાળો, ન્યાયસભાઓ, ધારાસભ્યઓ, કાગખાનાઓ, વ્યાપાર નૈર્જમાર થકાવનાર સુગવસ્થિત પેઢીઓ અને આખરે સાંધી ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રને ખાલવનાર અને ઉમઠા પ્રભને જન્મ આપી સાંધી સુખી અને સુંદર દૈનિક વ્યવસ્થાને સ્થાપન કરનાર, મહાસામ્રાજ્યની સંસ્થાઓના રૂપમાં સર્વત્ર ફેલાઈ રહેલા માનવ કુટુંબો તરીકે આપણે સર્વત્ર ભેળમે છાએ "

" આ રીતે લેલા-અધ્યયનને કાવતાર નગમ અને નિર્માણ દક્ષતાને માનવપ્રજામાંથી સદંતર નિર્મૂળ કરવાનો તેમજ સુંદર સુલક્ષણ યુક્ત માનવ પ્રજાની સર્વદિ થઈ રહે તેવા પ્રબળ સુલક્ષણોવાળી પ્રજા પેઢા રચવાના નિયમો સાંધી કાઢી તેનું યથાવિધિ પાલન કરાવી સુપ્રભ માખે રચવાનો મહાન પ્રયત્ન, આ સંજ્ઞાન-સાક્ષિ (Eugenics) ની સમુગ્ર કલેસો છે "

વજુર્વેદમાં એક રથને પ્રાર્થના કરવામાં આવેલી છે કે દે પ્રગયન્, સુવજાઃ મજાન્તિ સ્વામઃ, સુધીરો વીરે સુધીય ધૌર્વે હે પ્રયુ અને તારી પ્રબદ્ધાત્ત નુમલવાળા વહજે, સુંદર વીર પુરોહો દાતા, વીર પુત્રોવાળા વહજે અને સુંદર પોષણ આપનાર સાધન સામગ્રીઓદ્ધાર કલેસો સુપુષ્ટ વહજે આવી મહાન પ્રાર્થનાને સાર્થક કરવાના મહર્ષ કાર્થજા આ " Science of Eugenics " સંજ્ઞાન-સાક્ષિ અતિ અગત્યનો જાન જાનવે છે પણ એ જાણી સંજ્ઞાન કિશાન, નિયમો કે અર્થાધાન કે પ્રવલનસાક્ષરના બધા સિદ્ધાન્તો અને વિચિત્રોનો બનો આધાર, માત્ર સુંદર સી પુરોવા કુખોની હમ સંજ્ઞાન ખાટેની સુંદર સુગવસ્થિત અને વિજ્ઞાનયુક્ત " ખસેદગી " ઉપર રખી રહેલો છે આઠલા ખાટે આ " ખસેદગી " ના વિષય પર એટલો અધિક શ્રમ લેવાય તેટલો ફળાવક છે. ત્યારે તેના મિષ્ટ પરિણામોનો મધુર આસ્વાદ, શરિષ્ઠતી પ્રત્ત જાત અમુલવરો, ડૉ આલર્સ આજળ જતા આ વિષયમાં લખે છે કે,

" If by the conveyance and co-existence of known character units derived from parents, character physical, moral and mental, of offspring can be even approximately predetermined, and it can, the responsibility of parents first to their offspring, next, to themselves, and finally to state and to society becomes doubly acute. It is to this standard of ethics and to this conception of morality that society is rapidly educating itself and by both of which the parents of today will be estimated by their progeny of tomorrow "

ભાષાર્થ—જે આવી રીતે આદિપિત્રાઓના સ્વભાવ, દક્ષતા અને ચારિત્ર્ય આદિના શારીરિક માનસિક, અને નૈતિક સદ્ગુણો, શરિષ્ઠતી પ્રત્તયા અમુક અરી સ્વરૂપે છે એવું, નિયંત્રકારક રીતે અગત્યથી બની રહાય અને ત્યારે તે પ્રત્યક્ષ અધી શ્રમય લેવું છે, ત્યારે કલેસો પહેલાં જાણી પ્રત્ત મતેલી, ત્યાર પછી પોતા મતેલી,

અને આખરે સ્ટેટ (રાજ્ય) તેમજ માનવજાત પ્રત્યેની, માતૃપિતા વરીકે સ્વઅસંબંધ દ્વારા વર્તમાનમાં સંયુક્ત થવા હિમ્મત યુગ્મોની જવાબદારી, તથા મહી વિરોધ થાય છે. નીતિ અને સદાચારની આવી ઉચ્ચ શાવ-
ઓના સિદ્ધાંત વડે, વર્તમાન માનવસમાજનું વલણ તરતથી ચલું નાચે છે. અને એ જાનેનાં પ્રમાણને અનુ-
સરીને-તેમજ તેઓની ભાષી પ્રભને અનુલક્ષિનેજ, વર્તમાનજાતના માતૃપિતાઓની શોધતાની હદર ભવિષ્યની
પ્રજાદ્વારા અંકિવામાં આવશે. ”

પરસ્પરની લગ્ન સંબંધી પસંદગી માટે ભગવાન મનુના વિચારો.

વેદાનધીત્યુવેદો યા વેદં વાપિ યથાક્રમમ્ ।
શ્વિષ્ણુતત્ત્વજ્ઞચર્યો વૃદ્ધસ્યાશ્રમમાવસેદ ॥
શુરણાનુમતઃ સ્નાત્વા સમાવૃત્તો યથાધિધિ ।
ઉદ્ગદેત દ્વિજો માર્યાં સર્વાં લક્ષણાન્વિતામ્ ॥
અસપિન્દા ય યા માતુરસગોત્રા ય યા પિતુઃ ।
સા પ્રજાસ્તા દ્વિજાતીનાં દ્વારકર્મણિ મૈથુને ॥

કેવી કન્યા ન ખરણી—

*મહાત્મ્યવિ સમૃદ્ધાનિ ગોજાપિઘનધાન્યતઃ ।
સ્ત્રીસંઘન્યે દૃશૈતાનિ કુલાનિ પરિચર્જયેત્ ॥
*દીનક્રિય નિષ્પુરયં નિઃશ્ચન્દો રોમશાશૃત્મ ।
ક્ષયામય્યાવ્યપસ્મારિશ્ચિત્રિષ્ટિકુલાનિ ચ ॥
નોદ્ગદેત્કપિલાં^{૧૧} કન્યાં^{૧૨} માધિકાત્રી^{૧૩} ન રોમિણીમ્ ।
નાલોમિકાં^{૧૪} નાતિલોમાં^{૧૫} ન યાધાદાં^{૧૬} ન પિન્નલામ્ ॥
નાતિસ્યૂલાં^{૧૮} નાતિકૃશાં^{૧૯} ન દોર્ધા^{૨૦} નાતિવામનામ્ ।
યયોધિકાં^{૨૨} નાંગદીનાં^{૨૩} ન સેવૈત્કલહપ્રિયામ્ ॥

કેવી કન્યાની પસંદગી કરવી—

અવ્યગ્રાહીં સૌમ્યનામ્નીં હંસવારણગામિનીમ્ ।
તતુલોમવેશદંશનાં મૃદ્ધહીમુદ્ગદેત્ ચિયમ્ ॥
*દીનજાતિશ્રિયં મોહાદુરદ્રવ્યતો દ્વિજોતયઃ ।
શુલાન્વેષાન્નયન્ત્યાશુ સસતાનાનિ શૂદ્રતામ્ ॥

મનુસ્મૃતિ

* મનુસ્મૃતિની અંદર આપવામાં આવેલું આ મધુ' વર્ણન વર્તમાન જમાનાની નવી શોધવિદ્યાપ
મજાદી—“ Science of Eugenics ” સાથે કેટલો બધો પાનિય સંબંધ થાય છે, તે જાણ આ રજને જ્ઞાનમાં
થેલા જેવું છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ અને લગ્નાદિ.

ભાષા—

ચારે વેદો—અથવા જે અથવા એક વેદનું ચપાકમ અધ્યયન કરી અર્ચનું ઘસાયવં પાળેલ પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરે.

ગુરુની અનુમતી આ સ્નાન કરી વધાવિધિ સમાપ્ત થઈ દિને શુભ વક્ષણયુક્ત સવર્ણી સો સાથે દાન કરવાં. જે સ્ત્રી, માતાના ચાર ચોત્રની અંદર કે પીઠાના ચોત્રની ન હોય તેવી સ્ત્રી મર્મધાન માટે—દિનત્રિયો વાસે પ્રવેશ ગણાય છે.

કન્યાની પક્ષદગી માટે વર્ણ કરવા યોગ્ય કુલો—

આમ, બહારી ક્ષત અને માન્યથી પરીપૂર્ણ મદાન સમૃદ્ધિવાળા કુલો હોય તે. પણ સ્ત્રી તરીકે પક્ષદગી કરવાના સંબંધમાં નીચેના ઠરા કુલોનો લાભ કરે.

હીનદ્રિષ્ટ, નિપુરુષ, વેદાનુશંકિત, સેવવાળી, અર્ચવાળી, કુલ, આમ અપરમાર અને શ્વેતશીલ તેમજ અલિપ્ત કોટવાળી, કુલોનો લાભ કરે.

દક્ષિણ વર્ણવાળી, અધિકાંગી, સેવણી, લોભ વિનાળી, અતિ લોભવાળી, બહુ વધવાળ કે પિંબલ નેત્રવાળી, અતિ રુદ્ર; અતિ દુર્બળ, બહુ લાળી અથવા બહુ હીનગુણી, અધિક વલવાળી, અમહીન, અથવા કષ્ટવા કંઠાસ કરવામાં પ્રીતિવાળી સ્ત્રીને પાણી નહિ.

કેવી કન્યાની પક્ષદગી કરવી—

પરંતુ કુદર અંગવાળી, સોમ્ય નામવાળી, હંસ અને હનિતવીની વાલવાળી, સુંદર, કોમળ, અને નમ્ર મૃદુ ચરીરવાળી અને કુદર કેસ વગા દંતવાળી સ્ત્રી સાથે વિવાહ કરે. કાચુ,

મોઢપી હલકા કુળની સ્ત્રી સાથે વિવાહ કરનાર દિને, સસંતાન અને કુળ સંવિદ્ય સંપ્રદાને રીત પ્રાપ્ત થાય છે.

શુભ વરના લક્ષણો—(આ શ્લોકોમાં સખ્તો નીચે ન્યાં વર્ણા નંબરો આપવામાં આવેલા છે, તે તે નંબરો અસંતોષિણ પ્રમાણેની આનંદિય વૃત્તિઓનાં છે.)

વિવાદોર્વધનાશ્રયો ગુણતિથિઃ ક્ષ્યાતો ગુણ સુન્દરઃ
૨૮-૪૨ ૭ ૪

સચ્ચારઃ સુકુલોદમયો મધુરવાન દાતા—દયાસાગરઃ ।
૨૧ ૨૮+૪૪ ૨૧

મોગી મૂરિકુદમ્યવાન સ્થિરમતિઃ પાપાતિહીનો ચલો,
૮ ૧૧+૧૨ ૧૩

મામાતા પરિપાળિતઃ કવિવૈરઃ પર્વ વિધઃ સત્તમઃ ॥

અશુભ પુરુષના દુષણો—

વૃદ્ધો દુર્બલસની દયાચિરહિતો રોગી મદાપાપવાન,
૧ ૨ ૨૨

પણ્ડો દુષ્ટકુલોદયશ્ચ પિતૃણો ધૃતોડતિવદ્સપ્તઃ ।
૮ ૧ ૪

નિર્ધિતઃ કૃષ્ણોડતિચંચલમતિઃ નિરવઃ શ્વાશી શ્રુણી
૪ ૧૨ ૧૭ ૩૬ ૪

મિથુઃ સ્નેહવિવર્જિતઃ કુમતિમિઃ કાર્યો યરો નેદુશઃ
૧૧ ૮

શુભ ધરના લક્ષણ—

વિદ્યા, સૌચયુક્ત, ધનતા આશયયુક્ત, શુદ્ધનિષિ, (અનેક ગુણોના સંગ્રહ) પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત, યુવાવસ્થા યુક્ત, સુંદર, સચ્ચિત્રયુક્ત, સાત કુલમાં કલ્પન વધેલ, મધુર અને મિય વાણીથી બોલનાર, કાવ્ય-કથાના સાર જાણેલો, જાણી, રસિક, વિદ્યાળ કુટુંબ ઠહિલાવાળો, સ્વચરમતિવાળો, પાપથી પેદા થનાર દુઃખથી રહિત અને જળવાન આદિ શુભ ગુણોથી યુક્ત હોય એવા જગાધને વિદ્વાન-કવિવર લોકો ઉત્તમ સત્વયુક્ત મળે છે.

અશુભા-પુરુષના લક્ષણો—

પણ એ વધ, દુર્ભસાળી, દયારહિત, ચેતી, મદદપાપવાન, પંદ, દુઃખ કુલમાં પેદા થયેલ, (પેશુને, માંથી કોર, પૂર્વ, અતિ લાલચ, નિર્વિત્ત-ધનહીન, કૃષ્ણ-લોભી, અતિ વ્યથા મતિવાળો, નિત્ય પ્રવાસી અર્થાત મુસાફરીમાંથી ફરી ફરી કરનાર, કરબદાર, ચિત્તુલ્લસિતવાળો, અને વળી સ્નેહ વગરનો હોય, તેમાં શુભ લક્ષણવાળો હોય તેના પુરુષને મરે, વરીકે, સુખમતિવાળા સૌપુરુષોએ કદી પણ પસંદ નહીં કરેલો હોય.

નિંદ્ય ગણવા યોગ્ય શારીરિક સમ્પત્તિવાળાં સ્ત્રીપુરુષો.

હવે ચલુ શારીરમધિકૃત્વાદ્યો પુરુષા નિન્દિતા મવન્તિ-તથા,
અતિદીર્ઘશ્રાતિઘ્ન્યશ્રાતિલોમા ચાલોમાશ્રાતિકુળશ્રાતિયોર શ્રાતિસ્થૂલધર્માત્મકાશ્રાતિ ॥
તત્રાતિસ્થૂલકુશલોર્ધ્વ પચાપરે નિન્દિતવિશેષા મવન્તિ ॥

અતિસ્થૂલસ્ય તાવવાયુયો જ્ઞાસઃ કરોપરોઃ કુચ્છઘ્ન્યપાયતા દૌર્બલ્યં
દૌર્ગન્ધ્યં સ્વેદાવાયઃ છુદતિમાથં પિપાસાતિયોગ્યેતિ મવન્ત્યદ્યો દોષાઃ
તદતિ સ્થૂલયમતિસંપૂર્ણાદ્ શુદ્ધમધુરશીતસ્તિથોપયોગાદ્વ્યાયામાદ્
અગ્ન્યાદ્ દિપાસ્વેન્નાદ્ હર્ષનિવત્ત્વાદ્ધિન્તનાદ્યોઞ્ચસ્વભાવાયોપજાન્યતે ।
તસ્યાતિમાથં મેદસ્વિનો મેદપયોપચીયતે નેતરે ધાતવસ્તસ્માદ્ અભ્યાયુપો જ્ઞાસઃ
ઘૌઘિલપાત્સૌકુમાર્યાદ્ગુરુત્વાથમેદસોજરોપરોઃ
શુદ્ધમધુરશીતમેદસામૃત્તમાર્ગત્વાત્કુચ્છઘ્ન્યવાયતા ।
દૌર્બલ્યમસમત્વાદ્ધાતૂનાં દૌર્ગન્ધ્યં મેદોદોપાન્મેદસઃ સ્વભાવત્વાત્સ્વેદલત્વાદ્મેદસઃ
શ્લેષ્મસંસર્ગાદ્ઘિષ્પન્દિત્વાથ યદુત્વાદ્વ્યાયામાસહત્વાત્સ્વેદાવાયઃ
તીક્ષ્ણામિત્વાત્મભૂતફોષ્ણાપુરુષાઃ છુદતિમાથં પિપાસાતિ યોગ્યેતિ ॥

ચરક.

આવાર્થ—

૧ કને શરીર સુંબી વિચાર કરતાં—આ કાલમાં સૌ પુરુષોને નીચે પ્રમાણે નિંદ્ય ગણવામાં આવે છે.
૨ અર્થ—અતિદીર્ઘ, અતિઘ્ન્ય, અતિલોભયુક્ત, અતિલોભરહિત, અતિદુઃખ, અતિગેરવશુક્ત, અતિ
સ્થૂલ, અતિપ્રશંસાયુક્ત;

૩ નેમાંથી—અતિસ્થૂલ અને અતિપ્રસ મધુરમાં બીજ પણ કદાચ નિન્દિત લક્ષણો છે.

૪ અતિ સ્થૂલ પુરુષના આશુચ્છનો રાગ; નસાવસ્થાનો ઉપરોધ, લાભ કરનારી અદ્યક્ષિ, દુર્ભંગી, દુર્મંત્ર, સ્વેદની પીડા, અતિ શુભ્રતા, અતિ પિપાસા વગાદિ આદિ હોય છે.

સ્થૂણતાને લાખનાર કારણો અને તેનું પરિણામ.

૫ આવી રમૂસતા, અતિ પેટ ભરીને ખાવાથી, દંતિયુર મધુર, શીત, સ્નિગ્ધ આદિ શુભોવાળા પદાર્થો સેવન કરવાથી, બ્યાસમ ન કરવાથી, તેમજ અસંજોગ, દિવસનું સયન, દર્બેમાં આનંદિત ને ધિન્ના રહિત રહેવાથી અને સ્વાભાવિક પ્રાકૃતિક સારીર વખોરણના સ્વભાવને લઇને પણ વૃત્તિ થાય છે.

૬ આવા અતિમાન મેહસ્તિ પુરુષોનાં સારીરમાં મેહજ દર્બેમાં વધતો જાય છે. પણ તેની મારફત જીભ ધાતુઓ વૃદ્ધિ પામતા નથી, તેથી આયુષ્યની દાની થાય છે. અને શિથિલતા, શુક્રમારણ, અને યુરતા આદિ એકના શુભોને લીધે વૃક્ષાવસ્થા જમતી આવે છે.

૭ દાની અવસ્થાને લીધે અને મેહથી માર્ગો રોકાઈ જવાને લીધે સંજોગ રાક્ષિ પણ દુર્બલ થાય છે. ધાતુઓની વિષમતાને લીધે દુર્બલતા. અને મેહના દોષથી તેમજ મેહના સ્વભાવ તેમજ તેથી થતા પ્રસ્વેદ વિગેરેથી દુર્બંધી પણ પેદા થાય છે.

૮ વળી મેહસ્થના સંસર્જની તેમજ વિષ્વગ્નિપણને લીધે જમને સદન કરવાની રાક્ષિ ઓછી થાય છે. અને પ્રસ્વેદ ખીસાવાય જાય છે.

૯ વળી અગ્નિની નીચેજીવાથી તેમજ પ્રાણના વાયુની અધિસાને લીધે કુપા પિપાસાના પણ અતિ વેગ જણાય છે. આમના કારણે આવા મેહની સારીરવાળા સીધુરો પણ પર્સાઈ કરવા શક્ય નહીં ગણાય.

અશુભ કન્યાના લક્ષણો.

મુદ્રા પિન્નલકેશ્લોચનયતી સર્વાંતિદીર્ઘા કુશા
 ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
 લઙ્ગલૌષ્ઠી પૃથુકન્ધરાતિવદ્ધુકુ ક્યામાધરા દન્તુરા
 ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧
 શાચાલા વિયમસ્તનો દુતગતિઃ સૂર્પશ્રવાઃ કોપિની
 ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
 રક્ષા પલ્લવનિદ્ધિકાતિકટિના સરભયુક્તા લોમશા
 ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧
 નિદ્રા શોકયતી સદાયચલનૈર્વૈસ્થાઃ પ્રકમ્પાડયતેઃ
 ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬
 હાસ્યે પાતિતરક્તિતો પ્રભવતો મહ્નો મૃદો સંચલા
 ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧
 અંગુષ્ઠાદધિકા મલેષુપગા પાદે તથાડનામિકા
 ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬
 ચાન્ત્યા નો ધરણી સ્પૃશેદ્ધ ભવેન્નમ્પોરુહીડનામિકા
 ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧
 અદ્ધાતગિરિષ્ણમૂરુહનદીનક્ષત્રસંજ્ઞા ચ યા
 ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬
 પ્રીદા રોગસમાકુલા ચ સવલમ્પલ્લરી નિચ્ચપા
 ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧
 મળ્દો કૂપયુગાન્વિતો વિદધતો હોનાધિકાક્ષી તથા
 ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬
 દુઃશીલા ચ વિવાદકર્મણિ સદા ત્યાગ્યાડયલા પચ્ઠિતૈઃ ॥
 ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧

તે કાયા, (બાહ્યના નંબરો માનસિક શક્તિઓને દર્શાવનાર છે.)

૧. કુરા-કુર અર્થાત કોપી સ્વભાવવાળી, (નં. ૬ +)

૨. ૩. પિંચકેશ, લોચનવર્તી-ચિંચકેશ અર્થાત વાળવાળી અને માંસરો નેચવાળી, (નં. ૬ +)

૪. ૫. ખર્ષી અર્થાત દોષો-અર્થાત ઉંચી અને નંદી હોડીના જેવી,

૧. કુરા-અર્થાત અતિ પાતળી હોય, (motive temperament) વાળી.

૭. હંમેશાંકી-લાંબા હોડવાળી. (નં. ૮ +)

૮. પ્રયુક્ત-વિશાળ સ્વભાવવાળી, (Animal passions ની અધિકતાવાળી).

૯. અતિ બહુશુદ્ધ-અતિશય ખાવાવાળી. (નં. ૨ +)

૧૦. રામાધાર-કાળી બંડા કોષવાળી. (ધન્ય વૃત્તિઓની પ્રબળતા યુક્ત)

૧૧. દંતુના-મોઠા દાનોવાળી. (૧ = + ૨ + ૭ =)

૧૨. વાચાલા-બહુ બોલવાળી. (નં. ૩૬ +)

૧૩. વિષમ રંગી-અતિ ચઢાસ વિષમ રતનવાળી. (પ્રાણુસહિતની અતિશય પ્રબળતાવાળી)

૧૪. દુર્ગતિ-અતિ ઉતાવળી ચાલે ચાલનાર (નં. ૬ +)

૧૫. સૂર્યમયા-અતિ લાંબા કાનવાળી, (બીજી, બહુ સાંજનાર, સંકાશીલ)

૧૬. શેષિની-અતિ કોપી. (નં. ૬ +)

૧૭. રક્ષા-રવળાને લુખી. રવેહીન. (નં. ૮ થી ૧૨ તેમજ નં. ૪૩ + નં. ૨૨, ની ખામીવાળી)

૧૮. પદ્મવર્ણી-

૧૯. અતિ કઠિના-અત્યંત કઠોર,

૨૦. સરંમશુકા-શરીર તથા મૂળ પર વાળવાળી (અવશ્યક).

૨૧. લોચના-શરીર પર વાળવાળી. (Manly aspect યુક્ત)

૨૨, ૨૩. નિદ્રા દોષવર્તી-નિદ્રા તેમજ લોચના (નં. ૪૪ + તેમજ નં. ૨૦-)

૨૪. સદાશય ચલનેર્થકતા: પ્રાપ્તો અવતે-એના ચાલવાથી હવેલાં મરતી મુલવી રહે: અર્થાત ઉતાવળે ચાલનાર.

૨૫, ૨૬. હાસ્યેયામિ તરફિમતો પ્રસવતો મલ્લો-હસતી વળતે મળું બહુજ ખાખશા કરે તેવી.

૨૭. અંગ્રુષાક્રિયા બનેતુપમા પારે લયાનામિલા-અંગ્રુષા કરતાં તેની પાસેની પત્ર તેમજ હાથની આંગળી જેવી અતિ લાંબી હોય.

૨૮. પથની આંગળી ચાલતી વળતે જમીનને સ્પર્શ ન કરતાં ઉંચી રહે.

૨૯-૩૧. અને અધમ આંગળી અનામિલા કરતાં ઢુંધી હોય.

૩૨. વળી જેવું નામ આજાતમિરીપણ, ગુણ, નદી વસત્ર આદિ સંજ્ઞાવાળું હોય.

૩૩. મોઠા, ૩૪ તેમજી ઘેરાયેલી, ૩૫ નંદી સ્વભાવવાળી, ૩૬ અભ્યસરહિત. (નં. ૧૮૨૪૩ ની ખામી)

૩૭. એના બન્ને માલમાં ખાસ દોષ અર્થાત બેકેશી હોય, (નં. ૨ ૩. ખામી અને બધેશી).

૩૮-૩૯. હીનગિ અથવા અધિકામિ હોય. (નં. ૨૪. ૨૫ ખામી). અને વળી

૪૦. ડુંડીલા અર્થાત દુષ્કરવાળી હોય. એના ઉપર અજાનેલા લોકોવાળી કનાઓ વિવાદ કરી માટે સમગ્ર મનુષ્યોએ સર્વથા સ્વભાવ મજબૂતી બેસે.

શુદ્ધ શુદ્ધ શુદ્ધકર્મસ્વભાવના શરીરપુરુષોને ઝોળાખવા માટે આર્થ ઝંઘોની અંદર જે જે લક્ષણો અને વર્ણનો આપવામાં આવેલાં ■ તથા તેથી શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વભાવની વ્યક્તિ વિશેષ માટે જે જે પ્રકારના લાપસૂચક નામો આપ્યાં છે તેમના આર્થ ઝંઘોમાં યોજવામાં આવેલી છે, એ આમતની કેટલીક અભિપ્રાયો અને પ્રાસંગિક નોંધ—

આ પ્રાસંગિક નોંધ, આ પસંદગીના પ્રકારને ખાસ અનુકૂળ આવે તેવી હોવાથી થયેલ આદિ અભિપ્રાયો જે માટે સૂચન રૂપે અને આપવાનું ખાસ યોગ્ય લાગતાં અને આપવામાં આવેલ છે. આ અભિપ્રાયો આ પ્રકારની અંદર જે પ્રમાણે શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વભાવની ઝોળાના વિવિધ અર્થસૂચનાધીની યોજના દર્શાવનાર પ્રમાણે આપવામાં આવેલાં છે, તેમ પ્રમાણે માનસદાત્ત તેમજ સાહ્યદ્રિશ્યાત્ત સાથે સંબંધ રાખતું દેહકંદ અતિ અત્યંત વર્ણન તેમજ પુરુષ વર્ણના શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વભાવને અનુસરતા નામો વિશેરે સંબંધમાં અતિ ઉપયોગી વર્ણન આપવાને આ ચાર નામના પ્રાચીન અભિપ્રાયો મળી આવે છે, જે આ રૂપે મળ્યાં ઉપયોગી થાય, અર્થસૂચિત આ પ્રકારને અંતે આપવામાં આવેલ છે. સત્વ રત્ન અને તમેષ્ટુ આદિ પ્રકૃતિ ભેદ વિશેરેના વિચાર કરતાં, અને-આર્થ, આદ્ય ઔન્દ્ર, ધમ, વાણ, દેવેશ, આન્દર્વ આશુર, પિયાય, રાક્ષસ, ગ્રીવ આદિ અનેક પ્રકારની પ્રકૃતિભેદ આદિનો વિચાર કરી અનેક પ્રકારના પુરુષોનાં ગુણો કર્મ સ્વભાવને અનુસરી તેઓનાં જે જે વિવિધ નામોની જે સાર્થક યોજના અને કરવામાં આવેલી છે, તેમાંથી વર્તમાન માનસદાત્ત, અને સાહ્યદ્રિશ્યાત્તના અભિપ્રાયો પણ દેહકંદ ઉમેરવા જેવું સાદિત્ત મળી આવે તેમ છે. આથી પ્રાચીન અભિપ્રાયો અંદરના જેવા વિષયોનો સંબંધ કરી, આ રૂપે આપવાથી તેની ઉપયોગિતામાં અતિ વધારો થશે એમ અમારું માનવું છે. ઉપરોક્ત વર્ણનમાં આપવામાં આવેલ દરેક લક્ષણ દર્શક રાખે કે વિશેરને મરતક વિદ્યા પ્રમાણે પણ વધારામાં આવેલ લક્ષણ સૂચિત, શ્રુતિ કે લાગણી અથવા Temperaments ના મંદ કે સામાન્ય સ્વરૂપમાં સમાવી કઇ રાખાય એમ છે, એ વિદ્વાન વચ્ચે વર્ણને સહજ સ્વરૂપે પણ વિદ્યા તે નમ રહી રહે. જ્યાં શુભશાસ્ત્રી લાગાન્દર અને શ્રુતિ પ્રમાણે સંબંધોની નીચે ભર્તા, ૧૫, ૧૬, ૨૫, આદિ નમરે આપવામાં આવેલા છે, તે તે નમરે તે તે નમરવાળી માનસિક સંકીર્ણ સ્વરૂપના મંદ કે સાધારણ સ્વરૂપને દર્શાવનાર અંગ છે, એમ સમજવું.

ब्राह्म—शुचि सत्याभिसन्धं, जितात्मानं, संविभागिन, ज्ञानविज्ञानवचनप्रतिवचनसम्पन्न,
स्मृतिमन्त्रं, कामक्रोधलोभमानमोहेर्षाद्वर्षामर्षापितं समं सर्वभूतेषु "ब्राह्म्यं"
विधात् ॥

आप्य—इत्याध्ययनव्रतहोमब्रह्मधर्ममतिथिव्रतमुपशान्तमदमानरागद्वेषमोदलोभरोष, प्रति-
वचन-विज्ञानोपधारणशक्तिसम्पन्नमाध्यविधात् ॥

पेन्द्र—पेञ्चर्ययन्तमादेयधाषयं यज्वान शूरमोजस्विन तेजसोपेतमक्लिष्टकर्मणि दीर्घदांश्च
धर्माधिक्यमाभिरतमैन्द्रं विधात् ॥

याम्य—लेखास्यवृत्तं, प्राप्तकारिणमसहाय्यमुत्थानवन्तं, स्मृतिमन्त्रमैश्वर्यालम्बिनं व्यपगत-
रागद्वेषमोहं याम्य विधात् ॥

यार्षण—शूरं शुचिमशुचिद्वेषिण्यकवानमम्भोविहाररतिमक्लिष्टकर्मणि स्थानकोपप्रसादं
वार्षणं विधात् ॥

कौक्षेर—स्थानमानोपभोग, परियारसंपन्न, सुखविहार धर्मार्थकामनित्यं, शुचि, व्यक्तकोप-
प्रसादं कौक्षेर विधात् ॥

गान्धर्व—प्रियवृत्त्यगीतवादिप्रोद्धापकं श्लोकारुवापिकेतिहासपुराणेषु कुशलं गन्धमाद्यधनु-
लेपनं, वसन्तस्त्रीविहारकामनित्यमनस्यकं "गान्धर्व" विधात् ॥

आसुर—शूरअण्डमस्यकमैश्वर्ययन्तमौदरिकं रौद्रमननुमोशकमरामपूजकमासुर विधात् ॥

राक्षस—अमर्षिणमनुबन्धकोपञ्चिद्रप्रहारिणमूरमाहारातिमाश्रुचिमाभिपप्रियतम स्वप्ना-
पार्षं बहूलमीष्टं राक्षसं विधात् ॥

पैशाचं—महाशन चैवं क्षीरदस्क्रामं अशुचि शुचिद्वेषिणम्रीरभीषयितारं विहृतादार-
विहागशीलं पैशाचं विधात् ॥

सार्प—मुहं शूरं मृदुच्छूभीदन्तीभ्रजमायातनहूलंनप्रसुगोचरमाहारविहारपदं सार्प विधात् ॥

भैरव—आहारकामनतिदुःखशीलाचारोपचारनम्यकमसविभागिनमतिदुःखमकमशीलमैत-
विधात् ॥

शाकुन—शनुपक्त काममज्जमाहारविहारपरं अतयस्थितममर्षिजमसध्वं शाकुन विधात् ॥
इत्येवं राजसस्य क्षयस्य पञ्चविध भेदांश्च विधात् रोषांश्चत्वात् ॥

पाशर्व—निराकरिणुमधस्येयमनुशुप्तिहारं आहारविहारमैश्वर्यपरं, स्वप्नशीलं पाशर्व
विधात् ॥

मात्स्य—मौदमपुत्रमाहारलृत्थमनयस्थितमनुपत्त्यममोघं शरणशीलन्यायकानं मात्स्य
विधात् ॥

पानस्पत्य—अलस येषमभिनिविष्टमाहारे तथेवदुःखगदीन पानस्पत्य विधात् ॥
इत्येवं यत्तु तामनस्य सत्यस्य त्रिविध भेदांश्च विधात् मोहांश्चत्वात् । इत्यपरि-
तद्वेद्यभेदांश्च यत्तु प्रयाना तानानां भेदेऽप्येतां त्वाक्यात्

सत्त्वादि गुणोऽप्रमाणे स्वभाव परीक्षा.

ਗੁਣਕਥੇ—

प्राद्व - पवित्र, सत्यसूत्र, श्रद्धाभा, विवेकशील, साक्षात्प्राप्त संपन्न, चक्रा, भक्तिव्यसनसंपन्न, स्मृतिमान,
 ३१ ३१ ५ ८१ १८-८२ ३८ ३१
 शमभोग्योक्त मान गोद्विष्टा, सान्द्रं च अतिशय शक्ति, तथा सर्व श्रद्धाभा समस्त भावना
 ८ १ ८ ३१ १५ ८२+११
 सो अथवा पुनरेव प्राद्व अर्थात् वाद्विष्टा समस्त

આર્થ—પૂલ, વડા યાજ્ઞાદિ કોનાર, અગ્નિન પ્રત દોમ જગદાયર્થ ધરાવણ, અગ્નિવિનો સમાર કોનાર, તેમજ
મહ માન-સાગ દ્વેષ મોટ લોશ રોષ આદિ ભોયો નેના સાન્ત છે એવા, પ્રતિજ્ઞન-વિશ્વાન સંપન્ન,
અને ધારણુદ્યોત સંપન્ન સ્ત્રી પુરુષને આર્થ (હપિઝવ) સમજાવા.

એન્ડ્ર—ઐશ્વર્યવાન, તેના વાક્યોના શોધો આદર કરે, અને જેના શબ્દોને મન આધે તેવો, થક આદર
 કર્યા કરનાર, યા, જોખરથી, તેજસ્વી, નિહિત કર્મોથી રહિત, દીર્ઘદર્શી અને ધર્મોપદેશપરાયણ
 શક્તિશાળી દેવ તેના શ્રીપુરોને “ એન્ડ્ર ”- (પરમશી સમજવા.)

અમદાવાદ-૧૯૫૪ — તે કલંબા કર્તવ્યનો વિચાર કર્યો વિના રોઈ ધર્મ ન કરે, યથાસમય-કાર્ય કરનાર, પ્રભાવશાળી,
જ્ઞાનવંશી, રમુતિસખી એવર્થવાન તથા સ્વ દેષ પ્રોદ આદિથી રહિત હોય તેને "યાચ" યમકાય
૯+૧૦ ૭૬ ૧૫+૧૬+૧૭
સમજાવે.

વાણી — એ શુભ, પવિત્ર, અપવિત્રતાનો દ્વેષ કરનાર, સદ્ગુણવાળો કરનાર, સુખ પૂર્વક સંવાદનામાં આદર
 વિદ્યાર સંપત્તિ, સતિ આદિ અધિષ્ઠિત કરીને સેવન કરનાર, સમગ્ર પૂર્વક કોઈ તેમજ કુપા આદિને
 કથાવિનાર દોષ, તેને " વાણી " સમજવા.

કોબિર—સ્થાન અર્થાત પોતાનો દરજ્જો તેમજ માન આદિના સ્થાવર ઉપલોભ કરવાર, પરિવાર સમગ્ર સુખે નિદાર કરનાર, ધર્મ અર્થ અને કામનું દબેશ સચમીન થીતે સેવન કરનાર, પવિત્ર, કોષ તેમ અનુચિત આદિપણ એ સ્પષ્ટ થશે. દર્શાવી શકે તેવા હોય, તેને ' કોબર ' સમજાવા.

અર્થ—દૈય, ગીત, વાર્તા, સ્તુતિ આજ્ઞાપ, આદિ એને પ્રિયકૌશલ, શૈક્ષ આખ્યાયિક કલિદાસ પુરાણ આદિમા
' એ કૃત્ય દોષ, નિપજ્ઞ દોષ તેમજ નય ભાષા શેષન, વજ અને સ્તીરન આદિના સદ્વચન વિદા-
શમા પ્રેમ પૂર્વક આચર્ય દોષ તથા નિદા સંવિત દોષ, તેજ સ્તીપુરુષેને—' નાનવન ' શુભ ધર્મ
સ્વચાલવણી સમજના

કપરે બાધાયા પ્રમાણે શુદ્ધ સંજના બસોના ન્યુનધિઃ કેદથી યના સર્વ થેતેને શુદ્ધ સંવોદ્ધાન
સમરપા બધારે કલ્યાણનો આશીર્વાદ સમગ્ર સમગ્રુ ની અધિકારી બાજી ગુરુ ધર્મવાગને એમ
મેધી શ્રેષ્ઠ સમજવા

આપ્તર — ને શરૂ, ચાડ, સુત્રીનીયાર, બૈશ્વર્થવાલ લોખલ ભટ્ટ, કમરવજાવવાળા, વચર સમજ્યે મુખ બાજા
પાટનાર, નિર્દય, અઠ સાવળી અધિકતાને લીધે પેટાના ચરિત સર્વોદ્ધ પૂનવજાર સમજનારા હોય
તેવા રવજાવવાળાને આસુર સમજવા

राक्षस—लेओ अपमानने सहन न करी राखे जे अति क्रोधी, क्रिद्र प्रहारिण (भीद्रा-वेरी) तरे आन्धे भा
 हानार कर, अनि आग्रधस, मास पिय रनि निद्रासु गणु उष्णगिर शम्भपनावा होए, तेने राक्षसी
 वसिष्ठाने के खतरा न भयना।

પિરિયામ્:—અત્યંત ખાનાર. સ્ત્રી વર્ગમાં અતિ સદ્વાસ કરવાની હોદ્દપતાવાળા તેમજ એકાતમાં ગમે તેવા સ્ત્રી સંગની હમેશા કામના કરવાવાળા, અર્થવિત્ત, અને ધીમની પવિત્રતાની પણ નિંદા કરવાવાળા અને ધીરજ તેમજ અન્યને પણ પોતાની ધીરતાથી જલ થેદ કરનાર, તથા વિરૂદ્ધ આદાર વિહાર આદિમાં અતિ રૂચીવાળા હોય તેવાઓને પિરિયામ્ વૃત્તિવાળા લખવા.

સાર્પ:—કોથી કુર, સર, હોર, રરથોદ, અતિ તીવ્રજ-અર્થાત્ ઉતાવળ સ્વભાવના, અતિશયને સદન કરનાર કે જાનનાર, થેડું કહેવાથી થણું સમગ્ર નાશ તેવા, અને આદાર વિહારમાં સદા તત્પર હોય તેવા સ્વભાવના સ્ત્રી પુરુષોને સાર્પ અર્થાત્ સર્પના સ્વભાવવાળા લખવા.

મૈત્ર:—એ અત્યંત મોનન પ્રિય, જાદુજ દુઃખરૂઢ આચાર સ્વભાવ અને ઉપચારવાળા, ચાહીવા, વગર વિચારે કાર્ય કરનાર, અતિ હોદ્દપ, અકર્મ કરવાવાળા હોય તેને મૈત્રસત્વવાળા સમજવા.

શાકુન્ત:—હમેશા કામાસક્ત, નિરંતર આદાર વિહારમાં રત થઈ રહેનાર, અસ્થિર ચિત્તવાળા, કોઈ, તેમજ સંયમ કરવાના સ્વભાવ વગરના સ્ત્રીપુરુષોને-શાકુન્ત અર્થાત્ પશ્ચિ સત્વવાળા સમજવા. આ પ્રમાણે રમેશુધી પેદા થનાર છ, પ્રકારના સ્ત્રીપુરુષોને રેવાસ સત્વવાળા લખવા.

પાશાજ:—નિરાશિષ્ટ-અર્થાત્ સમજ વગરના, દુષ્ટ વેસવાળા, નિર્નિત આદાર વિહાર તેમજ મૈત્રનમાં તત્પર, નિદાહુ વૃત્તિવાળા પુરુષોને પાશવ અર્થાત્ વશ સત્વવાળા સમજવા.

આત્મ્ય:—ગીણ, મૂર્ખ, કોમળની લાલસાવાળા, અસ્થિર ચિત્તવાળા કમ કેમ આદિમાં હાગી રહેલ વૃત્તિવાળા અંગણ વૃત્તિવાળા અને હમેશા પેશપદાર્થોની ઉન્નતવાળા, પિપાસુ વૃત્તિવાળા-સ્ત્રીપુરુષોને આત્મ્ય સ્વભાવના સમજવા.

માનરૂપત્ય:—આગમુ, કેવળ આનાપાનમાંજ રત રહેનાર, તથા સર્વ શુદ્ધિમાં અગ્રીમ-કે કાવોથી હીન સત્વ વાળાને-માનરૂપત્ય સત્વવાળા સમજવા.

આ પ્રમાણે મોહાસ સત્વથી પેદા થનાર સ્ત્રીપુરુષોને તામસ ગુણવાળા સમજવા-આવી રીતે વિવિધ પ્રકૃતિના અર્થાત્ એકો હોવા છતાં માત્ર અર્થે તેમનાં નામનું મુખ્ય અર્થોનું વર્ણન કરેલું છે.

પસંદગી કરવાનો ખરો હક કોનો ?

ખરેખરી રીતે ભેદને તે પસંદગી કરવાનો મૂળ હક, એનો પરસ્પર એક બીજાની સાથે હબ સંબંધ દ્વારા સંબંધિત થઈ, હબી સુધીના સુખ દુઃખોના સાથી બની, સંપૂર્ણ છવન જાણના ઉન્નતતા હોય, તેવા સ્ત્રી પુરુષોનોજ એ ખાસ હક છે. તેઓએજ ભવે-યોગ પોતાના કુલ કર્મ સ્વભાવને અનુકૂળ આવે તેવા પ્રાર્થના સ્ત્રી અથવા પતિને શોધવા અટિ સર્વ પ્રયત્નો કરતા. ભેદજે...અને તેને અતે ભવે પોતાના મુખ દુઃખના સર્વદાના સાથી, સખા કે મિત્રની પસંદ કરવી ભેદજે પણ આપણે ધણીજ સારી રીતે એ બાબત અનેક પ્રાર્થના અનુભવે દ્વારા સમજીએ છીએ કે હબ એવા મહાન ગંભીર અને મહત્વ પૂર્ણ વિષયોની જવાબદારી-વધાવત સમગ્ર યોગ્ય રીતે વર્તવા માટે, ૧૬ થી ૨૦ વર્ષની ઉમરની પુખ્તારી કે ૨૦ થી ૨૫ વર્ષની ઉમરનો પુખ્ત પુખ્ત અથવા પ્રાપ્ત પૂર્ણ જાતીના સર્વવા-સર્વ રીતે યોગ્ય અધિકારી ગણી સમજવ. કારણ, આ અવસ્થામાં પણ તેઓનું અવદેશન, તેઓનું જ્ઞાન, તેઓનું ભવદવારિક કલકલ, અથવા અનુભવ પણ આ ઉમરે પહેલાં પછી પણ એટલો બધો ઘાત, ધીર, ગંભીર કે કહેવ પ્રાર્થના તે બધા ગળી સમજવ, દુનિવાના અનેક પ્રાર્થના અપદ્ય પ્રયો, આ હબ સંબંધ સાથે અનેક રીતે સંબંધ થયે છે, એ માત્ર અતિ પ્રમળ જાણથીએને કે અર્થ કરતાં પ્રવળ માર્ગિક વૃત્તિએને કે જાણવાએનોજ વિષય નથી. પણ ઉચ્ચત્વ બધા જાણે સાથે યોગ્ય પ્રાર્થના શુદ્ધ વૈભવ અને-અનુભવ સાથે તે ખાસ સંબંધ થયે છે, તેથી આવા મહત્વ પૂર્ણ વિષયમાં જી

અથવા પુરૂષે માત્ર પૌતાનાજ કંઠાપણુ ઉપર આધાર ન રાખતાં, આસપાસના વૃદ્ધો, વધીયો, અને અનુસન્ધિયોનાં ક્ષય ઉપર પણ ખુબ ધ્યાન આપવાની ખાસ અવશ્ય છે આ બાબતમાં સર્ગા રહેલી મિત્રવર્ગ તેમજ કુટુંબની અંદરના માતૃપિતા આદિ વાંદીની સમૃદ્ધ સહાયુક્તિ અને સંજ્ઞાન સાથે સદૃશ્યતાથી પણ તેટલીજ શ્રમજ નરૂર છે.

સી અથવા પુરૂષ વર્ગની અધિકૃતિ-અવધેનકલ્પિતો, અને અસુકેશવાધેથી મુક્તિપાદિતો દ્વારા કરવામાં આવતી પ્રત્યક્ષીઓ, અનેકવાર મહા ભૂલ ભરેલી અને તેથી પરિણામે બન્ને વર્ગને અનિષ્ટ પરિણામો દર્શાવનાર નીવડે છે. આથી કુમારીકલ્પો તેમજ કુમારીના દુરવ્યવહાર, ગુણસામુદ્રિકતાસના તેમજ મસ્તક વિદ્યાના સામાન્ય સિદ્ધાન્તોનો રચ, અને નરૂર પડતા અવ્યવસ્થા દ્વારા કેટલુંક ઉપયોગિ જ્ઞાન, બન્ને વર્ગમાં ઉદારતાની ખાસ નરૂર છે કે જેથી જનને તેવા મહાન ઉપયોગિ, ગંભીર નવાજાણી પૂર્ણ અને નેના ઉપર જાણી સંવત્તિની સર્વ પ્રકારની યોગ્યતા અથવા અયોગ્યતા આદિનો સર્વ અધાર અવલંબી રહેલ છે, તેના બેઠા મહાન પ્રશ્નનું યથાવિધિ સ્પષ્ટિકરણ કરવાના મહા કાર્યમાં તેઓને બેઠવી સહાય મળી શકે આવા વિષયોનું સિદ્ધિ આપવા માટે કન્યાની ઉમર ૨૯ વર્ષની અને પુરૂષની ઉમર-લીસથી વીસ મુધીની મેઠ પણ રીતે વિશેષ અયોગ્ય ન ગણી શકાય જો કે આવા વિષયનું સિદ્ધિ આપવા માટે કન્યાઓ તેમજ કુમારોને, શારીરશક્તિશાસ્ત્ર અને શારિરવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર (Anatomy, Physiology) ના સામાન્ય નિયમોનું આવશ્યકજ્ઞાન તેઓની ૧૬ વર્ષ પહેલાની વયના અવ્યાસક્રમમાં અવરૂપ મળી જાય, એવી જાહેરજાણ ખાસ થવાની નરૂર છે જ્યારે સામુદ્રિકશાસ્ત્ર, ખાસ કરી ગુણસામુદ્રિક અને મસ્તકવિદ્યાના સામાન્ય સિદ્ધાન્તોને સમજાવવા માટે અનેક પ્રકારના ચિત્રોમાં સુઠત તેમજ પ્રત્યક્ષરૂપે દર્શાવી શકાય તેવા પાઠ્ય પુસ્તકોની પણ યોજનાઓને બન્ને વર્ગના અવ્યાસક્રમ સાથે સંક્રાંત કરી દેવાની ખાસ નરૂર છે આથી કરી સી તેમજ પુરૂષ બન્ને વર્ગને પસંદગીના નિયમોનું યથાર્થ દર્શન કરાવવાથી, આવા વિષયનું જ્ઞાન અનેક રીતે ઉપયોગિ અને માર્ગદર્શક થશે.

જો કે જન સંબંધની સાથે સંબંધ ધરાવતા બીજા અનેક વિષયોના કુચલાણ, એકંદમ આવા પ્રકારના સિદ્ધિદ્વારા સદન ઉદ્ઘાટ મજ સરળ થશે, એમ આથી કરી પણ સમજાવવું નથી.

કુમસામુદ્રિકશાસ્ત્ર કે મસ્તકવિદ્યા પ્રમાણેના બધા જન લક્ષણોથી સર્વ રીતે સમ્પન્ન હોય તેવી સર્વ જન જન સમ્પન્ન સી કે એવી સી માટે સર્વશુદ્ધ સમ્પન્ન પુરૂષનું સંચોદન, એ જાતિ વિષદ કાર્ય છે કુદરતમાં એવા પ્રકારે જાણેલા અનુકૂળ દૈવ સંજોગે જાનના કલે જે સી અથવા પુરૂષના મેઠવણ પ્રકારની ખામીજ ન હોય એવો સર્વાંગ સુદર પુરૂષ કે સર્વાંગ રમણીય સી, વિશેષી રચનામાં કવચિત્કુળેનામાં આવે છે અને જ્યાં એવી સુદર યોજનાવાળી ભવિત દિગોચર થાય છે, ત્યાં તેને સર્વ રીતે યોગ્ય એવા સર્વશુદ્ધ સમ્પન્ન નહીં તેા પણ કોઈ ૬૦ ટકા પણ સરખાવી શકાય એવા ગુણવત્તા સમ્પત્ત્ય ધર્મશુદ્ધ ગુણો જાણેલા એવામાં આવે છે. અને એમ નથી બની શકતું તેનાં પણ અનેક કુદરતી તેમજ મનુષ્યકૃત કારણો વચ્ચમાં વિભાજે હોય છે. જેથી જાણમાં પણ એક એવું દર્શન મળવું દુર્લભ છે. આમ થવામાં અનેક આત્મરીય તેમજ બાહ્યકારણો હોય છે; તેનાં કે—

૧. ભવિષ્ય.

૨. કેશભેદ.

૩. વર્ણભેદ.

૪. રૂઢિભેદ.

૫. સિદ્ધિભેદ.

૬. સંસ્કારભેદ.

૭. વિવિધ પ્રકારના માનવજાતિઓનાં રીતરિવાજોના ભેદ.

૮. તેમજ વિવિધ પ્રકારના વિચારભેદો, ઉપજાત.

૯. ખાનપાન વેશવર્તન નીતિરીતિ અને ધર્મશાસ્ત્રનાં અસંખ્ય ભેદો, અસંખ્ય રીતે કારણ.

૧૫ અને છે.

નાની નાની સ્ત્રીઓ, જુદા જુદા પ્રાન્તો, જુદા જુદા ભણે, અસંખ્ય પ્રકારની સિન્ધ સિન્ધ રીતો, અનેક પ્રકારની બાધાઓ, વિવિધ પ્રકારની શિક્ષણ પદ્ધતિઓ, અને તેને જાગે, તથા કુટુંબ દેશ નાતિભતિ તથા પ્રાંત આદિના અનેક પ્રકારનાં સંસ્કારો, અને તેની અંદરના સામાજિક વિવિધ રીતરિવાજોનાં બદલો તથા વિવિધ પ્રકારના વિષાદોની વિસિન્ધતાઓ તેજસ્વી આન પાન, દેશ, વર્તન આચારવિચાર અને નીતિરીતિ તથા ધર્મશાસ્ત્રનાં અસંખ્ય બેદોને લીધે, અસંખ્ય પ્રકારની આચરણો, સ્ત્રી અને પુરુષજાતના યથાગત સંબંધો અને સંયોગો યોજવાના વિષ્ણુવંશ થઈ પડે છે, અને ખાસ કરી પસંદગી માટેનું દેવજ નથા ઉપર જાણવેલા અસંખ્ય પ્રકારના દારણોને લઈ લઈને સંકુચિત, અનુકૂળ હાવાથી, એક ચોક્કસ વાક્ય એવું થઈ ગયેલું હોય છે અથવા અન્ય પ્રકારની માન્યતાઓને લઈ અન્ય પ્રકારનું સંકુચિત થયેલું હોય, તથા અનેક પ્રકારના વિષ્ણુ ઉપરિવિષ્ટ થાય છે. પણ એવા અનેક પ્રકારના રૂઢિનાં, નાતભવના રિવાજોનાં કે એવા અન્ય પ્રકારના મનુષ્યોત્તર બંધનો તરફ વધારે ધ્યાન આપવું એ અમારું કામ નથી.

સુશીલા તથા-સદ્વિધાના પ્રતાપે મનુષ્ય સમાજની દૃષ્ટિનો સમાર્થ વિકાસ થતાં થયેર જાણવેલ કાષ્ઠપણ પ્રકારના સંકુચિત વાતાવરણોને કબા રહેવાનું સ્થાન થયું રહેવાના સંજોગે બહુમતિ મિત્રો રહેશે.

જ્યારે હુશીયાર, બદાદુર, વીર, અને મુક્તિસિત સ્ત્રીપુરુષો, પોત પોતાના સ્વભાવ, શિક્ષણ, ચારિત્ર્ય શાખનાઓ અને અન્ય અનેક પ્રકારની જરૂરીયાતો પ્રમાણે, પોત પોતાની પસંદગીના ક્ષેત્રને પણ જ્યારે યથાર્થ પ્રમાણમાં વિસ્તૃત અને કઠાર જતાથી રાજો-સારો જનસમાજ ની હમણી પ્રજાઓના પોત સુખ સ્વાસ્થ્યો રાખેલ લઈ, સુખી મુદ્દસ્થાનમ, મેનચુલ્લ છબન અને સુંદર તથા આરોગ્ય સત્તરી સુખ્યત્વ રસમય હાથો મેળવી શકશે.

માત પિતા તથા વડીલોનું આ પ્રસંગે કર્તવ્ય.

જેથી રીતે યુવા કુમાર તેજસ્વી યુવા-કુમારીની એ એક ખાસ ધાર્મિક અને નૈતિક ફાત છે કે તેણે આવી મહત્વપૂર્ણ બાબતમાં, પોતાના અર્ધ અનુભવ, પરિમીલિત, સંકુચિત અવદાન, અને અપકવ બળદાર કુટુંબના આદિ અર્થોમાંથીને લઈવર્તી રાખી, કાષ્ઠપણ જાળવી લાગવી કે પાસપાસ પ્રગલ્ભ વેગ મેલ કે આવે-સને વશ ન થતા, પ્રાયેક મહત્વ પૂર્ણ પ્રસંગમાં, પોતાના વહીવટી શેષ સમજાયેલ, અનુભવ, અવદાન તથા તેઓનાં બ્યવહારિક હદાપણનો લાભ લેવાના ફરક પ્રસંગોનો નિખાલસ હુકમે લાભ લેવો. આ જેમ એક ધાર્મિક નૈતિક અને બ્યવહારિક ફરજ છે તેજ પ્રમાણે આત્મપિતા તેજસ્વી અન્ય વહીવટ વર્ગે પણ પોતાના પુત્ર અથવા પુત્રી માટે-અથા અથવા કુમારની પસંદગી કરવાની સુચનિ આપવામાં પોતાની એક મહાન પવિત્ર ફરજ બાળવાની છે. આવી બાબતમાં સ્વમતાસિમાન, આપજુદી, હક કે અધામક કે રેશાચાર અને જુદા રૂઢ રીતરીવાજોને વળગી ન રહેવા, બંનેએ-સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેને અનુકૂળ આવે તેવા સુખી સંબંધોની શેષતા મારે સમયે અનુકૂળ થઈ પડે તેવું સર્વ પ્રકારનું લાભવરણ પોતાની આસપાસ ફેલાવી, ફરક રીતે પુષાણના પૂર્ણ હિતેનું જાની, તેઓનાં ભવતાજના વિકટ માર્ગમાં જરૂરી રહેલપૂર્ણ સહાય અને શુભસલાહ આપી, યથાવિધ માર્ગદર્શક બની, સવિધ્વર્ગે થેલા જનાર પ્રભા આત્મપિતાનું વર્તમાનની સુવક પ્રભા જરૂર સરકાક-નેનાઓ તરીકેની સમૂહ જવાબદારીઓ યથાવિધ સમજી, પોતાનું જરૂર કર્તવ્ય બંધને એ ખાસ હમણવા ધોરણ છે.

પ્રેમને પથે પકડનાર પવિત્ર માનવ પંખીઓના ચક્રસ્થાનમાં અનેક વિધ સુખોને સંપાદિત કરાવવાના મહાન પવિત્ર કાર્યના આરંભરૂપ, આ હવ અબ [ ] પસંદગીના વિષયમાં, આત્મપિતા ઉપરાંત અન્ય સંબંધી રહેલી, મિત્રવર્ગ અને સમાજ અથવા સખી શાખથી વર્તનાર દિનેલી સ્ત્રી પુરુષના ચર્ચે પણ કાંઈ બા બાબતમાં એવું હોવું બંધનવાળું છે તેમ નથી તેઓ તરફના પણ સહચાર, સહાનુભવિ અને યથાર્થ માર્ગ દર્શનરૂપ બ્યવહારિક હદાપણનો પણ શેષ કાળે યથા વિધ ઉપવાચ કરવો, એ પણ જેમ હદાપણ કરવું છે, તેમ પરિ જુએ બંને વર્ગના લોકને થઈ યથાર્થ રીતે આપવામાં સાધન રૂપ બને છે. જ્યાં પણ લાગી, પ્રવૃત્તિ હાખા છે.

વાત્સ્યાયન કામસૂત્રની અંદર કન્યાની પસંદગી સંબંધમાં આપવામાં આવેલી અગત્યની સૂચનાઓ.

વરણ-સંવિધાનમ્. ॥

સવર્ણાયામનન્યપૂર્વાર્થાં શાસ્ત્રતોઽધિગતાયાં
ધર્મોઽયં: પુત્રાઃ સંયમ્બઃ પક્ષવૃદ્ધિરનુપસ્કૃતા રતિશ્ચ ॥

તસ્માત્કન્યામભિજ્ઞનોપેતાં, માતાપિતૃમર્તીં ત્રિવર્ષાત્પ્રભૃતિ ન્યૂનયયસં, શ્લાઘ્યાધારે, ધનવતિ, પક્ષવતિ કુલે સંબન્ધિવિયે સવન્ધિભિરાકુલે પ્રસૂતાં પ્રમૂનમાતૃપિતૃપક્ષાં રૂપશીલ લક્ષણસંપન્નામન્યૂતાધિકાચિત્પદ્મત્નજ્ઞકર્ણકેશશ્લિસ્તનીમરોગિમકૃતિશરીરાં, તથાવિધવ્ય ધૃતવાન્શીલયેત્ ॥ ૧ ॥

પાં વૃદ્ધીશ્ચ કૃતિનમાત્માન્ન મન્યેત ન્ન સમાનૈર્નિન્ધેત તત્ત્વાં પ્રવૃત્તિરિતિ ઘોટક મૂળ. ॥૨॥

તત્ત્વા વરણે માતાપિતરૌ ન્નવન્ધિનશ્ચ પ્રયતેરન્ ॥

નિષ્પ્રાપ્તિ ય વૃદ્ધીતવાકયાન્યુમય સંયદ્ધાનિ ॥ ૩ ॥

યત્ત્વાં મનઃશુભો નિર્વન્ધસ્તત્ત્વામૃદ્ધિઃ । નૈત્તરામાત્રિયતે કૃત્યેકે ॥ ૪ ॥

કન્યા સંમયુક્તક્રમધિકરણમ્
(વાત્સ્યાયન કામસૂત્રે)

સર્વજ્ઞા, બીજા કોઈની સાથે મન વાણી કે કર્મથી એના સંબંધ થોભવેથી ન હોય તેવી, સાક્ષીય રીતે પ્રાપ્ત થઈ સાકે તેવી, સ્વીકારી શકાય તેવી કન્યા પસંદ કરવાથી ધર્મ, અર્થ પુરો, સંબંધી. તેમજ સ્વપક્ષ વૃદ્ધિ અને અનુક્રિમ રતિશુભ આદિ સંપ્રાપ્ત થાય છે. આટલા માટે, ઉત્તમ કુળવાળી (એના માતા પિતા બન્ને કુલીન હોય તેવી) માતા પિતાની દેવાળીવાળી શ્રાધ્ધમા એણી ત્રણ વર્ષ નાની ઉમરની; ઉત્તમ શ્લાઘ્ય આચારવિચારવાળી, ધન માન્ય પૃતીત સાથે સંબંધી સંપુત્ર, સંબંધીઓમા અનુભાગવાળી, અતિવિસ્તૃત કુટુંબ હોય તેવી, તેમજ રૂપ, શીલ સુસ્વભાવ, સુવક્ષણ આદિથી સુઠવ, હાલ નય, કણ, રેત, આંખ કે સ્તન આદિ હોઈ પણ અવશ્યની અધિકતા કે ન્યૂનતા વગરની હોય તેવી, આસેખ પ્રકૃતિવાળી-૨૧૨૫ સરીરવાળી- તેમજ વિદ્યા આદિ સુસંસ્કારવાળી હોય એવી કન્યાનું શીલન કરવું જોઈએ ૧

એનો સ્વીકાર કરવાથી આત્માને કૃતાર્થ આનન્દપ્રાપ્તિ અને બંને સંબંધીઓમા નિશાને પાત્ર ન થવાય, બેવી કન્યાની પસંદગી કરવી. એમ શ્લોકકુશલ કહે છે ૨

આવી કન્યાના વરણ વિધાનમા માતાપિતા તેમજ સંબંધી વર્ગ તેમજ મિત્રવર્ગે પક્ષ તેમના કહેવાને અનુસરી બંને પક્ષને અનુકુળ આવે તેવા પ્રયત્ન કરવા. ૩

એમા મન અને ગણતરી સીધી ઉત્પન્ન થાય તેવી કન્યા દ્વારાજ ગતિશ પ્રાપ્ત થાય છે. ન્યાં એનો સંતોષ ન મળે-તેવી કન્યાનો સ્વીકાર નહિ કરવો જોઈએ

વાત્સ્યાયન-કામસૂત્ર.

પરિશીલનનો ઉદ્દેશ.

બહાલા વિરાલો મહારા પ્રાણમાં રે લોલ,
પ્રાણના પ્રકાશ છે પ્રકુલ્ય બે,
બહાલા વિરાલો મહારા પ્રાણમાં રે લોલ ૧

આશાનો જડેલ મહારા માંડવો રે લોલ,
સૂચી સૌભાગ્ય કેળી વેલને.....બહાલા. ૨

આવો પીયૂષ પાંજિ ઉરનાં રે લોલ,
નેત્ર માંહી આંસુ રૂપાં તેજ બે.....બહાલા. ૩

પ્રેમહું ઘડાવું રૂઢું પાંજરું રે લોલ,
શોભાના બન્ધાવું હું હિંદોલ બે.....બહાલા. ૪

પ્રભુની કંઠણા—કલા યા આવબે રે લોલ,
હસબે કાઈ ઉઠા ઉઠા હાસ્ય બે.....બહાલા ૫

બહાનાલાલ દ. કેવિ

પરિશીલન.

COURT-SHIP.

પ્રકરણ છઠું.

યદેતદ્ હૃદયં તવ
તદસ્તુ હૃદયં મમ ।
યદિદં હૃદયં મમ
તદસ્તુ હૃદયં તવ ॥

શુભશુભ.

હૃદય આ જે અહો તહાડું
હૃદય તે અહાડું તો થાયે,
હૃદય જે આ અરે અહાડું
તથાપિધ તે બને તહાડું.

હૃદયં ત્વેષ જ્ઞાનાતિ પ્રીતિયોગ પરસ્પરમ્
મયમૂતિ (જ. રા. ચરિત્રે.)

પરિશીલન શબ્દની વ્યાખ્યા અને રૂપરેખા.

મોહિની—“મદનને અવતાર એક નથી. મદનરક્ષની રિપતિ ત્રણ અને અવતાર અનેક છે. કામ, ભોજ અને પ્રીતિ એવી ત્રણ આ રક્ષાની રિપતિ છે. એ રક્ષાના પૃથ્વી તથે ગુપ્ત રહેલાં બીજ અને મૂળની રક્ષા એ કામ; પૃથ્વી બહાર અનેક રસ નિર્મિતઓથી—નરોથી તરવરણુ યદ તે ભોજ; અને પત્ર પુષ્પ, ફલસમૃદ્ધિ તે પ્રીતિ, રતિ આદિ નામથી રાસનારે વર્ણવે છે. હવે મદનના અવતાર પુષ્પો તો અનેક છે. પણ પ્રમાણ પણ અર્થથી બહેરે ગણાય એટલા ચાર છે. જાણવકામ, ભરકામ, પરિચીલકામ, અને પુત્રાધિત કામ.”

×	×	×	×	■
×	×	×	×	×

“પરિશીલક મદન સંવનન કાલથી વિવાદ સુધી બીજ કામમાં રહે છે અને વિવાદ પછી તેની ભોજાઈશા અને રતિસમૃદ્ધિ કાલ પામે છે. આમરજાનત સંયોગે તેમજ વિશેષ, એ કરક, આરુગ્યન સમગ્રકાલ પામતો પામતો, રૂપલીના હૃદયમાના રોહમય અવરૂપણું અદ્વૈત લક્ષ્ય કામે છે, અને નિષ્કામ વાસનાથી રાગિનીક કામને બાંધેલા પૂતળદ્વ કવચિત કાલન આપે છે તો કવચિત્ તેને અરુદમાં મુકે, લક્ષ્યરૂપને તેમ અલક્ષ્યરૂપને લક્ષ્ય કરે છે. વિવાદ પછીનો એ પુત્રાધિત કામ અને વળતરપ્રીતિ કીરણમરી ન્યાયથી અખાદિમક મુદ્દા નય છે, આ રૂપલી પરસ્પરમાં રચૂલ કરીર એના ભેગાં સર્વમલરીર ભેગા લાગે છે. અને તેમાથી પરસ્પરનાં અખાલમ સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ કરી તેનો ભોજ અને તેની રતિને પામે છે.”

“પણ તમ સંસારીજનોના આચારમા વિવાદ પડેલાં પરિશીલન કે સંવનન તો ઘટું ન નથી. માત્ર પાંચમી = રૂપ પુત્રાધિત = અને રચૂલકામ હોય છે. ભોજ રચૂલ હોય છે અને પ્રીતિ ખુદ રૂપ સંપ્રત્ય-પાતિમા હોય છે.”

“કુચુદ—એ પ્રીતિ, એ સંવનન, અને એ પરિશીલન અને અનિવાર રહ્યો.”

મોહિની—“શીલ શબ્દ મૂળ પ્રતિવાચક છે. ગોળને માખ કદું ને તેવું શીલન. શાળના હૃદયને માખ કદું તે પદ્મ તેવું શીલન, પરિત.—આરે પડથી વારંવાર લીલન કદું તે પરિશીલના. એ યજ્ઞનો પ્રયોગ થજા રમણીય સ્વાનમા થાય છે.

“યદનુગમનાય ગદનમપિ છીલિતમ્” —એમાં ચકલના અંતર્ધર્મમા પ્રાપ્ત યદું અને તેની શબ્દલક્ષણીના રહસ્યને પણ પ્રાપ્ત કરતું એ લક્ષ્ય અર્થ છે.

સ્મેરાનનાં સર્વદિ છીલય સૌધમૌલિય—તેમાં સીએ હૃદયને અને તેના હૃદયરહસ્યને પ્રાપ્ત કરવાનો અર્થ છે. ચલ સર્વિત લુક્કું સતિમિર પુક્કું છીલય નીલનિધાલમ—એમાં નીલવસ્ત્રમાં લપ-ટાઈ જવાનો અર્થ છે. નીલવસ્ત્ર એવા અલક હૃદયનું રહસ્ય પામવા પણ તેમાં એમજ લપટાઈ પડે છે. વળી શબ્દકલ્પતોસિ મનસા પરિશીલિતોસિ એમાં એ શબ્દના સર્વ અર્થોની રજાઓ ભાવી નય છે. શીલન શબ્દ આમ ચાતવાચક અને સમાધિવાચક પણ છે એ હૃદયે નીલ હૃદયમા, વચના હૃદયમાં સરીર થાય તેમ, સમાધિત યદું તે તેડું થીલન કદું. લક્ષ્યલક્ષણાવા સર્વ અંતર્ધર્મમાં આરે પાસથી વાતો કોમળ પવન ધોરે પારે કરી નય તેમ પુરૂષ ક્રીના અને સી પુરૂષના હૃદયમાં સદે-તે પરિશીલન.

લલિતલક્ષણલક્ષણપરિશીલન કોમલ મલય સમીરે—એમાં અનેક લક્ષણો વચ્ચે યદ અરેલા પવનદું લક્ષણોએ પરિશીલન હતું અને પવને લક્ષણોએ પરિશીલન હતું, એમ સૂચના છે.”

સંવન એટલે વચીકારણ-અને તે માત્ર અનુભવ લક્ષણ છે "

x

x

x

x

" ઓ કન્યા મેં તારું સંવન ક્યું છે તે અનિત્ય અનુભવ દો. " સંવન વિના વિવાદનો દોષ નથી એ વનિતા શા માટે કહેવાય કે તેનું વનન થયું છે-સંવન થયું છે, માટે તે વનિતા સંવન વિના સ્ત્રી વનિતા થઈ નથી પુરુષ સ્વભાવે ધણ છે અને સ્ત્રી સ્ખલવશ પરાય છે અને તેની કૃતકલિયાની કોમળ ન્દાની સરખી ૧ શાખડીઓ ૨ પ્રીતિપુરસ્કાર ૩ સાવધ ૪ અદાક નબ વડે, પુરવે ક્યારે કષાડવી તે આ વાક્યમા ક્યું છે, અને તેજ સંવન પુરવે સીનું કરવાનું "

ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠી

" સરસ્વતી ચ દ્ર " ભાગ ૪

I. LOVE AS AN ART

" Love is an art, and that to gain real possession of a woman's soul and body, is a task that requires the whole of a man's best skill and insight "

Havelock Ellis (Art of Love)

II " To be really understood, to say what she likes, to utter her innermost thoughts in her own way is cast aside the traditional conventions that gull her and repress her, to have some one near her with whom she can be quite frank and yet to know, that not a syllable of what she says will be misunderstood, misrepresented mis-interpreted or mistaken, but rather felt just as she feels it all how wonderfully sweet is this to every woman, and how few men are there who can give to her ?

" The art of love is based on the fundamental natural fact of courtship and courtship is the effort of the male to make himself acceptable to the female "

III " Courtship properly understood, is the process where by both the male and the female are brought into that state of sexual amercence which is a more or less necessary condition for sexual intercourse The play of courtship cannot therefore be definitely brought to an end by the ceremony of marriage It may more properly be regarded as the natural preliminary to every act of conu "

Havelock Ellis.

IV. COURTSHIP OR THE ETHICS OF COURTSHIP.

" Under our present social conditions mutual love is usually developed into its true and pure form by the ethics of courtship.

" Favourable mental impressions lead to the cultivation of social intercourse and proximity, by the aid of imagination, gradually develops an agreeable association yielding to natural inclination. Each is inspired with the others ability to supply what is deemed needful for contentment until finally it becomes apparent that their union is essential to their happiness. A conviction of this desirable condition is considered as proof of their being in love which is the holy aspiration of every normal human being."

V. COURTSHIP.

" Courtship may thus be regarded from the physiological point of view as a means of producing the requisite amount of pairing hunger, of stimulating the whole system and facilitating the general and special vascular changes of creating that state of profound and explosive irritability which has for its psychological concomitant or antecedent an imperious and irresistible craving and is thus the strong and steady bending of the bow, that the arrow may find its mark in a biological end of the highest importance in the survival of a healthy and vigorous race "

LLOYD & MORGAN.

ભાષાંતર:—

૧. પ્રેમની કળા—પ્રેમની પણ એક કળા છે. અને એ કળા દ્વારા એ શુભતિનાં યશસ્વિ-હૃદય અને મન અથવા આત્માના હૃદયપ્રિયતા, સ્વામી અથવા ખર્ચના પતિ કે દેવ નવનાની કિંયા માટે પુરવડી અર્થ ખર્ચના કલમ પ્રારંભની કિંયાક્રોધતા અને ક્ષણ આદિ સાધનોની જરૂર પડે છે.

(હેવલોડ એલિસ)

૨. જીવના હૃદય-વદનને સ્વાસ્થ્ય અનુભવનું, તેની રચિત સ્વાસ્થ્ય ભણત, તેનાં હૃદયપદ્મ મુદ્દ આત્મીય વિચારોના મર્મને પણ તેની રચિત દ્વારા સમજાવેલા, ઠીક અને લેખાચારના અણપ બંધનો કે કમિયત કલાણેથી અને રૂઢ બદલાયોથી તેને યોગ્ય રીતે મુક્ત બનાવી પોતાના પ્રિયની ઉપસ્થિતિમાં તે વાત નિર્મુક્ત મનથી પોતાના હૃદયના આવે: સરવળાથી સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ કરી શકે. અને સાથે સાથે કોઈએ રૂઢ વિશ્વાસ પણ સાચી રીતે કે પોતે એ અંક પણ રહે છે, તેમાંના એક સંબંધના સંબંધમાં પણ મેર સમજુત-મુદ્દાને કે હદથી સમજ નહીં થાય, પણ જેવી મદદ અને લાગણીથી તે પોતે એ સંબંધને ઉપધારે છે. તેમ અર્થમાં એ બધું સ્વાસ્થ્ય સમજનામાં આવે છે અને આવશે, આવા મધુર ભાવો પેદા થવા એ બધું ફરક સ્ત્રી જનને કેટલું બધું જાણીએ જનક લાગે છે ! ! પણ સ્ત્રી વર્ગ પ્રત્યેનાં આવાં વર્તનની મદદના અથવા મંડાલ સમજનાર કે સમજાવે તે પ્રમાણે વર્તનાર મનુષ્યો કેટલા યોગ્ય છે ! ! ?

૩. પરિશીલન નિયંત્રી સ્વાભાવિક કિંયા સ્વચરણ પ્રેમ-કળાને ચલન આપનાર યોગ્યદેવ: ૩. જ્યારે પરિશીલન-એ બીજું કંઈય નહીં જમ્યુ... સીના હૃદયને અનેક રીતે પ્રાપ્ત થઈ. સ્વચરણીય સ્વાભાવિક એક વિશ્વ વિશિષ્ટ છે: એ વિશિષ્ટ સમગ્રિત હૃદય એક સંબંધ યોગ્યતાની સંવેદન હાંધે પુરી થઈ યકડી નથી. પણ ડાર્ડી રીતે સ્ત્રી અને પુરુષનાં જીવનના ફરક પ્રસંગના સંબંધોમાં-જો સંયોગ સમયમાં પણ એ એક સંયોગ આપશે આવશે પ્રાથમિક વિધિ છે.

(હેવલોડ એલિસ.)

(સાર્થકોષીક એલિસ રોષ.)

૪ આપણી વર્તમાન સામાજિક પરિસ્થિતિને અનુસરી, યુવાન અને યુવતીઓના પરસ્પરના પ્રેમ ભાવો, તેનાં સત્ય અને વિશુદ્ધ સ્વરૂપે સામાન્ય રીતે પરિશીલન દ્વારાજી સંઘાત થવાનું જોવા મળે છે. અનુકૂળ મનોભાવો, બંનેને પરસ્પરના સહવાસ અને સંપર્કમાં આવવા માટે પ્રેરે છે. અને આવા સહવાસ સાથે દર્શિત મનોભાવોની સહાયદ્વારા ધીરે ધીરે સહવાસજન્ય મૈત્રી અથવા સખ્યભાવના યુગ્મો ઘણાં જ સાથે પરસ્પરની મનોવૃત્તિઓ અનુકૂળ થતા-પ્રત્યેક વ્યક્તિ... પોતાની ઇચ્છા વસ્તુ, ભાવ, અથવા વૃત્તિની સંતૃપ્તિના અનુકૂળ સાધનો-અનુકૂળ સ્થળેથી પ્રાપ્ત થતા, એક બીજા તરફ જાનવરીય પ્રેરણાદ્વારા આકર્ષાય છે અને આખરે તેઓ બંને વ્યક્તિના આદ્ય સંબંધો દ્વારા સંબંધ દ્વારા બંનેનાં બાંધી અનેકવિધ યુગ્મો માટે સંધાય જે ખાસ તરફથી છે, જેવી પરસ્પરની પ્રતિદી સ્વયં થાય છે: આવી સ્વયં પ્રતિદીનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ-એજ બંનેના પરસ્પરના પ્રેમ ભાવોનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે અને તેવા પ્રેમ ભાવની વિશુદ્ધ પ્રેરણા દ્વારા જાનવ હૃદયમાં થાય એ લોકન સ્વાભાવિક છે.

—હૃદયલોક એકામ.

૫ પરિશીલન સંબંધમાં સાચીર નિશાન સાચીની દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો, સમયસમર્થ બાવો દ્વારા સંયુક્ત થવા માટેનાં સર્વ અનુકૂળ અને ધર્મ્ય પ્રયત્નોને, સંબંધ થવા પહેલાં સ્થપિત કરવાની એક મહાન પરિવ્ર વિધિજી દ્વારા શકાય અર્થાત બળવાન સુદા અને આરોગ્ય: સુખ-પ્રેમને પેલા કરવાના મહાન મન્ય કોરોની સંધાવત સંસિદ્ધિ કરવા રૂપ નિશાનને લાકવા માટે પ્રત્યક્ષ કિયા રૂપ-સાર સંધાન કરવા માટેની-એ વિધિ છે, અને સ્ત્રીપુરુષ રૂપ એજ ધર્મ્યના બંને છેડાઓને-પ્રેમ રમણ પટે સંયુક્ત કરી-એકત્રિત રીતે સંયુક્ત બળદ્વારાજી પ્રેમ કોરીઓના સંધાવત આકર્ષણદ્વારા-એ જી, યથાશીલ્ય પ્રત્યેકાદ ૩૫ નિશાન સાધવા માટે એ સર્વ યોજના છે,

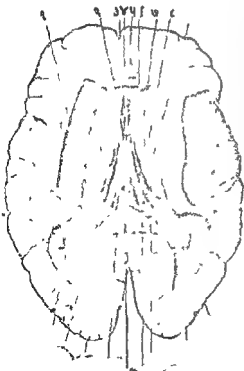
—હૃદયલોક એકામ મોક્ષમન

ચિત્ર નં. ૧ મસ્તકની અદરની અંતર જવનિકાઓ અથવા હૃદય પ્રદેશ.

ચિત્ર નં. ૨. મસ્તકની અંતર જવનિકા.

ચિત્ર નં. ૧ મસ્તકનો હૃદય પ્રદેશ

- નં ૧. અને ૨ પ્રથમ અને દ્વિતીય જવનિકા 1st & 2nd Ventricle
- નં ૩ તૃતીય જવનિકા (3rd ")
- નં ૪ ચતુર્થ જવનિકા (4th ")
- નં ૫ પાંચમી જવનિકા (5th ")
- નં ૬ મનોવદ્ સ્ત્રોત (Foramen of mureo)
- નં ૭ Optic Recess યુ સ્થાન

મ x મ આવા ચિન્હો વાળાં અંગોનો હૃદય પ્રદેશની ત્રણ જુદી જુદી દિશાએ આવેલા જુગોને દર્શાવે છે, અગ્રભાગમાં આવેલું=અગ્રજુગ, પાછળના ભાગમાં પશ્ચિમજુગ અને બન્ને ભાગમાં આવેલા પ્રાર્થજુગો છે અગ્રજુગમાં અન્ધોત્કેન અને પુલિના રચાનો છે પ્રાર્થજુગોની આમ પાસ=આત્મરક્ષક વૃદ્ધિઓના રચાનો પશ્ચિમ જુગમાં=રક્તસાગરિક લાગણી ઓના રચાનો અને ચતુર્થ જવનિકામાં મગજ અધોઃકારીરમાં કાર્ય કરનાર તંતુઓના રચાનો છે.

ચિત્ર નં ૨

- નં ૧ કોરપમ કેયેરમનો ઉપરનો ભાગ અને પ્રથમ તથા દ્વિતીય જવનિકાઓ
- નં ૨ પ્રથમ અને દ્વિતીય જવનિકા વચ્ચેનો અન્ધ-પટ=Septum lucidum
- નં ૩ પાંચમી જવનિકા
- નં ૫ મનોવદ્ સ્ત્રોત

સ્પષ્ટ માનવું છે જેવી રીતે પ્રાણેન્દ્રિય અને તેની અદરના પ્રાણુતન્તુઓ, દર્શનેન્દ્રિય અને તેની અદરના દર્શનતન્તુઓ અવશેન્દ્રિય અને તેની અદરના અવશુતન્તુઓ, રસનેન્દ્રિય-છદ્ધા અને તેની અદરના પૃથક પૃથક રસાનના રસતન્તુઓ અને સ્પર્શેન્દ્રિય અને તેની સાથે સંપર્શની અદરના જુદાં જુદાં પ્રદેશોમાં વિવિધ પ્રકારની ન્યૂનાધિક પ્રમાણની રાક્ષિ-ઓને દર્શાવનાર સ્પર્શતન્તુઓ વિભેદદ્વારા જુદા જુદા પ્રકારના અનેક આનંદોનું મહત્વ કરવામાં આવે છે, અને જેવી રીતે ઉપર જણાવેલ પ્રત્યેક જ્ઞાનેન્દ્રિયનું રચાણ—કાર્ય અને તેના ચિત્ર ચિત્ર પ્રકારના તન્તુસમુદાયના યોગના-આત્મક યન્ત્રોની મ્યના પણ વિવિધ પ્રકારનેટને ધ્યાનમાં લઈ ખાસ ખાસ વિશેષતા ધારી કરવામાં આવેલ છે, તેજ પ્રમાણે મરતકની અદરના વિવિધ રચાણના માનસઅવયવોની તન્તુમય યોગતાઓ પણ અનેક પ્રકારની છે. અને તેના કાર્યો પણ વિવિધ પ્રકારના ભેદમાં આવે છે મરતકવિદ્યાદ્વારા મરતકની અદરના જુદા જુદા રચાણના તન્તુસમુદાયો કેવા કેવા પ્રકારના કાર્યો કરવા માટે યોગ્યતા છે તે બાબતનો સંધર્ષ નિર્ણય કરવામાં આવેલો છે તે સંપર્ધી વિશેષ વિવેચન આ અન્યના પ્રકારનું પ્રથમ નેમજ દ્વિતીયની અદર આપવામાં આવેલ છે પણ ખામ કરી આપણા આ ચકિ-શીલનના પ્રકારનું સાથે તેમના જે બાબ વિશેષ સંબંધ ધરાવે છે, તે પ્રદેશ તો મરતકની અદરના મધ્ય ભાગની અન્તારજ્ઞવનિકાઓ છે, કે જે જનનિકાઓ મરતકના વિવિધ પ્રકારના તન્તુસમુદાય-આત્મક માનસ-અવયવો (Phreno-Centres) સાથે એવા તો અતિ ધનિષ્ઠ સંબંધ ધરાવે છે કે તેથી તેને મરતકની અદરના સર્વ પ્રાણુ-તત્ત્વોનું હૃદય—(The very heart and central Office) અથવા મધ્યવર્તી કાર્યાલય કહેવામાં આવે છે. આથી આ પ્રદેશના રચાણ કાર્ય (Physiological Function) અને તેની રચનાને સંધાવત સમજવાની ખાસ જરૂર છે.

આપણા રક્ત કદળ (Heart) તેમજ ફેફસાંઓને યથાગત્ય અને સુવિધાનિત રાખનારા-તન્તુપ્રવાહો (Nerve-currents) ના કુદોષજી મરતકના પ્રદેશમાંથી પ્રાર્થન થઈ ઉપનિવ્ય અવયવોની આશ્રય પ્રસરણ છે એવું નહીં પણ મરતકની અંતર્યા વિવિધ માનસિક અવસ્થા પર કુદોષજી પ્રકારે અને પ્રકારે પડતી મનની અસરોને પ્રતિબંધે શરીરરચ અન્ય રજુ અવયવોમાં ધકેલે તેની અવગત થાય છે. દાખલ તરીકે પ્રેમજ્વલિ અને જનનેન્દ્રિયના અવયવો. માતૃપરનેહની જ્વલિ અને તેની સાથે સંબંધ ગાળનાર ચર્ચાસંગ અને રજ-ચમક સુહૃદ્દાશ્વિ અને તેની સાથે સંબંધ રાખનાર પચનેન્દ્રિયના અવયવો આ જાણા મરીમરચ રચન અવયવોના સંબંધો પ્રાનુ-નુભાના અવિનિમ્ન-પ્રવાહોદ્વાસ સંબંધ થઈ મરતકની નદની કોઈ અવસ્થા અનેક પ્રાનુ-રજિઓ કે ઘાનરજિઓની તન્તુસમુદાયપ-ધર્મીઓ (Phrenocentrics) સાથે સંબંધ ધરાવે છે એવું નહિ પણ મરતકની અનુભવની અવગત નિષ્કામોના અદરનો રજ મરતકની અદરની છેક પ્રાપ્ત અને દ્વિતીય જાનિતકમાંથી મા જ મરતકની નીચ અને ઘેણી જાનિતકમાં પા પ્રકારી ઉઠાડે રજાનુતા ઉપરના પુષ્પ મુનીના પ્રકારમાં પણ અદરનીયે પ્રકારી મુલક થઈ અર્થાત મરતકની આ અનુભવનિષ્કામો અને તેની આજ્ઞાને પ્રાણીક પ્રાણસંવિત્ત મારકા નમ-ગરીર તેમજ મરતકના પ્રત્યેક પ્રત્યેકે અવયવ સાથે અતિ ધનિત સંબંધ ધરાવે છે આમ જાણી ગીત જાણા “હૃદય” “હૃદય” એ શબ્દો. આપણુ રક્ત કદળ નહિ પણ મરતકની આદરની અનુભવનિષ્કામોના પ્રદેશો-એને અવગત Ventricles of the Brain બહેવામાં આવે છે, તેમ પ્રદેશનુ અર્થ “હૃદય” એ મનદહા મહાનુ થતુ એવું.

જાણી સર્વ પ્રકારના માનસિક કે ગુણાનુભવોનુ રચાન જાણ આ કદળ છે એમ જ કહેવામાં આવે છે-તેનુ પણ વધાર્ય પ્રયોજન આપણને નિદિશ રચન થાય છે સર્વ પ્રકારના આનંદોનુ મહાનુ કે અનુભવ-આપણે પ્રાણનુભવોના પ્રવાહો દ્વારા જાણી શકી. જીએ વિશ્વના બેટલા પ્રકારના મુલ આનંદો તેમજ પ્રકારની તેને અનુભવ કરનાર મુલ તન્તુ મન્યીઓ કે પ્રાણમન્યીના અનુભવા મરતકની અનુ રજા/માન છે, વિશ્વના બેટલા પ્રકારના સંબંધ અવયવ મિથ આનંદો, તેમજ પ્રકારના પ્રાણમન્યીઓના સંબંધ અવયવ મિથ-અનુભવ આપણે અનુભવ કરીએ છીએ એમ આ વિષયનો પ્રવાહ પુરાવા છે. પ્રકાર “હૃદય” ને મનદહા આપણા મરતકની નદની પાને જુની જુની જાનિતકોમાંથી પ્રદેશ-કે જાણા આપણા શરીર નમજ મરતક અને આ આ રાચ જાણી ધનિત અને અનુભવ સંબંધ રાખનારા સર્વ પ્રાણેન્દ્રિયોના પ્રવાહોના જાણતન્તુઓ અને જિવાનુભવોના સંબંધો સર્વ સુખવિશ્વરિતે ચોળી રહેલા છે, તે પ્રદેશ.

જાણી મરતકના હૃદયના અનુભવનામાં સર્વ પ્રાણોની જાણને આ પ્રેમ પ્રવાહો વધારે ગીતે જાણ વિશ્વે સર્વન વહન કરાવતા મા પ્રકારના વિશ્વતમ-સુગીર્ધ (Cerebral Signal Board) આપણસંવિત્ત પણ એમ રચાનામાં બોલે છે કે જાણી જાણી મરતકમાંથી સર્વ જાણ છે અને જાણ આનંદ મુખ અને સંતોષ પામી પુન શરીર નદ છે જાણિ પામે છે વિશ્વે છે “જિર્ધના પીધ” ના રચાનાર વિશ્વ રચા છે આદવા મદિ “હૃદય” એ શબ્દોદ્વાસ ઉપર જાણેવા આ પ્રાણવિધી મરતકની અનુભવનિષ્કામોના પ્રદેશોનુ મહાનુ કદલ જાણે સ્ત્રીઓ પુરુષના હૃદયને અને પુરુષ સ્ત્રીના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવાને અવયવ હૃદયધનિત દેવ ધવાને અનુભવ શાસ્ત્રીય વિધિ જેને આપણે “પરિશીલન” ને મનદહા. એમજાણીએ જાણે એ પરિશીલન સંબંધ વિધિનો ઉપદેશ જી અને પ્રવેશ સવ પ્રાણાનુભવ-આ હૃદયને સંતોષનાર વિધિ છે એ હૃદયના પ્રાણાનુભવ સાથે શરીર તેમજ મરતકની અદરના અનેક પ્રકારના પ્રાણનુભવોની વિવિધ રચને અને વિવિધ રીતે તેમજ અનેક રચનોમાં ને અદરના અને અનુભવ પ્રકારની હૃદયીય ચોળાઓ કરવામાં આવેલી છે તે સર્વ પ્રાણોના સંબંધોને સુખ સંતોષ આનંદ, પુનિ હૃદિ કે જાણિ આજ આપણા મરતકના સર્વ સુખ અને ધર્મ્ય પ્રવાસો પ્રકારો અને પ્રકારોનુ એક સમુદાયરે જાણા મા “પરિશીલન” ને અતિ મદ મદ થાય અને જાણ અનુભવ પ્રકારના થાય છે અને મરતકવિશ્વની જાણમાં જાણ વિશ્વ રજા ગીતે કરીએ તા અનુભવ અનુભવ શરીર આનંદ સંબંધ મળનાર સવ માનસિક જાણે જાણીઓ તેમજ સંવિત્તો અને રજાગીક સવ અનંદ અને તે તે અનુભવ સવ પ્રકારની અનુભવતા અને સુખો આપે તેવા સવ ધર્મ્ય જાણિ વિશ્વિતો તથા જાણોનો મહાનુ આ “પરિશીલન” ને શબ્દોદ્વાસ થાય છે.

હિંદી ન્દાનાસાહે—“બ્રહ્મા વિષ્ણુ માન પ્રાણમા એ લોક” એ કાવ્ય અને મધુર લલકારદ્વારા જનતાઓ અને પુરુષોને “આવો પીયૂષ પાઉં ઊરના રે લોક” એ માન ૧૬ અને પરમ પવિત્ર કાર્યોને જનતાની સુદરીઓના મુખમધ્યમાથી નીકળના દર્શાવી પ્રેમી દ્વંદ્વવાના પરસ્પર ના આશ્રમ અને અને આદરને મોટી સ્ત્રી દ્વંદ્વમાથી દર્શાવે ચતા દર્શાવ્યા છે તેની સુવ અનુષઙ્ગ કાવ્યનાં મોનાં સંસ્કરોનો આ પદ્ધતિવળ દ્વિયાશ્રમ પ્રમાણેશ થાય ॥ આપણાં આપણાંમોની અદર લક્ષ્મિવિ યસન પ્રતેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષદ્વારા ઉચ્ચ તામા અલ્પતા મદ્યમત્રેમાના—

યદેતદ્ હૃદય તય તદસ્તુ દૃડય મમ ।

યદિદ્ હૃદય મમ તદસ્તુ હૃદય તય ॥

આ દિશ કાવ્યનાંમોના પદ્મ સુવ રમ્ય અને મહા પ્રસંગોને જનમ ન્યાભાર સુદ પ્રક્રિયાઓની સુકલના પદ્મ આ પરિશીલન વિધિની અલ્પતા કાવ્યમા આવેલ છે

કુકર્મા—

સ્ત્રી અને પુરુષ પરસ્પરના,

૧ શરીરોદ્દાર શરીરચળાને

૨ ઉન્નિષ્કારોદ્દાર ઉન્નિષ્કારચળાને

૩ મરતકાંત મરતકાંત

૪ મરતકાંત માનસિક શક્તિ મરતકાંત માનસિક શક્તિને

૫ માનસિક કાવ્યનાંમોદ્દાર પરસ્પરની માનસિક કાવ્યચળાને

૬ માનસિક કાવ્યચળાઓદ્દાર પરસ્પરની માનસિક કાવ્યચળાને

૭ સુવ પ્રાણસાગર મરતકાંત દ્વંદ્વવાના પરસ્પરના પ્રાણ પદ્મદય અને તેની અનેક પ્રકારની પ્રાણમય યોગોને

૮ તેમજ ઉપરોક્ત સુવ વિરોધના આધારેપ અનુદાર મનને અપરા અમાત્રોદ્દાર પરસ્પરના

આમાને (લક્ષ્મણ થયા પૂર્વ) આ મરતકાંત પરસ્પર ના આ મરતકાંત અને (લક્ષ્મણ થયા પછી) શરીર ચળદાર પરસ્પરના શરીરચળાને તેમજ આ મરતકાંત પ્રાણ કાવ્યનાં સુવેવવાનાં મુખ આપવાનો અને તે દ્વારા અનેક પ્રકારના વિષયના આનંદના અનુભવ કલ્પવાનેક એ અનુષઙ્ગ માધુર્યવળ કિંવ અને શાસ્ત્રીય વિધિ તેનું નામ—પરિશીલન.

આ પરિશીલન—વિધિ મુખ્ય અને તે પ્રકારની છે ૧ લક્ષ્મણ થયા પહેલાંની પરિશીલન—વિધિ

૨ ૩૩ અલ્પ થયા પછીની પરિશીલન વિધિ પ્રથમની પરિશીલન વિધિમા મુ ૫ અરો પ્રમા અને કુમારીઓ ધોવાની સુવયમ વિનય મધ્યાદ અને નૈનિષ્ઠ દ્વિધી પરસ્પરના રવમાન થયા કર્તે સત્યાર અને શીય આદિ સર્વે ગુણ અરોને યથાન સજ્જથી સખી રનેક અને લક્ષ્મણના પ મ મુદ્ધારોથી માર હમેશા એક બીજાના પરિચયમા આવતા રહે અને ધોતોતોતાના સુદય માનસિક-લક્ષ્મણ કાવ્યથી તેમજ રુચિઓ રાને કાવ્યનાંમોના દેવળ માનસિક સુદય સદ્-અસોના પરસ્પરને અનેક રીતે અનુભવેશ આ બી પરસ્પર એક બીજાને મોટા-માનસિક માન મમ વ સાગી સદાનુભવિ ગુણ પ્રેમભાર આા ગુણ કારોને લાડલ કરી એક બીજા તરફના રનેલકારોને અનેક રીતે—નવમત કરે એ તા પરસ્પરના પરિચયમા અને સુદર સમા કુવનો તેમજ કુવનીઓ રેલરોતાના વર્ણોની ઇચ્છાને અનુસરી તેઓની નૈનિષ્ઠ રુચિરેખ નીચે આવી શકે એવી વિધિના સમરેશ થા રહે છે

અર્થાત્ વલ્લભ થયા પછીની પરિશીલન વિધિમા—પરિશીલન ક્રિયાના સુદ રમ્ય સુદમ અને પ્રકટ અપવા નહ બેરોને સુખી રીતે પ્રકટ કરવાનો અવકાશ મળે છે ૫ ૧ જે સિયકુ વિશેષ રપરિશીલન પ્રજ્ઞાન

ક્રિયા અથવા અભ્યાસ" એ પ્રકરણની સાથે ખસ વિશેષ બરી ધર્મિક સંબંધ રાખતું હોવાથી તેનું વિષયવાર વિવેચન-એ પ્રકરણની અદ્ય ક્રમમાં આવશે બન્યુંરે આ પ્રકરણની અદ્ય માત્ર લક્ષ્યબદ્ધ ધર્માવિધિ ચોક્કસના મુખ્ય ઉદ્દેશથી મુનનીએ અથવા મુનનોદ્વારા પરંપરા અનેક પ્રવર્તતા પરિચિત્તો આપવા માટે, અને એવા પરિચિત્તોના પરંપરાના મુખ્ય રોપ રેખાઓ આપતો, સ્ત્રોતો કરતો અથવા આરોગ્ય અને એવી એવી બીજી અગત્યની આપતો સળધિ જ્ઞાન યોજવા માટે, તેમજ તે દ્વારા અનુકૂળતા પ્રમાણે પારંપરના દૃઢ સ્વરૂપને ભણવા માટે તે અનેક પ્રકારની રમુજ સુદૃઢ આદિ રીતરિવાજ અને માનસિક પ્રવૃત્તિઓ નીચે સંસ્કાર લેવાવાર અને ધર્મ આદિની ઉત્કૃષ્ટ આવડાઓને આપિત રીતે સ્વભાવ આપે છે, તેથી સર્વ ધર્મ અને પવિત્ર વિધિઓના સમાવેશ થાય છે.

પરિશીલન ક્રિયાનો ઉદ્દેશ અને પ્રવૃત્તિ—

પરિશીલન ક્રિયાના મુખ્ય ઉદ્દેશોમાં -

૧. પરંપરાનો પરિચય.

૨. સ્વભાવ લક્ષણ કે ચારિત્ર્ય આદિના સુસારુણ્ય અસીતું અનુભવબદ્ધ જ્ઞાન.

૩. પરંપરાના જ્ઞાન કર્શન ચારિત્ર્ય આદિ માટે પ્રેમ, માન, ભક્તિ, મમતા, આદિ સ્નેહુજ ભાવોની પ્રતીતિ અવૃદ્ધિ, પુષ્ટિ અને એ સર્વને અન્તે સર્વ પ્રકારના આત્મભાવોને સત્પુષ્ટિ આપનાર,

૪. પવિત્ર લક્ષણોદ્ધારણ સુદૃઢસ્થાપના સર્વ ધાર્મિક મુખ્યગુણો માટે તત્પર થવાની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા આદિ મહાન પવિત્ર ગણીર અને મહત્વપૂર્ણ પ્રયોજનોનો સમાવેશ થાય છે.

આટલા માટે આ પરિશીલનક્રિયા, એ પરમપવિત્ર લક્ષણોદ્ધારણ સુદૃઢસ્થાપનાથી પરમપવિત્ર આક્રમણ પ્રવેશ કરવા ઇચ્છતા ઓપુરવેને પરંપરાના પરિચયમાં લાવી-તેઓના મુખ્ય સ્વભાવો બનને જ્ઞાન આપી પરંપરાના દૃઢ્યને ધર્માવિધિ સુધારા કરવા માટે અનેક પ્રકારની સહાય કરવાર એક અનુપમ અને વિશિષ્ટ છે કે તેને પ્રત્યેક દેશ કાળ અને સમાજના ઓપુરવેએ ધર્માવિધિ સહાર કરવા લેખે.

એક અવિનાશિતરૂપના મુખ્યપરંપરા મુખ્ય મુલ્ય, યોગ્ય-ધાર્મિક રીતે સુદૃઢસ્થાપના સુચના કરવા માટે તેમજ પ્રત્યેકપ્રકાર રૂપ કુદરતી મહાન બળ અને ગણીર આપાને કૃત્રિમ રૂપે બળવવા માટે પેતાની પસંદગીની યોગ્ય મુખ્યપરંપરામુલ્ય, રૂપ શુભ શીલ સુધિક્ષા અને સહચાર આદિ અનેક મુખ્ય મુલ્યરૂપ ક્રમો સાથે અથવા તેઓ શુભ ધર્મ સ્વભાવવાળી ક્રમોએ, તેઓ પ્રકારના ઉત્કૃષ્ટ મુલ્યોથી વિભૂષિત હોય તેવા પ્રકારના પેતાની અને પસંદ કરેલા વરને પેતાના સમારંભેટી સળધી અને મિત્ર વર્ગ વિગેરેની યોગ્ય સમ્મતિ અને અનુમોદન લીધા પછી બહેન રીતે, યોગ્ય વિધિપૂર્વક સુદૃઢસ્થાપના બધા ધર્મો વચ્ચેના બળવવા માટે લક્ષ્ય મુલ્યોદ્ધારણ લેવાનું, એ-સવનન-પરિશીલન-અને લક્ષ્યઆદિ ક્રિયાઓના મુખ્ય ઉદ્દેશ છે સવનન અથવા પરંપરાના યોગ્ય મુલ્યોધર્મ સ્વભાવની પારિક્ષા કર્યા પછી અને એક જાતની યોગ્યતા માટે પૂર્ણ ખાતરી થયા પછી પરંપરાના દૃઢ્યેનું એક બીજા તરફ સ્વાભાવિક આકર્ષણ થતા આવા પ્રકારના સ્નેહીઓના લક્ષ્ય મુલ્યો વચ્ચેના વિશિષ્ટ યોગ્ય અને બનને પસંદના માતાપિતાઓ તેમજ અન્ય વડોના તેમજ કુટુંબિય બનેલ પક્ષ એવી મહત્વપૂર્ણ બાબતના પૂર્ણ અનુમોદન મળે એ તે કે સર્વેશ અભીક્ષ છે, ખજ એવા પ્રકારની પરંપરાની લક્ષ્યબદ્ધ મદિની પસંદગી કરવાના મુખ્ય અધિ કરે, લક્ષ્યબદ્ધોદ્ધારણ સમય થવા ઇચ્છતા મુલ્યોના તેમજ મુલ્યોએની સુનિયંત્રિત સ્વભાવ, શ્રાવ ઇચ્છા, અને તેઓના સ્વભાવપ્રતિબિંબ અનુકૂળતા વિગેરેને આગળના રાખી એક અનુકૂળ અરો મુલ્યોના તેમજ મુલ્યોએની સ્વભાવ સત્તા અને અનુમોદનને આધીન રહેવાની જગ્યા છે, તેમ પ્રમાણે માતાપિતા અને અન્ય વડોની મુખ્ય આદિશ, યોગ્ય અનુભવ

અને સમ્યક્ સદાનુભૂતિને આધીન રાખી તેવી સત્તાને ઉપયોગ કરતાં થીજે એ પણ સંભાળવાની ખાસ મેટી જરૂર છે. કાશ્યુ “પ્રેમતો આંધળો છે” “ગુવાની દીવાની છે.” Cupid is blind. “કામાન્ધો નૈવ પદયતિ”

Dr O. S Fowler એક સ્થલે લખે છે કે,—

“None can choose wisely after beginning to love, for cupid is, always has been, and must be blind to the faults while magnifying the virtues of the one beloved”

પ્રેમપાશમાં ફસાણા પછી પસંદની કરવડું કાંઈ, કોઈપણ સદાપણ પૂર્વક કરી શકેજ નહીં, કાશ્યુ કામદેવ હમેશાં આંધળો છે. અને તેથી ઇચ્છિત વ્યક્તિનાં દોષ તરફ ડહો પછુ ફાટિયાત કરતોજ નથી. ન્યારે રનેદી જનના શુદ્ધ સમુદાય માત્રને યોગ્યતા કરતાં અધિક મહત્વ આપી. બંદુ કરી અને છે.

ડૉ. ઝો. એસ. ફાઉલર આપણા મટે કહે છે કે— “Mate first and then love” પ્રથમ શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવ આદિની યથાવિધિ પરીક્ષા કરવી અને યથાવિધિ પરિક્ષા અને નતિ અનુભવ થયે, રનેદની શરૂઆત કરવી.

પછી તે કહે છે કે—“Our right to choose our own conjugal and parental partner is more sacred and unalienable than any other human right whatever”

આપણા પોતાના રનેદી પતિ તરીકે અને બલિષ્ઠની પ્રેમના લાયક પિતા તરીકેના પાત્રની પસંદગી કરવાનો ખાસ મુખ્ય અને પવિત્ર હક આપણો પોતાનોજ છે. આવા પવિત્ર હકની યથાવિધિ પૂર્તિ કરવા માટે બીજા કોઈપણ પ્રકારની અડચણો ઉભી કરવાનો કે હરવચ્છેપ કરવાનો સ્વભાવિક રીતે કોઈને પછુ હક નથી. આવા પ્રકારની પસંદગી કરવામાં મરજતવિયા અને મુખસામુદિકસાચ તેમજ માનસસાચ અને વૈધકવિદ્યા વિગેરેના સિદ્ધાન્તો, શ્રી અને પુરુષોને પરસ્પરના શુદ્ધ કર્મસ્વભાવ વિગેરેનું જ્ઞાન આપવામાં કેટલે અરી સદાનુભૂત થઈ શકે તેમ છે, તેમજ એવી સદાચળાનો સુદૃઢપણ, મુવાનો તેમજ મુવતીઓ અથવા તેઓની સાથે સંબંધ સખતાર બન્ને પક્ષના સંબંધીઓ પછુ કેવી રીતે સારવતાપૂર્વક પ્રત્યક્ષ જાણ હાંસવી શકે તેનું વિચલવાર સચિત સપદ્ધિકરણ આ પ્રથમ પ્રકરણ પાંચમામાં દેશ કળ, અને અન્ય સથિએને ધ્યાનમાં રાખી સચસાદિત અપવામાં આવેલ છે. આપણા શિક્ષકો, અધ્યાપકો, ધર્મશુરો, તેમજ ઉપદેશકો વિગેરેએ તેમજ પોતાની સતતિના બાવી મુખિને ધ્યાનમાં રાખી જામ સંબંધ દ્વારા તેઓને સુદરયાપ્રમમા પ્રવેશ કરાવવા ઇચ્છતા માતપિતાઓ તેમજ અન્ય કુટુંબી જનોઓ, તેમજ નતે પસંદગી કરી પસંદગી ઇચ્છતા મુવાનો તેમજ મુવતીઓએ આ વિષયનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ પોતાના જીવનમાં કેવી રીતે કરેલો જોઈએ, એ સંબંધી આવશ્યક વર્ણન ઉપરોક્ત પ્રકરણની અદર યથાવિધિ આપવામાં આવેલ છે. છતાં પછુ ન્યાં મુખી મુવાનો અને મુવતીઓ તેમજ તેઓની સાથે સંબંધ સખતાર બન્ને પક્ષના વહીવટ ન્યાં મુખી અનેક પ્રયોજનોને ધ્યાનમાં લઈ એક બીજાના પ્રત્યક્ષ પરિવચમાં આવે નહીં ત્યાં મુખી ઉપરોક્ત પ્રકરણમાં જણાવેલ પસંદગી કરવાના પ્રકારને પછુ પૂર્ણ અવકાશ અભવાય મંજૂરોજ રહેલા નથી આટલા મટે હાનુસંબંધ દ્વારા સમુદાય સવા માટેની યોગ્ય અવરજા અને હાનુસવાળા ઓ પુરુષોએ કે મુવાનો તેમજ મુવતીઓએ પરસ્પરના સ્વભાવિક પરિચયમાં પછુ અનેક પ્રસંગોને હરેલી આવવાની ખાસ જરૂર છે.

પરસ્પરના પરિચયમાં અપવાના પ્રસંગોની યોગ્યતા—આવા પ્રસંગોને સ્વાભાવિક રીતે ઉપરિશ્લ કરવામાં નીચે જણાવેલા અવરજા ખાસ સદાચળાત યાચ છે.

૧. સહ-અભિચન.
૨. સહ-કીર્તન.
૩. તીર્થયાત્રા.

૪. જીનેટિક્સ
૫. ઇનફી.
૬. કથા, શીતેન, આદિના પ્રસંગોની યોજના
૭. રેનેડ, સમસેન.
૮. નાક, સિનેમા, સરકસ આદિના એથે વિગેરેનું સદ-દર્શન.
૯. સભા કે સોસાયટીમાં વ્યાખ્યાનો આદિ સાંભળવા માટે સહયોગન.
૧૦. કૌટુંબિક સમસેન.
૧૧. સમીપ નૃત્ય કે નાચપાઈ અથવા લગ્ન આદિના ઉત્સવો પર પરસ્પરનું આમંત્રણ.
૧૨. પ્રદર્શન કે મ્યુઝીયમ આદિનું સદ-અવલોકન
૧૩. મર્મરયાનોમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટે સહયોગ
૧૪. સાથે મળી યોજન, લેખન, ચિત્ર, કળા આદિના વિશિષ્ટ ઉદ્યોગ, સિગ્નલ કે દર્શન આદિ.
૧૫. સદ આપ દર્શન.
૧૬. ભાતિ યોજન.
૧૭. પર્યટન.
૧૮. નવસર્ગીય અજાણ-આદિ એવા પ્રસંગોમાં નિરોધ વિનોદ.

આવા અનેક પ્રકારના પ્રસંગોની આવશ્યક સુલક્ષિતતા પૂર્વક યોજનાઓ અનેક રીતે માનવ સમાજ દ્વારા સ્વાભાવિક રીતે જ કરવામાં આવેલ છે. આવા સર્વ પ્રસંગોનો દેશ કાળ અને અવસ્થા પ્રમાણે ફરેક મુલાકાતે તેમજ મુલાકાતે વિચિત્ર રીતે લાભ મળે શકે અને પરસ્પરના પરિસ્થિતિમાં અનેક રીતે આવી સહે, એથી સર્વ સ્વાભાવિક યોજનાઓ માનવ સ્વાભાવની કુદરતી હિસ્ટોરી અનુક્રમણ પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે. આથી પરિશીલન ક્રિયાની પ્રવૃત્તિઓમાં અનેક રીતે પ્રકાશનરે પશુ હજી સહાય મળે છે કે. આદર્શ એ. એલ. રીડ. એમ ડી. “Marriage and genetics” નામના પોતાના ગ્રંથમાં આ પરિશીલન ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ અને ઉદ્દેશના સળગમાં લખતાં લખાવે છે કે.

“There is a deep meaning underlying courtship. It is the process of ascertaining characteristics and adjusting differences with reference to establishing harmonies which must underlie any happiness that may be derived from the life that in the event of marriage is to be lived in common. This being true, it follows that every phase of the important question should receive consideration. Physique, health, habits, tastes and tendencies, even now generally come under more or less subconscious consideration.”

A. L. Reed M. D:

ભાવાર્થ—“પરિશીલન ક્રિયાની અંદર કોઈ મહત્ત્વ યદ ઉદ્દેશ સમાવેલો છે. લક્ષણધર્મી યોજના દ્વારા પ્રત્યક્ષધર્મના મહાપરિવર સુવ્યવસ્થા યાદ-ચૂકરણાધર્મના અનેકવિધ સાંસારિક સુખેના સમય આનંદોના વ્યાવિધિ અનુભવ કરવાના અનેક રુચક ઉદ્દેશોના આધારરૂપ, પરસ્પરના શુભ કર્મ સ્વભાવ વિગેરેની વ્યાવિધિ તુલના અને પરિણા કરી યોગ્ય નિર્ણય કરવાના અતિ મહત્ત્વપૂર્ણ કાર્યવિધાનમાં વ્યાવિધિ સહાયત્વ યનાર, આ પરિશીલન વિધિ છે. આમ હોવાથી આ અતિ અગત્યની વિધિની પ્રત્યેક વ્યક્તિ પર “આત્મ લક્ષ્ય આપવાની ભર” છે. આત્મિક શારીરિક બધારૂણ, આદર્શ, અદર્શ, શિલ શિલ રૂચિઓ, યોગ્યતાઓ, આનંદિક પક્ષો, વિગેરે સર્વ બાબતોનો

સમાવેશ સામાન્ય રીતે હવે પસંદગીના આ વિષય સાથે એકાદ વત્તા પ્રમાણમાં સિધ્ધે સંબંધ ધરાવે છે, આથી ઉપર નિર્ણયિતા તેમજ પ્રકરણ પાંચની અદર અભુવિત પ્રત્યેક વિષયની યથાજા પરીક્ષાપર ધ્યાન આપવાની પ્રત્યેક વ્યક્તિની ખાસ ફરજ છે.

ડૉ. એ. એસ. ફ્રાંસિસ પોતાના ગ્રન્થ “Creative or Sexual Science,” નામના ગ્રન્થમાં Courtship (“પરિશીલન”) ના પ્રકરણમાં એક સ્થળે લખે છે કે—“Why not give and take lessons in courtship as much as in music or grammar? Is it less important?” પરિશીલન વિધિ સંબંધી રીતસરની પણ પ્રવૃત્તિ શામટે ન થવી એટલે ? શું એ એાછી મહત્વની છે ? ખરેખર આ એક અતિ અગત્યનો મહત્વપૂર્ણ અને અઘીર વિષય છે અને તેથી તેની પ્રવૃત્તિ નિમિત્તપૂર્ણતામાં યથાવિધિ કરવાની ધણીજ અગત્ય છે એમાં કાંઈપણ સંશય નથી પણ દુર્ભાગ્યે આપણા દેશની અદરગી બાળ લગ્નની કુપ્રથા, લગ્ન પોન્થ ઉત્તરની અતિ સ્વલ્પ અવસ્થા માત્રાઓની અદરગી બાળાઓનું બારે તેર વરણની સ્વલ્પ ઉમરમાં પુરૂ વય સંકેતક નિર્ણય સક્રિય બુદ્ધિ-જીવન, કન્યાઓના શુદ્ધતા યા શાસિક અસ્થિત સંબંધી નિમિત્તપૂર્ણતા અત્યંત ભૂલ જરૂર અને નિર્ણાયકી બેઠકા અજ્ઞાન નિમિત્ત વિચારો, અને એવી એવી અનેક પ્રકારની અનિષ્ટ રીતિઓના પરિણામે આપણા દેશની બાળ પ્રબલો, જેમ ખસ શૈવલના મહામત્ત નવનુભવે કન્યાના પ્રસંગોથી જેવી રીતે વશિત રહે છે, તેમ પ્રમાણે સ્વાભાવિક પ્રેમ, પરિશીલન, સંવનન અને યથા-વિધિ રચિત યતાં રેનેટાકરોને તેઓની સ્વાભાવિક દશામાં સર્વ દિશાઓમાં રચિત યતાં એવાનો અવગણના કે અનુભવ પણ દુર્ભાગ્યે કદાચ ન મળે છે ?.....છતાં આવી અધમ દશાની અદર પણ આવા એક નૂતન વિષયને આ જીવન રહસ્ય નામના ગ્રન્થમાં સૌથી પ્રથમ વારજ ચર્ચવાનું સાદર કરેલું એ અત્યુક્ત અરો અવિનય, અસહ્ય, અને અન-ધિકાર યુગ અણુય તેવા સર્વ સંબંધો ઉપરિચિત હોવા છતાં તેવા સર્વ વિશેષોની લેશ માત્ર પણ દર્શાવ ન કરતાં મરતક શાસ્ત્રના અનુપમ સિદ્ધાન્તો અનુસાર, જે વિષય માત્ર સમાજના અનેક વિષ કલ્યાણોની અદર ખાસ અગત્યનું સ્થાન ભોજવી મકે તેટલો અગત્યનો છે તે પર કંઈ પણ વિચન ન કરતાં માત્ર લોકોના કે લોકોપવાદની આસાસથી માત્ર પકડી જતો કરેલો એ કોઈ પણ રીતે ઘટ ન બહુવાળી, આ પરિશીલન નામના મહત્વ પૂર્ણ વિધિનું આ પ્રકરણમાં માનસશાસ્ત્રાનુસાર સચિત્તર વર્ણન આપવનું લિખિત ધાર્યું છે

સુખ્ય રીતે જે વિચાર કરીએ તો જે ને બાળતા, સ્ત્રી અને પુરુષોના સ્વલ્પ સંબંધી પરીક્ષા કરી મરતક વિધાદ્વારા અથવા મુજાસાદિકશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોદ્વારા જોપુરોએ યથાવત બહુવાળી ખાસ અગત્ય છે તેવા તેવા સ્વ વિધોની સાથે આ પરિશીલન ઢિવા અતિ અગત્યનો સંબંધ ધરાવે છે

પ્રાચીન તરીકે અત્યુક્ત સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં કેવા કેવા પ્રકારની વૃત્તિઓ શાન્તિઓ કે લાજાણીઓ કેટલા કેટલા પ્રમાણમાં પ્રબળ તીજ સાધારણ કે મદ અથવા હીન આદિ દશામાં છે, એ જેમ મરતકવિધા પ્રમાણે બહુવાળી નરર છે તેમ પ્રમાણે અત્યુક્ત વ્યક્તિમાં અત્યુક્ત સમૂહની વૃત્તિઓ કે લાજાણીઓ પ્રબળ અથવા મદ પ્રમાણમાં છે, એ જે બહી રાગીએ તો તેની સાથે તેની તેવી તેવી પ્રબળ અથવા મદ વ્યક્તિઓને સતોષવા, આકર્ષવા કે સુખાનુભવ કરાવવા માટે કેવા કેવા પ્રકારો યોજવાની નરર છે કે બેથી તેવી તેવી વ્યક્તિને તેની તે તે પ્રકારની શક્તિઓને અનુસરી આનંદ, સુખ કે સતોષ આદિ આપી શકાય, એ પણ બહુવાળી ખાસ અગત્યવાળો છે ન્યાં આમરસક વૃત્તિઓની પ્રબળતા હોય તો તેવી વ્યક્તિના આમરસક વૃત્તિઓના જ્ઞાપને કેમ સતોષવા ?

ધાર્મિક વૃત્તિઓ પ્રબળ હોય તો તેવી વ્યક્તિને સતોષવા માટે કેવા કેવા પ્રકારનું વાચન કે સાહિત્ય આપણે તેવી વ્યક્તિને પુરૂ પાડીએ એટલે કે બેથી તે સહજ સદૃષ્ટ વાચ ઇત્યાદિ વિષયો પણ બહુવાળી ખાસ અગત્ય છે

જેમ પ્રમાણે ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતા તેમજ પ્રાણીસંબંધી શક્તિઓની પ્રબળતાવાળા જીવુરોના સંબ-ધમાં પણ તેમજ બહુવાળી ખરેખર નરર છે. આમ હોવાથી જુદા જુદા સમૂહની વૃત્તિઓનું વિવિધવર્તક પરિશીલન કરવા માટે શું શું નરરુ એટલે કે દરેક વૃત્તિઓના લક્ષ્યવાર નિર્ણયવાર સ્પષ્ટિકરણ કરવાથી આ વિષય સહજ સ્વલ્પ થશે એમ અમારૂં માનવું છે આથી સમૂહવાર વર્ણન આપવામાં આવશે.

પરિશીલન વિધિ: THE ART OF COURTSHIP.

આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનું પરસ્પરનું પરિશીલન.

૧. છુટ્ટવિધા:—અનેક પ્રકારની જ્યારણ, સદ્દેહીય, રમતજમતો વૈયક્તિક વિષયોનું સાથે મળી અધ્યયન, આરોગ્યશાસ્ત્રનું સાથે મળી શિક્ષણ, અધ્યાત્મિકતા, જાતીય, ટેનીસ, રંગીમીય, ચડકીય, આઈડલીય, મોટોરીય પુષ્પાવયય, વૈધાન, જામણ, વ્યોમપરિજ્ઞાન, પરિવર્ત્ય, ધાર્મિક, શારીરિકશક્તિ, આદિ શાસ્ત્રોનું સાથે મળી અધ્યયન કરવાથી, આરોગ્ય-શાસ્ત્રના નિયમોના જ્ઞાનની પરસ્પર આપણે કરી પરસ્પરને સાલ આપવાથી, શારીરિક આરોગ્યવાને વધારવા સાથે ગરમત અને જ્ઞાન આવે તેમજ બુદ્ધિને વધારે તેવી રમતો સાથે મળી રમવાથી, ગ્રંથલેખ પ્રાખ્યાણ, યુક્તિદાર, વિદ્યાર, જ્ઞાનપાન અને સદાચાર આદિનું સાથે સેવન કરવાથી, કોપુરુષો પરસ્પરના હૃદયોને મેળવવગર પરિશીલન વિધિનું સેવન કરે છે. એ તાજ રૂપ છે, કાણુ જેથી રીતે વર્તવાથી સમગ્ર શુભ કર્મની સાથે જીવિ વાય છે.

૨. કુધાકૃતિ, ૩. પિપાસાકૃતિ, તેમજ સ્વાદકૃતિ.

વિવિધ પ્રકારના ધર્મો સેવ્ય હૃદય એ જાત્ય જોગ્ય આદિ અનેક પ્રકારના પદાર્થોનું, પોતપોતાની પાત્ર શક્તિના પ્રમાણમાં દેરા કાળ રૂપ સમય આદિને અનુસરી વિવિધ પ્રસંગોએ યોગ્યતામાં આવતાં ભોક્ષ્યભોજનના પ્રસંગો દ્વારા કુધા અને પિપાસા આદિ વૃત્તિઓના અનેક વિષ આનંદો સાથે, સ્વાદર્થ પ્રેમ સ્વીકાર્ય અનુકરણ દ્વારાય શુભાર આદિ અનેક ભાવોની યોજના કરવાથી પણ સ્ત્રી પુરુષ બન્નેના હૃદયને પરસ્પર પ્રાપ્ત કરવાની અનેક યોજનાઓ ૧૫ પરિશીલનવિધિ પાંચ રાકાય છે. વિષાદ લગ્ન સમજાણ, જામ દિવસ, રેનેડ સમેલન, દીપાર્થી, ગાન પાર્થી, બાર્ડન પાર્થી, પ્રીતિ ભોજન આદિ જેવાં સર્વ શુભ પ્રસંગોના સામ કુધાનો તેમજ કુધાનો અનેક રીતે પોતપોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે લઈ શકે, અથવા પરસ્પરને આપી શકે છે. જેથી બન્નેની પરિશીલન વૃત્તિઓને સતોષવાના અનેક પ્રકારના પ્રસંગો સદા પ્રાપ્ત થાય છે. એ પદાર્થોની અંદર સામાન્ય રીતે સોડ, લેમન, આઈડીયમ, કુલરી, દાડમ, અનાર, લીંબુ આદિના રાજતો ભાંજ, મસાલાવાળાં દુધ, ચા, આદિ અનેક પ્રકારના પેશ પદાર્થોની યોજનાઓ પણ પ્રત્યક્ષનુસાર ઉપર પ્રમાણેની સ્ત્રી અને પુરુષની અંદરના પરસ્પરના પ્રેમ ભાવોને પ્રદીપ કરી તેઓનું ચર્ચાવિધિ પરિશીલન કરવાની નિર્દેશ વિધિઓ અનેક રીતે પરસ્પર પહેલાં તેમજ પરસ્પર પછી પણ અનેક વર્ષો સુધી આગી ઉપર બહુવિધી ક્રિયાઓ દ્વારા સતત ચાલ્યા કરે છે. શરીરરૂપ પ્રાણવત્તુઓને પોષણ આપવા સાથે આગી રીતે પ્રેમપ્રદાન અને પરિશીલન ક્રિયામાં પણ ઉપદેશ વિધાનો અનેક રીતે સહાયક થઈ શકે છે. માત્ર તે સંજોગે સાલ પ્રયેકે પોતપોતાના સમન સમપ્રતિ અને અનુકૂલતા પ્રત્યે, સમય અને દિશા વિગેરેને ધ્યાનમાં રાખી આત્મવચી કે અર્ચાજ ન થતાં લઈ શકે તેવા હૃદમાં રહી શુદ્ધ હૃદયથી અને બાહ્ય આકર્ષક દયા ભક્તિના મોહથી લોભાયા વિના પ્રેમપૂર્વક કરવાની ખાસ જરૂર છે. એ ભૂલનું ભોધ્યો નહીં. અને જેવા પ્રસંગો અવારનવાર ન યોગ્યતાં માત્ર ખાસ ખાસ પ્રસંગોએ અને તેપણું પોતપોતાની શક્તિ સુરૂપિ અને સાધન વિગેરેને અનુસરી યોજનામાં સીપુરુષ બન્ને વર્ષો ખાસ ધ્યાન રાખવું ભોધ્યો. આપણા દેશમાં વિજયાદશમી હોળી અને દિવાળીના પ્રસંગો તેમજ જન્મોત્સવ આદિ જેવા પ્રસંગોએ આવડ પ્રકારની કરવામાં આવતી યોજનાઓ બહુજ સરસ રીતે દીપી નીકળે છે. વળી આવે જખતે પુરુષ વર્ષ સાથે સીવર્ષ પણ જરા વધારે છુટ્ટી સાથે સાલ સેવાની જરૂર છે.

૪. પિતોષણ:—દ્રવ્ય એ શબ્દની અંદર અનેક પ્રકારના પદાર્થોના સમાવેશ લઈ શકે છે. હોરા ભણેકે મોતી, સોનું રૂપ આદિ અનેક પ્રકારની ધાતુઓ અથવા તેથી તેથી ધાતુઓથી બનાવવામાં આવતા સીકલો અથવા તેવા પ્રકારના સીકલોથી ખરીદી રાકાય તેવી સુલ્લવાન વસ્તુઓની પણ “દ્રવ્ય” એ ન્યાયક શબ્દની અંદર ગણના થઈ શકે છે. દુકા કહીએ તો દ્રવ્ય કોઈ પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય પદાર્થ. આવી પ્રાપ્તિની ઇચ્છા સુરૂપ જન્મે વર્ષની અંદર અમુક અમુક પ્રમાણમાં ન્યૂન મદ, સાધારણ તાપ કે અતિ લીમઆદિ અનેક પ્રમાણમાં હોય છે અને તે તે પ્રમાણે સીકે પુરુષની કે પુરુષે સ્ત્રીની એ ઇચ્છાને સંતોષ કરવામાં પણ વિવિધ પ્રકારે ખાસ યોગ રાકાય છે. કુમારવર્યામાં જ્યાં સુધી બન્નેનું સમજાણ કે વાચન ન થયું હોય, લગ્ન સમય મળેથી સંયોગ્યતા મનાવવાની

સમમિને અનુસરી કેાઇપણ પ્રકારની નિશ્ચય આત્મક યોજના થયેલી ન હોય ત્યાં સુધી કેાઇપણ યુવાને કેાઇપણ યુવતીને દ્રવ્યદ્વારા ખરીદી સહાય એવી કેાઇપણ વસ્તુનું અર્પણ કરવાથી અને ત્યાં સુધી હર રહેલું; એ ખાસ ધર્મ તરીકે ગણવું જોઈએ. એકે રનેહ, ખાસ પ્રકારની માનની લાગણી અથવા અધિક પ્રકારનો એ કુટુંબી સાથે બંધ સંબંધ અને સરવ સબંધ હોય તેવા પ્રસંગોમાં, જાને કુટુંબીમાં વસીલોના અનુભાવન પૂર્વક કેાઇપણ પ્રકારના પુરતક વસ્ત્ર વસ્તુ કે ચીજ આપિત્ર મેલીલાને અર્પણ કરવું, એ કાંઈ પાપ નથી પણ ખાસ પરિશીલન વૃત્તિને ઉદેશી તેવી કેાઇપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ સબંધ યોજના પહેલા કરવી, એ પુરૂષ માટે ખાસ ઈચ્છવા યોગ્ય નજર આવી શકાય. તેમ કન્યા માટે પણ એવા પ્રકારની વસ્તુઓનું સ્વીકાર્ય કેાઈ પણ રીતે માનપ્રદ નજર આવી શકાય પણ પરંપરાની પસંદગી થઈ ગયા પછી અને લગ્ન સબંધ માટે લાગતાં થઈ ગયા પછી એવી કેાઈ પણ વસ્તુઓનું પ્રસંગાનુસાર પ્રદાન કરવું, અથવા કન્યાએ તેનો સ્વીકાર કરવો, એ કેાઈ પણ રીતે અયોગ્ય નજર આવી શકાય, જ્યારે સમયેલું થયા પહેલાં માત્ર એક અથવા બીજાની લેખવૃત્તિને ઉમેરી, મોઢામાં દૂસાવવા માટે કરવામાં આવતી વસ્તુઓનું અર્પણ કે મોઢક વસ્તુઓનું પ્રદાન કરવું, એ તો તદ્દન હવથી જનિત, સુખ્યક, ડોળી, અને પ્રપચી મનુષ્યોનું જ કાર્ય છે આવા માણસો સાથે પ્રસંગો યોગ્યતાથી બાને કુળના વસીલોના સન્માનની અને યશસ્વિતાવની સ્થાયીત્વ સરકા ન થતા ઉલ્લાસ તેઓનું અપમાન અને નિહાળા કારણભૂત થવાય છે બામ ન બને એવા માટે ઓપુરૂષ જાને એ બંદુલ સારથીનીથી વર્તવાની જરૂર છે.

નં. ૫ સંયમ અથવા નિમિત્તવૃત્તિ—આ વૃત્તિના કાર્ય ઉપર યુવાના તેમ યુવતીઓ બંનેએ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે કેાઈપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ અથમ વાસના કે નાશુભ મનેદરિકરને વગ ન થતાં, લેખ લાગ્ય કે મોઢમાં ન ફસાતા, યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ પોતપોતાનું સ્વમાન અને કીર્તિ જાળવવા ઉપરાંત પોતાના ને પરંપરાના શીલને તેની સર્વ દશામાં વિશુદ્ધ રીતે જાળવી રાખી, પોતપોતાના વસીલો તેમજ પુત્ર્ય જાનેની કીર્તિ શોભા તેમજ પ્રતિષ્ઠા રિરેદેને ધ્યાનમાં રાખી જાહેરમાં તેમજ કદાચ એકાન્તના પ્રસંગો મને તો ત્યાં પણ, કેાઈપણ પ્રકારનું અનુચિત વર્તન દર્શાવવામાં ન આવે એવી મેજાવાળી વર્તણૂક અથવા એવી પ્રબળ સદ્વૃત્તિને આધિન રહીને અને દુર્વાસનાઓને યોગ્ય સહયમમાં રાખીને વર્તવાની, આ ચરિત્રીયન કિયાના પ્રસંગમાં ખાસ જરૂર છે જ્યાં સુધી લગ્નસબંધતા જાહેર રીતે જા અને પુરૂષ જાનેના હૃદયોનું પરંપરાનું ચૈત્ર્ય રૂપક કરવામાં આવે નહીં, ત્યાં સુધીના સર્વ પ્રસંગોમાં યુવાનો તેમજ યુવતીઓના બર્ને સહયમથી વર્તવાની જરૂર છે દરેક પ્રસંગે નિખાલસ દિલથી અને પ્રામાણિકપણે તથા સાચને વળગીને જાત કમળની જનિતા પ્રબળ અભાવને આધિન થઇ દિમ્મત દુર્લ્લક વર્તવાની બંને વર્તને ખાસ જરૂર છે.

હમેશાં સહાયક બની અનેક પ્રકારે એક બીજાને મદદ કરતા રહે તો આપણો દેશની તેમજ આપણા દેશના ગૃહસ્થાશ્રમની અંદરના અનેક સુખોની સીમા વધવાના અનેક પ્રસંગો સહજ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

નં ૭. શૌર્યવૃત્તિનું પરિશીલન—શૌર્ય સ્પર્ધા, હરિકૃષ્ણ કરવાનો ચોખ, દુષ્પ કે વિપત્તિના વખતમાં બહાદુરીથી લડવાની સાથે ઠી સીધુકો પુલકાવને છાત્રે તેવા પુરુષત્વ-વીર્ય અને ઉત્સાહપૂર્ણ હૃદયવાળાં હમેશાં બની પરસ્પરમાં થયું હમેશાં તેવા જાણે સદા ચેત્તા રહે એ સર્વેન હચ્છવા યોગ્ય છે. આજેના મંડિ વીરરત્નપૂર્ણ કાવ્યો, કથાઓ ઇતિહાસો તેમજ તેવીજ જાણ જાણના પૂર્ણ નાટકો, સિનેમા કે જેવા બીજા દુષ્પો સાથે મળી જોવા અને અનુભવવાથી સીધુરોની અંદરની આ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓ અનેક રીતે બીજાઓ અને સત્વિ મિત્ર શકે છે અને તે દ્વારા પુરોની અંદરના પુલકો પણ વધારાવિધિ બીજી ગઈ છે અને ચેત્તવાળી પણ વધી થઈ શકે છે.

૨ ધર સાંસાગિક અથવા ગૃહ્ય લાગણીઓનાં સમૂહની પરિશીલન વિધિ.

ગૃહસ્થાશ્રમના સમગ્ર કર્તવ્યકર્મો અને ધર્મોના આ વિધિમાંજ સમાવેશ થાય છે.

નં. ૮ પ્રેમભાવ, શુભાર પ્રિયતા નં. ૯ દામ્પત્ય રત્નેહ નં. ૧૦ વાત્સલ્ય રત્નેહ. નં. ૧૧ ગૃહનિવસેષ. નં. ૧૨ પ્રેમી અથવા રત્નેહભાવ. નં. ૧૩ વૈષ્ણવચુલા

આ સમૂહની અંદરની નં. ૮ નાળી પ્રેમભાવ અથવા શુભાર પ્રિયતાની વૃત્તિ સિવાયની બધી વૃત્તિઓ ખાસ કરી સી અને પુરુષ બને જ સ્ત્રી સ્વભાવના જોઈને રીતે સુખના થયા પછીના દામ્પત્યજીવન સાથે વિશેષ સ્વલ્પ થાય છે. અને એટલા માટે એ સર્વ વૃત્તિઓનું સંધાવત પરિશીલન જ સ્ત્રી સ્વભાવ દ્વારા થવાવિધિ સંયુક્ત થયા પછીના દામ્પત્ય જીવનમાં થવાયોગ્ય રીતે ક્રમવાર થઈ શકવાના સર્વ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થવાના સંભવ છે. હજીવ તરીકે નં. ૯ વાળું દામ્પત્ય જીવન, જેનો ખરેખરો પાથો વિશુદ્ધ પ્રેમ છે, તેની શરૂઆત, પ્રેમદ્વારા જ સ્વલ્પ જોડાયા પછીજ થવાઈ રીતે થાય છે. પરંતુ પછીનું સમગ્ર જીવન, સામાન્ય રીતે દામ્પત્ય ધર્મના થવાવિધિ પાળને માટેજ ચાલુ જીવન સુખપૂર્ણ કરવામાં આવે છે. આ દામ્પત્ય ધર્મયુક્ત જીવન, થવાનું સુખી, સતોષપ્રપન્ન, કે આનંદ પૂર્ણ થવાનો બધો આધાર ત્યારે મુખ્ય રીતે પરસ્પરના શુભ દોષોની થવાવિધિ પરીક્ષા તેમજ પ્રેમવર્ધક જન સ્વલ્પથી થવાઈ સચોટતા ઉપરાંત મુખ્ય અર્થે આધાર રાખે છે, ત્યારે આસપાસના સચેત્તો, આર્થિક વિશ્વવિ, કૌટુંબિક સ્વલ્પોની રત્નેહભાવો અને છાંદોમાં ઉપરિધન થવા અવગણ અનેક પ્રસંગો અને સચેત્તો ઉપર પણ દેહલેક જરો આધાર રાખે છે. ત્યારે પરસ્પરની દામ્પત્યધર્મભાવનાની મટાન પ્રવળ અને વિશુદ્ધ ધર્મભાવનાઓ પણ, સસારના અનેક પ્રકારના મુદ્દ મધ્યમ કે તીવ્ર વાતાવરણનાં જેઓને લઈ, અનેક રીતે અનેક રૂપે દામ્પત્ય ધર્મભાવનાઓની પવિત્ર આગ્નિને પણ મદ-મુદ્-મધ્યમ કે અતિ તીવ્ર આગ અનેક દશાઓમાં, હુદાહુદા રવજાવવાં સી પુરોનાં મનસિક અને શારીરિક બંધારણો અનુસાર અનેક રૂપે બદાલે છે. આમ હોવા છતાં પણ, વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ અને ધર્મભાવયુક્ત સી પુરો, પીતાના દામ્પત્ય જીવનને કોઈપણ પ્રકારની આવં ન આવવા દેતાં, સમગ્ર જીવનને લાગણીના અનુભવી અન્યભાવના પ્રમાણે—

અન્યોઽન્યસ્વાવ્યયિચારો મૈવમામરણાન્તિકા ।

एष धर्मः समासेन ज्ञेयः स्त्रीपुंसयोः परः ॥

સમગ્ર જીવન પાલન, પરસ્પરના રત્નેહભાવોમાં કેવળ અન્યસ્વાવ્યયિ રીતે સી રીતે, વિશુદ્ધ દામ્પત્ય ભાવયુક્ત વન ગાળવામાં પાતાનો સર્વ ધર્મ સમાવેશ છે એમ માની લેવું છે અથવા એવી રીતે વર્તવાના બધા પ્રસંગો છે. નોટોમાં પતની સાથે સ્ત્રી સ્વભાવ પરસ્પરની પ્રતિજ્ઞાઓને પ્રકર કરી, ને સીધુરો, પીતરોનાની પરસ્પરની સંબંધનું જવાબદારીઓ થવાવિધિ સમગ્ર લક્ષણોથી જીવન સંજ્ઞામાં માટે ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મોનું પાલન ના માટે સંયુક્ત થયેલા હોય છે, તેઓ પાતાના સર્વ આત્મજાણેથી ઉપર દર્શાવતા પ્રમાણે જીવવાનું મનુની ધર્મ.

જાવના પ્રમાણેનું વર્તે છે. કારણ એમાં સર્વ ધર્મોના ટુંકમાં સાર સમાયેલા છે; એમ વર્તવું અથવા એવું વર્તવું રાખવા માટે બધા પ્રયત્નો કરવા, તેનું નામજીય ધરત્યા પછીનું “પરિશીલન”. જૃહસ્થાપનના સમય કમો અને ધર્મોનો ત્રીપુરમ બનેલાં પરસ્પરના આંશ પરિશીલનમાં સમાવેશ છે. સજ્જકવિ કલાપી યોગાના મત્યમાં આવી ધર્મજીવનના માટે ને ઉચ્ચ ઉદ્દારો પ્રગટ કરી ગયેલ છે, તે આ સ્થળે પ્રસન્નનુસાર દોવાથી અને આજવામાં આને છે.

“અહો, આથી પ્રીતિ હૃદય-રસના મેળ સરખી,
શુદ્ધાએ નિર્મેલા, હૃદય-સુગંધોથી નિકળતી.
સુખા વૃંદાવરના, સુખ દુઃખ સમે નિર્મલ અતિ,
એ ના પ્રીતિની દિલપરની જવાણા ઝળકતી.
બગીચા મહોલોમાં, ધરવન અને જંગલ વિશે,
રહે શાન્તિ હૈથે, પ્રિયતમ પ્રિયા એકજ રહે,
ભયોં હૈયાં પ્રેમે, વધુ ધટુ થતાં છવ નિકળે,
વધે તો આનન્દે, કમી થઇ જતાં, શોકથી મરે!
દ્રવે નીચોવાપે, હૃદયરસમીસા ઇલકતો;
પરતુ બેહોળો તે દિલરસ-ઝરો ના ખુટી જતો.
બલિહારી આવાં, મધુર રસવાળાં હૃદયને!
અહો સાધુ હૈયાં! વિમલ શુભસ્થાને ચિર રહો.
પ્રભુ! આની પ્રીતિ, જન હૃદયમાં વાસ કરજો!
ઉડા પૃથ્વી ઉથે! સૂરજન બનો દિવ્ય સરખાં.”

પરં પુછા તે જાણવર્થે આખમનું કર્તવ્ય પુરે થયા પછીનું સમય જૃહસ્થાપનનું કર્તવ્યકર્મ, પ્રેમ, હાથપાત્રજીવન, વાત્સલ્યરનેહ, શુદ્ધનિવસેન્દ્ર, રવેશાનુસય, મૈત્રીભાવ, કૌતુખિક રવેશાનુસય, વત્સલપણતો, રવમાન, યશાભિલાષ, પ્રતિષ્ઠા, ધૈર્ય અને આત્મનિષ્ઠા આદિ ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ પ્રકારની ન ૮ થી ૧૩ સુધીની મુનિઓ તથા ન. ૧૪ થી ૧૭ સુધીની ઉત્તરવૈદ્યવિદ્યા તેમજ ન. ૧૮ થી ૨૨ સુધીની વૈદિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના, સૌ તેમજ પુરુષ બને જર્મના માનસિક અવયવોની યથાવિધિ પરિશીલન ક્રિયામાં મુખ્ય અરો લાગેવું જ રહે છે. એ નિપિની યથાર્થ સંતુષ્ટિ માટેજ સૌ પુરુષ બનેલાં બુદ્ધિવૈભવ કામે લગાડવામાં આવે છે અને તે અનેક રીતે સદાચલુત થાય છે. ઉપજીવિ-કાના સમય સાધનોની યોગ્યતા પછી એજ ક્રિયાને યથાવત સદાચલુત થવા માટેજ હોય એમ સદાજ વિચાર કરતાં તદન રપદ થઇ શકે તેવું છે. માનવસમજની અન્ય સર્વ પ્રવૃત્તિઓ, કાચા કાનુને, ધધા રોજગાર, દુનર ઉદ્યોગો ૩૫ હજાર નિર્વાહના સર્વ શુભાશુભ પ્રયત્નો, રાજ્યભારત્સો, ધારસભાઓ, પાસાંમેન્દ્રો, કોન્ફેરન્સો, કોન્ફેરન્સો આદિની વિવિધ સર્વ યોગ્યતાઓની પ્રવૃત્તિઓ, અને ધારમ્યુઓ આદિ સર્વની પાછળ, માનવસમજની આ ધરસાંસારિક લાગણીઓની યથાવિધિ સંતુષ્ટિ, સંપુષ્ટિ, સંવૃદ્ધિ, સંરક્ષા અને સંરચાપનાનાજ ઉદ્દેશો પાયારૂપે સમાયેલા છે. કારણ સમય માનવસમજના અવ્યાહત છબ પ્રવાહોને ટાળી રાખનારા મુખ્ય મુખ્ય સર્વ જીવન પ્રવાહો, આ ધરસાંસારિક લાગણીઓમાં સમાવિધ સુરક્ષિત પહે સુસરિયત થયેલા છે. હાલ તરીકે—

૧. સમય પ્રેમલાવો અને પ્રેમપુત્ર જીવન, અને તેને પરિપૂર્યે થતાં લગ્નસંબધ,
૨. સમય હાથપાત્રરનેહ અને તેની સંતુષ્ટિ પાછળ રવામાં આવતા અવ્યાહત ખર્ચો,

૩. સમગ્ર વાસદેવસ્નેહપૂર્ણ પ્રવાહોની પ્રવૃત્તિઓ અને તેની સત્પ્રિ પાછળ માતૃપિતા બન્ને દ્વારા આગળના ઉત્પાદન રક્ષણ શિક્ષણ આદિ કાંયા પાછળ ઉઠાવવામાં આવતા અને સદૃન કરવામાં આવતા અનેક કષ્ટો

૪ સમગ્ર ગૃહનિવાસેચ્છાની વૃત્તિ અને તેની સન્પ્રિ પાછળ તેમજ બાવી સતતિના સરક્ષણ પોષણ અને શિક્ષણ આદિ પાછળ ગૃહસ્થાશ્રમરૂપ આશ્રમમાં કરવામાં આવતા અનેક વિધ પ્રયત્નો અને તેની સરચાપના આવરના સર્વ ખર્ચો,

૫ સમગ્ર વિશ્વમાં બ્યાપી રહેલા કૌટુંબિક સભ્યો, તેમજૂનાવિ બલિ રાજ અને પ્રભુ આદિના મૈત્રીભાવ પૂર્ણ તેમજ આત્મભાવપૂર્ણ અનેક વિશુદ્ધ સભ્યો-અને તેની સત્પ્રિ પાછળના માનવ સમાજની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિના અખંડ પ્રયત્નો,

૬ અને ઉપરોક્ત સર્વ સજવોને યાવત ઈષ્ટ સુખી દક્ષી રાજવા મટિની પ્રાયેક વ્યક્તિની તેમજ સમગ્ર સમજિની ઉમ તાત્પર્યચક્ષુતાની વૃત્તિ તેમજ તેને સુચક્ષિત રાજવામાં સર્વ પ્રયાત્નો,

■ અને એ સર્વ પ્રયાસોને ઉત્તર અને ઉત્કૃષ્ટ દશાએ પહોંચાડવા માટે ઉત્તમ પ્રમત્તની યશાભિલાષ, ઉત્તમ પ્રકારના સ્વેચ્છાભાવ, દુહતા, સદૃનરશીલતા અને સ્થાયીતા આદિ દિવ્ય ભાવોની સત્પ્રિ પાછળ કરવામાં આવતા સર્વ પ્રયાસો, એ બધાનો એ સમુદાયરૂપે નિવાર કરીએ તો તે માત્ર માનવસમાજના આધારરૂપ મુખ્ય બન્ને બનારૂપ સ્ત્રી તેમજ પુરૂષની ધર્મસાહિત્ય લાગણીઓ અને ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના યથાર્થ પરિણીલન વિધિ મટિનાર સર્વ પ્રયાસો છે, એમાં કોનાથી ના કરી શકાય તેમ છે એવાદલાખ માટે ભગવાન મનુએ કહ્યું છે કે—

यस्मात्प्रयोऽप्याश्रमिणो दानेनाग्नेन चाव्यहम् गृहस्थेनैव-धार्यन्ते तस्माद् ज्येष्ठाश्रमो गृही ।।
 स संधार्य प्रयत्नेन स्वर्गमक्षय्यमिच्छता सुखं चेहेच्छता नित्यं योऽघार्यो दुर्वलेन्द्रियैः ।।

મારજુ કે ત્રણે આશ્રમવાળાઓનું આગ આદિના ડાંગ નિરોધેથી નિરતર પેલાજુ કરી રહેલ છે, એટલા માટે ગૃહ સ્થાશ્રમ એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને જોડે આશ્રમ છે આ આશ્રમને આગલા માટે અશ્રૂય સુખની ઉચ્છવાળા સ્ત્રી પુરૂષોએ પ્રયાત્ન પૂર્વક સધારણ કરવા જોઈએ જ્યારે દુર્બલેન્દ્રિયવાળા સ્ત્રીપુરૂષો આવા અઠત્યપૂર્ણ કર્તવ્યનો બોલો ઉઠાવવા માટે યોગ્ય નજ ગણી શકાય

ખરૂં કહીએ તો પ્રેમ અને તેના સર્વ સાધનો અને તેની વૃત્તિ મટિના સર્વ શારીરિક અવયવો, રસેહ સમ્પ્રેક્ષ, સવનન, પસદગી અને પરિણીલન આદિની સર્વ ક્રિયા-પરપસઓ અને જાવનાઓ, નિરોધે આ ગૃહસ્થાશ્રમની અદર ખાસ રીતે ઉપયુક્ત થનાર સર્વ ધર્મસાહિત્ય લાગણીઓની યથાવિધિ વૃત્તિ કરવા મટિનાજ સાધનો છે

દર્શન—એ જગત વિશુદ્ધ ધર્મભાવોની યથાજન ખીવવાટીના સર્વ આધારભૂત ગૃહસ્થાશ્રમમાં સર્વમાન્ય જાહેર ધર્મચક્રા રીતે, પ્રેમભાવ પૂર્ણ હૃદયે, પ્રવેશ કરવાની એક મહાન ધર્મિક ક્રિયા છે

સ વનન અથવા પસદગી કરવાના સર્વ પ્રયાસો, આ કાળી કર્તવ્યોત્તમા યથાવિધિ યથા અનુકૂળતા સર્વ રીતે સદાનુજાત થઇ શકે તેવા સર્વરીતે અનુકૂળ, સહધર્મનુચારી, વ્યક્તિને સુદી કાઢવાનો કે પસદ કરવાનો એક મહાન આવશ્યક અને મહત્વપૂર્ણ નિધિ છે

પરિણીલન ક્રિયા—એ ઉપર પ્રમાણેના અનેક કર્તવ્ય કોર્નોને બોલે સાચે સ્ત્રી વદન કરવાની સદ-ધર્મચારી સર્વધા સદાવજાત શકે તેવા ગ્રાણ કર્મ સ્વભાવવાળી વ્યક્તિની પસદની કર્યો પછી તેના દર્શને અનેક રીતે પ્રાપ્ત કરવાની અનુપમ અને દિવ્ય વિધિ છે

મરતકવિદ્યા અને મુખમામુદિક શાસ્ત્ર તથા વૈદ્યકશાસ્ત્ર અને સજનનઆદિ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, આવા મહાવપુર્ણ અનેક વિષયોની સાથે સળધ ધરાવતા પૂર્ણ જાનીય પુર્ણ અને તૃદરયાશ્રમના મુખના આધારભૂત સમ સળધોને યથાવિધિ યોજવા માટે સમ્યક્ રીતે સજ્ઞાય કરનાર વિંધ પ્રકરણ અને જ્ઞાન આપી સર્વથા માર્ગદર્શક ધનાર અમુલ્ય વિદ્યાસ્થુ છે, તેના પ્રકાશદ્વારા માનવજાતને અવનસુખદની અંદર વહાવવાના મધ્ય આગેાં યથાવત્ વિદિત યાચ જી

ખાસ કરી આ ધરસાસારિક લાજગ્રીઓના સમગ્ર સમુદયે સળધ તૃદરયાશ્રમી અવન સાથે મુખ્ય બરો ચોલયેલો હોનાથી, તે તે શયોનુ યોગ્ય વર્ણન અને યોગ્ય પચિગ્રીવન વિધાન, તૃદરયાશ્રમના પ્રકરણમા થયુ નેદ્યે, તેથી નહી તેનો વિરવાર કરવાની ખાસ નજર નથી

માન સર્વપ્રકારની ખસદની સવનન અને પરિશીલન તેમજ લગ્ન આદિની બલ્લ ક્રિયાઓ વિશેરે માન આવા તૃદરયાશ્રમા દાખલ થવાના શુભ પ્રયાસો રૂપજ છે, એટલુજ અટી રપથ કરવુ નરરનુ છે

૩. ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહની યથાધોગ્ય સન્તુષ્ટિકારા પરમ્પરના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા માટેની પરિશીલન વિધિ

ન. ૧૪ સાવધતા, ન. ૧૫ યગાહિસાપ, ન. ૧૬ સ્વમાન, ન. ૧૭ દૃઢતા.

આ ચાર વૃત્તિઓની વચ્ચે ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહમા યાચ છે ને સ્ત્રી અથવા પુરુષની અંદર ઉપર બહુવેલા માનસિક અવધરોના રચનો. ધણુજ સારા પ્રમાણમા હોય છે, તેવા સ્ત્રી પુરુષો તે તે અવધરોના વારોને અનુકૂળ આપે, નાજી રાખે, પોરે અને પ્રગતિ આપે એવા પ્રકારના વર્તનથીજ હમેશા વધારે આનન્દિત સતુષ્ઠ અને સુખી યાચ છે મરતક વિનાથી લાખાથી આ વિષયને સમજાવે બહુજ સહેલ ઘર્ષ નય છે, અને તેઓની માનવઅવન પર થતી અસર બાદિને યોગ્ય પ્રયાનોદ્વારા યથાવત્ સમજાય છે ત્યારે કયા સ્ત્રી અથવા પુરુષમા કહ સક્તિ ખાસ પ્રબળ અથવા મદ પ્રમાણમા છે એ સારી રીતે નાજી તેવા તેવા સ્વભાવના સ્ત્રી અથવા પુરુષ સાથે તેવાજ પ્રકારનુ અનુકૂળ અથવા પ્રતિકુલ વર્તન ચલાવવાથી પોતાની પારેથી ઇચ્છા પાર પાડવા સમર્થ થવાય છે દૃષ્ટાન્ત તરીકે ને કુમારી અથવા સ્ત્રીની અંદર સ્વમાનની વૃત્તિ અધિક પ્રમાણમા હોવાથી માનિથી કુ પદવાળી મદમરત અને અદ્ભુતવાય યુક્ત હોય છે તેથી યુવતીના હૃદયનુ અપમાન કરી કહી કોઈપણ તેને પ્રાપ્ત કરી શકે એવા સહાયક રહેતો નથી તેથી કન્યા કે સ્ત્રીના હૃદય રહસ્યને પ્રાપ્ત કરવુ હોય તો તેની સાથે તેનો માન મરતવો અને પદવી સચવાય એવી સલાહ, અને તદનુકૂલ વર્તન રાખવાથીજ તેના હૃદયને વધારે સારી રીતે મેળવી શકાય છે ન્યારે તેના સ્વમાન કે સ્વાતન્ત્ર્યને કોઈપણ રીતે નુકસાન પહોંચાડનાર વર્તનથી ઉલટો વિરોધજ વધવાનો સહાય રહે છે આવીજ રીતે યસાહિસાપ માનપાન અને પ્રતિષ્ઠાની આકાંક્ષાવાળી કન્યા અથવા સ્ત્રીનુ પશુ સમજવુ માનપાન, યસા અને પ્રતિષ્ઠાની પ્રબળ ઇચ્છાવાળી યુવતીએ તેઓના યસા જ્ઞાન અને ક્રાંતિ આદિની જેમ વધારે પ્રદાસ યાચ તેવાજ પ્રકારના વર્તન સ્વમાન અને ચારિત્ર્ય આદિથી હમેશા સહજ રીતે સતુષ્ઠ થઈ મનોનુકૂળ થઈ વર્તે છે એવા સ્વભાવની પ્રબળતા વાળી યુવતીઓના-સુદર ગુણ કર્મ સ્વભાવ કે વર્તન અથવા અસ્તિત્વ આદિની યોગ્ય પ્રશાસા સ્મૃતિ કે યથાર્થ ગુણકીર્તન કરવાથી તે સદ્ગત વચીભૂત થાય છે ન્યારે તેથી વિવિધ પ્રકારના વર્તનથી ઉલટો વિરોધ નથી એક બીજાના મનમા અભુગમે અને ધૂણુ તથા દ્વેષ પેા વતા મન ખાસ યથાજ પ્રસંગે સદ્ગત ઉપરિચીત થાય છે સાવધતા અને દૃઢતા બાદિ વૃત્તિઓના સળધમા પશુ જેજ પ્રમાણે વર્તન રાખવાથી ધવો કાયદો થાય છે હુકમા યુવતી કે કુમારીનુ અથવા કુમારનુ હૃદય પ્રાપ્ત કરવા માટે ને કોઈ પ્રયત્ન કરવા હોય. તેઓએ સીધી પ્રથમ મરતકવિદ્યા પ્રમાણે તેઓની પ્રબળ વૃત્તિઓના રચનો નાજી તે તે બંધિત સચેલા વર્તનમા યથાધોગ્ય વિચાર કરી વર્તવાથી અનેક કાયદાઓ થાય છે પ્રત્યેક યુવાન તથા યુવતીએ ખાસ કરી સ્નેહભાવોદ્વારા પરસ્પરનુ આકર્ષણ યથાજી સ્વઆવતા દશામા અથવા એવા સુદર મધુરા સ્નેહજ બાવોનુ પરિશીલન વિધિદ્વારા ન્યારે યથાવિધિ વર્તન, પોષણ અને સજકન થયુ હોય તેવી દશામા

યુવાન અથવા યુવતી બન્નેમાંથી કોઈએક વ્યક્તિની અથવા બન્નેમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિનાં માતૃપિતા જાતા આદિ સબંધી વર્તના રવમાન, યરાસિલાષ, પ્રતિષ્ઠા કે કીર્તિ આદિ કોઈપણ ઉત્તમ અશને કોઈપણ પ્રકારની હરકત ન માને એટલી સલાજ દૃષ્ટતા અથવા સાવધતાથી તેમજ પ્રજાળ આતમનિષ્ઠા ધર્મનિષ્ઠા તથા ધર્મજાવનાથી બન્નેએ પરસ્પરના, પ્રેમભાવિને પોષવાના છે. એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખી સર્વ પ્રસંગોમાં વર્તવાનું છે. યુવાનોએ યુવતીઓના કુદૃષ્ટી જાનોનાં તેમજ ખુદ યુવતીઓનાં પણ ઉપરોક્ત સર્વ ભાવોને સુરક્ષિત રાખી જેથી રીતે સલાજપૂર્વક આ વિષયમાં વર્તવાનું છે એમ પ્રમાણે યુવતીઓએ પણ એકાએક રાજ મેહુ કે કમિજ વાસનાના નેત્રોને અલ્પહરતાથી એકદમ વરા ન થતા બહુજ સચમ દૃઢતા, ધૈર્ય તેમજ નીતિ અને ધર્મ આદિ ઉત્તમ લાવનાઓનાં સરૂણુ સચે પોતાના તેમજ પરના રવમાન લયાસિલાષ અને ધૈર્ય આદિ ઉત્તમોત્તમ લાવેનું યશસ્વિધિ રક્ષણ કરી વર્તવાનું છે એ ખાસ ધ્યાન ન લેઈએ દુકામાં ને કન્યાના હૃદયનું તમે પરિરીક્ષન કરવા ઇચ્છતા હો, તે કન્યાના રવમાન; યરાસિલાષ, ધૈર્ય, અને સહનરીક્ષતા આદિ સર્વ ભાવોને યથાયોગ્ય માન આપી યુવાનોએ અત્યંત સાવધતા અને સમૂર્ણ દરેકપૂર્વક નેમ વર્તવાની જરૂર છે. તેમજ પ્રમાણે યુવતીઓએ પણ યુવાનોના હૃદય રહસ્યને પામવાના પ્રયત્નોમાં પણ પોતાનું તેમજ પરના માન યરા પ્રતિષ્ઠા આદિ સર્વ અસા સુરક્ષિતપણે જળવાઈ રહે તેવી સાવધતા ધૈર્ય, રવમાન, પ્રતિષ્ઠા અને યોગ્ય મર્ષદા પૂર્વક પોતપોતાનો મોજો જળવી રાખી વર્તવાનું છે.

એટલું જ નહીં પણ બન્ને પક્ષે બન્નેનાં માતૃપિતા અને અન્ય વડીલ વર્ગની પણ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓને કોઈ રીતે દુઃસ્વાન, અપયશ કે અપમાન ન થાય એટલી સલાજ રાખી પોતાના સર્વ મુકોમળ, સ્વયં અને ધર્મયુક્ત મધુર ભાવોને અમરધાન આપી પરસ્પરના બધા પ્રયત્નો નીતિ અને ધર્મતાજ સિધ્ધાન્તો પ્રમાણે હમેશા સુચંચિત અને સચાસિત રહે એ ખાસ ધ્યાનપૂર્વક ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

બન્નેનું હૃદય, હૃદય વાગવિત, વાવન, હારણ કષ્ટપ્રસન્ન એકાન્ત સેવન, અન્ય વસ્તુ આદિના મૈત્રીભાવ પૂર્વકના પરસ્પરના પ્રદાન આદિ કાર્યો તેમજ કવચિત મજાત એકાન્તના સહજ પ્રસંગમાં પણ ઉપરોક્ત સર્વ વૃત્તિઓના સદ્ગુણો વરૂં ખાસ ધ્યાન આપી એવી રીતે વર્તવું જોઈએ કે જેથી યુવાનો તેમજ યુવતીઓમાં હમેશા પરસ્પરને માટે હૃદયપૂર્વક માન, શક્તિ, સૈભન્ય અને વિનય આદિની ઉત્તમોત્તમ લાગણીઓ પેદા થવાનિય રહેજ નહીં. ઇલકાપણ, નિરુદ્ધિમાનિતા, યશ કે માન આદિની વિષયવાળું કે ઉર્જાભાવપણું, આદેશપણું કે, આદિ ઉદ્ધતાજ અથવા બેપરવાઈ કે તેજાપણું, કે અભિમાન આદિ ઉદ્ધત ભાવોને યરા યવાથી જીવનનાં સામાન્ય સારા પ્રસંગોના ઉચિત લાજ લઈ શકતો નથી, અને પાછળથી હમેશને માટે પરવાનું થઈ છે આમ ન બને એટલા માટે બન્ને વર્ગે બહુજ ગંભીરતા, ટકાપણ તથા દૃઢતા પૂર્વક પોતાના સર્વ જીવ પ્રયત્નોને ધર્મની ઉત્તમ આવનાઓને હમેશા આજળ ધરી ઉચ્ચ આદરોનું ધ્યાન ધરી પ્રવૃત્તિમાં સુધા વરૂં ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે, એટલા માટે સર્વદા માની, ધૈર્યશીળ, દૃઢ, તથા સુપ્રતિષ્ઠિતપણે સર્વદા નિષ્કલક રહી રાજાય તેવા પ્રકારનું જાન રાખી સર્વ અનુકુળ પ્રસંગોના લાજ લેવા પરસ્પરના પ્રયત્નો આજ રહે તે પ્રમાણે વર્તવું. -

૪. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓનાં યથાયોગ્ય સતોષકારક સ્ત્રી અને પુરૂષે પરસ્પરના હૃદયોને પ્રાપ્ત કરવાની પરિરીક્ષન વિધિ.

૧. ૧૮ શક્તિભાવ, વિ. ૧, નામવા

૧. ૨૧ આત્મનિષ્ઠા, સત્ચરિત્રા ન્યાયનિષ્ઠા

૧ ૧૬ અધ્યાત્મરતિ અદ્ધા આધર્ષ પ્રિયતા

૧ ૨૨ દય, પરોપકાર યશસ્વતા, કશ્ચ સહનુજ્જિ અનુકમ્પા

૧ ૨૦ આરા, ઉત્સાહ

આદિ ઉપર જીવનના પાંચે વૃત્તિઓના સમાવેશ ધાર્મિક વૃત્તિઓમાં થાય છે.

૧. ૪ વાગા સમૂહની વૃત્તિઓ જે સી પુરૂષોમાં પ્રબલ પ્રમાણમાં હોય તે રવમાનના સીપુરૂષોએ પર-સ્પરનું પરિરીક્ષન કરવા માટે નીચેની જાળનો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ

નં. ૧૮ ભક્તિભાવની વૃત્તિ ન્યારે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેમાં પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય ત્યારે તેવા પુરુષોએ પર-

સ્પર બહુમ વિનીત ભાવથી વર્તવાથી એક બીજા તરફ અત્યંત મ્હન મદ્દા અને ભક્તિની નબરથી ભેવાથી ઇશ્વર તરફ પૂર્ણ આસ્થા મદ્દા અને ભક્તિપૂર્ણ હૃદય દર્શાવવાથી તેમજ સાથે મળી સંતોષાણુ સંબંધીઓ કે વિદ્વાનો તેમજ પોતાના કુટુંબની અદરના વીર્ય જનોની ધર્માયોગ્ય સેવા સુમુખ તેમજ ઉપાસના આદિ કરવાથી, આનાં સ્વભાવવાળાં સ્ત્રી પુરુષો અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે. આ ઉપરાંત સાથે મળી, મદિરોભા જેવદર્શન મુલબધા, ઉપાસના કે મત ઉપવાસ આદિનું અનુષ્ઠાન કરવાથી પણ પરસ્પરના હૃદયને બહુજ અનુકૂળતાથી સંતોષ આપી શકાય છે. પરિણામે બન્નેનાં હૃદયો પ્રાથમિક ઐક્યતાને પામી ઉચ્ચ પ્રકારના નૈતિક સંબંધોથી બન્નેનાં હૃદયો સમુક્ત થાય છે.

નં. ૧૯ એવીજ રીતે ન્યારે અધ્યાત્મચરિતિ નામની વૃત્તિનું ન. ૧૯ વાળુ રચન ન્યારે સ્ત્રી અને પુરુષ

બન્નેમાં અધિક પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે તેવા લક્ષણવાળાં સ્ત્રીપુરુષોને આત્મા, પરમાત્મા, હૃદય, મનુષ્યવૃત્તિ અને સદ્વિચરના આદિના સર્વ મહાન વિષયોઆથી ન્યાં ન્યાં આશ્ચર્યજનક અને અદ્ભૂત રસનદ્ય પ્રસંગો વર્ણનો કે મહાન વિચિત્ર ભાવનાઓ ભરેલા વિચારોની રકુત્તોઓ ભેવામાં અથવા અનુભવવામાં આવે તેવા પ્રસંગો સામ્યથી આત્મદીપ્ય ભેદો બહુવાનુ બહુજ અને છે. તેથી તેવા આશ્ચર્યકારક વિષયોની ચર્ચા, મનન, ચિંતન, વાચન, અવલોકન આદિ પ્રસંગો તેમજ હીપનોદીપ્રમ, મેસમેરીઝમ, ટેલીપ્થી આદિ, આદિના પ્રયોગો અને તેવી અનેક પ્રકારની આત્મવિભૂતિઓ કે આત્મચમકારોથી ભરેલી વિચિત્ર વિચિત્ર ઘોતો ભેવા સામગ્યનું તેમજ અનુભવવાનુ બહુજ મન થાય છે. આટલા મટિ આવા સ્વભાવવાળા સ્ત્રીપુરુષોને ભેવા ઉત્તમ પ્રકારનુ સદ્વિચર પુર પાડવાથી અથવા ભેવા અદ્ભુત ચમત્કારોના પ્રયોગો દર્શાવવાથી તેઓના મન સ્વદય, પ્રચારો સંતુષ્ટ થાય છે અને તેઓના હૃદય-રહસ્યને પામી શકાય છે. આવી રીતે આવા ઉત્તમ અને આધ્યાત્મિક વિષયોના જ્ઞાનથી જે સ્ત્રીપુરુષોના આત્મભાવે ઉત્તમ મરત અને આત્મચરત બનેલાં હોય છે, તેવા સ્વભાવના સ્ત્રીપુરુષો દુનીયાના અન્ય પ્રાણિક પદાર્થોની રમકત્રમકથી સહેજમા આકર્ષાઈ મોહ પામતા નથી કારણ તેઓના મન દુનીયાના પ્રાદૃષ્ટિક મશર્વોની મોહકતા કરતા હેઈ ઉચ્ચ આત્મીય વિષયો તરફ રમી રવાં હોય છે એથી તેઓ ઉપર બહુમવા પ્રમાણેની ઉત્તમ આત્મજ્ઞાનવ્યોથી પૂર્ણ વિષયો તરફના સ્વાભાવિક રીતે આકર્ષાઈ છે. આવા સ્ત્રીપુરુષો મટિ વિષયના પ્રાદૃષ્ટિક પ્રલોભનો દ્વારા હૃદયો છતવાના પ્રચારો સર્વથા અચરણેજ છે.

નં. ૨૦ આશા. આ ભાવની પ્રબળતાવાળા સ્ત્રીપુરુષો હમેશા આસાદપૂર્ણ આનંદી અને

પ્રગતિશીલ સ્વભાવનાં હોય છે. એટલા મટિ એવા સ્ત્રીપુરુષો આશા ઉત્સાહ અને આનંદપૂર્ણ વિચારો, ભાવનાઓ અને સકલપોષમા આનંદ માને છે નિરાશા હવારાપણુ મહોત્સાહ આવી આદિભાવોને આવા ઉપર બહુમવા પ્રમાણેના સ્વભાવવાળાં સ્ત્રીપુરુષો કદીપણુ ધામે વળત અનુભવવાનુ ષસદબ કરતા નથી આટલા મટિ એવા સ્વભાવનાં સ્ત્રી પુરુષોને આનંદિત ખુશી તથા ઉત્સાહપૂર્ણ રાજવા મટિ હમેશા ઉત્સાહપૂર્ણ આનંદપુષ્ટ અને આશાભરેલા હોય (Suggestion) તેવાજ પ્રકારના પુરસ્કો મૂલ્યે કે વિચારો આપી તેઓના કાર્યમાં અનુભવેજ આપવાથી હમેશાં ખુશ રહે છે અને ચિત્ત પ્રસન્ન ચર્ચા પરચરાવાને પામે છે.

નં. ૨૧ આત્મનિષ્ઠા. જે સ્ત્રી પુરુષોમાં આ વૃત્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય ॥ તેવાં સ્ત્રી પુરુષો હમેશા

સત્યનિષ્ઠ ન્યાયપુત્ર પ્રમાણિક, નિષ્પક્ષપાત સરવ અને વિમુક્ત ભાવવાળુ વર્તન, અપ્વાર, વિચાર અને વાણી વિગેરે ન્યાં ભેવામાં આવે, તેવા લક્ષણવાળા સ્ત્રી પુરુષોથી સહજ પ્રસન્ન થાય છે. ન્યારે અપ્રમાણિકતા, દભ પ્રપચ કે ખટપટીયા સ્વભાવવાળાં સ્ત્રી પુરુષોના સસર્વમા અવગતા તેવાઓથી હમેશાં દુસ્ત્ર સહેવાનુ ષસદ કરે છે. આટલા મટિ દરેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષ પરસ્પરના આત્મનિષ્ઠાને અનુકૂળ આવે તેવા પ્રકારનુ વિમુક્ત સરવ અને ન્યાયપુત્ર વર્તન રાજવાથી પરસ્પરના હૃદયોને બહુજ સારતાથી વસ બઢવી શકે છે. આજ કરી પ્રાથમિક અને નૈતિક ભાવનાઓવાળા સ્ત્રી પુરુષોનુ તે એજ ખાસ વશુ છે અને તેમજ તેઓની સોભા સૈનદર્શ તથા કીર્તિ અને છવન છે. આથી એવા પ્રકારના સ્ત્રી પુરુષોના સંબંધમાં આવવા ઈચ્છતા સ્ત્રી પુરુષોએ પોતાનુ વર્તન હનુકુળ રાજવાનાં સર્વ પ્રચારો કરવા, એ સ્ત્રીથી વિરોધ સલાહ બરેકુ છે.

ન. ૨૨ દયા અથવા પરોપકારવૃત્તિ—આ વૃત્તિ એ એ પુરુષોમાં પ્રજા પ્રમાણમાં હોય છે તેવા સ્ત્રી પુરુષોને દર્શાવે દયા, કરુણા અને અનુકરણ આદિના પ્રસંગો ઉપરિચિત્ત થતાં ધર્મોચ્ચ આનંદ આપે છે તેવા સ્વભાવનાં સ્ત્રી પુરુષ કરુણારમ્ય પૂર્ણ નાટકો કે સિનેમા આદિના દર્શનો એઈ ધર્મજન પુરુષો થાય છે વ્યવહારિક જીવનમાં તેઓને દયા, પરોપકાર અને કરુણા દર્શાવવાના અનેક પ્રસંગો પ્રાપ્ત થવાનું અને પોતાની દયાની વૃત્તિને આનંદ આપવાનું બહુમત્ર અર્થે છે દુનીયાની અદ્યતન દવાખાનાઓ, પાંચતાપોનો, ધર્મશાળાઓ, પાઠશાળાઓ, કોલેજ, અપજ અને અનાથોના આશ્રમો વિગેરેની એ એ પ્રવૃત્તિઓ દબરે પ્રખરે ચાલી રહેલી છે, તે સર્વનો મુળ કારણ કે આધાર, માનવહૃદયની અદર સમાયેલી આ દયાની વૃત્તિજ છે. પણ અમે તો તે ગ્રીમાં હોય કે પુરુષમાં થળી ખાસ કરી સ્ત્રીઓના હૃદય, દર્શનાં પુરુષો કરતાં વિશેષ કરુણાપરાયણ હોય છે, એટલા મટિ તેઓનાં હૃદયને મેળવવા માટે દયા અને કરુણારમ્ય પૂર્ણ હૃદયના પુરુષો બહુમત્ર સારકાણી રૂતેદમદ નિવરે છે આટલા મટિ નાટક, સિનેમા, કે બહાર દેશ દરેક જગ્યા અથવા યુસાફરીમાં કે રસ્તાપર ત્યાં ત્યાં બને ત્યાં ત્યાં એ એ પ્રસંગો અપજો, અનાથો કે અવાય અને અસજ પ્રાણીઓ અથવા તેમાં પ્રાણીઓની સંકથાઓ વિગેરે જોવાનાં કે દેખાડવાના એ એ પ્રસંગો ઉપરિચિત્ત થાય તે સર્વનો સાથે થળી થોવાના રેનેદી તરીકે કાળ આપવાથી અને એવાં સ્થાનોમાં હુદ દરેકે પરસ્પરના દ્રવ્ય આદિના બ્ધ કરવાના પ્રસંગોના લાભ આપવાથી, પરસ્પરના હૃદયોને સદુભ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે આની રીતના ધાર્મિક વૃત્તિઓનાં યથાવત સંતોષદાતા કરવામાં આવતું પરિશીલન કાર્ક અપરિચીત્ત દશામાજ સહ રહે છે તેમ નથી પણ પરવયા પછીના જીવનના પ્રસંગોમાં ધન અનેક પ્રકારની વિગાળ થોળનાઓના લાભ સહ પરસ્પરના નામોને અમર કીર્તિવાળાં બનાવી રહે છે રેનેદ અને કરુણાના જ્યાં એવાં ઉત્તમ પ્રકારના સ્વભાવનાં સમિધોળા થયેલા હોય છે ત્યાં એવા પરોપકાર અને જાનકયાણના અનેક માર્ગો વિવિધ રીતે બનેદાતા સદુભ રીતે થોળવામાં આવે છે હિંદુ સંસારની અદર એવા અનેક સંદાવતો અનાથ-લથો, આશ્રમો અને ધર્મશાળાઓ, તથા નિશાળો અને કોલેજોની થોળનાઓ થયેલી આપણને અનેક રચને જોવામાં આવે છે એ જાણ ઉત્તમ પ્રકારના ધાર્મિક રેનેદલાવ અને વિશુદ્ધ પરિશીલન વિધિના પ્રકારે સિવાય બીજી છે ? દુનીયાના બીજા કાઓમાં ધન તથા યુસાફરનાઓ મસજીદો મકકરનાઓ, બાગનાઓઆઓ વિગેરે અધુક સ્ત્રીના નામોથી પુરુષદાતા રથાવિત થયેલા જોવામાં આવે છે, ત્યાં ત્યાં સર્વજ એ પરિશીલનના ઉત્તમ પ્રેમ-ભાવો જ મૂળમાં સમાયેલા આપણને માનુષ પદ્યે લગ્ન સંબંધ થયા પહેલા તેજ સંધાય પછી પણ આવ્યા ધાર્મિક ભાવોને અનેક રીતે પુષ્ટ કરી પરસ્પરની વૃત્તિઓને સંતોષવાના દબરે ધર્મ પ્રસંગો થોળ તથા છે. માત્ર પરવયા પહેલા પરીસાદાતા એટલે નિઘથ કરી લેવા એઈએ કે બનેનમ હૃદયો ધાર્મિક ભાવનાઓ પૂર્ણ છે કે નહિ.

૫ પ્રાવિણ્યપ્રકારક શક્તિઓના સમૂહની યથાથોમ્ય પરિવૃષ્ટિદારા પરસ્પરના

હુદયોને પ્રાપ્ત કરવાનો અનુપમ પરિશીલન વિધિ.

ન. ૨૩ કળાકૌશલ્ય, હુશર, ઉદ્યોગ, ભરત, મુશળ, ચિત્રણ શાસ્ત્રાનિર્માણવિધિ

ન. ૨૪ શોભાર્થપ્રેમ

ન. ૨૫ આશર્યભાવ

} વિવકામ, પેઈન્ડીંગ, ફેટ્ટોગ્રાફી, સીનેમાની કળા ક્રોઈઝ, લોરેકલર, રસપ્રભરીત

ન. ૨૬ અનુકરણ શક્તિ, પાર્ટ બજાવવાની ચોખ્ખતા, નાટકો સિનેમા

ન. ૨૭ હાસ્યવૃત્તિ, હાસ્ય રસપ્રમાણ પુરવટો, લેખો તથા નાટકોનું પ્રવચ્ન દર્શન

ન. ૨૮ કળાકૌશલ્યના નમુનાઓ, પ્રદર્શનો, વિગેરેનું સાથે થળી અપરેકન કરવાથી, તેઓની અદર એ કાળ ઉત્તમ હોય તેઓના સૂક્ષ્મ અરોહ અવલોકન કરી પરસ્પરની અવલોકન શક્તિઓને પ્રદર્શ કરી થોમ્ય રીતે સંતોષવાથી, તેમજ એ બંને તેવા કાળપાત્ર પ્રકારના કળાકૌશલ્ય અથવા જનકામના નમુનાઓ થોળનાઓ કે રચનાઓમાં બાજ લેતાં હોય તો તે તે કળાના પ્રદર્શમાં પરસ્પરની સહાનુભૂતિ અને થોમ્ય અનુભૂતિ આપી

માર્ગ દર્શક બનવાના પ્રસંગો યોગ્યતાથી પણ પરસ્પરના હૃદયને સહજ સારી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જરા રશ્મિવદ્ઃ પુષ્પ વિવ્રમ પેદાઈ (જોર કવર ચોર્લ્ડ કવર) ટીકાઈતીમર્ડ ફેટિશારી, જાહઃલીંગ, મોર્ડર્મ, આદિ માન-બળીયાની રચના, વૃદ્ધનવરયા, ફરિશ્તર આદિની યોગ્યતા આદિ અનેક પ્રસંગોમાં પુરૂષ કરતા સ્ત્રીને આવા પ્રસંગો અનેક રીતે સહજ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેવા અનેક પ્રસંગોદ્વારા તેઓ સહજ રીતે પુરૂષના મન જ્ઞાન કરી તેઓનાં હૃદય રહસ્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, જ્યારે પુરૂષો પાસે પણ એવા અનેક પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરી યુવતીઓનાં મન જ્ઞાન કરવાના અનેક તરેહના સાધનો છે. જોનાદ્વારા તેઓના મનનું સહજ આકર્ષણ કરી શકાય છે.

નં. ૨૪-૨૫, જ્યાં જો આ ન ૨૩ વાળા કળાકૌશલ્યની વૃત્તિને સતોષવાના સાધનો સાથે જો સૌન્દર્ય-પ્રેમ અને સૌન્દર્ય લાપતા, બન્નેના અવયવો પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય અને તેને લીધે એક કન્યા અથવા પુમારમાં કાવ્ય-કવિતાઓ, સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય, ચિત્રકામ, મુદર અને રમ્ય પ્રકારના (sculpture) શિલ્પકામ, આદિ સભ્ય ભાવોને અનુ-ભવવાની વૃત્તિઓ, બન્નેના હૃદયમાં પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય અને તેને લીધે તે તે ભાવોને અનુકૂળ આવે તેવા સાધનો, દર્યો, વિવ્રો પ્રસંગો કે પ્રેરણા વિગેરેના સમય વિધિ અને સાધનો પ્રમાણે વધારાથી જુદાપુર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવે, તો સ્ત્રીમાં પુરૂષના હૃદયને અને પુરૂષો સ્ત્રીના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા મટિ એવા અસમ્ય પ્રસંગો બન્નેના હિતને મટિ ઉપસ્થિત કરી શકે અને બાંધોબાંધને સતોષ, મુગ્ધ અને આનંદ આપી શકે અને તે દ્વારા પૈવાના પ્રિયમળના હૃદય-પ્રેરણામાં પ્રેરણા કરી શકે છે. મુદર પ્રકારના જામ બળીયાઓની અદર બન્ને વખતના સન્માસમયે સાથે ફરવા જવાથી, બાજબીયા, નર્તી, પદ્માદ, ગરબો અને મુદર રમ્ય થયું પક્ષીઓ અને તેઓના માળા રચના અને આદિય આદિનું સહઅવલોકન કરવાથી, અનુપમ અને સભ્ય પ્રકારની આર્ટ ગેલે-રીઓ-કળાકૌશલ્ય, કે સૌન્દર્યપ્રેમપૂર્ણ પ્રદર્શનોના અવલોકનો કરવાથી તેમજ તેજા પ્રકારની ઉત્તમ કળાઓના નાના મોઢા નમુનાઓ રૂપ-રમકાવો, ચિત્રો, ફેશ કે વિવિધ વસ્ત્રોને પરસ્પર એકબીજાને અનુકૂળ સમય બહિષ્કર કરવા રૂપ અનેક ક્રિયાઓ દ્વારા યુવાનો અને યુવતીઓ પરસ્પરના પ્રબળ મનોભાવોને પ્રવિત કરી-સમુદ્ધ કરી શકે અને તે દ્વારા પરસ્પરના હૃદયને પ્રાપ્ત કરી શકે જે હૃદયમાં પ્રેમ હોય તેને તેજ સાધનોથી, જ્યાં સૌન્દર્યભાવની પ્રમળતા હોય ત્યાં અત્યંત ઉદાર અને સભ્ય ક્રિયાઓ, ભાવો તથા વસ્ત્રોનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાથી અથવા સાથે મુસાફરી કરવાનું થોડું તેવા સભ્ય રચનોના અવલોકનો કરવાથી તેમજ જ્યાં ઉપરોક્ત બધા ભાવો સાથે—

નં. ૨૬. યૌવ્ય અનુકરણશક્તિ અને હાવભાવ પ્રદર્શન આદિની વૃત્તિઓ પશુ—
પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય તો તેવા સ્ત્રી પુરૂષના હૃદયોને તેવાજ પ્રકારના ઉત્તમ પ્રવિજ વાદ્યો-સિનેમા કે ફોનગ્રાફ અથવા સંગીત અને નૃત્ય આદિની કિલ્લવસો અને સામેલો એવા પ્રસંગોના સાથે મળી શકેલા આપનાની અનેક પ્રકારની મુદર યોગ્યતાથી યોગ્યતાથી, તેમજ તેવા ભાવોને જોતે જાજી બતાવી, પરસ્પરના હૃદયને આકર્ષવાના અનેક પ્રયત્નો દ્વારા પશુ યુવાન અને યુવતીઓના હૃદયને પામવાના અનેક દિવ્ય અને રસરહસ્યમય પ્રસંગો થોડું શકાય છે. જ્યાં જ્યારે ઉપરોક્ત બધા ભાવો સાથે જ્યાં ખુશમિલન રચનાવાળી—

નં. ૨૭. માર્મિકતા અને હાસ્યવિનોદ કરવાની વૃત્તિ—પશુ ઉત્તમ પ્રમાણમાં જો મળેલી હોય તો પછી એવા પ્રસંગોને અનેક રીતે ઉત્પન્ન કરી-અનેક મનુષ્યોના મનને આનંદ આપવા સાથે અમમ્મ જાન અને આનંદ તરૂં પ્રાપ્ત થવા સાથે-અનિષ્ટ હૃદયની પ્રાપ્તિ પણ જનનું સહજ થાય છે. ઉપરોક્ત ન ૨૩ થી ૨૭ સુધીના બધા ભાવોના સમાવેશ પ્રાવિષ્યપ્રગણક શક્તિઓની અદર થાય છે. અને તે સમુદ્ધ એમ દર્શાવે છે કે પ્રેમ સ્વનન અને પરિશીલન આદિ રૂપ ક્રિયાઓના અનેક રીતે સહઅભૂત બની, સો અને પુરૂષોના યૌવ્ય યુવોને સન સખાઓદ્વારા યથાવિધ સમુદ્ધ કરવામાં, આ પ્રાવિષ્યપ્રદાશક શક્તિઓને સમૂહ અતિ િવ્ય અને મહત્વપૂર્ણ બાજુ ભાવે છે. સન પ્રસન્નતા સર્વ જ્યાં દર્યો-સખપણુ થવા પછી કન્યાને આપવામાં આવતા સર્વ પ્રમાણ વસ્ત્ર આભુષણો કે દરદા ઠીના આદિ આપવા દેવાના સર્વ પ્રસંગોમાં-આ પ્રાવિષ્ય પ્રેમશક શક્તિઓના સમગ્ર મનુદનો આત્યંત દહાપણુ પૂર્વક અનેક રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને જે બાદીક નિરીક્ષણ કરીએ તો એની બધી ક્રિયાઓમાં ઉપરોક્ત

સર્વ વૃત્તિઓના આરોગ્ય પ્રલયપાત્રે પ્રકટ થતા આપણને સ્પષ્ટ બહુલા વિના નહીં રહે. આમ હોવા છતાં પણ સુખ-પણ અથવા વિવાદના કેશરોનો વાગ્દાન રૂપ કોણદ્વારા ન્યાં સુધી કેળવવું બન્યા કે ક્રમશઃ ૧૪૨૫૨ થયાવિધિ સમુદાયમાં ન હોય ત્યાં સુધી ઉપરોક્ત બધા આરોગ્ય ગેવન, ૧૪૨૫૨ મટે ઈષ્ટ વસ્તુઓના પ્રદાન આદિની સર્વ ક્રિયાઓ, માન મિત્ર કે સુખાભાને, રનેહ રૂપે જ આરભાય, એજાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. અને તેની સાથે એ બધું વર્તન એવા સો ઉચ્ચ પ્રકારનું, સ્વચ્છ, વિનિત, સ્થાનચરિત્ર અને કોણપણ પ્રકારના સ્વચ્છ કે અપમતલથી દેવ રહિત હોઈ એકઠાં કે બેથી પરિણામે-૧૪૨૫૨ રનેહ સળધથી અવિચ્છમાં એકવા ઇચ્છતા યુવાન કે યુવતીમાંથી કેળવે પણ અથવા તેઓ બન્નેનાં સળધી વર્તમાંથી કેળવે પણ ઉદ્દેશ કરાવનાર, અપમાન કરનાર કે માત્ર લમાડનાર અથવા તેઓની લાભણીઓને દુઃખાવનાર ન બને, એ બાળનમાં બન્નેએ બહુ સાવધવણી વર્તવાની ખાસ જરૂર છે. સુષ્ટિ સૌન્દર્ય કાળે કવિતાઓ અને કાવ્યનાના અનેક ઉચ્ચ પ્રદેશની અદર ધુમ્મસ છતાં, સૌન્દર્યના અનેક અરોગ સાથે મળી બારીક નિરીક્ષણ કરતાં છતાં, પ્રકટ અથવા સુષ્ટિ સર્વ પ્રસંગોમાં યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ પોતાના તેમજ પોતાના સળધી વર્તમાં અને ખાસ કરી બન્નેનાં મુદ્દા પિતા અને માતા બંનેની આદિનાં સ્વમાન-યશ-પ્રતિષ્ઠા અને ધર્મ તથા સદાચાર આદિની ઉચ્ચ આચરનાઓને બલ્લવી રાખાય એવા ઉચ્ચ પ્રકારના સદાચાર, સદ્વર્તન અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની નીતિથી ઉપરોક્ત સર્વ પ્રસંગોના લાભ લેવાય અને તેનાં કેઈ રીતે નેરઉપયોગ ન થાય એ ખાસ બહુ સાવધવણી રાખવાનું છે. આપરવાર્થ, પ્રુદ્ધચર્ચ કે પોતાની બલ મતલબને અદિ અમરણ ન આપતાં મુખધર્મ દિવાલું સેવન એક મનુષ્યને અથવા એક સદ્ગુરુરય અને સન્મારિને જાણે તેવી રીતે જ કરવું-એ સર્વ દશાને મટે પ્રશસનિય બહુવા યોગ્ય છે. પણ ખાસ કરી આ પરિણિત અવસ્થા એવા મહાન પવિત્ર પ્રસંગને તો અનેક રીતે વિશુદ્ધ વર્તન દ્વારાજ તેની રાચાવણી તે ઉકેલ સળધદ્વારા યથાવિધિ-પરિણામ થાય ત્યાં સુધી એકસરખી નિર્મળ વૃત્તિથી નિભાવી રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

“Life is an Art” “પ્રેમ એ પણ એક કલા છે” એ ખરૂં; પણ કળાનો ઉપયોગ હમેશાં નીતિ, ધર્મ અને સદાચાર, યથા મન્યતા અને સીમા-ય યથા વિનય અને સુષ્ટિ આદિ અલ્પ આરોગ્ય પ્રશયેદાન હોવા એકઠાં. કમણુ તેનું ખરૂં રજૂ, તેની ખરી અભ્યાસ અને મહત્ત્વ ત્યારે જ થાયવા સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકટ છે.....માનવજીવનના ઉત્કૃષ્ટ સુષ્ટિની અદિ જ પરિણામ થાય છે

“Ella Wheeler Wilcox” નામની એક સુદર સી લેખિકા એક સ્વચ્છ પોતાના કાવ્યમાં બહુએ છે કે

(हृदयं त्वेव जानाति मीतवयोगं परस्परं,)

Art & Heart

Though critics may bow to art, and I am its own true lover;
It is not art, but heart, which wins the wide world over.
Though smooth be the heartless prayer, No ear in heaven will mind it;
And the finest phrase falls dead, If there is no feeling behind it.
Though perfect the players touch, little if any he aways us,
Unless we feel his heart throb, through the music he plays us.
Though the poet may spend his life, In skillfully rounding a measure;
Unless he writes from a full warm heart, He gives us little pleasure
So it is not the speech which tells, but the impulse which goes with the saying.

And it is not the words of prayer, but the yearning back of the praying.
It is not the artist's skill, which into our soul comes stealing;
With a joy that is almost pain, but it is the player's feeling.
And it is not the poet's song, though sweeter than sweet bells chiming.
Which thrills us through and through, but the heart,
which beats under the rhyming.
And therefore I say again, though I am arts, own true lover.
That it is not art but heart, which wins the wide world over.

Ella Wheeler Wilcox.

ઉપરોક્ત કાવ્યની અદર દર્શાવ્યા પ્રમાણે ન્યાં (Art) (કળા) અને આત્મ-હૃદય (Heart of the Human Brain) ન્યાં બન્ને સાથે મળી સુખી રીતે કાર્ય કરી રહ્યાં હોય છે ત્યાં પ્રેમ, પરિશીલન, પરિચય, પ્રેમ પ્રસંગો અને તેદ્વારા યોગ્યેષ દામયત્વજીવનના પ્રવાહોની પ્રખર પ્રવાહ, કેઈ દિવ્ય સ્વરૂપી દૈવી જીવન રૂપેન પ્રદાશી નિકળે છે: જીવનના આવા પ્રસંગો-મધ્ય છે; પ્રજ્ઞાના પ્રેમાત્મીયતા પ્રવાપનુજ એવું જીવન એ પરિણામ છે, પ્રસુ! આવા જીવનપ્રવાહને સર્વ જાવી પ્રભુતા હૃદયમાં રહે.

૬. અવલોકનશક્તિઓના સમૂહને સતોષવા માટેની ચોખ્ખી પરિશીલન વિધિ.

આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહમાં—

નં. ૨૮ અવલોકન શક્તિ, નં. ૨૯ આકૃતિજ્ઞાન, નં. ૩૦ કદજ્ઞાન, નં. ૩૧ વજનજ્ઞાન, નં. ૩૨ રંગજ્ઞાન, નં. ૩૩ વ્યવસ્થાજ્ઞાન, નં. ૩૪ મહત્ત્વજ્ઞાન, અને નં. ૩૬ સ્થળજ્ઞાન અને સુસાદૃશીનો ચોખ્ખો, આદિ આઠ અવલોકન સમાવેશ થાય છે.

આ સમૂહની દરેક વૃત્તિનું કાર્ય એ પ્રમાણે સિદ્ધ સિદ્ધ પ્રકારનું છે, તેમ પ્રમાણે તેમાંની પ્રત્યેકને સતોષવાના, આનંદ આપવાના વિષયો કે સાધનો પશુ વિવિધ પ્રકારના અને અસંખ્ય વસ્તુના વિશ્લેષિતતા પરમાત્મા દ્વારા વિશ્વમાં સર્વત્ર અનેક રૂપે વિસ્તારવામાં આવેલા છે.

ઉપર નજીવેલી અવલોકન શક્તિઓનાં સમૂહની અદરની દરેક વૃત્તિનું કાર્ય, મૂખ્ય તથા આપણી અવલોકન શક્તિઓનાં આધારરૂપ નયનયુગ્મોએ ઉપર આવડી રહેલ છે; અર્થાત્ એ બધી વૃત્તિઓનાં કાર્યને ચોખ્ખી માટે કે રસ્તા દર્શાવનાર આપણા નયનો છે. એટલા માટે તેને નયનો (vision to lesson-દર્શનાર) કે નેર કહેવામાં આવે છે. પરિશીલન ક્રિયાની અદર તેમજ પ્રેમબાળના અનેક સ્વરૂપો અને જાવનાઓને દર્શાવવા માટે જેમ આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની પ્રત્યેક વૃત્તિ, ચોવપોષાતું કાર્ય વિવિધ પ્રકારે બળવે છે; તેમ પ્રમાણે આપણા નયનો પશુ ઉપરોક્ત નં. ૨૮ થી ૩૬ સુધીની વૃત્તિઓનાં સર્વ જાવને તેમજ અવલોકન અદરના તુદા તુદા રચાવના અન્ય સર્વ માનસઅવયવોને આશિન રૂપી અનેક પ્રકારના જાવે બળવે છે. પશુ જાણ કરી અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની રચાવના, આપણા નયન યુગ્મોના પ્રદેશની ઉપરના જોષીયાના લગીયાના અરિષ-પ્રદેશમાં બંને આંખોની બરાબર ઉપર અને અત્યંત નજીકમાં એટલા માટે કરવામાં આવેલ છે કે, તેથી તેઓ સર્વત્ર સંપૂર્ણકાર્ય અત્યંત સહેલાઈથી અને બહુ જ તરાથી પણ પડી શકે. જે સી અથવા પુરોષના આંખોની ઉપરના અને જમરોની આસપાસના આ માનસિક અવયવો પ્રજ્ઞા પ્રમાણમાં ખીણેલાં હોય છે, તેઓનાં અજકયાવનો લગીયાનો જમરોની આસપાસનો પ્રદેશ;

બનરપત્રી બુદ્ધિશીલ, અને અનુભવિની અંદર આવેલા અનન્ત આકાશના અનન્ત ગોળાઓના દૃશ્યો, અને તે સર્વનાં રમુજ સૂર્યમ આદિ સર્વ અંશોનું પ્રત્યક્ષ કરાવનાર, સૂર્યમંદરશીક તેમજ દુરદેશીક આદિ અનેક પ્રકારના ચતુરપ સાધનોના અનેકવિશાળ ક્ષેત્રો, આ વિશ્વની અંદર અવલોકન શક્તિજન અવધોની તૃપ્તિ અર્થે, ચલાવતું ઉપરિથન છે. તે સર્વનો ભુક્ષિમનાપૂર્વક આ પરિશીલન ક્રિયામાં અનેક રીતે ઉપયોગ લઈ ગયાય તેમ છે. મનુષ્યે માત્ર તે સર્વના પવિત્ર અને મહાન ઉદ્દેશોને ચલાવે મમત્ત વર્તવાનીજ તરફ છે.

વર્તમાન કાળમાં ઉચ્ચ દુનરજ પ્રદર્શનો, મ્યુઝીયમો, વેદશાળાઓ, લેબોરેટરીઓ, પદાર્થવિજ્ઞાનવેત્તાઓની પ્રયોગશાળાઓ, અનેક પ્રકારના હોસ્પિટલો (Hospitals for the Sick) અને યત્ન આદિના અનેકવિધ કારખાનાઓ વિગેરેએ મળી, આ વિશ્વને જે સ્વરૂપમાં અનેક રીતે વિસ્તૃત કરી મૂકેલ છે, તેથી કેમ અજ્ઞાત છે ?

આ ઉપરાંત યુગસામુદ્રિકશાસ્ત્ર (Physiognomy) મરતલવિદ્યા (Phrenology) તેમજ હસ્તરેખા-શાસ્ત્ર, (Palmistry) આદિના વિષયો પણ મનુષ્યની અવલોકન અને ભુક્ષિ શક્તિઓની સાથે બહુજ પત્રીક સામયે પડાય છે. આવી દરેક વિદ્યાના સામાન્ય જ્ઞાનદ્વારા પણ અનેક પ્રકારના લાભો ઉઠાવી પરસ્પરજ્ઞ જ્ઞાન અને આનંદના ક્ષેત્રોમાં અનેક રીતે સંકુલિત કરી સકાય તેમ જ મનુષ્યના ઇતિહાસ, આકાર અને ચેષ્ટા આદિના જ્ઞાનદ્વારા તેઓનાં મુજ-કર્મ સ્વભાવ વિગેરેનું સ્વરૂપજ્ઞાન કરાવવામાં ઉપરોક્ત વિદ્યાઓ ધણેજ આશ્ચર્યજનક લાભ લાગે છે, એટલજ નહીં પણ પ્રસન્નમાં આવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિના હૃદયમાં કેટલુક ઉત્પાદન કરવા સાથે તદ્દન અપરિચિત વ્યક્તિને પણ સદૃશ રચા-લાવિક પરિચય ચોરવામાં ઉપરોક્ત વિદ્યાઓ સ્વલપી સામાન્ય જ્ઞાન પણ જે અનુપમ ફળ લાગે છે તેની તુલના, બીજા કેઈ પણ વિદ્યા સાથે થઈ શકે તેમ નથી ખાતર કરી યુવાવસ્થા યુગ સી યુગેના મન, આવા વિષયો તરફ સદૃશ આકર્ષાય છે. અને તેઓને તેમાં બહુજ મગમત પડે છે. આટલા થોડા કામસૂચના પ્રસિદ્ધ લેખક રૂપિ વાત્સ્યાયન પોતાના કામસૂત્રમાં એ જાખવતુ વિવેચન કરતાં જણાવે છે કે—

“દર્શિતેક્ષિતાકારાં કન્યામુપાયતોઽમિયુક્તિત” ॥ યથે વિવાહે યાગ્રાયામુત્સવે વ્યસને પ્રેક્ષન-
દ્યાપૂતે જને તત્ર તત્ર ચ દષ્ટેક્ષિતાકારાં ષષ્ટિક્ષિતમાયમેકાકિનીમુપક્રમેત ॥

ભાવાર્થ—જેના આકાર ઇશિત અને ચેષ્ટા આદિ દ્વારા શુદ્ધ રસેદ લાગે પ્રકટ થતાં જોવામાં આવે એવી કન્યા સાથે અનેક પ્રકારના ઉપાયો દ્વારા સંબંધિત આવવાના પ્રયત્નો કરવા. યજ્ઞ, વિવાહ, યાત્રા અર્પણ દેશાટન, અન્ય ઉત્સવો આદિના પ્રસંગે તેમજ સહક સમયમાં અથવા અન્ય મેળા આદિના પ્રસંગોમાં ન્ઝાં ન્ઝાં તેના આકાર ઇશિત અને ચેષ્ટા આદિ લાગે પ્રત્યક્ષ રીતે જોવામાં આવે કે અનુભવવામાં આવે ત્યારે તેવી કન્યાને પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો આરંભવા.

જે કન્યા અથવા યુવતીની આદર અનેક પ્રકારની પરિશીલન ક્રિયાને પરિણતે રસેદલાગેતુ ઉદ્દીપન થયેલુ હોય તેના લક્ષણોનું વિશેષ જ્ઞાન કરતાં રૂપિ વાત્સ્યાયન કહે છે કે “તાનિક્ષિતાકારાન્યક્ષ્યામઃ”

- ૧ સંમુર્ધં તં તુ ન વીક્ષતે ।
- ૨ વીક્ષિતા વીઢાં દર્શયતિ ।
- ૩ રુચ્યમાનમાત્મનોઽદ્ધમપવેદેન પ્રકારાયતિ ।
- ૪ પ્રમત્તં પ્રચ્છન્નં નાયકમતિક્ષન્તં ચ વીક્ષતે ॥
- ૫ પૃષ્ઠા ચ કિંચિત્સસિતમવ્યક્તપ્રજ્વલનવસિતાર્થે ચ મન્દં મન્દમધ્યોમુક્તી કથયતિ ।
- ૬ તત્સમીપતે ચિરં સ્થાનમમિનન્દતિ ।

- ७ दुरेस्थिता पश्यतु मामिति मन्यमाना परिजनं सवदनाविकारमाभापते
तं देशं न मुञ्चति ।
- ८ यत्किञ्चिद्दृष्ट्वा विहसितं करोति ।
- ९ तत्र कथामवस्थानार्थमनुवर्षयति ।
- १० यालसाङ्गगतस्यालिङ्गनं चुम्बनं च करोति ।
- ११ परिचारिकायास्तिलकं च रचयति ।
- १२ परिजनानवष्टभ्य तास्तातश्चलीला दर्शयति ।
- १३ तन्मित्रेषु विश्वसिति ।
- १४ वचनं चेष्टां यदुमन्यते करोति च ।
- १५ तत्परिचारकैः सह प्रीतिं संकथां धृतमिति च करोति ।
- १६ स्वकर्मसु च प्रभविष्णुरिवैताभियुक्ते ।
- १७ तेषु च नायक संकथामन्यस्य कथयत्स्वयंहितां तां शृणोति ।
- १८ धात्रेयिकया चोदिता नायकस्योद्वसितं प्रविशति ।
- १९ तामन्तरा कृत्वा ते न सह धृतक्रीडामालापं चायोजयितुमिच्छति ।
- २० अमलङ्कृता दर्शनपथं परिहरति ।
- २१ कर्षपममङ्गुलीयकं स्त्रजं वा तेन याविता सधिरमेव शाश्वद्वतार्थं सख्याहस्ते ददाति ।
- २२ तेन च दत्तं नित्यं धारयति ।
- २३ अन्यथरसंकथामु विपण्णाभवति ।
- २४ तत्पक्षकैश्च सह न संसृज्यत इति.

भवतस्त्वाज क्लोकी—

दृष्ट्वैतान् भावसंयुक्तानाकापानिहृतानि च कन्यायाः संप्रयोगार्थं तास्तान्योगान्विचिन्तयेत् ॥
 यालकीडनकैर्लीला कलाभिर्योषणे स्थिता वत्सला चापि संग्राह्या विधवास्पृजन संग्रहात् ॥
 इतिताकारसुचनं २७ सप्तविंशं प्रकरणम्.

कन्यानां छिन्निता आकाशे अने श्रेष्ठापद्वी तेना अमन्तरूगत विद्याने। अक्षयानां
 लक्षणे। अत्रलोडन.

साधार्थः :-

- १ यरमने द्विधे रनेही पुरषणी कन्युण जेती नथी.
- २ लुमे अथवा तेनी साधुं जेवामां-अने तो वामन दशावे हा
- ३ ने इतिहास अने तो पुरषने पैवानुं सुंदर अथ कर्षपसु निधिते दशावे छे.
- ४ प्रभय, प्रचण्न यरने ग्यथने दुस्ती प्रुपी रीते लुने छे,
- ५ कर्ष पुण्यामा आने तो कर्षक दरेते लुमे, अरपष्ट रण्डेभां, अरपष्ट न अरपष्ट तेम. न्दिय मुण रापी
 धीमे धीमे जेवले छे.
- ६ रनेदीनस पारी वागे पणत वीका रदेवार्तु पसद करे छे,
- ७ इर वकी दोष तो " मने ते लुच तो वीक" जेवुं मनमां वापी मुण अने नेजय पिअरे इरी परिमजने
 जेवले छे. पणु पैवाना रथानने भाइनी नथी.

- ૮ કાર્ત્તવ્ય ભેદમા આવે તો ભેદને ખુલ દર્શી પડે ॥
  - ૯ અને ત્યાં દશા રહેવા માટે કથાપ્રસંગ કે કેમ જાણુ ઉપનતી કહે છે
  - ૧૦ જોગમાના બાળકને ગુણ અને આરિગન કરવા લાગે છે
  - ૧૧ પરિવારિકાને લિષ્ક રમે ॥
  - ૧૨ બીજા નેકરેને ચોખી રાખી તે તે લીધાને દર્શાવે છે
  - ૧૩ રનેહીજનના મિત્રોનો વિચાર કરે છે
  - ૧૪ તેઓના વચનોનું અર્થજ્ઞ કરે છે અને કહે તે પ્રમાણે કરે છે
  - ૧૫ તેના નેકર ચાકર સાથે મમતા-રનેહ-વાર્તાલાપ અને કુલ આદિ આવરે છે
  - ૧૬ પોતે ભણે માત્રીક હોય તેમ તેઓને ધમકાવી તેઓને કામમા લગાડે છે
  - ૧૭ તેઓના પામેથી અથવા બીજાઓના પોતાના રનેહીજન સંબંધી કથા-વાર્તા, આતુરતાથી સાંભળે છે
  - ૧૮ ધારીતા કથાનુસાર રનેહીના નિવાસ રવાનમા જણુ પ્રવેશે છે
  - ૧૯ તેને (ધારીને) દુર કરીને નાચક સાથે કથા વાર્તા આલાપ આદિ વૈભવવાનું પણુ ઇચ્છે ॥
  - ૨૦ એ પોતે અવકૃત ન હોય તો તેના હૃદયપથમા અવરવાનું પસંદ કરતી નથી
  - ૨૧ કહ્યુંપર ચાંદી કે માગા જે કાઢ તે માગે તે પોતાના આરપરથી ઉતારી ધીરતા પૂવક સખીના દરવાજા મુકી તેને આપે છે
  - ૨૨ રનેહીજનની આપેલી વસ્તુ દબેસા ધારણુ કરે છે
  - ૨૩ બીજા પુરવળી વાતવિતોથી વિરગ રહે છે
  - ૨૪ તેના વિરોધીઓ સાથે દુલ્લભી મળતી નથી
- દુઃખા-બાળકને યોગ્ય સમક્રાંતિો વિરોધી બાળકને કથા આદિના પ્રયોગથી યુવાવસ્થામુકા યુવતીને, અને વિદ્યાર્થપાત્રજનોના વિદ્યાર્થમા લઈ વાતચીત કરીને નસ કરી રાકાય છે એમના મનિ અવરવા અને રવસાવ આદિનું પરીક્ષણ કરી વરીકરણુ પ્રયોગોને અવરવા

વાતસ્યાયન કામસૂત્ર

ઉપર પ્રમાણેના જાણ સંપુત આકાર હૃદય વિરોધે ભેદને કન્યાના પરિશીલન માટે પ્રસન્નપ્રસાર જીવાયેનુ ચિન્તાન કરવું

૭ સાહિત્ય અને બુદ્ધિશક્તિઓના સમૂહની યથાવેચ્ય સન્નુષ્ટિદ્વારા પરસ્પરના લક્ષ્યોને તૃપ્ત કરવાની પરિશીલન વિધિ

આ સાહિત્ય અને બુદ્ધિશક્તિઓના સમૂહની અદર નીચે નજીવેથી નાક શક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે

ન. ૩૫. સ્મૃતિ અથવા ઇતિહાસ શક્તિ ન. ૩૭. તાત્ત્વ અથવા સમય જ્ઞાન ન. ૩૮ સંગીત શક્તિ. ન. ૩૯ વસ્તુત્વ શક્તિ. ન. ૪૦ તર્ક શક્તિ ન. ૪૧ તુલના શક્તિ ન. ૪૨ પ્રેરણા શક્તિ. અને ન. ૪૩ સૌજન્ય આદિ

આ બધી શક્તિઓના રવાના નામ કથાવતી નીચે આવેલા મનુષ્યના અવસ્થાના વ્યવસ્થાના લેખાઓની તન્નુ અન્યોઓમા આવેલા છે જે સી પુરોહિત આ રવાનતા અવસ્થાના લેખાઓમાની તન્નુઅન્યોઓ વિસ્તૃત ભવ્ય અને વાળી પદોની હોય છે, તેઓની સાદિય શક્તિઓ અને બુદ્ધિશક્તિઓ ધણીજ તીવ્ર વચન મેધાસુક્ર તથા તેજસ્વી હોય છે આવા લક્ષણવાળા સી-પુરોહિ બુદ્ધિશક્તિઓના કાલપલ પ્રકારના કાર્યો કરવા માટે દુબેસા તરપર રહે છે કારણ કે તેઓના આ બુદ્ધિશક્તિના રવાનના અવરસ અતિ પ્રબળ હોવાથી તેઓને સતત ચિન્તાન તક તુલના, સ્મૃતિ આદિ અવરવેલો અધિક ઉપયોગ કરવામા આવે તેવા પ્રકારના કાર્યો કરવાનું રવાજાવિક મન થાય છે

૩૫ આપણા મટે જેઓની યાદ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ કે ઇતિહાસશક્તિ ધરાવી તોય તેવા સૌપુરુષોને પાતાંઓ કે તેઓના પ્રકારની નવસકલાના મનો, નૈનિદાસિક જવાતા વિગેરે વાચવાતુ કે સાબળવાતુ અથવા તેનીજ ખાજતો સખધી સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવાનું સદૃઢ સ્વાભાવિક મન થાય છે, તેથી તેઓની પાસે તેઓના પ્રકારના વિષયોતુ વર્ણન કરવાથી અથવા મર્યાદાપાથી તેઓ સહજ પ્રસન્ન થાય છે

૩૬-૩૮ જેઓની અદર તાલિજ્ઞાન અને સંગીતશક્તિના અવયવો પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય, તેવા સ્વભાવના સીન્ધુરો સંગીત અને તાલ આદિનું જ્ઞાન મેળવવાથી, નાનું, વાન, અને સગીર નૃત્ય આદિના જનસામ્રોમાં ઉત્સાહ પૂર્વક જામ લેવાથી કે તેવા પ્રસંગોમાં તેઓને આમનજી આપવાથી તેમજ તેવા પ્રકારની સગીર નૃત્ય કે તાલ આદિની વિગતો જે પુરતોફોદોમાં અથવા સરસ્વતોદોમાં જ્ઞાન મળે સહે તેવા પ્રકારના પુરતોફો વિગેરેને અર્પણ કરવાથી તેમજ તેઓના પ્રકારનું કાર્ય કરનાર સરસ્વતોની અદર સચુક્ર થઈ કાર્ય કરવાથી, સહજ સદૃઢ કરી રહાય છે. સુદર અને મધુર પ્રકારના તાલ સૂર અને નૃત્યગીત આદિના શબ્દોદ્ગાર તેઓના મન અત્યંત પ્રસન્ન અને સદૃઢ થાય છે. ત્યારે જે સૌપુરુષોમાં ન. ૩૫ ઇતિહાસશક્તિ ન. ૩૬ તાલિજ્ઞાન અને ન. ૩૮ સંગીતશક્તિ આદિના અવયવો તદન મદ અને સ્વભાવ દ્વાવતમા હોય છે, તેવા શક્તિવાળા સૌપુરુષો પાસે ઉપર જણાવેલા કોઈપણ પ્રકારના કાર્યો જાણ કરવાથી તેઓના મનપર કોઈપણ પ્રકારની દુઃખ અસર ન થતાં ઉદ્ગમ પ્રભાસમયમાં જાય છે, તેઓની પાસે ઉપરોક્ત સર્વ શબ્દોતુ વિવિધ પ્રકારે કરવામાં આવતું દર્શન, તદન અરસપરસનત્ નિમ્મળ નિષેદ છે “આમજા આમજા આસરી અને મહેસા આમજા આન” એ કહેવત આવા સાહિત્ય સંગીત અને કળા આદિના કોઈક પ્રકારના ભાવોથી રહિત નાપસુઓના સખધમાં થવાતું શરિતાય થાય છે. ત્યારે ઉપરોક્ત સર્વ શક્તિઓના સ્થાનો જે યુવાનો કે યુવતીઓની અદર થવાતું પીરેલા હોય છે તેઓ પરસ્પરના પરિચય થતા આવતા પેતાપેતાની ઉત્કૃષ્ટ શક્તિઓના પ્રભાવદ્વારા અનેક સૌપુરુષોના મનને અને હૃદયોને અનેક પ્રકારના અવનવા નિર્દોષ આનંદો આપી તેઓના મનને હરણ કરી શકે છે. જાનના ઉપર કોઈ અન્યપ્રકારની મોહક કે માદક અસર કરી પરસ્પર આકર્ષે છે. ખાસ કરી આવા વિષયની પ્રત્યક્ષ અસર, આપણે કોઈ ઉત્તમ પ્રકારના નાદોની અદર ત્યારે કોઈ ઉત્તમ પાત્રને જાણુ સુદર રીતે હાવભાવ પ્રદર્શિત કરી મધુર અને મુશ્કેલ કંઠે પોતાના હૃદયજન ભાવોને પ્રબળપણે મીઝી શી આકર્ષકધર્મ કે મી (સુદરી) જગત્સકરે આદિ જેવા ઉત્તમપ્રતિભા પાત્રોદ્ગાર પ્રકાર થતા અનુભવીએ જાણે ત્યારે તેઓના ભાવોની સુખ અસરો પ્રેક્ષકર્મના સુખવર્મની અદર કંઈક અધી પ્રબળ, હૃદયસ્પર્શી અને સ્વાધી અસર કરી શકે છે, તે પરથી સ્પષ્ટ અનુભવી સાક્ષ્ય છે. અથવા પ્રકારના ઉત્તમ ભાવપુરક સૌપુરુષો પરસ્પરના આવા નિર્દોષ આનંદ વિનિદાના પ્રસંગોમાં ત્યારે ત્યારે આવે છે ત્યારે એકબીજાના મન અથવા હૃદયપર જે અન્ય પ્રકારનો મૃદ પ્રભાવ પાડે છે તેની અદર હૃદયના આનંદ મહત્ત્વ અને જાણ ઉદેરો સમાપેલા હોય છે. આમાંથી પરસ્પરના હૃદયની મૈત્રી, માઠ પ્રતિજ્ઞા અને પરિચારો સર્વ અનુકૂળ ભાવોદ્ગારો પરસ્પરના હૃદયોતુ આકર્ષણ આદિ ઉદેશો સ્પષ્ટરૂપે સિદ્ધ થતા જેવામાં આવે છે.

આવીજ રીતે ન. ૩૬ વક્રવશક્તિની પ્રબળતાવાળા સૌપુરુષોના સખધમાં પણ સમજવું જ્યાં સુદર, મધુર, વિનીત ભાવપુરક, શામજીવનપ્રધાન, અને રમેદ સૈમ્યન, કર્ણા આત્મચિત્ત તેમજ નીતિ અને ધર્મભાવ ધુન ઉત્તમેત્તમ સામાજિક તેમજ ઉત્કર્ષક લાભહીઓના પ્રભાવથી-પ્રભાવિત થયેલ દિવ્ય સરસ્વતિને સુદર ધારા પ્રવાહ નિરતર પોતાના સ્વાભાવિક રૂપમાં સદા પ્રવર્તી રહેલ હોય, જેવા વાજીવજીવો વિશ્લેષિત થયેલ આત્માઓ, કેના હૃદયને વશ ન કરી શકે. આ સર્વ આત્મમત્ ભાવોનો પ્રકાર, આ વાલીદારના સુખ્ય રીતે થઈ શકે છે અને તેથી તેની મધુર મોહકતા અન્ય સર્વ ભાવોના સ્વરૂપતુ પાણી ધાવેલથી દર્શન કરાવે છે. ખાસ કરી પરિચીત દિવ્ય મટે દર્શનવામાં આવતી સર્વ ભાવનાઓના પ્રકટિજ્ઞાનો જે સુખ્ય આધાર છે, જેથી તેનું ખાસ વિશેષ મદદવ છે. આટલા મટે યુવાનો તેમજ યુવતીઓને ત્યારે ત્યારે અને જ્યાં જ્યાં પરસ્પરના સમાગમમાં અથવા પ્રસંગમાં આવવાની તક મળે ત્યારે ત્યારે હૃદયના સુદર-મધુર-રમેદ અને સૈમ્ય તથા વિનયઆદિ શબ્દપુનઃ વાલીઓના થવાયોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવો. જેથી જન્મે વર્ગની અદરના મધુર ભાવો હૃદયના ઉદગમ થઈ પોષાઈ રહે.

વાચ્ ચૈવ મધુરા મૃગ્ણા પ્રયોજ્યા ધર્મમિચ્છતા ।

આવીશ ગીને ન્યાં નં ૧૦ ૧૦ તર્કશક્તિ નં ૪૧ તુલનાશક્તિ નં ૬૨ પ્રેક્ષા શક્તિ અને નં ૧૩

સૌજન્ય આદિ વૃત્તિઓનાં બાજે પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય તેવા રચનાનાં સૌ પુરુષોની, તે તે વૃત્તિઓને રચિત થઈ પોતે સતેષે અને આનંદ આપે તેવા તેવા પ્રકારનાં તત્ત્વજ્ઞાન, પદાર્થ વિજ્ઞાન, અધ્યાત્મ વિદ્યા, આદિ બન્ધ વિષયોપરના મનો વિચારોના વાચન, મનન, ચિંતન, સંવાદ કે સ્વાર્થ આદિ ઉપરિચિત કરવાથી અનેક ગીતે પરસ્પરની બુદ્ધિશક્તિઓનું પરિશીલન થઈ શકે છે. સુદૃઢ સમાવેશના યુગ લેખો નિબંધો કે સુંદર અને સચિત્ર આંકિકોની અદર આવડા અનેક પ્રકારના વિદ્યાર્પણ વિષયોની સ્વાંગોમાં બાજ લેવાથી પણ અનેક વરેહના બુદ્ધિશક્તિઓના આનંદો અનુભવી શકાય છે.

મનુષ્યની બુદ્ધિશક્તિઓને ખેડવાના પ્રદેશો.

મનુષ્યની સાદૃશ્ય શક્તિઓ અને બુદ્ધિ શક્તિઓને ખીલવવાના સાધનો અને પ્રસંગો તેમજ તે સમૂહની અદરની પ્રત્યેક શક્તિને ખેડવાના વિવિધ વિષયોના સાદૃશ્યના પ્રદેશો, ખેડવા તો વિશાળ, અવ્ય અને ગણીતના પૂર્ણ છે, તેમજ વિશ્વ-વ્યવસ્થાની માફક અનંત માત્રા પ્રગાથાઓમાં વિસ્તૃત થયેલા છે કે તેની હદ સીમાજ નથી.

- ૧ મનુષ્યની અવ્યસૌક્ય શક્તિઓને ખીલવવા માટે અવ્યસૌક્યશક્તિઓનું સાદૃશ્ય, જેમ કે,—ચિત્ર, શિક્ષક, હુન્નર, ઉપાધ્યક્ષ અને કળા-કૌશલ્યઆદિનું સાદૃશ્ય
- ૨ બુદ્ધિ અને મનનશક્તિઓને ખીલવવા માટે તત્ત્વજ્ઞાન, પદાર્થવિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મિક વિષયોનું સાદૃશ્ય
- ૩ સાંસારિક લાગણીઓને ખીલવવા અને પોષણ આપવા માટે સામાજિક સુધારણા (Social Reform) અને (Science of Social organisation) સામાજિક બંધારણનું સાદૃશ્ય, તેમજ રસશાસ્ત્ર (Sexual Science-Sexology)
- ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક શક્તિઓને ખીલવવા તેમજ સતેષવા માટે નીતિ વિચારનવમાસ, કાવ્યકાવ્યો વિગેરેનું સાદૃશ્ય
- ૫ પ્રાવીણ્યપ્રદાયક શક્તિઓની ખીલવવા માટે કળા-કૌશલ્ય, સૈન્દર્ભશૈલ, નાટ્યકલા, સિનેમા, અભિનયકળા, ચિત્રકળા જેટલીજ વિવેર વિષયોનું સાદૃશ્ય
- ૬ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓને અનુકૂળતા આપે, પોષે, અને શુભ માર્ગે દર્શાવે તેવા પ્રકારના ઉત્તમ મનો-નકશાઓ વિશે કે સચિત્ર પુસ્તકો અથવા પેઈન્ટીંગ ફોટો કે ન્યુનાઓ રૂપ સાદૃશ્યો પણ વર્તમાન કાળમાં અનેક રીતે પ્રચાર થઈ રહ્યો છે. આવા પ્રકારના સાદૃશ્યની અદર-૧ વૈજ્ઞાનિક, આરોગ્યશાસ્ત્ર (Hygienic) જીવનશાસ્ત્ર શારીર શાસ્ત્ર ગદીગવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર, ખાંડશાસ્ત્ર, (Cookery) રત્નસાધનવિદ્યા, (Chromopathy) નળચિકિત્સાશાસ્ત્ર, (Hydrotherapy) Naturopathy, વ્યાયામશાસ્ત્ર (Physical culture) અર્ચશાસ્ત્ર, સમ્પત્તિશાસ્ત્ર, દુનિયા કલેબરના જન્યો, મુદ્દવિદ્યા, આદિ અનેક વિષયો કે જેને સજ્ઞ મન-સ્વચ્છાન્તરની ન ૧ થી ૭ સુધીની આત્મરક્ષક વૃત્તિઓની સાથે સચુપ્ત થયેલા હોય, તેના સર્વ વિષયોનો સમાવેશ થઈ શકે છે આમથી એ હેતુપ્રમુખ યોગદ અથવા વિશેષ વિષયોપર સૌપુરુષના અમી આત્મ વિશેષ અગ્રિય હોય તેવા પ્રકારના સાદૃશ્યોનું અવલોકનાર કે સમઘર્ષે પરસ્પરમાં થતું પ્રદાન, બનેલા આવર વિચાર અને વાતનાઓ વિચારોમાં અનેક પ્રકારના સામ્યની રચાવના કરી બનેલાં દુર્યોને અનેક પ્રકારના આનંદો આપવા સાથે “મમાનશીલબ્યસનેપુ સચ્ચં” ના સિદ્ધાન્તો પ્રમાણે ઉચ્ચ પ્રકારના મંત્રીશાવ વરે પ્રેરે છે

દુકામાં-માનવસમાજની અદર વિવિધ પ્રકારનાં જે જે સાહિત્ય-વિદ્યાસેની અદભૂત પ્રશસ્તિઓ વર્તમાન કાળમાં વિજ્ઞાનની અનેક શાખાપ્રકારોએ સર્વત્ર થઈ રહેલાં છે, તેવા સર્વ સાહિત્યને સજ્જ ક્ષેત્ર અપવા બીજી રીતે મનુષ્ય સ્વભાવની કોઈને કોઈપણ પ્રકારની શક્તિઓ, લાગણીઓ અથવા બાબતોઓ સાથે મદન કુદરતદ્વારાજ એવી તેા આનંદપ્રજ્વળતી સંયુક્ત થઈ રહેલાં છે કે તે આપણને અસ્વકવિદ્યાની ખદ્ધિ અનુસાર અત્યંત સરળતાથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય તેમ છે.

માનવદૃશ્યની સાથે સજ્જ શબ્દનાર નં. ૧ થી ૮ સુધીના સર્વ સમુદાયો અદરની પૃથક પૃથક વૃત્તિઓનો પરિશીલન વિધિ સાથે જે જુદા જુદા પ્રકારનો સજ્જ છે અને તેઓના વિવિધ કાર્યોદ્દાર જે જે વિવિધ પ્રકારની અસરો, ઔપુત્યનાં દરેકોમાં ઉત્પન્ન કરી કે પ્રદીપ્ત કરી જે વિધિઓદ્વારા થવાય તેથી ક્ષમ્ય છે તેનું આવશ્યક થઈને માત્ર અને આપવામાં આવે છે. છતાં હવેપણ સર્વ વૃત્તિઓ અને તેઓનાં સર્વ સમુદાયો સાથે નં. ૧૪ નાળી સૌજન્યભાવની વૃત્તિ તેા એટલે બધો માર, અતિ મહત્વપૂર્ણ અને સુદર સંબંધે થાય છે કે તેની મહત્તાનું થઈને કશાં અનિયમોક્તિને તેા ભાગ્યેજ અવકાશ રહે છે. ઈશી સાથે દબીમયને, સલાહસપથી કોઈનેપણ કથનાઓ વિના મિલનસારપો મધુરશક્તિથી વર્તણુ-અથવા વર્તાવડું એ આ સૌજન્યની વૃત્તિનોજ બધો પ્રતાપ છે એી વર્તની અદર આ વૃત્તિ દર્શક જાણ વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે, જેથી તેમાં દર્શકમાં મધુર, મિલનસાર, સર્વને સુખી, સુતોરી અને આનંદમા શાખનાર, વધા કોઈનું પાત્ર મન કથનાઓ વિના સર્વની સાથે સલાહસપથી થઈ સર્વત્ર શાન્તિ અને સુલેહને સ્થાપવાની ક્રિયામાં ઈશી પ્રથમ સ્થાન મેળવનાર અને આજરે તેવા હરેશીની પુર્વિ ખાતર આભાસમર્પણ કરનાર પણ તેઓજ મોટાં ભાગે નિહાય છે વળી કુદરતે આ સૌજન્યવશિત્તુ સ્થાન પણ એવાજ મુલ કથિઓમાં અને માનવપ્રકૃતિના સમુદાયો બન્ને યોગેકુ છે કે તેથી એ વૃત્તિને કે તેનાં ભાવને એકી સર્વ અનુ-કુળતાએ સહજ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ સૌજન્યવૃત્તિનું સ્થાન, નં. ૧૦ સમજરાકિત અથવા શુદ્ધિ-અન્દિયનજ અવધવની ઉપર નં. ૧૧ તથા ૧૨ નાળી ક્રમાં કે કહેણાવૃત્તિ તેમજ પ્રે-ભા વૃત્તિના અવધવની બન્ને વરદ બાજુમાં નં ૧૮ ભક્તિ અને નં ૧૬ નાળી અ-ધ્યાત્મરતિ આદિ અવધવોની નીચે અને નં. ૨૪ કૌન્દર્વ પ્રેમ અને કૌન્દર્વ આદિ અતિ સુદર અવ-ધવોની વચ્ચમાં જેથી રીતે આવી રહેલ છે કે આ વૃત્તિના અ-ધ્યાત્મના પ્રભાવથી અને પરસ્પરની અસરોથી માનવજીવનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં જે ઉત્તમ પ્રકારનું કાર્ય, આ સૌજન્ય વૃત્તિ જાગી શકે છે, તેજ મધુર, સામક અને સર્વત્ર સુલેહ અને શાન્તિ સ્થાપનાર બીજી કોઈપણ માનસ-અવધવ આ વિશ્વમાં નથી સીવર્ચની અદરની સર્વ મધુરતા, મોહકપણ આકર્ષણ આ વૃત્તિના કાર્યની તેઓની અદરની પ્રભવતાનેજ પ્રુખ્યબરો આશયી છે, અને એટલા માટે તેઓને રમેહ, સૌજન્ય અને કહેણાની મૂર્તિઓ કહેવામાં આવે છે તે ખરેખર વર્ણવેલ છે આ વૃત્તિ, પુરાનો તેમજ પુરાણોમાં પરસ્પરના પરિશીલન અને સમ્બેલન આદિના અનેક પ્રસંગોમાં જે અભળ પ્રકારનો મોહક પ્રભાવ પ્રસારે છે, તેની કિંચ અસરો પામે મોઝ મોઝ મુનીવરોના મન પણ અવિત થયા વગર રહેલા નથી

સમાન્ય રીતે મુલ્ય વર્ચની અદર આ વૃત્તિ ન્યારે સાધારણ પ્રમાણમાં અને કથિવિજ કોઈકાઈ સ્વયેજ ભેવામાં આવે છે ત્યારે સીવર્ચમાં તેા લગભગ રોકડે ૮૦ હજારા એ ભાગે પ્રભવશક્તિ પ્રવર્તિ રહેલા ભેવામાં આવે છે. સમાજની બધી મનુરતા ઔઓનાં સૌજન્યનેજ આશયી છે.

૮. પથશાનેન્દ્રિયોના સમૂહની પ્રદીપ્તિદ્વારા પરસ્પરના હલેયને પ્રાપ્ત કરવાની પરિશીલન વિધિ.

નં. ૪૫ મનેન્દ્રિય નં ૧૬ રૂપમેન્દ્રિય નં ૧૭ રૂપમેન્દ્રિય નં ૪૮ રૂપમેન્દ્રિય કન્દુના નં. ૧૬ મણિન્દ્રિય નાસિકા આદિ પથેન્દ્રિયોનાં સમાવેશ શાબન્દ્રિયજ અવધવોમાં થાય છે આ પાનેન્દ્રિયોના કાર્યો જે પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકારનાં છે, તે ' મણિ તેઓના સ્થાન, સ્વભા, આદિની યોગ્યતા તેમજ તેઓને સતોષવાળા સાધનો પણ વિવિધ પ્રકારનાં હોય છે.

અને શક્તિ આદિ જાણે પણ પેદાકરી, રસોત્પાદન કરવાનું પણ અનુપમ કાર્ય કરે છે એટલું જ નહીં પણ પરસ્પરના અતિનિકટ સબધમાં આબ્યા વિના દુશ્વરીજ આન અનેક પ્રકારની સાંકેતિક જાતનભોના અનુભવો કરાવવામાં પણ અનેક રીતે સદાચત્રતા ધાપ છે આદેશ મળે આ દર્શનેન્દ્રિયનો અભિમા પણ અત્યંત મહાન છે મુલાનો તેમજ મુલતીઓના વર્ગો આદેશ મળે પરસ્પરની આ વૃત્તિઓની સત્વૃષ્ટિ અને સત્વૃષ્ટિ ખાતર પોતાથી બનતા સર્વ ધર્મ્ય પ્રયોગો અને ઉચિત પ્રયોગો આ પરિશીલન ક્રિયાની વિધિ પ્રસન્ને ચેતના એમ કહી બોલાય નથી

પરસ્પરના આકાર ઉચિત અને ચેતના તથા મતિ આદિ જાણે તેમજ મુખ અને નેત્ર આદિ પરના અનેક વિકારો નિયંત્રેનુ જ્ઞાન સમ્પાદન કરવાનું શાધન આ આપણી દર્શનેન્દ્રિયો છે તેની શક્તિને જિજ્ઞાસના ક્ષેત્રે રૂપ વિષયો પણ આ વિષયમાં આવતા વિસ્તૃત ગીતે સર્વજ્ઞ ફેલાયલા છે એને ચળાવેલ સચચપુર્વક ઉચિત ઉપાય કરેા મેળવે

નં ૪૮ દર્શનેન્દ્રિય—જીહ્વા આ ઉન્નિચદ્વાય વિધની અદરજા અનેક પ્રકારના રસોનુ આરવાદન થઈ શકે છે સમય ધરીતી અદર માન આ રસનાની અદરજા જ્ઞાનતન્તુ વિરોપનીજ ખાસ એવી નિશ્ચિત પ્રકારની યોગ્યતા કરવામાં આવેલ છે કે પદાર્થો માત્રની અદર સમાપેલા રવાદ માનુ જાન તે દ્વારાજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, જે કે ત્રણ ઉંચના વિરવારવાયો જીહ્વાન્દ્રિયનો આ નાનો સરખો પ્રદેશ વિધની અદરજા સપૂર્ણ રસ સાગરનુ આરવાદન કરવામાં આધર્મનનક કાર્ય મળે નિયુક્ત કરવામાં આવેલ છે જનવમાં ભેટવા પ્રકારજા રસો છે તે બધાનો સપ્રદાશરૂપે ભુદા ભુદા છે પ્રકારના રસોમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે

છ મંકરના રસોઃ ૧ આદા ૨ આરો, ૩ તીખે ૪ દુરો ૫ કાંચે અને ૬ મધુર એમ ૬ પ્રકારના રસો છે આ વિવિધ પ્રકારના રસોનુ આરવાદન કરવા મળે રસનેન્દ્રિય જીહ્વા ચરના જ્ઞાનતન્તુઓની રચના પણ વિવિધ પ્રકારની કરવામાં આવેલ છે અને તે દરેક પ્રકારના રવાદને મહાનુ કરવાર વન્તુ વિરોપને મળે જીહ્વાપર ભુદા ભુદા પ્રદેશો પણ નિષ્પદ કરવામાં આવેલા છે અત્યુક પ્રકારજા રવાન વિરોપના વન્તુઓ અત્યુકજ પ્રકારના રસોનુ આરવાદન કરી શકે છે ન્યારે જે બાંજીની અદર જે પ્રકારના રસવન્તુઓની જીહ્વા પ્રદેશપર પ્રબળતા હોય છે તેવી બાંજીને તે તે વન્તુઓની પ્રબળતાને અત્યુકજ આમે તેજ પ્રકારજા રસો વિરોધ પ્રમાણમાં રચીકર લાગે છે

આમ હોવાથી ભુદાભુદા રવજાનજા મનુષ્ય સિદ્ધિમિત્ર પ્રકારની અનેક રચિઓવાળા જોવામાં આવે છે કેઈને મિત્ર પદાર્થો વધારે રચિજ અત્યુકજ લાગે છે ન્યારે કેટલાક મનુષ્યોને તીખા તુરા કે વાનતમાં પદાર્થોનું વિરોધ અરી પ્રિય લાગે છે આવા અનેક પ્રકારના રવાહોની વિવિધ જાતનાવાળા સીપુરોએ જ્ઞેવમાં આવે છે તેજ કારણો આ રસનેન્દ્રિયના ભુદાભુદા પ્રદેશના વન્તુઓની મુખ્યધિક પ્રબળતા કે મહત્તા ઉપર આધાર રાખે છે અને તે પ્રમાણે પ્રત્યેક બાંજી પોતાની પ્રબળ રસવૃત્તિને પોતાની અત્યુકજતા પ્રમાણે અત્યુકજ વિષયોજા આરવાદદ્વારા સતોષવા પ્રેરાય છે આ એક સામાન્ય નિયમ છે સી પુરુષોના મુખોને અનિવારિત જીવનમાં પોતાની તેમજ અન્ય રસેદ્ધિની આ રસવૃત્તિઓને સતોષવાના પ્રસંગો આપણા રેગમળની રૂઢી અનુસાર કદાચિત્ પ્રાપ્ત થાય છે પણ વિવાહિત જીવનની અદરતો તેવા પ્રસંગો નિવર સહજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એટલે આ રસારવાદની વૃત્તિઓનુ રજૂલ ચરિચીલન પરચયા પછીના જીવનમાજ મથાનનું સમય છે અને અનેક પ્રકારના રસારવાદરૂપ બંદવ ભોજન્ય લેહવ પેચ્યાદિ પરચોદ્વારા તેઓને અનેક રીતે સતોષી શકાય છે

નં ૪૯ કાણેન્દ્રિય નાસિકા—આ વૃત્તિનુ કાર્ય અનેક પ્રકારની વધેને મહાનુ કરી જ જજ્ઞાન આપવાનું છે એટલું જ નહીં પણ અત્યુકજ કે પ્રતિજ્ઞ પ્રકારની મુજબના કે દુર્ગંધોના જ્ઞાનદ્વારા દ્રષ્ટ અથવા અદ્રષ્ટ પદાર્થો ના અત્યુકજ અથવા પ્રતિજ્ઞ રવરખને પણ ચચાવત દર્શાવી તે તે પદાર્થોના પ્રસંગમાં અથવા અથવા ન આવવાની અમુલ્ય સૂચનાઓ પણ આ શક્તિ આપી શકે છે સામાન્યરીતે આપણી નાસિકા અનેક પ્રકારના મુજબી અને મધુર દ્રવ્યોની અત્યુકજ મુલાકાને મહાનુ કરવા હુએલા વતપર રહે છે ન્યારે પ્રતિજ્ઞ પ્રકારની દુર્ગંધો કે દુષ્પાસનાવા પ્રેષ નથી સર્વથા બચવા વતપર રહે છે રસનેન્દ્રિયના વન્તુઓની રચનાની આકૃતિ ન આ ભુદેન્દ્રિયના વન્તુઓની રચના પણ

વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓની ન્યૂનાધિક દશાને લઈ અનેક પ્રકારની વિવિધતાઓ દર્શાવે છે. ત્યારે એવી અનેક પ્રકારની ઈચ્છાઓને તૃપ્ત કરવા માટે જીવનનિષ્ઠતા પ્રજ્વલે આ વિશ્વની અંદર અનેક પ્રકારના સુખધી સુવાસિત મધુર અને રમ્ય દ્રવ્યોની તેમજ અનેક પ્રકારની સુવાસનાનાં સુમનમય પુષ્પોની યોજનાઓ કરી છે. જેનાં દ્વારા માનવ સમાજ વધેમાદક વસ્તુઓનાં અનેક પ્રકારના આનંદો પોને ભેટે અનેક રીતે લઈ શકે છે તેમજ પોતપોતાના રનેદિઓને પણ અનેક રીતે આપી શકે છે.

આ પ્રાણેન્દ્રિયના વિષયની યથાવત્ તૃપ્તિ માટે જેવી રીતે કંઈકે પછી અનેક પ્રકારના દ્રવ્યોની યોજનાઓ કરેલી છે તેજ પ્રમાણે માનવ ભવિષ્યે પણ અનેક પ્રકારના સુખધી લેવા અતરંગ, સેન્ટો, અને મધુર તથા સુખધી પાકેદરે આદિદ્વારા અનેક રીતે પોતપોતાના આનંદો પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો પણ આરંભેલા છે. પરંપરાની પરિશીલન ક્રિયામાં આ વિષય સખધી સામાન્ય જ્ઞાન પણ અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ શકે છે. ત્યારે ખાસ કરી, સુમધુર અને સર્વ પ્રેમભાવ પૂર્ણ-વાચનવચન-ત્વા સુદર ઉચ્ચાનમાં, પરિશીલન ક્રિયાની યથાવત્ સિદ્ધિ અર્થે પરિશ્રમણ કરતા સ્ત્રી પુરુષોના હૃદયરમ્ય પરમમૂલ પગલા પેરિમલેને પ્રચારવા અદે પણ આવાં સુદર સુખધમય દ્રવ્યો પણ અનેક રીતે સહાયક થાય છે. તેમજ સર્વ યોગ્યરીતે ઉપયોગ કરવા એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

૬ મન સ્મયના આત્માની સર્વ શક્તિઓ, લાગણીઓ અને વૃત્તિઓની યથાયોગ્ય સન્તુષ્ટિના સર્વ પ્રકારો; એજ પરિશીલન.

૧. આત્માની સર્વ શક્તિઓને યથાયોગ્ય સતોષવા માટેજ આ સમગ્ર વિશ્વની રચના છે.
૨. આત્માની સર્વ લાગણીઓને યથાયોગ્ય રીતે આનંદો આપવા માટેજ સમગ્ર સામાજિક જીવધોની યોજના છે.
૩. આત્માની સર્વ ભાવનાઓને પ્રદીપ્ત કરી યથાવત્ પોષવા માટેજ સકલ વિશ્વના પદાર્થો અવિતત્વ ધરાવે છે.
૪. હૃદમાં કહીએ તો આત્માની સર્વ માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓના વર્ણવિષય રમણ અર્થેજ સમગ્ર વિશ્વના રમણીય પ્રદેશોથી યોજના થયેલી છે.

વિશ્વનિયંત્ર પરમપિતા-પરમાત્મની આ અતિ અદ્ભુત અનંત નાપાર અને આશ્ચર્યમય વિશ્વ રચનાના સર્વ પ્રયત્નો અને પ્રયાસો, આ અનંત વિશ્વની અંદર વ્યાપી રહેલા અવત આત્માઓને, તેઓના શુશ્રૂકર્મીદુરૂપ કુળરૂપે અનેક પ્રકારના સતોષ, સુખ અને આનંદો આપી તેઓના અન્તર-આત્માઓને પોતા તરફ આકર્ષી, અનંત આનંદના ભોળી બનાવવા માટેના જ એ સર્વ વિધાનો છે, અને એટલા માટેજ તેનું નામ-વિશ્વકર્મા, વિશ્વાત્મા, વિશ્વ, વરેણ્ય, વિશ્વેશ્વર, આનંદકલ્પ આદિ અનેક સાર્વક સન્દેહોદ્ધારા સુપ્રસિદ્ધ છે.

વિશ્વસમગ્રની રચના-વિશ્વ સમગ્રના આત્માઓને એ આનંદધનરૂપ વિશ્વાત્માની અંદર સમાયેલા અનેક આનંદોના અનુભવો પ્રાપ્ત કરાવવા માટેની એક મહાન પરિશીલન વિધિરૂપ -આદિ કાવચી એક સરખી રીતે ચાલી આવતી પ્રવાહો રૂપ ક્રિયાઓજ છે. પ્રકૃતિ અને પુરુષ (જીવાત્મા પરમાત્મા) એ બન્નેનાં સૃષ્ટિરચના રૂપ સર્વ પ્રયાસો અને સયોગો, ઉપર દર્શાવેલ મહાન પરિશીલન વિધિ અપેક્ષા પ્રવર્તેલાં છે કારણ પરમ પુરુષ પરમાત્મા એ પ્રકૃતિરૂપ મહા દીન મહા માયાનુ ચારે તરફથી પરિશીલન કરી, તેના સર્વ અન પ્રત્યગોમાં સર્વતઃ વ્યાપ્ત થઈ, પ્રાપ્ત થઈ રહેલા છે. તેજ સર્વ અભયને અને અરોને યથાવત્ ખીલવી રહેલા છે. સમગ્ર સચરાચરમાં એ સર્વત્વ રમણ કરી રહેલા છે અને પોતાની અદલા અનંત આત્માઓને અનેક રીતે આનંદો આપવા માટે, તેઓના અનોખાનરૂપ મરુતો તથા શરીરવચ્ચે પોતાની અપાર શક્તિદ્વારા રચીને વિશ્વમાં સર્વત્વ ફેલાવી રહેલા છે.

યથા ચ મયંભિપ્રાય સંવર્ધકમેનં મન્યેત તથા પ્રવર્તિતવ્યમ્ ।

ધીક્ષણે ચ પ્રચ્છન્નમર્ધયેત્ । તથા કથા યોજનમ્ ।

વર્ધમાનાનુરાગં ચાસ્યાનકે મનઃ કુર્વંતીમન્વર્ધામિઃ કથામિશ્ચિત્તહારિણીભિશ્ચ રઙ્ગયેત્ ।

વિસ્મયેષુ પ્રસહ્યમાનામિન્દ્રજાલૈઃ પ્રયોર્ગિર્વિસ્માપયેત્ ફલામ્ કાંતુકિનીં તત્કૌશલેન ગીત-
પ્રિયાં શ્રુતિ મનો હરૈર્તાંતૈઃ । આશ્વયુજ્યામપ્યમી ચન્દ્રકે કૌમુદામુત્સવેષુ યાત્રાયાં પ્રહણે
ગૃહાચારે વા.....સિકથ પ્રધાનૈર્વસ્ત્રાદ્ગુલીયકમૂષણ વાનૈશ્ચ । ઉદાર વેપશ્ચ સ્વય-
મનુષદત્ત દર્શનશ્ચ સ્યાત્ । ભાવં ચ કુર્વંતીમિક્ષિતાકારૈઃ સૂચયેત્ । + + +

વાત્સ્યાયનઃ (કામસૂત્ર).

કન્યાસંગપ્રયુક્તકમધિકરણમ્.

ભાવાર્થઃ—

૧. બાલ્યાવસ્થામાંથીજ જાતે તેના (કન્યાના) ચિત્તનુ રબળ કરતા રહેવું
૨. તેની સાથે ધુબ્ધ વિકૃતવાની, હ્રુવવાની, ઘર બનાવવાની ધરણીનીક ડીચલા ડીચલી રમવાની ખાનખાન આદિ પીરસવાની રમતો વધ અને પશ્ચિમની અનુકૂળતા પ્રમાણે રમવી
૩. વંચી, આકર્ષ કીટા-ફૂદડી પટ્ટિકા કીટા,—મછપી, બેળી બેળી કુલક કે પડા આદિ ખુતો, મધ્ય અશુભી શોધી કાઢવાની રમત, પડા તેમજ બેળી બીજી રમતો જેમ તેની સાથે તેવીજ રીતે તેના દાસ કે નોકર આદિ સાથે પણ રમવી
૪. તેવીજ રીતે અડઅડામણી છીપછીપામણી આધળોપાડો, અને અન્ય સરલ વ્યાયામ આદિની રમતો રમવી
૫. આ ઉપરાંત તે કન્યા જે જે કન્યા કે સ્ત્રી આદિ ઉપર પોતાનો વિશ્વાસ કે પ્રેમ રાખતી હોય તેની તરફ ખજુ અને માયાથી વિનયપૂર્વક વર્તવું અને પરિવશ વધારવા રહેવું
- ૬ ખાસ કરી તેની પરિવારીકાના કાન પૂતી આદિપર વિશેષ પ્રેમ રાખવો, કાસજુ તેઓ વડા માય તેા તેઓ તે કન્યા સમક્ષ તેમજ તે કન્યાના માતા પિતા સમક્ષ જલ્દયે આનંદયે ખજુ પોતાના અભિપ્રાયો રજુ કરી બનેના સંબંધો યોજવામાં અનેક રીતે સહાયતા થાય છે
- ૭ આવી રીતે કન્યાને જે જે વિષયમાં આનંદ આવે તેવી રીતે વર્તવું અને તેને જે જે વધારે શ્વિકર-મનન મનવ બનવાય તે જોવાથી જાણવું
- ૮ કેટલાક એવા વિવસજી વિવિધ અને આશ્ચર્યજનક રમકડાઓ કે નીચ વસ્તુઓ ખજુ લાવી આપવી કે તેવાં બીજા કોઈએ કરી કયાંય ખજુ જોઈ ન હોય
- ૯ વિવિધ રમજી દડા અને એક એક બીજી બાજુ કોતુક ઉત્પાદન કરે તેવી અનેક વસ્તુઓ ખુતળીઓ, અને અનેક પ્રકારના ખડો અને આકારો એકએક કરી વિવિધ રીતે દર્શાવવા
૧૦. આવીજ રીતે-નુતર લાકડા, હાથી દાન્ત આદિની મૂર્તિઓ ખજુ દેખાડવી.
૧૧. પીરસવા માટેની અનેક વાનીઓનો સંગ્રહ ખજુ દર્શાવવો

૧૨. સ્ત્રી-પુરુષ, બહુ બહારી, એ બેથી વિચરે પ્રાણીઓની લાકડાની કે દાંડી-પાતની સહુખ સભેદ મૂર્તિઓ મારી દિલકે કે લાકડાની બનેલી દેવકુલચૈત્યોની મૂર્તિઓ, શુક્ર મેળ, કોમળ, મન સાત્તિક, લાવડ, કુડા તિન્દર પગર વિગેરે વિવિધ પ્રકારના પદ્ધતિઓ અને વિવિધ વ્યવસ્થા સુખ યંત્રો-કે પાત્રો સુદર દેવાવર પેટસ, પાણી છાંટવાની ઝાટીઓ. મૂર્તિઓ વિગેરે મુકવાના રહેઠાણ સ્વરૂપ વિગેરે દરારીયા કે અપવા વિવિધ પ્રકારના કેસર, કસ્ટરી, સુખ-ચદન અગર મુલાખ, હીના, બોરસાળી આદિના અંતરો, સુગંધી તેલો, અથવા સેન્ટા વિગેરે તેમજ પાનસોપારી વિગેરે મુખ વસ્તુઓનું પશુ પ્રસવાનુસાર પ્રદાન કરવું.
૧૩. શુદ્ધ શુદ્ધ પ્રસંગો અને શુભ અવસરોપર યોગ્યતા, વય, અને ધર્મિયતા પ્રમાણમાં પ્રકારીતે અથવા શુભરીતે આપી વસ્તુઓ અર્પણ કરી.
૧૪. પુરુષે આ બાબતમાં એરીતે વર્તવાના પ્રયત્નો કરવા એઈએ કે જેથી તે કન્યા “આ પુરુષ મારે માટે મને તે કરવા તાપર થશે” એવી વિશ્વાસની દ્રષ્ટિથી નેહ શકે,
૧૫. જેથી પોતાના સર્વ અભિપ્રાયોની વધાવટ પુષ્ટિ અને સંસ્કાર સધાય એવા પ્રયત્નો કરવા એકાતમા મળવા મટિના પ્રસંગો યોગ્યતા, અને તદનુસાર ક્યાવાતો વિગેરેની યોગ્યતા કરવી.
૧૬. વધતા જતા પ્રેમને કહેવાની ઉચ્છાષી તે (કન્યા) પ્રવર્તે ત્યારે અનુકૂળ અને મનોહારી કથન દ્વારા કન્યાના પેટ ૧૦/૧૦ કરવું.
૧૭. વિરમવાના પ્રસંગોમાં એકાએક-કાળજીના પ્રયોગો દ્વારા તેના ચિત્તને વિરમવ પ્રમાટે તેવા પ્રયોગો કરવા.
૧૮. કલા કૌશલ્યની અદર કટકલવાની કન્યાને કલા કૌશલ્યથી તેમજ બીજા નૃત્યને આહવાર કન્યાને મુતિમનો-હરે બીજા દ્વારા આનંદ પ્રમાણે.
૧૯. બીજા અપમી કે પુણીમાંના આદનીમાં, અથવા ઉત્સવને પ્રસંગે, યાચાયા કે મહાશુ સમયે, ધરના કામમાં પ્રસંગે નસો કે બીજી આદિ આજ્ઞાઓના ઉચિત જણાય તેવા દાન વિગેરેથી પશુ અનુરમણ કરવું.
૨૦. પોતે જાતે ઉદારવેશ થઈ સુદર જેમાવાના હમેશા રહેવા પ્રયત્ન કરવો, અને તે કન્યા પોતાના બાગેનું દર્શન કરાવે ત્યારે ઉચિતકામથી પોતાના ભાવિનું પશુ મૂલ્યન કરવું ઉત્પાદિ—

વાતસ્ત્યાયન કામસૂત્ર.

(કન્યા સપ્રયુક્તકામધિકરણ)

સામાન્ય ઉચ્ચસહારે—પરિશીલન ક્રિયાની સાથે સંબંધ રાખતા સર્વ સૂક્ષ્મ માનવ પ્રકૃતિના અસોનુ તેમજ મરણની અદરની પ્રત્યેક માનસિક વૃત્તિ અને તેના ઉદીપન કે વિભાવન આદિ કાર્યનું સામાન્ય વિવેચન, આત્મસુધીમાં કરવામાં આવેલ છે આ વિવેચનનો મુખ્યભાગ ખાસ કરી મનુષ્યના માનસિક સૂક્ષ્મ અસો સાથે વધારે સીધો સંબંધ ધરાવે છે, તેથી અવિન્યાદિત દશા પહેલાના પરિશીલનવિધિસાથે તેઓને એટલો એટલો સંબંધ છે તેનુંજ માત્ર હકમાં આવશ્યક વિવેચન અને આપવામાં આવેલ છે.

ત્યારે હવે સંબંધ વધાવતું સિદ્ધ વચ્ચે પછીના સર્વ પ્રસંગોમાં ઉપરોક્ત સર્વ માનસવૃત્તિઓના ભવનો પોતપોતાની વધાવટીય શક્તિ, સાધન, અને સમ્પત્તિના પ્રમાણમાં સતેજવાના સર્વ પ્રસંગો, સ્ત્રી અને પુરુષ બંને વર્તને વધારીય સ્વરૂપના પૂર્વક ભેગવવા મટે સહજ પ્રાપ્ત થાય છે, એટલુંજ નહીં પણ ધર્મશીલન-વિધિના બાધી રહેલા રમૂલ અસો-એમાં પરચકા પાછીની ધર્મશીલન વિધિને પણ સમાવેશ થાય છે, તેવા સર્વ રમૂલ, સૂદન, બગેના વધાવટ અનુભવો કરવાના પશુ સર્વ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય.

एवं चित्तानुगो वालामुपायेन प्रसाधयेत् ।

तथाऽप्य सालुत्ता च सुचिन्त्या प्रजायते ॥

સ્ત્રીવર્ગના જનનેન્દ્રિયોનાં અવયવો.

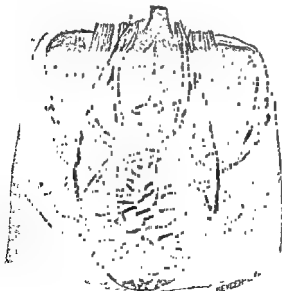
ચિત્ર નં. ૪. યોનિમાર્ગ, ગર્ભાશય, અને સ્ત્રી અંડકોષો.

ગર્ભાશયનું તથા
સ્ત્રી અંડકોષો, રક્તચાન
ગર્ભરથ સ્નાયુખંધનો
ફળવાદિની કમળમુખ,
કૃત્યાદિ.

યોનિપાથ.

ચિત્ર નં. ૫. ગર્ભાશયને ઉલ્લસાવી નાંખ્યા પછીનો પાછળનો દેખાવ.

ગર્ભરથ સ્નાયુખંધનો

"પ્રયુ"

સ્ત્રી અંડકોષો, અને

ફલવાદિઓ.

ગર્ભાશયની (ઉત્તરીદશાનું

દર્શન)

જનનેન્દ્રિયના અવયવો.

ORGANS OF REPRODUCTION.

પ્રકરણ સાતમું.

"It is the duty of every bride and groom before they engage in sexual commerce with each other, to acquaint themselves thoroughly with the anatomy and physiology of the sex organs of human beings, both male and female and to make the acquirement of such knowledge as dispassionate and matter of fact in affair as though they were studying the nature construction and functions of the stomach or the digestive processes enture or the nature and use of any of the other bodily organs

A L REED M D

ભાષા—

હવે સભ્ય દ્વારા સંયુક્ત થવા ઉચિત્તા દરેક વરપુત્ર એ એક ખાસ કવચ ને પરસ્પર સંબંધ કર્મ આ સંયુક્ત થાય તે પહેલા તેઓએ સ્ત્રી અને પુરુષના જનનેન્દ્રિયના અવયવોની રચના અને કાર્ય સંબંધી સમગ્ર જ્ઞાન ખાસ મેળવી લેવું એટલે આપણે આજના રોજના અગત્યના સુચારી રૂપ હોજારી અને અન્ય પુરુષેન્દ્રિયના અવયવોની રચના અને કાર્ય સિદ્ધાન્તની યોજના અથવા તેવાજ અન્ય શારીરિક અંગના વિશેષતઃ અવલોકન કરવા હેતુએ એવીજ શાન્ત પધ્ધતિ અને વિશુદ્ધ રીતે એ બધા અવયવોનું જ્ઞાન મેળવવું એટલે

શુભ યજ્ઞના જોતસા ઘૃણી મૂલ રોપય ॥

જનનેન્દ્રિયોન અવયવો અને તેઓનો ઉપયોગ

(નાભ, રેવાન, વ્યાખ્યા, રચના આદિનું વર્ણન, ઉપયોગ મહત્ત્વ, અને મરતક ક્ષણે તેઓનો સંબંધ કલ્યાણ)

૧ પ્રજાતી અભિવૃદ્ધિ એ કુદરતનો મહાન ઉદ્દેશ છે આ અભિવૃદ્ધિના કાર્યને પ્રવૃત્તિમાં જાળવવા માટે કુદરત હંમેશા નોકસ પ્રજાતી વ્યાપક ચોજનાઓ સર્વત્ર યોજે છે રક્ત, પૂલ, ફળ, પશુ, પક્ષી, ઝીડ, પતંગ, નાદિ છદ્દ જલવાતા પ્રાણીઓથી લઈને તે છેક મનુષ્ય જેવા ઉચ્ચ કોળીના પ્રાણીઓની અદર પશુ કુદરતનો એ નિયમ એક સરખો લાગુ પડે છે

૨ કામવાસના, કામદેવ, પુરુષધન્ય, મનય અન, માર આતમ્ય, પ્રદુગ્ધ, મીનકેતન, કદર્પ, દર્પક, જાનમ, પથરાય રમત મનસિય, કુસુમાપુષ્પ, અનન્યન, રતિવતિ, મહારક્ષ્મ આદિ અનેક રાખોદ્ગાર-સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ કામદેવ રૂપી મહાન વિશ્વ રેવકપ આત્મસૃષ્ટિ-કામસૃષ્ટિ એ આ પ્રભોત્પાદક અવયવો અને તેની સર્વ ક્રિયાઓ તથા વિધિઓ અને કાવોને પ્રગતિ આપનાર, ઉત્કેષાર, પુષ્ક કરવાર તેમજ પ્રદિપ કરવાર આત્મસંવિધુત છે.

૩ આ કામવાસનાક્રમ માનસવિનુવને વહન કરનાર, પ્રારણ કરનાર કે માનસિક રૂપમાં પ્રકટ કરનાર કૌપી પ્રથમ અને અતિ મહત્ત્વનું પણ પ્રાપ્તિક સાધન, આપણા અવતરણી અદર, કામવાસનાના માનસ અવયવ (Organ of contemplation or reproductive Love) રૂપ આપણા અનુભવતકની ઉપરનો મરતકની તળીયાની અદરનો ગુચળાઓ જામ છે

૪ આ અનુભવતકની ઉપરનું અવયવ પોતાને મજેલા મનના કામવાસનારૂપ સર્વ માનસ સંદેશોને પ્રારણ અને વહન કરવામાં માનસિક સાધનારૂપ છે, એ જાર, હવા પ્રાદિક રચુલ સરીરને ઉત્પન્ન કરવા માટે તેમજ રચુલ પદાર્થોના સ્પર્શથી બનેલા વીર્યરૂપ રચુલ અવવા થતીબુલ પદાર્થને વહન કરવામાં તેને પણ રચુલેન્દ્રિયોરૂપ અવયવ વોની અદર પડે છે અને તે પ્રમાણે પ્રભ અભિવૃદ્ધિના મહાન કાર્યને પૂર્ણ કરવા માટે, આ અનુભવતકની આધીનતામાં જનનેન્દ્રિયના રચુલ અવયવોને પણ પરમપિતા પરમાત્માદ્વારા બહુજ પ્રકારે અને છુદ્ધિમત્તાથી સમુક્ત કરી સોંપવામાં આવેલા છે

૫ આવા જનનેન્દ્રિયોના અવયવોમાં સામાન્યરૂપે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ (જર તેમજ માદાના) બન્નેના અવયવોનો સમાવેશ થાય છે એ કે તે બન્નેના કાર્યો અને રચના તથા ઉપયોગ, આકૃતિ કદ રચરૂપ અને વિધિ આદિ (સ્ત્રી તેમજ પુરુષની અદર) અનેક પ્રકારની વિવિધતા તેમજ સામ્યતા પણ ધરાવે છે હતા બન્નેનું સમુક્ત પ્રયોગન તો આ કામવાસનાની આત્મિક તેમજ રાસ્ટ્રિકી ઉત્પિ દ્વારા પ્રભોત્પાદન ક્રિયાને ચળવળ સંપાન્ન કરવાનું છે

૬ આપણામાટે કુદરતે અવયવ પરચ છુદ્ધિમાન પરમાત્માએ એ બન્ને અવયવોની અનેક પ્રકારની વિવિધતામાં પણ એકતુ તો પ્રજન હેતુસાગ્ય અને સાધર્મ્ય સુકેલ છે કે તેના પ્રજન કાર્યો અને અસિદ્ધિઓ પાસે અનેક અધિઓને પણ સીર નમીલવા પડેલા છે કુદરતની મહાન ઇચ્છાથી વિરૂદ્ધ થયેલું કેલુ વર્તી રાત્રે તેમ છે ?

૭ પુરુષવર્ગની અદરના જનનેન્દ્રિયના રચુલ અવયવો આપણે શિશુનલિંગ-પ્રભાવતિ આદિ રાખોદ્ગાર મિશ્રણીએ ઊંચે, નીચે સ્ત્રી બંનેના અવયવો, ચોન્નિ-રે અવ-વસન આદિ રાખોદ્ગાર પ્રસિદ્ધ છે પણ આપણા વિષ

પત્ની વિરોધ રૂપરૂપા માટે આપણને પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી વર્ગની જનનેન્દ્રિયને જનનેન્દ્રિયના અવયવો એ સામાન્ય શબ્દોનાં બોળખવાનું વિરોધ સુગમ થઈ પડશે, જેથી એ શબ્દોનાં સામાન્ય ઉપયોગ આ પ્રકારમાં કરવામાં આવશે.

૮ સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ વર્ગની ઉપરોક્ત બંને ઉન્દ્રિયોનાં રચના, ઉદર પ્રદેશની નીચેના કટિ પ્રદેશ નીચેના પેટના ભાગમાં બંને સ્ત્રીયજના મૂળની વચમાં મુદા અને નિર્તળ અથવા કુદલાના અથવા ભાગમાં શરીરની મધ્યરેખાની બાજુબર વચ્ચેના અંતરે ધરાવે છે. ઉપરોક્ત અવયવોને આવી પરિસ્થિતિ અને રચના કુદરતે આ ઉદેશથી આપેલ હશે એ ખાત્રી જૂલ વિવારવા એક મહાન ઉદેશથી પૂર્ણ અને ગ્રનન કરવા યોગ્ય છે. કારણ કુદરતના પ્રાયેક કાર્યની અંદર મહાન ઉદેશ પૂર્વક જ પ્રવૃત્તિ થતી સર્વત્ર જોવામાં આવે છે.

૧૦ સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ જાતિનાં જનનેન્દ્રિયના ઉપરોક્ત બંને અવયવો, તેની પરિસ્થિતિ, તેઓનું કાર્ય, રચના, અને તેઓનાં પ્રાયેક અંગ પ્રત્યેકની ઉપયોગિતા અને મહત્વ તથા તે દરેક અવયવને એક બીજા સાથેના પરસ્પરનો સંબંધ સંબંધ, યોજના તથા ધરના અને તે દરેક અવયવની તેને ધારણ કરનાર માનસમયવયો હાથે, જ્ઞાનવૃદ્ધિ અને ક્રિયાશક્તિ તથા શુદ્ધરક્તવાહિનીઓ અને અશુદ્ધરક્તવાહિની આદિની સંયુક્તિ અથવા સંયોજના અને એ સમગ્ર યોજનાની અંદર સમાવેલ કુદરતની મહાન ઉદેશ પૂર્ણબળતા, અર્થઅર્થોર્થ મહત્વ અને ઉપયોગ આદિ મહાન વિષયો સંબંધી તે ચર્ચકથિત પણ પ્રકાર આ રચને પાટવામાં ન આવે, તો આ છવન રહસ્ય જેવા મહત્વ પૂર્ણ વિષયના એક અતિ અગત્યના અંગને તદ્દન રૂપરૂપે કચી વિના છોડી દેવાને મહાન અપરાધ થાય. આવા મહત્વના વિષયના સંપૂર્ણ જ્ઞાનની વર્તમાન જન સમાજને ખાસ અગત્ય છે અને તે અગત્ય તેમજ તેનું મહત્વ જ્યાં સુધી હેતુપૂર્વક થવાપર રીતે સમજાવ નહિ ત્યાં સુધી જનસમાજ આ પ્રવૃત્તિરૂપે મહાન યોજના અતિ મહત્વ પૂર્ણ ઉદેશથી તદ્દન અજાણ અને અધાર્મિક રહેવાની અને પશ્ચિમી આપણી મનુષ્ય જાતની દિનપ્રતિદિન અધોગતિ થવાની એમ આ લેખકનું નિઃશંક માનવું છે. એકાગ્રાંશ આવા વિષયોનું આવરણ દાન સમાજને સદાજ મળે એ હેતુથી આવા વિષયને સવિસ્તાર અને સચિત્ર જણાવે ચાલે એ આ લેખને ખાસ ઉદ્દેશ છે.

૧૧ પ્રાયેક જુવાન સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ અને પ્રયેષરેશકે જાણ્યા અતિ મહત્વના વિષયનાં, યોગ્ય અવરણને પુષ્ટિ વિનય, શીલ અને ધૈર્ય તથા પવિત્રતા અને વિશુદ્ધ ભાવથી તેમજ આ વિષયની અંદર સમાવેલ કુદરતનાં મહાન અને ગંભીર ઉદેશોને યથાવત્ જ્ઞાનમાં લઈ એક ધર્મ વરીકે, ખાસ કરીકે, અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે.

૧૨ પૌતાના રવાર્થને સતોષવા ખાલર કે પશુવૃત્તિને પોષક ખાલર આ વિષયને સામાન્ય દ્રષ્ટિથી જોનાર મનુષ્યને આ વિષય એક વિષયજન્ય આનંદના આગારૂપ લાગે. પણ મુશ્કિલિયતા મહાન ગુણની એ સર્વોત્તમ જાણીશો, તેના પવિત્ર નિયમો, મહાન ઉદેશો, કે ઉચ્ચ લાભાઓ અને અનેક પ્રકારની આજ્ઞાઓ, વિધિઓ, અને કામ સૂત્રોની અનેક કળાઓથી પરિપૂર્ણ તેમજ સૂચર રચની અનેક સાધાઓના સમાચર અને આનંદ ઉર્મિઓનાં આગારૂપી પરિપૂર્ણ એક મહાન ઉદ્દેશિય આવા અતિ રસિક, રહસ્યપૂર્ણ વિષયના મહત્વપૂર્ણ અને મુદકાર્થને યથાવત્ સમજવાની અને સમજ્યા પછી તે પ્રમાણે વર્તવાં શીખી પ્રણી આજ્ઞાઓને આશીન થતા શીખવાની ખાસ જરૂર છે.

- ૪ આ અવધવ પોતાની સામાન્ય અનુદિવ દાણમાં ૧૫થી વાર ૬૨ લાગુ અને એક ૬૨ પહોડું હોય છે
- ૫ પાર તેની ઉપાસ દરમિયાને અનેકમણુ લગાવ પહોડાં અને રમુલવા તેમજ બળ પીર્ય અને કાઠિય આદિમાં બીજા માં પણ અવધવ કમ્પા અનેક પ્રકારના વિવિધ ફેરફારો મ વર ધ્યાત્મ કરી શકે તેવું, આ અવધવ છે
- ૬ સામાન્ય દાણમાં તે એક લોચા માઠક કાર્ પાળ ખાવ ન પડ તેમ લઠકની દાણમાં ખર્ચે પત્ર વચ્ચે સાથળના સાથમાં રિયત થઈ રહે છે
- ૭ તેની પ્રવૃત્તિ મન ઉચિત દાણમાં તે હ ચાન કે આઠ ૬૨ સુધી લાગુ થઈ પહોડાંમાં પણ ધ્યાત્મત ફેલાઈ બજાવર ઈચ રોડ ઇચ રમુલ થઈ, ગોળ આકાર ધારણ કરી, અત્યંત સખ્ત, અનુભવ, ખર્ચવાન અને બાર પક્ષ સહન કરી શકે તેવું પીર્યપુકા બને છે
- ૮ વિામ થલે કામ સુગ પાસેથી જતા રમુલ અને પુષ્પ પાંચે રજના ન્યુનાધિક પ્રવાહના પ્રમાણમાં રમુલ થાય છે
- ૯ તેના ઉક ઉપરવાયે પુષ્પને કામ પલેજ કોમળ સુદર, સુલાખી રનને, ધાવીજ તીમ રપર્શસાક્ષિયાતે અતિ તીમ રપર્શસાક્ષિયા પ્રવાહથી પુકા અને સુરોલ ધારવાયે સિય સિય એવા કામ અને આકાર લીના મર્મમય ના કમળપુષ્પ સુકોમળ અમ સાથે ધ્યાત્મત આરંભ ધ્યાત્મત સુવર્ણ અન છે
- ૧૦ મધ્યેના લાગ પોસે છે જે પીર્યવાહિનીઓ અને મુદધાચેથી બનેતે છે
- ૧૧ ન્યારે આ રચનાની આસપાસ રજવાહિનીઓના સુરો પસંદે છે એમાં વિવિધ ઉત્પાદન વખતે રમુલ અસિસાર્ય પક્ષાજ વેમપુકા પ્રભળ પ્રવાહથી વહેવા લાગે છે તેને કીપે તેની અદરની આસપાસથી તથા રજ વાહિનીઓ અત્યંત ૮ લેજ ન અને સખ્ત બને છે
- ૧૨ શિખની નીચેકણુ થઈ (Scrutina) ની અદર એ પુષ્પ (Inflorescence) આવેલા છે જે કુકાના આકાર નો બે નાની સોપારીના તોફાના આકારની થઈ એવા અભ્યાસ છે
- ૧૩ જુવણુ થેલી શિખની નીચે બને પત્રના સાથળની વચ્ચે બરાબ સરકતી રહે છે આ થેલીમાંની ડાબી ઝોળીને કામ હમિશ્વા બીજ કરવા જતા થેલી અને વળનદાર અને એક વરફ નમેલી હોય છે એથી જુવણુને બરા બર અને સાથળ વચ્ચે રહેવામાં અનુકૂળતા પડે છે બને જુવણુને મધ્યના પદાર્થી વિલકા કરવામાં આવેલા છે
- ૧૪ બને જુવણુને પેડની અદરથી નીકળતી નસો દ્વારા જુવણુ થેલીમાં લગતા રાજવામાં આવ્યા છે
- ૧૫ ઉપરના પેડના કાચમાં અને કીસની આસપાસ રાજ કીસેલા રાજવામાં આવેલા છે એથી સી પુષ્પ બનેના અવધવોની અદરેના વિલુતો પ્રવાહ બનેના પ્રભળ અવધવોમાં જણાવર બધ એ પ્રયોજનની સિદ્ધિ આદર મં. વિદ્યુતવાહક રૂપે આ અવધવોની આસપાસ ફેલાઈ રહેલા છે
- આ રચનાની અદરના લાગ શરિરપત્રના અન્વેષણની મધ્યકલ અટક પાવળી કોમળ ખરબખડા આદિ અનેક આકાર અને કદના મધુમ્બના રવજાન આદિ અને કાર્થિક વસ્ત્રના બધારણુ પ્રમાણે કોમળ મધ્ય કે કોર હોય છે
- ૧૬ સી પુષ્પ બનેની અદર આવીરીતે લાગ હોય છે જે કાચનિધુતવા પ્રવાહને શરિરના અન્ય ભાગમાં જતા અટકતી ધ્યાત્મત બનેની અન્વેષણ વરફ તે પ્રવાહને જાળજામાં જાળુ વૃક્ષ રીતે સહાયત્વ બને છે

૧૧ રૂપણની અદર વીર્યોપદ્રવ્ય અને સમાદ્રવ્ય થેલીઓ આવી રહેલી છે, જેમાં પ્રવરણ શુક્ર સમનીત હોય એકત્ર કરવામાં આવે છે. આને શુક્રવેળીઓ કહેવામાં આવે છે આ બધી વેળીઓનાં મુખે એક મુખ્ય વીર્ય-વાહિનીદ્વારા વિર્ચાશય તરફ રેડવામાં આવે છે.

૧૨ વીર્યશાયણું સ્થાન છેઃ મૂત્રાગચના સ્થાનની પાછળ, નીચેના લંબીયાનાં શાસ્ત્રમાં, આવેલું છે. જુઓ નિ ૧. (૧, ૨, ૩.) મૂત્રાશય, વિર્ચાશય, પોસ્ટેટાન્ડ, ક્રીપર્સન્ડાંડ આદિ.

૧૪ જ્યારે મૂત્રાગચ, મૂત્રરૂપ પ્રવાહિણી બરેલું હોય અને તેની પાછળના શાવમાં આવેલ ગુદાના સ્થાનની આસપાસનું આંતરકૃ પાણી સજથી બરેલું હોય ત્યારે બંને વરફના આગળ પાછળના દબાવવાને લીધે મધ્યમાંનું વીર્ય-ગાયમાંનું વીર્ય બહાર સળવા લાગે છે તેને રૂઝીના વીર્યશાયણ નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે.

૨૦ વૃષણની અંદરનું અને વીર્યજથીઓનું વીર્ય, વીર્યવાહિનીઓ દ્વારા એકત્ર થઈ, ઉપરના વીર્યશાયમા આવતી એક જ ધાય છે અને ત્યાં વિશેષ ક્ષતવને પામે છે આ ક્ષતવને પ્રાપ્ત થયેલ વીર્યના પરમાણુઓ યથાયોગ્ય સમયે, સ્ત્રીના ગર્ભાશયની અદરના ૨૦ સાથે ચંચાચોગ્ય સ્ત્રોતભક્ષિણાદ્વારા પરસ્પરના પ્રેમ કર્મનું અને આકર્ષણ-દ્વારા પ્રદીપ્ત થઈ, કામવિયુત અથવા પ્રેમવિયુતદ્વારા જ્યારે વચ્ચેચોગ્ય રીતે સંયુક્ત થઈ, પરસ્પર મિશ્રીકાવને ખાખી ગર્ભાશયની અદર વિધત થાય છે તેને પરિપૂર્ણે નુયોગ્ય સત્તાનેના અસંખ્ય અર્થ મળે છે

કરે છે આ ઉપરાંત શિશુના છેડ ઉપરના મુખના બાજને તેમજ તેની ઉપરની પટદારૂ ત્વચાને દિન-અને રક્ષણ રાખવામાં તેમજ સ્ત્રી જનનેન્દ્રિયના અવયવોને રક્ષણીય કરવામાં પણ ઉપરોક્ત રસો સહાયક બને છે-એટલા વાસ્તે એ રક્ષક કામ સંપૂર્ણ કહેવામાં આવે છે, એ કારણદિવાળી પ્રથમ સરખાત થતા ધીરમીરે વહેતુ સર થાય ॥

૨૧. સ્ત્રી અવયવ મુખના મનની અદરવી પેદ થનાર માટેજ મનોમૂલ્ય કામદેવની ઇચ્છાદ્વારા જ્યારે જનનેન્દ્રિયોના અવયવોમાં રક્ષકો સચાર ખાસ ઉચ્છાદ્યક કરવામાં આવે છે, ત્યારે જ પ્રજનનેન્દ્રિયોના અવયવોમાં ઉદ્ધિપન અને ઉત્થાન આદિભાવો જનમ પામે છે અને વીર્યગ્રન્થીએટલા તેમજ વીર્યસંચય તેવા સચાર અને અતિ ને લીધે સંયોગ થવા લાગે છે પરિણામે રજૂ થતું મૈથુનદય ઉત્થાને જનમ મળતા વીર્યસંચયની અદરુ વીર્ય કામન ઉપજવાને લીધે અને સ્ત્રીમર્દારાગ્યની અદરુ જ સંયોગાશિષ્યાયને લીધે ઉત્ક્રાંત અને પ્રેમવિરુદ્ધતા અને પ્રવાદિએ સ્થાપત પ્રદીપ્ત થઈ મિશ્રણનોપાસ થઈ સંયોગનુભવે જાનદ જાનને આથી પ્રજનનક્રિયાના મહાન અર્થજન દિવ્ય અને અવશ્યનીય આનંદથી સ્ત્રીપુરુષોને થવાનું મધુકા સ્ત્રી, શુભ સંવલિને જનમ આપવામાં કારણ જૂત બને છે

૨૨ પુરુષની જનનેન્દ્રિયના સંબંધમાં આદ્ય કુલ વર્ણન આ પ્રજનન ક્રિયાપરના પ્રકરણને અગ્રિ અગ્રિ આશ્ચ પછી હવે આપણે સ્ત્રી જનનેન્દ્રિયના અવયવોની ગ્વના યોજના અને ઉપયુક્તતા વસ્તુ જાણે કુલ જ્ઞાન આપીશું

૨૩ ઉપર પ્રમાણે જોતા પુરુષે પોતાના જનનેન્દ્રિયના અવયવોને કયે વખતે, કેવી રીતે, ઉદરેવા અવયવ નહિ ઉદરેવા, તેની સાલું સખા મનુષ્યના પોતાનાજ હાથમાં છે તેની ઉચ્છા કે કામના વિના તે અવયવો ખાત નિષ્કામ અને નિષ્પદાન છે કારણકારનાથી તૃપ્તિ અને સતાનોત્થાન આદેજ તેને થવાનું ઉપયોગ છે, એટલું જ નહિ પણ સ્ત્રીપુરુષો બંનેને પરસ્પર સમુક્ત ધર્મે માટે દીર્ઘકાળ પર્વત રાગુજ રાખનાર, આ ભાઈ અવયવો છે

૨૪ મૂર્ધ મુઠ અને અસંધમાં પુરુષો, એકદમ ઉત્તરવળે કામવાસનાને આશીન થઈ, પોતાના કમ ફેલી બેસે છે જ્યારે સમજી લાઈ અને સંધી મનુષ્યો લાગ્યા વગત મુખી પોતાની સંયોગસક્તિ અને વીર્યબળને સુરક્ષિત રાખી, યોન્ય કાળે, યોગ્ય રક્ષણમાં, યોગ્ય પાત સાથે, યોગ્ય વિધિપૂર્વક, યોગ્ય શાન્તિ સાથેજ મહાન પવિત્ર અને વિશુદ્ધ બાવળી, પરમાત્માનો ઉપકાર આની, પોતાના ધર કુટુંબ ભાતિ દેરા અને માનવ સમાજને શોભા આપે એવી સુચોચ પ્રત પેદા કરવાના મહાન ઉદેશ્ય આ મહત્વ પૂર્ણ પ્રતોષાદન ક્રિયાના મહાન પવિત્ર કાર્યમાં શાન્તિ ધીરજ અને ધર્મબાવળી પરસ્પરની ઇચ્છાને અનુકૂળ રીતે અન્યોન્યની અસ્થિરતાથી પ્રેરક, સંયોગ ક્રિયામાં યોન્ય છે ॥ **સહનૌ ચરતાં ધર્મમ્** ॥ એ વિશ્વનિયામક ન્યસ્તિજ પ્રભુને મહાન આદર છે ॥ અને એમ થાય ત્યારેજ આ ક્રિયામટિ યોગ્યેજ સંયોગ સંપૂર્ણ સાર્થકતા સધાય છે નિર્ધાનકરણોચર આ મહાન પવિત્ર ક્રિયાના સમુક્ત ધર્મમાં, સ્ત્રીપુરુષ બંનેની કામનાને થવાવત સંતોષવાના તેમજ પ્રદિપ્ત સ્ત્રી આનંદ આપવાના સમુક્ત ધર્મોની યોજના છે તેમાં આપસ્વાર્ય કે એકપ્રસોવર્ણ કે સ્વ-સંતોષથી મહાન અર્થ અને અસંતોષ જનમ પામે છે

સ્ત્રીના જનનેન્દ્રિયના અવયવોમાં નીચે પ્રમાણે મુખ્ય અવયવોનો સમાવેશ થાય છે.

- (૧) બાહ્યોત્ત (The vulva)
- (૨) યોનિમાર્ગ (The vaginal passage)
- (૩) મર્દારાગ (The Uterus or womb)
- (૪) સ્ત્રી જટ કોષ (The Ovaries)
- (૫) રક્ષપટ (Mucus membrane)
- (૬) કામ સંધિ
- (૭) મદન છત્ર (Clitoris)
- (૮) યોની ગોષ

૨ આમાના માત્ર પ્રથમ સિવાયના બધા અવયવો જરીરની અદરના સાખમા આવેલા છે માત્ર યોનિનુ બાહ્ય અંગના અદર દોખાય છે

૩ બાળશોનિમા થયું અનેક સમયે અને બદલવેનો સમાવેશ યાદ છે જેમકે થોનિમુખ બાહ્ય ઓર્થો (lips) ના બદલના કામમાં આવતું મંદન છત્ર (Chitons) નાદે ઉપરનો બહારનો કામ સંસ્થાગતી ક્ષમરેડો રહે છે આ બાળ યુવાવસ્થાના આવશ્યક સાથે દ્રવ્ય થઈ લાગે

૪ પાણીયોનાના મુખથી જલના જાગમા યોનિમાગ થાય છે એ પ્રજાસય મુધી પ્રસરેલ છે સર્વાઈ અને પહોળાઈમા તે મુખના શિશ્નને કણે અશર અનુસરે છે નર્થવલ ઉ ાઈમા તે છે ૧ આઠ ઈંચ અને પહોળાઈમા શિશ્નની સ્પૃશ્વતાના પ્રમાણમા દરેક બાલુપર ફેવાઈ સડે અને ઉત્પાન થયેલ સ્પૃશ્વ શિશ્નને અદર પ્રવેશ ન વામા અનુમળના આધી શકે તેવો હોય છે આ યોનિમાર્ગ છેક અદરના જાગમા નર્શારાવના મુખ મુધી પહોંચે છે ત્યારે તે મામ બારીક રસપરો અને સૂક્ષ્મ રસઈ વતુલો તેમજ ફેરાવાણીનીઓથી બનેલો છે અને સમેત્ર ક્રિયા થખતે તેની સ્પર્ગગંઢિ અને અન્તર વિષવિમા અનેક ફેરતો મુખ સ્વશ્વને અનુસરી થાય છે

૧ ગદ્યાશય, જામકુંડલા આકારની આગવેરીઓ અને રંગપુ બજારોથી લગભગના આગેથી એક મેમજ થેરી જેવું છે જેવું યુગ નીચ તરફ રાજવામાં આવેલ છે તેના ઉપરના ભાગને વ્યાસ લગભગ અડધી થી ત્રણ હમ નેહો છે જે હમગ નીચ તરફ વ્યાસ સાકરો થતો વ્ય છે તેની સમાન્ય લાલમતા ગદ્યાશય બદા મન અર્થાત્ સમા માલમથી જેવું હોય છે અને તેની અદ્યમે ભાગ ધોળા બાકી અને સૂરમ અને સવાલકાળગત્યો અને દિશાનુઓના તેમજ રમવાદિનીઓના કુલોથી બની રહેલો છે તેના અમલાને સ્ત્રી પુષ્પ કહેવામાં આવે છે પુષ્પવગો આજ પેનિમાજમાજ પુષ્પો થાય છે આ પુષ્પની અદ્ય સ્ત્રી સ્વ રૂતકાળમાં કાપાયેલ રહે છે

* મ્રીમ્મક ટેબો, અભારાષ્ટ્રી નજા ઉપર અને બાલુમાં બળ વરુ પચાતી માફક ફેલ " રહેલા છે અને તે બંને ભાગોની મધ્યેથી અર્જાસપ્તી સાથ અભારાષ્ટ્રી નાથે વિરોધના જથ્થેનું બાળ બંને વરુની (Fallopian Tube) કલવાદિનીયો (સ્ત્રવાદિનીયો) સાથ સમુપત થઈ રહેલા છે

૭ મહાનન સ્ત્રીના (Clitoris) નામે જાણે છે અને સુખથી જતા નવના સમયમાં ઉપર તરફ નાની સ્ત્રી વિરોધના રૂપમાં એ સુખમયથી રૂપે રજા છે તે પુરુષની પ્રજનનનિયમના કાય સાથે કેટલીક સ્ત્રી અથવા ધરાવનારે એ વચની જનનનિયમના અર્થ ત અન પમે જાણ છે આ વચનમાં જલુ સુખીએ અભિવ્યક્તિ કરવાની અને પ્રગટ વખતે બારીક રજવાદિનીઓના પ્રવાહો તેમજ સ્પર્શવાનવતુઓના કુે જે ધણી મોટા પ્રમાણમાં છે તેઓના બહુજ અન્યથા પ્રકારના અસહ્યાર અને ઉપજતા પે । થાય છે પુરુષની સિદ્ધિયથી માર્કના આ રજાના કામે અને સંચાર થયા પછીના અર્થ ત એ લીજના આ જાણુ ઉપાન થાજનુ થયા પછીના સુખનો સ્વાદ આવાની રજાના થાય છે

૯ સૌ તેમજ પુરુષની જાનેન્દ્રિયોના અવશ્યાના સમગ્ર રસોની આસપાસ અનેક પ્રકારની રચના દિનીએના ભારીક કુચ ફાલેલા છે અને તેની અદરજ કમવાસનાના ભાવોને સંચાર થવાની સાથે જ તેના અવશ્યોમા કિયાવત્ત અને જ્ઞાનવત્તોના કુમળાએ પણ ઘટ્ટા થોડા પ્રજાલુમા ફેલ એવ ઊ તે મહા સય થોનિમાઝ, થોનિમુજ મત્તનજ ઓન જોરો જાદિ ઓની જાનેન્દ્રિયજ સમગ્ર લગોના રનાયુએ અને મારાપેશીએ તેમજ ભારીક ત્વચાપગ અને તે તે જામની અદરજ રોએ જાજ મનિ સંચાર આજદ અને પ્રનલિ આપી સારી રીતે પ્રવીણ કરવામા સીસારીશી સંચોલનિકાથાને ન પીન પવિ, અનેક પ્રકારનુ માર્ગ કત્તા લગે ■

ક આજ પ્રભાતે પુરુષની જાગૃતિના અવધો દિન પુણ્ય વૃષ્ટિ, વિપ્લાવિની વીંધા રાવ અને તે તે રાજની અન્ધ રંગો પાદે પ્રીતિના પ્રદેશોમાં પામી જાય નહિ. ૧૧મી ૩૧ ડિસેમ્બર ૧૯૭૨

ઉ સાદુ પુત્ર અને અનેકવિધરોગના સવાર સાથે કબોદિષક સમૂહ જાવોને કમશ પ્રદિપ કરાવતા પુરૂષના મનની કામચાલના પણ મુખ્ય સાધનરૂપ છે.

૧૦ સ્ત્રી અને પુરૂષના પ્રાણનેન્દ્રિયના અવયવોમાં આ વળતે એમ અનેક પ્રકારના ફેરફારો અને અતિ તથા લાગણીઓના સમારો થવા લાગે છે, તેમ પ્રમાણે બનેનાશરીરના રજ, રક્ત, આસપેરીઓ, પ્રેટ, અદિય માનસ અને શુદ્ધ આદિ પ્રાણો અને આશયોમાં પણ અનેક પ્રકારની વિવિધતાયુક્ત અવિચો અને ફેરફારો થવા લાગે છે આખરે છેક પત્નના અનુકૂળતા તે છેક અરુચિના વાળ મુઠાના સર્વ રમુજ સુદૃઢ અને બાહ્ય તેમજ આંતરીય અવયવોમાં અનેક પ્રકારના ફેરફારો અને ઉદિષક ભાવો અનેક રૂપે પ્રગટ થાય છે અને છેક આખરી અવરજાયો આ સંતોષનાશિવાયથી પ્રવાર્તિ રહેલ બધી ક્રિયાઓની પૂર્ણાદ્યતા રૂપે, અંતરે શ્રીશરીરમાંથી રજ અને પુરુષ શરીરમાંથી વીર્યના ફળરૂપ નિષ્ક્રેષ્ણો અને બનેને બિધલાય એવી વખતે સંયોગને અતિ થાય છે, ત્યારેજ એ બધી પ્રવૃત્તિઓ એકદમ એક પછી એક માત્ર થવા લાગે છે.

૧૧ રક્તનો ઉચ્ચપ્રવાહ બનેના શરીર યન્ત્રોમાંથી ધીરેધીર મદ પડે છે (૧) ફેફસાઓની આસોઆસ ક્રિયા શિથિલ થાય છે ૩ રજપુ અને આસપેરીઓના સમુદાયે ઢીલા પડે છે ૪ આસપેરીઓ પ્રમિત થઈ શિથિલ પડે છે ૫ અદિયસમુદાય પણ ઢીલા થઈ પડી ન્યથે છે, મનન વતુઓના બધા પ્રદીપ્ત ભાવો સાતિ પામે છે અને શુદ્ધો બહુક પ્રમાણયુક્ત પ્રવાહ બહાર આવ્યા પછી સી નર્મીસથ વસ્ત્ર અદર વડી પોતાના પ્રાણને કાર્યની બધી સાધન સામગ્રી રૂપ અત્ર પ્રવેશના બીજરૂપ અગ્રીરૂપ રૂપ વીર્યને સાથે લઈ સ્ત્રી ગર્ભમાં સમાર કરે છે ત્યારે અદ્ય જાત અને દીવ્ય આનંદની પશ્ચાત્કાળે અનુભવ કરાવી એકદમ રાગિ અને કામજ સુખદ નિદ્રાને વસાવવા એવી અર્થ નિદ્રાપુક્ત તદન શિથિલ અવસ્થાનો બનેને અનુભવ કરાવે છે.

૧૨ સ્ત્રી અને પુરૂષ વર્ગના અવયવોની રચના, કાર્ય અને પરસ્પરના સંબંધોનું આશુ કૃષ્ક વિવેચન બન્ને કયાં પછી હવે સંભાવ ધર્મના અતિ રહસ્ય પ્રાર્થ અને જૂઠું વિચરતુ વર્ણવ હવે પછીના પ્રકરણમાં કરવાનું વધારે સુવચ થશે.

૧૩ પ્રાથેક ધુવાન તેમજ યુવતિઓ સત્ સમયથી ભેટાયા પહેલાં પોતાના શરીરની બદલાય આ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ, ઉત્તરીય અવયવોની રચના યોગ્યતા અને પારસ્પરિક સંબંધો સંબંધી શીકુષાદ્ય જ્ઞાન અવગમ્ય મેળવણુ એકલો.

૧૪ બધી સ્ત્રીના જનનેન્દ્રિયના અવયવો સાથે રતનપ્રદેશની રસવાહિનીઓ રસપ્રશંભી અને બને ઉરોજ અર્થાત રતનપુખ્ત તેમજ તે રચનાના જ્ઞાન અને ક્રિયાવૃત્તિઓ તેમજ એક રચાવનો ધણેજ નિકટ અને ધનિષ્ઠ સંબંધ છે એવી આ અવયવો પણ સંભાવ ૧૩વા વખતે પ્રદીપ્ત થાય છે.

૧૫ અનુભવ શરીરના અથ અવયવોના સાહિત્યિક ધર્મોની આકૃષ્ણ આ પ્રાણનેન્દ્રિયોના ધર્મોથી થયાથ રીતે યાજેદ થયુ એ પ્રાથેક સ્ત્રી તેમજ પુરૂષનું ખાસ કર્તવ્ય છે, આ અવયવોની યોગ્યતાઓ રહેલા ઉત્તરીય અનેક પ્રયોજનો અને યોગ્યતાઓને સમજવારૂપ મહાન પવિત્ર કાર્યમાં અધોગ્ય શરમતા પડેદાની, અથોગ્ય વિનય કે અથ અર્જસી માની શીથિલ સંબંધતાની, યોગી આદ કે સત્ત્વની કાર્ષણ્ય આવરવડા નથી.

૧૬ ઉત્તરીય બધી રચનાઓમાં બધુ કુદૃઢ, પવિત્ર, ઉપયોગી અને વિચારપૂર્વક, બાલુકા યોગ્ય, કુદૃઢ કરવા પ્રાયશઃ છે આપણા જીવનના કાચોળ એ જ્ઞાનના જાલુ અને ઉપયોગ ઉપરજ રચાએલા છે તેનું વધાવતું નહિ સમજવાયીમ અનુભવ સમજ અનેક પ્રકારના રોગો, દુઃખો અને રાહડા ઉઠાવી રહેલ છે અત્યારે ઉત્તરીય રચનાના તે અરોને યથાવત વિશુદ્ધ થયે અદ્ય કરીનેજ આત્મ સમાજના કુદૃષ્ટ સ્ત્રી તેમજ પુરૂષરૂપ બને વર્ષથી બનેલા અનુભવ સમાજનો મેટા બાળ સુખ, સંતોષ આનંદારાગ્ય અને જીવન રહસ્યના જ્ઞાનને અવગમ્ય લાભ પોતે જાતે મેળવી શકે બધી પ્રાણને પ્રેમ અને સુખપૂર્વક ઉત્પન્ન કરી, તેવાજ આનંદો અને લાભોના ઉપયોગના બનાવવા આગ્રહથી કરેશે.

૧૭ પરમ પુરૂષ પરમાત્મા ક્ષિત્તના સમગ્ર સીધુરોને આવા મહત્વ અને ગર્વોર્થ યુક્ત વિષયોના ચદ રહસ્યોને યથાવત સમાજમાંથી દિવ્ય યુક્તિશક્તિ આપે, એજ પરમશક્તિ.

લગ્ન યોગ્ય ઉમર.

પ્રકરણ આઠમું.

અજ્ઞાતપતિમર્યાદાપણાતપતિસેવનામ્ ।

નોદારણ્યેવ પિતાચાલમજ્ઞાતપર્મજ્ઞાસનામ્ ॥

તત્ત્વપ્રમથ.

કામમામરણાસિપ્તેવ કન્યાક્રતુમત્યડપિ ।

ન ચૈવૈનાં પ્રયચ્છેત્તુ ગુણહીનાય કર્હિચિત્ ॥

મતુસ્મૃતિ.

પતિમર્યાદા. પતિસેવા, અને પર્મજ્ઞાસન કરવાદિ વિચારથી અજ્ઞાત હોય તેવી માળા કન્યાને વિવાહ તેના પિતાએ ન કરવો નોંધ્યો.

તત્ત્વપ્રમથ.

અરે કન્યા...રૂઠમતી થયા છતાં મરણપર્યંત કોમળાંવરણામાં રહેતી પણ ગુણહીન થાય તેના કદી પણ પરણવવાની નહીં.

મતુસ્મૃતિ.

सुगत योग्य उभर अथवा विवाहवय-विचार.

१. ग्रहचर्येण कस्या युवानं विन्दते पतिम् । मध्यवेद.
२. ग्रहचर्याभ्रमं समाप्य गृहीमवेत् ।
३. वेदानधीत्य वेदौ वा वेदं वाऽपि यथाक्रमम् भविष्युतग्रहचर्यौ गृहस्थाधननाविशेत् ॥ मनु.
४. पञ्चविंशे ततो वर्षे पुमान् नारी तु षोडशे समत्वागत वीर्यौ तौ ज्ञानीयात्कुशलो भिषग् ॥ सुश्रुत.
५. ऊनषोडशवर्षायामप्राप्त. पञ्चविंशतिं यथावृत्ते पुमान्मर्म कुक्षीस्थः स विपद्यते जातो वा न चिरं जीवेजीवेद्वा दुर्बलेन्द्रियः तस्मात्पत्न्यन्तयालायां गर्भाधानं न कारयेत् ॥
६. चलेति गीयते नारी यावद्दर्पाणि षोडश. नतस्तु तदूर्णर्विषया इति शब्दत्सराद्यर्थी ॥ भावप्रकाश.
७. षोडशवर्षायाः पञ्चविंशतिवर्षः पुत्रार्थं यतेत् ॥ भायप्रकाश.
८. षोडशवर्षिणीं यावत् तावद् बाल्यं प्रयतेत् ॥ दारीत सं
९. पूर्णं षोडशवर्षं स्त्री पञ्चविंशेन संगता शुद्धे गर्भाशये मार्गे शुक्लेऽनिले इति । अष्टांग हृदये धाम्मदः
१०. तस्यां षोडश वर्षायां पञ्चविंशतिवर्षः पुत्राय पुत्रार्थं प्रयतेत् । तदाहि तौ प्राप्तवीर्यौ प्रियं न्यितमपत्यं जनयतः । ऊन पञ्चविंशतिवर्षेणोतषोडशवर्षायामादिनो गर्भः कुक्षीस्थ एव विनाशमाप्नुयात् अन्त्यायुबलारोग्यविमर्षो वा स्याद् विकलेन्द्रियो वा ॥ धाम्मदः

જાવાબ—

- ૧ અઠસર્યંત્રુ ખાલન કરી કન્યા પુવાન પાતિને મેળવે
- ૨ અઠસર્યં આશ્રમને પુરો કર્યાં પછી-મુઠી મુઠરવાશ્રમી થવું.
- ૩ ચાર, ત્રણ, બે અથવા છેવટે એક વેદનું પણ ચલાકમ અઠસર્યંપૂર્વક અધ્યયન કર્યાં પછી મુઠરવાશ્રમમાં પ્રવેશ કરવો,
- ૪ પચ્ચીસ વર્ષે પુરૂષ અને સોળ વર્ષે સ્ત્રી સમાન નીચે સમ્પત્તિવાળાં સામાન્યરીતે થાય છે એમ કુશળ વ્યોમિ નમ્બુડ્ર લેઈએ
- ૫ સોળ વર્ષથી એાછી અવરથાવાળી કન્યા સાથે પચ્ચીસ વર્ષથી એાછી અવરથાવાળો પુરૂષ તેને મહાધાન કરે તો તે મહાં કુખમાળ કષ્ટ પામે છે અથવા નષ્ટ થાય છે અને કદાચ ક્યને તો લાળો વખત ક્યવતો નથી અથવા તો ખડું દુર્બળ-મંદિષ્ટ થ રહે છે આટલા મટિ અત્યંત બાળાકન્યાની અદર મહાધાનક્રિયા ન કરવી
- ૬ સોળ વર્ષની ઉમર સુધીની નારી, બાળાજી કહેવાય છે. ત્યાર પછીથી ૨૨ વર્ષની ઉમર સુધી તેને તરણી કહેવામાં આવે છે.
- ૭ સોળ વર્ષની સ્ત્રી સાથે પચ્ચીસ વર્ષની ઉમરવાળા પુરૂષે પુત્રાઈ પ્રથનો કરવા
- ૮ સોળ વર્ષની ઉમર સુધીની કન્યાને બાળાજી કહેવાય.
- ૯ પૂર્ણ સોળ વર્ષની ઉમરવાળી સ્ત્રી, પચ્ચીસ વર્ષની ઉમરવાળા પુરૂષસાથે જીવુક થાય, અને તેના મહાંસયને માનં કુક તથા અનિષ અને દુદય આદિ પ્રદેસો અને અવયવો ચલાવતી શુદ્ધ હોય તો તે વીર્યવાન પ્રભને જન્મ આપી શકે છે, એથી એાછી અવરથાના સ્ત્રી પુરૂષના સંસૌજદ્વારા જે સંવતી પેદા થાય છે તે, કતિા રોગો અકષાય અને દલહા પ્રકરની પેદા થાય છે અથવા ધણે જાતે મર્જાન રહેતો નથી
- ૧૦ સોળ વર્ષની સ્ત્રી સાથે પચ્ચીસ વર્ષના પુરૂષે પુત્રાઈ પ્રથન કરવો કારણ કે તે અવરથાએ જીપુરૂષ બાને પ્રાપ્તવીર્ય થવા હોવાને લીધે વીર્યવાન પ્રભને જન્મ આપી શકે છે નચકે તેથી એાછી ઉમરે કરેલા મહાધાનથી પેદા થનાર પ્રભ કુખમાળ નાશ પામે છે અથવા નાપુરુષ બને, આરોગ્ય આદિના અદ્ય વૈજ્ઞવાળો અથવા વિઠેન્દ્રિય પ્રભ પેદા થાય છે

AGE OF CONCENT.....

1. Age of coe-cent shou'd begin with the completion of the 16th year.

IVAN BLOK M. D.

(The Sexual-life of Our Times)

LAW AND MARRIAGE, *अनसुयय अने अयदे*

2. "Legislation on marriage to be effective (effectual) must be enacted in the house, in the school, in the doctors' consulting room. Force is helpless here; it is education that is needed, not merely instruction, but the education of the conscience and will and the training of the emotions."

3. "In the interest alike of the parents and their offspring, the pre-creative life should not begin in women before twenty and in man before twenty five After thirty in women and thirtyfive or forty in men it seems probable that the best conditions for procreation begin to decline."

HAVELOCK ELLIS.

MARRIAGE CERTIFICATE.

4. "On marriage a (medical) certificate should be presented, showing that the subject is exempt from...1. Tuberculosis, 2. Alcoholism, 3 Syphilis or other degenerate states likely to be injurious to the other partner, or to the offspring.

Dr. Haskoves. (Prague)

5. "A certificate of matrimonial eligibility should be granted by a competent board of medical examiners, concerning (1) family (2) past history (3) bodily-health (4) and proper examination of all the organs."

Reenberg & Aronstane.

America.

6. "Each party should at marriage produce a certificate of health; It seems to me just as necessary to demand medical testimony concerning capacity for marriage as concerning capacity for military service. In the one case it is a matter of giving life; in the other of taking it. although certainly the latter has hitherto been considered as much the more serious.

ELLEN KEY,

(Century of the child.)

સંયોગ ધર્મો માટે યોગ્યતા અને તેનું પ્રમાણ પત્ર.

સંયોગ વર્ષ પુર્યાં થયે સંયોગધર્મ માટે સ્વીકારવા યોગ્ય હોવા સારું પણ ગણવી જોઈએ.

હુવાન પંક્તિક.

૧. જન સંબંધી (સામાજિક) નિયમો વધારે અસરકારક થવામાટે, જરૂર નિશાળ તેમજ વૈદ્યસલાહકારની સહાયતા મોડીસમયથી એ નિયમો વધારે અમલમાં આવવા જોઈએ. આવી બળતેરી કરવી એ તદ્દન નિરર્થક છે. ને ખાસ જરૂરનું છે, તે ખરી કેળવણી છે, ખાત્ર ઉપરજોડીયાં શિક્ષણની જરૂર નથી, પણ લાગણી, ઉપદેશકોએ તેમજ અન્યકેશન સાથે સંબંધ રાખતી નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના યોગ્ય શિક્ષણની જરૂર છે.

હુવલોક એલીસ.

૨. બાળકોએ તેમજ માળાપે બળેના હિતબાતર એ ખાસ જરૂરનું છે કે શ્રીઓ એ યોગ્ય વર્ષની ઉંમર પહેલાં અને પુરુષોએ પત્નીશ વર્ષની ઉંમર પહેલાં સંયોગધર્મો માટે કદી પણ સરખાત કરવી ન જોઈએ. જ્યારે ત્રીસ વર્ષની ઉંમર પછી શ્રીઓમાં તેમજ પત્નીશ કે ચાલીસ વર્ષની ઉંમર પછી પુરુષોમાં ઉપવ્રજાકારની સંતતી પેદા કરવાના ઉદ્દેશ સંયોગ ધર્મોમાં નહીં થવા લાગે છે એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે.

હુવલોક એલીસ.

૩. જન સંબંધ ધર્મો વખતે વૈદ્યકીય પરીક્ષાના પ્રમાણ પત્રો ૧૯૨૫ર ૧૯૨૬ કરવા જોઈએ કે ને દ્વારા અમુક શ્રી કે પુરુષ, સ્ત્રી, સ્ત્રીવધ્વ, કારણોપાસ, ચર્મી પ્રમેહ અથવા અન્ય અથવા પ્રકારના રોગો કે કષ્ટો આદિ બીજાને અથવા જાતી સતતીને કોઈરીતે નુકસાન પહેલાડે એવા હોય તે તે કુલસંસ્કૃતિ વચ્ચે એ સ્પષ્ટ દર્શાવી રાહે.

ડૉ. હાસ્કોવી (પ્રિયુ).

૪. વૈદ્યકીય રીતે શ્રી અને પુરુષોના જન સંબંધ માટેની યોગ્યતા દર્શાવવા માટે એવા કોઈ યોગ્ય વૈદ્યકીય પરીક્ષક મળે તરફથી એવાં પ્રમાણ પત્રો આપવાની યોજના કરવી જોઈએ કે ને દ્વારા અમુક શ્રી અથવા પુરુષના (૧) વય વિશ્લેષ, (૨) તદ્દન ઉચ્છિદ્ધ (૩) સારીતિક આરોગ્યતા અને અન્ય (૪) સારીતિક તેમજ માનસિક સર્વ અવધેના સંબંધી વિગતવાર વર્ણન આપી રાહે.

રિનલ્ડ અને જોહનસન.—અમેરીકા.

૫. દરેક સાતીસરે જન સંબંધ કરતી વખતે સારીતિક આરોગ્યનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવું જોઈએ એવી રીતે દૈન્ય માં જરૂરી કરવા માટે સારીતિક યોગ્યતાના પરીક્ષણનું પ્રમાણ પત્ર રજૂ કરવામાં આવે છે તેમ પ્રમાણે જન સંબંધદ્વારા સંપૂર્ણ થવા ઉચ્છિદ્ધ શ્રી પુરુષોએ પોતપોતાની યોગ્યતાને દર્શાવવાર વૈદ્યકીય પરીક્ષાના પ્રમાણ પત્રો ૧૯૨૫રમાં રજૂ કરવા જોઈએ એ જણ ખાસ જરૂરનું છે. સૈનીકીની સારીતિક પરીક્ષા જ્યારે દુખનેને ખાત્ર માટે જરૂરની યોગ્યતા દર્શાવવા ખાત્ર કરવામાં આવે છે, ત્યારે આદી જન પ્રસંગ માટેની પરીક્ષાતો નવીન માનવ જીવન અર્પણ કરવા માટેની યોગ્યતાને દર્શાવવા ખાત્ર થાય છે એ કે અધાર મુખોતોતેનીકે તરીકેની પરીક્ષાના પ્રમાણ પત્રો મેળવવા માટે ખાસ સંબંધિતા પૂર્વક જન આપવામાં આવેલ છે.

ब्रह्मचर्यं प्रतिष्ठायां वीर्यलामः । वीर्यं बलवर्धनानाम्—

संभोग योग्य शुक्रनी अवस्था.

यत्किञ्चिन्मधुरं स्निग्धं जीवनं बृहत् शुक्र ।
हर्षणं मनसश्चैव सर्वं तद्वृष्यमुच्यते ॥ १ ॥
द्रव्यैरेवं विधेस्तस्माद् भावितः प्रमदां व्रजेत् ।
आत्मवेगेन चोदीर्णः स्त्रीगुणैश्च प्रहर्षितः ॥ २ ॥
गत्वा स्नात्वा पयः पीत्वा रसं चानुशयीत ना ।
तथाऽस्वाप्यायते भूयः शुक्रं च बलमेव च ॥ ३ ॥

संभोग भाटे अभोग्य अवस्था.

यथा मुकुलपुष्पस्य सुगन्धो नोपलभ्यते ।
लभ्यते तद्विकाशानु तथा शुक्रं हि देहीनाम् ॥ ४ ॥
नर्त्तं धै योऽशान्द्र्यात्सप्तत्याः परतो न च ।
भायुष्कामो नरः स्त्रीभिः संयोगं कर्तुमर्हति ॥ ५ ॥
अतिशालो ह्यसपूर्णसर्वधातुः स्त्रियो व्रजन् ।
उपतप्यते सहसा तडागमिव काजलम् ॥ ६ ॥
शुक्रं रक्षं यथाकाष्ठं जन्तु दग्धं विजर्जरम् ।
स्पृष्टमाशु विशीर्येत तथा वृद्धः स्त्रियोव्रजन् ॥ ७ ॥

संभोगशक्ति अने शुक्र क्षय यवाना क्षरंशु.

जरया चिन्तया शुक्रं व्याधिभिः कर्मकर्मणात् ।
क्षयं गच्छत्यनशनात्स्त्रीणां चाति निषेवणात् ॥ ८ ॥
क्षयात् भयाद् विश्रम्भा च्छोकात्स्त्रीदोषदर्शनात् ।
नारीणामरसज्ञत्वादभिचारादसेवनात् ॥ ९ ॥
हस्तस्यापि स्त्रियो गन्तुं न शक्ति रूपजायते ।
वेहस्तत्वपलापेक्षी हर्षः शक्तिश्च हर्षजा ॥ १० ॥

शुक्रक्षयश्च यवाना क्षरंशु.

रसइक्षौ यथा दग्निः सर्पिस्तैलं तिले तथा ।
सर्वशानुगतं देहे शुक्रं संस्पर्शने तथा ॥ ११ ॥
तत् स्त्रीपुरुषसंयोगे चेष्टासंकल्पपीडनात् ।
शुक्रं प्रच्यवते स्थानाज्जलमाद्रात्पटादिव ॥ १२ ॥
हर्षात्तर्पत्सरत्वाच्च पैच्छित्यादगौरवादिपि ।
अनुप्लवत्वात्सौहृद्याच्च हुतत्वान्मारुतस्य च ॥
अष्टाभ्य धर्म्यो हेतुभ्यः शुक्रं देहात्प्रसिच्यते ॥ १३ ॥
चरतो विश्व रूपस्य, रूपं द्रव्यं यदुच्यते ।
बहलं मधुरं त्रिगुणमविसं गुरुपिच्छिलम् ।
शुक्रं बह्वं च यच्चुक्रं फलवत्तदसंशयम् ॥ १४ ॥

બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવામાં વીર્ય લાભ થાય છે.

ન્યારે બળવધંક પદાર્થોમાં-વીર્ય' એ સર્વથી ઉત્તમ વસ્તુ છે.

- ૧ ને કોઈ પદાર્થ મધુર, સિન્ધુ, છવન આપનાર, જૃંઠણ કરનાર ગુરુ અને મનને ઢર્ષ આપનાર હોય તેવા સર્વ પદાર્થો-નૃપ્ય કહેવાય છે.
- ૨ આવા પ્રકારના દ્રવ્યોથી તૃપ્ત થયેલ તેમજ પોતાના આમાના વેગથી હતુક થયેલ અને ઓના ગુણોથી આકર્ષાઈ પ્રદર્શિત થયેલ પુરુષેજ શ્રી પ્રસન્ન કરવો જોઈએ.
- ૩ સચોટ પદ્મ બધા પછી રાગની કુન્દયપાત્ર કરી, રક્ષાપન પદાર્થનું સેવન કરી જીવુ તપન કરવું-આણુ તેમ કરવાથી પુરુષનું શુક્ર અને બળ બને પુષ્ટિ પામે છે-વધે છે.
- ૪ જેની રીતે કામળ પુષ્પની કળીમાં મુગધિ-પ્રતીત થતી નથી પરંતુ તે પુષ્પને ચલાવતુ વિશાલ થયા પછીજ તેની અંદરથી સુદર સુવાસિત પરિમલ અથવા કુન્દુમ-પરાગ બેઢેથી નિકળે છે, તેજ પ્રમાણે કૃદ્ધપારી પ્રાણીઓના શરીરમાં રજ અને વીર્યનું પણ સમાવડ.
- ૫ આવો રાજ, સોળ વર્ષની ઉંમર પહેલા પ્રાદુર્ભૂત થતો નથી અને સીતેર વર્ષની ઉંમર પછી ટપી રાહતો નથી. મટિ ૧૧ વર્ષ પહેલા અને સીતેર વર્ષ પછી આણુધનની કામતપાળા કૌર્ષપણુ શ્રી પુરુષ, સચોટ કરવાને થોડા ન ગણી રક્ષાય. કાણુ—
- ૬ તેના સવ પ્રાણીઓ હજી પૂર્ણતા-અને નિઃકાંચને યથાવત પ્રાપ્ત થયેલ નથી એવો અતિ-બાહ્યાવરથાપુક્ત-ભાવક શ્રીસચોટ કરે તો અરુષ બળવાળા-તણાવની માફક-સત્તર શુદ્ધતાને પામી-કુળી થાય છે.
- ૭ વળે જેવી રીતે શુક્ર, રક્ત, બળુઓએ કોતરી કાઢેલુ, અને બરબરિત થયેલુ કાદ, હાથના રૂપરોં માવડી બુકો બુકો થઈ વિગ્રહી થઈ બંધ છે, તેજ પ્રમાણે વૃદ્ધપુરુષ, શ્રી-સચોટથી તેજીજ નષ્ટપ્રાય થયાને પ્રાપ્ત થાય છે.
- ૮ વળે બરા, ચિત્તા, આધિ, બળુકામના બોલ નવાઈને લીધે થયેલી કુસલા, બૂખમરો અને ઓના અતિપ્રસન્ન અથવા અતિ સેવન આદિ કારણોને લીધે પણ શુક્ર કાયને પામે છે.
- ૯ કમ, કમ અનિરવસ શોડ આદિ કારણોથી, તેમજ વશી-લીના દોષોનું દર્શન કરવાથી, તેમજ શ્રી અથવા પુરુષ યથાવત રમજ ન હોવાને લીધે તેમજ અભિવ્યક્ત-અને કામવત્સનાનું બીજકુલ સેવન ન કરવાથી પણ શુક્ર કાયને પામે છે.
- ૧૦ ખુબ જાણને તૃપ્ત થયેલ-મનુષ્યની શક્તિપણુ સી સગમ મટિ અસગમ નિવરે ॥ કસલ-દેહના સત્ત અર્થાત વિર્યના બળ ઉપર હર્ષઆધાર રાખે છે, અને તેવા હર્ષના ઉપર-સંભોન શક્તિજો આધાર છે.

૧૧. જેવી રીતે રોશ્નમાં રસ, ક્ષીમાં પી અને તલમાં તેલ સર્વે સમાઈ રહેલ છે, તેમ પ્રમાણે પુરુષના શરીરમાં સર્વે શક્તિઓ રહેલ છે. એ માત્ર સંવેદન-તેમજ—
૧૨. જો પુરુષના સંચેત વખતે થતી મનનરૂપ યોગ, સકલ્પ, મર્દન અને શતિયોગ આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા-શીત, વરુણ, અગ્નિ, એમ જળ રૂપે તેમ-જો પુરુષના શરીરમાંથી-શીત અને જળ રૂપે છે અર્થાત્ સ્વાભાવિક થાય છે (સંપત્તિ થાય છે.)
૧૩. જળી સૂર્યથી, વર્ષથી, સર્વ જગતો ગુણ હોવાને ક્ષીયે, પૃથ્વીકલ્પતાને ક્ષીયે અને આરિપણને ક્ષીયે તેમજ અનુભવશક્તિ અને સુશક્તિને ક્ષીયે તેમજ વાયુની સંપત્તિ. આદિ—
૧૪. ઉપરોક્ત આઠ કારણોને ક્ષીયે જણ શક્તિમાંથી જન્મી શકે છે (સીમાય છે) કારણ શરીરની બહાર સર્વે સંવેદનરૂપ રહે શક્તિ આ વિરુદ્ધ-રસ રૂપ-દ્રવ્યનું આ વીર્ય એક સંસ્કાર થઈ રહેલ છે
૧૫. જે શક્તિ નહીં, શક્તિ, મધુર, સ્નિગ્ધ-શીતલ-સુખદાયક, શરીર વધનશક્તિ, રક્તીકરણ શક્તિ, પિત્તિકર, સ્વેદનશક્તિ અને પ્રમાણમાં અધિકતર હોય તે-અદેહ-અમોષ-સુગન્ધ થાય છે
૧૬. જેના દ્વારા પુરુષ-સ્ત્રીઓ પાસે જતાં પોતાની આકર્ષ-સામર્થ્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને સંસારજન્ય આત્માને અધિષ્ઠાત્રી રીતે સેવનશક્તિમાં થાય છે-તેવા સર્વ પદાર્થો-અને વિશ્વવિદ્યાને વૃદ્ધ-અર્થાત્ વાઙ્મય સંદેશમાં આવે છે,

છવન ચોગ્ય ઉમર.

વિવાહિત છવનનો ઉદ્દેશ—

જો અને પુરોના સજધોની અદર ને એક ખાસ અને મૂળ ઉદ્દેશ સમાવેલો ॥ તે પ્રજાની અસિદ્ધિ ॥ એટલું નહીં પણ મુદર, મુષ્ટ, આરોગ્યયુક્ત અને જુદિરાળી પ્રજાની અસિદ્ધિ કરવી એ સમગ્ર વિવાહિત છવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે

મુદર આરોગ્યયુક્ત અને જુદિરાળી પ્રજાને નન્મ આપવા મઠિ ઉમેશા મુદર આરોગ્યયુક્ત, મુદર આપના, જુદિરાળી, સદાચારી યુવાવસ્થા યુક્ત અને યોગ્ય પ્રજાસ્વર્ગવતનુ યથાવિધિ પાલન કરેલ માતાપિતાઓના યોગ્ય ભાગી રાકાય છે કારણ આના પ્રકારના યોગ્યરીતે વિધિપૂર્વક પ્રદર્શન પાલન કરેલ માતાપિતાઓના શરીરો ઉમેશા વનુદર, પૂર્ણ અંશે ખીલેલા, સર્વ અવયવો યથાચોગ્ય પ્રકારે જુદિ પામેલા અને ધણેલાએ શેખ આદિના ચિન્હોથી રહિતજ હોય છે તેનીઅરીતે પ્રજાસ્વર્ગવતનુ યથાવત પાવન કરી, યોગ્ય યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ યુવતીઓનાં શરીરયન્ત્રો ધણેલાએ મુદર, મુદોળ, તેજસ્વી, આરોગ્યયુક્ત અને ધારોય હોય છે તેઓની અવસ્થા નિતજ પ્રદેશના અને કાળ પ્રદેશના નિતખારિય તેમજ અભારિયતયોગ્ય યુવાવસ્થાએ સમગ્ર પ્રકારની વૃદ્ધિ, પુષ્ટતા, તેમજ સહન કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરી પોતપોતાના જોડાઓની અદર યોગ્ય સધીઓને યથાવત પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે બધી તેઓના અર્જાશય તેમજ તે રચાતની આસપાસના ઓઝડોતો, રત્નેપાદકપિટો તેમજ રત્નચાદિનીઓ તેમજ અર્જાશયના રત્નપુ-અધનો પણ યથાવિધિ મળજીત વર્ષ યોગ્ય વિકાસને પામેલા હોય છે તેથી તેઓએ અર્જાશય નવ માત્ર મુધી વાળકને અધિક અમ સહન કર્યા વગર, મુખ પૂર્વક વહન કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવી રાકે છે તેઓની આ રક્તિના કાર્યમા યોગ્યરીતે મદદ કરવા મઠિ તે રચાતના રત્નપુ સમુદાયો પણ મળજીત થયેલા હોવાથી ગર્ભને તથા અર્જાશયને લાભાવખવમુધી પેતાના રચાતમા યથાવત રિયત કરી રાખી રાકવા રક્તિમાન વર્ષ રાકે છે બધી અર્જાશયની અદરના રત્નપટો, રત્નચાદિનીઓ તેમજ રત્નેપાદકપિટો તથા રત્નચાદિનીઓ આદિના અવયવો પણ યોગ્ય વખતે પ્રિપ્ત થતા યથાચોગ્ય સજ્જિ પામી પોતપોતાનું કાર્ય યથાવિધિ કરવા પ્રેસય છે, એટલું નહીં પણ છેક આખાવસ્થાની અદર અર્ધપ્રાણુ કરનાર યુવતીઓની માફક માત્ર ને પ્રલુ બાકીને નન્મ અધારી તાદન જર્જરિત હેલુ બાળી વર્તમાન જમાનાની સહેરી યુવતીઓની માફક માત્ર અરિય અર્ધવરીય નર્જરિત તનુધારી શ્વેતરત્ની પુલ્લી તેથી તરફીએ તેથી નહીં રેખાકા, ઉમેશા પોતાનું રૂપ-મોલન અને સૈદ્ધર્થ આદિ વગ્ લાભા વખત મુધી મુશ્કિલ પલે લાગી રાકે છે પોતાનું અરોગ્ય યથાવત રીતે સાચાળી રાકે છે

બધી યોગ્ય ઉમરે પહોંચતા તેઓની યોગિ, યોગિમાર્ગ, યોગિમાર્ગની અવસ્થા તરપટો અને તેની અદર કાર્ય કરતી રત્નચાદિનીઓના મુદોને જલુ અવયવોના કાર્ય કરવા તેમજ સુવૃષ યથા મઠિ પુરોતોઅગ્રારા આપે છે તેથી તેઓ સમોગ કિયાની અદરના કેટલાક અભદોને યથાચોગ્ય રીતે વહન કરી રાકે છે એટલું નહીં પણ તેઓના યથાવત જુદિ પામેલા સર્વ પ્રજાનન ઉન્નિરોગ્ય અવસ્થાના વિકાસને લઈને તેઓની પ્રસવરિયા પણ વધારે સરજ કટ વિનાની, અને રવાસાવિક રવન્થ પ્રજાસલાથી થાય છે ન્યારે નાની ઉમરની પત્નીની ઉવર્ત યોગા અર્જાશયો સક્રિય અર્ધમાર્ગ અને યોગિ આદિ અવયવો નાના, અલપ અવકાશવાળા, અને આજુ રીતે ખીલેલા હોવાથી તેઓને પ્રસવ વેનાનું અસર્ય કુખ દરક પ્રસૂતી વખતે અનુભવતુ પડે છે એટલું નહીં પણ આની દરક પ્રસૂતિ વેળાએ તેઓના કુદય ફેરસા, ધચનનિરુધ્ધા અવયવો અને જનનેનિરુધ્ધા અવયવો વિચેરેને, જે ચર્ચાર પ્રકારનું જોખમ કારેલું અને મવડ કાર્ય કરતુ પડે છે, તેવા અસર્ય વાળકને વીધે તેઓની સારીક દાહી જલુજ રવકપ વયમાજ દીણુ ધર્ધ વય છે અને જાનુએ વૃદ્ધતરવાળા વિજોડ જલુજ સવર દ્રવ્ય થવા લાગે છે નાજ ન થાય એટલાવારેતે કન્યાઓની

જાન મદિની કોમર બોલામણ બોલી ૧૬ વર્ષની દેશીજા જોડાએ એસા મત સાથાનવ રીતે આપણા દેશના કુશળ વેળે તેમજ ધર્મશાસ્ત્રીઓ પ્રાચીન કાળથી ધરાવતા આવેલા છે આ લગ્ન યોગ્ય કમરના પ્રકરણની રાજ્યાતમાજ આગલામદિ કોપર પ્રમાણેના વિચારો ધરાવનારા સર્વ પ્રમાણેનો ઉચિત સમદ્ધ કરી એક માત્ર ખાનદારીક-સુચના રૂપે તેવા સર્વ પ્રમાણેના ગણનામા આવેલા છે સાથે સાથે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો અને સુપ્રસિદ્ધ ડોક્ટરોના મતોને પણ આ પ્રકરણની રાજ્યાતમાજ ટાપી, તેઓના ના અમત્યના વિષય સળધમા કેવા અભિપ્રાયો છે તે પણ દુકમા દર્શાવવામા આવેલ છે આથી આ વિષય કોપર કેટલોક આવરયક પ્રકારા થટશે હવા લગ્ન સબધ, પ્રબલન કાર્ય, સુચનાનેલપતિ, સો અને પુરૂષના મારીટિક અને આત્મિક વિકાસ તેમજ જર્ણાધાન આદિ સરકારો નેવા જાતિ મદદાવના વિષયો સાથે આ "વિવાહ યોગ્ય ઉમર" ના પ્રશ્ન એટલે જાણી અમત્યનો સળધ ધરાવે છે, કે તેની વિશેષ વર્ચા આ રચણે કરવાની થમ કેરલાક કાર્યોને લા, ખાસ અન્ય છે આ બાબતમા અપણા દેરા, કાળ રતુ અને આપણા દેશના વિવિધધર્મને માનનારા અનેક વિદ્વાનોના વિચારના પણ અનેક પ્રકારના મતભેદો છે જતા તે સર્વનો અદ્ધી વિચાર ન કરતા આ વિષયનો સબધ માત્ર મારીટશાસ્ત્ર, વૈધકશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર અને સબલન શાસ્ત્રની સાથે કેવા અને કેરલાક પ્રકારનો છે, એજ દ્રષ્ટિથી આ વિષયની બાવરયક વર્ચા કરવાનું અમે આ રચણે યોગ્ય ધાર્યું.

પુવાવસ્થાના આગમનથી સ્ત્રી તેમજ પુરૂષના શરીરમાં થતા કેરલાક અમત્યના ફેરફારો.

પુવાવસ્થાના આગમન સાથે સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ બન્ને વર્ગના શરીરમા એ અનેક પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક ફેરફારો દ્રબ થવા લાગે છે, તેમાના મુખ્ય મુખ્ય ફેરફારોનું આદિ દુકમા નિદશન કરવામા આવે છે

- ૧ શરીરની સર્વત્ર સ્થુલિ જોમા દ્રાય, થમ અરદન છાતી કુચપુખ્ત અથવા રવનો ખાલ, હોઠ, નિપજ આદિ અવયવોના અસ્થિઓ અને માસ પેશીઓની સ્ત્રુદિ, તેમજ રક્તની વિપુલતા આદિ
- ૨ મારીટરૂપ બોલનો સર્વત્ર વિખાન
- ૩ નાભમા વિચ રહેત પ્રકાગ અને નિર્મળ દ્રષ્ટિતા
- ૪ કુખપરની માસપેશીઓની અગત્યદાર વિધતિ
- ૫ રતન પ્રેરેશમા મોલાકાર રસપૃલ્લિ અને પુષ્પાપુખ્ત, કમલ સહરિ
- ૬ જનનન્દ્રિયના અવયવોની આસપાસના અવયવો સ્પર્શ અને નિતબના પ્રેરેશની પુષ્પતા
- ૭ યોનિ કુખ આદિ પુલ્લે લાગના અબલ રવાનોમા સુદૃઢ રોમનું દશન
- ૮ જનનન્દ્રિય અને વર્ચાસવના અવયવોની કમલ ખીલવણી અને નિકાસ તથા અબલ રફુરણ (ફેરફેર-વિલાસપ્રિયતા)
- ૯ ફેરફાર (માસિક અવયવ)
- ૧૦ શરીરમા નદી રફુરણી, સુગન્ધ અવયવતા અને આકર્ષક મોહકતા આદિ બાવેલો ધીરેધીરે વિકારા આદિ અનેક મારીટિક બાવો એકી સાથે અથવા એક જાણી એક ફેરફાર બાવેલા દ્રશ થવા લાગે છે

આવે માનસિક ફેરફારો—

- ૧૧ પક્ષપત્તના પ્રકારોમા કે સહવાસમા આવવાની સો તેમજ પુરૂષની અદર રવાજાવિક કમના, આકર્ષણ મદ કે સ્થિતિબલ મન્દા ધીરેધીર દ્રષ્ટિગોચર થવા લાગે છે
- ૧૨ થમ આવી કમ્પન સ્ત્રી વર્ષની અદર કાલક વિવય રાતમ અને રાઈવના અભાવરૂપ જીરવા, સાવધતા પ્રદિશકિ-ઓના અગુરૂમ વિધામને રીત થતી ગજલમાલ અથવા અલ્પતા વિનવશીલતા ખુદતા અથવા સીકાન્ય આદિ સો રચનાવ જનન રન્ડિઓને આકર્ષીત થલ અચુક ગરો, છુપાવેલી દળાવેલી કે કુવેચ સામવામા આવે છે

૧૩ ખાસ કરી કુટુંબીન વખતે આવા પ્રકારની મનસિક અનેક ક્રિયાઓ, ઉપર લગુન્યા પ્રમાણેના અનેક ગુણવાદોઓ ઉત્પન્ન કરે છે. તે કે સંભોજનન્ય સુખારવાદ કે આનંદ અને તે દ્વારા ઉદ્ધત થયા વિપરીતો સંપૂર્ણ અનુભવ તો સ્વાભાવિક રીતે પુરૂષ વર્ગને સ્ત્રીની માથે કે સ્ત્રી વર્ગનો પુરૂષ સાથે પ્રથમવાર સંયોગ અને સંભોજન થયા પછીજ મળવાનો સંભવ છે. પણ તે પહેલાની દ્રશ્યામા તો અનેક પકારના ગુણવાદોઓ પૂજા માન આવિહિત અપ્રત્યક્ષ અને અનુભૂત અવ્યક્ત દ્રશ્યામા ભાવોના માત્ર અનુભવાવ છે.

૧૪ જ્યોત્ષ્ણ અને સંભોજનના પુરૂષોના વિવિધ પ્રકારના ગુણો તેમજ યુવતિઓમા, વિવિધ સ્વરૂપે જુદીજુદી વ્યક્તિમા જુદી જુદી વયે જન્મેન્દ્રિયના અવયવોની સ્થાનાના ભિન્નભિન્ન પ્રમાણમા-મુદુ તીવ્ર અતિગ્રીવ કે મદ આદિ અનેક સ્વરૂપે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

દૃશ્યની સ્થિતિસરજુદી ક્રિયા, સ્વરૂપ, પીઠા અને આશ્વાસ તથા સ્વસ્થાન, અને સુરક્ષાન આદિ પચનેન્દ્રિયના અવયવોની પાંચનરૂપ ક્રિયા, મધ્યમેષ્ઠાસર્જના અવયવો યૌન, મુત્રાસય, નાસિકા અને શુદ્ધ આદિની-મળમૂત્રાસર્જક સ્વાભાવિક ક્રિયાઓ, સામાન્ય દ્રષ્ટિથી જોનાર માણસને સ્પર્શ તેઓ અણુમત્રો કે વૃક્ષા ઉત્પન્ન કરનાર વાતની હોય, પણ તે તે અવયવોનું યથાવત્ કાર્ય સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ બન્ને વર્ગમા જોડીરીતે યથાર્થ ન્યાનંદ-સતોષ અને સુખ આપે છે અને તે તે અવયવની યોજના પણ તેવા પ્રકારના આનંદ ગાપવા મદિત છે તેમ પ્રમાણે સ્ત્રી મરી-રની અનંદના યૌન, યૌનિકંદ, ગર્ભાશય મહાનછત્ર, મન્મથવારિયાદિનીઓ આદિ સર્વ અવયવો તેમજ પુરૂષના વૃષણ, વીર્યાશય, વિર્યવાહિનીઓ સિસ્ત, મહાનપ્રુપ્થ, નાદિ પ્રગળનેન્દ્રિયના અવયવોની સંભોજ ક્રિયાત્મક પરસ્પરનું સંયુક્ત કાર્યવણુ, કુદરતની મહાન ઇચ્છાને અનુરૂપ હોવાથી ઉપરોક્ત અન્ય સર્વ ક્રિયાઓ કરતા પણ અનેક ગુણુ સુખ-સતોષ, આનંદ, આશ્વર્ય અને પુષ્ટિ આદિ અનેક ભાવોને સતોષ આપનાર છે, જેથી તેવા સુખની પ્રબળ ઇચ્છા થયી, જે બન્ને વર્ગની અંદર તદ્દન સ્વાભાવિક અને ઈચ્છા યોગ્ય છે. માત્ર તે તે પ્રકારની ઇચ્છાને યથા સમયે સુખાર્થે વાળવા શીખવવાનીજ ખાસ જરૂર છે અને એટલાજ મટિ પૂર્ણ યુવાવસ્થાના ભાવોનું સર્વ રીતે દર્શન થયા પછી સ્ત્રી પુરૂષ બન્ને વયે આવા ભાવોની સમ્પૂર્ણ, સ્વચ્છિ અને સતુષ્ટિ મટિ સંયોગ ધર્મ-દ્વારા આકર્ષણ, એકત્ર થઈ, સંભોજ નન્ય સુખનો સ્વાદ સેવા કુદરતની પ્રવેત્પાદનરૂપ-મહાન મહોર, કાંચ અને પવિત્ર તથા અનેક પ્રકારના રહસ્યથી પૂર્ણ મહાન ક્રિયાઓથી પ્રવર્તિ સ્થેલ પ્રશંતિઓને માન આપવું, જે એક મુખ્ય મારીતિક ધર્મ છે. આ ઈચ્છાને આધીન થઈ બન્ને વર્ગે યુવાવસ્થામા યથાવિધ પરસ્પરની આ કામનાને તપ્ત કરીને એઈને કારણુ જે કુદરતની, સૂચિના સ્થિતિા મહાન પ્રજાપતિની, મહાન પણ મુદ્દ ઈચ્છા છે.

પ્રેમવૃત્તિનું મસ્તકની અંદરનું સ્થાન અને તેની મહત્વપૂર્ણ યોજનાનું રહસ્ય.

સ્ત્રી અને પુરૂષ વર્ગની આવી ઈચ્છાને યથાવિધી તુમે કરવા માટે, બન્નેના મસ્તકની અંદર

કામેન્દ્રિયા માનસિક અવયવોને યથાવિધી યોજવામાં આવેલાં છે અને તે

અવયવોનાં મધ્યાન તથા કાય આદિ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ કામવૃત્તિ, સંભોજન, જે અનુભવી એક સ્વાભાવિક મૂળવૃત્તિ અથવા લાગતી છે

૨ તેનું સ્થાન નારના વારતે જુદિયાદિના સ્થાનવાળા મસ્તકના અગ્ર વિભાગમા મુકવાયા ન આવતા-મસ્તકના પાછળના ભાગમા ધરતારાત્રિક લાગતીએના પ્રવેશમા કુદરતદ્વારા યોજનામા આવેલ છે.

૩. આ વૃતિ મનુષ્ય તેમજ પ્રાણીમાનવી ધરાવનારિજાતિઓના મૂળ આધાર કે ધારાસ્થ છે. એટલાવારતે તેનું રચાનું અન્ય સર્વ ધરાવનારિક વૃત્તિઓના પાયારૂપેજ મરતકના પાછળના જાગમાં (Occipital lobe) ના છેક તળીયાના પ્રદેશમાં યોજવામાં આવેલ છે.
૪. આ ક્રીમ અવધા સંકોચેન્છાનું રચાનું આ એકરૂ રચાનમાં યોજવામાં કુદરતના અન્ય અનેક ગઢ અને મહત્વપૂર્ણ હેતુઓ સમાવેલા છે.
૫. ૧૧૨૫૨ એક બીજા સાથે બહુજ ધનીક સંબંધ રાખતા શારીરિક તેમજ માનસિક અવધોને એક બીજાના બહુજ નિકટના રચાનમાં અવધા લગભગ આસપાસના રચાનમાં તે તે અવધવની ઉપધોનિદા અને મહત્વના પ્રમાણમાં, કુદરતદ્વારા યથાવોગ્ય રીતે આવડત જુદી-પૂર્વક યોજવામાં આવેલ છે.
૬. હાલત તરીકે મરતકની અદરતા જુદિમગ્નિ અને લાગબીઓનાં અવધો સાથે પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોના અતિ નિકટ સંબંધ છે, તેથી તેઓનાં રચાનું મરતકની બહુજ સમિષમગ્ન યોજવામાં આવેલાં છે, છતાં પચ્ચજ્ઞાનેન્દ્રિયો કરતાં મરતકનું કાર્ય ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું હોવાથી તેને ઉચ્ચ રચાનમાં, અરિધઓના મહાખુલ ઢાંચાની અંદર પેક કરી વાલથી સુરક્ષિત રાખવામાં આવેલ છે.
૭. હૃદય અને ફેફસાં બંને, રક્તિલ્લિસરણ, પ્રક્રિયામાં મુખ્ય અરી કાર્ય કરનાર મુખ્ય અવધો છે, તે તેઓને એક બીજાની અલગ આસપાસના ધનીક સંબંધમાં યોજવાનું આવશ્યક હોવાથી ઉપર રચાનમાં યથાવોગ્ય રીતે તેઓને યોજવામાં આવેલાં છે.
૮. આજ પ્રમાણે પચ્ચેન્દ્રિયોના અવધો આભારણ, ચક્રવાર ચક્રિત કલેમ, પ્લીહા સૂક્ષ્માન્ત આદિની આસપાસની ધરિધિયતિ અને યોજનાઓ પશુ એજ સમ્યક્જ્ઞાનને પુષ્ટિ આપે છે. પલ્લવ ક્રિયામાં ખાસ મુખ્ય ભાગ ભાગવાનાર શરીરની અંદરનું સૌથી મોટામાં મોટું અવધર ચક્રિત છે, તે તેનું સ્થાન પણ પચ્ચેન્દ્રિયોનાં સર્વ અવધોની ઉપર, આભારણના પ્રદેશને લગભગ સર્વથા લપટાઈ, છેક ઢાંચી રહીને જ્યાંથી વરૂદના પ્રદેશમાં એવી રીતે રચાવિત કરવામાં આવેલ છે કે તેની યોજણા વચ્ચે એવાંજ તેનું મહત્વ યથાવડ પ્થાનમાં આવી રહે.
૯. આજ પ્રમાણે-પુરેક, દુગ્રાસય-મુતસયલિની અને વીપાંસય આદિના અવધોનાં સંબંધમાં પણ એ એકજ સૂત્ર એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે.
૧૦. જ્યારે ક્રીમેન્છા અવધા સંકોચેન્છાની વૃત્તિના આ માનસિક અવધવની યોજનાના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણે અતિ વિચાર પૂર્વક યોજના કરવામાં આવેલ છે. એ આપણને નીચેના વિવેચનથી તદ્દન રૂપક થશે.
૧૧. સંકોચ અસિલાપા કે ક્રીમેન્છા-એ મનુષ્યના મનની એક એવી અતિ મહત્વની અને અગત્યની વૃત્તિ છે. કે અન્ય પ્રાણીપર્જના છવન અને અરિતલ્લની માફકજ, સમગ્ર જાનવ સંસારના છવન અને અરિતલ્લનો મુખ્ય પ્રથમ આધારજ એ વૃત્તિ ઉપર અવલબી રહેલો છે. સાંસારિક સર્વ જાણેશ્વ અતિ જલોર લાભ અને સુકર ઉપારવનો આ સંકોચાસિલાપની વૃત્તિજ મૂળ આધાર છે. એ વૃત્તિના ઉપરજ આધાર રાખી વાલકલ્પરનેહ, શરપરવરનેહ, વૃહન્નિષકોચ, મૈત્રીલાલ અને વર્તેરાચાનુતા આદિ ન. ૯ થી ૧૩ મુખીની સાંસારિક વૃત્તિઓના છવનો રખી રહેલાં છે.
૧૨. આ કામવૃત્તિની સતતમે આલોન રહી અને તેના દ્વારાજ ચેરાઈ, સી-પુરખની પ્રેમનેન્દ્રિયોનાં અવધો, લાખી સંતાતિની સંવિધવિ અને બીજાવેચણરૂપ અર્થધાનક્રિયા અવધા પ્રેમનનકર્મરૂપ ૫૨મ રચ્ચિ ક્રિયા મટિ પ્રેરાપ છે.

- ૧૩ મધુપચ્ચત્વરના યથાધિક્ય આરોગ્યપુક્ત અસ્થિત્વ માટે, શરીર તેમજ મનની જે જે દિવ્ય સાધનસામગ્રીઓનું તેને વિષમતા જન્મ લેવા માટે ખરેખરી આવશ્યકતા છે તે સર્વ સાધનોને સર્વાધ્યાયિકાદ્વારા પરિણામે અપેક્ષા કરનાર એજ કામગીરી છે
- ૧૪ માનવજન્મ અથવા મનુષ્યાવતાર—એણે મનુષ્યનું મરતક અને શરીર તથા તે બંનેની અદરના સંપૂર્ણ અગ્ર પ્રત્યેગતી યથાવત્ આરોગ્યપુક્ત અસ્થિત્વ જે બીજા અથવા બીજીની અદર હોય, એવા બીજીના બ્લામ વિદ્યુતમય પ્રવાહ સાથે તેનીજ રીતે યથાવત્ બીધિથી પ્રેરાયેલા સ્ત્રી જનનું સમિપણ પડે, એક આત્મ ચન્દ્રરૂપ ગરીરનું બધાનું, અથવા સર્વ શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓના બીજાની સંપુક્ત થઈ જીવનમાં મધુપમા અમુક આત્માનું અવતરણ કે જન્મનું, તેનું નામ પ્રથમ જન્મ, આવી રીતે બીજારોપણ થયેલ આત્મતત્ત્વપુત્ર બીજા, સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ, પુષ્ટિ અને યથાવત્ સુચરિત્રિ પામી વળ મારને બાંને બી-અર્ધારાથ અથવા માતાના અવતરપદમાં વિધિકર્મ-વધા-પ્રભુના દિવ્ય હુરતે સ્વકર્મનુરૂપ ફળરૂપે પ્રાપ્ત, સસારમાં જીવવા માટે અર્ધથી બહાર બાંને એવો માત્ર બીજો જન્મ છે, પણ એવો અર્ધની અદરનો પ્રથમ જન્મ એજ મૂળ્ય છે કારણ બીજો જન્મતો માત્ર પ્રથમના ઉપજા મૂળ્યપણે આધાર રાખી અવતરે છે અથવા પ્રાપ્ત છે,
૧૫. આવા પ્રથમજન્મ વખતના દિવ્ય સચેત્તોને ક્યાંતમા લેતા આપણને એવુંતો સદજ્ઞ લાગે છે કે મનુષ્યજન્મનું બીજારોપણ એવે મજાજ, તેની અદરની સમગ્ર ઉન્દ્રિયરૂપ (Pleuro-centres) હૃદય, ફેફસા, ૨૦૦ અસ્થિઓ, ૫૦૦ માસપેશીઓ, ૭૦૦ રક્તપુઓ ૬૦૦ અર્ધરક્તો, તેમજ પચ્ચેન્દ્રિયોના અવયવો મળમૂનોસંગ અને પ્રજનન-ઉન્દ્રિયોના અવયવો તેમજ જ્ઞાન અને ઉન્દ્રિયોના સર્વ અવયવોરૂપ શરીર તેમજ મરતક અને મનની સર્વ માનસિક શક્તિઓના બીજરૂપ જન્મ, અર્થાત્ આ બધી શક્તિઓ પ્રતિનિધીરૂપે જ્યારે એક પ્રભુને મર્મથીજ મળેલી હોય ત્યારે તેનો યથાવત્ જન્મ કયેલો મળાય
- ૧૬ વૈષરોજા બધા અવયવોને બીજા રૂપે યથાવત્ અર્ધવા એ મહાપ્રતાપી—પ્રદુરજ વિદ્યુત રૂપ-કામગીરી અથવા સંજોગસિદ્ધાંતની વૃત્તિનું મૂળ્ય કાર્ય છે અને તેનું મહત્ત્વપૂર્ણ કાર્ય, જે ઉપર જણાવેલા ફરેક અવયવને ઉદ્દેશનારા કે પ્રતીક્ષ કરનારા સર્વ તન્તુઓના મૂળરૂપોનો એ આ સંજોગસિદ્ધાંતના માનસિક અવયવની યથાવત્ સમીપમા અતિનિકટ કે પ્રતિક્ષ સંબંધિત ન હોય, તો એ બધા અવયવોની યથાવત્ પ્રતીક્ષિ-ચક્ર તે દ્વારા પ્રેરણિત પ્રત્યેક અવયવના રમૂલ તેમજ સૂક્ષ્મ પ્રતિનિધિરૂપ-તન્તુઓનું બીજરૂપે અન્ય જોના મર્મશીલતા બીજારોપણ માટે જનુજ કયાથી સજ્જિત હોઈ રહે
- ૧૭ આજવા વારતે કુદરતે આ સંજોગસિદ્ધાંતના અવયવની સમીપમાજ અને કમલજ તેનીજ આધિન સત્તામાં જીવનના મર્મ સૂત્રોને સર્મપદાનું મહત્ત્વ પૂર્ણ કાર્ય આત્મતાબુદ્ધિમ-તાપી-ચેત્તેજ છે અને તે કેવીરીતે તે સંબંધિ-સૂત્રપૂર્ણ જ્ઞાનના શારિરસાધ (Anatomy) અને શારીર વિજ્ઞાન Physiology તથા મરતક વિદ્યા Phrenology ના સિદ્ધાંત રૂપમાં કહો કે કુદરતની દિગ્દ બાધા રૂપે નીચે પ્રમાણે રૂપ રૂપ છે
- ૧૮ માનવજીવનના યથાર્થ નિર્વાહ માટે શરીર તેમજ અવજનની બધી વૃત્તિઓ સાથે અળી સંપુક્ત જની-પરરૂપને યથાવત્ સહાય આપી રહે એટલા માટે મરતકની અદર એવું કાઠપણ નમુક ચેત્તકસ રચાન હોવું જોઈએ કે જ્યાં તેઓ સર્વજન પ્રતિનિધિરૂપ તન્તુઓના સંદેશજોની પરરૂપમાં વખર વિલગે આપણે થઈ રહે આણ રચાન મરતકની અદરના મધ્યરૂપ રચાનમાં હોવું એટલે કે જ્યાં શરીરની અદરના કરોડ રત્નમુમાં થઈ મજાજ વરૂદ આવતા સર્વ તન્તુઓના મૂળે, તેમજ નનુમરતકની અદરની પ્રસરેલા સર્વ તન્તુઓના મૂળે, તેમજ આસપાસના મરતકની અદરના સર્વ કુચળાઓના તન્તુઓના મૂળે, એક સર્વની રીતે-મરતકની મધ્યરૂપ-કાઉન્સિલમાં-(સજામાં) ।

પાવેલા ઉપરોક્ત પાચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોના તન્તુઓના મુખે પ્રવેશ થાય છે. આથી જાને જ્ઞાનેન્દ્રિયના તન્તુઓને પણ મન સચાર અને પ્રેરણા કરવામાં પણ આ કાર્યેજ્ઞાના જીવજીવને કારણે મુખ્યતા મળે છે.

૨૮ દર્શનતન્તુ (Optic Nerve) આખા પાંડળના પ્રદેશમાંથી રત્ન ચક્ર, મગજના મધ્યપ્રદેશની આસપાસ અને તરફ ફેલાઈ છેક પાંડળના જાગમા બરા નીચે તરફ વળી, મગજના પાંડળના કામના તળીયાના મુખ્યાઓ અને અનુમત્તકના પ્રદેશના બહુ નિકટના સંબંધમાં આવે છે.

૨૯ આ દર્શનેન્દ્રિયની માત્રક સ્તંભ, ૨૫સંકેત રસ અને મનનાદિના જીવજીવોના તન્તુઓ પણ ત્યાં પરિણમે છે.

૩૦ મસ્તકની અંતરે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શક તન્તુમંચીઓના ન ૮ વાળો મહાન તન્તુસમુદાય-ને દૃશ્ય ફેરફાર હોવાથી ચક્ર કોષ આજ આ કામની અંદરના અન્ય જીવજીવો સાથે સંબંધ ધરાવે છે તે પણ મસ્તકના આ પ્રદેશમાં આવે પરિણત થાય છે. અવધા એક પ્રદેશમાંથી રાત્ર ચક્ર ઉપર નજીક વેશ પ્રદેશમાં પ્રસરે છે.

દુકામાં પચાસનેન્દ્રિયોના તન્તુઓના સહાનુભૂતિપ્રદર્શક તન્તુઓની સમુદાયમાંથી અને કરાડરનાં તથા કરાડરનાં મુખ તેમજ અનુમત્તક અને મસ્તકના તળીયાના સમગ્ર આજીવ પાંડળ તેમજ પાંડળના પ્રદેશના અવધોના સમુદાય અને તે બધા સાથે અવધા ધનીક સંબંધ ધરાવનાર ત્રીજા તથા ચોથી જીવનિકાના સમગ્ર પ્રદેશોમાં સંયોગાસિદ્ધિ અથવા કામવૃત્તિની મગજની અંદરના અવધોના એકલા બધા ધનીક સંબંધ છે, કે ત્યારે મુખ્ય, એ વૃત્તિને આધિન થઈ સંયોગ મઠે પ્રવૃત્તિ કરે કે કરવા પ્રેરણા છે ત્યારે આ પ્રેરણાનાં તેની નિકટમાં સંયોગના આવી રહેવા સર્વ અવધોમાં મન પ્રેરણા-સચાર અને જોશ તથા રક્તસિંચાણની અધિકતા અને ઉચ્ચતા (કામજીવન) પ્રવર્તે રહે છે અને તેને પરિણામે શરીરના સમગ્ર પ્રદેશમાં મહાપ્રવૃત્તિના સચાર થતા, એક બંધનો મહાનન્ય ઉન્માદ (Madness) પ્રસરી રહે છે અને પરિણામે દરેક દરેક અવધા પેશપેશના પ્રતિનિધિરૂપ અંશને એકત્ર કરી સર્વ અંગોના રસરૂપ અનુભવ-નીચેને પ્રાણનેન્દ્રિયના અવધોના સંયોગિ એકત્ર કરી જીવનેન્દ્રિયદ્વારા અને વીર્યસંવાહિનીઓનાં જોતાની અર્થે જોય જીવિમાં જોયકાળે-સંયોગના અવધો અને પ્રતિનિધિને અંતે મહાપ્રાણરૂપ ક્રિયાદ્વારા જાણે જીવના મર્ચરૂપ બીજને સ્ત્રી જોનિરૂપ આજીવના પ્રાણના અવધોરૂપ કુદરતી અતિ ક્રમમાં સાધન વડે સ્ત્રી બ્રહ્મસંય રૂપ અતિ ક્રમમાં અને કુખ પ્રદેશમાં અવધ બીજનું સંયોગક્રિયાદ્વારા સંયોગિ આરોપણ કરે છે ઉપરોક્ત સર્વ જોય ક્રિયાઓ અને ક્રિયાઓને મળી અંદરથી પ્રવર્તવાનાર સંયોગાસિદ્ધિની વૃત્તિ અવધોરૂપે કાર્ય કરી રહે છે અને એકાચાટિ એ વૃત્તિના અનંત, મહા, પ્રચુર, માર, પુષ્પધન્યા, મનોજ, આમભૂ, આદિ અનેક સાર્થક નામો અવધોમાં આવેલા છે.

હર્ષ કરવા માટે દ્રવ્ય થવા લાગે છે કારણ ન્યા પ્રજનન વૃત્તિના અવયવોની આસપાસ આવેલા અન્ય માનસિક સવ અવયવોમાં પણ તેજ વખતે અતિ પ્રગટ અને સવૃદ્ધિ આદિ થાવા પામી સાથે સાથે દ્રવ્ય થવા લાગે છે

યુવાનોના શરીરવ્યવસ્થા તથા મનોમદિરોમાં પણ યુવાવસ્થાની શરૂઆતથી દ્રવ્ય થતા

શારીરિક અને માનસિક ફેરફારોનું સામાન્ય અવલોકન.

યુવાવસ્થાની શરૂઆત થતા, યુવાનોના શરીરવ્યવસ્થામાં પણ નીચે પ્રમાણેના ફેરફારો દર્શાવાય થવા લાગે છે -

- ૧ અત્યંતસમૃદ્ધાંતની સર્વ રીતે સવૃદ્ધિ, પુષ્ટિ અને વિકાસ
- ૨ અત્યંતસમૃદ્ધાંતની સ્ત્રી સ્ત્રી સ્થાનની સહિષ્ણુતા યથાથોમ્ય સંધાન અને સહિષ્ણુતાની આસપાસની માસપેશીઓ સ્નાયુમંથનો તથા અન્ય આદિની વિપુલતા અને પુષ્ટતા
- ૩ માસપેશીઓ અને અન્યજોના સર્વત્ર વિકાસ, પુષ્ટતા, વિસ્તાર અને વાળ આદિની સવૃદ્ધિ અને તેને અંગે સમગ્ર શરીરના વળનની ઉત્તરોત્તર વધતી જતી અવસ્થા
- ૪ હૃદયને તેમજ ફેફસાઓનો વિકાસ અને તેથી પેદા થનાર શ્વેતરક્તસ્રાવ પ્રવાહની સવૃદ્ધિ, રક્તવાહિનીઓનો વિકાસ અને રક્તવહન ક્રિયાની ઉદ્વિગ્ન હાલત-પરિણામે શરીરની અંદર વધતી જતી ઉષ્મ્યતા
- ૫ પાચનદ્રવ્યોના અવયવોની સવૃદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠિ, તથા તેને પરિણામે સ્ત્રી પિંડાસા અને પાચન આદિ ક્રિયાની વિશેષ પ્રવૃત્તિ અને રસ સવૃદ્ધિ તથા આનંદાનંદ સ્વાદ આદિની યથાજન્ય ભક્ષિતિ
- ૬ શરીરની અંદરના મગ્ગતન્તુઓ, મેદોબદ્ધ સ્નાયુ, સિંદોરના કાર્યની ઉત્તરોત્તર પ્રવૃત્તિ
- ૭ મગ્ગતન્તુઓના અવયવોની સવૃદ્ધિ અને વિકાસ તથા તે તે સ્થાનના અવયવોના કાર્યોની યથાથોમ્ય પ્રવૃત્તિઓ
- ૮ મીઠાંસાથ, તીર્થસંવાદક નળીકાઓ, કામસંસિદ્ધિવાદક-નિઝા, શિર્ષાત્પાદક ગ્રંથીઓ, વૃષ્ણ અને સિંદુર આદિ જનનેન્દ્રિયોના અવયવોના સમગ્ર સમૃદ્ધાંતની કંમલ સવૃદ્ધિ પુષ્ટતા અને પ્રગટિપુષ્ટ અવિરત્તાર
- ૯ ગુપ્તેન્દ્રિય-અનંદ, તથા ગુપ્ત અને હાલી આદિના સ્થાનોપર સુસ્થ કેશોનું દર્શન
- ૧૦ અળાના કાકરાની (Adam's Apple) સવૃદ્ધિ
- ૧૧ સ્વર્ણ સંવાદક નળીકા, અને સ્વર્ણ વાન્તુઓની પુષ્ટિ, અને સ્વર્ણની અંદર અવધુનોથર ધર્મ શરૂ તેવા સ્વર્ણ ફેરફારો
- ૧૨ શીઘ્ર ૩૬, લીનુક ડાયલ, જોજ, અને આગઆદિ અવયવોપરની માસપેશીઓ, અને સ્નાયુવાહિનીઓની વિપુલતા, કસાવાદર નિશ્ચિત, અને સુદર આકૃતિનું મારહ અને વહેરનો અણગમી સ્વાદ
- ૧૩ અણુની અંદરનું વધતું જતું તેજ, વિકાસ અને તેની અંદરના સ્તરોની પુષ્ટતા
- ૧૪ હાથ પગ, કાન, પુટા તથા પગની ઊંડાં સિંદોરના સ્થાનોની માસ પેશીઓ તથા વરસી આદિની પુષ્ટતા અને આગ અંતરવદાર થતી જતી સુદર સ્વર્ણ દર્શક નિશ્ચિત

૧૫. સમગ્ર શરીરના આકાર કદ, વજન, રંગ, ઉચ્ચાઇ, પહેનાઈ અને માસપેશીઓ આપના રમરૂપેના ધીરધીરે રચના નવા વિવિધ ફેરફારો રૂપ યુગ્મવસ્થાના અકુરો.
૧૬. અવલોકનશક્તિઓ, વક્રીભવશક્તિ તેમજ કલાકૃતિશક્તિ અને સૌન્દર્યપ્રેમ તથા આદર્શભાવ અને અત્યુક્તિ તથા હાસ્ય આદિ પ્રાનીક પ્રકારના શક્તિઓના મરતકની અદરના ખીલવા નવા અવયવોના વિવિધ પ્રકારના કાર્યો, પણ ધીરધીરે સુધીરીતે અથવા વિનય અને સૌમ્ય આપના લાગે દ્વારા ગ્રંથદશામાં રચના રચના દ્રષ્ટિએ થાય છે.
૧૭. આ ઉપરાંત યદુત અને પિતાશયની અદરની પિનવાદિનીઓ તેમજ વીર્યાશય અને તેની અદરની બીર્યાદિનીઓ તેમજ કામ સધીરોપાક પિટો અને તેની અદરની રસમપીઓના પાણુ અનેક પ્રકારની અવિદિત, અપ્રત કર્મ અને ગુણવાના ભરેલી રચનાઓ થવા લાગે છે.
૧૮. તેને પરિણામે પુષાન કન્યાઓ અને સુદર સ્ત્રીઓના પ્રસંગોમાં કે સહવાસમાં આવવાની, સાથે રહેવાની, હળવામગવાની તેમજ તેઓના પ્રયે માન, પ્રેમ, વિનય અને કદ અદ્યુત પ્રકારના મોહક ભાવો ભરેલી રીતે વર્તવાના રૂપભાવિક મનોરથોના અનેકવિધ રચના પદ થવા લાગે છે.
૧૯. સુદર, મોહક, મદશરી, પુનઃપ્રાપ્તિ તેમજ અવલોકનના રસવાર્ષો આનંદ આવવા લાગે છે, અને પરિણામે અવિદિત રસ ભર્યા મુદ ભાવોની મોહક પ્રેરણાઓદ્વારા અનેક મનોરથોરૂપ-મનોરથોરૂપ, અજ્ઞાત સૌભાગ્યની દશામાં પુષાનો તેમજ પુષાનીઓ બનેલા અન્ય-મનોરથો અનેક રીતે થવા લાગે છે.
૨૦. આવા માનસિક અને શારીરિક ફેરફારોને અંગે પુષાનો તેમજ પુષાનીઓની હલન-ચલન આદિ ક્રિયાઓ, માનસ વાગ્ન, નૃત્ય અનુકરણ સભાષણ આદિ ભાવો અને વાતચત્ત, દામન્ય રનેહ સૌભાગ્ય, કદશ્યા, કાન્તિ, આશ્ચ, વિનય, શ્રદ્ધા આદિ ભાવોના તેમજ સામગ્રીઓના પણ અનેક પ્રકારના ફેરફારો રચના દ્રષ્ટિએ થવા લાગે છે.
૨૧. રચના વસન્ત રચના અપૂર્વ શોભા ભર્યા આવમનથી નેત્રીરીતે મુખ રહર્ષ સ્થાન સૌંદર્યમાં અનેક પ્રકારની વિવિધતા, શક્તિતા, રચના અને અવનવી પ્રકૃતિતા તેમજ મુગ્ધ સર્વત્ર અનેક રૂપે છવાઇ રહેલી માહુમ પડે છે, તેમ પ્રમાણે પુષાનો તેમજ પુષાનીઓના નવસૌવરૂપ વસન્તોદયમાં પણ અનેક પ્રકારના અધુમય ભાવો સર્વત્ર ખીલવા લાગે છે.
૨૨. આખર આ વિવિધ પ્રકારની ભાવનાઓ, માનસિક મરતકના અવયવો અને શરીરની અદરના શારીરિક અવયવો વિગેરેની ખીલવવાની અંગે નવારે બધા સેતોળી આજ ઉપર પ્રમાણે રચના થવા લાગે છે, ત્યારે મહત્ત્વ પ્રવૃત્તિને પ્રેરનાર-દામવાસનાના માનસિક અવયવોમાં પણ વધતે વિવિધ પ્રકારના ઉદ્વેગ અને પાવક ભાવોની પણ શરૂઆત થવા લાગે છે. ખરી રીતે કહીએ તો મરતકની અદરના આ રામારપ્રિયતા અથવા દામવાસના અને સહવાસ-પ્રિયતાના માનસિક અવયવોમાં નવારે રશિરશિસરુના પ્રવલોની અધિક શક્તિ અને તે રચનાના વ્યવસ્થાની ધીરધીરે પ્રદીપિત થવા લાગે છે, ત્યારે શરીરના તેમજ મનના ઉપર અદ્યુતેવા સર્વ અંગ પ્રવયવોમાં વિવિધ પ્રકારના રચના થવાની શરૂઆત થાય છે અને એ બધા ભાવોની પ્રકૃતિતા દિનપ્રતિદિન એમ એમ અધિક વધતી જાય છે તેમ તેમ મરતકની આરે નવનિર્માણની અદરના માનસવિષુત-સવાહકરસની અદર પણ તેમજ પ્રકારના વિવિધ રચના થવા લાગે છે.

મન્દિરો તેમજ મનોમન્દિરોમાં આવીગીતે થતાં જતાં મુજાવરવાના થાવોના સર્વ રસુરો પાઠન, કારતના કેઈ મદાન કામ્ય અને ગુરુ કાર્યો અવિરત થયે કાર્ય કરી રહેવા છે

૨૪ મુજાનો અને મુજાનોના થાવોના સર્વ સરીરચર્યા તેમજ મેનાવન્યોની યથાચર્યા ખીવવણી કરવા ઉપરાંત તેઓની અદર પુરુષાર્થ માટેનું આયોજન, મોટા અથવા પરાક્રમ પ્રાપ્તિની કામનાને પેદા કરી, તેઓના જાનનેન્દ્રિયોના અવપરોમા થતું અનેક પ્રકારના ફેરફારો ઉત્પન્ન કરી, કામસંલિષ્ઠ, અનુભવાદિ કે મદનેદાક આદિ રસોને યથાવત્ ઉત્પાદન કરી, પ્રાપ્તિના ક્રિયાના મુખ્ય આધારરૂપ નીચેના રસનીધિને તેના યથાર્થ રવરૂપમાં પેદા કરવાનું અદભૂત કાર્યપણ તે કરે છે અને એ અદભૂતપૂર્ણ કાર્ય જ્યાં સુધી યથાવિધિ પુરૂ થયેલું ન હોય ત્યાં સુધી જો અને પુરુષોના સરીરચર્યા તેમજ મનોમન્દિરોને યથાવત્ મુખ્ય, પ્રદીપ્ત અને સદૃઢ કરવાના સર્વ અર્થનો અમુક ગુણ સુધી યથાવત્ આદર રસાન કરે છે

૨૫ આ અવરમાને યૌવનાવસ્થા કહેવામાં આવે છે અરુકની અદર કહેવામાં આવેલું ॥ ૩

અચાર્યોઽયસ્યા શરીરસ્ય કૃત્તિર્ચીયનં સમ્પૂર્ણતા કિચ્છિત્પરિહાણિશ્ચેતિ ।

આયોઽશ્વાદૃષ્ટિઃ આચાર્યારિશ્વરસમ્પૂર્ણતા તત્ કિચ્છિત્પરિહાણિશ્ચેતિ ॥

આચાર્ય—મંદિરની આર અવસ્થા છે રુદ્ધિ, યોગ, સમ્પૂર્ણતા, અને કિચ્છિત્પરિહાણી આમાં યોગમાં વર્ષના પ્રારંભથી વૃદ્ધિ, થાવોમાં સર્વ મુખીની અવરમાને યોગના સમ્પૂર્ણતા અને ત્યાર પછીની અવરમાને કિચ્છિત્પરિહાણી—એકે કે ધીરધીરે શરીરના એક અથવા અનેક અવપરોમા કોઈને કેઈપણ પ્રકારના અવપરોમા અસંકિત—નિર્જનતા કે અસહનશીલતા આદિરૂપ કૃદાવરવાના થિન્દો ધીરેધીરે દ્રવ્ય થવા લાગે છે આમાંથી વૃદ્ધિવાળી અવરમાને યોગ વર્ષથી આરંભી ૧૦ થી ૧૨ વર્ષનો યોગવરમાનો સમય અર્થતઃ લગભગ ૨૫ થી ૩૫ વર્ષની ઉંમર સુધીનો સમય, પુરુષ વર્ષને માટે જ્યાં સળધદ્વારા કૃદવરમાનમાં દાખલ થવામાં સર્વથા-યોગ્ય ગણી શકાય તેમ છે જ્યારે કન્યાઓમાં કૃદવરમા વરેને ૧૧ વર્ષની ઉંમરથી આરંભી ૨૫ વર્ષની ઉંમર સુધીનો સમય વિશેષ યોગ્ય ગણી શકાય—જ્યારે સામાન્ય રીતે કોઈને માટે ૩૦ વર્ષ પછીના અને પુરુષોમાં કૃદવરમા ૪૦ વર્ષ પછીની ઉંમરનો સમય જ્યાં સળધ માટે સુખી થવા માટે એક અથવા અનેક સારીરિક કારણોને લીધે યોગ્ય નહીં ગણી શકાય—કૃદવરમા—

૧ આ અવરમા પછી વૃદ્ધાવરમાના થિન્દો રૂપે જણાવા લાગે છે

૨ મનોમન્દિરોના અવરમા આ ઉંમરે કૃદવરમા પછી એક અથવા અનેક કારણોને લીધે યોગ્ય કાર્ય યથાવત્ જાનની શકતા નથી, એથી આભાસ, વસ્તુ, ખીલ્લા, મુદ્દમાન્ય કે રુપલાભ અથવા ગુણ આદિ પ્રદેશોના અવરમાના રોના, જેવા કે અદભૂત, કારણ, અવરમા, વસ્તુ, અને પિત્તવાદિનીઓની મદદ, બેધોદાસ, નમજાવણી મદદ કે અર્થ આદિ જેવા કે જાન થિન્દો જેવાવા લાગે છે અને એથી નિર્મલ દશમાં જાનમાંથી કરવારે જાન પછી તેના અર્થની નિર્મલતાને જાનમાંથી નાશમાં લઈ અવરમા છે

૩ આ ઉપરાંત મનોમન્દિરોના અવરમા કે મનોમન્દિરોના અવરમા તેમજ મુખ્ય વિગેરેના રસો પછી એ આશીશ વર્ષની ઉંમર પછીના પછી દ્રવ્ય-અવરમા સળધ અનેક કારણોથી ઉપરિચલ થવા લાગે છે જેને લીધે મુજાવરમા, આતિમુજાવરમા, અમરમા, કમરમા કુખાવો આદિરૂપ અથવા તે પ્રદેશની અલગપણથી અને એવા જાન નીચોરાય-નીચે અને નીચેવાદિનીઓના રોગો, પુરુષ વર્ષની અદર, તેમજ સ્ત્રી વર્ષની અદર આતિમુજાવરમા, પ્રમિદ, પ્રદર અત્યાર્થ, નજાર્થ, કપાર્થ, પીડિતાર્થ આદિ રોગો દ્રવ્ય અવરમા સર્વ સળધે ઉપરિચલ થાય છે,

૪ જો જો અવરમામાંથી થતી ભય, તેને જાગે કૃદવરમા, વસ્તુ, વસ્તુ, રોગવાર અને અન્ય અનેક અવરમાની અદર જાન વિશેષ રીતે અવરમાને રહેલું હોવાથી, આ આશીશ જાનની વસ્તુ સુધીમાં અનેક

પ્રકારના વિદ્યા, ભય, શોક, ક્રોધ, ગભરાટ નિગ્રાહ, વ્યગ્રતા, અને વ્યાપાર રોજગાર કે ધર્મ આદિની પ્રમાણે પાલન-મન, અને તેની અનેક માનસિક શક્તિઓ કે કાર્યશક્તિઓ વિગેરેને, દૃષ્ટરોગના પરરૂપે ઉલટા સુલટા સપાટાઓ લાગવાથી, અનેક પ્રકારની-માનસિક આધિઓ અને હાયાધિઓ, લાગુ પડે છે અને તેવા સર્વ પ્રસ-
ંગોની અસરોના સરકારો, મનોવ્યવસ્થા મરતકના વિવિધ પ્રદેશો ઉપર અતિ પ્રબળ અથવા ઉમ પ્રમાણમાં વારવાર પડવાથી તે તે રજાનના વસ્તુઓના અનેક પ્રકારના વિકારોરૂપ ભય, શોક, ક્રોધ, ચિન્તા, સતાપ, ઉતાપ, વ્યગ્રતા આદિ-માનસિક રોગો લાગુ પડે છે તેથી તેની દશામાં-લગ્ન સળખ કર્યા પછી, પેદા થનાર બાળકના મરેતાકે અને મનપરે પણ તેવાજ અતિ પ્રકારની અસરો જન્મીશ પડે છે

૧૭ વળી આવી યોગી ઉમરે લગ્ન કરવાથી પેદા થયેલ પ્રબળ પાતી, પાતી, સમ્યક પ્રકારે સુશિક્ષિત બનાવી વ્યાપાર રોજગાર માટે યોગ્ય બનાવવા માટે બ્રોક્કામા બ્રોક્કા ૨૦ થી ૨૫ વર્ષે તે અવસ્થા લાગેલ ને વખતે પુરુષની ઉમર લગભગ ૧૦ થી ૧૫ ને સહેજ પહોંચવા આવેલી હોય, એટલે સવતી સુખનો વધાર્ય લાભ લેવા માટે જો કે પુરુષ બંનેને યથાધોષ પુરતો સમય યોગી ઉમરે લગ્ન કરવાથી ૧૬ીં વયતો નથી કે ત્યારે તે પોતાની પ્રાણને સંસ્કારે અવધારને ઉત્તમ રસતે યથાધો તેની યોગ્ય પ્રવૃત્તિઓના લાભ લઈ માનસિકવનને વિશેષ માત્ર વાનપ્રસ્થ કે અન્ય ધાર્મિક અથવા સામાજિક પરોષકારના મહત્વપૂર્ણ કાર્યો પાલન રવનરીતે સુખપૂર્વક ગણી શકે આવા આવા અનેક પ્રયોજનોને ધ્યાનમાં લેતા પુરુષ માટે લગ્નયોગ્ય ઉમરનો સમય ૨૫ થી ૩૫ અને જો માટે બ્રોક્કામા બ્રોક્કા ૧૬ અને વધારેમાં વધારે ૨૫ સુધીનો હોય એ સર્વથા ઘટે છે ત્યારે આ ઉમરે પહોંચતા સુધીનો બધો સમય કન્યાઓ તેમજ કુમારોએ કે યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ યોગ્ય પ્રકારથી આશ્રમના નિયમોના યથાવિધી પાલનપૂર્વક વિશામ્યવસ્થા વધતી પાલન કત નિત ઘટ, મુકુળ નિવાસની અદર ગણવો જોઈએ પ્રાચીન કાળના આરોગ્યે આ પ્રકારથીના વિષયને અંગે જે કદાચ વિધાન આપણા આર્થ મમત્રનો, ઉપનિષદો, વેદો, અને રમુદિ આદિ ગ્રંથોમાં કહેલ છે તેવાજ પ્રકારનું સાદુ, સરળ, તપસ્વી, અને સુસખમિત, પ્રકારથી મરતુ પાલન કરી વિદ્યા-અધ્યયનરૂપ વધતી પાલન ક્રોધપુરુષ અને વર્તના લગ્નને પ્રથમ ઘટકે લાભ અર્પણ કરવામાં આવે એ સર્વથા ઘટે છે આજનાર માટે ઉપનિષદોમાં તેમજ કામસૂત્રમાં પણ કહેવામાં આવેલ છે કે **ब्रह्मचर्यमेव त्वा विद्यामहणात्। कामश्च यौवने। ब्रह्मचर्योभयं समप्य गृही भवेत् ॥** એ તદન યથાર્થ છે લગ્નયોગ્ય ઉમરના આ અગત્યના વિષયપર પોતાને અભિપ્રાય તદ્દર કરતા વર્તમાનગણને મુપ્રસિદ્ધ ડૉ. જી. એચ. ડેલોંગ ને અમેરીકાના મુપ્રસિદ્ધ આરોગ્યના-રજાન બેસ્ટર્ડીકના સેન્ટિરીયમનો સંચાપ અને વ્યવસ્થાપક અધિષ્ઠાતા છે તે પોતાના ગ્રંથ Plain Facts ની અદર ત્રીયે પ્રમાણે પોતાને ૨૫૫ અભિપ્રાય બદ્દર કરતા બચુને છે કે—

"It is probable that even the ages of twenty and twenty four are too early for those whose development is uncommonly slow. But there are other reasons for discountenancing early marriages also drawn from the physiology of reproduction to say nothing of the many reasons which might be urged on other grounds

1 During the development of the body all its energies are required in perfecting the various tissues and organs. There is no material to be spared for any foreign purpose

2 The re-productive act is the most exhaustive of all vital acts. Its effects upon the undeveloped person is to retard growth, weaken the constitution and dwarf the intellect

3 The effects upon the females are even worse than those upon the male for in addition to the exhaustion of nervous energy, she is compelled to endure the burdens and pains of child bearing when utterly unprepared for such a task, to say nothing of a mother. With so many girl-mothers in the land, is it any wonder, that there are so many thousands of unfortunate individuals who never seem to get beyond childhood in their development !"

સાવાધન:—

"એ સંસારી કે જે નીચ-અને પશુના વર્ણની જેમ પશુ જેવોની સરીકે રહે જીવાધારણુ રીતે બીયેથી બાળ છે, એના પુરુષો માટે ઉપર બહુનેહી હમરમાં હજ પણ આપણે ગણી શકાયા. પણ બીજા દેશમાં કારણેને ભાઈ કરીએ તોપણ આ ઉપરાંત બીજા પણ દેશમાં સરીકે ઉત્પત્તિ સાથેને હમરમાં કામગીરી કે જેને કીધે બાળજાત બધા કારણેને બેઠે.

1 સરીકે સરહિના નજરમાં સરીકેની સમજણ સકિત્તે, તેનાં રત્નકુ, અને અન્ય-અવયવોનાં અધારણમાં સરી રીતે રીયાયેથી રહે છે. તેથી હજ સબખ્યા નજરમાં જણાવેને માટે આ અવરથામાં કઈ પણ રાક્ષિ કે દ્રવ્ય બધા રહેતું નથી.

2 પ્રતેષપાદન કર્યું-એ સરીકેની પ્રાણ સકિત્તેને રીયા રીયેવ-વધારે આપણાણુ કાર્ય કે જોને સપણુંત્યા સરહિ ન પામેલ બચિનાં સરીકેની સરહિને તે બધા કરવા, કૃષ બનાવનાર અને બુદ્ધિને નાશ કરનાર છે.

3 વળી સ્ત્રી ભવના ઉપર પણ તેની અસર અસર પુરુષ કરતાં વિશેષ થાય છે કારણ કે પ્રાણસકિત્તે અવધરપણે તેણીને તો વળી પ્રાણધારણુ-અને તેના રક્તભાગ-બેઠે, કૃષ એથી દશામાં હાથમાં પડે છે કે ની જગતે તેના કામપણુ બાંહે માટે તે વધુ અવધરપણુ હોય છે. તો પછી આવા વરીકેની બીજા અને કૃતિના સબખ્યાં તે પછી કહેવું શક્ય ! આપણા દેશમાં આટલી બધી બાળ માતૃત્તેની જાતનીમાં-સમજાવ-કુળે, નિર્માણ, સીધુબીય અને અનેક કુ બિધી પીડાતી બાળક કૃષ પ્રાણ, આપણા દેશમાં સરીકે જેવામાં આવે, તો તેમાં નવાજ જેવું શું છે ?

"Many a man at forty years is so childish in mind and as immature in judgment as a well-developed lad of eighteen should be. They are like weathered fruits, plucked before it is ripe. They can never become like the willow and luscious fruits allowed to mature properly. They are unalterably moulded and the saddest fact of all is that they will give to their children the same imperfections and the children will transmit to another generation and so the evil will go on increasing unless checked by extinction of the time."

"પણ પ્રાણસો ૪૦ વર્ષની ઉંમરે પહેલ્યા કલા પ્રાણસો અને સાવધાર વિચાર કરવાની બાળવમાં એવા બધા કારણે બુદ્ધિના રહી નય છે કે તેઓની સરખામણી એક સારી હાથવમાં ૧૮ વર્ષની જવાના બાળક સાથે કરી શકાય આજ પ્રાણસો, કૃષની કાચી-વધર ખાલેથી કરમાઈ અણે કાચી એવા છે તેઓ કી-સાથ સુગણિત અને મહુમય સપણું ખાલેલા પુષ્પકૃષ્ય પુનાવરથા કરી પણ બોજની શકતા નથી. તે અકુરતી રીતેવ ધરાવતા છે અને રીયા વધારે રીયારો થવા એવું જાણત તો જે કે કે-તેઓ પેલાની પ્રાણમાં પણ તેમ અપણુંતાઓને વારસામાં આપતા નય છે, અને તેની પ્રાણ નથી તેમ પ્રાણસો પેલાની પ્રાણને-વારસો આપે છે આ પ્રાણસો છે આપણે એ પ્રાણસો કાણેકરી નાશ ન થાય ત્યા સુધી વાસ્તવ્ય કરે છે" આજા ! હા ! કેટલું આચર્યું છે કે પ્રાણ ઉપર, કારણ ને અચર્યું, અત્યંત મહત્વકુ અને પતિતતાકુ ત્યા એવા બહુ બુદ્ધિ બાધર્ય અને આચાર કારણે. થોડા સુણેની વડર છે એવા મહત્વકુ કારણે, પ્રતેષપાદન કર્યુંને કે સકિત્તે પેલાના નજરની બુદ્ધિ કરવાને બાધે આણે, અચોચ નજરમાં, સમજા નજર આધારુક રીતે કુરપણે કરવામાં આવે તો તેને બુદ્ધિને કુરત

નરના ધર્મ દુઃખ, દુઃશિક્ષણ, દુર્લભતા અને દુર્લભતા તથા સુખતાં દર્શન કરાવી-મુનુ-મુનુ કરાવે, તે દોષ કોનો સમાવે. ખરેખર તે આપણે પોતાનો દોષ છે, કે આપણે બંને ભણવા કલાં મુનુના મુનુમાં બધાં જાણે અને આપણી પ્રાપ્તિ પણ તેમ કાર્યને મટે આનંદ પૂર્વક સહર્ષ તરફ કરીએ છીએ એન આશ્ચર્ય છે. દિવ્યો કઈ ચેતરી ખરાકે! આનંદ આલતાં શીં ઉત્સાહ વખે છે કે.

" If children born-*neither father nor mother is fit by reason of his or her age to act the part of parents to them. The father by reason of his age is unfit, uncertain and childish today, too lenient, to-morrow, too exacting. The mother is pettish, childish, indelgent, impatient and as unskilled in government as unfit for motherhood. In the midst of this unrule, the child grows up undisciplined, uncultured, uncultivated, unsubdued, a misery to his parents, a disgust to his friends, a dishonour to himself. "*

સાવાર્ય:-

તે કદાચ આવી વિધિમાં જાણક બન્યો છે તે તોનાં મા કે બાપ તેઓની અવસ્થાને કીધે માતા કે પીતાના ખર્ચ પ્રમાણે વર્તવાને કાયક હોતાં નથી. બાપ નાની વયને કીધે અધોગ્ય, અધિયર મનનો, બાળક વૃત્તિવાળો, આન બદલ સદનરીય તો કાંઈ ધાંધલ કરી મુકનાર મરમ સ્વભાવનો હોય છે, અથવા ધર્મ બધ છે જ્યારે બાળમાતા-વહાલની ભુખી, બાળભુજિવાળી સંભોજાજિલ્લી, અધિર, અને ભેટલી મનુષ્ય બનવામાં અધોગ્ય હોય છે, તેટલીય ધર અવસ્થામાં પણ નકામી નીવડે છે. આવી ગેરઅવસ્થાવાળી વિધિમાં જે બાળક ઉછરે છે તે પણ અશિક્ષિત, અવસ્થા વગરનું, બીન કેળવણી અને તાબામાં ન રહે તેવું. માળાપને દુઃખ આપનાર, મિત્રવર્ગને શરમાવનાર અને પીતા (પીતા)ને પણ નીચું એવડાવનાર નીવડે છે. બાળકમત્રના પરિણામમાં હિંદુ પ્રભ આ બધા અને તેથી પણ વિશેષ પ્રકારનાં અસહ દુઃખો સદન કઈ જમાનાથી કરી રહ્યા છે. છતાં પણ તેને અકાલવા મટે બહુન થોડું કરવામાં આવે છે, એન અકુસોસ છે. આવી વિધિમાં શુ અજર્યનો વંશદેસ કરનાર અને કુશળતા અજર્ય પગાવી જાળાં તથા બાળકોને શિક્ષણ આપી શોધ્ય ઉમરે લગ્ન કરાવવા પ્રથમ કરનાર અનેક ગુરુકુળ જેવી સંસ્થાઓ અને આશ્રમો તેમજ ઉપદેશક સંસ્થાઓનો આ દેશને આવડવાતા નથી શુ ?

વીર્યવાન, બળવાન, ઉત્સાહિ અને પ્રભુ આરોગ્યપુરુષ તથા બુદ્ધિજન્યપત્ર પ્રાપ્તિ પેદા કરવા મટે આવા આશ્રમોની સ્થાપના આપણા આ આર્ચાવર્ત દેશમાં સ્થળે સ્થળે થવાની વર્તમાન જમાનામાં ખાસ જરૂર છે. કારણ વીર્ય એ સર્વ પ્રકારની શક્તિઓને વધારવામાં સર્વોચ્ચ ગણાય છે. અને તેવા વીર્યની પ્રાપ્તિ, બાળપ્રભવે બોહમાં બોહા પચીરા વર્ષ મુખી અને કન્યાઓને બોહામોહા સોળ વર્ષ મુખી અજર્ય આશ્રમોના નિયમોનું ચકાર્થી રીતે પાલન કરી પોતાની ધાર્મિક, આત્મિક અને વૈશ્વિક તથા સામાજિક આદિ સર્વ પ્રકારની ઉત્તમ પ્રગતિ અને સુખપ્રસાદ મટે જની સક્રી સર્વ વપસ્યેય વસ્તુ કરવાની ખાસ જરૂર છે. વીર્ય એ આહાર અને રસના પરિણામે પેદા થનાર સૌથી અત્યંત અગ્રયનો અને ઉત્કૃષ્ટ તેમજ પરમશ્રેષ્ઠ પદાર્થ છે. તેનું સ્વીકૃત્ય જાને વર્ષે વધવાત સ્પષ્ટ રૂપ ભેળે છે. કારણ તે વીર્યનો ક્ષય થવાથી અનેક પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક રોગો અને રોગો પ્રાપ્ત થાય છે. તેમજ મરણને શરૂ પણ થવાય છે. અસ નામના અત્યંત પ્રસિદ્ધ ગ્રંથમાં આઠમાં મટે કહ્યું છે કે—

युवानोभां वीर्य-अने युवतीओभां २७ तथा स्तन्य पेदा भवामां
पय आदिना कारणे।

- १ रमादेव स्त्रिया रत्नं रजः मंत्रं प्रवर्तते ॥
तद् वर्गाद् द्वादशादूर्ध्वं याति पञ्चाशत्. क्षयम् ॥
- २ आर्तयं शोणितं त्यागेयमग्नीषोमीयत्वाद्गर्भम् ।
- ३ पुष्पमुपुलस्थो गन्धो न क्षयमिहास्तीति घट्टं नैव
नास्तीत्यथरास्ति सतां भागानामभिज्यक्तिरिति
कृत्वा केवलं सौहृद्यान्नाभिव्यज्यते स एव
गन्धो विब्रुत पत्रकेशरैः कालान्तरेणामिव्यक्तिः गच्छत्येवं
पालानामपि वयः परिणामाच्छुक्रप्रादुर्भावो भवति ॥
- ४ रोम राज्यादयोऽधार्तघादयश्च विशेषा नारीणां रजसि ।
चोपनीयमाने शनैः शनैः स्तनगर्भाशययोन्पमिद्युद्धिर्मघति ॥
- ५ भार्तवक्ष्ये यथोचितकालादर्शनमल्पता च योनि वेदना च ॥
तत्र संशोषनमाशयाना च द्रव्याणां विविधदुपयोगः ।
- ६ स्तन्यक्षये स्तनयोर्मलानता-स्तन्यासम्भवोऽरुपताच ।
अत्यार्तयमङ्ग मर्दमतिप्रवृत्ति दीर्घस्य च ।
- ७ रसप्रसादो मधुरः पचाहारनिमित्तजः ।
कृत्स्नदेहास्तनी प्राप्तः स्तन्यमित्याभिधीयते ॥
- ८ विशस्तेष्वपि देहेषु यथाशुक्रं न दृश्यते ।
सर्पदेहाधितत्याश्च शुक्रलक्षणमुच्यते ॥
तदेव चैष्टयुवते दर्शनात्स्मरणादपि ।
शब्द संश्रवणात्स्पर्शात्संहर्पाश्च प्रवर्तते ॥
सुप्रसन्नं मनस्तत्र हर्षणे हेतुरच्यते ।
आहाररसयोगित्वादेव स्तन्यमपि स्त्रियाः ॥
- ९ तदेवापत्य संस्पर्शात् दर्शनात्स्मरणादपि ।
ग्रहणादप्पुरोजस्य शुक्रवत्संप्रवर्तते ॥
स्नेहो निरन्तरस्तत्र प्रसवे हेतु-रुच्यते ।

(सुश्रुत)

માવાથ:—

૧. સ્ત્રીએના ખોરાકના રસની અંદરથી રૂબ સુફાક રસની પ્રવૃત્તિ થાય છે, જે બાર વર્ષની ઉંમરથી આરંભી લગભગ પચાસ વર્ષની ઉંમરે બંધ થાય છે.
૨. એ રસનાળની અંદર દ્રવ્ય થતું આર્તવ રૂપ યોજીત, અર્ચના અગ્નિ-સોમીયત્વ આદિ ગુણોને લઈ ઉચ્ચ રચનાવાળું હોય છે.
૩. જેવીરીતે પુખ્તની અણુખીલેલી કળાની અંદર બન્ધ છે એમ પણ કહી શકાતું નથી તેમ નથી તેમ પણ કહી શકાતું નથી અથવા જે કાવો જે પદાર્થની અંદર સુપ્તપણે સમાયેલા હોય છે તેજ કાવો પાછળથી રપષ્ટ રૂપે પ્રકટ થાય છે. પણ આ રૂઢિમત્તરે હોવાથી વર્તમાનમાં તે દ્રવ્યમાન થઈ શકના નથી. એમ પણ માની શકાય. વળી તેજ સુગન્ધિ, ખન પુષ્પ અને કેસર આદિ અગ્રેના યથાવત પ્રાદુર્ભાવ આથે કાલાન્તરે યથાવત પ્રકટ થાય છે, તેજ પ્રમાણે બાળકોની અંદર વચન્ય પ્રવાપે શુક્રનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે.
૪. રોમરાજી વિગેરેનું દર્શન તેમજ આર્તવ આદિ નિશ્ચય લક્ષણો, અને રતુદર્શન આદિકાવો, ધીરેધીરે રોમાના લાગે છે, તેની સાથે રતન પ્રદેશ, બર્હાશય અને ઘેનિ આદિ અવયવોની પણ અવિરુદ્ધિ ધીરેધીરે થવા લાગે છે.
- ૫ આર્તવનું પ્રમાણ યોગ્ય થવા સંબોધિત કાળે તેનું આરંભિક રતુદર્શન બંધ થાય છે અથવા રતુદર્શનનો પ્રવાહ અટક થાય છે. જે પ્રસંગે ઉચ્ચ ગુણુવાળા અગ્રેયપદાર્થોના યથાવત ઉપયોગ સરોધનર્થે કરવા જોઈએ.
૬. રતન્ય (માવાના રતનનું કુધ) નો કાય થાય, તો રતન્યે મ્વાન, સિવિલ પક્ષી બલ છે. તેમજ રતન્યનો તાદન અજાણ અથવા અતિઅદ્યતા દ્રવ્ય થવા લાગે છે.
- ૭ રસના પ્રસારરૂપ, મધુરસ્થાવકીય, પ્રાચીરીતે પચેલા બાહ્ય-રસમાથી પેદા થનાર, સરીરની અંદરથી (સુસાર્ધ) રતનપુષ્કલા પ્રદેશની રતન્યવાહિનીઓદ્વારા રતનને પ્રાપ્ત થનાર એ કીબ્ય રસ છે તેને રતન્ય કહેવામાં આવે છે.
૮. જેવીરીતે સમગ્ર સરીરના અવયવોની અંદર સૂક્ષ્મ રીતે બ્યાધિ રહેલું હોવા છતાં શુક્ર, દ્રવ્ય થતું નથી, છતાં સર્વ દેહીનો આશ્રય કરીને રહેલું હોવાથી-તેને શુક્ર કહેવામાં આવે છે અને તેજ શુક્ર, શા પુષ્પીનું દર્શન કે રમણીય થતાં, તેના સુદર મધુર રાખોત્ર બલ્લુ થતા, તેમજ રપષ્ટ થતા, અથવા સદર્પને પ્રાપ્ત થતાં પ્રમ-તિમા મુકાય છે અથવા શુક્રની પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને જેવીરીતે મુપ્રસંગ બલ્લુ જીવ આવો હર્ષ થવામાં કારણભૂત હોય છે; તેવીજ રીતે બાહ્યરસના રસથી પેદા થનાર, ઓઝોના રતનોની અંદરનું રતન્ય (પય) છે,
૯. તેજ રતન્યરૂપ રસ (પય) અપત્ય, અર્ધાવ બાળકનો કેમજ રપષ્ટ થતાં, દર્શન થતાં, રમણીય આવવાથી, કે ઉરોજ અર્ધાવ રતનોનું સુબન, મદન, સુસલ્ આદિ ક્રિયાઓરૂપે મદલ્લ કરવાથી, પુરુષન્ય શુક્રની માફકજ સપ્ર-વતમાન થાય છે. કારણ આથી પણ રતનોહું એજ અર્ધી પ્રવૃત્તિમાં કારણભૂત બલ્લુય છે.

(સુસુત)

કામશાસ્ત્રના શિક્ષણ સબધમાં અભિપ્રાય.

૧. શ્રોત્રત્વચ્ચક્ષુર્જિહ્વાગ્રાણાનામત્મસંયુક્તેન મનમ્માધિષ્ઠિતાના સ્વેષુ સ્વેષુ રિપયેષ્વાનુકુલ્યત પ્રવૃત્તિ કામ ॥

કાન તથા આંખ છઠ્ઠા અને સાણ આદિ ઇન્દ્રિયોના આત્મ અને મન સાથે સંયોગ થવા પછી પાત પોતાના વિષયના આધારમા અનુકુળતા પ્રમાણે-પ્રવૃત્તિ કરતી તેનું નામન કામ

૨. પ્રજ્ઞાચર્યમેવ ત્યા વિદ્યાપ્રત્ન્યાત્ ॥ વિનાજ્ઞાસ ચાશતો દોષ ત્યામુધી તો પ્રજ્ઞાચર્યન પાળવું

૩. કામ ચ યોયને ॥ યુવનરથામા કામનુ સેવન કરવું

૪. સમગ્રયોગપરધીનત્વાત્ક્રીપુસયોરુપાયમષેષ્તે ॥

સમગ્રયોગની પશ્ચાદ્ધીનતા હોવાને ક્રીપે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેને (કામ પ્રવૃત્તિનાં) સમાધાન થાયેા હતાં તેવાની ભૂતી છે

૫. ધર્મોર્થવિદ્યાકાલાનનુપરોધયન્કામસૂત્ર તદ્વક્ત્ર વિદ્યાચ્ચ પુરુષોઽધીયીત્ ॥

ધર્મ અર્થ અને તેના સાધનશૂદ્ધ ખીટી અનુ વિદ્યાઓનું અધ્યયન કરવામા અડચણ ન આવે એવી રીતે કામસૂત્ર અને તેની સાથે સબધ રાખનારી અથ (સંગીતાદિ) વિદ્યાઓનું પુરુષે અધ્યયન કરવું એઈએ

૬. પ્રાગ્યૌઘનાત્ક્રી-સ્રીએષલ્ ચેતનની સદ્ગતિ થયા પહેલાં આ વિદ્યા સમધી શિક્ષણ (સામાન્ય) હેતુ એઈએ.

+ + + + +

૭. તસ્માદ્ વૈશ્વાસિકાઝનાદ્દૃષ્ટિ પ્રયોગાપ્ત્તાભમેકદેશ વા સ્ત્રી યુક્તીયાત્ ॥

કેટલાં વારતે ઓઝિએ ઓઝાનામા વિશ્વાસ પાત્ર સ્ત્રીબન પાત્રે પ્રયોગો તેમજ સાક્ષના વિપયોનું શિક્ષણ હેતુ એઈએ

૮. આચાર્યાસુ કન્યાના પ્રવૃત્ત પુરુષ સમયોગા સદૃશ પ્રવૃક્ષા ધાત્રેયિકા । તથા ભૂતા વા નિર સ્યય ભાવણા સચી । સવચાચ્ચ માસુ પ્વસા । વિસ્રબ્ધા તત્સ્થાનીયા કૃદાદાસી પૂર્વસસૃદ્ધા વા મિહુકી । સ્વસા ચ વિશ્વાસસપ્રયોગાત્ ॥

संसारनो सार-संतति.

“दम्पत्योरिह लभ्यते सुकृततः संसारस्तारो जर्भतः”

भगवति:

બાળકોનો મહિમા

પ્રભુ વિદ્યોત્સવ જન્મુલભા
 બાળક, પ્રભુના પયગમર છે
 જડ જેવા પૃથ્વીને પારલે,
 બાલક ચેતનના કુચાર. છે
 જલસર નવ વર્ષાની વાદળીઓ છે,
 મનુકુલના ભવિ ભાગર છે,
 આરા છે, ઉત્સાહ છે ઉન્નતિ છે,
 બાળકોનો મહિમા મહાન છે
 ને એથી પે મહાન છે મહિમા,
 માનવ મ જરીએ મહોત્તી "માતૃસત્તાનો"
 કવિ શ્રી ન્હાનાલાલ.

પ્રજનન ક્રિયા અથવા ગર્ભાધાન સંસ્કાર.

પ્રકરણ નવમું.

સ્રીપુરુષના સંયોગ ધર્મોનું સ્પષ્ટિકરણ.

અર્ભસ્થ ઇન્દ્રિય.

एतस्मात् किमियेन्द्रजालमपर यद् गर्भवासस्थितम्—
रेतश्चेतति हस्तमस्तकपद्मोदभूतनानादुरम्—
पर्यायेण शिशुत्वं-यौवन-जरा-वेपैरलेकैर्नृत्तं—
पद्यत्यसि शृणोति जिघ्रति तथा गच्छत्यथागच्छति ॥

પચ્ચંદશી ચિત્રદીપ પ્રકરણ.

જેનાદ્વારા કે, અર્ભવાસસ્થા સ્થિત થયેલ વીર્ય દ્વારા પણ અને મરતક આદિ અનેક પ્રકારના નાના અથવા મધ્યમરૂપ અસ્ત્રો અકુરોષી પુત્ર-પુત્રી મરીરૂપ બની, કબે કરી શિશુત્વ યૌવન અને જરા બાદ અનેક અવસ્થાઓ-રૂપાન્તરો કે વેપોને પ્રાપ્ત કરવા ઉપરાંત જુદે છે ખાર છે (ત્રિયે છે) મચ્છ કરે છે, સુષે છે તથા બીજા આપવા ઉપ અથવા પ્રકારની વિવિધ-ક્રિયાઓ કરે છે, જેના કરતા બીજા વિશેષ આશ્ચર્યજનક ઇન્દ્રિયો ન હોય છે ?

ગર્ભાધાનના નિયમો.

(૦૦)

૧. સ્ત્રીપુરુષયોરવ્યાપન્નશુક્રશોષિતયોનિગર્ભાશયયોઃ - શ્રેયસી પ્રજામિચ્છતોસ્તાન્નિર્વૃત્તિકરં કર્મોપદેશ્યામઃ ॥
૨. અધાન્યેતૌ સ્ત્રીપુરુષૌ સ્નેહસ્વેદાભ્યામુપપાદ્ય, વમનવિરેચનાભ્યાં સંગોધ્ય, ક્રમાત્મકૃતિ માપાદ્યેત્ ।
૩. સંશુદ્ધૌ ચાર્થાપનાનુવાસનાભ્યામુપાચરેદુપાચરેચ મધુરોષધં સંસ્કૃતાભ્યાં ઘૃતક્ષીરાભ્યાં પુરુષં, ક્ષિયં તુ તૈલમાતાભ્યામ્ ।
૪. તતઃ પુષ્પાત્પ્રદ્યુતિઃ ચિરાન્નમાસીદ્ બ્રહ્મચારિણ્યથઃ શાયિની પાણિભ્યામશ્રમજર્જરપાત્રે ખુજામા ન ચ કાંચિદેવ મૃજામાપયેત ।
૫. તતઃપ્રત્યર્થેઽહન્યેનામુત્સાદ્ય-સંધારસ્કં સ્નાપયિત્વા શુક્લાનિ યાસાંસ્વાચ્છાદયેતુરુષં ચ ।
૬. તતઃ શુક્લવાસસૌ ચ કાચિન્ધી સુમનસાયન્યોઽપ્યામભિકામૌ સંવસેતામિતિ જ્ઞ્યાત્ ।
૭. સંજાતહર્ષો, મૈથુને વાનુકુલાવિષ્ઠગન્ધં, સાસ્તીર્ણં મુલશયનમુપકલ્પ્ય મનોજ્ઞં દિતમશન-મશિન્વા... ચારાહેત્ ॥

ચરક.

૧. ને સ્ત્રીપુરુષના શુક્ર, શોષીત. યોનિ, અર્ભાશય, આદિ અવયવો. ડાઠપણ પ્રદર્શના રોગથી રક્તિત દોષ, અને મેષ પ્રેમની કામનાનાજા દોષ તેજા સ્ત્રીપુરુષની અભિષ્ઠ સિદ્ધિ માટે અપાયોગ્ય કર્મોને ઉપદેશ કરવામાં આવે છે.
૨. આવા સ્ત્રીપુરુષોને સ્નેહન, સ્નેહન, વમન, વિરેચન, આદિ નિષિધી થવાવત્ શુદ્ધ કરી કર્મસઃ ૧૧૨૫ પ્રાવિષ્ણુ કરવા.
૩. થવાવત્ સંશુદ્ધ થવા પછી દૈવાપ્ન અને અનુપાસન આદિ ઉપચારોનકે તેમજ અધુર ઔષધોથી સંસ્કૃત થયેલ ધીન્દુધથી પુરુષને તેમજ સ્ત્રીને તેલ અને માસાદિ પદાર્થો વચાવત્ ૧૧૨૬ કરવા.
૪. ત્યારબાદ રત્નોદર્શન થાય ત્યારથી ચલુ છત્રી સુધી પ્રદક્ષર્ણ પછી, ત્રીજે ગુરુ અર્ચનર પાત્રમાં દ્વાપરકે બોળન કરવું. અને ડાઠપણ પ્રદર્શની શુદ્ધિ ન કરવી. (અર્થાત્ માસિક અદ્યપ્ત પાણી-બહાર નિકાલ)
૫. ત્યાર પછી કોયે દિવસે અશુદ્ધિને દૂર કરી, અશ્વત્થાળ ત્યાગ કરાવી શુદ્ધ વસ્ત્રો ધારણ કરાવવાં. પુરુષે પદ્મ તેમજ કરવું.
૬. આવીરતે શુભ વસ્ત્રાગ્રાણં, પુષ્પમાળામુગ્ર, ધરત્પર ચેઽ ધીમની કામનામુગ્ર અને સુમનસાળ દશાનાં સ્ત્રીપુરુષને "તમે સદ્વત્સ કરો," એમ કહેવું.
૭. ન્યારે વચાવત્ ૬૪૦ થેડા થયેા દોષ, મૈથુનને માટે ચોળવ દમ્બા પ્રવર્તિ દોષ, ત્યારે સારી ગેને સુખરૂપ થાય. ધીમની મનોમુગ્ર અને દ્વિપત્તર્થેડું સેવન કરી, શુભેશ્વરર્થમાં પ્રવર્તવું.

મરેતાવના.

મજનનક્રિયા અથવા સંભોગધર્મ.

કોઽસ્મિન્વીર્યમદધાત્ “તન્તુવતાયતામિતિ” ।

(મયર્ષવેદ)

૧. મુખી પવિત્ર તથા યુદ્ધર આરોગ્યવુજ્જી અવન એ સૌથી મોટામાં મોટું સુખ છે.
૨. છદ્મી, એ અવનના અન્ય બધા અંગરો, એમનવા મરિતુ એક હધરગ્રેતિ અનેક આનરોથીપૂર્ણ મહાશુભ યોગના આત્મક, દર્શા છે.
૩. મૃદિના સમમ નિયમોની અદર પ્રકટ થઈ એવે પરમ પિતા પરમાત્માની મહદિચ્છાને આધીન થઈ વર્તવું, અવન, અથવા અવનપર્યન્તના કાર્યો યથાનિધિ કરવા એવું નામજ યથાર્થ અવન છે.
૪. બીજાંબોને મુખી કરવાની કે આનંદ આપવાની પરવાર કર્યા વગરનું માત્ર રચાર્થી અવન કદીપણ સમૂપસું રીતે આનંદ સુખ કે શાન્તિ આપવાવાળું તો નજ નબી શકાય એવો માત્ર રચાર્થમય અવનજ નમુાય.
૫. સમમ વિધર્મની રચના, પરમપિતા પરમાત્માના પ્રેમભાવથીજ જન્મ પામેલ છે અને તે પરમપિતાનો અમૃત પૂરો મનુષ્યોએ પણ તેની સૃષ્ટિમાં પ્રેમનાં પુનિત ભાવેથી ભાવિત થઈ, પ્રેમપૂર્વક વિધના સમમ કાર્યો કરવા મરિતજ અવનને આરભવું તેહએ કામજ મમમ માનવઅવનને આરભ પણ પ્રેમથીજ થયેલ છે.
૬. એ કોઈપણ સ્ત્રી કેપુરુષ પ્રેમના આ દિવ્ય પ્રભાવનો અરણીકાર કરી કે તેજા વસ્ત્ર બેદરકાર રહી માત્ર એક સાધુ કે વિરક્ત ભાવયુક્ત વૈશામીની માફક અથવા એક સાધવી સ્ત્રીની માફક, પોતાના બધા કાર્યો સ્ત્રી પુરુષનાં શારીરિક સંબંધમાં કદીપણ આબ્યા વગર અભાવવાનું આકામે ખારતો હોય, તો તેજા દુઃખારો અજ્ઞાનજન્ય, મૂર્ખતા કારણ, દુક દિશાના અને કુદરતની મહાજ અને બળ્ય ઉચ્છાને યથાવત્ સમજના વચ્ચેજ છે.
૭. બધારે કુદરતે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બંનેને પોતાની ઉચ્છાને પ્રકટ કરવા મરિત જન્મેન્દ્રિયના અવધરો આપેલા છે, ત્યારે તે તે અવધરોની સેવ્ય થયે કુદરતની ઉચ્છાને આધીન થઈ, યથાસેવ્ય ધર્મનિધિથી, યથાસેવ્ય રીતે જીવન જીવે, એ એક શારીરિક ધર્મજ છે આપણે તેને “સંભોગધર્મ” કહીશ તો ખોટું નથી.
૮. આવા પ્રયોગી યથાસેવ્ય જીવિ કરવા મરિત કોઈ રીતે રોજ, નપુરુસતા, વધ્યત્વ, કે એવાજ બીજા કોઈ ખાસ કામ્મે: સિવાય બીજા કોઈપણ પ્રકારની અટકાવત નજ થવી એહએ, અને એ કોઈ તેમ કરવા મથે તો તે કુદરતની ઉચ્છાથી વિરૂદ્ધ હોવાથી, મહા મૂર્ખતા અને જૂલ ભારેલ છે એમજ જણાવ .. . . .
૯. જમ્ રચનાવિત રીતે કુદરતની બળ્ય ઉચ્છા વસ્ત્ર ક્યાજ આપતાં આપણને રૂપર માલુમ પડે છે કે, સ્ત્રી તેમજ પુરુષ, યોગ્ય વયને પ્રાપ્ત થતાં તેઓની અદર સ્ત્રીત્વ અને પુરુષત્વના ભાગે કમ્મર: વિકસવા લાગે છે, અને તેને પરિણામે પરસ્પર એક બીજાથી આકર્ષાઈ સયોગ ધર્મદ્વારા સાથે એકઠા થઈ અનેક રૂપે બંને પ્રેમજ છે.
૧૦. સંભોગ ધર્મની યથાવત્ જીવિ પૂર્વે એ આનંદ, દિવ્ય સુખાનુભવ, અને આશ્ચર્ય બલક મોઢ વત્પત્ર કરનાર જે સાનો સમપ્રેક્ષા છે તે બધા ભાવોજ સ્ત્રી તેમજ પુરુષને સંભોગ ધર્મમાં યથાવત પ્રેરે છે અને દરેક સ્ત્રી

તેમજ પુરુષે કુદરતની આ શક્તિ ઈચ્છાને આધીન થઈ, વિધિપૂર્વક એ સંભોગધર્મોનું સંધાન પાલન કરવું જોઈએ. ધાર્મિક ક્રીમહેદવ રૂપમહાદેવ (Faculty of Amativeness) ની એ પ્રવળ ઉચ્છા છે અને તેને વશ આપી વિશ્વ નતિ રહેણું છે.

૧૧. યશુ એમી તદન નિર્વિચ્છે, નિર્જીવ દમવમરણ, અર્ધ મરેલ દ્વાલતા, રોગી, બાલક અને ના સંકલ્પ આદિ નિનિષ્ઠ લાગેલી દુર્ધર્મોને પુકા હોય, તેવાઓ જ માત્ર સુરત પ્રસન્નતા આપા દિવ્ય આનંદોથી તદન બે નરીબ રહેવા સર્વભેદા છે.

૧૨. ન્યારે સંભોગ સુખની અભિલાષા નાકાદાસ કે પ્રેરણા એ તો સ્વપ્ન, આરોગ્ય પ્રેમ સૌખ્ય માધુર્ય અને એવા એવા બીજા અનેક ઉત્તમોત્તમ આનંદોની પરપરાનું સાધન છે.

૧૩. સંભોગજન્ય સુખાનુભવ અને સ્વાધિપતિ પ્રભોત્પાદન ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ એવા બે મૂખ્ય મહાન ઉદ્દેશોની પર્તિ કરવા માટે સંભોગ ધર્મની અભિલાષાને યોગ્યતા આપેલ છે,

૧૪. નિમિદ્ધ, સર્વમ વરપતા, અધવા મનોનિમિદ્ધ રૂપ વૃત્તિના બધા ભાગો પ્રસન્ન કરવા યોગ્ય મનોભવ દર્શાવે છે એ વાત ખરી છે. યશુ ઉત્તમ પ્રકારના સૌત્ય અને પુરુષત્વ મુક્ત બાલોની સમ્માનો અને તેવા ભાવ યુક્ત સતતિની ઉત્પાદન ક્રિયાનો સદતર અટકાવ કરવા માટે તો તે વૃત્તિનો ઉપયોગ કરવા માટે તો કશીપણ તેની યોજના કરવામાં આવેલ નથી.

૧૫. પ્રભોત્પાદન ક્રિયાની સંધાન સિદ્ધિ થવા માટે, સંભોગ સુખની સ્વાધિપતિ થવા માટે, જો તેમજ પુરુષ બન્ને પર્તોની જનનેન્દ્રિયોના અવયવોના સંધાન ઉત્પાદનની તો ખાત્ર નરે છે. કારણ તેમ સંધા વિના સંભોગ ક્રિયા માટે કશીપણ સ્વાધિપતિ પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી.

૧૬. જનનેન્દ્રિયોનું સ્વાધિપતિ ઉત્પાદન થવું જોઈએ તેને માટે યશુ કરેલો છે,

૧. જનનેન્દ્રિયનું ઉત્પાદન, પ્રભોત્પાદક બીજના સંધાન આરોગ્યરૂપ રૂપ સ્વાધિપતિ ક્રિયા કરવા માટે છે.

૨. જે સર્વરૂપ ભૂમિમા ગર્ભાંશુન ક્રિયાદ્રશ્ય પુરુષે પીતાની જનનેન્દ્રિય રૂપ સ્વાધિપતિ ભાવિ માનવજનનું બીજ રોપણ કરવાનું છે તે ગર્ભાંશુરૂપ ભૂમિ પ્રદેશ, ક્રીયારીતી અદરજા અતિ ઉદાહરણા ઉદર અને કટિ તથા પેદના ઉદા ભાગમાં, મૂત્રાશય અને છતાં તથા આત્મઆદિ અવયવોની અવધિપતિ આવેલું છે, અને તે સંધાનને આપણે સ્ત્રીનું ગર્ભાંશુરૂપ-કટિએ બોલે.

૩. ક્રીયારીતી અદરજા આ સંધાન સુધી પહોંચવા માટે ચોળિએ માત્ર પ્રાવેશિકદાર છે.

૪. પુરુષનું ચોળિ, પ્રભોત્પાદક વીર્ય રૂપ અગિરસ-રૂપ-વિદ્યુત રચને, ગર્ભાંશુરૂપ સુધીમા ગર્ભભૂમિમા નિદેપ કરવાનું કરતે આર્પણ કરેલું દિવ્ય-સાધન છે.

૫. પુરુષના વૃષલો, તેની અદરજી વીર્ય વાહિનીઓ, વીર્યોત્પાદક રસમયોગ આદિ સર્વ અંગોના સ્વાધિપતિ રસમયતા વીર્યને વહુવવાનરૂ, પ્રજનન ક્રિયાના સાધનરૂપ પુરુષના અવયવો છે.

૬. ન્યારે સ્ત્રીના ગર્ભાંશુરૂપ આત્મપાત્ર સ્વિત થયેલા સ્ત્રી અંકોસો (ovaries) પ્રભોત્પાદક અવયવો છે.

૭. આ બન્ને અવયવોની અદર પેદા થવા રચને સંધાન પદન કરી, એકજ જગતે બંદન પ્રેમપરંક, જન-પૂર્વક-ઉત્પાદક પૂર્વક અને સર્વજા આરોગ્યયુક્ત સરીર અને જનના દર્શાવ, સંભોગ સુખના સર્વાવ

સમગ્ર જનજીવન સાથે-જન અને વીર્યનું યથાવિધ રીતે સંમિશ્રણ કરવું, એ મૈથુન અથવા સંસોગ ક્રિયાનું મુખ્ય પ્રયોજન છે. કારણ એ ક્રિયા, દિવ્ય અને અદ્ભુત આનંદનાં અનુભવો આપવા ઉપરાંત સુસંતાનોને પણ સારવા વાળી છે.

૮. આ બધા સંયોગો અને પ્રયોજનોની યથાવત્ સિદ્ધિ યથા યોગ્ય બંનેનાં અવયવોમાં યથાવત્ ઉત્થાન, પ્રગતિ, પ્રતીક્ષિ, અથવા શુભાર સ્થળી આપવામાં જેને આપણે સંગોત્પત્તિ કહીએ છીએ તેવી સંગોત્પત્તિ અને તુલ્યન્ય પ્રદિપ્તિ યુગ દેરફારો પણ યથાવત્ થવાની સમગ્ર આવશ્યકતા છે.

૯. શિશુનેન્દ્રિયના યથાવત્ ઉત્થાન વગર, બળ, ઊંચાઈ કે વીર્યની યથાવત્ પ્રતીપ્તિ વગર, શ્રીશરીરના ગર્ભાશય જેવા ઉંડા પ્રદેશ સુધી પ્રવેશ કરવામાં અને ત્યાં જઈ ગર્ભાશયના પ્રદેશમાં વીર્યનો યથાવત્ નિષ્કેષ કરવામાં તેને કઠીપણ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી, તેવી ઉલટી દશામાં સંયોગ ક્રિયાના બધા આનંદોનો પણ લાભ બેભાંથી કેઈને પણ યથાવત્ મળી શકતો નથી. આવી સ્થિતિ બંનેને પરિણામે અસહ્ય દ્વાનિકારક છે અને તેજા માટે અનિષ્ટ છે.

૧૦. પ્રોતોસાઈક તનુઓ (Spermatozoa)ની પૂર્ણ રીતે સક્રિય થયેલ વીર્યરૂપ દીવ્ય રસનીપિ, વૃષણોની અંદરની વીર્યપ્રધીઓની અંદર પેદા થાય છે.

૧૧. ન્યારે બીના ગર્ભાશય પાસેના બંને તરફના અડકોષોમાં રચરૂપ રસ પેદા થાય છે. જેનો ફલવાદિનીઓદ્ધારા બીના ગર્ભાશયમાં સંયોગક્રિયા વળતે અને રજઝાળમાં યથાવત્ સંસાવ થાય છે.

૧૨. એ બંને રસોનાં યથાવત્ મીઠાં ભાવને અંગે ગર્ભાશયરૂપ ક્રિયાની યથાવત્ સિદ્ધિ થાય છે, જેને આપણે “માનવ સુધ્ધિ” બીજાંરોપણ” કહીએ તો કાઈ ખોટું નથી,

૧૩. આ ગર્ભાશયક તનુઓ કે સ્પર્મટોઝો (Spermatozoa)ની જનનદ કલક અરી માથા અને પુઝાવાળા બહુજીવ પ્રતિયુગ આકારની હોય છે.

૧૪. યુવાનરૂપનાં અકપુષ્પમ સાથે શ્રીશરીરની અંદરની રજ-સવાદિનીઓ અને પુરૂષ શરીરની અંદરની વીર્યપ્રોતોસાઈક રસપ્રધીઓ તેમજ રસસવાદિનીઓની અંદરના રસોને, શ્રી તેમજ પુરૂષ બંનેના શરીરપ્રત્યેમાં સંચાર થવા લાગે છે અને બીના અંડકોષો તેમજ પુરૂષના વૃષણોમાં શ્રીશરીરે તેઓનું વહન કરવા માટેની ક્રિયાઓનું સામર્થ્ય એકત્ર થવા લાગે છે, એ કુસમૃતિને યોગ્ય અવસ્થાએ પ્રકટ કરે છે.

૧૫. કામરૂતિરૂપ રસપ્રતિ આપવા સંયોગવિલાખની પ્રતીપ્તિ થવા સાથે, આ રસની ચલિસા આતિશયિકતા, અદ્ભુતવેગ, અગ્રધૃષ્ટ અને બળ આદિ કોઈને પણ સચાર થવા લાગે છે.

૧૬. અને તે રસો, યોગ્ય સંઘર્ષણ, લખણા, પ્રયાસ અને મૈથુનન્ય પ્રયુક્ત ચિત્તવૃદ્ધારા શરીરના સર્વ અંગપ્રત્યેગ-માંના અનેક રસોને એકત્ર કરી, દીવ્ય રસપ્રે એકત્ર થઈ, મૂલાશય નીચેના અધે પ્રદેશમાંથી પ્રસાર થતી વીર્ય-વાદિનીઓદ્ધારા સિલ માર્ગે વીર્યરૂપ રસપ્રે બહાર આવવા સમર્થ થાય છે, આવી વહનક્રિયામાં વીર્યવાદક વૃષણો ખાસ મહત્વપુરૂષ ભાવ બળને છે.અરણ્ય “વૃષણો વીર્યવાહકો”

૧૭. પણ અને અન્ય પ્રાણીઓમાં રજઝાળ વળતે તેઓનાં વીર્યવાદક વૃષણોમાં ખાસ વૃદ્ધિ અને ઉચ્છ્વાસન્ય વિકાસો જન્મ પામે છે એ તેને પરિણામે તેઓ સંયોગાર્થે લલચાય છે; એ કે તેઓની વધી અનુત્તિએ કુદરતની ઇચ્છા અને યોગના અનુસાર જાય છે.

૨૫ ઉપર બહુબા પ્રમત્તે કામજ સત્તિને લીધે પ્રતીત થઈ બહાર જહેવા મળે ત્યારે વધેલા દીન્યરસને ભે વધાવિધે અર્થશયમા સ્થાપવામા ન આવે તો તેની નિર્ણયક ઉદ્દેશની યતા અન્ય સ્થાનોમા માર્ગને દોષી તેઓની અદર અનેક પ્રકારનું બારીખણ અને રોગો ઇલાદિને તે ઉત્પન્ન કરે છે

૨૬ પણ સંભોગાભિલાષ અને તન્મન્ય મૈથુનક્રિયાને યતિહીનને એ રસ, અધિક પ્રમાણમા ઉત્પન્ન થાય છે, એટલુજ નહિ પણ તેની અતિ-પ્રવણ અને વેગ આદિ સામર્થ્યમા પણ એ ક્રિયાથી અનેકઅણુવૃદ્ધિ થાય છે અને આખરે પૂર્ણ રમેહ બરી રીતે અર્થશયમા પ્રવેશ તરફ સંભોગક્રિયાદ્વારા તેનું વહન થાય છે પણ જો આથી રીતે સંભોગ ક્રિયામાં ઉત્પન્ન થયેલી કામવાસનાની અતિ તીવ્ર છબ્બને એ યોગ્ય અગ્રકાર, કે સ્થાન આપવામા ન આવે તો વૃષોણમા એ રસ આજ માનસિક રાગની સંવૃદ્ધિને લીધે અને રમુધ કામની છબ્બના પ્રમાણમા યતિમા મુકાતા એકત્રિત થવાથી વૃષોણની વૃદ્ધિને પેદા કરે છે, અને તેમા પીડા પણ કરે છે વૃષોણ બારે થઈ જાય છે અને આખરે બહુજ ઉદ્દેશથી બર્ધ વિવેચના કે સ્વપ્ન મૈથુનદ્વારા બહાર નિકળવામા અનેક રસ્તાઓ રીપે છે આથી રિષતિ કદીપણ છબ્બવા યોગ્ય તો નજ બહી રાકાય કારણ તેને અંગે ધણા દોષો સમાયેલા છે

૨૭ કેટલીકવાર પ્રમથ ઉત્થાનને અંગે જનનેન્દ્રિયના સુખપર બહુ પાતળો, દિનમ્બ રસનો સાથ થતો ભેવામા આવે છે તે નીચેનો સાથ નથી પણ તે નીચવાદિનીઓ અને તેની આસપાસની રસલવાદક રસનસિકાઓની તેમજ રસ મધીઓની અદરનો દ્રવીભૂત થયેલો રસ છે જેને **સેમાસલિલ**, (Seminal fluid) કહેવામા આવે છે, જેની અદર પ્રમેરપાદક તત્ત્વો (Spermatozoon) ધણે જાણે હોવામા નથી

૨૮ આવા પાતળા રસના મદ વહનમા કઇ બળુ તીવ્રબાહ કે સંભોગ સુખ ભેટી પૂર્ણ સુખાનુભવ મળતો નથી, એથી તે આનંદને, સંભોગક્રિયાને અન્તે પ્રબળ અને બારી નીચેના સમ્યક્ અને સુખ્યવિધત ભાવને લીધે અનુભવવામા આવતા આનંદ સાથે તો કદાપી પણ નજ સરખાવી રાકાય

૨૯ છુટકા છુટકા સ્વભાવ વિવિધ સ્તરીસરપતિ અર્થાત્ પ્રકૃતિ, અને જનનેન્દ્રિયના અવયવોના વિવિધ અનેક બાવોની રિષતિને લીધે વિવિધ પ્રકારના ઓ પુરુષો, વિવિધ રીતે અને વિવિધ પ્રમાણમા સંભોગસુખને અનેકમા અનુભવ કરે છે

૩૦ મદ, મદતર તીવ્ર, તીવ્રતર તીવ્રતમ, ઉચ અતિઉચ, રિષત, ધીર, જીલ્લ, અનુજીલ અદિ અનેક પ્રકારના સંભોગ સામર્થ્યની વિવિધતા સ્વભાવ વિવિધતાને લીધે, સી પુરુષના અનેક વર્ષો, તથા રૂપો અને રિષતિઓવાળી સંભોગ ક્રિયા, મનુષ્ય સ્વભાવની અનેક પ્રકારની વિવિધતા અને વિવિધતા પ્રકૃતિ ભેદને લીધે સી પુરુષ જનને વર્ષમા ભેવામા આવે છે

૩૧ બીજા અનેક રિષયોની માફક આ વિષયમા પણ અભ્યાસ અનુભવ તથા બારિક વિરીકાબદ્ધમા બાહ્યરતોપચાર અને આંતરરતોપચાર આદિની વિભિન્નોમા અનેક પ્રકારની અતિ, ક્રિયા સમય ક્રમ અને નિષેપ આદિ ક્રિયાઓનો અધ્યયન અભ્યાસ કરી રાકાય તેમ છે

૩૨ સ્ત્રીશરીરની અદર માસિક રમેદર્શન થવામા પ્રસરથી આરબી કમોતપતિમા બાવો ધીરે ધીરે અપવા એકાદી પ્રકાર થવા લાગે છે અને તેઓમા અડકોથોભાનુ રજ, પુરુષના નીચેની માફક સંભોગજન્ય સુખારવાદને ખાંટ પુરુષ સંયોજ ન થયો હોય તો પણ દિન પ્રતિદિન વિશેષ આનુસાયાજન્ય જીવ જાય છે

૩૩ **ઓવલેશન** (Ovulation) અને **ઓવેફરેશન** એ બન્ને ક્રિયાઓ તદન જુદીજ છે પણ તે સમય ક્રિયાનો સમય-પુરુષવર્ષ સંયોજ સંયોજ સંયોજ સાથે ખાસ ધનિષ્ઠ સંયોજ થાવે છે,

૩૪ રમેદર્શન થાય ત્યારથી સોજ રિષત સુધીના સમયને સર્વ જન વિદ્યાન રૂપે રજાકા કહેવામા આવે છે અને સમય રજાન ખાંટ ધીરે અણુવ છે અને તેથી આ રજાકાની અદર એને રજાકા આપણુજ નોમવે છે

એક અતિ સામાન્ય થા. અથેલ અતિમદ્વત્ય પૂર્ણ શાસ્ત્રીય માન્યતા, આ દેશના લોકોમાં પ્રમા પ્રાચીન કાવચી થાલતી આવેલી છે

૩૫ માસિક નિયમનો સમય સી નર્મમાં સામાન્ય રીતે બારવર્ષી આવેલી થવાના નર્મ સુધીનો પ્રભુત્વ છે માસિ માસિ રજઃ સ્ત્રીણાં. — .. . તદ્ વર્ષાદ્ કાદશાદ્ કર્ષ્યં યાતિ પચ્ચાશતઃ ક્ષયમ્ ।

+ + + + +

૩૬ પણ જર્મ રવા પછી રમેદર્શનક્રિયા સામાન્યરીતે વદન નિદ્રણ થઈ જાય છે અને તે પછી બાળકનો જન્મ થવા પછી લગભગ એકદશ વર્ષ બાદ પછી પુનઃ શરૂ થાય છે આશોચ્ય શરીરસંપત્તિ હુકમ સ્ત્રીઓમાં આ પ્રમાણે થતુ જોવામાં આવે છે

૩૭ ન્યારે જુદા જુદા સ્વભાવ અને શરીર સંપત્તિવાળી સ્ત્રીઓમાં રમેદર્શનના સમયનુ-તેમજ તે વખતે બહાર નિકળતા અશુદ્ધ રક્તના પ્રવાહનુ પ્રમાણ પણ અનેક કારણોને લીધે ન્યુનશિક્ષિત આરોગ્યશીલ સ્ત્રીઓમાં આવે છે શારીરિક વ્યાયામ, યોગ્ય ખાનપાન, આસ્વાર વિચાર, દર્શન વિષવાલિયાલ, દેસ, કાલ અને સ્વભાવ આદિ અનેક કારણોને લઈ અનેક પ્રકારની વિવિધતાઓ થાયી પણ જોવામાં આવે છે એટલુજ નહીં પણ એકજ સ્ત્રીની અદરે પણ અનેક પ્રકારના ભેદભાવો આ બાબતમાં જોવામાં આવે છે

૩૮ રમેદર્શનક્રિયા સામાન્યરીતે ચાર દિવસની પ્રભુત્વ છે પણ તેમાં પણ અનેક સ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા અનેક વિલક્ષણો જણાય છે, જેના મુજબ આધાર શારીરિક બનાવરણ ઉપર છે સ્ત્રીઓમાં સામાન્ય રીતે ૨ થી ૪ આઉંસ રક્ત, આ રમેદર્શન પ્રસંગે બહાર વહે છે, જે રક્ત પોતાની સાથે વિલક્ષણ રહેત પદાર્થ અને તેવીજ બીજી અશુદ્ધિઓને સાથે લઈ બહાર જાય છે

૩૯ પ્રાચીન વખતનો આવો રક્તસ્રાવ રક્તની અધિકતાને અંગે છે કે અર્જશ્ચય યત બુધિના સરોધનાર્થે તેની પ્રવૃત્તિ છે, એનો હજી સુધી ચોક્કસ નિર્ણય થયેલ નથી પણ જાણી સવતીની પુષ્ટિ અને સવર્ણિ મારે એ એક જાન ઉપયોગી પદાર્થ છે, એ માત્ર તેના વદન મુરપટ છે

૪૦ કીરડી (Kirke) નામનો એક પ્રસિદ્ધ ડાક્ટર આ ક્રિયાને The sign of disappointed impregnation ' અર્જાધાન ક્રિયાની અસફળ અવસ્થાના ચિન્હ તરીકે એ ક્રિયાને માને છે અને એ ક્ષણે અર્જા પડે છે કારણ અર્જાશયમાં અર્જ રવા પછી રમેદર્શન વદન બંધ થાય છે

૪૧ નિઘાતંધ, પીડીતાતંધ, દુઃશાતંધ, અત્યાતંધ, અદ્વિષાતંધ, આદિ આ રમેદર્શનની અનેક સ્થિતિઓ છે અને તેવી અભ્યવસ્થિત સ્થિતિઓ થવામાં, અયોગ્ય ખાનપાન, અશિતાદારીપણુ અયોગ્ય રહેણી કસણી અથવા વિદ્યાર, સંભોગજન્ય ક્રિયામાં અસતોષ, વિષવાલિયાની મદ દીન કે અતિ પ્રવૃત્તિ અથવા મિથ્યા પ્રવૃત્તિ તેમજ આશોચ્ય અને અનારોગ્ય આદિ શારીરિક તેમજ ચિન્તા, શય, ક્રોધ, ઉદ્વેગ આદિ માનસિક અનેક દશાઓ પણ કારણભૂત બને છે

૪૨ અતેતમ દોષ, જન્મ શુક્રાગ્રાસ રોગ દિવસની અદરથી રમેદર્શનના ૪ થી ૬ દિવસો બાદ કરતા બાકી રહેલી દશ રાત્રીઓનો સમય શુદ્ધિન માટે સામાન્ય પ્રવ્રજામાં યોગ્ય પ્રભુત્વ છે અને છે

૪૩ અર્જાધાનક્રિયાને ચતુર્ભુજે અર્જાનુ ધાત્મ થયા પછી અર્જશ્ચ બાળકના સરીરની ચપ્પાઈ સવર્ણિ, પોષણ અને તેના શરીરને બહારની દુનિયામાં જાળવવા માટે યોગ્ય ગણી શાય તેણે બહારજન્મ થવામાટે લગભગ ૨૮૦ થી

સમસન ૩૦૦ દિવસ અથવા ૮ થી ૧૦ માસનો વખત લાગે છે જે સમયને સીચીની સુગમીવસ્થા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે

૪૪ આ સુગમીવસ્થામાં મૈથુન અથવા સંભેલ કોઈપણ રીતે ઈષ્ટ નજર મળી શકાય કારણ તેવા મૈથુનથી ગર્ભાશય ઉપર દબાણ થાય છે એટલુંજ નહીં પણ ગર્ભરથ બાળકની અંદર પણ શારીરિક તેમજ માનસિક વિકારોજન્ય કુસરકારોના બીભૃશોપલ્લુ કરવામાં એવું મૈથુન સાધનભૂત થાય છે, મટિ એવા પ્રસંગોથી સ્ત્રી પુરુષ બન્નેએ બચતા રહેવું, એ બુદ્ધિશાળી સ્ત્રી પુરુષોનો ખાસ ધર્મ છે સચિત સિવામના અન્વ બાનદો જેવા કે બાહ્યપ્રેમ શુભન, પરિશીલન, આસ્થેષણ આપીશન, રૂપરસ, સહસત્વન, બાદિલાવો દર્શાવવામાં કે પ્રદીપ્ત કરવામાં તેમજ શુગાર રચના અન્ય પ્રસંગોનો યથાસકય લાભ લેવામાં કોઈ નવતની અડચણ નથી ઉભી એવા ભાવોના પ્રદીપનથી ગર્ભરથ બાળક અનેક પ્રકારના રોગો પૂર્ણલાવો યુક્ત અને સુદૃઢ તથા રમ્ય અને ॥ એવા શુદ્ધ અને પવિત્ર પ્રેમજન્ય સરકારોની ડાખ ધણીજ સારી રીતે ગર્ભ તેમજ સ્વર્ગમાંથી બન્ને ઉપર પડે છે કારણ માતાના સરપૂર્ણ અવયવો સાથે બાળકનો બહુજ ધનિષ્ઠ સંબંધ છે

૪૫ બ્રહ્માદિકાવું સંભવસિ. હૃદયાદિ જાયસે એ સુનય બુદ્ધ રહસ્યને સ્ત્રી પુરુષ બન્ને (દમ્પતી) એ યથાવત શાસ્ત્રીય રીતે સમજવાની ખાસ જરૂર છે

૪૬ ગર્ભ, યથાવત સ્થાપન થયો કે ન થયો તેનું જ્ઞાન, ચતુર અને સુક્ત રમણીયને તો તેજ વખતે રૂપક વિદિત થાય છે પણ ન્યારે તેની લાગણી રૂપક ન અનુભવવામાં આવે ત્યારે બીજો સદિને કુતુહલન યથાસમયે ન થતા ગર્ભ રિયત યથા સબધી નિમિત્ત કરવામાં આવે છે

૪૭ સો અભોશયમાં પુરુષનું ધોઈ, અને સ્ત્રીનું રમ બન્ને પ્રેમ વિધુવદ્ધારા પ્રેરણ પ્રવૃત્તિ વિનુવદ્ધારા પરસ્પર ચાકર્ષઈ ન્યારે યથાવિધિ સંભોગ ક્રિયાદ્વારા એકન થાય છે, ત્યારે તેવી જલાર મહત્વપૂર્ણ ક્રિયાને પવિત્રામે ભાવપિતા સ્ત્રીના રૂપ શુદ્ધ કરીકે સ્વાભાવ-ધારણ કરનાર બાળક, સ્ત્રીગર્ભાશય રૂપ અન્વકારમય પ્રદેશમાં-રેવી રીતે, કષા સાધનો વડે કઈ પાર્થિવ યંત્રિને આધિન થઈ એક સુદૃઢ અને અતુલ્ય બાળપુરુષરૂપે ખીલી નીકળે છે, ગર્ભાશય રૂપ, અન્વકારમય કે પ્રદેશ ભવા જમતના બાહ્યવાયુનો કે વિધુતનો સંચાર સરળતા પણ, ઘણા પામતો નથી એવા અગત્ય, અવર્ણનીય, રચનમાં આટલા બધા મહાન આશ્ચર્યજનક ભારેશી પૂર્ણ બાળપુરુષો કેવી રીતે બિરથી નીકળે છે, તેનું યથાર્થ, વર્ણન કરવું એ તો મનુષ્ય યંત્રિની બહારનીજ વાત છે પરમપિતા પરમાત્માના અદ્ભુત બુદ્ધિ કૌશલ્યનેજ એ બધો વિસ્તાર છે જહં ગર્ભેપુ વિમલામિ મોજામ્ છપત કેવી રીતે બધાય છે, તે આપણે બહુ શક્ય નથી પણ છવન બધામાં ઘણા તેજ બધા અનદો કેમ, કેવી રીતે તથા ક્યાંથી અનુભવાય છે, તે તો આપણે સારી રીતે પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકીએ છીએ, એજ મહા આશ્ચર્યનું રહાન છે

૪૮ નર્મીયાનક્રિયા વખતે માતાપિતાના મનની અને યદીની અવરધમાં જે જે ભાવો પ્રમૂખપણે ચાલુ પ્રવર્તિ દેલા દોષ કે પ્રતીપ્ત ઘટ રહેલા દોષ તેજાજ રજી દુલ્લ ભાવ વેશ, વર્તન, રૂપ કુલ્લ કર્મ રચનાવ અને ચારિત્ર્ય-ચાળી તેમજ શારીરિક અને માનસિક યંત્રિઓ સરખા પ્રેમ, જનમ થાય છે

૪૯ સીમેન્ટ પ્રભવજાવ પ્રેરિત રમ, પુરુષના ભાગ પૂર્ણ વીમ કરતા અધિક પ્રમુખમાં કે પ્રભાવમાં અધિક બળવતાર દોષ તો પેદા થયત બાળક સીલાવો યુક્ત જન્મે છે સીકતા પુરુષમાં પ્રભવજાવેલાનું નિર્ધ દોષ તો તેના પ્રભાવથી પુલાવયુક્ત પ્રભ પેદા થાય છે આ એક સામાન્ય સિદ્ધાન્ત છે જે કે તેમાં પણ અનેક અવવાદો અને પિક્કેપો છે

૫૦ એજ ભાવપિતાની પેદા થતી સત્તવિયા પણ અનેક પ્રકારની રચનાવની વિનિયતાવાળી અને જુદા જુદા પ્રકારના સુખધર્મવાદી પ્રભ ભેગમાં આવે છે તેજ કારણે દમ્પતી (સ્ત્રીપુરુષ)ના લાન્વા રરીર મન તથા મજબુતા

માનસિક અવધરો અને આસપાસના અજાણ્ય સચેતો અને વિધિઓની વિવિધતાને કારણે છે, એ વાત સ્પષ્ટ છે.

૫૧. જનનેન્દ્રિયના અવધરોની પ્રજ્ઞાવતા અને ઉત્પાદક શક્તિ ન્યૂનાધિક પ્રજ્ઞાવતુકા સંમિશ્રણ દ્વારા ઉપર, પૂર અથવા પૂરીના પ્રસવનો મુખ્ય આધાર છે. એમ સામાન્યરીતે સ્પષ્ટ બજાવ છે એકે આ પ્રસવો વધાર્યું નિર્ણય કરવામાં ખીલ અનેક પ્રકારના મતભેદો પણ છે.

૫૨. મર્માધાન ક્રિયાદ્વારા યથાવત મળવળીબધુ અરોગ્ય પણ મર્મરૂપ આવડનાં મનપર-માતાના મન તેમજ શરીરની વિવિધ દશાઓની અસર થવાનિય રહેલી નથી; માટે કોઓએ સમર્થા દશામાં કેવા કેવા પ્રમાણના આચાર, વિચાર, વર્તન અને આરોગ્ય આદિનું સેવન કરવું, એ એક અતિ અગત્યનો અને મહત્ત્વ મહત્વપૂર્ણ વિષય છે એથી તેની યથાધોષ્ય ચર્ચા સર્વ સાક્ષિત વર્ગમાં સ્પષ્ટ રીતે થવી જોઈએ.

૫૩. માનસવિદ્યુત અને મનની કે આત્માની શક્તિઓ અગ્રાધ છે. અને વિચારોની અસરો ધણી ઘટ અને અપ્રમાણ છે એમ કહ્યા વિના વાસ્તે તેમ નથી.

૫૪. અજ્ઞાદ્ અજ્ઞાદ્ સંભવસિ; હૃદયપ્રાદિ આવસે આત્મા યૌ પૂત્રનામાસિ સંજીવ શરદ્ શતમ્ આ મહાન સૂત્રાનુસાર મનુષ્યદ્વારા પેદા થતી માનવપ્રજાના મનુષ્યના દરેક અગત્યવજતા લક્ષણો અને ચિન્હોનું મર્માધાન ક્રિયાદ્વારા મનુષ્ય સમાજમાં અવતરણ થાય છે. જન્મ એ માત્ર સ્વૃષ્ટ શરીર કે તેનાં સ્પૃષ્ટ અવધરોના જન્મ નથી, પણ મળવળી અદશના સર્વ માનસિક અવધરોના સર્વ અરીઓ પણ તેમાં સમાવેશ થાય છે.

૫૫. સ્ત્રી અને પુરુષ વર્ગના આવા બધા જૂદ ખાલીરૂપણું પ્રસોનો યથાવત્ નિર્ણય કરવાનું કાર્ય, શારીર, વૈદ્યક, મરુતક-વિદ્યા તેમજ મુખસાહુક્રિયાઓ અને અધ્યાત્મશાસ્ત્ર આદિ અનેક ઉચ્ચ વિષયોની પરસ્પરની સહાયભૂતિ અને યથાર્થ સંબેધનદ્વારા જવાબી ભરે છે કારણ એજ માર્ગ યથાવત્ એ સર્વ પ્રસોના નિર્ણયો થઈ શકે તેમ છે.

૫૬. આ નિયમોને યથાવત સમજવા માટે પૂર્ણ પ્રયાસો કરવા એ સ્ત્રી અને પુરુષના મુખ્યોરૂપ દરમતીઓની સીધી પ્રથમ અને ઉત્તમોત્તમ ફરજ છે.

૫૭. પરમાત્મા આત્મા મહાન અને પવિત્ર ધાર્મિક ક્રિયાઓને અભવવા માટે જોઈતું યોગ્ય જ્ઞાનદાન સ્વ માનવપ્રજા તેમજ સમાજને સંપૂર્ણતથા અર્પે એજ નમ્ર પ્રાર્થના.

૫૮. પ્રજનનક્રિયા અથવા મર્માધાન સરકારના આ અતિ અગત્યના વિષય સાથે બીજાં જે અનેક વિષયો સંબંધ રાખે છે. તેમાં નીચે બજાવેલ નિયમોના મુખ્ય અરી સમાવેશ થાય છે.

૧. સંલોગ યોગ્ય શુકની અવસ્થા.

૨. પ્રજનનક્રિયા વખતે સ્ત્રી અને પુરુષના શરીરવન્ત્ર તેમજ મનો-મંદીરોમાં થતા સામાન્ય ફેરફારો.

૩. સંતાન એટલે શું ?

૪. ગર્ભાધાનક્રિયા માટે અનુકૂળ સમય તથા શારીરિક વિધિતિ આદિ.

૫. શુભારંભની યોજના.

૬. રાગ પ્રદીપ્તિ અને તેનો સાધનો તથા આસપાસના સંયોગ સબંધી વિચાર અને યોજના.

૭. મનોવાંચિત સત્તાનની પ્રાપ્તિના ઉપાયો અને પ્રયોગો.

૮. સભોગ ક્રિયા માટે વળ્ય' તથા પુરોચની ગણના

હત્યાદિ અનેક અંગતના વિષયો આ ક્રિયા સાથે સંબંધ રાખે છે આ દરેક વિષય ઉપર આ પ્રકાશમાં થવાસકાય ૬૩ પૃષ્ઠ ૨૫૫ વિવેચન ક્રમવાર આપવામાં આવશે

આમાથી 'સર્વેશ્વરેશ્વર શુકની અવરથા' એ વિષયની આવરથા ચર્ચા, 'સંનયોમ્ય ઉમરના પ્રકરણમાં' આવરથાતા પ્રમાણે કરવામાં આવેલ ૩૩ ન્યારે જાણીત વિષયોનું વિવેચન હવે પછીના પુરોચના સંવાદોમાં ચર્ચા રીતે કરવામાં આવશે

૫૬ પ્રભાવન ક્રિયા અથવા અર્થાપાત્ર ક્રિયાનો આ વિષય, જોડણી બધો જુદા મહત્વપૂર્ણ તેમજ રહસ્યપૂર્ણ છે કે આવા વિષયોની સામીય ચર્ચા આપણા દેશમાં જનજીવાઈ જીવન સારી રીતે અને સ્પષ્ટ સમજીમાં થવાની ઘણીજ જરૂર છે એ કે આમ કરવા જતા કેટલીક છૂટ છાટ લેવાની તેમજ અવગણ અને અધર્મિત સારમના પદોને દૂર કરી ફેરફાર વિષયોની રહસ્યપૂર્ણ ચર્ચા કરવાની ખરૂં જરૂર થયે છે એ ખરૂં છે પણ સામાન્ય રીતે આવા વિષયોની ભૈનિક ચર્ચાની જાણ, બની રહે ત્યાં સુધી શુરીય અને બની રહે તેટલી સરલ તથા સ્વચ્છતાપૂર્ણ રાખવાના બધા પ્રયત્નો કરવામાં આવેલા છે છતાં જ્યાં જ્યાં સામીય વિષયોના ખુલાસાઓ સ્પષ્ટ જાણમાં કરવાની જરૂર જણાયેલ છે ત્યાં સ્વચ્છતાની હરિને અવલગીને તેમ જલુ કરવામાં આવેલ છે

વાચક વર્ત્તને આમાથી નામ પ્રાપ્ત થાય છે કે આવા મહત્વના વિષયોની ચર્ચાની અમર્યતાને ધ્યાનમાં લઈ, જેવી કેટલાક પ્રકારની છુટછાટ લેવામાં અને અવગણ્ય સ્વભાવતા લેવાની હિમ્મત કરેલ છે એમ તેઓને જણાય તે તે પ્રશ્નને આમાથી લાચારીને ધ્યાનમાં રાખી એ જાણત જાનવન્ય અણપાત્ર ઉચિત ધારશે

શ્રી અને પુરુષના શરીરચત્રોમાં તથા મનોમદિરોમાં મલોગક્રિયા વખતે મદન પ્રવૃત્તિને હીધે થતા શારીરિક અને માનસિક ફેરફારોનું સામાન્ય અવલોકન.

શ્રોત્રત્વચ્છત્તિદ્વાદ્વાજાનામાત્રસંયુક્તેન મનસાધિષ્ટિતાનાં સ્વેષુ સ્વેષુ વિપયેષ્વાનુકુલ્યતઃ પ્રવૃત્તિ.—કામઃ

૧. શુભારસ અને કામવૃત્તિનો અધિપતિ દેવ-કામદેવ ત્યારે શ્રી અને પુરુષના મનપર પોતાનો પ્રભાવ પ્રકટપણે દેખાડવા લાગે છે ત્યારે કામવૃત્તિનો દિવ્ય પ્રભાવ પૂર્ણ નેશમા અને સપ્તર્ષીરેતે બન્નેના શરીરચત્રો તેમજ મનોમદિરોમાં પ્રવર્તે રહે છે કારણ પ્રબળનેદ્રિયના સર્વ અવયવોનો અધિપતિ દેવ કામદેવ છે કામદેવ એ બીજી કર્ણ નહીં પણ મનુષ્ય સ્વભાવની અદર રહેલ કામચેત્ત્વની દિવ્ય માનસિક એક વૃત્તિ વિશેષ છે કે જેને આધીન રહી મરત્તની અદરુ કામવાસનાનું માનસિક અવયવ વર્તે છે.

૨. આ કામચેત્ત્વના માનસિક અવયવની સાથે ખાસ નિકટ સંબંધ ધરાવનાર જ્ઞાનતન્તુઓ અને ક્રિયાતન્તુઓના પ્રવાહોને, કામવાસનાની ચળવલ પૂર્વિ કરવા માટે, શ્રી તેમજ પુરુષના પ્રજનન ઇન્દ્રિયોના સ્પર્શઅવયવો સાથે આશ્ચર્યજનક રીતે સંયોજવામાં આવેલા છે આવા પ્રબળનેદ્રિયોના અવયવોમાં પુરુષના વૃષ્ણ, સિન્ધુ, ગંગાવાહિનીઓ, વીર્ધવાહિનીઓ, અને તે તે સ્થાનની ખાસ ખાસ માસપેશીઓ આદિના સમાવેશ થાય છે ત્યારે શ્રીવર્ષના અવયવોમાં ચેત્ત્વ, ચેત્ત્વિયુગ્મ, ચેત્ત્વિમાર્ગ, મૂત્રારાવ, અર્ધારાવ, અર્ધસવાહિની નાગો, શ્રી અલકોષ, સ્પર્શચાલ, ચેત્ત્વિકદ, અર્ધકમળ, અને સ્પર્શ આદિ અવયવોના સમાવેશ થાય છે. જેનું ખાસ વર્ણન આશ્ચર્ય પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ છે

કામદેવની પ્રતીપ્તિ સાથે જોડેલા સર્વ અવયવોમાં અતિ અને કાર્યવિપુલને સંચાર થવાથી જાતી આવવા લાગે છે અને જેમ જેમ ઉત્તરોત્તર એ વૃત્તિની ભૂતી વિશેષ થતી જાય છે તેમ તેમ નીચે જણાવેલા કેટલાક અમત્યના ફેરફારો પણ એજી સાથે જાયવા ધીરેધીરે જે જે મનુષ્યના સ્વભાવનું જેવા જેવા પ્રકારનું માનસિક તેમજ શારીરિક બધાણું હોય છે, તે તે પ્રકારે થવા લાગે છે

કામદેવને માનસિક સચ્ચાર પ્રથમ મનમાથીજ શરૂ થતો હોવાથી તેને મનોજા કહેવામાં આવે છે. અને ત્યાંથી સૌથી પ્રથમ એ સચ્ચાર મનુષ્યના મરત્તના મધ્ય પ્રદેશમાં થાય છે જ્યાં અનેક પ્રકારનાં સંકલ્પ નિકળેલા, કામચેત્ત્વો તથા કાવનાઓ વિગેરેની પ્રતીપ્તિ અને ઉત્કેચ્છી શરૂ થાય છે અને પછી મરત્તના સ્પર્શ માનસિક અવયવોમાં તેની દીવ્ય અતિનો સચ્ચાર થાય છે, ત્યારપછી ચત્ત્વનેદ્રિયોના અવયવોમાં તેની દીવ્ય અતિનો સચ્ચાર થતાં અનેક પ્રકારનાં વિચિત્ર ફેરફારો શ્રી તેમજ પુરુષના શરીરમદિરો તેમજ મનોમદિરોમાં થવા લાગે છે

૩ નંધને.— પોતાના જીવર આશ્રય કરી રહેવા અનેક માનસિક અવલોકનશક્તિઓના અવયવોમાં પ્રેક્ષક નં. ૧૮ થી ૩૬ સુધીના સર્વ માનસિક અવયવોને પોતાના જિવ પદાર્થ પ્રેક્ષકાવરને અનેક સ્વરૂપે અર્પાત આકૃતિ, કદ, વજન, રંગ, ગુણ, સ્થાન અને સ્થિતિ આદિના અનેક રૂપે જોવાનું શરૂ કરે છે, પ્રેક્ષકાવરને હીંચે આજ કામચુ-મરી, સ્નેહાગ અને પ્રણુવસ્ત્રોની તથા આર્થિક દ્રવ્યિયુગ્મ, કામકલ્પ પૂર્ણ અને વૃક્ષર બને છે, અને તેના દરેક રૂપિને અધિક સચ્ચાર થવા લાગે ॥ પતિભિ તે કામી, સ્નેહી, રસબીન, મદમરી, રસિની, રસવિનય વિલાલી આદિ કાવોને ધારણ કરી-રિકસિત થાય છે એટલું જ નહીં, પણ મરત્તની નવદરી અનેક પ્રકારની જનિનાના સમકોષી પ્રેક્ષક, પ્રેક્ષ, કૃષ્ણ, શુભાર, દારુચ, લોહર્ષ, જ્યોત્ષ્ણ, હલકાદ અને આરા આદિ અનેક કાવોને અનેક રૂપે ચળવળથી પ્રકટ કરવા લાગે છે

પ્રવાદથી સત્યતા કરી મૂકે છે. હર રજાના મધ્ય જાતમાં વિધાત્ થઈ રહેલ હૃદયગાનમાં ન્યારે આ પ્રમાણે અનેક ફેરફારો થઈ રહ્યા હોય, ત્યારે

૧૧. ફેરફારોમાં પ્રાણાવધવો. પણ કહ નિરાતે એમી શકે નહીં. તેઓ પણ આ પ્રેમવૃત્તિની હયાતને આધીન થઈ રહ્યાના એકબીજા વચ્ચેના અવરતા પ્રવાદોની શીઘ્રતાથી શુદ્ધિ કરવાના મહાન પવિત્ર કાર્યમાં પૂર્ણ હોયતથી પ્રવર્તમાન થાય છે. પરિણામે તેની આસપ્રસાર આદિ ક્રિયાઓની અધિકતાથી આપાસ કે કમને, અનુભવના લાગે છે અને તેથી અમમ સગીરપર પ્રવેશના બિન્દુએ સ્ફુરવા લાગે છે

૧૨. પ્રેમમાં ભવશીલ થઈ સમુક્ત વયેષ્ઠ સ્ત્રી પુરુષોનાં હૃદયો પરસ્પરનાં આશા લાગેલા પ્રવણ અનુભવો છાંટે છે અને આવીરીતે એક પછી એક પણ ત્વરિત રીતે થતા અનેક વિધુતસચારી જાતેને ઊંધે સમમ સગીરપરની ત્વચાને પણ મમ પહેલવાં, ત્વચાપરના સર્વ ઝાટા ખુદલા થઈ ત્યાંની પ્રવેશ વાહિનીઓના ધૂણેને તેમજ તેઓના સર્વ મુખેને ખુલ્લા કરી સરીરપરના પ્રવેશ પ્રવેશને, પ્રવેશબિન્દુઓના જીભ રતાવથી રિતમ્મ બનાવી કેશ વાહિનીઓનાં મૂખેને પણ ખુલ્લા કરી મૂકે છે આથી સર્વ ક્રિયાઓને પગલાંને સમમ સગીરપરની ત્વચા અને તેની અદરતા પ્રવેશ રચનાના રૂપરસવસ્તુઓની સ્પર્શશક્તિ પામ આદિક પ્રમાણમાં વૃદ્ધિગત થાય છે અને પરિણામે સ્ત્રીઓના ક્રિયાવળો સ્ત્રી પુરુષોના પરસ્પરના રૂપરસપ્રભાવ અતિશાદ, નુદ, ધનીય, અને અત્યંત સુખાવદ અનુભવેને આપનાર અનુભવાય છે જ્યારે પ્રવેશ સગીર પડતા પ્રવેશ અનપ્રવેશમયથી બને હોય અનુર પ્રારંભ દિવ્ય અપારંબુ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને જાગૃતતા તમમ સગીરપરનો દીવ્ય પ્રજ્વળથી પરસ્પરના ધનિય સમપ્રમા લાગવા માટે જાતામાં નિહાળીને ધનિયપર આપવા માટેના જ્વાળા માફક કેમ નાણે બળપૂર્વક પ્રેક્ષુ ન હોય, એવા દીવ્યપ્રભાવ પ્રવેશ અનુભવા લાગે છે 'માદર્શિકાન તરપરેણ મનસા' અતિ શાદ આલિનમના વરપર એવા સ્ત્રી પુરુષના કુબોધ, આવા દીવ્ય પ્રજ્વળને ઊંધે અનેક પ્રમાણના રતિકથાન મુખેને અનેકધા અનુભવ કરવા લાગે છે

૧૩. ઉદાર પદ્મ. હવર પ્રમાણે હૃદય અને ફેરફારના અધિકાધિક અલન વલન અને રસપ્રમતિ આદિના પ્રમાણે તેને શીર ઉદાર પદ્મ, છાતી અને ધડખાંની ખાંસણીઓ, અને તેની આસપાસની માંસપૈશીઓમાં પણ યથા આવરણ ગતિનો સચાર થાય છે, જેની અસર ઉદાર પદ્મ નીચે આવેલા પચનેન્દ્રિયના અવધવો તેમજ હૃદય અને ફેરફાર બનેપર પણ સ્પષ્ટ રીતે થવા લાગે છે જે સ્ત્રી અને પુરુષના ઉદારપદ્મના જ્ઞાનવસ્તુઓ અને ક્રિયાવસ્તુઓ વધારે ગતિવાળા કે વધારે વેપળ અથવા વેચપુકા હોય છે, તેઓના હવર આ ક્રિયાની વેચપુકા ગતિને વીધે અનેક પ્રકારના વિવિધ હ્રસ્વ અને તત્ત્વનિવ પ્રમાણેની સ્ફુરણાઓ ઉત્પન્નરત સ્ફુરવા લાગે છે કેશીકવાદ અદૃશ્યરેષ્ય પણ સ્ફુરી નીકળે છે કે ન્યારે હસતુ કેમ કરી રોષાં પણ ન ગાયા જેવા વિધિ બને છે વળી કેશીકવાદ બંને હોઈ મેળા દિવ્ય કે હીંગોવાપર ભેદ હોઈએ અને ખૂબ દિવ્યકા ખાતી વળેને કેટલા જાગર્યા એવી અસર થાય છે, તેવીજ હોઈ અલગ પ્રકારની અસરો પણ ધનીયાર અનુભવોઅર થાય છે

૧૪. પચનેન્દ્રિયોના અવધવો—આમાશય, ધડવાશય, ધડા પ્લીહા, સ્તૂલાન્ત્ર અને સૂક્ષ્માન્ત્ર આદિ ઉદરના અવધવોમાં પણ અનેક પ્રકારની સમુદ્ધતા મેળવેલા જેવી જેવી નીચી ગતિઓના પ્રવાદોને આરભ થાય છે અને તેની અદરતા સર્વ અવધવોના વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓને સચાર થવા, પ્રવેશ અવરણી અદરની રસમન્થીઓ, પાતપાતાના વિવિધ પ્રકારના રસોને પણ વચાપિચ રીતે સચાર કરવાના કાર્યને અદ્યત્ રીતે પ્રારભ કરી દે છે, જેથી પચનેન્દ્રિયોના સર્વ અવધવોમાં પણ દિવ્ય, ગતિ અને જીભવા પ્રમાણ નીકળે છે પરિણામે પચનેન્દ્રિયો તેની ધનીય શુભ અસર થાય છે

૫. શ્રોત્રાના રતનગુણ—અને તેની અદરની સર્વ રસમન્થીઓ તથા તેઓની આસપાસની માસપેશીઓના પણ અનેક પ્રકારના અવનવા ફેરફારો અને ગતિઓનો સત્કાર થવા છાત્રે છે અને ઉત્તરોત્તર પ્રવૃત્તિ થતી જતી સંકોચ વૃત્તિની સર્વથા આધિનતા અને અનુકૂળતામાં રહી તેઓ પણ ખાસ વિશેષ પ્રકારના કારણે ઉત્તરોત્તર દર્શાવવા અને અનુભવવા છાત્રે છે એટલું જ નહીં પણ ક્ષણ સતતીના મુખ સમ્પર્ક અને આશ્રય તથા યોગ્ય પોષણ આદિ ક્રિયાઓ માટે, આ રતનગુણ પ્રદેશના જાતવન્તુઓ, ક્રિયાવન્તુઓ અને રસમન્થીઓના યુથો, પરસ્પર સાથે સ્પર્શ, સંયુક્ત જતી, અનેક પ્રકારની યોજનાઓ અને તૈયારીઓ કરવા, આવા, દરેક પ્રસંગે તરત જ અને જે ની પુરવણા પરતપરના માત્ર આધિગનોઃ કુચ્ચમર્દન, રતનચુંબન, કે મૂષણ અને સ્પર્શ આદિ ક્રિયાઓના સર્વ મદ્દન મુદ્દ પ્રયોજનો આપણને જાણી પ્રત્યક્ષ થાય છે, એ કે આ રતન પ્રદેશની અદરના સર્વ ફેરફારો અને તેથી પેદા થતા સર્વ આનંદોને ખાસ આનંદ અને અનુભવ તેની જર્મન અધિક અરો મેળવે છે છતાં પુરવર્ણ પણ કેટલેક તેવા ન્યાનદોનો બોધો અનુભવ કરે છે, જેમ નથી જાણતુ બંનેને પાતપાતની યોજના, પચિરિચાત અને પ્રયોજન પુરતો રસ, આનંદ અને સતેષ મળે, અને બંનેને એક બીજાના આનંદોને પ્રાપ્ત કરાવવામાં પરસ્પર સહાયત્વ થઈ, સમગ્ર પ્રાણતન્તુઓનાં પ્રવાહોનાં આનંદો સાથે સળી અનુભવે, એટલે વિવૃત્તિવિધતાની અદ્ભુત રચના અને અનુષ્ઠાન યોજના આપણને આ સંકોચશિયાના સર્વ અરોમાં સ્પષ્ટ પ્રકટ થાય છે “મર્દનં ગુણવર્ધનમ્” ન કુચ્ચં નચ સૌમાયં દ્વયં સ્વકુચ્ચમર્દનૈ ” એવી જો રસ-શક્તિઓ છે, તેનો આપણને જાણી સર્વ સર્વ સ્પષ્ટ પુરુષો થાય છે

૬. મધ મૂત્રોત્સર્ગનાં અવલોકો—જ્યારે ઉપર પ્રમાણે પચનેન્દ્રિયોના નવનવે અને રતનગુણ પ્રદેશમાં ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના સર્વ ફેરફારો શરૂ થાય છે ત્યારે તેજ પ્રદેશની લવલવ સમ્પર્કમાં અને જ્યાં ઉપર પાછળના તેમજ નીચે પેટના કાળમાં આવેલા ક્યુરકડ, (Kidneys) મુદ્દાશય, રમુશાન્ત અને બુદ્ધિ આદિ મુક્ત અવયવોમાં પણ તેની અસર થવા થયે રહેતી નથી સી તેમજ પુરવ બંને જર્મની અદર આ પ્રસંગે અર્થાત સંકોચ મદ્દ તરત જ થવાની પુર્વાવધામાં તે તે ઉન્દ્રિયોના સ્વાભાવિક કાર્યથી નિરૂપ થવાની સહજ લાગણી પેદા થાય છે અને કિન્નરી રીતે મુળમુત્ર આદિના રોગથી નિર્મુક્ત રહેલા અવયવો, સંકોચક્રિયા પ્રસંગે મોઢપણ પ્રગળેને અનરોધ ન કરતા, કલ્પા એ ક્રિયાના આનંદમાં વિશેષ સહાયત્વ અને છે

૭. પાંચસો માંસરેશીઓ—જ્યાં ઉપર આપણે સમીક્ષી અદરની પાત્રોમાં પાત્રપેશીઓનો સમગ્ર સમૂહમાં પણ કોઈ અન્ય પ્રકારનું ભેદ જળ, અને સ્વરૂપ આ પ્રસંગે સર્વગતિ પાત્રક કરે છે ક્ષાય, ખમ પેદા, અદર

*ત્રાસમાગતંયો પ્રીતિ મિહ્વોતનાર્થમાલિજ્ઞન ચતુષ્ટયમ્ ॥ પ્રતિવા લક્ષણને દર્શાવનાર આલિજ્ઞન ચાર પ્રકારનું છે

૧. હતાયોષ્ટિકં, વૃક્ષાધિરદકં, નિલ્લત્તલકં, ક્ષીરનીરજમિતિ વત્ત્વારિ સમ્પ્રયોગ વાલે ॥ ચાત્સ્યાયનઃ ॥ સમ્પ્રયોગ વખતે કરવામાં આવતા નીચે પ્રમાણેના ચાર આલિજ્ઞનના મંદારો છે ૧ લતાયોષ્ટિકં, ૨. વૃક્ષાધિરદકં, ૩ તિલ્લત્તલકં, ૪. ક્ષી નીરજકં.

માપાસના કામુકા કામિનીવાનિષ્કન્ધનયોજ્જ્વલ્લસીવ પ્રવેદમ્ ॥

ભાષાર્થ—કામપ્રસન્ન કામી પુરુષો સ્ત્રીઓના અને અન્યમાં જતી પ્રત્યેક કરવા કરે છે

૨. મુકે મુક્કાસમ્પ્રાપ્તિર્જા મહ્નોર્નલાટેને લલાટમાહન્યાત સા લગ્નાદિકા ॥ ચાત્સ્યાયનઃ ॥

અનુની સાથે મુખ મીઠાઈને આળની સાથે આળ અને લલાટની સાથે લલાટનો સ્પર્શ કરી ને આલિજ્ઞન કરવામાં આવે છે તેને લલાટિકા કહેવામાં આવે છે

કમર, વાસે, હાંતી, રાત, નિતબ, જ્યાં, પુરુષ, હાથ પગ આદિના લગ્નવા, પીડાઓ, હાથ પગના પોંચાઓ, અને આંગળીઓ, ઝીંવા, ચીમુક, કપોલ, આઘ, મુખ, બેહ, આખ, આદિ સર્વ રથાતી માસપેશીઓ, એ તેમજ પુરુષ જાને વર્ષના શરીર ચન્દ્રોમા એવી તો સરસતા, સરસતા અને સહનશીલતા અને વિદ્યુત પ્રભાવથી પ્રેરાઈ અનેક પ્રકારના આશ્ચર્યજનક રવરૂપે તથા ક્રિયાઓને ધાત્મ કરી પોતાના કાર્યો જાણે છે અને એવી બધી વિવિધ આકૃતિઓ તથા રવરૂપે તેમજ રિયલિટીને ગુણ, આનંદ અને જનપુર્વક ધારતું કરી શકે છે, તેમજ તેની રિયલિટીને લાભો વખત ટકાવી શકે છે કે સંભોગક્રિયા સિવાયના અન્ય પ્રયોગોમાં તેવી રિયલિટીઓના કલ્પના સરખી પણ આવતી, એ અનુભવ સહિતની બહારની વાત હોય એમ જણાય છે. શ્રી અને પુરુષોનાં શરીર-ચન્દ્રો અને મનોચન્દ્રો જે અનેક પ્રકારની વિવિધ રિયલિટીઓમાં આ પ્રબળક્રિયા પ્રસંગે રવાનાવિષ્કારીતે અન્યોઅન્યને સરળતાથી રજાપિત કરી શકે છે તેની સીમાજ રહેતી નથી.

અનેક પ્રકારના ધોમના તેમજ જ્ઞાનગાના આનંદોને અવકાશ મળવાના કારણે આની જ પ્રત્યક્ષ થાય છે. એ કે આ બધું વર્ણન રવાનાવિષ્કારીતે આરોગ્ય અને સાચાવરણપુત્ર સી પુરુષો માટેજ છે.

૧૮. અસ્થિપિંજર—જે લગભગ નાના મેદા લાંબા ટુકડા આદિ અનેક આકાર કદ અને વિવિધ રવરૂપના ૨૦૦ અસ્થિઓના સમુદાય આત્મક રથૂલ પિંજરને આધારે આપણા શરીરચત્રનું સમગ્ર બોધુ રિયર થઈ રહેલું છે, તેના સમસ્ત સમુદાય ઉપર જહુ હંપર પ્રમાણેજ અનેક પ્રકારની અસરો થાય છે. સંભોગક્રિયા વખતની સર્વ અનુકૂલ પ્રેમજાઓ અને લાગણીઓને આધીન બની આપણા અસ્થિભાવના આધારરૂપ આ જ્વળ રથૂલ નાશોનું મોટું અસ્થિમય બોધુ જહુ જનજ પ્રકારની અસખ્ય રિયલિટીઓને અનુકૂળ રૂપે તેમજ મુદ્દભાંગને ધારતું કરી વર્તવા તત્પર બને છે એ કામદેવપ્રેરિત મહાન પ્રેમપ્રભાવની પ્રબળ મુદ્દતાનેજ પરમ પ્રભાવ છે એ બહોળું તત્ત્વ રપટ થાય છે કારણ સૌના અને પુરુષવર્ષના મળી કુલ ૪૦૦ અસ્થિઓના સમુદાયના બિ મહાન સમુદાયથી બનેલા શરીરચન્દ્રોના ધનિષ્ઠ-સંચિત્ર અને સંભોગક્રિયારૂપ મહાન દ્વન્દ્વયુક્તિ રૂપ કમરસર્કઈ, અનેક રૂપે પ્રવર્તિ રથા હોય છે તેવા પ્રસંગોમાં જહુ તેઓની કોરોતાના નાશો કયાવપણુ વિન્ય કરવા થવાને બદલે, પ્રતિરોધ કરવાને બદલે, સર્વથા અનુકૂળતાજ ધારણ કરતા અનુભવાય છે, એ જહુ પ્રશુની મહાન બીલાનુભ લાખાય છે.

૧૯. રોમશાલ અને રોમ કુષો—આ ઉપરાંત સમગ્ર શરીરપગના રોમકુષો અને રોમશાલો પણ આ વખતે પ્રેમભાવથી પુલકિત થઈ અનેકવિધ આનંદથી ઉછળી રહે છે. રોમકુષો જહુ થયાવનું ખુલ્લા થઈ પ્રસ્વેદપાહિનીઓને તેમજ રોમરસપાહિનીઓને જહુ થયાવત કાર્ય કરવાને અવકાશ આપે છે અને સંભોગના કમથી પેદા થતા પ્રસ્વેદપાહિનીઓના ઝરણાઓને અન્ય રનેદ્રપ્રણાલોની માફક થયાવત વહાવવા લાગે છે. નવાંદે હરતપાદાદિ અવયવો જહુ પોતપોતાની શક્તિઅનુસાર બનતી ક્રિયાકર. સહાય કરવા પ્રેરાય છે અને બાબદે આ બધા અવયવો આવી પ્રતીષ્ઠા હાવતમા મુક્તાર કામદેવની માતલ ન્યાતાને આધિન રૂડોને વર્તવા તત્પર થાય છે. આવી રીતે સર્વ અગ્રત્યજોની સાથે તત્પર થયેલા સંભોગોત્સુક પ્રબળનેન્દ્રિયના અવયવોની આસપાસ, આ બધા અવયવોના આનંદ-ઉત્સવનો ગુચ્છ મરૂપ પોતપોતાના સમગ્ર ભાવે એકત્ર થતા, પ્રબળનેન્દ્રિયના અવયવો પ્રતે તો તેઓ સર્વેજા જાસ આનંદસંદળને જાણે મહાન હૃદય ઉછળી રહેલો હોય તેવો મગજ મહોત્સવ પ્રસરી રહે છે. સંભોગમુખની પરાકાષ્ઠા, એ ઉપર જાણીતો સર્વ આનંદો સાથે સમુત્પન્ન થયેલ આનંદોર્ચિઓના થનવરરૂપનેજ નાશારી છે અને તેવા સર્વ ભાવોને પ્રેરનાર મનુષ્યના મનની મનોજ્વર કામવૃત્તિના જ એ બધો પ્રતાપ છે. આટલા મોટું સમગ્ર આનંદોનું કેન્દ્રસ્થાન સી તેમજ પુરુષ જાને વર્ષની જાનેન્દ્રિયના આનંદિય અવયવોના સચિત્ર થઈ, સર્વ રીતે મનીષ્ટ થયેલ છે અને શારીરિક સ્પર્શ અવયવોની સર્વ ક્રિયાઓ સાથે સમી સંભોગજન્ય ક્રિયા જહુ રથૂલ આનંદોનું કારણ બને છે. જાનેન્દ્રિયના અવયવોની આ પ્રસંગી રિયલિટી, ઉત્કેરણી પ્રતીષ્ઠા, ઉત્થાન, તે વરૂપ રકતપ્રવાહો, વગર

માંસપેશીઓના સમુદાયોની શરીરરચ વિશુદ્ધ પ્રવાહથી પ્રેરિત થયેલી દિવ્ય ગતિ જળ અને ઉત્સાહ, તથા સદનસાધિ, અને બીજાં તથા ક્રિયા ક્રમણતા અને એકતાત્વ, આદિ તેમજ અન્ય સર્વ ઈંદ્રિયોના આનંદો અને ક્રિયાઓ સાથે સંયુક્ત થઈ, કોઈ અદ્ભુત પ્રકારે સમગ્ર પ્રાણસમુદાયોનું એક નૃત્યકાર્ય બાબે ૩૩ કે ૩૫ નું ચયાર્થ વર્ણન કરે, જે મનુષ્યની ગળદમકિના સામર્થ્ય બહારની વાત છે, એમ સ્પષ્ટ કલાવિના વ્યાસે તેમ નથી એ સર્વ આનંદોના ચયાર્થ અનુવાન તો દરેક શ્રીપુત્ર પોતપોતાના આત્માદ્વારે જ ચયાર્થ બઈ શકે છે.

૨૦ જનનેન્દ્રિયના અવયવો.--વૃષણ, વીર્યવાહિનીઓ, શેષ અર્થાત પ્રજાપતિ અને વીર્ય વાહક યજ્ઞ તેમજ સ્ત્રીની પ્રજાનેન્દ્રિયની અદરના યોનિ, યોનિમાર્ગ, સ્તૂલગ્રોષ અને લંબુગ્રોષ તેમજ કામસલિલોપાદક પિંડ, માનછત્ર-કામકુંડા, (clitoris), સ્ત્રીઅંકુરોઃ અને ગર્ભસ્થાનની આસપાસ તેમજ ખુદ ગર્ભાશયના સ્થાનઆદિ અવયવોમાં પણ તેવીજ અનેક પ્રકારોની ક્રિયાઓ, અને રસના સ્વાદો તથા સ્નેહ આ બધા સ્નેહો, રિષ્ટિઓ, આકારો અને ગતિઓ તથા પ્રવાહો, જીવર નિયંત્રણ, બધા બાબો ખાતર કરી, જે કોઈ ક્રિયા પરિણામ રૂપે કરવા પ્રેરણ છે, તેનું જ માન હવે વર્ણન આપવાનું બાકી રહે છે.

૨૧. પ્રજનનક્રિયા અથવા ગર્ભાધાન રસકાંડ. વાચક વર્ગ સદૃશ સમજી શકો કે આ બધી દીવ્ય અને માત્ર અનુભવગત ક્રિયાઓની બધી પ્રકૃતિઓ માત્ર ગર્ભાધાનરૂપે જી શરીરની અદર રિષ્ટિ થયેલ ગર્ભાંશપરૂપ દિવ્ય ભૂમિમાં, જાતી સત્વરિષ્ટ માત્ર પ્રજનન ચયાર્થિ બીજરોપણ કરવાના એક મહાન પવિત્ર, ઉત્કર્ષક, વશકર્ષક, અને પ્રત્યેકાદક ઉત્તેજક કાર્ય કરવા માટેજ, પરંપરિતા પરમાત્માની મહાન મદ યોગના અનુસાર યોગ્યવેલ ક્રિયાઓ છે સર્વ શારીરિક તેમજ માનસિક સૂક્ષ્મ તેમજ સૂક્ષ્મ, અગત્યગોના રસરૂપ અભિરેસ (સર્વેવામજ્ઞાનાં રસઃ इति अक्रिय) રૂપ પ્રવરના બીર્યક આ સ્નેહક્રિયા કે ગર્ભાધાન ક્રિયારૂપ, નૃયજરૂપ વક્ષમાં આકાંક્ષા કરી સમર્પણ રૂપે સુખને આનંદ, જો તેમજ સૂક્ષ્મ બને વર્ષને ચયાર્થ આપવા સાથે, સ્ત્રીના રસ સાથે પ્રકપના બીર્યને ચયાર્થિ મિશ્રિત કરવા રૂપ ગ્રાહકાર્યને અને તે દ્વારા જાતી પ્રજનના અનુષ્ઠાન અને દિવ્ય શરીરચત્રોની કૌશલ યોગ્યતા કરવા માટેજો જે એક પરંપર ગુહ્ય વિધિ છે; અને જ્યારે જે બધા ઉદ્દેશોની ચયાર્થ સસિદ્ધિ અને સંતુષ્ટિ થોડા વિધિપૂર્વક થાય છે, ત્યારેજ સમગ્ર શરીરરચ અવયવોને સાન્નિત, દ્રષ્ટિ, પ્રકૃતિ તેમજ આનંદ આદિ થયે છે અને આખરે જાત્ર વજ સ્નેહકાર્યથી નિરૂત થાય છે પરિણામે જાન્નિત, આનંદ અને ખર્ચ સતતિસુખ મેળવે છે. આ બધી મહાન મદ, તેમજ સૂક્ષ્મ રહસ્યથી પૂર્ણ દીવ્ય ક્રિયાઓની બધી પાસાઓની પાછળ, વિશ્વનિયંત્રતા મહાન તત્વજ્ઞ પ્રજાપતિ પ્રજાનો ગુપ્ત હસ્ત વિશ્વકર્મારૂપે અર્જન પ્રસરી રહેલો છે, એમ જાણવું બુદ્ધિશાળી, વિચારશીલ અને ધર્માત્મા મનુષ્યને સદૃશ પ્રત્યક્ષ થયાં વિના નહીં રહે.

કામપ્રવૃત્તિના ઉદ્દેશ--મનમાંથી પ્રથમ કામેચ્છાની ઉત્પત્તિ, મત્સર, દંદ્ય, ફેરસા, જાનેન્દ્રિયો તેમજ કર્મેન્દ્રિયોરૂપ સમગ્ર શરીરવિરોધના સર્વ અવયવોની સપ્રેક્ષિત, માત્રપેશીઓના સર્વ સમુદાયની ચયાર્થ નિર્મલરૂપ સમગ્ર શરીરની સક્રિય અવસ્થા, જનનેન્દ્રિયના અવયવો વારકને પ્રેરિતચિરચક્ષુનો અધિક વખેતો જતો પ્રવાહ અને ટક્કરના જીભુતા તથા મેંડને અંગે જનનેન્દ્રિયના સ્થાનની રૂપચાહિનીઓ અને માત્રપેશીઓમાં રૂદ્ધી નીકળતો રસ અને તેને લીધે રૂપક થતી ઉત્પાન-આત્મક રિષ્ટિરૂપ બનેની જનનેન્દ્રિયોનું ઉત્પાન આદિ ક્રિયાઓ અને સંચેતન બાબો જે ચયાર્થ પ્રવૃત્તિ ન થાય, તો વાંદ જિપિષ અને મદ અવસ્થાકાલ રિષ્ટ, જો શરીરના ઉચ્ચ અવસ્થાકાલે જી સર્વોચ્ચચર્ચન્તના પ્રદેશ સુધી કેળી રીતે પહોંચી શકે ? બાક એક અને આનંદ એક આદિ અવયવોને ગતિ અવધી, ઉદ્ગેરી, પોતાના મધ્યને નિરૂત કરવામાં મદ સિદ્ધ શી રીતે સમર્થ થઈ શકે ? એવી સ્થામાં જી જનનેન્દ્રિયના પ્રજાપતિ તેને પ્રવેશન કયાથી સંચરે ? યોનિ દ્વારમાં કલ્પ

યથા પછીજ અર્ધાશય તરફ જતા યોનિમાર્ગની આસપાસ અને અદર આનેટી રસગ્રાનીઓ, અને કામોદ્ગારી આદિ ગ્રન્થીઓને તેમજ અર્ધાશય-અન્તરગત અન્ય સ્ત્રી સ્વચ્છવેશને પણ એવી શિથિલ અવસ્થાવાળું શિરન પોતાની અપ્રદીપ્ત અને નેત્રની દ્વાલનમાં કેવી રીતે અંતમાં મૂકી સચેત બનાવી પ્રદીપ્ત કરી શકે ? અને એ બધા કામોત્તેજ્ય બાનેની સુપ્રદીપ્ત યથાવિધ ન થાય, તો સૌ તેમજ પુરુષ બંને વચ્ચે સંભોગનું યથાર્થ આનંદ તેમજ સંતોષ મળવાનો સંભવ કયાં રહે છે ? વળી એવી શિથિલ દશામાં શું વીર્યનો મદાન પ્રદીપ્ત વિષ્ણુપ્રવાદરૂપ રસનીષિ, પ્રત્યેત્પાદન ક્રિયા માટે સર્વવેલ જીવમ અગિરસરૂપ અભોધ રસ, અર્ધાશયના કદા પ્રવેશમાંના સ્ત્રીનાં અન્તર સ્વચ્છવેશરૂપ અર્ધાશયમાના રજરૂપ રસસમુદાય સથે કદીપણ યથાવિધ સચેત થાતી શકે ખરો કે ? આમાંની એકે કિલાની યથાવન સિદ્ધિને, માનવ શરીરમાં નિષ્ક્રિય હૃદય વધુવેલાં એકે જાતે યથાવિધ પ્રદીપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી, કદીપણ સંભવ નહોતો નથી. જીવ્યસિંચનમાં સમર્થ મનુષ્યના કૃષ્ણો, પોતાની અંદરની વીર્ય બળાવવાની વીર્યગ્રન્થીઓને ઉદ્ગેરિને, એ તે પછી માત્ર શિથિલ અને નમ્ર અવસ્થાપુજ્ય શિસ્તેન્દ્રિયને પોતાના દિવ્ય પ્રચલન નિષેધ, સ્ત્રીઅર્ધાશયમાં કરવાનું અમુલ્ય કાર્ય મોંઘે, તો તેવાં વીર્યનો અભોધ, પ્રત્યેત્પાદકપ્રવાહ માત્ર યોનિપુજ્ય પાસેજ નિરંક જરી બંધોતેજ સર્વથા સંભવ છે. સ્ત્રીઅર્ધાશયત આ અડકેસોદ્ગાર પહેલાં રજરૂપ રમતા વિષ્ણુપ્રવાહ સથે તેનો કદાપી પણ સચેત થવાનો સંભવ અહીં રહેતો નથી.

૨૨. પણ વિચિત્રનિયંતા પ્રભુની ઈચ્છા તો કંઈ જુદાજ પ્રકારની છે. તે તો જ્ઞાનભાંસરૂપ અત્યંત ગદ સુદર અને શુભ પ્રવેશમાં, અત્યંત સુરસિનપણે રહેલ પ્રવેશમાં કે નહીં જવતવા બાસ વાપુનો પણ સચાર ભાગ્યેજ થઈ શકે છે, તેવા ક્રુપ્ત પ્રવેશમાં અને પોતાના નિઃકાર્યમાં નહીં કોઈપણ પ્રકારનો કોઈના પણ દરેકસેષ ન થઈ શકે એવા ક્રોધાન્ત અન્તર પ્રવેશમાં, મનુષ્યને દાઢેજ, તેમજ પોતાના શુભકર્માનુસાર, સ્વચ્છતત્ત્વ બીજ, કર્મના કૃષ્ણે, ગેપાવવા માગે છે. અને એટલા માટેજ હૃદય નિષ્ક્રિય બધી અવસ્થાઓમાંથી ક્રીપુરૂપ બંનેને જોતે સુખાનુભવ પૂર્વક તેની રંગા અનુભવવાવા હચ્છે છે. આટલા માટેજ એ બધા રસરહસ્ય પ્રવેશોની પ્રતિભા છે, એ તાન રૂપજ થાય છે. હૃદયમાં બધી શારીરિક ક્રિયાઓની પાછળ ખરી રીતે જોતાં પ્રાણ-તન્દુરૂપ જ્ઞાનનુભો અને ક્રિયાતન્તુભોના સમય મનુષ્યો અને તેના અધ્યારૂપ મસ્તક અને અપ્રભુમસ્તક આદિ અવરોધ અને તે સર્વને યથાવતાર મૂળે મનુષ્યના મનનોજ એ બધા પ્રભાવ છે. એ બાબત તો તાન રૂપ છે છતાં એ બધા વિવિધવસ્ત્રોની અદ્ભુત યોજનાએ પાછળ મહાન ઈશ્વરીય સત્તાને સર્વવ્યાપિ હરત તો સર્વજ વિરમ્ય છે, એ નિષ્કળ જૂથગતુ નથી. પામર મનુષ્ય ! પરમપિતા-પરમાત્માની આવી મહાન પવિત્ર અને અનોખા રહસ્યોથી પૂર્ણ યોજનાઓ કે ક્રિયાઓને, દા. શું નામ, કૃષ્ણરૂપ, અનીતિ શરેલી. અપવિત્ર કે અધર્મયુક્ત મનુષ્યોની કે તેને તિરસ્કારની દૃષ્ટિ એક મુખી થવાની અધમ કદખના કે લાલસા ધરાવવાની પૃથક્ક કરે છે ? એવી અધમ કદખનાને રથાન આપવા તાર સુલલક મન અથવા કૃતિ હૃદય લલચાય છે ? ? ? અધમ ! પાપી ! મૂર્ખ ! હા ! એમ જોય તો એ બધી મૂર્ખતાનો એકદમ ત્યાગ કર. પ્રભુની અન્ય સર્વ લીલા માફક, તેને દિવ્ય હસ્તે અહીં પણ પ્રત્યક્ક કર. તારા લલિતો ને તેમજ વિજયના મહાન પદાર્થ વિજ્ઞાન-વેદાઓને પણ જળિને પ્રેમ કરી પુણી એ, કે તેઓ આવી કોઈપણ પ્રકારની અનવસૃષ્ટિને પેદા કરવાની યોજના રાખેલી સમ્પાદમાં એકતર્ક, અનેક પ્રકારની લીન્ડોટો, લીમ્બોટો કમ્પનીઓ કે લેમ્બોટોટો રચાવન કરી પોતાની સર્વ પ્રકારની મુશ્કેલીને રોપી, લાગે ત્યાં પણ કદી કરી શકે તેમ છે ? ? ? અને જો એવા સર્વ પ્રવેશોના પ્રભુમરી નકારમાંજ આવે, તો પ્રભુની આ મહાન યોજનાને-માનવરત્નોને ઉત્પત્ત કરવાની આ મહાન પવિત્ર, પરમજૂદ અને અનેક રહસ્યોથી પૂર્ણ લીલ્ય અને અત્યંત આત્મચમય સંકલનાઓને નેના સર્વ પ્રવેશોમાંથી અસ્તિત્વેક સમજ, આત્મચર્ક, પૂર્ણપ્રેમ અને મહિતમાને શિર નમા-

જ્યા તત્પર થા અમૃતના પુત્ર ! તુ તે અમૃતને શરણે ના તે વાસ માટે વિધિની સર્વ યોજનાઓના મદ રહસ્યો કમસ વાસ મુલ્યકર્મરવજાનુસાર, અનેક રીતે પુલકા કરી, તને અદ્યુત જ્ઞાન-દર્શન અને આરિત્યનો અનુભવ કરવાનો અનુષ્ઠાન લઘો આપશે, એવા દૃઢ વિશ્વાસ કે આચાર સુધીમા ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના સમગ્ર અવલોકનમા સૌ અને પુત્રના માર્ગરિક અગ્ર પ્રત્યગ્રથા સહ મહા ફેરફારો સંચાલ અને સમોચ ક્રિયા પ્રસંગે થાય છે તેનુજ માન સ્વાભાવિક અને ન્યાયસ્યક પણ ટુક વર્ણન આપીશું છે ત્યારે અનુષ્ઠાન મરતકના અવસ્થા અનેક માનસિક અવસ્થાની અદર થવા ફેરફારોનુ ચાલુ રાખ્યાને અવલોકન આ અતિ મહત્વના વિષયને અને કરવાની ખબર ખાસ કરી છે

૨૩. સ્ત્રી અને પુત્રના અન્યમદીગ્રથ મરતક અને તેના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં પ્રજનન અથવા અર્થાધાનક્રિયા પ્રસંગે ઉદ્ભવ થતા અનેક માનસિક ફેરફારોનુ અવલોકન—કોઈપણ વિચાર માન અનુષ્ઠા એ તે સદા સમગ્ર સકારી કે ના પ્રવૃત્તિ પહેલા પ્રકરણને ધીન પ્રકરણમા નિષ્ણાભાષાઓ આપણુ રૂપન રતી અને તેના નાના મોટા રૂપન અવયવો આપણુ મરતકના વિવિધ પ્રકારના માનસિક અવ સ્થિતિમા આધીન રતી પેલપોતાની બધી ક્રિયાઓ કરે છે આપણુ મન અથવા આ મા પોતાની બધી કામ છીએ જાણનાઓ કે ઈચ્છાઓ અથવા રાગિયોન પોતાના સારીરિક લાભોદ્વેષ પ્રકર કરે તે પહેલા તેને આપણુ મરતકના કોઈ અથવા અનેક પ્રદેશોદ્વારા એ બધી ક્રિયાઓના સળંગ યોજનાની અદર પડે છે હુકામા રાસી રિક સહ ફેરફારો અને ક્રિયાઓના મૂલ્ય કારણે આપણુ સૂક્ષ્મ મરતકની અદરના અવયવોદ્વારા ઉપરિચલ થાય છે દૃષ્ટા ત તરીકે—

૨૪. અવલોકનશક્તિઓના સમૂહપર થતી અસર—અનુષ્ઠાના અગ્ર કપાળની અદર આધિના મરતકના તળીયાના પ્રદેશના અવલોકનશક્તિઓના સમૂહના સર્વ અવયવો ઉપર અનેક પ્રકારના ઉદ્વેગ અને ઉત્તેજક કારણ અસર કરે છે સ્ત્રી અને પુત્ર ત્યારે પરસ્પર સંભોગાધિનાથી પવિત્ર હૃદયથી એકબીજાની સમિધિમા આપી પ્રેમપારાણા આધારી એકબીજાના વિવિધ આકાંગના અવયવો તેઓના કમ રત જાન વચ્ચે આભુષણ સુખ અથુ યોગ અને અરિઃ આદિપરના અન્ય લાભો અને આસપાસના અનેક પ્રકારના સૌન્દર્યમય મનોહર દર્શો વિમોરેનુ ન્યાય અનેક પ્રકારે દર્શન કરે છે ત્યારે તેઓની અવલોકનશક્તિઓના સમૂહના ન ૨૦ થી ૩૬ સુધીના સર્વ માનસિક અવયવોમા રજાનો અધિક સન્વાર થવા લાગે છે અને તે રજાના માનસિક અવ થવા પ્રતીતિને પામે છે શૃંગારપુરોગી વિવિધ પ્રકારની રમ્ય અને મધુર યોજનાઓના આધાર માનસસાધનાની આ સમૂહની શક્તિઓની પ્રજાળતા ઉપરના એકે જામે અવયવની રહેવ છે

૨૫. શુદ્ધિશક્તિઓના સમગ્ર સમૂહપર થતી અસર—શુદ્ધિશક્તિઓના સમગ્ર સમૂહ આ અવલોકનશક્તિઓ ની ઉપરના આપી રહેવ છે અને ત્યારે અવલોકનશક્તિઓના અવયવો થવાપર પ્રદોષ થાય છે ત્યારે તેની અસર એ અવયવોની ઉપર આપી રહેલા (ન ૨૫ થી ૪૩ સુધીના) શુદ્ધિશક્તિઓના અવયવો ઉપર ખલ થવા વિના રહેતી નથી અવલોકનદ્વારા પેદા થયેલ અનેક પ્રકારની રસુતિ, *derms* અનેક પ્રસંગોથી પેદા થનાર વાર્તાલાપો વિવેકો હાસ્ય-કલાના અનેક પ્રકારના વિનોમય સંવાદો મધુર વાર્તાલાપ, રમ્યોક્તિ, સદ્વિરુપ-વિનોદ આપી સર્વ લાભોની પલ ના પ્રસંગે ખાસ પ્રતીપ્તિ થાય છે મધુર વાગી વીણાના અનેક પ્રકારના શ્રુતિ મનાદર સન્વાદો નેપા આ પ્રસંગે ઉપરિશ્લ થાય છે તેવા ઈચ્છનીયના અન્ય પ્રસંગોમાં કદીપણ અનુ બધી રાખાય તેમ નથી

૨૬. પ્રાવિણ્યપ્રકાષક શક્તિઓના સમૂહપર થતી અસર—સચીત લાલ વૃત્ત અનુષ્ઠા પ્રકારના વિવિધ કારણોને દર્શાવનાર અનુષ્ઠાશક્તિ અને સૌન્દર્યપ્રેમ તથા અનેક પ્રકારના નૌદાયવાદાનુ અનેક રીત્ય અને અદ્યુત કારણો એ રીત્ય, ના પ્રસંગે થાય છે, તેવા અનુષ્ઠા પલ નાન્ય પ્રસંગે થાય કારણેના ના મારે છે

અર્થાત્ મનુષ્યના મર્યાદા નં. ૨૩ થી ૨૭ તેમજ નં. ૩૭, ૩૮, અને ૩૯ વાળાં મર્યાદાની અંદરના અવધેરો પશુ યોગ્ય પ્રકારની પ્રતીષ્ઠિ અને ઉત્કર્ષને પામે છે. મર્યાદાના તે તે નબરવાળા રથાનોમાં પશુ રત્નનો અધિક સમાર થવા લાગે છે, અને તેથી તે તે સમૃદ્ધની અદર અવેરો દરેક જનિ પોતપોતાનું કાર્ય પ્રબળ રીતે કરવા લાગે છે.

૨૭. હિતકર્ષક વૃત્તિઓના સમૃદ્ધપર પશુ તેજ પ્રમાણે વિવિધ ભાવોની અસરો થતી જણાય છે. રવમાન; સ્વાધપના યશાભિલાષ, ધિયં આદિ સર્વ ભાવો, સુખી સભોજનો અને સૌ પુરુષ જાનેની અદર, યથાવત્ દુષ્ટિને પામે છે. જ્યારે અસનુષ્ટ સભોજનુક દશામાં ઉપરોક્ત સર્વ ભાવો પશુ અવમાનિત, ખરિત, અસનુષ્ટ અને અસનુનરીય રૂપે દૃષ્ટિગોચર થાય છે અથવા અનુભવાય છે. સૌ પુરુષ જાનેની અદર એવા કોઈ અન્ય પ્રકારની ન્યૂનતા, ઉદ્વેગ કે ખામી આવે પ્રસંગે પરસ્પરના આત્મામાં જણાય છે કે તેનું વર્ણન કરવું એ તદન અસંભવિત જેવું છે.

૨૮. મૃદુ-સાંસારિક સર્વ લાભછીઓના સમૃદ્ધિય પશુ કોઈ અજ્ઞ પ્રકારની ધર્મિત ભાવનાઓથી આ પ્રસંગે પ્રેરાય છે. સાંસારિક લાભજીઓ કે ભાવનાઓને માટે અને તે પ્રકારના ભોગો આપવા માટે તત્પર બની નાથ, એકી બધી તીવ્ર અસરો, તેનાં સર્વ પ્રદેશોપર થાય છે. ખાસ કરી પ્રબળ-ઈન્દ્રિયોને સર્વ રીતે પ્રેરનાર અને સમગ્ર સાંસારિક ભાવનાઓનાં મૂળ આધાર ભૂત પ્રેમવૃત્તિ નુ રચાન, આ મૃદુસાંસારિક વૃત્તિઓનાં સમગ્ર સમૃદ્ધતા તળીયામાં પાયારૂપે આવેલુ છે, જેથી એ સમૃદ્ધ ઉપર, દૈવી કે પ્રબળ અસર થાય એ દર્શન સ્વાભાવિક છે અર્થાત્ નં. ૮ થી ૧૩ સુધીના ચરતકના માનસિક પ્રદેશોના અવધેરો પશુ રત્નનો અધિક સમાર થવા લાગે છે અને તે તે રથાનના અવધેરો પશુ સભોજનિયા પ્રસંગે પ્રદીપ્ત દશાને પામે છે. આજ પ્રમાણે—

૨૯. મનુષ્યની આત્મરક્ષક વૃત્તિઓ તેમજ નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓનાં સ્થાનો (નં. ૧ થી ૭ તેમજ નં. ૧૮ થી ૨૨ સુધીના સર્વ રથાનો)પર પશુ આ પ્રબળક્રિયા પ્રસંગે અત્યુત્પ્ર પ્રભાવ પડે છે. દુઃકમાં આ પ્રથમના “પ્રેમના પ્રભાવ” નામના ચીજ પ્રસંગમાં વર્ણવવામાં આવેલ નં. ૧ થી ૪૬ સુધીની સર્વ માનસિક વૃત્તિઓ, લાભછીઓ, શક્તિઓ અને ભાવનાઓ ઉપર તેમજ સમગ્ર જાનેન્દ્રિયો અને શારીરિક અવધેરો ઉપર મનુષ્યના પ્રેમભાવ અને તેથી ઉત્પન્ન થયેલ સભોજાભિલાષની દીવ્ય વૃત્તિનો અન્ય પ્રભાવ પડે છે. એ સર્વ આપણે અમાક વર્ણવી બધા ધીએ. દુઃકમાં મનુષ્યના સમગ્ર ચરતક અને તેનાં ભૂકાં ભૂકાં પ્રદેશો, અનુભરતક, મરતકના તળીયાંમાંથી નીકળતા ૧૨ વસ્તુ-મુખો, પ્રાણમંથી, કરોડ રત્ન, અને તેની અંદરથી નિકળી મરીરનાં સર્વ અગ્ર પ્રત્યેગ તરફ પ્રસરેલા જ્ઞાનવસ્તુ અને ક્રિયાવસ્તુઓના એકત્રીસ શુભો અને તે સર્વને અણવાનાર, પૈતલ્ય તેમજ બળ આપનાર રસો, હિંમ્યાદિની સર્વ શૂદ્ધ પ્રાણવસ્તુઓરૂપ યથમં રચનાપર પશુ આ સભોજનિયા પ્રસંગે ખાસ જાગ પ્રકારની વિવિધ અસરો થાય છે. પશુ આટલા બધા મિત્ર મિત્ર અવધેરો એથી સાથે, એથીજ વખતે, સર્વતાથારે એકિકરણ થયુ, અને પોતપોતાની દિયામાં એકી સાથે પ્રેરણુ, પ્રેમભાવની મદાન દીવ્ય આજ્ઞાને આદીન થઈ, સભોજનના અનુપમ આનંદોત્સવોમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરવા માટે એક સમાધે પ્રેરણ સચુકા થયુ અને એ જાણ અવધેરો, તેની અંદરના અનેક પ્રકારના વિવિધ રસો, તેમજ તે તે અવધવની અંદર જતા જ્ઞાનવસ્તુઓ અને ક્રિયાવસ્તુઓનાં અસંખ્ય પ્રવાહોમાં પશુ અનેક પ્રકારની ભજની થ.વ એવી દિવ્ય ગતિઓ અને ભાવનાઓનું પ્રકટ થયુ, એ બધુ સમગ્ર સરીરમાં એકજ વખતે આટલી બધી ત્વરાથી એકદમ થવા લાગે છે, તેનું કારણ શુ ? જામ શા માટે થઈ દરો ? એટલા બધા અસંખ્ય ફેરફારોની સહ શા માટે સ્વાતી હશે ? આવા અનેક પ્રશ્નો માનવદેહમાં સદૃશ વપરિયા થ.વ છે. જ્યારે મરેતકવિદ્યા આવા અનેક વિષયોના અદ્ભુત ખુલાસાઓ પામુજ સારી રીતે અને રૂપરતાથી આપણને આપી શકે તેમ છે.

પ્રવનનક્રિયા અથવા મર્જાધાન સરકાર વખતે સ્ત્રી અને પુરુષના સર્વ શારીરિક અવયવો સાથે મરતકનાં પણ સર્વ પ્રદેશો અને અવયવો જેટલા પ્રમાણમાં પ્રતીપત થઈ, પેાષણાતો વિજ્ઞાન, જાતી સંવર્તને આપવા મટે તાપર કરવામાં આવેલ દોષ, તેટલીજ નળનાં અવયવો કે સ્તનિઓ બાકી સત્વરીને મર્જાધાન ક્રિયાદ્વારા બી-પુરુષો અર્પણ કરી શકે છે. મસ્તકવિજ્ઞાનો અને Sexual Science-કામશાસ્ત્ર તેમજ અંગનનશાસ્ત્ર (Ergonomics) નો આ એક અત્યંત અગત્યનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.

૩૦. મરતકની અન્તરજ્વલનિકાઓ ઉપર થતી અસરો—પ્રવનન અથવા મર્જાધાન ક્રિયા વખતે મનુષ્યના મરતાની અદરની આદે જ્વલનિકાઓ (ventricles) કે જેનું વર્તન આ મનુષ્યના પ્રકરણ પદોમાં પેાષક રર થી ૪૧ સુધીમાં તથા પ્રકરણ છૂટકા કરવામાં આવેલ છે, તે ચારે જ્વલનિકાઓ પણ સંબોધ ક્રિયા પ્રસંગે યથાવત્ રહિય અવરયામાં દોષ છે મરતકની પ્રથમ અને દ્વિતીયજ્વલનિકાઓમાં મરતાના સર્વ માનસિક બુદ્ધિશક્તિઓના લાગણીઓનાં તેમજ નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણાઓનાં તન્તુઓનાં મૂળપ્રદેશો આવી રહેલાં છે. ત્યારે ત્રીજી જ્વલનિકા, હૃદયની બન્ને જ્વલનિકાઓ તેમજ ત્રીજી ચોથી જ્વલનિકા સાથે, અલિનિકા સંબધ ધરાવે છે. ને કે તેનું ખાસ કાર્ય હૃદય સુધી વ્યવસ્થિત રીતે જાણી શકી. હતા તેના મુખ્ય સંબધ સ્વભાવરૂપ સાથે ધક્કાન નિકા રીતે દોષ એમ સંભવે છે ત્યારે ચતુર્થ જ્વલનિકા (fourth ventricle) અને તેની અદરના પ્રવાહી રસ, મરતકના તબીબાનાં પ્રદેશમાં આવેલ અનુમરણક, અને અનુમરણકની બરાબર સામેના કાલમાં આવી રહેલ પ્રાણુચંચી, (pouch of Morgagni & Medulla oblongata) કરેલ રજાનું મૂળ તથા કરેલ રજાનું, આદિ અવયવોના મધ્યમાં બરાબર સ્થિત થયેલ છે. મરતકની અદરના પ્રવાહી રસથી ભરેલી આ ચોથી જ્વલનિકામાં હૃદય, ફેફસાં, યાત્રુ પિંદા, આગ્ર, કકાસિકા, નાસિકા, ઉદર, બેજ, આંખ, કાન, મુખ અને પુરુષના તેમજ સ્ત્રીવર્ગના સિંધ ધોળિ, અર્ધાંસ, વીર્ધાંસ, વીર્ધાંસદ્વિત્તીઓ અને વૃષ્ણ આદિ સર્વ અવયવોના તેમજ તે તે અવયવને અભિમાં પ્રકાશ માંસપેશીઓના સમૂહોને યતિ આપનાર સર્વ ક્રિયાતન્તુઓ તથા કાલતન્તુઓના મૂળ કેન્દ્રો (centres) આ પ્રાણુચંચી અને તેની અસપાસના રજાઓમાં આવી રહેલા છે. ત્યારે પ્રેમરક્તિનું મુખ્ય માનસિક અવયવ, અને કામવતકનું વૈષ-અવયવ (sex-organ) આ ચતુર્થ જ્વલનિકાના પાછળના પ્રદેશવાળા અનુમરણક અને મરતકના પાછળના કાલના તબીબાની ચંચીઓ સાથે સંયુજ થઈ આવી રહેલ છે હૃદયમાં આ પ્રેમશાવ અને સંબોધક્રિયાવધ અવયવની મનોજરૂપ માનસિક વૃત્તિથી પ્રેરણા એ અવ-યવ, અને તેની સામે સંબધ ધરાવતી ચતુર્થ જ્વલનિકાની અદરની રસાત્મક જીભાની અદરના પ્રવાહી રસ, ત્યારે ત્યારે પ્રતીપત થાય છે અને પ્રતિપા આપતા વિજ્ઞાન પામે છે, ત્યારે ત્યારે ઉપર જણાવેલા માનસિક સર્વ અવયવોનાં કેન્દ્રરજાઓમાં પણ તેવી યતિને સંચાર અને પ્રભાવ જણાવ લાગે છે, અને તે સર્વને પરિ-ણામે તે તે માનસિક અવયવ સાથે સંબધ સંબંધના શરીરના સર્વ રજુવ અવયવોમાં પણ અનેક પ્રકારના ફેરફારો અને વૈધાનિક ભવિષ્ય પ્રકટના લાગે છે. કારણ એ વધા અવયવો, પરસ્પરમાં બહુજ નિકા સંબધ ધરા-વતા દોષાથી અને એકબીજાની બહુજ સંલિધિમાં સ્થિત થયેલ છે તેથી બહુજ ત્વરથી એકબીજા સાથે સંયુજ થઈ કાર્ય કરવા પ્રેરાય છે.

* यस्य यस्य ह्यवयवस्य जीविजीवाव उपततो भवति तस्य तस्याहवयवस्य विकृतिरपजायते नोपजायतं चानुपनापात्तस्मादुपयोग्यपत्तिः.

ચરક. (શારીરસ્થાનમ્ ગર્ભાવક્રાન્તિ)

ભાવાર્થ—સંબોધક્રિયા પ્રસંગે સ્ત્રી અને પુરુષના શરીર અથવા મરતકના જે જે અંગ અથવા અવયવનો, હૃદયનું થયેલો અંગ ચોર્ધરૂપ બીજાની અદર બીજાંરૂપે વૈષલ્ય થઈ ગયેલો દોષ છે. તે તે શારીરિક તેમજ માનસિક અવયવ વિશેષની ઉત્પતિ, પેાષક વગર પ્રલમાં યથાવત્ થાય છે. ત્યારે જે જે અંગ વૈષલ્ય થયેલ હોતો નથી તે તે અંગનો પ્રાદુર્ભાવ પ્રલમાં યથાવત્ થતો નથી. (ઉપલેખ Electrified)

મસ્તકપિંચા પ્રમાણે આ ગર્બુ વર્ણન તદ્દન સ્વાભાવિક અને અધ્યોક્ષિક છે અને ઉપર વર્ણ-
વવામાં આવેલ સર્વ શારિરિક અને માનસિક અવયવોમાં એકીગ્રાએજ અનેક પ્રકારની પ્રતિબોનાં સંગ્રહ થવાનાં
સર્વ પ્રેક્ષાનાં રસ્ય ખુલ્લાપણે આપણને આ રચનાના સર્વાર્થ વર્ણનથી યથાવત વિદિત થાય છે. મસ્તકવિદ્યાનો
એ એક મુખ્ય સિદ્ધાન્ત છે કે આસપાસ આવેલા અવયવો (pericardiacentres) એકબીજાને પરસ્પર
બહુ દીર્ઘ સંદાયજીવ થઈ શકે છે. સુખમ ક્રિયાઓની વિવિધતાનું સ્ફુરણ, આ પરિસ્થિતિને યથાવત
સમજવામાં આપણે જોઈએ.

૩૧. સંયોગક્રિયાની યથાવત પ્રતિ અને સંતુષ્ટિને અન્તે બુદ્ધિ બલ પ્રેરિત આકર્ષણ, દીર્ઘકાલ, માંસપેશીઓના
સમુદાયનો પૂર્ણ બલયુક્ત વિકાસ, દાન્યપ્રક્રિયાનું બીજાણ, અને કસીના રસ અને પુરુષના વીર્યનું આખરે સર્વ
ક્રિયાઓના પરિક્રામણે રખડવન થાય છે. ત્યારે એકબીજાનું પરસ્પરનું માઠ ચુંબન, દરેક અને ઉચ્ચ રચાણ આદિનું
પરસ્પરનું અતિ માઠ આલિંગન, આરંભેલા, રવન અને કટિ પ્રદેશના સ્ત્રી અને પુરુષ વર્તેના સર્વ અવયવોનું
અતિ પ્રમાદ સન્નિધિને પ્રાપ્ત થવારૂપ અદ્ભુત ઈકચક્રના નૃત્ય, અને દરેક અવયવનું પરસ્પરમાં માઠ સંગ્રમેલન-
પારસ્પરિક મૈથુનયુક્ત પ્રેમાસિન્નતાના માઠ વાસથી ચેતનચેત દીવ્ય એકાત્મતાયુક્ત પરિવિશિત, આદિ અનેક ભાવો
અનુભવાય છે. અને સર્વ અવયવોના સર્વાર્થ સંયોગો અને સંયોગોને પરિક્રામે, ત્યારે સ્ત્રી અને પુરુષના
રસ અને વીર્યરૂપ અદ્ભુત આત્મસ્પર્શરૂપ વિધતનીધિને ત્યારે સ્ત્રી સર્વાર્થસંયોગ અનુપમ બુદ્ધિમાં નિષ્કપ-
રૂપ નભાંધાન થાય છે, ત્યારે આખરે સમગ્ર સગીરના અવયવોની અદર ચેતનબલ વહેતા વક્ત્રના પ્રવાહોનું ગ્રેમ
એકી સાથે મદ પડી શિથિલ થાય છે. માંસપેશીઓમાં સિધિવત આદિ ભાવો પ્રવર્તવા લાગે છે. શરીરની
અદરના સર્વ અવયવોની આન્તરીય પ્રતિ અને પોતપોતાની રસસંચારરૂપ ક્રિયા વિવિધતાઓનાં પ્રવેશનો
પૂર્ણ થતાં, તેઓ પશુ ધીરે ધીરે પશુ એકીસાથે શાન્ત થવા લાગે છે. મરવડની અંદરના છુદા છુદા પ્રકારે
પ્રતિષ્ઠ થયેલાં અવયવોનાં વિવિધ સમુદાયોના માનસિક અવયવોના કેન્દ્રોના વિદ્યુત પ્રવાહોનાં વહેતા પશુ શિથિલ
થવા લાગે છે, અને આખરે મરવડની અંદરની પ્રથમની ત્યારે જ્વનિકાઓની અદર થયેલી જ્વનની અને કામ-
પ્રતિષ્ઠિતરૂપ પ્રતિ પશુ પોતાના પ્રયોગોનેથી યથાવત શિથિ થવા શાન્ત થાય છે. અને તે તે જ્વનિકાની અદ-
રના વિદ્યુત વાદક પ્રવાહી રસનીધિની અદરના કામજ વિદ્યુત પ્રવાહોના વેગ પશુ શિથિલ થવા લાગે છે. તેઓના
વેગો શાન્ત થાય છે અને આખરે સંયોગક્રિયાના સકલ પરિક્રમેને વહેન કરી રતિમયથી કલાન્ત થયેલ
રમ્ય શરીર તેમજ શાન્ત થયેલ મરવડ પશુ સ્વાભાવિક રીતે આશ્રય, શાન્તિ એકમતા અને મુખી સંયોગ-
ભવ્ય શાન્ત નિદ્રાને લેવા તૈયાર બને છે.

સ્નેહજ્વ શાન્ત નિદ્રા—અનુભવો આત્મા અથવા મન પોતાની અંદરના અનોખા અથવા આત્મભૂ
રતિમુખ સંસુદભૂત ભાવોને આવી રીતે અત્યંત વેગપુરસ્કર અનુભવોને મરવડની પાંચમી જ્વનિકામાં (5th
ventricle) શાન્ત નિદ્રા લેવા માટે પ્રયાણ કરે છે. કેટલીકવાર તેવી ને તેવીજ દશમાં જો અને પુરુષ બન્ને

કનારો વિષ્ણુકુસુમેયુજલા રતાન્તે ।

નૃત્યં કરોતિ વહુ વેણ્ણતિ મોદતે ચ ॥

વૈકલ્યમેતિ મુકુલીકૃત ચાસ્તેજા ।

શક્તોતિ નો કિમપિ સોદુમતિ પ્રયાસમ્ ॥ (અવકરક.)

સર્વાર્થસંયોગ કમળ કુસુમની અદર રમ્ય રસને આયોગક્રિયાને અન્તે ત્યારે એકી સાથે જાગ થાય છે, ત્યારે સ્ત્રી
બહુ આનંદ થાય છે, ત્યારે સર્વ રીતે મુદિત થાય છે, અને સંયોગને અન્તે સંતુષ્ઠ થવા પછી સુદર મેલો બંધ
થાય છે ત્યારે તૃપ્ત થઈ જવા પછી કોઈપણ પ્રકારના અતિ પ્રથાઓને સંદર્ભ કરવા સંકિચાન થઈ શકતી નથી.

દીર્ઘકાળ પર્થન્ત યોગી પ્રિયોદયુત નિદ્રાથીના દશાને સાન્તિથી અનુભવે છે. જ્યારે આવી નિદ્રા અનેક રીતે શરીર તેમજ મનને મુખપ્રદ, બને સ્નાન કરનાર તથા શરીરને સ્વચ્છ કરનાર અને આરોગ્ય આપનાર નિવરે છે આવી દશામાં શરીર તેમજ મનને યોગેશ્વર આનંદ અને આરામ મળે છે. અને બન્ને કોઈ મદાન કરના બલથી નિર્મુક્ત થવાનું દોષ તેવો સ્વચ્છ અનુભવ થાય છે. પરિણતે બન્નેના શરીર તથા મન દિવ્યપ્રકારના સર્વ આનંદો-સુખ તથા આદો-અને અનુભવે છે અને બન્નેના ચિત્તમાં સ્વાસ્થ્યનિક ઓર્ગન-પ્રસૂતતાના પ્રવાહો પ્રસરી રહે છે.

શરીર તેમજ મન બન્નેને મટિ આ સંભોગક્રિયાની સ્થાવર વિધિ એવી સમગ્ર બ્રહ્મા આપનાર, શરીર તેમજ મન બન્નેને શોધરીતે સુંદર સુખદ અને સમગ્ર આરોગ્યપુત્ર બનાવનાર તેમજ સ્ત્રી અને પુરુષ વર્તના સર્વ પવિત્ર સુખધોને પ્રબળપણે દીર્ઘકાળ પર્થત બળથી રાખવા મટિના રનેદ્વાર શીમેન્ડરથ, આ ક્રિયાના યોગી વિશ્વમાં બીજી કોઈ પણ દીવ્ય આનંદિક કે સારીરિક એક પણ ક્રિયા નથી. આવા સુખી અને સર્વ કાર્યોને સતેષ આપનાર સમગ્ર સંભોગ સુખારવાદને બન્ને, કુષ્ઠા અને વિપાસા આવી વૃત્તિ-ઓની પ્રવૃત્તિ પુનઃ સંતેષ થાય છે. તેથી શરીર મરના તેમજ મનને પુનઃ પુષ્ટિ અને આરોગ્ય આપવા મટિ રિનઃધ, વીર્યવર્ધક, શેષક અને રક્ષાત્મક આપનારુ' વૈષ્ણવ વિધિપૂર્વક સેવન કરવાની તેમજ કેસર, કરદુરી, માર્કસ, બ્રાહ્મ, પિરતા, એકાધર્મી અને શુંકે અદિ દીવ્ય એકધર્મપુત્ર કહેતું દુષ્ઠ અને જીવન એવા વીર્યવર્ધક રક્ષાત્મક આપનારુ' સેવન કરવાની ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, કે જેથી હમેશાં આરોગ્ય આપુધ્ધ, વીર્ય, વંશરુદ્ધિ સંભોગશક્તિ, તેમજ સંભોગજન્ય આનંદ આદિની સ્થાવરચળા, સ્થાવર રીતે, છેક વૃક્ષાવરથા પર્થન્ત, બની રહે, અને પરિણતે સીપુરુષના મુખે આરોગ્ય અને આનંદમાં જીવન ગળી સકે. ખસુ ઉપર દર્શાવેલ સર્વ પ્રકારના રક્ષાત્મક અને વાછકર મૈત્રાધ-પ્રયોગો કરતાં પણ, પર્વ પ્રવાવરથાપુત્ર, સુંદર તબ મન અને આરોગ્યપુત્ર, સુરવ-ભાવશીલ, મુશિશિલ સ્ત્રી, એ અન્ય સર્વ રક્ષાત્મક તેમજ વાછકર પદાર્થો કરતાં અનેક રીતે મેધ છે તેથી જીવું રોજન, એ સર્વ વાછકર પદાર્થો કરતાં સર્વથી મેધ છે કારણ, ઉત્તમ પ્રકારના જડ, વાછકર શુદ્ધ કરતાં સમમ મેવનવાની મુલિરૂપ અને સુંદર બાળનાઓ તથા મધુર લાગણીઓના આચાર્ય અને અનેક ઈન્દ્રિયોના વિષયોને સ્થાવરિક દુષ્કરનાર સર્વ અર્થોના કૌતુક સ્ત્રી-સેવન, એ સર્વથી મેધ વાછકર ક્ષેત્ર છે. આ મંમક્રમાં થરક નામના મહાન મન્યમાં પોતાના વિચારો પ્રકટ કરતાં જીવવાનું ચરકાચાર્ય કહે છે—

1. "The coital act is an extremely complex social function in which the woman (as well as man) is an active partner, and from which both derive physical, mental and spiritual benefit if this act is fully and correctly performed."
Dr. Marrie Stopes (Contio-Ception)

૨. સંભોગક્રિયા—એ એક એવી અનેક મિશ્રિત લાભોપુત્ર ક્રિયા છે કે જેમાં પુરુષ તેમજ સ્ત્રી બન્ને એકસરખા સક્રિય ભાગ ભજવે છે. અને એ એ સંભોગક્રિયાનું કાર્ય સમગ્ર રીતે અને સ્થાવરચળા વિધિપૂર્વક બનાવવામાં આવે તે તે દ્વારા બન્ને શરીરિક, આનંદિક તેમજ આધ્યાત્મિક એકસરખા લાભ મેળવે છે

वाजीकरण-प्रयोगो अने तेओनुं सेवन.

— (१०) —

वाजीकरणमग्निच्छेत् पुरुषो नित्यमात्मवान्
 नदायत्ता हि धर्माथो प्रीतिश्च यश एव च ॥ १ ॥
 पुत्रस्यायतनं ह्येतद् गुणाश्चैते सुतश्चया
 वाजीकरणमग्निं च क्षेत्रं स्त्री या प्रहर्षिणी ॥ २ ॥
 एष्टा; होक्कजोऽप्यर्थाः पतं प्रीतिकराः स्मृताः
 किं पुनः स्त्रीद्वारे ये मंघांतन व्यवस्थिताः ॥ ४ ॥
 स्त्रीषु प्रीतिविरोधेण स्त्रीपत्यं प्रतिष्ठितम्
 सहातो हीन्द्रियाथो यः स प्रीतिजननोधिकः
 धर्माथो, स्त्रीषु, लक्ष्मीश्च स्त्रीषु लोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ ५ ॥
 सुरुपा योचनस्था या लक्षणेया विभूयिता
 या यद्या, शिक्षिता या, च मा स्त्री वृष्यतमा मता ॥ ६ ॥
 नानाभुषत्या तु लोकास्य दैवयोगाद्य योपिताम्
 तं तं प्राप्य विदधन्ते नरं रुपादयगुणाः ॥ ७ ॥
 ययोरपयचोहावैर्या यस्य परमाद्गना
 प्रविशन्त्यानु हृदयं वैद्याद्वा कर्मणोऽपि वा ॥ ८ ॥
 हृदयोत्सवरुपा या यद्या या यस्य प्रीतयेप्रियैः
 या पाशभृता मयैपामिन्द्रियाणां परैरुणीः ॥ ९ ॥
 यया वियुक्तो निस्त्रीकमरतिर्मन्यते जगत्
 यस्या कृते शरीरं ना धत्ते शन्यमिवैन्द्रियैः ॥ १० ॥
 शोकोद्वेमारतिप्रयैर्या दृष्टा नाभिभूयते
 याति यां प्राप्य विस्मयं दृष्टा हृष्यत्यतीव यां ॥ ११ ॥
 भर्तृर्षमिव यां याति नित्यं हर्षातिवगतः
 गत्या गत्यापि बहुशो यां हृति नैव गच्छति
 सा स्त्री वृष्यतमा तस्य नानाभावाहि मानवाः ॥ १२ ॥
 अनुत्यगोत्रां वृष्यां च प्रहृष्टां निरुपद्रवाम्
 शुद्धजातां व्रजेधारीमपत्यार्थी निरामयः ॥ १४ ॥
 मच्छायक्षेकशाखश्च निष्कलश्च यथाद्रुमः
 अनिष्टमन्धक्षैकश्च निरपत्यस्तथानरः ॥ १५ ॥
 प्रीतिर्वलं सुखं वृत्तिर्विस्तारो विभवः कुलम्
 यशो लोकाः सुखोदकास्तुष्टिश्चापत्यसंश्रिता ॥ २० ॥
 तस्मादपत्यमन्विच्छन्गुणांश्चापत्यसंश्रितान्
 वाजिकरणनित्यः स्यादिच्छेत्काममुपनि च ॥ २१ ॥

૧. આત્મજ્ઞાન પુરૂષે નિત્ય વાચકસ્તત્ત્વ પ્રવેશિતાં મેરુત્તી ઇત્યાદિ ૧૨૦૦ શાસ્ત્ર કે તેનેજ આધીન ધર્મ, અર્થ, કામ પ્રીતિ અને યમ આદિ છે !
૨. જ્યાં તે પાત્રનું આપત્ત-સ્થાન છે અને એ એ જુએ પુત્રને આપ્યે છે ને પણ તેનેજ આધીન છે. પણ એ સી પ્રદર્શિની ■ તે સર્વ વાચકસ્તત્ત્વમા અમર રથાને જાણવોનું મુખ્ય વાલકરણ ક્ષેત્રરૂપ છે.
૩. પ્રત્યેક ઈન્દ્રિયનો ઇષ્ટ વિષય જાણવોના અનુષ્ઠી ૫-પ્રોતિને આપવાનો અનુષ્ઠ છે. તેમાંના બધા વિષયો ન્યાયે સમાવર્યે સ્ત્રી સમીક્ષાએ વ્યવસ્થિત થયેલ છે તે પછી ત્યાં જ આવી રહ્યું ?
૪. ઈન્દ્રિયો અને તેના વિષયોનો સંગ્રહ મગધ ■ તે ખાસ કરી વિશેષ પ્રીતિને આપવાનાનો ■ અને એનો આશ્રય કરીનેજ સર્વ ઈન્દ્રિયના વિષયો રહેલા છે તેથી તે વિશેષ પ્રીતિના ઉત્પાદક છે.
૫. જ્યાં સ્ત્રીઓમા પ્રીતિ વિશેષ હોય છે તેમ સ્ત્રીઓના અપત્ત અર્થાત્ પ્રભુ રિચત થયેલ છે તેમ ધર્મ, અર્થ, કામ અને લોકો પણ સ્ત્રીઓના રિચત થયેલ છે એવા મતે
૬. જે સ્ત્રી રૂપવાન, પુષ્પાવરણાવુત્ત, મર્વ મુખ લક્ષણોથી વિપુલિત, વચ્ચ અને સુગંધિત છે, તે સ્ત્રી સૌથી આકર્ષક વૃદ્ધ પ્રભુરૂપ છે
૭. અનવતમા વિવિધ પ્રકારના બોમ રૂપોનો વીધે અને રૂપયોગથી યોગિત સ્ત્રીઓ વિવિધરૂપવાળા અનેક પ્રકારના પુરૂષોને પ્રાપ્ત થઈ ૫૫, ૫૫ અને જ્ઞાન આદિ મુખ્યોની વિવિધ ગીતે વૃદ્ધિ પામે છે.
૮. અવરથા, રૂપ, શુદ્ધિ અને હાનિઓ, આદિ દ્વારા જે સ્ત્રી જે પુરૂષને મટે વધારે આકર્ષક બની રૂપયોગ કે કર્મયોગથી જોડાઈ દૃઢપણા પ્રવેશ કરી બધે છે તે સ્ત્રી તેને મન સહા પરમાર્થનારૂપ ગણાય છે
૯. જે સ્ત્રી હૃદયના ઉત્સવરૂપ, સમાનરૂપે જનનુ રમણ કરવાવળી, મગધ સત્વવાળી અને જે વચ્ચ છે અને પોતાના બધા મિત્ર બાવસહિત પ્રીતિપર્વક છે,
૧૦. જે પોતાના અને ઈન્દ્રિયજનનના ઉત્કૃષ્ટ સુખોથી પુરૂષને મોહના પાસારૂપ થઈ બધે છે, અને જેના વિના પુરૂષ અનનુને અપ્રિય (પ્રેમશૂન્ય) માનવા લાગે છે
૧૧. જેના વિના ઈન્દ્રિયોવિનાના શુદ્ધ સરીખી સારૂકર ઇશ્વરને જ્ઞાન આપતું કરી સખવાત્મા આવે છે, અને જેને રૂપોને રોષ, પીડા, ઉદ્વેગ, કષ્ણ આદિ નાશ પામે છે અથવા પીડા આપી સહતા નથી,
૧૨. જેને પામીને અથવા જોડાઈમા રૂપોને પુરૂષ વિચાર્ય અને આદિ હર્ષને પામે છે અને જેને હમેશા હર્ષના અભિ રેખાપર્વક અપૂર્વ આનોને વારવાર જેની સમીપ ગમત કરે છે
૧૩. અને વારવાર તેની સાથે ગમત કરીને પણ વૃષ્ટિના પામતો નથી, અપી જે સ્ત્રી મોહક ને આકર્ષક છે તે સ્ત્રી ખરેખર વૃદ્ધવતમા ■ પુરૂષોના મન પણ અનેક પ્રકારની વિવિધ ભાવનાવાળા હોય ■ તેથી વિવિધ ભાવનાવાળી સ્ત્રીઓને તે વિશેષ રૂચિકર મળે છે
૧૪. જે સ્ત્રી, સમાન જોતની ન હોય વૃદ્ધ, આનંદી, પ્રદુષ્ટ, અને ઉપક્રમરૂપિત હોય, શુદ્ધ રથાન કરેલ હોય, જેની સ્ત્રી પાસે પુત્રકામનાવાળા પુરૂષે ગમત કરતું નેહિયે
૧૫. જેની રીતે કોઈપણ ભાગની ઇચ્છા સાખા કે રૂચી દીન અને અનિષ્ટ પ્રકારની અન્યથાજી કોઈ દરુદ્દ હોય તેના જેવીજ દરુદ્દ પુત્રાની પુરૂષની છે
૧૬. પ્રીતિ, બળ, સુખ, જ્ઞાતિ, વશવિરવાદ, વેશવ, વિષુલકલ, સૌભાગ્ય અને યશસ્વર્ણ દરુદ્દ અને વૃષ્ટિ આદિ સર્વ સુખો અપત્તને આકર્ષિત રહેલા ■
૧૭. આદર્શ મટે અપત્તની અને અપત્ત (પ્રભુને) ને આપ્યે રહેલા સુખો તથા ધર્મોની પ્રાપ્તિની ઉચ્ચતાના તેમજ કાર્યોપમેયની અભિલાષાવાળા પુરૂષોએ નિત્ય વાલકરણ પ્રવેશિતા સેવન કરતું નેહિયે

શરીર, મસ્તક તેમજ મન અથવા આત્મા
આદિના ભાવોમાં ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે
અનેક જાતના ફેરફારો થવાના
કારણોનું દિગ્દર્શન.

૩૨. પીય એલે શુ ?—આપણે રૂપરૂ રીતે જાણીએ છીએ કે મનુષ્ય એ કેટલો એકાદી માસપેશીઓ કે અદિયસમુદાયનો આદ્ય સમુદાય નથી સ્ત્રી અને પુરુષના સંસોગપ્રધાની યથાવત વિધિના પરિણામિ સંયુક્ત ધર્મ, માનવજર્મદરાન ધારણ કરનાર સ્ત્રીના ગર્ભાશયની અદરવા રજ અને વીર્યના કલ્પે અથવા સ્વપ્ન બિંદુઓ એ કાલ માન એક જાતના રસમય જીવનના રસકન્દેરૂપ એક સામાન્ય પદાર્થ નથી, પણ મનુષ્યના માનવશરીરની અદરના તેમજ મસ્તકની અદરના સર્વ અવપ્રત્યયોના અવિભક્તી અદર યથાવત વિકાસ કરી એક સર્વામ સમૃદ્ધ મનુષ્યને તેની સર્વ શક્તિઓ બાબતો તથા વૃત્તિઓસહિત વિશ્વરૂપ આ મહાન અદ્ભુત આમારમા જન્મ આપનાર, સર્વ સૂક્ષ્મ બીજોનાં સારતત્ત્વરૂપ નવીભૂત રસાત્મકદશાવાળો-સર્વ અંગોના રસરૂપ એ અગીરસ રસનીધિ વીર્યનો એ વિદ્યુતમય અદ્ભુત પદાર્થ છે. સ્ત્રી અને પુરુષના સર્વ અવપ્રત્યયો, ખરેખર સ્વભૂત શરીરના સર્વ અવયવો તેમજ સ્વક્રમ મસ્તકની અદરના સર્વ અવયવો, સરકારો બાબતો, લાગણીઓ, વૃત્તિઓ અને સર્વ શારીરિક શક્તિઓના સત્ત્વના તત્ત્વરૂપ એ રસનીધિ વીર્ય છે, કે જેના ઉપર અવિભક્ત જન્મ લેનાર સતતીના આત્માના સર્વ શારીરિક અને માનસિક યત્નરૂપ શરીરપંચની સમગ્ર રચનાઓ મુખ્યરીતે આધાર કરી રહેવા છે.

૩૩ માનવશરીરની અદરના ૨૮૦ થી ૩૦૦ નાના બોલાં અસ્થિઓના સમુદાય આત્મક બધારણની અદ્ભુત ધાનિક રચનાને તેમજ તેવા સર્વ અસ્થિઓના વિવિધ આકારો કદ, વજન, સંખ્યા, રચના અને સંખિઓ વિશેરે યુક્ત સમગ્ર ભવની શરીરના અદિયપિંજરની યોજનાઓનો બધે આધાર એ વીર્યરૂપ રસની-બિંદુ સમાયેલ.

૩૪ પાંચમો નાની બોલી માસ પેશીઓના સમુદાય આત્મક સમગ્ર માસ પેશીઓના નાના બોલા લાખ દુકા, ગોળ, પગા બેલા, તેમજ અન્ય અસંખ્ય પ્રકારના આકારો કદ, રૂપ તથા તેઓના અલગ વેગ અને વિવિધ સામર્થ્યયુક્ત ભારો વિગેરેની સર્વ અદ્ભુત યોજનાઓને જન્મ આપનાર મુળતરો અદિજ ગદરૂપે પ્રુપાચેલા છે.

૩૫ વળી ૫૮૦ માંસ પેશીઓ અને ૨૦૦ અદિય સમુદાયના સમગ્ર સમૂહોને એક બીજા સાથે યથાવેગ વિધિમૂલક સમુક્ત સખી અનેક પ્રયોજનોની યથાવિધિ સંસિદ્ધિ માટે એકત્રિત કરી રાખનાર શરીરરેગ અનેક મ્નાયુ-ખન્ધનોની અદ્ભુત યોજનાઓને પેદા કરનાર કાળજી પણ અદિજ સમાધ રહેલા છે.

૩૬. પચનેન્દ્રિયોના સર્વ અવયવો—મુખ, દાન્ટ, છદવા, ગ્રાહરમોષાદક પિંડ, સ્વાદુ રસમંવાહિ-
નીઓ, સર્વંમં તાન્તુઓ, હોમળી, આભાસપ, પદવાગધ, યદ્વત, ખીટા ગૃધ્ર આંતરણ્યો તેમજ મુદ્ધમ આત-
રણ્યો વિનેદે સર્વ વિવિધ પ્રકારના અવયવો, તેઓનાં આકાર, કદ રૂપ, રંગ, વચન વ્યવસ્થા, રચના, અને
તેઓ સર્વની અદસ્તી વિવિધ રમોષાદક ક્રિયાઓને જન્મ આપનાર રમજન્યો તેમજ રસમય ક્રિયાઓ
અને રસસંવાહિનીઓ, વિનેદેના ગર્વ સમુદાયોને યથાવિધ ઉત્પત્ત કરનાર સર્વ તત્ત્વોના સત્ત્વો પણ આજ
રસનીધિ વીર્યની અદરજ સમયેલા હોય છે.
૩૭. રક્તપદ્મ સ્ત્રોતોના મૂલાગારરૂપ હૃદય અને તેની માથે મંઘે રાખતી અનેક પ્રકારની રક્તવા-
હિનીઓ તેમજ શીશઓ (૧૦૦૦) ધમનીઓ (૩૦૦૦૦) અને સમગ્ર રેસવાહિનીઓના મુટોની યોજનાઓ
તેઓ ધર્મના વિવિધપ્રકારના આકાર, કદ, રવકષ, રંગ, રચના, યોજના, રંગોને યથાવિધ સમગ્ર શરીરમા
ધારતુછવન વહન કરાવવાનું અદભૂત બળ, સ્વસ્વરૂપ સર્વજ્ઞ સામર્થ્ય, અને યથાગ્રામ્ય આદોષ, આદિ સર્વ
સ્થિતિઓને જન્મઆપનાર કાગ્ગો પણ, આ સર્વ રસાત્મક રસનીધિ વીર્યમાંજ મનિહિત થયેલાં છે.
૩૮. પ્રાણપદ્મ સ્ત્રોતોનાં આગાર રૂપ બન્ને તરફનાં ટેકરૂંઓના આકાર કદ વચન, તેમજ તેઓની
શાસ્ત્રપ્રમાણ આદિને યથાવિધ, છવન પર્યંત ધમન કરવાની ક્રિયા મટિ બેઠતા વેગ, બળ, શામર્થ્યબુદ્ધ
વિપ્રતપ્રવાહને પણ અર્પણ કરી બાપિ સતતીના પ્રાણપદ્મ સ્ત્રોતોને યથાવિધ યોજનાર, સર્વ તાન્તુઓના જાતુઓ
પણ જોઈ અદભૂત રસરાજ-વીર્યના પ્રવાહોમા આવ્યત સુદ્ધ રૂપે નિવાસ કરી રહેલાં છે.
૩૯. સ્વેદપદ્મ સ્ત્રોતોના મૂળરૂપ સ્વેદવાહિનીઓનાં મુટોને રચનાર રજકલો પણ અત્રેજ સ્થિત
થયેલા હોય છે,
૪૦. મેદાપદ્મ સ્ત્રોતોનાં સમુદાયોને જન્મ આપી શરીરનાં સર્વ સ્થાનેમાં જ્યાં જ્યાં જોડા પ્રમાણમાં
મેદની જરૂર હોય ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રમાણે મેદને ઉત્પત્ત કરી વહન કરવાનું, અને યોજવાનું કાર્ય કરનાર
સ્ત્રોતોની સંકલના કરનાર, તાન્તુઓ પણ જોઈ રસનીધિને આપ્રમ કરી, બાપિ સતતીના મુખ મટિ નિપુકથ થયા
મટિ અત્યંત મદ રૂપે પ્રવર્તે છે.
૪૧. મજ્જાપદ્મ સ્ત્રોતોના યથાવિધ વહનને પ્રવર્તાનર સ્ત્રોતોના મૂળ કાગ્ગોને પણ બીજ રૂપે આ
પ્રતોષાદક રજ-વીર્યના પ્રવાહો પ્રાથેજ સ્ત્રીના અર્ધાશયમા ઉદારવામા આવે છે.
૪૨. શરીરની અદરના સર્વ અવયવો તેમજ તેની અંદરના સર્વરસો અને રસવાહિનીઓ તેમજ
તેની અદરના રસોની અદરવેગ, અને ક્રિયા, તથા જ્ઞાન આદિને પ્રવર્તવનાર જ્ઞાનતાન્તુઓ અને ક્રિયા-
તાન્તુઓનાં પ્રવાહોને બાપી પ્રલના શરીરમા જન્મ આપનાર પ્રાણતાન્તુઓનાં પ્રવાહોનાં મુદ્ધમ બીજરૂપ
અસોના સર્વ સમુદાયો કે - સમગ્ર પ્રાણોના આગારરૂપ પ્રાણ બિન્દુઓ પણ, સમ્યક રીતે મેદોષ
થયેલ સ્ત્રી અને પુરુષના શુક્રના પ્રવાહોમાંજ યથાવિધ સ્થિત થયેલા હોય છે.
૪૩. પળી સ્ત્રી અને પુરુષના અજનનેન્દ્રિયોનાં સર્વ અવયવો, જેમા પુરુષનાં વૃષણો, વીર્યવાહિનીઓ
વીર્યોષાદક મન્થ્યો તેમજ શેષ અર્ધોત (વિષ) તેમજ સ્ત્રીવર્જના યોનિ બોહ, મદનછત્ર યોનિપદ અર્ધોતપ
તેમજ રતોષાદક પિંડ આદિ અર્ધરણાના નાના મોટા અવયવોના સમુદાયોને યથાવિધ જન્મ આપનાર મૂળ
તત્ત્વરૂપ સર્વ મુદ્ધમ અસો પણ શરીરમા સમગ્ર અવયવોમાંથી સતરૂપે રક્તભાંડિયા પ્રસંગે યથાવિધ આકર્ષક,
સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને પર્યંત પ્રજનન-ઈન્દ્રિયોના અવયવો દ્રાવ્ય અને તેઓની સર્વ ક્રિયાઓને આપ્રારંભ
સ્ત્રી અર્ધાશયરૂપ ભૂમિમા મયુકત સ્થાપે કે રજ અને વીર્યરૂપે રેસવામા આવે છે, એત્રી તદન રપમજ છે.

૧૧. આ ૧૫૨૧ પંચજાનેન્દ્રિયો અને કર્મેન્દ્રિયોરૂપ મધ્ય, નયન, રસના નાસિકા, ત્વચા મુખ, દર-
પાદ, કૃપરૂપ, અને ગુપ્ત આદિ સર્વ સ્પૃશ્ય તેમજ સૂક્ષ્મ અવયવોના સર્વ યાન્ત્રિક અદ્ભુત રચના આત્મક સ્વ
સમુદાયોને જન્મ આપનાર બીજરૂપ અરો પશુ, એજ રસનીધિવીર્યમાં નમ્ર જાતે સમાવેલા હોય છે.
અને આજે

૧૫. પ્રાણાઃ પ્રાણમૂત્રાં યદ્ર સ્થિતાઃ સર્વેન્દ્રિયાણિ ચ યદુત્તમાદ્રમજ્જાનાં શિગ્મનદમિધીયંત
સમગ્ર પ્રાણી માત્રના સમગ્ર મરીને તથાવત્તર તેમજ સર્વ પ્રાણીના આગારરૂપ મરતકની અદરના સર્વ
પ્રાણીનાં અમૃતરૂપ આત્મક પ્રાણનીધિરૂપ મદાન અદ્ભુત અને આદિરૂપ રચનાપુખ્ત-ગીચ મરતકને
પશુ યથાવિધિ જન્મ આપનાર સર્વ પ્રાણીનુઓના સૂક્ષ્મ સમુદાય આત્મક અરો પાન એજ આત્મ
વિનુતમય મસ્તકિ વીર્યની અદરના સમાવેલાં હોય છે કે જેને પતિપ્રાણે મર્જાસ્ય લેવા આપના ગુદ રચાનની
અદરની સર્વ ગતિઓ અને દિવાઓની અન્ત રકુરખાઓ નિરતર અબ્યાદ્યતથા પ્રવર્તિ રત્તી, માનવ સારીરરૂપ
સમગ્ર અદ્ભુત લાનનાં નાના મોટા, સર્વ અવયવોના સમુદાયોની સર્વાં મ સમુદાય વાત્સલ્ય, જર્મીસયમા યથા-
વિધિ નવ માસ પર્થક યોગ્ય, દરેકે માસે છવ્વિમા આ નવન વિધેલા ક્ષય કરવા માટે સમર્થ બની
મર્જની બહાર આવી પોતાનુ બાલ છવન શરૂ કરે છે “સમગ્ર પ્રાણીગારૂપ મરતકના સર્વ અરો” એ શબ્દ
દ્વારા મનુષ્યના મરતકની અદરના સર્વ સ્પૃશ્ય વિજ્ઞાપે, સર્વ સ્પૃશ્ય સૂક્ષ્મ જન્મીઓ અને તેઓની અદરની સર્વ
સ્પૃશ્ય સૂક્ષ્મ રક્તવાહિનીઓ તથા મરતકની ઉપરના પડો અને તેની અદરની પાને જવનિકાઓ વિગેરે સર્વના
આકાર, કદ, રવરૂપ, રંગ, વળન, સજ્જા રચાન, મહુના આદિ સર્વ અરોનુ અવતરણુ સમાવવાનુ છે. એટલે
નહી પણ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને વર્ગની અદરના મરતકની અદરના સર્વ માનસિક નવરચનાના સર્વ શક્તિ
અરોના સમુદાય-આત્મક સર્વ શુભાશુભ સરકાગના અવતરણે પણ એજ રસનીધિ વીર્ય સાથેજ અને તેના
દ્વારાજ યથાવિધિ ગર્ભાગમ પ્રસન્ને થાય છે અર્થાત્ જાદિ માનવ-પુરુષની ચરણરૂ બીજવણી અને અનેક
પ્રકારના આન હોને ખાતર —

૧. આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનાં ન. ૧ થી ૭ મુધીનાં સર્વ માનસ અવયવો—
૨. ગૃહસંસારિક લાગણીઓના ન. ૮ થી ૧૩ મુધીનાં મર્વ માનસ અવયવો—
૩. ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનાં ન. ૧૪ થી ૧૭ મુધીનાં સર્વ માનસ અવયવો—
૪. નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓનાં ન. ૧૮ થી ૨૨ મુધીનાં માનસઅવયવો—
૫. પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓના ન. ૨૩ થી ૨૭ મુધીનાં સર્વ માનસ અવયવો—
- ૬.-૭ અવલોકન અને શુદ્ધિ શક્તિઓનાં ન. ૨૮ થી ૪૪ મુધીનાં સર્વ અવયવો—
૮. પંચજાનેન્દ્રિયોના સમુદાય-મોર, ત્વક, ચક્ષુ, છાત્ર, નાસિકા આદિ ન. ૪૫ થી ૪૯
મુધીના અવયવોના સમુદાયો—

ક્રમર નજારેલાં સર્વ સમુદાય આત્મક અવયવોના રૂપ-રંગ આકાર, કદ, વળન, ગુણ, શક્તિ વીર્ય અને તે તે
અવયવની અદર સમાવેલ સર્વ પ્રકારના શુભાશુભ મદ, વીર્ય લીનતર આદિ ચેના દુન્ન સર્વ સરકારો સહિત સર્વ
અંગના અવતરણો, આ ગર્ભોત્પાદક વીર્ય અને રક્તવાહિણ થાય છે આ શિશવ નાનુ મરતક, પ્રાગુર્મ-ધી, કરોડ
રક્તમૂત્રનાં મૂળ રૂપ-ધી, કરોડ રક્તમૂત્ર, મરતકનાં લક્ષ્યોની અદરના ક્ષેત્રતન્ત્ર, અન દિશાતન્ત્રોનાં બાર
ગુરુઓ તેમજ કરોડ રક્તમૂત્રની અદરની સમગ્ર મરતકની અદર આરે તન્ત્ર પ્રમસી રહેલા એકનીશ તન્ત્રપ્રવાહોના

યુગ્મી નિર્ગે સર્વ પ્રાણપ્રવાહોના નીધિરૂપ સર્વ અગ્રા પૈતૃપોતાના સર્વ સામર્થ્ય તેમજ બળ અને સરકારો આદિ સર્વ સાધન સામગ્રી સાથેજ અર્જુનધાન ક્રિયા વર્ષતેજ યથાવત્ સત્વેત યદિ ઘાવી પ્રાણના સર્વ અગ્રપ્રવાહોની રચના કરવા માટે, એજ રચનાધિ પીર્થ અને રબળી અદર સમાયેલા હોય ॥ અને એ દ્વિતેજ અવતાર ધારણ કરે છે દુઃકાના કહીએ તો ક્ષાત્રી પ્રતાપિની સમગ્ર માનસ-શક્તિઓના સંસ્કૃતિ આત્મક મરતક અને શરીર યત્નને, આત્મ યત્ન સાથે યથાવિધિ યોગ જન્મ આપનાર, મહાન અદ્ભુત અને અત્યંત આશ્ચર્ય જનક, સર્વાંગ સુદર યોજના, સમગ્ર નિયમા એ કોઇ હોય તો તે આ અર્જુનધાન અથવા પ્રજનનક્રિયા જ ॥

૪૭. ઉપનિષદોની અદર એ કહેવામાં આવેલું છે કે—

“અક્ષાદક્ષાત્સંમયસિ હૃદયાદવિજાયસે આત્માવૈપુત્રનામાસિ સંજીવ શરત્ઃ શતમ્”

પૂત્ર, અથવા પૂત્રો જે કોઈ પદાર્થનું, માનવ શરીર ધાતુ કરવા માટે અર્જુને અર્જુનધાન આધાર કરવામાં આવે છે તે પદાર્થ “અક્ષાત્ અક્ષાત્” એ તેમજ પુરુષ જન્મે વ્યક્તિના પ્રવૈક અંગ પ્રવચના રસપે એવા પદાર્થોના સત્વરૂપ છે અને તે મરતકની અદરના હૃદયના અશરૂપે તેમજ શરીરની અદરના હૃદયના પશુ સ્વ અશોધી તે પદાર્થ ઉત્પત્ત થયેલ હોય છે એટલા માટે હું પૂત્ર (અર્જુન પૂત્રી) તું અંગ અંગમાંથી તેમજ હૃદયમાંથી તેમજ મારા આત્માથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, માટે તુ સો વર્ષપર્યંત સુખપૂર્વક જીવ—આ અત્યંત અસુખ પશુ અતિ મૂઢ આશયોથી પરિપૂર્ણ થતા મૂઢાને કરવામાં આવેલ મહાન પવિત્ર ઉપદેશના મૂઢ આશયોની સત્વતા આવડુને ઉપદેશ વિરતુત મર્જનથી અત્યંત રચ્ય થાય છે વળી ઉપનિષદમાં કોઈ રચ્યે બહુલમાં પમારે—

“આત્માના તેઽઆમાનં સંદધામિ । પ્રાણેસ્તે પ્રાણાન્સંદધામિ । અદિધમિરદ્ધીનિ, માંસે-માંસાત્તિ, ત્વચાત્વચમ્” ॥

“હું મારા આત્માથી તારા આત્માને સંધારણ કરું છું.

“હું મારા પ્રાણોથી તારા પ્રાણોને સંધારણ કરું છું,

“હું મારા અદિધમ્થી તારા અદિધમ્ને ધારણ કરું છું,

“હું મારી માંસપેશીઓવડે તારી માંસપેશીઓને ધારણ કરું છું.

“હું મારી ત્વચા અને રૂપશક્તિવડે તારી ત્વચા અને રૂપશક્તિ ને ધારણ કરું છું.”

આ બધા અર્જુને આશયો યુગ વાકયોમાં મેળુ બધુ રહસ્ય સમારેલું છે, તે સર્વ આવડુને ઉપરના મર્જનથી યથાવત વિદિત યદિ શકે તેમ જ ઉપર પ્રમાણેના ઉપનિષદના મહાન મૂઢ આશયોને અનુસરીને ચરક અને મુકુન્દ આદિ ગ્રંથમાં જન્મ માનવજન, કયા કયા કારણોને લીધે અમુક અમુક પ્રકારના ખાસ ખાસ લક્ષણ આદિય અને રચનાન નવા ગરકારવાળો શા માટે આવડે છે, તે સર્જકના અત્યંત આશ્ચર્યપૂર્ણ પ્રયોગોની અતિ મૂઢમ પશુ નિયામની પદ્ધતિને અનુસરી ચર્ચ કરવામાં આવેલી છે જે અત્યંત ઉપયોગની રહસ્યમયન્તેમજ અદિ મહાત્મી હોવાથી તેમાં કંઈક જરૂર પડતુ જર્જન અને આપવાનું તદ્દન પ્રાસંગિક બહુતા અને તેનું સચિરતર મર્જન આપવાનું યોગ્ય પદાર્થોને લીધે

મરકતના શારીરિક અધ્યાય કના “મહતી ગર્ભાવગ્નાન્તિ” નામના પ્રકરણમાં માનવજન અને તેની ઉત્પત્તિના વિવિધ કારણોના સળપમાં નીચે પ્રમાણે કહેવાત અમુક નિર્ણયો આપવામાં આવેલા છે

“શુક્રગોણિતર્જાવસંયોગે તુ ચલુ કુશ્રિયતે ગર્ભસંજ્ઞા ભવતિ”

મહર્ષી ગર્ભાવક્રાન્તિ વ્યાખ્યાસ્યામઃ

૧. પુરુષસ્યાનુપહતમેતમઃ સ્ત્રિયાધ્યાપ્રદુષ્ટ્યાનિગોણિતગર્ભાંશયાયા યદા ભવતિ મંસર્ગક્રતુકાલે, યદા ચાનયોસ્તથૈવ યુક્તયોઃ સંસર્ગે તુ શુક્રગોણિતમંસર્ગમન્તર્ ગર્ભાંશયગતં જીવોઽવક્રામતિ સત્વસંપ્રયોગાત્ નદા ગર્ભોઽભિનિર્વર્તેત ॥
૨. સ માત્મારસોપયોગાદરોગોઽભિમંવર્ધતે સમ્યગુપચારૈશ્વોપચર્યમાણઃ તતઃ પ્રાતકાલઃ સર્વેન્દ્રિયોપપન્નઃ પરિપૂર્ણમર્ધશરીરે ચલચર્ણસત્ત્વમંદનનમંપદુષ્ટનઃ સુગેન જાયતે સમુદાપાદેયાં ભાવાનામ્ ॥
૩. માતૃજઞ્ચાયં ગર્ભઃ પિતૃજઞ્ચાન્મજઞ્ચ, માતૃપૃજઞ્ચ ચન્નજઞ્ચાસ્મિ ચ મન્વન્નંશમૌપપાદિકમિતિ દ્વૈવાચ ભગવાનાપ્રેયઃ ।
૪. સર્વેભ્ય દ્વ્યો ભાવેભ્યઃ સમુદિતેભ્યો ગર્ભોઽભિનિર્વર્તેત.
૫. માતૃજઞ્ચાયં ગર્ભો ન દિ માતુર્વિનાગર્ભોપપત્તિઃ સ્થાન્ન ચ જન્મ જરાયુનામ્ યાનિ જત્વસ્થ ગર્ભસ્ય માતૃજાનિ યાનિ ચાસ્ય માતૃતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ તાન્યનુવ્યાખ્યાસ્યામઃ
* તદ્વધા—ત્યક્ ચ લોહિતં ચ માંસં ચ મૈદ્ધ નાભિશ્ચ હૃદયં ચ ક્લોમ ચ યકૃશ્ચ પ્તીદાશ્ચ વૃક્ષો ચ પસ્તિશ્ચ પુરીપાધાનં ચામાશયશ્ચ પક્ષાશયશ્ચોત્તરગુદં ચાધરગુરં ચ ધ્રુવાન્નં ચ સ્થૂલાન્નં ચ વપાચ વપાચહનં ચેતિ માતૃજાનિ.
૬. પિતૃજઞ્ચાયં ગર્ભો—ન દિ પિતુર્કૃતં ગર્ભોપપત્તિઃ સ્થાન્ન ચ જન્મજરાયુનામ્ યાનિ જત્વસ્થ ગર્ભસ્ય પિતૃજાનિ યાનિ ચાસ્ય પિતૃતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ તાન્યનુવ્યાખ્યાસ્યામઃ
તદ્વધા—કેશદમ્શ્નસલોમદન્તાસ્થિશિરા સ્નાયુધમન્યઃ શુક્રમિતિ પિતૃજાનિ.
૭. માત્રમજઞ્ચાયં ગર્ભો ગર્ભાત્માહ્યન્તરાત્મા યસ્તમેનં જીવમિત્યાચક્ષ્ણે શાશ્વતમરુજમજરમમરમક્ષયમમેધમચ્છેદમલેહાં વિશ્વરૂપં વિશ્વકર્માણમવ્યક્તમનાદિમનિધનમક્ષરમપિ । સ ગર્ભાશયમનુપ્રવિદય શુક્રગોણિતાભ્યાં સંયોગમેત્ય ગર્ભત્વેન જનયત્યાત્મનાત્માનામાત્રમસંજ્ઞા દિ ગર્ભે તસ્ય હુનરાત્મનો જન્નાદિ સત્ત્વાગોપપદ્યતે, તસ્માદ્જાતપચાયં જાતં ગર્ભે જનયતિ, જાનોઽપ્યજાતં ચ ગર્ભે જનયતિ, સ ચૈવ ગર્ભઃ કાલાન્તરેણ ચાલુચુવસ્થયિરભાવાનયામોતિ ॥

● આ વિષય હવે મુખી અભિર્ણિત દશાગા છે માથાના અગ્રથી કયા કયા શાસ્ત્રિક કે માનસિક અવયવો મળે છે અને પીતા તરફથી કયા કયા મળે ॥ એ ચોક્કસ પ્રકારેજ કહેતુ એ મુકેલ છે છતાં મરતકવિદ્યા પ્રમાણે અમુક બાળક કે બાળકીમા માતા તરફના કયા માનસિક ગુણો અને પીતા તરફથી કયા કયા શાસ્ત્રિક ઉત્તરેલા છે તેનો મરતક પરીક્ષા વખતે રૂપક કદી સકાય છે પણ શરીરના રમુલ અવયવો સજાવશા હૃદય, ફેફસા કે આન્તરડાં આદિ અવયવોમાથી કયા અવયવો માતા તરફથી તેજશ કયા અવયવો પિતા તરફથી જ્ઞાપિયા વળેને મળે છે એ ચોક્કસ કહેણ એ અત્યવ મુકેલ છે, છતાં શાસ્ત્રિક અવયવોના વચાક્રમાજન રીતો કે મરતા અથવા નિર્ણયતા આદિ વક્ષ્યેજા મેઈ અમુક અવયવો કે સજાવે કેજા તરફથી મળેલ છે તે પણ કદી સકાય છે અર,

૮. યાનિ તુ સત્ત્વસ્ય ગર્ભસ્યાત્મજાનિ યાનિ ચાસ્યાત્મતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ, તાન્યનુગ્યાહ્યાસ્યામઃ
તત્તથા—તાસુતસુ યોનિપૃથ્વિત્તિરાયુગાત્મજ્ઞાનં મન ઇન્દ્રિયાણિ પ્રાણાપાનો પ્રેરણં ધારણ-
માકૃતિ સ્વચર્યવિશેષા મુલ્હદુઃસેચ્છા ઇચ્છાદેષૌ ચેતના ધૃતિ બુદ્ધિ સ્મૃતિરહંકારો યત્નશ્ચે-
ત્યાત્મજાનિ.

૯. સાત્મ્યજ્ઞાનં ગર્ભો ન હ્યાત્મ્યમેવિત્ત્વમન્તરેણ સ્ત્રીપુરુષયોર્વિન્યત્વમ્ ગર્ભેષુ યાઽનિષ્ઠોભાયઃ ।
યાનિ તુ સત્ત્વસ્ય ગર્ભસ્ય સાત્મ્યજ્ઞાનિ યાનિ ચાસ્ય સાત્મ્યતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ
તાન્યનુગ્યાહ્યાસ્યામઃ

તત્તથા—શાંતેયમનાત્ન્યમલોપત્યમિન્દ્રિયપ્રસાદઃ સ્વચર્યવીજસંપત્તિર્હર્ષભૂયસ્યં ચેતિ
સાત્મ્યજ્ઞાનિ.

૧૦. અગ્નિશ્ચાયં ગર્ભો તદિ રસાદતે માતુઃ પ્રાણયાશ્વપિત્યાત્ કિં પુનર્ગર્ભજન્મ.

યાનિ સત્ત્વસ્ય ગર્ભસ્ય રસજ્ઞાનિ યાનિ ચાસ્ય રસતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ તાન્યનુ-
ગ્યાહ્યાસ્યામઃ

તત્તથા—શરીરસ્યામિનિર્ઘૃતિરભિબુદ્ધિઃ પ્રાણાનુચ્ચસ્તુષ્ઠિઃ પુષ્ટિચ્ચસાહચેતિ રસજ્ઞાનિ.

૧૧. સત્ત્વજ્ઞાનં ગર્ભઃ યાનિ સત્ત્વસ્ય ગર્ભસ્ય સત્ત્વજ્ઞાનિ યાનિ ચાસ્યસત્ત્વતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ
તાન્યનુગ્યાહ્યાસ્યામઃ ।

તત્તથા—૧ મક્તિઃ ૨ શીલં ૩ શોચં ૪ દ્રેપઃ ૫ સ્મૃતિ મોહ ૬ સ્વાપો ૭ માત્સર્યં ૮ શૌર્યં
૧૦ મધ ૧૧-૧૪ ક્રોધસ્તન્દ્રો ઽસાહસૈરુષ્યં ૧૫ આર્દ્ર્યં ૧૬ ગામ્ભીર્યં ૧૭ અનવસ્થિતત્ત્વમિત્યે-
ધમાદયશ્ચાન્યેતે સત્ત્વજ્ઞા યિકારા યાનુસર કાલં સત્ત્વભેદાધિકૃત્ય ઉપદેશ્યામ ઇતિ સત્ત્વજ્ઞાનિ ।

નાનાવિધાનિ તુ યત્નુ સન્ધ્યાનિ નાનિ સર્વાણ્યેકપુરુષે ભવન્તિ ન ચ ભવન્તિ એકકાલમ્
એકં તુ પ્રાયોઽનુગૃહ્યાહ । ણ્યમર્થ નાનાવિધાનામેણં ગર્ભકરાણા આગારાં સમુદાયાદિમિતિ
વર્તંતે ગર્ભઃ ॥

૧૨. યથા કૃટાગારં નાનાદ્રવ્યસમુદાયાદયથા ચ રથો નાનાક્લમસમુદાયાત્તસ્માદેતદ્યોધામ
માતૃજઞ્ધાયદ્ગર્ભઃ પિતૃજઞ્ધાત્મજઞ્ધ માતૃજઞ્ધ રમજઞ્ધ । અસ્તિ સત્યમૌપપાદુકમિતિ
દોષાય ભગવાનાદેવ ।

૧૩. યમ્ય યમ્ય લૃપ્તાવયવમ્ય યજિ વીજમાવ ઉપતપ્તો ભવતિ તસ્યતમ્યાક્લાવયવસ્ય પિતૃતિરપ
જાયતે નાપજાયતે ચાનુતાપાત્તસ્માદુભયોગ્યપીતઃ

ચરક. શારંગધર્યાનમ્ મ. ૩ સ્તુર્દૃઢગર્ભાંયમાન્તિઃ

૦ નવમી ૧ થી ૧૭ સુધીના જે શબ્દો અહીં આપવામાં આવેલા છે તે મરત્યવિદ્યા પ્રમાણે મરત્યવી
અર્થના તે ને મરિત્યવિદ્યા ક્ષાત્રને પ્રકા કરનાર વસ્તુમરત્યવી (Nervous-centres) વિશેષવાનાનો છે, એ અર્થ ૨૫૫
માં ૩ અર્થ “મરત્ય” ને નાદકામ મરત્યવી અર્થના માનવિત મુજ નવમી ૨૫ (વિવિધ પ્રાણનુભવ મહત્ત
૩૨૫થી ૩૫૫ પુષ્ટાંતો થઈ ગયા ॥

મરત્ય-mortality મુખ્ય અર્થ ૧ અતિ અમરતા મરિત્યના ૨૫ રશીની અપરિધિ અવરથા ૩૫ કાર્પણ ૩ ૩૨૫ મર
ત્ય નો ને પ્રામવનુભવ (Nervous centres) છે એજામરિત એ મરત્યના શરીર અને મરત્યની
અર્થના ગર્ભ પ્રાણવ્યવ મહત્ત ૩૨૫ થઈ છે

દ્રશ્ય ત ૩ ન ૧ થી ૧૭ સુધીના દરેક સમ્યક મરતક વિચિત્રાનુસાર જુદા જુદા રચાનના જે જે માનસ અવયવોને દર્શાવે છે તે નીચે પ્રમાણે છે

- ૧ કલિત Veneration કલિત વિનય ગાદિ જાવ -શર્વાનારન ૧૮ થી માનસઅવયવ દર્શાવે છે
- ૨ ગીક્ષ ન ૧ દાગ્ધત્ય રનેદ (Continuity)
- ૩ રીઅ ન ૩૩ order તથા ન ૨૬ સૌન્દર્યપ્રમના માનસઅવયવો
- ૪ દ્રેષ ન ૧૫ ચમાશિવાળની જાતિ પ્રબળતા
- ૫ રમૃતિ ન ૨૬ રમૃતિ અથવા ઇન્દ્રિયસાક્ષિતિ માનસઅવયવ -શર્વાવે છે
- ૬ મોદ્દ ન ૨૬ થી ૪૩ સુધીના જુદા શક્તિના અવયવોની લક્ષ્ય અલ્પતા (અદારીધિ મેષ) દર્શાવે છે
- ૭ ત્યાગ ન ૨૨ ની દશાની જ્ઞાતિની પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૮ મારસય ન ૬+૭+૧૫+૧૬ની જાતિ પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૯ રીર્ષ્ય ન ૭ રીર્ષ્યજ્ઞાતિનું રચાન અને તેની પ્રબળતા થી માનસઅવયવ
- ૧૦ ભય ન ૧૪ સાવધાની પ્રબળતા અને રીર્ષ્યની આખી દર્શાવે છે આ સમુદાય મિત્રીભાવવાળી થતી છે
- ૧૧ કાંધ ન ૬ ઉપેક્ષાશક્તિની અતિવેગ તથા ન ૫ નિર્મલજ્ઞાતિની આખી
- ૧૨ વન્દા મિશિત જાવ વક્ત વૃત્તિ છે
- ૧૩ ઉત્સાહ ન ૨૦ આશા જ્ઞાતિનું માનસઅવયવ દર્શાવે છે
- ૧૪ તૈર૧૫ ન ૬ ઉપેક્ષાશક્તિ કાંધ તથા નિર્મલજ્ઞાતિ શક્તિવેગના તન્તુઓની પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૧૫ આ'ય ન ૧૮ તથા ૪૩ નાળા વિનય કલિત અને ચિત્તસાર જ્ઞાતિના તન્તુઓની પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૧૬ આવીય ન ૧૬ રવમન ન ૧૪ ૧૫ સાવધાનાદૈશ્ય અને ચમાશિવાળના તન્તુઓની પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૧૭ અનવિધનતત્ત્વ ૧૦ લક્ષ્યવસ્તુવાળી જ્ઞાતિની આખી દર્શાવે છે
- ૧૮ દૈવેશ્વર્યાદયશાસ્ત્ર—આવીરોને જુદાશક્તિઓ નૈનિક જ્ઞાતિઓ શરતસારિકા જ્ઞાતિઓ તેમજ અનેક પ્રકારની જુદા જુદા સમજોની આનંદિક જ્ઞાતિઓના તન્તુ વિશેષો કે જેનું વર્ણન મરતક વિચિત્રાનુસાર પ્રકારના બીજા કરવામાં આવેલ છે તેવા સર્વ તન્તુસમુદાયોનું પૃથક પૃથક નિર્ણય મિત્રીભાવરૂપે અથવા સમુક્ત દેશના તન્તુઓના પ્રયોગ અદ્યત્ત થઈ રોકે તેવા નવ વ્યવસ્થાનું કે જાણીતું આ 'સાધ્ય' સમુદાયની રચના અદ્યત્ત થઈ છે તેમ છે

મહત્તી-ગર્ભાવકાન્તિનું વ્યાખ્યાન

બાપાર્થ—

“શુક શોભિત અને જીવનો સચોટ ચર્ચ કુક્ષિમાં જાય ત્યારે મર્ભસંજ્ઞા થાય છે.”

૧. એનું વીર્ય ક્ષીણ થયેલું ન હોય, એના પુરુષનો અને એના યોનિ શોભિત અને અર્ભાશય આદિ દોષરહિત હોય એવી સ્ત્રીઓ ન્યારે રૂપકાળમાં સસર્ગ થાય અને તેવો રીતે થયેલાં જન્મેનાં સસર્ગનાં શુક્ર અને શોભિતના સમર્ગદ્વારા અન્તરમર્ભાશયનત ઈવ, સત્ત્વ આદિના સમપ્રયોગથી ન્યારે અર્ભાશયમાં રિપન થાય છે, ત્યારે અર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે.
૨. તે અર્ભ સારમ્યસોના ઉપયોગથી સાર પ્રકારના ઉપચારથી ઉપચાર કરાય તો રેત્રથી મુક્ત રહી વૃદ્ધિ પામે છે, પણ ન્યારે પુરેપુરો કાળ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સર્વ ઈન્દ્રિયોથી મુક્ત થઈ પરિપૂર્ણ સારીર અને બળ વર્ધે સત્ત્વ, સદ્બળ આદિ કાષો અને સાધીરિક તેમજ અનિષ્ટ અનેક સમપ્રદીથી મુક્ત થઈ મુખ પૂર્વક જન્મ પામે છે.
૩. આ મર્ભ માતા-તેમજ પિતા, આત્મા, સાત્ત્વ, રસ, અને સત્ત્વ આદિ સંગત્યાજી કારણથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ ભગવાન આત્રેય કહે છે.
૪. ઉપરોક્ત બધા કાષો ન્યારે દ્રવ્ય પામે છે ત્યારેજ અર્ભ રહે છે,
૫. આ મર્ભ માતૃજ કહેવાય છે.—કાચ માતા વિના અર્ભની ઉત્પત્તિ થતી નથી. કાચપણ જરાપુરની માતા વિના રિપતિજ નથી થઈ શકતી. અર્ભને એ એ પદાર્થો માતાદ્વારા અને માતાઓનાં મળે છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

એમકે—ત્વચા, લોહી, માંસ, ઘેર, નાભિ, હૃદય, ક્ષેત્ર, ચંદ્ર, ખીલ્લા લુકા, આમાશય, પક્વાશય પુરિષાધાન, ઉત્તરગ્રહા, અધર ગ્રહા, રજુલાન્ય શૂક્રમાન્ય, ચરણી, અને કીડની (Kidneys) આ બધા અવયવો અર્ભને માતા તરફથી મળે છે. (૧૧૧)

૧. આ મર્ભ, પિતૃજ પણ છે.—કાચ પિતા વિના પણ અર્ભની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી. કાચપણ જરાપુરનો જન્મ પિતા વિના સંભવતો નથી. પિતાદ્વારા અર્ભને એ એ પદાર્થો કે અવયવો પ્રાપ્ત થાય છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

એમકે—કેરા, રમણ, નજ, સોભ, દાન્ત, અરિષ, સિસ, રનાશ્વ, ધમનીશ્વ અને શુક એ બધાં પિતૃજ છે.

૩. આ મર્ભ, આત્મજ પણ છે.—જર્ભાત્મા છે તેમ અન્વશત્મા છે એને જીવ કહેવામાં આવે છે; એ નિત્ય અસંગી, અજર, અમર, અક્ષય, અમેદ, અચેદય, વિચરણ, વિષ્ટિકર્મણી અલ્બકત, અગ્રાદિ, અનન્ત, અને અક્ષર આદિ વિશેષણોયુક્ત છે. તે જીવ મર્ભાશયમાં (જલ અને વીર્યના સંયોગ દ્વારા સરિલન થયા સાથે) હૃદયમાં થઈ અર્ભરૂપે પોતાનાજ આત્માદ્વારા આત્માને એકલે પોતાનેજ જન્મ આવે છે. જર્ભાત્મા તેને આત્મ સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે. એ કે આત્મજને જન્મ્યાદિ રચનાથી છેલ્લ નટી તોપણ, આથી રીતે અન્ત, આ આત્મા પેદા થનાર અર્ભને જન્મ આપે છે, અને પોતે પેદા થાય છે એમ કહેવાય ॥ છતાં તે અવસ્થા જ છે. તેમ છતાં જન્મ આવે છે; તેજ જર્ભ કાલાનુસરે બાળ, યુવા, સ્વર્ણર આદિ અવસ્થાઓને પામે છે.
૮. મર્ભને આત્માદ્વારા અથવા આત્માથી—એ એ સુણે પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ છે તે કહ્યું ॥ —એમકે પોતપોતાના કુલકર્મનુસાર તેવો તેવો યોનિમા જન્મ, આયુ, આત્મકાળ, ચન, ઇન્દ્રિયો પ્રાણાપાન (૧) પ્રેરણા (૨)

ધારણા, આકૃતિ (૨૮) સ્વરૂપ (૨૯) વર્ણ, વિશેષ, (૩૨) મુખ-દૃષ્ટિ છાયા દ્વેષ, ચેતના, ધૃતિ (૧૭) બુદ્ધિ, (૪૦) સ્મૃતિ, (૩૬) અદકાર (૧૬) ચતુર્ધા (૬) ક્રિયા (૬) આદિ જ્યાં જ્યાં સંજ્ઞાઓ કે વૃત્તિઓ આપાત્મક છે.— અર્થાત આત્માથીજ અર્જને મળે છે.

૯. આ ગણને સાત્મ્યજ પશુ કહેવામાં આવે છે, કસ્ટુ સાત્મ્ય પદાર્થોનું સેવન કરવામાં ન આવે તો સ્ત્રી પુરુષને વધત્વ ફેલવાનું પડે છે અથવા અર્જમાં કોઈ અનિષ્ટ ભાવ જન્મ પામે છે. અર્જને સાત્મ્ય સેવનદ્વારા જે શુદ્ધિ કે સંજ્ઞાઓ મળે છે અથવા મળવાનો સંભવ છે તેને કદુ છ. જેમકે આરોગ્ય, અનાલસ્ય, અલોભપ-ત્વ, ધનિયપ્રસાદ, સ્વદે-વર્ણ, બીજસંપન્ન (Reproductive Power) પ્રદર્શ—આધિક્ય આદિ શુદ્ધિ સાત્મ્યજ છે.

૧૦. આ ગણ, રસજ પશુ છે:—કારણ રસ વિના માતાની પ્રાણચાત્રા (અર્થાત શુનન પશુ ટકી શકે નહિ તો પછી અર્જના જન્મનું તો શું કહેવું !

અર્જને રસદ્વારા જે જે કાંઈ વિરંપતા મળે છે અને રસદ્વારા જે કંઈ મળવાનો સંભવ છે તે નીચે પ્રમાણે છે. જેમકે શરીરનું અસ્થિત્વ, બધારસ, રક્તિ, પ્રાણાનુબંધ, તૃપ્તિ પુષ્ટિ, ઉત્સાહ આદિ ભાવો રસજ છે,

૧૧. આ ગણ સત્ત્વજ (આણુત-તુભોધી પેદા થનાર) પશુ છે સત્ત્વદ્વારા અર્જને જે જે વિરંપતા મળે છે અથવા મળવા સંભવ છે તે નીચે પ્રમાણે છે જેમકે ૧૮, ભક્તિ, ૯, શીલ, ૨૨, શીલ, ૧૫, દ્વેષ, ૩૬, સ્મૃતિ, મોહ, ત્યાગ, માત્સર્ય, (૭) શીર્ષ, ૧૮ ભય, ૯ કોપ લગ્ન, ૧૦ ઉત્સાહ ૬ તૈસ્વય ૪૩ આર્દ્ર ૧૬ ગામીયં ૧૩ અનવસ્થિતત્વ અને એવા બીજા અનેક શુદ્ધિ અને ભાવો કે જે સત્ત્વજ વિકારોને આધીન છે અને જેનું આગળ ઉપર વિવેચન કરવામાં આવશે તે જ્યાં સત્ત્વજ કહેવાય છે, (સત્ત્વ-*Having close connection with & Produced by the nervous system*) અનેક પ્રકારના સત્ત્વ આદિ શુદ્ધિ છે જેમાના બધા એક જ પુરુષમાં એકી વખતે કેટલીકવાર બ્યક્ત થાય છે અને કેટલીકવાર બ્યક્ત નથી પણ થતા

જુલોડીને જોતા બાહ્ય બાહ્ય નાના વિધિના અર્જોત્પાદનના કારણે અને બાહ્યોને સમુદાય ન્યારે યથાવત્ બેકન થાય છે ત્યારે અર્જ જન્મ પામે છે.

૧૨. જેથીરોતે એક નિવાસસ્થાન પશુંકુટી અથવા રથ અનેક પ્રકારના નાના મેલા દ્રવ્યોના અને અવયવોના સંયોગથી બને છે, તે પ્રમાણે આ ગણ પશુ પિતૃજ, માતૃજ, આત્મજ, સાત્મ્યજ, સત્ત્વજ અને રસજ આદિ અનેક સમુદાય આત્મક કારણોથી પેદા થાય છે, એવા જાનવાન આત્મેયનો મત છે.

૧૩. ખાસ કરી શરીરના જે જે શારિરિક કે માનસિક અવયવ વિરંપના અસરો ઉપવર્તે થઈ બીજાની અદર અકુર ભાવ પામી યથાવત્ ઉપવર્ત થાય ■ તે તે અસરોની ઉત્પત્તિ યથાવત્ થાય છે.

ન્યારે અન્ય અનુપવર્ત (અપ્રતીતિ અસરોની) ઉત્પત્તિ જ્યાં થતી; અથવા થાય ■ તો તેવા અસરો બિલકુલ મદ રહે છે. આમ ખાસ વિશેષ જાણીની ઉત્પત્તિ કે અનુત્પત્તિ થવા ન થવામાં ઉપવર્તિ (સર્વ અવયવોની યથાવિધિ પ્રતીતિ અથવા અનુપવર્તિ અનુક અસાવચરેત્રી પ્રતીતિ અને અનુક્રમી અપ્રતીતિને લીધે, વિવિધ પ્રકારની પ્રાણ પેદા થવાનાં કારણો બને છે. ચરક—સમુદાય.

શુક્રોપાનિનજીવસંયોગં તુ મનુ કુક્ષિગર્ભે ગર્ભમગ્ના મયતિ ॥ ગર્ભસ્તુ ઇત્યન્તર્ગમિત્થ પાપ્ય-
મિતોયમ્મિલિકારધેતનાધિષ્ઠાનમૂતઃ એવમનયંય ચુત્તયા પન્નમદ્દામૂતયિકાગ્નમુદાયાત્મકો ગર્ભ-
ધેતનાધાત્વધિષ્ઠાનમૂતઃ । નભમ્ય યદ્દો ધાતુરુત્તઃ । યથાન્વાનુપૂર્વ્યોભિનિવર્તતે કુક્ષી તદ્વનુગ્યાસ્યા-
મ્યામઃ ॥ મતે પુરાણે ગર્જાસ નયે ચાપસ્થિને પુનઃ । શુદ્ધસ્નાતાં સ્થિત્યાપપ્રયોનિશોણિત ગર્ભા-
શયામૃતમૃતીમાચક્ષ્મઃ । તયા સદ્ તયા મૂતયા યદા પુમાપ્રવ્યાપપ્રયોજીમધીમાયં ગચ્છતિ તસ્ય
દ્યૌર્દાગ્નિઃ પરઃ શરીરધાન્વાત્મા શ્રુકમૂતો વક્ષાવક્ષસ્ત સમ્મયતિ ।

અ તથા હર્ષમૂતનાત્મનેત્વીરિતઃજીવધાતુઃ પુરુષર્જાગદામિનિષ્પદોદિતેન હિતેનયથા
ગર્ભાશયમનુમયિદયાતેપેનાભિસંમર્ગમેતિ ।

તત્ર પૂર્વં ચેતના ધાતુઃ સત્વકરણો ગુણપ્રહણાય પ્રવર્તતે સ હિ હેતુઃ કારણં નિમિત્તમક્ષરં
ક્ષર્તા, મન્તા, વેદિતા, યોદ્ધા, દ્રુષ્ટા, ધાતા, દ્રાશ્તા, વિશ્વકર્મા વિશ્વરૂપઃ પુરુષઃ પ્રમયોડ્યવ્યવ્યો નિત્યઃ
શુભી પ્રહણપ્રાધાન્યમશ્વકં જીવોડમઃ પ્રફુલ્લચેતનાવાન્ વિમુર્ખતાત્મા ચેન્દ્રિયાત્મા ચાન્તરાત્મા
ઃ સેતિ ॥

અરવ—શરીરરુદ્ધાન મઠ ૪, મહતી ગર્ભાવક્રાન્તિઃ ।

સાધાર્થ—“ શુક્ર સોક્ષિત અને ઇવનો સચેત યદ્ ઉક્ષિત ત્વ ત્યારે તેની અર્થ સજ્ઞા પાપ છે અન્ત-
રિત્ત, વાયુ, આગ્નિ, ઝર, અને ભૂમિ આદિ પાપ મદ્દામૂતના વિગર યુક્ત, ચેતનાધિષ્ઠાનમૂત તે ન્યાયે થાય છે ત્યારે તેને
પચ્ચત વિગરામધર્મ અહેવાત્મા આવે છે પચ્ચ ચેતના એ કદા તદ્દા તન્તરી કદા ધાતુ વિશેષ નથી. ”

“ હવે ને કમપ્રમાણે અર્થ ઉક્ષિતી અંદર ઉત્પન્ન થાય છે તેનું વર્ણન કરીએ છીએ પુરુષ સ્વભાવ નિવૃત્ત થવા
પછી અને નરીન રાગી ઉત્પત્તિ થવા પછી રનભ કરી શુદ્ધ થયેલ સી કે જેના ચેતિ સર્વાંશય અને સોક્ષિત આદિ
અવયવોઃ નિશ્ચય હોય છે તેને અમે શુભગી કહીએ છીએ, આતી વિયતિવાળી સી આથે વિશુદ્ધ વીર્યવાળી પુરુષ ન્યાયે
ચિત્તોભાવને પામી છે (સચેત કહે ॥) ત્યારે સચેતજન્ય આત્મકની ઉત્તરોત્તર રૂપિ થતા પુરુષના શરીરના
પ્રત્યેક અંગે પ્રત્યગભાંધી (Living Substance) સારભૂત ઉત્તમ શરીર ધાત્વાત્મારૂપ શુક્રમૂત
શુદ્ધધાતુ ઉત્પન્ન થાય છે આર્ત રીતે આત્માની આત્મ પ્રેક્ષણી પ્રેક્ષેલ, અવધાતુ, પુરુષ શરીરમયી પ્રહાર આત્મઃ
યતી યોન્ય યોની માર્ગદ્વારા ગર્ભાશયમા પ્રવેશ કરી, સી શરીરના તેલીક રીંગના સર્વાંશ શરીરના સારભૂત આર્તવાળી
આથે થયાવિધિ સસર્મને પામે છે

આતી રીતે ને પ્રથમ ચેતનાધાતુ, સત્ત્વના કારણરૂપ અને ગુણ મહત્ત્વ કરવામા કારણરૂપ અને છે, તેજ
ચેતના ધાતુને કારણ નિમિત્ત, અણુર, કર્તા મન્તા, વેદિતા વિગદ, દ્રુષ્ટ, ધાતા ત્ત્ત્ત્ત વિશ્વકર્મા, વિશ્વરૂપ, પુરુષ, પ્રભાવ,
અવ્યય, નિત્ય, શુભી, અદ્વયપ્રધાન્ય, અવ્યકત, અન્, અજ્ઞ, પ્રકૃત ચેતનાવાન્ વિશ્વ, શ્રુતાત્મા તેમજ ઇન્દ્રિયાત્મા
અને અન્તરાત્મા આદિ અનેક નામેાથી જ્ઞાનમવાત્મા આવે ॥

* આત્મા અવ્યય મન એ ॥ પદાર્થ છે, આ વિષયપર ખાસ એક અુદોહ નિબંધ અમારા તરફથી થોડા
વખતમા પ્રસિદ્ધ પનાર છે

સંતતિ-એટલે શું?

મહાવક્તાત્પરય નિજઃ સ્નેહજો દંદસારઃ

પ્રાદુર્ભૂય સ્થિત ઇવ વહિચેતનાધાતુરંકઃ ।

સાન્દ્રાનન્દધુમિતદ્વિદ્યપ્રસ્નવંજાપમિત્તો

ગાદાન્તેપઃ સદિ માથ દ્વિમચ્ચોત્તમાશંસનીવ ॥

આનન્દધુતિરાત્મનો નયનયોરંતઃ સુધામ્યંજનં

પ્રસ્તારઃ પ્રણયસ્ય મન્મથતરોઃ પુણ્ય પ્રસાદો રતેઃ ।

આસાનં હૃદયદ્વિપસ્ય વિપવારણ્યેષુ સંચારિણ્યો

વૃન્પત્યોરિહ લભ્યતે સુરુતતઃ સંસારસારોઽર્થક ॥ ૩.૫.૭.

આપાઘ્યે અને નયનમાં આનંદ યથા પરસ્પરતા રહેલો છે એટલે બનુસરી, દેહના પરમ સાગર સ્વરૂપે પ્રાદુર્ભૂત યથા જગદ્ગર રમુવરૂપે એ એક ચેતના ધરુવરૂપે સ્થિત થાય છે, એ આનંદની પરમ ઓળખી (મુક્તિ) અર્થાત્ સુચાલિત થયેલ હૃદયના, પ્રસવશક્તી અવસ્થિતિ થયેલ ગાદાચિત્રનથી (ધર્મીયુત યથા દ્વિમચ્ચુત થયેલ બાળે આસે (આત્મીય) પરમ અસલ દોષ નથી એમ સ્પષ્ટ બતાવે છે

ઉ. ૩. ચરિત્ર.

આત્માની અને નયનની આનંદ સુધાના અભ્યનગરૂપ, આનંદમય સસાગરૂપ, પ્રભુધના પ્રગ્તાર (લીલાના) રૂપ, મન્મથના પુણ્યરૂપ અને રતિના પરમ પ્રસાદરૂપ, તેમજ અનેક વિપયોત્તર અરુણ્યોની ચક્રર સચારુરી રહેલ હૃદયરૂપ હરિતના (આત્મા) નિર્મલનરૂપ અને વળી સસાતના પરમ સારરૂપ આગીપુષ્પની પ્રસાદિ રમ્યનીને આ લોકમાં મહાપુણ્યના પ્રવાણથી માપા થાય છે

ઉ. ૩. ચરિત્ર

આ પ્રકારનાં નવનિર્માણમાં આવેલ સર્વ વિષયો, એ માત્ર કુદરતની પ્રત્યેકાદન ઇચ્છાની પુત્રિ કરવા માટેના બધા પ્રયત્નોરૂપ છે.

આ પ્રકાર નવનિર્માણ વિષય એટલે તો અનવયોગ અને મહત્વપૂર્ણ તથા વિશાળ છે કે તેની સાથે વિજ્ઞાનની સર્વ શાખાઓ અનેકરીતે સંબંધ ધરાવે છે.

આ ગ્રંથની અંદરના પ્રથમ પ્રકરણની અંદર ચર્ચવામાં આવેલ શરીર રચના સંબંધી સર્વ વિષયો આ પ્રત્યેકાદન ક્રિયાના મૂળ પાલકરૂપ છે. બીજી પ્રકરણ બીજાની અંદર ચર્ચવામાં આવેલ “અનુક્રમણ” અને “અનુક્રમણ”નો અર્થ વિસ્તૃત અને અસીર વિષય પણ આ પ્રકાર નવનિર્માણ અંદર ચર્ચવામાં આવેલ પ્રત્યેકાદન ક્રિયાના સર્વ અસીર સાથે અતિ ઘનીય સંબંધ ધરાવે છે. પ્રકરણ ત્રીજાની અંદર વિસ્તાર પુર્વક ચર્ચવામાં આવેલ “પ્રેમના પ્રભાવ” નો વિષય પણ આ પ્રત્યેકાદન ક્રિયાના પ્રત્યેક અસીર સાથે ખાસ ખાસ સંબંધ ધરાવે છે અને વિશેષ રૂપમાં આપામાં કહીએ તો એ પ્રકરણનો વિષય તો પ્રત્યેકાદન ક્રિયાની સર્વ પ્રવૃત્તિઓના મૂળ આધાર રૂપ છે.

આ ઉપરાંત “સ્ત્રીઓના સૌન્દર્ય” અને તેના ઉદ્દેશ” એ નામના ચોથા પ્રકરણનો વિષય પણ કુદરત અને આરોગ્યપ્રજ્ઞ સત્તાનું ઉત્કૃષ્ટિત શુભ કાર્ય સાથે અનેક રીતે સંબંધ ધારે છે.

બીજી પ્રકરણ પાંચમીની અંદરના “સંવત્સર અથવા પર્વકાળ”નો વિષય તેમજ પ્રકરણ છઠ્ઠીની અંદરના “પરિશીક્ષનવિધિ” Comatibip નો વિષય, તેમજ પ્રકરણ સપ્તમ તથા અષ્ટમની અંદરના “હૃદય યોગ્ય ઉમર તથા જનનેન્દ્રિયોના અવયવો”નો વિષય પણ આ “પ્રત્યેકાદન ક્રિયા અથવા ગર્ભાધાન સંસ્કારના” અર્થે મહત્વપૂર્ણ અને આવીરૂપે વિષય સંલે ઇચ્છાના અનવયોગ સંબંધ ધરાવે છે. એવામાંથી એ વિષયના જ્ઞાનની પણ યથાચોગ્ય આવરૂપતા છે.

દુકામાં કહીએ તો આ ગ્રંથની અંદરના પ્રથમના આઠ પ્રકરણના વિષયો, આ પ્રકાર નવનિર્માણ અંદર ચર્ચવામાં આવેલ મુખ્ય વિષયો સાથે અતિ ખાસ સંબંધ ધરાવે છે, બીજી એ બધા પ્રકરણો માત્ર આ નવમા પ્રકરણના મુખ્ય વિષયની ભૂમિકા રૂપે છે. આવાર મુખીયા વિવેચનથી એ જાણવ સહજ રૂપમાં થઈ સામે તેવું છે.

પ્રત્યેકાદન અસિદ્ધિ—સુસંતાનોત્પત્તિ, અનવસમજના પ્રત્યેકાદન ક્રિયાઓના જીવન પરવાર, વિશ્વમાં યથાવત્ જગવાઈ રહે અને આ વિશ્વની માનવ સમાજરૂપ સુખવવાદિકા, અનેક પ્રકારના માનવપુરુષોથી નિરૂપત સુવાસિલ બની સર્વત્ર આનંદ મુખ અને સતોષના વિવિધ સમીક્ષો સર્વત્ર ફેલાવતી રહે એ વિશ્વનિયતા પ્રત્યેકાદન મહાન ઉદ્દેશ છે.

એ ઉદ્દેશની યથાવત્ પૂર્વિકાદિકા હવે સંબંધોની ચેતના છે.

એ ઉદ્દેશની યથાવત્ તુષ્ટિ મટિલ સંલેખધર્મોનાં સર્વ સુચેની રચના છે.

એ મહાન ઉદ્દેશની યથાવત્ સિદ્ધિ, મટિલ હવે સંબંધ યથા પછીની પરિશીક્ષન ક્રિયાના સર્વ પ્રયોગોની અને પ્રકરણની પ્રવૃત્તિઓ છે.

એ ઉદ્દેશની યથાવત્ તુષ્ટિ આત્મ મહત્વવાદના સર્વ અવરૂપોની પરવાર પ્રવર્તે છે સામ્રાજિક સર્વ કુખિ અને આનંદોની મુખ્ય અવધી સુસંતાનોત્પત્તિમાત્ર સમયથી છે તેના વિના દિવા પાછળ અપ્રાપ્ત છે, સ્ત્રી અને પુરુષોના જીવનની સામ્યકતાને મુખ્ય આધાર—સુસંતાનોત્પત્તિ પરના મુખ્ય અસીર અવરૂપી રહેલ છે વશ-શક્તિ, સુવિરતાત-પર કીર્તિ અને લોકપ્રિયતા આદિ સર્વ પ્રકરણી પ્રવૃત્તિઓ તેને આધારેનું દર્શી રહેલી રૂપરંગભાષ છે આદ્યજ્ઞ મટે મહા હિંસાવૃત્તિએ કહ્યું છે કે—**દમ્પત્યોરિહલમ્યતે મુકુતકઃ સંસારસારોડર્મકઃ** । એ વાત વચાવે છે, આવી સુસંતાનોત્પત્તિ મટે દમ્પતી (સ્ત્રી પુરુષ) એ શુ શુ કશું નેઈએ ? શા શા ઉપાયો ચેતના નેઈએ? કયા કયા વિષયોના જ્ઞાન ચેતના નેઈએ ? અને કેવી રીતે વર્તવાથી એ હાથ ફળની યથાવત્ પ્રાપ્તિ થઈ રહે ઉત્પત્તિ સર્વ વિષયોનું અનવયોગ જ્ઞાન જન્મેને ચેતના નેઈએ.

THOUGHTS ON THE SEXUAL LIFE OF MAN AND WOMAN.

I * कुसुमसधर्मणो हि योगितः सुकुमारोपक्रमाः । तास्वनधिगमविध्वासेः प्रसभमुपक्रम्य-
माणाः संप्रयोगद्वेषिण्यो भवन्ति पुरुषद्वेषिण्यो वा । तस्मात्साम्नेयोपाचरेत् ॥

कन्या विस्रम्भण-प्रकरणे धात्स्यायनः ॥

BRUTAL FORCE

II. The unskilled, over-excited husband can then impart the seed of feminine insensibility and by continued awkwardness and coarseness develop it into permanent anæsthesia. The man who takes possession of his rights with reckless brutal masculine force, nearly causes his wife anxiety, pain and with every repetition of the act, increases her repulsion.

A large proportion of cold-natured women, represent a sacrifice by men due either to unconscious awkwardness or occasionally, to conscious brutality towards the tender plant, which should have been cherished with peculiar art and love, but has been robbed of the splendor of its development. All her life long, a wistful and trembling woman preserves the recollection of a brutal wedding night and often enough, it remains a perpetual source of inhibition, every time that the husband seeks anew to gratify his desires without adapting himself to his wife's desires.

Dr ADLDER,

III. There are an immense number of ignorant selfish, and brutal husbands, who give themselves no trouble to study the instrument which God has confided to them, and do not even so much as suspect that it is necessary to study it in order to draw out its slightest chords.

Dr JULES, GUYOL

(Experimental behaviour of the sentiment

of Love)

IV. Only a man of whom she feels that he has also the artistic joy in her and who shows this joy through his timid and delicate touch on her soul as on her body, can keep the woman of to-day.

ELLEN. KEY (Love and Marriage.)

V. BALZAC has compared woman and the average husband to an OURANG-UTANG trying to play the Violin " LOVE " as we instinctively feel, is the most melodious of harmonies. Woman is a delicious instrument of pleasure but it is

necessary to know its quivering strings, study the pose of it, its timid key-board, the changing and capricious fingering. How many OURANG-MAN marry without knowing what a woman is? Nearly all men marry in the most profound ignorance of woman and of love."

BALZAC

(Physiology of Marriage Meditations)

PHYSIOLOGICAL CHANGES AND THE ACT OF COITION,

1. In spring all such running and changing are, but a part of the business of pairing and one divides at once at that such attitudes are of sexual character.
2. Bird-song possesses a primary prenuptial significance in attracting the female, a secondary nuptial significance in producing excitement.

Prof. HACKER

- 3 In all animals a high degree of excitement of the nervous system is necessary to procreation, and thus we find an excited prelude to procreation widely spread.
- 4 Cohabitation or coition must be preceded by an abbreviated courtship
- 5 NATURAL POSITION IN COITION.

The anterior position in coition with the female partner is so widespread throughout the world, that it may fairly be termed the most typical human attitude in sexual congress

HAVELOCK ELLIS.

6. FACIAL EXPRESSION

The facial expression when tumescence is completed is marked by a high degree of energy in man and of loveliness in woman. At this moment when the culminating act of life is about to be accomplished, the individual thus reaches his supreme state of radiant beauty. The color is lightened, the eyes larger and brighter, the facial muscles are more tense, so that in mature individuals any wrinkles disappear.

7. SENSORY EFFECTS AT THE TIME OF COITION

At the beginning of detumescence the features are frequently more discomposed. There is a general expression of eager receptivity to sensory impressions. The dilation of the pupil, the expansion of the nostrils, the tendency to salivation and to movements of the tongue all go to make up a picture which indicates the approaching gratification of sensory desires.

HAVELOCK-ELLIS,

- 8, Those woman who obtain extraordinary sway over men are apparently those who possess a certain "VIRILITY" or procreative and copulative aptitude in their character and passion. II with this virility they combine a fragility or childishness of appearance which appeal to man in another way, at the same time they appear to be irresistible

9 CAUSES OF MYSTIRIOUS COQUETRIES BASHFULNESS AND ATTRACTIVE CAPACITY.

The fact that nature has coupled the great centre of physical attraction with repugnance has made woman mystirious coquetry possible and courtship complex.

A woman lays more stress upon the preliminary caresses to the sexual act proper than does the man, because of her greater diffusion of the sexual zones"

MALCHOW.

- 10 Natural intercourse is beyond a doubt, more conducive to physical and mental well-being and attractive than the vast majority of people are aware.
- 11 The coital act is an extremely complex social function in which the woman (as well as man) is an active partner, and from which both derive physical mental and spiritual benefit if this act is fully and correctly performed "
- 12 "The best times for the coital act are those when both the husband and wife have MUTUAL DESIRE Then only is the act perfectly performed and of fullest physiological and psychological benefits."
- 13 "In my opinion in coitus any mental or physical injury is quite as harmful as any physical one."

Dr. MARRY-STOPES,

(Contraception)

Chap. II page 13,

- ૧ કુમુદ સારા કોમળ રવશાયણી યુગ્મીએ ॥ અને તેથી તેઓ મુકુમારોપદેશ ॥ તેઓને તે વધાવત વિશાલ સંપાદન કર્યાં વગર ચંદ્રસા પ્રસન્ન થોજવામાં આવે તો તેઓ સમપ્રયોગદેપિણી અથવા પુરુષ દેપિણી બની જાય છે આટલા માટે સામક લેખાયોવડે તેઓનું મેલન કરવું જોઈએ

કન્યાવિજ્ઞાણ મંકરણ, વાસ્ત્યાયન.

- ૨ અગ્ર અને અગ્નિ ઉત્પત્તિયેષ પુરુષ આવી દશામા સ્ત્રીની અદર્શરૂપેદા લીનતામાં જીવે ફોષે છે અને હમેશાની એવી સાક્ષ્ય અપ્રાપ્તિ અને બુદ્ધિયતાને લીધે તેવી રમેદલીનતા, સ્વાભાવી નિરસતામાં પરિણમે છે જે મનુષ્ય પોતાના રવાનિયને, આવી અવિચારી અને પામવ-ભાવગુણ રૂપિણી ઉપયોગ કરે છે, તે પોતાની સ્ત્રી સંતાપ અને દુઃખના કાન્તુજન થાય છે અને એવા દરેક સંસિકપ્રસંગે પોતાની સ્ત્રીની અગ્નિમાં વધારો કરે ॥

નિ રતબધ રવશાયની સ્ત્રીઓનો ધણે મોટો ભાગ પુરુષોના તેઓ પ્રત્યેના આવા અજ્ઞાનભર્ય અગ્ર વર્તનને કીધે અથવા કેટલીકવાર નાણી જોઈને દર્શાવવામાં આવતી પાશવરૂપિતા અતિધોષાત્ત કોગે, ધયેલી દશાને દર્શાવે છે કુમુદસમાન કોમળાંબી અમન્યો ક નેઓની સ્ત્રીએ ખાસ કળા અને પ્રેમપૂર્વક થઈ આવત આપનાની ખરે ખરી જરૂરીયાત છે તથા તેને બદલે તેઓની ખીણતી જતી મદવરી ખુશ્મરીને બદલ, આવીરીતે ક્ષી લેવામાં આવે છે તેઓ કલ્પવ પર્થન નિરસ, કમિષ્વ અને પશુરૂપિતા અવિચારન અનિષ્ઠ સરકારોનું હમેશા રમણ કરતી રહે છે અને ત્યારે જ્યારે તેઓ પતિ તેની સ્ત્રીને ઈચ્છા કે અનુકુલતાને ધ્યાનમાં ન લેતા માત્ર પોતાની પામવદેશને આપીને જઈ જાય છે ત્યારે તેઓ દરેક પ્રસંગે તે જોઈને રમણી જતી રહે ॥

૩૧. ૩૧૬૩૨.

- ૩ આવા અજ્ઞાન, રવાર્થી અને પશુપુત્રીની પ્રબળતાવાળા અનેક પુરુષ છે, જે સ્ત્રી પોતાને અથવા પોતાની સ્ત્રી ઉત્પત્તિ આપવામાં આવેલા જનનેન્દ્રિયના અવયવોની સ્વભાવે થતિયિવ અવશ્યક કરવાની મહેનત નથી લેતાં એટલું જ નહીં પણ તેઓ કેઈ પણ ભવને અવશ્યક કરવાની ખાસ જાણ રહે છે એવી તેઓને લેવા પણ શકા થતી નથી

૩૧. જયુલીસ મુયેશ્વર. (કામકળાનું અભ્યાસ જન્યવિજ્ઞાન)

- ૪ જો પુરુષને માટે તેણીને એમ લાગે કે—તેણીની નજર કેઈ ખાસ પ્રકારને આર્થિક (પૈસા) સમાધાન છે એમ તે માને છે અને એવા આનંદને જે પુરુષ તેના સહીર તથા આત્મા બનેલા હૃદય સુદૃઢતાને અને સુકોમલ રીતે રૂપથી કરી દર્શાવે શકે છે તેનો પુરુષ જોઈને જમાનાની સ્ત્રીને દિવસ રાત્રી સમયે

જોલન થી. (પ્રેમ આપ)

૫. બાહ્યરૂપ-જન્ય લેખકે સ્ત્રીની અને એક સંપાદન દશાના પુરુષની દુષ્કા, વાધાલીન બાળ પ્રયત્ન કરતા એક ઉત્પત્તિય સાથે કરેલ છે તે કહે છે કે જે પ્રેમ જે આપણે સ્વાભાવિક રીતે જેમ આપણે તે પ્રમાણે એક સુદૃઢ પ્રકારનું અનુપમ મધુર ગીત છે સ્ત્રી, એ આનંદનું સુદૃઢ મધુર સારગીતનું વાદ્ય

ઉપદેશ-વિધિ Procedure of coitus

સમપ્રયોગ-સંયોજકિયા (Copulative function)

છે. પણ એ સુદૃઢ સારનીરૂપ વાદ્યવનનો વધાવિધિ આનંદ લેવા માટે તેના વિવિધ પ્રકારના ગ્રહકાર કરતા તારોને, તેઓના સ્થાનોને તેમજ પ્રસંગાનુસાર તેઓના તીવ્ર મદ આદિ સ્વરો વગાડવા માટે તેની અદર યોગ્યતામાં આવેલ ચાનીઓ વિશેરેને તથા તે બધા ઉપર સલાવવામાં આવતી વપળ આંખોઓનાં હસ્તકોશદ્ય ઇત્યાદિને વધાવિધિ નજીવાની ખાસ નરર છે. પણ એવા કેટલા ઉરંગક્રિયાંગ-નરવાનરો, સુદરી, એ શી વસ્તુ છે, તે વધાવત ભવયા વિના પરતી બેસે છા હજમન બધા મનુષ્યો-સ્ત્રી અને પ્રેમ-એ સંગથી આદ્ય અદ્યાનયુક્ત દશાંગન પરણી બેસે છે.

બાલક (લગ્ન સંગથી વિચારો)

સંભોગ ક્રિયા વખતે થતા શારીરિક દેશ્કરો.

૧. પ્રત્યેક વસંત રતુ જખતે ષણ, પક્ષીઓની એક બીજા પાછળ દોડવાની અને પુક પકડવાની જેવામાં આવતી ક્રિયા, એ માત્ર સંભોગ સુખાર્થે સમુક્ત થવા માટેજ છે. અને આપણને નજીવે આશ્ચર્ય થાય છે કે એવા પ્રકારની અન્ય ક્રિયાઓ પણ એજ ઉદ્દેશથી પ્રવર્તેલી બજાય છે.
૨. પક્ષિઓ પોતા તરફ આપને આકર્ષવા માટે તેમજ કામ પ્રદિપ્ત કરવા માટે કેટલીક પ્રાથમિક ક્રિયાઓ કરે છે.
૩. પ્રત્યેક ભવતા પ્રાણીની અદર જ્ઞાનવનુ અને ક્રિયાવનુઓના સમગ્ર સમુદાયના ઉગ્ર ઉદ્દીપનની પ્રેરનાનક્રિયા જખતે ખાસ નરર પડે છે. સંભોગ ક્રિયા પહેલા એવામાં આવતી સર્વ ઉત્તેજીઓનું એજ કારણ છે.

માલશી

૪. પ્રત્યેક સંભોગ ક્રિયા પહેલા પ્રાથમિક બાહ્યરેતોપચારરૂપ પરિચીવન વિધિ અવરૂપ આચરવીજ બેઠકો.
- હેવલેક એક્સીસ . . .

૫. સંભોગ સમયની શારીરિક સ્થિતિ- સંભોગ સમયે સૌવર્ચતા શરીરની એ ઉત્તાનદશા (થતી બથવા સામસામી શરીરની સ્થિતિ) રૂર્વ દેશમાં સર્વત્ર સર્વમાન્ય રીતે ભેજવા આવે છે, તે માનવસમાજને .. ખાસ અનુકૂળ પડતી સ્વાભાવિક સ્થિતિ હોય એમ જણાય છે

૬. સંભોગ ક્રિયાને અન્તે પુરુષના મુખપર ખાસ પ્રકારના કમળી અધિપતા અને લગ્નન્ય લાવારં તથા જોના મુખ પર પ્રેમની પૂર્ણ મધુર આકૃતિ પ્રસરી રહે છે એ જખતે સંભોગ મુખની પાછાટા આવી પહોંચે છે તે વખતે જી પુરુષ બન્નેના મુખપર પ્રેમના મધુર મધુસાગરો જુગા સૈંદર્ભ સર્વત્ર પ્રસરી રહે છે, મુખપરનો રમ લાગ, મુલાબી થઈ બથ છે, આખો વિશાળ અને તેજસ્વી બને છે, મુખપરની માંસપેશીઓ ખીડ અને બળયુક્ત બને છે કે જોથી પડવ ઉમરના માણસના મુખપર મજા દર્શાવવાની કસવલીઓ અદ્રશ્ય થઈ ન્ય છે.

૮ જે સ્ત્રીએ સરીરમાં રૂઢપુષ્ટ અને પ્રાણશક્તિની પ્રજાતાવાળી તેમજ કામકળામાં કુશળ અને રવભાવે સંબોજ પ્રિય અને માનસી જાણીશતાયુક્ત હોય છે તેઓ પુરુષવર્ગના ઉપર જનન પ્રકારની મોહક અસર કરે છે

૯, કુટિલ કામકળા, શરમાળપણ અને માહુમતાનાં કારણો—

ઇશ્વરે સ્ત્રી અને પુરુષ વર્ગના સંબોજ રચાવના અર્થમાં જનનિન્દ્રિયોના મોહક અસરવાને મનમૂતોત્સર્જના ધૂલિ ઉત્પાદક અવયવોની જાગૃત્તા રચાવ આપ્યું છે જેને લીધે સ્ત્રી વર્ગ વધારે શરમાળ અને તેથી ન સમજાય એવા રવભાવની ધર્મણ છે તેમજ કામકળાની કિલ્લપટા વધે સંવલન અને પરિવેશનમાં અનેક પ્રકારના શુભ વાળાઓ ઉત્પન્ન થવાના સંજ્ઞાને અવકાશ મળે છે

માનસી

૧૦ માનવ સમાજનો મોટો ભાગ સમગ્ર રીતે તેના કરતા ખલ યથાચોજ સંબોજને પરિણમિ મનુષ્ય શારિરીક તેમજ માનસિક અસરોએ યેગવચ ઉપરાંત વિરોધ આકર્ષણીય ખલ અને છે એવા બદાખલ સંશય નથી

અર્થાધાન ક્રિયા—

૧૧ સંબોજ ક્રિયા—જે કોઈ કોણ અનેક મોક્ષાત જાણે યુક્ત ક્રિયા છે કે એમાં પુરુષ તેમજ સ્ત્રી પણ એક સરખા સક્રિય ભાગ ભજવે છે અને જો એ સંબોજ ક્રિયાનું કાર્ય સમ્પૂર્ણરીતે અને યથાચોજ વિધિપૂર્વક ખલવવામાં આવે તો તે દ્વારા જન્મેને શારિરીક, માનસિક તેમજ આધ્યાત્મિક એક સરખા હાલો મળે છે

૧૨ અર્થાધાન ક્રિયા માટે સૌથી ઉત્તમ સમય તો તેજ છે કે ત્યારે સ્ત્રી અને પુરુષ (૧૨ વધુ) જન્મેને ૫૨૨૫૨ તેથી ઉત્સુકતા હોય અને પ્રશન્નેજ આ ક્રિયાનું યથાચોજ અનુષ્ઠાન થઈ શકે છે અને ત્યારેજ સમ્પૂર્ણ શારિરીક તેમજ માનસિક અનેક પ્રકારના હાલો સાધવા શક્ય છે

૧૩ આજીવિત પ્રમાણે અર્થાધાનક્રિયાના પ્રસન્નમાં કોઈપણ પ્રકારની માનસિક અવધિ-અવાધિ કે ઉપાધિ શારિરીક અવાધિની માફકજ અવિચલ નુકશાન કારક છે

૩૧ મેરી સ્ટોન્સ

14 "As soon as the penis enters the vaginal vestibule (1) it first of all pushes against the glans clitoris which is situated at the entrance of the genital canal and owing to its length and to the way in which it is bent, can give way to and bend further before the penis 2 After this preliminary stimulation of the two chief centres of sexual sensibility, the glans penis glides over the inner surfaces of the two vaginal bulbs, the collum and the body of the penis are then grasped between the projecting surfaces of the vaginal bulbs, but the glans penis itself, which has passed further onward, is in contact with the fine and delicate surface of the vaginal mucous membrane, which membrane itself owing to the presence of erectile tissue between the layers, is now in an elastic, resilient condition 3 This elasticity which enables the vagina to adapt itself to the size of the penis increases at once to the turgescence and the sensibility of the clitoris in as much as the blood that is driven out of the vessels of the vaginal wall passes thence to those of the vaginal bulbs and the clitoris 4 On the other hand the turgescence and the sensitiveness of the glans penis itself are heightened by the compression of the organs in consequence of the ever increasing fullness of the vessels of the vaginal mucous membrane and the two vaginal bulbs'

FRENCH PHYSICIAN "ROBAND"

15 "Procreation results from the approach of the male sperm cell towards the female germ cell and from the entrance of the former into the latter "

16 'Peace reigns in the ovum but when driven by the desire of creation the masculine god breaks through the shell and begins his work of fertilization, everything at once becomes movement, restless haste impulsive force, unending circulation.

17 'The Procreative principle — Within the body of one of the partners of the sexual act the ovum and the spermatozoon undergo an ultimate perfect fusion of soul and body in comparison with which even the closest approximation of the great halves of the love partnership is no more than a mere mechanical apposition The ultimate aim of the loving union is attained only in the coalescence of ovum and spermatozoon.'

18 "PROPER TIME TO ADVANCE Here (in coition) the will and the way of woman should be supreme, and till her great biological function of consent is fully and joyously exercised the interests of posterity forbid the male to advance'

19 'FRONT TO FRONT POSITION IN COITION Physically this front to front attitude represents a great advance over the quadrupedal method The two partners reveal to each other the most important the most beautiful, the most expressive sides of themselves and thus multiply the mutual pleasures and harmony of the intimate act of union'

"IWAN BLOCK M D

Author of 'Sexual Life of our times.'

૧૪ સાધાર્ય—અત્રે પુરુષની જાનનેન્દ્રિયનુ અવસ્થા સ્ત્રીસીતના યોનિ પ્રવેશમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તે ૧ પ્રથમ કામપુરા મદનજન (Chitara) ની મન્યોને રમણ કરી પ્રદીપ્ત કરે છે, એ મન્યો સ્ત્રીના અવત્યપથ-યોનિના પ્રવેશદ્વારમા ઉપરના બાજમા રિશ્ત થયેલ છે આ મન્યોનું યોનિના કદ અને લંબાઈ વિગતેના પ્રમાણને અનુસરી શિક્ષના સધેજને લીધે આપણપાઠ્ય ધર્મણુ થાય છે ૨ ઉપરોક્ત જાને કામો તેજ અવધેના આપા પ્રાપ્તિક સધર્મણુ અને પ્રદિપ્ત થઈ શિક્ષન મદનપુષ્પ (Olaus Pomus) યોની માર્ગની સપાળી તેમજ તેની અદરની અન્ય મન્યોદ્રવ, (Tiro sagittal ballis) સાથે સધર્મણુ પામી આજળ સરે છે અને શિક્ષનો મદનપુષ્પ શિવાયનો બાકીના પ્રવેશ એ બે પ્રદીપ્ત થયેલ મન્યોમાં વચ્ચે દબાય છે પણ મદનપુષ્પને એ જાળ આજળ કરી આવેલ હોય છે તે યોનિની અંતર સપાળીની અદરના મુકામજ રસપેશ સાથે સધર્મણુ પામે છે અને સપાળીની અદરના ઉદરિક અને ઉત્થાનક તથા માલક તનુઓ અને સૂક્ષ્મ પ્રસ-પેશોએ કે મન્યોચિના રિશ્તિરવાપક સળધેમા આવે છે ૩ અત્રે તનુમન્યોચિની રિશ્તિ રવાપક દસા શિક્ષની મુદ્દ મધ્યમ કે સ્વૃષ્ઠ આદિ આદૃતિઓને થયાવળ અનુસરે છે અને તેને લીધે સુરપરજાન્ય જાન અને સંભોજનન્ય આનદની ઉત્તરોત્તર સરજિ થવા લાગે છે અને પરિણામે મદનજન અને મન્યોચિની અદર પણ તેવાજ પ્રકારના કામો તેજ લાગે પેશ કરે છે, કે એ લાગે તે તે રચાનના રક્તના ન્યુનાધિક પ્રવાહના પ્રમાણમા મદ અવધા તીવ્ર કે તીવ્રતા અવધા તીવ્રતમ થાય છે ૪ બીજી તરફ મદનપુષ્પની અદરની રસરાશિ તેમજ સંભોજનના પણ આસપાસના અવધેઓની અદરના રક્તના વધતા જતા પ્રમાણને લીધે તેમજ વિવિધ પ્રવેશના અવધેઓમા થયાવળ ઉત્થાનને લીધે શિક્ષપર દબાણ કરી તીવ્રતર થવા લાગે છે અને ઉત્તરોત્તર સંભોજનન્ય આનદોની સરજિ થવા લાગે છે

ફેન્ચ ડીઝીટીયન રોમાન્ડ

૧૫. પ્રજનન કાર્ય—પુરુષના ધોર્મની અદરના જનુઓ તેમજ સ્ત્રીના રજની અદરના રજનજનુઓના થયાવળ સંમિશ્રણને બંને પ્રજનનકાર્ય પરિણામે છે

૧૧ સ્ત્રી મર્સાસપમાના રજરજાનની અદર સન્તિ પ્રસરેલીજ હોય છે પણ અત્રે પ્રજનન કાર્યને આશ્રિત થઈ પુરુષ કામજ સધર્મણુને આજળ કરી એ રજનજનુઓને ફળદ્રુપ કરવાના કાર્યને અદર કરે છે ત્યારે સર્વવ અતિ અને ક્રિયાનો સંચાર તેમજ જળ અને રૂપિરાસિત્તણુની સતત પ્રવૃત્તિ પ્રત્યક્ષ નેત્રમા આવે છે

૧૭ પ્રજનન ક્રિયાનો સિદ્ધાન્ત—સંભોજનક્રિયાની અદર સચુક્ર વનાર મુખ્યભાષી સ્ત્રીજાનના મર્સાસપમા સ્ત્રીના રજ અને પુરુષના ધોર્મનો શારીરિક અને આનંદિક સધર્મણુ સંયોગ થાય છે એ સંયોગની દ્રશ્યતામા સ્ત્રી અને પુરુષજ જાને દમ્યતાના શારીરિક રોગો જે સેલ્લો થનીટ સંબધ પણ માન કેવળ સ્વૃષ્ઠ આનંદ સંયોગ સંબધમા ઘણી લાગ્ય પ્રેમભાવથી ઉત્પન્ન થનારે જામા સંયોગ સંબધોનો અન્તિમ ઉત્તરો તે માન રજ અને ધીધના થયાવળ થનીટ સમીક્ષણની અદરજ કેવળ સંભાવેલો છે

૧૮. પ્રજનન ક્રિયા માટે યોગ્ય સમય—આ જાળતમા સ્ત્રીની આકાષા અને અનુકૂળતાને કારી અમર રવાન આપણુ નેહિએ અને આ પ્રજનન ક્રિયા માટે તેની અનુભવી જ્ઞાનુધી આનંદપૂર્વક મળી ન હોય ત્યાંજીધી લાગે સવરિના ક્રિયાને વિચારે જ્ઞાનમા લઈ પુરુષે પ્રજનન ક્રિયા મટે ઉઘાટ થવા અડકડુ નેહિએ

૧૯ સંયોગ સમયની ઉત્તાન દશા—માનવ સમાજની સમસામા દશવસ્થા સંયોગ સમયની રિશ્તિ પણ વર્તની તે વળતની રિશ્તિ કરતા અનેક રીતે મળે છે આ દશામા જાને રસભેળી વિચારોઓ પરસ્પર માટે અનેક પ્રકારની અવધની અતિ હોય ત તેમજ અનેક પ્રકારના મુદ્દ જાળદશા આદૃતિઓ તેમજ લાગે સંભાવે તથા પ્રકર કરી રાકે છે અને પરિણામે પરસ્પરના સંયોગ સમયના અનુકૂળ તેમજ આનંદોને અનેક સમુકૂળ રીતે વધારે અનુભવી રાકે છે

ફેન્ચન પલોક એમ. ડી.

સુરત પ્રસંગને માટે યોગ્ય સ્થાન (સમય અને સ્થિતિ આદિ કેવાં હોવાં જોઈએ?)

यस्य यस्याङ्गावयवस्य बीजे बीजभावः
उपतप्तो भवति तस्य तस्याङ्गावयवस्य
विकृतिरूपजायते नोपजायते
चानुतापात्तस्मादुभयोरूपपत्तिः ॥

સુશુન શારીરસ્થાનમ્

— (૧૦) —

ભાવાર્થ—

હી અને પુરુષના શરીર ભરતક અને યનની અંદરના જે જે અંગ અવયવ અવયવ વિશિષ્ટો જે જે અંગ ઉપત્ત થઈ, વીર્યરૂપ બીજની અંદર બીજરૂપે પ્રદીપ્ત થઈ આવેલ હોય છે, તે તે શારીરિક તેમજ માનસિક અવયવ વિશેષની ઉત્પત્તિ તેટલાજ અમાલુમાં પેદા થનાર ભાવી પ્રજામાં થયાવત્ થાય છે. જ્યારે જે જે અંગ થયાવત્ ઉપત્ત થયેલો હોતો નથી, તે તે અંગનો પ્રજામાં તેટલો અમાલુમાં પ્રદુર્ભાવ થતો નથી.

સુસુત.

G. G. MEHTA,

Professor of Phrenology,

BOMBAY.

सुरत-प्रसंगने माटे योग्य स्थान केवुं होवुं जोईए ?

विस्तीर्णे ललिते सुधाधवलिते चित्रादिनालंकृते,

रम्ये प्रोन्नतचत्वरेश्वरुमहाधूपादि पुष्पान्विते ।

संगीताङ्गविराजिते स्वभवने दीपप्रभाभासुरे

निःशङ्कं सुस्तं यथाभिलपितं कृत्यात्मनं कान्तया ॥

(अनङ्गरङ्गे)

१. विशाण, अन्ध,

२. अक्षित अर्थात् सुन्दर. सुरोन्नित,

३. अद्वैतमान अर्थात् अक्षयित प्रकाशयुक्त,

४. चित्रादिपी शङ्खगारवाभां आवेस होय तेवु

५. १२५.

६. विशाण योक्तावा

७-८-९ अक्षर आदि सुगन्धिधूप आनी पुष्पादिपुञ्ज

१०. संगीत आदि भाटेना वादनो रूप वाचन योयी
सुरोन्नित,

११. पीताम्बर अर्थात् अक्षर,

१२. दिवाग्नेया अर्थात् प्रकाशमा,

१३. अक्षयित यथ,

१४. यथाभिलाष अर्थात् जेनी धाव्य होय ते प्रभासो.

१५. अभने विस्तारवाचणी अन्ता साथे,

१६. सुरत सभागम करवी व्नेधमे.

विलासमन्दिरं वा कामागारम् ।

प्रज्ञाकलायौवनजातिसम्पत् सौन्दर्यविद्यामदगविताभिः ।
मुदुर्लभाभिर्वरमुन्दरीभिः संमोगसंजातमुखं यदीच्छेत् ॥ १ ॥

कालोचितैर्धूपितधौतवस्त्रै रत्नोज्ज्वलैरामरणैरनेकैः ।
कण्ठोपकण्ठोल्लसिताग्रपुष्प-स्रग्मिश्रमचालिकुलाकुलाभिः ॥ २ ॥

नानाविधामोदविदग्धवासैः श्रीस्वण्डताम्रूलशुभाङ्गरागैः ।
नरोत्तमो मन्मथशास्त्रवेदी प्रसाधयेत् साधु निजं शरीरम् ॥ ३ ॥

अनेकवाद्यं विविधास्त्रपङ्क्तिं सुपुष्पधूपोज्ज्वलराशिवासितम् ।
विचित्रसत्पट्टवितानशोभितं मकल्पितात्यन्तमनोरमासनम् ॥ ४ ॥

मकम्पिपर्यङ्कमुद्यर्धरीरवप्रबुद्धपारावतकण्ठकृजितम् ।
रथाङ्गहंसस्वनरम्पदीर्घिकाजलोर्मिसंलसकवातवीजितम् ॥ ५ ॥

विशुद्धभावोचितचित्रभूषितं सुरागसिन्दूरविराजिकुट्टिमम् ।
महदृष्टेः शुक्लसारिकारवं विनिर्भयेद् वासगृहं मनोरमम् ॥ ६ ॥

हित्वाऽत्यकामं श्रमयेद् वशी यो नितम्बिनीनां यदनज्वरातिम् ।
रूपान्वितो मन्मथशास्त्रवेदी समाप्नुयात् स्वर्गमुखं स धीरः ॥ ७ ॥

स्वात्मानुरूपं प्रविधाय पूर्वं विज्ञः पुमान् वाह्यरतोपचारान् ।
विधिश्रुयीभूतवराङ्गदेक्षां भजेत् कान्त्वा रतिकेलिरङ्गे ॥ ८ ॥

नागर-सर्वस्वम्.

वृष्य प्रयोगो अने तेना साधनो.

वयो नवं जातमदश्चकालो हर्षस्य योनिः परमा नराणाम् ॥

घृतक्षीराशनो निर्मोर्निर्व्याधिर्नित्यगो युवा ।

संकरषप्रयणो नित्यं नरः स्त्रीषु वृषायते ॥ १ ॥

कृतैकहृत्याः सिद्धार्यां ये सान्योन्यानुवर्तिनः ।

कलासु धारा ये तुल्या सत्वेन वयसा च ये ॥ २ ॥

कुलमाहात्म्यदाक्षिण्य शीलशीचसमन्विताः ।

ये कामनित्या ये हृष्टा ये विशोका यतव्यथा ॥ ३ ॥

ये तुल्यशीला ये भुक्त्या ये म्रिया ये म्रियंषदाः ।

तै र्नरः सह विभन्धः सुवयस्यैर्वृषायते ॥ ४ ॥

अभ्यङ्गोत्सादन स्नानगन्धमात्यविभूषणैः ।

गृहशय्यासनमुल्लेपांसाभिरुदतैः म्रियैः ॥ ५ ॥

विहंगाना रतैरिष्टैः स्त्रीणां चाभरणस्यनैः ।

संसाहर्नैर्वर स्त्रीणामिष्टानां च वृषायते ॥ ६ ॥

मत्तद्विरेका चरिताः सपन्नाः सलिलाशयाः ।

जात्युत्पलसुगन्धीनि शीतगर्भगृहाणि च ॥ ७ ॥

नयः फेनोत्तरीयाश्च गिरयो नीलसानवः ।

उपतिर्नीलमेघानां रम्यचन्द्रोदया मिशा ॥ ८ ॥

वायवः सुखसंस्पर्शाः कुमुदाकारगन्धिभः ।

रतिभोगक्षमाराग्यः संकोचा गुरवहृन्माः ॥ ९ ॥

सुखाः सहायाः परपुष्टपुष्टाः फुल्ला वनान्ता विशदाग्रपानाः ।

गान्धर्वशहाश्च शुगन्धमात्याः सत्वं विस्मलं निरुपद्रवं च ॥ १० ॥

सिद्धार्थता चाभिनयश्च कामः स्त्री चायुधं सर्वमिहात्मजस्य ।

वयो नवं जातमदश्च कालो हर्षस्य योनिः परमा नराणाम् ॥ ११ ॥

चरक.

નવયૌવન અને કામેન્દ્રિયાની પ્રથમજ ઉત્પત્તિને લીધે અનુલવાતી મદનની દશા, મનુષ્યોને પરમ આનંદ અને હુષને જન્મ આપવાવાળો યોની છે.

વૃધ્ય-પ્રયોગો.

1. મી અને દુધને ભેડતા, જે જલથી રહીત તથા વ્યથિથી મુકા, હર્મિયા સચેતને કરવાવાળો યુવાવરેધામુકા અને સંકલ્પ બળથી મુકા હોય તેવો પુરુષ સીપ્રસજમાં વૃષ સમાન મહુય છે.
2. જેઓ પોતાના કાર્યમાં કૃતકૃત્ય હોય, પોતાના વિષયને સિદ્ધ કરેલ હોય. જેઓ પરસ્પર એકબીજાને અનુવર્તિને રહેનાર હોય, જેઓ બાહ્ય કલાઓમાં એકબીજાથી તુલ્ય અર્થાત સમાન મુલ્ય કર્મશીલ હોય તેમજ સાચ આદિ મુલ્ય અને વયમાં પણ જેઓ સમાન હોય,
3. પુત્રની મહત્તા, દાક્ષિણ્ય, સીલ અને શૌચ આદિ ગુણોથી મુકા હોય, જે સભેભશક્તિથી હર્મિયા મુકા હોય, હૃદ્ય હોય અને જેઓ શોક તથા કેદ પણ પ્રકારની વ્યથા કે વ્યથિથી મુકા હોય.
4. જેઓ તુલ્ય શીલ ધર્મમુકા હોય, સમાન ભાવશીલ હોય, પરસ્પર એકબીજાને ચાહનાર પ્રેમી હોય અને પ્રિય બોલનાર હોય, જેવા સમાનવયમુકત સી પુરુષોના સહવાસથી પુરુષ અથવા સ્ત્રી વૃધ્ય-ગોળને પામે છે.
5. અસ્થિ, ઉત્સાહન, રનાન, મુમગ્નિ માળા અને નવા પ્રકારના આભૂષણો, સુદરરુદ્ધ અને તેની અંદરની શય્યા, રવાન અને આસન આદિ મુખને દેખવામાં સાધને અને નવીન, પ્રિય અને રુચિર વસ્ત્રોમુકા હોય.
6. મનને પરદ પડે એવા સુદર પક્ષીમહુલ મધુર સપ્તેલ, યુવલિંગના આભૂષણોના ભાવમોહર સપ્તેલ અને પ્રેમી (ઈશ) સ્ત્રીમનના પ્રિય સવાદ આદિ સામનોથી મુકત પુરુષ પણ વૃધ્યતાને પામે છે.
7. ન્યાં ઇન્દ્રિય ભ્રમર વિવરો રક્ષા હોય, ન્યાં કમલપરોથી મુકત સલિલાશયો-જળાસયો હોય, ન્યાં વતીકમળની સુવાસથી મુમગ્નિત બનેલ, શીતમર્મમૃદો (Summer Houses) વિદ્યામાન હોય.
8. ન્યાં રવેત રીણુથી અધિઃ દીપતી નદીઓનાં રૂપેરી પ્રવાહો વહેતા હોય, ન્યાં નીલરિખરવાળા ગિરીઓની હારો ચોતી રહી હોય, ન્યારે ખનરયાંમ વાણરોની વટાઓ એક પછી એક અડતી આવતી હોય, અથવા ચંદ્રના કેદવથી રમ્મ બનેલી નિશા-રાત્રિ ખીલી રહેલી હોય.
9. ન્યારે રમ્ય માતૃશીલ મુખને આપનાર ચંચળી લહેરીઓ, કુમરો સમુદોની મુમગ્નિથી મુકત ચર્મ પ્રસરી રહેલ હોય, અને ન્યારે રવિભાગને મોટે સર્વેશ ચોમ્ય એક રાત્રીના સમય હોય અને ન્યારે કોઈપણ પ્રકારનો સંકોચ પ્રિયબન્ધમાં ન હોય,
10. સર્વ સાધન સામગ્રી મુખર હોય, કોઈલિના મધુર રવરથી સમજ વન પ્રદુરિત વરેલ હોય, સર્વ નિર્મળ આનંદો પ્રવર્તે રહ્યાં હોય, પાચેના મધુર ધ્વનિ કણગોચર વધ રક્ષા હોય મુમગ્નિ માળાના મળામાં લાગી રહેલ હોય, શરીરનું સ્વ (વીર્ય) પણ વિશાળ અને પ્રદુરલ હોય અને કોઈપણ પ્રકારના ઉપદ્રવથી રહિત રાત્રી હોય.
11. વળી સ્વ, પ્રભેત્સાદન રૂપ વીર્ય પણ સ્ત્રિને આપવાવાળું અને કામથી પેદા થયેલ રાગ પણ અલિનવ અર્થાત તદન નવીન અને જલ્પ હોય એવે પ્રસંગે અનુકુળ-રમ્ય-રવિરમ કુવાન સી પણ ને વિદ્યામાન હોય તે એ બધાં સાધને મનોજ અથવા કામેન્દ્રિયે સવરીતે પ્રતીત કરનાર વાપુએ છે અને પરમાનંદને આપવાવાળો છે.

HOW TO BEGET SOUND AND BEAUTIFUL CHILDREN!

1. HAPHAZARD AND RECKLESS GENERATION OF HUMAN BEINGS

"Human beings are generated in so haphazard and reckless a manner as weeds are sown by the wind. No account is taken of the possible influence which may be exerted upon the future destiny of the new being by the physical or mental conditions of parents at the moment when the germ of life is planted or by the mother while the young life is developing."

2. A PHYSIOLOGICAL FACT—It is an established physiological fact that character of offsprings is influenced by the mental as well as the physical conditions of the parents at the moment of the performance of the generative act."

3. HOW TO BEGET SOUND CHILDREN?—For the beginning of a new life select the most favourable time which will be when the bodily health is at its height, when the mind is free from care and anxiety, when the heart is cheerful, joyous and filled with hope, love, high aspirations, pure and beautiful thoughts."

4. "If beauty is desired, let the mother be surrounded with beautiful objects and let her mind dwell upon such subjects. If an active mind and brilliant intellect are required, the mother should devote considerable time to study and mental culture of a pleasant nature. The moral nature should be carefully cultivated to insure a lovely disposition. No angry words or unhappy feeling should be maintained. The husband should do his part by supplying favourable surrounding, cheerful thoughts and aiding mental culture."

Dr J. H. KELLOGG,

Author of "Man the Master Piece"

મુંદર સતતિ માટે મુંદર સમયોગની યોજના.

૧. સાધાર્થ—“માનવ પ્રણીઓનો ગર્ભાધાન એવી તો ધાંધલ ધમ્મક અને બેકાર રીતે કરવામાં આવે છે કે જાણે પવને જગતી રોપાઓના બી આમતેમ ફેંચી વાળ્યા હોય નહીં ! બાપી પ્રભાતે જીવન કે નરીબનુ ને .અતે ગર્ભાધાનક્રિયાદ્વારા બીજારોપણ કરવામાં આવે છે તે પ્રસંગે, પ્રત્યેકપાદન ક્રિયા અદે સમુક્ત થનાર માતૃપિતાઓની શારીરિક અને માનસિક અનેક પ્રકારની રિષતિઓ દ્વારા બાપી પ્રભાતે કેવા કેવા પ્રકારની સંભવિત અસરો થાય છે અથવા ગર્ભાધાન થવા પછી ગર્ભસ્થ ઉત્તરી બાળપ્રભાતે શરીર અને મનપર માતાના અનેક પ્રકારના વર્તનથી કેવા કેવા સરકારો અને પરિણામો થાય છે તે બાળકનો કેઈપણ જાતનો વિચાર સરખે પાલુ કરવામાં આવતો નથી ”

૨. શારીરવિજ્ઞાન શાસ્ત્રનો સિદ્ધાન્ત —“શારીર વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો એ એક રમ પિત થયેલો સિદ્ધાન્ત છે કે માતૃપિતાની ગર્ભાધાન ક્રિયા પ્રસંગી સર્વ શારીરિક અને માનસિક રિષતિઓની અસર, બાપી પ્રભાતે શુદ્ધ કર્મ વ્યવસાય કે સરકારોનુ બધારણુ કરવામાં ખાસ પ્રત્યક્ષ કર્મ જાળવે છે.”

૩. ઉત્તમ આરોગ્યયુક્ત સતતિ મેળવવાના ઉપાયો—“જીવન માનવજીવનનુ અવતરણુ કરવા માટે ખાસ ઉત્તમ અને સર્વથા અનુકૂળ આવે એવા સમયની યસદગી કરે કે જ્યારે શારીરિક આરોગ્ય થણા ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનુ હોય અને મન પણ કેઈપણ પ્રકારની ફિકર, ચિન્તા રહિત હોય તેમજ હૃદય પણ આનંદપૂર્ણ હુલાહુલાયન, આશા, પ્રેમ અને ઉત્સાહપૂર્ણ તેમજ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની અભિવાજ્યો અને પવિત્ર તથા મુંદર વિચારો તેમજ આવનારોથી યુક્ત હોય.”

૪ ને ૧૫ કે સૈન્દર્ભયુક્ત બાળકની ઉત્કષ્ટ હોય તો ગર્ભ ધારણુ કરવા કચ્છતી સ્ત્રીને પણ તેવાજ સૈન્દર્ભપૂર્ણ શુભ સમયોગની અદર નિવાળ કરવાની ગોઠવણુ કરી આપે. અને તેના મનને તેવાજ વિષયોના નિરીક્ષણમાં રત રાખે. ને મુંદર ચપળ અને તીવ્ર બુદ્ધિશક્તિઓવાળી પ્રભાતી કામચા હોય તો સ્ત્રીને અનુકૂળ આવે તેવા આનંદદાયક બુદ્ધિરમ્ય વિષયોના અધ્યયન અને મનન પછળ તેને યોગ્ય સમય ગોઠવણુ કરી આપે. મુંદર રવસાવના બાળકને મેળવવા માટે તે સ્ત્રીના ધાર્મિક અને નૈતિક અનેક ગુણો ખાસવવાપર પણ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે સ્ત્રી અને પુરૂષ જન્મે વચ્ચે આ ગર્ભાધાન ક્રિયાના સમયની ખાસખાસ કેઈપણ પ્રકારના સુરસાધુના વાદવિવાદ કે અણગમો ઉત્પાદન કરે તેવા પ્રકારની કડવી સાચણીને કશીપણ ઉશ્કેરવી નહીં જોઈએ પુરૂષે, આ વિષયમાં સ્ત્રીને સર્વ પ્રકારના અનુકૂળ સમયોગ-આનંદયુક્ત વિચારો અને માનસિક શિક્ષણ આદિની ખાસ વ્યવસ્થા કરી આપવી જોઈએ

ડૉ. બે. એચ. કેસોગ

સુરત-પ્રસંગ માટે થે ગય રથાન કેવુ હોવું જોઈએ ?

૧. વિસ્તીર્ણ—મનુષ્યની આત્મરક્ષક શક્તિઓ, ધાર્મિકશાસ્ત્રિક શાખણીઓ ઉત્કર્ષક-નશિતો નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ પ્રાણીકપ્રદાયક શક્તિઓ અવલોકન ગમ્ભીર અને જુદાશક્તિઓ તથા સમર્થ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના સમૂહોને તેમજ સમગ્ર શરીરના અવયવોને યથાવત સતેષ સુખ આનંદ તથા અને પુષ્ટિ આપી શકે તેવા સર્વ અનુકૂળ સાધનોને યથાવત રથાન આપી શકે તેવું નિશાળ ભૂવન હોવું જોઈએ પણ આવી સિધ્ધિલાભ સર્વજન અનુકૂળ બાબો તો સબ મહાસબજોને પણ દુર્લભ છે હતા પ્રત્યેક એનું પોતાપોતાની યોગ્યતા અનુસાર સંયમિત સાધનોપુત સુદર સુનારજીવની યોગ્યતા તો અપરબ કરી શકે

૨. હલિત—નિવાસસ્થાન અને ખાસ કરી સંગારજીવ ભલે કદાચ વિશાળ કે અલ્પ ન હોય છતાં પૈત પોતાના સાધનોની અનુકૂળતાના પ્રમણુઆ નાનુ હોવા છતાં પણ મધુર-લલિત અને સુદર રમ્ય બાંધે રંગો આસને શાધાર્થાન અને આદર્શ અર્થાત્ દૃષ્ટુ તેમજ સુદર સ્થિતો નાદિયી યથારામ્ય સુલલિત તો હોવું જ જોઈએ કે જેથી જો અને પુરુષ બે નેના મનની પ્રવિરુદ્ધપ્રદાયક શક્તિઓમાના કળાકૌશલ્ય સ્ત્રીધર્મ-રેખા બીજાઈ અનુકરણ હાર્ય અને કામ્ય આદિ લલિત કળાઓના અનુસારને વધારવામા અનેક રીતે સહાયભૂત થઈ શકે

મુખા ધનલિત—અદ્ભુત સમાન શીતળ, સ્વેત, પવિત્ર અનેશાન્તિદાયક ફિરજીસમાન શાન્ત સ્વેત ધનલ પ્રકાશુકત કે જેના રંગો માનને અતિ ઉચ્ચ પણ ન હામે તેમ મનન ઉપર એવા દેહપલ પ્રકાશની દ્રઢ અસર પશુ ન કરતા જે પશ્ચિમે શામ-શીતલ અને અમૃતસમાન સુખ આપી શકે તેવા રંગો અને પ્રકાશની બાંધવાણુ શાન્ત સુખદ રથાન હોવું જોઈએ

ચિત્રાદિધી અલ્પકૃત—માનવસમાજની જુદા જુદા પ્રકારની શક્તિઓના સમૂહોને અને તેઓની વિવિધ પ્રકારની લાખન જોને હાંપ કરવા મટે પિતો પૈંદ્યીઓ અને ક્રિજાઓ વિશેરે અનેક પ્રકારના હોઈ શકે છા તેમાથી જે મનુષ્યના મનની જે જે શક્તિઓના સમૂહો પ્રભુ હોય તે તે સમૂહને યથાવત સતેષી શકે પ્રગટ કરી શકે ઉશ્કેરી શકે અને તેઓની દર્શનેન્દ્રિય અને અવલોકન આદિ લાખિઓના પ્રક્રિપનદ્વારા અનેક રીતે આનંદો આપી તેઓની અદરન ઉત્કર્ષ અને પ્રાણીકપ્રદાયક બાબોને અનેક રીતે વધારી શકે તેવા ઉચ્ચ કામ્ય મધુર અને સુલલિત-અનેક બાબો રંગો તથા રંગોથી પુર્ણ મૂર્તિઓ અને ચિત્રાદિ અનેક સાધનોથી સુજા આવુ રથાન હોવું જોઈએ કુકમા ન ૨૮ થી ૩૬ અને ૨૩ થી ૨૭ મુખીની દરેક શક્તિને સુખરીતે પ્રદીપ કરે તેવા સાધનોસુજા સુગારજીવ હોવું જોઈએ

૩. રમ્ય—મધુર, સુગંધિત સુદર અને મિત્તાકષક નિવાસસ્થાન અને ખાસ કરી વિલાસ મઠીર હોવું જોઈએ કે જ્યાં પ્રતિક મનુષ્યના પ્રતિક બાબો અને જીવસાસ્ત્રિક કામ્યજીવિયમાના સાસરિક બાબો વિશેરે દર્શાવનાર અનેક સાધનોના પણ સમાવેશ થઈ શકે

૪. પ્રેક્ષત અલ્પર (નિશાળ જો વાણુ) એટલા માટે કે જેથી બાળ બચ્ચા, મિત્ર રનેહી તથા સબધી બન વિશેરે સવને પચેષ્ઠ કરવા હરવા તેમજ એલવા કલ્યા વિશેરે કિયાઓ માટે સમર્થ રીતે અવગરા આપી શકે સુખઈ અને અલ્પ ગોટા સહેરોની માફક ગોટાસોના ધોખા થીક ઉપરઉપર ખડકલાને લીધે બાસ બચ્ચા કે સ્ત્રી અથવા પુરુષ વખને પુરતા હાજર પ્રસારવા પુરતી પણ જગ્યા ન હોય એવા સક્રિય કે ૫ થી ૬ માફ વગતીવાળા પ્રદેશોમા નિવાસ રથ ન નહીં હોવું જોઈએ કારણુ આવા રથાનમા દ્વિધિપ્રારને ૫૫ ન અવકાશન મળતો નથી જેથી ત્યાં જન્મ પામનાર પ્રલ પશુ (Short eyed) (Long eyed) કૃષી દ્વિધિઓ અને પશ્ચિમે વચ્ચાને ધારણુ કરનાર જન્મે છે

૯. પ્રકાશયુક્ત—અવલોકનશક્તિ એના વધા અવયવોને અનલ આપી પ્રદીપ્ત કરી શકે તેના વધાર્થ પ્રકાશવાળું એ સ્થાન હોય જોઈએ. દિ ને પાંચાતી બાજુથી પડે તેવી અધકારપૂર્ણ મુઘર્ષની ઓરડીઓ જેવું નહીં.

૮. હુપ અને પુષ્પાદિ મુગધિ પદાર્થોયુક્ત—જ્યાં અનેક પ્રકરના મુગધિ હુપ દીપ, અને પુષ્પાદિ કુદરતી પદાર્થો તેમજ સુવા ચદન, અગર વગર કેશર કંતુરી ગુલાબ એવાં ખસ, ચમીરી હીના આદિના સુદર સુવાસિન અતરોથી નિવાસસ્થાન યથાવત બદેથી રહુ હોય, મધમધી રહુ હોય, તેવું સુવાસિત સ્થાન હોય જોઈએ કે જ્યાં કાલતન્તુના સંપૂર્ણ પ્રવાહોને થયું થોપણ અને આનંદ મળી રાખે.

૯. સગીત અને નૃત્ય આદિમાટે અનેક વાદ્યો અને સાધનોયુક્ત—એ નિવાસસ્થાન હોય જોઈએ કે જેથી યથાવકારા અનેક પ્રકારના સ્વરાગના આવાષો કરી માનવહૃદયના અનેક ધાર્મિક, નૈતિક સામાજિક, કે સાસાત્મિક ભાવો, લાગણીઓ કે જાતનાઓને તેમજ સગીત નૃત્ય અને હાવભાવ આદિ ક્રિયાઓદ્ધારે તે તે વિષયના માનસિક અવયવોને પ્રવેષ કરી યથાવિધિ સતોદી ગદાય આનંદ પાલુ આપી રાક્ષય અને પરિણામે તેવાજ ઉત્તમ ઉત્કર્ષો અનેક પ્રતીપ્ત થયે. વિશુદ્ધ જાતનાઓવાળી પ્રભને જન્મ આપવામાં કાત્યુરૂપ યથાય આવા સાધનોના અસ્તિત્વ સાથે જો સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેએ સગીત અને નૃત્ય વગર હાવભાવ પ્રદર્શન આદિ ક્રિયાઓના પ્રતીજ્ઞા મેળવેલી હોય અને પરસ્પરને તેવા પ્રકારના આનંદને યથોચિત સમયે આપી શકે તેવી દશામાં હોય તો આવા આનંદોમાં અનેક રીતે સહજિ થઈ શકે છે.

૧૦. સ્વસાવન—પોતાની માથેથીનુજ મક્કન હોય જોઈએ કારણ જ્યાં સ્વતન્ત્રતા હોય છે ત્યાંજ સ્ત્રી પુરૂષ બન્નેની ઉચ્છા અથવા આકાંક્ષાને અનુસરી સર્વ અનુકૂળ રીતે સુચારુચૂદની પોતાના યથાવિધિ યોગ્ય રાક્ષય છે. “ સર્વે વરણે દુઃખ સર્વમાત્રવર્ણે સુખ એવદ્વિચિત્ સમાસેન લક્ષણં મુલ્લુ લયો ” એ જે ભગવાન મનુમહારાજનું મહાન કથન છે, તે આ બાબતમાં પણ યથાવત સત્ય કરે છે.

૧૧. સૂર્યની અથવા વિષુવ આદિની દીપપ્રકાશથી પ્રકાશિત કંવામાં આવેલ હોય તેવું સુપ્રકાશિત રમ્ય સ્થાન હોવાની જરૂર છે. પ્રકાશ પણ એવા પ્રકારનો હોવો જોઈએ કે જે અતિ ઉચ્ચ ન હોતા શાન્ત હોય સામ્ય હોય કારણ કે અતિ ઉચ્ચ પ્રકાશની અદર આખની કાંકી બહુજ ઝીણી થઈ જાય છે. અત્યારે અતિ મદ પ્રકાશમાં આખની કાંકી બહુજ વિરતુત થાય છે અને એવા એવા કારણોને લીધે ટકીનજર અને દીર્ઘનજરવાળી દિગ્તિની ખામીવાળી અનેક પ્રકારની આખના દોષેવાળી પ્રભ પેદા થવાનું કારણો મળે છે.

૧૨. કુબર—(Ummar House) આદિ ગ્રીષ્મકાળને અનુકૂળ પડે તેવા શીતમર્મગૃહોયુક્ત સ્થાનો અને પ્રદેશોની બ્યવસ્થાયુક્ત હોય તો એ અતિ મુખને આપવાવાળું અણવ શેષ્ય છે.

૧૩. જલજયન્ત્ર—અર્થાત સુદર રમ્ય અને મધુર પ્રકરના કુવારયુક્ત કે જ્યાં અનેક પ્રકારના મત્સ્ય, મગર આદિ જળચર પ્રાણીઓની મૂર્તિઓના મૂળમાંથી અથવા સીંચી બાગો કે સરોવર અને કામદેવ આદિની મૂર્તિઓના મુખ કે જ્યાં આદિ પ્રદેશોમાંથી જળની સુદર સેરો રસુરતી હોય તેવી મધુર સુદર જાવાનાઓ યુગ્મ આકૃતિઓવાળા કુવારાઓ યુક્ત.

૧૪. તળાવ કે એવાંજ કોઇ વિસ્તીર્ણ સ્નાનાગાર યુક્ત સાધનોવાળું અથવા પાણીના બધિતા વિશાળ હોવાવાળું કે જેમાં યથેચ્છ જળાદીશ પણ થઈ શકે તેમજ હંસ બાજુ જળકુકા આદિ જળચર પ્રાણીઓ પણ યથેચ્છ વિહાર કરી અનેક પ્રકારે એવા જળાસથની સેવા વધારી શકે તેવા સુદર જળા સંયોગવાળું સ્થાન હોય એ ખાસ ઉચ્છેદ્ય શેષ્ય છે.

સુરત પ્રસંગ પહેલાંની ઉદ્દિપક તૈયારીઓ.

સ્નાતચન્દનલિપ્તાંગઃ સુગંધસુમનોર્ચિતઃ સુક્ત વૃષ્યઃ સુવસનઃ સુવેશઃ સમલંકૃતઃ ।

તાંબુલવટનસ્તસ્યામનુરક્તોઽધિકસ્મરઃ પુત્રાર્થી પુરુષો નારીમુખેયાન્નયને શુભે ॥

માત્રપ્રકાશ.

૧. સ્નાત — સારી રીતે ૧૫ થી ૨૦ થી સ્નાન કરી શુદ્ધ થવેલ
૨. ચન્દન લિપ્તાંગ — ચન્દન, સુખ્મ, અમર તથા આદિ સુગંધિ પદાર્થોના પાઉડર કે પ્રવાહિ લેપનોથી જોણે પોતાનું અંગ સારી રીતે ચર્ચિત કરેલું હોય તેવા
- ૩-૪. સુગંધ-સુમનોર્ચિતઃ — સુવાસિત ગોળ તાંબુલના કે લવારા આદિ પુષ્પોની માળા આદિ અથવા તેવાજી ઉત્તમ પ્રતિભા પુષ્પો વિગેરેની પરાગથી સુવાસિત થયેલ અત્તર સેન્ટ કે પાઉડરથી સુગંધિત થયેલ
૫. સુક્ત વૃષ્યઃ — સુદર વીર્યવર્ધક અને શક્તિવર્ધક પદાર્થોનું સેવન કરેલ,
- ૬-૭. સુવસન સુવેશઃ — સુદર વેશ અને વસન-વસ્ત્ર વિગેરે ધારણ કરેલ હોય તેવા
૮. સમલંકૃતઃ — સારી રીતે સુદર અંગકારોને ધારણ કરેલ હોય,
૯. તાંબુલ વટનઃ — મુખમા તાંબુલ એલાઈમી, કેસર, કસ્તૂરી, લવીંગ, તજ, જાવની આદિ પદાર્થોથી સુદર સુખવાસને ધારણ કરેલ હોય તેવા પુરુષ
૧૦. તસ્યામનુરક્તઃ — જોની સાથે વચાવન પ્રીતિ ઉપખ મથેન હોય તેવી સ્ત્રી સાથે,
૧૧. અધિક સ્મરઃ — જ્યારે સંભોગેના વચાવત પ્રદીપ્ત થયેલ હોય ત્યારે
૧૨. પુત્રાર્થીઃ — પુત્રપ્રાપ્તિની વચાવત સિદ્ધિ અર્થે,
૧૩. પુરુષઃ — પુરુષાવધુત પુરુષે,
૧૪. શુભે રાયનેઃ — ઉત્તમ સ્થાન સ્થાન હોય ત્યાં
૧૫. નારીમુખેયઃ — સ્ત્રી સંચાલન કરના.

ગણાંધાન ક્રિયા પ્રસંગે મોટે મમય. ધ્યાન અને સ્થિતિ આદિ સખધી વિચાર.

પ્રતિષ્ઠાન અથવા મર્યાદાન કિયાનો આ વિચર, એવો જોડો વિચાર અને કુદરતના જ્ઞાનની બનેક શાખા પ્રવચનાઓ સાથે એવો જોડો પનિક સબધ રાખે છે કે તેમાન કોઈપમ એકા વિચરની અવગણના કરો શાખા તેમ નથી.

માનવબીજાના યથાવત આરોપણ મટે, અન્ય વૃક્ષ અને વનસ્પતિ આદિના બીજાના વાવેતર મટે જેવી રીતે સમય રિથિત, રૂત, ભૂમી, જળ, વાયુ, આકાશ, ખાસ ખાસ રેશ વિશેષ અને તેને મટે જોડતા ખાતર આદિ અનેક વિષયોના વિચારની જરૂરીઆત પડે છે, તેમ પ્રમાણે આ પ્રજોત્પાદનક્રિયાદ્વારા કરવામાં આવતા માનવબીજાના નજાકાલરૂપ, બીજારોપણની ક્રિયા મટે થતું અનેક પ્રકારના વિષયો તરફ ખાસ ધ્યાન આપવાની પુરેપુરી જરૂર છે । માનવબીજાની પરિપૂર્ણ પકલ દરમિયાન તે તે બીજાનું આરોપણ કરવા મટિની મુદ્દ ભૂમી કે સીમર્ભારાપ અને તેની સાથે સંબંધ રાખના સીના સર્વ જનનેન્દ્રિયોના અવયવોની વધારાશ્રેણી, આરોગ્ય અને સમયક સંચોધનપુક્ત અવસ્થા, જનભોધાનરૂપ મહાન પવિત્ર ક્રિયા મટે સંયુક્ત થવા ઉચ્ચતા, સ્ત્રી અને પુરુષના સમૂહો અંગે ખોટાશ્રેણી અને પુણ્ય આશરોપુક્ત સર્વ શારીરિક અવયવો. ૫ આ ઉપરાંત બંને (દરબીજા) ના મસ્તકની અદરના માનસિક સર્વ પ્રકારની હાજરીઓ, ભાવનાઓ અને જલિઓના તેમજ ભુદિ આદિ શક્તિઓના પ્રગટની અદરના માનસ-અવયવો (Phrenocentres) વિગેરેની વધાર્ય સામ્યાવસ્થાપુક્ત અવસ્થા (Harmonious Development) અને એ સર્વ માનસિક તેમજ શારીરિક અવયવોના વધારા ઉત્થાન અર્થાત ઉદ્દીપન નસતી કે સક્રિય અવસ્થા (active and energetic state) ૬ અને એ બધા પ્રકારના અનુકૂળ ભાવેલા ઉદ્દીપન મટે ખાસ ઉપચોક્ષમા આવતી વધાર્ય પરિશીલન ક્રિયા તથા તેના પરરપરના સંજોગ સુમયના સર્વ ખાસ અને આન્દરીય પરિશીલન મટિના સર્વ અનુકૂળ સમયો, રિથિતિઓ, આતપાસન વાતાવરણ સુમનસપુક્ત પરરપરના મનની રિથિતિ, તેમજ બંનેની અદર પરરપરની અભિપ્રાયના આદિ સર્વ અનુકૂળતાઓના ઉદ્દીપન મટે અનેક પ્રકારની તૈયારીઓ અગાઉથી ખાસ ભુદિ-પૂર્વક, ઉચ્ચ પ્રકારની ઉત્તમ ભાવનાઓથી મનુષ્યની સર્વ માનસિક, નૈતિક ધાર્મિક, ઉત્કર્ષક, અને આધ્યાત્મિક તેમજ પ્રારીક્ષપ્રદાયક અને આત્મરક્ષક આદિ જલિઓને સર્વ રીતે પોષણ આપી અનેક પ્રકારના આનંદોને અનેક રીતે વધારી શકે તેટલી સુદર, મધુર, સુબંધરિષ્ટા અને ભવ્ય ચોક્ષના પૂર્વક ચોક્ષની નર્થિએ કે જેથી જનભોધાન ક્રિયા મટે સંયુક્ત થવા ઉચ્ચતા બંને વ્યક્તિના સરીર મસ્તક અને મન અર્થાત સમૂહ આત્માના સર્વ રીતે પરરપરની પ્રસન્નતા, પ્રેમ, આનંદ, શાન્તિ, સૌજન્ય અને પવિત્રતા આદિના સર્વ વિમુદ્ધ ભાવો તેના વધાર્ય સ્વરૂપમા સર્વત સમૂહપણે પ્રગી શકે આવા મહાન ઉદ્દેશો આ જનભોધાન ક્રિયાના મુખ ધારા રૂપે દોવા જોઈએ

કુદરતની આવી મહાન, અબ્ધ અને અત્યંત આશીર્વાદો ક્રિયામાં ને વખતે ત્રી પુરોણ સમુદાય થાય છે ત્યારે વિશ્વના કોઈ અમર્ય અગોચર અને અકલ્પ્ય પ્રદેશોમાંથી કોઈ નવીન દિવ્ય આત્માનું આબાદન થોતાને ત્યાં કરવા માર્ગેના એ એક અતિ રમણીય અને અધુર પ્રસન્ન છે, કે ને પ્રસન્ન કુદરત થોતા વસ્તુથી ખબર અનેક પ્રકારની સહાયતા સહિત સર્વ પ્રાણીમાત્રને અનેક રીતે સ્વભાવિક રીતેજ આપે છે

શ્રેણીય વસતિશ્રેણી—એ જાણી સર્વ ક્રિયાઓ માટે કુદરતી રીતેજ નિર્માણ થયેલો રવાનાત્વિક સમય છે અનેક પ્રકારના પદાર્થોના પશ્ચિમો, અને પશુવર્ગના આ શ્રુ વખતે સ્વભાવ થર્મો માટે સધુના પવાત્રી રવાનાત્વિક હયા પ્રકાર વાય છે વિશ્વ પોતાના સર્વ પ્રદેશોના સુદર, મલુચય અનેક પુષ્પોની સુવાસથી આ શ્રુઆ સર્વન મધમથી રહે છે

"मधुवाता कृतायते मधुसरन्ति सिन्धवः भार्गवा न सन्त्योषधीः ।"

"मधुनक्तमुतोपसो मधुमत्पार्थिवं रज. मधुघोरस्तु न. पिता ॥"

આવા સંમુદાય મુખ્યત્વે શાળા આ મુખાસ વસતીની અદ્ય સર્વ પ્રકારી શિક્ષા દ્વારા આ શુભની અદ્યક્ષ
અત્રે પ્રકાશના અવનવા રીતિની વાતવશથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આવા સંમુદાયની અદ્યક્ષ પ્રકારની શિક્ષા દ્વારા આ શુભની અદ્યક્ષ

આકૃતિઆવાળા વિમાન રૂપ સ્તરીરચનાએ ધારણ કરી વિવિધ પ્રકારની પલ્લવપ્રકૃતિઓ અને શ્રમરેણી માળાઓ વનેવળના પ્રદેશોમા સર્વત્ર જાણી રહે છે તેઓના મધુર ગુહસ્વરૂપ નીચી વિશ્વની પ્રિયોદાનના સર્વ રચણો જાણ રહે છે કોઈકે, મધુર, મેના ચાલક આદિ પદ્ધતિઓ પણ આ મધુર રૂપની અદ્ભુત પોતપોતાની રૂપીઓને આજ્ઞાહન કરવા માટે અનેક પ્રકારના રમ્ય રચણોમાથી મધુર શોકરૂપી મનજ નીતોના નાદ-અવાજો વહાવવા લાગે છે તેઓના મધુર નૃત્ય અને ગીતરૂપ વિનાદથી રૂઝ, નદી, ન્દાળા પર્વતો અને ધનવદ્યપુત્ર સર્વ સુદર પ્રદેશો અને વનવનની શાખાઓ સર્વત્ર ઝંઝૂમી રહેવા શિથિલાવર થાય છે તેઓની પ્રેમકીડી આલિનન, ગુબન, રનેતુરમ્ભ આદિ સર્વ શાવોપકવ પરિશીલન ક્રિયાઓ, અવલોકન કરનાર રસિક ચિતોને સદૃશ રૂપક યદ્ય સંકે છે આવા જાણ પ્રસંગે યોગ્યતામા કુદરતની કાચક ઈચ્છાને તેઓ આધીન થઈ વર્તે છે સર્વત્ર પુષ્પ, વૃક્ષ, વનૌષધિ આદિ સર્વમા નવા કુપણોવાળો કુટવાનો ખરેખર આ સમાય છે પુષ્પોની અદર મધુર પરાવની પ્રવૃત્તિ જલનો આજ ખરેખર અનુકૂળ સમય છે આ રૂપની અદર સૂર્યના ડિસ્કોનો પ્રવાહ પણ ક્રીમાદિ રૂપની શાફક એટલે જાણે ઉત્તર દેશો નથી પવનના ગીતલ, મદ, સુગન્ધિ સમીરણો પણ, આ રૂપમા જુદા અનુકૂળતા અને આનંદ અપનાતા દોષ છે વિશ્વમાની પ્રવૃત્તિ આ પ્રસંગે કઈ કઈ નવીન ઉત્પાદન કરવા તરફ પ્રવર્તેથી જાણાય છે અને એટલા માટે માનવજીવના વચાર્ આરોપણ માટે પણ આ વસ્તુત્તરો સમય ખરેખર વધારે પડતું કરવા યોગ્ય છે જનસમુદાય મેલા જામની અદર લગ્નપ્રસંગની યોગ્યતાઓ ધણે મેટિ લાગે આ માથ અને ફાંખુ માસના સમયની આસપાસના દિવસોમા સર્વ પ્રદેશોમા કરવામા આવે છે, તેમા પણ તેજ ઉંચાની યથાવત સરજ ધવેલી માત્ર પડે છે વસત રૂપની અદર મજાંધાન થયેલ પ્રલના જન્મ, લગ્નજન માનસરે પોષ કે માપમા થાય છે, એટલે તેઓને સિવાળાની કંઠી યથાવત મળવાથી, તેવી પ્રલના કદાચ ફેફસા આદિ પ્રાણસાગિના અવયવો વિશેષ મજબુત રીતે ખીલી જન્મ થાય છે અને તેને પરિણામે માસપેશીઓ, પાચનસક્રિતા અવયવો, તેમજ રક્તિને ચલાવનાર રમ્ભવાદિનીઓના પ્રવાહોમા પણ બળ અને શક્તિ આદિ જન્મથીજ આવેલા માત્ર પડે છે

માનવસમાજની અદર ખાસ એ પ્રમાણે કઈક અરો સમય જુલક અને કઈક અરો અજાનસુત દશમા પણ જેમ સંજોગક્રિયાની રૂંદે અધુક અધુક પ્રકારની ખાસ પરિશીલનક્રિયા (Pronuptial Courtship) ની પ્રવૃત્તિ કરવામા આવે છે, તે પ્રમાણે વન્ય તેમજ માનવ પશુપક્ષિ અને કીટપત્રમ આદિની અદર પણ તેવાજ પ્રકારની અનેકવિધ મધુર પ્રવૃત્તિઓ કુદરતની ઈચ્છા અનુસાર લેવામા આવે છે

સંયોગપૂર્વક પરિશીલન અને સંયોગ સમયક પરિશીલન

શ્રી અને પુરુષના લગ્ન સંજોગો યોગ્યતા પહેલાના પરિશીલન પ્રસંગેતુ વિરતુત વિવેચન અગ્રાહના પ્રશ્નજી હકુમા આપવામા આવેલ છે આની પ્રવૃત્તિઓ માનવસમાજની ગાફક કીટ પત્રમ અને પશુપક્ષિ આદિ સર્વ જાણની અદર પણ અનેક રીતે લેવામા આવે છે

મનુષ્યોની અદર પણ જેમ અને પ્રકારની પરિશીલન ક્રિયા લેવામા આવે છે, તેજ પ્રમાણે અન્ય પ્રાણીઓ પછી તે ગમે તે પ્રકારના રમ્યચર, જળચર કે ખેવર આદિ વર્જના હોય, તે ખાસ તેઓની અદર પોતપોતાની ભક્તિ દેશ, કાળ, અને તેઓના સારીરિક ચન્દ્રોની યોગ્યતા તેમજ માનસિક-સક્રિયોદા વિવિધ પ્રદેશોની નૃત્યપ્રક્રિયાના પ્રમાણને અનુસરી, તેઓની અદર પણ અનેક પ્રકારની પરિશીલન ક્રિયાઓની પ્રવૃત્તિઓ વચાવ લેવામા આવે છે

દૃષ્ટાન્ત તરિકે—

- 1 કીટ પત્રમ આદિ વર્જની જલદના પલ્લવિયો સંજોગક્રિયા માટે ખરેખર સજ્જત થાય તે પહેલા અનેક સુદર અને રમ્ય પ્રદેશોમા અન્ય પ્રકારની સુવાસિત પુષ્પરમ્ભી સુવધિત યદ્ય રહેત હોડોની આસપાસ, જામતેમ ઉપર નીચ જોડા ચકરમા તેમજ આડીજાળની અનેક પ્રકારની કુદરતો દૂરી, ચોતાની આંખોના અનેક પ્રકારના

વિનોદરૂપ વિચિત્ર ક્રિયાઓ સાથે જળી કરે છે. અનેક પ્રકારના રૂપરતનાળા પાંદડાઓ, જોડાની શાખાઓ પુષ્પોની ઢળોઓ વિગેરેનાં અવશેષ. તથા ઉડી કરે છે અને તેઓની ન્યારે ઉડવાની તેમજ રૂપરત વિગેરે અવશેષન કરવાની બધી શક્તિઓના નીચેનાં ગ્રહણ કરનાર માનસિક અને શારીરિક અવયવો ન્યારે બસાબર ઉડીત ધવેલાં હોય ત્યારેજ પ્રેમપૂર્વક બેસી તેનીજ દશામાં સંભોજકિયા માટે સમુક્ત થાય છે. પરિણામે પોતાની સંતાનોને તેવાજ પ્રકારનાં ગુણકર્મ રચનારો અર્પણ કરવામા વિનયી નિવડે છે.

પક્ષિઓ પણ આજ પ્રમાણે પરસ્પરની પરિશીલનક્રિયા માટે પોતપોતાની બેસી સાથે સમુક્ત થઇ અનેક જોડાની શાખા પ્રસાખાઓપર ખુબી, નાચિ, કુદિ, રમ્મ વિવેહ કરી, પોતપોતાની ઉડવાની, ખેલવાની, બેસવાની, બેઠાબેઠાને પકડવાની, કે સતાકુડી આક્રિંની રમત ગમતદ્વારા છુપાઈ નવા આદિની અનેક સાવધતા પૂર્ણ રમતો આમતેમ ફરી, રમી પોતાના સર્વ અવયવોને પ્રદીપ્ત કર્યા પછીજ બંને વર્તના યુગ્મો સંભોજકિયા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે. તેઓનો ફરવાનો સમય, રથાન, નૃત્ય આદિ ક્રિયાઓ, તેઓના નોતો વિગેરેનું બારિગીથી નિરીક્ષણ કરનારાઓને આ વિષયમાં અનેક પ્રકારની મધુરતાઓ રસપ્રદ અનુભવમા આવે છે. ન્યારે તેઓનાં સંભોજ સમયની રિયતિઓના કેન્દ્રારોધા ખભુ ખાખોનો નિરતાર, ફડફડાઠ, તેઓનું દુનન, સુરસિત વક્ત્રની ઢળોઓ કે શાખાઓ ઉપર બેસીજ સાવધતાપૂર્ણ ભાવે ખેલવું, કુડવું તેમજ સમુક્ત થવું, કે ભેધી તેઓની સમન્વિત અવસ્થા પણ જળબાઈ રહે અને સાથે સાથે શારીરિક ઇલનના બધા આનંદોને અનુભવ લઈ પોતપોતાની ક્રિયામાં સર્વ ભાવે સમુક્ત થઈ ગઈ, આની રિયતિ અને સંયોગમાજ તેઓ સંભોજ ક્રિયા માટે પ્રવર્તમાન થાય છે.

પશુ આદિ વર્તમાં વાપ, સિંદુ, ભિખાડી, ચિયાળ, વગેરે આદિ પ્રાણીઓ પણ પોતાની ભતિ બારિના રચનાજ લક્ષણ અને ચરિત્ર્ય આદિને અનુસરી પોતપોતાના જુરસાઓને ખુબ ઉશ્કેરિને પ્રદીપ્ત કર્યા પછીજ સંભોજ ક્રિયા માટે પ્રવર્તે છે આ વખતે પોતપોતાની ભતિના રચનાજને અનુસરી હોડા, કુદવા, ફલગે, મારવા તેમજ નખ, પુચ્છ, વાળ, કેરાનાળી કે બેલાં અન્ય શારીરિક તેમજ માનસિક અવયવોની વચાવેત્ત્ય પ્રવીણ ધવેલી દશા ધયાવન બંને ભતિદ્વારા અનુભવાય છે. અને ત્યારેજ તેઓ પોતપોતાના સતાનેશી અદર તેવા તેવા પ્રકારના ક્રિયા, લાડાક, ફાડીખાનાર, શિઘરી કે છંછગુતિવાળા રચનાવના અવતરણો કરી રાંકે છે

મધુર, પોતાની સમખૂર્ણ કલાથી પોતાનું દરેકદરેક પિલું ખુબ ઉશ્કેરી સમખૂર્ણ રીતે ફેલાઈ પોતાના સમજ અજોથી મુદર રીતે અનુપમ નૃત્ય આદિની ચનચનાઠ અચળી મુકી પોતાની શારીરિક સમખૂર્ણ ઢળોઓને વિસ્તાર કરી અને માનસિક સર્વ ભાવોને પ્રદીપ્ત કરી ન્યારે ખુબ આનંદપૂર્વક પોતાની પ્રિય દેસને સંભોજાયે પોતાના મધુર લક્ષણ દ્વારા આક્રાંદન કરે છે અને ન્યારે તે આવે પ્રસંગે તેના આક્રાંદનને રવીડારી કુદરતની ઉંચાણે આધિન થઈ, બંને સંભોજ માટે સમુક્ત થાય છે ત્યારે સુશિષ્ટ બેઠા અનુપમ સોભાપુકા દસ્થ, ખરેખર પ્રત્યક્ષ થાય છે

આવીજ રીતે જાય, અંધ અને ગંધ આદિ પ્રાણીઓની અદર ખણ પ્રબળન ક્રિયા પ્રસંગે તેતે પ્રાણીઓને અનુકૂળ સર્વ પ્રકારના ભાવો રિયતિઓ અને નોતો વિગેરેની પ્રવૃત્તિઓ લગા હોડા કુદવા કે લરવા વિગેરેની જળ શોડાઓ કે સ્વરવરણને અનુકૂળ આવે તેની ભાવનાઓનું વચાવન પ્રવીણ કરવામાં આવે છે અને એની સમખૂર્ણ ભાવનાઓની પ્રવીણ હાલમજ પ્રબળન ક્રિયાની પ્રવૃત્તિઓ થાય છે.

સૃષ્ટિની મહાન અને ભયસ્પિરિય, કુદરતના મહાન સોભારૂપ અભાવા માનવપુષ્પના પ્રબળન કાર્યરૂપ ગર્ભા-માન પ્રસંગપણ સમુક્ત થવા ઉંચળા સ્ત્રી અને પુરુષરૂપ બંને માનવ-યુગ્મોએ, લગ્નસંબંધારા ભંદર રીતે સમુક્ત થવા પછી પ્રબળન-ક્રિયા માટે તેવાજ ભવ્ય અનુપમ અને તેના આનંદસમ તેમજ શારીરચનને અનુકૂળ આવે તેવા સર્વ શુભ સંયોગો વચ્ચે, તેવાજ અનુકૂળ પ્રસંગે, તેનીજ શુભ અને આરોગ્ય મજા શારીરિક

અવસ્થામાં અને સુમનસ્-સુખ દશામાં, સંયોગ દ્વિયાની પ્રવૃત્તિ કરતી જોઈએ આ એક મહાન સ્વપ્ન અને અન-
ત્યને સ્વસ્વપ્ન સિદ્ધિ થાય છે.

આવી દ્વિયાની સમૂહ સિદ્ધિ માટે પોતાને અનુકૂળ આને તેથી સૌથી પ્રસન્ન કરવાની ખાત નર
પડે છે. એ દ્વિયાની સ્થાવર પ્રતીકિમાં સહાયપૂત થયા મટે પુરુષે પોતાની આસપાસના સયોગ, રિધતિઓ
અને અનુકૂળતાઓ વિગેરેનો વિચાર કરી જાતી સંતતિ કેવા પ્રકારની જગમે અથવા તે પોતે કેવી સંતતિને ઠા
અને ॥ તેનો યથાર્થ વિચાર કરી, હર્ષાનુકૂળ રમ્ય રથાન, આરુઠ, સપ્થા, જુઆરટ્ટલ કે વિશ્વસ્યુવન વિગેરેની
ચેતના કરવાની ખાત નર પડે છે.

તેમની પોતાની તેમજ પેઠાની ધર્મ જાતીની મારીકિ અને માનસિક રિધતિઓ, સદાકરે અને તે સમ-
યના સમગ્ર લાઘ તેમજ આત્મનીય વ્યાપારણને પણ પોતાની ઉપરુજા અનુપમ દેશને અનુરૂપ કરવા મટે
જાનેએ વિચારાઈએ સર્વ અનુકૂળ યોગ્યતાઓ સાથે મળી કરવાની ખાત નર છે

તેઓ જાનેએ સાથે મળી એ હોઈ કાર્ય, કારિયાની પ્રાપ્તિને જગમ આપવા મટે મર્માધાનકપ દિવાદાસ અનેક
પ્રકારના કાર્યની પ્રવૃત્તિદ્વારા સંયુજ થઈ કરવાનું છે, તે પ્રજ્જનાદિવાદાસ આ વિધિમાં તેઓ એક પ્રાધિપાત્રી પ્રાપ્તિને
જગમ આપશે કે નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓની પ્રજ્જનાદવાળા જાળકને સસારમાં આહ્વાન કરશે કે હોઈ વીર નરને
પેશ કરી પોતાના દેશની કાષ્ઠને પલ્લવપાયામાં અદ્યુત રીતે સદાયપૂત થાય તેવા એક જ્ઞાન નેપાશીયન કે બીમા-
ર્જન સમ કારણે નરને જગમ આપશે અથવા એક કળાકાંકય અને સચીત આદિ કળાઓમાં પ્રતીય પેલવનાર
પ્રતીય કલાકારી વધારેને જગમ આપશે, એ સર્વનો અધાર, તેઓ જાને પાવપેલાની કેવા કેવા પ્રકારની શારીરિક
કે માનસિક લાગણીઓ, વૃત્તિઓ કે આવનાઓના ઉદોગમ પૂર્વક સંયોગ દિવા મટે પ્રવર્તમાન થાય છે, તે દ્વિયાના ઉપર
મટે જાને ભૂખ આધાર કામે છે.

રાગસધુકમ્પ, હૃદયન રાગેશપાદન, આદિ રાગો મટે કરવામાં આવતી ચુંબન, નખપ્રદાન, ઘેરન, આક્રિમન આદિ
સર્વ દ્વિયાઓની પ્રવૃત્તિઓ, જેઓનું સામાન્ય વર્તુલ પૃથ ન રૂપ પર કરવામાં આવેલ છે તેમાંની લગભગ બધી દ્વિયાઓ
શારીરિક અને માનસિક અનેક પ્રકારના આવેશો હૃદયન મટે જાને ખાતે કરતી હૃદયને અનુસરીને ચાલપેલી છે.
એમાં મનવસમાજીન કંદકમ્પ ચેતનાને રચન નથી થઈ પડે કરતલી જગમ પ્રજ્જના-દેશને અનુપમ એ બધી
સંકલનાઓ છે. એ આ જગમના સર્વ રિચેશન પછી અને આટલી જુગિયા પછી હવે વરન રૂપાદ પડે શો તેજ છે

વાતેપાપન કામચૂરમાં મટેપામાં આપ્યું તે પ્રમાણે—

“શુમ્બનનસદશનદેશાનાં ન પૌર્વાર્પમસ્તિ ।

રાગયોગાત્ પ્રારૂંયયોગાદેપાં પ્રાધાન્યેન પ્રયોગઃ । મટણસતીન્કનપોશ્ચ સંપયોગે ॥

છત્તાટાલકરુપોત્તનયનવસઃ સ્તનોમ્પાન્તમુતેપુ શુમ્બનપ ।

રાગદ્વદ્દી સંઘર્ષાત્મકં નસવિલેસનમ્ ।

તપા દત્તનપ્પેષસ્ય સાત્ત્વપ્રજ્ઞાદ્ વા ॥

મટણતિપત્રાણાં ન સ્થાનવસ્થાનં વા વિષય ઇતિ મુતર્ગનામઃ ।”

વાત્ત્યાપન કામચૂર ।

આવાયું—યુગન નખદશન, ઉદન આદિ ક્રિયાઓમા અમુક ક્રિયા પહેલાં અને અમુક પછી કરવી એવો કાંઈ કામ નથી

જે પ્રમાણે રામ ઉત્પત્ત થાય તે પ્રમાણે સચેત્રપૂર્વે તેવી ક્રિયાનો મુખ્ય અંશે પ્રયોગ થાય છે
સપાટ નયન કપોલ વદ્ધ રથળ સ્તાન અને ઓઠ આદિ સ્થાનોમા યુગન પ્રયોગ કરવામાં આવે છે.
રામની વૃદ્ધિ કરવા માટે સંધર્મક નખ-વિરોધનનો પ્રયોગ છે.

તેજપ્રમાણે દશન ઉઘેનો પણ અનુકૂળતા પ્રમણે પ્રયોગ છે

પણ રતિચક્રની મહત્તિ બ્યારે વચાનત માર્તિ રહે છે, ત્યારે અમુક ક્રિયા માટે અમુકજ સ્થાન કે સમય એવા વિધાનની વિધિ રહેતી નથી.

(વાત્સ્યાયન કામસૂત્ર.)

આમ કામશાસ્ત્રના પ્રોજેક્ટ મહર્ષિ વાત્સ્યાયનજી કહેવું છે, કે તે ખરેખર યથાર્થ અને રહસ્ય પૂર્ણ છે બોટુલ નહિ પણ Human anatomy and Physiology. તેમજ Psychology શારીરશાસ્ત્ર શારીરવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રની પદ્ધતિને તદ્દન અનુસરતુજ છે એમ આ રચને કહ્યા વિના શકે તેમજ નથી એ કલ્પન કામચૂલિ કે શૂચાર પ્રિયતાને લઈને પ્રેરાયેલ નથી પણ કુદરતી ભવ્ય ઉચ્છ્વાને અનુસરી જે જે કોઈ શાસ્ત્ર દૃષ્ટિમાત્ર થયેલા છે તેજુ માત્ર મુખ્યવર્ણિત રીતે અવલોકન કરી કુદરતી અસોજીત બળહિતાર્થ માત્ર વિવેચન કરવામા આવેલ છે એમ માનવામા કોઈપણ પ્રકારની શકાને રચાન નથી. આપણે પણ કુદરતની એજ ભવ્ય ઉચ્છ્વાને અનુકૂળ રહી, સમય રચાન, શૂચારશ્રદ્ધ અને આસપાસના સુધોમા આદિ સંબંધમા આ પ્રવચન કહ્યોને અંગે વિચાર કરવા યોગ્ય કેટલીક અજાતની ચર્ચા, આ નવમા પ્રકરણના અન્ત ભાગમા વચાવકાસ કરીશું તેા તે કઈ અપ્રાસંગિક તેા નવીજ મણાય—

કતા આવા સર્વ વિવેચનો વળતે એટલુ તેા ખાસ ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે કે એ બધુ વિવેચન ખાસ કરી માનસશાસ્ત્ર, મરતાવિદ્યા, તેમજ સંબંધનશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોને અનુમતીનેજ આ મનની અદર જેમ કરવામા આવેલ છે, તેમ આ પ્રકરણની અદર પણ એજ દૃષ્ટિથી એ વિષયનુ વિવેચન કરવામા આવેલ છે ખાસ સમય, સ્થાન, અન્ય સાધનો અને આસપાસના સુધોમા તેમજ ખાસ કરી શૂચારશ્રદ્ધ વિગેરેની સર્વ ચોક્કસએ તેમજ સંસારપૂર્વના સર્વ બાહ્યરોપિયારો તેમજ સંસાર સમયના સર્વ આનંદરોપિયાર નિધાનો વિગેરેની સગર્ભ ક્રિયા-પરપરાઓના સ્વ ઉદ્દેશોનો સમુદાયરૂપે સમાવેશ, મત્ર માનસિક અને શારીરિક સર્વ લાભનાઓની ઉત્પત્તિ અથવા ઉદીપનમાત્ર થાય છે, એ બાબત બંદી ખાસ ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે કારણ સંસારમધ્યેદ્રાસ સંકુમ વચા ઉચ્છ્વા તરી અને પુરુષના જે જે શારીરિક અને માનસિક ભાવોનુ એટલા એટલા પ્રમાણમા ઉદીપન અથવા ઉત્પત્તિ થાય છે તે તે અંશે તેટલા તેટલા પ્રભવ અથવા મદ પ્રમાણમા બીરી પ્રભવી અદર બીજરૂપે ઉપવચ પછ અવતરે છે અથવા ને વચાવિધિ ઉપવચ ન થાય તેા વચાવન નથી અવતરતા, આ એક અતિ અચત્કોચ સંજ્ઞાનં રાસરેત્રો સિદ્ધાન્ત છે. જના તરફ પ્રવચનક્રિયાદ્વારા સવાનોત્પત્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરવા ઉચ્છ્વા સર્વ સુખોત્તુ ખાસ ધ્યાન એવનામા આવે છે

કુદરતે, પોતાના આ સિદ્ધાન્તદ્વારા મનુષ્યના દ્વારમા એક એવુ સજ્ઞ રાસ સોપેલ છે કે તે પોતાની રવતવતાથી નેવી નેવી લાવના તે કરે, તેવા તેવા પ્રકારની પ્રત્ન પેદા કરવામાં તે પોતે જલે અરી કુદરતને સદાયજૂતા વધ રાકે તેમ છે એવું મન આ સિદ્ધાન્તને દૈવે સીપુરૂપે વચાવન સંબંધનાની જરૂર છે

મનુષ્યના સમગ્ર અસ્તિત્વનું ઉદ્ધીપન કરવાના પ્રકારો-અને જાણી સતતિના તે સાથે સબધ.

આજ્ઞા મટે સૌથી અગત્યની અને ખતર ધમક આપવા જેવું અજ્ઞાત એ ૩૩ કે સો અને પુરુષોના યુગ્મો જેવા પ્રકારની ભાવનાઓ, શકિતઓ, લાગણીઓ કે સુદ્ધિશક્તિઓ કે અન્ય પ્રકારની વૈભવતાઓવાળી પ્રભાને જનમ આપવાની ઇચ્છા રાખે તેવા તેવા પ્રકારની ભાવનાઓ, ઈચ્છાઓ, શક્તિઓ, લાગણીઓ કે સુદ્ધિ આદિ શકિતઓના અવયવોને તેઓ બન્નેએ સાથે મળી યથાવત પ્રદીપ્ત કરવા જોઈએ. અર્થાત્ એ રમણ થાય છે કે—

- ૧ આત્મરક્ષક શક્તિઓની પ્રભવતાવાળી પ્રભા પેદા કરવા મટે આત્મરક્ષકશક્તિઓના સમૂહનું યથાર્થ ઉદ્ધીપન કરવું જોઈએ.
- ૨ ધરસાસારિક શક્તિઓની પ્રભવતાવાળી પ્રભા પેદા કરવા ઈચ્છતા સૌ પુરુષોએ ધરસાસારિક લાગણીઓના (Social and Domestic Feeling) સમૂહનું યથાર્થ પ્રદીપ્ત કરવું જોઈએ.
- ૩ ઉત્કર્ષશક્તિઓના પ્રભવ ભાવોવાળી પ્રભાની કામનાઓઓએ પોતપોતાની ઉત્કર્ષભાવનાઓને યથાવિધિ ભક્ત કરવો જોઈએ.
- ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક ભાવનાઓની પ્રભવતાવાળી પ્રભાની અભિલાષાવાળા સૌપુરુષોએ પોતાની તે તે પ્રકારની નૈતિક અને ધાર્મિક ભાવનાઓનું યથાવિધિ ઉદ્ધીપન કરવું જોઈએ.
- ૫ તેજ પ્રમાણે પ્રાવિશ્ય પ્રદાયક શક્તિઓની પ્રભવતાવાળી પ્રભાને જનમ આપવાની આકાંક્ષાવાળા સૌપુરુષોએ પોતાના સર્વ ભાવોથી પોતપોતાની પ્રાવિશ્ય પ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહની શક્તિઓને સુદૃઢ રીતે પ્રદીપ્ત કરવાના સર્વ પ્રયત્નો આદરવા જોઈએ.

૬-૭ ન્યારે અવતોક્તશકિતઓ અને સુદ્ધિ શક્તિઓની પ્રભવતાવાળી પ્રભાની અભિલાષા રાખનાર યુગ્મોએ પોત પોતાની તે તે સમૂહની શક્તિઓને યથાવત જેમની ખીજથી સમૃદ્ધ જનતાથી સંવલ ઉદ્ધીપ્ત કરવી જોઈએ કે જેથી તેઓની પ્રભા ધક્કા તે તે પ્રકારના ઉદ્ધીપક ભાવોને જનમથી બીજવું વર્ચસ્વરાજ મેઠવું કરી માતાના વર્જમા પ્રધમધીન તે તે ભાવનાઓના કે શક્તિઓના ઉપરથી ધવેલ ભાવોને ધારણ કરી જનમ પામે અને જનમ પાળી પણ તે તે ઉદ્ધીપ્ત ભાવનાઓના આનંદો પોતે ભતે મેઠવું કરી જનમ આસપાસના માનવસમાજને પણ તે તે વિષયોના આનંદો અધિગમિક આપી, આ જુએને રક્ષણથી અને આનંદનું સ્થાન બનાવી શકે.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે માનસિક શક્તિઓના યથાવત અવતરણ મટે, માનસિક સમૂહ વિશેષના ઉદ્ધીપન પ્રકારોની એ પ્રમાણે જરૂર છે, તેજપ્રમાણે કોઈપણ એકાદ અથવા બેઠા રવાના વધારે પ્રકારના સમૂહોનું પણ એકપ્રકારે સુપ્રકારીતે ઉદ્ધીપન થઈ શકે છે અને ખરેખરી જન, ખુબી અથવા તો મનુષ્યની સુદ્ધિમાતા તો ત્યારેજ મહાય કે ન્યારે ઉપર દર્શાવેલા ન ૧-થી ૭ સુધીના સમગ્ર સમૂહોના જાણે સર્વરીતે સમુદ્ધિવિત અવસ્થામાં ઉદ્ધીપ્ત કરી જાણી પ્રભાને અસાધ્ય કિંમતો આપવાના આવે.

જ્યાં એ પ્રમાણે માનસિક ભાવનાઓના ઉદ્ધીપન મટે પરબધ પહેલાના તેજા પરબધ પાળીના ઉદ્ધીપક પ્રકારો રમણ પેરિશીવનક્રિયાનું નિધાન છે, તેજપ્રમાણે શારીરિક અવયવો અને તેઓની ભાવનાઓના ઉદ્ધીપન મટે જન પાળીના વિવાદિત જીવનમાં પણ તેથી ચક્રિયકૃત નિધિનો યથાવત ઉપયોગ થઈ શકે છે જેથી યથાવિધિ ઉપધાન કરવા એ પણ એક શારીરિક મર્મજ છે.

દયાનંત તરીકે--

સુખન—મુખ, ગાત્ર, જોશ અને નયન આદિ સ્થાનોમાં વેગપુર્ણ રૂધિરાભિસરણુ, તેનાથી પેદા થતી રક્તા, મુખ આદિ અવયવોની પ્રકૃષ્ટતા, અને તે તે સ્થાનના જ્ઞાનવન્તુઓ અને ક્રિયાવન્તુઓને અતિ આપી, પ્રદીપ્ત કરી, તે તે સ્થાનના મુખ, શ્રદ્ધા, દંત, અને તે તે સ્થાનની રચનાથીઓ અને રચનાદિનીઓ તેમજ રચનાદિનીઓનાં ગુણને પ્રદીપ્ત કરી ભક્ત કરવાનું અતિ માદૃલપુર્ણ શારીરિક તેમજ માનસિક કાર્ય કરે છે. આટલા મટિ સુખન ક્રિયા એ આ સંજોગ ધર્મોની અંદરની એક અતિ ઉપયોગિ અણુવાયોમ્ય ઉત્તીર્ણ ક્રિયાનુજ એક ધાર્મિક અંગ છે.

નખ-દશન-ઉદન—આદિ ક્રિયાઓની ઉપયોગિતા પણ ઉપર પ્રમાણેની જિયારપ્રપાઓની પ્રવૃત્તિને સંચાર કરવા માટે, અમુકજ અસી અને અમુકજ પ્રકારની ભક્તિવિરોધને માટે ઉપયોગિ છે જેઓ સ્વભાવે શાન્ત, ધીર અને શાન્તમત તેમજ ધાર્મિક વૃત્તિઓવાળા હોય છે, તેઓને નખદનના પ્રકારોદ્ધાર કોઈપણ પ્રકારની વૃત્તિ કે આનંદ મળતો નથી. પણ જેઓ સ્વભાવે ક્રુર, તરા કટાર, રીકાભર, અસાધ્ય-ચરણ અને ઉચ્ચસ્વભાવના, ધીરજ તેમજ અન્યને ખિન્નવવામાં હમેશા ઉત્સુક (નં. ૧-૪૨-૨૨) આદિ વૃત્તિઓના લાવવામાં હોય છે, તેઓને તે વધારે રૂધિર લાગે છે.

આર્દ્રિંગન-આર્દ્રિયોષણ, આ ક્રિયાદ્વારા, શરીરના સર્વ અંગોને અતિ, બળ, ઉત્સાહ, રંગ, રસસમૃદ્ધિ અને રક્તવિપુલતા, રૂધિરાભિસરણની અધિકતા, હૃદય અને કેન્દ્રસામ્ય અવયવોના સ્થાવત વિકાસ-સ્ફુર્ણ, આર્દ્રિયોષણ વિગેરે ક્રિયાઓની અધિકતા અને સમગ્ર શરીરની રચનાદિનીઓ તેમજ ચારપૈશીઓને અતિ અને અવગતા આદિ સર્વ શારીરિક ફેરફારોપુર્ણ-ભાવે રાજ થવા સાથે, તે તે સ્થાનના અવયવોમાં અતિ થતા, તે તે સ્થાનના અવયવોના અન્યતર-રસોમાં સુચાર અને વેગ પણ જન્મ પામે છે, અને એ ઉપસત તે તે સ્થાનના જ્ઞાનવન્તુઓ અને ક્રિયાવન્તુઓની ઉપતપ્તિ ઉપરાંત, આનંદવિરોધની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે, આટલામાટે આ આર્દ્રિયન ક્રિયાની પણ સ્થાવત પ્રવૃત્તિ થયી જોઈએ.

કુચર્મન-સાનાર્દ્રિંગન અને સુધણ—આદિ ક્રિયાઓને ઉપયોગ પણ ઉપર પ્રમાણે તે તે સ્થાનની રચનાદિનીઓમાં રસને અધિકાધિક સંચાર કરી, રમર સર્મન-જન્ય અતિ અને વેગને ઉત્પાદન કરી, રક્તના અભિસરણને ધરાવતું અતિ આપી તે તે અવયવમાં સવૃદ્ધિ, પુષ્ટિ અને દુષ્ટિ આદિ કાર્યોને સ્થાપન કરી, બાવી પ્રભાના રક્ષણ, પોષણ અને તોષણ આદિ કાર્યો માટેની સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવવા માટે થાય છે. આવા આવા અનેક ભન્ન પ્રયોજનોની સંસિદ્ધિ અર્થે રતનાસિંગન અને રતન-ગુણ આદિ ક્રિયાઓની પણ સ્થાવત જરૂર છે, એમ શરીરશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્ર તેમજ સંજનનશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોદ્ધાર સ્પષ્ટ રીતે સાબિત થાય છે.

કેશ કલ્યાણ મહુષ્ય, અને મુખ, મસ્તક, કપોથ, જમર, નયન, તેમજ વિપુલ આદિ અવયવો ૫૨, કામજ વિપુલ પ્રેરિત દરેક અથવા અતુલી આદિના મધુર સ્પર્શ આદિ દ્વારા, સમગ્ર રીતે પેદા કરવામાં આવતા વિપુલ-સવૃદ્ધિ અનેક પ્રવાહોની અતિ પણ, સ્ત્રી અને પુરુષોના તે તે અવયવ વિરોધની સુદરતા, મધુરતા, કેમળતા અને રૂપરમ વિગેરે ને વધારવામાં ઉપર પ્રમાણે અનેક રીતે સહાયજીવ થાય છે. આ વિષયથી સામાન્ય રીતે સર્વ કોઈ જાણ જ હોય છે; પણ તેના સાતીય કાલેણી પ્રમાણપૂર્વક, તેવી ક્રિયાઓને આરંભવામાં, કોઈ અજ્ઞાન પ્રકારના આનંદો સમાધેશ છે એ ભૂલવું જોઈતું નથી. આ ભાવનમાં વિવેચન કરતા કે. મેગનસ હુચ્ચેફીલ્ડ જણાવે છે કે—મનુષ્યના સમગ્ર શારીરની અંદર પ્રચરી રહેલી "Sexual sense" કામસ વેદના નામની એક અવગત પ્રકારની વૃત્તિ અથવા ઈન્દ્રિય વિશેષ છે તેનું કાર્ય તે કહે છે તે પ્રમાણે—

"There is existence of a peculiar "Sexual sense" of receptive areas for sexual stimuli, furnished with a sensory substance, endowed with a peculiar specific sensibility. I regard love and sexual impulse as a molecular movement or force of a quite

specific quality, streaming through the nervous system, and accompanied by a quite peculiar sensation or pleasure tone, arising from a condition of excitement of the sexual cells'

સાધાર્થ:-

‘કામસુદેના’ નામની એક ખાસ પ્રકારની વૃત્તિ વિશેષને પેદા કરનાર અને બાળને મદદગાર કરનાર, શરીરની અદર ખાસ ખાસ વસ્તુ વિશેષના જ્ઞાનવૃદ્ધિ રચના વિશેષ છે, જેમ કે માતૃ પુ વર્ણી પ્રેમ અને સ્વચ્છતા દ્વારા એક એવા પ્રકારની ખાસ ચોક્કસ પ્રકારની, શરીરરચના પરમાત્મ્યોના પ્રવાહની ગતિ શરીરમાં અને ખાસ કરી જ્ઞાનવૃદ્ધિ અને ક્રિયાતત્ત્વોના પ્રવાહોના પેદા થાય છે અને પ્રતાપે અત્યંત ખાસ પ્રકારના ‘સુભોગસાધ’ આનંદની સામગ્રી કામમતપરસ્યાત્મ્યોદ્ધારક ઉદ્ધિપ થઈ, અનુભવાય છે •

આવા ને તેના વિચારો છે તેમા અદેખર ઘણું વર્થવાય છે મરતકવિધાના સિદ્ધાન્તો પ્રમાણે તે ચપાઈય છે કામવૃત્તિના મસ્તકની અદરના માનસ અવધયો (Centres of Amativeness) અને સ્ત્રીપુરુષના વચની અદરના સમજામ છેવટના આગમી આને મા પ્રવળન ક્રિયાને પ્રવર્ધવનાર પ્રવળન અવધયો મુખીના સમજામ વાગ્ય સમુદાયો અને અવધયો આજે, આ વૃત્તિ ધ્યેય નિષ્ઠ સજાધ ધરે છે એ અને અવધયો પ્રવર્ધિત થઈને રચે સમજામ છે એથી તેનો અને વિસ્તાર ક વર્ણી હવે જરૂર રહેલી નથી

✽ તથ ન જાને દૃઢયું મમ પુનઃ કામો દિશાપિ રાત્રાવપિ નિર્ધૃણસ્તપતિ

વલીયસ્ત્વયિવૃત્તમનોરથાન્યજ્ઞાનિ ।

કવિ કાવિદાસના શુક્રવર્ણના આ શ્લોકપર લીધા કરતા સીકાર કહે છે કે—

૧ આલિંગન મુજયોર્મનોરથઃ ।

૨ ત્વત્કાન્તિશ્ચપ્રયાદપાનં તુ ચક્ષુષોઃ ।

૩ ત્વદ્વચનામૃત્સરસિ નિમગ્નનં ચ શ્રવણયો ।

૪ ત્વન્મુલસરોજમ્બાસાગ્રામ્યં નસો ।

૫ શાશ્વકોમલત્વદદ્ધારોદ્ધર્ણં નિતંબસ્ય ।

૬ ત્વત્કરતલમેલનં કુચયોરિત્યાદિ—જવં મૂતમનોરથાનિ મમાજ્ઞાનિ કામો અધિક તાપયતિ ॥

•

સાધાર્થ:-

મુન્યઅલિંગન મારે, નયનો વારી કાન્તિના પ્રવાહનું ખાન કરવા મારે, તદ્વાચ વચનવસ્તુ સરની અદર વનાનાયે મવલો નાસ્તિક તદ્વાચ સુખસરોજનું ચાસાગ્રામ્ય કરવા મારે નાસ્તિક નિવય અકારોદ્ધર્ણ કરવા મારે વારા કરતમનો મેલાય કરવા મારે કુચ આદિ અવધયો વિચરેને અનેક રીતે નિર્ધૃણ બનેલો કામ-મારા પ્રત્યેક અવધા અનેરથો ને વારી અદરના સરિષ્ણ થઈ ગયેલા છે તે સુધે સવાયે છે

પણ માનવસમાજનો એટલો શ્રદ્ધા ને આત્મા પ્રકારના વર્ણનો કે વિવેચનોના સાત્ત્વીય અરોને ન સમજતા ઉપર ઉપરથી એવી બધી ક્રિયાઓ તરફ તથા એવા કામચલાઉ જાણના બચતી તરફ, જગત સમજાયે ને અનેક પ્રકારની પૂજાઓ દર્શાવવાની અગ્રાન્યતા રેણાએ આદરે છે અથવા ધર્મનીની સહાયર કે સદ્વ્યવહારના બહાના દોષ આવા સંયોગધર્મોના નહિ સિદ્ધાન્તો સંબંધમાં, માનસની સભ્ય વર્ણ કરવાને પણ તૈયાર ન થતા તેવી ચર્ચા કરનારાઓને પણ એઓ કહેલી રિયનિમા મુશ્કલાત નિદનીય પ્રયત્નો આદરે છે, તેવાઓને આવા મહાત્મ વિષયનું સાક્ષીય રહસ્ય સમજાવવા માટે બાહ્યી ચર્ચા આ રચને કરવી, તે કોઈ રીતે અશક્ય તો નહીં જ મહાત્મ

કામરસાશ્રના પ્રણેતા રૂપિવારચાયણ—તે આવી પણ આગળ વધીને સમગ્ર પરિશીલન ક્રિયાના પ્રસંગોનું ને વિવિધ રીતે વર્ણન કરે છે અને પોતાની વર્ણન કરવાની રીતોને એવી તો અદ્ભુત રીતે કમવાર બોલવી જાયજેમ સંખ્યુ તે પોતાના સર્વ જાણે એવી તો ખુબી અને રસબરી રીતે રહુ કરે છે, કે તેની કૌશીકાસે આપણા સર્વ વિચારો અને આ વિષયને ક્ષુધુ સંબંધમાં સર્વ પ્રયત્નો ખરેખર આપણા મનમાં તિરસ્કારનું પેદા કરે છે ને ક્રિયાના ઉપર માનવસતતિને મહાત્મ નાધાર છે, ને ક્રિયાદ્વારા જગતના મહાત્મ વિદ્વાનો, વર્ણો, બારિરરો, સાધુ પુરુષો, સન્યાસીઓ, લેખકો, શોધકો, કળાધારો, સંગીતતાલ્લીઓ, મહાત્મ પદાર્થવિજ્ઞાનવેત્તાઓ અજોગવેત્તાઓ અને વલ્લભાનીઓ ધર્મપ્રવર્તકો તેમજ મહાત્મના મહાત્મ રાત્તવતીતિનિપુણ પુરુષો પેદા થયા છે, થાય છે અને હજી ભવિષ્યમાં થશે, તેવી એ મહાત્મ જગત અને રહસ્યપૂર્ણ ક્રિયાના ગાત્રીય સંયોધન અને વિવેચન સંબંધમાં આપણી બધી મહાત્મ જગતી બેનિતી, કે માન સામગ્રી દોડુ બેઠેએ કે કોરેએ અને પાદરસાઓમાં, જે ન્ય ઉમરે પહેલેલા બંને વર્ણના વિદ્યાર્થીઓમાં, આવા વિષયોનું ગાત્રીયસિદ્ધિ સુખાદે આપવામાં ન આવે કે શું એમાં કાંઈ અસંભવતા છે કે કુદરતી નિયમોના અવરોધોને કરવામાં અને તેના સાક્ષીય નિયમોનું સંયોધન કરી જ્ઞાન મેળવવામાં કદીપણ અસંભવતાની બધા આવવા દેવી એ શું ઈર્ષ છે કે આવા વિષયોને, માનવસમાજની વરાવિગુજ્ઞના પ્રચારથી અને સુસતાનોની પ્રાપ્તિ અર્થે સુરક્ષક ભાગમાં અને વિશુદ્ધ જાણોથી પ્રચાર કરવાની શું જોઈ આવસ્યકતા છે કે બધારે તેમાં એવું કોઈપણ કારણ બાધ કરતા નથી, તો આ માટે આવા વિષયોનું યોગ્ય જ્ઞાન માનવસમાજને યોગ્ય વચે આપવાના પ્રયત્નો કરવામાં ન આવે એ કંઈ સમજાતું નથી જગત જગત પછીના પરિશીલનવિધાન માટે અને ખાસ કરી સંયોગ સમયે પ્રજનનક્રિયાની યથાવત્ સિદ્ધિ અર્થે, આવી સર્વ ક્રિયાઓના વિધાનોને હેતુરૂપે સાક્ષીય રીતે, સમજવાની જી અને પુરુષ બંને વર્ણને ખાસ ભરે છે કાલ્પ જાણી સતતિની યથાવિધિ સંચાલન ક્રિયા માટે તેવા સર્વ જ્ઞાનની યથાવત ભરેલીયાત છે, શારીરિક સ્વલ જાણના પરિશીલન માટે એવી રીતે સ્ફુટક્રિયાઓના યથાવત આરબની સચિત્પૂર્વે ભરેલીયાત છે તેમજમણે નહીં કિન્તુ તેથી પણ વીરોધ રીતે ખાસ અચત્તન અને અતિ મદતપૂર્ણ કાર્ય તો આ માનવસમાજની માનસિક સર્વ પ્રકારની વૃત્તિઓના યથાવત ઉદ્દીપનનું છે એવી ઉપર ભણાવેલા ને થી જ સુધીના સમૂહોની વૃત્તિઓના યથાવિધિ ઉદ્દીપન માટે, સૌ તેમજ પુરુષ બંને વર્ણે, કેવા પ્રકારના જાણે પ્રસંગો-સંયોગો અને સાદ્વિત્ય તેમજ અન્ય સ્વધનસામગ્રીઓ સેવન કરવું બેઠેએ, કે તેથી ભવિષ્યમાં પેદા થનાર સતતિનું ગર્ભમાં બીજ-રોપણ થયા પહેલાં, તેઓના સર્વપ્રકારના સુખ અને આવરોના સર્વ સાત્ત્વિક તેમજ માનસિક સુધુક્ત અરોનું યથાવત મધારણ અને અવરણ નર્મખાનક્રિયા વખતેજ યથાવત સંબંધ રાકે, તેવા સર્વ ઉપરથી સંબંધી યોજનાનો વિચાર, જગત રીતે સર્વ સુદ્ધ સ્ત્રીપુરુષોએ પોતાની યોગ્ય ઉમરે કરવો બેઠેએ

આત્મરક્ષક વૃત્તિઓની પ્રજ્ઞતાવાળી પ્રજ્ઞની પ્રાપ્તિના ઉપાયો

ન. ૧ જીવિયા Vitativeness (પ્રાતઃકાળનો યોજનાઓએ અરોરે કલાક તેમજ સાયકાળનો એકાદ કલાક આ વિષયને અંગે ખાસ રોકવો બેઠેએ) ને સ્ત્રી-પુરુષો વચ્ચેના અન્યથા અન્યથા કરત, દંડ મોડ, કરતી, અન્યરોહણ તૈયમદન, વસ્ત્ર, કુદર, જૂત, ટનીસ કીક, કુદરોહ, હાંડી, પોલો, બાદિ અનેક પ્રકારની કરતોના રોજનદ્વારા પોતાના પ્રાણ કદપ, પચનેન્દ્રિયો અને મત્તપેશાઓ માટે શરીરના દરેક અવય

એને યથાચોગ્ય વ્યાધામ આપી પોતાની જીવન રક્ષણ સંભાર તેમજ જીવનને ચોક્કસ આપનાર શક્તિઓની યથાચોગ્ય સંભાળ રાખી રહે છે, એવા સ્ત્રીપુરુષોના સંયોગમાંથી પેદા થનાર પ્રાણ પશુ નેવામ પ્રકારની પૂર્ણ છત્તવિષાણુકા માનસિક તેમજ શારીરિક બાબોને સુખ વીજ્યાપીત પામતુ કરી જનમ પામે છે. ચરિત્રીય આરોગ્ય પ્રવળ પ્રાણશક્તિ પ્રવળ દૃઢ્ય અને પચનેન્દ્રિયોનાં અવચરો તેમજ સાંસપેશીઓ તથા અરિષ્ટસમુદાયનું ખળ અને સમગ્રઅસે બળ, આયુષ્ય, આરોગ્ય તથા પુષ્ટિ આદિ સાધનોપુકા મુકર સમસુવિભક્ત સર્વ અગ્રાધાનું સારીર, એ જીવનનું સૌથી મોટામાંમોટું સુખ છે. 'ધર્માર્થકામમોક્ષાણામરોગ્યં મૂલમુત્તમમ્' પર્થ અર્થે કહેણુ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થની ચલાવતુ સિદ્ધિનું મુખ્ય સાધન આરોગ્ય છે. આદ્યકા મટિ સી તેમજ પુરુષોબને વર્ષે પોતાની પૂર્ણ છત્તવિષા અને આરોગ્યની સરક્ષા અર્થે જેવી રીતે છત્તવિષાનુ રક્ષણ ચોક્કસ અને સવર્ધન કરનાર નિયમોત પામત કરી વર્તવાની જરૂર છે. તેમ પ્રમાણે જાણી સંતતિ પશુ તેવીજ જનમ છત્તવિષાણુકા પ્રદીપ્ત કાચાવાળી જનમ કોરકા મટિ પશુ ઉપરોક્ત સર્વ ક્રિયાઓનું બનેએ સાથે મળી રોગન કરવાની ખાસ જરૂર છે ખાસ કરી કેસરત પ્રાણાધામ, પ્રજ્ઞાચરં, નિયમિત શીત, દન્યધાવન, સ્નાન, વૈશ્વમર્દન, આધારોદ્ધમ, જમણ, વાતાસેવન, આદિ ક્રિયાઓનું એવન કરતુ નેહએ.

પૂર્ણ પ્રવળ છત્તવિષાણુકા પ્રભને જનમ આપવાની પ્રવળ ઉચ્ચાથી પાંચેલા સ્ત્રીપુરુષો સંયોગપ્રાર્થથી સમુકા પાય તે મદેલા પોતાના શુભાર કુહોઆ છત્તવિષાની વૃન્તિને ખાસ ઉરકેરે એવા પ્રકારના ફોટા, ચિત્રો, ચેઈનીઅ સ્ટેપુ, અને અન્ય પ્રકારની રમતખાતેલાં આદર્શ ચિત્રો તેમજ જનમસિક પહેલાવાનોની ફોટા વિગેરેથી એ સ્થાનને શણુગારવાં નેહએ વળી સંયોગપૂર્વના અચુક દિવસોમાં અને ગર્ભાધાન પછીના પશુ કેટલાક મહીનાઓ સુધી એવાજ પ્રકારના દરચેણુ મનન, ચિંતન, અને અવલોકન સપિરુષ બનેએ કરવું નેહએ વળી જેઓ ખાનપાન અને રસજતિ જથવા સ્વાદજતિની પ્રખજતાવાળી પ્રખની અતિ કામના મુકત હોય તેના પુરુષોએ નીચે જણાવેલી જાણતોપર જ્ઞાન આપણુ નેહએ.

નં. ૨ ક્ષુધા, અને નં. ૩ પિપાસા—(Alimentiveness, and Bibation)

(આ બને વૃત્તિઓને યથાચોગ્ય પ્રકારે કેળવવા માટેનો યથાચોગ્ય સમય તે આપણા બને વખતના જોજનો સમય છે. પશુ વિવિધ દેશ કાળ અને જાતિના લોકોને જોજન કરવાનો વખત અનેક હારજોને લઈ એકજ હોઈ કોક નથી. જતાં દિવસના-૧૧-મી-૧૨ અને રાત્રીના છ થી ૮ કુધનો સમય એ સર્વમાન્ય અને સામાન્ય છે.)

આ ક્ષુધા અને પિપાસા આદિ વૃત્તિઓની યથાચં ખીલવણી માટે સી અને પુરુષોએ બનેક પ્રકારના રસદિકટ પકવાનેક, જાતજાતના ચેવાઓ, ફળો, સાકપાનુ, અને ફળકુલ આદિ જોજન પદાર્થોની ફેલ, કાળ, ફેલ, સમય, શારીરિક હાલત અને સામાન્ય આદિ તેમજ પદાર્થમાવના કુચુલેય વિગેરેનો વિચાર કરી, પોતાની પાચનશક્તિ તેમજ પ્રક્રિયને ચોગ્ય રીતે અનુકૂળ આવે તેવા પદાર્થોનુ યથાવિધિ સેવન કરવાપર બરાબર જાણ આપણું નેહએ. જોજન કરતી વખતે સર્વ કુટુંબી મનુષ્ય વડીલો, સ્ત્રી તેમજ બાળખઆ બરાબર જાણ આપણું નેહએ. જોજન કરતી વખતે સર્વ કુટુંબી મનુષ્ય વડીલો, સ્ત્રી તેમજ બાળખઆ વિગેરે એકી સાથે હમેશા જાનજવજી રાહીજનકુ ઇસ્ટાદિ મહામત્રોને અનુસરિ, જોજન કરવું નેહએ આ પ્રસંગે કાઈપણ પ્રકારની કટુ કલેષ પ્રક્રિયા કે કિચાટ કરાવે તેવી જાણ, વિચાર કે વર્તનનો ખીલકુલ જાણ કરવો નેહએ. જોજન માટેનું સ્થાન પશુ ધણજ સ્વચ્છ, સુગન્ધીપુકા, રમણીય શાન્ત, યનોતુ કુળ અને ચિત્તને પ્રસન્ન કરી અનેક રીતે જાનકે આપે તેવું અનુકૂળ હોવું નેહએ જમવાની કીવા પશુ શાન્ત, ખીરી, સ્વચ્છમિત પુકત, અને અનુકૂળ મુકા હોવી નેહએ. એટલુંજ નહીં પશુ જમણી

કોર રાખેલા પ્રદારોવાળી સ્થિતિ ઉપર ન થાય, એટલે પરસ્પર સ્વર્ગ રાખવાના બધા પ્રયત્નો કરવા એકબે એ ખાસ બંધન છે, એટલું જ નહીં પણ અન્ય પ્રુષોના પ્રસંગોમાં અને અન્ય બંધનદારના કાર્યો પ્રસંગે પણ પોતાના મગજના કોષ કે સુરસાના કણોએ દર્શાવનાર તન્તુઓને વારંવાર ઉરેરનાના પ્રસંગો નહીં આવવા દેવા અથવા તેવા પ્રસંગો આવે તો તે તે પ્રદેશના તન્તુઓને બંધન રાખવા અને સ્વસ્થ રાખવાના પ્રયત્નો કરવા, એજ ખાસ ઈચ્છવા યોગ્ય છે અનેક બાબતે અન્યથા જીવંત, ખીનચૂરવજાવના, ઉત્પાતિયા અને ધાત્વનીય એવામાં આવે છે તેના કારણેના માત્ર પિતાના આ રવાનમાં તન્તુઓની સતત સત્તન હાવતજ મૂળ રૂપે હોય છે, એજ માનસશાસ્ત્રદ્વારા દેવે તદન રૂપે મળેલું છે.

૧. ઉ. સૌમ્યવૃત્તિ—અથવા સ્વદેહ, હિમ્મત, બળ, પશુક્રમ, કે વીરસહી પ્રબળવૃત્તિવાળા બાળકોની નો અભિલાષા હોય તો, સંપુરણ બનેલે, સ્વભાવપૂર્વકે જાણે પુરુષ પ્રકારની પ્રબળ બળનું આરોપણ કરે તે પહેલાં લાખા વખત સુધી વીરસ પૂર્ણ કાવ્યો, કવિતાઓ, વ્યાખ્યાનો, નાટકો, શીલ્પો અને તેવાજ પ્રકારના પ્રબળ વીરસપૂર્ણ મહાભારત અને સમાધાનુ તેમજ ઉદીચક આદિ એવા મહાન કાવ્યોનો સતત અભ્યાસ કરે તો એકે જમતના બહાદુર વીરનરેના પરાક્રમે અને ચૈત્યામતથી પરિપૂર્ણ ઉત્તિહાસોના વાચનો અને ચિત્ર દર્શનોદ્વારા, તેઓએ પોતાના મનના ગાદિરોમાં તેજ સમગ્ર પ્રસંગોનું સતત મનન કરી, પોતપોતાની માર્ગચુલિને તેમજ સતત સત્તન કે ઉદ્દિપ્ત કરી રાખી એકબે પોતાના સંવત્સર અથવા ક્રાંતિરૂઢની અંદર તેવાજ પ્રકારના વીરનરે, પરાક્રમે પુરુષો, વિરાજનાઓ કે બહાદુર જનપ્રસિદ્ધ સૌપુરુષોના ફેલાવો અને યુદ્ધ પ્રસંગના બાબતમાંથી વિશેષ ગ્રાહી, નૃત્યારૂઢને સતત અલગ કરી રાખે એકબે બધા કરી મૃગારૂઢ અને તેની આસપાસની વિલાસોપર મુહૂર્તી અંદર મુખ્ય રીતે ઉપયોગમાં આવવા શરૂાસી, એવા કે તેજ, બહુડા કાળા બાછી, તારવારી વિગેરે આયુધોથી સમગ્ર રૂઢને અલગ કરી રાખે એકબે સમર-વિજયી પ્રુષોના ફેલાવો તેઓના વિભવ વખતના નમ્ર પ્રવેશ આદિ પ્રસંગો વિશેરના પેટિનિબ્ધ કે પુષ્પમાળથી તેઓનો સત્કાર કરતી વીરામના ઓળા સુદર દૃશ્ય વિરેદથી મૃગારૂઢને સર્વદા સુરોક્ષિત બનાવત એકબે આ પ્રુષોએજ આની માનસિક અને શારીરિક, આત્મીય અને બાહ્ય વિચારોનો, અભ્યાસપૂર્વક કાળ તેવાની નર છે પ્રુષે પોતાની સ્ત્રી સન્નુષ પસા તેવા તેવા પ્રસંગોના ઉત્તિહાસો અને વર્ણનો વાચી દર્શાવવાની અથવા વાચી, લાગણવ કે વાચન અથવા સિનેમા આદિની શીલ્પોદ્ધાર પ્રવણ દર્શાવી તેઓના મનના અંતર પહોંચ તેવા તેવા અનુષ્ઠાન પ્રસંગોની પ્રબળ લક્ષ્યબળે પાડવાની, ખાસ બંધન છે પ્રુષે આવા પ્રસંગમાં પોતપોતાની જાણના અનુસાર સન્નુષ યોગ્ય સાહિત્ય ક્રિયા કરી સૌજન્યને વધાવેલા સમયે પ્રુષ પાસે એકબે અને ખાસ ખાસ નરના અને ક્યાલ જેવો તેવા પ્રસંગો હોય ત્યાં ત્યાં તેઓનું ખાસ વર્ધન કરીને પાલુ સૌજન્યના મન ઉપર તેવા પ્રસંગોની ઉડી છાપ પાડવાના બધા પ્રસંગોના લાભ લેવા એકબે આ બાબતમાં આપણા પ્રાણિ જાતી અહાહારિત અને જામીયણની અદરતા અનેક પ્રસંગોના બહુલ સંવત્સરો લાભ લઈ શકાય તેવું છે ખીન દેશના કનિદામો એવા કે હોમસ મુક્તિવડ અને યુગ્મના લોકો 'મહાન પ્રુષોના જીવનચરિત્રો' એવા સદ્ગુણોવાળી પણ એવા અનેક પ્રસંગો આ ઉદેશથી રચી કરી સમગ્ર તેમજ મહાન નેપોલીયન ફ્રાંચીસની અદરતા વીરનરેમાં સર્વથી જો રવાન અને માનને પામેન છે તેજ કાણુ કાઈ તેજ બહારનું રસિયું કે તેના સુરત સરકાર, કે ફ્રેન્ચ પ્રબળી યુગીવર્ષોગિઓનું મીઠું અથવા ફ્રેન્ચ પ્રબળી અદરતા સન્નુષના ઉપયોગપાલના પ્રસંગો મહી ઘવા તે ફ્રાંચીસની અદરતા એક મહાન વીરનર અજાણે, તેની અંદર ખાસ કારણબળ, તેના મતા પિતાના વધાવોઅરીતે ઉદીપા થયેલા, જનજની અદરતા માનસિક ચેતનાશક્તિ રતેશાદુરશ બિંદ, સવમ સૌજન્ય, કશ્વ, રનેહ અને કાઈ અનિબ્ધ અનેક વૃત્તિઓના પૂર્ણપણે ઉદ્દિપ્ત થયેલા અવરતેજ ઘવા નેપોલીયનના સમગ્ર જીવનવૃત્તિનામથી એ રૂપ પ્રાપ્ત થતું સત્ય છે.

મહાન નેપોલીયનને અભ્યાસ સરકાર થવા પૂર્વે એકાદ જ વખતુથી તેના વિજાને પ્રસંગોના દાખા સરકાર બાઈ, સ્વદેશાનુસારની પ્રબળ લાગુ ફીને આપીન થઈ, પોતાની વર્ષીનાઓ આકરો થયો બધા કરી સૈન્યમાં દાખ

થવાની પ્રબળ ઈચ્છા પ્રકટિ હતી. આ ઈચ્છાને પૂર્ણ કરવાના અનેક પ્રસંગોમાં તેની ધર્મપત્ની હમેશા તેની બાહુબળ રહી તેને પ્રોત્સાહન આપ્યા કરતી હતી. રણાજીના પ્રત્યેક પ્રસંગમાં, દેશના રણજીના પ્રત્યેક વિધાન પ્રસંગે, પોટેરવાર થઈ પોતાના પતિ સાથેજ સતત યુદ્ધના આગ્રુ પ્રસંગોની તૈયારીઓ અને બીજા સર્વ પ્રસંગો તે જોયા કરતી હતી એટલેજ નહીં પણ તેનું ચિત્ત એવા સર્વ પ્રસંગોથી અતિ આનંદિત થતુ હતુ. તેનું મન પણ હોમર્સ ઇલીયડ અને પ્લેટોનોના જીવન ચરિત્રો વિગેરેના વાચન અને નાટ્યસદ્ગતિ, વીરગીતોના ધ્વજક્રમોના માનસિક વાતચરખાના પ્રવાહોથી સર્વત. રફરી રફરુ હતુ. સર્વ પ્રકારના આવા સાહિત્યનું વાચન અને વર્તનનિવસરકારો અને તે વખતના ઉપરિધત સર્વ પ્રસંગોએ, તેના વીર પતિના કાર્યમાં પ્રાણપણ કરી, આહુતિ આપવાની સતત તૈયારીઓ મટિ તેને સર્વથા ઉત્તર કરી રાખી હતી, અને જ્યારે જે વિશ્વવિખ્યાત-દમ્પતીના તનમદીર અને મનોમદીરોમાં, રંગેદ દ્દાનન્ય ; વચ્ચે-ગાનરાજ અને વીરરસના પ્રબળ વેગથી પ્રસરેલા પ્રવાહો જ્યારે વધાવિધિ પ્રવર્તિ રહેલા હતા, તેથી યથાર્થ ઉદ્દીપિત થયેલી 'જન-દગામોજ', કેરોડીંગના કોઈ એક જામડાના અધુક રથજામાં આ દમ્પતીનો સયોગ થઈ, જમતો આ મહાન ધ્વજક્રમ વીર, નરકેશરી, જામ પાચેલા દનો ગર્જાધાનુર્વના સયોગો, રિયતિઓ, મનોદશાઓ આદિની અત્તરગત માનસિક ઉરકેશીઓ અને પ્રબળ તથા વિશુદ્ધ જાણનાઓની પ્રતીક્ષિઓ આદિના કારણે, એક નરકતનો જામ આ બ્રહ્માપર થવા પામે છે, ને તેને હોષે દેવા કેવા પ્રકારની ઉપવપાવચો ફુનીયાના રથભૈરવજામ પ્રવર્તિ રહે છે, તેનો આ એક મહાન પ્રત્યક્ષ પુષ્પો છે તેપોલીયનની સાથે ચર્ચિચ્છિત પ્રભાવમાં પણ સરખાવી સમય એવો એકપણ નર, ક'ની આ ફુનીયામાં જામવા પાચેલા નથી એની સાથે સરખાવી સમય એવો એકપણ વીરનર ઇતિહાસના પાનાઓમાં મોતવો મુશ્કેલ છે તેના જેવી All round capacities સર્વ વિષયોમાં સમ્પૂર્ણ વલપૂર્વક જામ લેવા હમેશા તત્પર જણાતા, સર્વમાટિનુદ્ધિગમિતસરખા પુરોષો, ફુનીયાના સમગ્રસાબવા વર્જમાં પણ અત્યેજ જોવામાં આતા અને હજુ પણ દુર્ભાગે તેના દેશન થયા નથી એની આગળને ટેરવે લાખો ક્ષેત્રીકેલા પ્રાણે, સર્વમ ફુની, નાચી રહે એની એક જ હજાર પ્રકાર થતા અનેક સાબમહાસાબજોના પ્રસિદ્ધિને કમ્પવા લાગે અને એના મહાન ઇચ્છો પણ હમમજવા લાગે, એવા એક વીરવરની જામ મૂર્તિના રંગે, આ ફુનીયામાં માનવ સમાજને થયા એ સર્વ પ્રાપ્ય તેના માલપિતાના ઉદ્દીપન થયેલ મર્વ મનોજાતો અને તેઓની આસપાસના ઉદ્દીપક પ્રસંગોનોજ છે, એમાં કોઈથી ના કહી સકાય તેમ નથી.

નં. ૮ થી ૧૩. પર્યાસારિક વૃત્તિઓની પ્રદિષ્ટ ભાવનાઓવાળી પ્રથમ પેઢા કદવાના ઉપાયો.

જે રી-પુરષો એક દિવસ રાખવા દેવા કે તેઓની બાબી પ્રભ, સાંસારિક મર્ત પ્રાપ્તિની વૃત્તિઓ કે ભાવનાઓની પ્રબળતાવાળી જન્મે, તેવા સ્ત્રીપુરુષોએ, પ્રત્યેકપ્રાદર્શિકા અથવા મર્તપ્રાપ્તિ મર્યાદા મારે મર્યાદા થાય તે પહેલાં પોતાની પરરપાત્રી સર્વ પ્રકારની સાંસારિક વૃત્તિઓના અંગે તેટલીજ પ્રબળ દિવસપૂર્વક મર્યાદા સમુદ્ધ, આનંદિત મધુર અને સુદૃઢ રીતે સતત સુદિષ્ટિત વ્યવસ્થા રહે, એવા સર્વ પ્રયત્નો આરંભવા એકઠે.

ન ૮ પ્રેમ, એ સાંસારિક વૃત્તિઓના પાપો છે તે તેઓ જન્મેને પરરપરના સિદ્ધ પ્રાપ્તિવાળ સર્વ ગતિ રાખી અને મર્યાદા કરી કરવા રહેવું એકઠે.

ન. ૧૦ પાસેસર્વવેદની પરરપરની વૃત્તિના સતોતરને ખાતર, ઉત્તમ પ્રતિભા બાળકોની પ્રતિ મર્યાદા સર્વ પ્રયાનો સામગ્રી, પરરપરની અનુકૂળતા અને અનુચિતિદાતા બંધન ઉડી સમભવપૂર્વક આરંભવા એકઠે. સુદૃઢ મધુર અને આરોગ્યપુરક બાળકોના મા મા સંપૂર્ણ છે, તે વળાનુ બંધનવાળ પ્રયત્નો કરવા એકઠે. એવા સુદૃઢ અને મધુર બાળકોના સદુપાત્રતા આવવાના, તેઓને પૂર્ણ વાસ્તવ્ય આપપૂર્વક નિરાપવાના, પ્રેમ પૂર્વક રચાવવા જમાવવાના, તેમજ તેઓને અનેક રીતે આનંદિત રાખી તેઓના સર્વ વિશુદ્ધ અને પવિત્ર અચોત્સક દિષ્ટિવાન કરવાના, સર્વ શુભપ્રયત્નોને બંધનને વળાવતુ લાભ લેવા એકઠે. એવીજ રીતે ઉત્તમ પ્રતિભા પ્રેમ, દાગપાપ રહેલ અને પ્રેમી આદિ ધરસાધારણિક બાળકોનું, વળાવતુ શુભ પ્રાર્થિક રીતે ઉદ્દિષ્ટ કરે તેવા ઉત્તમપ્રતિભા નાટકો, ચિત્રો, કાવ્યો, ફોટો, રંગમુદ્ર, ફોટોકામિયાના પુત્રાઓના નમુનાઓ કે આરંભની મુર્તિઓ, વિશેષના મધુર સંગત નિર્મળ અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના બાળકોને પ્રેમવાળા મનમાં પાત્ર પ્રવિધિઓ પ્રકટ કરે, એવા અનેક પ્રકારના સાધનોથી પોતાના સુખરહેલ દુઃખથી વિવૃત્તિ રાખવાના પ્રયત્નો વળાવતુ સારિતઅનુસાર કરવા એકઠે. અથવા આરંભિક સાધારણ દાસતાને છોડી તેવા ફોટોનું પ્રકારના સાધનોનો સમગ્ર પોતાને ત્યાં મર્ત મર્ત તેમ ન હોય, તેા રાખવાલાગના મર્યાદા, અનુચિતિ, અભવપૂર્વક, પ્રસારિતવાળો કે ઉત્તમ પ્રતિભા આરંભના પેટનું કે કિચકાદો વિશેષે તેમાં જઈ તેવા પ્રકારના પદાર્થોના અવરોધનોદાતા અનુચિતિ સાંસારિક બાળકોને સુદૃઢ રીતે બંધનને સતત પ્રતિભા રાખવાના પ્રયત્નો કરવા એકઠે. આને પ્રયત્નો સ્ત્રી પુરુષ બંધનના બાળ, પાત્ર, અવરોધના વળાવતુ, પરરપરનું વર્તન, અને પોતપોતાના કદરૂપી જન પ્રત્યેનું વર્તન તેમજ જનસમુદાયની બાળકોના પ્રત્યેનું પાત્ર વર્તન અને આપિત પાત્ર સુદૃઢ મધુર, અને પ્રેમપૂર્ણ બાળકોના દોષ એકઠે, અને ઉપરોક્ત સર્વ વળાવતુઓનું શીર્ષકાવર્ણનત એવી તેા વહિવટપૂર્વક રચાયેલ અનન્ય અને નિર્દિષ્ટાસન કરવું એકઠે, કે જેથી બંધનના પોતપોતાના વિશુદ્ધ સાંસારિક બાળકોના સર્વ પ્રકારના અધુર પ્રવાહો ત્યાં સર્વ ગતિ. ઉપવત્ત છોડી, આરંભ તરફ પ્રવર્તી મર્યાદા હોય, અને આરંભપરનું સમય બાળકોનાવરનું અને આનંદીય અનેઅનિર્વચની અનંદના આનંદિક પ્રવાહોના, મધુર વહનો પાત્ર પ્રબળપણે એજ અધુર દિશા તરફ જાનદ અને વેગપૂર્વક રીતે પ્રવર્તી રહેવા હોય, એવી માધુર્યપૂર્ણ અનેઅનંદશાળા ત્યાં મર્યાદાપ્રાપ્તિકા મર્યાદા વળાવિધિ પ્રવલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેવાજ પ્રકારની મધુર અને વિશુદ્ધ સાંસારિક સર્વ વળાવતુઓની પ્રબળતાવાળી પ્રભ, સ્ત્રી અને પુરુષના કથાનુકૂળ રૂપ રૂપ બંધનના મર્યાદાપ્રતિદાતા ઉત્તમ પાત્ર છે.

બાકી, માત્રી, બાળક અને માત્ર બાળકા મિત્રપરદાસિ મળતા રમવા વારસાઓના રહેલ પદાર્થો કરતા, અનુચિત સમયને આવી રીતે મર્યાદાન કિયાદાસ વમાનિયત વારસામાં આપવામાં આવતા આવતા, પ્રબળ પ્રેમવાળા સુદૃઢ દાગપરવેદન વિશુદ્ધ વાસ્તવ્યપ્રેમ, મધુર વૈગીભાવ, અને નબીર વૃદ્ધિવાળાઓ અને રવદેમાનુગતની વૃત્તિઓના પ્રબળ સમુદાયરૂપ સાંસારિક વૃત્તિવિશેષના પ્રબળ અનુકૂળતાવાળો વારસો, એ એક એકદમ બંધનરૂપ છે એમાં કોનાથી ના બી રાખાય તેમ છે.

ન. ૧૪ થી ૧૭ ઉત્તરેક વૃત્તિઓના સમૂહની પ્રબળતા વાળી પ્રભને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો.

ઉપર પ્રમાણુજ સાબધતા, ચચાચિવાધ, સ્વચ્છાન અને ધૈર્ય આદિ ઉત્તરેક વૃત્તિઓના અરોની પ્રબળતા વાળી પ્રભની અસિધાતા, ને સીપુરોધેન. મનમા હોય તેવા સીપુરોધેએ તેવાજ પ્રકારના ઉત્તરેક ધાવેને હમેશા નમત રાખવા મટે તેમજ દક્ષતા, માન પ્રતિષ્ઠા અને ધૈર્ય આદિ ઉત્તમ ધાવેની સરક્ષા, જુદિ અને સતોષને મટે તે તે વૃત્તિને અનુકુળ આવે તેવા સર્વ પ્રકારના પ્રસંગે, યોગ્યાઓ મેળવકાઓ સવચ્છો કે સોર્યામદીઓ વિગેરે પાઠ પોતાના સર્વ અનુકુળ સાધનેનો સ્વચ્ચ કરવો જોઈએ. અને તે દ્વારા પોતાના માન, પ્રતિષ્ઠા, યશ ધૈર્ય અને દક્ષતા આદિ ધાવેને સતત નમત રાખી, તેવાજ ઉપતત્ત અરોવાળી પ્રભને પેદા કરવામા બને એક બીજને પરસ્પર સહાયકુત ધાય એવી રીતે

પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી બનેનો ગૃહસ્થાશ્રમની અદરો લગભગ પચીસ વર્ષની ઉમરથી આરંભી પચીસ વર્ષની અવસ્થા સુધીનો લગભગ પચીસ વર્ષનો સમય, સામાન્ય રીતે સ્ત્રી અને પુરૂષ બને વર્ષ મટે ન ૮ થી ૧૭ સુધીની સ્વ સાસારિક લાગણીઓને તેમજ સર્વ પ્રકારની ઉત્તરેક ધાવનાઓના પ્રવાહોને યથાવિધી દુષ્ટ કરવા મટિનો યોગ્ય સમય છે. વિવાહિત જીવનનો લગભગ બધો અવસર, આવા અનેકવિધ પ્રયોજનોની શિદ્ધિ અર્થેજ મુખ્ય અરો માળવામા આવે છે. મનુષ્યની અનેક પ્રકારની પુત્રિસક્રિઓ નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ પ્રાવિર્ય પ્રદાયક સક્રિઓ, અવરોધન સક્રિઓ તેમજ નન્ય સર્વ પ્રકારની વૃત્તિઓને સચુનરૂપે ચચાવિધી ખીલવવા મટે ગૃહસ્થજીવન એજ અદરજ અનુધમ ક્ષેત્ર છે. મનુષ્યના અનેક ઉત્તમ અરોની સાર્વકતા, આ ગૃહસ્થાશ્રમના જીવનમાજ સહાય છે. મનુષ્યની ઉપરોક્ત બધી સક્રિઓને યથાધોગ્ય ઉપયોગ, આ ગૃહસ્થજીવનમાજ ચચાવત્ થઈ શકે છે. આ વિવાહિત જીવનની અદરના અનેક પ્રસંગોમા, મનુષ્યની અનેક પ્રકારની સક્રિઓને અનુલ્લ સહિત લડઈ પાલન થવાના પ્રસંગે પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રેમમય જીવન મનોવાચ્છિત પ્રભની પ્રાપ્તિ બાલપ્રાનતુ પાલન રક્ષણ પેલણ અને શિક્ષણ આદિ કાર્યો પણ આ ગૃહસ્થાશ્રમજીવનમાજ ચચાવત્ થઈ શકે છે. વિશુદ્ધ કામ્ય ધરનેહ મંત્રીલાવ અને નાતિ નાતિ સમાજ સોશલ્મદી કે પ્રભ પ્રયેના ચચાધોગ્ય ધાર્મિક અનુજાનો કરવાની સર્વ લાગ્ય કલ્પન્યાઓના સુરુણે. આ ગૃહસ્થ જીવનમાજ પ્રવર્તમાન થાય છે. અને તેવાજ પ્રકારની મધુર લાવનાપૂર્ણ સત્તાનેની સતતિ યથાવત નિરતર આહુ સુદે એવો મટે સ્ત્રી અને પુરૂષ બનેએ હમેશા

સન્નિપૈયૌ રોચિષ્ણુ મુનસ્પમાનૌ હસામુદૌ સહસ્ર મોદમાનૌ । મુદ્ગમુપૌ મુદ્ગહૈતરાપો
જીવાત્પસો વિમાતિઃ ॥ અયર્વવેદ.

પરસ્પર પ્રેમાર્થક વર્તિ, રોચિષ્ણુ થઈ, મુનસ્પમાન કોમળ મુવાસિત સુદર સ્વભાવકુત બની, આનહિત અને મુરાપુસાલ સ્વભાવને ધારણ કરી, સુદર ચારિત્ર્યકુત તેમજ સુદર અને સુરોચિત ગૃહોપકત બની ઉપ કાળના અનેક પ્રકારના મધુર પ્રકારની માફક બનેએ પરસ્પર પ્રકાસિત અને સમુદિવ થઈ રહેણુ એઈએ કે એથી તેવાજ પ્રકારના મધુર અને આનદકુત ઉદજાનોવાળી મધુર સતતિ, પ્રમુદ્ધાણે સહજ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

સારથી સતાર કે દીલ્લજાના લગ્નઓની માફક જાગ્યતરનેહથી સહકત થયેલ સ્ત્રી અને પુરૂષ બનેના સરીસથનો અને માનસપ્રત્યેક અસ્વકેની અદર પણ જુદિ નીતિ, ધર્મ અને સ્વાચ્છાત્યાર્થની અનેકાનેક લાગણીઓની માફકજ, ધરસાસારિક લાગણીઓ તેમજ ઉત્તરેક-વૃત્તિઓના પણ અનેક લગ્નસમુદરોત્તર તારો આરત વ ધરાવે છે અને તે સર્વ તારોના ચચાઈ સચિમ્મ અને સચલનેદ્રાસ દિલ્લ અને મધુર પ્રકારના અનેક સારાસિક મધુર લાવપૂર્ણ મટે. આશાપા અને આનદોના પ્રવાહોના નિરતર વહનો એમ કરી કે કસરી સમય છે તેમજમાજુ એજ લગ્નઓના અનુપયોગ, લીનચોલ કે મિચ્છાચોલદ્વારા પામ અનેક પ્રકારના કલ્પક કોમલ, કિચ્છ કર્કસ રનેહલીન લડન બેસુર અને લગ્નલાવનવા સાસારિક લાગણીઓના વિહૃત વહનોએ આમતેમ રોળી રાળી, સમય સાસારિક પાતાવરણને

મલીન જનાવનાર પ્રવાહોના વહનો જાણી વહાવી સકાય છે અને તેજસ પ્રકારની "Social Idiocy" યુગ અનિષ્ટ જાગૃતિથી પ્રભવે નાશ આપી, સસારને નરકાગાર જનાવવાના પ્રયત્નો પણ આદરી સકાય છે.

પ્રિય વાંચક ! તુ સી હો કે પુરુષ, યુવા કે યુવતી, અમે તે હો, પણ તુ જાતે ત્હારા વિવાહિત જીવનદ્વારા એ જે પ્રકારના પ્રાણત્યાગનોનાં પ્રસંગોના જહોને ઉપલીય આ સસારમાં વહાવવા છ'છે, તેનું સમગ્ર યત્ન દ્વારા દાખમા છે.

નં. ૧૮ થી ૨૨. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રજાને પેદા કરવાના સાધનો.

એ સીપુરોની એરી પ્રબળ ઉંચા કે અલિધાના હોય, કે આચારી પ્રબ આચાર, વિચાર, આદિના અરોની અદર, ઉ વમ પ્રકારના ઉત્કૃષ્ટ સુખધર્મોવાળી, આરિતકતા, કષ્ટતા, વિનય, અભ્યાસપ્રેમ પૂર્ણ, આરા ઉત્સાહ અને આનંદપૂર્ણ, કમ્પાટ, આત્મનિષ્ઠ આદિ નૈતિક અને ધાર્મિક ગુણોવાળી જન્મે, તેવા સીપુરોએ અભ્યાસ ક્રિયા મઠિ વિવાહિત જીવનદ્વારા સપુત્ર થાય તે પૂર્વે, અનેક વર્ષો સુધી ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેની સર્વ છટ જાવના-જોતું ઉદ્દીપન બંનેએ સામે મળી કરણ દેઈએ.

એ ક્રિયાઓદ્વારા ઉત્તરની અદરનો ભક્તિભાવ, આરિતકતા અને કષ્ટતા વિગરે ઉત્તર અને વિશુદ્ધ જાગૃતિ પ્રદિપ્ત થઈ પુષ્ટ થાય, તેથી જ્ઞાન, પાત્ર, મત, ઉપવાસ અદિ કષ્ટજો, આધ્યાત્મિક વિષયોમાં પ્રીતિ જમારે, ઉત્તરીય અજન્મ સત્યામાં મહાની વૃદ્ધિ કરે, તેવા પ્રકારના ઉચ્ચભાવપૂર્ણ સાહિત્ય નિર્મલ સગીત, ઉત્તર ભાવપૂર્ણ કાવ્યો, ચિત્રો, આદિઓના, કથાઓ, કીર્તનો, નાટકો, સાપ્ત્યો, સન્ધારીઓ, તેજસ જલ્મ અને ઉત્તર નૈતિક અને ધાર્મિક ભાવ પૂર્ણ મહાપુરુષોના વિચારો, વ્યાખ્યાનો કે વાણી અને વર્તનતુ, પૂર્ણ ભક્તિભાવે સેવન કરે.

તેનીજ જલ્મ અને પવિત્ર જાવજાઓ પૂર્ણ મહાપુરુષોના, તેમજ જલ્મ કલ્પનાઓથી પૂર્ણ સૃષ્ટિના વિવિધ અને અધૈયિક સૌહાર્થો અરેજા મહાન પ્રદેશોના પ્રત્યક્ષ દર્શન, અવલોકન અને નિરીક્ષણ અદિ કાર્યોદ્વારા, અથવા તેથી વરુદ્ધોના સુદર દેહાંશોના અનેકવિધ સમ્પ્રદાયા, વખાનું જ્ઞાનસંહતી અદરના સમગ્ર વાતાવરણને, નીતિ, ધર્મ, સદા-ચાર, આત્મનિષ્ઠ આરા, કીર્ત્યાર્થ, પ્રેમ, કષ્ટતા ભક્તિ, મહા વિનય, અધ્યાત્મચરિત અને જ્ઞાનજ્ય આદિ અનેક ભાવપૂર્ણ કલ્પનાઓના આગેદુણ આદરોઈ ઉપ જરમપવિત્ર પણ પ્રબળ સુખનોના પ્રવાહોદ્વારા, સર્વદા ઉદ્દીપ્ત કરી રાખે કે જેથી પશ્ચિમી તેનીજ પ્રબળ નૈતિક અને ધાર્મિક જાવજાઓ પૂર્ણ વિગળ પ્રત્યક્ષ પ્રસવથી, વખાનું વરાની વિગળ વિશુદ્ધિ વિવિધ રીતે વિસ્તારને પામે છે.

આ વિષયમાં સદાયપૂર્ણ થઈ રહે તેવાં ધાર્મિક ઇતિહાસો, કથાઓ અને વાતાવરણોના અનેકવિધ પ્રસંગો જુનીયાના અમે તે દેશના સ્પષ્ટિયમાંથી જવાનૂ મળી રહે તેમ છે, પણ ખાસ કરી આચાર્યવર્તના પ્રાનીન ઈતિહાસમાં એ વિષયના નેપા દેહાંતો મૂકે છે, તેવા બીજે જાગૃત્વ મળશે.

અગવાન બુદ્ધ જીસસ ક્રીસ્ટ, પારસીઓના જરથોસ્ત, શ્રી રામચંદ્ર, શ્રી કૃષ્ણ, ભક્ત ત્રિશોભજી પ્રહલાદ મિટુર, અરોહ, આદિ પ્રાનીન કાળની જન્મ મૂર્તિઓ તેમજ રવામી રામતીર્થ, રવામી દયાનંદ, રવામી વિરેકાનંદ, મહાત્મા ગાંધી, પ ઉચ્ચચંદ્ર વિવાત્તનર, કેસાવચંદ્રસેન, આદિ અનેક અર્ચાતીન કાળના પુરુષોની પાત્ર મળના, આમાં થઈ રહે તેમ છે.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના ધાર્મિક પુરુષોના જીવન અદરોના તેમજ ધાર્મિક જન્મોના વાચન, મનન, ચિંતન અને નિરિખ્યાસન આદિ ક્રિયાઓના સગવડ અસ્થાદ્વારા, પતુખના ખનના ઉપરોક્ત જાગૃતિ, ચર્ચા ઉદ્દીપન કરી સકાય છે અને તેનીજ પ્રતીક ગરદવામાં, તેનીજ પ્રબળ જાવપૂર્ણ પ્રજ્ઞા જલ્મ જવાના સચવા છે.

શ્રી અને પુરોના યુવાવસ્થા પુરુષ યુગો પ્રબળવિકાસના નવાનોરપરિતા કાર્ય માટે શરૂઆત કરે તે પહેલા પ્રબળવિકાસના આ અતિ મહત્વના કાર્યની સાથે મજબૂત રાજન્ય સર્વ સિદ્ધાંતોનું સામાન્ય જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત થાય તે કંઈ સારું નથી. દુનિયાની પ્રબળ લાભિયના જાદુખુમા દેશો અથવા દેશના સગર્ભાવસ્થામાંથી એકાએક થયે પામે નથી. અન્ય દેશોના આમલ અને માર્ગદર્શીઓના મૂળ તત્વોની માર્ગદર્શ મળવે અમારની નૈતિક અને ધાર્મિક જિંદગીના તાત્ત્વ વિશેષની પ્રબળતા અથવા નિર્બળતા વાદિ બાબતે પણ અન્ય સંસ્કૃતિઓના સમુદાય આદિની માર્ગદર્શ ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં અભ્યાસના વિકાસના આવી સંસ્કૃતિને વારસામાં આપી શકાય છે એ કૃત્ય સિદ્ધાંતો આપણા દેશના યુવાનો અને યુવતીઓ યોગ્ય અવસ્થાએ યથાવિધ સમજના થાય તે કંઈ સારું નથી.

શક્તિઓના સમૂહની પ્રવૃત્તિનાવાળી પ્રજાને પ્રાપ્ત કરવાની વિવિધ નં. ૨૩ થી ૨૭

આની ઉચ્ચવાળા ઓપુરુષોએ પોતાપોતાની તે તે મુશ્કેલી પ્રત્યેક વસ્તુ અને સાધનોદ્વારા યથાસાધ્યરીતે પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ.

નં. ૨૩ કલાકોના રાત્રીની વૃત્તિનું પ્રતીપન—અનેક પ્રકારના હુમર ઉગ્રાવના કાર્યોનાઓ, ચંદ્રશાળાઓ, વિવિધ વિવિધ પ્રકારની યાનિક યોજનાઓવાળા મશીનો, એન્જીનો, વિદ્યુતની યાંત્રિક રચનાઓનું અવલોકન કરવા પાછળ જાનેએ પોતાના સમયનો મોટો ભાગ રોકવો જોઈએ આ કાર્યની યથાર્થ સિદ્ધિઅર્થે અનેક પ્રકારના હુમર ઉગ્રાવના પ્રદર્શનો વિદ્યેરેનું પણ બારિક નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ તેમજ તે તે વિષયની અર્થ કરનારા મેગેઝીનો માસિકો કે એવાજ સંચિત અંગ્રેજી અને લેખો તથા પુસ્તકોરૂપ સાહિત્યનું અવલોકન કરવું જોઈએ.

નં. ૨૪ તથા ૨૫. સૌંદર્યપ્રેમ તથા ઔદાર્ય લાગવ આદિ ઈતિઓના પ્રતીપન માટે મુદર અને અન્ય પ્રકારના વિદ્યેર પેઈન્ડીંગો, આગ્રસ કે એવાજ કોર્ડ ઉત્તમ પથર અથવા ખાતુઓવાળી ફેટરેના મુદર, મકુર, બાને વિવિધ લાવનુષ્ટ પુતળાઓ વિદ્યેરેનું અવલોકન કરો. કુદરતની અદર પણ એવા સોનાર્થ અને અન્ય લાવનુષ્ટ અનેક લાવનાઓને ઉદ્દેશે તેવા પ્રસંગો જ્યારે જ્યારે અને જ્યાં જ્યાં એવમમાં આવે, ત્યાં ત્યાં જાને સાથે મળી તેઓનું અવલોકન કરો. જાને વખતના સંધ્યાકાળ પ્રાતઃકાળની ઉષા અને સાયંકાળની સંધ્યા સમયે, જાને તરફના આશરેની પડોશીના અન્ય અને બાળાર્થ જાને અનગીકૃત દરજે અનત આકાશની અદર આદર વસ્તુ પ્રસરી રહેલા અન્ય તારા-મંડળો, તારીઓ અને નક્ષત્રોથી પુર્ણ જ્યેષ્ઠ મહાજનુ, તેમજ તેવી અદરના મહોપમહો, ધમકેટુઓ, નિહાદિકાઓ તેમજ આકાશના વિદ્યેરે એવા મહાન લાવ અને આશ્ચર્યજનક પદાર્થોનું અતિ વિનયી ચિંતન અને મન કંઈ સુદૃષ્ટિવાળા અને રચયિતાની મહાન લાવ અને અતિ આશ્ચર્યજનક યોજનાઓનું મુદર અને રમ્મ વનોપવનોનું, મુદર સ્ત્રી બાળબચ્ચા અને પક્ષિઓનું, કુદરતની અદરના, મહાન લાવ માણીના ઝગમગ, ખીજો, મોઢા પહોરો, શુદ્ધિઓ લાવ અને લવચીત બનાવી દે તેવા જ્યાંજ્યાંથી, સમુદ્રની કાશી અને જોડો વર્ષા-વિદ્યુત મેઘજળના આદિ એવા આશ્ચર્ય મહાન વિષયોના ચિંતન પાછળ જાને રોજી અથવા એવાજ કોર્ડ લાવ વિચારના કાળે; બનાવવાના કાર્યમાં જાને નિયુક્ત સ્ત્રી, સૌંદર્ય અને ઔદાર્યની વૃત્તિઓને પ્રતીપ કરવાના અનેક પ્રસંગો યોગ્ય રાજ્ય ખાસ કરી ખોજનાસાને, અવવાસ, આ વિષયમાં અતિ ઉપયોગી સહાય આપી શકે છે વિજ્ઞાનમાં બેસી પૂજિત જાને નદી, વન, પહોરો અને સમુદ્ર વિદ્યેરે વિજ્ઞાનમાંથી દર્શન કે અવલોકન, લાવ અને અનુપમ કલ્પનાઓ જાને કવિતાઓ, આખ્યાયિકાઓ, કાવ્યનાઓ અનેયોજનાઓ કે જામમોજના વિષય પાછળ, વગેરે જાને લીન કરો. આદર રીતે નં. ૨૬ તથા ૨૭ વાળા જાનેસ અવલોકનોના રચનાઓ-અનુકરણ શક્તિ અને હાસ્યપૂર્ણ આદિ જાને અવલોકને પ્રતીપ કરે તેવા નાટકો, સિનેમા, કે મોવિંગ વિદ્યેરેના અવલોકન અને વાચન પાછળ જાને રોડે તેમજ હાસ્ય રસપૂર્ણ નાટકો, લેખો, કાવ્યો તેમજ રમકડાઓ વિદ્યેરેના સમલોકને પણ જ્યાં અવલોકન હોય, ત્યાં તેવા પ્રકારના ઉપાયો જાને લગી, સૌંદર્યપ્રેમ, ઔદાર્ય અનુકરણ હાસ્ય આદિ બાવે જ્યારે યથાવન ઉદોપ યથા દોષ તેવે

તે પહેલાં પ્રશ્ન
ધરાવતા
એકાએક થવ.
ધાર્મિક વૃત્તિ
સ્નેહનું—સ્નેહનું.

આપણા અધ્યયનમાં આ વૃત્તિ, કુદરત તરફની રંગરંગ કરવાર એક મહાન વૃત્તિ છે. એ જે પાત્રની અદર
આપણા પ્રભાવદ્વારા જે સ્ત્રી કે પુરુષનો અદેશ આપે તેને જ જણાય, તે અદેશ પહેલે જ નિસ્તબ્ધ હોવો એકાએક
આ વૃત્તિ, સમગ્ર આકૃતિનું ગ્રાહ્ય સ્વરૂપ, રતન પ્રદેશનો પ્રદુલ્લ ભરતો, સુદર અતિ, આંખનો પ્રકાશ અને
મુખપર મધુરતા, ગાંધીપર રત્નાશ અને શરીરની સમગ્ર આકૃતિમાં નવજીવન લાવી મુકે છે શરીરનું પ્રત્યેક અવયવ તેના
દ્વારા ભણે નવું જીવન ધારણ કરતું હોય તેમ જણાય છે અને પ્રત્યેક કાર્ય જનું સત્વરતાથી થતું જણાય છે. આવો
સુદર પ્રકારનો આત્મપ્રવાહ, શારીરિક આરોગ્યને લાવે છે. ઉદાહરણ પ્રમાણમાં અનુકૂળ અવસ્થા કરે છે. અને આપ આકર્ષકતાથી
રીતે તેમજ સૌંદર્ય રીતે જ્ઞાનવસ્તુઓ ઉપર અસર કરી શીતલને વધારવામાં જીવન અનુકૂળ લાગે લાગે છે. આપ
મુખાર્પિતવાળી અને રંગની લાલસાથી રહિત થયેલ ચાલોવાળી અનેક યુવતીઓના મુખકમળોપર રંગરંગ એકાએક
મધુર રાખેલા સ્થિતિદ્વારા, શીતલ અને આરોગ્યના સુવર્ણ રત્નો લાવે છે. રસ થવા લાગે છે, એ આ વૃત્તિનો જ
પ્રભાવ છે. શ્રીમાની માફક પુરુષ વર્ગની અદર પણ પુષ્પાવલુકા શીતલને વધારવામાં તે કાંઈ ઓછા લાગે લાગવાની
નથી. તેના દ્વારા મનુષ્ય વૃદ્ધતાને પામે છે. (અદમાતે થઈ જાય છે) અને જો તે પ્રકારના સાદુસુખ કાર્ય કે કવ-
ચને મળે તત્પર બને છે : તેના દ્વારા તે જીવવાનું જીવન, મૃદુ અને વિનયી બને છે, તેમજ સહનશીલ અને સુદર
ગતિયુક્ત અને મુખાર્પિત મધુર લાવવાળો બને છે. ....

પ્રેમી પત્નીઓ અને માતાઓ ! જો તમારે ભલે સુદર વધવાની ઉચ્છ હોય તેમજ સુદર અને રમ્ય બાળકોને તમારી
આરુપાસ ઉકારતાં જોવા ચાહતા હો, તો તમારા સ્વચ્છરૂપોને સુદર અને રમ્ય પદાર્થોથી સારી રીતે સુશોભિત
કરો. જો સારા પેઈનીસ બરીદ કરી ન શકો કે આરુપાસ પુતળાઓ ન પ્રાપ્ત કરી શકો તો તમારા નાના કાર્પિતવાળા
કેવલકાંચો તેમજ નાના પુતળાઓ વિશે તો તમે દરેક રીતે એવવી શકો છો કાચુ કે જાન તદ્દન બરીદ વર્ગ સિવાય
ખીનઓને તે સહજ લક્ષ્ય છે.....

શીતલને મેળવવાનું રહસ્ય, હવે કોઈ રીતે કાંઈ કુપુ રહુ નથી. તમારી શારીરિક અવસ્થા સુધારો, માનસિક
સુખ શાન્તિઓને રંગવો, તમારી લાગણીઓને પવિત્ર બનાવી વિરૂપ કરો, તમારા અંતરના આધ્યાત્મિક સ્વરૂપને
(નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓને) વિકસાવો, શરીરે આરોગ્ય બનો, વિવેકી થાઓ, પ્રેમજ્ઞ થાઓ, અધ્યાત્મરત બનો
અને પવિત્રતા શીતલરૂપ બનો.

“શારીરિક સ્વચ્છરૂપા અને શીતલ.”

ડૉ. ડી. એચ. બેડવીસ.

ન્યુ યૉર્ક.

અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની પ્રવૃત્તતાવાળી પ્રજા પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો

(નં. ૨૮ થી ૩૫)

અન્ય શક્તિઓના સમૂહોના સમઘટા દર્શાવવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે આ અવલોકનશક્તિઓના સમૂહની પણ પ્રવૃત્તિ અવરણવાળી પ્રજાને પેદા કરવાના ઉપાયો અર્થાધાન ક્રિયાને પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થયા પહેલાંથી જ થાઈ શકાય તેમ છે.

આ શક્તિઓના સમૂહની અદર ધ્યાન નં ૨૮ થી ૩૫ સુધીની આઠ મૂળ શક્તિઓના સમાવેશ થાય છે. પણ તેના પરસ્પરના સંયુક્ત કાર્યોદ્ધાર તેની વિવિધ પ્રકારની એ એ અનેક પ્રશ્નશ્રેણી થાય છે, તેનાદ્વારા અને પ્રકારના શક્તિઓની રચનાઓ થાય છે. ખાસ કરી મોટેસ દાર્દ્રીય ચિન્તકતા, પેઈન્ડીય, રક્ષકપદ્ધતીય, મૂર્દિયામ, સુત શકામ, હૃદયકામ, સોની, કીચકામ, ફરનીયર બનાવવાનું કાર્ય, અનેક પ્રકારના રમકડા અને વ્યવહારીયમારની ચીજવસ્તુઓ બનાવવાનું કાર્ય, ફેટામાફી કે સોનેમાની રીન્ધે બનાવવાનું કાર્ય, વનરપતીયાત્ર પ્રાણીયાત્ર, બરતરશાત્ર, ભૂતર્જશાત્ર, કૃષિશાત્ર, ખગોળ, ભુગોળ, ભૂમિતિ, ત્રિકોણમિતિ, ગણિતશાત્ર, ભરત શીવળ ગુચ્છકૃતિ, વેતગ્ન સુરવેઈય રમવાનું કાર્ય, પ્રોનીય, લુકબાઈન્ડીય, શિષ્યશાસ્ત્ર આદિ એવા અનેક વિષયો અને માર્ગોની રચના, માન આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની અદરની નં ૨૮ થી ૩૫ સુધીની શક્તિઓના અર્થાધાન પરમ થયેલી છે. કારણ ઉપર દર્શાવેલા અનેક શક્તિ અને વિષયોના સળંગ ક્રોડને કાર્ડ પ્રકારના પદાર્થના આકાર, કદ (રૂપ) વળન, રંગ, વ્યવસ્થા, ગુણના, અને રચના આદિ સાથે અનેક રૂપે યોગ્યરેખા હોય છે. આ હોવાથી ચતુષ્પાત્ર મનની ઉપરોક્ત અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની અદરની શક્તિઓને પ્રદીપ્ત કરવામાંઆવેલ વિષયોના ક્ષેત્રે પણ માનસમાનની વિવિધતા અને વિચિત્રતાના પ્રમાણમાજ અનેક ભવના હોઈ શકે છે. એથી એ વ્યક્તિત્વ એવા પ્રકારનું વલણ તેવાજ પ્રકારના વિષયોની પરદાનીદ્વારા તેઓનું મન, રચના ખાતે છે.

ખગોળ શક્તિઓ આકાશી પદાર્થોના અવલોકનો અને ગતિ, વળન, કદ વિગેરેના સ્થાન વિગેરે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિદ્વારા રમનાશક્તિો વિવિધ પ્રકારના રંગોના મિશ્રણે કરીને અથવા રંગોને, ચળવિદ્યશક્તિઓ અનેક પ્રકારની મહત્વપૂર્ણ ગણના યોગી અદર, સુતાર હૃદય અને કીચકા કે કુશકાર આદિ અનેક પ્રકારના આકાર, કદ, વળન, રંગ, વ્યવસ્થા અને ગણના આદિ ગુણોને દર્શાવનાર આકૃતિઓના આલેખનો કે સ્વરૂપો વિગેરે ધરીને આનંદ માને છે. વનરપતી-શાત્રોમાં સ્ત્રીયવેળા પ્રણયોષને ભણવાની ઇચ્છા સળંગાર વેગો વિગેરે અનેક પ્રકારના રૂપ, રંગ, આકૃતિ કદ, પ્રમાણ કે વળન આદિ ગુણોવાળા પદાર્થોના જ્ઞાન મેળવવામાં અનેક રીતે પોતાના આનંદો સમાવેલા માને છે. સુદર રમણિયની અને વિવિધ ભવના કપડાઓ, ફરનીયરો વિગેરેને પરદા કરવામાં તેમજ ધરના સરસામાન કે ચીજ વસ્તુઓની પરદાઓમાં પણ આ સમૂહની શક્તિઓના મોટા ભાગે લાગે છે. ખરી રીતે તેઓ ઉચ્ચ પ્રકારની ભુક્ષિ અને મનન શક્તિઓના પાથો, આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહના મનસ-અવધરો ઉપરજ સ્થાપ્તો છે. મોટેસા મોટા આ અવલોકન શક્તિ યોગીના સમૂહના માનસિક અવધરોને, મોટેસા પ્રમાણમાં પ્રવળ અથવા મદ રીતે ઉદ્દીપ્ત કરવામાં આવે, તેટલાજ પ્રમાણમાં સ્ત્રી અથવા પુરુષને અવલોકન શક્તિઓના યથાર્થ ઉપયોગથી પેદા થતા આનંદો પ્રાપ્ત થાય છે અને મોટેસા પ્રમાણમાં જો અને પુરુષોમાં એ વૃત્તિઓના સમૂહોનું ઉદ્દીપન કરવામાં આવે છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં અવલોકનશક્તિઓના સમૂહના મનસ અવધરોના ઉપરજ વધેલા અરોનું સૌજ અર્થાર્થથી અદર અર્થાધાનક્રિયાદ્વારા અવતરણ થાય છે. આટલા મોટા સ્ત્રી અને પુરુષોના ચુઓએ આ વિષયના મહત્વ અને આશ્ચર્ય વરકે યોગ્ય ધ્યાન આપી, પોત પોતાની રૂચિ, રવચાન, માનસિક વલણ અથવા મરતકવિદ્યા અનુસાર એવા એવા પ્રકારની શક્તિ નિરોધનું ઉદ્દીપન કરવાનું યોગ્ય નીચું તેવા તેવા ક્રિય ક્રિયો દરકના મનના રવચાવિક વલણોને વચાશક્તિ ઉપરજ ધવનો અવકારો આપી, તેવાજ પ્રકારના ઉપરજ અરોધવા પ્રાણવત્તુઓની પ્રદીપ્ત બાવનાવાળી પ્રજા પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો યોગ્ય એકએ અને તેવાજ પ્રકારના અનુક્રમે અનેક રીતે થાયે તે પ્રકારના સાહિત્યનું અવલોકન વિનન સાથે મળી કરતુ એકએ

તેવાજ પ્રકારના પ્રસિદ્ધ સોપુરોના જીવનચરિત્રો, ઉત્તિહારો કે તેઓની ચોષ્ણોચના વર્ણન-આત્મક પ્રસંગોનું યથાસક્તિ અધ્યયન કરવું જોઈએ.

શુભારંભ અથવા વિલાસમંદીરની અંદરની સર્વ રમ્ય અને સુદર યોજનાઓના પ્રયોજનો, મનુષ્યની અંદરની આ રક્ષિત અને શાપયુક્ત વૃત્તિઓને અનેક રીતે પ્રદીપ્ત કરવા મદદજી હોય છે અને હોવા જોઈએ, એ આથી વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે.

એ ઉત્તમ પ્રકારના આર્કિટેક્ટ, ચિત્રકારો, પેઈન્ટરો, અને કરીઅરો પેદા કરવા હોય, ઉત્તમપ્રકારના શિક્ષક-પ્રીતિઓ, રાજાઓ, પેઈન્ટરો, ફોટોગ્રાફરો, સર્વેયરો, મકાન અને ભૂગોશ ઉત્પાદિના નકશા બનાવનાર આર્કિટેક્ટસ વિગેરે, પેદા કરવાની ઇચ્છા હોય તો તમે જાતે તમારી ધર્મચલિતને જાણી જાણી વિષયોમાં રસ પડે તેવા પ્રકારના વિષયો કે અન્યો વિગેરેનું સાથે જાણી અવલોકન કરો.

ખેતી, ભૂમિ, ખાદ્ય-ભૂદત્ત, પ્રાણીશાસ્ત્ર, વનસ્પતીશાસ્ત્ર, ઇત્યાદિ એવા જે કોઈ વિષયોમાં બહુ રસ પડતો હોય એવા વિષયના વાચન, મનન, અને વિવન તથા ખાસ કરી પ્રત્યક્ષ બારીક નિરીક્ષણ કરવા તરફ તદ્વિન-નિર્ભર તમામ જાતના મનને અનેક દિવસો અને મહીનાઓ સુધી રોકી રાખી, અને ન્યારે એવા વિષયોમાં ખુબ રસ જાગેલો હોય, ખુબ બારીક અને અનેક પ્રકારના પદાર્થોના અવલોકનદ્વારા અને પદાર્થોના ગુણધર્મના જ્ઞાનદ્વારા મસ્તકના તે તે પ્રદેશના ખાસ ખાસ તત્ત્વગુણોના અવલોકન અને તે તે સ્થાનની રક્તવાહિનીઓ વિગેરે પાનપોતાના અનેકવિધ પ્રયત્નોદ્વારા યથાવત્ ઉપત્તિ થયેલ હોય તેવીજ દશામાં ન્યારે જર્જરાત કિંચા મદિ પ્રયત્ન કરવામાં આવે ત્યારે તેવાજ પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટ અવલોકનશક્તિઓના પ્રબળ શાવવાળી પ્રભ પેદા થવાના સંદર્ભ સંભવો છે. દુનીયાની અદરના મહાન વિચિત્ર અને અદ્ભુત ચિત્રકારો, પેઈન્ટરો, શિક્ષકશાસ્ત્રીઓ નવીન ઉદ્યોગ દુનિયાની સંસ્કૃતિ, મહાન અહોવ શાસ્ત્રીઓ, વૈદ્યશાસ્ત્રીઓ, વનસ્પતીશાસ્ત્રીઓ, પદાર્થ-વિજ્ઞાનવેત્તાઓ અને પ્રસિદ્ધ મુસાફરો વિગેરેના જાન્યો આજ સુધી જિજ્ઞાસાને અનુસરી થવા પામ્યા છે અને રહે.

જાણી ન્યારે આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની પ્રબળ પ્રતિષ્ઠિ સાથે ન્યારે પ્રાવીણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહની જાણ પ્રબળ પ્રતિષ્ઠિદ્વારા એ સમૂહના અવધવો ખુબ સારી રીતે ઉપત્તિ કરવામાં આવેલા હોય તો તેના દ્વારા કશુંજ ઉચ્ચ પ્રકારના આર્કિટેક્ટિક ટેરેસોવાળી પ્રભ જન્મ પામે છે. હુકમ સાર રહે, જે માત્રપિતાના અવલોકન શક્તિઓના સમૂહો સાથે અને પ્રબળ પ્રભાવમાં જિલેલા હોય છે અને ખાસ કરી જર્જરાત કિંચાના આરભ પૂર્વે યોગ્ય જાણ પૂર્વે ઉપત્તિ કરવામાં આવેલા હોય છે, તેવા માત્રપિતાદ્વારા પેદા થનાર પ્રભ જાણ તેટલાજ પ્રકારના વિવિધ જાણના ઉપત્તિ દશાવાળા જ્ઞાનસમ્બંધને જર્જરાતકિંચા પ્રસંગે, જીવનપાત્રી ધારણ કરી માતાના જર્જરાતમાં પ્રવેશો છે.

જાણકારોના, કુળીયરો, હાથોડા, યેન સંસ્કૃતિને એક જ જોઈ, જેનેક, જાણવાર, વીડીયમ હરેકે, મહાન ન્યૂન, હેલી, જૂયર વગેરેકે એકસન, મારકોની, આદિ યાજ્ઞાત દેશના વિદ્વાનોના જીવનચરિત્રો, આ વિષયમાં ખાસ વાચનાયોગ્ય છે. ન્યારે આપણા દેશના કુરુવેલી અદર આયંભા, બાસ્કરવ્યાય, વરાહ મિહિર, આદિ પ્રાચીન તેમજ હાલના વખતના જાણકારો ઇન્ડિય, ડો. જે. સી. જોહ, મી. મહાને, આર્કિટેક્ટ મી. ફ્રેંકે, મી. મૂસર, આદિના જીવન ચરિત્રો અને કાર્યો જાણી જાણીને અને ખાસ અવલોકન કરવા યોગ્ય છે.

શરત, શિવજી, ગુરુજી, વિનયજી આદિ અનેક પ્રકારના કથાવિધાનોની અદર ને સીધેના મન ગેપમેંદ રહે છે, તેમના મનની પણ તે તે કાળની તનુમનીઓ ઉપરત થવાને લીધે તેવાજ પ્રકારની પ્રવીણતાપુન પ્રતને જન્મ આપવામાં કાસુજીવ જને છે

પુદ્ગલ અને મનનશક્તિની પ્રબળતાવાળી પ્રતને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો

(નં. ૩૬ થી-૪૨.)

જે સ્ત્રીપુરુષોની જેમ પ્રબળ અભિલાષા હોય કે અમલી પ્રભુ જાણ અને વિશાળ પુદ્ગલક્રિયાશક્તિ, ઉદી તર્ક સમજશક્તિવાળી, મેધાવી, અર્થાનું પ્રબળ ચારુશક્તિ કે સ્મૃતિશક્તિ સમ્પન્ન, વિચિત્ર પ્રકારની તુક્તનાશક્તિ વાળી તેમજ ઉત્તમ પ્રકારની સમયજ્ઞાન અથવા તાલવૃત્તિ અને સંગીત શક્તિની પ્રબળતાવાળી જન્મે, તેવા કે પુરુષોએ તે તે વૃત્તિઓના કાર્યને અનુરૂપ અભ્યસન, મનન અને ચિંતન આદિ પ્રાત્નસિક ક્રિયાઓરૂપ અભ્યાસની અદર પોતાના સમયનો મોટો ભાગ અર્પણ કરવો જોઈએ

નં. ૩૬ ઇતિહાસશક્તિ—ની પ્રબળતા ઈચ્છનાર સ્ત્રીપુરુષોએ નિવિધેયના વિવિધ વિષયના ઇતિહાસોના બારિક અભ્યસનદ્વારા પોતપોતાની ઇતિહાસશક્તિ અથવા સામાન્ય સ્મૃતિશક્તિને ઉપરત કરવાના પ્રયત્નો આદરવા જોઈએ

નં. ૩૭-તાલ અથવા સમયજ્ઞાન, અને નં. ૩૮—સંગીતશક્તિની પ્રબળતા કે ઉત્કૃષ્ટતાને પોતાની પ્રભા ઈચ્છનાર સ્ત્રીપુરુષોએ પોતપોતાની અદરના તે તે શક્તિઓના સ્થાનેને તાલ અને સંગીત આદિ વિધાઓના પ્રબળ અનુશાન અને સતત અભ્યસનદ્વારા અનેક રીતે સર્જા કરી અદરની અદરના તે તે ભાગના તનુ મનીઓના પ્રવાહોમાં તેમજ તે તે સ્થાનના મનોવદ્ભોતોને જ્ઞાન કરનારી રક્તવાહિનીઓના સમુદાયમાં સતત અભ્યાસ કે પ્રયત્નોદ્વારા એવા તે પ્રબળ પ્રકારના સમયજ્ઞને અને પ્રાણવનુઓના પ્રવાહોના આલોચને જહાવવા જોઈએ કે જેની તે તે અવધેયદ્વારા મેળવવામાં આવતા સમર્થતા આનંદોના સુખાનુભવો જાનેને વધારાવધિ થયે અને જાનેના તે તે સ્થાનના અવધેયરૂપ પ્રાણમનીઓના સમુદાયે પ્રતિદિનના અભ્યાસદ્વારા અનેક પ્રકારની સર્જિ—પુદ્ગિ અને દુહિને પામે, એટલું જ નહી પણ તે તે અવધેયોના કાર્યમાં સ્ત્રીપુરુષ જાનેત્ર મન એટલું જાણુ મન અને વલશીન જાની જાણુ જોઈએ કે ચિત્તવૃત્તિ તે તે વિષયને તદન તદ્દરૂપ જાની રહે આવવા પ્રકારના મનસિક અને ચારીરિક ઉપરત ભાવે કે સચેતોની અદર ને, જાનેના દૃઢયજુગલો મર્જાધાનક્રિયા બદિ સહુક્રત થાયતે તેટલાજ પ્રબળ પ્રકારના તે તે વૃત્તિઓના ભાનેને ધારણ કરનાર સતતિતુ અવશ્ય અવરજી થાય કે મારતર મનહર જણુપાતરાવ ગોષાપાતરાવ બંધે આ વિષયનું એક પ્રવશુ ઇવડ જાણુ દૃષ્ટાંત છે ગુજા અને હિન્દુરજાનના જાન્ય સ્થળોમાં, જેઓએ તેના જાહેર જલસાઓ, સાંજળ્યા હરો, તેઓના દૃઢયે આ વાતની સત્તાવાની એકદમ જાની આખાવિજા રહી જ સમી નટી સતાર, તુફરી, હારમોનીયમ, દોલજના ખાને, સીટી, રાજગુર્ણ, પીષેટી, બસતરમ, નંદતરમ, કાનરમ, સ્વરસવિજાન, ટોલ, મૂદમ, ડ્યુઓફોન, આદિ ગમે તે પ્રકારના વાદ્યજન તેના હાથમાં ગુઝી, તે જાણના ઉપર તેનો એક સરજો આધાર્યજન્મ કાણુ ॥ એટલું જ નહી પણ તેટલાજ સુદર અને મધુર પ્રકારના સંગીતના સ્વરો અને રાગરસિજીઓ તેની સા, રી, ગ, મા, સાથે અનેક રૂપે પોતાની કલમીકદ્વારા રજી કરી હાવરો મોતાઓની ચિત્તવૃત્તિઓનું અનેક રીતે અભિમાનપણે કાળા વખત મુઠી રજા કરી શકે છે નવ કે દશ વર્ષની ઉમરનું એક નાનું સરખુ બાળક, પોતાના જાના અદ્ભુત અને શાસીય પદ્ધતિપૂર્વકના કાર્યદ્વારા, અનેક કળીતાચોઈ અને નિદ્રાઓના અદ્ભુતવાને, ખાન યોડીએક ક્ષણોના પ્રયોજાના દરનમાનવી પીઝવાઈ નાખે છે આ જ એક આધાર્યનું સ્થાન છે ॥ ૩ જન્મમાં જન્મને મોડા થવા પછીના માત્ર બાજુ—જોપચારિક શીશુઓના જ એ જાનો પ્રવાય છે ૧ નવ વધની માન સ્વરૂપ અવસ્થામાં

સંગીતશાસ્ત્રજ્ઞેના મહાન અને જડ વિષયોના સ્ફુરણને કદી કોઈ સીધી શક્ય છે ખરું? એ કવી પણ સમવતું નથી.
ત્યારે પ્રત્યક્ષમાં તેા તેમ અને છે, અને આપણે તે ખુલ્લી રીતે અનુભવીએ છીએ, તેનું કારણ—??? કારણ તદ્દન
સ્પષ્ટ છે, અને તે આ રત્ન. આદર મંગલદર્શનની ઉમર હાલ ૧૨ કે ૧૨ વર્ષની છે. તેના પિતા—શ્રીયુગ
ગણપતરાવ ગોપાળરાવ અંબે કે જે એક સારા સંગીતશાસ્ત્રી હોવા ઉપરાંત અનેક પ્રકારના વાદ્યવ્યંગો ઉપર
પણ અનેક પ્રકારનો અદ્ભુત કાચુ ધરાવતા હતા, અને હજી પણ ધરાવે છે, તે પોતે આજથી ૧૧ કે ૧૨ વર્ષ પૂર્વે
“ગાયનવાદન પાઠમાળા” નામના એક મેટ્રો ગ્રંથ લખવાના માનસિક કાર્યમાં તટલીનપણે રોકાયેલા હતા.
ગ્રંથના વિવિધ વિષયોની યોગ્યતાઓ, વિવિધ પ્રકરણોની રચના, વિવિધરાગના સ્વરૂપો, તેઓની લુહાલુહા પ્રકારની
સા, રી, ગ, મૌ; ગુ. પ્રકારના વાદ્યવ્યંગો અને તેઓની રચના તથા વગાડવાની રીતો, અનેક પ્રકારના રમ્ય અને
મંદુર ભાવપૂર્ણ-કાવ્યો કે બીજાની પસંદગી, અને સામાન્ય જનસમૂહના લાભાર્થે યોગ્યતામાં આવનાર, તેઓની ગાવાની
તેમજ વગાડવાની પદ્ધતિ, તેમજ સંગીતશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોની વ્યવસ્થિત આવેશના વિગેરે અનેક વિષયોની રચના કર-
વાના માનસિક ક્રમપૂર્ણ કાર્યની અંદર તે રોકાયેલા હતા તેના મનની સમગ્ર શક્તિઓ, સ્મૃતિ, તાલ, સંગીતશક્તિ,
શબ્દસ્મરણશક્તિ, તર્કશક્તિ, તુલનાશક્તિ, પ્રેરણાશક્તિ, સૌજન્ય, કૃત્તિ, આશા, યોજનાશક્તિ,
સૌંદર્યપ્રેમ, ઔદાર્યભાવ, અનુકરણશક્તિ, અને સ્વમાન તથા યશાશિષાપ આદિની પ્રબળશક્તિઓમાં સમગ્ર
વસ્તુસમુદાયોના પ્રવાહોના સંવહનો અવ્યવહારપણે રોકાયા હતા. આ ઉપરાંત પોતે જાતે માનસિક ક્રમપૂર્ણ લખેલા ગ્રંથની
પ્રસિદ્ધિના મહત્વપૂર્ણ કાર્ય સાથે તેના હિંદોગશક્તિ, વિનયતા, અને સ્પર્ધાશક્તિ આદિ શક્તિઓ તેમજ પુરત-
કના કૌશલ્યોના પ્રકોષ્ટ વિગેરેનાં વાંચનની અંદર તેની સમગ્ર અવશેષશક્તિઓના ન ૨૮ થી ૩૫ મુખીના સર્વ
અવશેષો સંવત્ કાર્ય કરી રહેલાં હતા. અને જે વખતે આજ અનેક પ્રકારના માનસિકાર્યોની પરપરાઓ, જે ગાયનવાદન
પાઠમાળા નામના મહાન ગ્રંથ પાછળ ચાલી રહેવાથી તેના મરતગી અંદરના સમગ્ર પ્રાણુત્તુઓના પ્રવાહો દુર્ગેશાં એક
સરખી રીતે એકજ વિષયની ખુન પાછળ લાગી રહેવાથી નિરતર ઉપવૃત્ત થઈ રહેલા હતા અને તેનું સમગ્ર વાતાવરણ
વર્ણપત્ર બની રહેલું હતું, એવાજ- સુદર રીતે ઉપવૃત્ત થયેલ સર્વ માનસપ્રવાહોના પ્રબળતાપૂર્ણ સંયોગોની
અંદર તેજસ્વળ અથો પ્રદીપ્ત થયેલ સર્વ શુભાસો પૂર્ણ પ્રાણુત્તુઓના સમગ્ર પ્રવાહોપુજા માનવબીજાનું સુચાર્ય
ભૂમીમાં ગર્ભાધાન થતાં, તેજસ્વા પ્રબળ-પ્રાણુત્તુઓની પ્રદીપ્ત અવસ્થાવાળી મુર્તિનુજ અવતરણ થાય, એ તદ્દન
સ્વાભાવિક છે અને કર્મફળના મુદ સિદ્ધાંતે પણ સ્પષ્ટ રીતે અનુરૂપ છે. સમગ્ર ગ્રંથ પુરે થયા પછી “ગાયન
વાદન માળા”ની પ્રવચના ૧૯૧૧ માં લખ્યા પછી ઉવરના લાનમાં જે વર્ષ અને તારીખ મુકામાં આવેલ છે.
તે જોતાં અને આદર મંગલદર્શની વર્તમાન ઉમર સાથે સરખામણી કરતાં તેના અભ્યાસસરકાર ક્યારે, કેવા સંયોગો
જથ્થે અને કઈ સ્થિતિમાં થયે હોવા જોઈએ, એ સમગ્ર દૃષ્ટિકર સ્પષ્ટરૂપે અમકાર સિદ્ધાંતની સપૂર્ણ ખાતી આપી
શેકે તેમ છે. આજ અનેક દુષ્ટાંતો અનેક રચનાઓ જે એકા કરી વિવિધ પ્રકારની પ્રત્યેક વિનયતિઓવાળી પ્રબ-
શા શા કારણોને લઈ, કેવા કેવા સંયોગોમાં, કેવા કેવા પ્રકારની જામે છે, તે સમગ્રી સર્વ દૃષ્ટિકરો જો ખુદિપૂર્વક
એક કરી ગોઠવવામાં આવે, તો જોઈ સિદ્ધાંતની પુષ્ટિમાં અનેક પ્રમાણોનો એક મહાન સમદ એક કરી શકાય.

પ્રબળતાવાળા પોતપોતાની સાસારિક ક્ષમ્યશીલોને, ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતા કે મદદવાળા પોતપોતાની ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતા કે મદદવાને, નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળા પોતાની તે તે પ્રકારની વૃત્તિઓને અથવા વૃત્તિઓના સમૂહને પ્રાનીકૃતપ્રદાયક સહિત્યોની અધિકતા વળા પોતાની તેવીજ પ્રબળ વૃત્તિઓને તેમજ અવલોકન અને બુદ્ધિ આદિ શક્તિઓની અધિકતાવાળા પોતપોતાની અવલોકનશક્તિઓ તેમજ બુદ્ધિશક્તિઓના વસ્તુઓની પ્રબળતા અથવા મદદવાળા પ્રવાહોને વિવિધ રીતે પ્રદીપ્ત કરી અનેક પ્રકારના આનંદો અને સુખાનુભવો લઈ સકે છે એટલું જ નહીં પણ, પોત પોતાના પ્રબળ અવયવ કે અવયવ સમૂહોની પ્રબળતા અથવા મદદવાળા પ્રમાણમાં જે જે અવયવોના કાર્યોનો પ્રવાહો તેઓ ઉચ્ચ પૂર્વે પ્રવર્તાવી, ઉપત્તત કરે, તેવા તેવા પ્રકારની સતતિને ખાતુ જનન આપવામાં કારણભૂત અને છ શ્રી અને પુરુષ રૂપ જે જિલ્લ બ્યક્તિના શરીરચત્રોની અદરથી સંબોધકિયા દ્વારા, અર્થધાન પ્રસંગે, બંનેના સમય શરીરચત્રોના તેમજ મનોચત્રરૂપ મરતકોના સર્વ પ્રકારના અન્ય પ્રત્યંગોભાથી જે જે પ્રકારના વસ્તુપ્રવાહો કે પ્રાણપ્રવાહો, જેટલા જેટલા પ્રમાણમાં ઉપત્તત અથવા અનુષ્ઠાત યઈ, બીજ રૂપે ગર્ભાશયમાં એકત્ર થાય છે, તેવાજ પ્રકારના ઉપત્તત અથવા અનુષ્ઠાત કાલ વિશેષવાળી માનવપ્રેત પેદા થાય છે માનવપ્રભને આવી રીતે જનન આપવામાં (૧) ઉપત્તત ધર્મેષ સમય શારીરિક અવયવોના સમૂહાયે, (૨) ઉપત્તત ધર્મેષ મરતકની અદરના સમય પ્રાણુતત્ત્વોના સમૂહાયે, (૩) તેમજ તે બંનેની પાછળ મુખ્ય રીતે પોતાની સર્વ આત્મસત્તાથી અને અનેક હીબ્દશક્તિઓ અને કાવનાઓના પૂર્ણ સામર્થ્યથી કાર્ય કરી રહેલા, માનવ આત્માઓ છે આ અતિસૂક્ષ્મ અદ્ભુતત્વ અને અતિ રમ્ય શરીરચત્ર, એ બંને બન્ને મધ્યસ્થ રહી અનેક પ્રકારની માનસવિધુતોને પોતપોતાના વિવિધ પ્રાણુતત્ત્વોની મનીઓ રૂપ અવયવોદ્વાર અનેક પ્રકારના વહનો વહાવવામાં કાર્યમાં સમર્પણ રીતે સદાયભૂત ચત્રર, અપરુપ મરતક છે

ના આપણુ મરતક ખાતુ મનોભાક્તિયા પ્રસંગે અનેક પ્રકારના વિધુત-પ્રવાહોથી અનેક પ્રકારની ગતિઓને પ્રાણુ કરે છે તેની અદર ખાતુ અનેક પ્રકારના રક્ષાપત્રિક ફેરફારો થવા લાગે છે તેના અદરના વિવિધ રચાણના માનસઅવયવોમાં, તેની અદરની રક્ષાપત્રિકોમાં તેમજ રક્ષાપત્રિકોમાં, અને તેના અન્તર-રક્ષા તેમજ બાહ્યપેદામાં અનેક પ્રકારના ફેરફારો અને ગતિચરો થાય છે જે અનેક પ્રકારની વિવિધભાવપૂર્ણ પ્રભોને જનન આપવામાં, સંબોધકિયા વળતે મહાન અદ્ભુત અને આશ્ચર્યજનક રીતે, કારણરૂપ બને છે

મરતકની અદરની ગતિઓ અને ફેરફારો સળધમાં *ventral Physiology*, નામના ગ્રંથમાં લખતા ડૉ. થોમસ બી. હાર્પરેણ કરે છે કે—

“*Movements of the brain are of three kinds (a) Pulsatile movements communicated from the pulsations of the large basal cerebral vessels (b) respiratory movements, so that the brain rises during inspiration and falls during expiration and (c) vascular elevations and depressions which alternate, and are due to periodic dilation and contraction of the blood vessels. This last is a peristaltic arterial movement, regulated by the vaso-motor centre and occurring from two to six times per minute*

ભાવાર્થ:—

મરતકની અદરની ગતિઓ ત્રણ પ્રકારની છે (a) મરતકના તણાણી મુખ્ય તારો અને નસોની અદરના રક્તના વહનને લીધે થતી ગતિઓ, (b) શ્વાસપ્રવાસને લીધે ફેરફારી અદ્ભુત સંકોચ વિસ્તારરૂપ થતી ગતિ, (c) અને ત્રીજી ગતિ તે મુખ્ય રક્ષાપત્રિકોમાં રક્તના સામયિક વહનના પ્રવાહને લીધે થતી વિસ્તાર અને સંકોચ આત્મક ગતિ છે આમાંની આ ઉત્કર્ષી ગતિ, જે થતી નસોની અદરના રક્તના પ્રવાહ કે એને ફેલાવવામાં અને નિયમિત રાખવામાં (*vaso-motor Centre*) ફરજ અને ફેરફારને વચાવનાર અને ગતિવિનિયંત્રિત વહન આપનાર ખાસ તત્ત્વવિભાગ કાલ કરે છે, જન એને લીધે નેચના સંકોચવિસ્તાર એક બીજાની અદર તત્ત્વર નથી હ વળત થાય છે, તે ગતિને આમાં સમાવેશ થાય છે

ડૉ. થોમસ બી. હાર્પરેણ.

ખાસ રીતે તેનાં અગ્રાજી જાણવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે મનુષ્યના સર્વ પ્રદેશોમાં આ સંભાવક્રિયા પ્રસંગે અનેક પ્રકારની પ્રતિક્રિયા અને ફેરફારો સ્વાભાવિક રીતે જ થાય છે જ્યારે હૃદય અને ફેફસાંમાં પ્રજ્વળિત પ્રતિક્રિયા કારણે છે. અને તેને પરિણામે રક્તવાહિનીઓના રક્તવહનમાં પણ અવરોધ પ્રકારના ફેરફારો થાય છે. આને પ્રસંગે મરતકાલી રક્તવાહિનીઓમાં પણ રક્તને અધિક સત્વાર થવાથી અનેક પ્રકારની પ્રતિક્રિયા ઉપર જાણીતો પ્રમાણેના કારણોને લઈ થાય છે અને પરિણામે મરતકાલી તે જ ખાસ પ્રદેશના તંતુવિશેષો ઉપર પણ અસર થાય છે અને પરિણામે તે તે પ્રદેશના તંતુસમૂહોમાં ઉપલબ્ધ દસને પ્રાપ્ત થાય છે.

બીજી મરતકાલી પ્રતિક્રિયા અધિક ખાસ પ્રદેશોમાં તે તે પ્રદેશનું કાર્ય સંબંધી વિશેષ ઉપલબ્ધ અવલંબનાં કુદ્ધિ પૂર્વક કાર્ય લેવાનું અર્થ અનુસર કાર્ય, મનુષ્યના પોતાના દામમાં એકપાયામાં આવેલું છે. આથી તે એવા એવા પ્રકારના તંતુસમૂહોમાં કાર્યોમાં વિશેષ અસર પોતાના મનુષ્યના પ્રદેશોને રાખી રાખી, તેઓને ઉપલબ્ધ કરી, પોતાનું કાર્ય બંધ છે, તેવાજ પ્રકારના તંતુસમૂહોમાં તરફ રક્તના અધિક પ્રવાહો સ્વાભાવિક રીતે જ વિશેષ પ્રમાણમાં વહેવા લાગે છે પરિણામે તેજ પ્રકારના તંતુઓની ઉપલબ્ધિ થતા, તેવાજ શુભધર્મવાળી પ્રજા જન્મ પામે છે.

આથી જો પણ સિદ્ધ થાય છે કે, જે સી પુરુષો પોતાની કુદ્ધિશક્તિઓના નં. ૩૬ થી ૪૨ સુધીના માનસિક અવસ્થાને ઉપલબ્ધ કરી તેના દ્વારા વિશેષ કાર્ય લે છે, તેવા સીપુરુષો તેવાજ પ્રકારના કુદ્ધિશક્તિઓના ઉપલબ્ધ થશે. વાળી પ્રાપ્તિ જન્મ આપી શકે છે.

જે લોકો તરફ, પુત્રીના, સંભાવક્રિયાના, તાત્કાલિક, લૌ (કાલ્પ કાલુ) વિગેરે એવા નં. ૪૦ થી ૪૨ સુધીના અવસ્થાથી વિશેષ કાર્ય લેવાના હોય છે, તેવા પુરુષો તેવાજ પ્રકારના સ્વાભાવિક વ્યવસ્થાથી સત્તરિને અર્થમાંના યાદના જન્મ આપે છે.

જેઓ નં. ૩૬ વાળી વક્રત્વરશક્તિદ્વારા બાળકોને આપવા ૩૫ કે વધારેવધારે પાત્રતા, બારીકદાર કે સોશીયીટીના કુદ્ધિશક્તિ કાર્યોની અદર હમેશાં રાખવા રહે છે તેઓ તેવાજ પ્રકારની વક્રત્વરશક્તિ સમ્પન્ન અને કુદ્ધિશક્તિ પ્રાપ્તિ જન્મ આપવામાં કારણ રૂપ બને છે.

મહાન અને ઉચ્ચ પ્રકારના વિષયોનું સાત્વિક મનન અને ચિંતન કરવાના સી પુરુષો, તેવાજ પ્રકારની ઉચ્ચ મનનશક્તિવાળી, તત્વજ્ઞાન વરદાના સ્વાભાવિક વ્યવસ્થાથી પ્રજાને જન્મ આપવામાં કારણભૂત બને છે.

સાક્ષરશક્તિ—મનુષ્ય પોતાની ઉપકારપૂર્વક પોતાના સરીર તેમજ મરતકાલી જે જે જગતને અવધાસ, અધ્યયન, મનન કે ચિંતન આદિ કાર્યોદ્વારા ભેટવા પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ કરે છે તેવાજ પ્રકારના અને પ્રમાણના ઉપલબ્ધ અરોવાળું તેનું બીજું બને છે. અને તે બીજાને આધારે સંભાવક્રિયામાંથી પેદા થનાર પ્રજા પણ તેટલાજ ઉપલબ્ધ અરોવાળા જન્મ પામે છે. વસંતકાલે રેલો, વારસાદે સ્વાભાવિક રક્તિઓનું મપાન, મનુષ્યવસ્થાવતું બધારહું વિગેરે અનેક નામોથી આપણે સમજાવ્યે છે જે જે વસ્તુને કોણીએ જોયે તે, મનુષ્ય સ્વભાવના બધારહું એક વસ્તુના સમગ્ર સત્ત્વના યથાચોગ અથવા અચોગ બધારહું બધો આપણ, આ ઉપલબ્ધિના સિદ્ધાન્ત ઉપરજ આશ્રય રાખી રહેલ છે.

ઉત્તમ આરોગ્યયુક્ત, પ્રાર્થિક અને નૈતિક ઉત્તમ પ્રકારના સર્વ જાણીતું અને કુદ્ધિશક્તિસમ્પન્ન સર્વ જાણીતું સર્વગ જુદર પ્રજા પેદા કરવાનો આ એક મુખ્ય અને અતિ અગત્યનો નિષ્કલ્પ છે, અને તેથીજ તેની આ પ્રકરણમાં આદર્શ વિસ્તારથી ચર્ચા કરવાની જરૂર જણાય છે.

જ્યારે અનિષ્ઠ સંયોગ અને અનુચિત દસા તેમજ મનોભાવક સંયોગોથી અદર પેદા કરવામાં આવતી પ્રજાથી જેવાં પ્રકારના નુકશાન થાય છે, તે પણ સાથે સાથે સિદ્ધાન્તપે જાણી લેવાની પણ તેટલીજ અગત્ય છે તેથી આ પ્રકરણને અન્તે તેનું પણ આવરણ વિવેચન કરવામાં આવેલ છે.

सुरत प्रसंगमां सास ध्यानमां रासवायोग्य मुचनाओ अने नियमो.

रजस्वलामकामाञ्च मलिनामप्रियां तथा
 वर्णवृद्धां वयोवृद्धां तथा व्याधिप्रपौडिताम् ।
 शीनाङ्गां गर्भिणीं द्वेष्यां योनिदोषसमन्विताम् ॥ १ ॥
 सगोत्रां गुरुपत्नीं च तथा प्रवर्जितामपि
 सन्ध्यापर्वस्वगम्यां च नोपेयात्प्रमदां नरः ॥ २ ॥
 गोसर्पे चार्द्धरात्रे च तथा मध्यन्दिनेषु च ।
 ब्रह्मासमापहे देशे विवृतेऽशुद्ध एव च ॥ ३ ॥
 क्षुधितो व्याधितश्चैव क्षुब्धचित्तश्च मातवः ।
 घातविष्मूनवेगी च पिपासुरतिदुर्यलः ॥ ४ ॥
 तिर्यग्योनाचयोनी च श्रापं शुकविधारणम् ।
 दुष्टयोगौ विसर्गं तु बलवानपि वर्जयेत् ॥ ५ ॥
 रजस्वला प्राप्तवतो नरस्यानियतारमनः ।
 दृष्टयायुस्तेजसां हानिरधर्मश्च ततो भवेत् ॥ ६ ॥
 लिङ्गिनीं गुरुपत्नीं च सगोत्रामय पर्यसु
 वृद्धां च सन्ध्याश्चापि गच्छतो जीवितक्षयः ॥ ७ ॥
 गर्भिण्यां गर्भपीडास्याद् व्याधितायां बलक्षयः ।
 शीनाङ्गां मलिनां द्वेष्यां क्षामां बन्ध्यामसंवृते ।
 देशेऽशुद्धे च शुकस्य मनसश्च क्षयो भवेत् ॥ ८ ॥
 क्षुधिता क्षुब्धचित्तश्च मध्याह्ने तृपितोऽपलः ।
 स्थितश्च हानिं शुकस्य वायोः कोपं च विन्दति ॥ ९ ॥
 अति प्रसंगाद् भवति शोषः शुकक्षयायह ।
 व्याधितस्य रक्षा गृहा मृत्युमूर्च्छा च जायते ॥ १० ॥
 प्रत्युपस्यर्द्धरात्रे च घातपित्ते प्रकुप्यतः ।
 तिर्यग्योनाचयोनी च दुष्टयोगौ तथैव च ॥ ११ ॥
 उपदंशस्तथावापो कोपः शुकस्य च क्षयः ।
 उच्चारिते मूर्ध्नि च रेतसश्च विधारणे ।
 उत्ताने च भवेच्छीघ्रं शुक्राश्मयास्तु सम्भव ॥ १२ ॥
 सर्वं परिदेहेत्समादयल्लोककृतयोऽहितम् ।
 शुकं चोर्पास्यतं मोहात्तत्र संपार्यं कथञ्चन ॥ १३ ॥
 ययोरूप गुणोपेता तुल्यशीलां गुणान्विताम् ।
 अभिकामोऽभिकामां तु हृष्टो हृष्टमलद्रुताम् ।
 संख्येन प्रमदां गुणत्या घातिकरणं वृद्धितः ॥ १४ ॥

૭. સપ્તભીતાવસ્થામાં સંભોગમુખની ચપાવન સિદ્ધિ થતી નથી, તેમ વીર્યનો નિષેષ બહુલ શીઘ્રતાથી બધ આદિ કારણોને લીધે કરવા જવા રાત્રી ચપાવન પ્રવૃત્તિ ન થતાં, સ્ત્રી અને પુરુષ સરિતના અનેક શારીરિક અને માનસિક ભારો, ભાવી પ્રેમને મળી ચક્રતા નથી, પણ ઊંચી પ્રેમ પણ ખીકણ જન્મે છે, માટે આ દશા પણ સંભોગધર્મને માટે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

૮. નિઃપ્રેમ હાસિત અથવા અ-યોન્યની અભિકામનાના અભાવવાળી અવસ્થામાં એક અથવા બીજાની પાતળું ઈચ્છાને આધીન થઈ કદીપણ સંભોગ નહીં કરવો જોઈએ કારણ તેથી દશામાં પેદા થતાર પ્રેમ તદ્દન નિઃપ્રેમ અને તદ્દન વિરૂપ તેમજ વિચુલ્લ જન્મે છે. આવી દશામાં સારી પ્રેમની અપેક્ષા ફેલે છે.

સગર્ભાવસ્થામાં, પ્રકાંપયના અવસ્થા, ગર્ભરૂપ બાળક તેમજ ગર્ભવતી સ્ત્રી વચ્ચેના ઉપર અનુચિત અસર કરનાર નીવડે છે માટે સંભોગનો એ દશામાં ત્યાગ કરવો પડે છે.

મગ્નભૂતના યોગથી પીડીતાવસ્થામાં જનનેન્દ્રિયોના અવયવો ક્ષિયિત હોય છે, તેથી સંભોગમુખનો ચપાવોત્તમ આનંદ આવતો નથી.

રોગચક્રત ગર્ભાશયવાળી દશામાં તેમ રોગી અવસ્થામાં પણ સંભોગજન્ય સુખાનંદના હોવા જતાં અવ-ચરણા કષ્ટ થાય છે, અને જનિતોને વિરૂપ પ્રેમ પેદા થાય છે, માટે આ જન્મે અવસ્થા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. રોગદર્શના ચાર કે ૬ દિવસ સંભોગ ધર્મ માટે ખાસ વર્ત્ય છે, કારણ તે દશામાં સંભોગ નિરર્થક છે.

૯. કાષ્ટપ્રત્યધર્મ અથવા લગ્નસમ્પર્કરહિત અવસ્થામાં, પુરુષ, પારતી કન્યાના શરણ પોષણ અને વૃદ્ધાની જવાબદારી લીધા વગર સંભોગમુખ અનુભવી લીધો છતાં તેથી જવાબદારીનો સ્વીકાર કરવામાંથી બચો નથી. અને નિરાકપણે દુરી દુરી રહે છે. પણ બીજાની અનુભવના તે પરા ધૈર્ય અને કીર્તિ તથા ઇર્ષાવતના તે સમૂર્ણ નાશ થવાનો પ્રસંગ આવે છે કારણ કુમારી અવસ્થામાં સંભોગમુખનો લાભ લેવા જતાં અપચરણો પેદાશે માટે આવી પડે છે અને છબન હમેશા માટે રહ થાય છે. આજવા માટે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેએ સમસ્ત અ-ધર્મી તોડાવા વગર તેમજ ખાસ કરી કન્યાએ કુમાર્કાવસ્થામાં કદી પણ સંભોગમુખનો પ્રસંગ આનવાજ નહીં દેવો જોઈએ. આ બાળવતી ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે કુમારીઅવસ્થામાં સંભોગાર્થે લેડાવાનો હોઈને હજી નથી.

૧૦-૧૧. વાત્સલ્યસ્નેહ અથવા પ્રેમની કામના રહિત અવસ્થામાં માત્ર કામવાસનાને આધીન થઈ સંભોગમુખમાં પ્રવૃત્ત ચપાવી કામી પ્રેમજ જન્મ પામે છે અને તેથી તેવાજ બીજાથી પેદા થયેલ પ્રેમ કામ-વાસનાને આધીન થતી જતે અને અનેક પ્રકારના દુષ્ટા ઈચ્છા છે આત્મચિંતાના નામને પણ યોગે છે કામવાસનાનો અને તેની બધી પ્રવૃત્તિઓ ઉદેશ અનેક પ્રકારના સંભોગજન્ય આનંદો અને પ્રત્યેષાદન માટેજ છે.

૧૨ સંબંધી અને મિત્રમત સાથેના કષ્ટ, વિમુહ કે, કાસ્ટ પ્રસંગ વા કે, તેવાઓની હાજરીમાં સંભોગક્રિયા કદીપણ આનંદપ્રદ નીવડી શકીત નથી, તેમજ તેઓના મૃત્યુ પ્રસંગે મન રોડાકુર કે ચિતામરણ હોવાથી એવો દશાનો કષ્ટાયપણ રોડાકુર પ્રવેશ જન્મ આવે છે, માટે વર્ત્ય છે.

૧૩ અવ્યવસ્થિત અસ્થિર કે વ્યગ્ર હાસિતમાં સ્ત્રી અથવા પુરુષ કદીપણ સક્રિય થવું નહીં જોઈએ કારણ એક દશામાં પેદા થતાર પ્રેમ પણ નિર્ણય નજી, અસ્થિર, વ્યગ્ર, થક, અને તદ્દન લીંગ, યોગ, અને નિર્ણય મનવાળી જન્મે છે, મગ્નજની આવી નિર્ણય સ્થિતિ પશ્ચિમ માર્ગવિતા તેમજ ભાવી બન્નેએ રહેને માટે ખરાબ નિવડે છે, કારણ પ્રેમ વ્યગ્ર નિર્ણયથી જન્મથી જન્મજરૂર છે.

- ૧૪ **ભયાકુલ પ્રસંગે**—સયોગ ધર્મથી તદન વિરક્ત રહેતું જોઈએ કાલજ તેવી દશામાં કામવત્તિની યથાપ પ્રદિતી સત્ત્વિકે અનુકુળતા કઠીણજ સંભવતી નથી, અને છતાં કદાચ પ્રભ પેદા થાય તો તે પણ ભયાકુલ વ્યગ્ર અને બીકજુ થાય છે, એ તદન અનિષ્ટ છે
- ૧૫ **અપ્રતિષ્ઠા**—કે અપયશવાળી દશામાં જ્યારે મન તદન મદ, નિરુત્સાહયુક્ત, મરીગયેતુ કે નિર્ભય થઈ ગયું હોય અથવા વિચારમરત અને મૂઠ બનેલું હોય તેવી દશાપણ ઉત્તમ પ્રભને જન્મ આપવામાં તદન પ્રતિકુલ છે, માટે એ દશામાં કઠીણજ સંભોગ માટે હઠ્યાજ ન કરવી જોઈએ
- ૧૬ **અવમાનિત દશા**—અપી દશામાં સંભોગમાંટે સ્વાસ્થ્યવિક રીતેજ ઈચ્છા, જોઈ હોય છે, અથવા મગી નય છે અથવા મદુન રહે છે છતાં, જેને આધીન થવાથી, જહુજ અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે જન્મનારે બાળક અકષણ અથવા જ્ઞાનમુખી જન્મે છે, માટે તેવી દશા સુયોગધર્મ માટે અનિષ્ટ છે
- ૧૭ **ધૈર્યહીન હાસિતમાં**—સયોગ માટે પ્રવૃત્ત થવાથી, અધિરી પ્રભ પેદા થાય છે, અને તેવી પ્રભનું છવન તદન નર્વસ અતિવ્યથા અદિશર, આકુળબાકુળ અને ચક્ર જેવું બને છે માટે એવી દશામાં પણ સ્ત્રીપુરુષ ડોઈએ સયોગમાંટે તત્પર થવું નહીં
- ૧૮ **નારિતકતા, અચિનય કે અચિનીત ભાવયુક્ત દશામાં**—જે પ્રભ પેદા થાય છે તે નારિતક, જડવારી, અચિનયી અને અસુચ તેમજ મોઝાબોમાં માન પ્રતિષ્ઠાને સંભાળ્યાવરે વર્તનાર, અર્થાત વિવેકસૂન્ય જન્મે છે આવી પ્રભથી યો લાભ?
- ૧૯ **અમદ્ધા, અવિધાસ, કે સરાયયુક્ત દશામાં** સયુક્ત થવાથી તેવીજ ભાવનાવાળી પ્રભને જન્મ આપ નાના સયોગો ઉપક્રિયા થાય છે કથો સમજી માણસ એવી દશાવાળી પ્રભનો પિત્તા થવા ઉત્કુષ્ટ બની શકે? માટે આ દશા સંભોગ માટે જનર્થજ છે
- ૨૦ **નિરાશા, ઉત્સાહહીન, કે ચોક્કાતુર દશામાં** તેવાજ મુણવાળી પ્રભ જન્મે છે, અને સંભોગ સુખમાં થયું થયાજન આનંદ અલ્પો નથી માટે ઉપરોક્ત દશામાં કઠી પણ સંભોગ સુખની આપાસ કરવીજ નહીં સ્ત્રી પુરુષ બન્નેએ ખરેખર ધ્યાનમાં રાખવા જેવો આ વિષય છે આવી દશામાં પ્રભ Melancholic નિરાશાવાદિ જન્મે છે
- ચોક્કયુક્ત દશામાં**—સયોગ કઠી નહીં કરવો કાલજ આથી જે પ્રભ જન્મે છે, તે Melancholic જન્મે છે
૨૧. **અસત્ય, અન્યાય કે આતમઘાતક દશામાં** અર્થાત અન્યતરાતમાના અવાજથી વિરૂદ્ધ વર્તિને પેદા કરવામાં આવેલ પ્રભ પણ તેવાજ અનિષ્ટ સરકારે લઈ જન્મે છે અને પરિણામે દબા, પ્રપચી, અસત્ય વાદિ, પાપી, ઈર્ષી, આતમઘાતક, અન્યાયી, અને એના એવા અનેક અધાર્મિક લાગેલાથી જન્મે છે એવી માત પિતા, સસાર તેમજ સ્વજીવ બંનેને પણ મહા દુઃખ પહોંચાડે
- ૨૨ **કુર, નિદ્રા કે પાપી હૃદયે** અથવા ભગાતારથી સયોગ કરવાથી પ્રભ પણ તેવીજ કુર, નિદ્રા નિષ્કુર પાપી, ક્રોધ અને દયાહીન જન્મે છે એને સુધારવાના જવા પ્રયત્નો નિષ્ફળજ નિવરે છે, ચર્મના સરકારોને ફેરવવાં સદનતાથી કોઈપણ સંમર્ષ થઈ રાખત નથી, અને બધી મટેનવ ફેડાક લય છે માટે આવા સયોગમાં પ્રભ પેદા ન કરક માટે જન્મેએ જૂન સયમ સંખ્યાની અરે છે

૨૩. કોઝપણ પ્રકારની પૂર્વચોજના કે ગોઝવણના અભાવમાં— નવ્યવસ્થિત બને અવિચારી પ્રભુ જન્મ પામે છે પ્રત્યેકપાંચના મહત્વાર્થ કાર્યમાં એકદમ ઉત્પાત્ત કરવાથી કદીપણ સારી અને સતોષકારક પ્રભુ પેદા થઈ શકતી નથી. માટે તેવી દશાથી બચવા રહેવા ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે.

૨૪-૨૫ સૌન્દર્ય કે ઔદાય—આદિ બાવેરદિગ દશામાં, અવગમ્ય ઉત્પન્ન કરે તેવી રીતિ સચોટ કે વ્યક્તિ સાથે, સંભોગક્રિયામાં યોગ્યતાથી સંભોગની અદર ભેદને તેવો રસ અને અનુકૂળતા તથા ચિત્તને આનંદ આવતો નથી તેને કીધે મગજના કેટલાક જ્ઞાનવસ્તુઓ રત્નમ્ અને વિશિષ્ટ બની જાય. અને પરિણામે તેવી દશામાં જેના થયેલ સતતિમાં થયે અનેક પ્રકારની સ્વચ્છાવની, સારીની, મનની કે આરિચ આદિની નિદ્રિતિ જેવામાં આવે છે.

૨૬, મુદરપ્રકારની અનુકરણ શક્તિની હીનતા રહિત, મ્તપ્ત અને મુદ જન્મસર જેવા ક્રીપુરપોના સચોટથી પણ તેની જ નહ, મુદ, મુદ્ધ કે કદીપક પ્રભુ જન્મ પામે. અને જન્મમાં કૃત્તરસારી અને અપચરણ કારણ તે બાળની સાથે તેના પેદા કરનાર માતૃપિતાઓ પણ બને છે માટે આવા સચોટ કે સચોટથી પણ બચવા રહેવાની જરૂર.

૨૭. આનંદહીન દશામાં—સંભોગસુખનો કદાપિ આનંદ ન મળતા ઉલટો કલેશ થાય છે અને પ્રભુ પણ તેવાજ મદ, નિરસાદક અને શોકપૂર્ણ બાલકુલ જન્મે છે તેથી તેવી દશામાં પણ સતિદિવા માટે ક્રીપુરપ બનને માથી કોઈએ પણ પ્રવૃત્તિ કરી નહી.

૨૮. અવસોકન શક્તિઓની અસતુષ્ટ કે અપ્રતિકુળ દશામાં કે જ્યારે અવસોકનશક્તિઓ દ્વારા આપને મોઢપણ પ્રકારનો આનંદ અવસોકનમાત્રથી ન મળી શકે તેવા સચોટો હોય, અથવા તદન અધારકુલ રથાન હોય ત્યારે સચોટ નહીં કરવો ભોઈએ.

૨૯. આદૃતિજ્ઞાનની શક્તિને પ્રદીપ્ત કરનાર—ક્રીપુરપના સરીરના અવયવો અને તેના આકારો અને જુદા જુદા ભાગોના નજીક અને કોમળ તથા ભયપાદાર આકારો.

૩૦. કદ-જાનને સતોષનાર સરીરના જુદા જુદા કદની આસપેશીઓ અને તેના નાના નજીક ભાગો,

૩૧. વતનમાનને સતોષનાર સરીરના જુદા જુદા અવયવોની સમુત્પતિ હાવત, જેને Woll-branced Symmetrical body કહેવામાં આવે છે તેડ કદી મુદર રચાય,

૩૨. જન-જ્ઞાનની શક્તિને સતોષનાર આજ, વાજ બ્રમર કીકી, હોંડ માલ મૂખ વરન સરીરપરની ભાષા, હાથ-થંજના તળીયાં ને નાભીઓ આદિના વિવિધ રંગોદ્ધારા રંગશક્તિને સતોષનાર સમયો.

૩૩. વ્યવસ્થાશક્તિને સતોષવા ખાતર રચનાના કુચરતા સુદરતા વ્યવસ્થિતપણું ચિત્તરે કુળો દર્શાવનાર સરીરના અંગ અને અવયવો પરના વસ્ત્ર આભૂષણ વિગેરેની દશાઓ.

૩૪. સારાસાર ચક્ષુના-વિગેરેનું જ્યારે યથાવત સમ્બેધન થયેનું ન હોય અથવા તેમાંના કેઈપણ અંગ રચને સતોષી શકાય તેવા પ્રકારની ગેરહાજરી હોય તો તેથી પ્રવિરુદ્ધ દશામાં સંભોગક્રિયા માટે કદીપણ કોઈએ તરખર થવું ન ભોઈએ કારણ મગજના તે તે જાણના અવયવોના જ્યારે સતોષ નથી થાઓ તો બાકી પ્રભુને પણ તેવા સંભોગદ્વારા તે તે અવયવો ન્યૂન અને આશીવાની હાવવચાન મળે. આથી જ અવસોકનશક્તિની મદ હાલવવાના બાળકો પેદા થાય છે આવી દશામાં સંભોગના મહાન લભ્ય કાર્યમાં ઉતાવળે પ્રવૃત્ત થવાના પાપનું પરિણામ પણ કુદરત તેમજ જીવકર આપે એમાં શું નવાઈ? જો રમશાન, ધર્મશાળા દેવમંદીર, પાઠશાળા,

ચક્રરાજા, પરચેદ, પાથખાન, જહેર મેદાન, ની તટ કે એવા ખુલ્લા પ્રદેશો, પણ સયોગ ક્રિયા માટે તદ્દન ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે

૩૫. અનુચિત સ્થાનમાં કે દશામાં પણ શામક સંભોલ કરી ન કરવા જોઈએ, તેવા કારણો પણ ઉપરાંત પશ્ચીમી તદ્દન સ્પષ્ટ છે

૩૬. અનુચિત સંસ્કાર કે સ્મૃતિની ઉઠી છાપ પાડે તેવી દશામાં—પણ સંભોલક્રિયા માટે પ્રતિ નહીં કરી નેહએ કારણ તેમ ચવાથી પેદા થનાર સતતી પણ તેવાજ વિદૂત સંસ્કારોની અનિદ સ્મૃતિવાળી જન્મે છે અથવા સ્મૃતિ મેધા કે ચાદશક્તિની મદતાવાળી જન્મે છે મદથી પ્રભ પેદા થવામાં શાળી દશા ધણે અરો કારણબૂત હોય છે

૩૭. અનુચિત સમયે—અર્થાત મધ્યાહ્ને, બપોરના, સંઘવા સમયે, સહુવારના મળમૂલના વધવાને લીધે જ્યારે શિક્ષકો બોલી ભક્તી આપી હોય ત્યારે કે પેટમાં ખૂણ ભારી પદાર્થોના જોરાકને લીધે નીચેના અવયવોપર અનુચિત દબાણ થયું હોય તે વખતે, પેટમાં છળદા પેદા થયા હોય તેવી દશામાં થતી અનુચિત ઉશ્કેરણીને લીધે થયેલ દશામાં પણ સંભોલક્રિયાથી વેગળા રહેવામાં ધ્યાન આપવું જોઈએ

૩૮. સંગીત, નૃત્ય કે ગાનવાનથી પ્રવીણ થયેલ બન્નેની સામ્યાવસ્થાપુર્ણ હાલતના (disharmonious state) અભાવમાં સયોગ ધર્મોનું ચલાવન થાવન થઈ રાહત નથી કાઢેલવી ચવાર્થ ભક્તી એવી દશામાં થવા પામતીજ નથી આદ્યા માટે કિંવા બેટલ બિચુર જાને રચ સમજ્યાદિ જાણેની અપ્રતીક્ષ હાલતમાં કેવળ ચશુવન પ્રતિષ્ઠિ કરવાથી વ્યવહાર રહેવાની જાણ જરૂર છે અનુક્રમોએ આ જાણવતમાં પશ્ચીમો અને ખાસ કરી, કણવર, મધુર આદિનું અનુકરણ કરવું ધીક છે

૩૯. વાર્તા, મહુરચિનોઃ કે મધુરાસાધ વગરની દશામાં—સયોગ કરવાથી પેદા થનાર સતતી મુની વકનુત્ત રક્તિની મદતાવાળી, જોછા જોથી, અને વાતચિતમાં બિન્દુલ રસ નહિ લેનારી ઉત્પાદિ પ્રકારની ન્યૂનતા-શાળી જન્મે છે માટે તેવી દશા કે તેવા સયોગમાં પણ રવિ કિયાની ચોળનામાં પ્રવૃત થવું એ અનુચિતજ

૪૦. ધુલ્હિહીન કે વિવેકશુન્ય દશાવાળા - શ્રીપુત્રોને સુગમ્યમ તદ્દન અનિચ્છનીય છે કારણ તેવી દશાવાળા શ્રીપુત્રોના સયોગદ્વારા કલોપાનું સારી પ્રભ પેદા થવાને સંભવ નથી જાણ મજબૂતવાળી દશામાં પેદા થયેલ સતતી, કેઈને કેઈ પ્રકારના આદ્યભુવાળીજ જન્મે છે અને દમુનેગી એસાહલચયા ગ્રાહકવા યોગ્યજ નીવડે છે

મૂઠ, અવિચારી કે ઉન્મત્ત હાલતમાં—કરવામાં આવતા સયોગનું પણ ઉપર પ્રમાણેજ પરિણામ આવે છે માત્ર તેથી દશા અથવા તેવા સયોગો પણ તત્ત ત્યાજ કરવા યોગ્યજ છે નહીં તેા પ્રભ ઉદીપક મૂઠ, ખુસા ભરેલી મગજ શક્તિવાળી, જન્મે છે

૪૧. અસમીક્ષિત દશામાં—અર્થાત, સ્વરાજ્ય કે વિવેકાવિવેકને કે પરિભ્રમને વિચાર કર્યા વિનાની દશામાં કરવામાં આવતા સર્વ સયોગોનું પણ એકજ ભયકર પરિણામ નિષ્પન્ને છે માટે સમય, રસાન, સાધન, આસ પાસના સયોગ, સારીરિક આસેડ્ય, માનસિક સ્વસ્થતા નિર્ભયતા, પ્રેમ અનુકૂળતા અને પરસ્પરની સમ્યક્ ધરજા, શ્રેયતા, વધ અને જાણ સતતી આદિના સારીરિક અને માનસિક, સંસ્કારો, શુભ, િષ, વિવેકને પૂર્વ વિચાર કર્યા પછીજ સંભોલક્રિયા માટે સુચક થવાપર ખુબ ધ્યાન આપવું થે છે

૪૨. હેતુ અને પરિણામનો વિચાર કર્યા વગરની હાસિતમાં—સભોન મટે સંયુક્ત થવાથી એનેક પ્રકારના અનિષ્ઠ પરિણામો તેમાં કે શારીરિક અને માનસિક દુઃખોવાળી વિકૃત પ્રભાવી ઉત્પત્તિ, ધન, રોગ, અને વીર્ય આદિનો ક્ષય, ચરા, આખર, ધન, સત્તા, આદિનો નાશ કે એવા બીજા અનેક લાચકર પરિણામો નિપજે છે. મટિ તેવી દશાથી હમેશા પ્રેરણા અને અગ્રમ દૃષ્ટિથી જલતા રહેવાની ખાસ જરૂર છે.

૪૩. સૌજન્ય હીન દશામાં—અર્થાત તત્પરે જન્મેના સ્વભાવ બરાબર મળતા ન હોય, હમેશાં કસદ, કકારા કે કડયા દશા ચાલ્યાન કરતા હોય, જાને એક બીજાથી ચાલતી સતુષ્ટ ન હોય તેવી દશામાં પણ કરવામાં આવતા સંયોગોદ્ભાસ જાનેના શરીરને કહેસ આખબાર કવહુપ્રિયજ પ્રભ જન્મે છે. બવાકારથી કમીપણ સારી અને સર્વોચ્ચુદર પ્રભને જન્મ તે નજ આપી સાધાય, પણ તેવી પ્રજ જન્મની સાથેજ મરણને મારણ થાય છે, અથવા કમોદિત ઇન્દ્રિય માજે છે.

૪૪. શ્રમિત, યકિત કે હીનઆયાસયુક્ત દશામાં—સભોન કરવાથી નિર્બળ અરુપાયુ, થોડા પ્રમથી યકિત થઈ જતાર, અને હમીચેસ કે શરીર તથા ફેફસાં અને હૃદય, તેમજ મગજના અનેક રોગો અને નિર્બળતાવાળાં બિન્દોવાળી પ્રજ જન્મે છે. મટિ તેવી દશામા સભોન કરવાથી પણ ખાસ જલતા રહેવાની જરૂર છે.

૪૫. કોષપણ પ્રકારના ઉન્માદ આદિ માનસિક રોગયુક્ત હાસિતમાં—કરવામાં આવનાર સંયોગથી તેવાન અનિષ્ઠ-લક્ષણોવાળી પ્રભ પેદા થાય છે, મટે તેવી દશાના સ્ત્રીપુરુષોએ સંયોગધર્મમાં ક્ષીપણ સંયુક્ત થતુ નહીં એકએ મગજના કોષપણ પ્રકારના માનસિક રોગોપણ પ્રભમા શારીરિક રોગોની માફક ન વચપરપરાથી ઉતરે છે એ માખન ખામ ધ્યાનમાં રાખી વર્તવાની આદી પણ જરૂર છે,

૪૬. પચ્છાનેન્દ્રિયોના અવચરોની કોષ પણ પ્રકારની વિકૃત હાલતવાળી-એકે બહેરી, મુંગી, આંધળી, કુંઠી દૃષ્ટિવાળી, પીનસરોજવાળી, અતિ સૂક્ષ્મક્રીડાવાળી, આંખમાં દુલ્લવાળી, અત્યંત નબળીકે નેઈ મગજના રત્તાંધળી દશાના સ્ત્રીપુરુષોના સંયોગો પણ તેને અવચરોની ન્યનતા અને મંદવાને લીધેલાવી પ્રભને પણ તેવાજ કુલક્ષણો સહિત જન્મ આપવામા કારણભૂત અને છે. મટે તેવા સ્ત્રીપુરુષોના પ્રસંગે પણ અનુચિત અને અપ્રમાણ છે.

૪૭. શારીરિક કોષપણ પ્રકારની રોગયુક્ત હાલતવાળા સ્ત્રીપુરુષોએ પણ સભોનયુજ મટે તેવી દશામાં નેકાતાં ખાસ ધ્યાનપૂર્વક જલતા રહેવાની જરૂર છે. કારણુ કદય, ફેફસા, અરિય, માર, મગજ, રસ, રક્ત, પાચનશક્તિ, આન્તરણ, ગુદા અને સિંગ આદિ અવચરોની કોષપણ પ્રકારના બ્યાધિઓથી યુક્ત હાલતવાળા સંયોગો તેવાજ પ્રકારના સતિયુક્ત સજ્જોને લાવી પ્રભમાં પાનુ જાઈ છે. સ્વેદકોઠ, અતીલકોઠ, કષ, આમાત્થય, અપરમાર, વાઈ હીરોદીયા, ફેફસુ આવી જલુ, હૃદયરેખન, આખરોજ, અર્ધ આદિ જલ્દા રોગોત્ર પણ તેમજ સમજવાનુ છે. ઉપરોક્ત રોગોવાળા સ્ત્રીપુરુષોએ પરસ્પરમાં સંયોગથી દૂર રહેતુ એકએ

૪૮. સ્ત્રી અથવા પુરુષને વધારે કહેસકર નિવડે અને ગર્ભાશય કે પુરુષની જાનેન્દ્રિયોને જલુન પ્રમ કરતા પડે તેમાં કિમજ આસનેવાળી રિપતિમાં, પરાજે, જોરથી, ઉતાવળે, ખુબ ઉડા પ્રકાર કરીને કે અત્યંત પીડા આપીને તેમજ પુરુષે સ્ત્રીની રિપતિરૂપ નીચેની દશા ધારતુ કરીને કલપણ સંયોગ ખાસ પ્રયોજનવિના નહીં કરતા નેઈએ કારણુ આમ થવાથી સ્ત્રીના અર્ધાશય અને યેનિ આદિના અવચરોને કષ થાય છે. હમેશાનુ નુકશાન થાય છે. વળી પુરુષે નીચેની દશા ધારણ કરવાથી લાચી સત્તાનીના બીજરોપણ કરવા મટે નેઈ નેનુકાન અને પુંભાવયુક્ત રિપતિ ઉપરની દશામાં ધારણ કરી સાધાય છે, તેને નહન અથવા યઈ જલથી લાચી પ્રભ પણ તેવાજ પ્રકારની નિર્બ-ભાવાળી પડી પડી સંયોગ કરવાર અને નિર્બલ તથા નિર્જન જન્મે છે, અને નિવડે છે,

લગ્ન અને વિવાહિત જીવન.

MARRIED-LIFE.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સ્નેહ-લગ્ન અને સ્વર્ગ.

સંસારની મુન્દર વાહીમાં,
સ્નેહ લગ્નના—મંડપ સોપાય,
સ્નેહના ફુલની ફુલ મંડળીઓ સ્થાય,
તો—માનવીના મન્દિરે, મન્દિરે,
સ્વર્ગ અને સ્વર્ગના સ્વામીની,
તારશી આંખને ઝાંખી ધાવ—કારણ,
જ્યાં જ્યાં—સ્નેહ લગ્ન છે,
ત્યાં ત્યાં—સંસારમાં સ્વર્ગ જ છે.

કવિ ન્હાનાલાલ.

G. G. MEHTA.

विवाहित-जीवनना धर्मसूत्रो.

मन्तुष्टो भार्यया भर्ता भर्ता भार्या तथैव च ।
 यस्मिन्नेव कुले नित्यं कल्याणं तत्र यं ध्रुवम् ॥
 प्रजनार्थं मदाभागाः पूजादाः गृहदीपयः ।
 त्रियः धिपद्य गेहेषु न पिरोषोऽग्निं कथन ॥
 प्रजनार्थं स्त्रियः सृष्टः मन्तानार्थं च मानयाः ।
 तस्मात्साधारणो धर्मः पत्युः पत्न्या महोदितः ॥
 तथा नित्यं यतेयानां स्त्रीपुंनौ तु वृत्तिर्यया ।
 यथानामिचरेतां तौ विद्युक्तावितरेतरम् ॥
 मम्यक् धर्मार्थकामेषु दम्पतीभ्यामहर्निशम् ।
 एक चित्ततया भाग्यं समानमववृत्तितः ॥
 मनोपाक् कर्मभिः शुद्धा पति देशानुवर्तिनी
 छायेचानुगता स्वच्छा सरोव हितकर्मसु
 दासीयादिष्टकार्येषु भार्या भर्तुः सदा भवेत् ॥
 प्रमादोन्मादरोष्या वचनान्यतिनिन्दिताम् ।
 पैशुन्यहिंसाविषया मोहादङ्कारवर्पिताम् ॥
 नास्तिक्य साहसास्त्येव दमान् साध्वी विवर्जयेत् ॥
 सुस्वभावा सुवचना सुपृच्छा सुपदर्शना ।
 अतन्यचित्ता सुमुखी भर्तुः चा धर्मचारिणी ॥
 सुश्रुणा परिचर्या च करोत्यविमना सदा ।
 सुप्रतीता विनीता च सा नारी धर्ममागिनी ॥
 कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी भोज्येषु भ्राता शयनेषु रक्ता ।
 धर्मानुकुला क्षमया धरित्री पादगुण्यमेतद्धि पतिव्रतानाम् ॥
 अन्योऽन्यस्यान्यमीचारो भवेदामरणान्तिकः ।
 धर्मः समासेन देयो स्त्रीपुंसयोः परः ॥
 भर्ता हि परमं नार्या मूषणं भूषणैर्विना ।
 एषा विरहिता तेन शोभनापि न शोभना ॥

વિવાહિત જીવનનાં ધર્મસૂત્રો.

- ૧ જે કુળમાં હમેશા સ્ત્રીથી પુરૂષ અને પુરૂષથી સ્ત્રી સન્તુષ્ટ રહે છે તેજ કુળમાં હમેશા કલ્યાણને સુખશાન્તિ રહે છે
- ૨ પ્રજનન કાર્ય માટે સ્ત્રીઓને સૂળવામાં આવેલ છે અને સંવાનોદયતિ મટે પુરૂષોને ધોળવામાં આવેલ છે બાળક વારતે સ્ત્રીધર્મની સાચેજ પુરૂષના સાધારણ સામાન્ય ધર્મો કહેવામાં આવેલ છે
- ૩ એવા વારતે સ્ત્રીપુરૂષ બન્નેએ યોગપોતાના કર્તવ્યક્રમમાં એવી રીતે હમેશા વર્તવા પ્રયત્ન કરવો કે તેથી એક બીજાથી વિચુલ થવાનો લગભગ ન આવે
- ૪ દંપતીએ હમેશા એકવિત્તવાળા થઈ સમાનમતમાં રૂતિવાળા બની, ધર્મ, અર્થ અને કામ આદિની પ્રાપ્તિમાં શુભ રીતે વર્તવું જોઈએ
- ૫ મન વાણી બુને કર્મથી શુદ્ધ થઈ પતિના આદેશને અનુસરનાર થઈ કાયાની આફ પતિની ઇચ્છાઅનુસાર થઈ નિમળ મન રાખી, સખાની આફ તેના હિતના કાર્યમાં જાતી બની, દરમિયાને કાર્યમાં કાસી આફ બનીને સ્ત્રીઓએ હમેશા રહેવું જોઈએ
- ૬ પ્રમાદ, ઉન્માદ, રોષ ઇર્ષ્યા, અતિ નિન્દિત થવનો પૈશુન્ય હિંસા આદિ વિષયો, મોઢ અહંકાર, દર્પ નારિયકતા સાહસ, રોગી દલ આદિ ભાવોના સાધી સ્ત્રીઓએ ત્યાગ કરવો જોઈએ
- ૭ સુસ્વભાવા, સુવચના, સુમત્તા સુખદશના, અન્યેચ્છિતા, સંતુષ્ટી, બનીને જે સ્ત્રી હમેશા વર્તે છે, તેજ પ્રજેખર પોતાના પતિની સદ્ધર્મચારિત્રી કહેવાય છે
- ૮ દસ ચિત્તથી જે સ્ત્રી હમેશા સુશ્રુષા અને પરિચર્યા આદિ કાર્યો વિગીતજાવથી અને ટાઢાપણપૂર્વક કરે છે તેજ સ્ત્રી ધર્મશાસિની ગણવાયોગ્ય છે

લગ્ન એટલે શું ?

લગ્ન, એ પ્રાણવિકાસનું ક્ષત છે,
સ્વર્ગ-પન્થનું.....પગથીયું છે.
પરબુતું—તેનો પ્રણતામાં પગલાં માંડવા.
લગ્નનો અર્થ તો સરળ છે.
પત્નીએ પતિવ્રત.....લેવું,
ને પત્નીએ પતિવ્રત—લેવું,
એવી પરસ્પરની પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા તે લગ્ન.

લગ્નવ્રતની મહાદીક્ષા.

મહા પ્રતાપી માર્તંડરાજ,
અને સુધાભરી શરી—લેખાસખી,
પુરુષ-સુન્દરીની બે વેશકળાઓ,
અન્યથા અન્યથે શણગારે ને શેઠાવે,
આત્માના ઓજસ અને શરીરનાં સાન્નિધ્ય
વિકસાવે અને વિકસાવે;
અન્યકારની ગ્રહાઓ—પ્રેમને પ્રકાશે,
અખડ અજવાળે;
સંસારમાં રોહનાં—સ્વર્ગ સરળાવે,
એક ખીન્નની—સર્જના કૃષ્ણાવે,
અને કલ્યાણ-વન્યની પ્રેરણાઓ સર્માં
પરસ્પરને.....પ્રણતામાં પ્રેરે,
એ .... લગ્નવ્રતની મહાદીક્ષા.
શબ્દ અને સંસારના કરતા પણ,
આ કાવ-જુના છે, જગતમાં.

કવિ—જ્ઞાનાધારા.

Love, Marriage and Wife.

'THE HIGHEST IDEAL OF LOVE IS MARRIAGE'

What is there in the *Val* of Life

Half so delightful as a Wife !"

' In the husband wisdom, in the wife Gentleness"

George Herbert.

Marriage is a religious Duty-not a Contract.

'Of all the greatest blessings the most valuable is a happy marriage. Of all the treasures the most cherishable is the possession of a good wife. Of all things that mould the destinies of Man the wife is the most powerful. Happy is he that has a wife who is the angel of his house by her virtues = friend, = maid, a mother, his secretary, his counsellor, a reader of his thoughts and appreciator of his acts

Let the tie of Marriage be bound by the Golden Thread of Love and that bond will never loosen. Let it be adorned by the silken and silvery Ribbon of Forbearance to make it even more strong. Let the lovers unite under the soft shade of Religion to make the link holy and sublime

The path of life becomes smooth for both the man and wife, if it is remembered that by being a good husband or a good wife the person is doing a religious duty and pleasing his or her GOD, and his or her failure would mean God's displeasure and consequently an end of all dreams of happiness

The bond of marriage is one enjoined by Religion. It is not to be thought for a moment that one of the parties alone has responsibilities, both the husband and the wife have their duties to perform to each other and to others. A wife is bound to love and respect and obey her master and consider him her elder and her lord. The husband will love her and give her all due respect and she will be the mistress of his house. Each will be true to the other, and with the help of each other reach the goal

To maintain a long life of happiness is of the utmost importance that each should never forget to **BEAR** and **FORBEAR** ' and that each should fear God and remain faithful. 'It would be loosening the foundations of virtue to countenance the notion that because of a difference in sex man were at liberty to set morality at defiance and to do that with impunity which, if done by a woman, would stain her character for life

SAMUEL SMILE,

(Character)

"The dignity of marriage is its permanence. If it were ever to deteriorate series of temporary connections the loss to social life would be irreparable, and the gain to any single individual would be very slight. There might be an escape from extreme misery in certain instances, dearly bought by the destruction of the home, the abolition of the family, and the necessity that the State should undertake the sole charge of the Children

ARTHUR L. SALOMON

(Is Marriage a Lottery?)

or

(The Man and the Woman)

गृहिणीनुं महत्त्व.

न गृहं गृहमित्याहुः गृहिणी गृहमुच्यते ।
गृहं तु गृहिणीहीनं अरण्यसदृशं भवेत् ॥ १ ॥

धर्मार्थकाममोक्षेषु भार्या पुंसः सहायिनी ।
विदेशगमने चास्य सैव विन्वासकारिका ॥ २ ॥

तथा रोगाभिभूतस्य नित्यं कृच्छ्रगतस्य च ।
नास्ति भार्या समं किञ्चित् नरस्यार्तस्य भेषजम् ॥ ३ ॥

नास्ति भार्या समोयन्धु नास्ति भार्या समा गतिः ।
नास्ति भार्या समो लोके सहायो धर्मसंग्रहे ॥ ४ ॥

अर्थ भार्या मनुष्यस्य भार्या श्रेष्ठतमः सत्त्वा ।
असहायस्य लोकेऽस्मिन् लोकयात्रा सहायिनी ॥ ५ ॥

उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिपालनं ।
मत्यहं लोकयात्रायाः प्रत्यक्षं स्त्री निबन्धनम् ॥ ६ ॥

यनुः

ગૃહિણીનું મહત્વ.

હા, એ કાંઈ ખરૂં થર નથી, ગૃહિણી એજ ખરૂં મૂલ છે
જ્યારે ગૃહિણી વિનાનું મૂલ, અરબ—સમાનજ છે

ધર્મ અથવા કામ અને મોક્ષ આદિ ચરે પુરુષાર્થોમાં બાપાં પુરુષની સહાયિની છે.
તેમજ વિદેશ ગમન વગેરે પણ તેજ વિશામ મુકવા થાય છે

વળી રામથી પડિમ દશ માં આવી પડેલા માટે તેમજ કુચ્છમત દશમાં આવી પડેલા માટે
ભયો સમાન બીજા કે પૃથક્ષુ વ્યક્તિ, કે આર્ત થયેલા મનુષ્યને શાન્તિ આપનાર ઐશ્વર્ય, નથી.

બાપાં સમાન બંધુવત્તને ભાગવનાર, પદિન તરીકે સુખી ગતિને પ્રાપ્ત કરાવનાર
કે એી સુખની ધર્મકાર્યોની અદર સહાયવૂત્ત થનાર અન્ય કોઈપણ મહાવત્ત નથી.

ઓ, એ તો મનુષ્યનું અર્થાંગ છે, વળી તે જોડતમ સખા, પણ છે.
આ લોકની અંદર અમહામ પુરુષની લોકપાવાને, સર્વ રીતે સહાય કરનાર પણ તેજ છે,

વળી અપવ-ઉત્પાદન તેમજ ક્રિષત્ત થયેલ બાળવચ્ચાને પાણી, પોષી સર્વ રીતે
પ્રતિદિન પરિપાલન કરનાર અને લેક્યાવાના દબેલના પ્રતક્ષ રથેન રૂપ આ સ્ત્રીજ છે. આથી

ગૃહિણીનું મહત્ત્વ અતિ મહાન છે.

गृहिणीनुं महत्त्व.

न गृहं गृहवित्याहुः गृहिणी गृहमुच्यते ।
गृहं तु गृहिणीहीनं अरण्यसदृशं भवेत् ॥ १ ॥

पर्यायिकायमोक्षेषु भार्या पुंसः सहायिनी ।
विदेशगमने चास्य सैव विश्वासकारिका ॥ २ ॥

तथा रोगाभिभूतस्य नित्यं क्लृप्तगतस्य च ।
नास्ति भार्या समे किंचित् नरस्यार्तस्य भेषजम् ॥ ३ ॥

नास्ति भार्या समो बन्धु नास्ति भार्या समा गतिः ।
नास्ति भार्या समो लोके सहायो धर्मसंग्रहे ॥ ४ ॥

अर्धं भार्या मनुष्यस्य भार्या श्रेष्ठतमः सखा ।
असहायस्य लोकेऽस्मिन् लोकयात्रा सहायिनी ॥ ५ ॥

उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिणामं ।
मृत्युर्हं लोकयात्रायाः मृत्युस्तं स्त्री निबन्धनम् ॥ ६ ॥

यतुः

શ્રીઓ અને સંસાર.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

યત્ર નાર્ણ્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ।
યત્રેતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તનાઽપલાઃ ક્રિયાઃ ॥
મજ્જનાયં મહામાતાઃ પૂજાર્હા ગૃહર્વાન્તય ।
નિયઃ ધ્રિયશ્ચ ગેહેપુ ન વિશેષોસ્તિ કશ્ચન ॥

મમવાન-મનુ

શ્રી-દર્શન.

અહો શ્રી દર્શનની શી વાત ।
સંસ્થિને નદનન રમતી, આળ નન્દની અનેક,
આનન્દને સગારે રૂપ-એ, સરતી સરગ, સુરેખ
અહો, શ્રી દર્શનની શી વાત ।

વસત મુવતી વધાવતી એ કૂવડે ચેતન માન,
કેકિલ કંઠે કિયારે એ સુન્દરત સંકાપ
અને, શ્રી દર્શનની શી વાત ।

સુખ-ધનતીલુ સુખન સુકેશળ, પ્રસારે પ્રાણુ-સુપ્રસ,
હ્રદય તરણ તરણીલુ વિષમે, ત્યાં પ્રણતા ને પ્રકાશ
અહો, શ્રી દર્શનની શી વાત ।

વસિત

સ્ત્રીઓમાં કેવી ચોખ્ખતા હોવી જોઈએ ?

‘સ્ત્રીઓ પતિ પાસે રસપૂર્ણ થાય, કટબ થાય, રવરસ થાય, સગીર બની જાય અને મુદર થાય, ચોખ્ખતાના પ્રમાણમાં મટલ જન્મનથી તેઓ સુખ શાંતિ રવરસ થાય ને તે સુખતાથી અને રવરસતાથી કુટુંબની મૂર્તિ ઇચ્છાઓ અને હવેશમાંથી હુડી અને કુટુંબના ખર્ચ કલ્યાણ કરવા સમિતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના વાણિક વચને પોષા અને સંતોષ આપે અને ટૂંક વર્ગોની કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે, સ્ત્રી પતિ પાસે પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે પતિ પાસે રોલા બાંધી જાય કુષ્ઠ વિભિન્ન કુળના બાહુના આશાદ્રવ્ય ઉદ્ધારે માનવજન પુત્રી તરીકે દિવસ મેવાના સવાનોના પિકાસ અને પ્રતિવિત્તી સહાયક થાય તથા પ્રભુવાસલ જનનિ રૂપે ર સ્ત્રીઓ ઉપર સુર્યના તેજસ્વી ઉલ્કાસખર્ચા કિરણો પૂર્ણ વિરવાથી પ્રગટે, —એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સૂક્ષ્મતા છે આંધિના દૃઢ નથી નહિના પ્રભ નથી અને પ્રભવિના રાત્ર્ય નથી’

સ્ત્રીની ઉત્તમ વિના દેશની ઉત્તમ અશક્ય છે

૨૪૨૨૫—નોબર્નનસમ માંડવનમ ત્રિપાડી

(સરસ્વતીચક્ર)

પ્રસ્તાવના

આ પ્રકરણ આપણા દેશના સ્ત્રીવર્ગને ખાસ જોઈ રૂપે આપવાના વિવારણીય અને ઉમેરવામાં આવેલું છે મહાપિં વાત્સેયમનના કલ્પના સંસ્કારના સ્ત્રીવર્ગને માટે કેટલું માન, ભક્તિ પૂજનરૂપિ અને મહત્તા હોવી જોઈએ, તથા સ્ત્રીઓની ચોખ્ખતા કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ કે જેથી મનુષ્યની અદરની પેલાની અનેક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા અને અનેક પ્રકારની વૃત્તિઓના મેલસે દ્વારા તેઓ પોતાના પતિ કુટુંબિજન સંખીઓ અને બાળકશ્રાવ્યો વિષે રાજ્યને અનેકવિધ આનંદો આપવાના કામમાં વ્યવસ્થાપક સાધનરૂપ થઈ પડે તેનું અને પ્રાચીન રૂપાંતરોની શીલીમાં તેણે આપેલું આનંદુળ વર્ણન આપણને ચર્ચાગોચર થયેલ આવે છે

મેં આ પ્રકરણનાં વિષયને જાણતા વિરવાર પૂર્વક અધિવ રજી કરવાની પ્રબળ ઈચ્છા રાખી હતી પણ પ્રકરણ દર તેમજ અભિપ્રાયના સર્વ વિષયને વૈચાર કરવા મળ્યા સર્વ પ્રતિકુલ સંયોગોને લીધે એ વિચાર હાલ મુલતી રાખેલ પડેલ છે માત્ર મૂલ લેખક વાત્સેયમનનાં સૂત્રોમાં અભિવેશ રિચતો પ્રકરણઆગુસાર સ્ત્રીવર્ગની કલ્પ કર્મ સંતોષો વૃત્તિઓ કે જ્ઞાનનાં સાધે સળગ રાખે છે, જેમ માત્ર અને દર્શાવી રાખેલ પડેલું મેં ચોખ્ખ થાવું છે ત્રય વિરવારને જાણ જો થયું જીલ્લ કારણ ગણી શકાય મૂળ સરસ્વતી વેળની બાહુમાં જે જે નામો અને નામો દર્શાવીયામાં દર્શાવેલ છે તે અથા સ્ત્રીવર્ગની માનસિક વૃત્તિઓને દર્શાવવા માટે ॥ સ્ત્રીવર્ગ માટે ખાસ ઉપયોગી થતી આ વિષય અને ઉપરિચિત કરેલ છે

સેખડ

શ્રીઓ અને સંસાર.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

યન નાર્ત્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા ।
યમેતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તનાઽફલા વિયા ॥
મજનાથ મહામાગા પૂજાર્હા ગૃહર્હાન્તય ।
સ્મિય શ્રિયશ્ચ ગેત્રેષુ ન વિદોપોન્મિ રક્ષન ॥

મગવાન-મનુ

શ્રી-દર્શન

અહો શ્રી દર્શનની શી વાત
સંદિને નદનન રમતી ગણ નિહની અનોખ,
આન દન શમરે રૂપ એ સરતી સરગ, સુરેખ
અહો, શ્રી દર્શનની શી વાત !
વસત મુવતી વધાવતી એ પૂરે ચેતન માન,
કે કિલ કે કે કિલારે એ સુ દેવ સક્ષાત
અહો શ્રી દર્શનની શી વાત !
સુમ ધનતીનું સમન સુંકિમળ પ્રસરે આણું સુગમ
કુદ્દપ તરણ તરણીનું વિનમે ત્યા પ્રભુતા ને પ્રકાશ
અહો, શ્રી દર્શનની શી વાત !

૧૫૧

स्त्रीकर्तव्य अने संसार.

भाषाधिकारिकं नाम चतुर्दशधरणम् ।

तत्र प्राधान्येनैकचारिणीवृत्तमुच्यते

(भाषासिद्धवृत्तिभोगां भाषा.)

- नं. ९ दाम्पत्यस्नेह १ भार्यकचारिणी गृहविधममा देवचत्पतिमागुह्येन वर्तते ॥
- नं. ४३ सौजन्य २ तन्मतेन कुटुम्बचिन्तामात्मनि संनिवेशयेत् ॥
नं. ११+१२ गृहनिपास
मेव.
- नं. ११ गृहनिपासेच्छा ३ पेश्म च शुचि सुसंमृष्टस्थानं, विरचितविविधकुसुमं, लक्षणभूमि
नं. १४ सौन्दर्यमेव. नलं, हृद्यदर्शनं, शिष्यवणाचरितफलकं पूजितदेवायननं कुर्यात् ॥
- ४ न ह्यतोऽप्यद्गृहस्थानां चित्तप्रादकमस्तीति मोनर्दीयः ॥
- नं. १८ भक्ति विनय ५ गृहपु भृत्यवर्गेषु नायकभगिनीषु यथाहं प्रतिपत्तिः ॥
पूज्यभाष.
- नं. २३ ध्ययस्था. ६ परिपूतो च हरितशाकवमानिष्ठुस्तम्बाङ्गीरकसर्पपाजमोदशतपुष्पातमाला
गुह्यमाश्च कारयेत् ॥
- नं. २३, २४, २५ ७ कुलकामलकमडिकाजातीकुण्डकनवमालिकातगजन्धावर्तजपा
सौन्दर्यप्रेम कला- शुभमानम्याश्च बहुपुष्पात्वालकोशीरकपातालिकाश्च वृक्षवाटिकायां ९
कौशल्या औदार्य स्थण्डिलानि मनोभानि कारयेत् ।
भाषि.
- नं. २ प्रयाही पदार्थो- ८ मध्ये कृपं वार्यं वीर्धिकां वा खालयेत् ॥
नो शीघ्र.
- नं. १२ मैत्री भाव. ९ मिथुकीश्रमणाश्रयणाकुलटाकुलकेसजिका मूलकारिकानिर्न संख्येत् ।
नं. १४ सावधता.
- नं. २+३ धुधा अने १० भोजने च कश्चिन्मिदमस्मं श्रेष्ठमिदं पश्यमिदमप्यमिदमिति च
स्वादवृत्ति. चिन्तात् ॥
- नं. १८ स्वानन अने ११ स्वरं बहिरुपसृत्य भवनमागच्छतः किं कृत्यमिति हृषती सज्ञा
भक्तिभाष. भवनमप्ये तिष्ठत् ॥
- नं. १८ सेवा भाव. १२ परिचारिकामपलुच स्वयं पादौ प्रक्षालयेत् ॥
- नं. २४ सौन्दर्यप्रेम. १३ नायकस्य ॥ न विमुक्तभूषणं विजने संदर्शने तिष्ठेत् ॥
- नं. ४ वित्तपणा १४ अनिच्ययममद्वयं वा कुर्वाणं रक्षसि बोधयेत् ॥
करकात्तर.
नं. ५ निग्रहवृत्ति.

શ્રી ઈર્તવ્ય નામનું ચોથું અધિકરણ.

(વાત્સયોગન ૬ મધ્યમમાંથી)

અર્થિ મુખ્યત્વે ઓડ્યારિણી (પતિવ્રતા) સ્ત્રીના કર્તવ્યનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે.

- ૧ પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પોતાના પાનના ડુંખું વિષદાસપાન બની, દેવસમાન પતિને માની તેની અનુકૂળતા પ્રમ ભે વર્તવું જોઈએ
- ૨ તેના અભિપ્રાયને અનુસરી કુટુંબની વિનયોએને પોતાના આત્મામાં ધારણ કરવી
- ૩ તેને પોતાના ધરન રૂપરૂપ વાણિજ્યની સાધ, અને આસપાસ વિવિધ પ્રકારના કુસુમ છોડોથી પુજા ઓડરવા
- ૪ સપાટ ચોરસાણુ, મદ્યને ભેળા પ્રિય લાગે તેવું, રાત્રી વખતના હોમ વક્ષ ભક્ષિ આદિ કર્યો મટિના પાત્રોવાણુ ઈષ્ટ દેવદેવતાવાણુ સાખવું ભોજ્યને કારણ—
- ૫ ઈષ્ટ ભગુવાન પ્રભાએના વિધિથી પદ્મચોના મનન વખતે આપર્ચક કે ચિત્તમાદક અન્ય કોઈ વિધિ તથી એમ “ગોનર્દયિ” ના નિમિત્તેય છે
- ૬ વગીરો, ભૂ વર્ચ, નમુદ નમુદેશ આદિ લગ્નથી વર્ષો પ્રત્યે વચાદ્ (ચાપોય ય) માનપૂર્વક વતવું જોઈએ
- ૭ વાણી અથવા મરના બીજામાં આસપાસ, લીડોની શાકભાજી, રોમી અડર, શર્ક, આમો, રાગપુષ્પ, રાતાવરી તમામવત, અને મુકમ આદિ ભેળા મુખ્યત્વે સુચોલિત છોડો કે વનરેપતિઓ વિચરે વાવવી
- ૮ વળી કુશ, આમલક, મરિચકા, ભતિકુશ નવમરિચકા, લગર અનન્યાવર્ત મુચ્છ-મુકમ અને પુષ્પાદિ પુજા નીત્ર ખનુ બનુ પુષ્પ ભાગદોરીત, ખાતાવીક આદિ પુષ્પ છોડો વટે સુદર વૃક્ષવાદિકા બનાવવી અને અદર આસ મળના ઓડલઓ કે મંડોર વિદોર મનને આનંદ આરે તેવા રચયો રચવા
- ૯ વાણીના મધ્યમાં કુચો વાવડો, અથવા ચોળી કુલી કે દોગ જેવું સાધન બોલાડી બનાવી તેવાર સાખવું
- ૧૦ સિખારણો, સાડુડીઓ, પોખખાળા અંજો, કુવડા, કુદકેશની ભવિષ્ય ભેનાર, અને દાંપત્ય કે સુખામી આદિ ભેળી હવજી સ્ત્રીઓ માથે બિચકુલ સદવાસ ન સાખવો
- ૧૧ પોતાના રવામીને ટુંક અંશે છે, છ નથી મંચનું, કયુ ખચ તથી થત, એવી અનેક બાબતોની અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા આદિથી ચચાસન વાડે થવું
- ૧૨ રવામી આપર કપર આવે ત્યારે જાણી જાણી, “શી આસા છે એમ કહી સત્ત્વ વર્ષ સુવત મધ્ય મુકમ આમમન આપવા મોટું તપર રહેવું
- ૧૩ પરિચારિણીને દુર કરી રવચ જોતે તેવું પદ્મ-પદ્મલન કરવું
- ૧૪ ભૂખળ કે અસકારીન દરાં બોલાવ્યા પછુ પતિના ભવામાં આવે તેમ રહેવું નહી
- ૧૫ અતિવ્યથ અથવા અસહ્યથ કરતા હોય તો તેવું બ્રહ્મન્યામો ધ્યાન લેવું

- नं. १६ स्वाधीनतानी १५. ग्रायहे चिवाते यसे गमनं सर्गमिः सह गोर्धा देवताभिगमनमित्यनु-
द्द. शाता कुर्यात् ॥
- नं. ४३ सौजन्य, मिलन १६ सर्वक्रीडासु च तदानुलोप्येन प्रवृत्तिः ॥
सारण्य.
- नित्यकर्म. १७ पश्चात्संवेशनं पूर्वमुत्थानमनपरोधानं च सुतेस्य ॥
- नं. ५ निग्रहदृ. १८ महानसं च सुगुणं स्याद् दर्शनीयं च ॥
- नं. २४+२५
सौन्दर्यप्रेम.
- नं. ५+६ क्रोध प्रयेग १९. नायकापचारेषु किञ्चित्कुरुपिता नात्यर्थं निर्वदेत् ॥
आदिनो मंथम. २० साधिरूपवचनं त्वेन मित्रजनमभ्यस्त्रमेकाकिनं घान्युपालमेत न च
मूलकारिका स्यात् ॥
- २१ नष्टतोऽन्यदप्रत्ययकारणमस्तीति गानदीयः ।
- नं. २९ आगमिष्टा २२ दुर्व्याहृतं दुर्निरीक्षितमन्यतो मन्त्रणं द्वारदेशावस्थानं निरीक्षणं वा
सुक्त सदाचार सद्ब्ययहार. निष्कुरेपु मन्त्रणं विविक्तेषु चिरमयम्यानमिति वर्जयेत् ॥
- नं. १४ सौन्दर्यप्रेम २३ स्पन्ददन्तपङ्कवुर्गन्धाश्च दुध्येतेति ॥
- नं. ३३ स्थच्छता.
- नं. २४ सौन्दर्यप्रेम २८ बहुभूषण विविचकुसुमालेपनं विविवाहारागसमुत्पन्नं वात इत्या-
सम्भ्यतापूर्वक भ्रमण अने वेश भाच परिमितमाभरणं सुग-
यर्तन आदि. न्धिता नायुरागमनलेपनम् । तथा शुक्लान्यन्यानि पुष्पाणीति
वैहारिको वेपः ॥
- नं. १८-१९-२१ २५ नायकस्य व्रतमुपवासं च स्वयमपि करणेनानुवर्तते ।
व्रतोपघासादि वारितायां च नाहमत्र निर्वन्धनीयेति तद्वचसो निवर्तनम् ॥
- नं. ११ २३-३४ २६ मृद्विदलकाष्ठचर्मलोहभाण्डानां च काले समर्थग्रहणम् ॥
गृहव्ययवशा
- " २७ तथा लयणस्नेहयोश्च गन्धद्रव्यकटुकभाण्डोपधाना च कुलंभानां
भवनेषु प्रच्छन्नं निधानम् ॥
- नं. १०-११-१२-२८ २८ मूलकालुक्पातद्वी दमनकाप्रातःकरेर्वाहकरपुसर्धाताकूप्याण्डालानु-
र्था ३५ वृषिकर्म. सृण्वक्ष्णनासास्वयंगुमातिलपणिकाग्निमन्थलदुर्गन्धलाण्ड प्रभृतीनां
सर्वोपधानां च बीजग्रहणं काले वाप्य ॥
- ५ मंथम धृति २९ स्वस्थ च मासस्य परेभ्यो नात्मानं भर्तुमन्वितस्य च ।

આવાદ વિવાદ કે ચંપા આદિ પ્રસંગે સંજીવે સાથે બહાર જવાનું થાય તો જવાનું અથવા વાતચિત વિગેરેના પ્રસંગો કે ફેરફારોનું વિ હિંદુ દ્વારે તેની અનુગામ્ય કરવા

સર્વ પ્રકારની કોઈ એક વિગેરે પ્રસંગોમાં તેને અનુકૂળ થઈને પ્રગતિ કરવી

કુટુંબ મેલવાની ક્રિયા તેમના પછીજ કરવી જવારે તેની પહેલાં રાજન્યાયી ઉકલ અને પવિ મુતેલ હોય તો તેને જવારવા નહીં

બાળકશાળા સુદરે સ્વચ્છ અને અપ્રાપ્તમા રાખવી

પતિમા માર્ગ પછુ વાક આવે તો તેથી બીજાનું જ નકામો અવિ જાળવવા નહીં કરવો

તેને કંઈક આપવાની ક્રિયા કે દાખલદારી વિગેરે મિત્રજન મધ્યમા અથવા એકાદી હોય ત્યારેજ કરવું અપરાધોને પ્રયોજ કહીપણ નહીં કરવો

કાશ્વ જોનર્ધન કહે છે તે પ્રમાણે પુરુષની સીપ્રત્તિ અપ્રીતિ થવામા આવી બીજી માર્ગ સમગ્ર કાશ્વ હોઈ શકતું નથી

नं. १५-१६-१७ १८ ३०	समानाश्च स्त्रियः कोशलेनोज्ज्वलतया • पाकेन मानेन तथोपचार्तं रतिशयीत ॥
नं. ४ वित्तपणा करकसर. ३१	सांवत्सरिकमायं सख्याय तदनुकूलं व्ययं कुर्यात् ॥
नं. ३४ " " ३२	भोजनवशिष्टाद्गोरसाद्यूतकरणं तथा तैलगुडयोः ।
" " " " ३३	कर्पासस्य च सूत्रकर्तनम् सूत्रस्य वानम् ॥
" " " " ३४	शिष्यरज्जुपाशवल्कलसंग्रहणम् ।
" " " " ३५	कुट्टनकण्डनावेक्षणम् ।
" " " " ३६	आचाममण्डतुषकणकुट्टवह्वाराणामुपयोजनम् ।
" " " " ३७	भृत्यवेतनभरणज्ञानम् ।
नं. ९-१०-१३	रुपिपशुपालनचिन्तावाहनविधानयोगाः
नं. १० वात्सल्यप्रेम.	प्रेमकुक्ष्यटलाचक्रशुक्रशारिका परभृत मयूरवानरमृगाणामवेक्षणम्
नं. ३४ गणितज्ञान.	वैवासिकायव्ययपिण्डीकरणमिति च विद्यात् ॥
नं. ३३ व्यवस्था.	तज्जघन्यानां च जीर्णवाससां संचयस्तैर्विविधराजैः
करकसर.	शुद्ध्या कृतकमणां परिचारकाणामनुग्रहो मतार्थेषु च दान उपयोगः ॥
नं. २-३-४ ३४	सुराकुम्भीनामासयकुम्भीनां च स्थापनं तदुपयोगः क्रिया
धुधापिपासा वित्तपणा.	व्यवसायेक्षणम् ।
नं. १२ मैत्रीभाव ३५	नायकमित्राणां च सगनुलेपनताम्रूलदानैः पूजनं श्यायत. ॥
नं. १८ सेवा सुश्रुपा.	
नं. १८ विनय-सेवा. ३६	श्वश्रुश्वशूरपरिचर्या तत्पारतम्यमनुस्तरयादिता परिमिताप्रचण्ड
	करणमनुवेष्टासः ।
	३७ तत्प्रियाप्रियेषु स्वप्रियाप्रियेष्विव वृत्तिः ॥
नं. १६ परिमितानुराग. ३८	मेनिष्वनुत्सेकः ।
नं. १४-४०-४२ ३९	परिजने दाक्षिण्यम् ।
	४० नायकस्यानिवेद्य न कस्मैचिद्दानम् ।
	४१ स्वकर्मसु भृत्यजननियमनमुत्सवेषु चास्य पूजनमित्येकचारिणीवृत्त
नं. ३५ यात्राप्रसंगम् ४२	प्रयासे महलमानामरणा देयतोपवासपरा यत्तायां स्थितागृहानये
नं. ९ दाम्पत्यस्नेह. ४३	शय्या च शुकजनमूले ।
संरक्षणाये.	
(Sexual purity:—)	
	४४ तदभिमतता कार्यनिष्पत्तिः ।
	४५ नायकभिमतानां चार्थानामर्जने प्रतिसंस्कारे च यत्नः ॥
नं. ११-१२ ४६	निवर्तैर्मित्तिकेषु कर्मचिन्तो व्ययः ।
नं. ६ ४७	तद्वारम्भानां च कर्मणां समापने मतिः ॥
	४८ प्रातिभुलमन्यनभिगमनमन्यप्र व्ययनेतत्समाभ्याम् । तत्रापि न
	परिजनाधिष्ठिताया नानिकालमचम्यानमपरिवर्तितं प्रयासधरता ॥
नं. ४९ ४९	शुक्लनानुष्ठानानां करणमुपयत्मानाम् । परिचारकैः शुचिभिर्गणादि
	तैर्लुभतेन कथंविषयकप्रणा मारस्यापूरणं मनूकरणं च दास
	स्वयानाम् ॥
नं. ३५ प्रयासचर्या. ५०	भागते च प्रकृतिस्थाया एव प्रथमनो दर्शनं वैषम्यपूजनमुपहागणां ॥
	रणमिति प्रथामचर्या ॥

કન્યાઓ શું શું શીખવું જોઈ

અભ્યાસપ્રયોજ્યાંશ્ચ ચાતુઃષ્ટિકાન્યોગાન્કન્યારહસ્યેકાકિન્યમ્બયેત્ .

(સાધારણમધિકરણમ્ વાત્સ્યાયન કામસૂત્રે)

આસક કન્યાઓનું નિરૂપણ. (નીચે મુજબની અદરની સંકલિતના રથનો દર્શાવવા માટે છે.)

- ત્રણ મળાને
નાટકના
- ૧ ગીત—સંગીત (નં ૩૭-૩૮-૩૯) [આ નં. ૩૭-૩૮
  - ૨ વાદ્ય—વાદ્યો બજાવવાનું જેવા કે સ્ત્રાવ, મુદરી, હીન્દુસ્તા, હારમોષિમ તમા
  - ૩ નૃત્ય—નૃત્ય, તાવ, સુર, અને હાનખાન સહિત લાવશનપૂર્વક નં. ૨૬-૨૭
  - ૪ આલેચન—ચિત્રકળા જેવા ફીલ્ડ-૩, વાનરકથર પેઇન્ટિંગ ફોટોગ્રાફી, મોડેલ ડ્રોઇંગ
આદિનો સમાવેશ થાય છે. (નં ૨૮ થી ૩૫)
  - ૫ વિશેષકલ્પેય—પત્ર અથવા કાગળ વિગેરેનું અનેક પ્રકારનું ફોટોગ્રાફી કામ
(નં. ૨૮ થી ૩૫)
  - ૬ તન્દુલ લુસુમાવલિ વિકારા—ઘોખા અને પુષ્પ આદિની અનેક આકૃતિ અને માલ
તથા સાથીવા વિગેરે પુરી લલિત અથવા પુખ્ત કરવાની વિધિ
  - ૭ પુષ્પાસ્તરણ—પુષ્પાના આકાર અથવા પડા આદિની ખનાવડ, કુલમડળા વિગેરે દ્વારા
શુદ્ધી
  - ૮ દશનવસનાસ્ત્રાગ. દાત, પચ્ચ, તેમજ શરીરના અન્ય અવયવોને રંગવાની
(Painting-Ointment) વિધિ
  - ૯ મણિભૂનિકા કર્મ—મણિભૂનિકા કર્મ Tile flooring
  - ૧૦ શયનરચનમ્—શયનની રચના
  - ૧૧ ઉદકયાદમ્—જળતરંગ વિગેરે વગાડવાની વિધા
  - ૧૨ ઉદકાપાત —જળસ્પર્શથી વિભા
  - ૧૩ વિપ્રાશયોગાઃ—ખડકી અથવા અનેક રંગોને ધારણ કરવાના પ્રકારો
  - ૧૪ માત્યપ્રથનવિષયભાઃ—માળા આદિનું શુદ્ધન